BHARATIYA VIDYA BHAVAN
S. N. ....
LIBRARY.

952

SAY

Funding by IKS-MoE

6986

BHARATIYA VIDYA BHAVAN
S. N..........
LIBRARY.

श्रीः

ऋक्संहिता

Sa 8 V1
SAYURES

सायणाचार्यविरचितभाष्यसहिता

पदपाठयुताच.

इयंच

तत्त्वविवेचकग्रंथप्रसारकसमित्याप्रेरितः तुकारामतात्याभिख्यः,
गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयाधिपतिः आत्मारामकाह्नोबाभिख्यः,

इत्येताभ्यां

बोडसोपाह्वमहामहोपाध्यायराजारामशास्त्रि,
गोरेइत्युपाभिधशिवरामशास्त्रिभ्यांशोधयित्वा

मुंबय्यां

गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयेमुद्रयित्वा

प्रकाशिता.

तस्याअयंसप्तमोऽष्टकः

Bhawan's Sri Sankaracharya ...
918
Bharatiya Vidya * Mahavidyalaya

शकाब्दाः १८११

एतत्पुस्तकस्य स्वामित्वं
मुनिरसगजेंदुमिते (१८६७) सन् संज्ञकवत्सरे कृतराजकीय
पंचविंशतितम (२५) नियमानुसारतोऽसाधारणीकृतम्.

Funding by IKS-MoE

Bhawan's Sri Sankaracharya Sanskrit Mahavid... va Vidya
918

Funding by IKS-MoE

6986

BHARATIYA VIDYA B
S. N..........
LIBRARY.

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथ सप्तमाष्टकस्य प्रथमोध्यायआरभ्यते । प्रणइति षळृचं विंशं सूक्तं आंगिरसस्यायास्यस्यार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—प्रणोयास्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओ३म् प्रणं॑इन्दोम॒हेतनं॑ऊ॒र्मिंनबिभ्र॑दर्षसि । अ॒भिदे॒वाँअ॒यास्यः॑॥१॥

प्र । न॒ः । इ॒न्दो॒ इति॑ । म॒हे । तने॑ । ऊ॒र्मिम् । न । बिभ्र॑त् ।
अ॒र्ष॒सि॒ । अ॒भि । दे॒वान् । अ॒यास्यः॑ ॥ १ ॥

हे इन्दो सोम त्वं नोस्माकं महे महते तने धनाय प्रार्षसि प्रगच्छसि । न संप्रति अयास्यः स्वयं ऋषिस्तवोर्मिं तरंगं बिभ्रत् धारयन् देवानभिगच्छति यष्टुं ॥ १॥

अथ द्वितीया—

म॒तीजु॒ष्टोधि॒याहि॒तःसोमो॑हि॒न्वेपरा॒वति॑ । विप्र॑स्य॒धार॑याक॒विः॥ २॥

म॒ती । जु॒ष्टः । धि॒या । हि॒तः । सोम॑ः । हि॒न्वे॒ ।
प॒रा॒ऽवति॑ । विप्र॑स्य । धार॑या । क॒विः ॥ २ ॥

कविः क्रान्तकर्मा सोमो विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुः मती मत्या स्तुत्या जुष्टः सेवितः धिया कर्मणा हितोयज्ञे निहितः परावति पवित्राद्दूरदेशे धारया हिन्वे प्रेर्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒यंदे॒वेषु॒जागृ॑विःसु॒तए॑तिप॒वित्र॒आ । सोमो॑याति॒विच॑र्षणिः॥३॥

अ॒यम् । दे॒वेषु॑ । जागृ॑विः । सु॒तः । ए॒ति॒ । प॒वित्रे॑ ।
आ । सोम॑ः । या॒ति॒ । वि॒ऽच॑र्षणिः ॥ ३ ॥

जागृविर्जागरणशीलोयं सोमोदेवेषु देवार्थं सुतोभिषुत आएति समन्ताद्गच्छति। अपिचं विचर्षणिः विद्रष्टा सोमः पवित्रे याति पावनाय गच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनःपवस्ववाजयुश्चक्राणश्चारुमध्वरम् । बर्हिष्माँआविवासति॥४॥

सः । नः । पवस्व । वाजऽयुः । चक्राणः । चारुम् ।
अध्वरम् । बर्हिष्मान् । आ । विवासति ॥ ४ ॥

हे सोम यं त्वां बर्हिष्मानृत्विगाविवासति परिचरति सत्वं नोस्मदर्थं वाजयुरन्नमिच्छन्नध्वरं हिंसारहितं यागं च चारुं कल्याणं चक्राणः कुर्वन् पवस्व क्षर ॥४ ॥

अथ पञ्चमी—

सनोभगायवायवेविप्रवीरःसदावृधः । सोमोदेवेष्वायमत् ॥ ५ ॥

सः । नः । भगाय । वायवे । विप्रऽवीरः ।
सदाऽवृधः । सोमः । देवेषु । आ । यमत् ॥ ५ ॥

सपवमानः सोमो वायवे वायुदेवार्थं भगाय भगदेवार्थं च विप्रवीरोविप्रैर्मेधाविभिः स्तुत्या प्रेरितः सदावृधोनित्यवृद्धोभवन् नोस्मभ्यं देवेषु स्थितं धनमायमदाप्रयच्छतु ॥ ५॥

अथ षष्ठी—

सनोअद्यवसुत्तयेक्रतुविद्गातुवित्तमः । वाजंजेषिश्रवोबृहत् ॥६॥१॥

सः । नः । अद्य । वसुत्तये । क्रतुऽवित् ।
गातुवित्ऽतमः । वाजम् । जेषि । श्रवः । बृहत् ॥ ६ ॥ १ ॥

हे सोम क्रतुवित् क्रतूनां कर्मणां लंभको गातुवित्पुण्यलोकानां अतिशयेन मार्गस्य ज्ञाता त्वं अद्यास्मिन्नहनि नोस्माकं वसुत्तये धनलाभाय बृहन्महत् श्रवोन्नं वाजं बलंच जेषि जय॥६॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

सपवस्वेति षळृचं एकविंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् सपवस्वेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा—

सप॑वस्व॒मदा॑य॒कंनृ॒चक्षा॑दे॒ववी॑तये । इन्द॒विन्द्रा॑यपी॒तये॑ ॥ १ ॥

सः । प॒व॒स्व॒ । मदा॑य । कम् । नृ॒ऽचक्षाः॑ ।
दे॒वऽवी॑तये । इन्दो॒ इति॑ । इन्द्रा॑य । पी॒तये॑ ॥ १ ॥

हे इन्दो सोम नृचक्षाः नृणां नेतॄणां द्रष्टः सत्वं देववीतये यज्ञायेन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानाय च मदाय मदार्थं च कं सुखं यथा भवति तथा पवस्व क्षर ॥१॥

अथ द्वितीया—

सनो॑अर्षा॒भिदू॒त्यँ॑१॒त्वमिन्द्रा॑यतोशसे । दे॒वान्त्सखि॑भ्य॒आवर॑म्॥२॥

सः । नः॒ । अ॒र्ष॒ । अ॒भि । दू॒त्य॑म् । त्वम् । इन्द्रा॑य । तो॒श॒से॒ ।
दे॒वान् । सखि॑ऽभ्यः । आ । वर॑म् ॥ २ ॥

हे सोम त्वं नोस्माकं दूत्यं दूतस्यकर्मार्षाभिगच्छ । अपिच यस्त्वमिन्द्रायेन्द्रार्थं तोशसे पीयसे सत्वं सखिभ्यः प्रियेभ्योस्मभ्यं वरं श्रेष्ठं धनं देवानापवस्वेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उ॒तत्वाम॑रु॒णंव॒यंगोभि॑रञ्ज्मो॒मदा॑य॒कम् । विनो॑रा॒येदुरो॑वृधि ॥ ३ ॥

उ॒त । त्वाम् । अ॒रु॒णम् । व॒यम् । गोभिः॑ । अ॒ञ्ज्म॒ः ।
मदा॑य । कम् । वि । नः॒ । रा॒ये । दुरः॑ । वृ॒धि॒ ॥ ३ ॥

उतापिच हे सोम यमरुणमरुणवर्णं त्वां मदाय मदार्थं वयमांगिरसायास्याः गोभिः गोविकारैः पयोभिः रंज्मोवासयामः संस्कुर्मः ।कमिति पूरणं ।सत्वं नोस्माकं राये धनाय दुरोद्वाराणि विवृधि विवृतानि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अत्यू॑प॒वित्र॑मक्रमीद्वा॒जीधुरं॒नयाम॑नि । इन्दु॑र्दे॒वेषु॑पत्यते ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अति॑ । ऊँ॒ इति॑ । प॒वित्र॑म् । अ॒क्र॒मी॒त् । वा॒जी ।
धुर॑म् । न । याम॑नि । इन्दुः॑ । दे॒वेषु॑ । प॒त्य॒ते॒ ॥ ४ ॥

इन्दुः सोमोवाज्यश्वोयामनि गमने धुरं न रथस्य धुरं यथा तथा पवित्रमत्यक्रमीदतिगच्छति । देवेषु देवानां मध्ये पत्यते गच्छति च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

समी॒सखा॑योअस्वर॒न्वने॒क्रीळ॑न्त॒मत्य॑विम् । इन्दुं॑ना॒वाअ॑नूषत॥५॥

सम् । ई॒मिति॑ । सखा॑यः । अ॒स्व॒र॒न् । वने॑ । क्रीळ॑न्तम् ।
अति॑ऽअविम् । इन्दु॑म् । ना॒वाः । अ॒नू॒ष॒त ॥ ५ ॥

अत्यविमतिक्रान्तं दशापवित्रं वने उदके क्रीळन्तं संक्रीडमानमीमेनमिन्दुं सोमं सखायः प्रियस्तोतारः समस्वरन् संस्तुवन्ति । नावाः वाचोप्यनूषतास्तुवन् । नौ अक्षरमिति वाङ्नामसु पाठात् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

तया॑पवस्व॒धार॑या॒यया॑पी॒तोवि॒चक्ष॑से । इन्दो॑स्तो॒त्रेसु॒वीर्य॑म्॥६॥२॥

तया॑ । प॒व॒स्व॒ । धार॑या । यया॑ । पी॒तः । वि॒ऽचक्ष॑से ।
इन्दो॒ इति॑ । स्तो॒त्रे । सु॒ऽवीर्य॑म् ॥ ६ ॥ २॥

हे इन्दो त्वं यया धारया पीतः सन् विचक्षसे विचक्षणाय स्तोत्रे स्तोत्राणां कर्त्रे पुरुषाय सुवीर्यं शोभनवीर्यं प्रयच्छसीतिशेषः । तया धारया पवस्व क्षर ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

असृग्रन्निति षळृचं द्वाविंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । असृग्रन्नित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

असृ॑ग्रन्दे॒ववी॑त॒येत्या॑स॒ःकृत्व्या॑इव । क्षर॑न्तःपर्व॑ता॒वृधः॑ ॥ १ ॥

असृ॑ग्रन् । दे॒व॒ऽवी॑तये । अत्या॑सः । कृत्व्याः॑ऽइव ।
क्षर॑न्तः । प॒र्व॑त॒ऽवृधः॑ ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

पर्वतावृधः पर्वतैरभिषवग्रावभिर्वृद्धाः पर्वतेषु वा जाताः क्षरन्तः सोमाः देववीतये यज्ञाय अत्यासोऽश्वाः कृत्याइव । यथा कर्मण्याः अश्वास्तद्वदसृग्रन् सृज्यन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परिंष्कृतासइन्दवोयोषेवपित्र्यावती । वायुंसोमाअसृक्षत ॥ २ ॥

परिंऽकृतासः । इन्दवः । योषांऽइव । पित्र्यंऽवती ।
वायुम् । सोमाः । असृक्षत ॥ २ ॥

इन्दवोयागेषु क्लिद्यमानाः सोमाः परिष्कृतासः परिष्कृताः अलंकृताः सन्तः पित्र्यावती पितृमती योषेवालंकृता कन्यका यथा वरं प्रति गच्छति तद्वद्वायुं प्रत्यसृक्षत गच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एतेसोमासइन्दवःप्रयंस्वन्तश्चमूसुताः । इन्द्रंवर्धन्तिकर्मभिः ॥ ३ ॥

एते । सोमांसः । इन्दवः । प्रयंस्वन्तः । चमू इति ।
सुताः । इन्द्रम् । वर्धन्ति । कर्मंऽभिः ॥ ३ ॥

इन्दवः दीप्ताः प्रयस्वन्तोऽन्नवन्तः एते अस्मिन्कर्मणि वर्तमाना अमी सोमासः सोमाः चमू चम्वोरधिषवणफलकयोः सुता अभिषुताःसन्तः कर्मभिर्यागैरिंद्रं वर्धन्ति प्रवर्धयन्ति प्रीणयन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आधावतासुहस्त्यःशुक्रागृभ्णीतमन्थिना । गोभिःश्रीणीतमत्सरम् ॥ ४ ॥

आ । धावत । सुऽहस्त्यः । शुक्रा । गृभ्णीत ।
मन्थिना । गोभिः । श्रीणीत । मत्सरम् ॥ ४ ॥

हे सुहस्त्यः शोभनहस्ता ऋत्विज आधावत मां संप्रत्यागच्छत । मंथिना सह शुक्रा शुक्रं च गृभ्णीत गृह्णीत सोमं । मत्सरं सोमं गोभिर्गोविकारैः पयोभिः श्रीणीत संस्कुरुत च ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पंचमी—

सप॑वस्वधनंजयप्रय॒न्ताराध॑सोम॒हः । अ॒स्मभ्यं॑सोमगातु॒वित् ॥५॥

सः । प॒व॒स्व॒ । ध॒न॒म्ऽज॒य॒ । प्र॒ऽय॒न्ता । राध॑सः ।
म॒हः । अ॒स्मभ्य॑म् । सो॒म॒ । गा॒तु॒ऽवित् ॥ ५ ॥

हे धनंजय शत्रुसंबंधिधनानां जेतः सोम गातुविदभीष्टमार्गस्यलंभकोस्मभ्यं महोमहतोराधसोधनस्य प्रयन्ता प्रदाता च सत्वं पवस्व क्षर ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ए॒तंमृ॑जन्ति॒मर्ज्यं॑पव॑मान॒ंदश॒क्षिपः॑ । इन्द्रा॑यमत्स॒रंमद॑म् ॥६॥ ३॥

ए॒तम् । मृ॒ज॒न्ति॒ । मर्ज्य॑म् । पव॑मानम् । दश॑ ।
क्षिपः॑ । इन्द्रा॑य । म॒त्स॒रम् । मद॑म् ॥ ६ ॥ ३ ॥

मर्ज्यं मर्जनीयं शोध्यं पवमानं क्षरन्तं मत्सरं मदकरमेतमिमं मदं सोमं दशसंख्याकाः क्षिपोंगुलयः । त्रिशः क्षिपइत्यंगुलिनामसुपाठात् ।इन्द्राय इन्द्रार्थं मृजन्ति पवित्रे शोधयन्ति॥६॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अयासोमइति पंचर्चं त्रयोविंशंसूक्तं भृगुपुत्रस्य कवेरार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—अयासोमः पंच कविर्भार्गवइति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒यासोमः॑सुकृ॒त्यया॑म॒हश्चि॒द॒भ्यंव॑र्धत । म॒न्दा॒नउद्वृ॑षायते ॥ १ ॥

अ॒या । सोमः॑ । सु॒ऽकृ॒त्यया॑ । म॒हः । चि॒त् । अ॒भि ।
अ॒व॒र्ध॒त॒ । म॒न्दा॒नः । उत् । वृ॒ष॒ऽय॒ते॒ ॥ १ ॥

सोमः अया अनया सुकृत्यया शोभनया अभिषवादिलक्षणया क्रियया महश्चित् महतोदेवान् प्रत्यभ्यवर्धत् प्रवृद्धोभूत् मन्दानोमोदमानः उद्वृषायते वृषवदाचरति । यथा मोदमानोवृषभः शब्दं करोति तथाभिषववेलायामुपरवेषु शब्दंकरोतीत्यर्थः ॥ १॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया—

कृ॒तानीद॑स्य॒कर्त्वा॒चेत॑न्तेदस्यु॒तर्ह॑णा । ऋ॒णाच॑धृ॒ष्णुश्च॑यते ॥ २ ॥

कृ॒तानि॑ । इत् । अ॒स्य॒ । कर्त्वा॑ । चेत॑न्ते ।
द॒स्यु॒ऽतर्ह॑णा । ऋ॒णा । च॒ । धृ॒ष्णुः । च॒य॒ते॒ ॥ २ ॥

अस्य यस्यैतस्य सोमस्य दस्युतर्हणा दस्यूनामसुराणां तर्हणानि नाशकानि कर्त्वा कर्माणि कृतानीत् अस्माभिरेव कृतानि सोयं धृष्णुर्धृष्टःसोमो यजमानानामृणाच ऋणान्यपि चयते कामप्रदानेन चातयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आत्सोम॑इन्द्रि॒योरसो॒वज्रः॑सहस्र॒साभु॑वत् । उ॒क्थंयद॑स्य॒जाय॑ते ॥ ३ ॥

आत् । सोम॑ः । इ॒न्द्रि॒यः । रस॑ः । वज्र॑ः । स॒ह॒स्र॒ऽसाः ।
भु॒व॒त् । उ॒क्थम् । यत् । अ॒स्य॒ । जाय॑ते ॥ ३ ॥

यद्यदास्येन्द्रस्योक्थं शस्त्रं जायते प्रादुर्भवति तदा आदनन्तरमेवेन्द्रियः इन्द्रस्य प्रियकरोरसोबलवान् वज्रोवज्रसदृशः केनाप्यहिंस्यः सोमः सहस्रसा अस्मभ्यं अपरिमितस्य धनस्य दाता भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स्व॒यंक॒विर्वि॑ध॒र्तरि॒विप्रा॑य॒रत्न॑मिच्छति । यदी॑मर्मृ॒ज्यते॒धियः॑ ॥ ४ ॥

स्व॒यम् । क॒विः । वि॒ऽध॒र्तरि॑ । विप्रा॑य । रत्न॑म् ।
इ॒च्छ॒ति॒ । यदि॑ । म॒र्मृ॒ज्यते॑ । धियः॑ ॥ ४ ॥

यदि कविः क्रान्तकर्मायं सोमो धियोधीभिः विभक्तिव्यत्ययः धीभिरंगुलीभिरित्यर्थः । मर्मृज्यते शोध्यते तर्हि स्वयं स्वयमेव विप्राय मेधाविने विधर्तरि कामानां विधातरीन्द्रे रत्नं रमणीयं धनमिच्छति । इन्द्रेण धनं दापयितुमिच्छतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चमी–

सि॒षा॒स॒तू॑रयी॒णांवाजे॒ष्वर्व॑तामिव । भरे॑षुजि॒ग्युषा॑मसि ॥ ५ ॥४॥

सि॒सा॒स॒तु॑ः । र॒यी॒णाम् । वाजे॑षु । अर्व॑ताम्ऽइव ।
भरे॑षु । जि॒ग्युषा॑म् । अ॒सि॒ ॥ ५ ॥ ४ ॥

हे सोम त्वं भरेषु संग्रामेषु जिग्युषां शत्रुं जयतां रयीणां धनानां सिषासतुः संभक्तुमिच्छुरसि भवसि शत्रून् जयद्भ्योधनानि प्रयच्छसि इत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—वाजेषु संग्रामेष्ववर्वतामिव अश्वानामिव यथा संग्रामं प्रविशद्भ्योश्वेभ्योघासं प्रयच्छन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

तंत्वेति पंचर्चं चतुर्विंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । तंत्वेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

तंत्वा॑नृ॒म्णानि॒बिभ्र॑तंस॒धस्थे॑षुम॒होदि॒वः । चारुं॑सुकृ॒त्यये॑महे ॥ १॥

तम् । त्वा॒ । नृ॒म्णानि॑ । बिभ्र॑तम् । स॒धऽस्थे॑षु । म॒हः ।
दि॒वः । चारु॑म् । सु॒ऽकृ॒त्यया॑ । ई॒म॒हे॒ ॥ १ ॥

महो दिवः महतोद्युलोकस्य सधस्थेषु सहस्थानेषु स्थितं नृम्णानि धनानि बिभ्रतमस्मदर्थं धारयन्तं चारुं कल्याणं तं पवमानं त्वा त्वां सुकृत्यया शोभनया क्रियया ईमहे धनानि याचामहे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

संवृ॑क्तधृष्णुमु॒क्थ्यं॑म॒हाम॑हिव्रतं॒मदं॑म् । श॒तंपुरो॑रुरु॒क्षणि॑म् ॥ २ ॥

संवृ॑क्तऽधृष्णुम् । उ॒क्थ्य॑म् । म॒हाऽम॑हिव्रतम् ।
मद॑म् । श॒तम् । पुर॑ः । रु॒रु॒क्षणि॑म् ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम संवृक्तधृष्णुं संवृक्ताः संछिन्ना धृष्णवो धर्षणशीलाः शत्रवो येनासौ संवृक्तधृष्णुस्तमुक्थ्यमुक्थार्हं प्रशंस्यं महामहिव्रतं मंहनीयबहुकर्माणं मदं मदकरं शतं बहूनि पुरः शत्रूणां पुराणि रुरुक्षाणिं विनाशयन्तं त्वां धनानीमहइति संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अत॑स्त्वार॒यिम॒भिराजा॑नंसुक्रतोदि॒वः । सु॒प॒र्णोँअ॑व्य॒थिर्भ॑रत् ॥ ३॥

अत॑ः । त्वा॒ । र॒यिम् । अ॒भि । राजा॑नम् । सु॒क्र॒तो॒
इति॑ सु॒ऽक्र॒तो । दि॒वः । सु॒ऽप॒र्णः । अ॒व्य॒थिः । भ॒र॒त् ॥ ३ ॥

हे सुक्रतो शोभनकर्मन् पवमानसोम रयिमभि धनंप्रति राजानं त्वा त्वां अतोदिवोमुष्मात् द्युलोकात् अव्यथिर्व्यथारहितः सुपर्णः श्येनोभरदाहरत् । तथान्निगमान्तरं–आदायश्येनोअभरत्सोममिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

विश्व॑स्मा॒इत्स्व॑र्दृ॒शेसाधा॑रणंरज॒स्तुर॑म् । गो॒पामृ॒तस्य॒विर्भ॑रत् ॥ ४ ॥

विश्व॑स्मै । इत् । स्व॑ः । दृ॒शे । साधा॑रणम् । र॒ज॒ःऽतुर॑म् ।
गो॒पाम् । ऋ॒तस्य॑ । विः । भ॒र॒त् ॥ ४ ॥

रजस्तुरमुदकस्य प्रेरकमृतस्य यज्ञस्य गोपां गोपायितारं विश्वस्मै सर्वस्मै स्वर्दृशे सर्वदृशे देवाय साधारणमित्समानमेवसन्तं सोमं विः पक्षी श्येनोभरत् स्वर्गादाहरत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

अधा॑हिन्वा॒नइ॑न्द्रि॒यंज्यायो॑महि॒त्वमा॑नशे । अ॒भि॒ष्टि॒कृद्विच॑र्षणिः ॥५॥५॥

अध॑ । हि॒न्वा॒नः । इ॒न्द्रि॒यम् । ज्याय॑ः । म॒हि॒ऽत्वम् ।
आ॒न॒शे॒ । अ॒भि॒ष्टि॒ऽकृत् । वि॒ऽच॑र्षणिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

---

1 ऋ० सं० ३. ६. १५. ।
२

Funding by IKS-MoE

अधाथ विचर्षणिः कर्मणां विद्रष्टा अभिष्टिकृद्यजमानानामभीष्टस्य फलस्य कर्ता सोमः इन्द्रियं स्वकीयं बलं हिन्वानः प्रेरयन् ज्यायः प्रशस्यतरं महित्वं महत्त्वमानशे प्राप्नोति ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

पवस्वेति पंचर्चं पंचविंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । पवस्वेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

पव॑स्ववृ॒ष्टिमासुनो॒पामू॒र्मिं॑दि॒वस्परि॑ । अ॒य॒क्ष्मा॑बृह॒तीरिष॑ः ॥ १ ॥

पव॑स्व । वृ॒ष्टिम् । आ । सु । नः॒ । अ॒पाम् । ऊ॒र्मिम् । दि॒वः ।
परि॑ । अ॒य॒क्ष्माः । बृ॒ह॒तीः । इष॑ः ॥ १ ॥

हे सोम त्वं दिवोद्युलोकात् वृष्टिं नोस्माकमापवस्व समन्तात्कुरु । एतदेव दर्शयति–अपामुदकानामूर्मिं तरंगं दिवः पर्यापवस्व । अपिचायक्ष्माः यक्ष्मरहितानि अनामयानि बृहतीर्महांति इषोन्नानि आपवस्व ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

तया॑पवस्व॒धार॑या॒यया॒गाव॑इ॒हागम॑न् । जन्या॑स॒उप॑नोगृ॒हम् ॥ २ ॥

तया॑ । प॒व॒स्व॒ । धार॑या । यया॑ । गाव॑ः । इ॒ह ।
आ॒ऽगम॑न् । जन्या॑सः । उप॑ । नः॒ । गृ॒हम् ॥ २ ॥

हे सोम त्वं तया तादृश्या धारया पवस्व क्षर । कीदृश्येत्यत्राह–यया यादृश्या त्वदीयया धारया जन्यासोजन्याः शत्रुजनपदभवागावः इहास्मिन्लोके नोस्माकं संबन्धिगृहमुपागमन्नुपागच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

घृ॒तंप॑वस्व॒धार॑याय॒ज्ञेषु॑दे॒व॒वीत॑मः । अ॒स्मभ्यं॑वृ॒ष्टिमाप॑व ॥ ३ ॥

घृ॒तम् । प॒व॒स्व॒ । धार॑या । य॒ज्ञेषु॑ । दे॒व॒ऽवीत॑मः ।
अ॒स्मभ्य॑म् । वृ॒ष्टिम् । आ । प॒व॒ ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम यज्ञेषु देववीतमोत्यन्तं देवकामस्त्वं अस्मभ्यं भार्गवेभ्यः कविभ्योघृतमुदकं । वनं घृतमित्युदकनामसु पाठात् । धारया संपातेन पवस्व क्षर । वृष्टिं वर्षं वा आपवापवस्व ॥३॥

अथ चतुर्थी–

सनं॑ऊ॒र्जेव्यं१॒व्ययं॑प॒वित्रं॑धाव॒धार॑या । दे॒वासः॑शृ॒णव॒न्हिकं॑म् ॥ ४॥

सः । नः॒ । ऊ॒र्जे । वि । अ॒व्यय॑म् । प॒वित्र॑म् । धाव॒ ।
धार॑या । दे॒वासः॑ । शृ॒णव॑न् । हि । क॒म् ॥ ४ ॥

हे सोम सत्वं नोस्माकमूर्जे अन्नायाव्ययमविमयं पवित्रं धारया संपातेन विधाव प्राप्नुहि । देवासोदेवाः अपि हि कं शृणवत् गमनवेलायामुत्पन्नं तव शब्दं शृण्वन्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

पव॑मानोअसिष्यद॒द्रक्षां॑स्यप॒जङ्घ॑नत् । प्र॒त्न॒वद्रो॒चय॒न्रुचः॑ ॥५॥६॥

पव॑मानः । अ॒सि॒स्य॒द॒त् । रक्षां॑सि अ॒प॒ऽजङ्घ॑नत् ।
प्र॒त्न॒ऽवत् । रो॒चय॑न् । रुचः॑ ॥ ५ ॥ ६ ॥

रक्षांसि राक्षसानपजंघनदपघ्नन् रुचः आत्मीयादीप्तीः प्रत्नवत् पुराणवत् रोचयन् दीपयन् पवमानः सोमोसिस्यदत् स्यन्दते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

उत्तइति पंचर्चं षड्विंशं सूक्तं आंगिरसस्योचथ्यस्यार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—उत्तेशुष्मासउचथ्यइति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

उत्ते॒शुष्मा॑सईरते॒सिन्धो॑रू॒र्मेरि॑वस्व॒नः । वा॒णस्य॑चोदया प॒विम् ॥ १॥

उत् । ते॒ । शुष्मा॑सः । ई॒र॒ते॒ । सिन्धोः॑ । ऊ॒र्मेःऽइ॑व ।
स्व॒नः । वा॒णस्य॑ । चो॒द॒य॒ । प॒विम् ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम ते तव शुष्मासः शुष्मावेगा उदीरते उद्गच्छन्ति । तत्रदृष्टान्तः—सिन्धोः समुद्रस्योर्मेरिव यथा तरंगात्स्वनोध्वनिरुद्गच्छति तद्वदित्यर्थः । सत्वं वाणस्य विसृष्टस्य वाणस्य नाळस्य वादित्रविशेषस्य पविं शब्दं । पविः भारतीति वाङ्नामसुपाठात् । चोदय प्रेरय । वेगेन स्यंदमानस्त्वं विसृष्टबाणशब्दसदृशं शब्दं कुर्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्र॒स॒वेत॒उदी॑रतेति॒स्रोवाचो॑मख॒स्युव॑ः । यद॒व्य॒एषि॒सान॑वि ॥ २ ॥

प्र॒ऽस॒वे । ते॒ । उत् । ई॒र॑ते॒ । ति॒स्रः । वाच॑ः । म॒ख॒स्युव॑ः ।
यत् । अव्ये॑ । एषि॑ । सान॑वि ॥ २ ॥

हे सोम ते तव प्रसवेसति मखस्युवो यज्ञमिच्छवो यजमानस्य तिस्रोवाचः ऋग्यजुःसामात्मकानि त्रीणि वाक्यान्युदीरते उद्गच्छन्ति । कदेत्यतआह—यद्यदा सानवि व्युच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे एषि त्वं गच्छसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अव्यो॒वारे॒परि॑प्रि॒यंहरिं॑हिन्व॒न्त्यद्रि॑भिः । पव॑मानंमधु॒श्चुत॑म् ॥ ३ ॥

अव्य॑ः । वारे॑ । परि॑ । प्रि॒यम् । हरि॑म् । हि॒न्व॒न्ति॒ ।
अद्रि॑ऽभिः । पव॑मानम् । म॒धु॒ऽश्चुत॑म् ॥ ३ ॥

प्रियं देवानां प्रीतिकरं हरिं हरितवर्णमद्रिभिः ग्रावभिरभिषुतं मधुश्चुतं मधुनोरसस्य च्यावयितारं पवमानं सोममव्योवेर्वारे वाले परिहिन्वन्ति ऋत्विजः परिप्रेरयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आप॑वस्वमदिन्तमप॒वित्र॒न्धार॑याकवे । अ॒र्कस्य॒योनि॑मा॒सद॑म् ॥४॥

आ । प॒व॒स्व॒ । म॒दि॒न्ऽत॒म॒ । प॒वित्र॑म् । धार॑या । क॒वे॒ ।
अ॒र्कस्य॑ । योनि॑म् । आ॒ऽसद॑म् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

हे मदिन्तम मादयितृतम कवे क्रान्तकर्मन् सोम अर्कस्यार्चनीयस्येन्द्रस्य योनिं उदरं स्थानमासदं प्राप्तुं पवित्रमतीत्य धारया संपातेनापवस्व आभिमुख्येन क्षर । यद्यप्येषा पूर्वस्मिन्नध्याये व्याकृता तथापि मन्दमतीनां विस्मरणशंकया पुनर्व्याख्याता ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

सपव॑स्वमदिन्तम॒गोभि॑रञ्जा॒नोअ॒क्तुभि॑ः । इन्द॒विन्द्रा॑यपी॒तये॑ ॥५॥७॥

सः । प॒व॒स्व॒ । म॒दि॒न्ऽत॒म॒ । गोभि॑ः । अ॒ञ्जा॒नः । अ॒क्तुऽभि॑ः ।
इन्दो॒ इति॑ । इन्द्रा॑य । पी॒तये॑ ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे मदिन्तम मादयितृतमेन्दो सोम अक्तुभिरंजनसाधनभूतैर्गोभिः गोविकारैः पयोभिरंजानोऽज्यमानः संस्क्रियमाणः सत्वं इन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानाय पवस्व क्षर ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अध्वर्योइति पंचर्चं सप्तविंशंसूक्तं आंगिरसस्य उचथ्यस्यार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते--अध्वर्योइति । गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

अध्व॑र्यो॒अद्रि॑भिःसु॒तंसोम॑ंप॒वित्र॒आसृ॑ज । पु॒नी॒हीन्द्रा॑य॒पात॑वे ॥१॥

अध्व॑र्यो॒ इति॑ । अद्रि॑ऽभिः । सु॒तम् । सोम॑म् । प॒वित्रे॑ ।
आ । सृ॒ज॒ । पु॒नी॒हि । इन्द्रा॑य । पात॑वे ॥ १ ॥

हे अध्वर्यो अद्रिभिर्ग्रावभिः सुतमभिषुतं सोमं पवित्रे आसृज । एतदेव दर्शयति इन्द्रायेन्द्रस्य पातवे पानाय पुनीहि पावय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

दि॒वःपी॒यूष॑मु॒त्त॒मंसोम॒मिन्द्रा॑यव॒ज्रिणे॑ । सु॒नोता॒मधु॑मत्तमम् ॥ २ ॥

दि॒वः । पी॒यूष॑म् । उ॒त्ऽत॒मम् । सोम॑म् । इन्द्रा॑य । व॒ज्रिणे॑ ।
सु॒नोत॑ । मधु॑मत्ऽतमम् ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हे अध्वर्यवो यूयं मधुमत्तममतिशयेन मधुमन्तं दिवोद्युलोकस्य पीयूषममृतमुत्तमं श्रेष्ठं सोमं वज्रिणे वज्रवते इन्द्राय सुनोताभिषुणुत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तव॒त्यइ॑न्दो॒अन्ध॑सो॑दे॒वामधो॒र्व्य॑श्नते । पव॑मानस्यम॒रुत॑: ॥ ३ ॥

तव॑ । त्ये । इ॒न्दो॒ इति॑ । अन्ध॑सः । दे॒वाः । मधोः॑ ।
वि । अ॒श्न॒ते॒ । पव॑मानस्य । म॒रुत॑: ॥ २ ॥

हे इन्दो सोम तव संबन्धिनं मधोर्मदकरस्य पवमानस्य पूयमानमंधसोन्नं कर्मणि षष्ठी त्ये ते इमे देवाइन्द्रादयोमरुतश्च व्यश्नते व्यामुवते व्यामुवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वंहिसो॑मव॒र्धय॑न्त्सु॒तोमदा॑य॒भूर्ण॑ये । वृष॑न्त्स्तो॒तार॑मू॒तये॑ ॥ ४ ॥

त्वम् । हि । सो॒म॒ । व॒र्धय॑न् । सु॒तः । मदा॑य ।
भूर्ण॑ये । वृष॑न् । स्तो॒तार॑म् । ऊ॒तये॑ ॥ ४ ॥

हे सोम सुतोभिषुतस्त्वं वर्धयन् देवान् प्रवृद्धान् कुर्वन् वृषन् कामान् वर्षन् भूर्णये क्षिप्राय मदायोतये रक्षणायच स्तोतारमभिगच्छसीत्यर्थः ॥४॥

अथ पञ्चमी—

अ॒भ्य॑र्षविचक्षणप॒वित्रं॒धार॑यासु॒तः । अ॒भिवाज॑मु॒तश्रव॑: ॥ ५॥८॥

अ॒भि । अ॒र्ष॒ । वि॒ऽच॒क्ष॒ण॒ । प॒वित्र॑म् । धार॑या । सु॒तः ।
अ॒भि । वाज॑म् । उ॒त । श्रव॑: ॥ ५ ॥ ८ ॥

हे विचक्षण सोम सुतोभिषुतस्त्वं पवित्रमभि प्रति धारयार्षगच्छ । उतापिचास्माकं वाजमन्नं श्रवः कीर्तिंचाभिरक्षेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

परिद्युक्षइति पंचर्चमष्टाविंशंसूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । परिद्युक्षेत्यनुक्रान्तं । उक्तोविनियोगः ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा—

परि॑द्यु॒क्षःस॒नद्र॑यि॒र्भर॒द्वाजं॑नो॒अन्ध॑सा । सु॒वा॒नोअ॑र्षप॒वित्र॒आ ॥१॥

परि॑ । द्यु॒क्षः । स॒नत्ऽर॑यिः । भर॑त् । वाज॑म् । नः॒ ।
अन्ध॑सा । सु॒वा॒नः । अ॒र्ष॒ । प॒वित्रे॑ । आ ॥ १ ॥

द्युक्षोदीप्तः सनद्रयिः दीयमानधनः सोमोनोस्माकं वाजं बलमंधसान्नेनसह परिभरत् परिभरतु । अथप्रत्यक्षस्तुतिः हे सोम सुवानोभिषूयमाणस्त्वं पवित्रे आर्ष क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तव॑प्र॒त्नेभि॒रध्व॑भि॒रव्यो॒वारे॒परि॑प्रि॒यः । स॒हस्र॑धारोया॒त्तना॑ ॥ २ ॥

तव॑ । प्र॒त्नेभिः॑ । अध्व॑ऽभिः । अव्यः॑ । वारे॑ । परि॑ ।
प्रि॒यः । स॒हस्र॑ऽधारः । या॒त् । तना॑ ॥ २ ॥

हे सोम तव संबंधी प्रियोदेवानां प्रीतिकरः सहस्रधारोबहुधारः तना विस्तृतसारोरसः प्रत्नेभिः पुराणैः अध्वभिर्मार्गैः अव्योवारे वाले दशापवित्रे परिया॒त् परिगच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीय—

च॒रुर्न॑यस्तमी॑ङ्ख॒येन्दो॒नदान॑मीङ्खय । व॒धैर्व॑धस्नवीङ्खय ॥ ३ ॥

च॒रुः । न । यः । तम् । ई॒ङ्ख॒य॒ । इन्दो॒ इति॑ । न । दान॑म् ।
ई॒ङ्ख॒य॒ । व॒धैः । व॒ध॒स्नो॒ इति॑ वधऽस्नो । ई॒ङ्ख॒य॒ ॥ ३ ॥

हे सोम चरुर्न चरुरिव यः पूर्णोदनो भवति तमींखयास्मान्प्रापय । अपिच हे इन्दो न इदानीं दानं देयमींखय हे वधस्नो प्रहारेण प्रस्रवणशील सोम वधैर्ग्राण्वां प्रहारैरींखय ॥३॥

अथ चतुर्थी—

निशुष्म॑मिन्दवेषां॒पुरु॑हूत॒जना॑नाम् । योअ॒स्माँआ॒दिदे॑शति ॥४॥

नि । शुष्म॑म् । इ॒न्दो॒ इति॑ । ए॒षा॒म् । पुरु॑ऽहूत ।
जना॑नाम् । यः । अ॒स्मान् । आ॒ऽदिदे॑शति ॥ ४ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्दो सोम त्वं यः शुष्मोयेषां शत्रुजनानां बलमस्मानादिदेशति बाधार्थमाह्वयति एषां शत्रुजनानां तं शुष्मं बलं नि न्यक्कुर्विति शेषः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

श॒तंन॑इन्दऊ॒तिभि॑ःस॒हस्रं॑वा॒शुची॑नाम् । पव॑स्वमं॒ह॒यद्र॑यिः ॥५॥९॥

श॒तम् । न॒ः । इ॒न्दो॒ इति॑ । ऊ॒तिऽभि॑ः । स॒हस्र॑म् । वा॒ ।
शुची॑नाम् । पव॑स्व । मं॒ह॒यत्ऽर॑यिः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे इन्दो सोम मंहयद्रयिः प्रदीयमानधनस्त्वं नोस्माकमूतिभिरूतिभ्योविभक्तिव्यत्ययः रक्षार्थं शुचीनां शुद्धानां तवांशभूतानां सोमानां शतं सहस्रं वा पवस्व क्षर ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

उत्तइति चतुर्ऋचमेकोनत्रिंशं सूक्तं काश्यपस्यावत्सारस्यार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रान्तं—उत्तेचतुष्कमवत्सारइति उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उत्ते॒शुष्मा॑सोअस्थू॒रक्षो॑भि॒न्दन्तो॑अद्रिवः । नु॒दस्व॒याःप॑रि॒स्पृध॑ः ॥१॥

उत् । ते॒ । शुष्मा॑सः । अ॒स्थु॒ः । रक्ष॑ः । भि॒न्दन्त॑ः ।
अ॒द्रि॒ऽव॒ः । नु॒दस्व॑ । याः । प॒रि॒ऽस्पृध॑ः ॥ १ ॥

हे अद्रिवोग्राववन् सोम ते तव शुष्मासः शुष्मावेगाः रक्षोराक्षसान्भिन्दन्तो विदारयन्तः उदस्थुरुत्तिष्ठन्ति याः परिस्पृधः स्पर्धमानाः शत्रुसेनाः अस्मान् प्रतिबाधन्ते तास्त्वं नुदस्व प्रेरय बाधस्वेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒या॑निज॒घ्निरोज॑सारथस॒ङ्गे॑धने॑हि॒ते । स्तवा॒अबि॑भ्युषाहृ॒दा ॥२॥

अ॒या । नि॒ऽज॒घ्निः । ओज॑सा । र॒थ॒ऽसङ्गे॑ । धने॑ ।
हि॒ते । स्तवै॑ । अबि॑भ्युषा । हृ॒दा ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम त्वं अयानेन कृतेनौजसा बलेन निजघ्निः शत्रून् हन्तुं शीलवान् तं त्वामविभ्युषा अभीतेन हृदा मनसा युक्तोहं रथसंगेस्माकं रथानां संगे हिते शत्रुषु निहिते धने च निमित्ते स्तवै स्तौमि ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अस्य॑व्र॒तानि॒नाधृषे॒पव॑मानस्यदू॒ढ्या॑ । रु॒जयस्त्वा॑पृत॒न्यति॑ ॥ ३ ॥

अस्य॑ । व्र॒तानि॑ । न । आ॒ऽधृषे॑ । पव॑मानस्य । दु॒ःऽध्या॑ ।
रु॒ज । यः । त्वा॒ । पृत॒न्यति॑ ॥ ३ ॥

हे सोम पवमानस्य क्षरतोयस्यास्य तव व्रतानि कर्माणि दूढ्या दुर्बुद्धिना राक्षसेन नाधृषे आधर्षयितुमशक्यानि । सत्वं त्वां योदुर्बुद्धिः शत्रुः पृतन्यति योद्धुं इच्छति तं रुज बाधस्व ॥३॥

अथ चतुर्थी–

तं॑हि॑न्वन्तिमद॒च्युत॒ंहरि॑ँन॒दीषु॑वा॒जिन॑म् । इन्दु॒मिन्द्रा॑यमत्स॒रम् ॥४॥१०॥

तम् । हि॒न्व॒न्ति॒ । म॒द॒ऽच्युत॑म् । हरि॑म् । न॒दीषु॑ । वा॒जिन॑म् ।
इन्दु॑म् । इन्द्रा॑य । म॒त्स॒रम् ॥ ४ ॥ १० ॥

मदच्युतं मदस्य च्यावयितारं हरिं हरितवर्णं वाजिनं बलिनं मत्सरं मदकरं तमिन्दुं सोमं नदीषु वसतीवरीष्विन्द्रायेन्द्रार्थं हिन्वन्ति ऋत्विजः प्रेरयन्ति ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अस्यप्रत्नामिति चतुर्ऋचं त्रिंशं सूक्तं ऋष्याद्याःपूर्ववत् । अस्यप्रत्नामित्यनुक्रान्तं । उक्तो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

अ॒स्यप्र॒त्नाम॒नुद्युतँ॑शु॒क्रंदु॑दु॒ह्रेअह्र॑यः । पयः॑सहस्र॒सामृषि॑म् ॥ १ ॥

अ॒स्य । प्र॒त्नाम् । अनु॑ । द्युत॑म् । शु॒क्रम् । दु॒दु॒ह्रे॒ । अह्र॑यः ।
पयः॑ । स॒हस्र॒ऽसाम् । ऋषि॑म् ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

अस्य सोमस्य प्रत्नां पुराणां द्युतं द्योतमानं तनुमनु शुक्रं दीप्तं सहस्रसां अभिलषितंस्यापरिमितस्य कर्मफलस्य दातारं ऋषिं सरणशीलं पयः पातव्यं रसमह्रयः कवयोदुदुहे दुहन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒यंसूर्य॑इवोप॒दृग॒यंसरां॑सिधावति । स॒प्तप्र॒वत॒आदिव॑म् ॥ २ ॥

अ॒यम् । सूर्यः॑ऽइव । उ॒प॒ऽदृक् । अ॒यम् । सरां॑सि ।
धा॒व॒ति॒ । स॒प्त । प्र॒ऽवतः॑ । आ । दिव॑म् ॥ २ ॥

अयं सोमः सूर्यइव यथासूर्यः सर्वस्यलोकस्योपद्रष्टा तद्वत् कर्मणामुपदृगुपद्रष्टा अपि चायं सोमः सरांसि त्रिंशदुक्थपात्राणीति केचिद्वर्णयन्ति अपरेतु त्रिंशदहोरात्राणि सरांसीति तानि धावति गच्छति । तथाचयास्कः—तत्रैतद्याज्ञिकावेदयन्ते त्रिंशदुक्थपात्राणि माध्यन्दिने सवनएकदेवतानि तान्येतस्मिन्कालएकेनप्रतिधानेन पिबन्ति तान्यत्र सरांस्युच्यन्ते त्रिंशदपरपक्षस्याहोरात्रास्त्रिंशत्पूर्वपक्षस्येतिनैरुक्ताइति[१] । अपिचायं सोमोदिवमधिकृत्य सप्तप्रवतः सप्तनदीरातिष्ठति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒यंविश्वा॑नितिष्ठतिपुना॒नोभुव॑नो॒परि॑ । सोमो॑दे॒वोनसूर्यः॑ ॥ ३ ॥

अ॒यम् । विश्वा॑नि । ति॒ष्ठ॒ति॒ । पु॒ना॒नः । भुव॑ना ।
उ॒परि॑ । सोमः॑ । दे॒वः । न । सूर्यः॑ ॥ ३ ॥

पुनानाः पूयमानोयं सोमो विश्वानि सर्वाणि भुवना भुवनानि सर्वेषां भुवनानामुपरि तिष्ठति । तत्रदृष्टान्तमाह—देवोन सूर्यः यथा सूर्योदेवः सर्वेषां भुवनानामुपरि तिष्ठति तद्वदयं सोमोपीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

परि॑णोदे॒ववी॑तये॒वाजाँ॑अर्षसि॒गोम॑तः । पु॒ना॒नइ॑न्दविन्द्र॒युः ॥ ४ ॥ ११ ॥

---

[१] नि० ५. ११.।

Funding by IKS-MoE

परि॑ । न॒ः । दे॒व॒ऽवी॑तये । वाजा॑न् । अ॒र्ष॒सि॒ । गोऽम॑तः ।
पु॒ना॒नः । इ॒न्दो॒ इति॑ । इ॒न्द्र॒ऽयुः ॥ ४ ॥ ११ ॥

हे इन्दो सोम इन्द्रयुरिन्द्रकामः पुनानः पूयमानस्त्वं नोस्माकं देववीतये यज्ञाय गोमतोगोयुक्तानि वाजानन्नानि पर्यर्षसि परितः क्षरेत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

यवंयवंनइति चतुर्ऋचमेकत्रिंशं सूक्तं काश्यपस्यावत्सारस्यार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । यवंयवमित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यवं॑यवंनो॒अन्ध॑सापु॒ष्टंपु॑ष्टं॒परि॑स्रव । सोम॒विश्वा॑च॒सौभ॑गा ॥ १ ॥

यव॑म्ऽयवम् । न॒ः । अन्ध॑सा । पु॒ष्टम्ऽपु॑ष्टम् । परि॑ ।
स्र॒व॒ । सोम॑ । विश्वा॑ । च॒ । सौभ॑गा ॥ १ ॥

हे सोम त्वं नोस्माकं पुष्टंपुष्टं बहुलं यवंयवं पुनःपुनर्युतं रसमन्धसान्नात्मना परिस्रव धारया क्षर । अन्नप्रार्थयितुस्तृष्णयात्यन्तं पीडितत्वादाबाधेचेति द्विर्भावः । पीडाप्रयोक्तृधर्मो नाभिधेयधर्मइत्युक्तं । अपिच विश्वा विश्वानि सौभगा सौभगानि धनानि परिस्रव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्दो॒यथा॒तव॒स्तवो॒यथा॑तेजा॒तमन्ध॑सः । निब॒र्हिषि॑प्रि॒येस॑दः ॥ २॥

इन्दो॒ इति॑ । यथा॑ । तव॑ । स्तव॑ः । यथा॑ । ते॒ । जा॒तम् ।
अन्ध॑सः । नि । ब॒र्हिषि॑ । प्रि॒ये । स॒दः ॥ २ ॥

हे इन्दो सोमान्धसोन्नरूपस्य तव संबन्धी स्तवः स्तवनं स्तोत्रं तथा ते तव जातं जन्म यथा प्रादुर्भूतमस्ति तथात्वं प्रिये प्रीणयितरि बर्हिषि अस्मद्यागे निषदः निषण्णोभव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उ॒तनो॑गो॒विद॑श्व॒वित्पव॑स्वसो॒मान्ध॑सा । म॒क्षूत॑मेभि॒रह॑भिः ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

उ॒त । न॒ः । गो॒ऽवित् । अ॒श्व॒ऽवित् । पव॑स्व । सो॒म॒ ।
अन्ध॑सा । म॒क्षुऽत॑मेभिः । अह॑ऽभिः ॥ ३ ॥

उतापिच हे सोम नोस्माकं गोविद्गोप्रदोश्वविदश्वप्रदश्च त्वं मक्षूतमेभिर्मक्षूतमैरतिशयेन शीघ्रैरहभिरहोभिर्हेतुभिरंधसान्नेन पवस्व धारया क्षर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योजि॒नाति॒नजीय॑ते॒हन्ति॒शत्रु॑म॒भीत्य॑ । सप॑वस्वसहस्रजित् ॥४॥१२॥

यः । जि॒नाति॑ । न । जीय॑ते । हन्ति॑ । शत्रु॑म् । अ॒भि॒ऽइत्य॑ ।
सः । प॒व॒स्व॒ । स॒ह॒स्र॒ऽजि॒त् ॥ ४ ॥ १२ ॥

हे सहस्रजित् सहस्रसंख्यानां शत्रूणां जेतः सोम योभवान् जिनाति शत्रून् हन्ति नजीयते स्वयंशत्रुभिर्नजीयते नहन्यतइत्यर्थः । शत्रुमभीत्य शत्रुं स्वयमभ्येत्य हन्ति नच स्वयं शत्रुभिरभिभूयते सत्वं पवस्व क्षर ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

परिसोमइति चतुर्ऋचं द्वात्रिंशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । परिसोमइत्यनुक्रान्तं । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परि॒सोम॑ऋ॒तंबृ॒हदा॒शुःप॒वित्रे॑अर्षति । वि॒घ्नन्रक्षां॑सिदे॒व॒युः ॥ १ ॥

परि॑ । सोम॑ः । ऋ॒तम् । बृ॒हत् । आ॒शुः । प॒वित्रे॑ । अ॒र्ष॒ति॒ ।
वि॒ऽघ्नन् । रक्षां॑सि । दे॒व॒ऽयुः ॥ १ ॥

आशुः क्षिप्रकारी देवयुर्देवकामः सोमः पवित्रे स्थित्वा रक्षांसि राक्षसान् विघ्नन् निघ्नन् । बृहन्महदृतमन्नं पर्यर्षति परिगमयति अस्मभ्यं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यत्सोमो॒वाज॒मर्ष॑तिश॒तंधारा॑अप॒स्युव॑ः । इन्द्र॑स्यस॒ख्यमा॑वि॒शन् ॥ २॥

Funding by IKS-MoE

यत् । सोम॑ः । वाज॑म् । अर्ष॑ति । श॒तम् । धारा॑ः । अ॒प॒स्युव॑ः ।
इन्द्र॑स्य । स॒ख्यम् । आ॒ऽवि॒शन् ॥ २ ॥

यद्यदा अपस्युवः कर्मकामाः शतं शतसंख्याकाः धाराः सोमस्यधाराः इन्द्रस्य सख्यं सखित्वं आविशन् प्राप्नुवन्ति । तदा सोमोवाजमन्नमर्षति गमयति अस्मभ्यं प्रयच्छतीत्यर्थः॥२॥

अथ तृतीया—

अ॒भित्वा॒योष॑णो॒दश॑जा॒रंनक॒न्या॑नूषत । मृ॒ज्यसे॑सोमसा॒तये॑ ॥३॥

अ॒भि । त्वा॒ । योष॑णः । दश॑ । जा॒रम् । न । क॒न्या॑ ।
अ॒नू॒ष॒त । मृ॒ज्यसे॑ । सो॒म॒ । सा॒तये॑ ॥ ३ ॥

हे सोम त्वा त्वां याः दशसंख्याका योषणोंगुलयः कन्या पितृमतीकन्यका जारंन यथा प्रियमभिशब्दायते तद्वदभ्यनूषताभिशब्दायन्ते । ताभिः सातयेस्माकं धनस्य लाभाय मृज्यसे इन्द्रार्थं शोध्यसे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वमिन्द्रा॑य॒विष्ण॑वेस्वा॒दुरि॑न्दो॒परि॑स्रव । नॄन्त्स्तो॒तॄन्पा॒ह्यंह॑सः ॥४॥१३॥

त्वम् । इन्द्रा॑य । विष्ण॑वे । स्वा॒दुः । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ ।
स्र॒व॒ । नॄन् । स्तो॒तॄन् । पा॒हि॒ । अंह॑सः ॥ ४ ॥ १३ ॥

हे इन्दो सोम स्वादुः प्रियरसस्त्वमिन्द्राय इन्द्रार्थं विष्णवे विष्ण्वर्थंच परिस्रव परिक्षर । नॄन् कर्मणां नेतॄन् स्तोतॄन् त्वद्विषयाणां स्तुतीनां कर्तॄन् अंहसोदुरितात्पाहि रक्ष च ॥ ४॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे त्रयोदशोवर्गः ॥१३॥

प्रतेधाराइति चतुर्ऋचं त्रयस्त्रिंशंसूक्तं ऋष्याद्याःपूर्ववत् । प्रतेधाराइत्यनुक्रान्तं । उक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रते॒धारा॑अस॒श्चतो॑दि॒वोनय॑न्तिवृ॒ष्टय॑ः । अच्छा॒वाज॑ंसह॒स्रिण॑म् ॥१॥

Funding by IKS-MoE

प्र । ते॒ । धारा॑ः । अ॒स॒श्चत॑ः । दि॒वः । न । य॒न्ति॒ ।
वृ॒ष्टय॑ः । अच्छ॑ । वाज॑म् । स॒ह॒स्रिण॑म् ॥ १ ॥

हे सोम ते तव असश्चतः संगरहिताधाराः सहस्रिणमपरिमितसंख्याकं वाजमन्नमच्छास्मदर्थं प्रयन्ति प्रगच्छन्ति । तत्रदृष्टान्तः—दिवोन वृष्टयः यथा द्युलोकात् वर्षधारा निःसंगाः प्रजानामपरिमितमन्नं प्रयन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ १॥

अथ द्वितीया—

अ॒भिप्रि॒याणि॒काव्या॒विश्वा॒चक्षा॑णोअर्षति । हरि॑स्तुञ्जा॒नआयु॑धा ॥२॥

अ॒भि । प्रि॒याणि॑ । काव्या॑ । विश्वा॑ । चक्षा॑णः ।
अ॒र्ष॒ति॒ । हरि॑ः । तु॒ञ्जा॒नः । आयु॑धा ॥ २ ॥

हरिर्हरितवर्णः सोमो विश्वा विश्वानि प्रियाणि देवानां प्रीतिकराणि काव्या काव्यानि कर्माणि चक्षाणः पश्यन् आयुधा स्वकीयान्यायुधानि तुंजानो राक्षसान्प्रति प्रेरयंश्चाभ्यर्षति यागं प्रति गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सम॑र्मृजा॒नआ॒यु॒भि॒रिभो॒राजे॑वसु॒व्रत॑ः । श्ये॒नोनवंसु॑षीदति ॥ ३॥

सः । म॒र्मृ॒जा॒नः । आ॒युऽभि॑ः । इभ॑ः । राजा॑ऽइव ।
सु॒ऽव्र॒तः । श्ये॒नः । न । वंसु॑ । सी॒द॒ति॒ ॥ ३ ॥

सुव्रतः सुकर्मा ससोमः आयुभिर्मनुष्यैः ऋत्विग्भिर्मर्मृजानः शोध्यमानः इभोगतभयो राजेव यथा राजा । श्येनोन यथा च श्येनः तथा वंसूदकेषु वसतीवरीषु सीदति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनो॒विश्वा॑दि॒वोवसू॒तोपृ॑थि॒व्याअधि॑ । पु॒ना॒नइ॑न्द॒वाभ॑र ॥ ४॥१४॥

सः । न॒ः । विश्वा॑ । दि॒वः । वसु॑ । उ॒तो इति॑ । पृ॒थि॒व्याः ।
अधि॑ । पु॒ना॒नः । इ॒न्दो॒ इति॑ । आ । भ॒र ॥ ४ ॥ १४ ॥

Funding by IKS-MoE

हे इन्दो सोम पुनानः पवमानस्त्वं दिवोधि दिविस्थितानि उतो अपिच पृथिव्याअधि पृथिव्यां स्थितानि । अधीति सप्तम्यर्थानुवादः। विश्वा विश्वानि वसु वसूनि नोस्मभ्यमाभराहर ॥४॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

तरत्सइतिचतुर्ऋचं चतुस्त्रिंशंसूक्तं ऋष्याद्याःपूर्ववत्। तरत्सइत्यनुक्रान्तं।उक्तोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

त॒रत्स॑म॒न्दीधा॑वति॒धारा॑सु॒तस्यान्ध॑सः । त॒रत्स॑म॒न्दीधा॑वति ॥१ ॥

तर॑त् । सः । म॒न्दी । धा॒व॒ति॒ । धारा॑ । सु॒तस्य॑ । अन्ध॑सः ।
तर॑त् । सः । म॒न्दी । धा॒व॒ति॒ ॥ १ ॥

मंदी देवानां हर्षकरः ससोमः तरत् स्तोतॄन् पाप्मनः सकाशात्तारयन् धावति पवते ।तदेव दर्शयति सुतस्याभिषुतस्यांधसो देवानामन्नात्मकस्य सोमस्य धारा धावतीति । पुनरपि तदेवाहात्यन्तादरार्थं तरत्समन्दी धावति।यद्वास्याऋचोयास्केनोक्तोर्थोद्रष्टव्यस्तद्यथा—तरतिसपापंसर्वं मंदी यः स्तौति धावति गच्छत्यूर्ध्वांगतिं धारासुतस्यांधसो धारयाभिषुतस्य सोमस्य मंत्रपूतस्य वाचास्तुतस्येति[1] ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उ॒स्रावे॑द॒वसू॑नां॒मर्त॑स्यदे॒व्यव॑सः । त॒रत्स॑म॒न्दीधा॑वति ॥ २ ॥

उ॒स्रा । वे॒द॒ । वसू॑नाम् । मर्त॑स्य । दे॒वी॒ । अव॑सः । तर॑त् ।
सः । म॒न्दी । धा॒व॒ति॒ ॥ २ ॥

वसूनां धनानां उस्रोत्सरणशीला प्रदात्री देवी द्योतमाना स्तूयमानावा यस्य सोमस्य धारा मर्तस्य मनुष्यं यजमानं अवसोरक्षितुं वेद जानाति । सिद्धमन्यत् ॥ २॥

अथ तृतीया—

ध्व॒स्रयोः॑पु॒रु॒षन्त्यो॒रास॒हस्रा॑णिदद्महे । त॒रत्स॑म॒न्दीधा॑वति ॥ ३ ॥

---

[1] नि० १३. ६.

ध्व॒स्रयोः॑ । पु॒रु॒ऽसन्त्योः॑ । आ । स॒हस्रा॑णि । द॒द्म॒हे॒ ।
तर॑त् । सः । म॒न्दी । धा॒व॒ति॒ ॥ ३ ॥

ध्वस्रयोः पुरुषंत्योर्ध्वंस्रः कश्चिद्राजा पुरुषन्तिश्च कश्चित् तयोरुभयोरत्रेतरेतरयोगविवक्षया द्विवचनं द्रष्टव्यं । सहस्राणि धनानां सहस्राण्याददह्महे वयं प्रतिगृह्णीमः । तदस्माभिः प्रतिगृहीतं धनमुत्तममस्त्विति ऋषिः सोमं प्रार्थयतइति सोमस्यस्तुतिः । सिद्धमन्यत् । यथा वत्सारएतयोर्धनानि प्रतिजग्राहैवं तरंतपुरुमीह्लौ प्रतिजगृहतुः । तथाच शाट्यायनकं—अथहवैतरंतपुरुमीह्लौ वैददश्वीध्वस्रयोः पुरुषंत्योर्बहुप्रतिगृह्य गरगिराविवमेनाते तौहस्मांगुल्यासातं प्रतिमृशातें तावकामयेतामसातंनाविवेदं सातंस्यादात्तमिवैव नप्रतिगृहीतमितिभावे तच्चतुर्ऋचमपश्यतां तेनप्रत्यैतां ततोवैतयोरसातं सातमभवदात्तमिवैव नप्रतिगृहीतं सयःप्रतिप्रतिगृह्य कामयेतेत्यादि॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

आयया॑स्त्रिं॒शतं॒तना॑स॒हस्रा॑णिच॒दद्म॑हे । तर॒त्सम॒न्दीधा॑वति ॥४॥१५॥

आ । ययोः॑ । त्रि॒शत॑म् । तना॑ । स॒हस्रा॑णि । च॒ । दद्म॑हे ।
तर॑त् । सः । म॒न्दी । धा॒व॒ति॒ ॥ ४ ॥ १५ ॥

ययोर्ध्वस्रपुरुषंत्योस्त्रिंशतं त्रीणिशतानि सहस्राणि तना वस्त्राण्याददह्महे वयंप्रतिगृह्णीमः । तयोरस्माभिः प्रतिगृहीतं तत्सर्वमप्रतिगृहीतमस्त्विति सोमं ऋषिः प्रार्थयते इति सोमस्यैवस्तुतिः । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

पवस्वेति चतुर्ऋचं पंचत्रिंशं सूक्तं ऋष्याद्याःपूर्ववत् । पवस्वेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पव॑स्वगो॒जिद॑श्व॒जिद्वि॑श्व॒जित्सो॑मरण्य॒जित् । प्र॒जाव॒द्रत्न॒माभ॑र ॥१॥

पव॑स्व । गो॒ऽजित् । अ॒श्व॒ऽजित् । वि॒श्व॒ऽजित् । सो॒म॒ ।
र॒ण्य॒ऽजित् । प्र॒जाऽव॑त् । रत्न॑म् । आ । भ॒र ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम गोजित् शत्रूणां गवां जेता अश्वजित् अश्वानामपि जेता विश्वजित् विश्वस्य जगतोजेता रण्यजित् रमणीयस्य धनस्यापि जेता त्वं पवस्व धारया क्षर । अपिचास्मभ्यं प्रजावत् पुत्राद्युपेतं रत्नं रमणीयं धनमाभराहर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

पव॑स्वा॒द्भ्योअदा॑भ्य॒ःपव॒स्वौष॑धीभ्यः । पव॑स्वधि॒षणा॑भ्यः ॥२ ॥

पव॑स्व । अ॒त्ऽभ्यः । अदा॑भ्यः । पव॑स्व ।
ओष॑धीभ्यः । पव॑स्व । धि॒षणा॑भ्यः ॥ २ ॥

हे सोम त्वमद्भ्योवसतीवरीभ्योदाभ्योंशुभ्यश्च पवस्व क्षर । अपिचौषधीभ्यः पवस्व क्षर । किंच धिषणाभ्योग्रावभ्यः पवस्व क्षर ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

त्वंसो॑म॒पव॑मानो॒विश्वा॑निदु॒रि॒तात॑र । क॒विःसी॑द॒निब॒र्हिषि॑ ॥ ३ ॥

त्वम् । सो॒म॒ । पव॑मानः । विश्वा॑नि । दुः॒ऽइ॒ता । त॒र॒ ।
क॒विः । सी॒द॒ । नि । ब॒र्हिषि॑ ॥ ३ ॥

हे सोम पवमानः पूयमानः कविः क्रान्तकर्मा त्वं विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि राक्षसैः कृतान्युपद्रवाणि तर निराकुरु अस्मिन् बर्हिषि निषीदच ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

पव॑मान॒स्स्व॑र्वि॑दो॒जाय॑मानोभवोम॒हान् । इन्दो॒विश्वाँ॑अ॒भीद॑सि ॥४॥१६॥

पव॑मान । स्वः॑ । वि॒दः॒ । जाय॑मानः । अ॒भ॒वः॒ । म॒हान् ।
इन्दो॒ इति॑ । विश्वा॑न् । अ॒भि । इत् । अ॒सि॒ ॥ ४ ॥ १६ ॥

४

Funding by IKS-MoE

हे पवमान सोम त्वं स्वः सर्वं विदो यजमानाय प्रयच्छ । अपिच जायमानः प्रादुर्भवंन्नेव महान् पूजनीयो भवोसि । किंच हे इन्दो सोम त्वं विश्वान् सर्वान्नेव शत्रून् अभ्यसि तेजसाभिभवसि ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे षोडशोवर्गः ॥ १६॥

प्रगायत्रेणेति चतुर्ऋचं षट्त्रिंशं सूक्तं काश्यपस्यावत्सारस्यार्षं तृतीयापुरउष्णिक् आद्यद्वादशकोद्व्यष्टकौ । शिष्टागायत्रः पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—प्रगायत्रेणोपान्त्यापुरउष्णिगिति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रगा॑य॒त्रेण॑गायत॒पव॑मानं॒विच॑र्षणिम् । इन्दुं॑स॒हस्र॑चक्षसम् ॥ १ ॥

प्र । गा॒य॒त्रेण॑ । गा॒य॒त॒ । पव॑मानम् । विऽच॑र्षणिम् ।
इन्दु॑म् । स॒हस्र॑ऽचक्षसम् ॥ १ ॥

विचर्षणिं विद्रष्टारं सहस्रचक्षसं बहुदर्शनं पवमानं पूयमानमिन्दुं सोमं गायत्रेण गायत्रनामधेयेन साम्ना प्रगायत । हे स्तोतारो गानं कुरुत स्तुतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तंत्वा॑स॒हस्र॑चक्षस॒मथो॑स॒हस्र॑भर्णसम् । अति॒वार॑मपा॑विषुः ॥ २ ॥

तम् । त्वा॒ । स॒हस्र॑ऽचक्षसम् । अथो॒ इति॑ । स॒हस्र॑ऽभर्णसम् ।
अति॑ । वार॑म् । अ॒पा॒वि॒षु॒ः ॥ २ ॥

हे सोम सहस्रचक्षसं बहुदर्शनं अथो अपिच सहस्रभर्णसं बहुभरणं तमभिषुतं त्वा त्वां वारं वालं दशापवित्रं अत्यपाविषुर्ऋत्विजः पावयन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अति॒वारा॒न्पव॑मानोअसिष्यदत्क॒लशाँ॑अ॒भिधा॑वति ।
इन्द्र॑स्य॒हार्द्या॑वि॒शन् ॥ ३ ॥

अति॑ । वारा॑न् । पव॑मानः । अ॒सि॒स्य॒द॒त् । क॒लशा॑न् ।
अ॒भि । धा॒व॒ति॒ । इन्द्र॑स्य । हार्दि॑ । आ॒ऽवि॒शन् ॥ ३ ॥

पवमानः पूयमानः सोमो वारान् अवेः वालानत्यतिक्रम्यासिष्यदत्स्यंदते । अपिचेन्द्रस्य हार्दि हृदयमाविशन् द्रोणानभिधावत्यभिगच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्र॑स्यसोम॒राध॑से॒शंप॑वस्वविचर्षणे । प्र॒जाव॒द्रेत॒आभ॑र ॥४॥ १७॥

इन्द्र॑स्य । सो॒म॒ । राध॑से । शम् । प॒व॒स्व॒ । वि॒ऽच॒र्ष॒णे॒ ।
प्र॒जाऽव॑त् । रेत॑ः । आ । भ॒र ॥ ४ ॥ १७ ॥

हे विचर्षणे विद्रष्टः सोम त्वमिन्द्रस्य राधसे राधनाय संसिध्यै शं सुखकरं रसं पवस्व क्षर । अपिचास्मभ्यं प्रजावत्पुत्राद्युपेतं रेतउदकमन्नं वा आभराहर प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

॥ इति नवमे मंडले द्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाके सप्त सूक्तानि तत्रायावीतीति त्रिंशदृचं प्रथमं सूक्तममहीयुर्नामांगिरसऋषिः गायत्रीछन्दः पवमानःसोमो देवता । तथाचानुक्रान्तं--अयावीतीत्रिंशदमहीयुरिति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒यावी॒तीपरि॑स्रव॒यस्त॑इन्दो॒मदे॒ष्वा । अ॒वाह॑न्नव॒तीर्नव॑ ॥ १ ॥

अ॒या । वी॒ती । परि॑ । स्र॒व॒ । यः । ते॒ । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
मदे॑षु । आ । अ॒व॒ऽअह॑न् । न॒व॒तीः । नव॑ ॥ १ ॥

हे इन्दो सोम अयानेन रसेन वीती वीत्यै इन्द्रस्य भक्षणाय परिस्रव परिक्षर । कीदृशेनरसेनेत्यतआह ते तव योरसोमदेषु संग्रामेषु नवतीर्नवेति नवनवतिसंख्याकाश्च शत्रुपुरीरवाहन् जघान अमुं सोमंरसं पीत्वा मत्तःसन्निन्द्र उक्तलक्षणाः शत्रुपुरीर्जघानेतिकृत्वा रसोजघानेत्युपचारः ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया–

पुर॑ःस॒द्यइ॒त्थाधि॑ये॒दिवो॑दासाय॒शम्ब॑रम् । अ॑ध॒त्यं॑तु॒र्व॑शं॒यदु॑म् ॥ २ ॥

पुर॑ः । स॒द्यः । इ॒त्थाऽधि॑ये । दिव॑ःऽदासाय । शम्ब॑रम् ।
अध॑ । त्यम् । तु॒र्वश॑म् । यदु॑म् ॥ २ ॥

सद्य एकस्मिन्नेवाह्नि पुरः शत्रूणां पुराणि सोमरसोवाहन् इत्थाधिये सत्यकर्मणे दिवोदासाय राज्ञे शंबरं शत्रुपुराणां स्वामिनमधाथ त्यं तं तुर्वशं तुर्वशनामकंराजानं दिवोदासशत्रुं यदुं यदुनामकंराजानं च वशमानयच्च । अत्रापि सोमरसं पीत्वा मत्तःसन् इंद्रः सर्वमेतदकार्षीदिति सोमरसेकर्तृत्वमुपचर्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

परि॑णो॒अश्व॑मश्व॒विद्गोम॑दिन्दो॒हिर॑ण्यवत् । क्षरा॑सह॒स्रिणी॒रिष॑ः ॥३॥

परि॑ । न॒ः । अश्व॑म् । अ॒श्व॒ऽवित् । गोऽम॑त् । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
हिर॑ण्यऽवत् । क्षर॑ । स॒ह॒स्रिणी॑ः । इष॑ः ॥ ३ ॥

हे इन्दो सोम अश्ववित् अश्वस्य लंभकस्त्वं नोस्माकमश्वं गोमद्गोयुक्तं हिरण्यवद्धिरण्योपेतं धनंच परिक्षर । अपिच सहस्रिणीर्बहूनि इषोन्नानि क्षर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

पव॑मानस्यतेव॒यंप॒वित्र॑मभ्युन्द॒तः । स॒खि॒त्वमावृ॑णीमहे ॥ ४ ॥

पव॑मानस्य । ते॒ । व॒यम् । प॒वित्र॑म् । अ॒भि॒ऽउ॒न्द॒तः ।
स॒खि॒ऽत्वम् । आ । वृ॒णी॒म॒हे ॥ ४ ॥

हे सोम पवित्रमभ्युंदतः पवित्रमभिक्लेदयतः पवमानस्य क्षरतश्च ते तव सखित्वं सख्यं वयममहीयव आंगिरसा आवृणीमहे प्रार्थयामहे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

येतेप॒वित्र॑मू॒र्मयो॑भि॒क्षर॑न्ति॒धार॑या । तेभि॑र्नःसोममृळय ॥५॥१८॥

Funding by IKS-MoE

ये । ते॒ । प॒वित्र॑म् । ऊ॒र्मय॑ः । अ॒भि॒ऽक्षर॑न्ति । धार॑या ।
तेभि॑ः । न॒ः । सो॒म॒ । मृ॒ळ॒य॒ ॥ ५ ॥ १८ ॥

हे सोम ये प्रसिद्धाः ते तव ऊर्मयस्तरंगाः पवित्रं धारयाभिक्षरन्ति तेभिस्तैरूर्मिभिर्नोस्मान्मृळय सुखय ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी—

सन॑ःपुना॒नआभ॑रर॒यिंवी॒रव॑ती॒मिष॑म् । ईशा॑नःसोमवि॒श्वत॑ः ॥ ६ ॥

सः । न॒ः । पु॒ना॒नः । आ । भ॒र॒ । र॒यिम् । वी॒रऽव॑तीम् ।
इष॑म् । ईशा॑नः । सो॒म॒ । वि॒श्वत॑ः ॥ ६ ॥

हे सोम विश्वतः सर्वस्य जगतईशानः ईश्वरः सोभिषुतः पुनानः पूयमानस्त्वं नोस्मभ्यं रयिं धनं वीरवतीं पुत्राद्युपेतमिषमन्नं चाभराहर ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ए॒तमु॒त्यंदश॒क्षिपो॑मृ॒जन्ति॒सिन्धु॑मातरम् । समा॑दि॒त्येभि॑रख्यत ॥७॥

ए॒तम् । ऊँ॒ इति॑ । त्यम् । दश॑ । क्षिप॑ः । मृ॒ज॑न्ति ।
सिन्धु॑ऽमातरम् । सम् । आ॒दि॒त्येभि॑ः । अ॒ख्य॒त॒ ॥ ७ ॥

सिंधुमातरं यस्य सोमस्य सिन्धवोमातरोनद्योभवन्ति त्यं तमेतमिमं सोमं दशक्षिपो दशसंख्याकाअंगुलयो मृजंति शोधयंति । अपिच सोयं सोमः आदित्येभिरादित्यैः समख्यत संगच्छते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

समिन्द्रे॑णो॒तवा॒युना॑सु॒तए॑तिप॒वित्र॒आ । संसूर्य॑स्यर॒श्मिभि॑ः ॥ ८ ॥

सम् । इन्द्रे॑ण । उ॒त । वा॒युना॑ । सु॒तः । ए॒ति॒ ।
प॒वित्रे॑ । आ । सम् । सूर्य॑स्य । र॒श्मिऽभि॑ः ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

सुतोभिषुतः सोमः पवित्रे इन्द्रेण समेति संगच्छति । उतापिच वायुना समेति सूर्यस्य रश्मिभिर्मयूखैरपि समेति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सनो॒भगा॑यवा॒यवे॑पू॒ष्णेप॑वस्व॒मधु॑मान् । चारु॑र्मि॒त्रेवरु॑णेच ॥ ९ ॥

सः । नः॒ । भगा॑य । वा॒यवे॑ । पू॒ष्णे । प॒व॒स्व॒ । मधु॑ऽमान् ।
चारु॑ः । मि॒त्रे । वरु॑णे । च॒ ॥ ९ ॥

हे सोम मधुमान् मधुररसश्चारुः कल्याणस्वरूपश्च सोभिषुतस्त्वं नोस्माकं यज्ञे भगाय भगाख्यायदेवाय वायवेच पूष्णे रवये मित्रे मित्राय देवाय वरुणे वरुणायच पवस्व क्षर ॥९॥

अथ दशमी—

उ॒च्चाते॑जा॒तमन्ध॑सोदि॒विषद्भूम्याद॑दे । उ॒ग्रंशर्म॒महि॒श्रव॑ः ॥१०॥१९॥

उ॒च्चा । ते॒ । जा॒तम् । अन्ध॑सः । दि॒वि । सत् । भूमि॑ः । आ । द॒दे॒ ।
उ॒ग्रम् । शर्म॑ । महि॑ । श्रव॑ः ॥ १० ॥ १९ ॥

हे सोम ते तव संबन्धिनोंधसो रसस्योच्चा उपरि जातं जन्म अपिच दिवि द्युलोके सत् विद्यमानं स्वतस्तवसंबन्धि उग्रमुद्गूर्णं शर्मसुखं महिमहत् श्रवोन्नंच भूमिराददे । भूम्याददइति पदत्रयमामनन्ति विसर्जनीयलोपः सांहितिकः । भूमिः भौमाजनामादृशाः भूमिष्ठैरादीयत इत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकादशी—

ए॒नाविश्वा॑न्य॒र्यआद्यु॒म्नानि॒मानु॑षाणाम् । सिषा॑सन्तोवनामहे ॥११॥

ए॒ना । विश्वा॑नि । अ॒र्यः । आ । द्यु॒म्नानि॑ । मानु॑षाणाम् ।
सिसा॑सन्तः । व॒ना॒म॒हे॒ ॥ ११ ॥

एना एनेनानेन सोमेन मानुषाणां मनुष्याणां विश्वा विश्वानि द्युम्नान्यन्नानि अर्योभिगच्छन्तः सिषासन्तः संभक्तुमिच्छन्तश्च वयं वनामहे संभजामहे ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

DVRSSMV

अथ द्वादशी–

सन॒इन्द्रा॑य॒यज्य॑वे॒वरु॑णायम॒रुद्भ्यः॑ । व॒रि॒वो॒वित्परि॑स्रव ॥ १२ ॥

सः । न॒ः । इन्द्रा॑य । यज्य॑वे । वरु॑णाय । म॒रुत्ऽभ्यः॑ ।
व॒रि॒व॒ःऽवित् । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ १२ ॥

हेसोम वरिवोविद्धनस्य लंभकः पवमानस्त्वं नोस्माकं यज्यवे यष्टव्यायेन्द्राय वरुणायच मरुद्भ्यश्च परिस्रव धारया क्षर ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

उपो॒षुजा॒तम॒प्तुरं॒गोभि॑र्भ॒ङ्गंपरि॑ष्कृतम् । इन्दुं॑दे॒वाअ॑यासिषुः ॥ १३ ॥

उपो॒ इति॑ । सु । जा॒तम् । अ॒प्ऽतुर॑म् । गोभिः॑ । भ॒ङ्गम् ।
परि॑ऽकृतम् । इन्दु॑म् । दे॒वाः । अ॒या॒सि॒षुः ॥ १३ ॥

सुजातं सम्यक् प्रादुर्भूतं अप्तुरं वसतीवरीभिः प्रेरितं भगं शत्रूणां भंजकं गोभिर्गोविकारैः पयोभिः परिष्कृतमलंकृतं संस्कृतमिंदुं सोमं देवाइन्द्रादयः उपायासिषुरुपागच्छन्ति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

तमिद्व॑र्धन्तुनो॒गिरो॑व॒त्संसं॒शिश्व॑रीरिव । यइन्द्र॑स्यहृद॒ंसनिः॑ ॥ १४ ॥

तम् । इत् । व॒र्ध॒न्तु॒ । न॒ः । गिरः॑ । व॒त्सम् । सं॒शिश्व॑रीःऽइव ।
यः । इन्द्र॑स्य । हृ॒द॒म्ऽसनिः॑ ॥ १४ ॥

यः सोम इन्द्रस्य हृदंसनिर्हृदयस्य संभक्ता भवति तमित्तमेव सोमं नोस्माकं गिरः स्तुतिरूपावाचः संवर्धन्तु सम्यक्वर्धयन्तु । तत्रदृष्टान्तः--वत्सं बालं शिश्वरीरिव यथा शिश्वर्योबद्धपयस्कामातरो वत्सं वर्धयन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी–

अर्षा॑णःसोम॒शंगवे॑धु॒क्षस्व॑पि॒प्युषी॒मिष॑म् । वर्धा॑समु॒द्रमु॒क्थ्य॑म् ॥ १५ ॥ २० ॥

918

अर्ष॑ । नः॒ । सो॒म॒ । शम् । गवे॑ । धु॒क्षस्व॑ । पि॒प्युषी॑म् । इष॑म् ।
वर्ध॑ । स॒मु॒द्रम् । उ॒क्थ्य॑म् ॥ १५ ॥ २० ॥

हे सोम त्वं नोस्माकं गवे शं सुखमर्ष क्षर । अपिच पिप्युषीं प्रवृद्धामिषमन्नं धुक्षस्व पूरय । किंचोक्थ्यं प्रशंस्यं समुद्रमुदकं वर्ध वर्धय ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षोडशी–

पव॑मानोअजीजनद्दि॒वश्चि॒त्रंनत॑न्य॒तुम् । ज्योति॑र्वैश्वान॒रंबृ॒हत् ॥१६॥

पव॑मानः । अ॒जी॒ज॒न॒त् । दि॒वः । चि॒त्रम् । न । त॒न्य॒तुम् ।
ज्योतिः॑ । वै॒श्वा॒न॒रम् । बृ॒हत् ॥ १६ ॥

पवमानः सोमः बृहन्महत् वैश्वानरं वैश्वानराख्यं ज्योतिस्तेजोदिवोद्युलोकस्य चित्रं तन्यतुं न अशनिमिवाजीजनदजनयत् ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी–

पव॑मानस्यते॒रसो॒मदो॑राजन्नदुच्छु॒नः । विवार॒मव्य॑मर्षति ॥ १७॥

पव॑मानस्य । ते॒ । रसः॑ । मदः॑ । रा॒ज॒न् । अ॒दु॒च्छु॒नः । वि ।
वार॑म् । अव्य॑म् । अ॒र्ष॒ति॒ ॥ १७ ॥

हे राजन् दीप्यमानसोम पवमानस्य क्षरतः ते तवादुच्छुनोरक्षोवार्जितो मदोमदकरो रसः अव्यमविमयं वारं वालं दशापवित्रं व्यर्षत्यभिगच्छति ॥ १७॥

अथाष्टादशी–

पव॑मान॒रस॒स्तव॒दक्षो॒विरा॑जतिद्यु॒मान् । ज्योति॒र्विश्वं॒स्व॑र्दृ॒शे ॥१८॥

पव॑मान । रसः॑ । तव॑ । दक्षः॑ । वि । रा॒ज॒ति॒ । द्यु॒ऽमान् ।
ज्योतिः॑ । विश्व॑म् । स्वः॑ । दृ॒शे ॥ १८ ॥

हे पवमान सोम तव त्वदीयोदक्षो वृद्धोद्युमान् दीप्तिमान् रसो विराजति प्रकाशते । न केवलं स्वयमेव प्रकाशते किंतु विश्वं व्याप्तं स्वः सर्वं ज्योतिस्तेजश्च दृशे द्रष्टुं करोतीति शेषः॥१८॥

अथैकोनविंशी–

यस्तेमदोवरेंण्यस्तेनांपवस्वान्धंसा । देवावीरंघशंसहा ॥ १९ ॥

यः । ते । मदंः । वरेंण्यः । तेनं । पवस्व । अन्धंसा ।
देवऽअवीः । अघशंसऽहा ॥ १९ ॥

हे सोम ते तव देवावीर्देवकामोघशंसहा राक्षसानां हन्ता वरेण्यः सर्वैर्वरणीयो मदोमदकरो योरसोविद्यते तेन रसेनांधसादनीयेन पवस्व क्षर ॥ १९ ॥

अथ विंशी–

जघ्निर्वृत्रमंमित्रियंसस्निर्वाजंदिवेदिंवे । गोषाउंअश्वसाअंसि ॥२०॥२१॥

जघ्निंः । वृत्रम् । अमित्रियंम् । सस्निंः । वाजंम् । दिवेऽदिंवे ।
गोऽसाः । ऊँ इतिं । अश्वऽसाः । असि ॥ २० ॥ २१ ॥

हे सोम त्वममित्रियममित्रभवं वृत्रं शत्रुं जघ्निर्हंतासि भवसि । किंच दिवेदिवे प्रतिदिनं वाजं संग्रामं सस्निः संभक्तासि । किंच गोषाः गवां दातासि अश्वसाः अश्वानां दातासि ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकविंशी–

संमिंश्लोअरुषोभंवसूपस्थाभिर्नधेनुभिंः । सीदंञ्छ्येनोनयोनिमा॥२१॥

सम्ऽमिंश्लः । अरुषः । भव । सुऽउपस्थाभिंः । न ।
धेनुऽभिंः । सीदंन् । श्येनः । न । योनिम् । आ ॥ २१ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम त्वं सूपस्थाभिः शोभनोपस्थानाभिः धेनुभिर्गोभिः गोविकारैः पयोभिरित्यर्थः । संमिश्लः संमिश्रितः श्येनोन यथा श्येनः शीघ्रमागत्य स्थानमासीदति तद्वद्योनिं स्वकीयं स्थानं आसीदन् । न संप्रत्यर्थे । इदानीमरुष आरोचमानोभव ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी--

सप॑वस्व॒यआवि॒थेन्द्रं॑वृ॒त्राय॒हन्त॑वे । व॒व्रि॒वांसं॑म॒हीर॒पः ॥ २२ ॥

सः । प॒व॒स्व॒ । यः । आवि॑थ । इन्द्र॑म् । वृ॒त्राय॑ ।
हन्त॑वे । व॒व्रि॒ऽवांस॑म् । म॒हीः । अ॒पः ॥ २२ ॥

हे सोम यस्त्वं महीर्महतीरपो महांत्युदकानि वव्रिवांसं निरुंधानं वृत्राय वृत्रं हन्तवे हन्तुं इन्द्रमाविथ रक्ष । सत्वं पवस्व धारया क्षर । सोमं पीत्वा मत्तः सन्निन्द्रो महांत्युदकानि निरुंधानं वृत्रं जघानेत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी--

सुवीरा॑सोव॒यंधना॒जये॑मसोममीढ्वः । पुना॒नोव॑र्धनो॒गिर॑ः ॥ २३ ॥

सुऽवीरा॑सः । व॒यम् । धना॑ । जये॑म । सो॒म॒ । मी॒ढ्वः ।
पुना॒नः । व॒र्ध॒ । न॒ः । गिर॑ः ॥ २३ ॥

हे मीढ्वः सेक्तः सोम पुनानः पूयमानस्त्वं सुवीरासः सुवीराः कल्याणपुत्राः वयममहीयव आंगिरसाः धना शत्रूणां धनानि जयेम शत्रून् जित्वा तदीयानि धनानि स्वीकुर्यामेत्यर्थः । नोस्माकं गिरः स्तुतिरूपावाचश्च वर्ध वर्धय ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी--

त्वोता॑स॒स्तवाव॑सा॒स्याम॑व॒न्वन्त॑आ॒मुर॑ः । सोम॑व्र॒तेषु॑जागृ॒हि ॥ २४ ॥

त्वाऽऊ॑तासः । तव॑ । अव॑सा । स्याम॑ । व॒न्वन्त॑ः । आ॒ऽमुर॑ः ।
सोम॑ । व्र॒तेषु॑ । जा॒गृ॒हि॒ ॥ २४ ॥

हे सोम तव त्वदीयेनावसा रक्षणेन त्वोतासः त्वया रक्षिताः सन्तो वन्वन्तः शत्रून् भजमाना आनुरस्तेषामभिमारकाः स्याम भवेम । व्रतेष्वस्माकं कर्मसु जागृहि प्रबुद्धोभव ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

अ॒प॒घ्नन्प॑वते॒मृधोप॒सो॑मो॒अरा॑०णः । गच्छ॒न्निन्द्र॑स्यनिष्कृ॒तम्॥२५॥२२॥

अ॒प॒ऽघ्नन् । प॒व॒ते॒ । मृध॑ः । अप॑ । सोम॑ः । अरा॑०णः ।
गच्छ॑न् । इन्द्र॑स्य । नि॒ःऽकृ॑तम् ॥ २५ ॥ २२ ॥

सोमोमृधोहिंसकान् शत्रूनपघ्नन् मारयन् अराव्णः शक्तौ सत्यां धनानामदातॄँश्चापघ्नन् इन्द्रस्य निष्कृतं स्थानं गच्छन् प्राप्नुवन् पवते धारया क्षरति ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षड्विंशी—

म॒होनो॑रा॒यआभ॑र॒पव॑मानज॒हीमृध॑ः । रास्वे॑न्दोवी॒र॒व॒द्यश॑ः ॥ २६ ॥

म॒हः । न॒ः । रा॒यः । आ । भ॒र॒ । पव॑मान । ज॒हि । मृध॑ः ।
रास्व॑ । इ॒न्दो॒ इति॑ । वी॒रऽव॑त् । यश॑ः ॥ २६ ॥

हे पवमानेन्दो सोम नोस्माकं महोमहान्ति रायोधनान्याभराहर । मृधोहिंसकान् शत्रून् च जहि मारय । वीरवत् पुत्राद्युपेतां यशः कीर्तिंच रास्वास्मभ्यं देहि ॥२६॥

अथ सप्तविंशी—

नत्वा॑श॒तं॑च॒नह्रुतो॒राधो॒दित्स॑न्त॒मामि॑नन् । यत्पु॑ना॒नोम॑ख॒स्यसे॑ ॥२७॥

न । त्वा॒ । श॒तम् । च॒न । ह्रुत॑ः । राध॑ः । दित्स॑न्तम् । आ । मि॒न॒न् ।
यत् । पु॒ना॒नः । म॒ख॒स्यसे॑ ॥ २७ ॥

हे सोम राधोधनमादित्सन्तमादातुमिच्छन्तं त्वा त्वां शतं चन बहवोपि ह्रुतोहिंसकाः शत्रवोनमिनन्नहिंसन्ति । कदेत्यत्राह यद्यदा पुनानः पूयमानस्त्वं मखस्यसेस्मभ्यं धनंदातुमिच्छसि ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

पव॑स्वेन्दो॒वृषा॑सु॒तःकृ॒धीनो॑य॒शसो॒जने॑ । विश्वा॒अप॒द्विषो॑जहि ॥२८॥

पव॑स्व । इ॒न्दो॒ इति॑ । वृषा॑ । सु॒तः । कृ॒धि । न॒ः । य॒शसः॑ ।
जने॑ । विश्वाः॑ । अप॑ । द्विषः॑ । ज॒हि॒ ॥ २८ ॥

हे इन्दो सोम सुतोभिषुतो वृषा सेक्ता त्वं पवस्व धारया क्षर । जने जनपदेषु नोस्मान् यशसोयशस्विनः कृधि कुरु । विश्वाः सर्वान् द्विषोद्वेष्टॄन् शत्रून् अपजहि मारय च ॥२८॥

अथैकोनत्रिंशी—

अस्य॑तेस॒ख्येव॒यं॑तवे॑न्दोद्यु॒म्नउ॑त्त॒मे । सा॒स॒ह्याम॑पृतन्य॒तः ॥ २९ ॥

अस्य॑ । ते॒ । स॒ख्ये । व॒यम् । तव॑ । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
द्यु॒म्ने । उ॒त्ऽत॒मे । स॒स॒ह्याम॑ । पृत॒न्य॒तः ॥ २९ ॥

हे इन्दो सोम अस्यास्मिन् यागे वर्तमानस्य ते तव सख्ये सखित्वे सति वयममहीयव आंगिरसास्तव त्वदीये उत्तमे श्रेष्ठे द्युम्नेन्ने तृप्तिं प्राप्ताः । तथाचयास्कः—द्युम्नंद्योततेर्यशोवान्नंवेति[1] । पृतन्यतोयुद्धमिच्छतः शत्रून्ससह्यामाभिभवेम ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

याते॑भी॒मान्यायु॑धाति॒ग्मानि॒सन्ति॒धूर्व॑णे । रक्षा॑समस्यनोनि॒दः॥३०॥२३॥

या । ते॒ । भी॒मानि॑ । आयु॑धा । ति॒ग्मानि॑ । सन्ति॑ ।
धूर्व॑णे । रक्ष॑ । स॒म॒स्य॒ । न॒ः । नि॒दः ॥ ३० ॥ २३ ॥

हे सोम ते तव या यानि भीमानि शत्रूणां भयंकराणि तिग्मानि तीक्ष्णानि आयुधा आयुधानि धूर्वणे शत्रुवधार्थं सन्ति तैरायुधैः समस्य सर्वस्य शत्रोर्निदोनिन्दाया नोस्मान् रक्ष पालय ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

---

[1] नि० ५. ५. ।

Funding by IKS-MoE

एतेअसृग्रमिति त्रिंशदृचं द्वितीयं सूक्तं भार्गवस्य जमदग्नेरार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—एतेअसृग्रंजमदग्निरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ए॒तेअ॑सृग्र॒मिन्द॑वस्ति॒रःप॒वित्र॑मा॒शवः॑ । विश्वा॑न्य॒भिसौभ॑गा ॥ १॥

ए॒ते । अ॒सृ॒ग्र॒म् । इन्द॑वः । ति॒रः । प॒वित्र॑म् । आ॒शवः॑ ।
विश्वा॑नि । अ॒भि । सौभ॑गा ॥ १ ॥

आशवः शीघ्रा एते पवमानाइन्दवः सोमा विश्वानि सर्वाणि सौभगा सौभगानि धनान्यभिलक्ष्य पवित्रं तिरः असृग्रं ऋत्विग्भिः सृज्यन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वि॒घ्नन्तो॑दुरि॒तापु॒रुसु॒गातो॒काय॑वा॒जिनः॑ । तना॑कृ॒ण्वन्तो॒अर्व॑ते॥२॥

वि॒ऽघ्नन्तः॑ । दुः॒ऽइ॒ता । पु॒रु । सु॒ऽगा । तो॒काय॑ । वा॒जिनः॑ ।
तना॑ । कृ॒ण्वन्तः॑ । अर्व॑ते ॥ २ ॥

वाजिनो बलवन्तः सोमाः पुरु बहूनि दुरिता दुरितानि विघ्नन्तो विशेषेण नाशयन्तः तोकायास्माकं पुत्रायार्वतेश्वाय च सुगा सुखानि तना धनानि च कृण्वन्तः कुर्वन्तः तिरः पवित्रं सृज्यन्त इति संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कृ॒ण्वन्तो॒वरि॑वो॒गवे॒ऽभ्य॑र्षन्तिसुष्टु॒तिम् । इळा॑म॒स्मभ्यं॑सं॒यत॑म् ॥३॥

कृ॒ण्वन्तः॑ । वरि॑वः । गवे॑ । अ॒भि । अ॒र्ष॒न्ति॒ । सु॒ऽस्तु॒तिम् ।
इळा॑म् । अ॒स्मभ्य॑म् । स॒म्ऽयत॑म् ॥ ३ ॥

अस्माकं गवेस्मभ्यंच संयतं यदास्मान् संयच्छति तद्वरिवोधनमिळामन्नं च कृण्वन्तः कुर्वंतः सोमाः सुष्टुतिमस्मदीयां शोभनां स्तुतिमभ्यर्षंत्याभिमुख्येन गच्छन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒सा॑व्यं॒शुर्मदा॑या॒प्सुदक्षो॑गिरि॒ष्ठाः । श्ये॒नोनयोनि॒मास॑दत् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

असावि । अंशुः । मदाय । अप्ऽसु । दक्षः । गिरिऽस्थाः ।
श्येनः । न । योनिम् । आ । असदत् ॥ ४ ॥

गिरिष्ठाः पर्वतेजातोंशुः सोमोमदाय मदार्थमसाव्यभिषुतः अप्सु वसतीवरीषु दक्षः प्रवृद्धश्च भवति । किंच श्येनोन यथा श्येनोवेगेन आगत्य स्थानमासीदति तद्वदयं सोमो योनिं स्वकीयं स्थानमसददासीदति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

शुभ्रमन्धोदेववातमप्सुधूतोनृभिःसुतः । स्वदन्तिगावःपयोभिः॥५॥२४॥

शुभ्रम् । अन्धः । देवऽवातम् । अप्ऽसु । धूतः । नृऽभिः ।
सुतः । स्वदन्ति । गावः । पयःऽभिः ॥ ५ ॥ २४ ॥

यद्देववातं देवैःप्रार्थितं शुभ्रं शोभनमन्धोन्नं गावः पशवः पयोभिराशिरैः स्वदन्ति स्वादयन्ति सोयं सोमो नृभिर्नेतृभिर्ऋत्विग्भिः सुतोभिषुतःसन्नप्सु वसतीवरीषु धूतः शोधितोभवति॥५॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

आदीमश्वंनहेतारोशूशुभन्नमृताय । मध्वोरसंसधमादे ॥ ६ ॥

आत् । ईम् । अश्वम् । न । हेतारः । अशूशुभन् । अमृताय ।
मध्वः । रसम् । सधऽमादे ॥ ६ ॥

आदनन्तरं हेतारः प्रेरकाऋत्विजः सधमादे यज्ञे ईमेनं मध्वोमदकरस्य सोमस्य रसं अमृतायामरणायाश्वं नाश्वमिवाशूशुभन् शोभयन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यास्तेधारामधुश्चुतोसृग्रमिन्दऊतये । ताभिःपवित्रमासदः ॥ ७ ॥

याः । ते । धाराः । मधुऽश्चुतः । असृग्रम् । इन्दो इति ।
ऊतये । ताभिः । पवित्रम् । आ । असदः ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

हे इन्दो सोम ते तव मधुश्चुतो मधुररसस्य श्चोतयित्र्योयाधारा ऊतये रक्षणाय असृग्रमसृज्यन्त ताभिर्धाराभिस्त्वं पवित्रमासदआसीद ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

सोअ॒र्षे॑न्द्रा॑यपी॒तये॑ति॒रोरोमा॑ण्य॒व्यया॑ । सीद॒न्योना॒वने॒ष्वा ॥ ८ ॥

सः । अ॒र्ष॒ । इन्द्रा॑य । पी॒तये॑ । ति॒रः । रोमा॑णि । अ॒व्यया॑ ।
सीद॑न् । योना॑ । वने॑षु । आ ॥ ८ ॥

हे सोम सोभिषुतस्त्वं अव्यया अव्ययानि अविमयानि रोमाणि वालानि तिरस्तिरस्कुर्वन् वनेषु पात्रेषु योना योनौ स्थाने आसीदन्निन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानायार्ष क्षर ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

त्वमि॑न्दो॒परि॑स्रव॒स्वादि॑ष्ठो॒अङ्गि॑रोभ्यः । व॒रि॒वो॒विद्घृतं॑पयः॑ ॥ ९ ॥

त्वम् । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ । स्वादि॑ष्ठः ।
अङ्गि॑रःऽभ्यः । व॒रि॒वः॒ऽवित् । घृतम् । पयः॑ ॥ ९ ॥

हे इन्दो सोम स्वादिष्ठः स्वादुतमो वरिवोविदस्मदभिलषितस्य धनस्य लंभकश्च त्वमंगिरोभ्योंगिरसामर्थाय घृतमाज्यं पयश्च परिस्रव परिक्षर ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

अ॒यंवि॒च॑र्षणि॑र्हि॒तःपव॑मा॒नःसचे॑तति । हि॒न्वा॒नआप्यं॑बृ॒हत् ॥ १० ॥ २५ ॥

अ॒यम् । वि॒ऽच॑र्षणिः । हि॒तः । पव॑मानः । सः । चे॒त॒ति॒ ।
हि॒न्वा॒नः । आप्य॑म् । बृ॒हत् ॥ १० ॥ २५ ॥

विचर्षणिर्विद्रष्टा हितः पात्रेषु निहितः पवमानः अयं सोम आप्यमप्सुभवं बृहन्महदन्नं हिन्वानः प्रेरयन् सचेतति सर्वैः सज्ञायते ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकादशी—

ए॒षवृषा॒वृष॑व्रत॒:पव॑मानोअशस्ति॒हा । कर॒द्वसू॑निदा॒शुषे॑ ॥ ११ ॥

ए॒षः । वृषा॑ । वृष॑ऽव्रतः । पव॑मानः । अ॒श॒स्ति॒ऽहा ।
कर॑त् । वसू॑नि । दा॒शुषे॑ ॥ ११ ॥

वृषा कामानां सेक्ता वृषव्रतो वृषकर्मा अशस्तिहा राक्षसानां हन्ता पवमान एषसोमो दाशुषे हविषां दात्रे यजमानाय वसूनि धनानि करत् करोति प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ ११॥

अथ द्वादशी—

आप॑वस्वसह॒स्रिणँ॑र॒यिंगोम॑न्तम॒श्विन॑म् । पु॒रु॒श्च॒न्द्रंपु॑रु॒स्पृह॑म् ॥ १२ ॥

आ । प॒व॒स्व॒ । स॒ह॒स्रिण॑म् । र॒यिम् । गोऽम॑न्तम् ।
अ॒श्विन॑म् । पु॒रु॒ऽच॒न्द्रम् । पु॒रु॒ऽस्पृह॑म् ॥ १२ ॥

हे सोम त्वं सहस्रिणं बहुसंख्याकं गोमन्तं गोभिरुपेतमश्विनमश्ववन्तं पुरुश्चन्द्रं बहूनां हर्षकं पुरुस्पृहं बहुस्पृहणीयं रयिं धनमापवस्व परिक्षर ॥१२ ॥

अथ त्रयोदशी—

ए॒षस्यपरि॑षिच्यतेमर्मृ॒ज्यमा॑नआ॒युभि॑: । उ॒रु॒गा॒य:क॒विक्र॑तुः ॥ १३ ॥

ए॒षः । स्यः । परि॑ । सि॒च्य॒ते॒ । म॒र्मृ॒ज्यमा॑नः । आ॒युऽभि॑ः ।
उ॒रु॒ऽगा॒यः । क॒विऽक्र॑तुः ॥ १३ ॥

उरुगायो बहुस्तुतिः कविक्रतुः क्रांतप्रज्ञः क्रान्तकर्मा वा स्यः सएषोयं सोम आयुभिर्मनुष्यैर्मर्मृज्यमानः शोध्यमानः परिषिच्यते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

स॒हस्रो॑तिःश॒ताम॑घोवि॒मानो॒रज॑सःक॒विः । इन्द्रा॑यपवते॒मद॑ः ॥ १४ ॥

स॒हस्र॑ऽऊतिः । श॒तऽम॑घः । वि॒ऽमान॑ः । रज॑सः । क॒विः ।
इन्द्रा॑य । प॒व॒ते॒ । मद॑ः ॥ १४ ॥

Funding by IKS-MoE

सहस्रोतिरपरिमितरक्षणः शतमघो बहुधनो रजसो लोकस्य विमानो निर्माता कविः क्रान्तकर्मा मदो मदकरः सोमइन्द्रायेन्द्रार्थं पवते धारया क्षरति ॥१४॥

अथ पंचदशी–

गि॒राजा॒तइ॒हस्तु॒तइन्दु॒रिन्द्रा॑यधीयते । विर्यो॑ना॑वस॒तावि॑व॥१५॥२६॥

गि॒रा । जा॒तः । इ॒ह । स्तु॒तः । इन्दुः॑ । इन्द्रा॑य । धी॒य॒ते॒ ।
विः । योना॑ । व॒स॒तौऽइ॑व ॥ १५ ॥ २६ ॥

जातः प्रादुर्भूतः गिरा स्तुत्या स्तुतश्चेन्दुः सोम इहास्मिन्यज्ञे योना योनौ स्वस्थाने इन्द्रायेन्द्रार्थं वसताविव विःपक्षी यथा स्ववासे तथा धीयते निधीयते ॥१५॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे षड्विंशोवर्गः ॥२६॥

अथ षोडशी–

पव॑मानःसु॒तोनृभि॒ःसोमो॒वाज॑मिवासरत् । च॒मूषु॒शक्म॑ना॒सद॑म् ॥१६॥

पव॑मानः । सु॒तः । नृऽभिः॑ । सोमः॑ । वाज॑म्ऽइव । अ॒स॒र॒त् ।
च॒मूषु॑ । शक्म॑ना । आ॒ऽसद॑म् ॥ १६ ॥

नृभिर्नेतृभिर्ऋत्विग्भिः सुतोभिषुतः पवमानः सोमश्च चमूषु चमसेषु शक्मना बलेनासदमुपवेष्टुं वाजमिव युद्धमिव स्थानमसरत्सरति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी–

तं॑त्रि॒पृ॒ष्ठे॑त्रि॒वन्धु॒रेरथे॑युञ्जन्ति॒यात॑वे । ऋषी॑णांस॒प्तधी॒तिभिः॑ ॥१७॥

तम् । त्रि॒ऽपृ॒ष्ठे । त्रि॒ऽव॒न्धु॒रे । रथे॑ । यु॒ञ्जन्ति॑ । यात॑वे ।
ऋषी॑णाम् । स॒प्त । धी॒तिऽभिः॑ ॥ १७ ॥

त्रिपृष्ठे त्रिषवणपृष्ठे त्रिवंधुरे त्रिवेदवंधुरे ऋषीणांरथे यज्ञरथे तं सोमं सप्त सप्तभिः धीतिभिश्छंदोभिः यातवे देवान्प्रतिगन्तुं युंजन्ति ऋत्विजोयोजयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

तंसो॑तारोधन॒स्पृत॑मा॒शुंवाजा॑य॒यात॑वे । हरिं॑हिनोतवा॒जिन॑म्॥१८॥

तम् । सो॒ता॒रः॒ । ध॒न॒ऽस्पृत॑म् । आ॒शुम् । वाजा॑य ।
यात॑वे । हरि॑म् । हि॒नो॒त॒ । वा॒जिन॑म् ॥ १८ ॥

हे सोतारोभिषवकर्तार ऋत्विजः धनस्पृतं धनानां स्पष्टारं वाजिनं बलिनं आशुं वेगवंतं सोमात्मकं हरिमश्वं वाजाय यज्ञाख्यं संग्रामं यातवे गंतुं हिनोत प्रेरयत । यथा योद्धारोयुद्धं गंतुं बलिनं वेगवंतमश्वं प्रेरयन्ति तद्वत् यज्ञमभिगन्तुं बलवन्तं सोमं प्रेरयतेति भावः॥ १८॥

अथैकोन विंशी–

आ॒वि॒शन्क॒लशं॑सु॒तोविश्वा॒अर्ष॑न्न॒भिश्रियः॑ । शूरो॒नगोषु॑तिष्ठति॥१९॥

आ॒ऽवि॒शन् । क॒लश॑म् । सु॒तः । विश्वाः॑ । अर्ष॑न् ।
अ॒भि । श्रियः॑ । शूरः॑ । न । गोषु॑ । ति॒ष्ठ॒ति॒ ॥ १९ ॥

सुतोभिषुतः सोमः कलशं द्रोणमाविशन् विश्वाः सर्वाः श्रियः संपदोभ्यर्षन् अस्मानभिगमयन् गोषु शत्रूणां पशुषु शूरोन यथाशूरो निःशंकस्तिष्ठति तद्वद्यज्ञेषु निःशंकस्तिष्ठति॥ १९॥

अथविंशी–

आत॑इन्दो॒मदा॑य॒कंपयो॑दुहन्त्या॒यवः॑ । दे॒वादे॒वेभ्यो॒मधु॑॥२०॥२७॥

आ । ते॒ । इ॒न्दो॒ इति॑ । मदा॑य । कम् । पयः॑ । दु॒ह॒न्ति॒ ।
आ॒यवः॑ । दे॒वाः । दे॒वेभ्यः॑ । मधु॑ ॥ २० ॥ २७ ॥

हे इन्दो सोम ते तव मधु मधुभूतं पयः पेयरसं देवाः स्तोतारः आयवोमनुष्या मदाय कं मदार्थं देवेभ्य इन्द्रादिभ्यः आदुहन्ति ॥ २०॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे सप्तविंशोवर्गः॥ २७॥

अथैकविंशी–

आन॒ःसोमं॑प॒वित्र॒॑आसृ॒जता॒मधु॑मत्तमम् । दे॒वेभ्यो॑देव॒श्रुत्त॑मम्॥२१॥

आ । न॒ः । सोम॑म् । प॒वित्रे॑ । आ । सृ॒जत॑ । मधु॑मत्ऽतमम् ।
दे॒वेभ्य॑ः । दे॒व॒श्रुत्ऽत॑मम् ॥ २१ ॥

हे ऋत्विजो नोस्माकं देवश्रुत्तममत्यन्तं देवैः श्रूयमाणं मधुमत्तमं अतिशयेन मधुमन्तं सोमंदेवेभ्य इन्द्राद्यर्थं पवित्रे दशापवित्रे आसृजत साधयत ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी–

ए॒तेसोमा॑असृक्षतगृणा॒नाःश्रव॑सेम॒हे । म॒दिन्त॑मस्य॒धार॑या ॥२२॥

ए॒ते । सोमा॑ः । अ॒सृ॒क्ष॒त॒ । गृ॒णा॒नाः । श्रव॑से । म॒हे ।
म॒दिन्ऽत॑मस्य । धार॑या ॥ २२ ॥

गृणानाः स्तूयमाना एते इमे सोमा महे महते श्रवसे अन्नाय मदिन्तमस्य मादयितृतमस्य रसस्य धारया असृक्षत ऋत्विग्भिः सृज्यन्ते ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी–

अ॒भिगव्या॑निवी॒तये॑नृ॒म्णापु॑ना॒नोअ॑र्षसि । स॒नद्वा॑ज॒ःपरि॑स्रव ॥२३॥

अ॒भि । गव्या॑नि । वी॒तये॑ । नृ॒म्णा । पु॒ना॒नः ।
अ॒र्ष॒सि॒ । स॒नत्ऽवा॑जः । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ २३ ॥

हे सोम पुनानः पूयमानोयस्त्वं वीतये भक्षणाय गव्यानि गोसंबन्धीनि नृम्णा नृम्णानि धनानि क्षीरादीन्यभ्यर्षस्यभिगच्छसि । सत्वं सनद्वाजोदीयमानान्नःसन् परिस्रव परिक्षर ॥२३॥

अथ चतुर्विंशी–

उ॒तनो॒गोम॑ती॒रिषो॒विश्वा॑अर्षपरि॒ष्टुभ॑ः । गृ॒णा॒नोज॒मद॑ग्निना॥२४॥

उ॒त । न॒ः । गोऽम॑तीः । इष॑ः । विश्वा॑ः । अ॒र्ष॒ ।
प॒रि॒ऽस्तुभ॑ः । गृ॒णा॒नः । ज॒मत्ऽअ॑ग्निना ॥ २४ ॥

Funding by IKS-MoE

उतापिच हे सोम जमदग्निनाम्ना ऋषिणा मया गृणानः स्तुयमानस्त्वं नोस्माकं गोमतीगोभिर्युक्तानि परिष्टुभः परितः श्रोतव्यानि विश्वाः सर्वाणि इषोन्नान्यर्ष गच्छ अस्मभ्यमेवंविधान्यन्नानि देहीत्यर्थः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

पव॑स्ववा॒चोअ॑ग्रि॒यःसोम॑चि॒त्राभि॑रू॒तिभिः॑ ।
अ॒भिविश्वा॑नि॒काव्या॑ ॥ २५ ॥ २८ ॥

पव॑स्व । वा॒चः । अ॒ग्रि॒यः । सोम॑ । चि॒त्राभिः॑ ।
ऊ॒तिऽभिः॑ । अ॒भि । विश्वा॑नि । काव्या॑ ॥ २५ ॥ २८ ॥

हे सोमाग्रियोमुख्यस्त्वं चित्राभिः पूजनीयैरूतिभीरक्षणैः सह वाचोस्मदीयाःस्तुतीः अभिपवस्व । एतदेव दर्शयति—विश्वानि सर्वाणि काव्या काव्यानि स्तुत्यात्मकानि वाक्यान्यभि पवस्वेति ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ षड्विंशी—

त्वंस॑मु॒द्रिया॑अ॒पो॑ग्रि॒योवाच॑ई॒रय॑न् । पव॑स्वविश्वमेजय ॥ २६ ॥

त्वम् । स॒मु॒द्रियाः॑ । अ॒पः । अ॒ग्रि॒यः । वाचः॑ ।
ई॒रय॑न् । पव॑स्व । वि॒श्व॒म्ऽए॒ज॒य ॥ २६ ॥

हे विश्वमेजय विश्वकंपक सोमाग्रियोमुख्यस्त्वं वाचईरयन् प्रेरयन् समुद्रियाआन्तरिक्षाण्यपउदकानि पवस्व धारया क्षर ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

तुभ्ये॒माभुव॑नाकवेमहि॒म्नेसोम॑तस्थिरे । तुभ्य॑मर्ष॑न्ति॒तिसिन्ध॑वः ॥२७॥

तुभ्य॑ । इ॒मा । भुव॑ना । क॒वे॒ । म॒हि॒म्ने । सो॒म॒ ।
त॒स्थि॒रे॒ । तुभ्य॑म् । अ॒र्ष॒न्ति॒ । सिन्ध॑वः ॥ २७ ॥

Funding by IKS-MoE

हे कवे क्रान्तकर्मन् सोम तुभ्य तुभ्यं तव महिम्ने इमा इमानि भुवना भुवनानि तस्थिरे तिष्ठन्ति त्वामेव पुरस्कुर्वन्तीत्यर्थः । अपिच सिंधवोनद्यस्तुभ्यमेवार्षंति गच्छन्ति त्वदाज्ञामेवानुपालयन्तीत्यर्थः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

प्रते॑दि॒वोनवृ॒ष्टयो॒धारा॑यन्त्यस॒श्चत॑ः । अ॒भिशु॒क्रामु॑प॒स्तिर॑म् ॥२८॥

प्र । ते॒ । दि॒वः । न । वृ॒ष्टय॑ः । धारा॑ः । य॒न्ति॒ । अ॒स॒श्चत॑ः ।
अ॒भि । शु॒क्राम् । उ॒प॒ऽस्तिर॑म् ॥ २८ ॥

हे सोम ते तव असश्चतोसंगाधारा दिवोन्तरिक्षाद्वृष्टयोन वर्षाणीव शुक्रां शुक्लवर्णां शुक्लवर्णैरविलोमनिर्मितमुपस्तिर मुपस्तीर्यमाणं पवित्रमभि प्रति प्रयन्ति ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशी—

इन्द्रा॒येन्दु॑ंपुनीतनो॒ग्रंदक्षा॑य॒साध॑नम् । ई॒शा॒नंवी॒तिरा॑धसम् ॥२९॥

इन्द्रा॑य । इन्दु॑म् । पु॒नी॒त॒न॒ । उ॒ग्रम् । दक्षा॑य ।
साध॑नम् । ई॒शा॒नम् । वी॒ति॒ऽरा॑धसम् ॥ २९ ॥

हे ऋत्विजः उग्रमुद्गूर्णं दक्षाय बलस्य साधनं करणं ईशानं धनानामीश्वरं वीतिराधसं दत्तधनं इन्दुं सोमं इन्द्रायेन्द्रार्थं पुनीतन पुनीत ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

पव॑मानऋ॒तःक॒विःसोम॑ःप॒वित्र॒मास॑दत् । दध॑त्स्तो॒त्रेसु॒वीर्य॑म् ॥३०॥२९॥

पव॑मानः । ऋ॒तः । क॒विः । सोम॑ः । प॒वित्र॑म् । आ ।
अ॒स॒द॒त् । दध॑त् । स्तो॒त्रे । सु॒ऽवीर्य॑म् ॥ ३० ॥ २९ ॥

ऋतः सत्यभूतः कविः क्रान्तकर्मा पवमानः सोमोस्मदीये स्तोत्रे सुवीर्यं शोभनवीर्यं दधत् प्रयच्छन् पवित्रमासददासीदति ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

Funding by IKS-MoE

आपवस्वेति त्रिंशदृचं तृतीयं सूक्तं काश्यपस्य निध्रुवेरार्षं गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—आपवस्वनिध्रुविः काश्यपइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आप॑वस्वसह॒स्रिणं॑र॒यिंसो॑मसु॒वीर्य॑म् । अ॒स्मेश्रवां॑सिधारय ॥ १ ॥

आ । प॒व॒स्व॒ । स॒ह॒स्रिण॑म् । र॒यिम् । सो॒म॒ ।
सु॒ऽवीर्य॑म् । अ॒स्मे इति॑ । श्रवां॑सि । धा॒र॒य॒ ॥ १ ॥

हे सोम त्वं सहस्रिणं बहुसंख्याकं सुवीर्यं शोभनवीर्यं रयिं धनमापवस्वाभिमुख्येन क्षर । अपिचास्मे अस्मासु श्रवांस्यन्नानि धारय स्थापय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इ॒षमूर्जं॑चपिन्वस॒इन्द्रा॑यमत्स॒रिन्त॑मः । च॒मूष्वानिषी॑दसि ॥ २ ॥

इष॑म् । ऊर्ज॑म् । च॒ । पि॒न्व॒से॒ । इन्द्रा॑य ।
म॒त्स॒रिन्ऽत॑मः । च॒मूषु॑ । आ । नि । सी॒द॒सि॒ ॥ २ ॥

हे सोम मत्सरिन्तमः अतिशयेन मदयितृतमः त्वमिन्द्रायेन्द्रार्थमिषमन्नमूर्जं रसंच पिन्वसे क्षरसि । अपिच चमूषु चमसेष्वानिषीदसि तिष्ठसि ॥ २॥

अथ तृतीया—

सु॒तइन्द्रा॑य॒विष्ण॑वे॒सोमः॑क॒लशे॑अक्षरत् । मधु॑माँअस्तुवा॒यवे॑ ॥ ३ ॥

सु॒तः । इन्द्रा॑य । विष्ण॑वे । सोमः॑ । क॒लशे॑ ।
अ॒क्ष॒र॒त् । मधु॑ऽमान् । अ॒स्तु । वा॒यवे॑ ॥ ३ ॥

इन्द्रायेन्द्रार्थं विष्णवे विष्णवर्थंच वायवे वाय्वर्थंच सुतोभिषुतोयः सोमः कलशे द्रोणकलशे अक्षरत् क्षरति सोयं सोमो मधुमान् मधुररसवानस्तु भवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒तेअ॑सृग्रमा॒शवोति॒ह्वरां॑सिब॒भ्रवः॑ । सोमा॑ऋ॒तस्य॒धार॑या ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

ए॒ते । अ॒सृ॒ग्र॒म् । आ॒शवः॑ । अति॑ । ह्वरां॑सि ।
ब॒भ्रवः॑ । सोमाः॑ । ऋ॒तस्य॑ । धार॑या ॥ ४ ॥

बभ्रवोबभ्रुवर्णा आशवः शीघ्रा एते इमे सोमा ऋतस्योदकस्य धारया असृग्रन् सृज्यन्ते ह्वरांसि रक्षांस्यति गच्छन्तिच ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

इन्द्रं॒वर्ध॑न्तोअ॒प्तुरः॑कृ॒ण्वन्तो॒विश्व॒मार्य॑म् । अ॒प॒घ्नन्तो॒अरा॑व्णः॥५॥३०॥

इन्द्र॑म् । वर्ध॑न्तः । अ॒प्ऽतुरः॑ । कृ॒ण्वन्तः॑ ।
विश्व॑म् । आर्य॑म् । अ॒प॒ऽघ्नन्तः॑ । अरा॑व्णः ॥ ५ ॥ ३० ॥

इन्द्रंवर्धन्तो वर्धयन्तोप्तुर उदकस्य प्रेरका विश्वं सोमं अस्मदीयकर्मार्थं आर्यं भद्रं कृण्वतः कुर्वन्तोराव्णो दातॄनपघ्नन्तोविनाशयन्तः अभ्यर्षन्तीति उत्तरया संबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथ षष्ठी–

सु॒ताअनु॒स्वमारजो॒भ्य॑र्षन्तिब॒भ्रवः॑ । इन्द्रं॒गच्छ॑न्त॒इन्द॑वः ॥ ६ ॥

सु॒ताः । अनु॑ । स्वम् । आ । रजः॑ । अ॒भि । अ॒र्ष॒न्ति॒ ।
ब॒भ्रवः॑ । इन्द्र॑म् । गच्छ॑न्तः । इन्द॑वः ॥ ६ ॥

बभ्रवो बभ्रुवर्णाः सुताअभिषुता इन्दवः सोमाः इन्द्रमागच्छन्तः आभिमुख्येन प्राप्नुवन्तः स्वं स्वकीयं रजः स्थानमनु प्रति अभ्यर्षन्ति अभिगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

अ॒याप॑वस्व॒धार॑या॒यया॒सूर्य॒मरो॑चयः । हि॒न्वा॒नोमानु॑षीर॒पः ॥ ७ ॥

अ॒या । प॒व॒स्व॒ । धार॑या । यया॑ । सूर्य॑म् । अरो॑चयः ।
हि॒न्वा॒नः । मानु॑षीः । अ॒पः ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम मानुषीर्मनुष्याणां हितान्यप उदकानि हिन्वानः प्रेरयन् त्वं यया धारया सूर्यमरोचयः प्रकाशयस्तया अया अनया धारया पवस्व क्षर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अयु॑क्त॒सूर॒एत॑शं॒पव॑मानोम॒नावधि॑ । अ॒न्तरि॑क्षेण॒यात॑वे ॥ ८ ॥

अयु॑क्त । सूरः॑ । एत॑शम् पव॑मानः । म॒नौ॑ ।
अधि॑ । अ॒न्तरि॑क्षेण । यात॑वे ॥ ८ ॥

पवमानः पूयमानः सोमो मनावधि मनुर्मनुष्यः तस्मिन्मनुष्ये इत्यर्थः अन्तरिक्षेण यातवे गन्तुं सूरः प्रेरकस्य सूर्यस्यैतशमश्वं । एतग्वा एतश इत्यश्वनामसुपाठात् । अयुक्त युंक्ते ॥८॥

अथ नवमी—

उ॒तत्याह॒रितो॒दश॒सूरो॑अयुक्त॒यात॑वे । इन्दु॒रिन्द्र॒इति॑ब्रु॒वन् ॥ ९ ॥

उ॒त । त्याः । ह॒रितः॑ । दश॑ । सूरः॑ । अ॒यु॒क्त॒ ।
यात॑वे । इन्दुः॑ । इन्द्रः॑ । इति॑ । ब्रु॒वन् ॥ ९॥

उतापिचेन्दुः सोमः इन्द्रइति ब्रुवन् त्या ता दश दशसंख्याका हरितो दिशः प्रति यातवे गन्तुं सूरः सूर्यस्यैतशमयुक्त युनक्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

परी॒तोवा॒यवे॑सु॒तंगिर॒इन्द्रा॑यमत्स॒रम् । अव्यो॒वारे॑षुसिञ्चत ॥१०॥३१॥

परि॑ । इ॒तः । वा॒यवे॑ । सु॒तम् । गिरः॑ । इन्द्रा॑य ।
म॒त्स॒रम् । अव्यः॑ । वारे॑षु । सि॒ञ्च॒त ॥ १० ॥ ३१ ॥

हे गिरः स्तोतारोयूयं वायवे वाय्वर्थं इन्द्रायेन्द्रार्थंच सुतमभिषुतं मत्सरं मदकरं सोममितोभिषवदेशादुद्धृत्य अव्यः अवेर्वारेषु वालेषु परिषिंचत ॥१०॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकत्रिंशोवर्गः ॥३१॥

Funding by IKS-MoE

अथैकादशी–

पव॑मानवि॒दार॒यिम॒स्मभ्यं॑सोमदु॒ष्टर॑म् । योदू॒णाशो॑वनुष्य॒ता॥११॥

पव॑मान । वि॒दाः । र॒यिम् । अ॒स्मभ्य॑म् । सो॒म॒ ।
दु॒स्तर॑म् । यः । दुः॒ऽनशः॑ । व॒नु॒ष्य॒ता ॥ ११ ॥

हे पवमानसोम योरयिर्वनुष्यता हिंसकेन शत्रुणा दूणाशोनाशयितुमशक्यः तं शत्रुभिर्दुष्टरं रयिं धनं अस्मभ्यं विदा देहि ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

अ॒भ्य॑र्ष॑सह॒स्रिणं॑र॒यिंगोम॑न्तम॒श्विन॑म् । अ॒भिवाजं॑मु॒तश्रवः॑॥१२॥

अ॒भि । अ॒र्ष॒ । स॒ह॒स्रिण॑म् । र॒यिम् । गोऽम॑न्तत् ।
अ॒श्विन॑म् । अ॒भि । वाज॑म् । उ॒त । श्रवः॑ ॥ १२ ॥

हे सोम त्वं सहस्रिणं बहुसंख्याकं गोमन्तं गोभिर्युक्तमश्विनं अश्ववंतं रयिं धनमभ्यर्षास्मानभिगमय। उतापिच वाजं बलं श्रवोन्नं चास्मानभिगमय ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

सोमो॑दे॒वोनसूर्यो॑द्रि॑भिःपवतेसु॒तः । दधा॑नःक॒लशे॒रस॑म् ॥ १३ ॥

सोमः॑ । दे॒वः । न । सूर्यः॑ । अद्रि॑ऽभिः । प॒व॒ते॒ ।
सु॒तः । दधा॑नः । क॒लशे॑ । रस॑म् ॥ १३॥

देवोन देवइव सूर्यो रोचमानः सोमोद्रिभिर्ग्रावभिः सुतोभिषुतः सन् कलशे द्रोणकलशे रसं दधानो धारयन् पवते धारया क्षरति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

ए॒तेधामा॒न्यार्या॑शु॒क्राऋ॒तस्य॒धार॑या । वाजं॒गोम॑न्तमक्षरन् ॥१४॥

Funding by IKS-MoE

ए॒ते । धामा॑नि । आर्या॑ । शु॒क्राः । ऋ॒तस्य॑ । धार॑या ।
वाज॑म् । गोऽम॑न्तम् । अ॒क्ष॒र॒न् ॥ १४ ॥

एते अभिषुता इमे शुक्रादीप्ताः सोमा आर्या आर्याणां श्रेष्ठानां यजमानानां धामानि गृहान् प्रति गोमन्तं गोभिर्युक्तं वाजमन्नं ऋतस्योदकस्य धारया अक्षरन् क्षरन्ति ॥१४॥

अथ पञ्चदशी—

सु॒ताइन्द्रा॑यव॒ज्रिणे॒सोमा॑सो॒दध्या॑शिरः । प॒वित्र॒मत्य॑क्षरन् ॥१५॥३२॥

सु॒ताः । इन्द्रा॑य । व॒ज्रिणे॑ । सोमा॑सः । द॒धि॑ऽआ॑शिरः ।
प॒वित्र॑म् । अति॑ । अ॒क्ष॒र॒न् ॥ १५ ॥ ३२ ॥

वज्रिणे वज्रवते इन्द्रायेन्द्रार्थं सुताअभिषुता दध्याशिरः दधिसंस्कृताः सोमासः सोमाः पवित्रमत्यतिक्रम्याक्षरन् धारया क्षरन्ति ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथ षोडशी—

प्रसो॑म॒मधु॑मत्तमोरा॒येअ॑र्षप॒वित्र॒आ । मदो॒योदे॑व॒वीत॑मः ॥ १६ ॥

प्र । सो॒म॒ । मधु॑मत्ऽतमः । रा॒ये । अ॒र्ष॒ । प॒वित्रे॑ । आ ।
मदः॑ । यः । दे॒व॒ऽवीत॑मः ॥ १६ ॥

हे सोम तव योमदोरसो मधुमत्तमोत्यन्तं मधुमान् देववीतमोतिशयेन देवकामश्च तं रसं रायेस्माकं धनार्थं पवित्रे प्रार्ष धारया क्षर ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

तमी॑मृजन्त्या॒यवो॒हरि॑न्न॒दीषु॑वा॒जिन॑म् । इन्दु॒मिन्द्रा॑यमत्स॒रम् ॥१७॥

तम् । ई॒मिति॑ । मृ॒ज॒न्ति॒ । आ॒यवः॑ । हरि॑म् । न॒दीषु॑ । वा॒जिन॑म् ।
इन्दु॑म् । इन्द्रा॑य । म॒त्स॒रम् ॥ १७ ॥

हरिं हरितवर्णं वाजिनं बलिनं मत्सरं मदकरं तं पवमानमीमेनमिन्दुं मत्सरं सोममायवोमनुष्याऋत्विजः इन्द्रायेन्द्रार्थं नदीषु वसतीवरीषु मृजन्ति मार्जयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

आप॑वस्व॒हिर॑ण्यव॒दश्वा॑वत्सोमवी॒रव॑त् । वाजं॒गोम॑न्त॒माभ॑र॥१८॥

आ । प॒व॒स्व॒ । हिर॑ण्यऽवत् । अश्व॑ऽवत् । सो॒म॒ । वी॒रऽव॑त् ।
वाज॑म् । गोऽम॑न्तम् । आ । भ॒र॒ ॥ १८ ॥

हे सोम त्वं हिरण्यवत् सुवर्णोपेतमश्ववदश्वयुक्तंच वीरवत् पुत्राद्युपेतंच धनमापवस्वास्मान् प्रति क्षर । अपिच गोमन्तं पशुभिरुपेतं वाजमन्नमाभरास्मभ्यमाहर ॥ १८॥

अथैकोनविंशी–

परि॒वाजे॒नवा॑ज॒युमव्यो॒वारे॑षुसिञ्चत । इन्द्रा॑य॒मधु॑मत्तमम् ॥ १९॥

परि॑ । वाजे॑ । न । वा॒ज॒ऽयुम् । अव्य॑ः । वारे॑षु । सि॒ञ्च॒त॒ ।
इन्द्रा॑य । मधु॑मत्ऽतमम् ॥ १९ ॥

वाजयुं युद्धकामं मधुमत्तममतिशयेनमधुमन्तं सोममिन्द्रायेन्द्रार्थं अव्यः अवेर्वारेषु वालेषु दशापवित्रे वाजे न युद्धेइव हे ऋत्विजः परिषिंचत ॥ १९ ॥

अथ विंशी–

क॒विंमृ॑जन्ति॒मर्ज्यं॑धी॒भिर्विप्रा॑अव॒स्यव॑ः । वृषा॒कनि॑क्रदर्षति॥२०॥३३॥

क॒विम् । मृ॒ज॒न्ति॒ । मर्ज्य॑म् । धी॒भिः । विप्रा॑ः । अ॒व॒स्यव॑ः ।
वृषा॑ । कनि॑क्रत् । अ॒र्ष॒ति॒ ॥ २० ॥ ३३ ॥

अवस्यवो रक्षणकामा विप्रामेधाविनऋत्विजः धीभिरंगुलीभिर्मर्ज्यं मर्जनीयं कविं क्रान्तकर्माणं यं सोमं मृजन्ति मर्जयन्ति सोयं वृषा सेचकः सोमः कनिक्रदत् शब्दंकुर्वन् अर्षति धारया क्षरति ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकविंशी—

वृष॑णंधी॒भिर॒प्तुरं॒सोम॑मृ॒तस्य॒धार॑या । म॒तीविप्रा॒ःसम॑स्वरन् ॥ २१॥

वृष॑णम् । धी॒भिः । अ॒प्ऽतुर॑म् । सोम॑म् । ऋ॒तस्य॑ । धार॑या ।
म॒ती । विप्रा॑ः । सम् । अ॒स्व॒र॒न् ॥ २१ ॥

विप्रा मेधाविनऋत्विजः वृषणं कामानां वर्षकं अप्तुरमपांप्रेरकं सोमं धीभिरंगुलीभिर्मती मत्या च ऋतस्योदकस्य धारया समस्वरन्प्रेरयन्ति ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

पव॑स्वदे॒वायु॒षगिन्द्रं॑गच्छ॒तु॒ते॒मद॑ः । वा॒यु॒मारो॑ह॒धर्म॑णा ॥ २२ ॥

पव॑स्व । दे॒व॒ । आ॒यु॒षक् । इन्द्र॑म् । ग॒च्छ॒तु॒ । ते॒ । मद॑ः ।
वा॒युम् । आ । रो॒ह॒ । धर्म॑णा ॥ २२ ॥

हे देव द्योतमान सोम पवस्व धारया क्षर । अपिच ते तव मदो मदकरोरस आयुषगनुषक्तमिन्द्रं प्रतिगच्छतु । अपिच त्वं वायुं धर्मणा धारकेन रसेनारोह प्राप्नुहि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

पव॑मान॒नितो॑शसे॒र॒यिंसो॑मश्र॒वाय्य॑म् । प्रि॒यःस॑मु॒द्रमावि॑श ॥ २३ ॥

पव॑मान । नि । तो॒श॒से॒ । र॒यिम् । सो॒म॒ । श्र॒वाय्य॑म् ।
प्रि॒यः । स॒मु॒द्रम् । आ । वि॒श॒ ॥ २३ ॥

हे पवमान सोम यस्त्वं श्रवाय्यं श्रवणीयं रयिं शत्रूणां धनं नितोशसे नितरां पीडयसि सत्वं प्रियःसन् समुद्रं द्रोणकलशमाविश ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

अ॒प॒घ्नन्प॑वसे॒मृध॑ःक्रतु॒वित्सो॑ममत्स॒रः । नु॒दस्वादे॑वयुं॒जन॑म् ॥ २४॥

अ॒प॒ऽघ्नन् । प॒व॒से॒ । मृध॑ः । क्र॒तु॒ऽवित् । सो॒म॒ । म॒त्स॒रः ।
नु॒दस्व॑ । अदे॑वऽयुम् । जन॑म् ॥ २४ ॥

हे सोम मत्सरो मदकरो यस्त्वं मृधोहिंसकान् शत्रून् अपघ्नन् मारयन् क्रतुविदस्मभ्यं प्रज्ञां प्रयच्छन् पवसे क्षरसि। सत्वमदेवयुमदेवकामं जनं राक्षसवर्गं नुदस्व प्रेरय ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी–

पव॑मानाअसृक्षत॒सोमाः॑शु॒क्रास॒इन्द॑वः । अ॒भिविश्वा॑नि॒काव्या॑॥२५॥३४॥

पव॑मानाः । अ॒सृ॒क्ष॒त॒ । सोमाः॑ । शु॒क्रासः॑ । इन्द॑वः । अ॒भि ।
विश्वा॑नि । काव्या॑ ॥ २५ ॥ ३४ ॥

शुक्रास उज्ज्वला इन्दवोदीप्ताः पवमानाः क्षरन्तः सोमाः विश्वानि काव्या काव्यानि स्तोत्राण्यभ्यसृक्षत सृज्यन्ते ऋत्विग्भिः ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चतुस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३४ ॥

अथ षड्विंशी–

पव॑मानासआ॒शवः॑शु॒भ्राअ॑सृग्र॒मिन्द॑वः । घ्नन्तो॒विश्वा॒अप॒द्विषः॑॥२६॥

पव॑मानासः । आ॒शवः॑ । शु॒भ्राः । अ॒सृ॒ग्र॒म् । इन्द॑वः । घ्नन्तः॑ ।
विश्वाः॑ । अप॑ । द्विषः॑ ॥ २६ ॥

आशवः शीघ्राः शुभ्राः शोभनाः पवमानासः क्षरन्त इन्दवो दीप्ताः सोमा विश्वाः सर्वान्द्विषोद्वेष्टॄन् शत्रूनपघ्नन्तो मारयन्तः असृग्रमसृज्यन्ते ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी–

पव॑मानादि॒वस्पर्य॒न्तरि॑क्षादसृक्षत । पृ॒थि॒व्याआधि॒सान॑वि ॥ २७॥

पव॑मानाः । दि॒वः । परि॑ । अ॒न्तरि॑क्षात् । अ॒सृ॒क्ष॒त । पृ॒थि॒व्याः ।
आधि॑ । सान॑वि ॥ २७ ॥

पवमानाः सोमाः दिवो द्युलोकादन्तरिक्षाच्च पृथिव्या भूम्याअधि सानवि समुच्छ्रिते देशे देवयजने पर्यसृक्षत सृज्यन्ते ॥ २७ ॥

Funding by IKS-MoE

अथाष्टाविंशी–

पुना॒नःसो॑म॒धार॒येन्दो॒विश्वा॒अप॒स्रिधः॑ । ज॒हिरक्षाँ॑सिसुक्रतो ॥ २८॥

पुना॒नः । सो॒म॒ । धार॑या । इन्दो॒ इति॑ । विश्वाः॑ । अप॑ । स्रिधः॑ ।
ज॒हि॑ । रक्षाँ॑सि सु॒क्र॒तो॒ इति॑ सुऽक्रतो ॥ २८ ॥

हे इन्दो दीप्त सुक्रतो सुकर्मन् सोम धारया पुनानः पूयमानस्त्वं विश्वाः सर्वान् स्रिधो द्वेष्टॄन् शत्रून् रक्षांसि राक्षसांश्चापजहि मारय ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशी–

अ॒प॒घ्नन्त्सो॑मर॒क्षसो॒भ्य॑र्ष॒कनि॑क्रदत् । द्यु॒मन्तं॒शुष्मं॑मुत्त॒मम् ॥२९॥

अ॒प॒ऽघ्नन् । सो॒म॒ । र॒क्षसः॑ । अ॒भि । अ॒र्ष॒ । कनि॑क्रदत् ।
द्यु॒ऽमन्त॑म् । शुष्म॑म् । उ॒त्ऽत॒मम् ॥ २९ ॥

हे सोम त्वं रक्षसो रक्षांस्यपघ्नन् विनाशयन् कनिक्रदच्छब्दंकुर्वन् द्युमन्तं दीप्तिमन्तमुत्तमं श्रेष्ठं शुष्मं बलमभ्यर्षास्मान् प्रति पवस्व ॥ २९॥

अथ त्रिंशी–

अ॒स्मेवसूं॑निधारय॒सोमं॑दि॒व्यानि॒पार्थि॑वा । इन्दो॒विश्वा॑नि॒वार्या॑॥३०॥३५॥

अ॒स्मे इति॑ । वसू॑नि । धा॒र॒य॒ । सोम॑ । दि॒व्यानि॑ ।
पार्थि॑वा । इन्दो॒ इति॑ । विश्वा॑नि । वार्या॑ ॥ ३० ॥ ३५ ॥

हे इन्दो दीप्त सोम दिव्यानि दिविभवानि पार्थिवा पार्थिवानि पृथिव्यां जातानि च विश्वा सर्वाणि वार्या वार्याणि वरणीयानि वसून्यस्मेस्मासु धारय प्रक्षिप ॥३०॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे पंचत्रिंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

वृषासोमेति त्रिंशदृचं चतुर्थंसूक्तं मारीचस्य कश्यपस्यार्षं गायत्रं पमानसौम्यं । तथाचानुक्रान्तं– वृषासोमकश्यपइति । उक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वृषा॑सोमद्यु॒माँअ॑सि॒वृषा॑देव॒वृष॑व्रतः । वृषा॒धर्मा॑णिदाधिषे ॥ १ ॥

वृषा॑ । सो॒म॒ । द्यु॒ऽमान् । अ॒सि॒ । वृषा॑ । दे॒व॒ ।
वृष॑ऽव्रतः । वृषा॑ । धर्मा॑णि । द॒धि॒षे॒ ॥ १ ॥

हे सोम वृषा वर्षकस्त्वं द्युमान् दीप्तिमानसि । अपिच हे देव द्योतमान सोम वृषा त्वं वृषव्रतो वर्षणशीलकर्मासि । किंच हे सोम वृषा त्वं धर्माणि देवानां मनुष्याणां च हितानि कर्माणि दधिषे धारयसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वृष्ण॑स्ते॒वृष्ण्यं॒शवो॒वृषा॒वनं॒वृषा॒मदः॑ । स॒त्यं॑वृष॒न्वृषेद॑सि ॥ २ ॥

वृष्णः॑ । ते॒ । वृष्ण्य॑म् । शवः॑ । वृषा॑ । वन॑म् । वृषा॑ ।
मदः॑ । स॒त्यम् । वृ॒ष॒न् । वृषा॑ । इत् । अ॒सि॒ ॥ २ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षक सोम वृष्णो वर्षितुस्ते तव शवोबलं वृष्ण्यं वर्षणशीलं भवति । वनं तवभजनमपि वृषा वर्षणशीलं । मदस्तवरसोपि वृषा वर्षणशीलः । सत्यं सत्यमेव त्वं वृषेत् वर्षणशीलएवासि भवसि ॥२॥

अथ तृतीया—

अश्वो॒नच॑क्रदो॒वृषा॒संगाइ॑न्दो॒समर्व॑तः । विनो॑रा॒येदुरो॑वृधि ॥ ३ ॥

अश्वः॑ । न । च॒क्र॒दः॒ । वृषा॑ । सम् । गाः । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
सम् । अर्व॑तः । वि । नः॒ । रा॒ये । दुरः॑ । वृ॒धि॒ ॥ ३ ॥

हे इन्दो सोम वृषा त्वं अश्वोनाश्वइव संचक्रदः संक्रंदसे । अपिच गाः पशूनर्वतोश्वांश्चास्मभ्यं संप्रयच्छसीतिशेषः । किंच नोस्माकं राये धनाय दुरोद्वाराणि विवृधि विवृतानि कुरु ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी—

असृ॑क्षत॒प्रवा॒जिनो॑ग॒व्यासोमा॑सोअश्व॒या । शु॒क्रासो॑वीर॒याशवः॑ ॥४॥

असृ॑क्षत । प्र । वा॒जिनः॑ । ग॒व्या । सोमा॑सः । अ॒श्व॒ऽया ।
शु॒क्रासः॑ । वी॒र॒ऽया । आ॒शवः॑ ॥ ४ ॥

वाजिनो बलवन्तः शुक्रासः शुक्राउज्ज्वलाः आशवो वेगवन्तश्च सोमासः सोमाः गव्या गवेच्छया अश्वयाश्वेच्छया च वीरया पुत्रेच्छयाच प्रासृक्षत ऋत्विग्भिः सृज्यन्ते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

शु॒म्भमा॑नाऋता॒युभि॑र्मृ॒ज्यमा॑ना॒गभ॑स्त्योः । पव॑न्ते॒वारे॑अ॒व्यये॑ ॥५॥३६॥

शु॒म्भमा॑नाः । ऋ॒त॒युऽभिः॑ । मृ॒ज्यमा॑नाः ।
गभ॑स्त्योः । पव॑न्ते । वारे॑ । अ॒व्यये॑ ॥ ५ ॥ ३६ ॥

ऋतायुभिर्यज्ञकामैः शुंभमानाः अलंक्रियमाणा गभस्त्योः गभस्तिभ्यां बाहुभ्यां । गभस्ती बाहू इति बाहुनामसुपाठात् । मृज्यमानाः शोध्यमानाः सोमाः अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे पवन्ते क्षरन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे षट्त्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

अथ षष्ठी—

तेविश्वा॑दा॒शुषे॒वसु॒सोमा॑दि॒व्यानि॒पार्थि॑वा । पव॑न्ता॒मान्तरि॑क्ष्या ॥६॥

ते । विश्वा॑ । दा॒शुषे॑ । वसु॑ । सोमाः॑ । दि॒व्यानि॑ ।
पार्थि॑वा । पव॑न्ताम् । आ । अ॒न्तरि॑क्ष्या ॥ ६ ॥

ते सोमा दिव्यानि दिविभवानि पार्थिवा पार्थिवानि पृथिव्यां संभूतानि चान्तरिक्ष्या अन्तरिक्षाण्यन्तरिक्षेजातानिच विश्वा विश्वानि वसु वसूनि धनानि दाशुषे हविषां प्रदात्रे यजमानाय पवन्तां क्षरन्तु ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी–

पव॑मानस्यविश्ववि॒त्प्रते॒सर्गा॑असृक्षत । सूर्य॑स्येव॒नर॒श्मयः॑ ॥ ७ ॥

पव॑मानस्य । वि॒श्व॒ऽवि॒त् । प्र । ते॒ । सर्गाः॑ । अ॒सृ॒क्ष॒त ।
सूर्य॑स्यऽइव । न । र॒श्मयः॑ ॥ ७ ॥

हे विश्वविद्विश्वस्य द्रष्टः सोम पवमानस्य क्षरतः ते तव सर्गाः प्रसृज्यमाना धाराः सूर्यस्येव रश्मयः सूर्यस्य किरणाइव प्रकाशमानाः । नेति संप्रत्यर्थे । इदानीं प्रासृक्षत प्रासृज्यन्त॥७॥

अथाष्टमी–

के॒तुंकृ॒ण्वन्दि॒वस्परि॒विश्वा॑रू॒पाभ्य॑र्षसि । स॒मु॒द्रःसो॑मपिन्वसे ॥८ ॥

के॒तुम् । कृ॒ण्वन् । दि॒वः । परि॑ । विश्वा॑ । रू॒पा । अ॒भि ।
अ॒र्ष॒सि॒ । स॒मु॒द्रः । सो॒म॒ । पि॒न्व॒से॒ ॥ ८ ॥

हे सोम समुद्रः समुद्रवन्ति यस्माद्रसाः ससमुद्रः सत्वं केतुं प्रज्ञानं कृण्वन् कुर्वन् अस्माकं विश्वा विश्वानि रूपा रूपाणि दिवोन्तरिक्षादभ्यर्षस्यभिपवसे परिपिन्वसे नानाविधानि धनानि चास्मभ्यं प्रयच्छसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

हि॒न्वा॒नोवाच॑मिष्यसि॒पव॑मान॒विध॑र्मणि । अक्रा॑न्दे॒वोनसूर्यः॑ ॥ ९ ॥

हि॒न्वा॒नः । वाच॑म् । इ॒ष्य॒सि॒ । पव॑मान । विऽध॑र्मणि ।
अक्रा॑न् । दे॒वः । न । सूर्यः॑ ॥ ९ ॥

हे पवमान सोम हिन्वानः प्रेर्यमाणस्त्वं वाचं शब्दमिष्यसि प्रेरयसि । कदेत्यत्राह—यदा तव रसः सूर्योदेवोन देवइव विधर्मणि विधारके पवित्रे अक्रानक्रमीत् तदेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

इन्दुः॑पवि॑ष्ट॒चेत॑नःप्रि॒यःक॑वी॒नांम॒ती । सृ॒जदश्वं॑र॒थीरि॑व ॥ १० ॥ ३७ ॥

Funding by IKS-MoE

इन्दु॑ः । प॒वि॒ष्ट । चेत॑नः । प्रि॒यः । क॒वी॒नाम् ।
म॒ती । सृ॒जत् । अश्व॑म् । र॒थीःऽइ॑व ॥ १० ॥ ३७ ॥

चेतनः प्रज्ञापकः प्रियोदेवानां प्रीतिकरः इन्दुः सोमः कवीनां क्रान्तकर्मणां स्तोतॄणां मती मत्या स्तुत्या पविष्ट पवते । अश्वं हयं रथीरिव रथीवोर्मिं सृजत् सृजति च ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे सप्तत्रिंशोवर्गः ॥ ३७ ॥

अथैकादशी—

ऊ॒र्मिर्य॑स्ते॑प॒वित्र॒आदे॑वा॒वीःप॒र्यक्ष॑रत् । सीद॑न्नृ॒तस्य॒योनि॒मा ॥११॥

ऊ॒र्मि॑ः । यः । ते॒ । प॒वित्रे॑ । आ । दे॒व॒ऽअ॒वीः ।
प॒रि॒ऽअक्ष॑रत् । सीद॑न् । ऋ॒तस्य॑ । योनि॑म् । आ ॥ ११ ॥

हे सोम ते तव योदेवावीर्देवकामः ऊर्मिस्तरंगः ऋतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानं आसीदन् पवित्रे पर्यक्षरत् परिक्षरति तमूर्मिं सृजतीति पूर्वत्र संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सनो॑अर्ष॑प॒वित्र॒आमदो॒योदे॑व॒वीत॑मः । इन्द॒विन्द्रा॑यपी॒तये॑ ॥१२॥

सः । न॒ः । अ॒र्ष॒ । प॒वित्रे॑ । आ । मद॑ः । यः ।
दे॒व॒ऽवीत॑मः । इन्दो॒ इति॑ । इन्द्रा॑य । पी॒तये॑ ॥ १२ ॥

हे इन्दो यस्त्वं देववीतमः अतिशयेन देवकामो मदोमदकरश्च भवसि । सत्वं नोस्माकं पवित्रे इन्द्रायेन्द्रस्य पीतये पानायार्षपवस्व ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

इ॒षेप॑वस्व॒धार॑यामृ॒ज्यमा॑नोमनी॒षिभि॑ः । इन्दो॑रु॒चाभिगा॑इ॑हि ॥ १३ ॥

इ॒षे । प॒व॒स्व॒ । धार॑या । मृ॒ज्यमा॑नः । म॒नी॒षिऽभि॑ः ।
इन्दो॒ इति॑ । रु॒चा । अ॒भि । गाः । इ॒हि॒ ॥ १३ ॥

Funding by IKS-MoE

हे इन्दो सोम मनीषिभिर्ऋत्विग्भिः मृज्यमानः शोध्यमानस्त्वमिषेस्माकमन्नाय धारया पवस्व क्षर। रुचा रोचमानेनान्धसा गाः पशूनभीह्यभिगच्छ ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

पु॒ना॒नोव॒रि॑वस्कृ॒ध्यूर्जं॒जना॑यगिर्वणः । हरे॑सृजा॒नआ॒शिर॑म् ॥१४॥

पु॒ना॒नः । वरि॑वः । कृ॒धि॒ । ऊर्ज॑म् । जना॑य । गि॒र्व॒ण॒ः ।
हरे॑ । सृ॒जा॒नः । आ॒ऽशिर॑म् ॥ १४ ॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीय हरे हरितवर्ण सोम आशिरं क्षीरं प्रतिसृजानो विसृज्यमानः पुनानः पूयमानस्त्वं जनाय यजमानार्थं वरिवोधनमूर्जमन्नंच कृधि कुरु ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी–

पु॒ना॒नोदे॒ववी॑तय॒इन्द्र॑स्यया॒हिनिष्कृ॒तम् । द्यु॒ता॒नोवा॒जिभि॑र्य॒तः ॥१५॥३८॥

पु॒ना॒नः । दे॒वऽवी॑तये । इन्द्र॑स्य । या॒हि॒ । निः॒ऽकृ॒तम् ।
द्यु॒ता॒नः । वा॒जिऽभिः॑ । य॒तः ॥ १५ ॥ ३८ ॥

हे सोम द्युतानो दीप्यमानो वाजिभिः बलिभिर्यजमानैर्यतः संगृहीतो देववीतये यज्ञार्थं पुनानः पूयमानस्त्वं इन्द्रस्य निष्कृतं स्थानं याहि गच्छ ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमेष्टात्रिंशोवर्गः ॥ ३८ ॥

अथ षोडशी–

प्रहि॑न्वा॒ना॒स॒इन्द॒वोच्छा॑समु॒द्रमा॒शवः॑ । धि॒याजू॒ताअ॑सृक्षत ॥१६॥

प्र । हि॒न्वा॒नासः॑ । इन्द॑वः । अच्छ॑ । स॒मु॒द्रम् ।
आ॒शवः॑ । धि॒या । जू॒ताः । अ॒सृ॒क्ष॒त ॥ १६ ॥

आशवो वेगवन्त इन्दवः सोमाः समुद्रमन्तरिक्षमच्छ प्रति हिन्वानासोहिन्वानाः प्रेर्यमाणाः धिया अंगुल्या जूताः कृष्टाश्च प्रासृक्षत सृज्यन्ते ॥ १६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तदशी–

म॒र्मृ॒जा॒नास॑आ॒यवो॒वृथा॑समु॒द्रमिन्द॑वः । अग्म॑न्नृ॒तस्य॒योनि॒मा ॥१७॥

म॒र्मृ॒जा॒नासः॑ । आ॒यवः॑ । वृथा॑ । स॒मु॒द्रम् । इन्द॑वः ।
अग्म॑न् । ऋ॒तस्य॑ । योनि॑म् । आ ॥ १७ ॥

मर्मृजानासो मर्मृज्यमानाः आयवोगन्तार इन्दवः सोमाः वृथायासं विनैव समुद्रमन्तरिक्षं गच्छन्ति । एतदेव दर्शयति ऋतस्योदकस्य योनिं स्थानं आग्मन् गच्छन्तीति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

परि॑णोयाह्यस्म॒युर्विश्वा॒वसू॒न्योज॑सा । पा॒हिन॒ःशर्म॑वी॒रव॑त् ॥ १८॥

परि॑ । न॒ः । या॒हि॒ । अ॒स्म॒ऽयुः । विश्वा॑ । वसू॑नि ।
ओज॑सा । पा॒हि । न॒ः । शर्म॑ । वी॒रऽव॑त् ॥ १८ ॥

हे सोमास्मयुरस्मत्कामस्त्वं नोस्माकं विश्वा विश्वानि वसूनि धनानि ओजसा बलेन सह परियाहि रक्षार्थं परिगच्छ । अपिच नोस्माकं वीरवत् पुत्रवत् शर्म गृहं पाहि रक्ष ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी–

मिमा॑ति॒वह्नि॒रेत॑शःप॒दंयु॑जा॒नऋक्व॑भिः । प्रयत्स॑मु॒द्रआहि॑तः ॥१९॥

मिमा॑ति । वह्निः॑ । एत॑शः । प॒दम् । यु॒जा॒नः ।
ऋक्व॑ऽभिः । प्र । यत् । स॒मु॒द्रे । आऽहि॑तः ॥ १९ ॥

हे सोम यद्यदा योवह्निर्वहनशील एतशोश्वः मिमाति शब्दंकरोति ऋक्वभिर्ऋत्विग्भिः स्तोतृभिः पदं युजानो यज्ञे युंजानो निदधत् स्तोत्रश्रवणार्थमागच्छति च । सतदा यज्ञवाहकाश्वात्मा त्वं समुद्रे उदके वसतीवरीषु प्राहितोभवसि ॥ १९ ॥

अथ विंशी–

आयद्योनिं॑हिर॒ण्यय॑मा॒शुर्ऋ॒तस्य॒सीद॑ति । जहा॒त्यप्र॑चेतसः ॥२०॥३१॥

Funding by IKS-MoE

आ । यत् । योनि॑म् । हि॒र॒ण्यय॑म् । आ॒शुः । ऋ॒तस्य॑ ।
सीद॑ति । जहा॑ति । अप्र॑ऽचेतसः ॥ २० ॥ ३९ ॥

यद्यदाशुर्वेगवान् सोम ऋतस्य यज्ञस्य हिरण्ययं हिरण्मयं योनिं स्थानं हिरण्यपाणिरभिषुणोतीत्युक्तमासीदति । तदानीमप्रचेतसो जहाति विसृजति अस्तोतॄणां यज्ञं नाभिगच्छति । किंतु स्तोतॄणामेव यज्ञमभिगच्छतीत्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकोनचत्वारिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

अथैकाविंशी—

अ॒भिवे॒ना॑अनूष॒तेय॑क्षन्ति॒प्रचे॑तसः । मज्ज॒न्त्यवि॑चेतसः ॥ २१ ॥

अ॒भि । वे॒नाः । अ॒नू॒ष॒त॒ । इ॒य॑क्षन्ति । प्रऽचे॑तसः ।
मज्ज॑न्ति । अवि॑ऽचेतसः ॥ २१ ॥

वेनाः कान्ताः स्तोतारोऽभ्यनूषत सोममभिष्टुवन्ति प्रचेतसः सुमतयः इयक्षन्ति यष्टुमिच्छन्ति च । अविचेतसो विशिष्टमतयो विचेतसः अविचेतसोविपरीतमतयइत्यर्थः मज्जन्ति निमज्जन्ति । येसोमं नाभिष्टुभन्ति न यजंति च ते नरके पतन्तीत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

इन्द्रा॑येन्दोम॒रुत्व॑ते॒पव॑स्व॒मधु॑मत्तमः । ऋ॒तस्य॒योनि॑मा॒सद॑म् ॥ २२ ॥

इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । म॒रुत्व॑ते । पव॑स्व ।
मधु॑मत्ऽतमः । ऋ॒तस्य॑ । योनि॑म् । आ॒ऽसद॑म् ॥ २२ ॥

हे इन्दो सोम मधुमत्तमोतिशयेन मधुमान् त्वं ऋतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानमासदमुपवेष्टुं मरुत्वते इन्द्रायेन्द्रार्थं पवस्व क्षर ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

तंत्वा॒विप्रा॑वचो॒विदः॒परि॑ष्कृण्वन्तिवे॒धसः॑ । सन्त्वा॑मृजन्त्या॒यवः॑ ॥ २३ ॥

Funding by IKS-MoE

तम् । त्वा॒ । विप्राः॑ । व॒च॒ःऽविदः॑ । परि॑ । कृ॒ण्व॒न्ति॒ ।
वे॒धसः॑ । सम् । त्वा॒ । मृ॒ज॒न्ति॒ । आ॒यवः॑ ॥ २३ ॥

हे सोम तं पवमानं त्वा त्वां विप्राः प्राज्ञा वेधसः कर्मणांकर्तारो वचोविदः स्तोतारः परिष्कृणवन्ति अलंकुर्वन्ति।अपिच त्वा त्वामायवोमनुष्याः संमृजन्ति सम्यक् शोधयन्ति॥२३॥

अथ चतुर्विंशी—

रसं॑तेमि॒त्रोअ॑र्य॒मापिब॑न्ति॒वरु॑णःकवे । पव॑मानस्यम॒रुतः॑ ॥ २४॥

रस॑म् । ते॒ । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा । पिब॑न्ति । वरु॑णः ।
क॒वे॒ । पव॑मानस्य । म॒रुतः॑ ॥ २४ ॥

हे कवे क्रान्तकर्मन् सोम पवमानस्य क्षरतस्ते तव रसं मित्रःअर्यमा च वरुणश्च मरुतश्चैते सर्वेदेवाः पिबन्ति ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी—

त्वंसो॑मविप॒श्चितं॒पुना॒नोवाच॑मिष्यसि । इन्दो॑स॒हस्र॑भर्णसम्॥२५॥४०॥

त्वम् । सो॒म॒ । वि॒पः॒ऽचित॑म् । पु॒ना॒नः । वाच॑म् ।
इ॒ष्य॒सि॒ । इन्दो॒ इति॑ । स॒हस्र॑ऽभर्णसम् ॥ २५ ॥ ४० ॥

हे इन्दो दीप्तसोम पुनानः पूयमानस्त्वं विपश्चितं प्रज्ञया पवित्रां सहस्रभर्णसं बहुभरणां वाचमिष्यसि प्रेरयसि ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४० ॥

अथ षड्विंशी—

उ॒तोस॒हस्र॑भर्णसं॒वाचं॑सोममख॒स्युव॑म् । पु॒ना॒नइ॑न्द॒वाभ॑र ॥ २६ ॥

तो इति॑ । स॒हस्र॑ऽभर्णसम् । वाच॑म् । सो॒म॒ ।
म॒ख॒स्युव॑म् । पु॒ना॒नः । इन्दो॒ इति॑ । आ । भ॒र॒ ॥ २६ ॥

उतो अपिच हे इन्दो दीप्तसोम पुनानः पूयमानस्त्वं सहस्रभर्णसं सहस्रभरणां मखस्युवं धनकामां यज्ञकामां वाचमस्मभ्यमाभराहर ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

पु॒ना॒नइ॑न्दवे॒षां॒पुरु॑हूत॒जना॑नाम् । प्रि॒यःस॑मु॒द्रमावि॑श ॥ २७ ॥

पु॒ना॒नः । इ॒न्दो॒ इति॑ । ए॒षा॒म् । पुरु॑ऽहूत । जना॑नाम् ।
प्रि॒यः । स॒मु॒द्रम् । आ । वि॒श॒ ॥ २७ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत इन्दो सोम पुनानः पूयमानस्त्वं एषामस्मिन् यागे स्तोत्रं कुर्वतां जनानां प्रियः सन् समुद्रं द्रोणकलशमाविश प्रविश ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

दवि॑द्युतत्यारु॒चाप॑रि॒ष्टोभ॑न्त्याकृ॒पा । सोमाः॑शु॒क्रागवा॑शिरः ॥२८॥

दवि॑द्युतत्या । रु॒चा । प॒रि॒ऽस्तोभ॑न्त्या । कृ॒पा ।
सोमाः॑ । शु॒क्राः । गोऽआ॑शिरः ॥ २८ ॥

शुक्रा उज्ज्वलाः दविद्युतत्या द्योतमानया रुचा दीप्त्या परिष्टोभंत्या परितः शब्दायमानया कृपा धारयाच युक्ताः सोमाः गवाशिरो भवन्ति गव्येन पयसा मिश्रिता भवन्तीत्यर्थः ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशी—

हि॒न्वा॒नोहे॒तृभि॑र्य॒तआवाजं॑वा॒ज्य॑क्रमीत् । सीद॑न्तोव॒नुषो॑यथा ॥२९॥

हि॒न्वा॒नः । हे॒तृऽभिः॑ । । य॒तः । आ । वाज॑म् । वा॒जी ।
अ॒क्र॒मी॒त् । सीद॑न्तः । व॒नुषः॑ । य॒था॒ ॥ २९ ॥

वाजी बलवान् सोमो हेतृभिः प्रेरकैः स्तोतृभिः हिन्वानः स्तोत्रैः प्रेर्यमाणो यतः संयतः सन् वाजं यागाख्यं युद्धमाक्रमीदाक्रमति । तत्रदृष्टान्तः—यथावनुषोहन्तारोभटाः सीदन्तोयुद्धं प्रविशन्तः आक्रमन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

ऋ॒धक्सो॑मस्व॒स्तये॑संजग्मा॒नोदि॒वःक॒विः । पव॑स्व॒सूर्यो॑दृ॒शे ॥ ३० ॥ ४१ ॥

ऋ॒धक् । सो॒म॒ । स्व॒स्तये॑ । स॒म्ऽज॒ग्मा॒नः । दि॒वः ।
क॒विः । पव॑स्व । सूर्यः॑ । दृ॒शे ॥ ३० ॥ ४१ ॥

हे सोम कविः क्रान्तः सूर्यः सुवीर्यस्त्वं ऋधक् ऋध्नुवन् । तथाचयास्कः—ऋधगितिपृथग्भावस्यानुप्रवचनं भवत्यथाप्यृध्नोत्यर्थेंदृश्यतईति । संजग्मानः संगच्छमानः स्वस्तये दृशे दर्शनायच दिवः द्युलोकात् पवस्व क्षर ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य प्रथमे एकचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४१ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायाणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टकेप्रथमोध्यायः ॥ १ ॥

---

१ नि० ४. २५. ।

Funding by IKS-MoE

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा योवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥१॥

हिन्वन्तीति त्रिंशदृचं पञ्चमं सूक्तं वरुणपुत्रस्य भृगोरार्षं भार्गवस्य जमदग्नेर्वा । गायत्रं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते—हिन्वन्तिभृगुर्वारुणिर्जमदग्निर्वेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओ३म् हि॒न्वन्ति॒सूर॒मुस्र॑य॒ःस्वसा॑रोजा॒मय॒स्पति॑म् । म॒हामिन्दुं॑मही॒युवः॑ ॥१॥

हि॒न्वन्ति॑ । सूर॑म् । उस्र॑यः । स्वसा॑रः । जा॒मय॑ः ।
पति॑म् । म॒हाम् । इन्दु॑म् । म॒ही॒युवः॑ ॥ १ ॥

अत्र सर्वत्र पवमानः सोमः स्तूयते । तत्रादावृषिः सोमं प्रत्याह मदीया अंगुलयः त्वामभिषोतुं प्रेरयन्तीति । तदुच्यते—स्वसारः अंगुलिनामैतत् सुष्ठु कर्मसु प्रेर्यन्ते ऋत्विग्भिरिति स्वसारः जामय एकस्मात्पाणेरुत्पन्नत्वात्परस्परं बन्धुभूताः उस्रयः कर्मार्थं निवसंत्यः सर्वत्र गन्त्य इत्यर्थः । तादृश्योंगुलयः महीयुवः त्वदभिषवं कामयमानाः सत्यः सूरं सुवीर्यं सोमे पीते वीर्यं भवतीति शोभनवीर्यकारणं वा सर्वेषां कर्मणिप्रेरकं वा तादृशं पतिं सर्वस्य स्थावरजंगमजातस्य स्वामिनं यस्माद्देवार्थमिज्यते अतएव महां देवेभ्योदीयमानत्वेन महान्तं मंहनीयं वा इंदुं ग्रहेषु स्पन्दमानं सोमं हिन्वन्ति प्रेरयन्ति । हिवर्धनगत्योः स्वादिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पव॑मानरु॒चारु॑चादे॒वोदे॒वेभ्य॒स्परि॑ । विश्वा॒वसू॒न्यावि॑श ॥ २ ॥

पव॑मान । रु॒चाऽरु॑चा । दे॒वः । दे॒वेभ्य॑ः ।
परि॑ । विश्वा॑ । वसू॑नि । आ । वि॒श॒ ॥ २ ॥

हे पवमान दशापवित्रेण पूयमान यद्वा पुनान शुद्ध सोम रुचारुचा रुचदीप्तौ सर्वेण तेजसा देवोदीप्यमानस्त्वं देवेभ्यः परि देवेभ्यः सकाशात् विश्वा व्याप्तानि सर्वाणि बहूनि वसू-

नि धनानि अस्माकमाविश प्रापय। यद्वा देवेभ्यस्त्वदर्थं सर्वाणि वसूनि निवासस्थानानि ग्रहादीनि आविश समन्तात्प्रविश ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

आप॑वमानसुष्टु॒तिंवृ॒ष्टिंदे॒वेभ्यो॒दुवः॑ । इ॒षेप॑वस्वसं॒यत॑म् ॥ ३ ॥

आ । प॒व॒मा॒न॒ । सु॒ऽस्तु॒तिम् । वृ॒ष्टिम् । दे॒वेभ्यः॑ ।
दुवः॑ । इ॒षे । प॒व॒स्व॒ । स॒म्ऽयत॑म् ॥ ३ ॥

हे पवमान पूयमान पुनान वा सोम सुष्टुतिं शोभनस्तुतियुक्तां वृष्टिं देवेभ्यः देवानां दुवः सुपांसुलुगिति चतुर्थ्यालुक् दुवसे परिचरणाय आपवस्व आगमय त्वं यथा मदीयया स्तुत्या वृष्टिर्भविष्यति तथाकुर्वित्यर्थः। किंच अस्माकमिषे अन्नार्थंच संयतं सम्यगस्मान् संगच्छन्तीं वृष्टिं कुरु। यद्वा दुवः परिचर्यामभिलक्ष्य क्रियमाणां सुष्टुतिं शोभनस्तुतिरूपां वृष्टिं बहुस्तुतिमित्यर्थः एतां देवेभ्यः प्रापय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

वृषा॒ह्यसि॑भा॒नुना॑द्यु॒मन्तं॑त्वाहवामहे । पव॑मानस्वा॒ध्यः॑ ॥ ४ ॥

वृषा॑ । हि । असि॑ । भा॒नुना॑ । द्यु॒ऽमन्त॑म् ।
त्वा॒ । ह॒वा॒म॒हे॒ । पव॑मान । सु॒ऽआ॒ध्यः॑ ॥ ४ ॥

पवमान पूयमान वृषा अभिमतफलानां वर्षितासि हि भवसि खलु। तस्मात् हे पवमान पुनान वा सोम स्वाध्यः शोभनकर्माणः सुष्टुध्यानवन्तोवा वयं भानुना रश्मिना द्युमन्तं दीप्तिमन्तं अतिशयेन तेजस्विनं इत्यर्थः स्तुतिमन्तंवा त्वा त्वां हवामहे यज्ञेषु आह्वयामहे[1] ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

आप॑वस्वसु॒वीर्यं॒मन्द॑मानःस्वायुध । इ॒होष्वि॑न्द॒वाग॑हि ॥ ५ ॥ १ ॥

---

[1] हे पवमान पूयमान सोम स्वाध्यः सुकर्माणोवयं भानुना रश्मिना द्युमन्तं द्युतिमन्तं त्वा त्वां हवामहे आह्वयामः। हि यस्मात् त्वं वृषा कामानां वर्षयितासि ॥ इतिपुस्तकान्तरे।

Funding by IKS-MoE

आ । प॒व॒स्व॒ । सु॒ऽवीर्य॑म् । मन्द॑मानः । सु॒ऽआ॒यु॒ध॒ ।
इ॒हो इति॑ । सु । इ॒न्दो॒ इति॑ । आ । ग॒हि॒ ॥ ५ ॥ १ ॥

हे स्वायुध यज्ञे स्फ्यकपालादीनि दशआयुधानीत्यभिधीयन्ते शोभनानि तानि यस्य सतथोक्तः । यद्वा धनुरादीन्यायुधानि यस्य सः तादृश हे सोम त्वं मन्दमानः मोदमानः सन् यद्वा अन्तर्णीतण्यर्थः देवान् स्वयं मादयन् सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं पुत्रादिकमस्माकं आपवस्व पवतिर्गत्यर्थः आप्रापय । किंच हे इन्दो ग्रहेषु चमसेषुच क्षरणशील सोम इहो इह उ पदद्वयं उइत्यवधारणे इहैवास्मदीये यज्ञे एव सुष्ठु आगहि आगच्छ ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यद॒द्भिःप॑रिषि॒च्यसे॑मृ॒ज्यमा॑नो॒गभ॑स्त्योः । द्रुणा॑स॒धस्थ॑मश्नुषे॥६॥

यत् । अ॒त्ऽभिः । प॒रि॒ऽसि॒च्यसे॑ । मृ॒ज्यमा॑नः ।
गभ॑स्त्योः । द्रुणा॑ । स॒धऽस्थ॑म् । अ॒श्नु॒षे॒ ॥ ६ ॥

हे सोम गभस्त्योर्बाहुनामैतत् गभसन्ति दीपयन्ति निर्मंथंत्याभ्यां अग्निमिति गभस्ती बाहू तयोर्मृज्यमानस्ताभ्यां शोध्यमानः सन् अद्भिः सोमसेचनार्थं चतुर्विधाआपस्ताभिर्वसतीवरीभिरेकधनाभिश्च यद्यदा परिषिच्यसे परितः सिच्यमानोभवसि । तदानीं द्रुणा द्रुममयेन परिप्लवेन पात्रेण गृह्यमाणः सन् सधस्थं सहतिष्ठंत्यत्रेति सधस्थं स्थानं ग्रहचमसादिकं अश्नुषे प्राश्नोषि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

प्रसोमा॑यव्यश्व॒वत्पव॑मानायगायत । म॒हेस॒हस्र॑चक्षसे ॥ ७ ॥

प्र । सोमा॑य । व्य॒श्व॒ऽवत् । पव॑मानाय ।
गा॒य॒त॒ । म॒हे । स॒हस्र॑ऽचक्षसे ॥ ७ ॥

हे स्तोतारः पवमानाय दशापवित्रेण पूयमानाय पुनानाय वा सोमाय प्रगायत प्रकर्षेण सामगानं कुरुत अभिष्टुत वा । कथमिव व्यश्ववत् यथापूर्वं व्यश्वोनामऋषिः सोममगासीत्

Funding by IKS-MoE

तद्वत् यूयमपि । कीदृशाय महे महते देवेभ्यः स्वीयंक्रियमाणत्वेन गुणादिभिर्वा महत्त्वंयुक्ताय सहस्रचक्षसे प्रयोगबाहुल्यापेक्षमेतद्वचनं सहस्रसंख्याकस्तोत्रयुक्ताय यद्वा नानाविधैर्देवैरनेकधाद्रष्टव्याय सोमायेति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यस्य॒वर्णं॑मधु॒श्चुतं॒हरिं॑हि॒न्वन्त्यद्रि॑भिः । इन्दु॒मिन्द्रा॑यपी॒तये॑ ॥ ८ ॥

यस्य॑ । वर्ण॑म् । म॒धु॒ऽश्चुत॑म् । हरि॑म् । हि॒न्वन्ति॑ ।
अद्रि॑ऽभिः । इन्दु॑म् । इन्द्रा॑य । पी॒तये॑ ॥ ८ ॥

हे अध्वर्य्वादयः वर्णं शत्रूणां वारकं येन असौ पीयते तेन मत्तेन शत्रवः संप्रहार्यन्तइति शत्रुनिवारणसमर्थं मधुश्चुतं मधुररसस्य च्यावयितारं हरिं हरितवर्णं इन्दुं इन्धेरेतद्रूपमन्वेष्यते सर्वतोदीप्यमानं । उन्दीक्लेदनइत्यस्माद्वा । अभिषवानंतरं पात्रेषु क्षरणशीलं यस्य सोमस्य तव कारणमंशुं अद्रिभिर्हिन्वन्ति प्रेरयन्ति अभिषुण्वन्तीत्यर्थः । इन्द्राय पीतये इन्द्रस्य पानाय तदर्थमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तस्य॑तेवा॒जिनो॑व॒यंविश्वा॒धना॑निजि॒ग्युषः॑ । स॒खि॒त्वमावृ॑णीमहे ॥ ९ ॥

तस्य॑ । ते॒ । वा॒जिनः॑ । व॒यम् । विश्वा॑ । धना॑नि ।
जि॒ग्युषः॑ । स॒खि॒ऽत्वम् । आ । वृ॒णी॒म॒हे॒ ॥ ९ ॥

हे सोम वाजिनः संभृतहविष्कावयं विश्वा विश्वानि सर्वाणि व्याप्तानि वा शत्रुधनानि जिग्युषः जितवतस्तस्य पूर्वोक्तलक्षणस्य प्रसिद्धस्य वा ते तव सखित्वं स्तुत्यस्तोतृलक्षणं सख्यं आवृणीमहे संभजामहे अस्मभ्यं धनं देहीति संभजनं कुर्मइत्यर्थः । जिग्युषः जिजये लिटि क्वसौ वस्वेकाजाद्घसामिति नियमादिडभावः सन्लिटोर्जेरित्यभ्यासादुत्तरस्य कवर्गादेशः जसिपरतो वसोःसंप्रसारणं क्वसुप्रत्ययस्वरः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वृषा॑पवस्व॒धार॑याम॒रुत्व॑तेचमत्स॒रः । विश्वा॒दधा॑न॒ओज॑सा ॥ १० ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

वृषा॑ । प॒व॒स्व॒ । धार॑या । म॒रुत्व॑ते । च॒ । म॒त्स॒रः ।
विश्वा॑ । द॒धा॑नः । ओज॑सा ॥ १० ॥ २ ॥

हे सोम त्वं वृषा स्तोतॄणामभिमतफलस्य वर्षकः सन् धारया त्वदीयया पवस्व द्रोणकलशमागच्छ । पवतिर्गतिकर्मा आगतस्त्वं यदा अस्माभिरिन्द्राय दीयसे तदा मरुत्वते सहायामरुतोयस्यसन्ति तस्मै इन्द्राय मत्सरोमदकरश्च भव । कीदृशः विश्वा विश्वानि सर्वाणि व्याप्तानि वा धनानि ओजसा आत्मीयेन बलेन युक्तःसन् स्तोतृभ्यस्तानि दधानः प्रयच्छन् त्वं मादयिता भवेति समन्वयः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

तंत्वा॑ध॒र्तार॑मो॒ण्यो॒३॒ःपव॑मानस्व॒र्दृश॑म् । हि॒न्वेवाजे॑षुवा॒जिन॑म्॥११॥

तम् । त्वा॒ । ध॒र्तार॑म् । ओ॒ण्यो॑ः । पव॑मान ।
स्व॒ःऽदृश॑म् । हि॒न्वे । वाजे॑षु । वा॒जिन॑म् ॥ ११ ॥

हे पवमान पूयमान पुनान वा हे सोम ओण्योः । द्यावापृथिवीनामैतत् । तयोर्धर्तारं धारकं अतएव स्वर्दृशं स्वर्गस्य सूर्यस्य वा द्रष्टारं सर्वैर्देवैर्द्रष्टव्यं वाजिनं बलवन्तं पूर्वोक्तगुणसिद्धं त्वा त्वां वाजेषु संग्रामेषु हिन्वे प्रेरयामि । यद्वा वाजेषु अन्नेषु विषयेषु हिनोमि अन्नादिकं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अ॒याचि॒त्तोवि॒पान॒याहरि॑ःपवस्व॒धार॑या । यु॒जंवाजे॑षुचोदय॥१२॥

अ॒या । चि॒त्तः । वि॒पा । अ॒नया॑ । हरि॑ः । प॒व॒स्व॒ ।
धार॑या । यु॒जम् । वाजे॑षु । चो॒द॒य॒ ॥ १२ ॥

हे पवमान अया अयपयगतौ कर्मार्थमितस्ततोगच्छन्तीभिरनया विपा विपप्रेरणे । हवींषि अग्नौ प्रेरयन्तीति विपोंगुलयः एकवचनं छान्दसं प्रत्येकविवक्षया वा । एताभिर्मदीयाभिरंगुलिभिश्चित्तो ज्ञातः निर्गतोभिषुतोहरिर्हरितवर्णस्त्वं धारया सन्ततया पवस्व द्रोणकशं ग्रहां-

Funding by IKS-MoE

श्चागच्छ त्वं । किंच युजं सखायमिन्द्रं वाजेषु संग्रामेषु चोदय प्रेरय । यदा अस्माभिरिन्द्रार्थं सोमोदीयते तदा तत्पानेन हृष्टःसन् शत्रून् हन्तीत्यर्थः ॥१२ ॥

अथ त्रयोदशी—

आन॑इन्दोम॒हीमिषं॒पव॑स्ववि॒श्वद॑र्शतः । अ॒स्मभ्यं॑सोमगातु॒वित् ॥ १३॥

आ । न॒ः । इ॒न्दो॒ इति॑ । म॒हीम् । इष॑म् । पव॑स्व ।
वि॒श्वऽद॑र्शतः । अ॒स्मभ्य॑म् । सो॒म॒ । गा॒तु॒ऽवित् ॥ १३ ॥

हे इन्दो क्षरणशील दीपनशील हे सोम विश्वदर्शतः विश्वैः सर्वैः दर्शनीयः यद्वा विश्वं सर्वं वस्तुजातं दृश्यते ज्ञाप्यतेनेनेति सविश्वस्य प्रकाशकइत्यर्थः । तादृशस्त्वं महीमिषं महत्प्रभूतमन्नं नोस्मभ्यमापवस्व आगमय प्रयच्छेत्यर्थः । किंच हे सोमाभिषूयमाण पवमान अस्मभ्यं गातुवित् स्वर्गमार्गस्य लंभयिता ज्ञापयिता भव ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

आक॒लशा॑अनूष॒तेन्दो॒धारा॑भि॒रोज॑सा । एन्द्र॑स्यपी॒तये॑विश ॥१४॥

आ । क॒लशाः॑ । अ॒नू॒ष॒त । इन्दो॒ इति॑ । धारा॑भिः ।
ओज॑सा । आ । इन्द्र॑स्य । पी॒तये॑ । वि॒श॒ ॥ १४ ॥

हे इन्दो क्षरणशील सोम ओजसा बलेन युक्तस्य तव धाराभिर्निरन्तराभिः सहिताः कलशाः प्रयोगबाहुल्यापेक्षमेतद्बहुवचनं । द्रोणकलशाः अनूषत स्तोतृभिराभिमुख्येन स्तूयन्ते । सोमाभिषवकालेहि ऋत्विजः स्तुवन्तिखलु । ततस्त्वमिन्द्रस्य पीतये पानाय आविश ग्रहांश्चमसांश्च प्रविश ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

यस्य॑ते॒मद्यं॒रसं॑ती॒व्रंदु॒हन्त्यद्रि॑भिः । सप॑वस्वाभिमाति॒हा ॥१५॥ ३॥

यस्य॑ । ते॒ । मद्य॑म् । रस॑म् । ती॒व्रम् । दु॒हन्ति॑ । अद्रि॑ऽभिः ।
सः । प॒व॒स्व॒ । अ॒भि॒मा॒ति॒ऽहा ॥ १५ ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम यस्य ते तव मद्यं मदकरं तीव्रं क्षिप्रं मदकारिणं रसं अद्रिभिर्ग्रावभिरध्ववर्यादयोदुहन्ति अभिषुण्वन्ति । सताद्दशस्त्वं अभिमातिहा अभितोमातिरभिमानं येषां ते शत्रवः पापरूपाणां हन्ता सन् पवस्व सर्वतोगच्छ । येभिषुण्वन्ति ते पापरहिताः सुकृतिनोभवन्तीत्यर्थः ॥ १५॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी–

राजा॑मे॒धाभि॑रीयते॒पव॑मानोम॒नावधि॑ । अ॒न्तरि॑क्षेण॒यात॑वे ॥ १६॥

राजा॑ । मे॒धाभि॑ः । ई॒य॒ते॒ । पव॑मानः । म॒नौ॑ ।
अधि॑ । अ॒न्तरि॑क्षेण । यात॑वे ॥ १६ ॥

मनौ मनुष्ये यागं कुर्वाणे सति । यद्वा मनावधि मनुर्मन्तव्योयज्ञः तस्मिन् पवमानः पूयमानः पुनानोवा राजा राजशब्देन सोमोभिधीयते । सोमंराजानमक्रीणन्नित्यादिषु दृष्टत्वात् । सराजा मेधाभिः स्तुतिभिः सह ईयते गच्छति । किमर्थं अन्तरिक्षेण आकाशमार्गेण द्रोणकलशं प्रति यातवे यातुं द्रोणाभिगमनकालेहि स्तोतृभिः स्तूयते खलु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी–

आन॑इन्दोश॒त॒ग्विनं॒गवां॒पोषं॒स्वश्व्य॑म् । वहा॒भग॑त्तिमू॒तये॑ ॥१७॥

आ । न॒ः । इ॒न्दो॒ इति॑ । श॒त॒ऽग्विन॑म् । गवा॑म् । पोष॑म् ।
सु॒ऽअश्व्य॑म् । वह॑ । भग॑त्तिम् । ऊ॒तये॑ ॥ १७ ॥

हे इन्दो पात्रेषु क्षरणशील दीपनशीलवा हे सोम शतग्विनं शतसहस्रसंख्याभिर्गोभिर्युक्तं गवां पोषं गवादीनां पुष्टिवर्धनं स्वश्व्यं शोभनाश्वसंगसहितं भगत्तिं भगदत्तिं भजनीयधनदानं च ऊतये रक्षणाय नोस्माकं आवह प्रापय गवादींश्च । तेषांच वृद्धिं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

आन॑ःसोम॒सहो॒जुवो॑रू॒पंनवर्च॑सेभर । सु॒ष्वा॒णोदे॒ववी॑तये ॥ १८ ॥

आ । न॒ः । सो॒म॒ । सह॑ः । जुव॑ः । रू॒पम् । न ।
वर्च॑से । भ॒र॒ । सु॒स्वा॒नः । दे॒व॒ऽवी॑तये ॥ १८ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० १. २७. ।

Funding by IKS-MoE

हे सोम देववीतये देवपानाय देवानां कामाय वा सुष्वाणः अभिषूयमाणः अभिषुतो वा भव । त्वं सहः शत्र्वभिभवनसमर्थं बलं जुवः जुरितिगत्यर्थः शत्रून्प्रति शीघ्रगमनंच यद्वा सर्वतोगमनशीलं । किंच नेतिचार्थे । वर्चसे वर्चदीप्तौ दीप्त्यै सर्वत्र प्रकाशनाय रूपंच नोऽस्मभ्यं आभराहर प्रयच्छ ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

अर्षा॑सोमद्यु॒मत्त॑मो॒भिद्रोणा॑नि॒रोरु॑वत् । सीद॑ञ्छ्ये॒नोनयोनि॒मा॥ १९॥

अर्ष॑ । सो॒म॒ । द्यु॒मत्ऽत॑मः । अ॒भि । द्रोणा॑नि ।
रोरु॑वत् । सीद॑न् । श्ये॒नः । न । योनि॑म् । आ ॥ १९ ॥

हे सोम अभिषूयमाण पवमान द्युमत्तमः अतिशयेन दीप्तिमांस्त्वं द्रोणानि प्रयोगबाहुल्यापेक्षमेतद्बहुवचनं द्रोणानभिलक्षीकृत्य रोरुवत् पुनःपुनर्भृशं वा शब्दंकुर्वन् अर्ष तानागच्छ दशापवित्रमध्यान्निर्गतः सोमः अविच्छिन्नधारया द्रोणकलशे पतन् शब्दंकरोति खलु । तत्रदृष्टान्तः—श्येनोन यथाआसीदन् सर्वतोगच्छन् श्येनः शंसनीयगतिः पक्षी योनिं स्वस्थानं कुलायंप्रति भृशंशब्दायमानःसन् आगच्छति तद्वत् ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अ॒प्साइन्द्रा॑यवा॒यवे॒वरु॑णायम॒रुद्भ्यः॑ । सोमो॑अर्ष॑ति॒विष्ण॑वे ॥२०॥४॥

अ॒प्साः । इन्द्रा॑य । वा॒यवे॑ । वरु॑णाय ।
म॒रुत्ऽभ्यः॑ । सोमः॑ । अ॒र्ष॑ति॒ । विष्ण॑वे ॥ २० ॥ ४ ॥

अप्साः वसतीवरीनामधेयानामपां संभक्ता । वनषणसंभक्तौ जनसनेतिविट् विड्वनोरित्यात्वं । तादृशः सोमः अर्षति द्रोणकलशमागच्छति । किमर्थं इन्द्राय सर्वदेवानां प्रथमएव इन्द्रः सोमं पिबति तस्मात्पूर्वमेवाभिहितः तस्मै वायवे तत्सहायायच ऐन्द्रवायवे हि इन्द्रस्यानन्तरं वायुः सोमं पिबति तस्मात्तदनु वायुरुक्तः तस्मैच वरुणाय मरुद्भ्योमितं शब्दं कुर्वद्भ्यः एतन्नामकेभ्योदेवेभ्यः विष्णवे सर्वजगद्व्यापिने विष्णवेच एतेषां पातुं सोमः स्रवतीत्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकविंशी—

इषं॑तो॒काय॑नो॒दध॑द॒स्मभ्यं॑सोमवि॒श्वत॑ः। आप॑वस्वसह॒स्रिण॑म् ॥२१॥

इष॑म्। तो॒काय॑। न॒ः। दध॑त्। अ॒स्मभ्य॑म्। सो॒म॒।
वि॒श्वत॑ः। आ। प॒व॒स्व॒। स॒ह॒स्रिण॑म् ॥ २१ ॥

हे सोम त्वं नोस्माकं तोकाय पुत्राय इषमन्नं दधद्विदधत् प्रयच्छन् सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं धनं विश्वतः सर्वतोदिक्षु अस्मभ्यं वा पवस्व आप्रयच्छ अस्मभ्यं पुत्रायच अन्नधनादिकं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

येसोमा॑सःपरा॒वति॒येअ॑र्वा॒वति॑सुन्वि॒रे। येवा॒दःश॑र्य॒णाव॑ति ॥ २२॥

ये। सोमा॑सः। प॒रा॒ऽवति॑। ये। अ॒र्वा॒ऽवति॑।
सु॒न्वि॒रे। ये। वा॒। अ॒दः। श॒र्य॒णाऽव॑ति ॥ २२ ॥

एतदादिभ्यामृग्भ्यामिद्रार्थं सर्वत्र सोमाभिषवोस्तीत्याह। ये सोमासः सोमाः परावति विप्रकृष्टेतिदूरे देशे ये वा अर्वावति अन्तिके देशे इद्रार्थं सुन्विरे अभिषूयन्ते अभ्यषूयन्त। ये वा शर्यणावति कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धे शर्यणावत्संज्ञकं मधुरसयुक्तं सोमवत्सरोस्ति अदः अस्मिन्सरसि सुरसाः येसोमा इन्द्रायाभिषूयन्ते तेस्माकमभिमतफलं प्रयच्छन्तु। इतिवक्ष्यमाणेन संबन्धः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

यआ॑र्जी॒केषु॒कृत्व॑सु॒येमध्ये॑प॒स्त्या॑नाम्। येवा॒जने॑षुप॒ञ्चसु॑ ॥ २३ ॥

ये। आ॒र्जी॒केषु॑। कृत्व॑ऽसु। ये। मध्ये॑। प॒स्त्या॑नाम्।
ये। वा॒। जने॑षु। प॒ञ्चऽसु॑ ॥ २३ ॥

येवा सोमा आर्जीकेषु ऋजीकानामदूरभवाः आर्जीकादेशाः तेषु तथा कृत्वसु कृत्वानइति देशाभिधानं तेषु कर्मवत्सु देशेषु किंच पस्त्यानां सरस्वत्यादीनां नदीनां मध्ये समीपेच

ये सोमाः अभिषूयन्ते । ऋषयोवैसरस्वत्यांसत्रमासतेत्यादिषु नदीतरे यज्ञकरणस्य श्रवणात् । किंच जनेषु पंचसु निषादपंचमाश्चत्वारोवर्णाः पंचजनाः तेषुच येवा सोमा अभिषुतास्तेसोमाः अस्माकमभिमतं प्रयच्छन्त्वित्युत्तरेणान्वयः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

ते॒नो॑वृ॒ष्टिंदि॒वस्परि॒पव॑न्ता॒मासु॒वीर्य॑म् । सु॒वा॒नादे॒वास॒इन्द॑वः ॥२४॥

ते । न॒ः । वृ॒ष्टिम् । दि॒वः । परि॑ । पव॑न्ताम् । आ ।
सु॒ऽवीर्य॑म् । सु॒वा॒नाः । दे॒वास॑ः । इन्द॑वः ॥ २४ ॥

सुवानास्तत्र चाभिषूयमाणा देवासः देवाः दीपनशीलाः स्तुत्यावा इन्दवः ग्रहेषु चमसेषुच क्षरन्तः तेसोमाः नोस्माकं दिवस्परि । परिशब्दः पंचमीद्योतकः । अन्तरिक्षादादित्याद्वा वृष्टिं । अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायतेवृष्टिरिति वृष्टिकारणत्वात् । किंच सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं पुत्रंच धनादिकंवा आपवन्तां प्रापयन्तु । यजमानः सोमेनाभिमतफलानि प्राप्नोति खलु ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी—

पव॑तेहर्य॒तोहरि॑र्गृणा॒नोज॒मद॑ग्निना । हि॒न्वा॒नोगोरधि॑त्व॒चि ॥ २५॥५॥

पव॑ते । ह॒र्य॒तः । हरि॑ः । गृ॒णा॒नः । ज॒मत्ऽअ॑ग्निना ।
हि॒न्वा॒नः । गोः । अधि॑ । त्व॒चि ॥ २५ ॥ ५ ॥

हर्यतः देवान् कामयमानोहरिर्हरितवर्णः किंच गोस्त्वच्यधि आनडुहे चर्मणि हिन्वानः प्रेर्यमाणः ससोमः जमदग्निना मंत्रद्रष्ट्रा ऋषिणा गृणानः स्तूयमानःसन् पवते दशापवित्रेण पूतोभवति यद्वा पात्राण्यभिगच्छति ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षड्विंशी—

प्र॒शु॒क्रासो॑वयो॒जुवो॑हिन्वा॒नासो॒नसप्त॑यः । श्री॒णा॒नाअ॒प्सुमृ॑ंजत ॥२६॥

---

१ ऐ० ब्रा० २. १९. ।

Funding by IKS-MoE

प्र । शु॒क्रासः॑ । व॒यः॒ऽजुवः॑ । हि॒न्वा॒नासः॑ । न ।
सप्त॑यः । श्री॒णा॒नाः । अ॒प्ऽसु । मृ॒ञ्ज॒त॒ ॥ २६ ॥

शुक्रासः शुक्रा दीप्यमाना वयोजुवः अन्नंप्रेरयन्तः यद्यदपेक्ष्य देवेभ्यः सोमं प्रयच्छन्ति तत्तदपेक्षितं सोमोददाति । ते सोमाः श्रीणानाः दधिक्षीरादिभिः श्रीयमाणाःसन्तः अप्सु वसतीवरीष्वेकधनासुच । मृंजत ऋत्विग्भिः प्रमृज्यन्ते शोध्यन्ते । तत्रदृष्टान्तः—हिन्वानासोन सप्तयः अश्वनामैतत् । यथाश्वाः हिन्वानासो हिन्वानाः सादिभिः प्रेर्यमाणाः सन्तः अप्सु तैरेव प्रशोधिताभवन्ति तद्वत् ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

तंत्वा॑सु॒तेष्वा॒भुवो॑हिन्वि॒रे॑दे॒वता॑तये । सप॑वस्वा॒नया॑रु॒चा ॥२७॥

तम् । त्वा॒ । सु॒तेषु॑ । आ॒ऽभुवः॑ । हि॒न्वि॒रे ।
दे॒वऽता॑तये । सः । प॒व॒स्व॒ । अ॒नया॑ । रु॒चा ॥ २७ ॥

अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे सोम आभुवः कर्मकरणार्थं समन्ताद्भवन्तीति आभुव ऋत्विजः ते सुतेषु सुतः अभिषुतः सोमः तद्वत्सु यज्ञेषु देवतातये । सर्वदेवात्तातिलितिस्वार्थिकस्तातिल् । इन्द्रादिदेवेभ्यः तं तादृशं प्रसिद्धं त्वा त्वां हिन्विरे ग्रावभिः प्रेरयन्ति अभिषुण्वन्तीत्यर्थः । ततः सः अभिषुतः सत्वं अनया रुचा दीप्यमानधारया द्रोणकलशं प्रति पवस्व आगच्छ । पवतिर्गतिकर्मा । यद्वा अनया मदीयया रुचा स्तुत्या सह कलशमागच्छ । कलशाभिगमनकाले हि सोमं स्तुवन्ति ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

आते॒दक्षं॑मयो॒भुवं॒वह्नि॑म॒द्यावृ॑णीमहे । पान्त॒मापु॑रु॒स्पृह॑म् ॥ २८ ॥

आ । ते॒ । दक्ष॑म् । म॒यः॒ऽभुव॑म् । वह्नि॑म् । अ॒द्य ।
वृ॒णी॒म॒हे॒ । पान्त॑म् । आ । पु॒रु॒ऽस्पृह॑म् ॥ २८ ॥

हे सोम यष्टारोवयं ते तव स्वभूतं दक्षं बलमद्यास्मिन्यागदिने आभिमुख्येन आवृणीमहे संभजामहे । कीदृशं मयोभुवं सुखस्य भावुकं वह्निं वनादीनां प्रापकं पान्तं शत्रुभ्योरक्षकं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं काम्यमानं बलमिति ॥ २८ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकोनत्रिंशी—

आम॒न्द्रमावरे॑ण्य॒माविप्र॒माम॑नी॒षिण॑म्। पान्त॒मापु॑रु॒स्पृह॑म्॥२९॥

आ। म॒न्द्रम्। आ। वरे॑ण्यम्। आ। विप्र॑म्। आ।
म॒नी॒षिण॑म्। पान्त॑म्। आ। पु॒रु॒ऽस्पृह॑म्॥ २९॥

हे सोम मन्द्रं मदकरं स्तुत्यंवा त्वामावृणीमहे वरेण्यं सर्वैर्वरणीयं संभजनीयंच। किंच विप्रं मेधाविनं त्वां तथा मनीषिणं मनसईषा मनीषा तद्वन्तं स्तुतिमन्तंवा त्वामावृणीमहे। प्रत्येकं विशेषणापेक्षया आइत्युपसर्गः कृतः। किंच पान्तं सर्वेषां रक्षकं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं च त्वां संभजामहे॥ २९॥

अथ त्रिंशी—

आर॒यिमासु॑चे॒तुन॒मासु॑क्रतोत॒नूष्वा। पान्त॒मापु॑रु॒स्पृह॑म्॥३०॥६॥

आ। र॒यिम्। आ। सु॒ऽचे॒तुन॑म्। आ। सु॒क्र॒तो॒ इति॑
सुऽक्रतो। त॒नूषु॑। आ। पान्त॑म्। आ। पु॒रु॒ऽस्पृह॑म्॥ ३०॥ ६॥

हे सुक्रतो शोभनयज्ञ सोम त्वदीयं रयिं धनं वयमावृणीमहे। किंच सुचेतुनं चितीसंज्ञाने। भावे औणादिकउनन्प्रत्ययः। सुज्ञानंच तनूषु अस्मत्पुत्रेषुच धनं सुज्ञानंच त्वमाविधेहि। यद्वा पुत्रार्थं वयमावृणीमहे। तथा पान्तं सर्वस्य रक्षकं पुरुस्पृहं बहुभिर्यष्टृभिः काम्यमानं त्वां संभजामहे॥ ३०॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये षष्ठोवर्गः॥ ६॥

पवस्वेति त्रिंशदृचं षष्ठं सूक्तं। अत्रानुक्रम्यते—पवस्व शतंवैखानसाः अष्टादश्यनुष्टुप् परास्तिस्रआग्नेय्यइति। शतसंख्याका वैखानसाख्याः संहताऋषयः त्वंसोमसूरइत्येषानुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः अग्नआयूंष्याद्याः तिस्रः पवमानविशिष्टाग्निदेवताकाः अन्यासां पवमानःसोमोदेवता गतःसूक्तविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

पव॑स्वविश्वचर्षणे॒भिविश्वा॑नि॒काव्या॑। सखा॒सखि॑भ्य॒ईड्यः॑॥१॥

Funding by IKS-MoE

पव॑स्व । वि॒श्व॒ऽच॒र्ष॒णे॒ । अ॒भि । विश्वा॑नि ।
काव्या॑ । सखा॑ । सखि॑ऽभ्यः । ईड्यः॑ ॥ १ ॥

हे विश्वचर्षणे सर्वव्यापित्वेन सर्वस्यद्रष्टः हे सोम सखा स्तुत्यः स्तोतृयष्टृत्वलक्षणेन संबन्धेन सखिभूतस्त्वं ईड्यः स्तोतव्यःसन् सखिभ्यः हविःप्रदानेनोपकारकत्वान्मित्रभूतेभ्योस्मभ्यं विश्वानि सर्वाणि काव्या कवेःकर्माणि काव्यानि । ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् । सर्वाणि स्तोत्राण्यभिलक्षीकृत्यपवस्वागच्छ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ताभ्यां॒विश्व॑स्यराजसि॒येप॑वमान॒धाम॑नी । प्र॒ती॒चीसो॑मत॒स्थतुः॑ ॥२॥

ताभ्या॑म् । विश्व॑स्य । रा॒ज॒सि॒ । ये इति॑ । प॒व॒मा॒न॒ ।
धाम॑नी॒ इति॑ । प्र॒ती॒ची इति॑ । सो॒म॒ । त॒स्थतुः॑ ॥ २ ॥

हे पवमान दशापवित्रेण पूयमानपुनान वा हे सोम ये धामनी पूर्वपक्षापरपक्षयोर्लतारूपस्य सोमस्य तव एकैकपर्णवृद्धिह्रासाभ्यां तव स्वभूतौ पूर्वादिपक्षौ । यद्वा ये धामनी नामनी अंशुसोमात्मके अपि प्रतीची त्वदभिमुखंगच्छन्तौ गच्छतीवा पक्षौ नामनी तस्थतुः उपजग्मतुः । ताभ्यां त्वं विश्वस्य सर्वस्य लोकस्य राजसि स्वामीभवसि । पूर्वादिपक्षाभ्यां सर्वलोकस्योपनायकत्वात्तस्य स्वामीभवसि । पृथिव्यां अंशुनाम्नां मनुष्याणां सर्वेषां अभीप्सितदानेन तस्यलोकस्य द्युलोके देवेभ्यः स्वसुधामयकलादानेन तेषां प्रीणयिता भवति । देवाःखलु सोमस्य एकैकवृद्धिह्रासाभ्यां कलाः पिबन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परि॒धामा॑नि॒यानि॑ते॒त्वंसोमा॑सिवि॒श्वतः॑ । पव॑मानक्र॒तुभिः॑कवे ॥३॥

परि॑ । धामा॑नि । यानि॑ । ते॒ । त्वम् । सो॒म॒ । अ॒सि॒ ।
वि॒श्वतः॑ । पव॑मान । क्र॒तुऽभिः॑ । क॒वे॒ ॥ ३ ॥

हे सोम यस्मात्ते त्वदीयानि धामानि तेजांसि परितोवर्तंते । अतएव हे पवमान पूयमान हे कवे क्रान्तकर्मन् हे सोम त्वमृतुभिः वसन्तादिकालविशेषैः सह विश्वतः सर्वतोसि भवसि ।

अहोरात्रौ यत्रयत्र व्याप्तौ तत्रतत्र वसन्तादिकालोपाधिकः सोमस्तिष्ठति तयोस्तदधीनत्वादित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

पव॑स्वज॒नय॒न्निषो॒भिविश्वा॑नि॒वार्या॑ । सखा॒सखि॑भ्यऊ॒तये॑ ॥ ४ ॥

पव॑स्व । ज॒नय॑न् । इष॑ः । अ॒भि । विश्वा॑नि ।
वार्या॑ । सखा॑ । सखि॑ऽभ्यः । ऊ॒तये॑ ॥ ४ ॥

हे सोम सखा सखिभूतस्त्वं विश्वानि सर्वाणि वार्या वरणीयानि अस्मद्गतानि स्तोत्राण्यभिलक्षीकृत्य सखिभ्योस्मभ्यं ऊतये रक्षणाय जीवनाय इषोन्नानि जनयन् प्रयच्छन् पवस्वागच्छ । पवतिर्गतिकर्मा ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

तव॑शु॒क्रासो॑अ॒र्चयो॑दि॒वस्पृ॒ष्ठेवित॑न्वते । प॒वित्रं॑सोम॒धाम॑भिः ॥ ५ ॥ ७ ॥

तव॑ । शु॒क्रास॑ः । अ॒र्चय॑ः । दि॒वः । पृ॒ष्ठे । वि ।
त॒न्व॒ते॒ । प॒वित्र॑म् । सो॒म॒ । धाम॑ऽभिः ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे सोम शुक्रासः सर्वत्रज्वलनशीलाः धामभिस्तेजोभिः सहितस्य तव स्वभूता अर्चयः अर्चनीया रश्मयः दिवः द्योतमानस्यादित्यस्य द्युलोकस्यवा पृष्ठे अधरभागे पृथिव्यामित्यर्थः । पवित्रं पवमानसाधनमुदकं वितन्वते विशेषेण तन्वन्ति विस्तारयन्ति सर्वत्रकुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी–

तवे॒मेस॒प्तसिन्ध॑वःप्र॒शिषं॑सोमसिस्रते । तुभ्यं॑धावन्तिधे॒नव॑ः ॥ ६ ॥

तव॑ । इ॒मे । स॒प्त । सिन्ध॑वः । प्र॒ऽशिष॑म् । सो॒म॒ ।
सि॒स्र॒ते॒ । तुभ्य॑म् । धा॒व॒न्ति॒ । धे॒नव॑ः ॥ ६ ॥

वृष्टिकर्तृत्वप्रसंगादाह हे सोम इमे इमास्त्वयासृष्टाः सप्त सप्तसंख्याकाः सिन्धवः स्यन्दमाना गंगाद्यानद्यः यद्वा सप्त सर्पणशीलानद्यः तव प्रशिषं प्रशासनमाज्ञामभिसिस्रते अनुसरन्ति त्वदाज्ञामनुसृत्य समुद्रं गच्छन्तीत्यर्थः । किंच धेनवः नवप्रसूतिकाः देवानां हविःप्रदानेन प्रीणयित्र्योगावः तुभ्यं त्वदर्थमेव आशिरं प्रयच्छामइति धावंति आगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

प्रसो॑मयाहि॒धार॑यासु॒तइन्द्रा॑यमत्स॒रः । दधा॑नो॒अक्षि॑ति॒श्रवः॑ ॥ ७॥
प्र । सो॒म॒ । या॒हि॒ । धार॑या । सु॒तः । इन्द्रा॑य ।
म॒त्स॒रः । दधा॑नः । अक्षि॑ति । श्रवः॑ ॥ ७ ॥

हे सोम अभिषूयमाण देव मत्सरः इन्द्रस्यमदकरस्त्वं सुतोस्माभिरभिषुतःसन् इन्द्राय इन्द्रार्थं दशापवित्रान्निर्गतया सन्ततया त्वदीयया धारया द्रोणकलशं प्रयाहि प्रकर्षेणप्राप्नुहि । यद्वा हे सोम सुतोभिषुतस्त्वं इन्द्राय मत्सरः मादयितृतमःसन् धारया अग्नौ स्वाहाकारेण पात्रात्पतन्त्या धारया सह त्वमिन्द्रमुपयाहि । कीदृशः अक्षिति अक्षीणं श्रवः । श्रवइत्यन्ननाम । दधानोस्मभ्यं प्रयच्छन् प्रयाहीति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

समुं॑त्वाधी॒भिर॑स्वरन्हिन्व॒तीःस॒प्तजा॒मयः॑ । विप्र॑मा॒जावि॒वस्व॑तः॥८॥
सम् । ऊ॒म् इति॑ । त्वा॒ । धी॒भिः । अ॒स्व॒र॒न् । हि॒न्व॒तीः ।
स॒प्त । जा॒मयः॑ । विप्र॑म् । आ॒जा । वि॒वस्व॑तः ॥ ८ ॥

हे सोम हिन्वतीः लिंगव्यत्ययः हिन्वन्तः स्तुतीः प्रेरयन्तः सप्त सप्तसंख्याका जामयः एकस्मिन्यज्ञे कर्मकरणेन परस्परं बन्धुभूता होतृप्रभृतयः सप्तहोत्रकाः विवस्वतः देवानां हविः प्रदानेन परिचरणवतोयजमानस्य आजा आजौ अजन्ति गच्छन्ति ऋत्विजोत्रेति आजिर्यज्ञः तस्मिन् विप्रं मेधाविनं पवमानं त्वा त्वामेव धीभिः स्तुतिभिः समस्वरन् अशब्दयन् अस्तुवन् । यद्वा हिन्वतीः गच्छन्त्यः सप्तजामयोगंगाद्याः सप्तनद्यः धीभिर्वर्णलोपश्छान्दसः धीतिभिरंगुलिभिर्विप्रं त्वां समस्वरन् प्रेरयन्ति वसतीवरीभिरेकधनाभिश्च परिशोधनार्थं प्रेरयन्तीति ॥८॥

Funding by IKS-MoE

अथ नवमी—

मृ॒जन्ति॑त्वा॒सम॒ग्रुवोऽव्ये॑जी॒राव॒धि॒ष्वणि॑ । रे॒भोयद॒ज्यसे॒वने॑ ॥९॥

मृ॒जन्ति॑ । त्वा॒ । सम् । अ॒ग्रुवः॑ । अव्ये॑ । जी॒रौ॑ ।
अधि॑ । स्वनि॑ । रे॒भः । यत् । अ॒ज्यसे॑ । वने॑ ॥ ९ ॥

हे सोम अग्रुवः अंगुलिनामैतत् अजन्ति प्रक्षिपन्ति हवींष्यग्नाविति । यद्वा अगेर्गत्यर्थस्य कर्मकरणार्थं इतस्ततोगच्छन्तीति । अग्रुवोंगुल्योस्मदीया जीरौ पापानामभिभावुके क्षिप्रं कृते वा स्वनि अधि अधिकं शब्दायमाने अव्ये अविवालेन कृते पवित्रे त्वा त्वां सदा संमृजन्ति सम्यक् शोधयन्ति । यद्यदा रेभो रेभृशब्दे उदकमध्ये प्रक्षेपेण शब्दायमानस्त्वं वने वननीये वसतीवर्याख्ये उदके अज्यसे अक्तः सिक्तोभवसि तदा मृजन्तीत्यन्वयः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

पव॑मानस्यतेकवे॒वाजि॒न्त्सर्गा॑असृक्षत । अर्व॑न्तो॒नश्र॑व॒स्यवः॑ ॥१०॥८॥

पव॑मानस्य । ते॒ । क॒वे॒ । वाजि॑न् । सर्गाः॑ ।
अ॒सृ॒क्ष॒त॒ । अर्व॑न्तः । न । श्र॒व॒स्यवः॑ ॥ १० ॥ ८ ॥

मार्जनप्रसंगमाह हे कवे क्रान्तप्रज्ञ हे वाजिन्नन्नवन् सोम पवमानस्य दशापवित्रेण पूयमानस्य ते तव सर्गाः सृज्यन्तइतिसर्गाः धाराः । कीदृशाः श्रवस्यवः छन्दसिपरेच्छायांक्यच् । यष्टॄणामन्नं कामयमानास्त्वदीयाधाराः असृक्षत सृजन्ति निर्गच्छन्तीत्यर्थः। तत्रदृष्टान्तः—अर्वन्तोन यथा अश्वाः मन्दुरातोनिर्गच्छन्ति तद्वत् पवित्रान्निसरन्तीत्यर्थः। प्रयोगापेक्षं चात्र धाराबाहुल्यम् ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये अष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकादशी—

अच्छा॒कोशं॑मधु॒श्चुत॒मसृ॑ग्रं॒वारे॑अ॒व्यये॑ । अवा॑वशन्तधी॒तयः॑ ॥११॥

अच्छ॑ । कोश॑म् । म॒धु॒ऽश्चुत॑म् । असृ॑ग्रम् ।
वारे॑ । अ॒व्यये॑ । अवा॑वशन्त । धी॒तयः॑ ॥ ११ ॥

धारानिर्गमनप्रसंगादभिधीयते मधुश्चुतं मधुररसस्य च्यावयितारं क्षारयितारं कोशं द्रोणकलशं अच्छ अभिलक्ष्य अव्यये अविमये अविस्वभूते वा वारे वाले दशापवित्रे असृग्रं सोमा ऋत्विग्भिः सृज्यन्ते। सृजेः कर्मणि तिङांतिङोभवन्तीति झेरमादेशः। किंच धीतयः अंगुलिनामैतत् धयन्ति पिबन्ति आभिरिति अस्मदीयाअंगुलयः अवावशन्त तान् सोमान् पुनःपुनः मार्जनार्थं कामयन्ते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अच्छा॑समु॒द्रमिन्द॒वो॑स्तं॒गावो॒नधे॒नव॑ः । अग्म॑न्नृ॒तस्य॒योनि॒मा ॥१२॥

अच्छ॑ । स॒मु॒द्रम् । इन्द॑वः । अस्त॑म् । गाव॑ः । न ।
धे॒नव॑ः । अग्म॑न् । ऋ॒तस्य॑ । योनि॑म् । आ ॥ १२ ॥

इन्दवः क्षरन्तः सोमाः समुद्रं सोमानामेकत्रैव संगमनस्थानं द्रोणकलशमभिगच्छन्ति। तत्रदृष्टान्तः—धेनवः पयःप्रदानेन जनानां प्रीणयित्र्योनवप्रसूतिकागावः अस्तं गृहं यथाभिगच्छन्ति तद्वत्। किंच ते सोमाः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानमाग्मन् आभिमुख्येन गच्छन्ति । गमेर्लुङि सिचोलुकि उपधालोपः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प्रण॑इन्दोम॒हेरण॒आपो॑अर्ष॑न्ति॒सिन्ध॑वः । यद्गोभि॑र्वासयि॒ष्यसे॑ ॥ १३ ॥

प्र । न॒ः । इ॒न्दो॒ इति॑ । म॒हे । रणे॑ । आप॑ः । अ॒र्षन्ति॒ ।
सिन्ध॑वः । यत् । गोभि॑ः । वा॒स॒यि॒ष्यसे॑ ॥ १३ ॥

हे इन्दो क्षरन् सोम नोस्माकं स्वभूताय रणे रणाय रणन्ति स्तुवन्ति देवानत्रेति रणोयज्ञः । अधिकरणे अप् ङेर्यंइति नभवति सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वात्। म॒हे महते रणाय यज्ञाय तदर्थं सिंधवः स्यन्दमाना आपः वसतीवर्याख्याः सोमसेकार्थं अर्षन्ति प्रगच्छन्ति । यद्यदा त्वं गोभिः गव्यैः दधिक्षीरादिभिः वासयिष्यसे आच्छाद्यसे मिश्रितोभवसि तदा आपोगच्छन्तीति ॥ १३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्दशी–

अस्य॑तेस॒ख्येव॒यमिय॑क्षन्त॒स्त्वोत॑यः। इन्दो॑सखि॒त्वमु॑श्मसि॥ १४॥

अस्य॑ । ते॒ । स॒ख्ये । व॒यम् । इय॑क्षन्तः । त्वाऽऊ॑तयः ।
इन्दो॒ इति॑ । स॒खि॒ऽत्वम् । उ॒श्म॒सि॒ ॥ १४ ॥

हे इन्दो पवमान इयक्षन्तो यष्टुमिच्छन्तो पूजयितुमिच्छन्तोवा अस्य प्रसिद्धस्य ते तव सख्ये सखिकर्मणि स्थितावयं त्वोतयः त्वदायत्तरक्षणाःसन्तः सखित्वं सखिभावमेव उश्मसि उश्मः कामयामहे ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी–

आप॑वस्व॒गवि॑ष्टयेम॒हेसो॑मनृ॒चक्ष॑से । एन्द्र॑स्यज॒ठरे॑विश ॥ १५॥ ९॥

आ । प॒व॒स्व॒ । गोऽइ॑ष्टये । म॒हे । सो॒म॒ । नृ॒ऽचक्ष॑से ।
आ । इन्द्र॑स्य । ज॒ठरे॑ । वि॒श॒ ॥ १५ ॥ ९ ॥

हे सोम पवमान गविष्टये अंगिरसां गवामन्वेष्ट्रे महे महते नृचक्षसे नृणां मनुष्याणां द्रष्ट्रे कर्मनेतॄणां फलं पश्यतेवा इन्द्राय आपवस्व पात्रेषु दशापवित्रेण पूतो भव। किंच इन्द्रस्य जठरे उदरे उदरभूते द्रोणकलशे वा आविश प्रविश ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षोडशी–

म॒हाँअ॑सिसोम॒ज्येष्ठ॑उ॒ग्राणा॑मिन्द॒ओजि॑ष्ठः । युध्वा॒सञ्छश्व॑ज्जिगेथ॥ १६॥

म॒हान् । अ॒सि॒ । सो॒म॒ । ज्येष्ठ॑ः । उ॒ग्राणा॑म् । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
ओजि॑ष्ठः । युध्वा॑ । सन् । शश्व॑त् । जि॒गे॒थ॒ ॥ १६ ॥

हे सोम त्वं महानसि यतस्त्वं देवानां प्रीणयितासि खलु त्वं ज्येष्ठः प्रशस्यतमोभवसि । किंच हे इंदो पवमान त्वमुग्राणामुद्गूर्णबलानामपि ओजस्वितमोभवसि त्वं युध्वासन् शत्रूभिः सह युद्धं कुर्वन् एव शश्वत् सर्वदा जिगेथ तान् तेषां धनानिच जितवानसि । जिजये थलि सन्लिटोर्जेरिति अभ्यासादुत्तरस्य कवर्गादेशः ॥ १६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तदशी–

य उ॒ग्रेभ्य॑श्चि॒दोजी॑या॒ञ्छूरे॑भ्यश्चि॒च्छूर॑तरः ।
भू॒रि॒दाभ्य॑श्चि॒न्मंही॑यान् ॥ १७ ॥

यः । उ॒ग्रेभ्यः॑ । चि॒त् । ओजी॑यान् । शूरे॑भ्यः । चि॒त् । शूर॑ऽतरः । भू॒रि॒ऽदाभ्यः॑ । चि॒त् । मंही॑यान् ॥ १७ ॥

यः सोमः उग्रेभ्यश्चित् उद्गूर्णेभ्योबलवद्भ्योपि ओजीयान् ओजस्वितमः । किंच यः शूरेभ्यश्चित् वीरेभ्योपि शूरतरः अत्यन्तसमर्थोभवति । तथा यः सोमः भूरिदाभ्यः डुदाञ् दाने आतोमनिन्क्विनिति विच् । बहुधनानां दातृभ्योपि मंहीयान् दातृतमोभवति । तं त्वां वृणीमहे इति उत्तरेणसंबन्धः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

त्वंसो॑म॒सूर॒एष॑स्तो॒कस्य॑सा॒ता त॒नूना॑म् ।
वृ॒णी॒महे॑स॒ख्याय॑वृ॒णी॒महे॒युज्या॑य ॥ १८ ॥

त्वम् । सो॒म॒ । सूरः॑ । आ । इषः॑ । तो॒कस्य॑ । सा॒ता । त॒नूना॑म् । वृ॒णी॒महे॑ । स॒ख्याय॑ । वृ॒णी॒महे॑ । युज्या॑य ॥ १८ ॥

हे सोम सूरः सुवीर्यः यद्वा सर्वस्य यागादिकर्मणि प्रेरकस्त्वं इषोन्नानि अस्माकमाधेहि । उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । किंच त्वं तोकस्य पुत्रस्य तनूनां तन्वन्ति विस्तारयन्ति कुलमिति तन्वः पौत्राः । तेषांच साता दाता भव । षणुदाने जनसनेतिविट् जनसनेत्यात्वं । वयं तं त्वां सख्याय सखिभावाय कर्मणेवा वृणीमहे संभजामहे । तथा युज्याय युजू सहायः तस्य भावे कर्मणि वा ष्यञ् संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वादवृद्धिः । शत्रुबाधादिलक्षणसहायायच वयं वृणीमहे ॥ १८ ॥

अग्निहोत्रे पूर्वस्यामाहुतौ हुतायामुपोषितेन यजमानेन प्रतिदिवसं प्रतिसंवत्सरंवा अनेन तृचेनाग्निरुपस्थेयः। सूत्रितंच–आग्नेयीभिश्वाग्नआयूंषिपवसइति तिसृभिः संवत्सरे संवत्सरइति। चौलादिकर्मसु चतस्रआज्याहुतयोहोतव्यास्तत्रैवतिस्रः । सूत्रितंच–तेषांपुरस्ताच्चतस्रआज्या-

Funding by IKS-MoE

हुतीर्जूहुयादग्नआयूंषिपवसइति तिसृभिरिति । आधाने पवमानेष्टौ अग्नेःपवमानस्याग्नआयूंषीत्येषानुवाक्या अग्नेपवस्वेत्येषा याज्या। सूत्रितंच—प्रथमायांअग्निरग्निःपवमानोग्नआयूंषिपवसेग्नेपवस्वस्वपाइति। पुनराधेये द्वितीयाज्यभागस्याग्नआयूंषीत्येषा वैकल्पिकानुवाक्या सूत्रितंच—नित्यंपूर्वमनुब्राह्मणिनोग्नआयूंषिपवसइत्युत्तरमिति ।

सैषा सूक्ते एकोनविंशी—

अग्न॒आयूँ॑षिपवस॒आसु॒वोर्ज॒मिषं॑चनः । आ॒रेबा॑धस्वदु॒च्छुना॑म् ॥१९॥

अग्ने॑ । आयूँ॑षि । प॒व॒से॒ । आ । सु॒व॒ । ऊर्ज॑म् । इष॑म् ।
च॒ । न॒ः । आ॒रे । बा॒ध॒स्व॒ । दु॒च्छुना॑म् ॥ १९ ॥

हे अग्ने पवमानरूप त्वमस्माकं आयूंषि जीवनानि पवसे रक्षसि । नोस्माकमूर्जमन्नरसं इषमन्नंवा सुव आभिमुख्येन प्रेरय । किंच दुच्छुनां रक्षोनामैतत् रक्षांसि आरे अस्मत्तोदूरे एव बाधस्व संपीडय ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अ॒ग्निर्ऋषि॑ः॒पव॑मान॒ःपाञ्च॑जन्यःपु॒रोहि॑तः ।
तमी॑महेमहाग॒यम् ॥ २० ॥ १० ॥

अ॒ग्निः । ऋषि॑ः । पव॑मानः । पाञ्च॑ऽजन्यः । पु॒रःऽहि॑तः ।
तम् । ई॒म॒हे॒ । म॒हा॒ऽग॒यम् ॥ २० ॥ १० ॥

पांचजन्यः निषादपंचमाश्चत्वारोवर्णाः पंचजनाः । यद्वा गन्धर्वाः पितरो देवा असुरा रक्षांसीत्येते पंचजनाः । अथवा देवमनुष्यागंधर्वाप्सरसः सर्पाः पितरइति ब्राह्मणेभिहिताः पंचजनाः । गभीरान्ञ्यइत्यत्र बहिर्देवपंचजनेभ्यइति वक्तव्यमिति वचनात् भवार्थेञ्यः प्रत्ययः तेषां तत्तदभीष्टदानेन स्वभूतऋषिः सर्वद्रष्टा पवमानस्तद्रूपोग्निः पुरोहितः कर्मार्थमृत्विग्भिः पुरोनिहीतः तंपूर्वोक्तलक्षणं महागयं महद्भिर्देवादिभिरपि गीर्भिर्गातव्यं महान्तिप्रभूतानि यज्ञगृहाणि वा यस्य सतथोक्तः तं पवमानगुणविशिष्टमग्निमीमहे धनादीनि याचामहे ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकविंशी–

अ॑ग्ने॒पव॑स्व॒स्वपा॑अ॒स्मेवर्चः॑सु॒वीर्य॑म् । दध॑द्र॒यिंमयि॒पोष॑म् ॥२१॥

अग्ने॑ । पव॑स्व । सु॒ऽअपाः॑ । अ॒स्मे इति॑ । वर्चः॑ । सु॒ऽवीर्य॑म् ।
दध॑त् । र॒यिम् । मयि॑ । पोष॑म् ॥ २१ ॥

हे अग्ने स्वपाः । सोर्मनसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । शोभनकर्मा त्वं अस्मे अस्मासु सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं वर्चः वर्चदीप्तौ तेजः पवस्व आगमय । तथा भवान् रयिं धनं पुत्रं वा पोषं । भावेकर्मणि वा घञ् । गवां पुष्टिं यद्वा गवादिकं मयि भवान् दधत् दधातु करोत्वित्यर्थः । दधातेर्लेटि अडागमोघोर्लोपोलेटिवेत्याकारलोपः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी–

पव॑मानो॒अति॒स्रिधो॒भ्य॑र्ष॑तिसुष्टु॒तिम् । सूरो॒नवि॒श्वद॑र्शतः ॥२२॥

पव॑मानः । अति॑ । स्रिधः॑ । अ॒भि । अ॒र्ष॒ति॒ । सु॒ऽस्तु॒तिम् ।
सूरः॑ । न । वि॒श्वऽद॑र्शतः ॥ २२ ॥

पवमानः सोमः अतिस्रिधः हिंसकान् शत्रून् अतिक्रम्य गच्छति । तथा सुष्टुतिं स्तोतृणां शोभनां स्तुतिं अभ्यर्षति आभिमुख्येन गच्छति । ऋषीगतौ तौदादिकः बहुलंछन्दसीतिशप् गुणः । किंच सूरोन सूर्यइव विश्वदर्शतः सर्वस्य द्रष्टा सर्वैर्वा दर्शनीयोभवति ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी–

सम॑र्मृजा॒नआ॒युभि॒ःप्रय॑स्वा॒न्प्रय॑सेहि॒तः । इन्दु॒रत्यो॑विचक्ष॒णः ॥२३॥

सः । म॒र्मृ॒जा॒नः । आ॒युऽभिः॑ । प्रय॑स्वान् । प्रय॑से । हि॒तः ।
इन्दुः॑ । अत्यः॑ । वि॒ऽच॒क्ष॒णः ॥ २३ ॥

आयुभिः कर्मनेतृभिर्मनुष्यैः मर्मृजानः पुनःपुनर्मृज्यमानः शोध्यमानः सइन्दुः ससोमः अत्योदेवान् सततं गन्ता भवति । कीदृशः प्रयस्वान् प्रीणनशीलान्नवान् । यद्वा स्तोतृभ्योदेयत्वेनान्नयुक्तः अतएव प्रयसे हवीरूपायान्नाय हितः विचक्षणः सर्वस्यप्रदर्शनकारी सर्वस्यविद्रष्टा वा सोमः देवानभिगन्ता भवति। चक्षिङ्व्यक्तायांवाचि अनुदात्तेतश्चहलादेरितियुच् ॥२३॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्विंशी—

पव॑मानऋ॒तंबृ॒हच्छु॒क्रंज्योति॑रजीजनत् । कृ॒ष्णातमां॑सि॒जंघ॑नत् ॥२४॥

पव॑मानः । ऋ॒तम् । बृ॒हत् । शु॒क्रम् । ज्योति॑ः । अ॒जी॒ज॒न॒त् ।
कृ॒ष्णा । तमां॑सि । जंघ॑नत् ॥ २४ ॥

पवमानः ऋतं सत्यं यथार्थभूतं बृहत् प्रभूतं सर्वदेशेषुव्यापकं शुक्रं दीप्यमानं श्वेतवर्णं ज्योतिस्तेजः अजीजनत् द्युलोके उदपादयत् । किंकुर्वन् कृष्णा कृष्णवर्णानि तमांसि जंघनत् भृशं विनाशयन् । हन्तेर्यङ्लुकि शतरि रूपं अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

पव॑मानस्य॒जंघ्न॑तो॒हरे॑श्च॒न्द्राअ॑सृक्षत । जी॒राअ॑जि॒रशो॑चिषः ॥२५॥११॥

पव॑मानस्य । जंघ्न॑तः । हरे॑ः । च॒न्द्राः । अ॒सृ॒क्ष॒त ।
जी॒राः । अ॒जि॒रऽशो॑चिषः ॥ २५ ॥ ११ ॥

जङ्घ्नतः पुनःपुनस्तमांसि विनाशयतो हरेर्हरितवर्णस्य अजिरशोचिषः सर्वत्रगमनशीलतेजसः पवमानस्य सोमस्य चन्द्राः चदिआह्लादने देवानामाह्लादयित्र्यः जीराःक्षिप्रं क्षरणशीलाधाराः असृक्षत सृजन्ति पवित्रान्निर्गच्छन्तीत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षड्विंशी—

पव॑मानोर॒थीत॑मःशु॒भ्रेभि॑ःशु॒भ्रश॑स्तमः । हरि॑श्चन्द्रोम॒रुद्ग॑णः ॥२६॥

पव॑मानः । र॒थिऽत॑मः । शु॒भ्रेभि॑ः । शु॒भ्रश॑ःऽतमः ।
हरि॑ऽचन्द्रः । म॒रुत्ऽग॑णः ॥ २६ ॥

पवमानोदेवः रथीतमः अतिशयेन रथवान् । ईद्रथिनइतीकारः । तथा शुभ्रेभिः शोभायुक्तेभ्यस्तेजोभ्योपि शुभ्रशस्तमः अत्यन्तदीप्यमानश्च यद्वा निर्मलेभ्योपि निर्मलतमयशोयुक्तः हरिश्चन्द्रः ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदइति सांहितिकःसुट् हरितवर्णदीप्तिः हरितधारावान् वा मरुद्गणः

मरुतोयस्य गणः सहायभूताः सतथोक्तः तादृशः सर्वान् लोकान् स्वरश्मिभिः स्वदीप्तिभिः व्यश्नवत् व्याप्नोत्वित्युत्तरेण संबन्धः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी–

पव॑मानो॒व्य॑श्नवद्र॒श्मिभि॑र्वाज॒सात॑मः । दध॑त्स्तो॒त्रेसु॒वीर्य॑म् ॥२७॥

पव॑मानः । वि । अ॒श्न॒व॒त् । र॒श्मिऽभिः॑ । वा॒ज॒ऽसात॑मः ।
दध॑त् । स्तो॒त्रे । सु॒ऽवीर्य॑म् ॥ २७ ॥

पवमानः सोमः रश्मिभिः स्वदीप्तिभिः व्यश्नवत् सर्वंजगद्व्याप्नोतु। कीदृशः वाजसातमः अतिशयेन अन्नस्यदाता बलस्य संभक्तावा तथा स्तोत्रे पवमानः स्तोत्रंकुर्वते मनवे सुवीर्यं सुवीर्योपेतं पुत्रं धनंवा दधत् विदधत् प्रयच्छन् व्याप्नोतु अश्नोतेर्लेट्यडागमः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी–

प्रसु॑वा॒नइन्दु॑रक्षाःप॒वित्र॒मत्य॒व्यय॑म् । पु॒ना॒नइन्दु॒रिन्द्र॒मा ॥ २८ ॥

प्र । सु॒वा॒नः । इन्दुः॑ । अ॒क्षा॒रि॒ति॑ । प॒वित्र॑म् । अति॑ ।
अ॒व्यय॑म् । पु॒ना॒नः । इन्दुः॑ । इन्द्र॑म् । आ ॥ २८ ॥

सुवानः अभिषूयमाणः इन्दुः सोमः अव्ययमविमयं ऊर्णास्तुकेननिर्मितं दशापवित्रमतीत्य प्राक्षाः कलशं प्रकर्षेण क्षरति। क्षरतेर्लुङि तिपि सिचि छान्दसइडागमाभावः अतोल्रान्तस्येतिवृद्धिः रात्सस्येतिसिचोलोपः रेफान्तंस्पष्टयितुमितिकारः बहुलंछन्दसीतीडभावः हल्ङ्यादिना तिलोपः अनित्यमागमशासनमितिसिचइआ ततः पुनानः पवित्रेण शुद्धः इन्दुः सोमः इन्द्रमाविशति। उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशी–

ए॒षसोमो॒अधि॑त्व॒चिगवां॑क्रीळ॒त्यद्रि॑भिः । इन्द्रं॒मदा॑य॒जोहु॑वत् ॥ २९ ॥

ए॒षः । सोमः॑ । अधि॑ । त्व॒चि । गवा॑म् । क्री॒ळ॒ति॒ ।
अद्रि॑ऽभिः । इन्द्र॑म् । मदा॑य । जोहु॑वत् ॥ २९ ॥

Funding by IKS-MoE

एषः अंशुरूपः सोमः गवां त्वचि आनडुहे चर्मणि अधिशब्दउपर्यर्थंद्योतकः चर्मण्युपरि अद्रिभिर्ग्रावभिःसह क्रीळति अभिषवाय संक्रीडते । इन्द्रं परमेश्वरं मदाय मदार्थं जोहुवत् आह्वानं कृतवान् । एतेन तत्काले इन्द्रविषयां स्तुतिं करोतीत्यवगम्यते ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

यस्य॑तेद्यु॒म्नव॒त्पय॒:पव॑मा॒नाभृ॑तंदि॒वः । तेन॑नोमृळजी॒वसे॑ ॥३०॥१२॥

यस्य॑ । ते॒ । द्यु॒म्नऽव॑त् । पय॑ः । पव॑मान । आऽभृ॑तम् ।
दि॒वः । तेन॑ । न॒ः । मृ॒ळ॒ । जी॒वसे॑ ॥ ३० ॥ १२ ॥

हे पवमान पूयमान हे सोम दिवो द्युलोकात् आभृतं श्येनरूपया गायत्र्या आहृतं द्युम्नवदन्नवद्यशोयुक्तंवा पयः सोमलक्षणमन्नं यस्य ते तव स्वभूतं विद्यते तस्मात् त्वं तेनान्नेन नोस्मान् जीवसे चिरजीवनाय मृळ मृळय सुखय ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

त्वंसोमासीति द्वात्रिंशदृचं सप्तमं सूक्तं आद्यतृचस्य बार्हस्पत्योभरद्वाजऋषिः । द्वितीयस्य मारीचः कश्यपः । तृतीयस्य राहूगणोगोतमः । चतुर्थस्य भौमोत्रिः । पंचमस्य गाथिनोविश्वामित्रः । षष्ठस्य भार्गवोजमदग्निः । सप्तमस्यमैत्रावरुणिर्वसिष्ठः । सूक्तशेषस्यांगिरसः पवित्रः वसिष्ठोवा उभौ वा समुदितावृषी । पवस्वसोममन्दयन्नित्याद्यास्तिस्रोनित्यद्विपदागायत्र्यः । अवितानोअजाश्वइत्याद्यास्तिस्रः पवमानपूषदेवत्याः पवमानसोमदेवताका वा । यत्तेपवित्रमर्चिषीत्याद्याःपंचर्चः पवमानाग्निदेवत्याः आसां पंचानांमध्ये उभाभ्यांदेवसवितरिति तृतीयापवमानसवितृदेवताकावा । चतुर्थी त्रिभिष्ट्वंदेवसवितरित्येषा विकल्पेनपवमानाग्निसवितृदेवताका । पुनन्तुमामित्येषा विकल्पेनवैश्वदेवी यःपावमानीरध्येतीत्यादिके द्वे पवमानमण्डलाध्येतृस्तुतिप्रतिपादिके अतः सैव देवता शिष्टाःसर्वाःपवमानसोमदेवताकाः । तथाचानुक्रम्यते—त्वंसोमासिद्वात्रिंशद्भरवाजः कश्यपोगोतमोत्रिर्विश्वामित्रोजमदग्निर्वसिष्ठइतितृचाः सप्तऋषयः शेषे पवित्रोवसिष्ठोवोभौवा पवस्व सोमतिस्रोनित्यद्विपदागायत्र्यो वितानस्तिस्रःपौष्णयोवा यत्तेपवित्रंपंचाग्नेय्यः सावित्र्यग्निसावित्रीवैश्वदेवीवासामंत्याः त्रिंशीपुरउष्णिक् सप्तविंश्यनुष्टुप् अन्त्ये च ते पावमान्यध्येतृस्तुतीति । गतःसूक्तविनियोगः ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा–

त्वंसोमासिधारयुर्मन्द्रओजिष्ठोअध्वरे । पवस्वमंहयद्रयिः ॥ १ ॥

त्वम् । सोम । असि । धारयुः । मन्द्रः । ओजिष्ठः ।
अध्वरे । पवस्व । मंहयत्ऽरयिः ॥ १ ॥

हे सोमाभिषूयमाण पवमान मन्द्रः मोदयितृतमः ओजिष्ठः ओजस्वितमस्त्वं अध्वरे हिंसारहितेस्मदीययज्ञे धारयुः अभिषवणधाराकामोसि भवसि । अतस्त्वं मंहयद्रयिः स्तोतृभ्यः प्रदीयमानधनः सन् पवस्व द्रोणकलशे ग्रहादिषु दशापवित्रेण पूतोभव । यद्वा धारयुः तद्वदर्थेभाष्यतइति मत्वर्थीयोयुः सः हे सोम त्वं धारावानिव । ततः पवस्वेति संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

त्वंसुतोनृमादनोदधन्वान्मत्सरिन्तमः । इन्द्रायसूरिरन्धसा ॥ २ ॥

त्वम् । सुतः । नृऽमादनः । दधन्वान् । मत्सरिन्ऽतमः ।
इन्द्राय । सूरिः । अन्धसा २ ॥

हे सोम नृमादनः नृणां कर्मणांनेतृणामृत्विजां मादयिता अतएव दधन्वान् तेभ्योधनानि धारयन् प्रयच्छन् । यद्वा यज्ञस्य धारकः सूरिः प्राज्ञः सुतोस्माभिरभिषुतस्त्वं अन्धसा हवीरूपेणान्नेन सहेन्द्राय मत्सरिन्तमः तस्यातिशयेन मदकारी भव । नाद्धस्येति नकारः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

त्वंसुष्वाणोअद्रिभिरभ्यर्षकनिक्रदत् । द्युमन्तंशुष्ममुत्तमम् ॥३॥

त्वम् । सुस्वानः । अद्रिऽभिः । अभि । अर्ष । कनिक्रदत् ।
द्युऽमन्तम् । शुष्मम् । उत्ऽतमम् ॥ ३ ॥

हे पवमानसोम अद्रिभिर्ग्रावभिः सुष्वाणः सुन्वानः अभिषूयमाणस्त्वं कनिक्रदत् भृशं शब्दंकुर्वन् अभ्यर्ष कलशं पात्राणिचाभिगच्छ । तथा द्युमन्तं दीप्तियुक्तं उत्तमं शुष्मं शत्रूणां शोषकं बलंच प्राप्नुहि । यद्वा एकवाक्यतया योजनीयः । स्तूयमानस्त्वं बलमभिगच्छेति । क-

Funding by IKS-MoE

दिक्रदिआह्वाने। क्रदेर्यङ्लुकि तल्लोपः। अभ्यासस्यनिगागमश्च दाधर्तिदर्धर्तीतिसूत्रेण सर्वं निपात्यते। तस्माच्छतृप्रत्ययः। अभ्यस्तानामादिरितिस्वरः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्दु॑र्हि॑न्वा॒नोअ॑र्ष॑तिति॒रोवारा॑ण्य॒व्यया॑। हरि॒र्वाज॑मचिक्रदत्॥४॥

इन्दु॑ः । हि॒न्वा॒नः । अ॒र्ष॒ति॒ । ति॒रः । वारा॑णि । अ॒व्यया॑ ।
हरि॑ः । वाज॑म् । अ॒चि॒क्र॒दत् ॥ ४ ॥

हिन्वानः ग्रावभिः प्रेर्यमाणोभिषूयमाणइन्दुः सोमः अव्यया अविमयानि अवीनां स्वभूतानि वाराणि वालानि पवित्राणीत्यर्थः। तानि तिरः तिरस्कृत्य व्यवधाय अर्षति गच्छति प्रभूतं निर्गच्छतीत्यर्थः। सोमं हरिर्हरितवर्णः सोमः वाजमन्नं अचिक्रदत् शब्दयति।त्वया सह इन्द्रमहमाह्वयामीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्दो॒व्य॑व्यं॑मर्ष॑सि॒विश्रवां॑सि॒विसौभ॑गा। विवाजा॑न्त्सोम॒गोम॑तः॥५॥१३॥

इन्दो॒ इति॑ । वि । अव्य॑म् । अ॒र्ष॒सि॒ । वि । श्रवां॑सि । वि ।
सौभ॑गा । वि । वाजा॑न् । सो॒म॒ । गोऽम॑तः ॥ ५ ॥ १३ ॥

हे इन्दो सोम अव्यं अविवालेभवं पवित्रं व्यर्षसि विविधं धाराभिर्गच्छसि। किंच श्रवांसि हवीरूपाण्यन्नानिच विगच्छसि। तथा सौभगा सुभगस्य भावः सौभगं सुभगशब्दः उद्गात्रादिषु पठ्यते। तस्य उत्तरपदवृद्धिर्नेष्यते। सौभगानि धनानि विविधं प्राप्नोति। तथा हे सोम गोमतः पशुमन्ति वाजान् बलानिच विविधंप्राप्नुहि तानि सर्वाण्यस्माकं प्रापयेत्यभिप्रायः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षष्ठी—

आनं॑इन्दोशत॒ग्विनं॑र॒यिंगोम॑न्तम॒श्विनं॑म्। भरा॑सोमसह॒स्रिणं॑म्॥६॥

Funding by IKS-MoE

आ । न॒ः । इ॒न्दो॒ इति॑ । श॒त॒ऽग्विन॑म् । र॒यिम् । गोऽम॑न्तम् ।
अ॒श्विन॑म् । भर॑ । सो॒म॒ । स॒ह॒स्रिण॑म् ॥ ६ ॥

हे इन्दो पात्रेषु क्षरन् हे सोम नोस्मभ्यमाभर संपादय देहि । किमिति उच्यते शतग्विनं शतंगावोयस्य सशतगुः तद्वन्तं गोमन्तं प्रशस्तपशुमन्तं अश्विनं अश्वयुक्तं सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं रयिं धनं पुत्रं वा आभर ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

पव॑मानास॒इन्द॑वस्ति॒रःप॒वित्र॑मा॒शवः॑ । इन्द्रं॒यामे॑भिराशत ॥ ७॥

पव॑मानासः । इन्द॑वः । ति॒रः । प॒वित्र॑म् । आ॒शवः॑ ।
इन्द्र॑म् । यामे॑भिः । आ॒श॒त ॥ ७ ॥

पवित्रमूर्णास्तुकेननिर्मितं दशापवित्रं तिरस्कृत्य व्यवधायकं कृत्वा पवमानासः कलशं प्रति बहुधाराः क्षरन्तः आशवः क्षिप्रं मदकारिणश्चमसादीन् व्याप्नुवन्तोवा इन्दवः सोमाः यामेभिः स्वीयैर्गमनैः इन्द्रमाशत व्याप्नुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

क॒कु॒हःसो॒म्योरस॒इन्दु॒रिन्द्रा॑यपू॒र्व्यः॑ । आ॒युःप॑वतआ॒यवे॑ ॥ ८ ॥

क॒कु॒हः । सो॒म्यः॑ । रसः॑ । इन्दुः॑ । इन्द्रा॑य । पू॒र्व्यः॑ ।
आ॒युः । प॒व॒ते॒ । आ॒यवे॑ ॥ ८ ॥

ककुहः सोमः सर्वकर्मकारयितृत्वेन सर्वेषां समुच्छ्रितः अतिशयितोभवति । सोयं पूर्व्यः पूर्वैः कृतोभिषुतः पूर्वं प्रातःकाले कृतोवा आयुः इन्द्रं प्रति गंता इन्दुः पात्रेषु क्षरन् सोम्यः मयेचेति यः प्रत्ययः सोममयोरसः आयवे सर्वत्रगन्त्रे इन्द्राय पवते कलशेषु पवित्रेण पूतोभवति । यद्वा इन्द्रार्थमभिगच्छति । पवतिर्गतिकर्मा ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

हि॒न्वन्ति॒सूर॒मुस्र॑यः॒पव॑मानंमधु॒श्चुत॑म् । अ॒भिगि॒रासम॑स्वरन् ॥ ९॥

Funding by IKS-MoE

हि॒न्वन्ति॑ । सूर॑म् । उस्र॑यः । पव॑मानम् । म॒धु॒ऽश्चुत॑म् ।
अ॒भि । गि॒रा । सम् । अ॒स्व॒र॒न् ॥ ९ ॥

उस्रयः कर्मकरणार्थं इतस्ततोगच्छन्त्योंगुलयः मधुश्चुतं मदकरस्य रसस्य च्यावयितारं सूरं सुवीर्यं सर्वस्य यागादिकर्मणिप्रेरकं पवमानं सोमं हिन्वन्ति अभिषवार्थं संप्रेरयन्ति । ततः स्तोतारोगिरा स्तुत्या तमेनमभिसमस्वरन् सम्यगभिष्टुवन्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अ॒वि॒तानो॑अ॒जाश्व॑ःपू॒षायाम॑नियामनि।आभ॑क्षत्क॒न्या॑सुनः॥१०॥१४॥

अ॒वि॒ता । नः॒ । अ॒जऽअ॑श्वः । पू॒षा । याम॑निऽयामनि ।
आ । भ॒क्ष॒त् । क॒न्या॑सु । नः॒ ॥ १० ॥ १४ ॥

अजाश्वः अजाःपूष्ण इत्युक्तत्वादजाएवअश्वा वाहनानि यस्य सतथोक्तः सपूषा एतन्नामकोदेवः यामनियामनि सर्वस्मिन् गमने भौमदिव्यलक्षणे नोस्माकं अविता पालयिता भवतु । किंच कन्यासु कमनीयासु अभिमतासु स्त्रीषु नोस्मानाभक्षत् आभजतां अस्माकं कन्याः प्रयच्छत्वित्यर्थः । भजेःसेवार्थाल्लेटि सिपि अडागमे रूपं । यद्वा अजाश्वःअजवाहनः पूषा सर्वस्य पोषयिता सोमः यामनियामनि याते प्राप्यते देवैरत्रेति यामोयज्ञः तत्र यज्ञे नोस्माकं अविता रक्षिता भवतु । तथा कन्यासु स्त्रीष्विष्टासु अस्मानाप्रापयतु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकादशी—

अ॒यंसोम॑ःकप॒र्दिने॑घृ॒तंनप॑वते॒मधु॑।आभ॑क्षत्क॒न्या॑सुनः ॥ ११ ॥

अ॒यम् । सोम॑ः । क॒प॒र्दिने॑ । घृ॒तम् । न । प॒व॒ते॒ । मधु॑ ।
आ । भ॒क्ष॒त् । क॒न्या॑सु । नः॒ ॥ ११ ॥

कपर्दिने कल्याणमुकुटवते सोमाय पूष्णेवा तदर्थमयं मादयिताभिषुतोस्मदीयः सोमः पवते च गच्छति तं प्राप्नोति । तत्रदृष्टान्तः—घृतंन मधु मादकं हवीरूपं घृतं यथा सोमं पूषणं वा गच्छति तद्वत् । ततः सकन्यास्वस्मानागमयत ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वादशी—

अ॒यंत॑आघृणेसु॒तोघृ॒तंनप॑वते॒शुचि॑ । आभ॑क्षत्क॒न्या॑सुनः ॥ १२॥

अ॒यम् । ते॒ । आ॒घृ॒णे॒ । सु॒तः । घृ॒तम् । न । प॒व॒ते॒ । शुचि॑ ।
आ । भ॒क्ष॒त् । क॒न्या॑सु । नः॒ ॥ १२ ॥

हे आघृणे घृक्षरणदीप्त्योः सर्वतोदीप्यमान पवमान पूषन् वा ते त्वदर्थं सुतोभिषुतोयं सोमः पवते त्वदभिमुखमागच्छति । यद्वा त्वदर्थं पात्रेषु पवित्रेण पूतो भवति क्षरतिवा । तत्रदृष्टान्तः— घृतंन शुचि शुद्धं घृतं यथा त्वां प्राप्नोति तद्वत् ततस्त्वमभिलषितानि अस्माकं देहीति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

वा॒चोज॒न्तुःक॑वी॒नांपव॑स्वसोम॒धार॑या । दे॒वेषु॑रत्न॒धाअ॑सि ॥ १३॥

वा॒चः । ज॒न्तुः । क॒वी॒नाम् । पव॑स्व । सो॒म॒ । धार॑या ।
दे॒वेषु॑ । र॒त्न॒ऽधाः । अ॒सि॒ ॥ १३ ॥

हे सोम कवीनां क्रान्तप्रज्ञानां स्तोतॄणां वाचोजन्तुः स्तुतेर्जनयिता । यद्वा मेधाविनां मध्ये वाचं जनयसि । अत्यन्तं वाग्मी त्वं धारया पवस्व द्रोणकलशं ग्रहांश्च प्राप्नुहि । ततः इन्द्रादिदेवेषु रत्नधाः रमणशीलस्य सोमस्य निधातासि भवसि । अथवा देवेषु स्तोत्रकारिषु कर्मकुर्वाणेषु वास्मासु रत्नस्य कनकादेर्दाता भवसि ॥ १३ ॥

ग्रावस्तोत्रेगाणगारिमतेनाभिरूपकरणे कलशेषु सोमे आसिच्यमाने वक्तव्यस्य तृचस्य आकलशेष्वित्यादिके द्वितीयातृतीये । सूत्रितंच—आकलशेषुधावतिश्येनोवर्मविगाहतेइति ।

तयोः प्रथमा सूक्ते चतुर्दशी—

आक॒लशे॑षुधावतिश्ये॒नोवर्म॒विगा॑हते । अ॒भिद्रोणा॒कनि॑क्रदत् ॥ १४॥

आ । क॒लशे॑षु । धा॒व॒ति॒ । श्ये॒नः । वर्म॑ । वि । गा॒ह॒ते॒ ।
अ॒भि । द्रोणा॑ । कनि॑क्रदत् ॥ १४ ॥

ऋत्विग्भिरभिषिंच्यमानः कश्चित्सोमः कलशेषु सोमाधारेषु द्रोणकलशेषु आधावति सर्वतोगच्छति श्येनः लुप्तोपममेतत् । यथा श्येनोवर्म वरणीयं कुलायं विगाहते प्रविशति तद्वत् ।

Funding by IKS-MoE

कनिक्रदत् अत्यन्तं शब्दं कुर्वन् द्रोणा द्रोणकलशानभिगच्छतिच। यद्वा द्रोणाधवनीयपूतभृत् संज्ञकाभिप्रायं एकः सिच्यमानः सोमोद्रोणंप्रति शब्दायमानः पश्चात् प्रथमंगच्छति । ततः पात्रद्वयमिति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी–

परि॒प्रसो॑मते॒रसो॑स॑र्जिक॒लशे॑सु॒तः । श्ये॒नोन॒तक्तो॑अ॑र्षति ॥१५॥१५॥

परि॑ । प्र । सो॒म॒ । ते॒ । रस॑ः । अस॑र्जि । क॒लशे॑ । सु॒तः ।
श्ये॒नः । न । त॒क्तः । अ॒र्ष॒ति॒ ॥ १५ ॥ १५ ॥

हे सोम कलशे द्रोणाभिधाने सुतोभिषुतस्ते तव रसः परिप्रासर्जि परिप्रसृज्यते परितोग्रहेषु चमसेषु च प्रसृष्टोविभक्तोभवति। कथमिव श्येनोनतक्तः तकिर्गतिकर्मा गमनशीलः श्येनः पक्षीयथा सर्वत्रार्षति गच्छति तद्वत् यद्वा यथा श्येनः सर्वतोगन्ता तद्वत्तक्तः पात्रेषु गतः सोमः अर्षति इन्द्रादिदेवानागच्छत्। अर्तेर्लेटि सिपि रूपं । पूर्वंमृषीगतावित्यस्मात् लटि शपि रूपम् ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी–

पव॑स्वसोमम॒न्दय॒न्निन्द्रा॑य॒मधु॑मत्तमः ॥ १६ ॥
पव॑स्व । सो॒म॒ । म॒न्दय॑न् । इन्द्रा॑य । मधु॑मत्ऽतमः ॥ १६ ॥

हे सोम मधुमत्तमः अतिशयेनमधुररसवांस्त्वं मन्दयन् मादयिता भवन्। यद्वा इन्द्राय क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति संप्रदानं इन्द्रं मोदमानः सन् पवस्व इन्द्रार्थमागच्छ ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी–

असृ॑ग्रन्दे॒ववी॑तयेवाज॒यन्तो॒रथा॑इव ॥ १७ ॥
असृ॑ग्रन् । दे॒वऽवी॑तये । वा॒ज॒ऽयन्त॑ः । रथा॑ःऽइव ॥ १७ ॥

एतेभिषुताः सोमाः वाजयन्तः सन्तः देववीतये देवानांपानाय असृग्रन् विसृज्यंते ऋत्विग्भिः प्रदीयन्ते । तत्रदृष्टान्तः—रथाइव वाजयन्तः शत्रुधनानि बलानिवा स्वामिनइच्छन्तो रथा देववीतये देवानांगमनाय यथा विसृज्यन्ते तद्वत् ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

तेसुतासोमदिन्तमाःशुक्रावायुमसृक्षत ॥ १८ ॥

ते । सुतासः । मदिन्ऽतमाः । शुक्राः । वायुम् ।
असृक्षत ॥ १८ ॥

मदिन्तमः अतिशयेन मादयितारः शुक्राः दीप्यमानाः सुतासः अभिषुतास्तेसोमाः वायुं शब्दमसृक्षतासृजन्नकार्षुः। यद्वा वायुमेवसोमपानार्थमसृजन् सोमेषु सत्सु वायुस्तत्पानार्थमागच्छति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

ग्राव्णातुन्नोअभिष्टुतःपवित्रंसोमगच्छसि । दधत्स्तोत्रेसुवीर्यम्॥१९॥

ग्राव्णा । तुन्नः । अभिऽस्तुतः । पवित्रम् । सोम । गच्छसि ।
दधत् । स्तोत्रे । सुऽवीर्यम् ॥ १९ ॥

हे सोम त्वं ग्राव्णातुन्नः अभिपीडितोभिषुतस्त्वं स्तोतृभिरभिष्टुतः सन् पवित्रं गच्छसि प्राप्नोषि। किंकुर्वन् स्तोत्रे स्तोत्रकारिणे जनाय सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनादिकं दधत् विधदत् प्रयच्छन्॥ १९ ॥

अथ विंशी—

एषतुन्नोअभिष्टुतःपवित्रमतिगाहते । रक्षोहावारमव्ययम्॥२०॥१६॥

एषः । तुन्नः । अभिऽस्तुतः । पवित्रम् । अति । गाहते ।
रक्षःऽहा । वारम् । अव्ययम् ॥ २० ॥ १६ ॥

तुन्नः तुदव्यथने ग्रावभिरभिव्यथितः सुतः अतएव सर्वैरभिष्टुतः एषोस्मदीयः सोमोरक्षोहा कर्मविघ्नकारिणां रक्षसां पापानांच हन्ता भवत्।अव्ययमविमयं अव्यवयवभूतं वारं वालं तेनकृतं पवित्रं दशापवित्रमति अतिक्रम्य गाहते द्रोणकलशं प्रविशति ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकविंशी—

यदन्ति॒यच्च॑दूर॒केभ॒यं॑वि॒न्दति॒मामि॒ह । पव॑मान॒वितज्ज॑हि ॥२१॥

यत् । अन्ति॑ । यत् । च॒ । दू॒र॒के । भ॒यम् । वि॒न्दति॑ । माम् ।
इ॒ह । पव॑मान । वि । तत् । ज॒हि॒ ॥ २१ ॥

हे पवमान पूयमान पुनान वा सोम यद्भयमन्ति अन्तिके तथा यच्च भयं दुरके अतिदूरे देशे अथवा इहास्मिन् प्रदेशेपि भयं मां विन्दति लभते प्राप्नोति । तद्भयं त्वं विजहि विशेषेण नाशय । यद्वा इहेति यज्ञोयंलोकोवा अस्मिन् क्रियमाणेयज्ञे अस्मिन् लोकेवा यद्भयं व्याप्नोति तन्नाशयेत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

पव॑मान॒:सोअ॒द्यन॑:प॒वित्रे॑ण॒विच॑र्षणिः । यःपो॒तासपु॑नातु॒नः ॥ २२ ॥

पव॑मानः । सः । अ॒द्य । नः॒ । प॒वित्रे॑ण । विऽच॑र्षणिः ।
यः । पो॒ता । सः । पु॒ना॒तु॒ । नः॒ ॥ २२ ॥

सतादृशः प्रसिद्धोविचर्षणिः सर्वस्यद्रष्टा पवमानः अद्येदानीमेव पवित्रेण पापशोधकेन तेजसा यःपोता स्वयं पवित्रःसन् सनोस्मान् पुनातु पापरहितान् करोतु ॥ २२ ॥

पवित्रेष्ट्यां प्रथमाज्यभागस्य याज्या यत्तेपवित्रमित्येषा । सूत्रितंच—यत्तेपवित्रमर्चिष्याकलशेषुधावतीति पवित्रइत्येकइति ।

सैषा सूक्ते त्रयोविंशी—

यत्ते॑प॒वित्र॑म॒र्चि॑ष्यग्ने॒वित॑तम॒न्तरा । ब्रह्म॒तेन॑पुनीहिनः ॥ २३ ॥

यत् । ते॒ । प॒वित्र॑म् । अ॒र्चिषि॑ । अग्ने॑ । विऽत॑तम् ।
अ॒न्तः । आ । ब्रह्म॑ । तेन॑ । पु॒नी॒हि॒ । नः॒ ॥ २३ ॥

हे पवमानगुणविशिष्टाग्ने ते त्वदीयं पवित्रं शोधकं यत्स्वतेजः आर्चिषि सौरवैद्युतादितेजसि अन्तर्मध्ये आविततं आविस्तृतं विद्यते । यद्वा हे अग्ने ते तव स्वभूतेर्चिषि तेजसि

Funding by IKS-MoE

अन्तर्मध्ये यत्पवित्रं शुद्ध्युत्पादकं सामर्थ्यमस्ति तेन तादृशेन तेजसा नोस्माकं ब्रह्म पुत्रादिवर्धनकारिं शरीरं पुनीहि पापरहितं पूतं कुरु ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी–

यत्ते॑प॒वित्र॑म॒र्चि॒वदग्ने॒तेन॑पुनीहिनः । ब्र॒ह्म॒स॒वैः॑पुनीहिनः ॥ २४ ॥

यत् । ते॒ । प॒वित्र॑म् । अ॒र्चि॒ऽवत् । अग्ने॑ । तेन॑ । पु॒नी॒हि॒ ।
नः॒ । ब्र॒ह्म॒ऽस॒वैः । पु॒नी॒हि॒ । नः॒ ॥ २४ ॥

हे अग्ने पवित्रं शोधकमर्चिवदार्चिमत् छन्दसीरइतिमतुपोवत्वं सौरादितेजोयुक्तं ते त्वदीयं यत्तेजः विद्यते तेन स्वीयेनैव तेजसा नोस्मान् पुनीहि पूतान् कुरु । किंच ब्रह्मसवैः ब्राह्मणकर्तृकसोमाभिषवैः यद्वा ब्रह्म सोमः तस्याभिषवैः नोस्मान् पुनीहि ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी–

उ॒भाभ्यां॑देवसवितःप॒वित्रे॑णस॒वेन॑च । मां॑पुनीहिवि॒श्वतः॑ ॥२५॥१७॥

उ॒भाभ्या॑म् । दे॒व॒ । स॒वि॒त॒रिति॑ । प॒वित्रे॑ण । स॒वेन॑ ।
च॒ । माम् । पु॒नी॒हि॒ । वि॒श्वतः॑ ॥ २५ ॥ १७ ॥

हे सवितः सर्वस्य प्रेरक हे देव द्योतमान सोम त्वं पवित्रेण पापशोधकेन त्वदीयेन तेजसा सवेन सोमाभिषवेनच एताभ्यामुभाभ्यां विश्वतः सर्वतोमां पुनीहि पूतं कुरु॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षड्विंशी–

त्रि॒भिष्ट्वं॑देवसवित॒र्वर्षि॑ष्ठैःसोम॒धाम॑भिः । अग्ने॒दक्षैः॑पुनीहिनः ॥२६॥

त्रि॒ऽभिः । त्वम् । दे॒व॒ । स॒वि॒तः॒ । वर्षि॑ष्ठैः । सो॒म॒ । धाम॑ऽभिः ।
अग्ने॑ । दक्षैः॑ । पु॒नी॒हि॒ । नः॒ ॥ २६ ॥

Funding by IKS-MoE

हे देव स्तुत्य दीप्यमान वा हे सवितः सर्वस्य स्वस्वकर्मणि चोदयितः हे सोम पवमानगुणविशिष्ट हे अग्ने त्वं वर्षिष्ठैः वृद्धतमैः अतएव दक्षैः सामर्थ्यवद्भिस्त्रिभिर्धामभिः शरीरैरग्निवायुसूर्यात्मकैस्त्रिभिः शरीरैः नोस्मान्पुनीहि परिशुद्धान् कुरु ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी—

पु॒नन्तु॒मां॓दे॓वज॒नाःपु॒नन्तु॒वस॑वो॓धि॒या ।
विश्वे॓दे॓वाःपु॒नी॒तमा॒जात॑वेदःपु॒नी॒हिमा॑ ॥ २७ ॥

पु॒नन्तु॑ । माम् । दे॒व॒ऽज॒नाः । पु॒नन्तु॑ । वस॑वः । धि॒या । विश्वे॓ ।
दे॒वा॒ः । पु॒नी॒त । मा॒ । जात॑ऽवेदः । पु॒नी॒हि । मा॒ ॥ २७ ॥

देवजनाः देवानां जनःप्रादुर्भावोयेषां यज्ञेष्विति देवजनायजमानाः । यद्वा इन्द्रादिदेवगणाः मां पुनन्तु परिपूतं कुर्वन्तु । तथा वसवः वासकादेवाः धिया आत्मीयेनकर्मणा मां पुनन्तु । अथवा प्रत्यक्षः हे विश्वदेवाः सर्वेदेवाः मा मां पुनीत पूतं कुरुत । हे जातवेदः जातानि वेत्तीति यद्वा जातप्रज्ञ अग्ने मा मां पुनीहि ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी—

प्रप्या॑यस्व॒प्रस्य॑न्दस्व॒सोम॒विश्वे॓भिरं॒शुभिः॑ । दे॒वेभ्य॑उत्त॒मंह॒विः ॥२८॥

प्र । प्या॒य॒स्व॒ । प्र । स्य॒न्द॒स्व॒ । सोम॑ । विश्वे॓भिः । अं॒शुऽभिः॑ ।
दे॒वेभ्यः॑ । उ॒त्ऽत॒मम् । ह॒विः ॥ २८ ॥

हे सोम प्रप्यायस्व अस्मान् प्रकर्षेण वर्धय । यद्वा देवान् सोमेन वर्धय । किंच विश्वेभिरंशुभिः सर्वैस्त्वदीयैरंशुभिः देवेभ्योदेवार्थमुत्तमं प्रशस्ततमंहविः सोमरूपं प्रस्यंदस्व कलशादीन् प्रति प्रस्रव प्रयच्छेति यावत् ॥ २८ ॥

अग्नीषोमप्रणयने उपप्रियमित्येषा । सूत्रितंच—उपप्रियंपनिप्नतमित्यर्धर्चंआरमेदिति ।

सैषा सूक्ते एकोनत्रिंशी—

उप॑प्रि॒यंपनि॑प्नतं॒युवा॑नमाहुती॒वृध॑म् । अग॑न्म॒बिभ्र॑तो॒नमः॑ ॥२९॥

उ॒प॑ । प्रि॒यम् । पनि॑प्नतम् । युवा॑नम् । आ॒हु॒ति॒ऽवृध॑म् ।
अग॑न्म । बिभ्र॑तः । नम॑ः ॥ २९ ॥

प्रियं सर्वस्य प्रीणयितारं पनिप्नतमत्यन्तं शब्दायमानं युवानं तरुणमाहुतीवृधं आहुतिभिर्वर्धनीयं पवमानं वयं नमोहविर्नमस्कारंवा बिभ्रतोधारयन्तःसन्तः उपागन्म उपगच्छेम । गमेर्लुङि मंत्रेघसेतिच्लेर्लुकि सति म्वोश्चेतिनकारः । पनिप्नतं पनेःस्तुत्यर्थस्य यङ्लुकिरूपं दाधर्तिदर्धर्तिइतिसूत्रे इतिकरणस्य प्रदर्शनार्थत्वादत्राभ्यासस्य निगागमउपधालोपश्च निपात्यते ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

अ॒लाय्य॑स्यपर॒शुर्न॑नाश॒तमाप॑वस्वदेवसोम । आ॒खुंचि॑दे॒वदे॑वसोम ॥ ३० ॥

अ॒लाय्य॑स्य । प॒र॒शुः । न॒ना॒श॒ । तम् । आ । प॒व॒स्व॒ । दे॒व॒ ।
सो॒म॒ । आ॒खुम् । चि॒त् । ए॒व । दे॒व॒ । सो॒म॒ ॥ ३० ॥

अलाय्यस्य अर्तेरौणादिकआय्यप्रत्ययः कपिलकादित्वाल्लत्वं अभिगमनशीलस्य शत्रोः परशुः छेदकः पवमानस्तमेवशत्रुं ननाश नाशयतु । अस्मानपापान् ततोहे देव दीप्यमान सोम आपवस्व अस्मदाभिमुख्येन गच्छ । किंच हे देव द्योतमान स्तुत्य वा हे सोम आखुंचित् खंनु अवदारणे सर्वस्याहन्तारमपि तं शत्रुमेव बाधस्व नास्मानपापानिति ॥ ३० ॥

अथैकत्रिंशी—

यःपा॑वमा॒नीर॒ध्येत्यृषि॑भि॒ःसंभृ॑तं॒रस॑म् ।
सर्वं॒सपू॑तमश्नातिस्वदि॒तंमा॑त॒रिश्व॑ना ॥ ३१ ॥

यः । पा॒व॒मा॒नीः । अ॒धि॒ऽएति॑ । ऋषि॑ऽभिः । सम्ऽभृ॑तम् । रस॑म् ।
सर्व॑म् । सः । पू॒तम् । अ॒श्ना॒ति॒ । स्व॒दि॒तम् । मा॒त॒रिश्व॑ना ॥ ३१ ॥

योजनः पावमानीः पवमानदेवताकाः सर्वाऋचः तद्रूपं ऋषिभिः सूक्तद्रष्टृभिर्मधुच्छन्दःप्रभृतिभिः संभृतं संपादितं रसं वेदरसभूतं सारं सूक्तसंघं अध्येति अधीते । सजनः सर्वभोज्यजातं पूतं परिशुद्धमेवाश्नाति परिपूतं पापरहितं अन्नं भक्षयति । कथमस्यपूतत्वं तत्राह—स्वस्या-

Funding by IKS-MoE

शनात्प्रागेव मातरिश्वना मातरि अन्तरिक्षे श्वसितीति मातरिश्वा वायुः सचवायुःपवित्रमिव । पवित्रेण वायुना स्वदितं स्वादूकृतं । परिपूतमेवान्नं पश्चात् सनरोश्नाति ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशी–

पावमानीर्योअध्येत्यृषिभिःसंभृतरसम् ।
तस्मैसरस्वतीदुहेक्षीरंसर्पिर्मधूदकम् ॥ ३२ ॥ १८ ॥

पावमानीः । यः । अधिऽएति । ऋषिऽभिः । सम्ऽभृतम् । रसम् ।
तस्मै । सरस्वती । दुहे । क्षीरम् । सर्पिः । मधु । उदकम् ॥३२॥१८॥

योब्राह्मणः पावमानीः पवमानदेवताकाऋचः तदात्मकं ऋषिभिर्मधुच्छन्दआदिभिः संभृतंरसं वेदसारं सूक्तसंघं अध्येति अधीते । तस्मै पवमानाध्ययनं कुर्वते जनाय सरस्वतीसर्वत्रसरणवती वाग्देवता क्षीरं यज्ञसाधनभूतं पयः सर्पिस्तादृशं घृतं मधु मदकरमुदकं सोमं दुहे स्वयमेव दोग्धि एनं नरं यागादिपरं वेदशास्त्रविदं करोतीत्यर्थः । दुहप्रपूरणे कर्मकर्तरि नदुहस्नुनमांयक्चिणाविति यकः प्रतिषेधः । लोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः ॥ ३२ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

॥ इति नवमे मण्डले तृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाके अष्टादशसूक्तानि तत्र प्रदेवमितिदशर्चं प्रथमं सूक्तं भलंदनपुत्रस्य वत्सप्रेरार्षं पवमानसोमदेवताकं दशमी त्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रम्यते–प्रदेवंदशवत्सप्रिर्भालंदनः त्रिष्टुबन्तंहेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

प्रदेवमच्छामधुमन्तइन्दवोसिष्यदन्तगावआनधेनवः ।
बर्हिषदोवचनावन्तऊधभिःपरिस्रुतमुस्रियानिर्णिजंधिरे ॥ १ ॥

प्र । देवम् । अच्छ । मधुऽमन्तः । इन्दवः । असिस्यदन्त । गावः ।
आ । न । धेनवः । बर्हिऽसदः । वचनाऽवन्तः । ऊधःऽभिः ।
परिऽस्रुतम् । उस्रियाः । निःऽनिजम् । धिरे ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

मधुमन्तो मादकरससंयुक्ता इन्दवः सोमाः देवं द्योतमानं सोमात्मकमिद्रं अच्छ प्रति प्रासिष्यदन्त प्रस्यन्दन्ते ग्रहादिषु क्षरन्ति । स्यन्दतेर्लुङि चङि रूपं । तत्रदृष्टान्तः—गावआनधेनवः पयस्विन्यः प्रीणयित्र्योगावोयथावत्संप्रतियांतिप्रस्रवन्ति तद्वत् । किंच बर्हिषदः बर्हिषि सीदन्तः वचनावन्तः हंभारवादिशब्दवन्तः उस्रियाः गोनामैतत् तादृश्योगावः ऊधभिः पयोधारकैः स्वैः स्वैरूधभिः ताभ्यः परिस्रुतं परितःस्रवणशीलं निर्णिजं शुद्धं पयोभूतं सोमरसं धिरे दधिरे इंद्रार्थं धारयन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सरोरु॑वद॒भिपूर्वा॑अचिक्रदद्दुपा॒रुह॑ःश्र॒थय॑न्त्स्वादते॒हरि॑ः ।
ति॒रःप॒वित्रं॑परि॒यन्नु॒रुज्रयो॒निशर्या॑णिदधते॑दे॒वआवर॑म्॥२॥

सः । रोरु॑वत् । अ॒भि । पूर्वा॑ः । अ॒चि॒क्र॒द॒त् । उ॒प॒ऽआ॒रुह॑ः । श्र॒थय॑न् ।
स्वा॒द॒ते॒ । हरि॑ः । ति॒रः । प॒वित्र॑म् । प॒रि॒ऽयन् । उ॒रु । ज्रय॑ः । नि ।
शर्या॑णि । द॒ध॒ते॒ । दे॒वः । आ । वर॑म् ॥ २ ॥

रोरुवत् कलशादिकंप्रति अत्यन्तं शब्दंकुर्वन् ससोमः पूर्वांमुख्याः स्तोतॄणां स्तुतीः अभ्यचिक्रदत् अभिमुखं अध्वनयत् स्तुतयः साधीयस्यइति प्रतिध्वनिमंगीकारमकार्षीदित्यर्थः । किंच हरिः हरितवर्णः उपारुहः रोहतेस्ताच्छीलिकःक्विप् । उपारोहणशीलाःउर्ध्वंप्रादुर्भवनशीला ओषधीः श्रथयन् अग्रे विश्लेषयन् स्वादते स्वादूकरोति ताः फलिनीःकुर्वन् स्वादुयुक्ता विदधातीत्यर्थः । तथा पवित्रं अविवालात्मकं दशापवित्रं तिरस्तिरस्कृत्य पात्राणि प्रति आत्मनः क्षरणकाले पवित्रं व्यवधायकं कृत्वा परियन् परितोगच्छन् सोमः उरु महान्तं ज्रयोवेगं करोति । ततः सशर्याणि शृहिंसायां हिंसितव्यानि यद्वा शरेण हंतव्यानि रक्षांसि निदधते निक्षिपति न्यक्करोति हिनस्तीतियावत् । पश्चाद्देवोदीप्यमानःसोमः वरं वरणीयं धनं सोमं दातृभ्योयजमानेभ्यः आदधते आधारयति प्रयच्छतीत्यर्थः । दधातेर्लेटचडागमे घोर्लोपोलेटिवेत्याकारलोपः ॥२॥

अथ तृतीया—

वियोम॒मेय॒म्या॑संय॒तीमद॑ःसाकं॒वृधा॒पय॑सापिन्व॒दक्षि॑ता ।
म॒हीअ॑पा॒रेरज॑सीवि॒वेवि॑ददभि॒व्रज॒न्नक्षि॑तं॒पाज॒आद॑दे ॥ ३ ॥

वि । यः । म॒मे । य॒म्या॑ । सं॒य॒ती इति॑ स॒म्ऽय॒ती । मदः॑ । सा॒क॒म्ऽवृधा॑ ।
पय॑सा । पि॒न्व॒त् । अक्षि॑ता । म॒ही इति॑ । अ॒पा॒रे इति॑ । रज॑सी॒ इति॑ ।
वि॒ऽवेवि॑दत् । अ॒भि॒ऽव्रज॑न् । अक्षि॑तम् । पाजः॑ । आ । द॒दे॒ ॥ ३ ॥

योमदः माद्यत्यनेनेति भदः सोमरसः यम्या युगलभूते संयती परस्परंसंगच्छमाने द्यावापृथिव्यौ विममे विशेषेणनिर्मितवान् ततः ते साकंवृधा सहैववर्धनशीले तथा अक्षिता अक्षीणे सामर्थ्यवत्यौ यथा भविष्यतः तथा ससोमः पयसा पयोरूपेण स्वीयरसेन पिन्वदसिंचत् अवर्धयदितियावत्। किंच मही महत्यौ अतएव अपारे पर्यंतरहिते रजसी द्यावापृथिवीनाभैतत् ते द्यावापृथिव्यौ विवेविदत् विदज्ञाने यङ्लुकि शतरि रूपं। अभ्यासस्वरः। इयंपृथिवी इयंद्यौरिति सर्वेषां विविच्य तेजसाप्रज्ञापयन् अभिव्रजन् अभितः सर्वतोगच्छन् सोमः अक्षितं अक्षीणं अविनश्वरं पाजोबलं आददे स्वीकृतवान् अत्यन्तंबलवानभवदित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समा॒तरा॑वि॒चर॑न्वा॒जय॑न्न॒पःप्रमेधि॑रःस्व॒धया॑पिन्वतेप॒दम् ।
अं॒शुर्यवे॑नपिपिशेय॒तोनृभि॒ःसंजा॒मिभि॒र्नस॑ते॒रक्ष॑ते॒शिरः॑ ॥ ४ ॥

सः । मा॒तरा॑ । वि॒ऽचर॑न् । वा॒जय॑न् । अ॒पः । प्र । मेधि॑रः । स्व॒धया॑ ।
पि॒न्व॒ते॒ । प॒दम् । अं॒शुः । यवे॑न । पि॒पि॒शे॒ । य॒तः । नृऽभिः॑ । सम् ।
जा॒मिऽभिः॑ । नस॑ते । रक्ष॑ते । शिरः॑ ॥ ४ ॥

मेधिरः मेधारथाभ्यामिरन्निरचावितीरन्प्रत्ययोमत्वर्थीयः। मेधावान् प्राज्ञः ससोमः मातरा मातरौ जगतोनिर्मात्र्यौ द्याव्यापृथिव्यौ विचरन् अन्तरेणात्यन्तं चरन्। तथा अपः अन्तरिक्षस्थितान्युदकानि वाजयन् प्रेरयन्। वजेर्ण्यन्तस्य शतरि रूपं। तादृशः स्वधया सक्तुलक्षणेनान्नेन सह पदं स्वस्थानं उत्तरवेदिरूपं प्रपिन्वते प्रकर्षेणाप्याययति। ततः नृभिः कर्मनेतृभिः ऋत्विग्भिर्यतः संयतः अंशुः सोमः यवेन पिपिशे पिश अवयवे अवयवत्वेन कृतः मिश्रितइत्यर्थः।सोमस्तु यवसक्तुभिः श्रियतेखलु। सोयं जामिभिः एकस्मात्पाणेरुत्पन्नाभिरंगुलीभिः सन्नसतेसंगच्छतेच। शिरः शीर्णं भूतजातं रक्षतेच स्वीयरसेन रक्षति पोषयति। नसतिर्गतिकर्मा चादिलोपेविभाषेति न निघातः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चमी—

संदक्षेणमनसाजायतेकविर्ऋतस्यगर्भोनिहितोयमापरः ।
यूनाहसन्ताप्रथमंविजज्ञतुर्गुहाहितंजनिमनेममुद्यतम् ॥५॥१९॥

सम् । दक्षेण । मनसा । जायते । कविः । ऋतस्य । गर्भः । निऽहितः ।
यमा । परः । यूना । ह । सन्ता । प्रथमम् । वि । जज्ञतुः । गुहा ।
हितम् । जनिम । नेमम् । उत्ऽयतम् ॥ ५ ॥ १९ ॥

प्रसंगात्सोमसूर्ययोराविर्भावमाह । कविः दक्षेण प्रवृद्धेन मनसा सह संजायते पृथिव्याः सम्यक् जायते । तथा ऋतस्योदकस्येव गर्भो गर्भस्थानीयः । यद्वा सत्यस्य यज्ञस्य मध्ये गर्भः शब्दनीयः स्तुत्यः सएवसोमः परः परस्तादन्तरिक्षे यमोयमेन नियमेन देवैर्निहितः सः सूर्याद्धि वृष्टिर्भवति तस्मात्सोमः सूर्यात्मकतयावस्थितइत्यर्थः । एवं यूना । हेत्यवधारणे । युवानावेव सन्तौ तौ प्रथमं जननकाले विजज्ञतुः अयंसोमोयंसूर्यइति विशेषेण ज्ञायते । तयोश्चार्धं जनिम जन्म गुहा गुहायां हितं निहितं भवति । तयोर्नेममर्धंचोद्यतं प्रकाशितं भवति । दिवा सूर्यःप्रादुर्भवति रात्रौ चन्द्रमाइति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ षष्ठी—

मन्द्रस्यरूपंविविदुर्मनीषिणःश्येनोयदन्धोअभरत्परावतः ।
तंमर्जयन्तसुवृधंनदीष्वाँउशन्तमंशुंपरियन्तमृग्मियम् ॥६॥

मन्द्रस्य । रूपम् । विविदुः । मनीषिणः । श्येनः । यत् । अन्धः ।
अभरत् । पराऽवतः । तम् । मर्जयन्त । सुऽवृधम् । नदीषु । आ ।
उशन्तम् । अंशुम् । परिऽयन्तम् । ऋग्मियम् ॥ ६ ॥

मनीषिणः प्राज्ञा यष्टारः मंद्रस्य मदकरस्य रसस्य सोमस्य रूपं विविदुः जानन्ति यदन्धः यत्सोमलक्षणमन्नं श्येनो गायत्रीरूपः पक्षी परावतो दूरात् द्युलोकात् आभरदाजहार । हृग्रहोर्भश्छन्दसीति भकारः । तं तादृशं सुवृधं सुष्ठुवर्धमानं सुवर्धयितारंवा अंशुं सोमं नदीषु

नदमानासु वसतीवर्याख्यास्वप्सु आमर्जयन्त ऋत्विजः आशोधयन्ति अलंकुर्वन्तिवा । कीदृशं उशन्तं देवान् कामयमानं परियन्तं परितोगच्छन्तं ऋग्मियं ऋगर्हं स्तुत्यं सोममामर्जयन्तीति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वांमृ॑जन्ति॒दश॒योष॑णःसु॒तंसोम॒ऋषि॑भिर्म॒तिभि॑र्धी॒तिभि॑र्हि॒तम् ।
अव्यो॒वारे॑भिरु॒तदे॒वहू॑तिभि॒र्नृभि॑र्य॒तोवाज॒माद॑र्षिसा॒तये॑ ॥७॥

त्वाम् । मृ॒ज॒न्ति॒ । दश॑ । योष॑णः । सु॒तम् । सोम॑ । ऋषि॑ऽभिः ।
म॒तिऽभि॑ः । धी॒तिऽभि॑ः । हि॒तम् । अव्य॑ः । वारे॑भिः । उ॒त । दे॒वहू॑तिऽभिः ।
नृऽभि॑ः । य॒तः । वाज॑म् । आ । द॒र्षि॒ । सा॒तये॑ ॥ ७ ॥

हे सोम योषणः द्वाभ्यांपाणिभ्यां विभज्योत्पन्ना दश दशसंख्याकाअंगुलयः । ऋषिभिर्मधुच्छन्दःप्रभृतिभिः सुतमभिषुतं हितं पात्रेषु निहितं त्वा त्वां मतिभिः स्तुतिभिः धीतिभिः कर्मभिश्च अव्योवारेभिः अविवालैः पवित्रैः मृजन्ति शोधयन्ति । उतापिच देवहूतिभिः । देवाह्वानयुक्तैः नृभिः कर्मनेतृभिः ऋत्विग्भिः यतः गृहेषु संयमितः संगृहीतस्त्वं सातये दानाय वाजमन्नमादर्षि आविदारयसि विवृतंकरोषि स्तोतृभ्यः अन्नादिकं प्रयच्छसीतियावत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प॒रि॒प्र॒यन्तं॑व॒य्यं॑सु॒षं॒सदं॒सोमं॑मनी॒षाअ॒भ्य॑नूषत॒स्तुभ॑ः ।
योधार॑या॒मधु॑माँऊ॒र्मिणा॑दि॒वइय॑र्ति॒वाचं॑रयि॒षाळम॑र्त्यः ॥८॥

प॒रि॒ऽप्र॒यन्त॑म् । व॒य्य॑म् । सु॒ऽसं॒सद॑म् । सोम॑म् । म॒नी॒षाः । अ॒भि ।
अ॒नू॒ष॒त॒ । स्तुभ॑ः । यः । धार॑या । मधु॑ऽमान् । ऊ॒र्मिणा॑ । दि॒वः ।
इय॑र्ति । वाच॑म् । र॒यि॒षाट् । अम॑र्त्यः ॥ ८ ॥

परिप्रयन्तं पात्राणिपरितः प्रगच्छन्तं वय्यं देवैः काम्यमानं सुषंसदं शोभनं संसदनं सोमं मनीषा मनसईशित्र्यः स्तुभः स्तुतयः अभ्यनूषत अभिष्टुवन्ति । वय्यं वीगत्यादिषु इत्यस्मात् वयंति भय्यप्रवय्येचछन्दसीति निपातितः अत्रानुपसर्गस्यापिनिपातनंभवति

मधुमान् मदकररसवान् यः सोमः धारया स्वीयया ऊर्मिणा वसतीवर्याख्येनोदकेन सह दिवआकाशात् द्रोणकलशे आपतति रयिषाट् शत्रुधनानामभिभविता अमर्त्यः मनुष्यधर्मरहितः ससोमः वाचमियर्ति प्रेरयति तदाहि स्तोतारः स्तुवन्तीति उच्यन्ते ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

अ॒यंदि॒वइ॑यर्ति॒विश्व॒मारज॒ःसोम॑ःपुना॒नःक॒लशे॑षुसीदति ।
अ॒द्भिर्गोभि॑र्मृज्यते॒अद्रि॑भिःसु॒तःपु॑ना॒नइन्दु॒र्वरि॑वोविदत्प्रि॒यम्॥ ९॥

अ॒यम् । दि॒वः । इ॒य॒र्ति॒ । विश्व॑म् । आ । रज॑ः । सोम॑ः ।
पु॒ना॒नः । क॒लशे॑षु । सी॒द॒ति॒ । अ॒त्ऽभिः । गोभि॑ः । मृ॒ज्य॒ते॒ ।
अद्रि॑ऽभिः । सु॒तः । पु॒ना॒नः । इन्दु॑ः । वरि॑वः । वि॒द॒त् । प्रि॒यम् ॥ ९ ॥

अयंसोमो दिवोद्युलोकाद्विश्वं रजउदकनामैतत् सर्वमुदकमियर्ति अभिप्रापयति । किंच पुनानः दशापवित्रेण पूयमानः सोमः कलशेषु द्रोणनामसु सीदति । तथा अद्रिभिर्ग्रावभिः अद्भिर्वसतीवर्याख्याभिर्गोभिर्गोविकारैः क्षीरदध्यादिभिश्च मृज्यते शोध्यते अलंक्रियते । ततः सुतोभिषुतः पुनानः पूतइन्दुः सोमः प्रियं प्रियतरं प्रीणनकारिवा वरिवोवरणीयं धनं विदत् स्तोतृभ्योलंभयति प्रयच्छतीतियावत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

ए॒वानः॑सोमपरिषि॒च्यमा॑नो॒वयो॒दध॑च्चि॒त्रत॑मंपवस्व ।
अ॒द्वे॒षेद्यावा॑पृथि॒वीहु॑वेम॒देवा॑ध॒त्तर॒यिम॒स्मेसु॒वीर॑म् ॥ १० ॥२०॥

ए॒व । नः॒ । सो॒म॒ । प॒रि॒ऽसि॒च्यमा॑नः । वयः॑ । दध॑त् । चि॒त्रऽत॑मम् ।
प॒व॒स्व॒ । अ॒द्वे॒षे इति॑ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । हु॒वे॒म॒ । देवा॑ः ।
ध॒त्त । र॒यिम् । अ॒स्मे इति॑ । सु॒ऽवीर॑म् ॥ १० ॥ २० ॥

अयं प्रत्यक्षकृतः हे सोम दधत् प्रयच्छंस्त्वं परिषिच्यमानः परितोद्भिर्गोभिर्वासिच्यमानः एव एवं चित्रतमं नानाविधं चायनीयतमं वा वयोन्नं नोस्मभ्यं पवस्व प्रापय प्रयच्छेति

Funding by IKS-MoE

यावत् । किंच अद्वेषे द्वेषरहिते द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ हुवेम हविःप्रदानार्थं वयमाह्वयेम । हेदेवाः यूयंच सुवीरं । वीरः कर्मणि समर्थः पुत्रः । तादृशपुत्रोपेतं रयिं धनमस्मे अस्मासु धत्त निधत्त ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये विंशोवर्गः ॥ २० ॥

इषुर्नेतिदशर्चं द्वितीयं सूक्तं आंगिरसस्य हिरण्यस्तूपस्यार्षं पवमानसोमदेवताकं । नवमी दशम्यौ त्रिष्टुभौ । शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तं—इषुर्नहिरण्यस्तूपोंत्येत्रिष्टुभाविति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इषु॒र्न॑धन्व॒न्प्रति॑धीयतेम॒तिर्व॒त्सोनमा॒तुरुप॑स॒र्ज्यूध॑नि ।
उ॒रुधा॑रेवदु॒हे॒अग्र॑आय॒त्यस्य॑व्र॒तेष्वपि॒सोम॑इष्यते ॥ १ ॥

इषुः॑ । न । धन्व॑न् । प्रति॑ । धी॒य॒ते॒ । म॒तिः । व॒त्सः । न । मा॒तुः ।
उप॑ । स॒र्जि॒ । ऊध॑नि । उ॒रुधा॑राऽइव । दु॒हे॒ । अग्रे॑ ।
आ॒ऽय॒ती । अस्य॑ । व्र॒तेषु॑ । अपि॑ । सोमः॑ । इ॒ष्य॒ते॒ ॥ १ ॥

अस्मिन्पवमानरूपे इन्द्रे मतिर्मननीयास्मदीयास्तुतिः प्रतिधीयते अस्माभिर्निधीयते वा । दधातेरूपं । तत्रदृष्टान्तः—इषुर्न यथा इषुः शरः धन्वन् धनुषि प्रतिधीयते तद्वत् । किंच ऊधनि सर्वस्य पोषयितृत्वेन ऊधःस्थानीये इन्द्रे सोमो मदार्थं अस्माभिरुपसर्जि उपसृज्यते । कथमिव मातुर्गोरूधनि पयोधारके वत्सोन वत्सोयथा पयःपानार्थं सृज्यते तद्वत् । उरुधारेव बहुविधपयोधारागौरिव । अग्रे वत्सस्य पुरतः आयती गच्छती सती पयोदुहे दुग्धे । तथा सोयमिन्द्रः वत्सभूतेभ्यः स्तोतृभ्यः पुरतोगच्छन् बहुविधान् कामान् दुग्धे । किंच अस्यैतादृशस्यव्रतेष्वपिच सोमइष्यते यष्टृभिः प्रेर्यते खलु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उपो॑म॒तिःपृ॒च्यते॑सि॒च्यते॒मधु॑म॒न्द्राज॑नीचोदतेअ॒न्तरा॒सनि॑ ।
पव॑मानःसन्त॒निःप्र॑घ्न॒तामि॑व॒मधु॑मान्द्र॒प्सःपरि॒वार॑मर्षति ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

उपो॒ इति॑ । म॒तिः । पृ॒च्यते॑ । सि॒च्यते॑ । मधु॑ । म॒न्द्र॒ऽअज॑नी ।
चो॑द॒ते॒ । अ॒न्तः । आ॒सनि॑ । पव॑मानः । स॒म्ऽत॒निः । प्र॒घ्न॒ताम्ऽइ॑व ।
मधु॑ऽमान् । द्र॒प्सः । परि॑ । वार॑म् । अ॒र्ष॒ति॒ ॥ २ ॥

अस्मिन् पवमानरूपे स्तोत्रे इन्द्रे मतिः स्तुतिरुपोपृच्यते उपपृच्यते स्तोतृभिः संयोज्यते पृचीसंपर्के । तथा मधु मदकरः सोमः इन्द्रार्थं सिच्यते । अद्भिर्यवसक्तुभिश्च सिक्तोभवति । ततश्च मन्द्राजनी अजगतिक्षेपणयोरित्यस्य ल्युटि ङीपि रूपं । मदकरस्य रसस्य प्रेरयित्री सोमधारा तस्येन्द्रस्य आसनि आस्येन्तर्मध्ये चोदते यष्टृभिः प्रेर्यते । आस्यशब्दस्य पद्दन्नोमासित्यादिनाआसन्नित्यादेशः । किंच संतनिः गृहादिषु सम्यक्विस्तृतः मधुमान् । मदकररसवान् पवमानः पूयमानः सोमः द्रप्सः द्रुतगमनशीलः । यद्वा क्षिप्रं हननशीलःसन् वारं अविवालमयं पवित्रं परितः अर्षति आगच्छति । तत्रदृष्टान्तः—प्रघ्नतामिव[१] प्रकर्षेणहंतॄणां योद्धॄणां संतनिः सम्यग्विसृष्टः शरो यथा शीघ्रंप्राप्यमभितोगच्छति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अव्ये॑वधू॒युःपव॑ते॒परि॑त्व॒चिश्र॑थ्नी॒तेन॒प्तीरदि॑तेर्ऋ॒तंय॒ते ।
हरि॑रक्रान्यज॒तःसं॑य॒तोमदो॑नृ॒म्णाशिशा॑नोमहि॒षोनशो॑भते ॥ ३ ॥

अव्ये॑ । व॒धू॒ऽयुः । प॒व॒ते॒ । परि॑ । त्व॒चि । श्र॒थ्नी॒ते । न॒प्तीः ।
अदि॑तेः । ऋ॒तम् । य॒ते । हरि॑ः । अ॒क्रा॒न् । य॒ज॒तः । स॒म्ऽय॒तः ।
मद॑ः । नृ॒म्णा । शिशा॑नः । म॒हि॒षः । न । शो॒भ॒ते ॥ ३ ॥

वधूयुः वधूभूता वसतीवर्यएकधनासहिताआपः तद्वान् सोमः अव्ये अवेः स्वभूते त्वचि चर्मणि परिपवते परितोवर्तते पूतोभवतिवा किंच नप्तीः नप्त्रीः नप्तृशब्दश्चतुर्थापत्यवाची सोमस्य नप्त्रीः सोमोह्योषधीनामग्रेरेतोनिषिंचति । प्रजापतेरेतोदेवादेवानांरेतोवर्षंवर्षस्यरेतओषधयः इतिश्रुतेः । यद्वा नप्तृशब्दोपत्यवाची तस्यापत्यानि सोमः सुधामयैः स्वकिरणैरोषधीर्वर्धयति तस्मादपत्यभूताअदितेः पृथिवीनामैतत् अदीनायाः पृथिव्याउत्पन्नाओषधीः ऋतं सत्यरूपं यज्ञं

---

[१] ऐ० आरण्यके. ।

Funding by IKS-MoE

यते गच्छति यजमानाय श्रश्रीते अग्रभागे फलिनीः कर्तुं विश्लेषयति ।किंच हरिर्हरितवर्णः यजतः सर्वैर्यष्टव्यः अतएव संयतः ग्रहादिषु संगृहीतोमदः माद्यत्यनेनेतिमदः सोमः तादृशः अक्रानक्रामति पात्रेष्ववतिष्ठते यद्वा शत्रूनतिक्रामति क्रमेर्लुंङि तिपि बहुलंछन्दसीति इडागमाभावात् वृद्धौकृतायां सिज्लोपेसति हल्ङ्याद्दिना तिपोलोपे मोनोधातोरिति नत्वेकृतेरूपं ।अतएव सोमः नृम्णा स्वबलानि शिशानः तीक्ष्णीकुर्वन् अथवा शत्रुबलानि तनूकुर्वन् महिषोन महत्नामैतत् महानिव सर्वत्रव्याप्तइव शोभते स्वतेजसा सर्वत्र दीप्यते । यद्वा नः संप्रत्यर्थे इदानीमेवंगुणयुक्तः महान् सोमः शोभतइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उ॒क्षामि॑माति॒प्रति॑यन्तिधे॒नवो॑दे॒वस्य॑दे॒वीरुप॑यन्तिनिष्कृ॒तम् ।
अत्य॑क्रमी॒दर्जु॑नं॒वार॑म॒व्यय॒मत्कं॒ननि॒क्तं॑परि॒सोमो॑अव्यत ॥ ४ ॥

उ॒क्षा । मि॒मा॒ति॒ । प्रति॑ । य॒न्ति॒ । धे॒नवः॑ । दे॒वस्य॑ । दे॒वीः ।
उप॑ । य॒न्ति॒ । निः॒ऽकृ॒तम् । अति॑ । अ॒क्र॒मी॒त् । अर्जु॑नम् । वार॑म् ।
अ॒व्यय॑म् । अत्क॑म् । न । नि॒क्तम् । परि॑ । सोमः॑ । अ॒व्य॒त ॥ ४ ॥

उक्षा रेतसःसेक्ता वृषभः पुरतोमिमाति शब्दायते माङ्माने शब्देच तं वृषभं धेनवोगावः प्रतियन्ति अनुगच्छन्ति तथा देवस्य द्योतमानस्य निःकृतं संस्कृतं स्थानं देवीः देव्यउपयन्ति उपगच्छन्ति।अनेनार्धेन सोमस्तुतिश्चाभिधीयते सोमःसन् द्रोणकलशाभिगमनकाले शब्दंकरोति तमनुधेनवः प्रीणयित्र्यः स्तुतयःपरियन्ति देवस्थानं स्तुतयोभिगच्छन्ति ।तथा सोयंसोमः अर्जुनं श्वेतवर्णं अव्ययमविमयमविस्वभूतं वारं वालं पवित्रमत्यक्रमीत् अतिक्रामति अतिक्रम्य पात्राणिगच्छतीत्यर्थः ।किंच सोमः अत्कंन आत्मीयं कवचमिव । निक्तमुज्ज्वलं श्रयणद्रव्यं पयंव्यत परितः संवृणोति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अमृ॑क्तेन॒रुश॑ता॒वास॑सा॒हरि॒रम॑र्त्यो॑निर्णि॑जा॒नःपरि॑व्यत ।
दि॒वस्पृ॒ष्ठंब॒र्हणा॑नि॒र्णिजे॑कृतोप॒स्तर॑णंच॒म्वो॑र्नभ॒स्मय॑म् ॥ ५॥२१॥

Funding by IKS-MoE

अमृ॑क्तेन । रुश॑ता । वास॑सा । हरि॑ः । अम॑र्त्यः । नि॒ःऽनि॒जा॒नः ।
परि॑ । व्य॒त॒ । दि॒वः । पृ॒ष्ठम् । ब॒र्हणा॑ । नि॒ःऽनि॒जे॑ । कृ॒त॒ ।
उ॒प॒ऽस्तर॑णम् । च॒म्वो॑ः । न॒भ॒स्मय॑म् ॥ ५ ॥ २१ ॥

अमर्त्यो मनुष्यधर्मरहितो हरिर्हरितवर्णः सोमः निर्णिजानः उदकेन शोध्यमानःसन् अमृक्तेन । मृजीशौचालंकारयोः । अनिर्णिक्तेनापि रुशता स्वतः शुक्लवर्णेन पयोरूपेण वाससा परिव्यत परित आच्छादयति । सोमेपरिपूते गव्येन पयसा मिश्रीकुर्वन्ति खलु । तदुच्यते ततः सोयंसोमः दिवोद्युलोकस्य पृष्ठं पृष्ठभागेतिष्ठन्तमादित्यं बर्हणा बर्हणाय पापानामुद्यमनकारिणे पापनाशिने निर्निजे निर्निजनाय परिपवनाय कृत द्युलोके अकार्षीत् । सहि स्वदीप्त्या सर्वंनिर्णेक्ति । कृत कृणोतेर्लुङि ह्रस्वादिति सिचोलोपः। तदेवाह चम्वोः द्यावापृथिवीनामैतत् चमन्ति भक्षयन्ति अत्रदेवामनुष्याइति तयोरुपस्तरणं आच्छादनशीलं नभस्मयमादित्यमयं आदित्यस्य स्वभूतं तेजश्च सर्वेषां निर्णेजनायाकार्षीत् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथ षष्ठी—

सूर्य॑स्येवर॒श्मयो॑द्रावयि॒त्नवो॑मत्स॒रास॑ःप्र॒सुप॑ःसा॒कमी॑रते ।
तन्तुं॑त॒तंपरि॒सर्गा॑सआ॒शवो॒नेन्द्रा॑दृ॒तेप॑वते॒धामा॒किंच॒न ॥ ६ ॥

सूर्य॑स्यऽइव । र॒श्मय॑ः । द्र॒व॒यि॒त्नव॑ः । म॒त्स॒रास॑ः । प्र॒ऽसुप॑ः ।
सा॒कम् । ई॒र॒ते॒ । तन्तु॑म् । त॒तम् । परि॑ । सर्गा॑सः । आ॒शव॑ः ।
न । इन्द्रा॑त् । ऋ॒ते । प॒व॒ते॒ । धाम॑ । किम् । च॒न ॥ ६ ॥

सूर्यस्यरश्मयः सर्वस्यप्रेरकस्य सुवीर्यस्य वादित्यस्य रश्मयः सर्वतोव्यापकाः किरणाइव द्रावयित्नवः सर्वत्रद्रवणशीलाः मत्सरासोमदकराः प्रसुपः शत्रूणां प्रस्वापकाः हन्तार आशवोग्रहेषुचमसेषुच व्याप्ताः सर्गासः सृज्यमानाः सोमाः ततं विस्तृतं तन्तुं तन्तुभिः कृतं वस्त्रं साकंसह युगपत् परिईरते परितोगच्छन्ति तेसोमा इन्द्रादृते इन्द्रंवर्जयित्वान्यत्किंचन धाम देवशरीरं

लक्षीकृत्य नपवते नगच्छति । एकवचनं छान्दसं नगच्छन्ति । किंतु इन्द्रस्यैव धाम प्रति गच्छन्ति । इन्द्रस्य धाम्नोयष्टव्यत्वंच—अयाळिन्द्रस्यप्रियाधामानीति[1] । मंत्रवर्णादवगम्यते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सिन्धो॑रिवप्रव॒णेनि॒म्नआ॒शवो॒वृष॑च्युता॒मदा॑सोगा॒तुमा॑शत ।
शंनो॑नि॒वे॒शेद्वि॒पदे॒चतु॑ष्पदे॒स्मेवाजा॑ःसोमतिष्ठन्तुकृ॒ष्टय॑ः ॥ ७ ॥

सिन्धो॑ःऽइव । प्र॒व॒णे । नि॒म्ने । आ॒शव॑ः । वृष॑ऽच्युताः । मदा॑सः ।
गा॒तुम् । आ॒श॒त॒ । शम् । न॒ः । नि॒ऽवे॒शे । द्वि॒ऽपदे॑ । चतु॑ःऽपदे ।
अ॒स्मे इति॑ । वाजा॑ः । सो॒म॒ । ति॒ष्ठ॒न्तु॒ । कृ॒ष्टय॑ः ॥ ७ ॥

वृषच्युताः । वृषहिंसासंक्लेशनदानेष्वपि । वृषभिः सोमस्यदातृभिः ऋत्विग्भिश्च्युताः परिस्रुता मदासोमादकाः सोमाः स्तुतिभिः प्राप्तव्ये इन्द्रेगातुं गमनमाशत व्याप्नुवन्ति । तत्रदृष्टान्तः—सिन्धोरिव प्रवणे गच्छन्त्युदकानि यत्रेति तत्प्रवणं तस्मिन्निम्नेस्थले सिन्धोर्नद्याआशवोव्याप्ता आपोयथा गच्छन्ति तद्वत् । अथप्रत्यक्षः । हेसोम नोस्माकं निवेशे स्वगृहंप्रति प्रवेशने निर्गमने वा द्विपदे पुत्रादिकाय चतुष्पदे गवादिकाय पशवे शं सुखं कुरु । किंच हे सोम अस्मे अस्मासु वाजाअन्नानि कृष्टयः पुत्रादिकाः प्रजाश्च तिष्ठन्तु अन्नादिकं देहीत्यर्थः ॥७॥

अथाष्टमी—

आन॑ःपवस्व॒वसु॑म॒द्धिर॑ण्यव॒दश्वा॑व॒द्गोम॒द्यव॑मत्सु॒वीर्य॑म् ।
यू॒यंहिसो॑मपि॒तरो॒मम॒स्थन॑दि॒वोमू॒र्धान॒ःप्रस्थि॑तावय॒स्कृत॑ः ॥ ८ ॥

आ । न॒ः । प॒व॒स्व॒ । वसु॑ऽमत् । हिर॑ण्यऽवत् । अश्व॑ऽवत् । गोऽम॑त् ।
यव॑ऽमत् । सु॒ऽवीर्य॑म् । यू॒यम् । हि । सो॒म॒ । पि॒तर॑ः । मम॑ । स्थन॑ ।
दि॒वः । मू॒र्धान॑ः । प्रऽस्थि॑ताः । व॒य॒ःऽकृत॑ः ॥ ८ ॥

हे सोम वसुमत् वसुयुक्तं हिरण्यवत् कनकादिसहितं अश्ववत् गोमत् गवाश्वसहितं यवमत् यवोनामधान्यविशेषः धान्यविशिष्टं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनं नोस्मभ्यमापवस्व आ-

---

[1] तै० ब्रा० ३. ५. ७. ।

Funding by IKS-MoE

प्रापय्य प्रयच्छेतियावत् । किंच हेसोम यतस्त्वं ममपितॄणामंगिसामपि पितासि ततोयूयमेव ममपितरःस्थन भवथ पितृबहुत्वमस्यसोमस्याभिधीयते । कीदृशाः दिवोद्युलोकस्यमूर्धानः मूर्धवदुच्छ्रिताः कर्मभिः स्वर्गादिकं अलभन्तेत्यर्थः । प्रस्थिताः सर्वदाकर्मकरणार्थंस्थिता वयस्कृतः हवीरूपस्यान्नस्य कर्तारः तादृशाममपितरः त्वं भवसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

एतेसोमाःपवमानासइन्द्रंरथाइवप्रययुःसातिमच्छ ।
सुताःपवित्रमतियन्त्यव्यंहित्वीवव्रिंहरितोवृष्टिमच्छ ॥ ९ ॥

एते । सोमाः । पवमानासः । इन्द्रम् । रथाःऽइव । प्र । ययुः ।
सातिम् । अच्छ । सुताः । पवित्रम् । अति । यन्ति ।
अव्यम् । हित्वी । वव्रिम् । हरितः । वृष्टिम् । अच्छ ॥ ९ ॥

पवमानासः पवित्रेणपूयमाना एतेस्मदीयाःसोमाः सातिं षणसंभक्तौ कर्मणिक्तिन् सर्वैः संभजनीयमिन्द्रं अच्छ प्रययुः प्रकर्षेणगच्छन्ति । तत्रदृष्टान्तः—रथाइव इन्द्रस्यरथाः यथासातिं । षोन्तकर्मणि ऊतियूतीत्यादिनानिपातितः । सीयते म्रियते अस्मिन्निति सातिः संग्रामः तमच्छ तं प्रतिप्रगच्छन्ति तद्वत् । किंच सुताः ग्रावभिरभिषुताः सोमाः अव्यमविवालभवं पवित्रमतियन्ति अतीत्यगच्छन्ति । तेमी हरितः हरितवर्णाश्वाः । यद्वा हरितः ते आदित्यवाहनरूपाअश्वाः भूत्वा वव्रिं वृणोति शरीरमिति वव्रिर्जरा आदृगमहनेति किप्रत्ययः सर्वांगव्यापिनीं जरां हित्वी हित्वा तरुणाः सन्तः वृष्टिमच्छ वृष्टिंगमयितुं गच्छन्ति । हित्वी जहातेश्चक्त्वीति ह्यादेशः स्नात्व्यादयश्चेतिछन्दसि निपातितं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इन्दविन्द्रायबृहतेपवस्वसुमृळीकोअनवद्योरिशादाः ।
भराचन्द्राणिगृणतेवसूनिदेवैर्द्यावापृथिवीप्रावतंनः ॥ १० ॥२२॥

इन्दो इति । इन्द्राय । बृहते । पवस्व । सुऽमृळीकः । अनवद्यः ।
रिशादाः । भर । चन्द्राणि । गृणते । वसूनि । देवैः ।
द्यावापृथिवी इति । प्र । अवतम् । नः ॥ १० ॥ २२ ॥

Funding by IKS-MoE

हे इन्दो सोम त्वं बृहते महते इन्द्राय तदर्थं पवस्व पात्रेषुक्षर इन्द्रंप्रत्यागच्छ वा । कीदृशः सुमृळीकः इन्द्रस्य सुष्ठुसुखयिता अतएव अनवद्यः गर्हारहितः रिशादा रिशतां बाधकानां असिता एतादृशस्त्वं इन्द्राय पवस्व । किंच गृणते स्तुवते मह्यं चंद्राणि आह्लादकानि वसूनि धनानि भर प्रयच्छ । किंच हे द्यावापृथिवी युवांच पवमानेन परिप्लुते सत्यौ देवैः सुभगैर्धनैः सह नोस्मान्प्रावतं प्ररक्षतम् ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

त्रिरस्माइति दशर्चं तृतीयं सूक्तं वैश्वामित्रस्यरेणोरार्षं दशमीत्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः पवमानःसोमोदेवता । त्रिरस्मैरेणुरित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

त्रिर॑स्मैस॒प्तधे॒नवो॑दुदुह्रेस॒त्यामा॒शिरं॑पू॒र्व्ये॑व्यो॑मनि ।
च॒त्वार्य॒न्याभुव॑नानिनि॒र्णिजे॒चारू॑णिचक्रे॒यदृ॒तैरव॑र्धत ॥ १ ॥

त्रिः । अ॒स्मै॒ । स॒प्त । धे॒नवः॑ । दु॒दु॒ह्रे॒ । स॒त्याम् । आ॒ऽशिर॑म् । पू॒र्व्ये॑ ।
विऽओ॑मनि । च॒त्वारि॑ । अ॒न्या । भुव॑नानि । निः॒ऽनिजे॑ ।
चारू॑णि । च॒क्रे॒ । यत् । ऋ॒तैः । अव॑र्धत ॥ १ ॥

अस्मे पवमानाय पूर्व्ये पूर्वैःकृते व्योमनि विविधंओम अवनं गमनं देवानामत्रेति व्योम यज्ञः तस्मिन्नस्थिताय यद्वा मत्ने व्योमन्यन्तरिक्षे वर्तमानाय त्रिःसप्त एकविंशतिसंख्याकाधेनवःप्रीणयित्र्योगावः सत्यां यथार्थभूतामाशिरमाश्रयणसाधनं क्षीरादि दुदुह्रे दुहन्ति । यद्वा- त्रिःसप्त—द्वादशमासाः पंचर्तवस्त्रयइमेलोकाअसावादित्यएकविंशइति[1] । एतैः सर्वैःसह गोषु पयउत्पाद्यते तत् गावोदुहन्तइति । किंच अयं सोमः अन्या अन्यानि चत्वारिभुवनानि उदकानि वसतीवरीस्तिस्रश्चैकधनाइति तानि चतुःसंख्याकानि चारूणि कल्याणानि उदकानि निर्णिजे निर्णेजनाय परिशोधनाय परिपोषणाय वा चक्रे कदा करोति यद्यदा अयमृतैर्यज्ञैरवर्धत वर्धितवान् तदाकरोति ॥ १ ॥

---

[1] ऐ० ब्रा० १. ३०.

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया—

सभिक्ष॑माणोअ॒मृत॑स्य॒चारु॑णउ॒भेद्यावा॒काव्ये॑ना॒विश॑श्रथे ।
तेजि॑ष्ठाअ॒पोमं॒हना॒परि॑व्यत॒यदी॑दे॒वस्य॒श्रव॑सा॒सदो॑वि॒दुः ॥ २ ॥

सः । भिक्ष॑माणः । अ॒मृत॑स्य । चारु॑णः । उ॒भे इति॑ । द्यावा॑ । काव्ये॑न । वि । श॒श्र॒थे॒ । तेजि॑ष्ठाः । अ॒पः । मं॒हना॑ । परि॑ । व्य॒त॒ । यदि॑ । दे॒वस्य॑ । श्रव॑सा । सदः॑ । वि॒दुः ॥ २ ॥

सपवमानः चारुणः कल्याणस्यामृतस्य उदकस्य क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणः संप्रादनसंज्ञा चतुर्थ्यर्थेबहुलमितिषष्ठी । चारूदकं भिक्षमाणः यष्टृभिर्याच्यमानःसन् उभे । द्यावादेशस्य द्वंद्वेविहितत्वादत्र उत्तरपदाभावे द्वंद्वः प्रतीयते । उभे द्यावापृथिव्यौ काव्येन कविकर्मणा विशश्रथे विवृतेकरोति । यज्ञेन निमित्तेन उदकेन संपूरयतीत्यर्थः । किंच तेजिष्ठाः अतिशयेनदीप्तानि अपउदकानि मंहना महत्त्वेन परिव्यत वर्णार्थं परितआच्छादयति । यदि यदा ऋत्विजः देवस्य द्योतमानस्य सोमस्य सदः स्थानं श्रवसा हविषा युक्ताःसन्तः विदुः यागार्थं जानन्ति लभन्ति तदा परित आवृणोतीति । विदज्ञाने सिजभ्यस्तेति झेर्जुसादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेअ॑स्यसन्तुके॒तवोमृ॑त्य॒वोदा॑भ्यासोज॒नुषी॑उ॒भेअनु॑ ।
येभि॑र्नृ॒म्णाच॑दे॒व्या॑चपुन॒तआदिद्राजा॑नंम॒नना॑अगृभ्णत ॥ ३ ॥

ते । अ॒स्य॒ । स॒न्तु॒ । के॒तवः॑ । अमृ॑त्यवः । अदा॑भ्यासः । ज॒नुषी॒ इति॑ । उ॒भे इति॑ । अनु॑ । येभिः॑ । नृ॒म्णा । च॒ । दे॒व्या॑ । च॒ । पु॒न॒ते । आत् । इत् । राजा॑नम् । म॒नना॑ः । अ॒गृ॒भ्ण॒त ॥ ३ ॥

अस्यैतादृशस्य सोमस्य केतवः प्रज्ञापकाः सर्वैश्रायनीयाः अमृत्यवो मरणधर्मरहिताः अतएव अदाभ्यासः । दभेश्चेतिवक्तव्यमितिण्यत् । परैरहिंस्यास्ते तादृशा अस्यरश्मयः उभे जनुषी जन्मनी स्थावरजंगमात्मके द्वेअनुलक्षीकृत्य संतु रक्षन्तु । ओषधीनामयं सोमोरेतोनिषिंचति यज्ञे मनुष्याणां च धाराः स्रवन्ति खलु । सोयं येभिर्यैः केतुभिर्नृम्णा नृम्णानि ब-

लानि देव्या देवार्हाणि चान्नानि पुनते प्रेरयति । आदिदभिषवानन्तरमेव राजानं सोमं मननाः मननीयाः स्तुतयः अगृभ्णत परिगृह्णन्ति प्राप्नुवन्तीत्यर्थः। हृग्रहोरिति भकारः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

समृ॒ज्यमा॑नोद॒शभि॑ःसु॒कर्म॑भि॒ःप्रम॑ध्य॒मासु॑मा॒तृषु॑प्र॒मेसचा॑ ।
व्र॒तानि॑पा॒नोअ॒मृत॑स्य॒चारु॑णउ॒भेनृ॒चक्षा॒अनु॑पश्यते॒विशौ॑ ॥ ४ ॥

सः । मृ॒ज्यमा॑नः । द॒शऽभि॑ः । सु॒कर्म॑ऽभिः । प्र । म॒ध्य॒मासु॑ ।
मा॒तृषु॑ । प्र॒ऽमे । सचा॑ । व्र॒तानि॑ । पा॒नः । अ॒मृत॑स्य । चारु॑णः ।
उ॒भे इति॑ । नृ॒ऽचक्षा॑ः । अनु॑ । प॒श्य॒ते॒ । विशौ॑ ॥ ४ ॥

सपवमानः सुकर्मभिः शोभनकर्मयुक्ताभिर्दशभिर्दशसंख्याकाभिरंगुलिभिर्मृज्यमानः सः सचा अग्नौप्रास्ताहुतिरित्यादिक्रमेणापांसहायः प्रमे लोकान् प्रमातुं मध्यमासु अन्तरिक्षस्थितास्ववतिष्ठते । प्रमे प्रपूर्वान्मातेः क्विपि ङयि आतइति योगविभागादाकारलोपः । किंच नृचक्षाः नृणांद्रष्टा पवमानः चारुणः कल्याणस्यामृतस्योदकस्य वृष्ट्यर्थं व्रतानि यागादिकर्माणि पानोरक्षन् उभे विशौ मनुष्यान् देवांश्चांतरिक्षेण गच्छन् अनुपश्यते अनुपश्यति मनुष्यानभिमतदानेन देवान् हविःप्रदानेनेति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

सम॑र्मृजा॒नइ॑न्द्रि॒याय॒धाय॑स॒ओभेअ॒न्तारोद॑सीहर्ष॑तेहि॒तः ।
वृषा॒शुष्मे॑णबाधते॒विदु॑र्म॒तीरा॒देदि॑शानःशर्य॒हेव॑शु॒रुध॑ः ॥ ५॥२३॥

सः । म॒र्मृ॒जा॒नः । इ॒न्द्रि॒याय॑ । धा॒यसे॑ । आ । उ॒भे इति॑ । अ॒न्तरिति॑ ।
रोद॑सी॒ इति॑ । ह॒र्ष॒ते॒ । हि॒तः । वृषा॑ । शुष्मे॑ण । बा॒ध॒ते॒ । वि ।
दु॒ःऽम॒तीः । आ॒ऽदेदि॑शानः । श॒र्य॒हाऽइ॑व । शु॒रुध॑ः ॥ ५ ॥ २३ ॥

मर्मृजानः पवित्रेणमृज्यमानः सपवमानः धायसे जगतोधारकाय इन्द्रियाय इन्द्रस्यपर्याप्ताय बलाय तदर्थं उभे रोदसी कालाध्वनोरिति द्वितीया उभयोर्द्यावापृथिव्योरन्तर्हितः मध्येवर्तमानःसन् आहर्षत । सर्वतोगच्छति । इन्द्रस्यहिसोमेन बलं भवति । वृषा कामानामुदकानां वा वर्षकः सोयं शुष्मेण शोषकेण बलेन दुर्मतीः दुष्टबुद्धीनसुरान् विबाधते विशेषेण पीड-

Funding by IKS-MoE

यति । किंकुर्वन् शुरुधः शुचा रुंधन्ति परानिति पृषोदरादिः दुःखकारिणोसुरानादेदिशानः पुनः पुनराह्वयन् हन्ति । तत्रदृष्टान्तः—शर्यैहेव हननसाधनैरिषुभिः हन्ता वीरः प्रतिभटान् यथा हिनस्ति तद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ षष्ठी—

समा॒तरा॒नददृ॑शानउ॒स्रियो॒नान॑ददेतिम॒रुता॑मिवस्व॒नः ।
जा॒नन्नृ॒तंप्र॑थ॒मंयत्स्व॑र्णरं॒प्रश॑स्तये॒कम॑वृणीतसु॒क्रतुः॑ ॥ ६ ॥

सः । मा॒तरा॑ । न । ददृ॑शानः । उ॒स्रियः॑ । नान॑दत् । ए॒ति॒ ।
म॒रुता॑म्ऽइव । स्व॒नः । जा॒नन् । ऋ॒तम् । प्र॒थ॒मम् । यत् ।
स्वः॑ऽनरम् । प्रऽश॑स्तये । कम् । अ॒वृ॒णी॒त॒ । सु॒ऽक्रतुः॑ ॥ ६ ॥

सपवमानः मातरा मातरौ द्यावापृथिव्यौ ददृशानः पुनः पुनः पश्यन् ततोनानदत् भृशंशब्दं कुर्वन् एति सर्वत्रगच्छति । तत्रदृष्टातः—उस्रियोन उस्रियेति गोनाम तस्य स्वरूपतोवत्सः यथा मातरं गां पश्यन् शब्दंकरोति तद्वत् । किंच मरुतामिव यथा मरुतांगणः स्वनः पचाद्यजन्तः स्वनंकुर्वन् सर्वतोगच्छति तद्वत् । यदुदकं स्वर्णरं स्वरितिसर्वपर्यायः सर्वमनुष्यहितंभवति सर्वे हि मनुष्या उदकेसंगच्छन्ते तत्कार्यत्वात् तादृशं प्रथमं मुख्यं ऋतमुदकं जानन् विद्वान् सुक्रतुः शोभनकर्मा सुप्रज्ञोवा सपवमानः प्रशस्तये प्रशंसनाय आत्मस्तोत्रकरणाय कं मनुष्यमवृणीत समभजत नान्यमस्मद्व्यतिरिक्तमित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

रु॒वति॑भी॒मोवृ॑ष॒भस्त॑वि॒ष्यया॒शृङ्गे॒शिशा॑नो॒हरि॑णीविचक्ष॒णः ।
आयो॒निं॑सोम॒ःसुकृ॑त॒ंनिषी॑दतिग॒व्ययी॒त्वग्भ॑वतिनि॒र्णिग॒व्ययी॑॥७॥

रु॒वति॑ । भी॒मः । वृ॒ष॒भः । त॒वि॒ष्यया॑ । शृङ्गे॒ इति॑ । शिशा॑नः ।
हरि॑णी॒ इति॑ । वि॒ऽच॒क्ष॒णः । आ । योनि॑म् । सोमः॑ । सुऽकृ॑तम् ।
नि । सी॒द॒ति॒ । ग॒व्ययी॑ । त्वक् । भ॒व॒ति॒ । नि॒ःऽनिक् । अ॒व्ययी॑॥७॥

Funding by IKS-MoE

भीमः शत्रूणांभयंकरः वृषभः कामानांउदकानां वा वर्षणः विचक्षणः सर्वस्यविदर्शनशीलः सपवमानः तविष्यया तुइतिवृध्यर्थः अस्मादचइरितीप्रत्ययः तस्मादिच्छायांमर्थेक्यच् सर्वप्रातिपदिकेभ्यइति सुगागमः आत्मनोबलेच्छया हरिणी हरितवर्णे द्वे शृंगे शिशानः तीक्ष्णीकुर्वन् प्रतिद्रोणकलशंप्रति द्वाभ्यांधाराभ्यां स्थाल्याग्रयणं गृह्णाति । तदुच्यते ते धारारूपशृंगे तीक्ष्णीकुर्वन् रुवति शब्दायते । रुशब्दे बहुलंछन्दसीतिशः । ततः ससोमः सुकृतं सुष्ठु कृतं योनिं स्वस्थानं द्रोणकलशमानिषीदति समन्तात्तिष्ठति । सोमस्य निर्णिक् निर्नेक्त्री परिशोधयित्री गव्ययी गोमयी त्वक् भवति । आनडुहे हि चर्मणि सोमाभिषवः । एवमव्ययी अविमयी त्वक्च निर्नेक्त्रीभवति तद्धि दशापवित्रापेक्ष्यमभिहितं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

शुचिः॑पुना॒नस्त॒न्व॑मरे॒पस॒मव्ये॒हरि॒र्न्य॑धावि॒ष्ट॒सान॑वि ।
जुष्टो॑मि॒त्राय॒वरु॑णाय॒वा॒यवे॑त्रि॒धातु॒मधु॑क्रियतेसु॒कर्म॑भिः ॥ ८ ॥

शुचि॑ः । पु॒ना॒नः । त॒न्व॑म् । अ॒रे॒पस॑म् । अव्ये॑ । हरि॑ः । नि ।
अ॒धा॒वि॒ष्ट॒ । सान॑वि । जुष्ट॑ः । मि॒त्राय॑ । वरु॑णाय । वा॒यवे॑ ।
त्रि॒ऽधातु॑ । मधु॑ । क्रि॒य॒ते॒ । सु॒कर्म॑ऽभिः ॥ ८ ॥

अरेपसं पापरहितं । यद्वा रिपिगतौ गतिरहितं पात्रेस्थितं इत्यर्थः तादृशं तन्वंआत्मीयं शरीरं पुनानः शोधयन् अतएव शुचिः पूतः दीप्यमानोवा हरिः हरितवर्णःसोमः सानवि सानुनि समुच्छ्रितः अव्ये अविवालकृते दशापवित्रे न्यधाविष्ट ऋत्विग्भिर्निधीयते । धूञ्कंपने स्यसिच्सीयुट्तासिष्विति कर्मणिलुङि चिण्वदिटियण् णित्वाद्वृद्धिः । ततः मित्राय वरुणाय वायवे एतेभ्योजुष्टः पर्याप्तः त्रिधातु त्रिसंधानः । वसतीवरीभिः दध्ना पयसा संस्पृष्टः सोमः त्रिधातु तादृशं मधु मदकरः सोमः सुकर्मभिः शोभनकर्मयुक्तैर्ऋत्विग्भिः क्रियते मित्रादिदेवार्थं प्रदीयते ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

पव॑स्वसोमदे॒ववी॑तये॒वृषेन्द्र॑स्य॒हार्दि॑सोम॒धान॒मावि॑श ।
पु॒रानो॑बा॒धाद्दु॑रि॒ताति॑पारयक्षेत्र॒विद्धिदिश॒आहा॑विपृच्छ॒ते ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

पव॑स्व । सो॒म॒ । दे॒वऽवी॑तये । वृषा॑ । इन्द्र॑स्य । हा॒र्दि॑ ।
सो॒म॒ऽधान॑म् । आ । वि॒श॒ । पु॒रा । न॒ः । बा॒धात् । दु॒ःऽइ॒ता । अति॑ ।
पा॒र॒य॒ । क्षे॒त्र॒ऽवित् । हि । दिशः॑ । आह॑ । वि॒ऽपृ॒च्छ॒ते ॥ ९ ॥

हे सोम वृषा कामानामुदकानांवा सेचकस्त्वं देववीतये देवानांपानाय पवस्व कलशादिषु क्षर । अथ हे सोम त्वमिन्द्रस्य हार्दि हृदयंगमं प्रियं सोमधानं सोमोनिधीयतेस्मिन्निति सोमधानं पात्रं तदाविश प्राविश । किंच नोस्माकं बाधात् बाधनात् पीडनात् पुरा पूर्वमेव दुरिता दुरितानि दुर्गमनानि रक्षांसि अतिपारय अतीत्य पारंगमय । अपिच क्षेत्रवित् मार्गज्ञः पुरुषः विपृच्छते विविधं पंथानं पृच्छते जनाय दिशोमार्गानाह हि ब्रूते खलु । उक्कान्तं यथा रक्षति तथा यज्ञमार्गवेत्ता त्वं अस्मभ्यं यज्ञपथं उक्त्वास्मान् पालयेति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

हि॒तोनसप्ति॑र॒भिवाज॑म॒र्षेन्द्र॑स्येन्दोज॒ठर॒माप॑वस्व ।
ना॒वानसिन्धु॒मति॑पर्षिवि॒द्वाञ्छूरो॒नयुध्य॒न्नव॑नोनि॒दस्पः॑ ॥१०॥२४॥

हि॒तः । न । सप्तिः॑ । अ॒भि । वाज॑म् । अ॒र्ष॒ । इन्द्र॑स्य । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
ज॒ठर॑म् । आ । प॒व॒स्व॒ । ना॒वा । न । सिन्धु॑म् । अति॑ । प॒र्षि॒ ।
वि॒द्वान् । शूरः॑ । न । यु॒ध्यन् । अव॑ । न॒ः । नि॒दः । स्प॒रिति॑ स्पः ॥१०॥२४॥

हेसोम ऋत्विग्भिः प्रेर्यमाणःसन् वाजं सोमनिधानं द्रोणकलशमभ्यर्ष अभिगच्छ । तत्रदृष्टान्तः—हितोन सप्तिः अश्वः हितः प्रेर्यमाणःसन् वाजं संग्राममभिलक्ष्य यथा याति तद्वत् । ततः हे इन्दो इन्द्रस्य जठरं जठरभूतं द्रोणकलशं वा आपवस्व आभिमुख्येन प्रविश । किंच विद्वान् सर्वंजानंस्त्वं अस्मानतिपर्षि दुरितानतीत्य पारय । तत्रदृष्टान्तः—नावान यथा नाविकाः सिंधुं नदीं नावा मनुष्यान् पारयन्ति तद्वत् । किंच हेसोम त्वं शूरोन शूरोवीरइव युध्यन् शत्रून् संप्रहरन् निदोनिन्दकाच्छत्रोः नोस्मानवस्यः अवपारय बाधां विनाश्य पालय । यद्वा नोस्माकं निदोनिन्दकान् शत्रून् अवस्यः अवाङ्मुखं जहि । स्पृहिंसायां बहुलंछन्दसीति श्नाप्रत्ययस्य लुक् तिपि गुणे हल्ङ्यादिना तिलोपः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

Funding by IKS-MoE

आदक्षिणेतिनवर्चं चतुर्थंसूक्तं वैश्वामित्रस्यं वृषभस्यार्षं पवमानसोमदेवताकं नवमींत्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः। तथाचानुक्रान्तं—आदक्षिणानव ऋषभस्तौ वैश्वामित्राविति। ताविंत्यनेन प्रकृतोरेणुः ऋषभश्चोभे परामृश्येते। श्रूयतेहि—अथहविश्वामित्रः पुत्रानामंत्रयामासमधुच्छन्दाः शृणोतनऋषभोरेणुरष्टक[1]इति। गतःसूक्तविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

आदक्षि॑णासृ॒ज्यतेशु॒ष्म्या॒३॒॑सदं॑वेति॑द्रु॒होर॒क्षसः॑पाति॒जागृ॑विः।
हरि॑रोप॒शंकृ॑णुते॒नभ॒स्पय॑उप॒स्तिरे॑च॒म्वो॒३॒॑र्ब्रह्म॑नि॒र्णिजे॑ ॥ १ ॥

आ। दक्षि॑णा। सृ॒ज्य॒ते॒। शु॒ष्मी। आ॒ऽसद॑म्। वेति॑। द्रु॒हः।
र॒क्षसः॑। पा॒ति॒। जागृ॑विः। हरिः॑। ओ॒प॒शम्। कृ॒णु॒ते॒। नभः॑।
पयः॑। उ॒प॒ऽस्तिरे॑। च॒म्वोः॑। ब्रह्म॑। नि॒ःऽनिजे॑ ॥ १ ॥

सोमस्य स्वभूतेयज्ञे ऋत्विग्भ्योदक्षिणा आसृज्यते अस्माभिः प्रदीयते शुष्मी बलवान् सोमः आसदमास्थानं द्रोणाख्यं वेति प्रविशति। किंच जागृविः जागरणशीलः सोमः द्रुहः द्रोहकारिणोरक्षसो राक्षसात्पाति स्तोतॄन् रक्षति। अपिच हरिर्हरितवर्णः सोमः ओपशं आसमन्तादुपशेतेइत्योपशः सर्वस्य धारकं नभो नभसआदित्यस्य स्वभूतं पयः उदकं कृणुते सर्वत्रकरोति। अग्नौप्रास्ताहुतिरित्यादिक्रमेण करोतीत्यर्थः। यद्वा नभोन्तरिक्षं पयः पयसोधारकं करोति। किंच अयंसोमश्चम्वोर्द्यावापृथिवीनामैतत् चमन्ति भक्षयन्ति मनुष्यदेवाअन्नेति तयोरुपस्तिरे उपस्तरणाय आच्छादनाय ब्रह्मबृहदुद्यत्तमांसि विनाशयन्तं। यद्वा परिवृढं सूर्यं द्युलोके करोति तथा तमेवसूर्यं निर्निजे पदार्थानां निर्नेजनाय परिशोधनायच करोति आदित्योहि द्यावापृथिव्यौ स्वतेजसोपस्पृणाति सहि स्वभासा सर्वंनिर्नेक्तिच ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रकृ॑ष्टि॒हेव॑शू॒षए॑ति॒रोरु॑वदसु॒र्यं१॒॑वर्णं॒निरि॑णीतेअस्य॒तम्।
जहा॑तिव॒व्रिंपि॒तुरे॑तिनिष्कृ॒तमु॑प॒प्रुतं॑कृणुतेनि॒र्णिजं॒तना॑ ॥ २ ॥

---

[1] ऐ० ब्रा० ७. १७.।

Funding by IKS-MoE

प्र । कृष्टिहाऽइव । शूषः । एति । रोरुवत् । असुर्यम् । वर्णम् ।
नि । रिणीते । अस्य । तम् । जहाति । वव्रिम् । पितुः । एति ।
निःऽकृतम् । उपऽप्रुतम् । कृणुते । निःऽनिजम् । तना ॥ २ ॥

शूषः शत्रूणांशोषकः बलवान् सोमः रोरुवत् अत्यन्तं शब्दंकुर्वन् कृष्टिहेव मनुष्याणांहन्ता योद्धेव प्रैति प्रगच्छति । किंच असुर्यं असुराणां बाधकं अस्यात्मनोवर्णं हरितं आवारकं बलंवा निरिणीत निर्गमयति । ततः ससोमः वव्रिं वृणोति शरीरमिति वव्रिर्जरा तां जहाति त्यजति । कथमिति चेत् तदुच्यते पितुरन्नं सोमः निष्कृतं संस्कृतं द्रोणकलशं दिवं वा इदानीमेति गच्छति । किंच सोमः तनाविवालेन तते विस्तृते दशापवित्रे निर्णिजं निर्णिगितिरूपनाम आत्मीयं रूपं उपप्रुतं उपगमनशीलं कृणुते करोति तस्माज्जरां त्यजतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अद्रिभिःसुतःपवतेगभस्त्योर्वृषायतेनभसावेपतेमती ।
समोदतेनसतेसाधतेगिरानेनिक्तेअप्सुयजतेपरीमणि ॥ ३ ॥

अद्रिऽभिः । सुतः । पवते । गभस्त्योः । वृषऽयते । नभसा ।
वेपते । मती । सः । मोदते । नसते । साधते । गिरा । नेनिक्ते ।
अप्ऽसु । यजते । परीमणि ॥ ३ ॥

अद्रिभिर्ग्रावभिः गभस्त्योर्बाह्वोः बाहुभ्यांच सुतोभिषुतः ससोमः पवते पात्राणि प्रतिगच्छति । यःसोमः वृषायते वृषवदाचरति । किंच योमती मत्या स्तुत्याभिष्टुतःसन् नभसान्तरिक्षेण वेपते सर्वत्र गच्छति ससोमः मोदते हृष्टोभवति । तथा नसते ग्रहादिषु संश्लिष्टोभवति । किंच गिरा स्तुत्या स्तुतः सन् । साधते स्तोतॄणां धनादिकं साधयति । अपिच अप्सु वसतीवर्याख्यासु नेनिक्ते शुद्धोभवति तथा परीमणि देवैरक्ष्यमाणे यज्ञे देवानां हविःप्रदानेन पोषके वा यज्ञे यजते पूजितोभवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

परिद्युक्षंसहसःपर्वतावृधंमध्वःसिञ्चन्तिहर्म्यस्यसक्षाणिम् ।
आयस्मिन्गावःसुहुतादऊधनिमूर्धञ्छ्रीणन्त्यग्रियंवरीमभिः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

परि॑ । द्यु॒क्षम् । सह॑सः । प॒र्व॒त॒ऽवृध॑म् । मध्वः॑ । सिं॒च॒न्ति॒ ।
ह॒र्म्यस्य॑ । स॒क्षणि॑म् । आ । यस्मि॑न् । गावः॑ । सु॒हु॒त॒ऽअदः॑ ।
ऊध॑नि । मू॒र्धन् । श्री॒णन्ति॑ । अ॒ग्रि॒यम् । वरी॑मऽभिः ॥ ४ ॥

सहसः सहस्विनोमध्वोमदकराः सोमाः द्युक्षं दीप्यमाने द्युलोके क्षियन्तं निवसन्तं पर्वतावृधं मेघानां पर्वतानां वा वर्धयितारं हर्म्यस्य शत्रुपुरस्य सक्षणिमभिभवितारमिन्द्रं परिषिंचति । तथा सुहुतादः सुहुतानां हविषां भक्षयितारोगावो मूर्धन् मूर्धनि समुच्छ्रूते ऊधनि पयोधारकेस्थाने स्थितमग्रियं मुख्यं पयः वरीमभिरुरुत्वैः महत्वैर्यस्मिन्पवमानगुणविशिष्टइन्द्रे आश्रीणंति आमिश्रयन्ति दध्ना पयसाच सोमंश्रीणन्ति खलु तदुच्यते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

समी॒रथं॒नभु॒रिजो॑रहेषत॒दश॒स्वसा॑रो॒अदि॑तेरु॒पस्थ॒आ ।
जिगा॒दुपं॑ज्रयति॒गोरं॑पी॒च्यं॑प॒दं॑यद॑स्यम॒तुथा॒अजी॑जनन् ॥५॥२ ५॥

सम् । ई॒मिति॑ । रथ॑म् । न । भु॒रिजोः॑ । अ॒हे॒ष॒त॒ । दश॑ । स्वसा॑रः ।
अदि॑तेः । उ॒पऽस्थे॑ । आ । जिगा॑त् । उप॑ । ज्र॒य॒ति॒ । गोः ।
अ॒पी॒च्य॑म् । प॒दम् । यत् । अ॒स्य॒ । म॒तुथाः॑ । अजी॑जनन् ॥ ५ ॥ २५ ॥

भुरिजोर्बाहुनामैतद् । बिभ्रति पदार्थानाभ्यामिति । तयोर्बाह्वोः दश दशसंख्याकाः स्वसारः सर्वत्र सरणशीलाः अंगुलयः अदितेर्भूमेरुपस्थे समीपे देवयजनदेशे ईमेनं सोममाभिमुख्येन समहेषत संप्रेरयन्ति। हिवर्धनगत्योः लुङिरूपं । कथमिव रथंन रथं यथांगुलयः प्रेरयंति तद्वद् ससोमः जिगात् पात्राणि गच्छति। किंच गोर्धेनोरपीच्यमन्तर्हितं पय उपज्रयति तदानीं उपगच्छति यद्यदा मतुथा मननीयगाथावन्तः स्तोतारः अस्य सोमस्य पदं स्थानं अजीजनन् जनयन्ति तदानीमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अभिष्टवे श्येनोनयोनिमित्येषा । सूत्रितंच—संप्रेषितःश्येनोनयोनिंसदनंधियाकृतमिति । अग्नीषोमप्रणयनेप्येषा। सूत्रितंच—अन्तश्चप्रागाअदितिर्भवासि श्येनोनयोनिंसदनंधियाकृतमिति

सैषा षष्ठी—

श्येनोनयोनिंसदनंधियाकृतंहिरण्ययमासदंदेवएषति ।
एरिणन्तिबर्हिषिप्रियंगिराश्वोनदेवाँअप्येतियज्ञियः ॥ ६ ॥

श्येनः । न । योनिम् । सदनम् । धिया । कृतम् । हिरण्ययम् ।
आऽसदम् । देवः । आ । ईषति । आ । ईमिति । रिणन्ति ।
बर्हिषि । प्रियम् । गिरा । अश्वः । न । देवान् । अपि ।
एति । यज्ञियः ॥ ६ ॥

देवोद्योतमानः पवमानः धिया स्वकर्मणा कृतं संपादितं हिरण्ययं हिरण्मयमासदमासंद्यभिधानं सदनं गृहमेषति अभिमुखं गच्छति । ईषतेर्गत्यर्थस्य व्यत्ययेन परस्मैपदं । तत्रदृष्टान्तः—श्येनोन योनिं कुलायं यथा श्येनः पक्षी प्रविशति तद्वत् । तत ईमेनं प्रियं प्रीणयितारं सोमं गिरा स्तुत्या बर्हिषि यज्ञे आरिणन्ति स्तोतारोभिमुखं प्रेरयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः । अनन्तरं यज्ञियो यज्ञार्हो यष्टव्योयं सोमः अश्वोन अश्वइव त्वरया देवानप्येति अभिगच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

पराव्यक्तोअरुषोदिवःकविर्वृषात्रिपृष्ठोअनविष्टगाअभि ।
सहस्रणीतिर्यतिःपरायतीरेभोनपूर्वीरुषसोविराजति ॥ ७ ॥

परा । विऽअक्तः । अरुषः । दिवः । कविः । वृषा । त्रिऽपृष्ठः ।
अनविष्ट । गाः । अभि । सहस्रऽनीतिः । यतिः । पराऽयतिः ।
रेभः । न । पूर्वीः । उषसः । वि । राजति ॥ ७ ॥

अरुष आरोचमानः कविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः व्यक्तः विस्पष्टधारायुक्तः यद्वा वसतीवरीभिर्विशेषेणसिक्तःसन् दिवोन्तरिक्षात् परा पराङ्मुखमागच्छति पवित्रात् द्रोणकलशं परागच्छतीत्यर्थः । वृषा वृषभस्त्रिपृष्ठः त्रीणि सवनानि पृष्ठानि अस्येति त्रिपृष्ठः सोमस्य सर्वेषु विद्यमानत्वात् तस्मात् त्रिपृष्ठः सोमः गाः स्तोतृभिः क्रियमाणाः स्तुतीरभिलक्ष्य अनविष्ट शब्दायते । नुशब्दे । किंच सहस्रनीतिः सहस्रनयनः प्रयोगबाहुल्यापेक्षं ग्रहेषु चमसेषुच सहस्रवि-

Funding by IKS-MoE

धनयनत्वं अतएव यतिः पात्रादीनि प्रत्यागंता परायति कलशान् प्रति परागंता भवति 'सोयं पूर्वीर्बह्वीरुषसः कालाध्वनोरितिद्वितीया बहुषूषःकालेषु रेभोन रेभृशब्दे शब्दायमानः स्तोतेव विराजति विशेषेण दीप्यते । तेषु सोमस्याभिषूयमाणत्वात् स्तोता खलु देवानां स्तुतिकरणेन राजति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

त्वेषंरूपंकृणुतेवर्णोअस्यसयत्राशयत्समृतासेधतिस्रिधः ।
अप्सायातिस्वधयादैव्यंजनंसंसुष्टुतीनसतेसंगोअग्रया ॥ ८ ॥

त्वेषम् । रूपम् । कृणुते । वर्णः । अस्य । सः । यत्र । अशयत् ।
सम्ऽऋता । सेधति । स्रिधः । अप्साः । याति । स्वधया । दैव्यम् ।
जनम् । सम् । सुऽस्तुती । नसते । सम् । गोऽअग्रया ॥ ८ ॥

अस्यान्वादेशे शादेशः । अस्य सोमस्य स्वभूतोवर्णः शत्रूणांनिवारकोरश्मिः त्वेषं दीप्यमानं रूपं कृणुते करोति । सरश्मिः यत्र समृता अर्तेःक्तिनिरूपं सम्यक् प्राप्यते योद्धृभिरत्रेति संग्रामः अस्मिन् समृतौ युद्धे अशयत् शेते तिष्ठति । शीङोलङि बहुलंछन्दसीति शपोलुगभावः । तत्रयुद्धे सरश्मिः स्रिधः शोषकान् शत्रून् सेधति निषेधति हिनस्तीतियावत् । वाक्यभेदादनिघातः । किंच अप्साः सनोतेर्विटि आत्वे च कृते रूपं । अपामुदकानां दाता । यद्वा वसतीवर्याख्यानामपां संभक्ता सोयं स्वधया हवीरूपेणान्नेन सह दैव्यं देवानांसंबन्धिनं जनं प्रतियाति गच्छति । अपिच सोयं सुष्टुती स्तुत्या संगच्छते उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । किंच ससोमः गोअग्रया गवादिमुख्यया यया वाचा स्तोतारः पशून् याचन्ते तया वाचा संनसते संगतोभवति । नसतिर्गत्यर्थः भिन्नवाक्यत्वादनिघातः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

उक्षेवयूथापरियन्नरावीदधित्विषीरधितसूर्यस्य ।
दिव्यःसुपर्णोवचक्षतक्षांसोमःपरिक्रतुनापश्यतेजाः ॥ ९ ॥ २६ ॥

उक्षाऽइव । यूथा । परिऽयन् । अरावीत् । अधि । त्विषीः ।
अधित । सूर्यस्य । दिव्यः । सुऽपर्णः । अव । चक्षत । क्षाम् ।
सोमः । परि । क्रतुना । पश्यते । जाः ॥ ९ ॥ २६ ॥

Funding by IKS-MoE

उक्षेव वृषभइव यूथा गोयूथानि प्रत्यागच्छन् शब्दंकरोति तद्वदयं सोमः स्तुतीः परियन् परिगच्छन्। अरावीत् शब्दायते ततः सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य त्विषीर्दीप्तीरध्यधित अधिदधाति सूर्यात्मनाद्युलोकेवतिष्ठतइत्यर्थः। दधातेर्लुङि स्थाघ्वोरिच्चेतीत्वकित्वे। किंच दिव्यः दिविभवः सुपर्णः सुपतनः श्येनरूपया गायत्र्या हृतत्वात् शोभनगमनः सोमः क्षां पृथिवीनामैतत् क्षियन्ति निवसन्त्यत्रेति क्षां पृथिवीमवचक्षत अवपश्यति चष्टेर्लुङि बहुलंछन्दसीति शपोलुगभावः ततः सोमः जाः जाताः प्रजाः क्रतुना प्रज्ञानेन परिपश्यते परितः पश्यति व्यत्ययेनात्मनेपदं ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

हरिंमृजंतीतिनवर्चं पंचमं सूक्तं आंगिरसस्य हरिमन्तस्यार्षं पवमानसोमदेवताकं जागतमूर्ध्वंप्रागुशनसइति परिभाषया जागतं। तथाचानुक्रान्तं—हरिंहरिमन्तइति। गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

हरिं॑मृजन्त्यरु॒षोनयुं॑ज्यते॒सं॑धे॒नुभिः॑क॒लशे॒सोमो॑अज्यते ।
उद्वाचं॑मी॒रयं॑तिहि॒न्वतें॑म॒तीपुं॑रुष्टु॒तस्य॒कतिं॑चित्परि॒प्रियं॑ः ॥ १ ॥

हरिम् । मृ॒ज॒न्ति॒ । अ॒रु॒षः । न । युज्य॒ते॒ । सम् । धे॒नु॒ऽभिः॑ ।
क॒लशे॑ । सोमः॑ । अ॒ज्य॒ते॒ । उत् । वाच॑म् । ई॒रय॑ति । हि॒न्वते॑ ।
म॒ती । प॒रु॒ऽस्तु॒तस्य॑ । कति॑ । चि॒त् । प॒रि॒ऽप्रियः॑ ॥ १ ॥

हरिं हरितवर्णं सोमं ऋत्विजोमृजन्ति मार्जयन्ति। मृजेरजादौ संक्रमे विभाषा वृद्धिरिष्यतइति तत्रवृद्धेरभावः। सोयमरुषोन अर्तेरुषत् प्रत्ययः गमनशीलोश्वइव युज्यते इन्द्रादिभिः संयुज्यते। किंच कलशे कलशोद्रोणाभिधानः स्थितःसोमः धेनुभिः गोविकारैः दध्यादिभिः समज्यते समक्तः सिक्तोभवति। अपिच सोमोयदा वाचंशब्दमुदीरयति उद्गमयति शब्दं करोतीत्यर्थः तदा स्तोतारश्च मती सुपां सुलुगिति द्वितीयायाःपूर्वसवर्णदीर्घः स्तुतिं हिन्वते प्रेरयन्ति हिगतौ वृद्धौचेति स्वादिःआत्मनेपदी ततः स्तोत्राभिष्टुतः सपुरुष्टुतस्य बहुस्तोत्रयुक्तस्य स्तोतुःपरिप्रियः प्रीङ्तर्पणे क्विप् शसि इयङादेशःकृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं परितः प्रीणयितॄणि कतिचित् कियन्ति धनानि प्रयच्छन्ति ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया–

सा॒कं॑व॑दन्तिब॒हवो॑मनी॒षिण॒इन्द्र॑स्य॒सोमं॑ज॒ठरे॒यदा॑दु॒दुहुः॑ ।
यदी॑मृ॒जन्ति॑सु॒गभ॑स्तयो॒नरः॒सनी॑ळाभि॒र्दश॑भिः॒काम्यं॒मधु॑ ॥ २ ॥

सा॒कम् । व॒द॒न्ति॒ । ब॒हवः॑ । म॒नी॒षिणः॑ । इन्द्र॑स्य । सोम॑म् ।
ज॒ठरे॑ । यत् । आ॒ऽदु॒दुहुः॑ । यदि॑ । मृ॒जन्ति॑ । सुऽगभ॑स्तयः ।
नरः॑ । सऽनी॑ळाभिः । द॒शऽभिः॑ । काम्य॑म् । मधु॑ ॥ २ ॥

मनीषिणः मनसईशितारः प्राज्ञा बहवःस्तोतारः साकं सहैव युगपत् मंत्रान् वदन्ति तदा स्तुवन्ति यदा इन्द्रस्य जठरे द्रोणकलशे सोममादुहुः ऋत्विजोदुदुहुः तदाभिष्टुवन्तीति । दुहेर्लिटि उसि रूपं । द्विर्वचनस्यछन्दसि विकल्पितत्वादत्रद्विर्वचनाभावः । किंच यदि यदा सुगभस्तयः शोभनबाहुकानरः कर्मनेतारोमनुष्याः काम्यं काम्यमानं मधु मदकरं सोमं सनीळाभिर्दशभिः दशसंख्याकाभिरंगुलीभिर्मृजन्ति सोममभिषुण्वन्ति तदा वदन्तीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अर॑ममाणो॒अत्ये॑ति॒गाअ॒भिसूर्य॑स्यप्रि॒यंदु॑हि॒तुस्ति॒रोरव॑म् ।
अन्व॑स्मै॒जोष॑मभरद्वि॒नंगृ॒सःसंद्व॒यीभिः॒स्वसृ॑भिःक्षेतिजा॒मिभिः॑ ॥ ३ ॥

अर॑ममाणः । अति॑ । ए॒ति॒ । गाः । अ॒भि । सूर्य॑स्य । प्रि॒यम् ।
दु॒हि॒तुः । ति॒रः । रव॑म् । अनु॑ । अ॒स्मै॒ । जोष॑म् । अ॒भ॒र॒त् । वि॒न॒म्ऽगृ॒सः ।
सम् । द्व॒यीभिः॑ । स्वसृ॑ऽभिः । क्षे॒ति॒ । जा॒मिऽभिः॑ ॥ ३ ॥

ससोमः अरममाणः अनुपरतःसन् पुनःपुनः देवानांप्रीणनाय ग्रहादीनि प्रविशन्नित्यर्थः । गा गोविकारानाश्रयणानभिलक्ष्य अत्येति अतिक्रम्य गच्छति । ततः शब्दायमानःसोमः सूर्यस्यादित्यस्य दुहितुरुषसः प्रियं रवं शब्दं तिरः तिरस्करोति । तस्मिन्काले सोमाभिषवध्वनिर्महान् भवतीत्यर्थः । विनंगृसः विनं कमनीयं स्तोत्रं गृह्णातीतिविनंगृसः स्तोता जोषं जुषेर्घंञिरूपं । पर्याप्तं स्तोत्रं तस्मै सोमाय अन्वभरत् अनुभरति । करोतीतियावत् । सोयंसोमः द्वयीभिः द्वाभ्यांपाणिभ्यामुत्पन्नाभिः जामिभिः परस्परंबन्धुभिः स्वसृभिः कर्मकरणार्थमितस्ततोगच्छन्तीभिरंगुलिभिः संक्षेति संगच्छते क्षिनिवासगत्योः छान्दसोविकरणस्य लुक् ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी—

नृधू॑तो॒अद्रि॑षुतोब॒र्हिषि॑प्रि॒यःपति॒र्गवां॑प्र॒दिव॒इन्दु॑र्ऋ॒त्वियः॑ ।
पुरं॑न्धिवा॒न्मनु॑षोयज्ञ॒साध॑नः॒शुचि॑र्धि॒याप॑वते॒सोम॑इन्द्रते ॥ ४ ॥

नृ॒ऽधू॑तः । अद्रि॑ऽसुतः । ब॒र्हिषि॑ । प्रि॒यः । पतिः॑ । गवा॑म् ।
प्र॒ऽदिवः॑ । इन्दुः॑ । ऋ॒त्वियः॑ । पुर॑न्धिऽवान् । मनु॑षः । य॒ज्ञ॒ऽसाध॑नः ।
शुचिः॑ । धि॒या । प॒व॒ते॒ । सोमः॑ । इ॒न्द्र॒ । ते॒ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र पवमानगुणविशिष्टेन्द्र ते त्वदर्थं बर्हिषि यज्ञे अयं सोमः धिया स्वेनकर्मणा धारया वा पवते पात्रेषु स्यन्दते । कीदृशः नृधूतः कर्मनेतृभिर्मनुष्यैः शोधितः अद्रिषुतः तथा ग्रावभिरभिषुतः प्रियः देवानां प्रीणयिता गवांपतिः स्वामी इन्द्रोगा अलभत । तस्माद्गवांस्वामी । प्रदिवः पुराणनामैतत् पुराणः इन्दुः पात्रेषु क्षरन् ऋत्वियः ऋतौजातः ऋतोरण् छन्दसिघसितिघसः सित्वेन पदसंज्ञायां भसंज्ञानिमित्तओर्गुणोनभवति । पुरंधिवान् पुरंधिर्बहुधीरितियास्कः[१] । बहुकर्मवान् मनुषोमनुष्यस्य यज्ञसाधनः शुचिर्दीप्यमानः यद्वा दशापवित्रेण शुद्धः एवंगुणः सोमः इन्द्रार्थं पवते इतिसंबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नृबा॒हुभ्यां॑चोदि॒तोधार॑यासु॒तो॑नुष्व॒धंप॑वते॒सोम॑इन्द्रते ।
आप्रा॒ःक्रतू॒न्त्सम॑जैरध्व॒रेम॒तीर्वेर्नद्रु॒षच्च॒म्वो॒३॑रास॑द॒द्धरिः॑ ॥५॥२७॥

नृबा॒हुऽभ्या॑म् । चो॒दि॒तः । धार॑या । सु॒तः । अ॒नु॒ऽस्व॒धम् । प॒व॒ते॒ ।
सोमः॑ । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । आ । अ॒प्राः॒ । क्रतू॑न् । सम् । अ॒जैः॒ । अ॒ध्व॒रे ।
म॒तीः । वेः । न । द्रु॒ऽसत् । च॒म्वोः॑ । आ । अ॒स॒द॒त् । हरिः॑ ॥५॥२७॥

हे इन्द्र पवमानगुणविशिष्ट नृबाहुभ्यां कर्मनेतृणामृत्विजां बाहुभ्यां चोदितः प्रेरितः धारया सुतोभिषुतः यथा धाराभवति तथाभिषुतइत्यर्थः । तादृशः सोमः ते तवानुष्वधं बलमनु बलार्थं यद्वा स्वधेत्यन्ननाम अन्नार्थं पवते आगच्छति । ततः सत्वं सोमपानेन क्रतून् कर्माणि

---

[१] नि० ६. १३.

आप्राः आपूरयसि । किंच अध्वरे यज्ञे मतीः अभिमानान् शत्रून् समजै सम्यक्जितवानसि । जिजये । लुङि सिपि सिचोबहुलं छन्दसीतीडभावः । सिचिवृद्धिरिति वृद्धिः । सोयं हरिर्हरितवर्णः सोमः चम्वोरधिषवणफलकयोः आसददासीदति । तत्रदृष्टान्तः—वेर्न वीगत्यादिषु अन्येभ्योपि दृश्यतइति विच् सार्वधातुकार्धधातुकयोरितिगुणः । यथा वेः पक्षी द्रुषत् द्रुमेसीदतीति तद्वत् द्रुषदिति पूर्वपदादितिषत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒ंशुंदु॑ह॒न्ति॒स्त॒नय॑न्त॒माक्षि॑तंक॒विंक॒वयो॒पसो॑मनी॒षिण॑ः ।
समी॒गावो॑म॒तयो॑यन्तिसं॒यत॑ऋ॒तस्य॒योना॒सद॑नेपु॒न॒र्भुव॑ः ॥ ६ ॥

अ॒ंशुम् । दु॒ह॒न्ति॒ । स्त॒नय॑न्तम् । आक्षि॑तम् । क॒विम् । क॒वय॑ः ।
अ॒पस॑ः । म॒नी॒षिण॑ः । सम् । ई॒मिति॑ । गाव॑ः । म॒तय॑ः । य॒न्ति॒ ।
स॒म्ऽयत॑ः । ऋ॒तस्य॑ । योना॑ । सद॑ने । पु॒न॒ःऽभुव॑ः ॥ ६ ॥

कवयः क्रान्तप्रज्ञाः अपसः कर्मवन्तः मनीषिणः मनसईशा मनीषा बुद्धिः तद्वन्तः ऋत्विजः स्तनयन्तं शब्दायमानं अक्षितमक्षीणं कविं क्रान्तदर्शिनं अश्रुं सोमं दुहन्ति अभिषुण्वन्ति । ततः पुनर्भुवः पुनर्भवनशीलाः गावः पशवः मतयोमननीयाः स्तुतयश्च संयतः परस्परं संगताः सत्यः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योना योनौ योनिस्थानीये उत्पत्तिभूते सदने उत्तरवेद्याख्ये ईमेनं सोमं संयन्ति संगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नाभा॑पृथि॒व्याध॒रुणो॑म॒हो॒दि॒वो॒३॑पामू॒र्मौ॑सिन्धु॑ष्व॒न्तरु॑क्षि॒तः ।
इन्द्र॑स्य॒वज्रो॑वृष॒भोवि॒भूव॑सु॒ःसोमो॑हृ॒देप॑वते॒चारु॑र्मत्स॒रः ॥ ७ ॥

नाभा॑ । पृ॒थि॒व्याः । ध॒रुण॑ः । म॒हः । दि॒वः । अ॒पाम् । ऊ॒र्मौ ।
सिन्धु॑षु । अ॒न्तः । उ॒क्षि॒तः । इन्द्र॑स्य । वज्र॑ः । वृ॒ष॒भः ।
वि॒भुऽव॑सुः । सोम॑ः । हृ॒दे । प॒व॒ते॒ । चारु॑ । म॒त्स॒रः ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

महोमहतो दिवोद्युलोकस्य धरुणोधारकोयं सोमः पृथिव्याः विस्तीर्णायाभूमेः नाभानाभौ नाभिस्थानीये उच्छ्रितेप्रदेशे—यदुत्तरवेदीनाभिरित्याम्नानात्। उत्तरवेदिस्थाने ऋत्विग्भिःनिहितः सिंधुषु स्यन्दमानासु नदीषु अपामुदकानां उर्मौ संघे अन्तर्मध्ये उक्षितः सिक्तः अन्तरिक्षस्थानमध्येवर्तमानइत्यर्थः । तादृशइन्द्रस्य वज्रोवज्रस्थानीयोवृषभः कामानांवर्षिता अतएव विभूवसुः व्याप्तधनः सोमः चारु कल्याणं यथाभवति तथा इन्द्रस्य मत्सरः मादयिता सन् हृदे मनसे सुखाय पवते आगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सतूप॑वस्व॒परि॒पार्थि॑वं॒रजः॑स्तो॒त्रेशिक्ष॑न्नाधून्व॒तेच॑सुक्रतो ।
मानो॒निर्भा॒ग्वसु॑नःसादन॒स्पृशो॑र॒यिंपि॒शङ्गं॑बहु॒लंव॑सीमहि ॥ ८ ॥

सः । तु । प॒व॒स्व॒ । परि॑ । पार्थि॑वम् । रजः॑ । स्तो॒त्रे । शिक्ष॑न् ।
आ॒ऽधू॒न्व॒ते । च॒ । सु॒क्र॒तो॒ इति॑ सुऽक्रतो । मा । नः॒ । निः ।
भा॒क् । वसु॑नः । स॒द॒न॒ऽस्पृशः॑ । र॒यिम् । पि॒शङ्ग॑म् ।
ब॒हु॒लम् । व॒सी॒म॒हि॒ ॥ ८ ॥

हे सुक्रतो शोभनकर्मन् सुप्रज्ञवा सोम तादृशस्त्वं पार्थिवं रजः लोकं लक्षीकृत्य तु क्षिप्रं परिपवस्व परितः सर्वतः क्षर । किंकुर्वन् आधून्वते अदाभ्यग्रहात्त्रिभिरंशुभिराधावनंकुर्वते । तथा भगवतापस्तंबेन सूत्रितं—तैरेनंचतुराधुनोति पंचकृत्वः सप्तकृत्वोवेति। तस्मै स्तोत्रे धनादिकंशिक्षन् प्रयच्छन् परिपवस्वेति समन्वयः । ततस्त्वंनोस्मान् वसुनोधनान् मानिर्भाक् मानिर्भांक्षीः । कीदृशान् सदनस्पृशः येनभूतेन वसुना सदना सदनानि गृहान् पुत्रादीन् स्पृशन्ति तादृशान् ग्रहादिकस्य प्रदातुः धनान्माावियुजः । भाक् भजसेवायां लुङि सिपि सिचि बहुलंछन्दसीतीडागमाभावः । एकाचइतीट्प्रतिषेधः हलन्तलक्षणावृद्धिः सिपोलोपः । यस्मादेवं तस्माद्वयं पिशंगं नानारूपं कनकादिना अतएव बहुलं प्रभूतं रयिं धनं वसीमहि आच्छादयेम बहुधनवन्तोभवेमेत्यर्थः वसआच्छादने आदादिकः लिङ्रूपं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आतून॑इन्दोश॒तदा॒त्वश्व्यं॑स॒हस्रं॑दातुपशु॒मद्धिर॑ण्यवत् ।
उप॑मास्वबृह॒तीरे॒वती॒रिषोधि॑स्तो॒त्रस्यं॑पवमाननोगहि ॥ ९॥२८॥

---

१ ऐ० ब्रा० १.२८.।

Funding by IKS-MoE

आ । तु । नः । इन्दो इति । शतऽदातु । अश्व्यम् । सहस्रऽदातु ।
पशुऽमत् । हिरण्यऽवत् । उप । मास्व । बृहतीः । रेवतीः । इषः ।
अधि । स्तोत्रस्य । पवमान । नः । गहि ॥ ९ ॥ २८ ॥

हे इन्दो पवमान नोस्मभ्यं तु क्षिप्रं धनमायच्छ । कीदृशं शतदातु दातुदानं बहुदानं अश्व्यं अश्वसहितं सहस्रदातु सहस्रदानोपेतं पशुमत् पश्वादियुक्तं हिरण्यवत् हिरण्ययुक्तं च धनं देहि । तथा हे सोम बृहतीः प्रभूतानि रेवतीर्धनवन्ति यद्वा पयसोदातारः पशवः तद्वन्ति इषोन्नानिचास्मभ्यमुपमास्व उपमिमीष्व कुर्वितियावत् । किंच हे पवमान नोस्माकं एवंभूतस्य स्तोत्रस्य श्रवणाय अधिगहि आगच्छ । क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी चतुर्थ्यर्थे बहुलंछन्दसीति षष्ठी ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीयेष्टाविंशोवर्गः ॥२८॥

स्रक्कइति नवर्चं षष्ठंसूक्तं आंगिरसस्य पवित्रस्यार्षं जागतं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रम्यते—स्रक्केपवित्रइति । प्रवर्ग्येभिष्टवे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—स्रक्केद्रप्सस्यायंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाइति ।

तत्र प्रथमा—

स्रक्केद्रप्सस्यधमतःसमस्वरन्नृतस्ययोनासमरन्तनाभयः ।
त्रीन्त्समूर्ध्नोअसुरश्चक्रआरभेसत्यस्यनावःसुकृतमपीपरन् ॥ १ ॥

स्रक्के । द्रप्सस्य । धमतः । सम् । अस्वरन् । ऋतस्य । योना ।
सम् । अरन्त । नाभयः । त्रीन् । सः । मूर्ध्नः । असुरः । चक्रे ।
आऽरभे । सत्यस्य । नावः । सुऽकृतम् । अपीपरन् ॥ १ ॥

स्रक्के यज्ञस्य हनुस्थानीये स्रक्के ओष्ठप्रान्तो हनुरुच्यते । अधिषवणफलके धमतोभिषूयमाणस्य द्रप्सस्य सोमस्यांशवःसमस्वरन् संगच्छन्ते । तदास्यशब्दयन्वा ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योना योनौ उत्पत्तिस्थाने नाभयः सोमरसाः समरन्त संगच्छन्ते । अर्तेःसमोगमीत्यादिनात्मनेपदं सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्चेतिच्लेरङ् । अथ असुरोबलवान् सर्वेषांप्रीणनात् प्राणदाता वा ससोमः मूर्ध्नः समुच्छ्रितान् त्रीन्लोकान् आरभे आरंभणाय मनुष्यदेवादीनां संचरणाय

चक्रे करोति । किंच सत्यस्य सत्यभूतस्य सोमस्य नावः नौकाइव स्थिताः चतस्रः स्थाल्यः आदित्याग्रयणोक्थ्यध्रुवस्थाल्यइति ताः स्थाल्यः सुकृतं सुष्ठु कर्माणि कुर्वन्तं यजमानमपीपरन् अभिमतप्रदानेन पूजयन्ति वा । पारयतेर्लुङि चङि सन्वद्भावाभ्यासेत्वदीर्घाः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

सम्यक्सम्यञ्चोमहिषाअहेषतसिन्धोरूर्मावधिवेनाअवीविपन् ।
मधोर्धाराभिर्जनयन्तोअर्कमित्प्रियामिन्द्रस्यतन्वमवीवृधन् ॥२॥

सम्यक् । सम्यञ्चः । महिषाः । अहेषत । सिन्धोः । ऊर्मौ । अधि ।
वेनाः । अवीविपन् । मधोः । धाराभिः । जनयन्तः । अर्कम् ।
इत् । प्रियाम् । इन्द्रस्य । तन्वम् । अवीवृधन् ॥ २ ॥

महिषाः पूज्याः महान्तोवा ऋत्विजः सम्यंचः परस्परंसंगताः सन्तः सम्यगहेषत सोमं सम्यक्प्रेरयन्ति अभिषुण्वन्तीतियावत् । हिगतौ वृद्धौच लुङि सिचि रूपं ततः वेनाः वेनतेःकान्तिकर्मणइतियास्कः । स्वर्गादिफलंकामयमानाऋत्विजः सिंधोः स्यन्दमानस्योदकस्य ऊर्मावधि संघे वसतीवर्यादिषु जलेषु सोममवीविपन् कंपयंति तत्र प्रेरयन्तीत्यर्थः । वपतेर्ण्यन्तस्य लुङि चङि णौचङ्युपधायाह्रस्वइतिह्रस्वः । किंच अर्कमर्चनीयंस्तोत्रं जनयन्तः कुर्वन्तः ते प्रियां प्रियतमां इन्द्रस्य तन्वं धाम च मधोर्मदकरस्य सोमस्य धाराभिः अवीवृधन् वर्धितवन्तः । वर्धतेर्लुङि चङि रूपं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

पवित्रवन्तःपरिवाचमासतेपितैषांप्रत्नोअभिरक्षतिव्रतम् ।
महःसमुद्रंवरुणस्तिरोदधेधीराइच्छेकुर्धरुणेष्वारभम् ॥ ३ ॥

पवित्रऽवन्तः । परि । वाचम् । आसते । पिता । एषाम् । प्रत्नः ।
अभि । रक्षति । व्रतम् । महः । समुद्रम् । वरुणः । तिरः । दधे ।
धीराः । इत् । शेकुः । धरुणेषु । आऽरभम् ॥ ३ ॥

---

१. नि० १०. ३८. ।

पवित्रवन्तः पवित्रेण शोधकेन सामर्थ्येनयुक्ताः सोमस्य रश्मयः वाचं सोमस्थितां माध्यमिकां वाचं पर्यासते पर्युपविशन्ति । सोमः अन्तरिक्षेतिष्ठतिखलु । सोमोवैराजा[1]गंधर्वेष्वासीदित्यांम्नानात् । ततः प्रत्नः पुराणः एषां रश्मीनां पितायंसोमश्च व्रतं प्रकाशनात्मकं कर्माभिरक्षति अवितं करोति । किंच वरुणः सर्वस्य स्वतेजसाच्छादकः सोयं सोमः महोमहत् समुद्रमन्तरिक्षनामैतत् महदन्तरिक्षं तैरश्मिभिः तिरोदधे अन्तर्हितमकरोत् सर्वंव्याप्नोदितियावत् । तमिमं सोमं धीराः इत् इदवधारणे कर्मणि कुशलाः प्राज्ञाएव ऋत्विजः धरुणेषु सर्वस्य धारकेषु वसतीवर्याख्येषूदकेषु आरभं आरब्धुं शेकुः शक्नुवन्ति च रभेस्तुमर्थे शकिणमुल्कमुलौइति कमुल् लित्स्वरेण मध्योदात्तः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒हस्र॑धा॒रेव॒तेसम॑स्वरन्दि॒वोनाके॒मधु॑जिह्वाअस॒श्चतः॑ ।
अस्य॒स्पशो॒नानिमि॑षन्ति॒भूर्ण॑यःप॒देप॑देपा॒शिनः॑सन्ति॒सेत॑वः ॥ ४ ॥

स॒हस्र॑ऽधारे । अव॑ । ते । सम् । अ॒स्व॒र॒न् । दि॒वः । नाके॑ ।
मधु॑ऽजिह्वाः । अ॒स॒श्चतः॑ । अस्य॑ । स्पशः॑ । न । नि । मि॒ष॒न्ति॒ ।
भूर्ण॑यः । प॒देऽप॑दे । पा॒शिनः॑ । स॒न्ति॒ । सेत॑वः ॥ ४ ॥

सहस्रधारे बहूदकधारा यस्मात् द्रवन्ति तत्तथोक्तमन्तरिक्षं तस्मिन् वर्तमानास्ते सोमरश्मयः अव अवस्तात् स्थितां पृथिवीं समस्वरन् वृष्ट्यासंयोजयन्तीत्यर्थः।किंच दिवोद्युलोकस्य नाके समुच्छ्रितेदेशे वर्तमानाः मधुजिह्वाः मध्वग्राः सोमतेजसा अग्रेभ्योहि मधूत्पन्नंभवति । अतोमधुजिह्वाः असश्चतः संगतवर्जिताः पृथक्पृथक् दिवि अवस्थिताः । अस्यसोमस्य स्वभूताःस्पशः चारभूताः रश्मयः भूर्णयः क्षिप्रगामिनः सन्तोन निमिषन्ति निमेषं न कुर्वन्ति । किंतु पाशिनः सुकृतिनश्च ज्ञातुं सर्वदा जाग्रतीत्यर्थः । अथवा राजानोदुष्टान् विवारयितुं सर्वदा जागरणं कुर्वन्ति तद्वत् । एवं ते रश्मयः पदेपदे स्थानेस्थाने सेतवः संबद्धाःसन्तः पाशिनः पापकृतां बाधकाः सन्ति भवन्ति ॥ ४ ॥

---

[1] ऐ० ब्रा० १. २७.।

Funding by IKS-MoE

अथ पंचमी–

पितुर्मातुरध्यायेसमस्वरन्नृचाशोचन्तःसन्दहन्तोअव्रतान् ।
इन्द्रद्विष्टामपधमन्तिमाययात्वचमसिक्नींभूमनोदिवस्परि॥५॥२९॥

पितुः । मातुः । अधि । आ । ये । सम्ऽअस्वरन् । ऋचा । शोचन्तः ।
सम्ऽदहन्तः । अव्रतान् । इन्द्रऽद्विष्टाम् । अप । धमन्ति । मायया ।
त्वचम् । असिक्नीम् । भूमनः । दिवः । परि ॥ ५ ॥ २९ ॥

पितुर्मातुः द्यावापृथिव्योः । द्यौर्मेपिताजनितानाभिरत्रबन्धुर्मेमातापृथिवीमहीयमित्यादिषु । द्यावापृथिव्योः मातापितृत्वाम्नानात् । द्यावापृथिवीभ्यां ये सोमस्य रश्मयः अध्या समस्वरन् अधिकं प्रादुर्भूताअभवन् । तेऋचा ऋत्विग्भिः क्रियमाणया स्तुत्या शोचन्तोदीप्यमानाः अव्रतान् कर्मरहितान् यजमानान् संदहन्तः सम्यक्विनाशयन्तः ते रश्मयः इन्द्रद्विष्टां इन्द्राय द्वेषकारिणीं । क्तेचेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । इन्द्रेणद्विष्टां वा असिक्नीं । रात्रिनामैतत् । रात्रिवत् कृष्णरूपां त्वचं राक्षसमित्यर्थः । मायया कर्मणा प्रज्ञया वा भूमनोविस्तृताः भूलोकात् दिवस्परि द्युलोकाच्च अपधमन्ति अपगतं कुर्वन्ति अपघ्नन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी–

प्रत्नान्मानादध्यायेसमस्वरञ्छ्लोकयन्त्रासोरभसस्यमन्तवः ।
अपानक्षासोबधिराअहासतऋतस्यपन्थांनतरन्तिदुष्कृतः ॥ ६ ॥

प्रत्नात् । मानात् । अधि । आ । ये । सम्ऽअस्वरन् ।
श्लोकऽयन्त्रासः । रभसस्य । मन्तवः । अप । अनक्षासः । बधिराः ।
अहासत । ऋतस्य । पन्थाम् । न । तरन्ति । दुःऽकृतः ॥ ६ ॥

श्लोकयंत्रासः श्लोकाः स्तुतयः स्तुतिनियमना रभसस्यमन्तवः वेगमतिमन्यमानाः एतादृशायेसोमरश्मयः प्रत्नात् पुराणात् मानात् अन्तरिक्षादध्यासमस्वरन् सहप्रादुर्भूताअभवन्

---

१ ऋ० सं० २. ३. २०. ।

Funding by IKS-MoE

तान् रश्मीन् अनक्षासः चक्षुर्वर्जिताः साधुपदार्थानामद्रष्टारोनराः बधिराः देवतास्तुतिश्रवणवर्जिताः पापकृतोनरश्च अपहासत तान्परित्यजन्ति । दर्शिनः श्रवणवन्तोमेधाविनस्तु नपरिजहति किंतु स्तुवन्ति । तदेवाह—ऋतस्य सत्यस्य पंथां मार्गभूतमेषां गणं दुष्कृतः पापकृतोनरानतरन्ति नोत्तारयन्ति सुकृतिनस्तु तरन्तीत्यभिप्रायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सहस्रधारेविततेपवित्रआवाचंपुनन्तिकवयोमनीषिणः ।
रुद्रासएषामिषिरासोअद्रुहःस्पशस्स्वञ्चःसुदृशोनृचक्षसः ॥ ७ ॥

सहस्रऽधारे । विऽतते । पवित्रे । आ । वाचम् । पुनन्ति ।
कवयः । मनीषिणः । रुद्रासः । एषाम् । इषिरासः । अद्रुहः ।
स्पशः । सुऽअञ्चः । सुऽदृशः । नृऽचक्षसः ॥ ७ ॥

कवयः क्रान्तकर्माणः अतएव मनीषिणः प्राज्ञाऋत्विजः सहस्रधारे अनेकधारोपेते वितते कर्मणि विस्तृते पवित्रे शुध्युत्पादकेसोमे वर्तमानां वाचं माध्यमिकां सोमःखलु विश्वावसुप्रभृतिगंधर्वांश्चान्तरिक्षेतिष्ठन्। सोमोवैराजागंधर्वेष्वासीदि[1]तिश्रवणात्।तत्रवर्तमानं सोमं देवागोपया वाचा क्रीतवन्तः तदासोमोवाकृतिष्ठतीति शक्यते वक्तुं । तस्मात् सोमेस्थितां माध्यमिकांवाचमापुनंति संस्कुर्वन्ति स्तुवन्तीतियावत्। यउक्तगुणां मरुतांमातरं माध्यमिकां वाचं स्तुवन्ति तेषां रुद्रासोरुद्रपुत्रा मध्यमवाचापुत्रामरुतः स्पशः वाचावशिनोभवन्ति । कीदृशा इषिरासः इषिरागमनशीलाः अद्रुहः स्तोतॄणामद्रोग्धारः । कर्मणिक्विबौणादिकः । परैरहिंस्याः स्वंचः शोभनाञ्चनाः अतएव सुदृशः सुदर्शनाः नृचक्षसोनृणांकर्मनेतॄणां द्रष्टारः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ऋतस्यगोपानदभायसुक्रतुस्त्रीषपवित्राहृद्य१न्तरादधे ।
विद्वान्सविश्वाभुवनाभिपश्यत्यवाजुष्टान्विध्यतिकर्तेअव्रतान् ॥८॥

ऋतस्य । गोपाः । न । दभाय । सुऽक्रतुः । त्री । सः । पवित्रा ।
हृदि । अन्तः । आ । दधे । विद्वान् । सः । विश्वा । भुवना । अभि ।
पश्यति । अव । अजुष्टान् । विध्यति । कर्ते । अव्रतान् ॥ ८ ॥

---

[1] ऐ० ब्रा० १. २७.

ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य गोपा गोपायिता अतएव सुक्रतुः शोभनकर्मा सोमः नदभाय दंभाय स्तंभनाय नभवति परैर्दंभयितुं नशक्यतइत्यर्थः। किंच ससोमः त्री शेश्छन्दसि बहुळमितिलुक् त्रीणि पवित्रा अग्निवायुसूर्यात्मकानि त्रीणि पवित्राणि हृद्यन्तः हृदयस्यान्तः आददे आदधाति स्वस्मिन् संगमयतीत्यर्थः। अपिच विद्वान् सर्वंजानानः ससोमः विश्वा भुवना सर्वाणि भुवनानि अभिपश्यति ततः कर्ते करोतेरौणादिकस्तप्रत्ययः कर्मण्यजुष्टानप्रियान् अतएवाव्रतानयजमानान् अवविध्यति अवाङ्मुखान् कृत्वा ताडयति हिनस्तीतियावत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ऋ॒तस्य॒तन्तु॒र्वित॑तःप॒वित्र॒आजि॒ह्वाया॒अग्रे॒वरु॑णस्यमा॒यया॑ ।
धीरा॑श्चि॒त्तत्स॒मिन॑क्षन्तआश॒तात्रा॑क॒र्तमव॑पदा॒त्यप्र॑भुः ॥ ९ ॥३०॥

ऋ॒तस्य॑ । तन्तुः॑ । विऽत॑तः । प॒वित्रे॑ । आ । जि॒ह्वायाः॑ । अग्रे॑ ।
वरु॑णस्य । मा॒यया॑ । धीराः॑ । चि॒त् । तत् । स॒म्ऽइन॑क्षन्तः ।
आ॒श॒त॒ । अत्र॑ । क॒र्तम् । अव॑ । प॒दा॒ति॒ । अप्र॑ऽभुः ॥ ९ ॥ ३० ॥

ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य तन्तुस्तनिता पवित्रे अविवाळमये दशापवित्रे विततोविस्तृतः। यद्वा पवित्रे अन्तरिक्षे विस्तृतः सोमः वरुणस्य जिह्वायाअग्रे मायया कर्मणा आस्थित वरुणजिह्वाग्रे आपस्तिष्ठन्ति तासु सोमोवसतीति वसतीवर्यांघुदकेस्थितइत्यर्थः। ततः धीराश्चित् कर्मणिप्राज्ञाएव तत् वरुणजिह्वाग्रस्थानं समिनक्षन्तः इनक्षतिर्गतिकर्मा। संव्याप्नुवन्तः सन्तआशत। स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा प्राप्नुवन् यः पुनः कर्तं काळाध्वनोरितिद्वितीया। कर्मणिअप्रभुः समर्थोन भवति सोयमत्रास्मिन्नेवलोके अवपदाति अवस्तान्नरकेपतति नोपरिगच्छति। पदगतौ ळेट्यडागमः तस्मात्। सर्वैः अग्निष्टोमादिकर्म कर्तव्यमित्येषोर्थोभिहितोभवति ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

शिशुर्नेतिनवर्चं सप्तमंसूक्तं दैर्घतमस्यस्य कक्षीवतआर्षं पवमानसोमदेवताकं अष्टमीत्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः। तथाचानुक्रम्यते—शिशुर्नकक्षीवांस्त्रिष्टुबष्टमीति। गतः सूक्तविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

शिशु॒र्नजा॒तोऽव॑चक्रद॒द्वने॒स्व१॒र्यद्वा॒ज्य॑रु॒षःसिषा॑सति ।
दि॒वोरेत॑सासचतेपयो॒वृधा॒तमी॑महेसुम॒तीशर्म॑स॒प्रथः॑ ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

शिशु॑ः । न । जा॒तः । अव॑ । च॒क्र॒द॒त् । वने॑ । स्व॑ः । यत् । वा॒जी ।
अ॒रु॒षः । सिसा॑सति । दि॒वः । रेत॑सा । स॒च॒ते॒ । प॒य॒ःऽवृधा॑ ।
तम् । ई॒म॒हे॒ । सु॒ऽम॒ती । शर्म॑ । स॒ऽप्रथ॑ः ॥ १ ॥

सपवमानसोमोवने वननीये वसतीवर्याख्येउदके जातउत्पन्नः शिशुर्न शिशुरिव अवचक्रदत् अवाङ्मुखंक्रन्दति उदकमध्ये शब्दंकरोतिखलु। यद्यदा वाजी बलवानन्नवान्वा अरुषआरोचमानः यद्वा वाजी अश्वइव अरुषः अर्तेरुषच् । गमनशीलः सोमः स्वः स्वर्गलोकं सिषासति संभक्तुमिच्छति । सनोतेः सनीडभावे आत्वं सनोतेरिति सांहितिकं षत्वं । सोयं पयोवृधा गवामोषधीनां च क्षीरस्यवर्धकेन रेतसोदकेन सह दिवोद्युलोकात् सचतेपार्थिवलोकं समवेति । तं तादृशं प्रसिद्धं सोमं सप्रथः सर्वतः पृथुतरं धनादिना युक्तं शर्मगृहं तद्वयं सुमती। सुपांसुलुगिति तृतीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः। सुमत्या शोभनया स्तुत्या ईमहे याचामहे । ईमहइतियाञ्चाकर्मा। ईङ्गतौ दैवादिकश्छान्दसः श्यनोलुक् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दि॒वोयःस्क॒म्भोध॒रुण॒ःस्वा॑तत॒आपू॑र्णोअं॒शुःप॒र्येति॑वि॒श्वत॑ः ।
सेमेम॒हीरोद॑सीयक्षदा॒वृता॑समी॒ची॒नेदा॑धार॒समिष॑ःक॒विः ॥ २ ॥

दि॒वः । यः । स्क॒म्भः । ध॒रुण॑ः । सुऽआ॑ततः । आऽपू॑र्णः । अं॒शुः ।
प॒रि॒ऽएति॑ । वि॒श्वत॑ः । सः । इ॒मे इति॑ । म॒ही इति॑ । रोद॑सी॒ इति॑ ।
य॒क्ष॒त् । आ॒ऽवृता॑ । स॒मी॒ची॒ने इति॑ स॒म्ऽई॒ची॒ने । दा॒धा॒र॒ ।
सम् । इष॑ः । क॒विः ॥ २ ॥

दिवोद्युलोकस्य स्कंभः विष्कंभयिता संरोद्धा धरुणः सर्वस्यधारकः यद्वा पृथिव्याधारकः । विष्टंभोदिवोधरुणःपृथिव्याइत्याम्नानात्[1] । तादृशः स्वाततः सुष्ठुसर्वत्र विततो विस्तृतः अतएवापूर्णः पात्रेषु संपूर्णोयोंशुः सोमात्मकः विश्वतः सर्वतः पर्येति । तिङ्चोदात्तवतीति गतेर्निघातः ससोम इमे मही महत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ आवृता आसंभजनीयेन कर्मणा यक्षत् यजतु स्वबलेन संयोजयत्वित्यर्थः ततः सोयं समीचीने परस्परं संगते द्यावापृथिव्यौ

---

[1] ऋ० सं० ७. ३. २५. ।

दाधार धारयांचकार । तुजादीनामित्यभ्यासस्यदीर्घः । अनन्तरं कविः क्रान्तकर्मा इषोन्नानि स्तोतृभ्यः संप्रयच्छतु । उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

महि॒प्सर॒ःसुकृ॑तंसो॒म्यं॑मधू॒र्वी॑गव्यू॑ति॒रदि॑ते॒र्ऋ॒तं॑य॒ते ।
ईशे॒योवृ॒ष्टेरि॒तउ॒स्रियो॒वृषा॒पांने॒तायइ॒तऊ॑तिर्ऋ॒ग्मियः॑ ॥ ३ ॥

महि॑ । प्सरः॑ । सुऽकृ॑तम् । सो॒म्यम् । मधु॑ । उ॒र्वी॑ । गव्यू॑तिः ।
अदि॑तेः । ऋ॒तम् । य॒ते । ईशे॑ । यः । वृ॒ष्टेः । इ॒तः । उ॒स्रियः॑ ।
वृषा॑ । अ॒पाम् । ने॒ता । यः । इ॒तःऽऊ॑तिः । ऋ॒ग्मियः॑ ॥ ३ ॥

ऋतं सत्यभूतं यज्ञं यते गच्छते तस्माइन्द्राय सुकृतं सुष्टुसंस्कृतं सोम्यं सोममयं महि महत् प्रभूतं मधु मधुररसं प्सरः भक्षणं पानीयं भवति। प्साभक्षणे। किंच तस्माद्यज्ञं प्रत्यागच्छतां इन्द्रादीनां अदितेरदीनायाः पृथिव्याः गव्यूतिर्मार्गश्च उर्वी विस्तीर्णोभवति इन्द्रः शतसहस्रसंख्याकैर्हरिभिः सह गन्तुं मार्गेविस्तीर्णोभवदित्यर्थः । यइन्द्रः इतः इमं लोकं प्रत्यापतन्त्या वृष्टेः ईशे ईश्वरोभवति । तथा उस्रियः उस्रियोगोनाम गोभ्योहितः अपामुदकानां वृषा वर्षको यज्ञस्य नेता नायकः इतऊतीः इममस्मदीयं यज्ञं प्रति ऊतिर्गमनं यस्यसतथोक्तः इतोगच्छन् यइन्द्रः ऋग्मियः ऋगर्हःस्तोतव्योभवति । तस्माअयंसोमः पातव्योभवतीति ॥ ३ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे आत्मन्वन्नभइत्येषा। सूत्रितंच—तदुप्रयक्षतममस्यकर्मात्मन्वन्नभोदुह्यतेघृतंपयइति ।

सैषा सूक्ते चतुर्थी—

आ॒त्म॒न्वन्नभो॑दुह्यतेघृ॒तंपय॑ऋ॒तस्य॒नाभि॑र॒मृतं॒विजा॑यते ।
स॒मी॒ची॒नाःसु॒दान॑वःप्रीणन्ति॒तन्नरो॑हि॒तमव॑मेहन्ति॒पेर॑वः ॥ ४ ॥

आ॒त्म॒न्ऽवत् । नभः॑ । दु॒ह्य॒ते । घृ॒तम् । पयः॑ । ऋ॒तस्य॑ । नाभिः॑ ।
अ॒मृत॑म् । वि । जा॒य॒ते॒ । स॒म्ऽई॑ची॒नाः । सु॒ऽदान॑वः । प्री॒ण॒न्ति॒ ।
तम् । नरः॑ । हि॒तम् । अव॑ । मे॒ह॒न्ति॒ । पेर॑वः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

आत्मन्वत् अनोनुडितिनुडागमः । आत्मन्वत् सारवत् घृतं पयश्च नभोनभस आदित्यरूपात् सोमोदुह्यते । किंच ऋतस्य यज्ञस्य नाभिः णहबन्धने स्वमोर्नपुंसकादिति सोलुङ्न भवति सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वात् । नाभिर्यज्ञस्यबन्धकं अमृतमुदकंच विजायते तस्मादेवप्रादुर्भवति । ततः सुदानवः शोभनस्तुतिहविर्दानवन्तोयजमानाः समीचीनाः परस्परंसंगताःसन्तः तमिमंसोमं प्रीणंति प्रीणयन्ति स्तुतिभिस्तर्पयंति । अथ नरोनेतारः पेरवः। पारक्षणे मापोरित्वेरुन्निति रुन्प्रत्ययः सर्वस्यरक्षकाः सोमरश्मयः हितं निहितं अवावस्तात् वर्तमानं पार्थिकमुदकं मेहन्ति वर्षन्ति । मिहसेचने भौवादिकः। यद्वा हितमुदकं पृथिवीं प्रति मेहन्ति॥४॥

अथ पञ्चमी–

अरा॑वीद॒ंशुः सच॑मान ऊ॒र्मिणा॑ दे॒वा॒व्यं१॒ मनु॑षे॒ पिन्वा॑ति॒ त्वच॑म् ।
द॒धा॑ति॒ गर्भ॒मदि॑तेरु॒पस्थ॒ आ येन॑ तो॒कं च॒ तन॑यं च॒ धाम॑हे ॥ ५॥ २१॥

अरा॑वीत् । अं॒शुः । सच॑मानः । ऊ॒र्मिणा॑ । दे॒व॒ऽअ॒व्य॑म् । मनु॑षे । पि॒न्व॒ति॒ । त्वच॑म् । द॒धा॑ति । गर्भ॑म् । अदि॑तेः । उ॒प॒ऽस्थे॑ । आ । येन॑ । तो॒कम् । च॒ । तन॑यम् । च॒ । धाम॑हे ॥ ५ ॥ २१ ॥

ऊर्मिणा वसतीवर्यादीनामुदकानां संघेन सचमानः ऋत्विग्भिः सेचमानः अंशुः सोमः अरावीत् शब्दं करोति । किंच ससोमः देवाव्यं अवरक्षणे अवितॄस्तृतंत्रिभ्यईरितिईप्रत्ययः । देवानां पालयित्रीं त्वचं आत्मनः शरीरं मनुषे मनुष्याय यजमानाय पिन्वति सिंचति पात्रेषु क्षरतीतियावत् । अपिच अदितेरदीनायाः पृथिव्याउपस्थे समीपे ओषधीषु तं गर्भमादधाति सुधामयैः किरणैर्विदधाति । येन गर्भेण वयं तोकं दुःखनाशकं पुत्रं च तनयं तनोतिकुलमिति तनयः पौत्रः तं च धामहे दध्महे धारयामः । दधातेर्लटिबहुलंछन्दसीति शपोलुक् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथ षष्ठी–

स॒हस्र॑धारे॒ऽव॒ता अ॒स॒श्चत॑स्तृ॒तीये॑ स॒न्तु॒ रज॑सि प्र॒जाव॑तीः ।
चत॑स्रो॒ नाभो॒ निहि॑ता अ॒वो दि॒वो ह॒विर्भ॑रन्त्य॒मृतं॑ घृत॒श्चुतः॑ ॥ ६ ॥

सहस्रऽधारे । अव । ताः । असश्चतः । तृतीये । सन्तु । रजसि ।
प्रजाऽवतीः । चतस्रः । नाभः । निऽहिताः । अवः । दिवः । हविः ।
भरन्ति । अमृतम् । घृतऽश्चुतः ॥ ६ ॥

सहस्रधारे बहूदकधारे तृतीये रजसि लोके स्वर्गे वर्तमाना असश्चतः परस्परमशक्ताः प्रजावतीः उत्पादित प्रजावत्यः सोमस्यस्वभूतास्ताः अवसन्तु अवस्तात् पृथिव्यां पतन्तु । कास्ताइत्याह चतस्रोनाभो नभसोबाधिकाः सोमस्य संबन्धिन्यश्चतस्रोदीप्तयः कलाः दिवो द्युलोकादवः अवस्तात् निहिताः सोमेन स्थापितास्ताः घृतश्चुतः घृतस्य उदकस्य च्यावयित्र्यः सत्यः हविः सोमादिलक्षणंभरन्ति देवानां प्रयच्छन्ति । तथा अमृतं गोष्वोषधीषुच पयोरूपं सुधारूपंच भरन्ति प्रक्षिपन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

श्वेतंरूपंकृणुतेयत्सिषासतिसोमोमीढ्वाँअसुरोवेदभूमनः ।
धियाशमीसचतेसेमभिप्रवद्दिवस्कवन्धमवदर्षदुद्रिणम् ॥ ७ ॥

श्वेतम् । रूपम् । कृणुते । यत् । सिसासति । सोमः । मीढ्वान् ।
असुरः । वेद । भूमनः । धिया । शमी । सचते । सः । ईम् ।
अभि । प्रऽवत् । दिवः । कवन्धम् । अव । दर्षत् । उद्रिणम् ॥ ७ ॥

श्वेतं दीप्यमानं शुक्लं रूपं कृणुते तदाकरोति । यद्यदा सिषासति स्वर्गं संभक्तुमिच्छति सोमेपात्राण्यागते सति तत्तेजसानुरंजितानां तेषां श्वेतं रूपं भवति । ततोमीढ्वान् मिहसेचने अस्मात् क्वसौ दाश्वान् साह्वान् मीढ्वांश्चेति निपातनादभिमतरूपसिद्धिः । कामानां सेक्ता असुरः प्राज्ञः बलवान्वा सोमः भूमनः बहुधनानि वेद स्तोतृभ्योदातुं जानाति प्रयच्छतीतियावत् । सईं सोचिलोपेचेदितिसुलोपः सोयं धिया प्रज्ञानेन प्रवत् प्रकृष्टानि शमी द्वितीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः कर्माणि अभिसचते अभितः समवैति । किंच दिवोन्तरिक्षात् उद्रिणं उदकवन्तं कवन्धं मेघं कवंधशब्देन मेघोभिधीयते । तात्स्थ्यात्ताच्छब्द्यमिति । मेघं अवदर्षत् अवदारयति विवृतद्वारंकरोति । मेघं विदार्यान्तरिक्षाद्वृष्टिं करोतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अध॑श्वे॒तंक॒लशं॒गोभि॑र॒क्तंकार्ष्म॒न्नावा॒ज्य॑क्रमीत्सस॒वान् ।
आहि॑न्विरे॒मन॑सादेव॒यन्तः॑क॒क्षीव॑तेश॒तहि॑माय॒गोना॑म् ॥ ८ ॥

अध॑ । श्वे॒तम् । क॒लश॑म् । गोभि॑ः । अ॒क्तम् । कार्ष्म॑न् । आ ।
वा॒जी । अ॒क्र॒मी॒त् । स॒स॒ऽवान् । आ । हि॒न्वि॒रे॒ । मन॑सा ।
दे॒व॒ऽयन्त॑ः । क॒क्षीव॑ते । श॒तऽहि॑माय । गोना॑म् ॥ ८ ॥

अध अथानन्तरं श्वेतं संप्रतिसोमसंसर्गात् श्वेतवर्णं गोभिरुदकैः अक्तं संपृक्तं द्रोणकलशं ससवान् संभजन् सोम आक्रमीत् आक्रमते कार्ष्मन् कार्ष्मशब्दः काष्ठावचनः आजिंधावन्तोयोद्धारोयांगन्तुमिच्छन्ति तस्यां काष्ठायां वाजी कश्चिदश्वो युद्धंभजमानः आक्रमीत् आक्रमते सोमः काष्ठायां द्रोणकलशेपततीत्यर्थः । ततस्तस्मैसोमाय देवयन्तः देवानिच्छन्तः ऋत्विजः मनसा आहिन्विरे स्तुतीराभिमुख्येनप्रेरयन्ति । तत्र शतहिमाय बहुगमनाय कक्षीवते स्तोत्रकारिणे एतन्नामकाय ऋषये सोमः गोनां गाः पशून् प्रेरयति गोःपादान्तइतिनुडागमः क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति संप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थेषष्ठी ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अ॒द्भिःसो॑मपपृचा॒नस्य॑ते॒रसो॒ऽव्यो॒वारं॒विप॑वमानधावति ।
समृ॒ज्यमा॑नःक॒विभि॑र्मदिन्तम॒ःस्वद॒स्वेन्द्रा॑यपवमानपी॒तये॑॥ ९॥३२॥

अ॒त्ऽभिः । सो॒म॒ । प॒पृ॒चा॒नस्य॑ । ते॒ । रस॑ः । अव्य॑ः । वार॑म् ।
वि । प॒व॒मा॒न॒ । धा॒व॒ति॒ । सः । मृ॒ज्यमा॑नः । क॒विऽभि॑ः ।
म॒दि॒न्ऽत॒म॒ । स्वद॑स्व । इन्द्रा॑य । प॒व॒मा॒न॒ । पी॒तये॑ ॥ ९ ॥ ३२ ॥

हे पवमान पवित्रेण पूयमान हे सोम अद्भिर्वसतीवर्यादिभिरुदकैः पपृचानस्य संपृच्यमानस्य ते तव रसोऽव्ययः अवेर्वारं वालं दशापवित्रं विधावति विविधं प्राप्नोति । ततः हे मदिन्तम

Funding by IKS-MoE

मादयितृतम हे पवमानसोम त्वं कविभिः क्रान्तकर्मभिः ऋत्विग्भिर्मृज्यमानः पूयमानः सन् इन्द्राय पीतये इन्द्रस्य पानार्थं स्वदस्व प्रियरसोभव ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अभिप्रियाणीतिपंचर्चं अष्टमं सूक्तं भार्गवस्यकवेरार्षं जागतं पवमानसोमदेवताकं । तथानुक्रम्यते—अभिप्रियाणिपंचकविरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभिप्रियाणिपवतेचनोहितोनामानियह्वोअधियेषुवर्धते ।
आसूर्यस्यबृहतोबृहन्नधिरथंविष्वञ्चमरुहद्विचक्षणः ॥ १ ॥

अभि । प्रियाणि । पवते । चनःऽहितः । नामानि । यह्वः । अधि ।
येषु । वर्धते । आ । सूर्यस्य । बृहतः । बृहन् । अधि । रथम् ।
विष्वंचम् । अरुहत् । विऽचक्षणः ॥ १ ॥

चनोहितः चनइत्यन्ननाम चायतेरसुनि चनइत्यौणादिकसूत्रेण निपातितः चनसेन्नाय हितः । यद्वा हितान्नः सोमः प्रियाणि जगतः प्रीणयितॄणि नामानि नमनशीलानि तान्युदकान्यभिपवते अभितःकरोति येष्वन्तरिक्षस्थितेषूदकेषु यह्वोमहानयंसोमोधिवर्धते अधिकंप्रवृद्धोभवति अपांमध्येसोमोवसति ततोबृहन् महान् सोमः बृहतोमहतः परिवृढस्यसूर्यस्य विष्वंचं विष्वग्गमनं अधि उपरिरथं विचक्षणः सर्वस्यविद्रष्टा सन् आरुहत् आरोहति अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठतेइति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋतस्यजिह्वापवतेमधुप्रियंवक्तापतिर्धियोअस्याअदाभ्यः ।
दधातिपुत्रःपित्रोरपीच्यं१नामतृतीयमधिरोचनेदिवः ॥ २ ॥

ऋतस्य । जिह्वा । पवते । मधु । प्रियम् । वक्ता । पतिः ।
धियः । अस्याः । अदाभ्यः । दधाति । पुत्रः । पित्रोः । अपीच्यम् ।
नाम । तृतीयम् । अधि । रोचने । दिवः ॥ २ ॥

ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य जिह्वा मुख्यत्वेन जिह्वास्थानीयः सोमः प्रियं प्रियकरं मधु मदकरं रसं पवते क्षरति । कीदृशः वक्ता शब्दकृत यद्वा स्तोतृभिः क्रियमाणाः स्तुतयः साधीयस्यइति प्रतिश्रवणस्य कर्ता अस्याः धियः एतस्यकर्मणः पतिः पालयिता अदाभ्योरक्षोभिर्हिंसितुमशक्यः पुत्रोयजमानः पित्रोर्मातापित्रोरपीच्यं अन्तर्हितं यन्नाम तौ नजानीतः नामकरणवेलायां । तस्मात्तयोरपरिज्ञायमानं तत्तृतीयं नाम दिवोद्युलोकस्य रोचने दीप्यमाने सोमेभिषूयमाणेसति अधि दधाति अत्यन्तं धारयति । नक्षत्रव्यावहारिकनाम्नी प्रभाष्य सोमयाजीति तृतीयमस्यनामेति भगवताबौधायनेनोक्तं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अव॑द्युता॒नःक॒लशाँ॑अचिक्रद॒न्नृभि॑र्ये॑मा॒नःकोश॒आहि॑र॒ण्यये॑ ।
अ॒भीमृ॒तस्य॑दो॒हना॑अनूष॒ताधि॑त्रिपृ॒ष्ठउ॒षसो॒विरा॑जति ॥ २ ॥

अव॑ । द्यु॒ता॒नः । क॒लशा॑न् । अ॒चि॒क्र॒द॒त् । नृऽभिः॑ । ये॒मा॒नः॑ ।
कोशे॑ । आ । हि॒र॒ण्यये॑ । अ॒भि । ई॒म् । ऋ॒तस्य॑ । दो॒हनाः॑ ।
अ॒नू॒ष॒त॒ । अधि॑ । त्रि॒ऽपृ॒ष्ठः । उ॒षसः॑ । वि । रा॒ज॒ति॒ ॥ २ ॥

द्युतानः द्युतदीप्तौ दीप्यमानः नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः हिरण्यये हिरणमये कोशे अधिषवणचर्मणि तस्यहिरणमयत्वं हिरण्यपाणिरभिषुणोतीति हिरण्यसंबन्धात् तादृशेकोशे येमानः छान्दसे कर्मणि लिटि कानचि रूपं नियम्यमानः सोमः ततः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्यदोहनादोग्धारः ऋत्विजईमेनं सोममभ्यनूषत अभिष्टुवन्ति । ग्रावाणोवत्साऋत्विजोदुहन्तीति[1] । तैत्तिरीयब्राह्मणे एषांदोग्धृत्वमभिहितं सोमः कलशान् द्रोणाभिधानान् प्रतिअवाचिक्रदत् अवक्रन्दति शब्दायते । ततः त्रिपृष्ठः त्रीणिसवनान्येव पृष्ठानि यस्य सतथोक्तः त्रिषु सवनेषु सोमस्य विद्यमानत्वात् त्रिचक्रादित्वात् उत्तरपदान्तोदात्तत्वं । तादृशः सोमः उषसोधि यागाहनि विराजति अधिशीङ्स्थासामितिद्वितीया । तेषु अहःसु विशेषेणदीप्यते । यद्वा राजतिरन्तर्णीतण्यर्थः अहानि प्रकाशयति ॥ ३ ॥

---

[1] तै० सं० ६. २. ११.

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी–

आद्रि॑भिःसु॒तोम॒तिभि॒श्चनो॑हितःप्ररो॒चय॒न्रोद॑सीमा॒तरा॒शुचि॑ः ।
रोमा॒ण्यव्या॑स॒मया॒विधा॑वति॒मधो॒र्धारा॒पिन्व॑मानादि॒वेदि॑वे ॥ ४ ॥

अद्रि॑ऽभिः । सु॒तः । म॒तिऽभिः॑ । चनः॑ऽहितः । प्र॒ऽरो॒चय॑न् ।
रोद॑सी॒ इति॑ । मा॒तरा॑ । शुचिः॑ । रोमा॑णि । अव्या॑ । स॒मया॑ ।
वि । धा॒व॒ति॒ । मधोः॑ । धारा॑ । पिन्व॑माना । दि॒वेऽदि॑वे ॥ ४ ॥

मतिभिः । मनज्ञाने मंत्रेवृषेषपचमनेतिक्तिन्नुदात्तः । स्तुतिभिरद्रिभिर्ग्रावभिश्च सुतोभिषुतोचनोहितः चनसेन्नायहितः हितान्नोवा मातरा जगतोनिर्मात्र्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ प्ररोचयन् स्वतेजसा प्रकाशयन् अतएव शुचिर्दीप्यमानः एवंविधः सोमः अव्यानि अविभवानि रोमाणि तैःकृतानिपवित्राणि समया अभितः समीपे विधावति विशेषेण रक्षति किंच पिन्वमाना अद्भिः सिच्यमाना मधोर्मदकरस्य सोमस्य धारा दिवेदिवे अन्वहं दीर्घसत्रेषु पवित्राण्युभयतः पवते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

परि॑सोम॒प्रध॑न्वास्व॒स्तये॒नृभिः॑पुना॒नोअ॒भिवा॑सया॒शिर॑म् ।
येते॒मदा॑आह॒नसो॒विहा॑यस॒स्तेभि॒रिन्द्रं॑चोदय॒दात॑वेम॒घम्॥५॥२ ३॥

परि॑ । सो॒म॒ । प्र । ध॒न्व॒ । स्व॒स्तये॑ । नृऽभिः॑ । पु॒ना॒नः । अ॒भि ।
वा॒स॒य॒ । आ॒ऽशिर॑म् । ये । ते॒ । मदाः॑ । आ॒ऽह॒नसः॑ । विऽहा॑यसः ।
तेभिः॑ । इन्द्र॑म् । चो॒द॒य॒ । दात॑वे । म॒घम् ॥ ५ ॥ ३ २ ॥

हे सोम स्वस्तये अविनाशाय परिप्रधन्व पात्राणि परितः प्रगच्छ धविर्गत्यर्थः । किंच नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः पुनानः पूयमानस्त्वं आशिरमाश्रयणं क्षीरादिकमभिवासय आच्छादय संयोजयेतियावत् । आहनसः आहनवन्तोवचनवन्तइतियास्कः[1] । शत्रूणामाभिमुख्येन हन्तारः

---

[1] नि० ४. १५.

अभिहन्यमाना अभिषूयमाणाः स्तुतिमन्तः शब्दवन्तोवा विहायसःमहन्नामैतत् महान्तस्तेत्वदीया येमदा मदहेतवोरसाः सन्ति तेभिस्तैः सोमैरस्माभिर्दीयमानैर्मघं मंहनीयं धनमस्मभ्यं दातवे दातुमिन्द्रं चोदय प्रेरय ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य द्वितीये त्रयत्रिंशोवर्गः ॥ ३३॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दंनिवारयन्। पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्ससंहिताभाष्ये सप्तमाष्टके द्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा योवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
व्याख्यायाव्यहतप्रज्ञः सप्तमस्यद्वितीयकं । अध्यायंसायणामात्यस्तृतीयं व्याकरोत्यथ ॥ २ ॥

तत्र धर्तेतिपंचर्चं नवमंसूक्तं भार्गवस्यकवेरार्षं जागतं पवमानसोमदेवताकं । धर्तेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओ३म् धर्तादिवःपवतेकृत्व्योरसोदक्षोदेवानामनुमाद्योनृभिः ।
हरिःसृजानोअत्योनसत्वभिर्वृथापाजांसिकृणुतेनदीष्वा ॥ १ ॥

धर्ता । दिवः । पवते । कृत्व्यः । रसः । दक्षः । देवानाम् ।
अनुऽमाद्यः । नृऽभिः । हरिः । सृजानः । अत्यः । न । सत्वऽभिः ।
वृथा । पाजांसि । कृणुते । नदीषु । आ ॥ १ ॥

धर्ता सर्वस्यधारकः सोमोदिवोन्तरिक्षादन्तरिक्षस्थिताद्दशापवित्रात् पवते पूयते । कीदृशः सोमः कृत्व्यः कर्तव्यः शोध्यइत्यर्थः रसोरसात्मकः देवानांदक्षः बलप्रदः यद्वा दक्षः प्रवर्धनीयोदेवानामर्थाय तथा नृभिर्नेतृभिर्ऋत्विग्भिः अनुमाद्यः अनुमदनीयः स्तुत्योवा हरिर्हरितवर्णः सत्वभिः प्राणिभिः सृजानः सृज्यमानः अत्योन अश्वइव सयथा शिक्षितो वृथाअनायासेन गच्छति तद्वत् वृथा अप्रयत्नेन पाजांसि बलानि स्वीयान्वेगान् कृणुते कुरुते नदीषु वसतीवरीषु ताभिरित्यर्थः । आसिक्तइतिशेषः अयमभिषवसमयाभिप्रायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शूरोनधत्तआयुधागभस्त्योःस्वः१सिषासन्रथिरोगविष्टिषु ।
इन्द्रस्यशुष्ममीरयन्नपस्युभिरिन्दुर्हिन्वानोअज्यतेमनीभिषिः ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

शूर॑ः । न । ध॒त्ते॒ । आयु॑धा । गभ॑स्त्योः । स्व१॒॑रिति॑ स्वः॑ ।
सिसा॑सन् । र॒थि॒रः । गोऽइ॑ष्टिषु । इन्द्र॑स्य । शुष्म॑म् । ई॒रय॑न् ।
अ॒प॒स्युऽभि॑ः । इन्दु॑ः । हि॒न्वा॒नः । अ॒ज्य॒ते॒ । म॒नी॒षिऽभि॑ः ॥ २ ॥

अयं सोमोगभस्त्योर्हस्तयोः आयुधा आयुधानि शूरोन शूरइव धत्ते धारयति स्वः स्वर्गं सुखसाधनं यज्ञंवा सिषासन् संभक्तुमिच्छन् रथिरोरथवान् । रथादिरच्प्रत्ययः । गविष्टिषु यजमानस्यगवामेषणेषु सत्सु यजमानार्थं गोसंभजनाय रथवानित्यर्थः । इन्द्रस्य शुष्मं बलं ईरयन् प्रेरयन्निन्दुः सोमोदेवः अपस्युभिः कर्मेच्छुभिः मनीषिभिः मेधाविभिर्ऋत्विग्भिः हिन्वानः प्रेर्यमाणः अज्यते गोभिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्र॑स्यसोम॒पव॑मानऊ॒र्मिणा॑तवि॒ष्यमा॑णोज॒ठरे॒ष्वावि॑श ।
प्रणः॑पिन्ववि॒द्युद॒भ्रेव॒रोद॑सीधि॒यानवाजाँ॒उप॑मासि॒शश्व॑तः ॥ ३ ॥

इन्द्र॑स्य । सो॒म॒ । पव॑मानः । ऊ॒र्मिणा॑ । त॒वि॒ष्यमा॑णः । ज॒ठरे॑षु ।
आ । वि॒श॒ । प्र । न॒ः । पि॒न्व॒ । वि॒ऽद्युत् । अ॒भ्राऽइ॑व । रोद॑सी॒
इति॑ । धि॒या । न । वाजा॑न् । उप॑ । मा॒सि॒ । शश्व॑तः ॥ ३ ॥

हे सोम पवमानः पूयमानस्त्वं तविष्यमाणो वर्धयिष्यमाणःसन् इन्द्रस्य जठरेषु ऊर्मिणा प्रभूतयाधारया विश जठरप्रदेशस्य बाहुल्याद् बहुवचनं । नोस्मदर्थं विद्युदभ्रेव अभ्राणीव सा यथा दोग्धि अभ्राणि तद्वद् प्रपिन्व धुक्ष रोदसी द्यावापृथिव्यौ । किंच धिया कर्मणा न इदानीं नेतिसंप्रत्यर्थे शश्वतः बहुनामैत् बहून् वाजान् अन्नानि उपसमीपे मासि निर्मासि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विश्व॑स्य॒राजा॑पवतेस्व॒र्दृश॑ऋ॒तस्य॑धी॒तिमृ॑षि॒षाळ॑वीवशत् ।
यःसूर्य॒स्यासि॑रेणमृ॒ज्यते॑पि॒तामती॒नामस॑मष्टकाव्यः ॥ ४ ॥

विश्व॑स्य । राजा॑ । प॒व॒ते॒ । स्वः॒ऽदृश॑ः । ऋ॒तस्य॑ । धी॒तिम् ।
ऋ॒षि॒षाट् । अ॒वी॒व॒श॒त् । यः । सूर्य॑स्य । असि॑रेण । मृ॒ज्यते॑ ।
पि॒ता । म॒ती॒नाम् । अस॑मष्टऽकाव्यः ॥ ४ ॥

विश्वस्य जगतोराजा स्वामी सोमः पवते पूयते । स्वर्दृशः स्वर्गद्रष्टुः सर्वद्रष्टुर्वा ऋतस्य सत्यभूतस्येन्द्रस्य मनुष्यवाच्यनृतशब्दप्रतियोगिकस्य ऋतशब्दस्य देवार्थः तत्राप्यौचित्येनेन्द्रः प्रतिगृह्यते । तस्य धीतिं मतिं कर्मवा ऋषिषाट् ऋषीणामतीन्द्रियद्रष्टॄणां अभिभविता समहत्त्वेन स्वयमप्यृषिश्रेष्ठत्वादितिभावः। तथाचमंत्रान्तरं—ब्रह्मादेवानांपदवीःकवीनामिति । ईदृशःसोमः अवीवशत् अकामयतेन्द्रस्यकर्म। यःसोमः सूर्यस्य देवस्यासिरेणक्षेपकेण रश्मिना मृज्यते असमष्टकाव्यः अन्यैःकविभिरव्याप्तकर्मा सोमोमतीनां अस्मदीयानां स्तुतीनां पिता पालकः स्वामी भवतीतिशेषः । यद्वा योमतीनां पिता असमष्टकाव्यश्चसन् मृज्यते सपवतइतिसंबन्धः ॥४॥

अथ पंचमी—

वृषे॑वयू॒थापरि॒कोश॑मर्ष॑स्य॒पामु॒पस्थे॑वृष॒भःकनि॑क्रदत् ।
सइन्द्रा॑यपवसेमत्स॒रिन्त॑मो॒यथा॒जेषा॑मसमि॒थेत्वोत॑यः ॥ ५॥ १ ॥

वृषा॑ऽइव । यू॒था । परि॑ । कोश॑म् । अ॒र्ष॒सि॒ । अ॒पाम् । उ॒पऽस्थे॑ ।
वृ॒ष॒भः । कनि॑क्रदत् । सः । इन्द्रा॑य । प॒व॒से॒ । म॒त्स॒रिन्ऽत॑मः ।
यथा॑ । जेषा॑म । स॒म्ऽइ॒थे । त्वाऽऊ॑तयः ॥ ५॥ १ ॥

हे सोम त्वं वृषेव यूथा यूथानि वृषभइव सयथा तानि प्रविशति तद्वत् कोशं कोशवद्रसधारकं कलशं पर्यर्षसि परिगच्छसि। कुत्र स्थः सन् अपामुपस्थे अन्तरिक्षे कीदृशः सन् वृषभोवर्षिता कनिक्रदच्छब्दंकुर्वन्। सत्वं हे सोम इन्द्रायेंद्रार्थं पवसे पूयसे मत्सरिन्तमोमादयितृतमस्त्वं यथा वयं जेषाम जयेम समिथे संग्रामे त्वोतयस्त्वयारक्षिताः सन्तः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

एषप्रकोशइति पंचर्चंदशमंसूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । एषइत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ए॒षप्रकोशे॒मधु॑माँअचिक्रद॒दिन्द्र॑स्य॒वज्रो॒वपु॑षो॒वपु॑ष्टरः ।
अ॒भीमृ॒तस्य॑सु॒दुघा॑घृ॒त॒श्चुतो॑वा॒श्रा अ॑र्षन्ति॒पय॑सेवधे॒नवः॑ ॥ १ ॥

---

१ ऋ० सं० ७. ४. ७. ।

ए॒षः । प्र । कोशे॑ । मधु॑ऽमान् । अ॒चि॒क्र॒द॒त् । इन्द्र॑स्य । वज्रः॑ ।
वपु॑षः । वपुः॑ऽतरः । अ॒भि । ई॒म् । ऋ॒तस्य॑ । सु॒ऽदुघाः॑ ।
घृ॒त॒ऽश्चुतः॑ । वा॒श्राः । अ॒र्ष॒न्ति॒ । पय॑साऽइव । धे॒नवः॑ ॥ १ ॥

एषोयं सोमोमधुमान् मधुररसः कोशे द्रोणकलशे प्राचिक्रदत् प्रकर्षेणशब्दायते कीदृशएषः इन्द्रस्यवज्रो वज्रस्थानीयः बलकरत्वेन वज्रवत् प्रहरणसाधनत्वात् वज्रत्वोपचारः एषएवहिसोमः वज्रे इन्द्रस्यसाधने तथा वपुषो बीजानांवप्तुरन्यस्माद्वपुष्टरः अतिशयेन वप्ता बीजावापस्य सोमकर्तृकत्वात् । सोमोवैरेतोधाइतिश्रुतेः। ईमस्य ऋतस्य सत्यफलस्य सोमस्य धाराइतिशेषः। अभ्यर्षन्ति अभिगच्छन्ति । कीदृश्यस्ताः सुदुघाः सुष्ठुदोग्ध्र्यः फलानां । घृतश्चुतः उदकस्य रसस्य वा क्षरयित्र्यः वाश्राः शब्दयन्त्यः किमिव पयसेव पयसायुक्ता वाश्राः धेनवइवेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सपू॒र्व्यःप॑वते॒यंदि॒वस्परि॑श्ये॒नोम॑था॒यदि॑षि॒तस्ति॒रोरजः॑ ।
समध्व॒आयु॑वते॒वेवि॑जान॒इत्कृ॒शानो॒रस्तु॒र्मन॒साह॑बि॒भ्युषा॑ ॥ २ ॥

सः । पू॒र्व्यः । प॒व॒ते॒ । यम् । दि॒वः । परि॑ । श्ये॒नः । म॒था॒यत् ।
इ॒षि॒तः । ति॒रः । रजः॑ । सः । मध्वः॑ । आ । यु॒व॒ते॒ । वेवि॑जानः ।
इत् । कृ॒शानोः॑ । अस्तुः॑ । मन॑सा । अह॑ । बि॒भ्युषा॑ ॥ २ ॥

सः सोमः पूर्व्यः प्रत्नः पवते पूयतेभिषूयतइत्यर्थः । यंसोमंदिवोद्युलोकात् श्येनइषितः स्वमात्राप्रेषितःसन् परिमथायत् पर्यमथ्नात् तिरस्तीर्णं तिरस्कुर्वन् । किंच रजः तृतीयंलोकं सएव सोमो मध्वो मधुररसं सोमं आयुवते यौति पृथक्करोति द्युलोकात् स्वयं वेविजानइत् चलन्नधोगच्छन् कृशानोः सोमपालस्य अस्तुः शरक्षेप्तुः सकाशाद्बिभ्युषा भीतेनमनसा अह सह मध्वआयुवतइतिसंबंधः । कृशानोः सोमपालत्वं ब्राह्मणेस्पष्टमुक्तं—कृशानुःसोमपालःसव्यस्यपदः ॥ २ ॥

---

१ तै० ब्रा० १. ८. १. । १ ऐ० ब्रा० ३. २६.

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया–

ते॒न॒ःपूर्वा॑स॒उप॑रास॒इन्द॑वोम॒हेवाजा॑यधन्वन्तु॒गोम॑ते ।
ई॒क्षे॒ण्या॑सोअ॒ह्यो॒३॒॑नचार॑वो॒ब्रह्म॑ब्रह्म॒येजु॑जु॒षुर्ह॒विर्ह॑विः ॥ ३ ॥

ते । न॒ः । पूर्वा॑सः । उप॑रासः । इन्द॑वः । म॒हे । वाजा॑य । ध॒न्व॒न्तु ।
गोऽम॑ते । ई॒क्षे॒ण्या॑सः । अ॒ह्यः॑ । न । चार॑वः । ब्रह्म॑ऽब्रह्म ।
ये । जु॒जु॒षुः । ह॒विःऽह॑विः ॥ ३ ॥

ते वक्ष्यमाणाः पूर्वासः पूर्वे उपरासः उपरता अत्रेत्युपराः तादृशाइन्दवः सोमाः महे महते गोमते नोमत्वं वाजायान्नायान्नलाभार्थं धन्वन्तु गच्छन्तु प्राप्नुवन्तु । कीदृशाइन्दवः ईक्षेण्यासः ईक्षणीयाः संदर्शनीयाः अह्योन अह्यः स्त्रियः आहननात् ताइव सुवेषाःस्त्रियइव चारवोरमणीयाः । तेइत्युक्तं केइत्याह येइन्दवोब्रह्मब्रह्म सर्वमपिस्तावकंमंत्रजातं हविर्हविः सर्वमपिहविर्जातंच जुजुषुः सेवन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

अ॒यंनो॑वि॒द्वान्व॑नवद्वनु॒ष्य॒तइन्दुः॑स॒त्राचा॒मन॑सापुरु॒ष्टु॒तः ।
इ॒नस्य॒यःसद॑ने॒गर्भ॑माद॒धेगवा॑मुरु॒ब्जम॒भ्यर्ष॑तिव्र॒जम् ॥ ४ ॥

अ॒यम् । न॒ः । वि॒द्वान् । व॒न॒व॒त् । व॒नु॒ष्य॒तः । इन्दुः॑ । स॒त्राचा॑ ।
मन॑सा । पु॒रु॒ऽस्तु॒तः । इ॒नस्य॑ । यः । सद॑ने । गर्भ॑म् । आ॒ऽद॒धे ।
गवा॑म् । उ॒रु॒ब्जम् । अ॒भि । अर्ष॑ति । व्र॒जम् ॥ ४ ॥

अयमिन्दुः सोमोनोस्मान् वनुष्यतोहन्तुमिच्छतः शत्रून् विद्वान् जानन् हन्तुं वनवत् हन्तु तान् । केनसाधनेन सत्राचा सहांचता मनसा कीदृशः पुरुष्टुतः बहुभिःस्तुतः यः सोमोइनस्येश्वरस्याग्नेः सदनेस्थाने भूमौ वेद्यांवा वर्तमानोगर्भमादधे धारयत्योषधीषु यश्चगवामस्मदीयानां शत्रुभिरपहृतानामुरुब्जं प्रभूतानामपांपयसां जनकं व्रजमभ्यर्षति गच्छति सवनवदिति॥४॥

अथ पञ्चमी–

चक्रि॑र्दि॒वःपव॑ते॒कृत्व्यो॒रसो॑म॒हाँअद॑ब्धो॒वरु॑णोहु॒रुग्य॒ते ।
असा॑विमि॒त्रोवृ॒जने॑षुय॒ज्ञियोत्यो॒नयू॒थेवृ॑ष॒युःकनि॑क्रदत् ॥ ५॥२॥

Funding by IKS-MoE

चक्रि॑ः । दि॒वः । प॒व॒ते । कृत्व्य॑ः । रस॑ः । म॒हान् । अद॑ब्धः । वरु॑णः ।
हु॒रुक् । य॒ते । असा॑वि । मि॒त्रः । वृ॒जने॑षु । य॒ज्ञिय॑ः । अत्य॑ः ।
न । यू॒थे । वृ॒ष॒ऽयुः । कनि॑क्रदत् ॥ ५ ॥ २ ॥

चक्रिः सर्वस्यकर्ता कृत्व्यः कर्मण्योरसोरसात्मकोमहान् गुणैरधिकः अदब्धः अहिंस्यः वरुणः हुरुक् कुटिलं यते गच्छते इतस्ततः परिचरतइत्यर्थः । तदर्थं दिवःसकाशात् पवते पूयते अन्तरिक्षस्थाद्दशापवित्रादित्यर्थः । किंच सोमः असावि सूयते कदा वृजनेषु अरिष्टेषुसत्सु तत्परिहारार्थं । कीदृशः समित्रः सर्वेषांमित्रभूतः यज्ञियोयष्टव्यः अत्योन अश्वइव यूथे वडवायूथे सयथावृषयुःसन् शब्दंकरोति तद्वदसौ वृषभोरसस्यवर्षिता कनिक्रदच्छब्दंकुर्वन् असावि इति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

प्रराजावाचमिति पंचर्चमेकादशंसूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । प्रराजेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रराजा॒वाचं॑ज॒नय॑न्नसिष्यदद॒पोवसा॑नोअ॒भिगाइ॑यक्षति ।
गृ॒भ्णाति॑रि॒प्रमवि॑रस्य॒तान्वा॑शु॒द्धोदे॒वाना॒मुप॑यातिनिष्कृ॒तम् ॥ १ ॥

प्र । राजा॑ । वाच॑म् । ज॒नय॑न् । अ॒सि॒ष्य॒द॒त् । अ॒पः । वसा॑नः ।
अ॒भि । गाः । इ॒य॒क्ष॒ति॒ । गृ॒भ्णाति॑ । रि॒प्रम् । अवि॑ः । अ॒स्य॒ ।
तान्वा॑ । शु॒द्धः । दे॒वाना॑म् । उप॑ । या॒ति॒ । निः॒ऽकृ॒तम् ॥ १ ॥

राजा राजमानोयं सोमोभिषूयमाणः सन् वाचं शब्दं जनयन् उत्पादयन् असिष्यदत्प्रस्यन्दते । तथा अपोवसतीवरीर्वसानः आच्छादयन् गाः स्तुतीः अभि इयक्षति अभिगच्छति इयक्षतिर्गतिकर्मसुपठितः अस्यसोमस्य रिप्रं अनुपादेयत्वेन पापरूपं अभिषुतवल्लीशकलादिरूपं अविरविरोमनिर्मितं दशापवित्रं तान्वा स्वीयेन वस्त्रेण गृभ्णाति गृह्णाति शोधनसमये पश्चात् शुद्धोदेवानां निष्कृतं संस्कृतंस्थानं उपयाति उपगच्छति ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया–

इन्द्रा॑यसोम॒परि॑षिच्यसे॒नृभि॑र्नृ॒चक्षा॑ऊ॒र्मिःक॒विर॑ज्यसे॒वने॑ ।
पू॒र्वीर्हि॑ते॑स्रु॒तय॒ःसन्ति॒यात॑वेस॒हस्र॒मश्वा॒हर॑यश्चमू॒षदः॑ ॥ २ ॥

इन्द्रा॑य । सोम॒ । परि॑ । सि॒च्य॒से॒ । नृऽभि॑ः । नृ॒ऽचक्षा॑ः ।
ऊ॒र्मिः । क॒विः । अ॒ज्य॒से॒ । वने॑ । पू॒र्वीः । हि । ते॒ । स्रु॒तय॑ः ।
सन्ति॑ । यात॑वे । स॒हस्र॑म् । अश्वा॑ः । हर॑यः । च॒मू॒ऽसद॑ः ॥ २ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रायेन्द्रार्थं नृभिर्नेतृभिर्ऋत्विग्भिः परिषिच्यसे अभिषूयसे । तथा हेसोम नृचक्षाः नृणां यष्टॄणामनुग्रहेण द्रष्टा ऊर्मिःप्रेर्यमाणःप्रवृद्धोवा कविर्मेधावी च त्वं वनेउदके अज्यसे प्रेर्यसे पूर्वीर्बह्वोहि तेस्रुतयोमार्गाः छिद्राणिसन्ति यातवे यातुं । अल्पस्यसोमस्यापरिमितस्तुतिगमनासंभवात्तस्यबाहुल्यमाह चमूषदः अभिषवणफलकयोः सीदतः सहस्रं अपरिमिता अश्वा व्याप्ता हरयोहरितवर्णाः अंशवःसन्ति अथचेन्द्राय परिषिच्यसइत्युक्तत्वादिन्द्रप्राप्तौमार्गसाधनयोः सद्भाव उत्तरार्धेनप्रतिपादितः । तेपुरातन्यः सरण्यः सन्तीन्द्रंप्रतियातुं । तथा सहस्रसंख्याकाहरितवर्णाः अश्वाश्च सन्ति अथचेन्द्राय चमूषदस्तवेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

स॒मु॒द्रिया॑अ॒प्स॒रसो॑मनी॒षिण॒मासी॑नाअ॒न्तर॒भिसोम॑मक्षरन् ।
ताईं॑हिन्वन्तिह॒र्म्यस्य॑स॒क्षणिं॒याच॑न्तेसु॒म्नंपव॑मान॒मक्षि॑तम् ॥ ३ ॥

स॒मु॒द्रिया॑ः । अ॒प्स॒रस॑ः । म॒नी॒षिण॑म् । आसी॑नाः । अ॒न्तः ।
अ॒भि । सोम॑म् । अ॒क्ष॒र॒न् । ताः । ई॒म् । हि॒न्व॒न्ति॒ । ह॒र्म्यस्य॑ ।
स॒क्षणि॑म् । याच॑न्ते । सु॒म्नम् । पव॑मानम् । आक्षि॑तम् ॥ ३ ॥

समुद्रियाः समुद्रसाधनत्वात्समुद्रमन्तरिक्षं तत्संबन्धिन्यः अप्सरसः काश्चनंअंतर्यज्ञमध्ये आसीनाः पात्रेषुवर्तमानाः वसतीवर्योमनीषिणं मेधाविनं सोममभ्यक्षरन् अभिषूयमाणं सोममभिक्षरन्ति ताईं एनं पवमानं हर्म्यस्य हर्म्यवत्सुखकरस्य यागगृहस्य सक्षणिं चेतनशीलं हिन्वन्ति वर्धयन्ति पोषयन्ति तएते स्तोतारोवा पवमानं सोमं अक्षितमक्षीणं सुम्नं सुखं याचन्ते

प्रार्थयन्ते तत्रायंभावः काश्चनाप्सरसः सोमंराजानं मनीषिणंकामयमाना देवानपिपरित्यज्य स्वर्गादागत्य राज्ञःसमीपेस्थित्वा तस्यरसानाददते स्वरसेनवर्धयन्ति तंसुखं याचन्तइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

गो॒जिन्न॒ःसोमो॑रथ॒जिद्धि॑रण्य॒जित्स्व॒र्जिद॒ब्जित्प॑वतेसहस्र॒जित् ।
यंदे॒वास॑श्चक्रि॒रेपी॒तये॒मदं॒स्वादि॑ष्ठंद्र॒प्सम॑रु॒णंम॑यो॒भुव॑म् ॥ ४ ॥

गो॒ऽजित् । न॒ः । सोम॑ः । र॒थ॒ऽजित् । हि॒र॒ण्य॒ऽजित् । स्व॒ःऽजित् ।
अ॒प्ऽजित् । प॒व॒ते॒ । स॒ह॒स्र॒ऽजित् । यम् । दे॒वास॑ः । च॒क्रि॒रे ।
पी॒तये॑ । मद॑म् । स्वादि॑ष्ठम् । द्र॒प्सम् । अ॒रु॒णम् । म॒य॒ःऽभुव॑म् ॥ ४ ॥

नोस्माकं गोजित् गवांजेता तथा रथजित् रथस्यजेता हिरण्यजित् हिरण्यजेता तथा स्वर्जित् स्वर्गस्य सुखस्यजेता अब्जित् अपांजेता सहस्रजित् सहस्रसंख्याकस्य धनस्यजेता सोमः पवते पूयते यंदेवासोदेवाश्चक्रिरेकृतवन्तः। किमर्थं पीतये पानाय कीदृशं सोमं मदं मदकरं स्वादिष्ठं स्वादुतमं द्रप्सं रसात्मकं अरुणं अरुणवर्णं मयोभुवं सुखस्यभावयितारं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

ए॒तानि॑सोम॒पव॑मानोअस्म॒युःस॒त्यानि॑कृ॒ण्वन्द्रवि॑णान्यर्ष॑सि ।
ज॒हिशत्रु॑मन्ति॒केदू॑र॒केच॒यउ॒र्वींगव्यू॑ति॒मभ॑यंचनस्कृधि ॥ ५ ॥३॥

ए॒तानि॑ । सो॒म॒ । पव॑मानः । अ॒स्म॒ऽयुः । स॒त्यानि॑ । कृ॒ण्वन् ।
द्रवि॑णानि । अ॒र्ष॒सि॒ । ज॒हि । शत्रु॑म् । अ॒न्ति॒के । दू॒र॒के । च॒ । यः ।
उ॒र्वीम् । गव्यू॑तिम् । अभ॑यम् । च॒ । न॒ः । कृ॒धि॒ ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे सोम एतानि पूर्वमंत्रोक्तानि गवादीनि द्रविणानि सत्यानि कृण्वन् कुर्वन् पवमानः पूयमानः अर्षसि पवसे जहि च शत्रुं योस्मच्छत्रुरंतिके समीपे दूरके अत्यंतदूरे देशेच वर्तते तं जहि । तथा उर्वीं गव्यूतिं विस्तीर्णं मार्गं अभयं नोस्माकं कृधि कुरु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अचोदसइति पंचर्चंद्वादशंसूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । अचोदसइत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा–

अ॒चो॒दसो॑नोधन्व॒न्त्विन्द॑व॒ःप्रसु॑वा॒नासो॑बृ॒हद्दि॑वेषु॒हर॑यः ।
विच॒नश॑न्नइ॒षोअरा॑तयो॒र्यो॑न॑शन्त॒सनि॑षन्तनो॒धिय॑ः ॥ १ ॥

अ॒चो॒दस॑ः । न॒ः । ध॒न्व॒न्तु॒ । इन्द॑वः । प्र । सु॒वा॒नास॑ः ।
बृ॒हत्ऽदि॑वेषु । हर॑यः । वि । च॒ । नश॑न् । न॒ः । इ॒षः ।
अरा॑तयः । अ॒र्य॑ः । न॒श॒न्त॒ । सनि॑षन्त । न॒ः । धिय॑ः ॥ १ ॥

अचोदसः अचोदनाः अनन्यप्रेरिताइन्दवः सोमाः नोस्माकं प्रधन्वंतु प्रगच्छन्तु धन्वतिर्गतिकर्मा कुत्र बृहद्दिवेषु प्रभूतदीप्तिषु यागेषु निमित्तेषु अथवा बृहद्दिवकुलजेषु मध्ये । नइतिसंबन्धः । कीदृशाइन्दवः सुवानासः सूयमाना हरयोहरितवर्णाः । किंच नोस्मभ्यं येच इषोन्नस्यअरातयः अदातारःसन्ति तेच विनशन् विनश्यन्तु । तथा अर्यः अरयोपि नशन्त विनश्यन्तु सनिषंत संभजन्तुच नोधियोस्मदीयानि कर्माणि देवा अस्मत्प्रियभूतावा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

प्रणो॑धन्व॒न्त्विन्द॑वोमद॒च्युतो॒धना॑वा॒येभि॒रर्व॑तोजुनी॒म॑सि ।
ति॒रोमर्त॑स्य॒कस्य॑चि॒त्परि॑ह्वृतिंव॒यंधना॑निवि॒श्वधा॑भरेमहि ॥ २ ॥

प्र । न॒ः । ध॒न्व॒न्तु॒ । इन्द॑वः । म॒द॒ऽच्युत॑ः । धना॑ । वा॒ । येभि॑ः ।
अर्व॑तः । जुनी॒म॑सि । ति॒रः । मर्त॑स्य । कस्य॑ । चि॒त् ।
परि॑ऽह्वृतिम् । व॒यम् । धना॑नि । वि॒श्वधा॑ । भ॒रे॒म॒हि॒ ॥ २ ॥

धन्वन्तु प्रगच्छन्तु नोस्माकमिन्दवः सोमाः मदच्युतो मदस्राविणोवा अथवा किंचिदित्यर्थः धना धनान्यपि प्रधन्वन्तु येभिर्यैःसोमैः अर्वतोबलवतः शत्रोःसमीपं जुनीमसि जुनीमः प्राप्नुमः कस्यचित् कस्यापिमर्तस्य मनुष्यस्य प्रबलस्य परिह्वृतिं परितोबाधांतिरस्तिरस्कुर्वन्तो वयंधनानि गवादिरूपाणि विश्वधा सर्वदा भरेमहि बिभृयाम ॥ २ ॥

अथतृतीया–

उ॒तत्वस्या॒अरा॑त्याअ॒रिर्हि॑षउ॒तान्यस्या॒अरा॑त्या॒वृको॒हिषः ।
धन्व॒न्नतृष्णा॒समरी॑त॒ताँअ॒भिसो॒म॑ज॒हिप॑वमानदुरा॒ध्य॑ः ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

उ॒त । स्वस्या॑ः । अरा॑त्याः । अ॒रिः । हि । सः । उ॒त । अ॒न्यस्या॑ः ।
अरा॑त्याः । वृक॑ः । हि । सः । धन्व॑न् । न । तृष्णा॑ । सम् । अ॒री॒त॒ ।
तान् । अ॒भि । सोम॑ । ज॒हि । प॒व॒मा॒न॒ । दु॒ःऽआ॒ध्य॑ः ॥ ३ ॥

उतापिच ससोमः स्वस्या अरात्याः स्वीयस्यशत्रोः समीपं अरिः अभिगन्ताहननाय । उतापिच ससोमोन्यस्या अस्मदीयायाअरात्या अस्मच्छत्रोर्वृकोहि हिंसकः खलु । अरातिशब्दः स्त्रीलिंगोप्यस्ति । अथप्रत्यक्षकृतः धन्वन्नतृष्णा धन्व निरुदकोदेशः तस्मिंस्थितस्य तृष्णेव सायथा तंसमरीत प्राप्नोति तद्वत् तानुभयविधान्शत्रून् जहि । किंच हे सोम पवमान दुराध्यः शत्रुभिः दुःसाध्यस्त्वं जहि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

दि॒विते॒नाभा॑पर॒मोयआ॑द॒देपृ॑थि॒व्यास्ते॑रुरुहु॒ःसान॑वि॒क्षिप॑ः ।
अद्र॑यस्त्वाबप्सति॒गोरधि॑त्व॒च्य१॒प्सुत्वा॒हस्तै॑र्दुदुहुर्म॑नी॒षिण॑ः ॥४॥

दि॒वि । ते॒ । नाभा॑ । प॒र॒मः । यः । आ॒ऽद॒दे । पृ॒थि॒व्याः । ते॒ ।
रु॒रु॒हु॒ः । सान॑वि । क्षिप॑ः । अद्र॑यः । त्वा॒ । ब॒प्स॒ति॒ । गोः । अधि॑ ।
त्व॒चि । अ॒प्ऽसु । त्वा॒ । हस्तै॑ः । दु॒दु॒हु॒ः । म॒नी॒षिण॑ः ॥ ४ ॥

हेसोम ते तव सपरमः उत्तरोंशो दिवि दिवः नाभा नाभौ द्युलोकस्य नाभिस्थानीयेदेशे अथवा नाभौ वृष्ट्यादेर्बंधके दिवि द्युलोकेवर्तते यआददे आदत्ते हविर्देवतारूपःसन् ते तव द्युलोकस्थांशस्यावयवाः पृथिव्याः सानवि समुच्छ्रितेदेशे पर्वतादिप्रदेशे क्षिपः क्षिप्ताः संतोरुरुहुः रोहन्ति त्वा त्वां द्युलोकस्थसोमांशभूतं अद्रयोग्रावाणोबप्सति भक्षयन्ति बप्सतिरत्तिकर्मा । कुत्र गोरधित्वचि । अधीतिसप्तम्यर्थानुवादी । आनडुहे अधिषवणचर्मणीत्यर्थः । यद्यपीदानींतनाः कृष्णाजिनेभिषुण्वन्ति नगोचर्मणि तथापि तस्मिन् सोमोमीयते क्रयार्थं । तथाचसति यस्मिन्मिमीते तस्याधिषवणचर्मेति सूत्रात् मानसाधनस्यैव गोचर्मणोधिषवणचर्मत्वाभिधानादविरोधः । त्वा त्वां तथा अप्सु वसतीवरीषु दुदुहुर्दुहन्ति अद्भिराप्लाव्यदुहन्तीत्यर्थः । यद्वा अप्सूदकेषु रसेषुनिमित्तेषु दुदुहुः कैः साधनैः हस्तैर्हस्तोहन्तेरितिनिरुक्तं[1] केमनीषिणोमेधाविनोध्वर्य्वादयः ॥ ४ ॥

---

[1] नि० १. ७.

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चमी–

एवातेइन्दोसुभ्वंसुपेशसंरसंतुञ्जन्तिप्रथमाअभिश्रियः।
निदंनिदंपवमाननितारिषआविस्तेशुष्मोभवतुप्रियोमदः ॥५॥४॥

एव । ते । इन्दो इति । सुऽभ्वम् । सुऽपेशसम् । रसम् । तुञ्जन्ति ।
प्रथमाः । अभिऽश्रियः । निदम्ऽनिदम् । पवमान । नि । तारिषः ।
आविः । ते । शुष्मः । भवतु । प्रियः । मदः ॥ ५ ॥ ४ ॥

पूर्वत्राद्रयस्त्वांबप्सतीत्युक्तं तदेवोच्यते हे इन्दो सोम एव एवं इदानीं क्रियमाणप्रकारेण ते तव सुभ्वं शोभनभवनं सुपेशसं पेशइतिरूपनाम सुरूपं रसं प्रथमाः प्रथममेव यद्वा प्रथमइतिमुख्यनाम प्रथमामुख्याः ग्रावाणः अध्वर्यवोवा अभिश्रियः अभिश्रयन्तःसन्तः तुंजन्ति प्रेरयन्ति। हे पवमान निदंनिदं अस्मन्निन्दकं सर्वमपिशत्रुं नितारिषः विनाशय। ते तव शुष्मोबलकरः प्रियः प्रियभूतोमदः मदकरोरसः आविर्भवतु ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

सोमस्यधारेति पंचर्चंत्रयोदशंसूक्तं भरद्वाजस्य वसुनाम्नआर्षं जागतं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रान्तं–सोमस्यवसुर्भारद्वाजइति । गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा–

सोमस्यधारापवतेनृचक्षसऋतेनदेवान्हवतेदिवस्परि।
बृहस्पतेरवथेनाविदिद्युतेसमुद्रासोनसवनानिविव्यचुः ॥ १ ॥

सोमस्य । धारा । पवते । नृऽचक्षसः । ऋतेन । देवान् । हवते ।
दिवः । परि । बृहस्पतेः । रवथेन । वि । दिद्युते । समुद्रासः । न ।
सवनानि । विव्यचुः ॥ १ ॥

सोमस्याभिषूयमाणस्य सा धारा पवते श्चोतते। कीदृशस्यसोमस्य नृचक्षसः नृणां यजमानानांद्रष्टुः सच ऋतेनं यज्ञेन देवान् सोमभाजइन्द्रादीन् हवते कुत्रदिवस्परि द्युलोकस्योपरि

वर्तमानान् बृहस्पतेः मंत्रपालकस्य स्तोतुः स्वथेन शब्देन स्तोत्रेण विदिद्युते विद्योतते समुद्रासोन समुद्राइव पृथिवीं सवनानि यज्ञसंबन्धीनि विव्यचुः व्याप्नुवन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यंत्वा॑वाजिन्न॒घ्न्याअ॒भ्यनू॑ष॒तायो॑हत॒ंयोनि॒मारो॑हसिद्यु॒मान् ।
म॒घोना॒मायु॑ःप्रति॒रन्महि॒श्रव॒इन्द्रा॑यसोमपवसे॒वृषा॒मद॑ः ॥ २ ॥

यम् । त्वा॒ । वा॒जि॒न् । अ॒घ्न्याः । अ॒भि । अनू॑षत । अय॑ःऽहतम् ।
योनि॑म् । आ । रो॒ह॒सि॒ । द्यु॒ऽमान् । म॒घोना॑म् । आयु॑ः । प्र॒ऽति॒रन् ।
महि॑ । श्रव॑ः । इन्द्रा॑य । सो॒म॒ । प॒व॒से॒ । वृषा॑ । मद॑ः ॥ २ ॥

हे वाजिन् अन्नवत् सोम यं त्वा त्वां अघ्न्या अहननीयागावो अभ्यनूषत अभिष्टुवन्ति आशिरार्थंस्थिताः शब्दायन्तइत्यर्थः । सत्वं अयोहतं अयइतिहिरण्यनाम तेन तद्वान् पाणिर्लक्ष्यते हिरण्मयेनपाणिनाहतं संस्कृतं योनिं स्थानमारोहसि। द्युमान् दीप्तःसन् । अभियोनिमयोहतंमिति ह्युक्तं । किंच हे सोम मघोनां हविष्मतां यजमानानां आयुरायुष्यं महिमहत् श्रवोन्नं यशोवा प्रतिरन् वर्धयन्निन्द्रायेन्द्रार्थं पवसे पूयसे । वृषा वर्षको मदोमदकरश्च त्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एन्द्र॑स्यकु॒क्षापव॑तेम॒दिन्त॑म॒ऊर्ज॒ंवसा॑न॒ःश्रव॑सेसुम॒ङ्गल॑ः ।
प्र॒त्यङ्सविश्वा॒भुव॑ना॒भिप॑प्रथे॒क्रीळ॒न्हरि॒रत्य॑ःस्यन्दते॒वृषा॑ ॥ ३ ॥

आ । इन्द्र॑स्य । कु॒क्षा । प॒व॒ते॒ । म॒दिन्ऽत॑मः । ऊर्ज॑म् । वसा॑नः ।
श्रव॑से । सु॒ऽम॒ङ्गल॑ः । प्र॒त्यङ् । सः । विश्वा॑ । भुव॑ना । अ॒भि ।
प॒प्र॒थे॒ । क्रीळ॑न् । हरि॑ः । अत्य॑ः । स्य॒न्द॒ते॒ । वृषा॑ ॥ ३ ॥

अयं सोमः इन्द्रस्यकुक्षा कुक्षौ आपवते आसिच्यते किमर्थं श्रवसे तस्यान्नाय यष्टुर्वान्नसिध्यर्थं सोमोविशेष्यते—मदिन्तमः मादयितृतमः ऊर्जंवसानः बलकरं रसमाच्छादयन् । अपोवसानईतिह्युक्तं । सुमंगलः शोभनमंगलप्रदः ससोमः प्रत्यङ्विश्वाभुवना सर्वाणिभूतजातानि

---

१ ऋ० सं० ६. ७. १६. । १ ऋ० सं० ६. ८. ६. ।

अभिपंप्रथे अभिप्रथयति दिव्युदितःसन् क्रीळन् वेद्यां संक्रीडमानोहरिर्हरितवर्णः अत्यः अतनकुशलः वृषावर्षकः स्यन्दते रसरूपेण ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

तं॑त्वा॑दे॒वेभ्यो॒मधु॑मत्तमं॒नरः॑स॒हस्र॑धारं॑दुह॒ते॒दश॒क्षिपः॑ ।
नृ॒भिः॑सोम॒प्रच्यु॑तो॒ग्राव॑भिः॒सु॒तोविश्वा॑न्दे॒वाँआप॑वस्वासहस्राजित्॥४॥

तम् । त्वा॒ । दे॒वेभ्यः॑ । मधु॑मत्ऽतमम् । नरः॑ । स॒हस्र॑ऽधारम् ।
दु॒ह॒ते॒ । दश॑ । क्षि॒पः॑ । नृऽभिः॑ । सो॒म॒ । प्रऽच्यु॑तः । ग्राव॑ऽभिः ।
सु॒तः । विश्वा॑न् । दे॒वान् । आ । प॒व॒स्व॒ । स॒ह॒स्र॒ऽजि॒त् ॥ ४ ॥

हे सोम तं तादृशं त्वा त्वां देवेभ्यः इन्द्राद्यर्थं मधुमत्तमं अतिशयेन मधुमन्तं सहस्रधारं बहुधारायुक्तं दुहते दुहन्ति। के नरोनेतारः ऋत्विजोदशक्षिपः तेषां दशसंख्याका अंगुलयश्च हे सोम नृभिर्मनुष्यैः प्रच्युतोग्रावभिः सुतोभिषुतस्त्वं सहस्रजित सहस्रसंख्याकस्यधनस्य जेता सन् विश्वान् देवान् आपवस्व ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

तं॑त्वा॑ह॒स्तिनो॒मधु॑मन्त॒माद्रि॑भि॒र्दु॑हन्त्य॒प्सुवृ॑ष॒भंदश॒क्षिपः॑ ।
इन्द्रं॑सोममा॒दय॒न्दैव्यं॒जन॒ंसिन्धो॑रिवो॒र्मिः॑पव॑मानोअर्ष॑सि ॥ ५॥५॥

तम् । त्वा॒ । ह॒स्तिनः॑ । मधु॑ऽमन्तम् । अद्रि॑ऽभिः । दु॒हन्ति॑ ।
अ॒प्ऽसु । वृ॒ष॒भम् । दश॑ । क्षि॒पः॑ । इन्द्र॑म् । सो॒म॒ । मा॒दय॑न् ।
दैव्य॑म् । जन॑म् । सिन्धोः॑ऽइव । ऊ॒र्मिः॑ । पव॑मानः । अ॒र्ष॒सि॒ ॥ ५॥५॥

तं तादृशं मधुमन्तं मधुररसं वृषभं कामानांवर्षकं त्वा त्वां हस्तिनः सुहस्तस्य दशक्षिपोंगुलयः अद्रिभिर्ग्रावभिरप्सु दुहंति। तादृश हेसोम इन्द्रं अन्यं दैव्यं जनं देवसंबन्धिनं संघं मादयन् सिंधोरूर्मिरिव पवमानः पूयमानः सन्नर्षसि गच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रसोमस्येति पंचचँचतुर्दशंसूक्तं ऋषिदैवतेपूर्ववत् अंत्यात्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । प्रसोमस्येत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसोम॑स्य॒पव॑मानस्यो॒र्म॑य॒इन्द्र॑स्ययन्तिज॒ठरं॑सु॒पेश॑सः ।
द॒ध्नायदी॒मु॒न्नी॑ताय॒शसा॒गवां॑दा॒नाय॒शूर॑मु॒दम॑न्दिषुःसु॒ताः ॥ १ ॥

प्र । सोम॑स्य । पव॑मानस्य । ऊ॒र्मय॑ः । इन्द्र॑स्य । य॒न्ति॒ ।
ज॒ठर॑म् । सु॒ऽपेश॑सः । द॒ध्ना । यत् । ई॒म् । उत्ऽनी॑ताः । य॒शसा॑ ।
गवा॑म् । दा॒नाय॑ । शूर॑म् । उ॒त्ऽअम॑न्दिषुः । सु॒ताः ॥ १ ॥

सोमस्य पवमानस्य पूयमानस्य ऊर्मयोरसप्रवाहः इन्द्रस्य जठरं प्रयन्ति प्रगच्छन्ति सुपेशसः सुरूपाऊर्मयइतिसंबंधः यद्यदा ईमेतेसुताअभिषुताः सोमाः गवां यशसा बलभूतेन दध्नासदोन्नीताः सन्तोदानाय यजमानविषयाभिमतदानाय शूरं विक्रान्तमिन्द्रं उदमन्दिषुः उन्मादयन्ति तदा जठरंयन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अच्छा॒हिसोम॑ःक॒लशाँ॒असि॑ष्यद॒दत्यो॒नवोळ्हा॑र॒घुव॑र्तनि॒र्वृषा॑ ।
अथा॑दे॒वाना॑मु॒भय॑स्य॒जन्म॑नोवि॒द्वाँअ॑श्नोत्य॒मुत॑इ॒तश्च॒यत् ॥ २ ॥

अच्छ॑ । हि । सोम॑ः । क॒लशा॑न् । असि॑स्यदत् । अत्य॑ः । न ।
वोळ्हा॑ । र॒घुऽव॑र्तनिः । वृषा॑ । अथ॑ । दे॒वाना॑म् । उ॒भय॑स्य ।
जन्म॑नः । वि॒द्वान् । अ॒श्नो॒ति॒ । अ॒मुत॑ः । इ॒तः । च॒ । यत् ॥ २ ॥

असौसोमः कलशानच्छाभिमुखं असिस्यदत् स्यन्दते कइव अत्योनवोळ्हा रथस्यवाहकःअश्वइव सयथा स्वगंतव्यमभिगच्छतितद्वत् । यद्वायमुत्तरत्रदृष्टान्तः—वोळ्हाश्वइव रघुवर्तनिः लघुगमनः वृषावर्षकश्च । अथापिच देवानां सोमसजोषामुभयस्योभयविधं जन्मनोजातं विद्वान् जानन् असिष्यदत् कलशान् । किं तदुभयं जन्मेति उच्यते यद्देवजातं अमुतोद्युलोकात् इतश्चास्माद्भूलोकाद्वाश्नोतिव्याप्नोति यज्ञं तस्योभयस्यजातं विद्वानितिसंबन्धः ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया—

आनः॑सोम॒पव॑मानः॑किरा॒वस्विन्दो॒भव॑म॒घवा॒राध॑सोम॒हः ।
शिक्षा॑वयोधो॒वस॑वे॒सुचे॒तुना॒मानो॒गय॑मा॒रेअ॒स्मत्परा॑सिचः ॥ ३ ॥

आ । नः॒ । सो॒म॒ । पव॑मानः । कि॒र॒ । वसु॑ । इन्दो॒ इति॑ । भव॑ ।
म॒घऽवा॑ । राध॑सः । म॒हः । शिक्ष॑ । व॒यः॒ऽधाः॒ । वस॑वे । सु । चे॒तुना॑ ।
मा । नः॒ । गय॑म् । आ॒रे । अ॒स्मत् । परा॑ । सि॒चः॒ ॥ ३ ॥

आकिर सर्वतोविक्षिप नोस्मभ्यं । हे सोम पवमानः पूयमानस्त्वं । किंच वसुवासकंधनं गवादिरूपं । किंच हे इन्दो दीप्तसोम मघवा धनवांस्त्वं महोमहतो राधसोधनस्यभव । दातेतिशेषः । तथा हे वयोधाः अन्नस्यधातः सोम वसवे वासकाय परिचरतेमह्यं चेतुना कष्टेन प्रज्ञानेन सु सुखं कल्याणं शिक्ष देहि । नोस्मभ्यं प्रदेयं गयं धनं अस्मदारे अस्मत्तोदूरं मापरासिचः माप्रेरय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आनः॑पूषापव॑मानःसुरा॒तयो॑मि॒त्रोग॑च्छन्तु॒वरु॑णःस॒जोष॑सः ।
बृह॒स्पति॑र्म॒रुतो॑वा॒यु॒रश्विना॒त्वष्टा॑सवि॒तासु॒यमा॒सर॑स्वती ॥ ४ ॥

आ । नः॒ । पू॒षा । पव॑मानः । सु॒ऽरा॒तयः॑ । मि॒त्रः । ग॒च्छन्तु॒ ।
वरु॑णः । स॒ऽजोष॑सः । बृह॒स्पतिः॑ । म॒रुतः॑ । वा॒युः । अ॒श्विना॑ ।
त्वष्टा॑ । स॒वि॒ता । सु॒ऽयमा॑ । सर॑स्वती ॥ ४ ॥

सुरातयः सुदानाः सजोषसः संगताः पूषादयोदेवा आगच्छन्तु नोस्मानस्माकंयज्ञंवा । तथा सुयमा यम्यते नियम्यतइति यमोविग्रहः सुविग्रहा सरस्वती चागच्छतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उ॒भेद्यावा॑पृथि॒वीविश्व॑मि॒न्वेअ॑र्य॒मादे॒वोआदि॑ति॒र्वि॑धा॒ता ।
भगो॒नृशंसं॑उ॒र्व१॒न्तरि॑क्षं॒विश्वे॑दे॒वाःपव॑मानंजुषन्त ॥ ५ ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

उ॒भे इति॑ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । वि॒श्व॒मि॒न्वे इति॑ वि॒श्व॒म्ऽइ॒न्वे॑ ।
अ॒र्य॒मा । दे॒वः । अदि॑तिः । वि॒ऽधा॒ता । भगः॑ । नृ॒ऽशंसः॑ । उ॒रु ।
अ॒न्तरि॑क्षम् । विश्वे॑ । दे॒वाः । पव॑मानम् । जु॒ष॒न्त॒ ॥ ५ ॥ ६ ॥

विश्वमिन्वे । इन्वतिर्व्याप्तिकर्मा । सर्वव्यापिन्यावुभेद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अर्यमादयस्त्रयश्च भगश्च नृशंसोनृभिः शंसनीयः उर्वन्तरिक्षंच विश्वेदेवाश्च पवमानं पूयमानं सोमं जुषन्त सेवन्ते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

असावीतिपंचर्चं पंचदशंसूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । अस्यानुक्रमणिका—असावीतित्रिष्टुबन्तइति । अनेनद्विवचनेन प्रकृतयोः प्रसोमस्येत्यादिकयोर्द्वयोरपि त्रिष्टुन्तता प्रतिपादिता । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒सा॑वि॒सोमो॑अरु॒षोवृषा॒ह॒री॒राजे॑वद॒स्मोअ॒भिगाअ॑चिक्रदत् ।
पु॒ना॒नोवारं॒पर्ये॑त्य॒व्ययं॑श्ये॒नोनयोनिं॑घृ॒तव॑न्तमा॒सद॑म् ॥ १ ॥

असा॑वि । सोमः॑ । अ॒रु॒षः । वृषा॑ । हरिः॑ । राजा॑ऽइव । द॒स्मः ।
अ॒भि । गाः । अ॒चि॒क्र॒द॒त् । पु॒ना॒नः । वार॑म् । परि॑ । ए॒ति॒ ।
अ॒व्यय॑म् । श्ये॒नः । न । योनि॑म् । घृ॒तऽव॑न्तम् । आ॒ऽसद॑म् ॥ १ ॥

सोम । असावि अभिषुतोभूत् कीदृशः सोमः अरुष आरोचमानः वृषावर्षको हरिर्हरितवर्णः । सच राजेव दस्मोदर्शनीयः सन् गाउदकानि अभिलक्ष्य अचिक्रदच्छब्दंकरोति स्वरसनिर्मोकसमये । पश्चात्पुनानः पूयमानः अव्ययंवारं वालं दशापवित्रं पर्येति श्येनोन श्येनइव योनिं स्वकीयंस्थानं घृतवन्तमुदकवन्तं आसदं आसदनाय पवतइतिशेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

क॒विर्वे॑ध॒स्यापर्ये॑षि॒माहि॑न॒मत्यो॒नमृ॒ष्टोअ॒भिवाज॑मर्षसि ।
अ॒प॒सेध॑न्दुरि॒तासो॑ममृळयघृ॒तंवसा॑नः॒परि॑यासिनि॒र्णिज॑म् ॥ २ ॥

क॒विः । वे॒ध॒स्या । परि॑ । ए॒षि॒ । माहि॑नम् । अत्यः॑ । न । मृ॒ष्टः ।
अ॒भि । वाज॑म् । अ॒र्ष॒सि॒ । अ॒प॒ऽसेध॑न् । दुः॒ऽइ॒ता । सो॒म॒ ।
मृ॒ळ॒य॒ । घृ॒तम् । वसा॑नः । परि॑ । या॒सि॒ । निः॒ऽनिज॑म् ॥ २ ॥

हे सोम कविः क्रान्तदर्शी सन् वेधस्या यागविधानेच्छया माहिनं मंहनीयं पवित्रं पर्येषि परिगच्छसि पश्चान्मृष्टः प्रक्षालितः अत्योन अश्वइव वाजं संग्राममभ्यर्षसि । हे सोम दुरिता अस्माकं दुरितानि अपसेधन् परिहरन् मृळय सुखय । घृतमुदकं वसानआच्छादयन् परियासि अभिगच्छसि । किं निर्णिजं निर्णेजकं पवित्रं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प॒र्जन्यः॑पि॒ताम॑हि॒षस्य॑प॒र्णिनो॒नाभा॑पृथि॒व्यागि॒रिषु॒क्षयं॑दधे ।
स्वसा॑र॒आपो॑अ॒भिगाउ॒तास॑र॒न्त्संग्राव॑भिर्नसतेवी॒तेअ॑ध्व॒रे ॥ ३ ॥

प॒र्जन्यः॑ । पि॒ता । म॒हि॒षस्य॑ । प॒र्णिनः॑ । नाभा॑ । पृ॒थि॒व्याः ।
गि॒रिषु॑ । क्षय॑म् । द॒धे॒ । स्वसा॑रः । आपः॑ । अ॒भि । गाः । उ॒त ।
अ॒स॒र॒न् । सम् । ग्राव॑ऽभिः । न॒स॒ते॒ । वी॒ते । अ॒ध्व॒रे ॥ ३ ॥

यस्य महिषस्य महतः पर्णिनः पर्णवतः पतनवतोवा सोमस्य पर्जन्यः पिता जनकः ससोमः पृथिव्या नाभा नाभौ नाभिस्थानीये हविर्धानीये गिरिषु गिरिसंबन्धिग्रावसु क्षयं निवासं दधे धारयत्यभिषवसमये । उतापि स्वसारोंगुलय आपोवसतीवर्योगाः आशिरार्थाः सुतयोवाअभ्यसरन् अभिसरन्ति संनसते संगच्छतेच ग्रावभिः साकं । कुत्र वीते कान्ते अध्वरे यज्ञे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जा॒येव॒पत्या॒वधि॒शेव॑मंहसे॒पज्रा॑यागर्भशृणु॒हिब्रवी॑मिते ।
अ॒न्तर्वाणी॑षु॒प्रच॑रा॒सुजी॒वसे॑नि॒न्द्यो॒वृ॒जने॑सोमजागृहि ॥ ४ ॥

जा॒याऽइ॑व । पत्यौ॑ । अधि॑ । शेव॑ । मं॒ह॒से॒ । पज्रा॑याः । ग॒र्भ॒ ।
शृ॒णु॒हि । ब्रवी॑मि । ते॒ । अ॒न्तः । वाणी॑षु । प्र । च॒र॒ ।
सु । जी॒वसे॑ । अ॒नि॒न्द्यः । वृ॒जने॑ । सो॒म॒ । जा॒गृ॒हि॒ ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

जायेवपत्यौ जाया यथा स्वभार्या भर्तरि सुखंप्रयच्छति तद्वत्। शेव शेवं द्वितीयाया-आम् भावाभावश्छान्दसः सुखं मंहसे प्रयच्छसि यजमाने। हे पज्रायाः गर्भ सोम श्रृणुहि श्रृणु स्तुतीः यास्तेतुभ्यं ब्रवीमि। पजिर्गतिकर्मा। पज्रापृथिवीत्याहुः अपिवा माध्यमिकाऽवाक् पज्रा भूमावोषधिरूपेण जातत्वाद्गर्भत्वं माध्यमिकायावाचोपि वृष्टिसाधनत्वात्तत्पुत्रत्वं। सत्वं वाणीषु वाक्षु स्तुतिष्वन्तर्मध्ये सुसुष्ठु प्रचर जीवसेस्माकं जीवनाय हे सोम अनिन्द्यः स्तुत्यस्त्वं वृजनेस्माकं शत्रुबले जागृहि बुद्धोभव ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

यथा॒पूर्वे॑भ्यःशत॒साअमृ॑ध्रःसहस्र॒साःप॒र्य॑या॒वाज॑मिन्दो ।
ए॒वाप॑वस्वसुवि॒ताय॒नव्य॑से॒तव॑व्र॒तमन्वाप॑ःसचन्ते ॥ ५ ॥ ७ ॥

यथा॑ । पूर्वे॑भ्यः । श॒त॒ऽसाः । अमृ॑ध्रः । स॒ह॒स्र॒ऽसाः । प॒रि॒ऽअया॑ः ।
वाज॑म् । इ॒न्दो॒ इति॑ । ए॒व । प॒व॒स्व॒ । सु॒वि॒ताय॑ । नव्य॑से ।
तव॑ । व्र॒तम् । अनु॑ । आप॑ः । स॒च॒न्ते॒ ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे इन्दोसोम यथापूर्वेभ्योमहर्षिभ्यः स्तोतृभ्यः शतसाः शतसंख्याकस्यधनस्यदाता अमृध्रः अभवः तथा सहस्रसाश्च वाजमन्नं तस्यदाताचसन् पर्ययाः परिगच्छेः एवमेवमिदानीमपि नव्यसे नवतराय सुवितायाभ्युदयाय पवस्व क्षर। तव व्रतंकर्म अन्वापोवसतीवर्यः सचन्ते अतः पवस्व ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

पवित्रंतइति पंचर्चंषोडशंसूक्तं आंगिरसस्य पवित्रस्यार्षं जागतं पवमानसोमदेवताकं तथाचानुक्रान्तं–पवित्रंतेपवित्रइति। अभिष्टवे आद्येऋचौवक्तव्ये। सूत्रितंच–पवित्रंतेविततंब्रह्मणस्पतइतिद्वे वियत्पवित्रंधिषणाअतन्वतेति।

तत्र प्रथमा–

प॒वित्रं॑ते॒वित॑तंब्रह्मणस्पतेप्र॒भुर्गात्रा॑णि॒पर्ये॑षिवि॒श्वत॑ः ।
अत॑प्ततनू॒र्न॑तदा॒मोअ॑श्नुतेशृ॒तास॒इद्वह॑न्त॒स्तत्समा॑शत ॥ १ ॥

प॒वित्र॑म् । ते॒ । वि॒ऽत॑तम् । ब्र॒ह्म॒ण॒ः । प॒ते॒ । प्र॒ऽभुः । गात्रा॑णि ।
परि॑ । ए॒षि॒ । वि॒श्वत॑ः । अत॑प्तऽतनूः । न । तत् । आ॒मः ।
अ॒श्नु॒ते॒ । शृ॒तास॑ः । इत् । वह॑न्तः । तत् । सम् । आ॒श॒त॒ ॥ १ ॥

हे ब्रह्मणस्पते मंत्रस्यस्वामिन् सोम ते पवित्रं शोधकं अंगं विततं सर्वत्र विस्तृतं सप्रभुः प्रभविता त्वं गात्राणि पातुरंगानि पर्येषि परिगच्छसि । विश्वतः सर्वतः तव तत्पवित्रं अतप्ततनूः पयोव्रतादिना असंतप्तगात्रः आमः अपरिपक्वोनाश्नुते नव्याप्नोति । शृतासइव शृताएव परिपक्वाएव वहन्तोयागं निर्वहन्तः तत्पवित्रं समाशत व्याप्नुवन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तपो॑ष्प॒वित्रं॒वित॑तंदि॒वस्प॒देशोच॑न्तोअस्य॒तन्त॑वो॒व्य॑स्थिरन् ।
अव॑न्त्यस्यपवी॒तार॑मा॒शवो॑दि॒वस्पृ॒ष्ठमधि॑तिष्ठन्ति॒चेत॑सा ॥ २ ॥

तपो॑ः । प॒वित्र॑म् । वि॒ऽत॑तम् । दि॒वः । प॒दे । शोच॑न्तः । अ॒स्य॒ ।
तन्त॑वः । वि । अ॒स्थि॒र॒न् । अव॑न्ति । अ॒स्य॒ । प॒वि॒तार॑म् ।
आ॒शव॑ः । दि॒वः । पृ॒ष्ठम् । अधि॑ । ति॒ष्ठ॒न्ति॒ । चेत॑सा ॥ २ ॥

तपोः शत्रूणांतापकस्य सोमस्य पवित्रं शोधकमंगं तेजोवादिवस्पदे द्युलोकस्योच्छ्रिते स्थाने विततं विस्तृतं । तृतीयस्यामितोदिविसोमआसीदितिब्राह्मणं[१] । अस्यतन्तवोंशवः शोचन्तोदीप्यमाना व्यस्थिरन्विविधं तिष्ठन्ति पृथिव्यां हविर्धानेवा अस्यसोमस्यआशवः शीघ्रगामिनोरसा अवन्ति रक्षन्ति । कं पवितारं पावयितारं यजमानमवन्ति रक्षन्ति होमद्वारा । पश्चात् हुताः दिवोद्युलोकस्यपृष्ठं पृष्ठभागमुन्नतदेशं चेतसाबुध्यादेवगमनेच्छावत्या अधितिष्ठन्ति आश्रयन्ते ॥ २ ॥

अभिष्टवे अरूरुचदित्येषा आवपनीया । सूत्रितंच—ईळेद्यावापृथिवीइति गागुत्तमायाअरूरुचदुषसःपृश्निरग्रियइत्यावपेतेति ।

---

[१] तै० ब्रा० ३. २. १. ।

Funding by IKS-MoE

सैषासूक्ते तृतीया—

अरू॑रुचदु॒षसः॒पृश्नि॑रग्रि॒यउ॒क्षाबि॑भर्ति॒भुव॑नानिवाज॒युः ।
मा॒या॒विनो॑ममिरेअस्यमा॒यया॑नृ॒चक्ष॑सःपि॒तरो॒गर्भ॒माद॑धुः ॥ ३ ॥

अरू॑रुचत् । उ॒षसः॑ । पृश्निः॑ । अ॒ग्रि॒यः । उ॒क्षा । बि॒भ॒र्ति॒ ।
भुव॑नानि । वा॒ज॒ऽयुः । मा॒या॒ऽविनः॑ । म॒मि॒रे॒ । अ॒स्य॒ ।
मा॒यया॑ । नृ॒ऽचक्ष॑सः । पि॒तरः॑ । गर्भ॑म् । आ । द॒धुः॒ ॥ ३ ॥

उषसःसंबन्धी पृश्निरादित्यः । पृश्निरादित्योभवतिप्राश्नुतएनंवर्णइतिनिरुक्तं[१] । अग्रियो मुख्यः सोयंसोमः अरूरुचत् रोचयति सउक्षा जलस्यसेक्ता बिभर्ति पुष्णात्युदकेन भुवनानि भूतजातानि वाजयुः तेषामन्नमिच्छन् मायाविनः मायाप्रज्ञा प्रज्ञावन्तः अस्यसोमस्य मायया प्रज्ञया ममिरे निर्मांति सोमस्यैकैकांशपानेनजातबलाअग्न्यादयः स्वस्वव्यापारेणजगत्सृजंतीत्यर्थः । तथास्यमायया नृचक्षसोनृणांद्रष्टारः पालकादेवाः अंगिरसः पितरोवागर्भमादधुः धारयंति ओषधीषु वा अत्रसूर्यात्मासोमःस्तूयते सूर्यरश्म्यनुगमाधीनवर्धनाच्चन्द्रस्य । अयमुषसः पृश्निःसविता अरूरुचत् रोचयति सर्वंरोचतेवा शिष्टंसमानं । तत्संबंधिनः नृचक्षसः नृणांद्रष्टारः पितरोजगद्रक्षकारश्मयोगर्भमादधुः वृष्ट्यर्थम् ॥ ३ ॥

अभिष्टवे खरमवेक्ष्यमाणो गंधर्वइत्थेत्येतांपठेत् । सूत्रितंच—गधर्वइत्थापदमस्यरक्षतीति खरमवेक्ष्येति ।

सैषा चतुर्थी—

ग॒न्ध॒र्व॑इ॒त्थाप॒दम॑स्यरक्षति॒पाति॑दे॒वानां॒जनि॑मा॒न्यद्भु॑तः ।
गृ॒भ्णाति॑रि॒पुंनि॒धया॑नि॒धाप॑तिःसु॒कृत्त॑मा॒मधु॑नोभ॒क्षमा॑शत ॥ ४ ॥

ग॒न्ध॒र्वः॑ । इ॒त्था । प॒दम् । अ॒स्य॒ । र॒क्ष॒ति॒ । पाति॑ । दे॒वाना॑म् ।
जनि॑मानि । अद्भु॑तः । गृ॒भ्णाति॑ । रि॒पुम् । नि॒ऽधया॑ । नि॒धाऽप॑तिः ।
सु॒कृत्ऽत॑माः । मधु॑नः । भ॒क्षम् । आ॒श॒त॒ ॥ ४ ॥

---

[१] नि० २. १४. ।

Funding by IKS-MoE

गंधर्वः उदकानांस्तुतीनांवाधारक आदित्यः अस्य सोमस्यपदं स्थानं द्युसंबन्धिनं इत्थासत्यं रक्षति । सोयंसोमोदेवानां जनिमानि जन्मानि देवानित्यर्थः पातिरक्षति । अद्भुतोमहान् । किंचायंरिपुं अस्मद्वैरिणं निधया निधा पाश्या पाशसमूहेन गृभ्णाति गृह्णाति निधापतिः पशुसमूहस्वामी तस्यास्यमधुनः मधुररसस्यभक्षं सुकृत्तमाः अतिशयेनसुकृतकर्तारः एवआशत प्राप्नुवन्ति ॥ ४ ॥

अन्तिमेप्रवर्ग्ये परिधानीयायाःपूर्वं हविर्हंविष्मइत्येषावपनीया। सूत्रितंच—उत्तमेप्रागुत्तमायाहविर्हविष्मोमहिसद्मदैव्यमित्यावपेतेति ।

सैषा पंचमी—

ह॒विर्ह॑विष्मो॒महि॒सद्म॒दैव्यं॒नभो॒वसा॑नः॒परि॑यास्यध्व॒रम् ।
राजा॑प॒वित्र॑रथो॒वाज॒मारु॑हःस॒हस्र॑भृष्टिर्ज॑यसि॒श्रवो॑बृ॒हत् ॥५॥८॥

ह॒विः । ह॒वि॒ष्म॒ः । महि॑ । सद्म॑ । दैव्य॑म् । नभ॑ः । वसा॑नः ।
परि॑ । या॒सि॒ । अ॒ध्व॒रम् । राजा॑ । प॒वित्र॑ऽरथः । वाज॑म् । आ ।
अ॒रु॒हः॒ । स॒हस्र॑ऽभृष्टिः । ज॒य॒सि॒ । श्रव॑ः । बृ॒हत् ॥ ५ ॥ ८ ॥

हे हविष्मः हविरित्युदकनाम उदकवन् सोम हविर्भूतं नभ उदकनामैतत् उदकरसमित्यर्थः वसानः आच्छादयन् महि महत् दैव्यंसद्म यागगृहं परियासि परिगच्छस्यध्वरंनिवोढुं । किंच हे सोम राजा पवित्ररथश्च वाजं संग्रामं आरुहः आरोहसि यद्वा तत्रतत्र संग्रामवाचकेनशब्देन यज्ञव्यवहारदर्शनादत्र वाजोयज्ञाख्यसंग्रामः तमारुहः यथाकश्चिद्राजा रथमारुह्य स्वस्थानंप्रविशति तद्वदितिभावः । किंच सहस्रभृष्टिः बहुभ्रंशः अपरिमितगमनइत्यर्थः। अथवा भृष्टिरायुधं असंख्यातायुधःसन् बृहत्श्रवः महदन्नं जयसि अस्माकं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

पवस्वदेवमादनइति पंचर्चंसप्तदशंसूक्तं वाचापुत्रस्य प्रजापतेरार्षं जागतं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—पवस्ववाच्यः प्रजापतिरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पव॑स्वदेव॒माद॑नो॒विच॑र्षणिर॒प्साइन्द्रा॑य॒वरु॑णायवा॒यवे॑ ।
कृ॒धीनो॑अ॒द्यवरि॑वःस्वस्ति॒मदु॑रुक्षि॒तौगृ॑णीहि॒दैव्यं॒जन॑म् ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

पव॑स्व । दे॒व॒ऽमाद॑नः । विऽच॑र्षणिः । अ॒प्साः । इन्द्रा॑य । वरु॑णाय ।
वा॒यवे॑ । कृ॒धि । न॒ः । अ॒द्य । वरि॑वः । स्व॒स्ति॒ऽमत् । उ॒रु॒ऽक्षि॒तौ ।
गृ॒णी॒हि॒ । दैव्य॑म् । जन॑म् ॥ १ ॥

हे सोम देवमादनो देवानांमादयिता विचर्षणिः विद्रष्टा अप्साः अपांदातात्वं पवस्व क्षर । कस्मै इन्द्राय वरुणाय वायवे नोस्माकं वरिवोधनं स्वस्तिमत । स्वस्तात्यविनाशनाम । तद्वद्धनं अद्य इदानीं कृधि कुरु । उरुक्षितौ विस्तीर्णायांभूमौ यज्ञसंबन्धिन्यां दैव्यंजनं देवसंबन्धिनंसंघं जनशब्दःसंघवाची तंगृणीहि गृणातिःशब्दकर्मा शब्दय यथा त्वदीयाभिषवशब्दंश्रुत्वा देवाआगच्छन्ति तथागृणीहीत्यर्थः । अथवा दैव्यंजनमित्यृषिः स्वात्मानमाह देवसंबंधिनंजनं मांगृणीहि साधुसंभक्तेति शब्दय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

आयस्त॒स्थौभुव॑ना॒न्यम॑र्त्यो॒विश्वा॑नि॒सोम॒ःपरि॒तान्य॑र्षति ।
कृ॒ण्वन्त्सं॒चृतं॑वि॒चृत॑म॒भिष्ट॑य॒इन्दु॑ःसिषक्त्यु॒षसं॒नसूर्य॑ः ॥ २ ॥

आ । यः । त॒स्थौ । भुव॑नानि । अम॑र्त्यः । विश्वा॑नि । सोम॑ः ।
परि॑ । तानि॑ । अ॒र्ष॒ति॒ । कृ॒ण्वन् । स॒म्ऽचृत॑म् । वि॒ऽचृत॑म् ।
अ॒भिष्ट॑ये । इन्दु॑ः । सि॒स॒क्ति॒ । उ॒षस॑म् । न । सूर्य॑ः ॥ २ ॥

यः अमर्त्योदेवः सोमोभुवनानि लोकानातस्थौ आस्थितवान् तानि विश्वानि सर्वाणि भुवनानि पर्यर्षति परितोगच्छति परितोरक्षतीत्यर्थः । सोयमिंदुः यज्ञं यजमानंवा संवृतं देवैःफलैर्वा संबद्धं कृण्वन् कुर्वन् विचृतं असुरादिभिः दुःखैर्वाविमुक्तं कृण्वन् अभितोयागाय सिषक्ति सेवते यज्ञं । उषसंनसूर्यः सूर्यंउषसमिव । यथा । अभिष्टये अभितोगमनाय प्राणिनां संचृतं प्रकाशैःसंयुक्तं विचृतं तमोभिर्विमुक्तंच लोकंकुर्वन्नुषसं सेवते तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

आयोगोभि॑ःसृ॒जत॒ओष॑धी॒ष्वादे॒वानां॑सु॒म्नइ॒षय॒न्नुपा॑वसुः ।
आवि॒द्युता॑पवते॒धार॑यासु॒तइन्द्रं॒सोमो॑मा॒दय॒न्दैव्यं॒जन॑म् ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

आ । यः । गोभि॑ः । सृ॒ज्यते॑ । ओष॑धीषु । आ । दे॒वाना॑म् ।
सु॒म्ने । इ॒षय॑न् । उप॑ऽवसुः । आ । वि॒ऽद्युता॑ । प॒व॒ते॒ । धार॑या ।
सु॒तः । इन्द्र॑म् । सोम॑ः । मा॒दय॑न् । दैव्य॑म् । जन॑म् । ॥ ३ ॥

यः सोमोगोभिः रश्मिभिः आसृज्यते ओषधीषु यंसोमं स्थापयन्तीत्यर्थः । किमर्थं देवानां सुम्ने सुखे निमित्तेसति कीदृशोयः इषयन् देवान् प्राप्तुमिच्छन् इषगतौ । धनमिच्छन्वा तथा उपावसुः शत्रुभ्यः सकाशात्प्राप्तधनः ससोमो विद्युता विद्योतमानया धारया आपवते सुतःसन् । किंकुर्वन् दैव्यं देवस्वामिनं इन्द्रं जनं देवसंबंधिसंघं मादयन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒षस्यसोम॑ःपवतेसहस्र॒जिद्धि॑न्वा॒नोवाच॑मिषि॒रामु॑ष॒र्बुध॑म् ।
इन्दु॑ःसमु॒द्रमुदि॑यर्तिवा॒युभि॒रेन्द्र॑स्य॒हार्दि॑क॒लशे॑षुसीदति ॥ ४ ॥

ए॒षः । स्यः । सोम॑ः । प॒व॒ते॒ । स॒ह॒स्र॒ऽजित् । हि॒न्वा॒नः । वाच॑म् ।
इ॒षि॒राम् । उ॒ष॒ःऽबुध॑म् । इन्दु॑ः । स॒मु॒द्रम् । उत् । इ॒य॒र्ति॑ ।
वा॒युऽभि॑ः । आ । इन्द्र॑स्य । हार्दि॑ । क॒लशे॑षु । सी॒द॒ति॒ ॥ ४ ॥

एषः स्यः सः सोमः पवते पूयते । कीदृशएषः सहस्रजित् सहस्रजेता किंकुर्वन् वाचं ऋत्विजां स्तुतिरूपांवाचं हिन्वानः प्रेरयन् कीदृशींवाचं इषिरां गमनशीलां स्तुत्यंप्रतिगंत्रीं उषर्बुधं उषसिप्रबुद्धं सोयमिन्दुः सोमः समुद्रं समुद्रियंरसं उदियर्ति उद्गमयति । वायुभिर्गंतृभिरध्वर्य्वादिभिः वायुरेववाप्रेर्यमाणः सन् तथेन्द्रस्यहार्दि हार्दं प्रियं तद्धार्दीन्द्रस्य प्रियवद्यथाभवति तथा कलशेषु द्रोणकलशप्रभृतिष्वासीदति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अ॒भित्यंगाव॒ःपय॑सापयो॒वृध॒ंसोम॑ंश्रीणंतिम॒तिभि॑ःस्व॒र्विद॑म् ।
ध॒नं॒ज॒यःप॑वते॒कृत्व्यो॒रसो॒विप्र॑ःक॒विःकाव्ये॑ना॒स्व॑र्चनाः ॥ ५ ॥ १ ॥

अ॒भि । त्यम् । गाव॑ः । पय॑सा । प॒यः॒ऽवृध॑म् । सोम॑म् । श्री॒ण॒न्ति॒ ।
म॒तिऽभि॑ः । स्व॒ःऽविद॑म् । ध॒न॒म्ऽज॒यः । प॒व॒ते॒ । कृत्व्य॑ः । रस॑ः ।
विप्र॑ः । क॒विः । काव्ये॑न । स्व॑ःऽचनाः ॥ ५ ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

त्यं तं पयोवृधं पयसोवर्धकं सोमं गावः पयसा स्वकीयेन क्षीरेण अभिश्रीणन्ति ‘श्रयणं कुर्वन्ति । योमतिभिः स्तुतिभिः सर्वंप्रयच्छति तं स्वर्विदं सोमं श्रीणन्ति सधनंजयः शत्रुधनानां जेतासोमः काव्येन कर्मणापवते पूयते । कीदृशः सक्रत्व्यः कर्मण्यः रसोरसरूपः विप्रोमेधावी कविःक्रांतप्रज्ञः स्वर्चनाः सर्वान्नः चनइत्यन्ननाम ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

इन्द्रायइति द्वादशर्चंअष्टादशंसूक्तं भृगुगोत्रस्य वेनस्यार्षं पवमानसोमदेवताकं एकादशीद्वादश्यौत्रिष्टुभौ शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तं—इन्द्रायद्वादश वेनोभार्गवोद्वित्रिष्टुबन्त्मिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रा॑यसोम॒सुषु॑त॒ःपरि॑स्र॒वापामी॑वाभवतु॒रक्ष॑सास॒ह ।
माते॒रस॑स्यमत्सतद्वया॒विनो॒द्रवि॑णस्वन्तइ॒हस॒न्त्विन्द॑वः ॥ १ ॥

इन्द्रा॑य । सो॒म॒ । सुऽसु॑तः । परि॑ । स्र॒व॒ । अप॑ । अमी॑वा । भ॒व॒तु॒ ।
रक्ष॑सा । स॒ह । मा । ते॒ । रस॑स्य । म॒त्स॒त॒ । द्व॒या॒विन॑ः ।
द्रवि॑णस्वन्तः । इ॒ह । स॒न्तु॒ । इन्द॑वः ॥ १ ॥

हे सोम त्वं सुषुतः सुष्ठु अभिषुतःसन् इन्द्राय इन्द्रार्थं परिस्रव परितःस्रव गच्छ रसंमुंच। अमीवारोगः रक्षसासह अपभवतु अपगतोवियुक्तोभवतु ते तव रसस्य स्वांशंरसंपीत्वा मामत्सत मामाद्यन्तु के द्वयाविनः द्वयं सत्यानृतं तेनयुक्ताः पापिनइत्यर्थः किंच इन्दवस्तेरसाः इहास्मिन्यज्ञे द्रविणस्वन्तः धनवंतः सन्तु भवन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒स्मान्त्सं॑म॒र्ये॑प॑वमानचोदय॒दक्षो॑दे॒वाना॒मसि॒हिप्रि॒योमद॑ः ।
ज॒हिशत्रूँ॑र॒भ्याभ॑न्द॒नाय॒तःपिबे॑न्द्र॒सोम॒मव॑नो॒मृधो॑जहि ॥ २ ॥

अ॒स्मान् । स॒ऽम॒र्ये॑ । प॒व॒मा॒न॒ । चो॒द॒य॒ । दक्ष॑ः । दे॒वाना॑म् । असि॑ ।
हि । प्रि॒यः । मद॑ः । ज॒हि । शत्रू॑न् । अ॒भि । आ । भ॒न्द॒ना॒ऽय॒तः ।
पिब॑ । इन्द्र॒ । सोम॑म् । अव॑ । न॒ः । मृध॑ः । ज॒हि॒ ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हे पवमानसोम अस्मान्समर्यै संग्रामे चोदय प्रेरय दक्षोह्यसि समर्थः खलु भवसि देवानांमध्ये । यद्वा देवानां प्रीणनाय दक्षोसि यद्वा दक्षस्त्वं देवानांप्रियः प्रियकरोमदोमादयितासि हि। जहिच्शत्रूनस्माकं अभ्यागच्छचास्मान्प्रति। भंदनायतः भंदनाःस्तुतयः भंदतेःस्तुतिकर्मणः ताइच्छतः पिब हे इन्द्र सोमं अवजहि नोस्माकं संग्रामकारिणो जहि मृधः संग्रामाव् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अद॑ब्धइन्दोपवसेम॒दिन्त॑मआ॒त्मेन्द्र॑स्यभवसिधा॒सिरु॑त्त॒मः ।
अ॒भिस्व॑रन्तिब॒हवो॑मनी॒षिणो॒राजा॑नम॒स्यभुव॑नस्यनिं॑सते ॥ ३ ॥

अद॑ब्धः । इ॒न्दो॒ इति॑ । प॒व॒से॒ । म॒दिन्ऽत॑मः । आ॒त्मा । इन्द्र॑स्य ।
भ॒व॒सि॒ । धा॒सिः । उ॒त्ऽत॒मः । अ॒भि । स्व॒र॒न्ति॒ । ब॒हवः॑ ।
म॒नी॒षिणः॑ । राजा॑नम् । अ॒स्य । भुव॑नस्य । निं॒स॒ते॒ ॥ ३ ॥

हे इन्दो क्लिद्यमानसोम अदब्धः आहिंसितोमदिन्तमोमादयितृतमस्त्वं पवसे पूयसे आत्मास्वयमेव उत्तमस्त्वं इन्द्रस्यधासिः अन्नंभवसि अस्यभुवनस्यराजानंसोमं बहवोमनीषिणः स्तोतारोभिस्वरंति अभिष्टुवन्ति निंसते गच्छन्तिवा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स॒हस्र॑णीथःश॒तधा॑रो॒अद्भु॑त॒इन्द्रा॒येन्दुः॑पवते॒काम्यं॒मधु॑ ।
जय॒न्क्षेत्र॑म॒भ्य॑र्षा॒जय॑न्न॒पउ॒रुंनो॑गा॒तुंकृ॑णुसोममीढ्वः ॥ ४ ॥

स॒हस्र॑ऽनीथः । श॒तऽधा॑रः । अद्भु॑तः । इन्द्रा॑य । इन्दुः॑ । प॒व॒ते॒ ।
काम्य॑म् । मधु॑ । जय॑न् । क्षेत्र॑म् । अ॒भि । अ॒र्ष॒ । जय॑न् ।
अ॒पः । उ॒रुम् । न॒ः । गा॒तुम् । कृ॒णु॒ । सो॒म॒ । मी॒ढ्वः॒ ॥ ४ ॥

सहस्रनीथो बहुप्रकारनयनः शतधारः अपरिमितधारोपेतः अद्भुतः आश्चर्यकरोमहानिन्दुः इन्द्राय काम्यं मधुपवते । किंच क्षेत्रमस्मभ्यं जयन् अपश्चजयन् अभ्यर्ष अभिगच्छपवित्रं। हेसोम मीढ्वः सेक्तः गातुं मार्गं नोस्माकं उरुंविस्तीर्णं कृणु कुरु ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चमी—

कनि॑क्रदत्क॒लशे॒गोभि॑रज्यसे॒व्य१॒॑व्ययं॑स॒मया॒वार॑मर्षसि ।
म॒र्मृ॒ज्यमा॑नो॒अत्यो॒नसा॑न॒सिरिन्द्र॑स्यसोमज॒ठरे॒सम॑क्षरः ॥ ५ ॥

कनि॑क्रदत् । क॒लशे॑ । गोभिः॑ । अ॒ज्य॒से॒ । वि । अ॒व्यय॑म् ।
स॒मया॑ । वार॑म् । अ॒र्ष॒सि॒ । म॒र्मृ॒ज्यमा॑नः । अत्यः॑ । न ।
सा॒न॒सिः । इन्द्र॑स्य । सो॒म॒ । ज॒ठरे॑ । सम् । अ॒क्ष॒रः॒ ॥ ५ ॥

हेसोम कनिक्रदत्शब्दंकुर्वन् कलशेवर्तमानो गोभिः पयोभिः अज्यसे सिक्तोभवसि । अव्ययं अविमयं वारं वालं दशापवित्रं समया तत्समीपे व्यर्षसि विविधंगच्छसि मर्मृज्यमानः शोध्यमानः अत्योन अश्वइव सानसिः संभजनशीलस्त्वं हेसोम इन्द्रस्यजठरे समक्षरः सम्यक्क्षरसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स्वा॒दुःप॑वस्वदि॒व्याय॒जन्म॑नेस्वा॒दुरिन्द्रा॑यसु॒हवी॑तु॒नाम्ने ।
स्वा॒दुर्मि॒त्राय॒वरु॑णायवा॒यवे॒बृह॒स्पत॑ये॒मधु॑माँ॒अदा॑भ्यः ॥ ६ ॥१०॥

स्वा॒दुः । प॒व॒स्व॒ । दि॒व्याय॑ । जन्म॑ने । स्वा॒दुः । इन्द्रा॑य ।
सु॒हवी॑तुऽनाम्ने । स्वा॒दुः । मि॒त्राय॑ । वरु॑णाय । वा॒यवे॑ । बृह॒स्पत॑ये ।
मधु॑ऽमान् । अदा॑भ्यः ॥ ६ ॥ १० ॥

हेसोम स्वादुस्त्वं दिव्याय जन्मने देवगणाय पवस्व तथा सुहवीतुनाम्ने शोभनाह्वाननामधेयायेन्द्रायत्वंपवस्व मित्राय वरुणाय वायवे बृहस्पतयेच पवस्व मधुमान् मधुररसः अदाभ्यः अन्यैरहिंस्यस्त्वं ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ सप्तमी—

अत्यं॑मृजन्तिक॒लशे॒दश॒क्षिप॒ःप्रविप्रा॑णांम॒तयो॒वाचं॑ईरते ।
पव॑मानाअ॒भ्य॑र्षन्तिसुष्टु॒तिमेन्द्रं॑विशन्तिमदि॒रास॒इन्द॑वः ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

अत्य॑म् । मृ॒ज॒न्ति॒ । क॒लशे॑ । दश॑ । क्षिप॑ः । प्र । विप्रा॑णाम् ।
म॒तय॑ः । वाच॑ः । ई॒र॒ते॒ । पव॑मानाः । अ॒भि । अ॒र्ष॑न्ति॒ ।
सु॒ऽस्तु॒तिम् । आ । इन्द्र॑म् । वि॒श॒न्ति॒ । म॒दि॒रास॑ः । इन्द॑वः ॥ ७ ॥

अत्यमतनवन्तमश्वस्थानीयंवा सोमं कलशे दशक्षिपोदशांगुलयः अध्वर्युसंबन्धिन्योमृजन्ति शोधयन्ति । तथा विप्राणांमध्ये मतयः स्तोतारोवाचः स्तुतीरीरते प्रेरयन्ति । पवमानाः सोमाः अभ्यर्षन्ति । अभिगच्छन्ति । सुष्टुतिं शोभनस्तुतिं इन्द्रं मदिरासोमदकराइन्दवः सोमाः आविशंति प्रविशन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

पव॑मानोअ॒भ्य॑र्षासु॒वीर्य॑मु॒र्वींगव्यू॑ति॒म्म॒हि॒शर्म॑स॒प्रथ॑ः ।
माकि॑र्नोअ॒स्यपरि॑षूतिरीश॒तेन्दो॒जये॑म॒त्वया॒धनं॑धनम् ॥ ८ ॥

पव॑मानः । अ॒भि । अ॒र्ष॒ । सु॒ऽवीर्य॑म् । उ॒र्वीम् । गव्यू॑तिम् । महि॑ ।
शर्म॑ । स॒ऽप्रथ॑ः । माकि॑ः । न॒ः । अ॒स्य । परि॑ऽसूतिः । ई॒श॒त॒ ।
इन्दो॒ इति॑ । जये॑म । त्वया॑ । धन॑म्ऽधनम् ॥ ८ ॥

हे सोम पवमानः पूयमानस्त्वं सुवीर्यं उर्वीं महतीं गव्यूतिं गोमार्गंच महि महद् सप्रथः सर्वतः पृथु शर्म गृहं सुखंवा अभ्यर्ष अभिगमय नोस्माकमस्यकर्मणः परिषूतिः हिंसायाः परिप्रेरकोद्वेषी माकिरीशत मैश्वरोभवतु हेइन्दो सोम त्वया साधनेन धनंधनं सर्वमपि धनं जयेम ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

अधि॒द्याम॑स्थाद्वृष॒भोविच॑क्ष॒णोऽरू॑रुच॒द्विदि॒वोरो॑च॒नाक॒विः ।
राजा॑प॒वित्र॒मत्ये॑ति॒रोरु॑वद्दि॒वःपी॒यूषं॑दुहतेनृ॒चक्ष॑सः ॥ ९ ॥

अधि॑ । द्याम् । अ॒स्था॒त् । वृ॒ष॒भः । वि॒ऽच॒क्ष॒णः । अरू॑रुचत् ।
वि । दि॒वः । रो॒च॒ना । क॒विः । राजा॑ । प॒वित्र॑म् । अति॑ । ए॒ति॒ ।
रोरु॑वत् । दि॒वः । पी॒यूष॑म् । दु॒ह॒ते॒ । नृ॒ऽचक्ष॑सः ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

अधि उपरि अस्थात् अवस्थात् द्यां द्युलोकं वृषभोवर्षिता विचक्षणो विद्रष्टायं सोमः तथाकृत्वा दिवोद्युलोकसंबंधीनि रोचना रोचमानानि नक्षत्रादीनि व्यरूरुचत् विविधं रोचयति । कविः क्रान्तप्रज्ञः सन् राजासोमः पवित्रं दशापवित्रं अत्येति अतिक्रम्यगच्छति । रोरुवत् शब्दंकुर्वन् दिवोद्युलोकस्य पीयूषं सारं रसं नृचक्षसः नृणांद्रष्टारः सोमा दुहते स्रवन्ति स्वकीयंरसमान्तरिक्ष्यमुदकंवा दुहन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

दि॒वोनाके॒मधु॑जिह्वाअस॒श्चतो॑वे॒नादु॑हन्त्यु॒क्षणं॑गिरि॒ष्ठाम् ।
अ॒प्सुद्र॒प्सं॑वा॑वृधा॒नं॑समु॒द्रआसिन्धो॑रू॒र्मामधु॑मन्तं॑प॒वित्र॒आ ॥ १०॥

दि॒वः । नाके॑ । मधु॑ऽजिह्वाः । अ॒स॒श्चतः॑ । वे॒नाः । दु॒ह॒न्ति॒ ।
उ॒क्षण॑म् । गि॒रि॒ऽस्थाम् । अ॒प्ऽसु । द्र॒प्सम् । व॒वृ॒धा॒नम् । स॒मु॒द्रे ।
आ । सिन्धोः॑ । ऊ॒र्मा । मधु॑ऽमन्तम् । प॒वित्रे॑ । आ ॥ १० ॥

दिवोद्योतमानस्ययज्ञस्य संबंधिनि नाके दुःखरहिते हविर्धानाख्येस्थाने मधुजिह्वाः मधुरवाचः असश्चतः असंसक्ताः पृथक्पृथगित्यर्थः । यद्वा चिरमकृत्वा शीघ्रमभिषुण्वन्तोवेना एतन्नामकामहर्षयो दुहन्ति अभिषुण्वन्ति । यद्वा द्युलोकएव वेनाः कांताः देवादुहन्ति तंसोमं उक्षणं सेक्तारं गिरिष्ठां गिरौउन्नतेदेशे वर्तमानं अप्सूदकेषु वसतीवरीषु अन्तर्वृधानं वर्धमानं द्रप्सं रसरूपं समुद्रे समुद्रवत् प्रवृद्धेद्रोणकलशे सिन्धोरुदकस्य ऊर्मा ऊर्मौ पूरेआसिंचंतीतिशेषः तदर्थं मधुमन्तं माधुर्योपेतंरसं पवित्रे दशापवित्रे आसिंचन्तीतिशेषः ॥ १०॥

अथैकादशी—

नाके॑सुप॒र्णमु॑पपप्ति॒वांसं॒गिरो॑वे॒नाना॑मकृपन्तपू॒र्वीः ।
शिशुं॑रिहन्तिम॒तयः॒पनि॑प्नतंहिर॒ण्ययं॑शकु॒नंक्षाम॑णि॒स्थाम् ॥११॥

नाके॑ । सु॒ऽप॒र्णम् । उ॒प॒प॒प्ति॒ऽवांस॑म् । गिरः॑ । वे॒नाना॑म् । अ॒कृ॒प॒न्त॒ ।
पू॒र्वीः । शिशु॑म् । रि॒ह॒न्ति॒ । म॒तयः॑ । पनि॑प्नतम् । हि॒र॒ण्यय॑म् ।
श॒कु॒नम् । क्षाम॑णि । स्थाम् ॥११॥

Funding by IKS-MoE

नाके द्युलोके वर्तमानं सुपर्णं शोभनपर्णोपेतं पश्चात् उपपप्तिवांसं उपपतयन्तंसोमं वेनानां स्तोतॄणामस्माकं संबन्धिन्यः पूर्वीर्बह्वोगिरः स्तुतयः उपाकृपन्त उपकल्पन्ते अभिष्टुवन्तीत्यर्थः। तं शिशुं शिशुवत्संस्कर्तव्यंसोमं मतयः स्तुतयः रिहन्ति लिहन्ति । संस्पृशन्ति प्राप्नुवन्तीत्यर्थः। कीदृशं शिशुं पनिप्नतं शब्दायन्तं पनतेर्यङ्लुगन्तात्शतरि अभ्यासस्यनिगागमउपधालोपश्च । हिरण्ययं हिरण्मयं शकुनं पक्षिणं क्षामणि क्षमायां स्थां हविर्धानेस्थां वर्तमानं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

ऊ॒र्ध्वोँग॑न्ध॒र्वोँअधि॒नाके॑अस्था॒द्विश्वा॑रू॒पाप्र॑ति॒चक्षा॑णोअस्य ।
भा॒नुःशु॒क्रेण॑शो॒चिषा॒व्य॑द्यौ॒त्प्रारू॑रुच॒द्रोद॑सीमा॒तरा॒शुचि॑ः॥१२॥११॥

ऊ॒र्ध्वः । ग॒न्ध॒र्वः । अधि॑ । नाके॑ । अ॒स्था॒त् । विश्वा॑ । रू॒पा ।
प्र॒ति॒ऽचक्षा॑णः । अ॒स्य॒ । भा॒नुः । शु॒क्रेण॑ । शो॒चिषा॑ । वि । अ॒द्यौ॒त् ।
प्र । अ॒रू॒रु॒च॒त् । रोद॑सी॒ इति॑ । मा॒तरा॑ । शुचि॑ः ॥ १२ ॥ ११ ॥

ऊर्ध्वउन्नतोगंधर्वोरश्मीनांधारकः सोमोनाके आदित्ये अध्यस्थात् अधितिष्ठति किंकुर्वन् अस्यादित्यस्य विश्वा विश्वानि रूपा रूपाणि प्रतिचक्षाणः प्रतिपश्यन् भानुरादित्यः सोमाधिष्ठितः सन् शुक्रेण दीप्तेन शोचिषा तेजसा व्यद्यौत् विद्योतते नकेवलंस्वयमेव अपितु मातरानिर्मात्र्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ प्रारूरुचत् प्ररोचयति शुचिर्दीप्तः सूर्यः ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

॥ इति नवमे मंडले चतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

इत्थंदाशतयीमध्ये नवमेमंडलेस्फुटम् । अनुवाकश्चतुर्थोयं संगमेनप्रदर्शितः ॥ १ ॥

अथपंचमेचानुवाके एकादशसूक्तानि तत्र प्रतइत्यष्टाचत्वारिंशदृचं प्रथमंसूक्तं । प्रथमदशर्चस्य आकृष्टाइतिमाषाइतिच द्विनामानऋषिगणाद्रष्टारः । द्वितीयस्यदशर्चस्य सिकताइति निवावरीइति द्विनामानऋषिगणाः । तृतीयस्यदशर्चस्य पृश्नयइतिअजाइतिचनामद्वयोपेताऋषिगणाः । अदृष्टार्थमेषांद्विनामत्वमवगंतव्यं । चतुर्थस्यदशर्चस्य आकृष्टामाषाइत्यादिद्विनामानस्त्रयोगणाः द्रष्टारः। आत्रेयइतिनामानमुनयोगणद्रष्टारः । एवंचत्वारिंशद्गताः अथपंचानांभौमो-

त्रिर्ऋषिः ततस्तिसृणांगृत्समदः । जगतीछन्दः पवमानसोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—प्रतेष्टाचत्वारिंशदृषिगणादशर्चा आकृष्टामाषाःप्रथमे सिकतानिवावरीद्वितीये पृश्नयोऽजास्तृतीये त्रयश्चतुर्थेत्रिःपंचान्त्यास्तिस्रोगृत्समदइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रत॑आ॒शव॑ःपवमानधी॒जवो॒मदा॑अर्ष॑न्तिरघु॒जाइ॑व॒त्मना॑ ।
दि॒व्याःसु॑प॒र्णामधु॑मन्त॒इन्द॑वोम॒दिन्त॑मास॒ःपरि॒कोश॑मासते ॥ १ ॥

प्र । ते॒ । आ॒शव॑ः । प॒व॒मा॒न॒ । धी॒ऽजव॑ः । मदा॑ः । अ॒र्ष॑न्ति॒ ।
र॒घु॒जाःऽइ॑व । त्मना॑ । दि॒व्याः । सु॒ऽप॒र्णाः । मधु॑ऽमन्तः । इन्द॑वः ।
म॒दिन्ऽत॑मासः । परि॑ । कोश॑म् । आ॒स॒ते॒ ॥ १ ॥

हे पवमान पूयमान सोम ते तव आशवोव्याप्ताः धीजवोमनोवेगामदाः मदकरारसाः अर्षन्ति गच्छन्ति त्मना आत्मनैव अनायासेनइत्यर्थः । कइव रघुजाइव रघुःशीघ्रगावडवा तत्रजाता रघुजास्तेइव निर्गतास्तेदिव्याः दिविभवाः अन्तरिक्षे दशापवित्रे धार्यमाणाइत्यर्थः । सुपर्णाः सुपतनाः मधुमन्तोमाधुर्योपेताः मदिन्तमासः अतिशयेनमादयितृतमाः इन्दवोदीप्तारसाः कोशंद्रोणकलशं पर्यासते पर्युपविशंति ॥१॥

अथ द्वितीया—

प्रते॒मदा॑सोमदि॒रास॑आ॒शवोसृ॑क्षत॒रथ्या॑सो॒यथा॒पृथ॑क् ।
धे॒नुर्नव॒त्संपय॑सा॒भिव॒ज्रिण॒मिन्द्र॒मिन्द॑वो॒मधु॑मन्तऊ॒र्मय॑ः ॥ २ ॥

प्र । ते॒ । मदा॑सः । म॒दि॒रास॑ः । आ॒शव॑ः । असृ॑क्षत । रथ्या॑सः ।
यथा॑ । पृथ॑क् । धे॒नुः । न । व॒त्सम् । पय॑सा । अ॒भि । व॒ज्रिण॑म् ।
इन्द्र॑म् । इन्द॑वः । मधु॑ऽमन्तः । ऊ॒र्मय॑ः ॥ २ ॥

प्रासृक्षत प्रसृज्यन्ते ते तव मदिरासोमदकरा आशवोव्याप्ता मदासः सोमरसाः । कइव रथ्यासोरथ्याअश्वास्तेयथा तथापृथक् प्रसृज्यन्ते तेमधुमन्तोमाधुर्योपेताऊर्मयः प्रवृद्धरसाः इन्दवः सोमाः धेनुः पयसा वत्समिव स्वरसेन वज्रिणमिन्द्रमभिगच्छन्ति ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया—

अत्योनहियानोअभिवाजमर्षस्वर्वित्कोशंदिवोअद्रिमातरम् ।
वृषापवित्रेअधिसानोअव्ययेसोमःपुनानइन्द्रियायधायसे ॥ ३ ॥

अत्यः । न । हियानः । अभि । वाजम् । अर्ष । स्वःऽवित् ।
कोशम् । दिवः । अद्रिऽमातरम् । वृषा । पवित्रे । अधि ।
सानौ । अव्यये । सोमः । पुनानः । इन्द्रियं । धायसे ॥ ३ ॥

अत्योन अश्वइव हियानःप्रेर्यमाणोवाजं संग्रामं अभ्यर्ष अभिगच्छ । तथा स्वर्वित् सर्ववित् कोशं द्रोणकलशं दिवोद्युलोकात् अद्रिमातरं अद्रिर्मेघः तेनतज्जन्यमुदकंलक्ष्यते तस्य निर्मातारमभ्यर्ष । अथप्रत्यक्षकृतः वृषा वर्षकः सोमः अव्यये अविमये पवित्रे दशापवित्रे अधिसानौ अधीतिसप्तम्यर्थानुवादी समुच्छ्रिते तस्मिन् पुनानः पूयमानोभवति । किमर्थं धायसे धारकाय इन्द्रियाय तदर्थम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रतआश्विनीःपवमानधीजुवोदिव्याअसृग्रन्पयसाधरीमणि ।
प्रान्तऋषयस्थाविरीरसृक्षतयेत्वामृजन्त्यृषिषाणवेधसः ॥ ४ ॥

प्र । ते आश्विनीः । पवमान । धीऽजुवः । दिव्याः । असृग्रन् ।
पयसा । धरीमणि । प्र । अन्तः । ऋषयः । स्थाविरीः ।
असृक्षत । ये । त्वा । मृजन्ति । ऋषिऽसान । वेधसः ॥ ४ ॥

हे पवमानसोम ते तव आश्विनीः व्याप्ताः अशूव्याप्तावित्यस्मादौणादिकोविनिः । ततः अण् व्यत्ययेनाद्युदात्तः धीजुवोमनोवेगाः दैव्याःदिविभवाः दिवःपतंत्योधाराः पयसायुक्ताः धरीमणि धारके द्रोणकलशे प्रासृग्रन् गच्छन्ति येवेधसः विधातारः ऋषयः हेसोम ऋषिषाण ऋषिभिःसंभक्त त्वा त्वां मृजन्ति अभिषुण्वन्ति ते ऋषयः । स्थाविरीः स्थविराधाराः अन्तर्मध्ये पात्रस्यान्तः प्रासृक्षत प्रसृजन्ति ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चमी—

विश्वा॒धामा॑निविश्वचक्ष॒ऋभ्व॑सःप्र॒भोस्ते॑स॒तःपरि॑यन्तिके॒तव॑ः ।
व्या॒न॒शिःप॑वसेसोम॒धर्म॑भि॒ःपति॒र्विश्व॑स्य॒भुव॑नस्यराजसि ॥५॥१२॥

विश्वा॑ । धामा॑नि । वि॒श्व॒ऽच॒क्षः॒ । ऋभ्व॑सः । प्र॒ऽभोः । ते॒ ।
स॒तः । परि॑ । य॒न्ति॒ । के॒तव॑ः । वि॒ऽआ॒न॒शिः । प॒व॒से॒ । सो॒म॒ ।
धर्म॑ऽभिः । पति॑ः । विश्व॑स्य । भुव॑नस्य । रा॒ज॒सि॒ ॥ ५ ॥ १२ ॥

हे विश्वचक्षः सर्वस्यद्रष्टः सोम प्रभोः परिवृढस्य सतस्ते तव ऋभ्वसः ऋभ्वाइति महन्नाम महान्तः केतवोरश्मयोविश्वा सर्वाणि धामानि तेजःस्थानानि देवशरीराणि परियन्ति परिगच्छन्ति प्रकाशयन्तीत्यर्थः । हे सोम व्यानशिः व्यापनशीलश्चत्वं धर्मभिर्धारकैः रसनिष्पंदैः पवसे पूयसे । विश्वस्य भुवनस्यचपतिः स्वामी त्वं राजसि ईश्वरोभवसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

उ॒भ॒यत॒ःपव॑मानस्यर॒श्मयो॑ध्रु॒वस्य॑स॒तःपरि॑यन्तिके॒तव॑ः ।
यदी॑प॒वित्रे॒अधि॑मृ॒ज्यते॒हरि॒ःसत्ता॒नियोना॑क॒लशे॑षुसीदति ॥६॥

उ॒भ॒यत॑ः । पव॑मानस्य । र॒श्मय॑ः । ध्रु॒वस्य॑ । स॒तः । परि॑ । य॒न्ति॒ ।
के॒तव॑ः । यदि॑ । प॒वित्रे॑ । अधि॑ । मृ॒ज्यते॑ । हरि॑ः ।
सत्ता॑ । नि । योना॑ । क॒लशे॑षु । सी॒द॒ति॒ ॥ ६ ॥

पवमानस्य पूयमानस्य ध्रुवस्य स्वयमविचलितस्य सतः विद्यमानस्य सोमस्य केतवः प्रज्ञापका रश्मयः उभयत इतश्चामुतश्च परियन्ति परिगच्छन्ति अभिषवसमयएवंभवति । यदि यदा पवित्रे दशापवित्रे हरिर्हरितवर्णोयं अधिमृज्यते तदानीं सत्ता सदनशीलोयं योना योनौ स्वीयेस्थाने कलशेषु द्रोणकलशादिषु निषीदति ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

BHARATIYA VIDYA LIBRARY S. N.

अथ सप्तमी–

य॒ज्ञस्य॑के॒तुःपव॑तेस्वध्व॒रःसोमो॑दे॒वाना॒मुप॑यातिनिष्कृ॒तम् ।
स॒हस्र॑धार॒ःपरि॒कोश॑मर्षति॒वृषा॑प॒वित्र॒मत्ये॑ति॒रोरु॑वत् ॥ ७ ॥

य॒ज्ञस्य॑ । के॒तुः । प॒व॒ते॒ । सु॒ऽअ॒ध्व॒रः । सोम॑ः । दे॒वाना॑म् । उप॑ ।
या॒ति॒ । निः॒ऽकृ॒तम् । स॒हस्र॑ऽधारः । परि॑ । कोश॑म् ।
अ॒र्ष॑ति॒ । वृषा॑ । प॒वित्र॑म् । अति॑ । ए॒ति॒ । रोरु॑वत् ॥ ७ ॥

यज्ञस्यकेतुः प्रज्ञापकः स्वध्वरः शोभनयागः सोमः पवते पूयतेभिषूयते। तादृशः सोमोदेवानांनिष्कृतं संस्कृतं स्थानमुपयाति उपगच्छति। तदर्थं सहस्रधारः कोशं द्रोणकलशं पर्यर्षति ततः तदर्थं वृषा सेक्तायं रोरुवत् शब्दयन् पवित्रमत्येति अतिक्रम्य गच्छत्यधोदेशम्॥७॥

अथाष्टमी–

राजा॑समु॒द्रंन॒द्यो॒३॑विगा॑हते॒पामू॒र्मिंस॑चते॒सिन्धु॑षुश्रि॒तः ।
अध्य॑स्था॒त्सानु॒पव॑मानोअ॒व्ययं॒नाभा॑पृथि॒व्याध॒रुणो॑म॒हो दि॒वः॥८॥

राजा॑ । स॒मु॒द्रम् । न॒द्य॑ः । वि । गा॒ह॒ते॒ । अ॒पाम् । ऊ॒र्मिम् । स॒च॒ते॒ ।
सिन्धु॑षु । श्रि॒तः । अधि॑ । अ॒स्था॒त् । सानु॑ । पव॑मानः । अ॒व्यय॑म् ।
नाभा॑ । पृ॒थि॒व्याः । ध॒रुण॑ः । म॒हः । दि॒वः ॥ ८ ॥

अयं सोमोराजा समुद्रमन्तरिक्षं नद्यस्तत्रत्याअपश्च विगाहते विगाह्यचापामूर्मिं सचते उदकपूरंस्रवति सिंधुषु उदकेषु ग्रहेषुचाश्रितःसन् हूयमानःसन् रश्मिद्वारा सूर्यंप्राप्यान्तरिक्षे मेघेषुवर्ततइत्यर्थः। अस्यैव वृष्टिसाधनत्वात्। यद्वा लुप्तोपममेतत् समुद्रंनद्यइव सिंधुषुवसतीवरीषु श्रितआश्रितःसन् समुद्रमभिषुतसोमरसाधारपात्रं विगाहते अभिषवात्पूर्वं। पश्चात्पवमानः पूयमानोव्ययं सानु समुच्छ्रितं दशापवित्रं अध्यस्थात् अधितिष्ठति कुत्रदेशे नाभापृथिव्या नाभिस्थानीयेयज्ञे तत्संबन्धिनि हविर्धानइत्यर्थः । [1]यज्ञमाहुर्भुवनस्यनाभिमितिश्रुतेः। कीदृशः महोदिवो द्युलोकस्य धरुणोधर्ता ॥ ८ ॥

---

[1] तै० सं० ७. ४. १७. ।

अथ नवमी–

दि॒वोनसानु॑स्त॒नय॑न्नचिक्रद॒द्यौश्च॒यस्य॑पृथि॒वीच॒धर्म॑भिः ।
इन्द्र॑स्यस॒ख्यंप॑वतेवि॒वेवि॑द॒त्सोमः॑पुना॒नःक॒लशे॑षुसीदति ॥ ९ ॥

दि॒वः । न । सानु॑ । स्त॒नय॑न् । अ॒चि॒क्र॒द॒त् । द्यौः । च॒ । यस्य॑ ।
पृ॒थि॒वी । च॒ । धर्म॑ऽभिः । इन्द्र॑स्य । स॒ख्यम् । प॒व॒ते॒ । वि॒ऽवेवि॑दत् ।
सोमः॑ । पु॒ना॒नः । क॒लशे॑षु । सी॒द॒ति॒ ॥ ९ ॥

दिवोन सानु स्तनयन् द्युलोकस्य समुच्छ्रितंस्थानं शब्दयन्निवाचिक्रदत् क्रन्दते यस्य सोमस्य धर्मभिः धारणैर्द्यौःपृथिवीच धृते स्यातां वृष्टिप्रदानद्वारौषध्याद्युत्पादनेन देवानांहविर्भागेन चोभयधारकत्वंप्रसिद्धं। तादृशः सोमोमहानुभावः पुनानः पूयमानः इन्द्रस्य सख्यं विवेविदत् पवते पूयते पवित्रे । सपुनानः सोमः कलशेषु सीदति निवसति ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

ज्योति॑र्य॒ज्ञस्य॑पवते॒मधु॑प्रि॒यंपि॒तादे॒वानां॑जनि॒तावि॒भूव॑सुः ।
दधा॑ति॒रत्नं॑स्व॒धयो॑रपी॒च्यं॑म॒दिन्त॑मोमत्स॒रइ॑न्द्रि॒योरसः॑ ॥ १० ॥ १३ ॥

ज्योतिः॑ । य॒ज्ञस्य॑ । प॒व॒ते॒ । मधु॑ । प्रि॒यम् । पि॒ता । दे॒वाना॑म् ।
ज॒नि॒ता । वि॒भुऽव॑सुः । दधा॑ति । रत्न॑म् । स्व॒धयोः॑ । अ॒पी॒च्य॑म् ।
म॒दिन्ऽत॑मः । म॒त्स॒रः । इ॒न्द्रि॒यः । रसः॑ । १० ॥ १३ ॥

यज्ञस्यज्योतिः प्रकाशकःसोमः प्रियंदेवानां मधु मधुरं रसंपवते क्षरति । यद्वा ज्योतिर्यज्ञस्येत्येतदपि मधुविशेषणं । तथा सत्युक्तलक्षणंमधु पवते पूयतइत्यर्थः ।सोमरसोविशेष्यते पिता रक्षिता देवानां । उत्पादयिता सर्वस्य । विभुवसुः प्रभूतधनः ईदृशः सस्वधयोर्द्यावापृथिव्योः ।स्वधे पुरंधीइति द्यावापृथिवीनामसुपठितः।तयोरपीच्यमन्तर्हितं रत्नंरमणीयंधनं दधाति स्थापयति स्तोतृषु । पुनः सएवविशेष्यते मदिन्तमःमादयितृतमः मत्सरः सोमःइन्द्रियः इन्द्रेण जुष्ट इन्द्रस्यवर्धकोवा रसोरसरूपः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकादशी–

अ॒भि॒क्रन्द॑न्क॒लशं॑वा॒ज्य॑र्षति॒पति॑र्दि॒वःश॒तधा॑रोविचक्ष॒णः ।
हरि॑र्मि॒त्रस्य॒सद॑नेषुसीदतिमर्मृजा॒नोवि॑भिः॒सिन्धु॑भि॒र्वृषा॑ ॥ ११ ॥

अ॒भि॒ऽक्रन्द॑न् । क॒लश॑म् । वा॒जी । अ॒र्ष॒ति॒ । पतिः॑ । दि॒वः ।
श॒तऽधा॑रः । वि॒ऽच॒क्ष॒णः । हरिः॑ । मि॒त्रस्य॑ । सद॑नेषु । सी॒द॒ति॒ ।
म॒र्मृ॒जा॒नः । अवि॑ऽभिः । सिन्धु॑ऽभिः । वृषा॑ ॥ ११ ॥

वाजी वेजनवान् गमनवान् अश्वसदृशोवा सोमः अभिक्रन्दन् शब्दंकुर्वन् कलशमभ्यर्षति गच्छति।कीदृशोवाजी दिवःपतिः द्युलोकस्यस्वामी शतधारः शतसंख्याकधारः विचक्षणोविद्रष्टा हरिर्हरितवर्णोरसात्मकः सोमोमित्रस्य देवानां मित्रभूतस्य यज्ञस्य वा सदनेषुस्थानेषु सीदति पात्रेषु धृतःसन्। कीदृशोहरिः सिन्धुभिः स्यन्दनसाधनैः अविभिर्दशापवित्रच्छिद्रैर्मर्मृजानः शोध्यमानोवृषा वर्षकः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

अ॒ग्रे॒सिन्धू॑नां॒पव॑मानोअर्ष॒त्यग्रे॑वा॒चोअ॑ग्रि॒योगोषु॑गच्छति ।
अग्रे॒वाज॑स्यभजतेमहाध॒नंस्वा॑यु॒धःसो॒तृभिः॑पूयते॒वृषा॑ ॥ १२ ॥

अग्रे॑ । सिन्धू॑नाम् । पव॑मानः । अ॒र्ष॒ति॒ । अग्रे॑ । वा॒चः । अ॒ग्रि॒यः ।
गोषु॑ । ग॒च्छ॒ति॒ । अग्रे॑ । वाज॑स्य । भ॒ज॒ते॒ । म॒हा॒ऽध॒नम् ।
सु॒ऽआ॒यु॒धः । सो॒तृऽभिः॑ । पू॒य॒ते॒ । वृषा॑ ॥ १२ ॥

यः सोमः पवमानः सिन्धूनां स्यन्दमानानामुदकानां अग्रे अर्षति गच्छति तथाअग्रियः अग्राईःश्रेष्ठोग्रेवाचोमाध्यमिकायाअग्रेअर्षति । तथा गोषु रश्मिषु गच्छति तथा वाजस्यान्नस्य बलस्यवालाभाय महाधनं संग्रामं भजते सस्वायुधः वृषा वर्षकःसोमः सोतृभिः अभिषवकर्तृभिः पूयते ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

अ॒यंम॒तवा॑ञ्छकु॒नोयथा॑हि॒तोऽव्ये॑ससार॒पव॑मानऊ॒र्मिणा॑ ।
तव॒क्रत्वा॒रोद॑सीअन्त॒राक॑वे॒शुचि॑र्धि॒यापव॑ते॒सोम॑इन्द्रते ॥ १३ ॥

अ॒यम् । म॒तऽवा॑न् । श॒कु॒नः । यथा॑ । हि॒तः । अव्ये॑ । स॒सा॒र॒ ।
पव॑मानः । ऊ॒र्मिणा॑ । तव॑ । क्रत्वा॑ । रोद॑सी॒ इति॑ । अ॒न्त॒रा ।
क॒वे॒ । शुचि॑ः । धि॒या । प॒व॒ते॒ । सोम॑ः । इ॒न्द्र॒ । ते॒ ॥ १३ ॥

अयं सोमोमतवान् मतं संमतं प्रियं स्तोत्रं तद्वान् पवमानः पूयमानः शोध्यमानश्चसन् हितः प्रेरितः शकुनःपक्षी यथा शीघ्रंगच्छति तथा अव्येपवित्रे ऊर्मिणारसेन ससार गच्छति। हेकवे क्रान्तप्रज्ञ अनूचानवा। येवाअनूचानास्तेकवयइतिश्रुतेः[1] । तादृशेन्द्रयजमान यद्वा उक्तलक्षणेन्द्र ते तव क्रत्वा कर्मणा धियाप्रज्ञयाच यद्वा विशेषणविशेष्यभावः धियाधारकेणक्रत्वाकर्मणा रोदसी अंतरा रोदस्योर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये शुचिः सोमः पवते पूयते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

द्रा॒पिंवसा॑नोयज॒तोदि॑वि॒स्पृश॑मन्तरिक्ष॒प्राभुव॑ने॒ष्वर्पि॑तः ।
स्व॑र्ज॑ज्ञा॒नोनभ॑सा॒भ्य॑क्रमीत्प्र॒त्नम॑स्यपि॒तर॒मावि॑वासति ॥ १४ ॥

द्रा॒पिम् । वसा॑नः । य॒ज॒तः । दि॒वि॒ऽस्पृश॑म् । अ॒न्त॒रि॒क्ष॒ऽप्राः ।
भुव॑नेषु । अर्पि॑तः । स्व॑ः । ज॒ज्ञा॒नः । नभ॑सा । अ॒भि । अ॒क्र॒मी॒त् ।
प्र॒त्नम् ! अ॒स्य॒ । पि॒तर॑म् । आ । वि॒वा॒सति॒ ॥ १४ ॥

दिविस्पृशं दिवःस्प्रष्टारं द्रापिं कवचं तेजोरूपं वसानः आच्छादयन् यजतोयष्टव्योन्तरिक्षप्राः अंतरिक्षस्यपूरकः उदकेन तादृशः सोमोभुवनेषूदकेष्वर्पितः स्वः सर्वैस्वनयामिनव्यं देवसंघं स्वर्गंवा जज्ञानः जनयन् अथवा स्वरुदकं तज्जनयन् नभसा उदकेन अभ्यक्रमीत् अभिक्रामति अस्योदकस्य पितरं पालकं प्रत्नं पुराणं इन्द्रं आविवासति परिचरति ॥ १४ ॥

---

[1] ऐ० ब्रा० २. ३८. ।

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चदशी—

सो॒अ॑स्यवि॒शेमहि॒शर्म॑यच्छति॒यो॒अ॑स्य॒धाम॑प्रथ॒मं॑ऽव्या॑न॒शे ।
प॒दं॑यद॑स्यप॒र॒मेऽव्यो॑म॒न्यतो॒विश्वा॑अ॒भिसं॑या॑तिसं॒यत॑: ॥१५॥१४॥

सः । अ॒स्य॒ । वि॒शे । महि॑ । शर्म॑ । य॒च्छ॒ति॒ । यः । अ॒स्य॒ ।
धाम॑ । प्र॒थ॒मम् । वि॒ऽआ॒न॒शे । प॒दम् । यत् । अ॒स्य॒ । प॒र॒मे ।
विऽओ॑मनि । अत॑: । विश्वा॑: । अ॒भि । सम् ।
या॒ति॒ । स॒म्ऽयत॑: ॥ १५ ॥ १४ ॥

ससोमः अस्येन्द्रस्यविशे प्रवेशनाय महिमहत् शर्म सुखं यच्छति यःसोमोस्येन्द्रस्यधाम तेजोयुक्तंशरीरं प्रथमं इतरदेवप्राप्तेः पूर्वं व्यानशे प्राप्तवान् यत् यस्यास्यसोमस्य परमेउत्कृष्टे व्योमन् व्योमनि द्युलोके वेद्यांवा पदंस्थानं भवति यतोयस्मात् सोमात् तृप्तइन्द्रः सोमःस्वयं वा विश्वाः संयतः सर्वान् संग्रामान् अभिसंयाति सम्यगभिगच्छति ससोमोमहिशर्मयच्छतीतिसंबन्धः ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षोडशी—

प्रो॒अ॑यासी॒दिन्दु॒रिन्द्र॑स्यनि॒ष्कृतं॒सखा॒सख्यु॒र्नप्रमि॑नातिसं॒गिर॑म् ।
मर्य॑इवयु॒व॒तिभि॒:सम॑र्षति॒सोम॑:क॒लशे॑श॒तया॑म्नाप॒था ॥ १६ ॥

प्रो इति॑ । अ॒या॒सी॒त् । इन्दु॑: । इन्द्र॑स्य । नि॒:ऽकृ॒तम् । सखा॑ ।
सख्यु॑: । न । प्र । मि॒ना॒ति॒ । स॒म्ऽगिर॑म् । मर्य॑:ऽइव । यु॒व॒तिऽभि॑: ।
सम् । अ॒र्ष॒ति॒ । सोम॑: । क॒लशे॑ । श॒तऽया॑म्ना । प॒था ॥ १६॥

इन्दुः सोमः इन्द्रस्यनिष्कृतं स्थानमुदरं प्रोअयासीत् प्रैवगच्छति गत्वाच सखा सखिभूतः सोमः सख्युरिन्द्रस्य संगिरं सम्यग्गिरणाधारभूतं उदरं नप्रमिनाति नहिनस्ति। किंच मर्यइवयुवतिभिः मर्त्योयथा युवतिभिः सहसंगतोभवति तद्वदयमपि सोमोयुवतिभिर्मिश्रणशीलाभिर्वसतीवरीभिरद्भिः सह समर्षति संगच्छते अभिषवकाले पश्चात्सोमः शतयाम्ना अनेकयामनसाधनच्छिद्रोपेतेन पथामार्गेण दशापवित्रसंबन्धिनि कलशे द्रोणकलशे गच्छतीतिशेषः।

Funding by IKS-MoE

यद्वैकमेववाक्यं । यथा मर्योयुवतिभिः सहसंगच्छते एवं कलशे शतयाम्नापथा संगच्छतेद्भिः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

प्रवो॒धियो॑मन्द्र॒युवो॑विप॒न्युवः॑पन॒स्युवः॑सं॒वस॑नेष्वक्रमुः ।
सोमं॑मनी॒षाअ॒भ्य॑नूषत॒स्तुभो॒भिधे॒नव॒ःपय॑सेमशिश्रयुः ॥ १७ ॥

प्र । व॒ः । धियः॑ । म॒न्द्र॒ऽयुवः॑ । वि॒प॒न्युवः॑ । प॒न॒स्युवः॑ ।
स॒म्ऽवस॑नेषु । अ॒क्र॒मुः॒ । सोम॑म् । म॒नी॒षाः । अ॒भि । अ॒नू॒ष॒त ।
स्तुभः॑ । अ॒भि । धे॒नवः॑ । पय॑सा । ईम् । अ॒शि॒श्र॒युः॒ ॥ १७ ॥

हे सोम वोयुष्माकं धियोध्यातारः मन्द्रयुवः मदकरं शब्दं कामयमानाः पनस्युवः स्तुतिं कामयमानाः विपन्युवः स्तोतृनामैतद् स्तोतारः संवसनेषु संवासयोग्येषु यागगृहेषु प्राक्रमुः प्रक्रमन्ते । तदेवाह सोमं मनीषाः मनसईशाः ईश्वराः स्तोतारः अभ्यनूषत अभिष्टुवन्ति धेनवोपि पयसा स्वीयेन ईमेनंसोममभ्यशिश्रयुः अभिश्रीणन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

आनः॑सोमसं॒यतं॑पि॒प्युषी॒मिष॒मिन्दो॒पव॑स्व॒पव॑मानोअ॒स्रिध॑म् ।
यानो॒दोह॑ते॒त्रिरह॒न्नस॑श्चुषीक्षु॒मद्वाज॑व॒न्मधु॑मत्सु॒वीर्य॑म् ॥ १८ ॥

आ । न॒ः । सो॒म॒ । स॒म्ऽयत॑म् । पि॒प्युषी॑म् । इष॑म् । इन्दो॒ इति॑ ।
पव॑स्व । पव॑मानः । अ॒स्रिध॑म् । या । न॒ः । दोह॑ते । त्रिः ।
अह॑न् । अस॑श्चुषी । क्षु॒ऽमत् । वाज॑ऽवत् । मधु॑ऽमत् ।
सु॒ऽवीर्य॑म् ॥ १८ ॥

हेइन्दो दीप्तसोम पवमानस्त्वं नोस्माकं संयतं संगृहीतं पिप्युषीं प्रवृद्धमिषमन्नं अस्रिधं अक्षीणं आपवस्व प्रयच्छेत्यर्थः । या यादृशी नोस्माकं अहन् अहनि अह्नः त्रिः त्रिषुसवनेषु असश्चुषी अप्रतिबंधादोहते क्षरति । किं क्षुमत् शब्दोपेतं सर्वत्रश्रूयमाणं वाजवत् मधुमत् माधुर्योपेतं सुवीर्यं शोभनसामर्थ्यं पुत्रं दोहते तां इषं पवस्वेति समन्वयः ॥ १८ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकोनविंशी—

वृषा॑मती॒नांप॑वतेविचक्ष॒णःसोमो॒अह्नः॑प्रतरी॒तोषसो॑दि॒वः ।
क्रा॒णासिन्धू॑नांक॒लशाँ॑अवीवश॒दिन्द्र॑स्य॒हार्द्या॑वि॒शन्म॑नी॒षिभिः॑॥१९॥

वृषा॑ । म॒ती॒नाम् । प॒व॒ते॒ । वि॒ऽच॒क्ष॒णः । सोमः॑ । अह्नः॑ । प्र॒ऽत॒री॒ता ।
उ॒षसः॑ । दि॒वः । क्रा॒णा । सिन्धू॑नाम् । क॒लशा॑न् । अ॒वी॒व॒श॒त् ।
इन्द्र॑स्य । हार्दि॑ । आ॒ऽवि॒शन् । म॒नी॒षिऽभिः॑ ॥ १९ ॥

अयंसोमः पवते अभिषूयते । कीदृशःसोमः मतीनां मतयः स्तोतारः तेषां वृषा वर्षकः कामानां विचक्षणोविद्रष्टा अह्नः उषसोदिवोद्युलोकस्यादित्यस्यवा प्रतरीता वर्धयिता । किंच सिंधूनां स्यंदमानानां उदकानां क्राणा कर्ता करोतेः शानचि बहुलंछन्दसीति विकरणस्यलुक् । सुपांसुलुगित्याकारः कलशानवीवशत् कामयते प्रवेष्टुं । किंकुर्वन् इन्द्रस्यहार्दि हृदयमाविशन् प्रविशन् मनीषिभिः स्तुतइतिशेषः । यद्वा व्यवहितमपि मनीषिभिरित्येतत्पवतइत्यनेन संबध्यते ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

म॒नी॒षिभिः॑पवते॒पूर्व्यः॑क॒विर्नृभि॑र्य॒तःपरि॒कोशाँ॑अचिक्रदत् ।
त्रि॒तस्य॒नाम॑ज॒नय॒न्मधु॑क्षर॒दिन्द्र॑स्यवा॒योःस॒ख्याय॒कर्त॑वे॥२०॥१५॥

म॒नी॒षिऽभिः॑ । प॒व॒ते॒ । पू॒र्व्यः॑ । क॒विः । नृऽभिः॑ । य॒तः । परि॑ ।
कोशा॑न् । अ॒चि॒क्र॒द॒त् । त्रि॒तस्य॑ । नाम॑ । ज॒नय॑न् । मधु॑ ।
क्ष॒र॒त् । इन्द्र॑स्य । वा॒योः । स॒ख्याय॑ । कर्त॑वे ॥ २० ॥ १५॥

अयंसोमोमनीषिभिर्मेधाविभ्भिरध्वर्य्वादिभिः पवतेपूयते यद्वायं मनीषिभिः मनीषिणीभिः धाराभिः पवते क्षरति । कीदृशोयं पूर्व्यः पुराणः कविर्मेधावी नृभिर्नेतृभिरध्वर्य्वादिभिः यतः नियमितः सन् कोशान् कलशान्प्राप्तुं पर्यचिक्रदत् परिक्रन्दते शब्दंकरोति त्रितस्य त्रिषुस्थानेषु विस्तृतस्येन्द्रस्य यजमानस्यसंबन्धि नाम नामकमुदकं जनयन् उत्पादयन् मधु मधुरंरसं क्षरत् क्षरति किमर्थं इन्द्रस्य वायोश्चं सख्याय कर्तवे सख्यं कर्तुं ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकविंशी–

अ॒यंपु॑ना॒नउ॒षसो॒विरो॑चयद॒यंसिन्धु॑भ्योअभवदु॒लोक॒कृत्।
अ॒यंत्रिः॑स॒प्तदु॑दुहा॒नआ॒शिरं॒सोमो॑हृ॒देप॑वते॒चारु॑मत्स॒रः ॥२१॥

अ॒यम् । पु॒ना॒नः । उ॒षसः॑ । वि । रो॒च॒य॒त् । अ॒यम् । सिन्धु॑ऽभ्यः ।
अ॒भ॒व॒त् । ऊँ॒ इति॑ । लो॒क॒ऽकृत् । अ॒यम् । त्रिः । स॒प्त । दु॒दु॒हा॒नः ।
आ॒ऽशिर॑म् । सोमः॑ । हृ॒दे । प॒व॒ते । चारु॑ । म॒त्स॒रः ॥ २१ ॥

अयं सोमः पुनानः पूयमानः उषसो विरोचयत् विविधं रोचयति । अयं सिंधुभ्यः स्यन्दमानेभ्योद्भ्यो वसतीवरीभ्यः अभवत् समृद्धोभवति उइतिपूरणः कीदृशोयं लोककृत् लोकानांकर्ता वर्षकत्वाद्रेतोधारकत्वाद्वास्यलोककृत्त्वं । अयं सोमः त्रिःसप्त एकविंशतिंवा ऋत्विङ्मुखेन आशिरं दुदुहानः दुहानः दोहस्यप्रयोजकत्वात्कर्तुरुपचारः मत्सरोमदकरः चारु रमणीयं पवते क्षरति । किमर्थं हृदे हृदयाय हृदयगमनाय ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी–

पव॑स्वसोमदि॒व्येषु॒धाम॑सुसृजा॒नइ॑न्दोक॒लशे॑प॒वित्र॒आ।
सीद॒न्निन्द्र॑स्यज॒ठरे॒कनि॑क्रद॒न्नृभि॑र्य॒तःसूर्य॒मारो॑हयोदि॒वि ॥२२॥

पव॑स्व । सो॒म॒ । दि॒व्येषु॑ । धाम॑ऽसु । सृ॒जा॒नः । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
क॒लशे॑ । प॒वित्रे॑ । आ । सीद॑न् । इन्द्र॑स्य । ज॒ठरे॑ । कनि॑क्रदत् ।
नृऽभिः॑ । य॒तः । सूर्य॑म् । आ । अ॒रो॒ह॒यः । दि॒वि ॥ २२ ॥

हे सोम दिव्येषु धामसु स्थानेषु देवानांसंबन्धिषूदरेष्वित्यर्थः तेषु पवस्व क्षर । कीदृशान् हे इन्दो दीप्त सोम कलशे पवित्रे आ दशापवित्रे च । आइतिचार्थे । सृजानः सृज्यमानः । अत्राग्निहोत्रं जुहोति यवागूं पचतीतिवदार्थिकः क्रमोवगंतव्यः । किंचेन्द्रस्य जठरे सीदन् जठरं गच्छन् कनिक्रदत् शब्दंकुर्वन् नृभिर्नेतृभिर्ऋत्विग्भिः यतः परिगृहीतःहुतइत्यर्थः । तथाभूतः सन् दिविसूर्यमारोहयः प्रादुर्भूतमकरोः ॥ २२ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ त्रयोविंशी–

अद्रि॑भिःसु॒तःप॑वसेप॒वित्र॒आँइन्द॒विन्द्र॑स्यज॒ठरे॑ष्वावि॒शन् ।
त्वं॑नृ॒चक्षा॑अभवोविचक्षण॒सोम॑गो॒त्रमङ्गि॑रोभ्योवृणो॒रप॑ ॥२३॥

अद्रि॑ऽभिः । सु॒तः । प॒व॒से॒ । प॒वित्रे॑ । आ । इन्दो॒ इति॑ । इन्द्र॑स्य ।
ज॒ठरे॑षु । आ॒ऽवि॒शन् । त्वम् । नृ॒ऽचक्षाः॑ । अ॒भ॒वः॒ । वि॒ऽच॒क्ष॒ण॒ ।
सोम॑ । गो॒त्रम् । अङ्गि॑रःऽभ्यः । अ॒वृ॒णोः॒ । अप॑ ॥ २३ ॥

हे इन्दो सोम अद्रिभिः ग्रावभिः सुतोभिषुतस्त्वं पवसे क्षरसि पूयसेवा पवित्रे आ दशापवित्रे।आइतिपूरणः।यद्वा अभिषुतोभवसि पवसेचेति चार्थआकारः । किंकुर्वन् इन्द्रस्य जठरेषु जठरप्रदेशेषु आविशन् जठरप्रदेशायेत्यर्थः।किंच हे विचक्षण विद्रष्टः सोम त्वं नृचक्षाः अभवः नृणां मनुष्याणामनुग्रहेण द्रष्टाभवसि । किंच हे सोम त्वं अंगिरोभ्योगोत्रं मेघमुदकं क्षारयितुं पणिभिरपहृतानां गवामावरकं पर्वतंवा अपावृणोः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी–

त्वांसो॑म॒पव॑मानंस्वा॒ध्यो॑नु॒विप्रा॑सोअमद॒न्नव॒स्यवः॑ ।
त्वांसु॑प॒र्णआभ॑रद्दि॒वस्परीन्दो॒विश्वा॑भिर्म॒तिभि॒ःपरि॑ष्कृतम् ॥ २४॥

त्वाम् । सो॒म॒ । पव॑मानम् । सु॒ऽआ॒ध्यः॑ । अनु॑ । विप्रा॑सः । अ॒म॒द॒न् ।
अ॒व॒स्यवः॑ । त्वाम् । सु॒ऽप॒र्णः । आ । अ॒भ॒र॒त् । दि॒वः । परि॑ । इन्दो॒
इति॑ । विश्वा॑भिः । म॒तिऽभिः॑ । परि॑ऽकृतम् ॥ २४ ॥

हे सोम पवमानं त्वां स्वाध्यः सुमतयः सुकर्माणोवा विप्रासोविप्रा मेधाविनः स्तोतारः अवस्यवोरक्षाकामा अन्वमदन् अनुष्टुवन्ति । हे इन्दो त्वां सुपर्णः श्येन आभरत् आहरत् दिवस्परि द्युलोकस्योपरि द्युलोकादित्यर्थः । कीदृशं त्वां विश्वाभिर्मतिभिः सर्वाभिः स्तुतिभिः परिष्कृतमलंकृतं ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी–

अव्ये॑पुना॒नंप॑रि॒वार॑ऊ॒र्मिणा॒हरिं॑नवन्तेअ॒भिस॒प्तधे॒नवः॑ ।
अ॒पामु॒पस्थे॒अध्या॒यवः॑क॒विमृ॒तस्य॒योना॑महि॒षाअ॑हेषत ॥२५॥१६॥

Funding by IKS-MoE

अव्ये । पुनानम् । परि । वारे । ऊर्मिणा । हरिम् । नवन्ते । अभि ।
सप्त । धेनवः । अपाम् । उपऽस्थे । अधि । आयवः । कविम् ।
ऋतस्य । योना । महिषाः । अहेषत ॥ २५ ॥ १६ ॥

अव्ये अविमये वारे वाले दशापवित्रे ऊर्मिणा रसेन परि परितः पुनानं पवमानं हरिं हरितवर्णं सोमं अभिनवन्ते अभिगच्छन्ति सप्तधेनवः प्रीणयित्र्यः सप्त गायत्र्याद्याःसप्त गंगाद्या नद्योवा नवते क्षोदते इतिगतिकर्मसुपठितः ।किंच कविं त्वां अपामुपस्थे अन्तरिक्षस्योत्संगे ऋतस्य योना योनौ उदकनामैतत् ऋतंयोनिः ऋतस्ययोनिरिति तन्नामसुपाठात् उदके महिषाः महान्तआयवोमनुष्याः अध्यहेषत अधिकं प्रेरयन्ति ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथ षड्विंशी—

इन्दुःपुनानोअतिगाहतेमृधोविश्वानिकृण्वन्त्सुपथानियज्यवे ।
गाःकृण्वानोनिर्णिजंहर्यतःकविरत्योनक्रीळन्परिवारमर्षति ॥२६॥

इन्दुः । पुनानः । अति । गाहते । मृधः । विश्वानि । कृण्वन् ।
सुऽपथानि । यज्यवे । गाः । कृण्वानः । निःऽनिजम् । हर्यतः ।
कविः । अत्यः । न । क्रीळन् । परि । वारम् । अर्षति ॥ २६ ॥

अयमिन्दुः दीप्तः सोमः पुनानः पूयमानःअतिगाहते अतिक्रम्य गच्छति । मृधः शत्रून् । किंकुर्वन् विश्वानि गंतव्यानि सुवर्त्मानि वैदिकानि लौकिकानिच सुपथानि कृण्वन् कुर्वन् कस्मै यज्यवे यागकर्त्रे यजमानाय शत्रून् परिहरन् मार्गान् सुपथान् कुर्वन् कलशं प्रविशतीत्यर्थः । किंच निर्निजं आत्मीयं रूपं गाः कृण्वानोरसमयान् कुर्वाणइत्यर्थः हर्यतः कान्तः हर्यगतिकांत्योः औणादिकःअतच् कविः क्रान्तप्रज्ञः एवंभूतः सोमः अत्योन अश्वइव क्रीळन् वारं दशापवित्रं पर्यर्षति परिगच्छति ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी—

असश्चतःशतधाराअभिश्रियोहरिंनवन्तेवताउदन्युवः ।
क्षिपोमृजन्तिपरिगोभिरावृतंतृतीयेपृष्ठेअधिरोचनेदिवः ॥ २७ ॥

Funding by IKS-MoE

अ॒स॒श्चत॑ः । श॒तऽधा॑राः । अ॒भि॒ऽश्रिय॑ः । हरि॑म् । न॒व॒न्ते॒ । अव॑ ।
ताः । उ॒द॒न्युव॑ः । क्षिप॑ः । मृ॒ज॒न्ति॒ । परि॑ । गोभि॑ः । आऽवृ॑तम् ।
तृ॒तीये॑ । पृ॒ष्ठे । अधि॑ । रो॒च॒ने । दि॒वः ॥ २७ ॥

असश्वतः परस्परमसंगताः शतधाराः अभिश्रियः अभितः सोमंश्रयन्त्यः ताः प्रसिद्धाः सूर्यस्य रश्मयो हरिं अवनवन्ते गच्छन्ति । उदन्युवः उदकेच्छावत्यः यद्वा धाराशब्देनात्र सोमधारा अभिप्रेताः असश्वतोसंबद्धाः अभिश्रियःअभितोगाः श्रयंत्यः गोभिः श्रिताः ताः प्रसिद्धा उदन्युव इन्द्रसंबन्धि वृष्टिकामा हरिमिन्द्रं अवनवन्ते संगच्छन्ते क्षिपोंगुलयोपि गोभिः दीप्तिपक्षे गोभीरश्मिभिरावृतं सोमधारापक्षे गोभिःपर्यावृतंव्याप्तं सोमं मृजन्ति अवशोधयन्ति। दिव आदित्याद्रोचने रोचमाने यमादित्योरोचयति तस्मिन् तृतीयेपृष्ठे क्षित्यपेक्षायां तृतीयभूते द्युलोके अधिवसन्तं सोमंमृजन्ति ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी–

तवे॒माःप्र॒जादि॒व्यस्य॒रेत॑स॒स्त्वंविश्व॑स्य॒भुव॑नस्यराजसि ।
अथे॒दंविश्वं॑पवमानते॒वशे॒त्वमि॑न्दोप्रथ॒मोधा॑म॒धाअ॑सि ॥ २८ ॥

तव॑ । इ॒माः । प्र॒ऽजाः । दि॒व्यस्य॑ । रेत॑सः । त्वम् । विश्व॑स्य । भुव॑नस्य ।
रा॒ज॒सि॒ । अथ॑ । इ॒दम् । विश्व॑म् । प॒व॒मा॒न॒ । ते॒ । वशे॑ । त्वम् ।
इ॒न्दो॒ इति॑ । प्र॒थ॒मः । धा॒म॒ऽधाः । अ॒सि॒ ॥ २८ ॥

तव दिव्यस्य रेतसःसकाशादिमाःप्रजा उत्पद्यमानाः प्राणिनउत्पन्नाः । सोमोवैरेतोधाइति श्रुतेः । त्वं विश्वस्य भुवनस्य राजसि ईश्वरोभवसि । अथापिचेदंविश्वं हे पवमान ते वशे त्वदधीनं वर्तते । हे इन्दो प्रथमोमुख्यस्त्वं धामधाः धाम्नोधर्ता असि भवसि ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशी–

त्वंस॑मु॒द्रोअ॑सिविश्व॒वित्क॑वे॒तवे॒माःपञ्च॑प्र॒दिशो॒विध॑र्मणि ।
त्वंद्यांच॑पृथि॒वींचाति॑जभ्रिषे॒तव॒ज्योतीं॑षिपवमा॒नसूर्य॑ः ॥ २९ ॥

---

१ तै० ब्रा० १. ८. १ ।

त्वम् । स॒मु॒द्रः । अ॒सि॒ । वि॒श्व॒ऽवित् । क॒वे॒ । तव॑ । इ॒माः । पञ्च॑ ।
प्र॒ऽदिशः॑ । विऽध॑र्मणि । त्वम् । द्याम् । च॒ । पृ॒थि॒वीम् । च॒ । अति॑ ।
ज॒भ्रि॒षे॒ । तव॑ । ज्योतीं॑षि । प॒व॒मा॒न॒ । सूर्यः॑ ॥ २९ ॥

हे कवे क्रान्तप्रज्ञ त्वं यस्मात्समुद्रः वर्षसाधनोपां अतोविश्वविदसि । यद्वा समुद्रोद्भवात्मकोसि विश्वविच्चासि । किंच तव विधर्मणि विधारणे इमाः पंचप्रदिशः प्रकृष्टादिशोभवन्तीतिशेषः । त्वं द्यांच दिवं च पृथिवींच अतिजभ्रिषे बिभर्षि । हे पवमान सूर्योदेवस्तवज्योतींषि आप्याययति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी—

त्वंप॒वित्रे॒रज॑सो॒विध॑र्मणिदे॒वेभ्यः॑सोमपवमानपूयसे ।
त्वामु॒शिजः॑प्रथ॒माअ॑गृभ्णत॒तुभ्ये॒माविश्वा॒भुव॑नानियेमिरे ॥३०॥१७॥

त्वम् । प॒वित्रे॑ । रज॑सः । विऽध॑र्मणि । दे॒वेभ्यः॑ । सो॒म॒ ।
प॒व॒मा॒न॒ । पू॒य॒से॒ । त्वाम् । उ॒शिजः॑ । प्र॒थ॒माः । अ॒गृ॒भ्ण॒त॒ ।
तुभ्य॑ । इ॒मा । विश्वा॑ । भुव॑नानि । ये॒मि॒रे॒ ॥ ३० ॥ १७ ॥

हे सोम पवमान त्वं रजसोलोकस्य रसस्यवा विधर्मणि विधारके दशापवित्रे देवेभ्यः देवार्थं पूयसे । त्वामुशिजः कामयमाना ऋत्विजः प्रथमाः प्रतमामुख्याः अगृभ्णत गृह्णंति । तुभ्य तुभ्यं इमा इमानि विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि येमिरे यच्छन्त्यात्मानं ॥३०॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथैकत्रिंशी—

प्ररे॒भए॒त्यति॒वार॑म॒व्ययं॒वृषा॒वने॒ष्वव॑चक्रद॒द्धरिः॑ ।
संधी॒तयो॑वावशा॒नाअ॑नूषत॒शिशुं॑रिहन्तिम॒तयः॒पनि॑प्नतम् ॥ ३१ ॥

प्र । रे॒भः । ए॒ति॒ । अति॑ । वार॑म् । अ॒व्यय॑म् । वृषा॑ । वने॑षु ।
अव॑ । च॒क्र॒द॒त् । हरिः॑ । सम् । धी॒तयः॑ । वा॒व॒शा॒नाः । अ॒नू॒ष॒त॒ ।
शिशु॑म् । रि॒ह॒न्ति॒ । म॒तयः॑ । पनि॑प्नतम् ॥ ३१ ॥

Funding by IKS-MoE

रेभः शब्दयिता । रेभृशब्दे । सोमः अव्ययं अविमयं वारं वालं प्रत्येति प्रकर्षेणातिगच्छति । वृषा सेक्ता सोमोवनेषूदकेषु अवचक्रदत् अवक्रंदत् । हरिर्हरितवर्णः सोमः। समनूषत संस्तुवन्ति। के धीतयोध्यातारो वावशाना यागं सोमंवाकामयमानाः शिशुं शिशुवत्संस्कर्तव्यं सोमं मतयः स्तुतयोरिहन्ति लिहन्ति स्पृशंति स्वविषयीकुर्वन्तीत्यर्थः । कीदृशं पनिप्रतं शब्दयंतं ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशी—

ससूर्यस्यरश्मिभिःपरिव्यततन्तुंतन्वानस्त्रिवृतंयथाविदे ।
नयन्नृतस्यप्रशिषोनवीयसीःपतिर्जनीनामुपयातिनिष्कृतम्॥३२॥

सः । सूर्यस्य । रश्मिऽभिः । परि । व्यत । तन्तुम् । तन्वानः ।
त्रिऽवृतम् । यथा । विदे । नयन् । ऋतस्य । प्रऽशिषः । नवीयसीः ।
पतिः । जनीनाम् । उप । याति । निःऽकृतम् ॥ ३२ ॥

ससोमः सूर्यस्यरश्मिभिः परिव्यत परिवेष्टयत्यात्मानं । किंकुर्वन् त्रिवृतं सवनैर्देवैर्वात्रिवृतं तंतुं यज्ञं तन्वानः विस्तारयन्। यथा विदे जानाति येनप्रकारेण संपूर्णमवगच्छति तस्माएवं जनीनांपतिः पालकः स्वामी निष्कृतं संस्कृतं पात्रं उपयाति गच्छति ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी—

राजासिन्धूनांपवतेपतिर्दिवऋतस्ययातिपथिभिःकनिक्रदत् ।
सहस्रधारःपरिषिच्यतेहरिःपुनानोवाचंजनयन्नुपावसुः ॥ ३३ ॥

राजा । सिन्धूनाम् । पवते । पतिः । दिवः । ऋतस्य । याति ।
पथिऽभिः । कनिक्रदत् । सहस्रऽधारः । परि । सिच्यते । हरिः ।
पुनानः । वाचम् । जनयन् । उपऽवसुः ॥ ३३ ॥

सिन्धूनां नदीनामुदकानां राजा ईश्वरः दिवः पतिः द्युलोकस्यस्वामीसोमः पवते पूयते । ऋतस्य यज्ञस्य पथिभिः मार्गैः कनिक्रदच्छब्दंकुर्वन् याति सहस्रधारोबहुधारायुक्तः सोमोनृभिर्नेतृभिः परिषिच्यते पात्रेषु । पुनानः पूयमानोवाचं शब्दं जनयन् उत्पादयन् उपावसुः उपगच्छद्धनः परिषिच्यतइति समन्वयः ॥ ३३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुस्त्रिंशी–

पव॑मान॒मह्यर्णो॑विधा॑वसि॒सूरो॒नचि॒त्रोअव्य॑यानि॒पव्य॑या ।
गभ॑स्तिपूतो॒नृभि॒रद्रि॑भिःसु॒तोम॒हेवाजा॑य॒धन्या॑यधन्वसि ॥ ३४ ॥

पव॑मान । महि॑ । अर्णः॑ । वि । धा॒व॒सि॒ । सूरः॑ । न । चि॒त्रः ।
अव्य॑यानि । पव्य॑या । गभ॑स्तिऽपूतः । नृऽभिः॑ । अद्रि॑ऽभिः ।
सु॒तः । म॒हे । वाजा॑य । धन्या॑य । ध॒न्व॒सि॒ ॥ ३४ ॥

हे पवमानसोम मह्यर्णोबहूदकं अर्णइत्युदकनाम रसंवा विधावसि गमयसि । धावुगतिशुध्योः । किंच सूरोन चित्रः सूर्यइव चित्रः चायनीयः पूज्यःसन् अव्ययानि अविमयानि पव्यया पात्राणि गच्छसि । किंच गभस्तिपूतोबहुभिरभिशोधितः नृभिर्ऋत्विग्भिः ग्रावभिश्च सुतोभिषुतो महेमहते वाजाय संग्रामायधन्याय धनेभ्योहिताय धन्वसि गच्छसि । धन्वतिर्गतिकर्मा ॥ ३४ ॥

अथ पंचत्रिंशी–

इ॒षमू॒र्जं॑पवमाना॒भ्य॑र्षसिश्ये॒नोनवसु॑क॒लशे॑षु॒सीदसि ।
इन्द्रा॑य॒मद्वा॒मद्यो॒मदः॑सु॒तोदि॒वोवि॑ष्ट॒म्भउ॑प॒मोवि॑चक्ष॒णः ॥ ३५ ॥ १८ ॥

इष॑म् । ऊर्ज॑म् । प॒व॒मा॒न॒ । अ॒भि । अ॒र्ष॒सि॒ । श्ये॒नः । न । वसु॑ ।
क॒लशे॑षु । सी॒द॒सि॒ । इन्द्रा॑य । मद्वा॑ । मद्यः॑ । मदः॑ । सु॒तः । दि॒वः ।
वि॒ष्ट॒म्भः । उ॒प॒ऽमः । वि॒ऽच॒क्ष॒णः ॥ ३५ ॥ १८ ॥

हे पवमान पूयमानसोम इषमन्नं ऊर्जं बलंचाभ्यर्षसि । श्येनोन श्येनइव वंसु वननीयेषु कुलायेषु कलशेषु सीदसि निषण्णोभवसि । अथपरोक्षकृतः । इन्द्राय मद्वा मदकरोमद्योमदहेतुः मदोरसः सुतोभिषुतः । कीदृशः दिवोद्युलोकस्योपमः उपमीयमानोविष्टंभोविशेषेणस्तंभयिता स्थूणा यथागृहं तथा तद्वत् विचक्षणोविद्रष्टा । स्थूणेवजनाँउपमिदित्युक्तं[1] ॥ ३५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

---

[1] ऋ० सं० १. ४. २५. ।

अथ षट्त्रिंशी–

सप्तस्वसारोअभिमातरःशिशुंनवंजज्ञानंजेन्यंविपश्चितम् ।
अपांगन्धर्वंदिव्यंनृचक्षसंसोमंविश्वस्यभुवनस्यराजसे ॥ ३६ ॥

सप्त । स्वसारः । अभि । मातरः । शिशुम् । नवम् । जज्ञानम् ।
जेन्यम् । विपःऽचितम् । अपाम् । गन्धर्वम् । दिव्यम् ।
नृऽचक्षसम् । सोमम् । विश्वस्य । भुवनस्य । राजसे ॥ ३६॥

सप्त सर्पणस्वभावाः सप्तसंख्याकावा स्वसारः मातरो मातृस्थानीया गंगायमुनाद्याः शिशुं शिशुस्थानीयं अभिगच्छन्तीतिशेषः । स्वकीयैः पयोभिराच्छादयन्तीतिशेषः । कीदृशं शिशुं नवं जज्ञानं जायमानं जेन्यं जयशीलंविपश्चितं विद्वांसं अपांजनकं तेषांमध्ये वर्तमानं वा गंधर्वं उदकस्यधातारं दिव्यं दिविभवं नृचक्षसं नृणांद्रष्टारंसोमं अभिगच्छन्ति किमर्थं विश्वस्य भुवनस्य राजसे विराजनार्थं ॥ ३६ ॥

अथ सप्तत्रिंशी–

ईशानइमाभुवनानिवीयसेयुजानइन्दोहरितःसुपर्ण्यः ।
तास्तेक्षरन्तुमधुमद्घृतंपयस्तवव्रतेसोमतिष्ठन्तुकृष्टयः ॥ ३७ ॥

ईशानः । इमा । भुवनानि । वि । ईयसे । युजानः । इन्दो इति ।
हरितः । सुऽपर्ण्यः । ताः । ते । क्षरन्तु । मधुऽमत् । घृतम् ।
पयः । तव । व्रते । सोम । तिष्ठन्तु । कृष्टयः ॥ ३७ ॥

हे इन्दो सोम ईशानः सर्वस्य स्वामी त्वं इमा इमानि भुवनानि भूतजातानि वीयसे गच्छसि वीगत्यादिषु । किंकुर्वन् हरितोहरितवर्णाः सुपर्ण्यः सुपतनाश्वाश्वाः रथे युजानो योजयन् ताः सुपर्ण्यः ते तव संबन्धिन्यः मधुमत् माधुर्योपेतं घृतं दीप्तं पयउदकं क्षरन्तु । हेसोम तव व्रते कर्मणि तिष्ठन्तु कृष्टयोमनुष्याःसर्वे ॥ ३७ ॥

अथाष्टात्रिंशी–

त्वंनृचक्षाअसिसोमविश्वतःपवमानवृषभताविधावसि ।
सनःपवस्ववसुमद्धिरण्यवद्वयंस्यामभुवनेषुजीवसे ॥ ३८ ॥

Funding by IKS-MoE

त्वम् । नृऽचक्षाः । असि । सोम । विश्वतः । पवमान । वृषभ ।
ता । वि । धावसि । सः । नः । पवस्व । वसुऽमत् । हिरण्यऽवत् ।
वयम् । स्याम । भुवनेषु । जीवसे ॥ ३८ ॥

हे सोम त्वं विश्वतः सर्वतः सर्वेषु भुवनेषु नृचक्षाः नृणांद्रष्टा असि भवसि । हे पवमान वृषभ अपांवर्षक ताअपोविधावसि विविधंगच्छसि सत्वं नोस्माकं पवस्व क्षर । किं वसुमत् बहुभिर्वसुभिर्वासकैर्गवादिद्रव्यैर्युक्तं तथा हिरण्यवत् बहुभिर्हिरण्यैर्युक्तं धनं वयंच वसुभिर्हिरण्यैर्युक्ताः भुवनेषु लोकेषु जीवसे जीवितुं प्रभवः स्याम भवेम ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशी–

गोवित्पवस्ववसुविद्धिरण्यविद्रेतोधाइन्दोभुवनेष्वर्पितः ।
त्वंसुवीरोअसिसोमविश्ववित्तंत्वाविप्राउपगिरेमआसते ॥ ३९ ॥

गोऽवित् । पवस्व । वसुऽवित् । हिरण्यऽवित् । रेतःऽधाः । इन्दो इति । भुवनेषु । अर्पितः । त्वम् । सुऽवीरः । असि । सोम ।
विश्वऽवित् । तम् । त्वा । विप्राः । उप । गिरा । इमे । आसते ॥ ३९ ॥

हे सोम त्वं पवस्व क्षर । कीदृशः गोवित् गवांलंभकः वसुवित् धनस्य लंभकः हिरण्यवित् हिरण्यस्य लंभकः रेतोधाः रेतउदकं तस्य धाता ओषधीनां यद्वा रेतः प्रजननसामर्थ्यं तस्य धारयिता भुवनेषु उदकेष्वर्पितः । हे इन्दो सोम त्वं सुवीरः सुवीर्योसि भवसि । विश्ववित्सर्वस्यवेत्ता तं त्वा त्वां इमेविप्रागिरास्तुत्याउपासते ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी–

उन्मध्वऊर्मिर्वननाअतिष्ठिपदपोवसानोमहिषोविगाहते ।
राजापवित्ररथोवाजमारुहत्सहस्रभृष्टिर्जयतिश्रवोबृहत् ॥ ४० ॥ १९ ॥

उत् । मध्वः । ऊर्मिः । वननाः । अतिस्थिपत् । अपः । वसानः ।
महिषः । वि । गाहते । राजा । पवित्रऽरथः । वाजम् । आ ।
अरुहत् । सहस्रऽभृष्टिः । जयति । श्रवः । बृहत् ॥ ४० ॥ १९ ॥

Funding by IKS-MoE

मध्वः मधुरस्योर्मीरसः वननाः वननीयावाचः उदतिष्ठिपत् उत्थापयति । सोमाभिषवकाले स्तुतिवाचः प्रवृत्तेः । अपोवसानः आच्छादयन् महिषोमहान् विगाहते प्रविशति कलशं । राजा सोमः पवित्ररथः दशापवित्रं एवरथोयस्य सतथोक्तः तादृशः सोमोवाजं संग्राममारुहत् आरोहति । सहस्रभृष्टिः बहुभ्रंशः अपरिमितगमनो बृहच्छ्रवः महदन्नंजयति अस्मदर्थं ॥ ४० ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकचत्वारिंशी—

सभ॒न्दना॒उदि॑यर्तिप्र॒जाव॑तीर्वि॒श्वायु॒र्विश्वाः॑सु॒भरा॒अह॑र्दिवि ।
ब्रह्म॑प्र॒जाव॑द्र॒यिमश्व॑पस्त्यंपी॒तइन्द॒विन्द्र॑म॒स्मभ्यं॑याचतात् ॥४१॥

सः । भ॒न्दनाः॑ । उत् । इ॒य॒र्ति॒ । प्र॒जाऽव॑तीः । वि॒श्वऽआ॑युः । विश्वाः॑ ।
सु॒ऽभराः॑ । अहः॑ऽदिवि । ब्रह्म॑ । प्र॒जाऽव॑त् । र॒यिम् । अश्व॑ऽपस्त्यम् ।
पी॒तः । इ॒न्दो॒ इति॑ । इन्द्र॑म् । अ॒स्मभ्य॑म् । या॒च॒ता॒त् ॥ ४१ ॥

ससोमः विश्वायुः सर्वस्यगन्ता सोमः प्रजावतीः प्रजारूपफलदात्र्यः सुभराः सुष्ठु ह्रियमाणा विश्वाः सर्वाभन्दनाः स्तुतीः उदियर्ति उत्कृष्टं प्रेरयति । कस्मिन्काले उच्यते । अहर्दिवि अहोरात्रयोश्च । अथ प्रत्यक्षकृतः । ब्रह्मपरिवृढंकर्म प्रजावत् प्रजाभिर्युक्तं प्रजाफलकमित्यर्थः । यद्वा ब्रह्मअन्नं तच्च प्रजावत् प्रजाद्युपेतं तथा रयिंधनं कीदृशं अश्वपस्त्यं व्याप्तगृहं तदुभयं हे इन्दो दीप्तसोम पीत इन्द्रेण पीतस्त्वं त्वमेवेन्द्रमस्मभ्यं याचतात् याचस्व ॥४१॥

अथ द्विचत्वारिंशी—

सोअग्रे॒अह्नां॒हरि॒र्हर्य॒तोमदः॒प्रचेत॑साचेतयते॒अनु॒द्युभिः॑ ।
द्वाजना॑या॒तय॑न्न॒न्तरी॑यते॒नरा॑च॒शंसं॒दैव्यं॑चध॒र्तरि॑ ॥ ४२ ॥

सः । अग्रे॑ । अह्ना॑म् । हरिः॑ । ह॒र्य॒तः । मदः॑ । प्र । चेत॑सा ।
चे॒त॒य॒ते॒ । अनु॑ । द्युऽभिः॑ । द्वा । जना॑ । या॒तय॑न् । अ॒न्तः ।
ई॒य॒ते॒ । नरा॒शंस॑म् । च॒ । दैव्य॑म् । च॒ । ध॒र्तरि॑ ॥ ४२ ॥

Funding by IKS-MoE

ससोमोग्रे सर्वेषां संमुखं चेतसा प्राणिनां चेतनेनसह अह्नां द्युभिर्दीप्तिभिः अनुप्रचेतयते अनुप्रज्ञापयते यद्वा अह्नामग्रे अग्रभागे प्रातरित्यर्थः स्तोतॄणां चेतसा प्रज्ञानेन द्युभिर्दीप्तिभिः स्तुतिभिश्चानु प्रचेतयते । कीदृशः सहरिर्हरितवर्णः हर्यतः कान्तः मदोमदकरः । किंच द्वाजना द्वौजनौ स्तोतारं यष्टारंच याचयन् प्रापयन् स्वविहितेनकर्मणा लौकिकवैदिकौ द्वौजनौ द्रष्टव्यौ एवंकुर्वन्नन्तर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये ईयते गच्छति । ईङ्गतौ । किंकुर्वन् नराशंसैः नरैः शंसनीयं मानुषमित्यर्थः दैव्यंचोभयविधं धनं धर्तरि धारके यजमाने प्रेरयन्नितिशेषः ॥ ४२ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशी—

अ॒ञ्जते॒ऽव्य॑ञ्जते॒सम॑ञ्जते॒क्रतुं॑रिहन्ति॒मधु॑ना॒भ्य॑ञ्जते ।
सिन्धो॑रुच्छ्वा॒सेप॒तय॑न्तमु॒क्षणं॑हिरण्यपा॒वाःप॒शुमा॒सुगृभ्णते॥४३॥

अ॒ञ्जते॑ । वि । अ॒ञ्ज॒ते॒ । सम् । अ॒ञ्ज॒ते॒ । क्रतु॑म् । रि॒ह॒न्ति॒ । मधु॑ना ।
अ॒भि । अ॒ञ्ज॒ते॒ । सिन्धोः॑ । उ॒त्ऽश्वा॒से । प॒तय॑न्तम् । उ॒क्षण॑म् ।
हि॒र॒ण्य॒ऽपा॒वाः । प॒शुम् । आ॒सु । गृ॒भ्ण॒ते॒ ॥ ४३ ॥

सोममृत्विजः अंजते गोभिः तथा व्यंजते विविधमञ्जन्ति समंजते सम्यगंजन्ति स्तुत्यर्थत्वादपुनरुक्तिः । तथा क्रतुं बलकर्तारं रिहन्ति लिहन्ति आस्वादयन्ति देवाः तथा पुनर्मधुना गव्येन अभ्यंजते तमेव सोमं सिंधोरुदकस्यरसस्याधारभूते उच्छ्वासे उच्छ्रितदेशे पतयन्तं गच्छन्तं पतॢगतावित्यस्मात्स्वार्थेणिचि वृद्ध्यभावश्छान्दसः । उक्षणं सेक्तारं हिरण्यपावाः हिरण्येन पुनन्तः पशुं द्रष्टारं । पशुः पश्यतेरितिनिरुक्तं[1] । आसु वसतीवरीषु गृभ्णते गृह्णन्ति ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशी—

वि॒प॒श्चिते॒पव॑मानायगायतम॒हीनधारात्यन्धो॑अर्षति ।
अहि॒र्नजू॒र्णामति॑सर्पति॒त्वच॒मत्यो॒नक्रीळं॑नसर॒द्वृषा॒हरिः॑ ॥ ४४ ॥

वि॒पः॒ऽचिते॑ । पव॑मानाय । गा॒य॒त॒ । म॒ही । न । धारा॑ ।
अति॑ । अन्धः॑ । अ॒र्ष॒ति॒ । अहिः॑ । न । जू॒र्णाम् । अति॑ । स॒र्प॒ति॒ ।
त्वच॑म् । अत्यः॑ । न । क्रीळ॑न् । अ॒स॒र॒त् । वृषा॑ । हरिः॑ ॥ ४४ ॥

---

[1] नि० ३. १६.

Funding by IKS-MoE

हे ऋत्विजः विपश्चिते मेधाविने पवमानाय पूयमानाय गायत स्तुतिंकुरुत । सच विपश्चित्सोमः महीनधारा महतीवर्षधारेव अन्धोन्नंरसात्मकं अत्यर्षति अहिर्न अहिरिव जूर्णां जीर्णां त्वचमतिसर्पति अतिमुंचति अभिषवादिकर्मणा त्वचंमुंचतीत्यर्थः। तद्वदतिसर्पति धारा दशापवित्रात् अत्योन अश्वइव क्रीळन् असरत् सरति गच्छति द्रोणकलशं । वृषा वर्षकः कामानां हरि र्हरितवर्णोरसः ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशी–

अ॒ग्रे॒गो॑राजाप्य॑स्तविष्यतेवि॒मानो॒अह्ना॒ंभुव॑ने॒ष्वर्पि॑तः ।
हरि॑र्घृ॒तस्नुः॑सु॒दृशी॑कोअर्ण॒वोज्यो॒तीर॑थःपवतेरा॒यओ॒क्यः॑ ॥४५॥२०॥

अ॒ग्रे॒ऽगः । राजा॑ । अप्यः॑ । त॒वि॒ष्य॒ते॒ । वि॒ऽमानः॑ । अह्ना॑म् ।
भुव॑नेषु । अर्पि॑तः । हरिः॑ । घृ॒तऽस्नुः॑ । सु॒ऽदृशी॑कः । अ॒र्ण॒वः ।
ज्यो॒तिःऽर॑थः । प॒व॒ते॒ । रा॒ये । ओ॒क्यः॑ ॥ ४५ ॥ २० ॥

अग्रेगः अग्रेगन्ता राजा राजमानः अप्यः अप्सुसंस्कृतः सोमः तविष्यते स्तूयते योह्नां दिनानां विमानो विमाता । चन्द्रकलाह्रासवृद्ध्यधीनत्वादहर्व्यवहारस्य भुवनेषूदकेषु वसतीवरीसंबंधिष्वर्पितः स्थापितः सराजा तविष्यते । किंच हरिर्हरितवर्णः घृतस्नुः प्रस्नुतोदकः सुदृशीकः शोभनदर्शनः अर्णवः उदकवान् अर्णइत्युदकनाम । ज्योतीरथः ज्योतिर्मयरथः राये धनस्य प्रापयिता ओक्यः ओकइतिनिवासनाम तस्यहितः एतादृशः सोमः पवते गच्छति ॥४५॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षट्चत्वारिंशी–

अस॑र्जिस्क॒म्भोदि॒वउद्य॑तो॒मद॒ःपरि॑त्रि॒धातु॒र्भुव॑नान्यर्षति ।
अं॒शुंरि॑हन्तिम॒तय॒ःपनि॑प्नतंगि॒रायदि॑नि॒र्णिज॑मृ॒ग्मिणो॑य॒युः ॥४६॥

अस॑र्जि । स्क॒म्भः । दि॒वः । उत्ऽय॑तः । मदः॑ । परि॑ । त्रि॒ऽधातुः॑ ।
भुव॑नानि । अ॒र्ष॒ति॒ । अं॒शुम् । रि॒ह॒न्ति॒ । म॒तयः॑ । पनि॑प्नतम् । गि॒रा ।
यदि॑ । नि॒ःऽनिज॑म् । ऋ॒ग्मिणः॑ । य॒युः ॥ ४६ ॥

दिवोद्युलोकस्य स्कंभः स्कंभयिता धारक उद्यतः मदः मादकः सोमः असर्जि सृज्यते अभिषूयतेइत्यर्थः । किंच त्रिधातुः द्रोणलकशाधवनीयपूतभृदाख्यास्त्रयोधातवोयस्य सतथोक्तः तादृशोभुवनानि उदकानि पर्यर्षति गच्छति अंशुं सोमं पनिप्नतं शब्दायमानं मतयः पूजकारिहन्ति लिहंति आस्वादयन्ति कदा यदि यदा निर्निजं निर्निक्तं यद्वा निर्निगितिरूपनाम रूपवन्तमित्यर्थः तं ऋग्मिणः स्तोतारोगिरास्तुत्या ययुर्गच्छन्ति तदा ॥ ४६ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशी—

प्रते॒धारा॒अत्यण्वा॑निमे॒ष्य॑ःपुना॒नस्य॑सं॒यतो॑यन्ति॒रंह॑यः ।
यद्गोभि॑रिन्दोच॒म्वो॑ःसम॒ज्यस॒आसु॑वा॒नःसोम॑क॒लशे॑षुसीदसि ॥४७॥

प्र । ते॒ । धारा॑ः । अति॑ । अण्वा॑नि । मे॒ष्य॑ः । पु॒ना॒नस्य॑ । स॒म्ऽयत॑ः ।
य॒न्ति॒ । रंह॑यः । यत् । गोभि॑ः । इ॒न्दो॒ इति॑ । च॒म्वो॑ः ।
स॒म्ऽअ॒ज्यसे॑ । आ । सु॒वा॒नः । सो॒म॒ । क॒लशे॑षु । सी॒द॒सि॒ ॥ ४७ ॥

पुनानस्य पूयमानस्य ते तव संयतः संगृह्यमाणाः रंहयोरंहणस्वभावा धाराः मेष्यःअण्वानि अणूनि लोमानि प्रतियन्ति अतिक्रम्यगच्छन्ति हे इन्दो सोम यद्यदा गोभिरुदकैः चम्वोः अधिषवणफलकयोरुपरि समज्यते तदानीं हे सोम सुवानः सूयमानस्त्वं कलशेष्वासीदसि ॥ ४७ ॥

अथाष्टाचत्वारिंशी—

पव॑स्वसोमक्रतु॒विन्न॑उ॒क्थ्योऽव्यो॒वारे॒परि॑धाव॒मधु॑प्रि॒यम् ।
ज॒हिविश्वा॑न्र॒क्षस॑इन्दोअ॒त्रिणो॑बृ॒हद्व॑देमवि॒दथे॑सु॒वीरा॑ः॥४८॥२१॥

पव॑स्व । सो॒म॒ । क्र॒तु॒ऽवित् । नः॒ । उ॒क्थ्य॑ः । अव्य॑ः । वारे॑ । परि॑ ।
धा॒व॒ । मधु॑ । प्रि॒यम् । ज॒हि । विश्वा॑न् । र॒क्षस॑ः । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
अ॒त्रिण॑ः । बृ॒हत् । व॒दे॒म॒ । वि॒दथे॑ । सु॒ऽवीरा॑ः ॥ ४८ ॥ २१ ॥

हे सोम नोस्माकं क्रतुवित् कर्मज्ञःस्तुतिज्ञइत्यर्थः उक्थ्यः स्तुत्यः यतः स्तुत्यः अतः क्रतुविदित्यभिप्रायः ईदृशस्त्वं नोस्माकं यागाय पवस्व स्रव रसं अव्योवारे दशापवित्रे प्रियं

Funding by IKS-MoE

मधु परिधाव परिक्षर हे इन्दो दीप्त सोम अत्रिणो भक्षकान् विश्वान् रक्षसोजहि सुवीराः सुपुत्रावयं विदथे यज्ञे बृहन्महद्धनं वदेम उच्चारयेम याचेमेत्यर्थः । यद्वा प्रभूतं स्तोत्रं वदेम ॥४८॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

प्रतुद्रवेतिनवर्चं द्वितीयंसूक्तं काव्यस्योशनसआर्षं अनादेशपरिभाषया त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—प्रतुनवोशनाइति । जागतमूर्ध्वं प्रागुशनसइतिवचनाज्जगत्यधिकारोनिवृत्तः । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रतुद्र॑व॒परि॒कोशं॒निषी॑द॒नृभि॑ःपुना॒नोअ॒भिवाज॑मर्ष ।
अश्वं॒नत्वा॑वा॒जिनं॑म॒र्जय॒न्तोच्छा॑ब॒र्हींर॑श॒नाभि॑र्नयन्ति ॥ १ ॥

प्र । तु । द्र॒व॒ । परि॑ । कोश॑म् । नि । सी॒द॒ । नृऽभि॑ः । पु॒ना॒नः ।
अ॒भि । वाज॑म् । अ॒र्ष॒ । अश्व॑म् । न । त्वा॒ । वा॒जिन॑म् ।
म॒र्जय॑न्तः । अच्छ॑ । ब॒र्हि॑ः । र॒श॒नाभि॑ः । न॒य॒न्ति॒ ॥ १ ॥

हे सोम तु क्षिप्रं प्रद्रव गच्छ गत्वाच कोशं द्रोणकलशं परिनिषीद निषण्णोभव । नृभिर्नेतृभिः पुनानः पूयमानः वाजमन्नं यजमानार्थं उद्दिश्याभ्यर्ष अभिगच्छ । वाजिनं बलवन्तमश्वंन अश्वमिव तं यथा मार्जयन्ति तद्वद्वाजिनं त्वां मर्जयन्तः मार्जयन्तः शोधयन्तोबर्हिर्यज्ञमच्छं प्रति रशनाभीरशनावदायताभिरंगुलिभिर्नयन्ति अध्वर्युप्रमुखाः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वा॒यु॒धःप॑वतेदे॒वइन्दु॑रशस्ति॒हावृ॒जनं॒रक्ष॑माणः ।
पि॒तादे॒वानां॑जनि॒तासु॒दक्षो॑विष्ट॒म्भोदि॒वोध॒रुण॑ःपृथि॒व्याः ॥ २ ॥

सु॒ऽआ॒यु॒धः । प॒व॒ते॒ । दे॒वः । इन्दु॑ः । अ॒श॒स्ति॒ऽहा ।
वृ॒जन॑म् । रक्ष॑माणः । पि॒ता । दे॒वाना॑म् । ज॒नि॒ता ।
सु॒ऽदक्ष॑ः । वि॒ष्ट॒म्भः । दि॒वः । ध॒रुण॑ः । पृ॒थि॒व्याः ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

स्वायुधः शोभनायुधः इन्दुः सोमोदेवः पवते । सचदेवोशस्तिहा रक्षोहा वृजनं उपद्रवं रक्षमाणः पिता पालकोदेवानां तथा जनिताउत्पादकः । सुदक्षः सुबलः दिवोविष्टंभः विशेषेणस्तंभयिता पृथिव्याश्च धरुणोधारकः एवं महानुभावः पवते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऋषि॒र्विप्रः॑पुरए॒ताजना॑नामृ॒भुर्धीर॑उ॒शना॒काव्ये॑न ।
सचि॑द्विवेद॒निहि॑तं॒यदा॑सामपी॒च्यँ१गु॒ह्यं॑नाम॒गोना॑म् ॥ ३ ॥

ऋषि॑ः । विप्र॑ः । पु॒रः॒ऽए॒ता । जना॑नाम् । ऋ॒भुः । धीर॑ः ।
उ॒शना॑ । काव्ये॑न । सः । चि॒त् । वि॒वे॒द॒ । निऽहि॑तम् ।
यत् । आ॒सा॒म् । अ॒पी॒च्य॑म् । गुह्य॑म् । नाम॑ । गोना॑म् ॥ ३ ॥

ऋषिरतीन्द्रियद्रष्टा विप्रोमेधावी पुरएता पुरतोगन्ता जनानां मनुष्याणां ऋभुः उरुभासमानः धीरोधीमान् उशना एतन्नामाऋषिः यः सचित् सएव काव्येन कवित्वेन स्तोत्रेण विवेद लभते । किं यदासां गोनां गवां अपीच्यंअंतर्हितनामैतत् अंतर्हितं गुह्यं गोपनीयं नाम नामकमुदकं पयोलक्षणं निहितं स्थापितं लभतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ए॒षस्यते॒मधु॑माँइन्द्र॒सोमो॒वृषा॒वृष्णे॒परि॑प॒वित्रे॑अक्षाः ।
स॒ह॒स्र॒साः॑श॒त॒साभू॑रि॒दावा॑शश्वत्त॒मंब॒र्हिरावा॒ज्य॑स्थात् ॥ ४ ॥

ए॒षः । स्यः । ते॒ । मधु॑ऽमान् । इ॒न्द्र॒ । सोम॑ः । वृषा॑ । वृष्णे॑ ।
परि॑ । प॒वित्रे॑ । अ॒क्षा॒रिति॑ । स॒ह॒स्र॒ऽसाः । श॒त॒ऽसाः । भू॒रि॒ऽदावा॑ ।
श॒श्व॒त्ऽत॒मम् । ब॒र्हिः । आ । वा॒जी । अ॒स्था॒त् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र वृष्णे वर्षकाय ते तुभ्यं एषस्यः ससोमोमधुमान् माधुर्योपेतोवृषा वर्षकः पवित्रे पर्यक्षाः परिक्षरति क्षरतेर्लुङिरूपं । सएव सहस्रसाः सहस्रसंख्याकधनस्यदाता शतसाः शतसंख्याकस्य दाता भूरिदावा ततोपि भूरेर्दाता वाजी बलवान् शश्वत्तमं नित्यं बर्हिर्यज्ञं आ अस्थात् आतिष्ठति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

ए॒तेसोमा॑अ॒भिग॒व्यास॒हस्रा॑म॒हेवाजा॑या॒मृता॑य॒श्रवां॑सि ।
प॒वित्रे॑भि॒ःपव॑मानाअसृग्रञ्छ्र॒व॒स्यवो॒नपृ॑त॒नाजो॒अत्याः॑ ॥५॥२२॥

ए॒ते । सोमाः॑ । अ॒भि । ग॒व्या । स॒हस्रा॑ । म॒हे । वाजा॑य ।
अ॒मृता॑य । श्रवां॑सि । प॒वित्रे॑भिः । पव॑मानाः । अ॒सृ॒ग्र॒न् ।
श्र॒व॒स्यवः॑ । न । पृत॒नाजः॑ । अत्याः॑ ॥ ५ ॥ २२ ॥

एतेसोमाः गव्या गव्यानि सहस्रा सहस्राणि श्रवांस्यन्नानि आशिरलक्षणानि लक्षीकृत्य पवित्रेभिः पवित्रच्छिद्रैः पवमानाः पूयमानाः महे महते वाजायान्नाय अमृताय अमृतत्वाय अभ्यसृग्रन् सृज्यन्ते । किमिच्छवः श्रवस्यवः अन्नेच्छवः पृतनाजः सेनाजेतारःअत्यान अश्वाइव ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी–

परि॑हि॒ष्मापु॒रुहू॒तोजना॑नां॒विश्वास॑र॒द्भोज॑नापू॒यमा॑नः ।
अथाभ॑रश्येनभृत॒प्रयां॑सिर॒यिं॑तुञ्जा॑नोअ॒भिवाज॑मर्ष ॥ ६ ॥

परि॑ । हि । स्म॒ । पु॒रु॒ऽहू॒तः । जना॑नाम् । विश्वा॑ । अस॑रत् ।
भोज॑ना । पू॒यमा॑नः । अथ॑ । आ । भ॒र॒ । श्ये॒न॒ऽभृ॒त॒ । प्रयां॑सि ।
र॒यिम् । तुञ्जा॑नः । अ॒भि । वाज॑म् । अ॒र्ष॒ ॥ ६ ॥

अयं पर्यसरत परिसरति जनानां अर्थाय । विश्वा सर्वाणि भोजना भोजनानि अन्नानि धनानिवा । कीदृशः पुरुहूतः बहुभिराहूतः पूयमानः शोध्यमानः । अथप्रत्यक्षकृतः अथेदानीं हे श्येनभृत श्येनेनाहृत सोम त्वं प्रयांस्यन्नानि आभर आहर रयिं धनं तुंजानः ददानः वाजमन्नरसं अभ्यर्ष अभिगच्छ ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी–

ए॒षसु॑वा॒नःपरि॒सोम॑ःप॒वित्रे॒सर्गो॒नसृ॒ष्टोअ॑दधाव॒दर्वा॑ ।
ति॒ग्मेशिशा॑नोमहि॒षोनशृ॒ङ्गेगाग॒व्यन्न॒भिशूरो॒नसत्वा॑ ॥ ७ ॥

ए॒षः । सु॒वा॒नः । परि॑ । सोम॑ः । प॒वित्रे॑ । सर्ग॑ः । न । सृ॒ष्टः ।
अ॒द॒धा॒व॒त् । अर्वा॑ । ति॒ग्मे इति॑ । शिशा॑नः । म॒हि॒षः । न ।
शृ॒ङ्गे॒ इति॑ । गाः । ग॒व्यन् । अ॒भि । शूर॑ः । न । सत्वा॑ ॥ ७ ॥

एषसुवानः सूयमानः अर्वा अरणकुशलः सोमः सर्गोनसृष्टः विसृष्टोश्वइव पवित्रे पर्यदधावत् परिधावति । किंच तिग्मे तीक्ष्णे शृंगे शिशानः तीक्ष्णीकुर्वन् महिषोन महान् महिषाख्योमृगइव । तथान्यदृष्टान्तः–गा गव्यन् प्रभूतागाइच्छन् शूरोन शूरइव एतौ महिषशूरौ यथा प्रतिबुद्धौ शीघ्रं धावतः तद्वत् सत्वा सदनशीलोयं अभिगच्छतीतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

ए॒षाय॑यौपर॒माद॒न्तरद्रे॒ःकूचि॑त्स॒तीरू॒र्वं॑गावि॑वेद ।
दि॒वोनवि॒द्युत्स्त॒नय॑न्त्य॒भ्रैःसोम॑स्यतेपवतइन्द्र॒धारा॑ ॥ ८ ॥

ए॒षा । आ । य॒यौ॒ । प॒र॒मात् । अ॒न्तः । अद्रे॑ः । कूऽचि॑त् । स॒तीः ।
ऊ॒र्वं॑ । गाः । वि॒वे॒द॒ । दि॒वः । न । वि॒ऽद्युत् । स्त॒नय॑न्ती । अ॒भ्रैः ।
सोम॑स्य । ते॒ । प॒व॒ते॒ । इ॒न्द्र॒ । धारा॑ ॥ ८ ॥

एषा सोमधारा परमात् उच्छ्रितात् स्थानात् ययौ जगाम पात्रं तयाप्राप्तव्यंदेशंवा । किंच अद्रेः पणीनां निवासस्थानस्य पर्वतस्यान्तः कूचित् क्वचित् कुत्रचिद्गूढे ऊर्वे देशे सतीः वर्तमानाः पणिभिरपहृताः गाः विवेदलब्धवती । यत्र पणयोगाअपहृत्यस्थापितवन्तः सदेशऊर्वः । ऊर्वंगव्यंमहिगृणानइति[1] हिमंत्रान्तरं । दिवोनविद्युत् दिवःसकाशाद्विद्युदिव स्तनयन्ती शब्दयन्ती विद्युद्विशेष्यते अभ्रैः प्रेरितेतिशेषः सायथाशब्दंकरोति तद्वच्छब्दं कुर्वन्ती सोमस्य संबन्धिनी सेयं धारा हे इन्द्र ते त्वदर्थं त्वत्पानाय पवते पूयते क्षरति वा ॥ ८ ॥

---

[1] ऋ० सं० ४. ६. १. ।

Funding by IKS-MoE

अथ नवमी–

उ॒तस्म॑रा॒शिंपरि॑यासि॒गोना॒मिन्द्रे॑णसोमस॒रथं॑पुना॒नः ।
पू॒र्वीरिषो॑बृह॒तीर्जी॑रदानो॒शिक्षा॑शचीव॒स्तव॒ताउ॑प॒ष्टुत् ॥ ९ ॥ २३॥

उ॒त । स्म॒ । रा॒शिम् । परि॑ । या॒सि॒ । गोना॑म् । इन्द्रे॑ण । सो॒म॒ ।
स॒ऽरथ॑म् । पु॒ना॒नः । पू॒र्वीः । इषः॑ । बृ॒ह॒तीः । जी॒र॒दा॒नो॒ इति॑
जीर॑ऽदानो । शिक्ष॑ । श॒ची॒ऽव॒ः । तव॑ । ताः । उ॒प॒ऽस्तु॒त् ॥ ९ ॥ २३॥

उतस्म अपिच खलु हेसोम पुनानः पूयमानोगोनां गवांराशिंसमूहं पणिभिरपहृतं परियासि परिगच्छसि । कथंभूतःसन् उच्यते इन्द्रेणसह रथमेकमेवरथं आस्थाय । हे जीरदानो क्षिप्रदानसोम उपस्तुत् उपस्तूयमानस्त्वं पूर्वीर्बह्वीः बृहतीर्महतीरिषः उक्तलक्षणान्यन्नानि शिक्ष देहि । हेशचीवः अन्नवन् ताइषःतवस्वभूता इतिशेषः ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अयं सोमइत्यष्टर्चं तृतीयंसूक्तं ऋष्याद्याःपूर्ववत् । अयं सोमोष्टावित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

अ॒यंसोम॑इन्द्र॒तुभ्यं॑सुन्वे॒तुभ्यं॑पवते॒त्वम॑स्यपाहि ।
त्वंह॒यंच॑कृ॒षेत्वंव॑वृ॒षइन्दुं॒मदा॑य॒युज्या॑य॒सोम॑म् ॥ १ ॥

अ॒यम् । सोमः॑ । इ॒न्द्र॒ । तुभ्य॑म् । सु॒न्वे॒ । तुभ्य॑म् । प॒व॒ते॒ । त्वम् ।
अ॒स्य॒ । पा॒हि॒ । त्वम् । ह॒ । यम् । च॒कृ॒षे । त्वम् । व॒वृ॒षे ।
इन्दु॑म् । मदा॑य । युज्या॑य । सोम॑म् ॥ १ ॥

हे इंद्रअयं सोमः तुभ्यं त्वदर्थं सुन्वे सूयते सुनोतेः कर्मार्थे लटि लोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः तुभ्यं त्वदर्थमेव पवते पूयते त्वंचास्य अमुंपाहि पिब त्वंह यं इंदुं सोमं चकृषे करोषि त्वंच यं ववृषे वृतवानसिं किमर्थं मदाय युज्याय सहायाय सोमं इन्द्राय बलकरत्वात् सहायइतिप्रसिद्धं यमेवंकरोषित्वं तंपाहीतिसमन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सई॒ं᳚रथो॒नभु॑रि॒षाळ॑योजिम॒हःपु॒रूणि॑सा॒तये॒वसू॑नि ।
आदीं॒᳚विश्वा॑नहु॒ष्या॑णिजा॒तास्व॑र्षाता॒वन॑ऊ॒र्ध्वान॑वन्त ॥ २ ॥

सः । ई॒म् । रथः॑ । न । भु॒रि॒षाट् । अ॒यो॒जि । म॒हः । पु॒रूणि॑ ।
सा॒तये॑ । वसू॑नि । आत् । ई॒म् । विश्वा॑ । न॒हु॒ष्या॑णि ।
जा॒ता । स्वः॑ऽसाता । वने॑ । ऊ॒र्ध्वा । न॒व॒न्त॒ ॥ २ ॥

सईं सोयं सोमः भुरिषाट् भूरिभारस्यसोढा रथोन रथइव भुरिषाट् प्रभूतस्य भारस्य सोढा अयोजि युज्यते । कीदृशः समहोमहान् किमर्थमयोजि पुरूणि बहूनि वसूनि धनानि सातयेस्मभ्यंदातुं । आदींयोगानंतरं विश्वा विश्वानि सर्वाणि नहुष्याणि नहुषोमनुष्यास्तेषां संबंधीनि जाता जातानि अस्मद्विरोधीनि ऊर्ध्वा उन्मुखानि वने वननीये स्वर्षाता स्वर्षातौ संग्रामनामैतत् स्वर्गलाभयुक्ते । संग्रामे नवंत गच्छन्तु । नवतिर्गतिकर्मा यद्वा सोमं संग्रामे युद्धार्थिनः संगच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वा॒युर्न॑यो॑नि॒युत्वाँ॑इ॒ष्टया॑मा॒नास॑त्येव॒हव॒आशम्भ॑विष्ठः ।
वि॒श्ववा॑रोद्रविणो॒दाइ॑व॒त्मन्पू॒षेव॑धी॒जव॑नोसिसोम ॥ ३ ॥

वा॒युः । न । यः । नि॒युत्वा॑न् । इ॒ष्टऽया॑मा । नास॑त्याऽइव ।
हवे॑ । आ । शम्ऽभ॑विष्ठः । वि॒श्वऽवा॑रः । द्र॒वि॒णो॒दाःऽइ॑व ।
त्मन् । पू॒षाऽइ॑व । धी॒ऽजव॑नः । अ॒सि॒ । सो॒म॒ ॥ २ ॥

यः सोमोनियुत्वान् नियुतोवायोरश्वाः तद्वान् वायुर्न वायुरिव इष्टयामा इष्टगमनः । नासत्येव अश्विनाविव हवे हवमाह्वानमाकर्ण्य आसर्वतः शंभविष्ठः सुखस्यभावयितृतमः द्रविणोदातेव त्मन् आत्मनि विश्ववारोविश्वैर्वरणीयोभवति तद्वद्विश्ववारोसि । पूषेवपोषकः सवितेवधीजवनोवेगोसि । यद्वा कर्मणांप्रवर्तयितासि हे सोम ॥ ३ ॥

6986

अथ चतुर्थी–

इन्द्रो॒नयोम॒हाकर्मा॑णि॒चक्रि॑र्ह॒न्तावृ॒त्राणा॑मसिसोमपू॒र्भित् ।
पै॒द्वोनहि॒त्वमहि॑नाम्नांह॒न्ताविश्व॑स्यासिसोम॒दस्योः॑ ॥ ४ ॥

इन्द्रः॑ । न । यः । म॒हा । कर्मा॑णि । चक्रिः॑ । ह॒न्ता । वृ॒त्राणा॑म् ।
अ॒सि॒ । सो॒म॒ । पूः॒ऽभित् । पै॒द्वः । न । हि । त्वम् । अहि॑ऽनाम्नाम् ।
ह॒न्ता । विश्व॑स्य । अ॒सि॒ । सो॒म॒ । दस्योः॑ ॥ ४ ॥

इन्द्रोन इन्द्रइव यस्त्वं महा महान्ति कर्माणि चक्रिः ताच्छील्येन करोषि सत्वं हेसोम वृत्राणां शत्रूणां हन्तासि भवसि। तथा पूर्भित् पुरांभेत्तासि। किंच पैद्वोनहि अश्वइवखलु अहिनाम्नां हन्ताभवसि। आगत्यहन्तीत्यहिः तन्नामकानामित्यर्थः। नकेवलंतेषामेव अपितु विश्वस्यापि सर्वस्यापि दस्योः उपक्षपयितुः शत्रोर्हन्तासि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

अ॒ग्निर्नयोवन॒आसृ॒ज्यमा॑नो॒वृथा॒पाजां॑सिकृणुतेन॒दीषु॑ ।
जनो॒नयुध्वा॑मह॒तउ॑प॒ब्दिरिय॑र्ति॒सोमः॒पव॑मानऊ॒र्मिम् ॥ ५ ॥

अ॒ग्निः । न । यः । वने॑ । आ । सृ॒ज्यमा॑नः । वृथा॑ । पाजां॑सि ।
कृ॒णु॒ते॒ । न॒दीषु॑ । जनः॑ । न । युध्वा॑ । म॒ह॒तः । उ॒प॒ब्दिः ।
इय॑र्ति । सोमः॑ । पव॑मानः । ऊ॒र्मिम् ॥ ५ ॥

अग्निर्न अग्निरिव यः सोमोवने अरण्ये आसृज्यमानः वनसंबन्धी अग्निः यथा बलानि कुरुते एवंयः सोमोवृथा अनायासेन नदीष्वान्तरिक्षाणि पाजांसि कृणुते कुरुते। किंच युध्वा युद्धस्यकर्ता जनोन शूरो मनुष्यइव महतः शत्रोरुपब्दिः वाङ्मैतत् शब्दयितासन् पवमानः पूयमानः सोमः ऊर्मिं प्रवृद्धं रसमियर्ति प्रेरयति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

ए॒तेसोमा॒अति॒वारा॒ण्यव्या॑दि॒व्यानकोशा॑सोअ॒भ्रव॑र्षाः ।
वृथा॑समु॒द्रंसिन्ध॑वो॒ननीचीः॑सु॒तासो॑अ॒भिक॒लशाँ॑असृग्रन् ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

एते । सोमाः । अति । वाराणि । अव्याः । दिव्याः । न ।
कोशासः । अभ्रऽवर्षाः । वृथा । समुद्रम् । सिन्धवः ।
न । नीचीः । सुतासः । अभि । कलशान् । असृग्रन् ॥ ६ ॥

एते पूयमानाः सोमाः अव्या अविमयानि वाराणि वालानि अतिगच्छन्तीतिशेषः । तत्र दृष्टान्तः—दिव्यान कोशासः दिविभवाः कोशाः आपइव ताविशेष्यन्ते अभ्रवर्षाः अभ्रैर्वृष्यमाणाः । किंच वृथा अनायासेन समुद्रं सिंधवोन नद्यइव नीचीः नीचीनाग्राः सुतासोभिषुताः सोमाः कलशानभ्यसृग्रन् अभिगच्छन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

शुष्मीशर्धोनमारुतंपवस्वानभिशस्तादिव्यायथाविट् ।
आपोनमक्षूसुमतिर्भवानःसहस्राप्साःपृतनाषाण्नयज्ञः ॥ ७ ॥

शुष्मी । शर्धः । न । मारुतम् । पवस्व । अनभिऽशस्ता ।
दिव्या । यथा । विट् । आपः । न । मक्षु । सुऽमतिः । भव ।
नः । सहस्रऽअप्साः । पृतनाषाट् । न । यज्ञः ॥ ७ ॥

हे सोम शुष्मी शुष्मं बलं शोषणात् बलवांस्त्वं मारुतं शर्धोन मरुतां बलमिव पवस्व । तत्रदृष्टान्तमेवस्पष्टयति—यथा दिव्याविट् प्रजा अनभिशस्ता अभिशासोनिंदा अनिंदिता पवते । मरुतोवैदेवानांविशईतिहिब्राह्मणं । किंच आपोन उदकानीव मक्षु क्षिप्रं पवमानस्त्वं सुमतिर्भव नोस्माकं । किंच सहस्राप्साः अप्सइतिरूपनाम बहुरूपस्त्वं पृतनाषाट्न पृतनानामभिभवितेन्द्रइव यज्ञो यष्टव्योभवसीति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

राज्ञोनुतेवरुणस्यव्रतानिबृहद्गभीरंतवसोमधाम ।
शुचिष्ट्वमसिप्रियोनमित्रोदक्षाय्योअर्यमेवासिसोम ॥ ८ ॥ २४ ॥

राज्ञः । नु । ते । वरुणस्य । व्रतानि । बृहत् । गभीरम् । तव ।
सोम । धाम । शुचिः । त्वम् । असि । प्रियः । न । मित्रः ।
दक्षाय्यः । अर्यमाऽइव । असि । सोम ॥ ८ ॥ २४ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० १.९.

Funding by IKS-MoE

हे सोम वरुणस्य वारकस्य राज्ञः ते तव व्रतानि कर्माणि नुक्षिमं करोमीतिशेषः। हे सोम तव धाम तेजःस्थानं बृहन्महत् गभीरंच प्रियोन मित्रइव त्वं शुचिर्दीप्तः शुद्धोवासि अर्यमेव अर्यमादेवइव त्वं दक्षाय्योसि ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

प्रोस्यवह्निरिति सप्तर्चंचतुर्थंसूक्तं ऋष्याद्याःपूर्ववत्। प्रोस्यसप्तेत्यनुक्रान्तं। गतोविनियोगः

तत्र प्रथमा—

प्रोस्यवह्निः॑प॒थ्या॑भिरस्या॒न्दि॒वोनवृ॒ष्टिःपव॑मानोअक्षाः ।
स॒हस्र॑धारोअसद॒न्य१॒॑स्मेमा॒तुरु॒पस्थे॒वन॒आच॒सोमः॑ ॥ १ ॥

प्रो इति॑ । स्यः । वह्नि॑ः । प॒थ्या॑भिः । अ॒स्या॒न् । दि॒वः । न । वृ॒ष्टिः ।
पव॑मानः । अ॒क्षा॒रिति॑ । स॒हस्र॑ऽधारः । अ॒स॒द॒त् । नि । अ॒स्मे
इति॑ । मा॒तुः । उ॒पऽस्थे॑ । वने॑ । आ । च॒ । सोमः॑ ॥ १ ॥

प्र उ इति निपातद्वयसमुदायएकोनिपातः। प्रो अस्यान् प्रस्यन्दते स्यः सवह्निः वोढा पथ्याभिः यज्ञमार्गैः दिवोनवृष्टिः दिवः सकाशात् वृष्टिरिव पवमानःसन् अक्षाः व्याप्नोषि। सोयंसोमः सहस्रधारोबहुधारःसन् अस्मे अस्मासु न्यसदत् निसीदति मातुः दशापवित्रस्य उपस्थे द्युलोकस्यवा उपस्थे अथवा वने सोमः आनिषीदति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

रा॒जा॑सिन्धू॑नामवसि॒ष्टवास॑ऋ॒तस्य॒नाव॒मारु॑ह॒द्रजि॑ष्ठाम् ।
अ॒प्सुद्र॒प्सोवा॑वृधेश्ये॒नजू॑तोदु॒हईं॑पि॒तादु॒हईं॑पि॒तुर्जाम् ॥ २ ॥

राजा॑ । सिन्धू॑नाम् । अ॒व॒सि॒ष्ट । वास॑ः । ऋ॒तस्य॑ । नाव॑म् । आ ।
अ॒रु॒ह॒त् । रजि॑ष्ठाम् । अ॒प्ऽसु । द्र॒प्सः । व॒वृ॒धे॒ । श्ये॒नऽजू॑तः ।
दु॒हे । ई॒म् । पि॒ता । दु॒हे । ई॒म् । पि॒तुः । जाम् ॥ २ ॥

अयं राजा सोमः सिंधूनामुदकानां क्षीरादिस्यंदिनीनां गवांवासो वसनस्थानीयं क्षीराख्यं श्रयणद्रव्यं अवसिष्ट आच्छादयति तथाकृत्वा रजिष्ठां ऋजुतरां ऋतस्य यज्ञस्य नावमारुहत् आरोहति। सद्रप्सः सोमरसः श्येनजूतः श्येनेनापहृतोरसोप्सुवसतीवरीषु ववृधे वर्धते। ईं तमिमं पितुः पालकात् पितृस्थानीयात् द्युलोकात् जां जातमपत्यं सोमं ईमयं पितापालको

Funding by IKS-MoE

लोकोदुहे दोग्धिरसं। तथा अध्वर्युरपि दुहेदोग्धि अथवोक्तलक्षणमेवं सोमं पिता पालकः स्वामी यजमानोदोग्धि फलं। तथा दुहे अध्वर्युरपि रसंदुहे। यद्वा दुहईमिति पुनरुक्तिरादरार्था॥२॥

अथ तृतीया—

सिं॒हंन॑सन्त॒मध्वो॑अ॒यासं॒हरि॑मरु॒षंदि॒वोअ॒स्यपति॑म् ।
शूरो॑यु॒त्सुप्र॑थ॒मःपृच्छते॒गाअ॒स्य॒चक्ष॑सा॒परि॑पात्यु॒क्षा ॥ ३ ॥

सिं॒हम् । न॒स॒न्त॒ । मध्वः॑ । अ॒यास॑म् । हरि॑म् । अ॒रु॒षम् । दि॒वः ।
अ॒स्य । पति॑म् । शूरः॑ । यु॒त्ऽसु । प्र॒थ॒मः । पृ॒च्छ॒ते॒ । गाः ।
अ॒स्य॑ । चक्ष॑सा । परि॑ । पा॒ति॒ । उ॒क्षा ॥ ३ ॥

सिंहं शत्रूणां हिंसकं सिंहसदृशं मध्वउदकस्य अयासं प्रेरकं हरिं हरितवर्णं अरुषं रूपवन्तं अस्यदिवोद्युलोकस्यपतिं पालकं सोमं नसंत व्याप्नुवन्ति ।यजमानाः। युत्सु संग्रामेषु शूरः प्रथमोदेवानांमध्ये मुख्यः सोमोगाः पणिभिरपहृताः पृच्छतेमार्गज्ञान् पणीन् हत्वा गालब्धुं गोमार्गं पृच्छतीत्यर्थः। किंच अस्यचक्षसासामर्थ्येन उक्षा सेक्तादेवेन्द्रः परिपाति विश्वं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मधु॑पृष्ठंघो॒रम॒यास॒मश्वं॒रथे॑युञ्जन्त्युरुच॒क्रऋ॒ष्वम् ।
स्वसा॑रईंजा॒मयो॑मर्जयन्ति॒सना॑भयोवा॒जिन॑मूर्जयन्ति ॥ ४ ॥

मधु॑ऽपृष्ठम् । घो॒रम् । अ॒यास॑म् । अश्व॑म् । रथे॑ । यु॒ञ्ज॒न्ति॒ ।
उ॒रु॒ऽच॒क्रे । ऋ॒ष्वम् । स्वसा॑रः । ई॒म् । जा॒मयः॑ । म॒र्ज॒य॒न्ति॒ ।
सऽना॑भयः । वा॒जिन॑म् । ऊ॒र्ज॒य॒न्ति॒ ॥ ४ ॥

मधुपृष्ठं मधुरपृष्ठभागं घोरंभयानकं अयासं गन्तारं ऋष्वं दर्शनीयं उक्तलक्षणमश्वमश्वस्थानीयं व्याप्तं सोमं उरुचक्रे प्रभूतचक्रे रथे यथाश्वं युंजंति रथिकास्तद्वत् प्रभूतचरणेरथेरंहणस्यसाधने यज्ञाख्ये रथेयुंजंति योजयंत्यध्वर्य्वादयः ।किंच ईमेनंसोमं स्वसारः स्वयंसारिण्यः परस्परं स्वसृभूतावा जामयोबन्धुभूता अंगुलयः एकहस्तनिष्पन्नत्वात् स्वसृत्वंजामित्वं च एवंभूतामार्जयन्ति शोधयन्ति । तदेवाह सनाभयः समानबंधना वाजिनं बलवन्तं सोममूर्जयन्ति बलिनंकुर्वन्ति ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पंचमी–

च॒त॑स्रईं॑घृ॒त॒दुह॑:सचन्तेसमा॒नेअ॒न्तर्ध॒॑रुणे॒निष॑त्ताः ।
ताईं॑मर्ष॑न्ति॒नम॑सापुना॒नास्ताईं॑वि॒श्वत॒:परि॑षन्ति॒पू॒र्वीः ॥ ५ ॥

चत॑स्रः । ई॒म् । घृ॒त॒ऽदुह॑ः । स॒च॒न्ते॒ । स॒मा॒ने । अ॒न्तः । ध॒रुणे॑ ।
निऽस॑त्ताः । ताः । ई॒म् । अ॒र्ष॒न्ति॒ । नम॑सा । पु॒ना॒नाः ।
ताः । ई॒म् । वि॒श्वत॑ः । परि॑ । स॒न्ति॒ । पू॒र्वीः ॥ ५ ॥

चतस्रो घृतदुहो घृतदोग्ध्यः गावईमेनं सोमं सचन्ते सेवन्ते । कीदृश्यस्ताः समाने एकस्मिन्धरुणे सर्वेषांधारके अन्तः अन्तरिक्षे निषत्ताः निषण्णाः ताघृतदुहः ईमेनमर्षन्ति प्राप्नुवन्ति नमसान्नेन पुनानाः पूयमानाः सत्यः ताः पूर्वीर्बह्व्यः प्रभूतागावोविश्वतः सर्वतः परिषंति परिभवन्ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

वि॒ष्ट॒म्भोदि॒वोध॒रुण॑:पृथि॒व्याविश्वा॑उ॒तक्षि॒तयो॒हस्ते॑अस्य ।
अस॑त्त॒उत्सो॑गृण॒तेनि॒युत्वा॒न्मध्वो॑अं॒शु:पव॑तइन्द्रि॒याय॑ ॥ ६ ॥

वि॒ष्ट॒म्भः । दि॒वः । ध॒रुण॑ः । पृ॒थि॒व्याः । विश्वा॑ः । उ॒त । क्षि॒तय॑ः ।
हस्ते॑ । अ॒स्य॒ । अस॑त् । ते॒ । उत्स॑ः । गृ॒ण॒ते । नि॒युत्वा॑न् । मध्व॑ः ।
अं॒शुः । प॒व॒ते॒ । इ॒न्द्रि॒याय॑ ॥ ६ ॥

अयं सोमोदिवोद्युलोकस्य विष्टंभभूतः यथा गृहस्यस्तंभः तद्वत् तथा पृथिव्याधरुणोधारकः उतापिच विश्वाः सर्वाः क्षितयः प्रजाः अस्यसोमस्य हस्तेभवन्ति उत्सः उत्सरंत्यस्मात्कामाइत्युत्सः सोमः सगृणते स्तुवते ते तुभ्यं नियुत्वानश्ववान् असत् भवतु । ससोमोमध्वः मधु कर्मणिषष्ठी मधुररसः अंशुः सोमः । अंशुःशमष्टमात्रोभवती[१]तियास्कः । यइन्द्रियाय पवते पूयतेभिषूयते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

व॒न्वन्नवा॑तोअ॒भिदे॒ववी॑ति॒मिन्द्रा॑यसोमवृत्र॒हाप॑वस्व ।
शा॒ग्धिम॒हःपु॑रुश्च॒न्द्रस्य॑रा॒यःसु॒वीर्य॑स्य॒पत॑यःस्याम ॥ ७ ॥ २५ ॥

---

१ नि० २. ५.

व॒न्वन् । अवा॑तः । अ॒भि । दे॒वऽवी॑तिम् । इन्द्रा॑य । सो॒म॒ ।
वृ॒त्र॒ऽहा । प॒व॒स्व॒ । श॒ग्धि । म॒हः । पु॒रु॒ऽच॒न्द्रस्य॑ । रा॒यः ।
सु॒ऽवीर्य॑स्य । पत॑यः । स्या॒म॒ ॥ ७ ॥ २५ ॥

वन्वन् सन् देववीतिं देवानांपानार्थं हे सोम इन्द्राय इन्द्रार्थं वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता अवातः त्वं अभिपवस्व क्षर । कथंभूतः त्वं शग्धि शक्तिमान् महोमहानसि त्वत्प्रसादाद्वयं पुरुश्चन्द्रस्य बह्वाह्लादकस्य सुवीर्यस्य शोभनावीरायस्मिन् तादृशस्य राये धनस्य पतयः स्याम ॥ ७ ॥

॥ इतिसप्तमस्य तृतीये पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

प्रहिन्वानइति षळृचंपंचमंसूक्तं मैत्रावरुणेर्वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं । प्रहिन्वानःषड्वसिष्ठइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रहि॑न्वा॒नोज॑नि॒तारोद॑स्यो॒रथो॒नवाजं॑सनि॒ष्यन्न॑यासीत् ।
इन्द्रं॒गच्छ॒न्नायु॑धास॒ंशिशा॑नो॒विश्वा॒वसु॒हस्त॑योरा॒दधा॑नः ॥ १ ॥

प्र । हि॒न्वा॒नः ज॒नि॒ता । रोद॑स्योः । रथः॑ । न । वाज॑म् ।
स॒नि॒ष्यन् । अ॒या॒सी॒त् । इन्द्र॑म् । गच्छ॑न् । आयु॑धा ।
स॒म्ऽशिशा॑नः । विश्वा॑ । वसु॑ । हस्त॑योः । आ॒ऽदधा॑नः ॥ १ ॥

हिन्वानः प्रेर्यमाणोध्वर्य्वादिभिः जनिता उत्पादयिता रोदस्योर्द्यावापृथिव्योः । तयोर्जनयितृत्वं वृष्टिप्रदानहविःप्रापणाभ्यां । रथोन यथा रथोगच्छति तादृक्सोमोवाजं अन्नं सनिष्यन् दास्यन् प्रायासीत् प्रयच्छति । इन्द्रंगच्छन् प्राप्नुवन् आयुधा आयुधानि संशिशानः सम्यक् तीक्ष्णीकुर्वन् इन्द्रसाहाय्यगमनार्थं तीक्ष्णायुधःसन् विश्वा सर्वाणि वसु वसूनि हस्तयोरादधानोस्मभ्यंदानाय एवंकुर्वन् प्रायासीत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒भित्रि॑पृ॒ष्ठंवृष॑णंवयो॒धामा॑ङ्गू॒षाणा॑मवावशन्त॒वाणीः॑ ।
वना॒वसा॑नो॒वरु॑णो॒नसिन्धू॒न्विर॑त्न॒धाद॑यते॒वार्या॑णि ॥ २ ॥

अ॒भि । त्रि॒ऽपृ॒ष्ठम् । वृष॑णम् । व॒यः॒ऽधाम् । आ॒ङ्गू॒षाणा॑म् ।
अ॒वा॒व॒श॒न्त॒ । वाणीः॑ । वना॑ । वसा॑नः । वरु॑णः । न ।
सिन्धू॑न् । वि । र॒त्न॒ऽधाः । द॒य॒ते॒ । वार्या॑णि ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

त्रिपृष्ठं त्रीणिपृष्ठानि स्तोत्राणि द्रोणकलशादिस्थानानिवा सवनानि वा यस्यसतथोक्तः । तं वृषणं वर्षकं वयोधामन्नस्यदातारं सोमं आंगूषाणां आघोषवतां स्तोतॄणां वाणीर्वाचः अभ्यवावशन्त शब्दयन्ते । वना वनानि उदकानि वसानः आच्छादयन् वरुणोन वरुणइव सिन्धूनाच्छादयति तद्वत् रत्नधाः रत्नानांदाता सोमोवार्याणि धनानि विदयते प्रयच्छति स्तोतृभ्यः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

शूर॑ग्राम॒ःसर्व॑वीर॒ःसहा॑वा॒ञ्जेता॑पवस्व॒सनि॑ता॒धना॑नि ।
ति॒ग्मायु॑धःक्षि॒प्रध॑न्वास॒मत्स्वषा॑ळ्हःसा॒ह्वान्पृत॑नासु॒शत्रू॑न् ॥ ३ ॥

शूर॑ऽग्रामः । सर्व॑ऽवीरः । सहा॑ऽवान् । जेता॑ । प॒व॒स्व॒ । सनि॑ता ।
धना॑नि । ति॒ग्मऽआ॑युधः । क्षि॒प्रऽध॑न्वा । स॒मत्ऽसु॑ ।
अषा॑ळ्हः । स॒ह्वान् । पृत॑नासु । शत्रू॑न् ॥ ३ ॥

हे सोम पवस्व त्वं । कीदृशस्त्वं शूरग्रामः शूराणां ग्रामः संघोयस्यसः सर्ववीरः सर्वे वीरायस्य सतथोक्तः सहावान् सहनवान् जेता जयशीलः सनिता संभक्ता धनानि तिग्मायुधः तीक्ष्णप्रहरणसाधनः क्षिप्रधन्वा क्षिप्रसहनशीलधन्वा समत्सु संग्रामेषु अषाळ्हः असोढः साह्वान् अभिभवन् कुत्र पृतनासु शत्रुसेनासु कान् शत्रून् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उ॒रुग॑व्यूति॒रभ॑यानिकृ॒ण्वन्त्स॑मीची॒नेआप॑वस्वा॒पुर॑न्धी ।
अ॒पःसिषा॑सन्नु॒षस॒ःस्व॑१॒र्गाःसंचि॑क्रदोम॒होअ॒स्मभ्यं॑वाजा॑न् ॥ ४ ॥

उ॒रुऽग॑व्यूतिः । अभ॑यानि । कृ॒ण्वन् । स॒मी॒ची॒ने इति॑ स॒म्ऽई॒ची॒ने ।
आ । प॒व॒स्व॒ । पुर॑न्धी॒ इति॒ पुर॑म्ऽधी । अ॒पः । सिसा॑सन् । उ॒षस॑ः ।
स्व॑ः । गाः । सम् । चि॒क्र॒द॒ः । म॒हः । अ॒स्मभ्य॑म् । वाजा॑न् ॥ ४ ॥

हे सोम उरुगव्यूतिर्विस्तीर्णमार्गस्त्वं अभयानि स्तोतृभ्यः कृण्वन् कुर्वन् पुरंधी इदं द्यावापृथिव्योर्नाम । ते समीचीने संगतेकुर्वन् आपवस्व आक्षर । अपः उषसः स्वः आदित्यं गारश्मींश्चसिषासन् पुष्टयर्थं संभक्तुमिच्छन् संचिक्रदः संक्रन्दसे । महोमहतः महान्ति वाजान् अन्नानिअस्मभ्यंदातुमितिशेषः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पंचमी–

मत्सि॑सो॒म॒वरु॑णं॒मत्सि॑मि॒त्रंमत्सीन्द्र॑मिन्दोपवमान॒विष्णु॑म् ।
मत्सि॒शर्धो॒मारु॑तं॒मत्सि॑दे॒वान्मत्सि॑म॒हामिन्द्र॑मिन्दो॒मदा॑य ॥ ५ ॥

मत्सि॑ । सो॒म॒ । वरु॑णम् । मत्सि॑ । मि॒त्रम् । मत्सि॑ । इन्द्र॑म् । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
प॒व॒मा॒न॒ । विष्णु॑म् । मत्सि॑ । शर्धः॑ । मारु॑तम् । मत्सि॑ । दे॒वान् ।
मत्सि॑ । म॒हाम् । इन्द्र॑म् । इ॒न्दो॒ इति॑ । मदा॑य ॥ ५ ॥

हे पवमान पूयमानेन्दो सोम त्वं वरुणादीन् मत्सि तर्पय तेषां मदाय । इन्द्रस्य प्राधान्यात् द्विरभिधानं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

ए॒वाराजे॑व॒क्रतु॑माँ॒अमे॑न॒विश्वा॒घनि॑घ्नद्दुरि॒ताप॑वस्व ।
इन्दो॑सू॒क्ताय॒वच॑से॒वयो॑धायू॒यंपा॑तस्व॒स्तिभि॒ःसदा॑नः ॥ ६ ॥ २६ ॥

ए॒व । राजा॑ऽइव । क्रतु॑ऽमान् । अमे॑न । विश्वा॑ । घनि॑घ्नत् ।
दुः॒ऽइ॒ता । प॒व॒स्व॒ । इन्दो॒ इति॑ । सु॒ऽउ॒क्ताय॑ । वच॑से । वयः॑ ।
धाः॒ । यू॒यम् । पा॒त॒ । स्व॒स्तिऽभिः॑ । सदा॑ । नः॒ ॥ ६ ॥ २६ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरन् फलमाशास्ते । हेसोम एव एवं स्तुतइतिशेषः । क्रतुमांस्त्वं राजेव अमेन बलेन विश्वा सर्वाणिदुरिता दुरितानि घनिघ्नन् विनाशयन् पवस्व । हे इन्दो दीप्तसोम सूक्ताय शोभनमुदिताय वचसे अस्माकं स्तोत्राय तद्वचः विमृष्यार्थवदागत्य वयोधा अन्नंधेहि अन्नलाभस्य स्तुतिनिमित्तकत्वात्तस्य स्तुतिवचसः प्राधान्येनोक्तिः शिष्टं सिद्धं ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य तृतीये षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके तृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा योवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
तृतीयं श्रुतितत्वज्ञः सप्तमस्याष्टकस्यसः । व्याख्याय सायणामात्यश्चतुर्थं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

तत्रासर्जीति षळृचमष्टमंसूक्तं मारीचस्य कश्यपस्यार्षं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं । असर्जिकश्यपइत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ॐम् अस॑र्जि॒वक्वा॒रथ्ये॒यथा॒जौ॑धि॒याम॒नोता॑प्र॒थमो॑मनी॒षी ।
दश॒स्वसा॑रो॒अधि॒सानो॒अव्ये॑ज॑न्ति॒वह्निं॒सद॑ना॒न्यच्छ॑ ॥ १ ॥

अस॑र्जि । वक्वा॑ । रथ्ये॑ । यथा॑ । आ॒जौ । धि॒या । म॒नोता॑ ।
प्र॒थ॒मः । म॒नी॒षी । दश॑ । स्वसा॑रः । अधि॑ । सानौ॑ । अव्ये॑ ।
अज॑न्ति । वह्नि॑म् । सद॑नानि । अच्छ॑ ॥ १ ॥

वक्वा शब्दायमानः वचपरिभाषणे क्वनिप् । एतादृशः पवमानः सोमः आजौ अजन्ति कर्मार्थमृत्विजइति आजिर्यज्ञः । तस्मिन् धिया कर्मणा स्तोत्रेणवा साकं असर्जि सृज्यते पात्रेष्विति । तत्र दृष्टान्तः—रथ्ये रथार्हे आजौ संग्रामनामैतत् । अजन्ति प्रक्षिपंत्यायुधान्यत्रेति तस्मिन् अश्वो यथा धिया अंगुल्या मृज्यते तद्वत् । कीदृशः मनोता यस्मिन्देवानां मनांसि ओतानि प्रोतानि सः। तथाचब्राह्मणं—तस्मिन्हितेषांमनांस्योतानीति[1] । प्रथमः सर्वेषां देवानांमुख्यः मनीषी मनसईषा मनीषा स्तुतिः तद्वान् दश स्वसारः दशसंख्याका अंगुलयः सदनानि यज्ञगृहाणि अच्छाभिमुखीकृत्य वह्निं वोढारं सोमं सानौ समुच्छ्रिते। अधिः सप्तम्यर्थानुवादः । अव्ये अविभवे अविवालेन कृते पवित्रे अजन्ति प्रेरयन्ति । अजगतिक्षेपणयोः॥ १ ॥

---

[1] ऐ० ब्रा० २. १०. ।

अथ द्वितीया–

वी॒तीजन॑स्यदि॒व्यस्य॑क॒व्यैरधि॑सुवा॒नोन॑हु॒ष्ये॑भि॒रिन्दु॑ः ।
प्रयोनृभि॑र॒मृतो॒मर्त्ये॑भिर्मर्मृजा॒नोवि॑भि॒र्गोभि॑र॒द्भिः ॥ २ ॥

वी॒ती । जन॑स्य । दि॒व्यस्य॑ । क॒व्यैः । अधि॑ । सु॒वा॒नः । न॒हु॒ष्ये॑भिः ।
इन्दु॑ः । प्र । यः । नृऽभि॑ः । अ॒मृत॑ः । मर्त्ये॑भिः । म॒र्मृ॒जा॒नः ।
अवि॑ऽभिः । गोभि॑ः । अ॒त्ऽभिः ॥ २ ॥

कव्यैः साधुभिः स्तोतृभिः नहुष्येभिर्मनुष्यैः सुवानः अभिषूयमाणः इंदुः सोमः दिव्यस्य दिविभवस्य जनस्य देवगणस्य वीती सुपांसुलुगिति चतुर्थ्याःपूर्वसवर्णदीर्घः सोमभक्षणार्थं यज्ञमधिगच्छति । किंच अमृतः मरणधर्मरहितोयः सोमः नृभिः कर्मनेतृभिः मर्त्येभिः मर्त्यैः अविभिरविमयैः पवित्रैः तथा गोभिरानडुहैः अधिषवणचर्मभिः । यद्वा गोविकारैः क्षीरादिभिः अद्भिःवसतीवर्यादिभिरुदकैश्च मर्मृजानः भृशंशोध्यमानःसन् यज्ञंप्रति गच्छति । उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

वृषा॒वृष्णे॒रोरु॑वदं॒शुर॑स्मै॒पव॑मानो॒रुश॑दीर्ते॒पयो॒गोः ।
स॒हस्र॒मृक्वा॑प॒थिभि॑र्वचो॒विद॑ध्व॒स्मभि॒ःसूरो॒अण्वं॒विया॑ति ॥ ३ ॥

वृषा॑ । वृष्णे॑ । रोरु॑वत् । अं॒शुः । अ॒स्मै॒ । पव॑मानः । रुश॑त् ।
ई॒र्ते॒ । पय॑ः । गोः । स॒हस्र॑म् । ऋक्वा॑ । प॒थिऽभि॑ः । व॒च॒ःऽवित् ।
अ॒ध्व॒स्मऽभि॑ः । सूर॑ः । अण्व॑म् । वि । या॒ति॒ ॥ ३ ॥

वृषा कामानांवर्षकः वृषेवाचरन्वा रोरुवत् भृशंशब्दायमानः अंशुः सोमः पवमानः पूयमानः सन् अस्मै वृष्णे वर्षकायेन्द्राय तदर्थं रुशत् रोचतेरिदंरूपं । आरोचमानं श्वेतं गोः पय आश्रयणद्रव्यं ईर्ते गच्छति ईरगतौ आदादिकः । किंच ऋक्वा छन्दसीवनिपाविति मत्वर्थीयोवनिप् स्तोत्रवान् अतएव वचोवित् स्तुतीनांज्ञाता सूरः सुवीर्यः सर्वेषामग्निष्टोमादिकर्मप्रेरकः सोमः अध्वस्मभिः ध्वंसनवर्जितैः हिंसारहितैः सहस्रं पथिभिर्बहुभिर्मार्गैः अण्वं सूक्ष्मच्छिद्रं पवित्रं वियाति अतीत्य द्रोणकलशं गच्छति ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी–

रु॒जाद्दृ॒ह्लाचि॑द्र॒क्षस॒ःसदां॑सिपुना॒नइ॑न्दऊर्णु॑हि॒विवाजा॑न् ।
वृ॒श्चोप॒रिष्टा॑त्तु॒जता॑व॒धेन॒येअन्ति॑दू॒रादु॑पना॒यमे॑षाम् ॥ ४ ॥

रु॒ज । दृ॒ह्ला । चि॒त् । र॒क्षसः॑ । सदां॑सि । पु॒ना॒नः । इ॒न्दो॒ इति॑ ।
ऊ॒र्णु॒हि॒ । वि । वाजा॑न् । वृ॒श्च । उ॒परि॑ष्टात् । तु॒जता॑ । व॒धेन॑ ।
ये । अन्ति॑ । दू॒रात् । उ॒प॒ऽना॒यम् । ए॒षा॒म् ॥ ४ ॥

हे सोम दृह्लाचित् दृढान्यपि परैरगन्तव्यत्वेन रक्षसोराक्षसस्य सदांसि स्थानानि पुराणि रुज विनाशय। रुजोभंगे तौदादिकः । किंच हे इन्दो पवमानः पुनानः पवित्रादिभिः पूयमानस्त्वं वाजान् अन्नानि तस्य बलानिवा विविधं ऊर्णुहि आच्छादय आहरेत्यर्थः। तथा येराक्षसा उपरिष्टादूर्ध्वदेशादागच्छन्ति ये वा अन्तिके समीपे आगच्छन्ति ये च दूरात् दूरदेशाद्वा आगच्छन्ति येषां राक्षसानां उपनायं उपनेतारं स्वामिनं तुजता तुजतिर्हिंसाकर्मा। हिंसकेन वधेन हननसाधनेनायुधेन त्वं वृश्च छिन्धि। ओव्रश्चूछेदने तौदादिकः॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

सप्र॑त्न॒वन्नव्य॑सेविश्ववारसू॒क्ताय॑प॒थःकृ॑णुहि॒प्राचः॑ ।
येदु॒ःषहा॑सोव॒नुषा॑बृ॒हन्त॒स्ताँस्ते॑अश्यामपुरुकृत्पुरुक्षो ॥ ५ ॥

सः । प्र॒त्न॒ऽवत् । नव्य॑से । वि॒श्व॒ऽवा॒र॒ । सु॒ऽउ॒क्ताय॑ । प॒थः । कृ॒णु॒हि॒ ।
प्राचः॑ । ये । दु॒ःऽसहा॑सः । व॒नुषा॑ । बृ॒हन्तः॑ । तान् । ते॒ ।
अ॒श्या॒म॒ । पु॒रु॒ऽकृ॒त् । पु॒रु॒क्षो॒ इति॑ पुरु॒ऽक्षो ॥ ५ ॥

हे विश्ववार विश्वैः सर्वैर्वरणीय हे सोम तादृशस्त्वं प्रत्नवत् पुराणइव स्थितस्त्वं नव्यसे नवीयसे नवतराय नवशब्दादीयसुनीकारलोपश्छांदसः। तस्मै सूक्ताय शोभनस्तुतिकाय मह्यं पथोमार्गान् प्राचः प्राचीनान् कृणुहि कुरु सर्वत्रगमनं प्रयच्छेत्यर्थः। कृविर्हिंसाकरणयोः धिन्विकृण्व्योरचेत्युप्रत्ययः । हेपुरुकृत् बहुकर्मन् हेपुरुक्षो टुक्षुशब्दे मितद्र्वादित्वात् डुप्रत्ययः। बहुविधं शब्दायमान हेसोम दुःसहासः रक्षोभिःसोढुमशक्याः अतएव वनुषा वनतिर्हिंसार्थः।

Funding by IKS-MoE

हिंसयायुक्ताः बृहन्तोमहान्तः येत्वदीया अंशाःसन्ति तान् ते तव स्वभूतान् अंशान् वयं यज्ञे अश्याम प्राप्नुयाम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

ए॒वापु॑ना॒नोअ॒पःस्व१॒॑र्गाँअ॒स्मभ्यं॑तो॒कातन॑यानि॒भूरि॑ ।
शंन॒ःक्षेत्र॑मु॒रुज्योतीं॑षिसोम॒ज्योङ्न॒ःसूर्यं॑दृ॒शये॑रिरीहि ॥ ६ ॥ १ ॥

ए॒व । पु॒ना॒नः । अ॒पः । स्व१ः॑ । गाः । अ॒स्मभ्य॑म् । तो॒का । तन॑यानि ।
भूरि॑ । शम् । न॒ः । क्षेत्र॑म् । उ॒रु । ज्योतीं॑षि । सो॒म॒ । ज्योक् ।
न॒ः । सूर्य॑म् । दृ॒शये॑ । रि॒री॒हि॒ ॥ ६ ॥ १ ॥

हे सोम एव एवं पुनानः पूयमानः पवित्रादिभिः अस्मभ्यं रिरीहि प्रापय प्रयच्छ । किं तत् अपः अपइत्यन्तरिक्षनाम आप्नोति सर्वमपि अन्तरिक्षं स्वः स्वर्ग द्युलोकं गाः सर्वैर्गम्यते अत्रेतिगावः पृथिव्यः ताः पृथिवीश्च भूरि सुपांसुलुगिति द्वितीयायालुक् । बहून् तोका तोकान् तनयानि तन्वन्ति कुलमिति तनयाः पौत्राः तांश्च तथा नोस्मभ्यं क्षेत्रं शं सुखकरं कुरु । हेसोम ज्योतींषि नक्षत्राणि उरु उरूणि अन्तरिक्षे विस्तीर्णानिकुरु । तथा नोस्मभ्यं सूर्यमादित्यं ज्योक् चिरनामैतत् चिरकालं दृशये द्रष्टुं कुरु ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

परिसुवानइति षळृचंसप्तमंसूक्तं मारीचस्यकश्यपस्यार्षं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं । परिसुवानइत्यनुक्रान्तं गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

परि॑सुवा॒नोहरि॑रं॒शुःप॒वित्रे॒रथो॒नसर्जि॑स॒नये॑हिया॒नः ।
आप॒च्छ्लोक॑मिन्द्रि॒यंपू॒यमा॑न॒ःप्रति॑दे॒वाँअ॑जुषत॒प्रयो॑भिः ॥ १ ॥

परि॑ । सु॒वा॒नः । हरि॑ः । अं॒शुः । प॒वित्रे॑ । रथ॑ः । न । स॒र्जि॒ ।
स॒नये॑ । हि॒या॒नः । आप॑त् । श्लोक॑म् । इ॒न्द्रि॒यम् । पू॒यमा॑नः ।
प्रति॑ । दे॒वान् । अ॒जु॒ष॒त॒ । प्रय॑ःऽभिः ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

सुवानः अभिषूयमाणः हियानः ऋत्विग्भिः प्रेर्यमाणः हरिर्हरितवर्णःअंशुः सोमः पवित्रे अविवालेन कृतेदशापवित्रे परिसर्जि परिसृज्यते। किमर्थं सनये धनलाभाय देवानां संभजनाय वा। तत्रदृष्टान्तः—रथोन रथोयथा युद्धे शत्रुवधार्थं शत्रुधनहरणार्थंवा सृज्यते तद्वत् । किंच पूयमानः पवित्रेण सोयंसोमः इन्द्रियं इन्द्रलिंगं इन्द्रस्य पर्याप्तं वा श्लोकं स्तोत्रमापत्आप्नोति आप्लृव्याप्तौलेट्यडागमः । तथाससोमः प्रयोभिः प्रीणयितृभिः हवीरूपैः अन्नैर्देवान् प्रत्यजुषत प्रतिसेवते जुषीप्रीतिसेवनयोः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अच्छा॑नृ॒चक्षा॑असरत्प॒वित्रे॒नाम॒दधा॑नःक॒विर॑स्य॒योनौ॑ ।
सीद॒न्होते॑व॒सद॑नेच॒मूषूपे॑मग्म॒न्नृष॑यःस॒प्तविप्राः॑ ॥ २ ॥

अच्छ॑ । नृ॒ऽचक्षाः॑ । अ॒स॒र॒त् । प॒वित्रे॑ । नाम॑ । दधा॑नः । क॒विः ।
अ॒स्य॒ । योनौ॑ । सीद॑न् । होता॑ऽइव । सद॑ने । च॒मूषु॑ । उप॑ ।
ई॒म् । अ॒ग्म॒न् । ऋष॑यः । स॒प्त । विप्राः॑ ॥ २ ॥

नृचक्षाः नृणांद्रष्टा कविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः नाम वसतीवर्याख्यमुदकं दधानोधारयन् अस्य एतादृशस्यात्मनः योनौ स्थाने पवित्रे अच्छासरत् अभितः सरति ततः सदने सीदंत्यत्रेति सदनोयज्ञः तंस्मिन् होतेव होतायथा देवान्स्तोतुमुपविशति तद्वत् देवानागन्तुं सीदन् उपविशन् सोमः चमूषु चमन्ति चम्वोग्रहादयः तेषु अभिसर । अनंतरं सप्त सप्तसंख्याका विप्रामेधाविनः भरद्वाजः कश्यपोगोतमोत्रिर्विश्वामित्रोजमदग्निर्वसिष्ठइत्येतेऋषयः ईमेनंसोमं उपागमन् स्तोत्रैरुपगच्छन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रसु॑मे॒धागा॑तु॒विद्वि॒श्वदे॑व॒:सोम॑:पुना॒नःसद॑ए॒ति॒नित्य॑म् ।
भुव॒द्विश्वे॑षु॒काव्ये॑षु॒रन्ता॒नु॒जना॑न्यतते॒पञ्च॒धीर॑: ॥ ३ ॥

प्र । सु॒ऽमे॒धाः । गा॒तु॒ऽवित् । वि॒श्वऽदे॑वः । सोमः॑ । पु॒ना॒नः ।
सदः॑ । ए॒ति॒ । नित्य॑म् । भुव॑त् । विश्वे॑षु । काव्ये॑षु । रन्ता॑ ।
अनु॑ । जना॑न् । य॒त॒ते॒ । पञ्च॑ । धीरः॑ ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

सुमेधाः। नित्यमसिच्प्रजामेधयोरिति असिच् समासान्तः। शोभनप्रज्ञः गातुवित् मार्गस्यवेत्ता यद्वा गातवः स्तोतारः तेषां धनस्यलंभयितावा विश्वदेवः सर्वदेवोपगतः यद्वादेवो देवनं दीप्तिः व्यापकदीप्तियुक्तः एतादृशः सोमः पुनानः पूयमानः सन् नित्यमविनश्वरं सदः स्थानं द्रोणकलशं प्रैति प्रगच्छति अतः विश्वेषु सर्वेषु काव्येषु कविकर्मसु स्तोत्रेषु रन्ताभुवत् रमणशीलोभवति रमेस्ताच्छीलिकस्तृन्। तथा धीरः प्राज्ञः सोयंपंचजनान् निषादपंचमान् चतुरोवर्णान् अनुयतते अनुगन्तुं प्रयत्नंकरोति अनुगच्छतीतियावत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तव॒त्येसो॑मपवमाननि॒ण्येविश्वे॑दे॒वास्त्रय॑एकाद॒शासः॑ ।
दश॑स्व॒धाभि॒रधि॒सानो॒अव्ये॑मृ॒जन्ति॑त्वान॒द्यः॑स॒प्तय॒ह्वीः ॥ ४ ॥

तव॑ । त्ये । सो॒म॒ । प॒व॒मा॒न॒ । नि॒ण्ये । विश्वे॑ । दे॒वाः । त्रयः॑ ।
ए॒का॒द॒शासः॑ । दश॑ । स्व॒धाभिः॑ । अधि॑ । सानौ॑ । अव्ये॑ ।
मृ॒जन्ति॑ । त्वा॒ । न॒द्यः॑ । स॒प्त । य॒ह्वीः ॥ ४ ॥

हे पवमान पूयमान हेसोम तवस्वभूताः त्ये ते प्रसिद्धाः त्रयएकादशासः पूरणार्थेडट्प्रत्ययः। त्रयस्त्रिंशत्संख्याका विश्वेसर्वेदेवाः निण्ये अन्तर्हितनामैतत्। अंतर्हिते स्थाने द्युलोकेवर्तन्ते तादृशं त्वां दशसंख्याका अंगुलयः अधिसानौ अधिकं समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे स्वधाभिरुदकैर्वा मृजन्ति शोधयन्ति। किंच यह्वीः वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः। यह्व्योमहत्यः सप्तसंख्याकागंगाद्यानद्यः त्वा त्वां मृजन्ति वसतीवर्यात्मकैरेकधनात्मकैश्च स्वीयैरुदकैस्त्वां मार्जयन्ति इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तन्नुस॒त्यंपव॑मानस्यास्तु॒यत्र॒विश्वे॑का॒रवः॑सं॒नस॑न्त ।
ज्योति॒र्यदह्ने॒अकृ॑णोदुलो॒कंप्राव॒न्मनुं॑दस्य॑वेक॒रभीक॑म् ॥ ५ ॥

तत् । नु । स॒त्यम् । पव॑मानस्य । अ॒स्तु । यत्र॑ । विश्वे॑ । का॒रवः॑ ।
स॒म्ऽनस॑न्त । ज्योतिः॑ । यत् । अह्ने॑ । अकृ॑णोत् । ऊँ॒ इति॑ ।
लो॒कम् । प्र । आ॒व॒त् । मनु॑म् । दस्य॑वे । क॒रिति॑ । अ॒भीक॑म् ॥ ५ ॥

सत्यं सत्यभूतं तत्प्रसिद्धस्य पवमानस्य सोमस्यस्थानं नुक्षिप्रं अस्माकमस्तु यत्र यस्मिन्स्थाने विश्वेसर्वे कारवः स्तोतारः संनसन्त स्तोतुं संगच्छंते तत्स्थानमस्तु । अस्यसोमस्य यत् ज्योतिः अह्ने दिवसाय लोकमालोकं प्रकाशं अकृणोत् करोति । उइत्यवधारणे । तत् ज्योतिः मनुं एतन्नामानं राजर्षिं प्रावत् प्रकर्षेणारक्षत् । तथा सोमः स्वीयंतेजः दस्यवे सर्वस्योपक्षपयित्रे असुराय अभीकं अभिगमनशीलं कः अकार्षीत् करोतेर्लुंङि मंत्रेघसेति च्लेर्लुक् ॥५॥

अथ षष्ठी—

प॒रि॒सद्मे॑वपशु॒मान्ति॒होता॒राजा॒नस॒त्यःसमि॑तीरिया॒नः ।
सोम॑ःपु॒ना॒नःक॒लशाँ॑अया॒सी॒त्सीद॑न्मृ॒गोनम॑हि॒षोवने॑षु ॥ ६ ॥ २॥

परि॑ । सद्म॑ऽइव । प॒शु॒ऽमन्ति॑ । होता॑ । राजा॑ । न । स॒त्यः ।
सम्ऽई॑तीः । इ॒या॒नः । सोम॑ः । पु॒ना॒नः । क॒लशा॑न् ।
अ॒या॒सी॒त् । सीद॑त् । मृ॒गः । न । म॒हि॒षः । वने॑षु ॥ ६ ॥ २ ॥

होता देवानामाह्वाता ऋत्विक् पशुमन्ति पशुमतः सद्मेव यज्ञगृहान् यथापरिगच्छते । किंच राजा न यथाराजा सत्यः सत्यकर्मासन् समितीः संग्रामनामैतत् सम्यक्प्राप्यते योद्धृभिरत्रेतितान् संग्रामान् इयानोगच्छन् भवति । तथा पुनानः सोमोवनेषु वननीयेषु वसतीवर्याख्येषूदकेषुसीदन् मृगोन महिषः महिषाख्योमृगइव उदकेषुतिष्ठन् कलशान् द्रोणाभिधानान् अयासीत् परियाति । यद्वा महिषोमहान् पूज्योवा सोमः कलशान् परिगच्छतीति ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

साकमुक्षइति पंचर्चमष्टमंसूक्तं गौतमस्यनोधसआर्षं पूर्ववच्छंदोदेवते । तथाचानुक्रम्यते । साकमुक्षःपंचनोधाइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सा॒क॒मुक्षो॑मर्जयन्त॒स्वसा॑रो॒दश॒धीर॑स्यधी॒तयो॒धनु॑त्रीः ।
हरि॒ःपर्य॑द्रव॒ज्जाःसूर्य॑स्य॒द्रोणं॑ननक्षे॒अत्यो॒नवा॒जी ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

सा॒क॒म्ऽउ॒क्षः॑ । म॒र्ज॒य॒न्त॒ । स्वसा॑रः । दश॑ । धीर॑स्य ।
धी॒तयः॑ । धनु॑त्रीः । हरिः॑ । परि॑ । अ॒द्र॒व॒त् । जाः । सूर्य॑स्य ।
द्रोण॑म् । न॒न॒क्षे॒ । अत्यः॑ । न । वा॒जी ॥ १ ॥

साकमुक्षः सहयुगपत्सिंचंत्यः उक्षसेचने क्विपिरूपं । तादृश्यः स्वसारः कर्मकरणार्थं इतस्ततः सुष्ठुगच्छंत्योंगुलयः मर्जयंत सोमंशोधयन्ति । मृजूशौचालंकारयोः । तथा दश दशसंख्याकाः धीतयः अंगुलिनामैतत् । अंगुलयः धीरस्य समर्थस्य प्राज्ञस्यवा देवैर्ध्यातव्यस्य काम्यमानस्यवा सोमस्य धनुत्रीः प्रेरयित्र्योभवन्ति ततः हरिर्हरितवर्णः सोमः सूर्यस्यजाः प्रादुर्भूता जायादिशः ताः पर्यद्रवत् परितोगच्छति । सूर्यतेजसाहि आविर्भवन्तीति दिशां तस्यजात्वं । अत्यः अतनशीलोवाजीन अश्वइव स्थितः सोमः द्रोणं कलशं ननक्षे व्याप्नोति । नक्षतिर्व्याप्तिकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सं॒मा॒तृभि॒र्नशिशु॒र्वाव॑शा॒नोवृषा॑दधन्वेपु॒रु॒वारो॑अ॒द्भिः ।
मर्यो॒नयोषा॑म॒भिनिष्कृ॒तंयन्त्सङ्ग॑च्छतेक॒लश॑उ॒स्रिया॑भिः ॥ २ ॥

सम् । मा॒तृऽभिः॑ । न । शिशुः॑ । वा॒व॒शा॒नः । वृषा॑ । द॒ध॒न्वे॒ ।
पु॒रु॒ऽवारः॑ । अ॒त्ऽभिः॑ । मर्यः॑ । न । योषा॑म् । अ॒भि ।
निः॒ऽकृ॒तम् । यत् । सम् । ग॒च्छ॒ते॒ । क॒लशे॑ । उ॒स्रिया॑भिः ॥ २ ॥

वावशानः देवान्कामयमानः वृषा कामानांवर्षकः अतएव पुरुवारः बहुभिर्वरणीयःसोमः अद्भिः मातृभूताभिः वसतीवरीभिः संदधन्वे संधार्यंते । तत्रदृष्टान्तः—मातृभिर्नशिशुः कामयमानः पुत्रोयथा मातृभिः पयःप्रदानेन संधार्यंते । धविर्गत्यर्थः कर्मणिलिटिरूपं । मर्योन मनुष्योयथा योषां युवतिं अभिगच्छति तद्वत् निष्कृतं संस्कृतं स्वस्थानं अभियन् अभिगच्छन् कलशे द्रोणाभिधाने उस्रियाभिरद्भिः गोविकारैः क्षीरादिभिर्वासंगच्छते । गमेरकर्मकात् समोगम्यृच्छीत्यात्मनेपदं ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया—

उ॒तप्रपि॑प्य॒ऊध॒रघ्न्या॑या॒इन्दु॒र्धारा॑भिःसचतेसुमे॒धाः ।
मू॒र्धानं॒गाव॒ःपय॑साच॒मूष्व॒भिश्री॑णन्ति॒वसु॑भि॒र्ननि॒क्तैः ॥ ३ ॥

उ॒त । प्र । पि॒प्ये॒ । ऊधः॑ । अघ्न्या॑याः । इन्दुः॑ । धारा॑भिः ।
स॒च॒ते॒ । सु॒ऽमे॒धाः । मू॒र्धान॑म् । गावः॑ । पय॑सा । च॒मूषु॑ ।
अ॒भि । श्री॒ण॒न्ति॒ । वसु॑ऽभिः । न । नि॒क्तैः ॥ ३ ॥

उतापिच अघ्न्यायाः अघ्न्येतिगोनाम अहंतव्यायागोरूधः पयःस्थानं सोमः प्रपिप्ये ओषध्यादिषु सोमः प्रविश्य प्रकर्षेणाप्यायति । प्यायतेर्लिटिलिडचङोश्चेतिपीभावः । सुमेधाः शोभनप्रज्ञः सोयं इन्दुः सोमः धाराभिः सचते समवैति संगच्छते । ततोगावः चमूषु चमन्ति भक्षयंत्यत्रसोममिति चम्वोग्रहादयः तेषुस्थितं मूर्धानं समुच्छ्रितमिमंसोमं पयसा श्वेतेन अभिश्रीणंति अभितआच्छादयन्ति । तत्रदृष्टान्तः—निक्तैः प्रक्षालितैर्वसुभिर्न वस्त्रैर्यथा आच्छादयन्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनो॑दे॒वेभिः॑पवमानर॒देन्दो॑र॒यिम॒श्विनं॑वावशा॒नः ।
र॒थि॒रा॒यता॑मुश॒तीपुरं॑धिरस्म॒द्र्य१॒॑गादा॒वने॒वसू॑नाम् ॥ ४ ॥

सः । न॒ः । दे॒वेभिः॑ । प॒व॒मा॒न॒ । र॒द॒ । इन्दो॒ इति॑ । र॒यिम् ।
अ॒श्विन॑म् । वा॒व॒शा॒नः । र॒थि॒रा॒यता॑म् । उ॒श॒ती ।
पुर॑म्ऽधिः । अ॒स्म॒द्र्य॑क् । आ । दा॒वने॑ । वसू॑नाम् ॥ ४ ॥

हे पवमान पूयमानसोम सतादृशः त्वं नोस्मभ्यं देवेभिर्देवैःसह रद प्रयच्छ । किंतत् उच्यते हेइन्दो पात्रेषु क्षरन्सोम वावशानः कामयमानः सन् अश्विनं अश्ववन्तं रयिं धनं प्रयच्छेति । किंच रथिरायतां रथोयेषामस्तीति रथिराः । मेधारथाभ्यामितीरच्प्रत्ययः। तद्वदाचरतः तानिच्छतोवा पुरुषान् उशती कामयमाना पुरंधिः त्वदीया बहुविधाधीः वसूनां धनानां दावने दानाय अस्मद्र्यक् अस्मदभिमुख्यागच्छतु यद्वा रथिरायतामिति धनानांविशेषणं बलवतां

Funding by IKS-MoE

धनानामिति । अस्मद्र्यक् विष्वग्देवयोश्चटेरद्र्यञ्चतावप्रत्ययइति अद्र्यादेशः अद्रिसध्र्योरन्तोदात्तत्वनिपातनात् उदात्तस्वरितयोर्यणइतितिस्वरितः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नूनो॑र॒यिमुप॑मास्वनृ॒वन्तं॑पुना॒नोवा॒ताप्यं॑वि॒श्वश्च॑न्द्रम् ।
प्रव॑न्दि॒तुरि॑न्दोता॒र्यायुः॑प्रा॒तर्म॒क्षूधि॒याव॑सुर्जगम्यात् ॥ ५ ॥ ३ ॥

नु । न॒ः । र॒यिम् । उप॑ । मा॒स्व॒ । नृ॒ऽवन्त॑म् । पु॒ना॒नः ।
वा॒ताप्य॑म् । वि॒श्वऽच॑न्द्रम् । प्र । व॒न्दि॒तुः । इ॒न्दो॒ इति॑ । ता॒रि॒ ।
आयु॑ः । प्रा॒तः । म॒क्षु । धि॒याऽव॑सुः । ज॒ग॒म्या॒त् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं नोस्मभ्यं नुक्षिप्रं नृवन्तं मनुष्यैर्युक्तं । छान्दसंमतुपोवत्वं । तादृशं रयिं धनं उपमास्व उपनिर्मिमीष्व उपकुर्वित्यर्थः । किंच विश्वचन्द्रं सर्वेषामाह्लादकं वाताप्यं उदकनामैतत् उदकंचकुरु । तथा हे इन्दो सोम वन्दितुस्तवस्तोतुः आयुर्जीवनं प्रतारि त्वया वर्धितमस्तु सोयंसोमः धियावसुः बुध्याकर्मणावा प्राप्तधनः प्रातः काले वा सवने वा मक्षु शीघ्रं अस्मदीयं यज्ञं प्रति जगम्यादागच्छेत् गमेर्लिङि बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अधियदिति पंचर्चंनवमंसूक्तं आंगिरसस्यकण्वस्यार्षं तथाचानुक्रम्यते—अधियत्कण्वइति । पूर्ववच्छन्दोदेवते गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अधि॒यद॑स्मिन्वा॒जिनी॑व॒शुभ॒ःस्पर्ध॑न्ते॒धिय॒ःसूर्ये॒नविश॑ः ।
अ॒पोवृ॑णा॒नःप॑वतेकवी॒यन्व्र॒जंनप॑शु॒वर्ध॑नाय॒मन्म॑ ॥ १ ॥

अधि॑ । यत् । अ॒स्मि॒न् । वा॒जिनी॑ऽइव । शुभ॑ः । स्पर्ध॑न्ते ।
धिय॑ः । सूर्ये॑ । न । विश॑ः । अ॒पः । वृ॒णा॒नः । प॒व॒ते॒ ।
क॒वि॒ऽयन् । व्र॒जम् । न । प॒शु॒ऽवर्ध॑नाय । मन्म॑ ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

यद्यदास्मिन्सोमे वाजिनीव शुभः अश्वेयथा वस्त्रप्रभृत्यलंकाराभवन्ति । यदावास्मिन् सोमे सूर्येन यथासूर्यें विशोरश्मयउदिताभवन्ति तदा धियोंगुलयः अधिस्पर्धन्ते अहंपुरस्ताच्छोधयामि अहंपुरस्ताच्छोधयामीत्यहमहमिकया उपतिष्ठन्ति । ततोयंसोमः अपोवसतीवरीर्वृणानः आच्छादयन् पवते पात्रेषु क्षरति कलशानि अधिगच्छति । कीदृशः कवीयन् कविरिवाचरन् । यद्वा कवयःस्तोतारः तानिच्छन् तत्रदृष्टान्तः—व्रजंन मन्म मननीयं गवां गोष्ठं पशुवर्धनाय पशूनां वर्धनाय गोपालः परिगच्छति तथा देवानां प्रीणनाय पात्राणिप्रति पवतइति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्वि॒ताऽव्यू॒र्ण्व॑न्न॒मृत॑स्य॒धाम॑स्व॒र्वि॑दे॒भुव॑नानिप्रथन्त ।
धिय॑ःकृण्वा॒नाःस्वस॑रे॒नगाव॑ऋता॒यन्ती॑र॒भिवा॑वश्र॒इन्दु॑म् ॥ २ ॥

द्वि॒ता । वि॒ऽऊ॒र्ण्व॑न् । अ॒मृत॑स्य । धाम॑ । स्व॒ःऽवि॑दे । भुव॑नानि ।
प्र॒थ॒न्त॒ । धिय॑ः । पि॒न्वा॒नाः । स्वस॑रे । न । गाव॑ः । ऋ॒त॒ऽयन्तीः॑ ।
अ॒भि । वा॒व॒श्रे॒ । इन्दु॑म् ॥ २ ॥

अमृतस्योदकस्यधाम धारकंस्थानमन्तरिक्षं सोमोद्विता द्विधा व्यूर्णवन् उभयतः स्वतेजसाच्छादयन् मध्येनगच्छति । ततः स्वर्विदे सर्वज्ञाय तस्मै सोमाय भुवनानि प्रथन्त विस्तीर्णानिभवन्ति । तस्यरश्मीनां संचरणार्थं प्रथन्तइत्यर्थः । अथ पिन्वानाः प्रीणयित्र्यः धियः स्तुतिलक्षणावाचः ऋतायन्तीर्यज्ञमिच्छंत्यः सत्यः तमिमंमिंदुं सोममभिलक्ष्य स्वसरे यागाहनि वावश्रे शब्दायन्ते । यद्वा सोमं कामयन्ते । तत्रदृष्टान्तः—गावोन यथापिन्वमानाः पयः क्षरंत्योगावः स्वसरे सुष्ठु अस्यन्ते प्रेर्यंते गावोनेति स्वसरोगोष्ठं तस्मिन्नच्छाभिलक्ष्य शब्दंकुर्वन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परि॒यत्क॒विःकाऽव्या॒भर॑ते॒शूरो॒नरथो॒भुव॑नानि॒विश्वा॑ ।
दे॒वेषु॒यशो॒मर्ता॑य॒भूष॒न्दक्षा॑यरा॒यःपु॑रु॒भूषु॒नऽव्यः॑ ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

परि॑ । यत् । क॒विः । काव्या॑ । भर॑ते । शूरः॑ । न । रथः॑ ।
भुव॑नानि । विश्वा॑ । दे॒वेषु॑ । यशः॑ । मर्ता॑य । भूष॑न् ।
दक्षा॑य । रा॒यः । पु॒रु॒ऽभूषु॑ । नव्यः॑ ॥ ३ ॥

कविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः काव्या काव्यानि कवेः कर्माणि स्तोत्राणि यद्यदा परिभरते परितोबिभर्ति परिगच्छतीतियावत् । कथमिव शूरोन यथाशूरः शत्रूणांबाधकोरथस्तदीयः विश्वा भुवनानि सांग्रामिकानि भूतानि परियाति तद्वत् तदानीं देवेषुस्थितं यशोव्यापकं धनं मर्ताय मनुष्याय स्तोत्रे भूषन् भवतेरन्तर्भावितण्यर्थात् सनिरूपं भावयितुमिच्छन् सोमः रायः आत्मना दत्तस्यधनस्य दक्षाय वृध्यर्थं पुरुभूषु बहुषुयज्ञभवनेषु नव्यः स्तोतव्योभवति । णु-स्तुतौ अचोयत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

श्रि॒येजा॒तःश्रि॒यआनिरि॑याय॒श्रि॒यं॑वयो॑जरि॒तृभ्यो॑दधाति ।
श्रि॒यं॑वसा॑नाअमृत॒त्वमा॑य॒न्भव॑न्तिस॒त्यास॑मि॒थामि॒तद्रौ॑ ॥ ४ ॥

श्रि॒ये । जा॒तः । श्रि॒ये । आ । निः । इ॒या॒य॒ । श्रिय॑म् ।
वयः॑ । ज॒रि॒तृऽभ्यः॑ । द॒धा॒ति॒ । श्रिय॑म् । वसा॑नाः । अ॒मृ॒त॒ऽत्वम् ।
आ॒य॒न् । भव॑न्ति । स॒त्या । स॒म्ऽइ॒था । मि॒तऽद्रौ॑ ॥ ४ ॥

ससोमः श्रियेजातः संपदर्थं प्रादुर्भूतोभवति । तदेवाह श्रिये श्र्यर्थंएव आनिरियाय अंशुभ्य आभिमुख्येन निर्गच्छति निर्गतश्च ससोमः जरितृभ्यः स्तोतृभ्यः श्रियं वयोन्नं जीवनं चादधाति विदधाति प्रयच्छति । तेन दत्तांश्रियं वसाना आच्छादयन्तः स्तोतारः अमृतत्वं देवत्वं अमरणत्वं वा आयन् प्राप्नुवन् तस्मिन् मितद्रौ मितगमने सोमे समिथा युद्धनामैतत् सम्यक्प्राप्यते अत्रेति समीणइति । एतेः सम्पूर्वस्यथक्प्रत्ययः । तानि युद्धानि सत्या सत्यानि यथार्थानिभवन्ति नतुवितथानि तेनसोमेन पराजितानिभवन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इ॒षमू॒र्जम॒भ्य१॒॑र्षाश्वं॒गामु॒रुज्योतिः॑कृणुहि॒मत्सि॑दे॒वान् ।
विश्वा॑नि॒हिसु॒षहा॒ता॒नि॒तुभ्यं॑पव॑मान॒बाध॑सेसोम॒शत्रू॑न् ॥ ५ ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

इषम् । ऊर्जम् । अभि । अर्ष । अश्वम् । गाम् । उरु । ज्योतिः ।
कृणुहि । मत्सि । देवान् । विश्वानि । हि । सुऽसहा । तानि ।
तुभ्यम् । पवमान । बाधसे । सोम । शत्रून् ॥ ५ ॥ ४ ॥

हे सोम इषं अन्नं ऊर्जमन्नरसंच अस्मभ्यमभ्यर्ष अभिगमय । किंच अश्वं वाहनं गां पयःप्रदानेन यज्ञस्यसाधनभूतां गां च तथा उरु महत् ज्योतिः सूर्याख्यं कृणुहि जगदालोकनार्थंकुरु । किंच देवानिन्द्रादीन् मत्सि सोमेन तर्पय मदेर्लेटि बहुलंछन्दसीति विकरणस्यलुक् वाक्यभेदादनिघातः । अपिच हेसोम तुभ्यं तानि विश्वानि सर्वाणि रक्षांसि सुषहा सुसहानि अनायासेनैव अभिभवितुं शक्यानि भवन्ति । हिरवधारणे। अतएव हे पवमान पूयमान हेसोम सर्वान् शत्रून् बाधसे जहि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

कनिक्रन्तीति पंचचैदशमंसूक्तं कण्वपुत्रस्य प्रस्कण्वस्यार्षं । तथानुक्रम्यते । कनिक्रन्तिप्रस्कण्वइति । पूर्ववच्छन्दोदेवते । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कनिक्रन्तिहरिरासृज्यमानःसीदन्वनस्यजठरेपुनानः ।
नृभिर्यतःकृणुतेनिर्णिजंगाअतोमतीर्जनयतस्वधाभिः ॥ १ ॥

कनिक्रन्ति । हरिः । आ । सृज्यमानः । सीदन् । वनस्य ।
जठरे । पुनानः । नृऽभिः । यतः । कृणुते । निःऽनिजम् ।
गाः । अतः । मतीः । जनयत । स्वधाभिः ॥ १ ॥

आसृज्यमान आसमन्तात् विसृज्यमानोभिषूयमाणः हरिर्हरितवर्णः सोमः कनिक्रन्ति पुनःपुनः शब्दायते क्रन्दतेर्यङ्लुकि तिपीडभावे दाधर्तिदर्धर्ति इत्यादिनानिपातनादभ्यासस्य निगागमः अभ्यस्तस्वरः । तथा पुनानः पूयमानः वनस्य वननीयस्य द्रोणकलशस्य जठरे सीदन्नुपविशन् शब्दायते । किंच नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः यतः संयतः सोमः गागोविकारान् क्षीरादीनि आच्छादयन् निर्निजं आत्मनोरूपं । कृणुते ग्रहादिषु करोति अतोस्मै सोमाय मती र्मननीयाः स्तुतीः स्वधाभिर्हविर्भिः सह जनयत स्तोतारोजनयन् । झस्यान्तादेशाभावश्छान्दसः । यद्वा हे स्तोतारः अस्मै सोमाय स्तुतीर्जनयत उत्पादयत कुरुतेतियावत् ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया—

हरि॑ःसृजा॒नःप॒थ्या॑मृ॒तस्येय॑र्ति॒वाच॑मरि॒तेव॒नाव॑म् ।
दे॒वोदे॒वाना॒ंगुह्या॑नि॒नामा॒विष्कृ॑णोतिब॒र्हिषि॑प्र॒वाचे॑ ॥ २ ॥

हरि॑ः । सृ॒जा॒नः । प॒थ्या॑म् । ऋ॒तस्य॑ । इय॑र्ति । वाच॑म् ।
अ॒रि॒ताऽइ॑व । नाव॑म् । दे॒वः । दे॒वाना॑म् । गुह्या॑नि । नाम॑ ।
आ॒विः । कृ॒णो॒ति॒ । ब॒र्हिषि॑ । प्र॒ऽवाचे॑ ॥ २ ॥

सृजानः सृज्यमानः हरिर्हरितवर्णः सोमः ऋतस्य सत्यभूतस्य पथ्यां पथिभवांवाचं देवीं इयर्ति प्रेरयति । तत्रदृष्टान्तः—अरितेव जनान् तीरंप्रापयन् नाविकोयथा नावं प्रेरयति तद्वत् ऋगतौ जौहोत्यादिकः अर्तिपिपर्त्योरित्यभ्यासस्येत्वं । ततः देवोदीप्यमानः सोमः देवानां इन्द्रादीनां गुह्यानि अन्तर्हितानि नाम नामानि शरीराणि प्रवाचे प्रकर्षेणवाचयित्रे स्तोत्रे बर्हिषियज्ञे आविष्कृणोति स्तोतुमाविष्करोति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒पामि॒वेदू॒र्मय॒स्तर्तु॑राणा॒ःप्रम॑नी॒षाई॑रते॒सोम॒मच्छ॑ ।
न॒म॒स्यन्ती॒रुप॑च॒यन्ति॒संचाच॑विशन्त्युश॒तीरु॒शन्त॑म् ॥ ३ ॥

अ॒पाम्ऽइ॑व । इत् । ऊ॒र्मय॑ः । तर्तु॑राणाः । प्र । म॒नी॒षाः । ई॒र॒ते ।
सोम॑म् । अच्छ॑ । न॒म॒स्यन्ती॑ः । उप॑ । च॒ । यन्ति॑ । सम् ।
च॒ । आ । च॒ । वि॒श॒न्ति॒ । उ॒श॒तीः । उ॒शन्त॑म् ॥ ३ ॥

अपामिव यथाउदकानामूर्मयस्त्वरन्ते इदितिपूरणः तद्वत् तर्तुराणाः कर्मणि देवान्स्तोतुं त्वरमाणाः । तुरत्वरणे जौहोत्यादिकः यङ्लुगन्तस्यशानचिरूपं अभ्यासस्यअवर्णश्च रेफादेशश्छान्दसः अभ्यस्तस्वरः । तादृशाऋत्विजः मनीषामनसईशित्रीः स्तुतीः सोममच्छ सोमं प्रतिप्रेरते प्रेरयन्ति । नमस्यन्तीः नमस्यन्त्यः सोमं पूजयंत्यः सत्यः तमुपयन्तिच उपगच्छन्ति तमेवसंयन्तिच । चवायोगेप्रथमेतिननिघातः । ततउशतीः कामयमानाः स्तुतयः उशन्तंकामयमानंसोमं आविशंति च प्रविशन्ति च ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी–

तंम॑र्मृजा॒नंम॑हि॒षंनसाना॑वं॒शुंदु॑हन्त्यु॒क्षणं॑गिरि॒ष्ठाम् ।
तंवा॑वशा॒नंम॒तयः॑सचन्तेत्रि॒तोबि॑भर्ति॒वरु॑णंसमु॒द्रे ॥ ४ ॥

तम् । म॒र्मृ॒जा॒नम् । म॒हि॒षम् । न । सानौ॑ । अं॒शुम् । दु॒ह॒न्ति॒ ।
उ॒क्षण॑म् । गि॒रि॒ऽस्थाम् । तम् । वा॒व॒शा॒नम् । म॒तयः॑ ।
स॒च॒न्ते॒ । त्रि॒तः । बि॒भ॒र्ति॒ । वरु॑णम् । स॒मु॒द्रे ॥ ४ ॥

मर्मृजानं यष्टृभिःपरिचर्यमाणं महिषंन महिषाख्यंमृगमिव सानौ समुच्छ्रितेदेशे वर्तमानं उक्षणं कामानांसेक्तारं गिरिष्ठां अभिषवार्थं ग्रावसुनिष्ठितं तं तादृशं प्रसिद्धं अंशुं सोमं दुहन्ति ऋत्विजोदुहते । ग्रावाणंवत्साः ऋत्विजोदुहन्तीति तैत्तिरीयब्राह्मणं[1] । तं तादृशं वावशानं कामयमानं सोमं मतयोमन्तव्याः स्तुतयः सचन्ते समवयन्ति सेवन्तेइतियावत् । ततः त्रितः त्रिषुस्थानेषु वर्तमानः इन्द्रः वरुणं शत्रूणांनिवारकमेनंसोमं समुद्रे अन्तरिक्षे बिभर्ति शत्रुवधार्थं धारयति यद्वा त्रितः त्रिषु स्थानेषु द्रोणाधवनीयपूतभृदाख्येषु कलशेषुस्थितःसोमः शत्रूणांनिवारकमिन्द्रं द्युलोकेबिभर्ति पोषयति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

इष्य॒न्वाचं॑मुपव॒क्तेव॒होतुः॑पुना॒मइ॑न्दो॒विष्या॑मनी॒षाम् ।
इन्द्र॑श्च॒यत्क्षय॑थ॒ःसौभ॑गायसु॒वीर्य॑स्य॒पत॑यःस्याम ॥ ५ ॥ ५ ॥

इष्य॑न् । वाच॑म् । उ॒प॒व॒क्ताऽइ॑व । होतुः॑ । पु॒ना॒नः । इ॒न्दो॒
इति॑ । वि । स्य॒ । म॒नी॒षाम् । इन्द्रः॑ । च॒ । यत् । क्षय॑थः ।
सौभ॑गाय । सु॒ऽवीर्य॑स्य । पत॑यः । स्या॒म॒ ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्दो सोम वाचं स्तुतिमिष्यन् प्रेरयन् होतुरुपवक्तेव यथा अध्वर्युः प्रतिगरंकुर्वन् प्रोत्साहयति तद्वत् स्तोतॄणां शंसनाय प्रोत्साहंकुर्वन् पुनानः पूयमानस्त्वं मनीषांबुद्धिं विष्य विमुंच । किंतु बुद्धिं धनप्रदानाभिमुखीं कुरु । किंच यद्यदाइन्द्रश्च त्वं सह यज्ञे क्षयथः निवसथः तदा

---

[1] तै० सं० ६. २. ११. ।

स्तोतारोवयंसौभगाय सौभाग्याय स्याम । किंच सुवीर्यस्य शोभनवीर्योपेतस्य धनस्य पतयः स्वामिनः स्याम भवेम ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रसेनानीरिति चतुर्विंशत्यृचमेकादशंसूक्तं दिवोदासपुत्रस्य प्रतर्दनाख्यस्य राजर्षेरिदं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते—प्रसेनानीश्चतुर्विंशतिर्दैवोदासिःप्रतर्दनइति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसे॑ना॒नीःशू॒रो॒अग्रे॒रथा॑नांग॒व्यन्ने॑ति॒हर्ष॑तेअस्य॒सेना॑ ।
भ॒द्रान्कृ॒ण्वन्नि॑न्द्रह॒वान्त्सखि॑भ्य॒आसोमो॒वस्त्रा॑रभ॒सानि॑दत्ते ॥ १॥

प्र । से॒ना॒ऽनीः । शूर॑ः । अग्रे॑ । रथा॑नाम् । ग॒व्यन् । ए॒ति॒ ।
हर्ष॑ते । अ॒स्य॒ । सेना॑ । भ॒द्रान् । कृ॒ण्वन् । इ॒न्द्र॒ऽह॒वान् । सखि॑ऽभ्यः ।
आ । सोम॑ः । वस्त्रा॑ । र॒भ॒सानि॑ । द॒त्ते॒ ॥ १ ॥

सेनानीः सेनानामग्रे उपनेताशूरः शत्रूणांबाधकः सोमः गव्यन् शत्रूणांगाइच्छन् यद्वा यजमानानां पश्वादिकमिच्छन् रथानामग्रे रथानांपुरतः प्रैति प्रकर्षेण संग्रामं गच्छति । अस्यसोमस्य सेनाच हर्षते हृष्यति वाक्यभेदादनिघातः । किंच सखिभ्यः समानख्यानेभ्यः यजमानेभ्यः इन्द्रहवान् तैःकृतान् इन्द्रस्याह्वानानि भद्रान् कल्याणानि यथार्थानिकृण्वन् कुर्वन् आहूतोहीन्द्रः सोमंपीत्वा कामान् प्रयच्छतीति । रभसानि इन्द्रस्य वेगेनागमनेनिमित्तानि वस्त्रा वस्त्राणि आच्छादकानि पयःप्रभृतीन्याश्रयणानि आदत्ते आगृह्णाति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सम॑स्य॒हरिं॒हर॑योमृजन्त्यश्वह॒यैरनि॑शितं॒नमो॑भिः ।
आति॑ष्ठति॒रथ॒मिन्द्र॑स्य॒सखा॑वि॒द्वाँए॑नासुम॒तिं॑या॒त्यच्छ॑ ॥ २ ॥

सम् । अ॒स्य॒ । हरि॑म् । हर॑यः । मृ॒ज॒न्ति॒ । अ॒श्व॒ऽह॒यैः ।
अनि॑ऽशितम् । नम॑ःऽभिः । आ । ति॒ष्ठ॒ति॒ । रथ॑म् । इन्द्र॑स्य ।
सखा॑ । वि॒द्वान् । ए॒न॒ । सु॒ऽम॒तिम् । या॒ति॒ । अच्छ॑ ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हरयः हरंत्यभिषुण्वन्ति सोममित्यृत्विजोंगुलयोवा हरिं हरितवर्णमस्य सोमस्य कारणमंशुं संमृजन्ति सम्यगभिषुण्वंति । ततः सोमः नमोभिः नामयितृभिः अश्वहयैर्व्याप्तैरपि अनिशितं असंस्कृतं अयुक्तमननुगतं रथं रमणसाधनमात्मीयं दशापवित्रं आतिष्ठति आसीदति । अनन्तरं इन्द्रस्य सखा सखिभूतः विद्वान् प्राज्ञः सोमः एना एतेन रथेन पवित्रेण सुमतिं शोभनस्तुतिकं स्तोतारं अच्छयाति अभिगच्छति अस्मिन् काले तेनक्रियमाणां स्तुतिमभिगच्छतीत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

सनो॑देवदे॒वता॑तेपवस्वम॒हेसो॑म॒प्सर॑सइन्द्र॒पानः॑ ।
कृ॒ण्वन्न॒पोव॒र्ष॑य॒न्द्यामु॒तेमामु॒रोरानो॑वरिवस्यापुना॒नः ॥ ३ ॥

सः । नः॒ । दे॒व॒ । दे॒वऽता॑ते । प॒व॒स्व॒ । म॒हे । सो॒म॒ । प्सर॑से ।
इ॒न्द्र॒ऽपानः॑ । कृ॒ण्वन् । अ॒पः । व॒र्षय॑न् । द्याम् । उ॒त । इ॒माम् ।
उ॒रोः । आ । नः॒ । व॒रि॒व॒स्य॒ । पु॒ना॒नः ॥ ३ ॥

हे देव द्योतमान हे सोम सताद्दश इन्द्रपानः इन्द्रेणपातव्यस्त्वं नोस्माकं स्वभूते देवताते देवैस्तते वितते यज्ञे महे महते प्सरसे भक्षणाय इन्द्रस्य पानाय पवस्व ग्रहादिषुक्षर । किंच अपउदकानि कृण्वन् कुर्वन् उतापिच द्यामिमां द्यावापृथिव्यौ वर्षयन् भूमिं पर्जन्यरूपेण तर्पयति द्युलोकमग्निरूपेणेति । भूमिंपर्जन्याजिन्वंतिदिवंजिन्वंत्यग्नयइतिश्रवणात्। उरोः विस्तीर्णादन्तरिक्षात् आगच्छंस्त्वं पुनानः पूयमानःसन् नोस्मान् वरिवस्य धनादिप्रदानेन परिचरेति॥३॥

अथ चतुर्थी—

अजी॑त॒येऽह॑तयेपवस्वस्व॒स्तये॑स॒र्वता॑तयेबृह॒ते ।
तदु॑शन्ति॒विश्वं॑इ॒मेसखा॑य॒स्तद॒हं॑व॑श्मिपवमानसोम ॥ ४ ॥

अजी॑तये । अह॑तये । प॒व॒स्व॒ । स्व॒स्तये॑ । स॒र्वऽता॑तये ।
बृ॒ह॒ते । तत् । उ॒श॒न्ति॒ । विश्वे॑ । इ॒मे । सखा॑यः । तत् ।
अ॒हम् । व॒श्मि॒ । प॒व॒मा॒न॒ । सो॒म॒ ॥ ४ ॥

---

१ ऋ० सं० २. ३. २३. ।

Funding by IKS-MoE

हे सोम अजीतये यथा वयंशत्रुभिरजिताभवेम तथा तेषामजयाय अहतये यथा तैरहताःस्याम तस्यैच अतएव स्वस्तये अविनाशाय । किंच बृहते सर्वतातये सर्वैरिन्द्रादिभिर्देवैःस्तूयमानाय यज्ञाय एतदर्थं पवस्व अस्मदभिमुखमागच्छ । पविर्गतिकर्मा । विश्वे सर्वे इमे मदीयाः सखायः स्तोतारः तव त्वदीयं रक्षणमुशन्ति कामयन्ते । हे पवमानसोम तद्रक्षणं अहमपि वश्मि कामये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सोमः॑पवतेजनि॒ताम॑ती॒नांज॑नि॒तादि॒वोज॑नि॒तापृ॑थि॒व्याः ।
ज॒नि॒ताग्नेर्ज॑नि॒तासूर्य॑स्यजनि॒तेन्द्र॑स्यजनि॒तोतविष्णोः॑ ॥ ५ ॥ ६॥

सोम॑ः । प॒व॒ते॒ । ज॒नि॒ता । म॒ती॒नाम् । ज॒नि॒ता । दि॒वः ।
ज॒नि॒ता । पृ॒थि॒व्याः । ज॒नि॒ता । अ॒ग्नेः॑ । ज॒नि॒ता । सूर्य॑स्य ।
ज॒नि॒ता । इन्द्र॑स्य । ज॒नि॒ता । उ॒त । विष्णोः॑ ॥ ५ ॥ ६ ॥

सोमः अभिषूयमाणः पवते पात्रेषु क्षरति । कीदृशः मतीनां बुद्धीनां यद्वा मननीयानां स्तुतीनां जनिता जनयिता । जनितामंत्रइति निपातनाण्णिलोपः । किंच दिवोद्युलोकस्य जनिता प्रादुर्भावयिता । तथा पृथिव्या जनयिता अग्नेर्जनयिता प्रकाशयिता सूर्यस्य सर्वस्यप्रेरकस्यादित्यस्य जनिता इन्द्रस्यजनिता पानेन मदस्य जनयिता । उतापिच विष्णोः व्यापकस्य जनिता जनयिता एतत्सर्वं सोमेभिषूयमाणे भवतीति सोमोहि देवानाप्याययतीति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

देवसुवां हविष्षु सोमस्य वनस्पतेर्ब्रह्मादेवानामितियाज्या । सूत्र्यतेच—त्वंचसोमनोवशो ब्रह्मादेवानांपदवीःकवीनामिति ।

सैषा सूक्ते षष्ठी—

ब्र॒ह्मादे॒वानां॑पद॒वीःक॑वी॒नामृषि॒र्विप्रा॑णांमहि॒षोमृ॒गाणा॑म् ।
श्ये॒नोगृध्रा॑णां॒स्वधि॑ति॒र्वना॑नां॒सोमः॑प॒वित्र॒मत्ये॑ति॒रेभ॑न् ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

ब्र॒ह्मा । दे॒वाना॑म् । प॒द॒ऽवीः । क॒वी॒नाम् । ऋषि॑ः । विप्रा॑णाम् ।
म॒हि॒षः । मृ॒गाणा॑म् । श्ये॒नः । गृध्रा॑णाम् । स्वऽधि॑तिः । वना॑नाम् ।
सोम॑ः । प॒वित्र॑म् । अति॑ । ए॒ति॒ । रेभ॑न् ॥ ६ ॥

सोमएवंरूपोभवति देवानां स्तोत्रकारिणामृत्विजां ब्रह्मा ब्रह्माख्यर्त्विक्स्थानीयोभवति यद्वा देवानां द्योतमानानामिन्द्रादीनां ब्रह्मा राजाभवति । तथा कवीनां क्रान्तप्रज्ञानां पदवीः स्खलन्ति पदानि साधुत्वेन योयोजयति सपदवीः । वीगत्यादिष्वित्येतस्माद्क्विपि रूपं । तथा विप्राणां मेधाविनांमध्ये ऋषिर्भवति । यः परोक्षंपश्यति सऋषिः । ऋषिर्दर्शनादिति । मृगाणां महिषोभवति महिषाख्योबलवान् राजाभवति । तथा गृध्राणां पक्षिविशेषाणां श्येनः शंसनीयः पक्षिराजोभवति । वनानां वनतिर्हिंसाकर्मा । हिंसकानां छेदकानांमध्ये स्वधितिः एतन्नामकः छेदकोसि । एवंप्रभावः सोमः रेभन् शब्दायमानःसन् पवित्रमूर्णास्तुकेन कृतमत्येति अतिगच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

प्रावी॑विपद्वा॒चऊ॒र्मिंनसिन्धु॒र्गिर॒ःसोम॒ःपव॑मानोमनी॒षाः ।
अ॒न्तःपश्य॑न्वृ॒जने॒माव॑रा॒ण्याति॑ष्ठतिवृष॒भोगोषु॑जा॒नन् ॥ ७ ॥

प्र॑ । अ॒वी॒वि॒प॒त् । वा॒चः । ऊ॒र्मि॑म् । न । सिन्धु॑ः । गिर॑ः । सोम॑ः ।
पव॑मानः । म॒नी॒षाः । अ॒न्तरिति॑ । पश्य॑न् । वृ॒जना॑ । इ॒मा ।
अव॑राणि । आ । ति॒ष्ठ॒ति॒ । वृ॒ष॒भः । गोषु॑ । जा॒नन् ॥ ७ ॥

पवमानः सोमः मनीषाः मनसईशिताः हृदयंगमाः गिरः स्तुतीः प्रावीविपत् प्रकर्षेणावपयति प्रेरयति । कथमिव सिन्धुः स्यन्दमानानदीव वाचः शब्दस्य ऊर्मिंन संघंयथा प्रेरयति तद्वत् । किंच वृषभः कामानामुदकानांवा वर्षकः सोमः अन्तः अन्तर्हितं वस्तुजातं पश्यन् अवराणि दुर्बलैर्वारयितुमशक्यानि इमा वृजना इमानि बलानि आतिष्ठति आसीदति। किंकुर्वन् गोषुजानन् गवांजानानःसन् परबलानि प्रविशति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

स॒मत्स॒रःपृ॒त्सुव॒न्वन्नवा॑तःस॒हस्र॑रेताअ॒भिवाज॑मर्ष ।
इन्द्रा॑येन्दो॒पव॑मानोमनी॒ष्यं१॒॑शोरू॒र्मिमी॑रय॒गाइ॑ष॒ण्यन् ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

सः । म॒त्स॒रः । पृ॒त्ऽसु । व॒न्वन् । अवा॑तः । स॒हस्र॑ऽरेताः । अ॒भि ।
वाज॑म् । अ॒र्ष॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । पव॑मानः । म॒नी॒षी ।
अं॒शोः । ऊ॒र्मिम् । ई॒र॒य॒ । गाः । इ॒ष॒ण्यन् ॥ ८ ॥

मत्सरोमदकरः पृत्सुसंग्रामेषु वन्वन् शत्रून्हिंसन् अतएव अवातः अन्यैर्गन्तुमशक्यः सहस्ररेताः सहस्रोदकधारोपेतः ससोमः वाजं शत्रूणांबलमभ्यर्ष अभिगच्छ । हे इन्दो सोम पवमानः पूयमानः मनीषी प्राज्ञस्त्वं गाइषण्यन् शब्दान् प्रेरयन् । यद्वा यजमानानां यज्ञसाधनभूताः गाःप्रेरयन् इन्द्राय इन्द्रार्थं अंशोरभिषूयमाणस्यसोमस्य ऊर्मिं संघमीरय प्रेरय ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

परि॑प्रि॒यःक॒लशे॑दे॒ववा॑त॒इन्द्रा॑य॒सोमो॒रण्यो॒मदा॑य ।
स॒हस्र॑धारःश॒तवा॑ज॒इन्दु॑र्वा॒जीनसप्ति॒ःसम॑नाजिगाति ॥ ९ ॥

परि॑ । प्रि॒यः । क॒लशे॑ । दे॒वऽवा॑तः । इन्द्रा॑य । सोमः॑ । रण्यः॑ ।
मदा॑य । स॒हस्र॑ऽधारः । श॒तऽवा॑जः । इन्दुः॑ । वा॒जी ।
न । सप्तिः॑ । सम॑ना । जि॒गा॒ति॒ ॥ ९ ॥

प्रियः प्रीणयिता अतएव देववातः देवैरभिगतः रण्यः रमणीयः सोमः इन्द्राय इन्द्रस्य मदाय मदार्थं कलशे द्रोणाभिधाने परिजिगाति परिगच्छति । कीदृशः सहस्रधारोबहुविधधारोपेतः शतवाजः बहुबलः इन्दुः पात्रेषु क्षरन् । तत्रदृष्टान्तः—वाजीन यथावाजी बलवान् सप्तिरश्वः समना संग्रामनामैतत् समष्टमअवैक्लव्ये । समन्ति धृष्टाभवन्ति योद्धारोत्रेति तस्मिन्संग्रामे यथाश्वोजिगाति गच्छति तद्वत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सपू॒र्व्यो॑व॑सु॒विजाय॑मानोमृ॒जा॒नोअ॒प्सुदु॑दुहा॒नोअद्रौ॑ ।
अ॒भि॒श॒स्ति॒पाभुव॑नस्य॒राजा॑वि॒दद्गा॒तुंब्रह्म॑णेपू॒यमा॑नः ॥ १० ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

सः । पूर्व्यः । वसुऽवित् । जायमानः । मृजानः । अप्ऽसु ।
दुदुहानः । अद्रौ । अभिशस्तिऽपाः । भुवनस्य । राजा ।
विदत् । गातुम् । ब्रह्मणे । पूयमानः ॥ १० ॥ ७ ॥

पूर्व्यः पुराणः यद्वा पूर्वैःकृतोभिषुतः वसुवित् धनानांलंभकः जायमानः अप्सु वसतीवर्याख्येषूदकेषु मृजानोमृज्यमानःअद्रौ अभिषवग्रावणि दुदुहानोदुह्यमानः अभिशस्तिपाः अभितः शस्तिर्हिंसा येषां तेअभिशस्तयः शत्रवः तेभ्यः परिरक्षकः भुवनस्य भूतजातस्य राजा स्वामी एवंविधः सतादृशः सोमः ब्रह्मणे कर्मार्थं पूयमानः सन् गातुं मार्गं समीचीनं विदत् यजमानेभ्यः प्रयच्छति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

महापितृयज्ञेपितरः सोमवन्तइत्यस्य द्वितीयानुवाक्या त्वयाहिनःपितरइत्येषा। सूत्रितंच— पितरोग्निष्वात्तायम उदीरतामवरउत्परासस्त्वयाहिनःपितरःसोमपूर्वइति ।

सैषा सूक्ते एकादशी—

त्वयाहिनःपितरःसोमपूर्वेकर्माणिचक्रुःपवमानधीराः ।
वन्वन्नवातःपरिधींरपोर्णुवीरेभिरश्वैर्मघवाभवानः ॥ ११ ॥

त्वया । हि । नः । पितरः । सोम । पूर्वे । कर्माणि । चक्रुः ।
पवमान । धीराः । वन्वन् । अवातः । परिऽधीन् । अप । ऊर्णु ।
वीरेभिः । अश्वैः । मघऽवा । भव । नः ।॥ ११ ॥

हे पवमान पूयमानसोम धीराः कर्मणिकुशलाः प्राज्ञाः नोस्माकं पितरः पूर्वे पुरातनाः अंगिरसस्त्वया हिरवधारणे त्वयासहायेनैवकर्माणि अग्निष्टोमादीनि चक्रुः कृतवन्तः। किंच वन्वन् स्तोतॄन् संभजन्। यद्वा वनतिर्हिंसार्थः। शत्रून् हिंसन् अवातः तैरभिगतस्त्वंवीरेभिर्वेगवद्भिः अश्वैः व्यापकैः परिधीन् परिधीयते एभिः सर्वमिति परिधयोराक्षसाः तान् अपोर्णु अपोर्णुहि अपच्छादय जहीतियावत्। ऊर्णोतेर्लोटिछान्दसोहेर्लुक्। एतादृशस्त्वं नोस्माकं मघवा इन्द्रोभव भूयाः। पुत्रादियुक्तं धनं प्रयच्छेत्यर्थः॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

यथाप॑वथा॒मन॑वेवयो॒धाअ॑मित्र॒हाव॑रिवो॒विद्ध॒विष्मा॑न् ।
ए॒वाप॑वस्व॒द्रवि॑णं॒दधा॑न॒इन्द्रे॒संति॑ष्ठज॒नयायु॑धानि ॥ १२ ॥

यथा॑ । अप॑वथाः । मन॑वे । व॒यः॒ऽधाः । अ॒मि॒त्र॒ऽहा । व॒रि॒वः॒ऽवित् ।
ह॒विष्मा॑न् । ए॒व । प॒व॒स्व॒ । द्रवि॑णम् । दधा॑नः । इन्द्रे॑ ।
सम् । ति॒ष्ठ॒ । ज॒नय॑ । आयु॑धानि ॥ १२ ॥

हे सोम यथा पुरा त्वं मनवेराज्ञे वयोधाः अन्नस्यधाता तथा अमित्रहा शत्रूणांहन्ता वरिवोवित् धनस्यलंभयित्ता हविष्मान् पुरोडाशादियुक्तःसन् अपवथाः तस्मैधनादिकं प्रदातुंयथागच्छः एव एवमस्मभ्यमपि द्रविणं धनं दधानः प्रयच्छन् पवस्व अस्मदभिमुखमागच्छ। किंच अस्माभिर्दीयमानस्त्वं इन्द्रेसन्तिष्ठ सम्यक्तिष्ठ। अपिच आयुधानि त्वदीयानि जनय तस्मै प्रकाशय वाक्यभेदादनिघातः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

पव॑स्वसोम॒मधु॑माँऋ॒तावा॒पोवसा॑नो॒अधि॒सानो॒अव्ये॑ ।
अव॒द्रोणा॑निघृ॒तवा॑न्तिसीद॒मदि॒न्त॑मोमत्स॒रइन्द्र॒पानः॑ ॥ १३ ॥

पव॑स्व । सो॒म॒ । म॒धु॒ऽमान् । ऋ॒तऽवा॑ । अ॒पः । वसा॑नः ।
अधि॑ । सानौ॑ । अव्ये॑ । अव॑ । द्रोणा॑नि । घृ॒तऽव॑न्ति ।
सी॒द॒ । म॒दिन्ऽत॑मः । म॒त्स॒रः । इ॒न्द्र॒ऽपानः॑ ॥ १३ ॥

हे सोम मधुमान् मदकररसोपेतः ऋतावा यज्ञवान् छन्दसीवनिपाविति वनिप् मत्वर्थीयः तादृशस्त्वं अपोवसतीवरीरेकधनाश्च वसानः आच्छादयन् अधि अधिकं सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे पवस्व क्षर। ततोमदिन्तमः अतिशयेनमदकरः इन्द्रपानः इन्द्रेणपातव्योमत्सरोमादयिता सोमः घृतवन्ति उदकवन्ति द्रोणानि द्रोणकलशान् अवसीद अवतिष्ठस्व॥ १३॥

अथ चतुर्दशी–

वृ॒ष्टिंदि॒वःश॒तधा॑रःपवस्वसहस्र॒सावा॑ज॒युर्दे॒ववी॑तौ ।
संसिन्धु॑भिःक॒लशे॑वावशा॒नःसमु॒स्रिया॑भिःप्रति॒रन्न॒आयुः॑ ॥ १४ ॥

Funding by IKS-MoE

वृष्टिम् । दिवः । शतऽधारः । पवस्व । सहस्रऽसाः । वाजऽयुः ।
देवऽवीतौ । सम् । सिन्धुऽभिः । कलशे । वावशानः ।
सम् । उस्रियाभिः । प्रऽतिरन् । नः । आयुः ॥ १४ ॥

हेसोम शतधारः बहुधोदकधारोपेतस्त्वं दिवोन्तरिक्षादादित्याद्वा वृष्टिंपवस्व कुरु । यद्वा शतधारः बहुधात्मीयधारोपेतस्त्वं दिवोद्योतमानात् पवित्रात् वृष्टिमविच्छिन्नधारां पवस्व पात्रेषुकुरु । कीदृशः देववीतौ देवानांवीतिः हविर्भक्षणं यस्मिन् सदेववीतिर्यज्ञः । तस्मिन् सहस्रसाः यजमानानां सहस्रस्य धनस्यदाता वाजयुः तेषामन्नंकामयमानस्त्वं सिन्धुभिः स्यन्दमानाभिः वसतीवरीभिः कलशेद्रोणाभिधानेसंवावशानः संगच्छस्व । तथात्वं नोस्माकमायुर्जीवनं प्रतिरन्वर्धयन् उस्रियाभिः गोविकारैः क्षीरादिभिश्च कलशे संगच्छस्व ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

एषस्यसोमोमतिभिःपुनानोत्योनवाजीतरतीदरातीः ।
पयोनदुग्धमदितेरिषिरमुर्विवगातुःसुयमोनवोह्ळा ॥ १५ ॥ ८ ॥

एषः । स्यः । सोमः । मतिऽभिः । पुनानः । अत्यः । न । वाजी ।
तरति । इत् । अरातीः । पयः । न । दुग्धम् । अदितेः । इषिरम् ।
उरुऽइव । गातुः । सुऽयमः । न । वोह्ळा ॥ १५ ॥ ८ ॥

एषस्यः एतादृशः सोमः मतिभिर्मननसाधनैः स्तोत्रैः पुनानः पूयमानोभवति । यः सोमः अत्योन अतनशीलोवाजी अश्वइव संग्रामे अरातीः अरातीन् शत्रून् तरति इद्वधारणे तरत्येव हिनस्त्येव । यद्वृत्तयोगादनिघातः । किंच अदितेर्गोनामैतत् अदीनायाः गोः इषिरं अन्वेषणीयं दुग्धंपयोन क्षीरं यथा पूतं भवति एवं सोमः परिशुद्धः । अपिच उर्वीव सुपांसुलुगिति सोर्लुक् । उरुविस्तीर्णो गातुः मार्गइव सर्वैः समाश्रयणीयः तथा वोह्लान वोढाअश्वइव सुयमः सुष्ठुनियन्तुं शक्योयथाभवति तद्वदयंसोमः सोतृभिर्नियन्तव्योभवति ॥ १५॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ षोडशी—

स्वा॒यु॒धःसो॒तृभिः॑पू॒यमा॑नो॒भ्य॑र्ष॒गुह्यं॒चारु॒नाम॑ ।
अ॒भिवाजं॒सप्ति॑रिवश्र॒वस्या॒भिवा॒युम॒भिगादे॑वसोम ॥ १६ ॥

सु॒ऽआ॒यु॒धः । सो॒तृऽभिः॑ । पू॒यमा॑नः । अ॒भि । अ॒र्ष॒ । गुह्य॑म् ।
चारु॑ । नाम॑ । अ॒भि । वाज॑म् । सप्तिः॑ऽइव । श्र॒व॒स्या ।
अ॒भि । वा॒युम् । अ॒भि । गाः । दे॒व॒ । सो॒म॒ ॥ १६ ॥

स्वायुधः शोभनायुधोपेतः । यद्वा यज्ञे स्फ्यकपालादीनि दशायुधानिसन्ति तद्वान् सोतृभिरभिषुण्वद्भिः पूयमानस्त्वं गुह्यं गुहायांनिहितं चारु कमनीयंनाम त्वदीयं रसात्मकंशरीरं स्तुतिभिः सहाभ्यर्ष कलशादीन्यभिगमय । किंच सप्तिरिव अश्वइव वर्तमानस्त्वं श्रवस्या। सुपांसुलुगिति सप्तम्याआजादेशः । अस्मदीयायामन्नेच्छायां वाजं अन्नमस्मभ्यमभिगमय । अपिच हेदेवस्तोतव्य हेसोम वायुं प्राणं जीवनं अभिगमय गाः पशूंश्च अस्मभ्यमभिगमय॥१६॥

अथ सप्तदशी—

शिशुं॑जज्ञा॒नंह॑र्य॒तंमृ॑जन्तिशुं॒भन्ति॒वह्नि॑म॒रुतो॑ग॒णेन॑ ।
क॒विर्गी॒र्भिःकाव्ये॑नाक॒विःसन्त्सोमः॑प॒वित्र॒मत्ये॑ति॒रेभ॑न् ॥ १७ ॥

शिशु॑म् । ज॒ज्ञा॒नम् । ह॒र्य॒तम् । मृ॒ज॒न्ति॒ । शुं॒भन्ति॑ । वह्नि॑म् ।
म॒रुतः॑ । ग॒णेन॑ । क॒विः । गीः॒ऽभिः । काव्ये॑न । क॒विः । सन् ।
सोमः॑ । प॒वित्र॑म् । अति॑ । ए॒ति॒ । रेभ॑न् ॥ १७ ॥

शिशुं इदानीमुत्पन्नत्वात् शिशुवत्तिष्ठन्तं यद्वा पापानि तनूकुर्वन्तं विनाशयन्तंजज्ञानं प्रादुर्भूतं अतएवहर्यतं हर्यगतिकान्त्योः । भृमृदृशीत्यादिनाअतच् । सर्वैःकाम्यमानं सोमं मृजन्ति मरुतः शोधयन्ति । किंच वह्निं वोढारं सोमं गणेनात्मीयेन सप्तसंख्याकेनगणेन शुंभन्ति अलंकुर्वन्ति । ततः कविः क्रान्तप्रज्ञः सोमः काव्येन कविकर्मणैव कविः शब्दोपेतःसन् रेभन् शब्दायमानः गीर्भिः स्तुतिभिः सह पवित्रं अत्येति अतीत्यगच्छति ॥ १७॥

Funding by IKS-MoE

अथाष्टादशी–

ऋषि॑मना॒यऋ॑षि॒कृत्स्व॒र्षाःस॒हस्र॑णीथःप॒दवीः॑क॑वी॒नाम् ।
तृ॒तीयं॒धाम॑महि॒षःसिषा॑स॒न्त्सोमो॑वि॒राज॒मनु॑राजति॒ष्टुप् ॥ १८ ॥

ऋषि॑ऽमनाः । यः । ऋ॒षि॒ऽकृत् । स्व॒ःऽसाः । स॒हस्र॑ऽनीथः ।
प॒द॒ऽवीः । क॒वी॒नाम् । तृ॒तीय॑म् । धाम॑ । म॒हि॒षः । सिसा॑सन् ।
सोम॑ः । वि॒ऽराज॑म् । अनु॑ । रा॒ज॒ति॒ । स्तुप् ॥ १८ ॥

ऋषिमनाः सर्वदर्शनशीलमनस्कः अतएव ऋषिकृत् सर्वस्य दर्शनकर्ता प्रकाशनस्यकर्ता स्वर्षाः सर्वस्यसूर्यस्य वा संभक्ता सहस्रणीथः नीथा स्तुतिः बहुविधस्तुतिकः कवीनां क्रान्तप्रज्ञानांमध्ये पदवीः स्खलतांपदानां साधुत्वेन संयोजयिता यः सोमोविद्यते समहिषो महान् पूज्योवा सोमः तृतीयंधाम द्युलोकं सिषासन् संभक्तुमिच्छन् स्तुप् स्तूयमानःसन् विराजं विशेषेणराजन्तं दीप्यमानमिन्द्रं अनुराजति प्रकाशयति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी–

च॒मू॒षच्छ्ये॒नःश॑कु॒नोवि॒भृत्वा॑गो॒वि॒न्दुर्द्र॒प्सआयु॑धानि॒बिभ्र॑त् ।
अ॒पामू॒र्मिंसच॑मानःसमु॒द्रंतु॒रीयं॒धाम॑महि॒षोवि॑वक्ति ॥ १९ ॥

च॒मू॒ऽसत् । श्ये॒नः । श॒कु॒नः । वि॒ऽभृत्वा॑ । गो॒ऽवि॒न्दुः ।
द्र॒प्सः । आयु॑धानि । बिभ्र॑त् । अ॒पाम् । ऊ॒र्मिम् । सच॑मानः ।
स॒मु॒द्रम् । तु॒रीय॑म् । धाम॑ । म॒हि॒षः । वि॒व॒क्ति॒ ॥ १९ ॥

चमूषत् चमन्ति भक्षयंत्यत्रेति चम्वश्चमसाः तेषु सीदन् यद्वा चम्वौ अधिषवणफलके तयोर्वर्तमानः श्येनः शंसनीयः शकुनः शक्तः सामर्थ्यकारी विभृत्वा हरतेः आतोमनिन्नित्यादिनाक्वनिप् । पात्रेषु विहरणशीलः गोविन्दुः यजमानानां गवां लंभकः विन्दुरिच्छुरिति उप्रत्ययान्तत्वेननिपातितः द्रप्सः द्रवणशीलः आयुधानि स्फ्यकपालादीनि बिभ्रत् धारयन् अपामुदकानामूर्मिं प्रेरकं समुद्रं अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षलोकं सचमानः सेवमानः महिषोमहान् यएवंविधः सोमः ससोमः तुरीयं चतुर्थंधाम चान्द्रमसंस्थानं विवक्ति सेवते । सूर्यलोकस्योपरि

Funding by IKS-MoE

चंद्रमसोलोकोविद्यतेइति—यमःपृथिव्याअधिपतिःसमावर्त्वित्यादिभिः चन्द्रमानक्षत्राणामधिपतिः समावर्त्वित्यन्तैर्मंत्रैर्ज्ञायते ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

मर्यो॒नशु॒भ्रस्त॒न्वं॑मृजा॒नोत्यो॒नसृत्वा॑स॒नये॒धना॑नाम् ।
वृषे॑वयू॒थापरि॒कोश॒मर्ष॒न्कनि॑क्रदच्च॒म्वो॒३॑रावि॑वेश ॥ २० ॥ ९ ॥

मर्यः॑ । न । शु॒भ्रः । त॒न्व॑म् । मृ॒जा॒नः । अत्यः॑ । न । सृत्वा॑ । स॒नये॑ ।
धना॑नाम् । वृषा॑ऽइव । यू॒था । परि॑ । कोश॑म् । अर्ष॑न् ।
कनि॑क्रदत् । च॒म्वोः॑ । आ । वि॒वे॒श ॥ २० ॥ ९ ॥

शुभ्रोदीप्यमानोलंकृतः मर्योन मनुष्यइव तन्वमात्मीयंशरीरं मृजानः वसतीवरीभिःशोधयन् किंच धनानां सनये संभजनाय लाभाय अत्योन अतनशीलोश्वइव सृत्वा सरणशीलः अपिच वृषेव वृषा यथा यूथा यूथानि प्रतिगच्छन् शब्दंकरोति तद्वत् कोशं अधिषवणचर्मणा कृतंपात्रं परि अर्षन् प्रतिगच्छन् सोमः कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दं कुर्वन् चम्वोः अधिषवणफलकयोराविवेश आविशति। कनिक्रदत् क्रदेर्यङ्लुकि दाधर्तिदर्धर्तीत्यादिनानिपातनादभ्यासस्य निगागमः तस्यशतरि अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकविंशी—

पव॑स्वेन्दो॒पव॑मानो॒महो॑भि॒ःकनि॑क्रद॒त्परि॒वारा॑ण्यर्ष ।
क्रीळं॑श्च॒म्वो॒३॑रावि॑शपूयमा॑न॒इन्द्रं॑ते॒रसो॑मदि॒रो॑ममत्तु ॥ २१ ॥

पव॑स्व । इ॒न्दो॒ इति॑ । पव॑मानः । महः॑ऽभिः । कनि॑क्रदत् । परि॑ ।
वारा॑णि । अ॒र्ष॒ । क्रीळ॑न् । च॒म्वोः॑ । आ । वि॒श॒ । पू॒यमा॑नः ।
इन्द्र॑म् । ते॒ । रसः॑ । म॒दि॒रः । म॒म॒त्तु ॥ २१ ॥

---

१ तै० सं० ३. ४. ५.।

हे इन्दो सोम महोभिः पूजकैर्ऋत्विग्भिः पवमानः पूयमानस्त्वं पवस्व । ततः कनिक्रदत् भृशंशब्दंकुर्वन् वाराणि अवेर्वालानि पवित्राणि पर्यर्ष परिगच्छ ।किंच पूयमानस्त्वं चम्वोरधिषवणफलकयोः क्रीळन् संक्रीडमानःसन् आविश पात्राणि प्रविश । अनन्तरं मदिरः मदकरस्ते त्वदीयोरसःइन्द्रं ममत्तु मोदयतु माद्यतेः बहुलंछन्दसीतिश्लुः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

प्रास्य॒धारा॑बृह॒तीर॑सृग्रन्न॒क्तोगोभि॑ःक॒लशाँ॒आवि॑वेश ।
साम॑कृ॒ण्वन्त्सा॑म॒न्यो॑विप॒श्चित्क्रन्द॑न्नेत्य॒भिसख्यु॒र्न॑जा॒मिम् ॥२२॥

प्र । अ॒स्य॒ । धारा॑ः । बृह॒तीः । अ॒सृ॒ग्र॒न् । अ॒क्तः । गोभि॑ः । क॒लशा॑न् ।
आ । वि॒वे॒श॒ । साम॑ । कृ॒ण्वन् । सा॒म॒न्य॑ः । वि॒प॒ःऽचित् । क्रन्द॑न् ।
ए॒ति॒ । अ॒भि । सख्यु॑ः । न । जा॒मिम् ॥ २२ ॥

अस्य सोमस्य बृहतीर्बृहत्योमहत्योधाराः प्रासृग्रन् प्रसृज्यन्ते सृजेः कर्मार्थेलङि व्यत्ययेन झेरनादेशः बहुलंछन्दसीति रुडागमः ।ततः सोयंसोमः गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः अक्तःसन् कलशान् द्रोणाभिधानान् आविवेश आविशति । साम सामानि कृण्वन् कुर्वन् सोमः सामन्यः सामगानकुशलः सुष्ठुशब्दायमानइत्यर्थः विपश्चित् सर्वंजानानः सोमः क्रन्दन् देवानाह्वयन् अभ्येति ग्रहादीनि त्वरया अभिगच्छति । तत्रदृष्टान्तः—सख्युर्न सख्युर्जामिं जायां यथा इतरोलंपटोवेगेनाभिगच्छति तद्वत् ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

अ॒प॒घ्नन्ने॑षिपवमान॒शत्रू॑न्प्रि॒यांनजा॒रोअ॒भिगी॑त॒इन्दु॑ः ।
सीद॒न्वने॑षुशकु॒नोनपत्वा॒सोम॑ःपुना॒नःक॒लशे॑षु॒सत्ता॑ ॥ २३ ॥

अ॒प॒ऽघ्नन् । ए॒षि॒ । प॒व॒मा॒न॒ । शत्रू॑न् । प्रि॒याम् । न । जा॒रः ।
अ॒भिऽगी॑तः । इन्दु॑ः । सीद॑न् । वने॑षु । श॒कु॒नः । न । पत्वा॑ ।
सोम॑ः । पु॒ना॒नः । क॒लशे॑षु । सत्ता॑ ॥ २३ ॥

हे पवमान पूयमान सोम अभिगीतः सोतृभिरभिष्टुतः इन्दुः पात्रेषु क्षरन् त्वंशत्रूनपघ्नन् अपहिंसन् एषि आगच्छसि । कथमिव जारः प्रियांन प्रियतमामसतींस्त्रीं अन्यान् बाध-

मानःसन् यथाभिगच्छति तद्वत् । पत्वा पतनशीलः शकुनोन यथा शकुनोवनेषु वृक्षेषु सीदन् भवति तद्वत् पतनशीलः पुनानः पूयमानः सोमः कलशेषु सत्ता सदनशीलो निषण्णोभवति । सदेस्ताच्छीलिकस्तृन् एकाचइतीट्प्रतिषेधः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी–

आते॒रुच॒ःपव॑मानस्यसोम॒योषे॑वयन्तिसु॒दुघा॑ःसुधा॒राः ।
हरि॒रानी॑तःपुरु॒वारो॑अ॒प्स्वचि॑क्रदत्क॒लशे॑देवयू॒नाम् ॥ २४ ॥ १० ॥

आ । ते॒ । रुच॑ः । पव॑मानस्य । सो॒म॒ । योषा॑ऽइव । य॒न्ति॒ ।
सु॒ऽदुघा॑ः । सु॒ऽधा॒राः । हरि॑ः । आऽनी॑तः । पु॒रु॒ऽवार॑ः । अ॒प्ऽसु ।
अचि॑क्रदत् । क॒लशे॑ । दे॒व॒ऽयूना॑म् ॥ २४ ॥ १० ॥

हे सोम पवमानस्य पूयमानस्य ते तव स्वभूताः योषेव स्त्रीयथा पुत्राणां पयोदोग्धि तद्वत् यजमानानां धनादिकस्य सुदुघाः सुष्ठुदोग्ध्यः सुधाराः शोभनधारोपेताः रुचोदीप्तयः आयन्तिपात्रादीन्यागच्छन्ति । किंच हरिर्हरितवर्णः आनीतः ऋत्विग्भिः पुरुवारः बहुधावरणीयः सोमः अप्सु वसतीवरीषु देवयूनां देवानिच्छतां यजमानानां स्वभूते कलशे द्रोणाख्येच अचिक्रदत् पुनःपुनः क्रन्दते शब्दायते ॥ २४ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

॥ इति नवमे मंडले पंचमोनुवाकः ॥ ५ ॥

षष्ठेनुवाके सप्तसूक्तानि । तत्र अस्यप्रेषेत्यष्टापंचाशदृचं प्रथमंसूक्तं त्रैष्टुभं पवमानसोमदेवताकं ततः आद्यस्यतृचस्य मैत्रावरुणोवसिष्ठऋषिः द्वितीयस्येन्द्रप्रमतिर्नाम तृतीयस्यवृषगणाः चतुर्थस्यमन्युः पंचमस्योपमन्युः षष्ठस्यव्याघ्रपात् सप्तमस्यशक्तिः अष्टमस्यकर्णश्रुत् नवमस्य मृळीकः दशमस्यवसुक्रः एतेसर्वेवसिष्ठगोत्राः एवंत्रिंशदृचोगताः अथ चतुर्दशानामृचां शक्तिपुत्रः पराशरऋषिः शिष्टानामांगिरसःकुत्सः । तथानुक्रम्यते–अस्यप्रेषाष्टापंचाशदाद्यंतृचं वसिष्ठोपश्यदुत्तरान्नव पृथग्वसिष्ठाः इन्द्रप्रमतिर्वृषगणोमन्युरुपमन्युर्व्याघ्रपाच्छक्तिःकर्णश्रुन्मृळीकोवसुक्रइति चतुर्दशपराशरोंत्याःकुत्सइति । गतोविनियोगः ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा—

अ॒स्यप्रे॒षाहे॒मना॑पू॒यमा॑नोदे॒वोदे॒वेभि॒ःसम॑पृक्त॒रस॑म् ।
सु॒तःप॒वित्रं॒पर्ये॑ति॒रेभ॑न्मि॒तेव॒सद्म॑पशु॒मान्ति॒होता॑ ॥ १ ॥

अ॒स्य । प्रे॒षा । हे॒मना॑ । पू॒यमा॑नः । दे॒वः । दे॒वेभि॑ः । सम् ।
अ॒पृ॒क्त॒ । रस॑म् । सु॒तः । प॒वित्र॑म् । परि॑ । ए॒ति॒ । रेभ॑न् ।
मि॒ताऽइ॑व । सद्म॑ । प॒शु॒ऽमन्ति॑ । होता॑ ॥ १ ॥

अस्य सोमस्य प्रेषा प्रेषतिर्गत्यर्थः क्विपिरूपं सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वं । प्रेषा प्रेरकेण हेमना हिरण्येन पूयमानः हिरण्यपाणिरभिषुणोतीति हिरण्यसंबन्धः । तादृशः देवोदीप्यमानांशुः रसमात्मीयं देवेभिःदेवैः सह समपृक्त संपर्चयति संयोजयति । पृचीसंपर्के ततः सुतोभिषुतः सोमः रेभन् शब्दायमानःसन् पवित्रं ऊर्णास्तुकेननिर्मितं पर्येति परिगच्छति । कथमिव होता देवानामाह्वाता ऋत्विक् मितेव निर्मितान् पशुमन्ति बद्धपशून् सद्म सदनानि यज्ञगृहान् यथा पर्येति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भ॒द्रावस्त्रा॑सम॒न्या॒३॒॑वसा॑नोम॒हान्क॒विर्नि॒वच॑नानि॒शंस॑न् ।
आव॑च्यस्वच॒म्वोः॑पू॒यमा॑नोविचक्ष॒णोजागृ॑विर्दे॒ववी॑तौ ॥ २ ॥

भ॒द्रा । वस्त्रा॑ । स॒म॒न्या॑ । वसा॑नः । म॒हान् । क॒विः । नि॒ऽवच॑नानि ।
शंस॑न् । आ । व॒च्य॒स्व॒ । च॒म्वोः॑ । पू॒यमा॑नः । वि॒ऽच॒क्ष॒णः ।
जागृ॑विः । दे॒वऽवी॑तौ ॥ २॥

भद्रा भद्राणि कल्याणानि समन्या समनमिति संग्रामनाम तत्र साधुरिति यत् संग्रामयोग्यानि वस्त्रा वस्त्राणि आच्छादकानि तेजांसि वसानः आच्छादयन् महान् पूज्यः कविः क्रान्तदर्शी अतएव निवचनानि नितरांवक्तव्यानि ऋत्विकृकृतानि स्तोत्राणि शंसन् विचक्षणः विशेषेण सर्वस्यद्रष्टा जागृविर्जागरणशीलः सोमः त्वं देववीतौ देवानांवीतिर्भक्षणं यस्मिन्त्सदेववीतिर्यज्ञः तस्मिन् चम्वोरधिषवणफलकयोः आवच्यस्व पात्राण्याविश । वचिर्गत्यर्थः व्यत्ययेन श्यन् पूयमानः सन् ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया—

स॒मु॑प्रि॒योमृ॑ज्य॒ते॒सानो॒अव्ये॑य॒शस्त॑रोय॒शसां॒क्षैतो॑अ॒स्मे ।
अ॒भिस्व॑र॒धन्वा॑पू॒यमा॑नोयू॒यंपा॑तस्व॒स्तिभि॒ःसदा॑नः ॥ ३ ॥

सम् । ऊँ॒ इति॑ । प्रि॒यः । मृ॒ज्य॒ते॒ । सानौ॑ । अव्ये॑ । य॒शःऽत॑रः ।
य॒शसा॑म् । क्षैत॑ः । अ॒स्मे इति॑ । अ॒भि । स्व॒र॒ । धन्व॑ ।
पू॒यमा॑नः । यू॒यम् । पा॒त॒ । स्व॒स्तिऽभि॑ः । सदा॑ । न॒ः ॥ ३ ॥

यशसां यशस्विनांमध्ये यशस्तरः अतिशयेनयशस्वी क्षैतः क्षितौभवः प्रियः प्रीणयिता सोमः सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे अस्मे अस्मदर्थं संमृज्यते ऋत्विग्भिः परिपूयते। उ अवधारणे। पूयमानस्त्वं धन्वान्तरिक्षे अभिस्वर अभितः शब्दय यूयं पूजायां बहुवचनं हे सोम त्वं नोस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणतमैः पालनैः सदा सर्वदा पात रक्षत पालयत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रगा॑यता॒भ्य॑र्चामदे॒वान्त्सोमं॑हिनोतमह॒तेधना॑य ।
स्वा॒दुःप॑वाते॒अति॒वार॒मव्य॒मासी॑दातिक॒लशं॑देव॒युर्नः॑ ॥ ४ ॥

प्र । गा॒य॒त॒ । अ॒भि । अ॒र्चा॒म॒ । दे॒वान् । सोम॑म् । हि॒नो॒त॒ ।
म॒ह॒ते । धना॑य । स्वा॒दुः । प॒वा॒ते॒ । अति॑ । वार॑म् । अव्य॑म् ।
आ । सी॒दा॒ति॒ । क॒लश॑म् । दे॒व॒ऽयुः । न॒ः ॥ ४ ॥

हेस्तोतारः प्रगायत सोमं प्रकर्षेणाभिष्टुत। तथा देवान् अभ्यर्चाम अभ्यर्चत पुरुषव्यत्ययः। यद्वा वयं देवानभिष्टुमः यूयं सोमंस्तुतेति। किंच महते महत् प्रभूतधनाय धनं प्राप्तुं सोमं हिनोत अभिषवार्थं प्रेरयत। क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनइति धनशब्दस्य चतुर्थी। ततः स्वादुः स्वादुकरः सोमः अव्यमविभवं वारं वालं पवित्रमतिपवाते अतीत्यपवते। किंच देवयुः देवानकामयमानः नोस्मदीयः सोमः कलशं पात्रमासीदाति आसीदति प्रविशति। उभयत्रलेट्यडागमः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चमी–

इन्दु॑र्दे॒वाना॒मुप॑स॒ख्यमा॒यन्त्स॒हस्र॑धारःपवते॒मदा॑य ।
नृभि॒ःस्तवा॑नो॒अनु॒धाम॒पूर्व॒मग॒न्निन्द्रं॑मह॒तेसौभ॑गाय ॥ ५ ॥११॥

इन्दु॑ः । दे॒वाना॑म् । उप॑ । स॒ख्यम् । आ॒ऽयन् । स॒हस्र॑ऽधारः ।
प॒व॒ते॒ । मदा॑य । नृऽभिः॑ । स्तवा॑नः । अनु॑ । धाम॑ । पूर्व॑म् ।
अग॑न् । इन्द्र॑म् । म॒ह॒ते । सौभ॑गाय ॥ ५ ॥ ११ ॥

देवानामिन्द्रादीनां सख्यं सखिभावं उपायन् उपगच्छन् सहस्रधारः बहुविधधारः इन्दुः सोमः मदाय देवानांमदार्थं पवते कलशादिषुक्षरति । नृभिः कर्मनेतृभिः स्तवानः स्तूयमानः सोमः पूर्वं पुरातनं धाम द्युलोकमनुगच्छति । तदेवाह–महते प्रभूताय सौभगाय सौभाग्याय इन्द्रं अगन् गच्छति । सोमे इन्द्रेण पीते सति यजमानानां महासौभाग्यं भवति खलु । अगन् गमेर्लुङि घसेति च्लेर्लुक् मोनोधातोरिति नत्वं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी–

स्तो॒त्रेरा॒येहरि॑रर्षापुना॒नइन्द्रं॒मदो॑गच्छतु॒ते॒भरा॑य ।
दे॒वैर्या॑हिस॒रथं॒राधो॒अच्छा॑यू॒यंपा॑तस्व॒स्तिभि॒ःसदा॑नः ॥ ६ ॥

स्तो॒त्रे । रा॒ये । हरि॑ः । अ॒र्ष॒ । पु॒ना॒नः । इन्द्र॑म् । मद॑ः । ग॒च्छ॒तु॒ ।
ते॒ । भरा॑य । दे॒वैः । या॒हि॒ । स॒ऽरथ॑म् । राध॑ः । अच्छ॑ ।
यू॒यम् । पा॒त॒ । स्व॒स्तिऽभि॑ः । सदा॑ । नः॒ ॥ ६ ॥

हे सोम हरिर्हरितवर्णः पुनानः पूयमानस्त्वं स्तोत्रे अस्माभिः क्रियमाणेसति रायेधनार्थं अर्षं आगच्छ । ततस्ते त्वदीयोमदोमदकरोरसः भराय भृभर्त्सने । भर्त्सयन्ति शत्रूनत्रयोद्धार-इति भरःसंग्रामः । तदर्थमिन्द्रंगच्छतु । किंच सरथं देवैःसमानरथमास्थाय राधः अच्छ अस्माकं धनार्थंयाहि आगच्छ । यूयं नोस्मान् स्वस्तिभिः सदा पात त्वं रक्ष ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी–

प्रकाव्यं॑मु॒शने॑वब्रु॒वा॒णोदे॒वोदे॒वानां॒जनि॑माविवक्ति ।
महि॑व्रत॒ःशुचि॑बन्धुःपाव॒कःप॒दाव॑रा॒होअ॒भ्ये॑ति॒रेभ॑न् ॥ ७ ॥

प्र । काव्य॑म् । उ॒शना॑ऽइव । ब्रु॒वा॒णः । दे॒वः । दे॒वाना॑म् ।
जनि॑म । वि॒व॒क्ति॒ । महि॑ऽव्रतः । शुचि॑ऽबन्धुः । पा॒व॒कः ।
प॒दा । व॒रा॒हः । अ॒भि । ए॒ति॒ । रेभ॑न् ॥ ७ ॥

उशनेव एतन्नामकऋषिरिव काव्यं कविकर्म स्तोत्रं ब्रुवाणः उच्चारयन् देवःस्तोता अयमृषिः वृषगणोनाम देवानामिन्द्रादीनां जनिम जन्मानि प्रविवक्ति प्रकर्षेण ब्रवीति । वचपरिभाषणे व्यत्ययेनविकरणस्य श्लुः बहुलंछंदसीतिअभ्यासस्येत्वं । महिव्रतः प्रभूतकर्मा शुचिबन्धुः बध्नन्तिशत्रूनिति बन्धूनि तेजांसि बलानिवा दीप्ततेजस्कः पावकः पापानां शोधकः वराहः वरं च तदहः वराहः राजाहःसखिभ्यष्टजिति टच्समासान्तः । तस्मिन्नहनि अभिषूयमाणत्वेन तद्वान् अर्शआदित्वान्मत्वर्थीयःअच् तादृशःसोमः रेभन् शब्दंकुर्वन् पदा पदानि स्थानानि पात्राणि अभ्येति अभिगच्छति । यद्वा यथाकश्चनवराहः पदा पादेन भूमिं विक्रममाणः शब्दंकरोति तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

प्रहं॒सास॑स्तृ॒पलं॑म॒न्युमच्छा॒माद॒स्तं॑वृष॑गणाअयासुः ।
आ॒ङ्गू॒ष्यं॑१प॒वमा॑नं॒सखा॑योदु॒र्मर्षं॑सा॒कंप्रव॑दन्तिवा॒णम् ॥ ८ ॥

प्र । हं॒सासः॑ । तृ॒पल॑म् । म॒न्युम् । अच्छ॑ । अ॒मात् । अस्त॑म् ।
वृष॑ऽगणाः । अ॒या॒सुः॒ । आ॒ङ्गू॒ष्य॑म् । पव॑मानम् । सखा॑यः ।
दुः॒ऽमर्ष॑म् । सा॒कम् । प्र । व॒द॒न्ति॒ । वा॒णम् ॥ ८ ॥

हंसासः शत्रुभिर्हन्यमानाः हंसाइव चरन्तोवावृषगणाः एतन्नामकाऋषयः अमात् शत्रूणां बलात् त्रासिताःसन्तः तृपलं तृपलशब्दःक्षिप्रचारी तदुक्तंयास्केन–तृपलप्रभर्माक्षिप्रप्रहारीति । क्षि-

---

१ नि० ५. १२.।

Funding by IKS-MoE

प्रमहारिणंमन्युं शत्रूनभिहन्यमानं सोमं अच्छ अभिलक्ष्य अस्तं यज्ञगृहं प्रायासुः प्रयासिषुः प्रगच्छन्ति । ततः सखायः स्तुत्यस्तोतृत्वलक्षणेन संबन्धेन सखिभूताः स्तोतारः आंगूष्यं सर्वैरभिगंतव्यं यद्वा वोषशब्दस्य पृषोदरादित्वादांगूषइत्यादेशः आङ्अनुनासिकश्छान्दसः स्तोत्रार्हं दुर्मर्षं शत्रुभिर्दुर्धरं दुःसहं एवंविधंसोमं पवमानमुद्दिश्य वाणं वाद्यविशेषं साकं सहैवप्रवदन्ति प्रवादयन्ति तदुपलक्षितं गानंकुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सरं॑हतउरुगा॒यस्य॑जू॒तिंवृथा॒क्रीळ॑न्तंमिमते॒नगावः॑ ।
प॒री॒ण॒संकृ॑णुतेति॒ग्मशृ॑ङ्गो॒दिवा॒हरि॒र्ददृ॑शे॒नक्त॑मृ॒ज्रः ॥ ९ ॥

सः । रं॒ह॒ते॒ । उ॒रु॒ऽगा॒यस्य॑ । जू॒तिम् । वृथा॑ । क्रीळ॑न्तम् ।
मि॒म॒ते॒ । न । गावः॑ । प॒री॒ण॒सम् । कृ॒णु॒ते॒ । ति॒ग्मऽशृ॑ङ्गः ।
दिवा॑ । हरिः॑ । ददृ॑शे । नक्त॑म् । ऋ॒ज्रः ॥ ९ ॥

ससोमः रंहते अतिशीघ्रं गच्छतीत्यर्थः। उरुगायस्य बहुभिःस्तुत्यस्यात्मनोजूतिं गतिमनुसरन् तंवृथा अनायासेन क्रीळंतं विहरन्तं गच्छन्तंसोमं गावः अन्येगन्तारः नमिमते नपरिच्छिन्दन्ति तमनुगन्तुं नशक्नुवन्तीत्यर्थः । किंच तिग्मशृंगः शृणन्तिहिंसन्ति तमांसीति शृंगाणि तेजांसि तीक्ष्णतेजस्कः परीणसं बहुनामैतत् बहुविधतेजः कृणुते करोति अन्तरिक्षे वर्तमानोयः सोमः दिवा अहनि हरिर्हरितवर्णः ददृशे दृश्यते नप्रकाशतेइत्यर्थः । नक्तं रात्रौतु ऋज्रः ऋजुगामी विस्पष्टः प्रकाशयुक्तोदृश्यते दृशेः कर्मणिलिटिरूपं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इन्दु॑र्वा॒जीपव॑ते॒गोन्यो॑घा॒इन्द्रे॒सोमः॒सह॒इन्व॒न्मदा॑य ।
हन्ति॒रक्षो॒बाध॑ते॒पर्यरा॑ती॒र्वरि॑वःकृ॒ण्वन्वृ॒जन॑स्य॒राजा॑ ॥ १०॥१२॥

इन्दुः॑ । वा॒जी । प॒व॒ते॒ । गोऽन्यो॑घाः । इन्द्रे॑ । सोमः॑ । सहः॑ ।
इन्व॑न् । मदा॑य । हन्ति॑ । रक्षः॑ । बाध॑ते । परि॑ । अरा॑तीः ।
वरि॑वः । कृ॒ण्वन् । वृ॒जन॑स्य । राजा॑ ॥ १० ॥ १२ ॥

Funding by IKS-MoE

इन्दुः क्षरणशीलः वाजी बलवान् गोन्योघाः गमनशीलनीचीनाग्ररससंघातः इन्द्रे सहोबलकररसं इन्वन् प्रेरयन् सोमः मदाय तस्यमदार्थं पवते क्षरति । किंच रक्षःकुलं हन्ति हिनस्ति । किंच अरातीः अरातीन् शत्रून्परिबाधते परितः संहरति । कीदृशः वरिवोवरणीयं धनं कृण्वन् स्तोतॄणां कुर्वन् वृजनस्य बलस्यराजा ईशितासोमइति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी–

अ॒धधार॑या॒मध्वा॑पृचा॒नस्ति॒रोरोम॑पवते॒अद्रि॑दुग्धः ।
इन्दु॒रिन्द्र॑स्यस॒ख्यंजु॑षा॒णोदे॒वोदे॒वस्य॑मत्स॒रोमदा॑य ॥ ११ ॥

अध॑ । धार॑या । मध्वा॑ । पृ॒चा॒नः । ति॒रः । रोम॑ । प॒व॒ते॒ । अद्रि॑ऽदुग्धः ।
इन्दुः॑ । इन्द्र॑स्य । स॒ख्यम् । जु॒षा॒णः । दे॒वः । दे॒वस्य॑ । म॒त्स॒रः । मदा॑य ॥ ११ ॥

अधाथानन्तरं अद्रिदुग्धाः ग्रावभिर्दुग्धोभिषुतः सोमः मध्वा मदकारिण्याधारया पृचानः देवान्संपर्चयन् संयोजयन् रोम अविरोमभिः कृतं पवित्रं तिरस्तिरस्कृत्य व्यवधायकंकृत्वा पवते कलशेषु क्षरति । किंच इन्द्रस्यसख्यं सखिभावंकर्मवा जुषाणः सेवमानः देवोद्योतमानः मत्सरोमदकरइन्दुः सोमः देवस्येन्द्रस्य मदाय मदार्थं पवते क्षरति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

अ॒भिप्रि॒याणि॑पवतेपुना॒नोदे॒वोदे॒वान्त्स्वेन॒रसे॑नपृ॒ञ्चन् ।
इन्दु॒र्धर्मा॑ण्यृतु॒थावसा॑नो॒दश॒क्षिपो॑अव्यत॒सानो॒अव्ये॑ ॥ १२ ॥

अ॒भि । प्रि॒याणि॑ । प॒व॒ते॒ । पु॒ना॒नः । दे॒वः । दे॒वान् । स्वेन॑ । रसे॑न ।
पृ॒ञ्चन् । इन्दुः॑ । धर्मा॑णि । ऋ॒तु॒ऽथा । वसा॑नः । दश॑ ।
क्षिपः॑ । अ॒व्य॒त । सानौ॑ । अव्ये॑ ॥ १२ ॥

प्रियाणि प्रीणयितॄणि धर्माणि धारकाणि तेजांसि ऋतुथा कालेकाले वसान आच्छादयन् इन्दुः सोमः पुनानः पूयमानः सन् अभिपवते कलशानभिलक्ष्य क्षरति । कीदृशः देवः संक्रीडनशीलः स्वेन आत्मीयेनरसेन देवानिन्द्रादीन् पृंचन् संपर्चयन् संयोजयन् तमिमं दश दशसंख्याकाः क्षिपः अंगुलिनामैतत् कर्मार्थं प्रेर्यंतइति तत्संख्याकाअंगुलयः सानौ समुच्छ्रिते अव्ये

अविभवेपवित्रे अव्यत गमयन्ति यद्वा अत्र पवित्रे पूयमानंसोमं अव्यत गच्छन्ति वीगत्यादिषु लङिव्यत्ययेनात्मनेपदं ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

वृषा॒शोणो॑अभि॒कनि॑क्रद॒द्गान॒दय॑न्नेतिपृथि॒वीमु॒तद्याम् ।
इन्द्र॑स्येवव॒ग्नुराश्रृ॑ण्वआ॒जौप्र॑चे॒तय॑न्नर्षति॒वाच॒मेमाम् ॥ १३ ॥

वृषा॑ । शोण॑ः । अ॒भि॒ऽकनि॑क्रदत् । गाः । न॒दय॑न् । ए॒ति॒ । पृथि॒वीम् ।
उ॒त । द्याम् । इन्द्र॑स्यऽइव । व॒ग्नुः । आ । श्रृ॒ण्वे॒ । आ॒जौ ।
प्र॒ऽचे॒तय॑न् । अ॒र्ष॒ति॒ । वाच॑म् । आ । इ॒माम् ॥ १३ ॥

शोणः शोणवर्णोवृषा कश्चिद्वृषभः गाः पशून् अभिकनिक्रदत् अभिलक्ष्य शब्दंकरोति । एवं गाः स्तुतीः विश्रयणार्थं पयसोदोग्ध्रीर्धेनूः वा अभिकनिक्रदत् अभिशब्दायमानः तदेवाह नदयन् शब्दमुत्पादयन् सोमः पृथिवीं उतापिच द्यां एतौलोकौ एति गच्छति । किंच वग्नुः वाङ्नामैतत् तस्य वाक् सुशब्दः आजौ संग्रामे इन्द्रस्येव इन्द्रस्यशब्दइव आश्रृण्वे सर्वैः श्रूयते । ततः प्रचेतयन् आत्मानं सर्वेषां प्रज्ञापयन् इमां वाचमार्षति समंताद्गमयति उच्चैः शब्दायतेइत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

र॒साय्य॒ःपय॑सा॒पिन्व॑मानई॒रय॑न्नेषि॒मधु॑मन्तमं॒शुम् ।
पव॑मानःसन्त॒निमे॑षिकृ॒ण्वन्निन्द्रा॑यसोमपरिषि॒च्यमा॑नः ॥ १४ ॥

र॒साय्य॑ः । पय॑सा । पिन्व॑मानः । ई॒रय॑न् । ए॒षि॒ । मधु॑ऽमन्तम् ।
अं॒शुम् । पव॑मानः । स॒म्ऽत॒निम् । ए॒षि॒ । कृ॒ण्वन् ।
इन्द्रा॑य । सो॒म॒ । प॒रि॒ऽसि॒च्यमा॑नः ॥ १४ ॥

हे सोम रसाय्यः रसेरौणादिकआय्यप्रत्ययः । आस्वाद्यः पयसायुक्तः पिन्वमानः क्षरन् त्वं ईरयन् शब्दंप्रेरयन् मधुमन्तं माधुर्योपेतं अंशुं रसभावं एषि प्राप्नोषि । अंशुःशमष्टमात्रोभवतीतियास्कः[1] । अनेन सोमरसोभिधीयते । किंच हेसोम परिषिच्यमानः अद्भिः परिषिक्तस्त्वं प-

---

[1] नि० २. ५. ।

Funding by IKS-MoE

वमानः पवित्रेपूयमानःसन् संतनिं तनुविस्तारे इप्रत्ययः संततांधारां कृण्वन्कुर्वन्निन्द्राय इंद्रार्थं एषि गच्छसि ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी–

ए॒वाप॑वस्वमदि॒रोमदा॑योदग्रा॒भस्य॑न॒मय॑न्वध॒स्नैः ।
परि॒वर्णं॒भर॑माणो॒रुश॑न्तंग॒व्युर्नो॑अर्ष॒परि॑सोमसि॒क्तः ॥ १५ ॥ १३॥

ए॒व । प॒व॒स्व॒ । म॒दि॒रः । मदा॑य । उ॒द॒ऽग्रा॒भस्य॑ । न॒मय॑न् ।
व॒ध॒ऽस्नैः । परि॑ । वर्ण॑म् । भर॑माणः । रुश॑न्तम् । ग॒व्युः ।
न॒ः । अ॒र्ष॒ । परि॑ । सो॒म॒ । सि॒क्तः ॥ १५ ॥ १३ ॥

हेसोम मदिरोमदकरस्त्वं उदग्राभस्य क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणःसंप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थेबहुलमितिषष्ठी । उदग्राभं उदकग्राहिणंमेघं वधस्नैः हननसाधनैरायुधैः नमयन् वृष्ट्यर्थंप्रह्वीकुर्वन् मदाय मदार्थमेव पवस्व एवं पात्रेषुक्षर । किंच रुशंतं आरोचमानं श्वेतं वर्णं परिभरमाणः परितोबिभ्रत् सिक्तः पवित्रेसिच्यमानस्त्वं गव्युः नोस्माकं गाइच्छन् पर्यर्ष परिगच्छ॥ १५॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षोडशी–

जु॒ष्ट्वीन॑इन्दोसु॒पथा॑सु॒गान्यु॒रौप॑वस्व॒वरि॑वाँसिकृ॒ण्वन् ।
घ॒नेव॒विष्व॑ग्दुरि॒तानि॑वि॒घ्नन्नधि॒ष्णुना॑धन्व॒सानो॒अव्ये॑ ॥ १६ ॥

जु॒ष्ट्वी । न॒ः । इ॒न्दो॒ इति॑ । सु॒ऽपथा॑ । सु॒ऽगानि॑ । उ॒रौ । प॒व॒स्व॒ ।
वरि॑वांसि । कृ॒ण्वन् । घ॒नाऽइ॑व । विष्व॑क् । दु॒ःऽइ॒तानि॑ ।
वि॒ऽघ्नन् । अधि॑ । स्नुना॑ । ध॒न्व॒ । सानौ॑ । अव्ये॑ ॥ १६ ॥

हे इन्दो दीप्त पवमान जुष्ट्वी स्नात्व्यादयश्चेतिनिपातितः स्तुतिभिः प्रीतोभूत्वा नोस्माकं सुपथा सुपथानि वैदिकमार्गान् तथा वरिवांसि वरणीयानि धनानि सुगानि सुगमनानि सुप्राप्तव्यानि कृण्वन् कुर्वन् । उरौ विस्तीर्णे द्रोणकलशे पवस्व क्षर । किंच घनेव घनीभूतेन लोहमयेनायुधेनेव विष्वक् सर्वतोदुरितानि दुःप्राप्तव्यानि रक्षांसि विघ्नन् हिंसन् सानौ समुच्छ्रितेदेशे अव्येअविभवे स्नुना स्रवता धारासंघेन अधिधन्व अधिगच्छ । धविर्गत्यर्थः ॥ १६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तदशी—

वृ॒ष्टिंनो॑अर्षदि॒व्यांजि॑ग॒त्नुमिळा॑वतींश॒ंगयीं॑जी॒रदा॑नुम् ।
स्तुकेव॑वी॒ताधन्वा॑विचि॒न्वन्बन्धूँ॑रि॒माँअव॑राँइन्दोवा॒यून् ॥ १७ ॥

वृ॒ष्टिम् । न॒ः । अ॒र्ष॒ । दि॒व्याम् । जि॒ग॒त्नुम् । इळा॑ऽवतीम् ।
श॒म्ऽगयी॑म् । जी॒रऽदा॑नुम् । स्तुका॑ऽइव । वी॒ता । ध॒न्व॒ । वि॒ऽचि॒न्वन् ।
बन्धू॑न् । इ॒मान् । अव॑रान् । इ॒न्दो॒ इति॑ । वा॒यून् ॥ १७ ॥

हे सोम नोस्माकं वृष्टिं अर्ष गमय। कीदृशीं दिव्यां दिविभवां जिगत्नुं गमनशीलां इरावतीं अन्नवतीं शंगयीं सुखस्यनिवासभूतां जीरदानुं क्षिप्रदानोपेतां। किंच हे इन्दो त्वं स्तुकेववीता कांतानि स्तुकशब्दोपत्यवचनः अपत्यानि यथाविचिनोषि तद्वत् बन्धून् स्तुत्यस्तोतृत्वेन बन्धुभूतान् अवरान् अवरदेशेस्थितान् पार्थिवान् वायून् त्वां अभिगच्छत इमानस्मान्विचिन्वन् धनादिप्रदानार्थं गवेषमाणःसन् धन्व गच्छ ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

ग्र॒न्थिंनविष्यं॑ग्र॒थि॒तंपु॑ना॒नऋ॒जुंच॑गा॒तुंवृ॒जि॒नंच॑सोम ।
अत्यो॒नक्र॑दो॒हरि॒रासृ॑जा॒नोमर्यो॑देवधन्वप॒स्त्या॑वान् ॥ १८ ॥

ग्र॒न्थिम् । न । वि । स्य॒ । ग्र॒थि॒तम् । पु॒ना॒नः । ऋ॒जुम् । च॒ ।
गा॒तुम् । वृ॒जि॒नम् । च॒ । सो॒म॒ । अत्यः॑ । न । क्र॒द॒ः । हरि॑ः ।
आ । सृ॒जा॒नः । मर्यः॑ । दे॒व॒ । ध॒न्व॒ । प॒स्त्य॑ऽवान् ॥ १८ ॥

पुनानः पूयमानस्त्वं ग्रथितं पापैर्बद्धं मां विष्य मुंच पापेभ्योविश्लेषय। कथमिव ग्रंथिंन यथाकश्चित् ग्रंथिंविश्लेषयति षोन्तकर्मणीति अस्यलोटिरूपं । किंच हेसोम त्वं ऋजुं अवक्रं गातुं मार्गं च वृजिनं बलं च मह्यं देहि । हरिर्हरितवर्णस्त्वं आसृजानः पात्रेष्वासृज्यमानःसन् अत्योन अतनशीलोश्वइव क्रदः क्रंदसि शब्दायसे । किंच हेदेव मर्त्योमनुष्यहितो मारकोहिंसकोवा शत्रूणां पस्त्यवान् पस्त्यंगृहं तद्वांस्त्वं धन्व मामभिगच्छ कलशान्वा ॥ १८॥

Funding by IKS-MoE

अथैकोनविंशी—

जुष्टो॒मदा॑यदे॒वता॑तइन्दो॒परि॒ष्णुना॑धन्व॒सानो॒अव्ये॑ ।
स॒हस्र॑धारःसुर॒भिरद॑ब्धः॒परि॑स्रव॒वाज॑सातौनृ॒षह्ये॑ ॥ १९ ॥

जुष्टः॑ । मदा॑य । दे॒वऽता॑ते । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्नुना॑ ।
ध॒न्व॒ । सानौ॑ । अव्ये॑ । स॒हस्र॑ऽधारः । सु॒र॒भिः । अद॑ब्धः ।
परि॑ । स्र॒व॒ । वाज॑ऽसातौ । नृ॒ऽसह्ये॑ ॥ १९ ॥

हेइन्दो मदाय जुष्टः पर्याप्तस्त्वं देवताते देवैस्ततेयज्ञे सानौ समुच्छ्रूते अव्ये अविभवे स्नुनाश्रयणशीलेन धारासंघेन सह परिधन्व परिगच्छ सहस्रधारः बहुधारोपेतः सुरभिः सुगन्धिभिः त्वं अदब्धः नकैश्चित् हिंसितः सन् वाजसातौ अन्नलाभाय निमित्ते नृसह्ये नृभिः सोढव्येयुद्धे परिस्रव परितोगच्छ ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अ॒र॒श्मानो॒येर॒थाअयु॑क्ता॒अत्या॑सो॒नस॑सृजा॒नास॑आ॒जौ ।
ए॒तेशु॒क्रासो॑धन्वन्ति॒सोमा॒देवा॑स॒स्ताँउप॑याता॒पिब॑ध्यै ॥ २०॥१४॥

अ॒र॒श्मानः॑ । ये । अ॒र॒थाः । अयु॑क्ताः । अत्या॑सः । न ।
स॒सृ॒जा॒नासः॑ । आ॒जौ । ए॒ते । शु॒क्रासः॑ । ध॒न्व॒न्ति॒ । सोमाः॑ ।
दे॒वासः॑ । तान् । उप॑ । या॒त॒ । पिब॑ध्यै ॥ २० ॥ १४ ॥

अरश्मानोरश्मिवर्जिता रज्जुवर्जिताइतियावत् अरथारथवर्जिताः अयुक्ताः कुत्रापिननियुक्ताः अबद्धाइत्यर्थः एतादृशाये आजौ युद्धे ससृजानासः सृज्यमानाः अत्यासोन अश्वायथा त्वरयालक्ष्यं गच्छन्ति तद्वत् आजौ अजन्ति कर्मकरणार्थमृत्विजोत्रेति आजिर्यज्ञस्तस्मिन् सृज्यमानाः शुक्रासः शुक्रादीप्यमाना एतेसोमाः धन्वन्ति क्षिप्रं कलशानभिगच्छन्ति । अथप्रत्यक्षः हेदेवासोदेवाः तानागच्छतः सोमान्पिबध्यैपानायउपयातउपगच्छत ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकविंशी–

ए॒वान॑इन्दोअ॒भिदे॒ववी॑तिं॒परि॑स्रव॒नभो॒अर्ण॑श्च॒मूषु॑ ।
सोमो॑अ॒स्मभ्यं॒काम्यं॑बृ॒हन्तं॑र॒यिंद॑दातुवी॒रव॑न्तमु॒ग्रम् ॥ २१ ॥

ए॒व । नः॒ । इ॒न्दो॒ इति॑ । अ॒भि । दे॒वऽवी॑तिम् । परि॑ । स्र॒व॒ ।
नभः॑ । अर्णः॑ । च॒मूषु॑ । सोमः॑ । अ॒स्मभ्य॑म् । काम्य॑म् । बृ॒हन्त॑म् ।
र॒यिम् । द॒दा॒तु॒ । वी॒रऽव॑न्तम् । उ॒ग्रम् ॥ २१ ॥

हे इन्दो सोम नोस्मदीयमेव देववीतिं देवानांवीतिर्भक्षणं गमनंवा यस्मिन् देववीतिर्यज्ञः तमभिलक्ष्य नभोनभसोद्युलोकात् अर्णउदकं अनेनपवित्रान्निर्गतः सोमरसोभिधीयते तं रसं चमूषु चमसेषु परिस्रव परितःक्षर । ततः सोमः काम्यं काम्यमानं बृहन्तं प्रवृद्धं वीरवन्तं पुत्रयुक्तं उग्रमुद्गूर्णबलं रयिं धनं अस्मभ्यं ददातु प्रयच्छतु ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी–

तक्ष॒द्यदी॒मन॑सो॒वेन॑तो॒वाग्ज्येष्ठ॑स्यवा॒धर्म॑णि॒क्षोरनी॑के ।
आदी॑माय॒न्वर॒मावा॑वशा॒नाजुष्टं॒पतिं॑क॒लशे॒गाव॒इन्दु॑म् ॥ २२ ॥

तक्ष॑त् । यदि॑ । मन॑सः । वेन॑तः । वाक् । ज्येष्ठ॑स्य । वा॒ । धर्म॑णि ।
क्षोः । अनी॑के । आत् । ई॒म् । आ॒य॒न् । वर॑म् । आ । वा॒व॒शा॒नाः ।
जुष्ट॑म् । पति॑म् । क॒लशे॑ । गाव॑ः । इन्दु॑म् ॥ २२ ॥

वेनतः वेनोवेनतेःकान्तिकर्मणइतियास्कः[1] । कामयमानस्य मनसः मन्यतेःस्तुतिकर्मणः स्तोतुर्वाक् स्तुतिलक्षणायद्येनंतक्षत् संस्करोति वाशब्दउपमार्थे यथा धर्मणि निमित्तात्कर्मसंयोगइतिसप्तमी धारकं योगक्षेमविषयं कर्मोद्दिश्य क्षोःशब्दायमानस्य अनीके संग्राममुखे तत्र स्थितस्य जानपदिकस्य वाक् ज्येष्ठस्य द्वितीयार्थेषष्ठी प्रशस्यतमं राजानं यथास्तौति तथास्तोतुर्वाक् सोमंस्तौतीत्यर्थः । आदनंतरमेव वरं वरणीयं जुष्टं देवानां मदायपर्याप्तं पतिं सर्वस्य पालकं कलशे स्थितं इन्दुं ईमेनं सोमं वावशानाः कामयमानाः गावआयन् पयसा स्वीये नमि श्रयितुमागच्छंति ॥ २२ ॥

---

[1] नि० १०. ३८.।

अथ त्रयोविंशी–

प्रदा॑नुदोदि॒व्योदा॑नुपि॒न्वऋ॒तमृ॒ताय॑पवतेसुमे॒धाः ।
ध॒र्मा॑भु॑वद्वृज॒न्य॑स्य॒राजा॒प्रर॒श्मिभि॑र्द॒शभि॑र्भा॑रि॒भूम॑ ।। २३ ।।

प्र । दा॒नु॒ऽदः । दि॒व्यः । दा॒नु॒ऽपि॒न्वः । ऋ॒तम् । ऋ॒ताय॑ । प॒व॒ते॒ ।
सु॒ऽमे॒धाः । ध॒र्मा॑ । भु॒व॒त् । वृ॒ज॒न्य॑स्य । राजा॑ । प्र ।
र॒श्मिऽभिः॑ । द॒शऽभिः॑ । भा॒रि॒ । भूम॑ ।। २३ ।।

दिव्योदिविभवः दानुदः दातृभ्योधनादीनांदाता तदेवाह दानुपिन्वः पिविसेचने कर्मण्यणित्यण् दातृभ्यः कामानां रक्षयिता सुमेधाः शोभनप्रज्ञः सोमः ऋताय सत्यभूतायेन्द्राय तं सत्यभूतमात्मीयं रसंपवते प्रकर्षेण क्षरति । राजा दीप्यमानः सोमः वृजन्यस्य साधुबलस्य धर्मा धारयिता भुवद्भवति । किंच दशभिः एतत्संज्ञकाभीरश्मिभिः कर्मकरणार्थमश्नुवानाभिः अंगुलिभिः भूम प्रभूतं प्रभारि प्रभार्यंते चिणिरूपं ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी–

प॒वित्रे॑भिः॒पव॑मानोनृ॒चक्षा॒राजा॑दे॒वाना॑मु॒तमर्त्या॑नाम् ।
द्वि॒ताभु॑वद्रयि॒पती॑रयी॒णामृ॒तंभ॑र॒त्सुभृ॑त॒ंचार्विन्दु॑ः ।। २४ ।।

प॒वित्रे॑भिः । पव॑मानः । नृ॒ऽचक्षाः॑ । राजा॑ । दे॒वाना॑म् । उ॒त ।
मर्त्या॑नाम् । द्वि॒ता । भु॒व॒त् । र॒यि॒ऽपतिः॑ । र॒यी॒णाम् ।
ऋ॒तम् । भ॒र॒त् । सुऽभृ॑तम् । चारु॑ । इन्दुः॑ ।। २४ ।।

पवित्रेभिः पवित्रैः पवमानः पूयमानः नृचक्षाः नृणांफलाफलयोः द्रष्टा अथ देवानामिन्द्रादीनां उतापिच मर्त्यानां मनुष्याणां एवमुभयेषां जनानां राजा रयिपतिः धनस्यपतिः नत्वल्पस्यपतिः किंतु रयीणां बहूनां धनानांस्वामी । वृत्यवृत्तिभ्यांस्वामित्वं बाहुल्यंच विवक्ष्यते । ईदृशः सोमः द्विता द्विधा देवेष्वपिच मनुष्येषु भुवत् भवति । सोयमिन्दुः सोमः सुभृतं संभृतं चारु कल्याणं ऋतमुदकं भरत बिभर्ति ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी–

अर्वाँइव॒श्रव॑सेसा॒तिमच्छेन्द्र॑स्यवा॒योर॒भिवी॒तिम॑र्ष ।
सनः॑स॒हस्रा॑बृह॒तीरिषो॑दा॒भवा॑सोमद्रविणो॒वित्पु॑ना॒नः ।। २५।।१५ ।।

अर्वा॑न्ऽइव । श्रव॑से । सा॒तिम् । अच्छ॑ । इन्द्र॑स्य । वा॒योः । अ॒भि ।
वी॒तिम् । अ॒र्ष॑ । सः । न॒ः । स॒हस्रा॑ । बृ॒ह॒तीः । इष॑ः । दा॒ः । भव॑ ।
सो॒म॒ । द्र॒वि॒ण॒ःऽवित् । पु॒ना॒नः ॥ २५ ॥ १५ ॥

हेसोम अन्नार्थं युद्धे अर्वानिव अश्वोयथा गच्छति तद्वत् त्वं श्रवसे अस्माकमन्नार्थं तथा सातिमच्छ धनलाभंप्रति इन्द्रस्य वायोश्ववीतिं पानमभ्यर्ष अभिगच्छ । ऐन्द्रवायवग्रहे हि इन्द्रवायू सह सोमंपिबतइति सहोपादानं । सत्वं सहस्रा सहस्राणि बहुविधानि बृहतीः बृंहितानि प्रवृद्धानि इषोन्नानि नोस्मभ्यं दाः प्रयच्छ । हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं नोस्मभ्यं द्रविणोवित् धनस्य लंभयिता भव । द्रविणशब्दात्सर्वप्रातिपदिकेभ्योलालसायांसुग्वक्तव्यइति सुगागमः ॥ २५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षड्विंशी—

दे॒वा॒व्यो॑नःपरिषि॒च्यमा॑ना॒ःक्षयं॑सु॒वीरं॑धन्वन्तु॒सोमा॑ः ।
आ॒य॒ज्यव॑ःसु॒म॒तिं॑वि॒श्ववा॑रा॒होता॑रो॒नदि॑वि॒यजो॑म॒न्द्रत॑माः॥२६॥

दे॒व॒ऽअ॒व्य॑ः । न॒ः । प॒रि॒ऽसि॒च्यमा॑नाः । क्षय॑म् । सु॒ऽवीर॑म् । ध॒न्व॒न्तु॒ ।
सोमा॑ः । आ॒ऽय॒ज्यव॑ः । सु॒ऽम॒तिम् । वि॒श्वऽवा॑राः ।
होता॑रः । न । दि॒वि॒ऽयज॑ः । म॒न्द्रऽत॑माः ॥ २६ ॥

देवाव्यः अवतेस्तर्पणार्थस्य अवितृस्तृतन्त्रिभ्यईरिति ईप्रत्ययः । उदात्तस्वरितयोर्यणइति जसःस्वरितत्वं । देवानां तर्पयितारः परिषिच्यमानाः परितः पात्रेषु सिच्यमानाः सोमाः नोस्माकं सुवीरंशोभनपुत्रं क्षयं गृहं धन्वन्तु प्रेरयन्तु । कीदृशाः सुमतिं शोभनमतिं यजमानं आयज्यवः यष्टुमिच्छवः विश्ववाराः विश्वैर्वरणीयाः होतारोन होतारोयथा देवानिन्द्रादीन् स्तुवन्ति एवं दिवियजः दिवि द्युलोकस्थितानिन्द्रादीन् देवान् यजन्तः । दिव्शब्दे तत्पुरुषेकृतिबहुलमिति सप्तम्याअलुक् । मन्द्रतमाः अत्यन्तंमदकराः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी–

ए॒वादे॑वदे॒वता॑तेपवस्वम॒हेसो॑म॒प्सर॑सेदे॒व॒पानः॑ ।
म॒हश्चि॒द्धिष्मसि॑हि॒ताःस॑म॒र्ये॑कृ॒धिसु॑ष्ठा॒नेरोद॑सीपुना॒नः ॥ २७ ॥

ए॒व । दे॒व॒ । दे॒वऽता॑ते । प॒व॒स्व॒ । म॒हे । सो॒म॒ । प्सर॑से । दे॒व॒ऽपानः॑ ।
म॒हः । चि॒त् । हि । स्मसि॑ । हि॒ताः । स॒ऽम॒र्ये॑ । कृ॒धि ।
सु॒स्था॒ने इति॑ सु॒ऽस्था॒ने । रोद॑सी॒ इति॑ । पु॒ना॒नः ॥ २७ ॥

हेदेव द्योतमान स्तोतव्य वा हेसोम देवपानः देवैःपातव्यस्त्वं देवताते देवैस्तते वितते यज्ञे महे महते प्सरसे भक्षणाय देवानांपानाय एव एवं पवस्व क्षर । ततोवयं हिताः त्वयाप्रेरिताःसन्तः समर्ये मरणधर्मरहिते संग्रामे महश्चित् महतोबलाधिकानपि शत्रून् स्मसिहि अभिभवेम खलु । किंच पुनानः पूयमानस्त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यौ सुस्थाने अस्माकं शोभनावासस्थाने सत्यौ कृधि कुरु ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी–

अश्वो॒नक्रं॑दो॒वृष॑भिर्यु॒जा॒नःसिं॒होनभी॒मोमन॑सो॒जवी॑यान् ।
अ॒र्वा॒चीनैः॑प॒थिभि॒र्ये॑रजि॑ष्ठा॒आप॑वस्वसौमन॒सं॑न॑इन्दो ॥ २८ ॥

अश्वः॑ । न । क्र॒द॒ः । वृष॑ऽभिः । यु॒जा॒नः । सिं॒हः । न । भी॒मः ।
मन॑सः । जवी॑यान् । अ॒र्वा॒चीनैः॑ । प॒थिऽभिः॑ । ये । रजि॑ष्ठाः ।
आ । प॒व॒स्व॒ । सौ॒म॒न॒सम् । न॒ः । इ॒न्दो॒ इति॑ ॥ २८ ॥

हेसोम वृषभिर्ऋत्विग्भिः सोममभिषुण्वद्भिः युजानोयोज्यमानस्त्वं अश्वोन अश्वइव क्रदः क्रन्दसि शब्दायसे । कीदृशः सिंहोन सिंहइव भीमः शत्रूणां भयंकरः तथा मनसोपि जवीयान् वेगवत्तरः अर्वाचीनैः अभिमुखैः पथिभिर्मार्गैः येमार्गाः रजिष्ठाः अत्यन्तमृजवोभवन्ति विभाषर्जोश्छन्दसीतिऋकारस्यरादेशः । हेइन्दो दीप्यमान सोम तैर्मार्गैः नोस्माकं सौमनसं सौमनस्यं आपवस्व आप्रापय ॥ २८ ॥

अथैकोनत्रिंशी–

शतंधारादेवजाताअसृग्रन्त्सहस्रमेनाःकवयोमृजन्ति ।
इन्दोसनित्रंदिवआपवस्वपुरएतासिमहतोधनस्य ॥ २९ ॥

शतम् । धाराः । देवऽजाताः । असृग्रन् । सहस्रम् । एनाः ।
कवयः । मृजन्ति । इन्दो इति । सनित्रम् । दिवः । आ ।
पवस्व । पुरःऽएता । असि । महतः । धनस्य ॥ २९ ॥

हे सोम देवजाताः देवार्थं प्रादुर्भूताः शतं शतसंख्याकाः त्वदीयाधाराः असृग्रन् सृज्यन्ते । ततः कवयः क्रान्तदर्शिनः ऋत्विजः सहस्रं बहुविधाः एनाः त्वदीयाधाराः मृजन्ति अलंकुर्वन्ति यद्वा सहस्रमनेकधामृजन्ति शोधयन्ति । हेइन्दो सनित्रं भजनसाधनं दिवोद्युलोकात् अस्माकं पुत्रादीनांच आपवस्व आप्रापय । कुतोऽस्यधनमितिचेत् तत्राह महतः प्रभूतधनस्य पुरएता पुरतोगंतासि भवसि तस्माद्देहि इति ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशी–

दिवोनसर्गाअससृग्रमह्नांराजानमित्रंप्रमिनातिधीरः ।
पितुर्नपुत्रःक्रतुभिर्यतानआपवस्वविशेअस्याअजीतिम् ॥३०॥१६॥

दिवः । न । सर्गाः । अससृग्रम् । अह्नाम् । राजा । न । मित्रम् ।
प्र । मिनाति । धीरः । पितुः । न । पुत्रः । क्रतुऽभिः । यतानः ।
आ । पवस्व । विशे । अस्यै । अजीतिम् ॥ ३० ॥ १६ ॥

दिवोन यथादिवोद्योतमानस्य आदित्यस्याह्नां संबन्धिनः सर्गारश्मयः अससृग्रं विसृज्यन्ते तद्वत् सोमस्य सर्गाः सृज्यन्ते इतिसर्गाधाराः विसृज्यन्ते सृजेर्व्यत्ययेनकर्मार्थेलङिबहुलंछन्दसीतिशस्यश्लुः झेरमादेशश्छांदसः । धीरः प्राज्ञोराजा अयंसोमः मित्रं सखायं नप्रमिनाति नहिनस्ति क्रतुभिः कर्मभिर्यतानोयतमानः पुत्रः पितुर्न पितुर्यथा अपराभवंकरोति तद्वत् कर्मभिर्यतमानस्त्वं अस्यै विशे प्रजायै अजीतिं अपराजितिं अपराभवं आपवस्व आप्रापय यथा नपराजिताभवन्ति तथाकुर्वित्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकत्रिंशी–

प्रते॒धारा॒मधु॑मतीरसृग्र॒न्वारा॒न्यत्पू॒तोअ॒त्येष्यव्या॑न् ।
पव॑मान॒पव॑से॒धाम॒गोनां॑जज्ञा॒नःसूर्य॑म॑पिन्वोअ॒र्कैः ॥ ३१ ॥

प्र । ते॒ । धाराः॑ । मधु॑ऽमतीः । अ॒सृ॒ग्र॒न् । वारा॑न् । यत् । पू॒तः ।
अ॒ति॒ऽएषि॑ । अव्या॑न् । पव॑मान । पव॑से । धाम॑ । गोना॑म् ।
ज॒ज्ञा॒नः । सूर्य॑म् । अ॑पि॒न्व॒ः । अ॒र्कैः ॥ ३१ ॥

ते तव स्वभूता मधुमतीः मधुमत्योधाराः प्रासृग्रन् तदाप्रसृज्यन्ते यद्यदा पूतोवसतीवरीभिः त्वं अव्यानविभवान् वारान् वालान् पवित्राण्यत्येषि अतीत्य गच्छसि । किंच हेपवमान गोनां गवांधाम धारकं पयोलक्षीकृत्य पवसे ततः जज्ञानः जायमानस्त्वं अर्कैरर्चनीयैः स्वतेजोभिः सूर्यमादित्यमपिन्वः पूरयसि ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशी–

कनि॑क्रद॒दनु॒पन्था॑मृ॒तस्य॑शु॒क्रोविभा॑स्य॒मृत॑स्य॒धाम॑ ।
सइन्द्रा॑यपवसेमत्स॒रवा॑न्हिन्वा॒नोवाचं॑म॒तिभिः॑कवी॒नाम् ॥ ३२ ॥

कनि॑क्रदत् । अनु॑ । पन्था॑म् । ऋ॒तस्य॑ । शु॒क्रः । वि । भा॒सि॒ ।
अ॒मृत॑स्य । धाम॑ । सः । इन्द्रा॑य । प॒व॒से॒ । म॒त्स॒रऽवा॑न् ।
हि॒न्वा॒नः । वाच॑म् । म॒तिऽभिः॑ । क॒वी॒नाम् ॥ ३२ ॥

अभिषूयमाणः सोमः ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य पंथां पंथानं मार्गमनु कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दायते । अथप्रत्यक्षः अमृतस्यामरणधर्मस्य धाम स्थानभूतः मरणरहितइत्यर्थः । तादृशः शुक्रः शुक्लवर्णः त्वं विभासि विशेषेणराजसि मत्सरवान् मदकररसयुक्तः सत्वं इन्द्रायेन्द्रार्थं पवसे क्षरसि । कीदृशः कवीनां स्तोतॄणां मतिभिः सह वाचं शब्दं हिन्वानः प्रेरयन् पवसे ॥ ३२ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशी–

दि॒व्यःसु॑प॒र्णोव॑चक्षिसोम॒पिन्व॒न्धारा॒ःकर्म॑णादे॒ववी॑तौ ।
एन्दो॑विशक॒लशं॑सोम॒धानं॒क्रन्द॑न्निहि॒सूर्य॒स्योप॑र॒श्मिम् ॥ ३३ ॥

Funding by IKS-MoE

दि॒व्यः । सु॒ऽप॒र्णः । अव॑ । च॒क्षि॒ । सो॒म॒ । पिन्व॑न् । धारा॑ः ।
कर्म॑णा । दे॒वऽवी॑तौ । आ । इ॒न्दो॒ इति॑ । वि॒श॒ । क॒लश॑म् ।
सो॒म॒ऽधान॑म् । क्रन्द॑न् । इ॒हि॒ । सूर्य॑स्य । उप॑ । र॒श्मिम् ॥ ३३ ॥

हे सोम दिव्योदिविभवः सुपर्णः सुपतनस्त्वं अवचक्षि अवस्तात् पश्य च । चष्टेर्लेटिसिपिव्यत्ययेनपरस्मैपदं । किंकुर्वन् देववीतौ देवानां हविर्भक्षणस्थानेयज्ञे कर्मणा धाराः पिन्वन् क्षरन् । किंच हे इन्दो सोमधानं कलशं आविश क्रन्दन्शब्दायमानस्त्वं सूर्यस्य प्रेरकस्यादित्यस्य रश्मिकान्तिमुपोहि उपगच्छ ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशी—

ति॒स्रोवाच॑ईरयति॒प्रवह्नि॑र्ऋ॒तस्य॑धी॒तिंब्रह्म॑णोमनी॒षाम् ।
गावो॑यन्ति॒गोप॑तिंपृ॒च्छमा॑ना॒ःसोमं॑यन्तिम॒तयो॑वावशा॒नाः ॥ ३४ ॥

ति॒स्रः । वाच॑ः । ई॒र॒य॒ति॒ । प्र । वह्नि॑ः । ऋ॒तस्य॑ । धी॒तिम् ।
ब्रह्म॑णः । म॒नी॒षाम् । गाव॑ः । य॒न्ति॒ । गोऽप॑तिम् । पृ॒च्छमा॑नाः ।
सोम॑म् । य॒न्ति॒ । म॒तय॑ः । वा॒व॒शा॒नाः ॥ ३४ ॥

वह्निर्वोढा यजमानः तिस्रोवाचः ऋग्यजुःसामात्मिकाः स्तुतीः प्रेरयति । तथा ऋतस्य यज्ञस्यधीतिं धारयित्रीं ब्रह्मणःपरिवृढस्य सोमस्य मनीषां मनसईशित्रीं कल्याणीं वाचं च प्रेरयति । किंच गोपतिं वृषभंयथा गावोभिगच्छन्ति तद्वत् । गवांस्वामिनं सोमं गावः पृच्छमानाः पृच्छंत्यः सत्योयन्ति स्वपयसामिश्रयितुमभिगच्छन्ति । तथा वावशानाः कामयमानाः मतयः स्तोतारः सोमं यन्ति स्तोतुमभिगच्छन्ति ॥ ३४ ॥

अथ पंचत्रिंशी—

सोमं॒गावो॑धे॒नवो॑वावशा॒नाःसोमं॒विप्रा॑म॒तिभि॑ःपृ॒च्छमा॑नाः ।
सोम॑ःसु॒तःपू॑यतेअ॒ज्यमा॑न॒ःसोमे॑अ॒र्कास्त्रि॒ष्टुभ॒ःसंन॑वन्ते ॥ ३५ ॥ १७ ॥

सोम॑म् । गाव॑ः । धे॒नव॑ः । वा॒व॒शा॒नाः । सोम॑म् । विप्रा॑ः ।
म॒तिऽभि॑ः । पृ॒च्छमा॑नाः । सोम॑ः । सु॒तः । पू॒य॒ते॒ । अ॒ज्यमा॑नः ।
सोमे॑ । अ॒र्काः । त्रि॒ऽस्तुभ॑ः । सम् । न॒व॒न्ते॒ ॥ ३५ ॥ १७ ॥

Funding by IKS-MoE

धेनवः प्रीणयित्र्योगावः सोमं वावशानाः कामयमानाभवन्तिविप्रामेधाविनःस्तोतारः मतिभिः पृच्छमानाः पृच्छन्तोभवन्ति । अज्यमानः गोभिः सिच्यमानः सुतोभिषुतः सोमः ऋत्विग्भिः परिपूयते । तथा त्रिष्टुभः त्रिष्टुब्रूपाः अर्काः अस्माभिः क्रियमाणाः एतेमंत्राः सोमे संनवन्ते संगच्छन्ते ॥ ३५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥१७॥

अथ षट्त्रिंशी–

ए॒वान॑ःसोमपरिषि॒च्यमा॑न॒आप॑वस्वपू॒यमा॑नःस्व॒स्ति ।
इन्द्र॒मावि॑शबृह॒तारवे॑णव॒र्धया॒वाचं॑ज॒नया॒पुरं॑न्धिम् ॥ ३६ ॥

ए॒व । न॒ः । सो॒म॒ । प॒रि॒ऽसि॒च्यमा॑नः । आ । प॒व॒स्व॒ । पू॒यमा॑नः ।
स्व॒स्ति । इन्द्र॑म् । आ । वि॒श॒ । बृह॒ता । रवे॑ण । व॒र्धय॑ ।
वाच॑म् । ज॒नय॑ । पुर॑म्ऽधिम् ॥ ३६ ॥

हेसोम परिषिच्यमानः परितः पात्रेषु सिच्यमानः पूयमानस्त्वं नोस्माकमेव स्वस्ति अविनाशमापवस्व आपापय । किंच बृहता महता रवेण शब्देनसह इन्द्रमाविश प्रविश तथा वाचं स्तुतिलक्षणां वर्धय । किंच पुरंधिं बहुधियं प्रज्ञानं जनय अस्मभ्यं उत्पादय । वाक्यभेदादनिघातः ॥ ३६ ॥

अथ सप्तत्रिंशी–

आजागृ॑वि॒र्विप्र॑ऋ॒ताम॑ती॒नांसोम॑ःपु॒ना॒नोअ॑सदच्च॒मूषु॑ ।
सप॑न्ति॒यंमि॑थु॒नासो॒निका॑माअध्व॒र्यवो॑रथि॒रास॑ःसु॒हस्ता॑ः ॥ ३७ ॥

आ । जागृ॑विः । विप्र॑ः । ऋ॒ता । म॒ती॒नाम् । सोम॑ः । पु॒ना॒नः ।
अ॒स॒द॒त् । च॒मूषु॑ । सप॑न्ति । यम् । मि॒थु॒नास॑ः । निऽका॑माः ।
अ॒ध्व॒र्यव॑ः । र॒थि॒रास॑ः । सु॒ऽहस्ता॑ः ॥ ३७ ॥

जागृविर्जागरणशीलः ऋता सुपांसुलुगितिषष्ठ्याआकारः । ऋतानां सत्यानां मतीनां स्तुतीनां विप्रोज्ञाता ससोमः पुनानः पूयमानःसन् चमूषु चमसेष्वासदत् आसीदति । मिथुनासः

Funding by IKS-MoE

परस्परंसंगताः निकामाः नितरांकामयमानाः रथिरासः यज्ञस्यनेतारः सुहस्ताः कल्याणपाणयः अध्वर्यवः पवित्रे यं सोमंसपन्ति स्पृशन्ति । षपसमवाये । सपतिःस्पृशतिकर्मेतिनैरुक्ताः[1] ॥३७॥

अथाष्टात्रिंशी—

स पु॑ना॒नउप॒सूरे॒नधातोभेअ॑प्रा॒रोद॑सी॒विषआ॑वः ।
प्रि॒याचि॒द्यस्य॑प्रिय॒सास॑ऊ॒तीसतूधनं॑का॒रिणे॒नप्रयं॑सत् ॥ ३८ ॥

सः । पु॒ना॒नः । उप॑ । सूरे॑ । न । धाता॑ । आ । उ॒भे इति॑ । अ॒प्रा॒ः ।
रोद॑सी॒ इति॑ । वि । सः । आ॒व॒रित्याव॑ः । प्रि॒या । चि॒त् । यस्य॑ ।
प्रि॒य॒सास॑ः । ऊ॒ती । सः । तु । धन॑म् । का॒रिणे॑ । न । प्र । यं॒स॒त् ॥३८॥

पुनानः पूयमानः ससोमः इन्द्रे उपगच्छति । तत्रदृष्टान्तः—सूरेन यथा सूर्ये धाता संवत्सरउपगच्छति । ससंवत्सरोविधातारं । संवत्सरेणैवास्मैप्रजाःप्रजनयतीत्याम्नानात्[2] । किंचोभेरोदसी द्यावापृथिव्यौ आप्राः स्वमहिम्ना आपूरयति । तथा ससोमः व्यावः स्वतेजसा तमांसि विवृणोति । वृणोतेर्मंत्रेघसेतिच्लेर्लुक् छन्दस्यपिदृश्यतेइत्यडागमः पूर्वपदादितिसइत्यस्यसांहितिकंषत्वं । प्रिया षष्ठ्याआकारः प्रियस्य यस्यसोमस्य यद्वा प्रियाणि प्रयच्छतः यस्यसोमस्य प्रियासः अत्यन्तं प्रियतमाधाराः ऊती ऊत्यै रक्षणाय भवन्ति स तु क्षिप्रं अस्मभ्यं धनं प्रयंसत् प्रयच्छतु । यच्छतेर्लेटिसिप्यडागमः । तत्रदृष्टान्तः—कारिणेन यथा कारिणे च कृतकाय भृतिं प्रयच्छन्ति तद्वत् ॥३८॥

अथैकोनचत्वारिंशी—

सव॑र्धि॒तावर्ध॑नःपू॒यमा॑न॒ःसोमो॑मी॒ढ्वाँअ॒भिनो॒ज्योति॑षावीत् ।
येना॑न॒ःपूर्वे॑पि॒तर॑ःप॒द॒ज्ञाःस्व॒र्विदो॑अ॒भिगाअद्रि॑मु॒ष्णन् ॥ ३९ ॥

सः । व॒र्धि॒ता । वर्ध॑नः । पू॒यमा॑नः । सोम॑ः । मी॒ढ्वान् । अ॒भि । न॒ः ।
ज्योति॑षा । आ॒वी॒त् । येन॑ । न॒ः । पूर्वे॑ । पि॒तर॑ः । प॒द॒ऽज्ञाः ।
स्व॒ःऽविद॑ः । अ॒भि । गाः । अद्रि॑म् । उ॒ष्णन् ॥ ३९ ॥

---

[1] नि० ५. १६. ।

[2] तै० ब्रा० १. ७. २ ।

Funding by IKS-MoE

वर्धिता देवानां स्वकलाप्रदानेन वर्धयिता वर्धनः स्वयंवर्धमानः पवित्रेण पूयमानः मीढ्वान् कामानांसेक्ता ससोमः नोस्माकं ज्योतिषा स्वतेजसा अभ्यावीत् अभिरक्षतु । येन सोमेन पदज्ञाः पणिभिरपहृतानां गवांपदानि जानन्तः स्वर्विदः सर्वज्ञाः सूर्यंजानन्तोवा नोस्माकंपूर्वे चिरन्तनाः पितरोंगिरसःगाः पशूनभिलक्ष्य अद्रिमुष्णन् शिलोच्चयमुष्णन् सोमतेजसा अंधकारावृतं शिलोच्चयंगत्वा पशूनाहरन्नित्यर्थः । उषिरिहमुष्णातिसमानकर्मा । यद्वा मुष्णातेर्लङि वर्णलोपः ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी–

अक्रा॑न्त्समु॒द्रःप्र॑थ॒मेविध॑र्मञ्ज॒नय॑न्प्र॒जाभुव॑नस्य॒राजा॑ ।
वृषा॑प॒वित्रे॒अधि॒सानो॒अव्ये॑बृ॒हत्सोमो॑वावृधेसुवा॒नइन्दु॑ः ॥४०॥१८॥

अक्रा॑न् । स॒मु॒द्रः । प्र॒थ॒मे । विऽध॑र्मन् । ज॒नय॑न् । प्र॒ऽजाः ।
भुव॑नस्य । राजा॑ । वृषा॑ । प॒वित्रे॑ । अधि॑ । सानौ॑ । अव्ये॑ ।
बृ॒हत् । सोम॑ः । व॒वृ॒धे॒ । सु॒वा॒नः । इन्दु॑ः ॥ ४० ॥ १८ ॥

समुद्रः यस्मादापः समुद्द्रवन्ति ससमुद्रः अपांवर्षकोराजासोमः प्रथमे विस्तृते भुवनस्योदकस्य विधर्मन् विधारकेन्तरिक्षे प्रजा जनयन् । उत्पादयन् अक्रान् सर्वमतिक्रामति । क्रमतेर्लुङि तिपीडभावे वृद्धौ च कृतायां सिज्लोपे मकारस्य मोनोधातोरितिनकारेरूपं । वृषा कामानां वर्षिता सुवानोभिषूयमाणः इन्दुर्दीप्तः ससोमः अधि अधिकं सानौ समुच्छ्रिते अव्ये अविमये पवित्रे बृहद् प्रभूतं ववृधे वर्धते ॥ ४० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकचत्वारिंशी–

म॒हत्तत्सोमो॑महि॒षश्च॑कारा॒पांयद्गर्भो॑वृ॑णीतदे॒वान् ।
अद॑धा॒दिन्द्रे॒पव॑मान॒ओजोज॑नय॒त्सूर्ये॒ज्योति॒रिन्दु॑ः ॥ ४१ ॥

म॒हत् । तत् । सोम॑ः । म॒हि॒षः । च॒का॒र॒ । अ॒पाम् । यत् । गर्भ॑ः ।
अवृ॑णीत । दे॒वान् । अद॑धात् । इन्द्रे॑ । पव॑मानः । ओज॑ः ।
अज॑नयत् । सूर्ये॑ । ज्योति॑ः । इन्दु॑ः ॥ ४१ ॥

Funding by IKS-MoE

महिषो महान्पूज्योवा सोमो महत्प्रभूतं तत्कर्म चकार अकरोत् । किंतत् अपांगर्भः उदकानांगर्भभूतः जनयितृत्वाज्जन्यत्वाच्च ससोमः देवानवृणीत समभजतेतियत् तत्कृतवानिति । किंच पवमानः पूयमानः सोमः ओजः सोमपानेन जन्यं बलं इन्द्रे अदधात् व्यदधात् । तथा इन्दुः सोमः सूर्येज्योतिस्तेजःअजनयत् ॥ ४१ ॥

अथ द्विचत्वारिंशी–

मत्सि॑वा॒युमि॒ष्टये॒राध॑सेच॒मत्सि॑मि॒त्रावरु॑णापू॒यमा॑नः ।
मत्सि॒शर्धो॒मारु॑तं॒मत्सि॑दे॒वान्मत्सि॒द्यावा॑पृथि॒वीदे॑वसोम ॥ ४२ ॥

मत्सि॑ । वा॒युम् । इ॒ष्टये॑ । राध॑से । च॒ । मत्सि॑ । मि॒त्रावरु॑णा ।
पू॒यमा॑नः । मत्सि॑ । शर्धः॑ । मारु॑तम् । मत्सि॑ । दे॒वान् । मत्सि॑ ।
द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । दे॒व॒ । सो॒म॒ ॥ ४२ ॥

हे सोम त्वं वायुं मत्सि मादय । किमर्थं इष्टये अस्माकमेषणाय अन्नाय राधसे धनाय च । तथा पूयमानः पवित्रेण त्वं मित्रावरुणा मित्रावरुणौ च मत्सि तर्पयसि । किंच मारुतं मरुतां स्वभूतं शर्धोबलं च मत्सि। तथा देवानिन्द्रादीन् मत्सि हर्षयसि । हेदेव स्तोतव्य हेसोम द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ च मत्सि मादय एतान् हर्षयुक्तान् कृत्वास्मभ्यंधनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥४२॥

अथ त्रिचत्वारिंशी–

ऋ॒जुःप॑वस्ववृ॒जिन॑स्यह॒न्तापामी॑वां॒बाध॑मानो॒मृध॑श्च ।
अ॒भि॒श्री॒णन्पय॒ःपय॑सा॒भिगोना॒मिन्द्र॑स्य॒त्वंतव॑व॒यंसखा॑यः ॥४३॥

ऋ॒जुः । प॒व॒स्व॒ । वृ॒जि॒नस्य॑ । ह॒न्ता । अप॑ । अमी॑वाम् ।
बाध॑मानः । मृधः॑ । च॒ । अ॒भि॒ऽश्री॒णन् । पयः॑ । पय॑सा ।
अ॒भि । गोना॑म् । इन्द्र॑स्य । त्वम् । तव॑ । व॒यम् । सखा॑यः ॥ ४३ ॥

हेसोम ऋजुः ऋजुगमनःसन् पवस्व क्षर । किंकुर्वन् वृजिनस्य उपद्रवस्य हन्ता अमीवां रोगरूपं राक्षसं अपबाधमानः तथा अस्मदीयान् मृधोहिंसकान् शत्रूंश्च बाधमानः सन् प-

Funding by IKS-MoE

वस्व ततः पयआत्मीयंरसं गोनां गवांपयसाक्षीरेण अभिश्रीणन् अभिसंयोजयन् पात्राण्यभिगच्छसि । अपिच त्वं इन्द्रस्य सखासि हेसोम तव वयं सखायः स्तुत्यस्तोतृत्वयष्टृयष्टव्यत्वलक्षणेन सखिभूताः स्मः ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशी—

मध्व॒ःसूदं॑पवस्व॒वस्व॒उत्सं॑वी॒रं॑चं॑न॒आपं॑वस्वा॒भगं॑च ।
स्वद॒स्वेन्द्रा॑य॒पवं॑मानइन्दोर॒यिं॑चं॑न॒आपं॑वस्वासमु॒द्रात् ॥ ४४ ॥

मध्वः॑ । सूद॑म् । प॒व॒स्व॒ । वस्वः॑ । उत्स॑म् । वी॒रम् । च॒ । न॒ः । आ ।
प॒व॒स्व॒ । भग॑म् । च॒ । स्वद॑स्व । इन्द्रा॑य । पव॑मानः ।
इ॒न्दो॒ इति॑ । र॒यिम् । च॒ । न॒ः । आ । प॒व॒स्व॒ । स॒मु॒द्रात् ॥ ४४ ॥

हे सोम मध्वोमाधुर्यस्य सूदं क्षारयितारं घनीभूतं आपवस्व । वस्वो वसु धनस्य उत्सं उत्स्यन्दकं रसं पवस्व । किंच नोस्मभ्यं वीरं पुत्रं आपवस्व आप्रापय । तथा भगं भजनीयं धनंच देहि । हेइन्दो पवमानः पूयमानः सन् इन्द्राय स्वदस्व रुचितोभव । ततस्त्वं नोस्मभ्यं समुद्रादन्तरिक्षात् रयिं धनं पुत्रंवा राति ददाति क्षीरमिति रयिर्गौर्वा तांवा पवस्व देहि ॥४४॥

अथ पञ्चचत्वारिंशी—

सोम॑ःसुतोधार॒यात्यो॒नाहि॒त्वा॒सिन्धु॒र्न॑नि॒म्नम॒भिवा॒ज्य॑क्षाः ।
आयोनिं॒वन्यं॑मसदत्पुना॒नःसमिन्दु॒र्गोभि॑रसर॒त्सम॒द्भिः ॥ ४५ ॥ १९ ॥

सोम॑ः । सु॒तः । धार॑या । अत्य॑ः । न । हि॒त्वा । सिन्धु॑ः । न ।
नि॒म्नम् । अ॒भि । वा॒जी । अ॒क्षा॒रि॒ति॑ । आ । योनि॑म् । वन्य॑म् ।
अ॒स॒द॒त् । पु॒ना॒नः । सम् । इन्दु॑ः । गोभि॑ः । अ॒स॒र॒त् ।
सम् । अ॒त्ऽभिः ॥ ४५ ॥ १९ ॥

सुतोभिषुतः सोमोधारयास्वीययाअत्योनअतनशीलोश्वइव हित्वागत्वा हिनोतेः क्तनिपिरूपं । किंच वाजी बलवान् सोमः सिन्धुर्न यथासिन्धुः स्यन्दमाना नदी निम्नं प्रदेशमभिगच्छति तद्वत् निम्नमधरभाविनं कलशमभ्यक्षाः अभिक्षरति । ततः पुनानः पूयमानः सोमः वन्यं

वृक्षभवं योनिं योनिस्थानं कलशं आसदत् आसीदति । सोयमिन्दुः सोमः गीर्भिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः श्रयणैः सं असरत् संसरति तथा अद्भिर्वसतीवरीभिश्च संगच्छते ॥ ४५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ षट्चत्वारिंशी–

ए॒षस्यते॑पवतइन्द्र॒सोम॑श्च॒मूषु॒धीर॑उश॒तेतव॑स्वान् ।
स्व॑र्चक्षारथि॒रःस॒त्यशु॑ष्म॒ःकामो॒नयोदे॑वय॒तामस॑र्जि ॥ ४६ ॥

ए॒षः । स्यः । ते॒ । प॒व॒ते॒ । इ॒न्द्र॒ । सोम॑ः । च॒मूषु॑ । धीर॑ः ।
उ॒श॒ते । तव॑स्वान् । स्व॑ःऽचक्षाः । र॒थि॒रः । स॒त्यऽशु॑ष्मः ।
काम॑ः । न । यः । दे॒व॒ऽय॒ताम् । अस॑र्जि ॥ ४६ ॥

हे इन्द्र उशते कामयमानाय ते तुभ्यं त्वदर्थं धीरः प्राज्ञः तवस्वान् वेगवान् स्यः सएषसोमः चमूषु चमसेषु पवते क्षरति स्वर्चक्षाः सर्वदर्शिनः रथिरोरथवान् सत्यशुष्मः यथार्थबलोयः सोमः देवयतां देवानिच्छतां यजमानानां कामोन कामदइवासर्जि असृज्यत अदीयतइत्यर्थः ॥ ४६ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशी–

ए॒षप्र॒त्नेन॒वय॑सापुना॒नस्ति॒रोवर्पां॑सिदुहि॒तु॒र्दधा॑नः ।
वसा॑न॒ःशर्म॑त्रि॒वरू॑थम॒प्सुहोते॑वयाति॒सम॑नेषु॒रेभ॑न् ॥ ४७ ॥

ए॒षः । प्र॒त्नेन॑ । वय॑सा । पु॒ना॒नः । ति॒रः । वर्पां॑सि । दु॒हि॒तुः ।
दधा॑नः । वसा॑नः । शर्म॑ । त्रि॒ऽवरू॑थम् । अ॒प्ऽसु ।
होता॑ऽइव । या॒ति॒ । सम॑नेषु । रेभ॑न् ॥ ४७ ॥

प्रत्नेन पूर्वकालीनेन वयसा अन्नेन पुनानः पूयमानः अन्नात्मिकया धारया क्षरन्नित्यर्थः तादृशः दुहितुः सर्वस्यदोग्ध्र्याः पृथिव्यां वर्पांसि वर्पइतिरूपनाम वृणोति शरीरमिति रूपाणि तिरोदधानः स्वतेजसा तिरस्कुर्वन् आच्छादयन् तथा त्रिवरूथं त्रिभूमिकोपेतं यद्वा त्रयः शीतातपवर्षाः तेषां निवारकं शर्म यज्ञगृहं वसानः आच्छादयन् अप्सु वसतीवरीषुस्थि-

तः एषसोमः होतेव यथाहोता स्तुतिध्वनिं कुर्वन् यज्ञेषु याति तद्वत् रेभन् शब्दायमानःसन् समनेषु समन्ति कर्माणिधृष्टाः प्रगल्भायंत्यत्रेति समना यज्ञाः तेषु याति गच्छति ॥ ४७ ॥

अथाष्टाचत्वारिंशी—

नू॒न॒स्त्वंर॑थि॒रोदे॑वसोम॒परि॑स्रवच॒म्वोः॑पू॒यमा॑नः ।
अ॒प्सुस्वादि॑ष्ठो॒मधु॑माँऋ॒तावा॑दे॒वोनयः॑स॑वि॒तास॒त्यम॑न्मा ॥ ४८ ॥

नु । न॒ः । त्वम् । र॒थि॒रः॑ । दे॒व॒ । सो॒म॒ । परि॑ । स्र॒व॒ ।
च॒म्वोः॑ । पू॒यमा॑नः । अ॒प्ऽसु । स्वादि॑ष्ठः । मधु॑ऽमान् ।
ऋ॒तऽवा॑ । दे॒वः । न । यः । स॒वि॒ता । स॒त्यऽम॑न्मा ॥ ४८ ॥

हे देव काम्यमान हेसोम रथिरोरथवांस्त्वं नोस्माकं स्वभूतेयज्ञे चम्वोरधिषवणफलकयोः पूयमानः सन् अप्सु वसतीवरीषु नुक्षिप्रं परिस्रव परितः क्षर । स्वादिष्ठः स्वादुतमः अतएव मधुमान् माधुर्ययुक्तः ऋतावा ऋतवान् यज्ञवान् सविता सर्वस्यप्रेरकोयस्त्वं देवोन देवइव सत्यमन्मा सत्यस्तुतिकोभवसि सत्वं परिस्रवेति ॥ ४८ ॥

अथैकोनपंचाशी—

अ॒भिवा॒युंवी॒त्य॑र्षा॑गृ॒णा॒नो॒३॒॑भिमि॒त्रावरु॑णापू॒यमा॑नः ।
अ॒भीनरं॑धी॒जव॑नंरथे॒ष्ठाम॒भीन्द्रं॒वृष॑णं॒वज्र॑बाहुम् ॥ ४९ ॥

अ॒भि । वा॒युम् । वी॒ती । अ॒र्ष॒ । गृ॒णा॒नः । अ॒भि ।
मि॒त्रावरु॑णा । पू॒यमा॑नः । अ॒भि । नर॑म् । धी॒ऽजव॑नम् ।
र॒थे॒ऽस्थाम् । अ॒भि॑ । इन्द्र॑म् । वृष॑णम् । वज्र॑ऽबाहुम् ॥ ४९ ॥

हेसोम गृणानः स्तूयमानः त्वं वीती सुपांसुलुगिति चतुर्थ्याःपूर्वसवर्णदीर्घः । वीत्यै पानाय वायुमभ्यर्ष अभिगच्छ । तथा पवित्रेण पूयमानस्त्वं मित्रावरुणा मित्रावरुणौच पानायाभिगच्छ । किंच नरं सर्वस्यनेतारं धीजवनं बुध्यासमंवेगं कुर्वाणं रथेष्ठां रथेस्थां रथेतिष्ठन्तं अनेनाश्विनावभिधीयेते । एकवचनं प्रत्येकविवक्षया समुदायविवक्षयावा । एतादृशावश्विनौचाभिगच्छ । तथा वृषणं कामानां वर्षकं वज्रबाहुं वज्रयुक्तबाहुं इन्द्रंच त्वंपानायाभिगच्छ ॥ ४९ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पंचाशी–

अ॒भिवस्त्रा॑सुवस॒नान्य॑र्षा॒भिधे॒नूःसु॒दुघाः॑पू॒यमा॑नः ।
अ॒भिच॒न्द्राभर्त॑वेनो॒हिर॑ण्या॒भ्यश्वा॑न्र॒थिनो॑देवसोम ॥ ५०॥२०॥

अ॒भि । वस्त्रा॑ । सु॒ऽव॒स॒नानि॑ । अ॒र्ष॒ । अ॒भि । धे॒नूः । सु॒ऽदुघाः॑ ।
पू॒यमा॑नः । अ॒भि । च॒न्द्रा । भर्त॑वे । नः॒ । हिर॑ण्या ।
अ॒भि । अश्वा॑न् । र॒थिनः॑ । दे॒व॒ । सो॒म॒ ॥ ५० ॥ २० ॥

हेसोम त्वमस्माकं सुवसनानि सुपरिधानानि वस्त्रा वस्त्राणि अभ्यर्ष अभिगमय । यद्वा सुवसनानि शोभनवस्त्रसहितानि वस्त्रा आच्छादकानि धनान्यभिगमय । किंच पूयमानः पवित्रेण त्वं सुदुघाः सुष्ठुपयसोदोग्ध्रीः धेनूः नवप्रसूतिकागाः अभिप्रापय । अपिच चन्द्रा चन्द्राण्याह्लादकानि हिरण्या हिरण्यानि भर्तवे भरणाय पोषणाय नोस्माकमभिगमय । तथा हेदेव स्तोतव्य हेसोम रथिनोरथवतोश्वान् अस्माकमभिप्रापय ॥ ५० ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकपंचाशी–

अ॒भीनो॑अर्षदि॒व्यावसू॑न्य॒भिविश्वा॒पार्थि॑वापू॒यमा॑नः ।
अ॒भियेन॒द्रवि॑णम॒श्नवा॑मा॒भ्या॑र्षे॒यंज॑मदग्नि॒वन्नः॑ ॥ ५१॥

अ॒भि । नः॒ । अ॒र्ष॒ । दि॒व्या । वसू॑नि । अ॒भि । विश्वा॑ । पार्थि॑वा ।
पू॒यमा॑नः । अ॒भि । येन॑ । द्रवि॑णम् । अ॒श्नवा॑म ।
अ॒भि । आ॒र्षे॒यम् । ज॒म॒द॒ग्नि॒ऽवत् । नः॒ ॥ ५१ ॥

हे सोम पवित्रेण पूयमानस्त्वं दिव्या दिव्यानि दिविभवानि वसूनि धनानि नोस्माकमभ्यर्ष अभिगमय । तथा पार्थिवा पार्थिवानि पृथिव्यांभवानि विश्वा सर्वाणि धनान्यभिगमय । तथा येन त्वदीयेन सामर्थ्येन द्रविणं धनं वयमभ्यश्नवाम अभिव्याप्नुयाम तत्सामर्थ्यमभिगमय । किंच आर्षेयं आर्षाणामृषिपुत्राणां योग्यंधनं जमदग्निवत् जमदग्नेर्यथा त्वंप्रापयः एवं नोस्माकमपि अभ्यर्ष । यद्वा आर्षेयं आर्षाणां योग्यं मंत्रं जमदग्नेःस्वभूतंमंत्रं यथा स्वादुतममकार्षीः एवमस्माकं तादृशंमंत्रं स्वादुतमंकुर्विति कुत्सोनामऋषिःप्रार्थयते ॥ ५१ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्विपंचाशी–

अ॒याप॒वाप॑वस्वै॒नावसू॑निमां॑श्च॒त्वइ॑न्दो॒सर॑सि॒प्रध॑न्व ।
ब्र॒ध्नश्चि॒दत्र॒वातो॒नजू॒तःपु॑रु॒मेध॑श्चि॒त्तक॑वे॒नरं॑दात् ॥ ५२ ॥

अ॒या । प॒वा । प॒व॒स्व॒ । ए॒ना । वसू॑नि । मां॒श्च॒त्वे । इ॒न्दो॒
इति॑ । सर॑सि । प्र । ध॒न्व॒ । ब्र॒ध्नः । चि॒त् । अत्र॑ । वात॑ः ।
न । जू॒तः । पु॒रु॒ऽमेध॑ः । चि॒त् । तक॑वे । नर॑म् । दा॒त् ॥ ५२ ॥

हे सोम अया अनया पवा पवमानया धारया सह एना एनानि वसूनि धनानि पवस्व क्षर। पवा पूङ्पवने अन्येभ्योदृश्यन्तइतिविच्प्रत्ययः आर्धधातुकलक्षणोगुणः सावेकाचइतितृतीयायाउदात्तत्वं । तथा हेइन्दो तथा त्वं मांश्चत्वे मन्यमानानां चातके सरसि उदके वसतीवर्याख्ये प्रधन्व प्रगच्छ । ततः अत्र अस्मिन्सोमे पूयमानेसति ब्रध्नःचित् सर्वेषां प्रज्ञापकः मूलभूतोवा आदित्योपि वातोन वातइव जूतः वेगितःसन् किंच पुरुमेधःचित् बहुविधयज्ञइन्द्रश्चित् इन्द्रोपि तकवे तकतिर्गतिकर्मसुपठितः अस्मादौणादिकऊन्प्रत्ययः सोममभिगच्छते स्तुतिभिः मह्यं नरं कर्मनेतारं पुत्रं दात् प्रयच्छतु हेसोम त्वया तर्पितौ सन्ताविन्द्रादित्यौ मह्यं पुत्रं प्रयच्छतामित्यर्थः ॥ ५२ ॥

अथ त्रिपंचाशी–

उ॒तन॑ए॒नाप॑व॒याप॑व॒स्वाधि॑श्रु॒तेश्र॒वाय्य॑स्यती॒र्थे ।
ष॒ष्टिंस॒हस्रा॑नैगुतोवसू॑निवृ॒क्षंनप॒क्वंधू॑नव॒द्रणा॑य ॥ ५३ ॥

उ॒त । न॒ः । ए॒ना । प॒व॒या । प॒व॒स्व॒ । अधि॑ । श्रु॒ते । श्र॒वाय्य॑स्य ।
ती॒र्थे । ष॒ष्टिम् । स॒हस्रा॑ । नै॒गु॒तः । वसू॑नि । वृ॒क्षम् । न ।
प॒क्वम् । धू॒न॒व॒त् । रणा॑य ॥ ५३ ॥

हेसोम उतापिच श्रवाय्यस्य सर्वैः श्रवणीयस्य सोमस्य तव श्रुते प्रसिद्धौ यद्वा षष्ठ्यर्थेचतुर्थी श्रुतः शब्दस्य तीर्थे स्थाने नोस्माकं स्वभूतेयज्ञे एना अनया पवया पूयमानया धारया अधि अधिकं पवस्व क्षर। नैगुतः नीचीनं गवन्ते शब्दायन्तइति निगुतः शत्रवः। तेषां

Funding by IKS-MoE

हन्तृत्वेन संबन्धी सोयंसोमः षष्टिं सहस्रा षष्टिसंख्याकानि सहस्राणि वसूनि धनानि रणाय शत्रूणां जयार्थं धूनवत् अस्माकमकंपयत् प्रायच्छदितियावत्। कथमिव वृक्षंनपक्वं पक्वफलं वृक्षं यथा कंपयति फलार्थी तद्वत् ॥ ५३ ॥

अथ चतुःपंचाशी–

मही॒मेअ॑स्य॒वृष॒नाम॑शूषेमांश्व॑त्वेवा॒पृश॑नेवा॒वध॑त्रे ।
अस्वा॑पयन्नि॒गुत॑ःस्ने॒हय॒च्चापा॒मित्राँ॒अपा॒चितो॑अचे॒तः ॥ ५४ ॥

महि॑ । इ॒मे इति॑ । अ॒स्य॒ । वृष॒नाम॑ । शूषे इति॑ । मांश्व॑त्वे ।
वा॒ । पृश॑ने । वा॒ । वध॑त्रे॒ इति॑ । अस्वा॑पयत् । नि॒ऽगुत॑ः ।
स्ने॒हय॑त् । च॒ । अप॑ । अ॒मित्रा॑न् । अप॑ । अ॒चित॑ः । अ॒च॒ । इ॒तः ॥५४॥

महि महती प्रभूते वृषनाम सुपांसुलुगितिसुपोलुक् वृषनामनी वर्षणनमने शराणां वर्षणं शत्रूणां नमनं इमे एते द्वेकर्मणी अस्यसोमस्य शूषे सुखकरेभवतः। येच कर्मणी मांश्वत्वे अश्वनामैतत्। मक्षू चरतीति अश्वैःक्रियमाणेयुद्धे तत्साध्यत्वात् युद्धमिहगृह्यते। वा अपिवा पृशने स्पर्शनसाध्ये बाहुयुद्धे वधत्रे शत्रूणांहिंसनशीले भवतः सोयं निगुतः नीचैः शब्दायमानान् शत्रून् अस्वापयत् ताभ्यामसूषुपत्। अवधीदित्यर्थः। किंच स्नेहयत् प्राद्रवयत् संग्रामाच्छत्रून्। अथप्रत्यक्षकृतः हेसोम सत्वं अमित्रान् शत्रून् अपाच अपागमय। तथा अचितः अग्निचयनमकुर्वतो नास्तिकांश्च इतोस्मत्सकाशात् अपाच अपगमय अचतिर्गतिकर्मा ॥ ५४ ॥

अथ पंचपंचाशत्तमी–

संत्रीप॒वित्रा॒वित॑तान्ये॒ष्यन्वेकं॒धाव॑सिपूयमा॑नः ।
असि॒भगो॒असि॑दा॒त्रस्य॑दा॒तासि॑म॒घवा॑म॒घव॑द्भ्यइन्दो ॥५५॥२१॥

सम् । त्री । प॒वित्रा॑ । विऽत॑तानि । ए॒षि॒ । अनु॑ । एक॑म् ।
धा॒व॒सि॒ । पू॒यमा॑नः । असि॑ । भग॑ः । असि॑ । दा॒त्रस्य॑ ।
दा॒ता । असि॑ । म॒घऽवा॑ । म॒घव॑त्ऽभ्यः । इ॒न्दो॒ इति॑ ॥ ५५ ॥ २१ ॥

Funding by IKS-MoE

हेसोम विततानि विस्तृतानि त्री त्रीणि पवित्रा अग्निवायुसूर्यात्मकानि पवित्राणि समेषि सम्यक्प्राप्नोषि । किंच पूयमानस्त्वं एकमविवालकृतंपवित्रं अनुधावसि अनुगच्छसि । किंच त्वं भगोभजनीयोसि तथा दात्रस्यदेयस्यधनस्य दातासि । कथमस्यधनदत्वमितिचेत्तदुच्यते । हेइन्दो सोम मघवद्भ्योन्येभ्योपित्वं मघवासि अतिशयेन धनवान्भवसि ॥ ५५ ॥

॥ इतिसप्तमस्य चतुर्थे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथ षट्पंचाशत्तमी–

ए॒षवि॑श्व॒वित्प॑वतेमनी॒षीसोमो॒विश्व॑स्य॒भुव॑नस्य॒राजा॑ ।
द्र॒प्साँई॒रय॑न्वि॒दथे॒ष्विन्दु॒र्वि॑वार॒मव्यं॑स॒मयाति॑याति ॥ ५६ ॥

ए॒षः । वि॒श्व॒ऽवित् । प॒व॒ते॒ । म॒नी॒षी । सोम॑ः । विश्व॑स्य ।
भुव॑नस्य । राजा॑ । द्र॒प्सान् । ई॒रय॑न् । वि॒दथे॑षु । इन्दु॑ः ।
वि । वार॑म् । अव्य॑म् । स॒मया॑ । अति॑ । या॒ति॒ ॥ ५६ ॥

विश्ववित् सर्वस्यवेत्ता अतएव मनीषी मेधावी विश्वस्य भुवनस्य सर्वस्य लोकस्य राजा स्वामी एषसोमः पवते क्षरति । एतदेव विवृणोति । विदथेषु विन्दन्ति जानंत्यत्रदेवानिति । यद्वा विन्दन्ति लभन्ते विदथायज्ञास्तेषु द्रप्सान् रसकणान् ईरयन् प्रेरयन् । इन्दुः सोमः अव्यं अविभवं वारं वालं पवित्रं समया उभयतः व्यतियाति व्यतीत्यगच्छति ॥ ५६ ॥

अथ सप्तपंचाशत्तमी–

इन्दुं॑रिहन्तिमहि॒षाअद॑ब्धाःप॒दे॑रेभन्तिक॒वयो॒नगृध्राः॑ ।
हि॒न्वन्ति॒धीरा॑द॒शभि॒ःक्षिपा॑भि॒ःसम॑ञ्जतेरू॒पम॒पांरसे॑न ॥ ५७ ॥

इन्दु॑म् । रि॒ह॒न्ति॒ । म॒हि॒षाः । अद॑ब्धाः । प॒दे । रे॒भ॒न्ति॒ ।
क॒वय॑ः । न । गृध्राः॑ । हि॒न्वन्ति॑ । धीरा॑ः । द॒श॒ऽभि॑ः ।
क्षिपा॑भिः । सम् । अ॒ञ्ज॒ते॒ । रू॒पम् । अ॒पाम् । रसे॑न ॥ ५७ ॥

महिषा महान्तः पूज्यावा अतएवादब्धाः कैश्चिदप्यहिंसिता देवा इन्दुं सोमं रिहन्ति लिहंत्यास्वादयन्ति । किंच देवाः सोममुशन्तः सन्तः पदे तस्यास्य सोमस्य धारास्थाने रेभन्ति शब्दायन्ते । तत्र दृष्टान्तः—कवयोनगृध्राः धनमभिकांक्षमाणाः कवयः स्तोतारोयथा स्तुवन्तः शब्दायन्ते तद्वत् धीराः कर्मणिकुशला ऋत्विजः दशभिः एतत्संख्याकाभिः क्षिपाभिरंगुलीभिः तमिमंसोमं हिन्वंति अभिषवार्थं प्रेरयन्ति । अपिच रूपं अंशुं अपां वसतीवर्याख्यानां रसेन समंजते सम्यक्सेवयन्ति ॥ ५७ ॥

अथाष्टापंचाशत्तमी—

त्वया॑व॒यंपव॑मानेनसोम॒भरे॑कृ॒तंविचि॑नुयाम॒शश्व॑त् ।
तन्नो॑मि॒त्रोवरु॑णोमामहन्ता॒मदि॑ति॒ःसिन्धु॑ःपृथि॒वीउ॒तद्यौः ॥५८॥२२॥

त्वया॑ । व॒यम् । पव॑मानेन । सो॒म॒ । भरे॑ । कृ॒तम् । वि । चि॒नु॒या॒म॒ ।
शश्व॑त् । तत् । न॒ः । मि॒त्रः । वरु॑णः । म॒म॒ह॒न्ता॒म् । अदि॑तिः ।
सिन्धु॑ः । पृ॒थि॒वी । उ॒त । द्यौः ॥ ५८ ॥ २२ ॥

हेसोम पवमानेन पवित्रेण पूयमानेन त्वया सहायेन भरे संग्रामनाम संग्रामे शश्वद्बहु कृतं कर्तव्यं वयं विचिनुयाम विशेषेणकुर्याम । यस्मात्तवसहायेन कर्माणिकुर्मः तत्तस्मात् नोस्मान् मित्रोवरुणः अदितिः एतन्नामका सिंधुः एतदभिधानाच पृथिवी उतापिच द्यौः एतेमित्रादयोनोस्मान् मामहंतां पूजयन्तु धनादिदानेन ॥ ५८ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अभिनइति द्वादशर्चं द्वितीयंसूक्तं वृषागिरोराज्ञःपुत्रअंबरीषः भरद्वाजपुत्रऋजिश्वाच उभौसहितावस्यऋषी इदमुत्तराणिचत्रीण्यानुष्टुभानि अत्रत्वेकादशीबृहती पवमानःसोमोदेवता । तथाचानुक्रम्यते—अभिनोद्वादशांबरीषऋजिश्वाचानुष्टुभंह बृहत्युपांत्येति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒भिनो॑वाज॒सात॑मंर॒यिम॑र्षपुरु॒स्पृह॑म् ।
इन्दो॑स॒हस्र॑भर्णसंतुविद्यु॒म्नंवि॑भ्वा॒सह॑म् ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

अ॒भि । नः॒ । वा॒ज॒ऽसात॑मम् । र॒यिम् । अ॒र्ष॒ । पु॒रु॒ऽस्पृह॑म् ।
इन्दो॒ इति॑ । स॒हस्र॑ऽभर्णसम् । तु॒वि॒ऽद्यु॒म्नम् । वि॒भ्व॒ऽसह॑म् ॥ १ ॥

हे इन्दो दीप्त वाजसातमं अत्यन्तं बलप्रदं अन्नप्रदंवा रयिं धनं पुत्रंवानोस्माकमभ्यर्ष अभिगमय । कीदृशं पुरुस्पृहं बहुभिःस्पृहणीयं सहस्रभर्णसं बहुविधभरणं अनेकपोषणयुक्तमित्यर्थः । तुविद्युम्नं द्युम्नंद्योततेर्यशोवान्नंवेतियास्कः[1] । बह्वन्नं बहुयशोयुक्तंवा विभ्वसहं विभ्वइतिमहन्नाम महतोभिभवितारं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

परि॒ष्यसु॑वा॒नोअ॒व्यय॒ंरथे॒नवर्मा॑व्यत ।
इन्दु॑र॒भिद्रुणा॑हि॒तोहि॑या॒नोधारा॑भिरक्षाः ॥ २ ॥

परि॑ । स्यः । सु॒वा॒नः । अ॒व्यय॑म् । रथे॑ । न । वर्म॑ । अ॒व्य॒त॒ ।
इन्दुः॑ । अ॒भि । द्रुणा॑ । हि॒तः । हि॒या॒नः । धारा॑भिः । अ॒क्षा॒रिति॑ ॥२॥

सुवानः सूयमानः स्यः ससोमः अव्ययमविमयं पवित्रं परिपवते । तत्रदृष्टान्तः–रथे-न यथा रथेस्थितः पुरुषः वर्मकवचमव्यत परिव्ययति । व्ययतेर्लुङिवर्णलोपश्छान्दसः । अभिहितः अभितः प्रेरितः । यद्वा स्तोतृभिरभिष्टुतः सइन्दुः सोमः द्रुणा द्रुममयेन द्रोणकलशेन हियानः हि गतौवृद्धौच तेन पूर्यमाणःसन् धाराभिः अक्षाः क्षरति । क्षरतेर्लुङिरूपं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

परि॒ष्यसु॑वा॒नोअ॑क्षा॒इन्दु॒रव्ये॒मद॑च्युतः ।
धारा॒यऊ॒र्ध्वोअ॑ध्व॒रेभ्रा॒जानैति॑गव्य॒युः ॥ ३ ॥

परि॑ । स्यः । सु॒वा॒नः । अ॒क्षा॒रिति॑ । इन्दुः॑ । अव्ये॑ । मद॑ऽच्युतः ।
धारा॑ । यः । ऊ॒र्ध्वः । अ॒ध्व॒रे । भ्रा॒जा । न । एति॑ । ग॒व्य॒ऽयुः ॥ ३ ॥

---

[1] नि० ५.५.

Funding by IKS-MoE

सुवानः सूयमानः स्यः सइन्दुः सोमः मदच्युतः मदार्थं देवैः प्रेरितःसन् अव्ये अविभवे पवित्रे पर्यक्षाः परितःक्षरति अध्वरे । ऊर्ध्वः समुच्छ्रितः सर्वेषांमुख्योयः सोमः गव्ययुः गोकामः । यद्वाक्षीरादिकं कामयमानःसन् धारा धारया सह एति गच्छति । भ्राजा न भ्राजमानया दीप्त्या यथान्तरिक्षे गच्छति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

सहित्वंदे॑व॒शश्व॑ते॒वसु॒मर्ता॑यदा॒शुषे॑ ।
इन्दो॑सह॒स्रिणं॑र॒यिंश॒तात्मा॑नंविवाससि ॥ ४ ॥

सः । हि । त्वम् । दे॒व॒ । शश्व॑ते । वसु॑ । मर्ता॑य । दा॒शुषे॑ । इन्दो॒
इति॑ । स॒ह॒स्रिण॑म् । र॒यिम् । श॒तऽआ॑त्मानम् । वि॒वा॒स॒सि ॥ ४ ॥

हे देव सोम सत्वं शश्वते पुत्रादिमत्वेन बहवे मर्ताय मनुष्याय दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय वसु धनं विवाससि । हेइन्दो सोम त्वं सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं रयिं धनं शतात्मानं अपरिमितपुत्रपौत्राद्युपेतं मह्यंच विवाससि प्रेरयसि । एकवाक्यतापक्षेहि तिङन्तस्यहियोगादनिघातः स्यात् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

व॒यंते॑अ॒स्यवृ॑त्रह॒न्वसो॒वस्वः॑पुरु॒स्पृहः॑ ।
निनेदि॑ष्ठतमाइ॒षःस्याम॑सु॒म्नस्या॑ध्रिगो ॥ ५ ॥

व॒यम् । ते॒ । अ॒स्य । वृ॒त्र॒ऽह॒न् । वसो॒ इति॑ । वस्वः॑ । पु॒रु॒ऽस्पृहः॑ ।
नि । नेदि॑ष्ठऽतमाः । इ॒षः । स्याम॑ । सु॒म्नस्य॑ । अ॒ध्रि॒गो॒ इत्य॑ध्रिऽगो ॥ ५ ॥

हे वृत्रहन् शत्रूणांहन्तः सोम अस्यैतादृशस्य ते तव स्वभूतावयं स्मः । ततः हेवसो वासयितः पुरुस्पृहः बहुभिः स्पृहणीयस्य वस्वोवसुनोधनस्य त्वयादीयमानस्य वयं नितरां नेदिष्ठतमाः अत्यंतमन्तिकतमाः स्याम । तथा इषोन्नस्य । किंच हे अध्रिगो अधृतगमनसोम सुम्नस्य सुखस्य वयमन्तिकतमाः स्याम भवेम ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ षष्ठी–

द्विर्यंप॒ञ्च॒स्वय॑शसं॒स्वसा॑रो॒अद्रि॑संहतम् ।
प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒काम्यं॑प्रस्ना॒पय॑न्त्यू॒र्मिण॑म् ॥ ६ ॥ २३ ॥

द्विः । यम् । पञ्च॑ । स्वऽय॑शसम् । स्वसा॑रः । अद्रि॑ऽसंहतम् । प्रि॒यम् ।
इन्द्र॑स्य । काम्य॑म् । प्र॒ऽस्ना॒पय॑न्ति । ऊ॒र्मिण॑म् ॥ ६ ॥ २३ ॥

द्विः पञ्च दशसंख्याकाः स्वसारः कर्मकरणार्थमितस्ततोगच्छंत्योंगुलयः स्वयशसं स्वभूतयशस्कं अद्रिसंहतं ग्रावभिरभिषुतं इन्द्रस्य प्रियं काम्यं सर्वैःकाम्यमानं ऊर्मिणं धाराभिस्तद्वन्तं यं सोमं प्रस्नापयन्ति वसतीवरीभिः प्रकर्षेण सेवयन्ति यजमानाः तं पुनन्तीत्युत्तरंत्रसंबन्धः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ सप्तमी–

परि॒त्यंह॑र्य॒तंह॒रिं॑ब॒भ्रुंपु॑नन्ति॒वारे॑ण ।
योदे॒वान्विश्वाँ॒इत्परि॒मदे॑नस॒हगच्छ॑ति ॥ ७ ॥

परि॑ । त्यम् । ह॒र्य॒तम् । हरि॑म् । ब॒भ्रुम् । पु॒न॒न्ति॒ । वारे॑ण । यः ।
दे॒वान् । विश्वा॑न् । इत् । परि॑ । मदे॑न । स॒ह । गच्छ॑ति ॥ ७ ॥

हर्यतं सर्वैःस्पृहणीयं हरिं हरितवर्णं बभ्रुं बभ्रुवर्णंच त्यं तं सोमं वारेण वालेन पवित्रेण परिपुनन्ति परिशोधयन्ति । यः सोमः विश्वान् सर्वानिन्द्रादीन् देवानित् देवानेव मदेन मादकेन रसेन सह परिगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अ॒स्यवो॒ह्यव॑सा॒पान्तो॑द॒क्ष॒साध॑नम् ।
यःसू॒रिषु॒श्रवो॑बृ॒हद्द॒धेस्व१॒र्णह॑र्य॒तः ॥ ८ ॥

अ॒स्य । वः॒ । हि॒ । अव॑सा । पान्तः॑ । द॒क्ष॒ऽसाध॑नम् । यः ।
सू॒रिषु॑ । श्रवः॑ । बृ॒हत् । द॒धे । स्वः॑ । न । ह॒र्य॒तः ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

वः इति छान्दसोवसादेशः हिरवधारणे वोयूयं अस्यसोमस्य अवसा रक्षणेन दक्षसाधनं बलस्यसाधनं रसं पान्तः पिबन्तोभवथ । स्वर्ण आदित्यइव हर्यतः सर्वैःकाम्यमानोयोयंसोमः सूरिषु स्तोत्राणि प्रेरयत्सु स्तोतृषु बृहन्महत् प्रभूतं श्रवोन्नं दधे विदधे स्थापयन्तीतियावत् ॥८॥

अथ नवमी–

सवां॑य॒ज्ञेषु॑मानवी॒इन्दु॑र्जनिष्टरोदसी ।
दे॒वोदे॑वीगिरि॒ष्ठाअस्रे॑ध॒न्तंतु॑वि॒ष्वणि॑ ॥ ९ ॥

सः । वा॒म् । य॒ज्ञेषु॑ । मा॒न॒वी॒ इति॑ । इन्दुः॑ । ज॒नि॒ष्ट॒ ।
रो॒द॒सी॒ इति॑ । दे॒वः । दे॒वी॒ इति॑ । गि॒रि॒ऽस्थाः । अस्रे॑धन् ।
त॒म् । तु॒वि॒ऽस्वनि॑ ॥ ९ ॥

हे मानवी मानव्यौ मनोःस्वभूते हेदेवी द्योतमाने हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ वां युवयोः यज्ञेषुसइन्दुः सोमः जनिष्ट अजनि अन्तरिक्षे देवः स्वतेजसा सर्वंप्रकाशयन् पृथिव्यां गिरिष्ठाः ग्रावसुतिष्ठन् तंजातं सोमं तुविस्वनि बहुस्वने उपरे यज्ञेवा अस्रेधन् ऋत्विजोग्रावभिः अघ्नन् अभ्यषुण्वन्नितियावत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

इन्द्रा॑यसोम॒पात॑वेवृत्र॒घ्नेपरि॑षिच्यसे ।
नरे॑च॒दक्षि॑णावतेदे॒वाय॑सदना॒सदे॑ ॥ १० ॥

इन्द्रा॑य । सो॒म॒ । पात॑वे । वृ॒त्र॒ऽघ्ने । परि॑ । सि॒च्य॒से॒ । नरे॑ ।
च॒ । दक्षि॑णाऽवते । दे॒वाय॑ । स॒द॒न॒ऽसदे॑ ॥ १० ॥

हे सोम वृत्रघ्ने वृत्रस्यहंत्रे इन्द्राय षष्ठ्यर्थेचतुर्थी इन्द्रस्य पातवे पानार्थं परिषिच्यसे परितः पात्रेषु सिच्यसे । वसतीवरीभिर्वा । किंच दक्षिणावते ऋत्विग्भ्योदक्षिणादानेन तद्वते देवाय देवार्थं हवींषिदातुं सदनसदे यज्ञगृहे सीदते नरे मनुष्याय यजमानाय तस्मै फलदा नार्थंपरिषिच्यसे ॥ १० ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकादशी–

तेप्र॒त्नासो॒व्यु॑ष्टिषु॒सोमाः॑प॒वित्रे॑अक्षरन् ।
अ॒प॒प्रोथ॑न्तःसनु॒तर्हु॑र॒श्चित॑ःप्रा॒तस्ताँअप्र॑चेतसः ॥ ११ ॥

ते । प्र॒त्नासः॑ । विऽउ॑ष्टिषु । सोमाः॑ । प॒वित्रे॑ । अ॒क्ष॒र॒न् ।
अ॒प॒ऽप्रोथ॑न्तः । स॒नु॒तः । हु॒र॒ःऽचित॑ः । प्रा॒तरिति॑ ।
तान् । अप्र॑ऽचेतसः ॥ ११ ॥

व्युष्टिषु उषसां व्युच्छनेषु प्रकाशनेषु प्रत्नासः प्रत्नाः ते सोमाः पवित्रे अक्षरन् क्षरन्ति । येसोमाःसनुतःअन्तर्हितान् अप्रचेतसः प्रज्ञारहितान् हुरश्चितः स्तेननामैतत् कौटिल्येन चिन्वन्तीति तान् मायाविनः स्तेनान् प्रातः प्रातःकालएव अपप्रोथन्तः अपप्रोथनं चापप्रेरणं अपप्रेरयन्तः शब्देननिराकुर्वन्तोभवन्ति तेक्षरन्तीतिसमन्वयः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

तंस॑खायःपुरो॒रुचं॑यू॒यंव॒यंच॑सू॒रयः॑ ।
अ॒श्याम॒वाज॑गन्ध्यंस॒नेम॒वाज॑पस्त्यम् ॥ १२ ॥ २४ ॥

तम् । स॒खा॒य॒ः । पु॒र॒ःऽरुच॑म् । यू॒यम् । व॒यम् । च॒ । सू॒रय॑ः । अ॒श्याम॑ ।
वाज॑ऽगन्ध्यम् । स॒नेम॑ । वाज॑ऽपस्त्यम् ॥ १२ ॥ २४ ॥

हे सखायः स्तोतारः सूरयः प्राज्ञा यूयं वयंच यजमानाः पुरोरुचं पुरतोरोचमानं वाजगंध्यं बलकरसाधुगंधोपेतं तत्रभवं सोमं अश्याम अश्नीम पिबेम । किंच वाजपस्त्यं अन्नयुक्तगृहसहितं । यद्वा बलकरं सोमं सनेम संभजेमहि सोमेन बलान्नगृहादीनि भवन्तीत्यर्थः॥ १२॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आहर्यतायेत्यष्टर्चं तृतीयंसूक्तं कश्यपगोत्रौरेभसूनू एतत्संज्ञौ द्वावृषी आद्याबृहती सप्तानुष्टुभः पवमानःसोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं–आहर्यतायाष्टौ रेभसूनूकाश्यपौबृहत्याद्येति । गतो विनियोगः ।

BHARATIYA VIDYA BHAVAN
S. N...........
LIBRARY.

तत्र प्रथमा—

आह॑र्य॒ताय॑धृ॒ष्णवे॒धनु॑स्तन्वन्ति॒पौंस्य॑म् ।
शु॒क्रांव॑य॒न्त्यसु॑रायनि॒र्णिजं॑वि॒पामग्रे॑मही॒युवः॑ ॥ १ ॥

आ । ह॒र्य॒ताय॑ । धृ॒ष्णवे॑ । धनुः॑ । त॒न्व॒न्ति॒ । पौंस्य॑म् । शु॒क्राम् ।
व॒य॒न्ति॒ । असु॑राय । निः॒ऽनिज॑म् । वि॒पाम् । अग्रे॑ । म॒ही॒युवः॑ ॥ १॥

हर्यताय सर्वैःस्पृहणीयाय धृष्णवे शत्रूणांधर्षणशीलाय सोमाय पौंस्यं पुंस्त्वस्याभिव्यंजकं धनुरातन्वंति धनुषि ज्यांकुर्वन्तीति सोमस्य धाराविसर्गार्थं वितायमानं पवित्रमभिधीयते। तदेव विवृणोति महीयुवः पूजाकामा ऋत्विजः विपां मेधाविनां देवानामग्रे पुरस्तात् शुक्रां शुक्लवर्णां निर्निजं ययासोमोनिर्निज्यते तां असुराय बलवते वयन्ति वितन्वंति । दशापवित्रं विस्तारयन्तीत्यर्थः । वयतिर्गतिकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अध॑क्ष॒पापरि॑ष्कृतो॒वाजाँ॑अ॒भिप्रगा॑हते ।
यदी॑वि॒वस्व॑तो॒धियो॒हरिं॑हि॒न्वन्ति॒यात॑वे ॥ २ ॥

अध॑ । क्ष॒पा । परि॑ऽकृतः । वाजा॑न् । अ॒भि । प्र । गा॒ह॒ते॒ ।
यदि॑ । वि॒वस्व॑तः । धियः॑ । हरि॑म् । हि॒न्वन्ति॑ । यात॑वे ॥ २ ॥

क्षपा सुपांसुलुगितिपंचम्याआकारः क्षपाया रात्रेः अध अनन्तरं प्रातःकाले परिष्कृतः भूषणार्थे संपर्युपेभ्यइति करोतेःसुडागमः । अद्भिरलंकृतः यद्वा क्षपयित्र्यां सेनायां अलंकृतः सोमः वाजान् अन्नानि बलानिवा अभिलक्ष्य प्रगाहते प्रगच्छति । विवस्वतः परिचरणवतोयजमानस्य धियः कर्मसाधनभूता अंगुलयः हरिं हरितवर्णं एतमंशुं यातवे पात्राण्यभिगमनाय यदि हिन्वन्ति प्रेरयन्ति तर्हि सवनानि गच्छतीति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तम॑स्यमर्जयामसि॒मदो॒यइ॑न्द्र॒पात॑मः ।
यंगाव॑आ॒सभि॑र्द॒धुःपु॒रानू॒नंच॑सू॒रयः॑ ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

तम् । अ॒स्य॒ । म॒र्ज॒या॒म॒सि॒ । मदः॑ । यः । इ॒न्द्र॒ऽपात॑मः ।
यम् । गावः॑ । आ॒स॒ऽभिः॑ । द॒धुः । पु॒रा । नू॒नम् । च॒ । सू॒रयः॑ ॥ ३ ॥

अस्य सोमस्य तं रसं मर्जयामसि मर्जयामः अलंकुर्मोवा योमदोमदकरोरसः इन्द्रपातमः इन्द्रेणात्यन्तं पातव्योभवति । किंच गावोगन्तारः सूरयः स्तोतारः पुराच नूनमिदानींच यंसोमरसं आसभिः आस्यैः दधुर्धारयन्ति पिबन्तीतियावत् । यद्वा गावोधेनवः यंसोमं तृणादिष्ववस्थितमासभिरास्यैः दधुर्धारयन्ति तृणरूपेण भक्षयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तंगाथ॑यापुरा॒ण्यापु॑ना॒नम॒भ्य॑नूषत ।
उ॒तोकृ॑पन्तधी॒तयो॑दे॒वानां॒नाम॒बिभ्र॑तीः ॥ ४ ॥

तम् । गाथ॑या । पु॒रा॒ण्या । पु॒ना॒नम् । अ॒भि । अ॒नू॒ष॒त॒ ।
उ॒तो इति॑ । कृ॒प॒न्त॒ । धी॒तयः॑ । दे॒वाना॑म् । नाम॑ । बिभ्र॑तीः ॥ ४ ॥

पुनानं पूयमानं तं सोमं पुराण्या पुराकृतया गाथया स्तुत्या अभ्यनूषत स्तोतारोभिष्टुवन्ति । नुस्तवने लुङिरूपं । उतो अपिच नामकर्मार्थं नमनं बिभ्रतीर्बिभ्राणाः धीतयोंगुलयः देवानां सोमरूपहविःप्रदानाय कृपन्त कल्पयन्ति समर्थाभवन्ति । कृपूसामर्थ्ये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तमु॒क्षमा॑णम॒व्यये॒वारे॑पुनान्तिधर्ण॒सिम् ।
दू॒तंनपू॒र्वचि॑त्तय॒आशा॑सतेमनी॒षिणः॑ ॥ ५ ॥ २५ ॥

तम् । उ॒क्षमा॑णम् । अ॒व्यये॑ । वारे॑ । पु॒न॒न्ति॒ । ध॒र्ण॒सिम् । दू॒तम् ।
न । पू॒र्वऽचि॑त्तये । आ । शा॒स॒ते॒ । म॒नी॒षिणः॑ ॥ ५ ॥ २५ ॥

उक्षमाणं अद्भिःसिच्यमानं धर्णसिं सर्वस्यधारकं सोमं अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे पुनन्ति शोधयन्ति । ततः मनीषिणोमेधाविनोयजमानाः तमिमंसोमं दूतंन दूतमिव पूर्वचित्तये देवानां पूर्वमेव प्रज्ञापनायं आशासते प्रार्थयते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ षष्ठी—

सपु॑ना॒नोम॒दिन्त॑म॒ःसोम॑श्च॒मूषु॑सीदति ।
प॒शौनरेत॑आ॒द॒ध॒त्पति॑र्वचस्यतेधि॒यः ॥ ६ ॥

सः । पु॒ना॒नः । म॒दिन्ऽत॑मः । सोम॑ः । च॒मूषु॑ । सी॒द॒ति॒ । प॒शौ ।
न । रेत॑ः । आ॒ऽदध॑त् । पति॑ः । व॒च॒स्य॒ते॒ । धि॒यः ॥ ६ ॥

मदिन्तमः अत्यन्तं मादयिताससोमः पुनानः पूयमानःसन् चमूषु चमसेषु सीदति । ततः पशौन यथापशौ कश्चिद्वृषभोरेतआदधत् आदधाति तद्वच्चमसादिषु रेतः स्वीयंरसं आदधव आदधानः धियः कर्मणः पतिः पालयिता यं सोमोवचस्यते अभिषूयते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

समृ॑ज्यतेसु॒कर्म॑भिर्दे॒वोदे॒वेभ्य॑ःसु॒तः ।
वि॒देयदा॑सुसंद॒दिर्म॒हीर॒पोविगा॑हते ॥ ७ ॥

सः । मृ॒ज्य॒ते॒ । सु॒कर्म॑ऽभिः । दे॒वः । दे॒वेभ्य॑ः । सु॒तः । वि॒दे ।
यत् । आ॒सु॒ । स॒म्ऽद॒दिः । म॒हीः । अ॒पः । वि । गा॒ह॒ते॒ ॥ ७ ॥

देवेभ्योर्देवार्थं सुतोभिषुतः देवोद्योतमानः स्तोतव्योवा ससोमः सुकर्मभिः ऋत्विग्भिः मृज्यते परिपूयते यद्यदायंसोमः आसु प्रजासु संददिः सम्यग्धनदानशीलइति विदे ज्ञायते तदानीं महीर्महतीरपोवसतीवरीः विगाहते विशेषेणाभिगच्छति यदासोममभिषुण्वन्ति तदा तेभ्योधनं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सु॒तइ॑न्दोप॒वित्र॒आनृभि॑र्य॒तोविनी॑यसे ।
इन्द्रा॑यमत्स॒रिन्त॑मश्च॒मूष्वानिषी॑दसि ॥ ८ ॥ २६ ॥

सु॒तः । इ॒न्दो॒ इति॑ । प॒वित्रे॑ । आ । नृऽभि॑ः । य॒तः । वि । नी॒य॒से॒ ।
इन्द्रा॑य । म॒त्स॒रिन्ऽत॑मः । च॒मूषु॑ । आ । नि । सी॒द॒सि॒ ॥ ८ ॥ २६ ॥

हे इन्दो सुतोभिषुतः यतः आयतः सर्वतोविस्तृतस्त्वं नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः पवित्रे विनीयसे विशेषेण नीयमानोभवसि । ततः मत्सरिन्तमः अतिशयेन मादयिता त्वं इन्द्रायेन्द्रार्थं चमूषु चमसेष्वानिषीदसि ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अभीनवन्तइति नवर्चंचतुर्थंसूक्तं पूर्ववदृषिदेवते सर्वाअनुष्टुभः । तथाचानुक्रम्यते—अभीनवन्तेनवेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒भीन॑वन्तेअ॒द्रुह॑ःप्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒काम्य॑म् ।
व॒त्संनपू॒र्वआयु॑निजा॒तंरि॑हन्तिमा॒तर॑ः ॥ १ ॥

अ॒भि । न॒व॒न्ते॒ । अ॒द्रुह॑ः । प्रि॒यम् । इन्द्र॑स्य । काम्य॑म् । व॒त्सम् ।
न । पूर्वे । आयु॑नि । जा॒तम् । रि॒ह॒न्ति॒ । मा॒तर॑ः ॥ १ ॥

यथा मातरोगावः पूर्वे प्रथमे आयुनि वयसि जातंवत्सं रिहंतिलिहन्ति तथा अद्रुहः अद्रोहाः वसतीवर्याख्याः आपः इन्द्रस्यप्रियं काम्यं सर्वैःकाम्यमानं सोममभिनवन्ते अभिगच्छन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पु॒ना॒नइ॑न्द॒वाभ॑र॒सोम॑द्वि॒बर्ह॑संर॒यिम् ।
त्वंवसू॑निपुष्यसि॒विश्वा॑निदा॒शुषो॑गृ॒हे ॥ २ ॥

पु॒ना॒नः । इ॒न्दो॒ इति॑ । आ । भ॒र॒ । सोम॑ । द्वि॒ऽबर्ह॑सम् । र॒यिम् ।
त्वम् । वसू॑नि । पु॒ष्य॒सि॒ । विश्वा॑नि । दा॒शुष॑ः । गृ॒हे ॥ २ ॥

हे इन्दो दीप्यमान हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं द्विबर्हसं द्वयोःस्थानयोः परिबृंहणशीलं रयिं धनं अस्मभ्यमाभराहर देहि त्वं हि दाशुषोहविर्दत्तवतोयजमानस्य गृहेस्थित्वा विश्वानि सर्वाणि वसूनि धनानि पुष्यसि पोषयसि ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया—

त्वंधियँ॑मनो॒युजँ॑सृ॒जावृ॒ष्टिंनत॑न्य॒तुः ।
त्वंवसू॑नि॒पार्थि॑वादि॒व्याचं॑सोमपुष्यसि ॥ ३ ॥

त्वम् । धिय॑म् । म॒नः॒ऽयुज॑म् । सृ॒ज । वृ॒ष्टिम् । न । त॒न्य॒तुः ।
त्वम् । वसू॑नि । पार्थि॑वा । दि॒व्या । च॒ । सो॒म॒ । पु॒ष्य॒सि॒ ॥ २ ॥

हे सोम त्वं मनोयुजं मनसा युज्यमानां मनोवेगां धियं ध्यातव्यां धारां सृज पात्रेषु विसृजं । तत्रदृष्टान्तः—वृष्टिंन तन्यतुः तनुविस्तारे ऋतन्यञ्जीत्यादिनायतुच्प्रत्ययः तनोति विस्तारयतीति तन्यतुर्मेघः यथा मेघोवृष्टिं सृजति तद्वत् । ततोहेसोम त्वं पार्थिवा पृथिव्यांभवानि वसूनि धनानि तथा दिव्यानि दिविभवानि धनानिच पुष्यसि अस्मभ्यं पोषयसि प्रयच्छसीत्यर्थः ॥३॥

अथ चतुर्थी—

परिं॑तेजि॒ग्युषो॑यथा॒धारा॑सु॒तस्य॑धावति ।
रंह॑माणा॒व्य१॒॑व्यय॑ं॒वारं॑वा॒जीव॑सान॒सिः ॥ ४ ॥

परि॑ । ते॒ । जि॒ग्युषः॑ । य॒था॒ । धारा॑ । सु॒तस्य॑ । धा॒व॒ति॒ । रंह॑माणा ।
वि । अ॒व्यय॑म् । वार॑म् । वा॒जीऽइ॑व । सा॒न॒सिः ॥ ४ ॥

सुतस्य ते त्वदीया सानसिः संभजनशीला यद्वा स्तोतृभिः संभजनीया रंहमाणा वेगंकुर्वाणा धारा अव्ययं अविमयं वारं वालं पवित्रं विपरिधावति विशेषेणपरितोगच्छति तत्रदृष्टान्तः—जिग्युषः शत्रूणांजेतुः वीरस्य वाजीव अश्वोयथा युद्धं परितोधावति तद्वत् । जयतेः क्वसौ सन्लिटोर्जेरिति कुत्वं यथेतिपूरकः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

क्रत्वे॒दक्षा॑यनःक॒वेपव॑स्वसो॒म॒धार॑या ।
इन्द्रा॑य॒पात॑वेसु॒तोमि॒त्राय॒वरु॑णायच ॥ ५ ॥ २७ ॥

क्रत्वे॑ । दक्षा॑य । नः॒ । क॒वे॒ । पव॑स्व । सो॒म॒ । धार॑या । इन्द्रा॑य ।
पात॑वे । सु॒तः । मि॒त्राय॑ । वरु॑णाय । च॒ ॥ ५ ॥ २७ ॥

हे कवे क्रान्तदर्शन हे सोम नोस्मभ्यं क्रत्वे प्रज्ञानाय दक्षाय बलाय च त्वं धारया पवस्व क्षर । कीदृशः इन्द्राय पातवे पानार्थं तथा मित्राय वरुणायच सुतोभिषुतः खलु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथ षष्ठी—

पव॑स्ववाज॒सात॑मःप॒वित्रे॒धार॑यासु॒तः ।
इन्द्रा॑यसोम॒विष्ण॑वेदे॒वेभ्यो॒मधु॑मत्तमः ॥ ६ ॥

पव॑स्व । वा॒ज॒ऽसात॑मः । प॒वित्रे॑ । धार॑या । सु॒तः । इन्द्रा॑य ।
सो॒म॒ । विष्ण॑वे । दे॒वेभ्यः॑ । मधु॑मत्ऽतमः ॥ ६ ॥

हे सोम वाजसातमः अतिशयेनान्नस्यदाता सुतोभिषुतस्त्वं पवित्रे धारयासह पवस्व क्षर । ततः हे सोम त्वं इन्द्राय विष्णवेच अन्येभ्योमित्रादिभ्योदेवेभ्यश्च मधुमत्तमः अतिशयेन माधुर्योपेतोभव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वांरि॑हन्तिमा॒तरो॒हरिं॑प॒वित्रे॑अ॒द्रुहः॑ ।
व॒त्संजा॒तंनधे॒नवः॒पव॑मान॒विध॑र्मणि ॥ ७ ॥

त्वाम् । रि॒ह॒न्ति॒ । मा॒तरः॑ । हरि॑म् । प॒वित्रे॑ । अ॒द्रुहः॑ । व॒त्सम् ।
जा॒तम् । न । धे॒नवः॑ । पव॑मान । विऽध॑र्मणि ॥ ७ ॥

हे पवमानसोम विधर्मणि विविधं हविषांधारके यज्ञे अद्रुहः द्रोहवर्जितः मातरोमातृभूता वसतीवर्यः हरिं हरितवर्णं त्वां पवित्रे स्थितं रिहन्ति लिहन्ति आस्वादयन्ति । कथमिव यथा धेनवोजातंवत्सं लिहन्ति तथा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

पव॑मान॒महि॒श्रव॑श्चि॒त्रेभि॑र्यासिर॒श्मिभिः॑ ।
शर्ध॒न्तमां॑सिजिघ्नसे॒विश्वा॑निदा॒शुषो॑गृ॒हे ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

पव॑मान । महि॑ । श्रवः॑ । चि॒त्रेभिः॑ । या॒सि॒ । र॒श्मिऽभिः॑ । शर्ध॑न् ।
तमां॑सि । जि॒घ्न॒से॒ । विश्वा॑नि । दा॒शुषः॑ । गृ॒हे ॥ ८ ॥

हे पवमान महि महत् श्रवः श्रवणीयमन्तरिक्षं चित्रेभिश्चित्रैर्नानाविधैश्चायनीयैर्वा रश्मिभिः परियासि परिगच्छसि । तथा शर्धन् वेगंकुर्वंस्त्वं दाशुषो हविर्दत्तवतोयजमानस्यगृहे स्थित्वा विश्वानि सर्वाणि तमांसि तमोरूपाणि रक्षांसि जिघ्नसे हंसि एवं द्यावापृथिव्योः वर्तसे इत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वंद्यांच॑महिव्रतपृथि॒वींचाति॑जभ्रिषे ।
प्रति॑द्रा॒पिम॑मुञ्चथाः॒पव॑मानमहित्व॒ना ॥ ९ ॥ २८ ॥

त्वम् । द्याम् । च॒ । म॒हि॒ऽव्र॒त॒ । पृ॒थि॒वीम् । च॒ । अति॑ । ज॒भ्रि॒षे॒ ।
प्रति॑ । द्रा॒पिम् । अ॒मु॒ञ्च॒थाः॒ । पव॑मान । म॒हि॒ऽत्व॒ना ॥ ९ ॥ २८ ॥

हे महिव्रत महाकर्मन् बहुविधकर्मन् सोम त्वं द्यां द्युलोकंचपृथिवींच अतिजभ्रिषे अत्यन्तंबिभर्षि । डुभृञ्धारणपोषणयोः । तस्यछन्दसिलिटि सर्वविधीनांछन्दसिविकल्पितत्वादत्र इडागमः । अन्तरिक्षे सोमात्मनेति पृथिव्यां लतारूपेणेति एवंलोकद्वयवर्तित्वं । हे पवमान क्षरन् सोम त्वं महित्वना महत्त्वेनयुक्तःसन् द्रापिं कवचं प्रत्यमुंचथाः प्रतिमुंचसि संवृणोषि ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य चतुर्थे अष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा योवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

विज्ञातवेदगांभीर्यस्तुर्यं व्याख्यायसप्तमे । सायणार्यस्ततोध्यायं पंचमंव्याचिकीर्षति ॥२॥

तत्र पुरोजितीवइति षोडशर्चं अनुवाकापेक्षया पंचमंसूक्तं आद्यस्यतृचस्य श्यावाश्वपुत्राअंधीगुर्नामर्षिः द्वितीयस्य नहुषस्यराज्ञःपुत्रोययातिर्नाम तृतीयस्य मनोःपुत्रोनहुषोनामराजर्षिः चतुर्थस्य संवरणाख्यस्यराज्ञःपुत्रोमनुः एवं द्वादशगताः शिष्टस्यचतुर्ऋचस्य वाचःपुत्रोवैश्वामित्रोवा प्रजापतिर्ऋषिः द्वितीयातृतीयेगायत्र्यौ शिष्टाश्चतुर्दशानुष्टुभः । तथाचानुक्रम्यते—पुरोजितीषोळशांधीगुः श्यावाश्विर्ययातिर्नाहुषो नहुषोनाममानवो मनुःसांवरणइतितृचाः शेषेप्रजापतिरुपाद्येगायत्र्याविति गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ॐम् पु॒रोजि॑तीवो॒अन्ध॑सःसु॒ताय॑मादयि॒त्नवे॑ ।
अप॒श्वानँ॑श्नथिष्टन॒सखा॑योदीर्घजि॒ह्व्य॑म् ॥ १ ॥

पु॒रःऽजि॑ती । व॒ः । अन्ध॑सः । सु॒ताय॑ । मा॒द॒यि॒त्नवे॑ । अप॑ ।
श्वान॑म् । श्न॒थि॒ष्ट॒न॒ । सखा॑यः । दी॒र्घ॒ऽजि॒ह्व्य॑म् ॥ १ ॥

हे सखायः सखिभूताः समानख्यानावा हे स्तोतारः वो यूयं पुरोजिती षष्ठ्याःपूर्वसवर्णदीर्घः पुरःस्थितस्य जयस्य अंधसो अदनीयस्य सोमस्य स्वभूताय सुतायाभिषुताय मादयित्नवे अत्यन्तं मदकराय रसाय दिर्घजिह्वं दीर्घाजिह्वा यस्यसः दीर्घजिह्वीचच्छंदसीतिङीषंतत्वेन निपातितः तादृशं श्वानंच अपश्नथिष्टन अपश्नथयत अपबाधध्वं यथा श्वा राक्षसावा सुतं सोमं नलिहन्ति तथाकुरुतेत्यर्थः ॥ १ ॥

पवित्रेष्टयां द्वितीयस्याज्यभागस्य योधारयेत्येषानुवाक्या सूत्रितंच—पावकवन्तावाज्यभागावग्नीरक्षांसिसेधतियोधारयापावकयेति ।

Funding by IKS-MoE

सैषा सूक्ते द्वितीया—

योधारयापावकयापरिप्रस्यन्दतेसुतः । इन्दुरश्वोनकृत्व्यः ॥२ ॥

यः । धारया । पावकया । परिऽप्रस्यन्दते । सुतः ।
इन्दुः । अश्वः । न । कृत्व्यः ॥ २ ॥

सुतोभिषुतः कृत्व्यः कृत्वीति कर्मनाम कर्मणि साधुर्यइन्दुः सोमः पावकया पापानां शोधकया धारया परिप्रस्यन्दते परितः प्रक्षरति । कथमिव अश्वोन अश्वोयथा वेगेन प्रगच्छंति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तंदुरोषमभीनरःसोमंविश्वाच्याधिया । यज्ञंहिन्वन्त्यद्रिभिः ॥ ३ ॥

तम् । दुरोषम् । अभि । नरः । सोमम् । विश्वाच्या ।
धिया । यज्ञम् । हिन्वन्ति । अद्रिऽभिः ॥ ३ ॥

नरः कर्मनेतार ऋत्विजः दुरोषं रोषतेर्हिंसार्थस्यरेफलोपे दीर्घाभावे ओषतेर्दाहार्थस्य वा खलु रूपमितिसंदेहादनवग्रहः ।तं दुर्दहं दुर्वधंवा यज्ञं यष्टव्यं तंवा सोमं विश्वाच्या सर्वान् कामानंचित्र्या धिया बुध्या अद्रिभिर्ग्रावभिरभिहिन्वन्ति अभिप्रेरयन्ति अभिषुण्वन्तीति यावत् ॥३॥

पृष्ठ्यस्य षष्ठेहनि ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे सुतासइति तिस्रः । सूत्रितंच—दधिक्राव्णोअकारिषमित्यनुष्टुप् सुतासोमधुमत्तमाइति च तिस्रइति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी—

सुतासोमधुमत्तमाःसोमाइन्द्रायमन्दिनः ।
पवित्रवन्तोअक्षरन्देवान्गच्छन्तुवोमदाः ॥ ४ ॥

सुतासः । मधुमत्ऽतमाः । सोमाः । इन्द्राय । मन्दिनः । पवित्रऽवन्तः ।
अक्षरन् । देवान् । गच्छन्तु । वः । मदाः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

मधुमत्तमाः अतिशयेन माधुर्योपेताः अतएव मंदिनोमदकराः सुतासोभिषुताः सोमाः पवित्रवन्तः पवित्रे वर्तमानाः सन्तः इन्द्राय इन्द्रार्थं अक्षरन् पात्रेषु क्षरन्ति । अथ प्रत्यक्षकृतः वोयुष्माकं मदामदकरारसाः देवानिन्द्रादीनागच्छन्तु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इन्दु॒रिन्द्रा॑यपवत॒इति॑दे॒वासो॑अब्रु॒वन् ।
वा॒चस्पति॑र्मखस्यते॒विश्व॒स्येशा॑न॒ओज॑सा ॥ ५ ॥ १ ॥

इन्दुः॑ । इन्द्रा॑य । प॒व॒ते॒ । इति॑ । दे॒वासः॑ । अ॒ब्रु॒व॒न् । वा॒चः ।
पतिः॑ । म॒ख॒स्य॒ते॒ । विश्व॑स्य । ईशा॑नः । ओज॑सा ॥ ५ ॥ १ ॥

इन्दुः सोमः इन्द्राय इन्द्रार्थं पवते कलशे क्षरति इति देवासः स्तुतिकारिणः स्तोतारोब्रुवन् वदन्ति । यदा स्तोतार एवंवदन्ति तदानीं वाचः स्तुतेः पतिः पालयिता यद्वा शब्दस्य स्वामी अत्यन्तं शब्दायमानइत्यर्थः । तादृशः सोमः मखस्यते स्तुतिभिः पूजामिच्छति लालसायां सुगागमः । कीदृशः ओजसा बलेन विश्वस्य सर्वस्येशानः प्रभुः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

स॒हस्र॑धारःपवतेसमु॒द्रोवा॑चमीङ्ख॒यः ।
सोम॒ःपती॑रयी॒णांसखेन्द्र॑स्यदि॒वेदि॑वे ॥ ६ ॥

स॒हस्र॑ऽधारः । प॒व॒ते॒ । स॒मु॒द्रः । वा॒च॒म्ऽई॒ङ्ख॒यः । सोमः॑ ।
पतिः॑ । र॒यी॒णाम् । सखा॑ । इन्द्र॑स्य । दि॒वेऽदि॑वे ॥ ६ ॥

सहस्रधारः बहुविधधारोपेतः सोमः पवते क्षरति । कीदृशः समुद्रः यस्मात्समुद्रवन्ति रसाः रसस्थानीयः वाचमींखयः ईंखतेर्ण्यन्तस्य सुप्युपपदे खच्प्रत्ययः । स्तुतीनां प्रेरयिता रयोणां धनानां पतिः प्रभुः यद्वा रयीणां हविषोदातॄणां यजमानानां पतिः पालयिता दिवेदिवे प्रत्यहं इन्द्रस्य सखामित्रभूतः सोमः पवते ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी–

अ॒यंपू॒षार॒यिर्भग॒ःसोम॑ःपुना॒नोअ॑र्षति ।
पति॒र्विश्व॑स्य॒भूम॑नो॒व्य॑ख्य॒द्रोद॑सीउ॒भे ॥ ७ ॥

अ॒यम् । पू॒षा । र॒यिः । भग॑ः । सोम॑ः । पु॒ना॒नः । अ॒र्ष॒ति॒ । पति॑ः ।
विश्व॑स्य । भूम॑नः । वि । अ॒ख्य॒त् । रोद॑सी॒ इति॑ । उ॒भे इति॑ ॥ ७ ॥

पूषा पोषकः सर्वेषां भगोभजनीयः रयिर्धनहेतुः अयं सोमः पुनानः पूयमानः सन् अर्षति कलशे गच्छति । तथा विश्वस्य सर्वस्य भूमनोभूतजातस्य पतिः पालयिता सोमः उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्यख्यत् स्वतेजसा प्रकाशयति । अनेन लोकद्वयवर्तित्वं सूचितं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

समु॑प्रि॒याअ॑नूषत॒गावो॒मदा॑य॒घृष्व॑यः ।
सोमा॑सःकृण्वतेप॒थःपव॑मानास॒इन्द॑वः ॥ ८ ॥

सम् । ऊँ॒ इति॑ । प्रि॒याः । अ॒नू॒ष॒त॒ । गाव॑ः । मदा॑य । घृष्व॑यः ।
सोमा॑सः । कृ॒ण्व॒ते॒ । प॒थः । पव॑मानासः । इन्द॑वः ॥ ८ ॥

प्रियाः प्रियतमाः घृष्वयः अत्यन्तदीप्ताः यद्वा अहं प्रथमतः स्तौमि अहं पुरस्तात् स्तौमीति परस्परं स्पर्धमानाः गावः स्तुतिलक्षणावाचः सोमस्य मदाय मदार्थं समनूषत संस्तुवन्ति । उःप्रसिद्धौ । यद्वा गावोधेनवः सोमस्य मदाय शब्दायन्ते ततः पवमानासः पूयमानाः इन्दवोदीप्ताः सोमासः सोमाः पथोमार्गान् कृण्वते रक्षणार्थं कुर्वन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

यओजि॑ष्ठ॒स्तमाभ॑र॒पव॑मानश्र॒वाय्य॑म् ।
यःपञ्च॑चर्ष॒णीर॒भिर॒यिंयेन॒वना॑महै ॥ ९ ॥

यः । ओजि॑ष्ठः । तम् । आ । भ॒र॒ । पव॑मान । श्र॒वाय्य॑म् । यः ।
पञ्च॑ । च॒र्ष॒णीः॑ । अ॒भि । र॒यिम् । येन॑ । वना॑महै ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

हे पवमान पूयमान सोम ओजिष्ठःओजस्वितमोयस्त्वदीयोरसोस्ति तं श्रवाय्यं श्रवणीयं रसं आभर अस्मभ्यमाभर। किंच योरसः पञ्चचर्षणीः पञ्चजनान् निषादपञ्चमान् चतुरोवर्णान् अभितिष्ठति । अपिच येन रसेन वयं रयिं धनं च वनामहै संभजामहै यद्वा येन त्वां रयिं याचामहै तमाभर ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सोमाःपवन्तइन्दवोस्मभ्यंगातुवित्तमाः ।
मित्राःसुवानाअरेपसःस्वाध्यःस्वर्विदः ॥ १० ॥ २ ॥

सोमाः । पवन्ते । इन्दवः । अस्मभ्यम् । गातुवित्ऽतमाः । मित्राः ।
सुवानाः । अरेपसः । सुऽआध्यः । स्वःऽविदः ॥ १० ॥ २ ॥

गातुवित्तमाः अतिशयेन मार्गस्य लंभकाः इन्दवोदीप्ताः सोमाः पवन्ते अस्मभ्यं अस्मदर्थं क्षरन्ति आगच्छन्तिवा । कीदृशाः मित्रादेवानां सखिभूताः सुवानाः अभिषूयमाणाः अरेपसः पापरहिताः अतएव स्वाध्यः शोभनध्यानाः स्वर्विदः सर्वज्ञाः सर्वप्रापकावा ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

सुष्वाणासोव्यद्रिभिश्चितानागोरधित्वचि ।
इषमस्मभ्यमभितःसमस्वरन्वसुविदः ॥ ११ ॥

सुस्वानासः । वि । अद्रिऽभिः । चितानाः । गोः । अधि । त्वचि ।
इषम् । अस्मभ्यम् । अभितः । सम् । अस्वरन् । वसुऽविदः ॥ ११ ॥

गोः अनडुहः अधित्वचि अधिषवणचर्मणि चितानाः ज्ञायमानाः अद्रिभिर्ग्रावभिः विविधं सुष्वाणासः सूयमानाः वसुविदोवसुनोलंभकाः एते सोमाः अस्मभ्यमिषमन्नमभितः समस्वरन् सम्यक्शब्दयन्ति प्रयच्छन्तीतियावत् ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वादशी—

ए॒तेपू॒ता॑विप॒श्चित॒ःसोमा॑सो॒दध्या॑शिरः ।
सूर्या॑सो॒नद॑र्श॒तासो॑जिग॒त्नवो॑ध्रु॒वाघृ॒ते ॥ १२ ॥

ए॒ते । पू॒ताः । वि॒प॒ःऽचितः॑ । सोमा॑सः । दधि॑ऽआशिरः । सूर्या॑सः ।
न । द॒र्श॒तासः॑ । जि॒ग॒त्नवः॑ । ध्रु॒वाः । घृ॒ते ॥ १२ ॥

पूताः पवित्रेण परिपूताः विपश्चितोमेधाविनोदध्याशिरः दध्यामिश्रणाः घृते वसतीवर्याख्ये उदके जिगत्नवोगमनशीला ध्रुवाः तत्र स्थैर्येण वर्तमानाः एते सोमासः सोमाः सूर्यासोन सूर्याइव दर्शतासः पात्रेषु सर्वैर्दर्शनीया भवन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प्रसु॑न्वा॒नस्यान्ध॑सो॒मर्तो॒नवृ॑त॒तद्वचः॑ ।
अप॒श्वान॑मरा॒धसं॑ह॒ताम॒खंनभृग॑वः ॥ १३ ॥

प्र । सु॒न्वा॒नस्य॑ । अन्ध॑सः । मर्तः॑ । न । वृ॒त॒ । तत् । वचः॑ ।
अप॑ । श्वान॑म् । अ॒रा॒धस॑म् । ह॒त । म॒खम् । न । भृग॑वः ॥ १३ ॥

सुन्वानस्याभिषूयमाणस्य अन्धसोदनीयस्य सोमस्य तत्प्रसिद्धं वचः वचनं घोषं मर्तोमारकः कर्मविघ्नकारी श्वा न प्रवृत नभजतां नश्रृणोत्विति यावत् । तथा हे स्तोतारः अराधसं राधककर्मरहितं तं श्वानं अपहत । तत्र दृष्टान्तः—मखं न यथा पुरा अपराद्धमखं एतन्नामानं भृगवोपहतवन्तः तथा अपहतेत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

आजा॒मिरत्के॑अव्यतभु॒जेनपु॒त्रओ॒ण्योः॑ ।
सर॑ज्जा॒रोनयोष॑णांव॒रोनयोनि॑मा॒सद॑म् ॥ १४ ॥

आ । जा॒मिः । अत्के॑ । अ॒व्य॒त॒ । भु॒जे । न । पु॒त्रः । ओ॒ण्योः॑ ।
सर॑त् । जा॒रः । न । योष॑णाम् । व॒रः । न । योनि॑म् । आ॒ऽसद॑म् ॥ १४ ॥

जामिर्बंधुभूतो देवानां सोमः अत्के आच्छादके पवित्रे आव्यत आवृणोति संबद्धोभवति। तत्र दृष्टान्तः—भुजेन यथा ओण्योः रक्षकयोः मातापित्रोर्भुजे पुत्र आवृणोति तद्वत् । ततः सोयं सोमः योनिं स्वस्थानभूतं कलशमासदं आसत्तुं सरत् सरति । तत्र दृष्टान्तद्वयं—जारोन यथा जारोयोषणां असतीं स्त्रियं प्राप्तुं सरति यथावा वरः कन्यां प्राप्तुं गच्छति तद्वत् ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

सवी॒रोद॑क्ष॒साध॑नो॒वियस्त॒स्तम्भ॒रोद॑सी ।
हरि॑ःप॒वित्रे॑अव्यतवे॒धानयोनि॑मा॒सद॑म् ॥ १५ ॥

सः । वी॒रः । द॒क्ष॒ऽसाध॑नः । वि । यः । त॒स्तम्भ॑ । रोद॑सी॒ इति॑ ।
हरि॑ः । प॒वित्रे॑ । अ॒व्य॒त । वे॒धाः । न । योनि॑म् । आ॒ऽसद॑म् ॥ १५ ॥

दक्षसाधनः बलसाधनः ससोमः वीरः समर्थो भवति । यः सोमः रोदसी द्यावापृथिव्यौ वितस्तंभ स्वतेजसा व्यस्तभ्नात् आच्छादयतीत्यर्थः । किंच हरिर्हरितवर्णः सोमः वेधान विधाता यजमानः यथा स्वगृहं आसीदति तद्वत् योनिं स्वस्थानं कलशमासदं आसत्तुं पवित्रे अव्यत आवृणोति संबद्धोभवति ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

अव्यो॒वारे॑भिःपवते॒सोमो॒गव्ये॒अधि॑त्व॒चि ।
कनि॑क्रद॒द्वृषा॒हरि॒रिन्द्र॑स्या॒भ्ये॑तिनिष्कृ॒तम् ॥ १६ ॥ ३ ॥

अव्य॑ः । वारे॑भिः । प॒व॒ते॒ । सोम॑ः । गव्ये॑ । अधि॑ । त्व॒चि । कनि॑क्रदत् ।
वृषा॑ । हरि॑ः । इन्द्र॑स्य । अ॒भि । ए॒ति॒ । नि॒ःऽकृ॒तम् ॥ १६ ॥ ३ ॥

अयं सोमः अव्यः अवेर्वारेभिः वालैः पवित्रैः तेभ्यः पवते कलशं प्रति क्षरति । गव्ये आनडुहे अधित्वचि चर्मणि कनिक्रदत् शब्दायमानः वृषा कामानां वर्षकः हरिर्हरितवर्णः सोमः इन्द्रस्य स्वभूतं निष्कृतं संस्कृतं स्थानं अभ्येति अभिगच्छति ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

ऋणाशिशुरित्यष्टर्चं षष्ठं सूक्तं।आप्त्यस्य त्रितस्यार्षं । इदमुत्तराणि चत्वारिसूक्तानि औष्णिहानि । पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रम्यते—ऋणाष्टौत्रितऔष्णिहंवैइति । गतोविनियोगः ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा—

क्रा॒णाशिशु॑र्म॒हीनां॑हि॒न्वन्नृ॒तस्य॒दीधि॑तिम् ।
विश्वा॒परि॑प्रि॒याभु॑व॒दध॑द्वि॒ता ॥ १ ॥

क्रा॒णा । शिशुः॑ । म॒हीना॑म् । हि॒न्वन् । ऋ॒तस्य॑ । दीधि॑तिम् ।
विश्वा॑ । परि॑ । प्रि॒या । भु॒व॒त् । अध॑ । द्वि॒ता ॥ १ ॥

क्राणा करोतेः शानचि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् सुपांसुलुगिति सुपआकारादेशः । यज्ञं कुर्वाणः महीनां महतीनां मंहनीयानांवा अपां शिशुः पुत्रस्थानीयः सोमः ऋतस्य यज्ञस्य दीधितिं प्रकाशकं धारकं वा स्वीयं रसं हिन्वन् प्रेरयन् विश्वा सर्वाणि प्रिया प्रियाणि हवींषि परिभुवत् परिभवति व्याप्नोति । अधापिच द्विता द्विधाभवति दिविच पृथिव्यां च वर्ततइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उप॑त्रि॒तस्य॑पा॒ष्यो॒३॑रभ॑क्त॒यद्गुहा॑प॒दम् ।
य॒ज्ञस्य॑स॒प्तधाम॑भि॒रध॑प्रि॒यम् ॥ २ ॥

उप॑ । त्रि॒तस्य॑ । पा॒ष्यो॑ः । अभ॑क्त । यत् । गुहा॑ । प॒दम् । य॒ज्ञस्य॑ ।
स॒प्त । धाम॑ऽभिः । अध॑ । प्रि॒यम् ॥ २ ॥

त्रितस्य मम यज्ञे गुहा गुहायां हविर्धाने वर्तमानयोः पाष्योः पाषाणवत् दृढयोः अधिषवणफलकयोः पदं स्थानं सोमो यद्यदा उपाभक्त समभजत । अधानन्तरं यज्ञस्य धामभिर्धारकैः सप्त सप्तभिः छन्दोभिः गायत्र्यादिभिः प्रियं प्रीणयितारं सोममभिष्टुवन्ति ऋत्विजः । अपिवा सप्तसर्पणशीलैः वसतीवर्यादिभिरुदकैः सोममभिषुण्वन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्रीणि॑त्रि॒तस्य॒धार॑यापृ॒ष्ठेष्वेर॑यार॒यिम् ।
मिमी॑तेअस्य॒योज॑ना॒विसु॒क्रतु॑ः ॥ ३ ॥

त्रीणि॑ । त्रि॒तस्य॑ । धार॑या । पृ॒ष्ठेषु॑ । आ । ई॒र॒य॒ । र॒यिम् ।
मिमी॑ते । अ॒स्य॒ । योज॑ना । वि । सु॒ऽक्रतुः॑ ॥ ३ ॥

हे सोम त्रितस्य मम यज्ञस्य स्वभूतानि त्रीणिसवनानि धारया आत्मीयया विधारय। किंच पृष्ठेषु सामसु रयिं दातारमिन्द्रं एरय आगमय सुक्रतुः सुप्रज्ञः स्तोता अस्येन्द्रस्य योजना योजनानि योजनकारीणि स्तोत्राणि विमिमीते करोति यस्मादेवं तस्मादिन्द्रं सामसु प्रेरयेत्यर्थः॥३॥

अथ चतुर्थी—

ज॒ज्ञा॒नंस॒प्तमा॒तरो॑वे॒धाम॑शासतश्रि॒ये ।
अ॒यंध्रु॒वोर॑यी॒णांचिके॑त॒यत् ॥ ४ ॥

ज॒ज्ञा॒नम् । स॒प्त । मा॒तरः॑ । वे॒धाम् । अ॒शा॒स॒त॒ । श्रि॒ये । अ॒यम् ।
ध्रु॒वः । र॒यी॒णाम् । चिके॑त । यत् ॥ ४ ॥

जज्ञानं प्रादुर्भूतं वेधां कर्मणोविधातारं सोमं सप्त सप्तसंख्याकामातरो गंगाद्यानद्यः सप्तच्छंदांसिवा श्रिये यजमानानां ऐश्वर्यार्थं आशासत अनुशासन्ति अनुशासनं कुर्वन्ति। शास्तेर्लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं। यद्यस्मात् ध्रुवोयं सोमः रयीणां धनानि चिकेत जानाति। तस्मादस्यानुशासने कृते यजमानानां धनादिसमृद्धिर्भवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अ॒स्यव्र॒तेस॒जोष॑सो॒विश्वे॑दे॒वासो॑अ॒द्रुहः॑ ।
स्पा॒र्हाभ॑वन्ति॒रन्त॑योजु॒षन्त॒यत् ॥ ५ ॥ ४ ॥

अ॒स्य । व्र॒ते । स॒ऽजोष॑सः । विश्वे॑ । दे॒वासः॑ । अ॒द्रुहः॑ । स्पा॒र्हाः ।
भ॒व॒न्ति॒ । रन्त॑यः । जु॒षन्त॑ । यत् ॥ ५ ॥ ४ ॥

अद्रुहोद्रोहवर्जिताः विश्वे सर्वे देवासोदेवाः अस्य सोमस्य व्रते कर्मणि सजोषसः संगताः सन्तः स्पार्हाः स्पृहणीयाभवन्ति। रन्तयो रमणशीलाः देवाः सुतमेनं सोमं यद्यदि जुषन्त सेवन्ते तर्हि स्पृहणीया भवन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी–

यमीगर्भमृतावृधोदृशेचारुमजीजनन् ।
कविंमंहिष्ठमध्वरेपुरुस्पृहंम् ॥ ६ ॥

यम् । ईमिति । गर्भम् । ऋतऽवृधः । दृशे । चारुम् । अजीजनन् ।
कविम् । मंहिष्ठम् । अध्वरे । पुरुऽस्पृहम् ॥ ६ ॥

ऋतावृधः यज्ञस्यवर्धयित्र्यः वसतीवर्याख्याआपः गर्भं गर्भस्थानीयं ईमेनं यं सोमं अध्वरे यज्ञे दृशे दर्शनाय अजीजनन् उदपादयन् । कीदृशं चारुं सर्वेषां कल्याणरूपं कविं क्रान्तप्रज्ञं मंहिष्ठं पूज्यतमं दातृतमंवा । अतएव पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं सोमं देवाः सेवन्तइति पूर्वेण समन्वयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

समीचीनेअभित्मनायह्वीऋतस्यमातरा ।
तन्वानायज्ञमानुषग्यदंञ्जते ॥ ७ ॥

समीचीने इति सम्ऽईचीने । अभि । त्मना । यह्वी इति । ऋतस्य ।
मातरा । तन्वानाः । यज्ञम् । आनुषक् । यत् । अञ्जते ॥ ७ ॥

ससोमः समीचीने परस्परं संगते यह्वी महत्यौ ऋतस्य यज्ञस्य मातरा निर्मात्र्यौ द्यावापृथिव्यौ त्मना आत्मना स्वयमेव तदाभिगच्छति । यद्यदा यज्ञं तन्वानाः अध्वर्यव आनुषक् अनुषक्तं च वसतीवरीभिरंजते सोमं मिश्रयन्ति तदा स्वयमभिगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

क्रत्वांशुक्रेभिरक्षभिर्ऋणोरपंव्रजंदिवः ।
हिन्वन्नृतस्यदीधितिंप्राध्वरे ॥ ८ ॥ ५ ॥

क्रत्वा । शुक्रेभिः । अक्षऽभिः । ऋणोः । अप । व्रजम् । दिवः ।
हिन्वन् । ऋतस्य । दीधितिम् । प्र । अध्वरे ॥ ८ ॥ ५ ॥

हे सोम त्वं क्रत्वा कर्मणा ज्ञानेनवा शुक्रेभिः शुक्रैर्दीप्यमानैः अक्षभिरक्षैः इन्द्रियैरिवाश्नुवानैः स्वतेजोभिः व्रजं अंधकारसमूहं दिवोन्तरिक्षात् अपक्रणोः अपगमय विनाशय । क्रणुगतौ तानादिकः । किंकुर्वन् अध्वरे हिंसारहिते यज्ञे ऋतस्य यज्ञस्य दीधितिं धारकं स्वीयं रसं प्रहिन्वन् प्रेरयन् अनेन लोकद्वयवर्तित्वमभिहितं ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रपुनानायेति षळृचं सप्तमं सूक्तं । आद्यस्य द्वितस्यार्षं पूर्ववत् छंदोदेवते । तथाचानुक्रम्यते—प्रपुनानायषड्द्वितआद्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रपु॑ना॒नाय॑वे॒धसे॒सोमा॑य॒वच॒उद्य॑तम् ।
भृ॒तिंनभ॑राम॒तिभि॒र्जुजो॑षते ॥ १ ॥

प्र । पु॒ना॒नाय॑ । वे॒धसे॑ । सोमा॑य । वचः॑ । उत्ऽय॑तम् । भृ॒तिम् ।
न । भ॒र॒ । म॒तिऽभिः॑ । जुजो॑षते ॥ १ ॥

द्वितोनामऋषिः स्वात्मानं प्रत्याह । पुनानाय पवित्रेण पूयमानाय वेधसे कर्मणोविधात्रे मतिभिर्जुजोषते प्रीयमाणाय । यद्वा मतिभिः स्तुतिभिः स्तोतृभिः सह जुजोषते प्रीणयित्रे सोमाय उद्यतमुद्युक्तं वचः प्रभर प्रकर्षेण संपादय अभिष्टुहीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—भृतिंन यथा भृतकाभृतिं संपादयन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परि॒वारा॑ण्य॒व्यया॒गोभि॑रञ्जा॒नोअ॑र्षति ।
त्रीष॒धस्था॑पुना॒नःकृ॑णुते॒हरिः॑ ॥ २ ॥

परि॑ । वारा॑णि । अ॒व्यया॑ । गोभिः॑ । अ॒ञ्जा॒नः । अ॒र्ष॒ति॒ । त्री ।
स॒धऽस्था॑ । पु॒ना॒नः । कृ॒णु॒ते॒ । हरिः॑ ॥ २ ॥

गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः अंजानः अज्यमानः सोमः अव्यया अविमयानि वाराणि वालानि पवित्राणि पर्यर्षति परिगच्छति । अपिच हरिर्हरितवर्णः सोमः पुनानः पूयमानः सन्

त्री त्रीणि सधस्था सहतिष्ठंत्यत्रेति सधस्थं स्थानं द्रोणकलशाधवनीयपूतभृदात्मकानि त्रीणि स्थानानि कृणुते करोति ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

परि॒कोशं॑मधु॒श्चुतं॑म॒व्यये॒वारे॑अर्षति ।
अ॒भिवाणी॒र्ऋषी॑णांस॒प्तनू॑षत ॥ ३ ॥

परि॑ । कोश॑म् । म॒धु॒ऽश्चुत॑म् । अ॒व्यये॑ । वारे॑ । अ॒र्ष॒ति॒ । अ॒भि ।
वाणीः॑ । ऋषी॑णाम् । स॒प्त । नू॒ष॒त॒ ॥ ३ ॥

ससोमः अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे मधुश्चुतं मधुररसस्य च्यावयितारं कोशं द्रोणकलशं प्रति आत्मीयं रसं पर्यर्षति गमयति तमिमं सोमं ऋषीणां सप्तवाणीः छन्दांसि अभिनूषत अभिष्टुवन्ति । नूस्तवने कुटादिः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

परि॑णे॒ताम॑ती॒नांवि॒श्वदे॑वो॒अदा॑भ्यः ।
सोमः॑पुना॒नश्च॒म्वो॑र्विश॒द्धरिः॑ ॥ ४ ॥

परि॑ । ने॒ता । म॒ती॒नाम् । वि॒श्वऽदे॑वः । अदा॑भ्यः । सोमः॑ ।
पु॒ना॒नः । च॒म्वोः॑ । वि॒श॒त् । हरिः॑ ॥ ४ ॥

हरिर्हरितवर्णः ससोमः पुनानः पूयमानः सन् चम्वोरधिषवणफलकयोः परिविशव परिविशति। कीदृशः मतीनां स्तुतीनां नेता यद्वा मतीनां स्तोतॄणां स्वकर्मणि उपनेता विश्वदेवः सर्वदेवः सोमेभिषूयमाणे सति इन्द्रादयः सर्वेदेवाः सोमं प्रत्यागच्छन्तिखलु तस्मात् सर्वदेवोपेतः अतएव अदाभ्यः अहिंस्यः कैश्चिदपि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

परि॒दैवी॒रनु॑स्व॒धाइन्द्रे॑णयाहिस॒रथ॑म् ।
पु॒ना॒नोवा॒घद्वा॒घद्भि॒रम॑र्त्यः ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

परि॑ । दैवीः॑ । अनु॑ । स्व॒धाः । इन्द्रे॑ण । या॒हि॒ । स॒ऽरथ॑म् ।
पु॒ना॒नः । वा॒घत् । वा॒घत्ऽभिः॑ । अम॑र्त्यः ॥ ५ ॥

हे सोम त्वं इन्द्रेण सरथं समानं रथमारुह्य दैवीः देवानां संबन्धीनि स्वधाः बलानि अनु देवसेनाः परियाहि परिगच्छ ।कीदृशः पुनानः पूयमानः वाघद्भिः वाघतइति ऋत्विङ्नाम हविषां प्रेरकैर्ऋत्विग्भिर्वाघत् ऊह्यमानां अमर्त्यः मनुष्यधर्मरहितः यद्वा वाघद्भिर्ऋत्विग्भिः पुनानः पूयमानः वाघत् स्तोतॄणां यष्टॄणां धनादीनि प्रापयन् परिगच्छ ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

परि॒सप्ति॒र्नवा॑ज॒युर्दे॑वो॒दे॒वेभ्यः॑सु॒तः । व्या॒न॒शिःपव॑मानो॒विधा॑वति ॥६॥६॥

परि॑ । सप्तिः॑ । न । वा॒ज॒ऽयुः । दे॒वः । दे॒वेभ्यः॑ । सु॒तः ।
वि॒ऽआ॒न॒शिः । पव॑मानः । वि । धा॒व॒ति॒ ॥ ६ ॥ ६ ॥

सप्तिर्न अश्वइव वाजयुः युद्धमिच्छन् देवोदीप्यमानः देवेभ्योदेवार्थं सुतोभिषुतः व्यानशिः पात्रेषु व्यापी पवमानः पवित्रेण पूयमानः एतादृशः सोमः विविधं परिधावति परितः पात्राण्यभिगच्छति । व्यानशिः अशूव्याप्तौ आदृगमहनेत्यत्र उत्सर्गश्छन्दसि सदादिभ्यो दर्शनादिति कित् प्रत्ययः अश्नोतेश्चेति नुडागमः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इति नवमे मंडले षष्ठोनुवाकः ॥ ६ ॥

सप्तमेनुवाके एकादशसूक्तानि तत्र सखायइति षळृचं प्रथमं सूक्तं काण्वौ पर्वतनारदावृषी । अथवा कश्यपस्यपुत्र्यौ शिखंडिन्याख्ये द्वे अप्सरसावस्य सूक्तस्य द्रष्ट्र्यौ पूर्ववच्छन्दोदेवते । तथानुक्रम्यते—सखायः पर्वतनारदौ काश्यपौ द्वेशिखंडिन्यौ वाप्सरसाविति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सखा॑य॒आनिषी॑दतपुना॒नाय॒प्रगा॑यत । शिशुं॑नय॒ज्ञैःपरि॑भूषतश्रि॒ये ॥१॥

सखा॑यः । आ । नि । सी॒द॒त॒ । पु॒ना॒नाय॑ । प्र । गा॒य॒त॒ ।
शिशु॑म् । न । य॒ज्ञैः । परि॑ । भू॒ष॒त॒ । श्रि॒ये ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सखायः सखिभूताः स्तोतारऋत्विजः आनिषीदत स्तोतुं उपविशत । अथ पुनानाय पूयमानाय सोमाय प्रगायत प्रकर्षेण गायत तमभिष्टुत । ततः अभिषुतं सोमं यज्ञैर्यजनीयैः हविर्भिः मिश्रणैश्च श्रिये शोभनार्थं परिभूषत परितोलंकुरुत । तत्र दृष्टान्तः—शिशुंन यथा शिशुं बालं पुत्रं पितर आभरणैरलंकुर्वन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे समीवत्समित्येका । सूत्रितंच—समीवत्संनमातृभिःसंवत्सइवमातृभिरिति ।

सैषा द्वितीया—

समी॑व॒त्सं॑नमा॒तृभि॑ःसृ॒जता॑गय॒साध॑नम् ।
दे॒वा॒व्यं१॒॑मद॑म॒भिद्विश॑वसम् ॥ २ ॥

सम् । ई॒मिति॑ । व॒त्सम् । न । मा॒तृऽभि॑ः । सृ॒जत॑ । ग॒य॒ऽसाध॑नम् ।
दे॒व॒ऽअ॒व्य॑म् । मद॑म् । अ॒भि । द्विऽश॑वसम् ॥ २ ॥

हे ऋत्विजः गयसाधनं गृहस्य साधनं ईमेनं सोमं मातृभिर्मातृभूताभिर्वसतीवरीभिः संसृजत संमिश्रयत । कथमिव वत्संन यथावत्सं मातृभिर्गोभिः संयोजयन्ति तद्वत् । कीदृशं देवाव्यं देवानां रक्षकं मदं मदनहेतुं द्विशवसं द्विगुणवेगं अतिशयितबलंवा यद्वा द्वयोर्लोकयोः तत्र स्थितादेवमनुष्याइत्यर्थः । तेषां हविर्धनप्रदानेन वर्धयितारं तं सोममभिसंसृजत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पु॒नाता॑द॒क्ष॒साध॑नं॒यथा॒शर्धा॑यवी॒तये॑ ।
यथा॑मि॒त्राय॒वरु॑णाय॒शंत॑मः ॥ ३ ॥

पु॒नात॑ । द॒क्ष॒ऽसाध॑नम् । यथा॑ । शर्धा॑य । वी॒तये॑ । यथा॑ ।
मि॒त्राय॑ । वरु॑णाय । शम्ऽत॑मः ॥ ३ ॥

दक्षसाधनं बलस्य साधनं धनादिवृद्धेर्वा साधकं सोमं पुनात पवित्रेण पुनीत । पूञ् पवने क्र्यादिः तस्माल्लोटि तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्य तबादेशः पित्वादीत्वाभावः । असौ सोमः शर्धाय वेगार्थं वीतये देवानां पानार्थं यथा भवति यथावा मित्राय वरुणायच शंतमः अतिशयेन सुखं करोति तथा पुनीतेत्यर्थः ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी–

अ॒स्मभ्यं॑त्वावसु॒विदं॑म॒भिवाणी॑रनूषत ।
गोभि॑ष्टे॒वर्णं॑म॒भिवा॑सयामसि ॥ ४ ॥

अ॒स्मभ्य॑म् । त्वा॒ । व॒सु॒ऽविद॑म् । अ॒भि । वाणीः॑ । अ॒नू॒ष॒त॒ ।
गोभिः॑ । ते॒ । वर्ण॑म् । अ॒भि । वा॒स॒या॒म॒सि॒ ॥ ४ ॥

हे सोम वसुविदं धनस्य दातारं त्वा त्वामस्मभ्यं धनादिप्रदानार्थं वाणीः अस्मदीयावाचो अभ्यनूषत अभिष्टुवन्ति नूस्तवने । वयं ते तव वर्णं आवरकं रसं गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः अभिवासयामसि अभिवासयामः अभितआच्छादयामः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

सनो॑मदानां॑पत॒इन्दो॑दे॒वप्स॑राअसि ।
सखे॑व॒सख्ये॑गातु॒वित्त॑मोभव ॥ ५ ॥

सः । नः॒ । म॒दा॒ना॒म् । प॒ते॒ । इन्दो॒ इति॑ । दे॒व॒ऽप्स॑राः । अ॒सि॒ ।
सखा॑ऽइव । सख्ये॑ । गा॒तु॒वित्ऽत॑मः । भ॒व॒ ॥ ५ ॥

नः अस्मदादीनां मदानां मदकानां पते स्वामिन् हे इन्दो सोम सत्वं देवप्सराअसि प्सरइति रूपनाम दीप्तरूपोभवसि । सत्वं सखेव यथा सखा सुहृत् सख्ये मित्राय सत्यं मार्गं ज्ञापयति तद्वत् अस्माकमपि गातुवित्तमःअत्यन्तं मार्गस्य लंभकोभव ज्ञापकोभव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

सने॑मिकृ॒ध्य१॒॑स्मदार॒क्षसं॒कंचि॑द॒त्रिण॑म् ।
अ॒पादे॑वंद्व॒युमंहो॑यु॒योधिनः ॥ ६ ॥ ७ ॥

सने॑मि । कृ॒धि । अ॒स्मत् । आ । र॒क्षस॑म् । कम् । चि॒त् । अ॒त्रिण॑म् ।
अप॑ । अदे॑वम् । द्व॒युम् । अंहः॑ । यु॒यो॒धि॒ । नः॒ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम अस्मत् अस्मासु सनेमि पुराणनामैतत् पुराणं सख्यं कृधि कुरु। आ अपिच अत्रिणमदनशीलं कंचिद्रक्षसं अपयुध्यस्व । कीदृशं अदेवं अदेवनशीलं द्वयुंद्वयवन्तं सत्यानृतयुक्तंबाह्याभ्यन्तरमायायुक्तंवा । किंच नोस्माकमंहः पापंच अपयुयोधि संप्रहर युध्यतेर्बहुलंछन्दसीति शपःश्लुः वाछन्दसीति हेर्ङित्त्वाद्गुणः धलोपश्छान्दसः यौतेर्वाश्लौ पूर्ववद्रूपं ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

तंवइति षळृचं द्वितीयंसूक्तं पर्वतनारदयोरार्षं अन्यत्पूर्ववत् । तंवइत्यनुक्रान्तं । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

तंवः॑सखायो॒मदा॑यपुना॒नम॒भिगा॑यत ।
शिशुं॒नय॒ज्ञैःस्व॑दयन्तगू॒र्तिभिः॑ ॥ १ ॥

तम् । व॒ः । स॒खा॒य॒ः । मदा॑य । पु॒ना॒नम् । अ॒भि । गा॒य॒त॒ ।
शिशु॑म् । न । य॒ज्ञैः । स्व॒द॒य॒न्त॒ । गू॒र्तिऽभिः॑ ॥ १ ॥

हे सखायः ऋत्विजोवोयूयं मदाय देवानां मदार्थं पुनानं पूयमानं तं सोममभिगायत अभिष्टुत तमिमं सोमं शिशुंन शिशुमिवालंकारैः क्षीरादिभिश्च यथा स्वादूकुर्वन्ति तद्वत्। यज्ञैर्हविर्भिर्मिश्रणैः गूर्तिभिः स्तुतिभिश्च स्वदयन्त स्वादूकुर्वन्ति ॥ १ ॥

• प्रवर्ग्येभिष्टवे संवत्सइवमातृभिरित्येका । सूत्रंच—समीवत्समित्यनया सहोक्तं ।

सैषा सूक्ते द्वितीया—

सं॑व॒त्सइं॑वमा॒तृभि॒रिन्दु॑र्हिन्वा॒नोअं॑ज्यते ।
दे॒वा॒वीर्मदो॑म॒तिभि॒ःपरि॑ष्कृतः ॥ २ ॥

सम् । व॒त्सःऽइ॑व । मा॒तृऽभिः॑ । इन्दुः॑ । हि॒न्वा॒नः । अ॒ज्य॒ते॒ ।
दे॒व॒ऽअ॒वीः । मदः॑ । म॒तिऽभिः॑ । परि॑ऽकृतः ॥ २ ॥

हिन्वानः प्रेर्यमाणः इंदुःसोमः वसतीवरीभिः समज्यते सम्यक्सिक्तोभवति । तत्र दृष्टान्तः—वत्सइव वत्सोयथा मातृभिः गोभिः समक्तोभवति तद्वत् । कीदृशः देवावीः देवानां र-

क्षकः मदोमदकरः मतिभिः स्तुतिभिः परिष्कृतोलंकृतः भूषणार्थे संपर्युपेभ्यइति सुडागमः परिनिविभ्यइतिसुटः षत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अ॒यंदक्षा॑य॒साध॑नो॒यंशर्धा॑यवी॒तये॑ ।
अ॒यंदे॒वेभ्यो॒मधु॑मत्तमःसु॒तः ॥ ३ ॥

अ॒यम् । दक्षा॑य । साध॑नः । अ॒यम् । शर्धा॑य । वी॒तये॑ ।
अ॒यम् । दे॒वेभ्यः॑ । मधु॑मत्ऽतमः । सु॒तः ॥ ३ ॥

अयं सोमः दक्षाय बलाय वर्धनाय वा साधनः साधयिता भवति । तथा यं सोमः शर्धाय वेगार्थं वीतये देवानां भक्षणार्थंच भवति सुतः अभिषुतोयं सोमः देवेभ्यइन्द्रादिभ्योमधुमत्तमः अतिशयेन माधुर्ययुक्तोभवति । अत्यन्तं मदकरोभवतीतिवा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

गोम॑न्नइन्दो॒अश्व॑वत्सु॒तःसु॑दक्षधन्व ।
शुचिं॑ते॒वर्ण॒मधि॒गोषु॑दीधरम् ॥ ४ ॥

गोऽम॑त् । नः॒ । इ॒न्दो॒ इति॑ । अश्व॑ऽवत् । सु॒तः । सु॒ऽद॒क्ष॒ ।
ध॒न्व॒ । शुचि॑म् । ते॒ । वर्ण॑म् । आधि॑ । गोषु॑ । दी॒ध॒र॒म् ॥ ४ ॥

हे सुदक्ष सुबल हे इन्दो सोम सुतोभिषुतस्त्वं नोस्माकं गोमत् यज्ञसाधनगोयुक्तं अश्ववदश्वयुक्तं धनं धन्व गमय धविर्गत्यर्थः भूवादिः । ततोहं शुचिं पूतं दीप्यमानंवा ते तव वर्णं रसं गोषु गव्येषुक्षीरादिषु अधिदीधरं अधिधारयामि मिश्रयामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

सनो॑हरीणां॑पत॒इन्दो॑दे॒वप्स॑रस्तमः ।
सखे॑व॒सख्ये॒नर्यो॑रु॒चेभ॑व ॥ ५ ॥

सः । नः॒ । ह॒री॒णा॒म् । प॒ते॒ । इन्दो॒ इति॑ । दे॒वप्स॑रःऽतमः ।
सखा॑ऽइव । सख्ये॑ । नर्यः॑ । रु॒चे । भ॒व॒ ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

हे हरीणां पते नः अस्मदीयानां हरितवर्णानां पशूनां स्वामिन् हे इन्दो सोम देवप्सरस्तमः अतिशयेन दीप्तरूपोपेतः सत्वं नर्यः कर्मनेतृभ्यः ऋत्विग्भ्यः हितः सत्वं नोस्माकं रुचे भव दीप्तिकरोभव । किमिव सखेव यथा सखासख्ये मित्राय दीप्तिकरोभवति तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

सने॑मि॒त्वम॒स्मदाँअदे॑वं॒कंचि॑द॒त्रिण॑म् ।
सा॒ह्वाँइन्दो॒परि॒बाधो॒अप॑द्व॒युम् ॥ ६ ॥ ८ ॥

सने॑मि । त्वम् । अ॒स्मत् । आ । अदे॑वम् । कम् । चि॒त् । अ॒त्रिण॑म् ।
स॒ह्वान् । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । बाध॑ः । अप॑ । द्व॒युम् ॥ ६ ॥ ८ ॥

हे सोम त्वं सनेमि पुराणं सख्यं अस्मदस्मासु कुरु । आ अपिच अदेवं अदेवनशीलं कंचिदपि अत्रिणमदनशीलं राक्षसं अस्मदस्मत्तोपगमय । किंच हे इन्दो साह्वान् शत्रूनभिभवन् बाधोबाधमानान् परिजहि । तथा द्वयुं द्वयवंतं सत्यानृतयुक्तं बाह्याभ्यन्तरमायाद्वयोपेतं वा राक्षसं अस्मत्तोपगमय ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

इन्द्रमच्छेति चतुर्दशर्चं तृतीयं सूक्तं औष्णिहं पवमानसोमदेवताकं । प्रथमतृचस्य चक्षुराख्यपुत्रोग्निर्ऋषिः द्वितीयस्य मनुपुत्रश्चक्षुर्नामा अप्सुनाम्नः पुत्रोमनुस्तृतीयस्य एवंनवर्चोगताः शिष्टानामपि पंचानां चाक्षुषोग्निः । तथाचानुक्रम्यते–इन्द्रमच्छषळूनाग्निश्चाक्षुषश्चक्षुर्मानवोमनुराप्सवइति तृचाः पंचाग्निरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

इन्द्र॒मच्छ॑सु॒ताइ॒मेवृष॑णं॒यन्तु॒हर॑यः ।
श्रु॒ष्टीजा॒तास॒इन्द॑वःस्व॒र्विद॑ः ॥ १ ॥

इन्द्र॑म् । अच्छ॑ । सु॒ताः । इ॒मे । वृष॑णम् । य॒न्तु॒ । हर॑यः ।
श्रु॒ष्टी । जा॒तास॑ः । इन्द॑वः । स्व॒ःऽविद॑ः ॥ १ ॥

श्रुष्टी श्रुष्टीति क्षिप्रनाम क्षिप्रं जातासोजाताः इन्दवः पात्रेषु क्षरन्तः स्वर्विदः सर्वज्ञाः हरयोहरितवर्णाः सुताअभिषुताः इमे सोमाः वृषणं कामानां सेक्तारमिन्द्रं अच्छयन्तु अभिगच्छन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒यंभरा॑यसान॒सिरिन्द्रा॑यपवतेसु॒तः ।
सोमो॒जैत्र॑स्यचेतति॒यथा॑वि॒दे ॥ २ ॥

अ॒यम् । भरा॑य । सा॒न॒सिः । इन्द्रा॑य । प॒व॒ते॒ । सु॒तः ।
सोम॑ः । जैत्र॑स्य । चे॒त॒ति॒ । यथा॑ । वि॒दे ॥ २ ॥

भराय संग्रामाय तदर्थं सानसिर्भजनीयः सुतोभिषुतोयं सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं पवते ग्रहादिषु क्षरति । ततः सोमः जैत्रस्य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानसंज्ञा चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति षष्ठी । जयशीलमिन्द्रं चेतति जानाति यथा इन्द्रोविदे लोकैर्ज्ञायते तथा जानाति ॥२॥

अथ तृतीया—

अ॒स्येदिन्द्रो॒मदे॒ष्वाग्रा॒भंगृ॑भ्णीतसान॒सिम् ।
वज्रं॑च॒वृष॑णंभर॒त्सम॑प्सु॒जित् ॥ ३ ॥

अ॒स्य । इत् । इन्द्र॑ः । मदे॑षु । आ । ग्रा॒भम् । गृ॒भ्णीत॒ । सा॒न॒सिम् ।
वज्र॑म् । च॒ । वृष॑णम् । भ॒र॒त् । सम् । अ॒प्सु॒ऽजित् ॥ ३ ॥

आअनन्तरं इन्द्रः अस्येत् अस्य सोमस्यैव मदेषु संजातेषु सानसिं सर्वैः संभजनीयं ग्राभं ग्राहं गृहीतव्यं धनुर्गृभ्णीत गृह्णाति हृग्रहोर्भइति भत्वं । किंच अप्सुजित् उदकार्थंवृत्रस्य जेता । यद्वा आपइत्यन्तरिक्षनाम अन्तरिक्षे अहिनामकस्य जेता इन्द्रः वृषणं वर्षितारं वज्रं च संभरत् संबिभर्तु बिभर्तेर्लेट्यडागमः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रध॑न्वासोम॒जागृ॑वि॒रिन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ।
द्यु॒मन्तं॒शुष्म॒माभ॑रास्व॒र्विद॑म् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

प्र । ध॒न्व॒ । सो॒म॒ । जागृ॑विः । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ।
द्यु॒ऽमन्त॑म् । शुष्म॑म् । आ । भ॒र॒ । स्वः॒ऽविद॑म् ॥ ४ ॥

हे सोम जागृविर्जागरणशीलस्त्वं प्रधन्व प्रक्षर । हे इन्दो सोम इन्द्राय परिस्रव परितः पात्रेषु क्षर । किंच द्युमन्तं दीप्तियुक्तं स्वर्विदं सर्वस्य लंभकं शुष्मं शत्रूणां शोषकं बलं आभराहर ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रा॑य॒वृष॑णं॒मदं॒पव॑स्ववि॒श्वद॑र्शतः ।
स॒हस्र॑यामापथि॒कृद्वि॑चक्ष॒णः ॥ ५ ॥ ९ ॥

इन्द्रा॑य । वृष॑णम् । मद॑म् । पव॑स्व । वि॒श्वऽद॑र्शतः ।
स॒हस्र॑ऽयामा । प॒थि॒ऽकृत् । वि॒ऽच॒क्ष॒णः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे सोम त्वं वृषणं वर्षितारं मदं मदहेतुं रसं इन्द्रायेन्द्रार्थं पवस्व क्षर । कीदृशः विश्वदर्शतः सर्वैर्दर्शनीयः सहस्रयामा बहुमार्गः पथिकृत् यजमानानां सन्मार्गकरणशीलः विचक्षणः सर्वस्य विद्रष्टा ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒स्मभ्यं॑गातु॒वित्त॑मोदे॒वेभ्यो॒मधु॑मत्तमः ।
स॒हस्रं॑याहिप॒थिभि॒ःकनि॑क्रदत् ॥ ६ ॥

अ॒स्मभ्य॑म् । गा॒तु॒वित्ऽत॑मः । दे॒वेभ्यः॑ । मधु॑मत्ऽतमः ।
स॒हस्र॑म् । या॒हि॒ । प॒थिऽभिः॑ । कनि॑क्रदत् ॥ ६ ॥

हे सोम अस्मभ्यं गातुवित्तमः अत्यन्तं मार्गस्य लंभकः तथा देवेभ्यश्च मधुमत्तमः अत्यन्तं स्वादुकारी त्वं कनिक्रदत् शब्दंकुर्वन् सहस्रं पथिभिर्बहुभिर्मार्गैः याहि कलशमागच्छ ॥६॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी—

पव॑स्वदे॒ववी॑तय॒इन्दो॒धारा॑भि॒रोज॑सा ।
आक॒लशं॒मधु॑मान्त्सोमनःसदः ॥ ७ ॥

पव॑स्व । दे॒वऽवी॑तये । इन्दो॒ इति॑ । धारा॑भिः । ओज॑सा । आ ।
क॒लश॑म् । मधु॑ऽमान् । सो॒म॒ । न॒ः । स॒द॒ः ॥ ७ ॥

हे इन्दो सोम देववीतये देवानां भक्षणार्थं ओजसा बलेन धाराभिरात्मीयाभिः पवस्व क्षर । हे सोम मधुमान् मदकररसवांस्त्वं नोस्मदीयं कलशं द्रोणाभिधानं आसदः । सदेर्लुङि रूपं । आसीद ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तव॑द्र॒प्साउ॑द॒प्रुत॒इन्द्रं॒मदा॑यवावृधुः ।
त्वां॑दे॒वासो॑अ॒मृता॑य॒कंप॑पुः ॥ ८ ॥

तव॑ । द्र॒प्साः । उ॒द॒ऽप्रुत॑ः । इन्द्र॑म् । मदा॑य । वा॒वृ॒धु॒ः । त्वाम् ।
दे॒वास॑ः । अ॒मृता॑य । कम् । प॒पु॒ः ॥ ८ ॥

उदप्रुतः वसतीवर्याख्यमुदकं प्रति गच्छंतः यद्वा उदकस्य निर्गमयितारः तव स्वभूताद्रप्साः द्रुतगामिनोरसाः मदाय मदार्थं इन्द्रं वावृधुर्वर्धयन्ति । ततः देवासोदेवाः इन्द्रादयः कं सुखकरं त्वां अमृताय अमरणार्थं पपुः पिबन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आनःसु॒तासइन्दवःपुना॒नाधा॑वतार॒यिम् ।
वृ॒ष्टिद्या॑वोरीत्यापःस्व॒र्विदः॑ ॥ ९ ॥

आ । न॒ः । सु॒ता॒स॒ः । इ॒न्द॒व॒ः । पु॒ना॒नाः । धा॒व॒त॒ । र॒यिम् ।
वृ॒ष्टिऽद्या॑वः । री॒ति॒ऽआ॒प॒ः । स्व॒ःऽविद॑ः ॥ ९ ॥

हे सुतासः अभिषूयमाणाः हे इन्दवः दीप्ताः पात्रेषु क्षरन्तोवा हे रीत्यापः यैः पृथिवीं प्रति स्रवणशीलाआपः कृताः तादृशाः हे सोमाः पुनानाः पूयमानाः यूयं नोस्मभ्यं रयिं आधा-

Funding by IKS-MoE

वत आगमयत । कीदृशाः वृष्टिद्यावः वृष्टिभिर्द्यौः यैः क्रियते वृष्ट्यभिमुखद्युलोकवन्तः स्वर्विदः सर्वस्य लंभकाः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सोम॑ःपुना॒नऊ॒र्मिणाऽव्यो॒वारं॒विधा॑वति ।
अग्रे॑वा॒चःपव॑मान॒ःकनि॑क्रदत् ॥ १० ॥ १० ॥

सोम॑ः । पु॒ना॒नः । ऊ॒र्मिणा॑ । अव्य॑ः । वार॑म् । वि । धा॒व॒ति॒ ।
अग्रे॑ । वा॒चः । पव॑मानः । कनि॑क्रदत् ॥ १० ॥ १० ॥

पुनानः पूयमानः सोमः ऊर्मिणा स्वीयया धारया अव्यः अवेर्वारं वालं पवित्रं विधावति विविधं गच्छति । कीदृशः पवमानः पूतः वाचः स्तोत्रस्याग्रे कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दंकुर्वन् विधावति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

धी॒भिर्हि॑न्वन्तिवा॒जिनं॒वने॒क्रीळ॑न्त॒मत्य॑विम् ।
अ॒भित्रि॑पृ॒ष्ठंम॒तय॒ःसम॑स्वरन् ॥ ११ ॥

धी॒भिः । हि॒न्व॒न्ति॒ । वा॒जिन॑म् । वने॑ । क्रीळ॑न्तम् । अति॑ऽअविम् ।
अ॒भि । त्रि॒ऽपृ॒ष्ठम् । म॒तय॑ः । सम् । अ॒स्व॒र॒न् ॥ ११ ॥

वाजिनं बलवन्तं वननीये वसतीवर्याख्ये उदके क्रीळन्तं संक्रीडमानं अत्यविं अविशब्देन तद्रोमकृतं पवित्रमभिधीयते अतिक्रान्तपवित्रं सोमं ऋत्विजोधीभिः स्तुतिभिः हिन्वन्ति वर्धयन्ति। यद्वा धीभिर्वर्णलोपश्छान्दसः धीतिभिरंगुलीभिः हिन्वन्ति प्रेरयन्ति । हिगतौ वृद्धौच स्वादिः ।किंच त्रिपृष्ठं त्रीणि पवित्राणि द्रोणकलशाधवनीयपूतभृदात्मकानि पात्राणि त्रीणि सवनानि वा स्पृशतीति सतथोक्तः तं सोमं मतयः स्तुतयः अभिसमस्वरन् अभितः संस्तुवन्ति ॥११॥

अथ द्वादशी—

अस॑र्जिक॒लशाँ॑अ॒भिमी॒ळ्हेसप्ति॒र्नवा॑ज॒युः ।
पु॒ना॒नोवाचँ॑ज॒नय॑न्नसिष्यदत् ॥ १२ ॥

Funding by IKS-MoE

असर्जि । कलशान् । अभि । मीळ्हे । सप्तिः । न । वाजऽयुः ।
पुनानः । वाचम् । जनयन् । असिस्यदत् ॥ १२ ॥

वाजयुः यजमानानामन्नमिच्छन् ससोमः कलशानभिलक्ष्य कलशेषु असर्जि सृज्यते । तत्र दृष्टान्तः—सप्तिर्न यथा अश्वोमीळ्हे संग्रामनामैतत् संग्रामे सृज्यतेतद्वत् । ततः पुनानः पूयमानः सोमः वाचं शब्दं जनयन् उत्पादयन् असिष्यदत् पात्रेषु स्यन्दते ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

पवतेहर्यतोहरिरतिह्वरांसिरंह्या ।
अभ्यर्षन्त्स्तोतृभ्योवीरवद्यशः ॥ १३ ॥

पवते । हर्यतः । हरिः । अति । ह्वरांसि । रंह्या ।
अभिऽअर्षन् । स्तोतृऽभ्यः । वीरऽवत् । यशः ॥ १३ ॥

हर्यतः स्पृहणीयः हरिर्हरितवर्णः सोमः रंह्या तृतीयाया आकारः साधुवेगेनह्वरांसि कुटिलानि अनृजूनि पवित्राणि अतिपवते अतीत्यगच्छति । किंकुर्वन् स्तोतृभ्यो वीरवत् पुत्रयुक्तं यशः अभ्यर्षन् अभिगमयन् पवते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अयापवस्वदेवयुर्मधोर्धाराअसृक्षत ।
रेभन्पवित्रंपर्येषिविश्वतः ॥ १४ ॥ ११ ॥

अया । पवस्व । देवऽयुः । मधोः । धाराः । असृक्षत । रेभन् ।
पवित्रम् । परि । एषि । विश्वतः ॥ १४ ॥ ११ ॥

हे सोम देवयुर्देवान् कामयमानस्त्वं अया अनया धारया पवस्व क्षर । ततः मधोर्मदकरस्य तव धाराआत्मीयाः असृक्षत सृज्यन्ते । अनन्तरं रेभन् शब्दायमानः पवित्रं विश्वतः पर्येषि सर्वतः परिगच्छसि ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

परीतइति षड्विंशत्यृचंचतुर्थं सूक्तं ।त्वंसोमासीत्यत्रउक्ताभरद्वाजकश्यपाद्याः सप्तर्षयः।आद्याबृहती द्वितीयासतोबृहती अयमेकः प्रगाथः परिसुवानइत्येषा तृतीया एकविंशत्यक्षरा भुरिक्विराट् द्विपदा नृभिर्येमानइति षोडशी विंशत्यक्षराद्विपदाविराट् चतुर्थ्यादिद्वौ प्रगाथौ दशम्यादित्रयः सप्तदश्यादिपंचप्रगाथाः पवमानसोमोदेवता । तथाचानुक्रम्यते—परितः षड्विंशतिः सप्तऋषयः प्रागाथं तृतीयाषोडश्यौ द्विपदे अष्टम्याद्येबृहत्याविति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परी॒तोषि॑ञ्चतासु॒तंसोमो॒यउ॑त्त॒मंह॒विः ।
द॒ध॒न्वाँयोनर्यो॑अ॒प्स्व१॒॑न्तरासु॒षाव॒सोम॒मद्रि॑भिः ॥ १ ॥

परि॑ । इ॒तः । सि॒ञ्च॒त॒ । सु॒तम् । सोमः॑ । यः । उ॒त्ऽत॒मम् । ह॒विः ।
द॒ध॒न्वान् । यः । नर्यः॑ । अ॒प्ऽसु । अ॒न्तः । आ । सु॒साव॑ ।
सोम॑म् । अद्रि॑ऽभिः ॥ १ ॥

हेऋत्विजः सुतमभिषुतं सोमं इतः अस्मात्कर्मणऊर्ध्वं अथवा अस्मात् प्रदेशादूर्ध्वं परिषिंचत वसतीवरीभिः । इतोषिंचतेत्यत्र संहितायां छन्दसीति रोरुत्वं । यः सोमः देवानामुत्तमं प्रशस्यं हविर्भवति । आ अपिच नर्योमनुष्यहितोयश्चसोमः अप्सु वसतीवरीषु अन्तरिक्षेवा अन्तर्दधन्वान् गच्छन् भवति तं सोममद्रिभिर्ग्रावभिः अध्वर्युः सुषाव अभिषुतं चकार तं परिषिंचतेति समन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नू॒नंपु॑ना॒नोवि॑भिः॒परि॑स्र॒वाद॑ब्धःसु॒र॒भिंत॑रः ।
सु॒तेचि॑त्त्वा॒प्सुमं॑दामो॒अन्ध॑साश्री॒णन्तो॒गोभि॒रुत्त॑रम् ॥ २ ॥

नू॒नम् । पु॒ना॒नः । अवि॑ऽभिः । परि॑ । स्र॒व॒ । अद॑ब्धः ।
सु॒र॒भिम्ऽत॑रः । सु॒ते । चि॒त् । त्वा॒ । अ॒प्ऽसु । म॒दा॒मः॒ । अन्ध॑सा ।
श्री॒णन्तः॑ । गोभिः॑ । उत्ऽत॑रम् ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम अदब्धः कैश्चिदप्यहिंसितः सुरभिन्तरः अत्यन्तं सुगन्धिः त्वं नूनमिदानीं पुनानः पूयमानः सन् अविभिरविवालकृतैः पवित्रैः तेभ्यः परिस्रव परितः क्षर सुतेचित् अभिषुते सति अंधसा सक्तुलक्षणेनान्नेन गोभिर्गोविकारैःक्षीरादिभिः श्रीणन्तः मिश्रयन्तोवयं उत्तरमुद्गततरं अप्सु वसतीवरीषु संस्थितं त्वां मदामः मंदामहे स्तुमः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

परि॑सुवा॒नश्चक्ष॑सेदेव॒माद॑न॒ःक्रतु॒रिन्दु॑र्वि॑चक्ष॒णः ।। ३ ॥

परि॑ । सु॒वा॒नः । चक्ष॑से । दे॒व॒ऽमाद॑नः । क्रतु॑ः । इन्दु॑ः ।
वि॒ऽच॒क्ष॒णः ॥ ३ ॥

सुवानोभिषूयमाणःसोमः चक्षसे सर्वेषां दर्शनाय परिस्रवति । कीदृशः देवमादनः देवानां तर्पयिता क्रतुः कर्ता इन्दुः पात्रेषु क्षरणशीलः दीप्तोवा विचक्षणः सर्वस्य विद्रष्टा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पुना॒नःसो॑म॒धार॑या॒पोवसा॑नोअर्ष॑सि ।
आर॑त्न॒धायोनि॑मृ॒तस्य॑सीद॒स्युत्सो॑देवहि॒र॒ण्यय॑ः ।। ४॥

पु॒ना॒नः । सो॒म॒ । धार॑या । अ॒पः । वसा॑नः । अ॒र्ष॒सि॒ । आ ।
र॒त्न॒ऽधाः । योनि॑म् । ऋ॒तस्य॑ । सी॒द॒सि॒ । उत्स॑ः ।
दे॒व॒ । हि॒र॒ण्यय॑ः ॥ ४ ॥

हे सोम पुनानः पूयमानस्त्वं अपउदकानि वसतीवर्याख्यानि वसानः आच्छादयन् धारया अर्षसि पवित्रं गच्छसि । ततः रत्नधाः रत्नानां दाता त्वं ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानमासीदसि हे देव द्योतमान सोम उत्सः प्रस्यन्दनशीलस्त्वं हिरण्ययः हिरणमयः हिरण्यस्योत्पत्तिस्थानं खलु यद्वा देवानां हितरमणीयोभवसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दु॒हा॒नऊध॑र्दि॒व्यंमधु॑प्रि॒यंप्र॒त्नंस॒धस्थ॒मास॑दत् ।
आ॒पृच्छ्यं॑ध॒रुणं॑वा॒ज्य॑र्षति॒नृभि॑र्धू॒तोवि॑चक्ष॒णः ।।५।।१२।।

दुहानः । ऊधः । दिव्यम् । मधु । प्रियम् । प्रत्नम् । सधऽस्थम् ।
आ । असदत् । आऽपृच्छ्यम् । धरुणम् । वाजी । अर्षति ।
नृऽभिः । धूतः । विऽचक्षणः ॥ ५ ॥ १२ ॥

• मधु मदकरं प्रियं प्रीणनकारि दिव्यं दिविभवं ऊधः सोमवल्लीलक्षणं दुहानः सोमः प्रत्नं पुरातनं सधस्थं सहतिष्ठन्तं स्थानमन्तरिक्षमासदव आसीदति सदेर्लुङि रूपं । अतः आपृच्छ्यं कर्मण्याप्रष्टव्यं धरुणं कर्मणोधारयितारं यजमानं वाजी अन्नवान् सोमःअर्षति तस्मै अन्नं दातुमभिगच्छति । कीदृशः नृभिः कर्मनेतृभिः ऋत्विग्भिः धूतः अदाभ्यः ग्रहे परिशोधितः । तैरेनं चतुराधूनोति पंचकृत्वः सप्तकृत्वोवेति आपस्तंबेन सूत्रितं । विचक्षणः सर्वस्य विद्रष्टा ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

पुनानःसोमजागृविरव्योवारेपरिप्रियः ।
त्वंविप्रोअभवोङ्गिरस्तमोमध्वायज्ञंमिमिक्षनः ॥ ६ ॥

पुनानः । सोम । जागृविः । अव्यः । वारे । परि । प्रियः ।
त्वम् । विप्रः । अभवः । अङ्गिरःऽतमः । मध्वा ।
यज्ञम् । मिमिक्ष । नः ॥ ६ ॥ ॥

हे सोम जागृविर्जागरणशीलः प्रियः प्रीणयिता त्वं पुनानः पूयमानः सन् अव्यः अवेर्वारे वाले पवित्रे परिक्षरसि । किंच विप्रोमेधावी त्वं अंगिरस्तमः अंगिरसां वरिष्ठः पितॄणां नेता भवोभवसि सत्वं नोस्मदीयं यज्ञं मध्वा मधुना आत्मीयेन रसेन मिमिक्ष सिंच मिहेः सेचनार्थस्य सनि रूपं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सोमोमीढ्वान्पवतेगातुवित्तमऋषिर्विप्रोविचक्षणः ।
त्वंकविरभवोदेववीतमआसूर्यंरोहयोदिवि ॥ ७॥

Funding by IKS-MoE

सोम॑ः । मी॒ढ्वान् । प॒व॒ते॒ । गा॒तु॒वित्ऽत॑मः । ऋषि॑ः । विप्र॑ः ।
वि॒ऽच॒क्ष॒णः । त्वम् । क॒विः । अ॒भ॒वः । दे॒व॒ऽवीत॑मः । आ ।
सूर्य॑म् । रो॒ह॒य॒ः । दि॒वि ॥ ७ ॥

मीढ्वान् कामानां सेक्ता सोमोभवन् पवते क्षरति । कीदृशः गातुवित्तमः अत्यन्तं मार्गस्य लंभकः ऋषिः सर्वस्य प्रदर्शकः विप्रोमेधावी विचक्षणोविद्रष्टा । किंच कविः क्रान्तप्रज्ञस्त्वं देववीतमः अत्यन्तं देवकामो भवोभवसि । अपिच दिवि द्युलोके सूर्यमारोहयः प्रादुर्भावयसि ॥७॥

अथाष्टमी—

सोम॑उषुवा॒णःसो॒तृभि॒रधि॒ष्णुभि॒रवी॑नाम् ।
अश्व॑येवह॒रितां॑याति॒धार॑याम॒न्द्रयां॑याति॒धार॑या ॥ ८ ॥

सोम॑ः । ऊँ॒ इति॑ । सु॒वा॒नः । सो॒तृऽभि॑ः । अधि॑ । स्नुऽभि॑ः । अवी॑नाम् ।
अश्व॑याऽइव । ह॒रिता॑ । या॒ति॒ । धार॑या । म॒न्द्रया॑ । या॒ति॒ । धार॑या ॥ ८ ॥

सोतृभिरभिषुण्वद्भिर्ऋत्विग्भिः सुवानोभिषूयमाणः सोमः अवीनां स्नुभिः । मांस्पृत्स्नूनामुपसंख्यानमिति सानुशब्दस्य स्नुभावः समुच्छ्रितैर्वालैः पवित्रैरधियाति अधिकं गच्छति । उइवि प्रसिद्धौ । अश्वयेव वडवयेव हरिता हरितवर्णया धारया याति मन्द्रया मदकारिण्याधारया द्रोणकलशमधिगच्छति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अ॒नू॒पेगोमा॒न्गोभि॑रक्षा॒ःसोमो॑दु॒ग्धाभि॑रक्षाः ।
स॒मु॒द्रं॑नसं॒वर॑णान्यग्मन्म॒न्दीमदा॑यतोशते ॥ ९ ॥

अ॒नू॒पे । गोऽमा॑न् । गोभि॑ः । अ॒क्षा॒रिति॑ । सोम॑ः । दु॒ग्धाभि॑ः ।
अ॒क्षा॒रिति॑ । स॒मु॒द्रम् । न । स॒म्ऽवर॑णानि । अ॒ग्म॒न् ।
म॒न्दी । मदा॑य । तो॒श॒ते॒ ॥ ९ ॥

गोमान् गोयुक्तः सोमः अनूपे निम्ने देशे कलशे गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः सह अक्षाः क्षरति । तदेवोच्यते ससोमः आत्मनोमिश्रणार्थं दुग्धाभिर्गोभिः सह अक्षाः क्षरति क्षर-

Funding by IKS-MoE

तेर्लुङि रूपं । किंच समुद्रं न यथा समुद्रमुदकानि गच्छन्ति तद्वत्संवरणानि संभजनीयानि रसरूपाण्यन्नानि द्रोणकलशमग्मन् गच्छन्ति गमेर्लुङि च्लेर्लुकि रूपं । किंच मन्दी मदकरः सोमः मदाय मदार्थं तोशते हन्यते अभिषूयते तोशतिर्वधकर्मा ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

आसोमसुवानोअद्रिभिस्तिरोवाराण्यव्यया ।
जनोनपुरिचम्वोर्विशद्धरिःसदोवनेषुदधिषे ॥१०॥१३॥

आ । सोम । सुवानः । अद्रिऽभिः । तिरः । वाराणि ।
अव्यया । जनः । न । पुरि । चम्वोः । विशत् । हरिः ।
सदः । वनेषु । दधिषे ॥ १० ॥ १३ ॥

हे सोम अद्रिभिर्ग्रावभिः सुवानोभिषूयमाणस्त्वं अव्यया अविमयानि वाराणि वालानि पवित्राणि तिरस्कुर्वन् व्यवधायकानि कुर्वाणः सन् आपवसे इतिशेषः। हरिर्हरितवर्णः ससोमः चम्वोरधिषवणफलकयोः उपरिस्थिते कलशे विशत् प्रविशति । तत्र दृष्टान्तः–जनोन यथाजनः पुरि पुरे प्रविशति । सत्वं वनेषु काष्ठनिर्मितेषु पात्रेषु सदः स्थानं दधिषे करोषि ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे त्रयोदशोवर्गः ॥१३॥

अथैकादशी–

समामृजेतिरोअण्वानिमेष्योमीह्ळेसप्तिर्नवाजयुः ।
अनुमाद्यःपवमानोमनीषिभिःसोमोविप्रेभिर्ऋक्वभिः ॥११॥

सः । ममृजे । तिरः । अण्वानि । मेष्यः । मीह्ळे । सप्तिः ।
न । वाजऽयुः । अनुऽमाद्यः । पवमानः । मनीषिऽभिः ।
सोमः । विप्रेभिः । ऋक्वऽभिः ॥ ११ ॥

वाजयुरन्नकामः अण्वानि अणूनि सूक्ष्माणि मेष्यः मेष्याःअवेः रोमाणि पवित्राणि तिरस्कुर्वन् व्यवधायकानि कुर्वाणः सन् आपवसे इतिशेषः। हरिर्हरितवर्णः ससोमः ममृजे परिशोध्यते अलंक्रियतेवा । तत्र दृष्टान्तः–सप्तिर्न यथा जयकामैः अश्वोमीह्ळे संग्रामे अलंक्रियते ।

कीदृशः अनुमाद्यः अनुमोदनीयः सर्वैः पवमानः मनीषिभिः ऋत्विग्भिः पूयमानः तथा ऋक्-भिःछन्दसि वनिपाविति वनिप् स्तुतिमद्भिः विप्रैर्मेधाविभिः अभिष्टुतः मृज्यते ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

प्रसो॑मदे॒ववी॑तये॒सिन्धु॒र्न॑पि॑प्ये॒अर्ण॑सा ।
अं॒शोःपय॑सामदि॒रोनजागृ॑वि॒रच्छा॒कोशं॑मधु॒श्चुत॑म् ॥१२॥

प्र । सो॒म॒ । दे॒वऽवी॑तये । सिन्धुः॑ । न । पि॒प्ये॒ । अर्ण॑सा ।
अं॒शोः । पय॑सा । म॒दि॒रः । न । जागृ॑विः । अच्छ॑ ।
कोश॑म् । म॒धु॒ऽश्चुत॑म् ॥ १२ ॥

हे सोम देववीतये देवानां पानाय तदर्थं अर्णसा वसतीवर्याख्येनोदकेन प्रपिप्ये प्रप्यायसे। तत्रदृष्टान्तः–सिन्धुर्न यथा सिन्धुरुदकेनप्रपिप्ये प्रप्यायते तद्वत्। प्यायतेर्लिटि लिड्यङोश्चेति पीभावः। ततः सत्वं मदिरोन मदकरः सुरादिरिव जागृविर्जागरणशीलः यद्वा नः संप्रत्यर्थे इदानीं मदकरोजागरणशीलस्त्वं अंशोः लताखंडस्य पयसा रसेन मधुश्चुतं रसस्य क्षारयितारं कोशं द्रोणकलशं अच्छाभिगच्छसि ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

आह॑र्य॒तोअर्जु॑ने॒अत्के॑अव्यतप्रि॒यःसू॒नुर्न॑मर्ज्यः॑ ।
तमीं॑हिन्वन्त्य॒पसो॒यथा॒रथं॑न॒दीष्वागभ॑स्त्योः ॥ १३ ॥

आ । ह॒र्य॒तः । अर्जु॑ने । अत्के॑ । अ॒व्य॒त॒ । प्रि॒यः । सू॒नुः ।
न । मर्ज्यः॑ । तम् । ई॒म् । हि॒न्व॒न्ति॒ । अ॒पसः॑ । यथा॑ । रथ॑म् ।
न॒दीषु॑ । आ । गभ॑स्त्योः ॥ १३ ॥

हर्यतः स्पृहणीयः प्रियः प्रीणयितासूनुर्न सूनुरिव मर्ज्योमार्जनीयः सोमः अर्जुने अर्जुनवर्णे अत्के रूपे पवित्रे आव्यत आवृणोति तमीमेनं सोमं अंगुलयः नदीषु नदमानासु वसतीवरीषु गभस्त्योर्बाह्वोराभिमुख्येन हिन्वन्ति प्रेरयन्ति । तत्र दृष्टान्तः–अपसो यथा वेगवन्तोजना रथं संग्रामेषु प्रेरयन्ति तद्वत् ॥१३॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्दशी–

अ॒भिसोमा॑सआ॒यव॒ःपव॑न्ते॒मद्यं॒मद॑म् ।
स॒मु॒द्रस्याधि॑वि॒ष्टपि॑मनी॒षिणो॑मत्स॒रास॑ःस्व॒र्विद॑ः ॥ १४ ॥

अ॒भि । सोमा॑सः । आ॒यव॑ः । पव॑न्ते । मद्य॑म् । मद॑म् । स॒मु॒द्रस्य॑ ।
अधि॑ । वि॒ष्टपि॑ । म॒नी॒षिण॑ः । म॒त्स॒रास॑ः । स्व॒ःऽविद॑ः ॥ १४ ॥

आयवः गमनशीलाः सोमासः सोमाः मद्यं मदकरं मदंआत्मीयं रसं ग्रामेषु प्रेरयन्ति अभिपवन्ते अभितोनिर्गमयन्ति । कुत्रेत्युच्यते–समुद्रस्य अन्तरिक्षस्य अधि विष्टपि अधिकं समुच्छ्रिते पवित्रे यद्वा समुद्रस्य यस्मात्समुद्रवन्ति रसास्तस्य कलशस्य अधिउपरि विष्टपि स्थाने पवित्रे निर्गमयन्ति । कीदृशाः मनीषिणः मनसईशितारः मत्सरासः मदकराः स्वर्विदः सर्वस्य लंभकाः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी–

तर॑त्समु॒द्रंपव॑मानऊ॒र्मिणा॒राजा॑दे॒वऋ॒तंबृ॒हत् ।
अर्ष॑न्मि॒त्रस्य॒वरु॑णस्य॒धर्म॑णा॒प्रहि॑न्वा॒नऋ॒तंबृ॒हत् ॥ १५॥ १४॥

तर॑त् । स॒मु॒द्रम् । पव॑मानः । ऊ॒र्मिणा॑ । राजा॑ । दे॒वः ।
ऋ॒तम् । बृ॒हत् । अर्ष॑न् । मि॒त्रस्य॑ । वरु॑णस्य । धर्म॑णा ।
प्र । हि॒न्वा॒नः । ऋ॒तम् । बृ॒हत् ॥ १५ ॥ १४ ॥

पवमानः पूयमानः देवोद्योतमानः बृहत् अत्यन्तं ऋतं सत्यभूतं राजा सोमः समुद्रमन्तरिक्षं कलशंवा ऊर्मिणा धारया तरत् तरति । हिन्वानः प्रेर्यमाणः ऋतं बृहत् अत्यन्तं सत्यभूतः ससोमः मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोः धर्मणा धारणार्थं प्रार्षन् प्रगच्छति ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षोडशी–

नृभि॑र्येमा॒नोह॑र्य॒तोविच॑क्ष॒णोराजा॑दे॒वःस॑मु॒द्रिय॑ः ॥ १६ ॥

Funding by IKS-MoE

नृऽभिः॑ । ये॒मा॒नः । ह॒र्य॒तः । वि॒ऽच॒क्ष॒णः । राजा॑ । दे॒वः ।
स॒मु॒द्रियः॑ ॥ १६ ॥

नृभिः कर्मनेतृभिः येमानः नियम्यमानः हर्यतः स्पृहणीयः विचक्षणोविद्रष्टा देवोदीप्यमानः समुद्रियः अन्तरिक्षेभवः राजा सोमः इन्द्रार्थं पवतइत्युत्तरेण संबन्धः समुद्राभ्राद्घइति भावार्थे घप्रत्ययः ॥१६॥

अथ सप्तदशी—

इन्द्रा॑यपवते॒मदः॒सोमो॑म॒रुत्व॑तेसु॒तः ।
स॒हस्र॑धारो॒अत्यव्य॑मर्षति॒तमी॑मृजन्त्या॒यवः॑ ॥ १७ ॥

इन्द्रा॑य । प॒व॒ते । मदः॑ । सोमः॑ । म॒रुत्व॑ते । सु॒तः । स॒हस्र॑ऽधारः ।
अति॑ । अव्य॑म् । अ॒र्ष॒ति॒ । तम् । ई॒मिति॑ । मृ॒ज॒न्ति॒ ।
आ॒यवः॑ ॥ १७ ॥

मदोमादकः सुतोभिषुतः सोमः मरुत्वते मरुद्भिस्तद्वते इन्द्रायेद्रार्थं पवते क्षरति ततः सहस्रधारः बहुधारोपेतः सोमः अव्यं अविमयं पवित्रमत्यर्षति अतिगच्छति तं ईमिमं सोमं आयवोमनुष्याऋत्विजः मृजन्ति शोधयन्ति ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

पु॒ना॒नश्च॒मूज॒नय॑न्म॒तिंक॒विःसोमो॑दे॒वेषु॑रण्यति ।
अ॒पोवसा॑नः॒परि॒गोभि॒रुत्त॑रः॒सीद॒न्वने॑ष्वव्यत ॥ १८ ॥

पु॒ना॒नः । च॒मू इति॑ । ज॒नय॑न् । म॒तिम् । क॒विः । सोमः॑ ।
दे॒वेषु॑ । र॒ण्य॒ति॒ । अ॒पः । वसा॑नः । परि॑ । गोभिः॑ ।
उत्ऽत॑रः । सीद॑न् । वने॑षु । अ॒व्य॒त ॥ १८ ॥

चमू सप्तम्याः पूर्वसवर्णदीर्घः चम्वोरधिषवणफलकयोः पुनानः पूयमानः अभिषूयमाणः मतिं स्तुतिं जनयन् उत्पादयन् कविः क्रान्तप्रज्ञः एतादृशः सोमः देवेष्विन्द्रादिषु रण्यति । किंच अपोवसतीवरीर्वसानः आच्छादयन् वनेषु काष्ठेषु पात्रेषु सीदन् उत्तरः उत्कृष्टतरः सोमः गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः पर्यव्यत परिदीयते आच्छाद्यते ॥ १८ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकोनविंशी—

तवा॒हंसो॑मरारणस॒ख्यइ॑न्दोदि॒वेदि॑वे ।
पु॒रूणि॑बभ्रो॒निच॑रन्ति॒माम॑वपरि॒धीँरति॒ताँइ॑हि ॥ १९ ॥

तव॑ । अ॒हम् । सो॒म॒ । र॒रण॒ । स॒ख्ये । इ॒न्दो॒ इति॑ । दि॒वेऽदि॑वे ।
पु॒रूणि॑ । ब॒भ्रो॒ इति॑ । नि । च॒र॒न्ति॒ । माम् । अव॑ ।
प॒रि॒ऽधीन् । अति॑ । तान् । इ॒हि॒ ॥ १९ ॥

हे इन्दो हे सोम तव सख्ये सखिकर्मण्यहं दिवेदिवे अन्वहं रारण रमे रणेर्लिटउत्तमे णलि रूपं । हे बभ्रो बभ्रुवर्ण सोम पुरूणि बहूनि रक्षांसि मां तव सख्ये स्थितं न्यवचरन्ति नीचीनं चरन्ति बाधन्ते ये मां बाधन्ते तान् परिधीन् राक्षसांस्त्वं अतीहि अतीत्य गच्छ जहीति यावत् ॥१९॥

अथ विंशी—

उ॒ताहंनक्त॑मु॒तसो॑मते॒दिवा॑स॒ख्याय॑बभ्र॒ऊध॑नि ।
घृ॒णातप॑न्त॒मति॒सूर्यं॑प॒रःश॑कु॒नाइ॑वपप्तिम ॥ २० ॥ १५ ॥

उ॒त । अ॒हम् । नक्त॑म् । उ॒त । सो॒म॒ । ते॒ । दिवा॑ । स॒ख्याय॑ ।
ब॒भ्रो॒ इति॑ । ऊध॑नि । घृ॒णा । तप॑न्तम् । अति॑ । सूर्य॑म् ।
प॒रः । श॒कु॒नाःऽइ॑व । प॒प्ति॒म॒ । २० ॥ १५ ॥

हे बभ्रो बभ्रुवर्ण हे सोम उतापिच नक्तं उतापिच दिवा अहोरात्रयोः सख्याय सख्यार्थं तव ऊधनि समीपे अहं रमइति शेषः । ते वयं घृणा दीप्त्या तपन्तं ज्वलन्तं परः परमस्थानस्थितं सूर्यं तदात्मकं त्वां प्राप्तुं अतिपप्तिम । कथमिव शकुनाइव यथा सुपर्णादयः पक्षिणः सूर्यं अतिगच्छन्ति तद्वत् पतृगतौ अस्माच्छान्दसे लिटि तनिपत्योश्छन्दसीत्युपधालोपः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

ग्रावस्तोत्रेभिरूपकरणे सोमेमृज्यमानेएकस्तृचः तत्र मृज्यमानइत्येषा तृतीया ।सूत्रितंच— मृज्यमानःसुहस्त्यादशभिर्विवस्वतइति ।

Funding by IKS-MoE

सैषा सूक्ते एकविंशी–

मृ॒ज्यमा॑नःसुहस्त्यसमु॒द्रेवाच॑मिन्वसि ।
र॒यिं॑पि॒शङ्गं॑बहु॒लंपु॑रु॒स्पृहं॒पव॑माना॒भ्य॑र्षसि ॥ २१ ॥

मृ॒ज्यमा॑नः । सु॒ऽह॒स्त्य॒ । स॒मु॒द्रे । वाच॑म् । इ॒न्व॒सि॒ । र॒यिम् ।
पि॒शङ्ग॑म् । ब॒हु॒लम् । पु॒रु॒ऽस्पृह॑म् । पव॑मान । अ॒भि । अ॒र्ष॒सि॒ ॥२१॥

हे सुहस्त्य हस्ते भवाहस्त्या अंगुलयः शोभनांगुलिक सोम मृज्यमानः शोध्यमानस्त्वं समुद्रेन्तरिक्षे कलशे वा वाचं शब्दमिन्वसि प्रेरयसि । किंच हे पवमान पूयमान सोम पिशंगं हिरण्यैः पिशंगवर्णं बहुलं प्रभूतं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं रयिं धनं अभ्यर्षसि स्तोतृणांअभिक्षरसि प्रयच्छसि ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी–

मृ॒जा॒नोवारे॒पव॑मानोअ॒व्यये॒वृषाव॑चक्रदो॒वने॑ ।
दे॒वानां॑सोमपवमाननिष्कृ॒तंगोभि॑रञ्जा॒नोअ॑र्षसि ॥ २२ ॥

मृ॒जा॒नः । वारे॑ । पव॑मानः । अ॒व्यये॑ । वृषा॑ । अव॑ । च॒क्र॒दः॒ । वने॑ ।
दे॒वाना॑म् । सो॒म॒ । प॒व॒मा॒न॒ । निः॒ऽकृ॒तम् । गोभि॑ः ।
अ॒ञ्जा॒नः । अ॒र्ष॒सि॒ ॥ २२ ॥

हे सोम वृषा वर्षिता त्वं मृजानः वसतीवरीभिर्मृज्यमानः अलंक्रियमाणः अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे पवमानः पूयमानः सन् वने वननीये उदके काष्ठे कलशेवा अवचक्रदः अवक्रन्दसि शब्दायसे । ततो हे सोम हे पवमान त्वं गोभिर्गव्यैः क्षीरादिभिः अंजानःअज्यमानः सन् निःकृतं संस्कृतं देवानां स्थानं अर्षसि गच्छसि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी–

पव॑स्व॒वाजं॑सातये॒भिविश्वा॑नि॒काव्या॑ ।
त्वंस॑मु॒द्रंप्र॑थ॒मोविधा॑रयोदे॒वेभ्यः॑सोममत्स॒रः ॥ २३ ॥

Funding by IKS-MoE

पव॑स्व । वाज॑ऽसातये । अ॒भि । विश्वा॑नि । काव्या॑ । त्वम् ।
स॒मु॒द्रम् । प्र॒थ॒मः । वि । धा॒र॒यः॒ । दे॒वेभ्यः॑ । सो॒म॒ । म॒त्स॒रः ॥ २३ ॥

हे सोम विश्वानि सर्वाणि काव्या कविकर्माणि स्तोत्राणि अभिलक्ष्य वाजसातये अन्नलाभाय पवस्व क्षर । हे सोम देवेभ्यः देवानां मत्सरोमदकरः प्रथमः सर्वदेवानां मुख्यः त्वं समुद्रं अन्तरिक्षं कलशं वा विधारयः विशेषेण धारयसि ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी–

सतूप॑वस्व॒परि॒पार्थि॑वं॒रजो॑दि॒व्याच॑सोम॒धर्म॑भिः ।
त्वांविप्रा॑सोम॒तिभि॑र्वि॑चक्षणशु॒भ्रंहि॑न्वन्तिधी॒तिभिः॑॥२४॥

सः । तु । प॒व॒स्व॒ । परि॑ । पार्थि॑वम् । रजः॑ । दि॒व्या ।
च॒ । सो॒म॒ । धर्म॑ऽभिः । त्वाम् । विप्रा॑सः । म॒तिऽभिः॑ । वि॒ऽच॒क्ष॒ण॒ ।
शु॒भ्रम् । हि॒न्व॒न्ति॒ । धी॒तिऽभिः॑ ॥ २४ ॥

हे सोम सतादृशस्त्वं पार्थिवं रजोलोकं प्रति दिव्या दिव्यानि च रक्षांसि प्रति धर्मभिर्धारकैः सह तुक्षिप्रं परिपवस्व परितः क्षर । हे विचक्षण विद्रष्टः सोम विप्रासोविप्रामेधाविनोमतिभिः स्तुतिभिः धीतिभिरंगुलीभिश्च शुभ्रं श्वेतवर्णं त्वां हिन्वन्ति प्रेरयन्ति ॥२४ ॥

अथ पंचविंशी–

पव॑मानाअसृक्षतप॒वित्र॒मति॒धार॑या ।
म॒रुत्व॑न्तोमत्स॒राइन्द्रि॒याहया॑मे॒धाम॒भिप्रयां॑सिच ॥२५॥

पव॑मानाः । अ॒सृ॒क्ष॒त॒ । प॒वित्र॑म् । अति॑ । धार॑या । म॒रुत्व॑न्तः ।
म॒त्स॒राः । इ॒न्द्रि॒याः । हयाः॑ । मे॒धाम् । अ॒भि । प्रयां॑सि । च॒ ॥२५॥

पवमानाः पूयमानाः सोमाः धारया आत्मीयया पवित्रं अतीत्यासृक्षत सृज्यन्ते । कीदृशामरुत्वन्तः मरुद्भिर्युक्तामत्सराः मदकराः इन्द्रियाः इन्द्रजुष्टाः मेधां स्तुतिं प्रयांस्यन्नानिच अभिलक्ष्य स्तोतृभ्यउभयं कर्तुं वा हयाः गन्तारः एते सृज्यन्ते ॥ २५ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ षड्विंशी—

अ॒पोवसा॑नः॒परि॒कोश॑मर्ष॒तीन्दु॑र्हि॑या॒नःसो॒तृभिः॑ ।
ज॒नय॒ञ्ज्योति॑र्म॒न्दना॑अवीवश॒द्गाःकृ॑ण्वा॒नोननि॒र्णिज॑म् ॥ २६ ॥ १६ ॥

अ॒पः । वसा॑नः । परि॑ । कोश॑म् । अ॒र्ष॒ति॒ । इन्दुः॑ । हि॒या॒नः ।
सो॒तृऽभिः॑ । ज॒नय॑न् । ज्योतिः॑ । म॒न्दनाः॑ । अ॒वी॒व॒श॒त् । गाः ।
कृ॒ण्वा॒नः । न । नि॒ःऽनिज॑म् ॥ २६ ॥ १६ ॥

अपोवसतीवरीर्वसानआच्छादयन् सोतृभिरभिषुण्वद्भिर्हियानः प्रेर्यमाणइन्दुः सोमः कोशं कलशं पर्यर्षति प्रतिगच्छति । किंच ज्योतिर्दीप्तिं जनयन् उत्पादयन् गाः गव्यानि क्षीरादीनि निर्णिजं आत्मानं रूपं कृण्वानः कुर्वन् मिश्रयन् सोयं सोमः नः संप्रत्यर्थे इदानीं मन्दानाः स्तुतीः अवीवशत् कामयते । वशकान्तौ लुङि चङि रूपं ॥ २६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

पवस्वेति षोडशर्चं पंचमं सूक्तं । आद्यद्वृचस्य गौरिवीतिर्नामशक्तिपुत्रऋषिः तृतीयायाः शक्तिर्नामवासिष्ठः ततः पंचानां द्वृचानां ऊरुर्नामांगिरसः ऋजिश्वानाम भारद्वाजः ऊर्ध्वसद्मानामांगिरसः कृतयशानामकश्चित् सोप्यांगिरसः ऋणंचयोनामराजर्षिः इत्येते क्रमेण ऋषयः । एवं त्रयोदशगताः । ततस्तिसृणां वासिष्ठः शक्तिः प्रथमातृतीयाद्ययुजः ककुभः द्वितीयाचतुर्थ्याद्यायुजः सतोबृहत्यः । ससुन्वेयोवसूनामित्येषातु यवमध्या गायत्री । पवमानः सोमोदेवता । तथाचानुक्रम्यते—पवस्वषोळशगौरिवीति द्वृचंशक्तिरेकामूरुर्ऋजिश्वोर्ध्वसद्माकृतयशाऋणंचयइत्यृषयोद्वृचास्तिस्रः शक्तिः काकुभाः प्रगाथाः ससुन्वे गायत्रीयवमध्येति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पव॑स्व॒मधु॑मत्तम॒इन्द्रा॑यसोमक्र॒तु॒वित्त॑मो॒मदः॑ । महि॑द्यु॒क्षत॑मो॒मदः॑ ॥ १ ॥

पव॑स्व । मधु॑मत्ऽतमः । इन्द्रा॑य । सो॒म॒ । क्र॒तु॒वित्ऽत॑मः ।
मदः॑ । महि॑ । द्यु॒क्षऽत॑मः । मदः॑ ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सोम मधुमत्तमः अत्यन्तं माधुर्योपेतः त्वं इन्द्राय इन्द्रार्थं मदोमदकरः सन् पवस्व क्षर । कोदृशः क्रतुवित्तमः अत्यन्तं प्रज्ञायाः कर्मणोवा लंभकः महि महान् मंहनीयोवा द्युक्षतमः अत्यन्तं दोप्तः मदः मदहेतुः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्य॑तेपी॒त्वावृ॑ष॒भोवृ॑षा॒यते॒स्यपी॒तास्व॒र्विदः॑ ।
ससु॒प्रके॑तोअ॒भ्य॑क्रमी॒दिषोच्छा॒वाजं॒नैत॑शः ॥ २ ॥

यस्य॑ । ते॒ । पी॒त्वा । वृ॒ष॒भः । वृ॒ष॒ऽयते॑ । अ॒स्य । पी॒ता ।
स्व॒ःऽविदः॑ । सः । सु॒ऽप्रके॑तः । अ॒भि । अ॒क्र॒मी॒त् । इषः॑ ।
अच्छ॑ । वाज॑म् । न । एत॑शः ॥ २ ॥

वृषभः कामानां वर्षकइन्द्रः यस्य ते त्वां पीत्वा वृषायते वृषभइवाचरति । किंच स्वर्विदः सर्वस्य दर्शकस्यास्य ते तव पीता पानेसति सुप्रकेतः सुप्रज्ञः सइन्द्रः इषः शत्रूणामन्नानि अभ्यक्रमीत् अभिक्रामति । तत्र दृष्टान्तः—वाजं नैतशः एतशः इत्यश्वनाम यथाश्वोवाजं संग्रामं अभिगच्छति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वंह्य॑१॒ङ्गदैव्या॒पव॑मान॒जनि॑मानिद्यु॒मत्त॑मः ।
अ॒मृ॒त॒त्वाय॑घो॒षयः॑ ॥ ३ ॥

त्वम् । हि । अ॒ङ्ग । दैव्या॑ । पव॑मान । जनि॑मानि । द्यु॒मत्ऽत॑मः ।
अ॒मृ॒त॒ऽत्वाय॑ । घो॒षयः॑ ॥ ३ ॥

हे पवमान पूयमान सोम द्युमत्तमः अतिशयेन दीप्तिमान् त्वं हि त्वमेव दैव्या देवसंबन्धीनि जनिमानि जन्मानि देवानित्यर्थः तानभिलक्ष्य अमृतत्वाय तेषाममरणाय अंग क्षिप्रं घोषयः शब्दायसे । घुषिरविशब्दने ण्यन्तस्य लेटि रूपं हियोगादनिघातः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येना॒नव॑ग्वोद॒ध्यङ्ङ॑पोर्णु॒तेयेन॒विप्रा॑सआपि॒रे ।
दे॒वानां॑सु॒म्नेअ॒मृत॑स्य॒चारु॑णो॒येन॒श्रवां॑स्यान॒शुः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

येन॑ । नव॑ऽग्वः । द॒ध्यङ् । अ॒प॒ऽऊ॒र्णु॒ते । येन॑ । विप्रा॑सः ।
आ॒पि॒रे । दे॒वाना॑म् । सु॒म्ने । अ॒मृत॑स्य । चारु॑णः । येन॑ ।
श्रवां॑सि । आ॒न॒शुः ॥ ४ ॥

नवग्वोनवनीयगतिः यद्वा नवभिर्मासैः सत्रस्यानुष्ठाता दध्यङ् एतन्नामकोंगिरा येन सोमेन पणिभिरपहृतानां गवां द्वारमपोर्णुते अपाच्छादयति विवृतमकार्षीत् विप्रासः तन्मुखाः सर्वे मेधाविनोंगिरसः येनवा सोमेनापिरे एतैरपहृतागाः आप्नुवन् । किंच देवानामिन्द्रादीनां सुम्ने सुखे यज्ञेन संजाते सति चारुणः कल्याणस्य अमृतस्योदकस्य संबन्धीनि श्रवांस्यन्नानि येन सोमेन यजमानाः आनशुः अन्नानिव्याप्नुवन् अलभन्त सत्वं देवानाममृतत्वाय शब्दायसइति पूर्वेण समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

ए॒षस्यधार॑यासु॒तोऽव्यो॒वारे॑भिःपवतेम॒दिन्त॑मः ।
क्रीळ॑न्नू॒र्मिर॒पामि॑व ॥ ५ ॥ १७ ॥

ए॒षः । स्यः । धार॑या । सु॒तः । अव्यः॑ । वारे॑भिः । प॒व॒ते ।
म॒दिन्ऽत॑मः । क्रीळ॑न् । ऊ॒र्मिः । अ॒पाम्ऽइ॑व ॥ ५ ॥ १७ ॥

स्यः सएषसुतोभिषुतः सोमः अव्यः अवेर्वारेभिर्वालैः तेभ्यः पवित्रेभ्यः धारया आत्मीयया पवते कलशमभिलक्ष्य क्षरति। कीदृशः मदिन्तमः मादयितृतमः अपामिव उदकानां ऊर्मिः संघातइव क्रीळन् इतस्ततः संक्रीडमानः पवते ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी—

यउ॒स्रिया॒अप्या॑अ॒न्तरश्म॑नो॒निर्गा॑अकृ॑न्त॒दोज॑सा ।
अ॒भिव्र॒जंत॑त्नि॒षे॒गव्य॒मश्व्यं॑व॒र्मीव॑धृष्ण॒वारु॑ज ॥ ६ ॥

यः । उ॒स्रियाः॑ । अप्याः॑ । अ॒न्तः । अश्म॑नः । निः । गाः ।
अकृ॑न्तत् । ओज॑सा । अ॒भि । व्र॒जम् । त॒त्नि॒षे । गव्य॑म् ।
अश्व्य॑म् । व॒र्मीऽइ॑व । धृ॒ष्णो॒ इति॑ । आ । रु॒ज॒ ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

यः सोमः उस्रियाः उत्सरणशीलाः अप्याः अपइत्यन्तरिक्षनाम तस्माद्भवेश्छन्दसीति यत् अन्तरिक्षस्थाः अहिप्रभृतिभिरसुरैः अपहृत्य निहितागाः अपः अश्मनः मेघनामैतत् मेघादन्तः ओजसा बलेन निरकृंतत् निरच्छिनत् अन्तरिक्षाद्वृष्टिमकार्षीदित्यर्थः । सत्वं असुरैरपहृतं गव्यं गोसंबन्धिनं अश्व्यं अश्वेषु भवं व्रजं समूहं अभितत्निषे अभितोव्याप्नोषि तनुविस्तारे छान्दसे लिटि तनिपत्योश्छन्दसीत्युपधालोपः । किंच हे धृष्णो शत्रुधर्षणशील सोम सत्वं वर्मीव कवचीव शूरः आरुज असुरानाजहि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

आसो॑ता॒परि॑षिञ्च॒ताश्वं॒नस्तोम॑म॒प्तुरं॑रज॒स्तुर॑म् । व॒न॒क्र॒क्षमु॑द॒प्रुत॑म् ॥७॥

आ । सो॒त॒ । परि॑ । सि॒ञ्चत॒ । अश्व॑म् । न । स्तोम॑म् । अ॒प्ऽतुर॑म् ।
र॒ज॒ःऽतुर॑म् । व॒न॒ऽक्र॒क्षम् । उ॒द॒ऽप्रुत॑म् ॥ ७ ॥

हे ऋत्विजः आसोत सोममभिषुणुत षुञ् अभिषवे लोटि छान्दसोविकरणस्य लुक् तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्यतबादेशः । किंच परिषिंचत परितस्तं वसतीवर्यादिभिः सिंचत । कीदृशं अश्वंन अश्वमिव वेगिनं स्तोमं स्तव्यं अप्तुरं अन्तरिक्षस्थितानामुदकानांप्रेरकं रजस्तुरं तेजसांच प्रेरकं वनक्रक्षं उदकानां वर्षकं यद्वा काष्ठेषु पात्रेषु विप्रकीर्णं उदप्रुतं उदके गच्छन्तं प्लवमानं सोममभिषुणुत अभिषिंचत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

स॒हस्र॑धारं॑वृष॒भंप॑यो॒वृधं॑प्रि॒यंदे॒वाय॒जन्म॑ने ।
ऋ॒तेन॒यऋ॒तजा॑तोविवावृ॒धेराजा॑दे॒वऋ॒तंबृ॒हत् ॥ ८ ॥

स॒हस्र॑ऽधारम् । वृ॒ष॒भम् । प॒यः॒ऽवृध॑म् । प्रि॒यम् । दे॒वाय॑ । जन्म॑ने ।
ऋ॒तेन॑ । यः । ऋ॒तऽजा॑तः । वि॒ऽव॒वृ॒धे । राजा॑ । दे॒वः ।
ऋ॒तम् । बृ॒हत् ॥ ८ ॥

सहस्रधारं बहुधारोपेतं वृषभं कामानां वर्षकं पयोवृधं उदकानां वर्धकं प्रियं प्रीणयितारं तं सोमं देवाय देवसंबन्धिने जन्मने देवेभ्यस्तदर्थं अभिषुणुत ऋतजातः उदकाज्जातोयोराजा सोमः ऋतेन वसतीवर्याख्येनोदकेन विववृधे विशेषेण वर्धते । कीदृशः देवोद्योतमानः स्तोतव्योवा ऋतं सत्यभूतः सन् बृहत् महान्तमासुनुतेति पूर्वेण समन्वयः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

अ॒भिद्यु॒म्नंबृ॒हद्यश॒इष॑स्पतेदिदी॒हिदे॑वदेव॒युः । विकोशं॑मध्य॒मंयु॑व ॥९॥

अ॒भि । द्यु॒म्नम् । बृ॒हत् । यशः॑ । इषः॑ । प॒ते॒ । दि॒दी॒हि ।
दे॒व॒ । दे॒व॒ऽयुः । वि । कोश॑म् । म॒ध्य॒म् । यु॒वं ॥ ९ ॥

हे इषस्पते अन्नस्य पते हे देव स्तोतव्य सोम देवयुः देवकामस्त्वं द्युम्नं द्योतमानं बृहत् प्रभूतं यशोन्नं अस्मभ्यमभिदीदिहि आभिमुख्येन प्रकाशय प्रयच्छेत्यर्थः । आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वादनिघातः । किंच मध्यमं अन्तरिक्षस्थितं कोशं मेघं वियुववृष्ट्यर्थंविगमय विश्लेषय ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

आव॑च्यस्वसुदक्षच॒म्वोः᳚सु॒तोवि॒शांवह्नि॒र्नवि॒श्पतिः॑ ।
वृ॒ष्टिंदि॒वःप॑वस्वरी॒तिम॒पांजिन्वा॒गवि॑ष्टये॒धियः॑॥१०॥१८॥

आ । व॒च्य॒स्व॒ । सु॒ऽद॒क्ष॒ । च॒म्वोः᳚ । सु॒तः । वि॒शाम् । वह्निः॑ । न । वि॒श्पतिः॑ ।
वृ॒ष्टिम् । दि॒वः । प॒व॒स्व॒ । री॒तिम् । अ॒पाम् । जिन्व॑ ।
गोऽइ॑ष्टये । धियः॑ ॥ १० ॥ १८ ॥

हे सुदक्ष सुबल सोम चम्वोरधिषवणफलकयोः सुतोभिषुतस्त्वं विशां प्रजानां वह्निर्वोढा विश्पतीराजेव सर्वासां प्रजानां वोढा त्वं आवच्यस्व आगच्छ कलशमापवस्व । वचेर्गत्यर्थस्य व्यत्ययेन श्यनि रूपं । किंच त्वं वृष्टिंवृष्यमाणामपामुदकानां रीतिं गतिं दिवोद्युलोकात् पवस्व कुरु । ततः गविष्टये गामात्मनइच्छते यजमानाय धियः कर्माणि जिन्व पूरय ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी–

ए॒तमु॒त्यंम॑द॒च्युतं॑स॒हस्र॑धारंवृष॒भंदिवो॑दुहुः ।
विश्वा॒वसू॑नि॒बिभ्र॑तम् ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

ए॒तम् । ऊँ॒ इति॑ । त्यम् । म॒द॒ऽच्युत॑म् । स॒हस्र॑ऽधारम् । वृ॒ष॒भम् ।
दिव॑ः । दु॒हु॒ः । विश्वा॑ । वसू॑नि । बिभ्र॑तम् ॥ ११ ॥

दिवः देवान् कामयमानाऋत्विजः एतं त्यं तमिमं सोममेव दुहुः दुदुहुः दुहन्ति । ग्रावाणोवत्साऋत्विजोदुहन्तीतितैन्तिरीयकब्राह्मणं[१] । कीदृशं सोमं मदच्युतं मदस्य प्रेरकं सहस्रधारं बहुधारं वृषभं कामानां वर्षकं विश्वा सर्वाणि वसूनि धनानि बिभ्रतं धारयन्तं सोमं दुहन्ति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

वृषा॒विज॑ज्ञेज॒नय॒न्नम॑र्त्यःप्र॒तप॒ञ्ज्योति॑षा॒तमः॑ ।
ससुष्टु॑तःक॒विभि॑र्नि॒र्णिजं॑द॒धेत्रि॒धात्व॑स्य॒दंस॑सा ॥ १२ ॥

वृषा॑ । वि । ज॒ज्ञे॒ । ज॒नय॑न् । अम॑र्त्यः । प्र॒ऽतप॑न् । ज्योति॑षा ।
तम॑ः । सः । सुऽस्तु॑तः । क॒विऽभि॑ः । नि॒ःऽनिज॑म् । द॒धे॒ ।
त्रि॒ऽधातु॑ । अ॒स्य॒ । दंस॑सा ॥ १२ ॥

वृषा कामानां वर्षकः अमर्त्योमनुष्यधर्मरहितः सोमः विजज्ञे विज्ञायते । किंकुर्वन् जनयन् शब्दं ज्योतिर्वा उत्पादयन् ज्योतिषा स्वीयेन तमः प्रतपन् प्रज्वलयन् विनाशयन् प्रादुर्भवति । ततः कविभिर्मेधाविभिः स्तोतृभिः सुष्टुतः ससोमः निर्निजं निर्नेजनहेतुं मिश्रणं गव्यं दधे धारयति । अथ त्रिधातु त्रिषु सवनेषु देवानां पोषकं यद्वा त्रयः सोमधारकाः द्रोणकलशादयः यस्मिन् तद्यज्ञार्थं कर्म अस्य सोमस्य दंससा कर्मणा ध्रियते खलु ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

ससु॑न्वे॒योवसू॑नां॒योरा॒यामा॑ने॒तायइळा॑नाम् । सोमो॒यःसु॑क्षिती॒नाम् ॥ १३ ॥

सः । सु॒न्वे॒ । यः । वसू॑नाम् । यः । रा॒याम् । आ॒ऽने॒ता । यः ।
इळा॑नाम् । सोम॑ः । यः । सु॒ऽक्षि॒ती॒नाम् ॥ १३ ॥

---

[१] तै० सं० ६. २. ११. ।

Funding by IKS-MoE

ससोमः सुन्वे अभिसुषुवे ऋत्विग्भिः । यः सोमः वसूनां धनानां आनेता यश्च रायां रांति प्रयच्छन्ति क्षीरादिकमिति रायोगावः तेषामानेता यश्च इळानामन्नानां च यश्च सोमः सुक्षितीनां सुनिवासानां शोभनमनुष्ययुक्तानां गृहाणां आनेता विद्यते सोभिषूतोभूदिति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

यस्य॑न॒इन्द्रः॒पिबा॒द्यस्य॑म॒रुतो॒यस्य॑वार्य॒मणा॒भगः॑ ।
आयेन॑मि॒त्रावरु॑णा॒करा॑मह॒एन्द्र॒मव॑सेम॒हे ॥ १४ ॥

यस्य॑ । न॒ः । इन्द्रः॑ । पिबा॑त् । यस्य॑ । म॒रुतः॑ । यस्य॑ । वा॒ ।
अ॒र्य॒मणा॑ । भगः॑ । आ । येन॑ । मि॒त्रावरु॑णा । करा॑महे ।
आ । इन्द्र॑म् । अव॑से । म॒हे ॥ १४ ॥

नोस्मदीयं यस्य यं सोमं इन्द्रः पिबात् पिबति । पा पाने लेट्यडागमः । यंच सोमं मरुतः पिबन्ति वा । अपिच अर्यमणा एतन्नामकेन देवेन सह भगोदेवोयं सोमं पिबति । येन सोमेन मित्रावरुणा मित्रावरुणौ वयमाकरामहे अभिमुखीकुर्महे । तथा महे महते अवसे रक्षणाय येन च सोमेन इन्द्रमभिमुखीकुर्महे ससोमोभिषूयते ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी–

इन्द्रा॑यसोम॒पात॑वे॒नृभि॑र्य॒तःस्वा॑यु॒धोम॒दिन्त॑मः ।
पव॑स्व॒मधु॑मत्तमः ॥ १५ ॥

इन्द्रा॑य । सो॒म॒ । पात॑वे । नृऽभिः॑ । य॒तः । सु॒ऽआ॒यु॒धः ।
म॒दिन्ऽत॑मः । पव॑स्व । मधु॑मत्ऽतमः ॥ १५ ॥

हे सोम मधुमत्तमः अतिशयेन माधुर्योपेतस्त्वं इन्द्राय पातवे पानार्थं पवस्व कलशे क्षर । कीदृशः नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः यतः संयतः स्वायुधः शोभनस्फ्यकपालाद्यायुधोपेतः मदिन्तमः मादयितृतमः ॥ १५॥

अथ षोडशी–

इन्द्र॑स्य॒हार्दि॑सोम॒धान॒मावि॑शसमु॒द्रमि॑व॒सिन्ध॑वः ।
जुष्टो॑मि॒त्राय॒वरु॑णायवा॒यवे॑दि॒वोवि॑ष्टं॒भउ॑त्त॒मः ॥१६॥१९॥

Funding by IKS-MoE

इन्द्र॑स्य । हार्दि॑ । सो॒म॒ऽधान॑म् । आ । वि॒श॒ । स॒मु॒द्रम्ऽइ॑व ।
सिन्ध॑वः । जुष्टः॑ । मि॒त्राय॑ । वरु॑णाय । वा॒यवे॑ । दि॒वः ।
वि॒ष्ट॒म्भः । उ॒त्ऽत॒मः ॥ १६ ॥ १९ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रस्य हार्दि हृदयंगमं हृदयभूतंवा सोमधानं सोमोनिधीयतेस्मिन्निति सोमधानः कलशः तमाविश प्रविश । तत्र दृष्टान्तः—समुद्रमिव यथा समुद्रं सिन्धवोनद्यः प्रविशन्ति तद्वत् । कीदृशः त्वं मित्राय वरुणाय वायवे तेभ्यो जुष्टः दिवोद्युलोकस्य विष्टंभः विष्टंभयिता स्थापयिता उत्तमः सर्वेषामुत्कृष्टतमः त्वं कलशमाविश ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

परिप्रेति द्वाविंशत्यृचं द्वैपदं षष्ठं सूक्तं यज्ञे सदस्यवस्थितहोत्रीयादिधिष्ण्योपेताअग्नयोनामईश्वरपुत्राऋषयः विंशतिकाद्विपदाविराजः पवमानःसोमोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—परिप्रद्व्यधिकाग्नयोधिष्ण्याऐश्वराद्वैपदमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

परि॒प्रध॒न्वेन्द्रा॑यसोमस्वा॒दुर्मि॒त्राय॑पू॒ष्णेभगा॑य ॥ १ ॥

परि॑ । प्र । ध॒न्व॒ । इन्द्रा॑य । सो॒म॒ । स्वा॒दुः । मि॒त्राय॑ ।
पू॒ष्णे । भगा॑य ॥ १ ॥

हे सोम स्वादुः स्वादुरसः त्वं इन्द्राय मित्राय पूष्णे भगाय एतेभ्योदेवेभ्यः परिप्रधन्व परितः पात्रेषु क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्र॑स्तेसोमसु॒तस्य॑पेया॒ःक्रत्वे॒दक्षा॑य॒विश्वे॑चदे॒वाः ॥ २ ॥

इन्द्रः॑ । ते॒ । सो॒म॒ । सु॒तस्य॑ । पे॒याः॒ । क्रत्वे॑ । दक्षा॑य । विश्वे॑ ।
च॒ । दे॒वाः ॥ २ ॥

हे सोम सुतस्याभिषुतस्य ते तव स्वं भागं इन्द्रः पेयाः पेयात् पिबतु पातेराशीर्लिङि रूपं पुरुषव्यत्ययः । किमर्थं क्रत्वे क्रतवे प्रज्ञानाय दक्षाय बलायच । किंच अमी सर्वे विश्वे देवाश्च त्वदीयमंशं पिबंतु ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया—

ए॒वामृता॑यम॒हेक्षया॑य॒सशु॒क्रोअ॑र्षदि॒व्यःपी॒यूषः॑ ॥ ३ ॥

ए॒व । अ॒मृता॑य । म॒हे । क्षया॑य । सः । शु॒क्रः । अ॒र्ष॒ ।
दि॒व्यः । पी॒यूषः॑ ॥ ३ ॥

हे सोम शुक्रोदीप्तः दिव्योदिविभवः पीयूषः देवैः पातव्यः सत्वं अमृताय अमरणाय महे महते क्षयाय निवासायच एवार्ष एवं पवस्व क्षर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पव॑स्वसोमम॒हान्त्स॑मु॒द्रःपि॒तादे॒वानां॒विश्वा॒भिधाम॑ ॥ ४ ॥

पव॑स्व । सो॒म॒ । म॒हान् । स॒मु॒द्रः । पि॒ता । दे॒वाना॑म् ।
विश्वा॑ । अ॒भि । धाम॑ ॥ ४ ॥

हे सोम महान् देवेभ्योदीयमानत्वेन महत्त्वयुक्तः समुद्रः समुन्दनः यस्मात् समुद्रवन्ति रसास्तादृशः पिता सर्वेषां पालयिता त्वं देवानां विश्वा विश्वानि सर्वाणि धाम धामानि शरीराणि अभिलक्ष्य पवस्व ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

शु॒क्रःप॑वस्वदे॒वेभ्यः॑सोमदि॒वेपृ॑थि॒व्यैशंच॑प्र॒जायै॑ ॥ ५ ॥

शु॒क्रः । प॒व॒स्व॒ । दे॒वेभ्यः॑ । सो॒म॒ । दि॒वे । पृ॒थि॒व्यै ।
शम् । च॒ । प्र॒ऽजायै॑ ॥ ५ ॥

हे सोम शुक्रोदीप्तस्त्वं देवेभ्योदेवार्थं पवस्व क्षर । किंच दिवे पृथिव्यैच द्यावापृथिवीभ्यांच ततः प्रजायै प्रजाभ्यश्च शं सुखं च कुरु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

दि॒वोध॒र्तासि॑शु॒क्रःपी॒यूषः॑स॒त्येविध॑र्मन्वा॒जीप॑वस्व ॥ ६ ॥

दि॒वः । ध॒र्ता । अ॒सि॒ । शु॒क्रः । पी॒यूषः॑ । स॒त्ये ।
विऽध॑र्मन् । वा॒जी । प॒व॒स्व॒ ॥ ६ ॥

हे सोम शुक्रोदीप्तः पीयूषः पातव्यस्त्वं दिवोद्युलोकस्य धर्ता धारकोसि । वाजी बलवान् सत्वं सत्ये सत्यभूते विधर्मन् विधर्मणि विविधकर्माणः ऋत्विजोयस्मिन् यद्वा विविधसोमादिहविषां धारकेस्मिन्यज्ञे पवस्व क्षर ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी--

पव॑स्वसोमद्यु॒म्नीसु॑धा॒रोम॒हामवी॑ना॒मनु॑पू॒र्व्यः॑ ॥ ७ ॥

पव॑स्व । सो॒म॒ । द्यु॒म्नी । सु॒ऽधा॒रः । म॒हाम् । अवी॑नाम् । अनु॑ । पू॒र्व्यः॑ ॥७॥

हेसोम द्युम्नी । द्युम्नं द्योततेर्यशोवान्नंवेति[1]यास्कः । अन्नवान् यशस्वी वा सुधारः शोभनधारायुक्तः पूर्व्यः पुरातनस्त्वं महां महांतं अवीनां रोम्णां रोमभ्यः सकाशादनुक्रमेण पवस्व क्षर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी--

नृभि॑र्ये॑मा॒नोज॑ज्ञा॒नःपू॒तःक्षर॒द्विश्वा॑निम॒न्द्रःस्व॒र्वि॑त् ॥ ८ ॥

नृ॒ऽभिः॑ । ये॒मा॒नः । ज॒ज्ञा॒नः । पू॒तः । क्षर॑त् । विश्वा॑नि ।
म॒न्द्रः । स्व॒ःऽवित् ॥ ८ ॥

नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः येमानोनियम्यमानः जज्ञानः जायमानः पूतः पवित्रेण शोधितः मन्द्रोमोदमानः स्वर्वित् सर्वज्ञः एतादृशः सोमः विश्वानि सर्वाणि धनान्यस्मभ्यं क्षरत् क्षरतु ददातु ॥ ८ ॥

अथ नवमी--

इन्दु॑ःपुना॒नःप्र॒जामु॑रा॒णःकर॒द्विश्वा॑नि॒द्रवि॑णानिनः ॥ ९ ॥

इन्दु॑ः । पु॒ना॒नः । प्र॒ऽजाम् । उ॒रा॒णः । कर॑त् । विश्वा॑नि ।
द्रवि॑णानि । न॒ः ॥ ९ ॥

---

[1] नि० ५. ५. ।

पुनानः पूयमानः । उराणः उरुकुर्वाणइतियास्कः[१] । देवान् बहुकुर्वाणः इन्दुः सोमः नोस्माकं प्रजामपत्यादिकां विश्वानि व्याप्तानि द्रविणानि धनानि करत् करोतु । करोतेर्लेङि रूपं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

पव॑स्वसोम॒क्रत्वे॒दक्षा॒याश्वो॒ननि॒क्तोवा॒जीधना॑य ॥ १० ॥ २० ॥

पव॑स्व । सो॒म॒ । क्रत्वे॑ । दक्षा॑य । अश्वः॑ । न । नि॒क्तः ।
वा॒जी । धना॑य ॥ १० ॥ २० ॥

हे सोम अश्वोन अश्वइव निक्तः वसतीवरीभिरद्भिः निक्तः वाजी वेगवांस्त्वं क्रत्वे क्रतवे प्रज्ञानाय दक्षाय बलाय धनाय धनार्थं च पवस्व क्षर ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकादशी—

तं॑ते॑सो॒तारो॒रसं॒मदा॑यपु॒नन्ति॒सोमं॑म॒हेद्यु॒म्नाय॑ ॥ ११ ॥

तम् । ते॒ । सो॒तारः॑ । रस॑म् । मदा॑य । पु॒नन्ति॑ । सोम॑म् ।
म॒हे । द्यु॒म्नाय॑ ॥ ११ ॥

सोतारः अभिषोतारः ऋत्विजः हे सोम ते तव स्वभूतं रसं मदाय मदार्थं पुनन्ति । तदेवोच्यते—महे महते द्युम्नाय द्युम्नं द्योततेर्यशोवान्नंवा । अन्नाय यशसेवा सोमं पुनन्ति शोधयन्ति । यद्वा सोममभिषूयमाणं तं रसं पुनन्तीति एकवाक्यतया योजनीयं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

शि॒शुं॑जज्ञा॒नंहरिं॑मृजन्तिप॒वित्रे॒सोमं॑दे॒वेभ्य॒इन्दु॑म् ॥ १२ ॥

शिशु॑म् । ज॒ज्ञा॒नम् । हरि॑म् । मृ॒ज॒न्ति॒ । प॒वित्रे॑ ।
सोम॑म् । दे॒वेभ्यः॑ । इन्दु॑म् ॥ १२ ॥

शिशुमपां पुत्रभूतं जज्ञानं जायमानं हरिं हरितवर्णं इन्दुं दीप्तं सोमं देवेभ्योदेवार्थं पवित्रे मृजन्ति ऋत्विजोमार्जयन्ति ॥ १२ ॥

---

[१] नि० ६. १७.

Funding by IKS-MoE

अथ त्रयोदशी–

इन्दु॑ःपवि॒ष्टचारु॒र्मदा॑या॒पामु॒पस्थे॑क॒विर्भगा॑य ॥ १३ ॥

इन्दु॑ः । प॒वि॒ष्ट॒ । चारु॑ः । मदा॑य । अ॒पाम् । उ॒पऽस्थे॑ ।
क॒विः । भगा॑य ॥ १३ ॥

चारुः कल्याणरूपः कविः क्रान्तप्रज्ञः इन्दुः अपामुदकानामुपस्थे उपस्थाने अन्तरिक्षे पवित्रे वा मदाय मदार्थं भगाय भजनीयधनार्थंच पविष्ट पवते ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

बिभ॑र्ति॒चार्विन्द्र॑स्य॒नाम॒येन॒विश्वा॑निवृ॒त्राज॒घान॑ ॥ १४ ॥

बिभ॑र्ति । चारु॑ । इन्द्र॑स्य । नाम॑ । येन॑ । विश्वा॑नि ।
वृ॒त्रा । ज॒घान॑ ॥ १४ ॥

ससोमः चारु कल्याणं इन्द्रस्य नाम शरीरं बिभर्ति धारयति पोषयति । तेन शरीरेण इन्द्रः विश्वानि सर्वाणि वृत्रा वृत्राणि पापरूपाणि रक्षांसि जघान हतवान् ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी–

पिब॑न्त्यस्य॒विश्वे॑दे॒वासो॒गोभि॑ःश्री॒तस्य॒नृभि॑ःसु॒तस्य॑ ॥ १५ ॥

पिब॑न्ति । अ॒स्य॒ । विश्वे॑ । दे॒वास॑ः । गोभि॑ः ।
श्री॒तस्य॑ । नृऽभि॑ः । सु॒तस्य॑ ॥ १५ ॥

विश्वे सर्वे देवासोदेवाः गोभिर्गोविकारैः श्रीतस्य मिश्रितं नृभिः कर्मनेतृभिर्ऋत्विग्भिः सुतस्याभिषुतस्यामुं सोमं पिबन्ति । द्वितीयार्थे षष्ठ्यः ॥ १५ ॥

अथ षोडशी–

प्रसु॑वा॒नोअ॑क्षाःस॒हस्र॑धारास्ति॒रःप॒वित्रं॒विवा॒रमव्य॑म् ॥ १६ ॥

प्र । सु॒वा॒नः । अ॒क्षा॒रिति॑ । स॒हस्र॑ऽधारः । ति॒रः ।
प॒वित्र॑म् । वि । वार॑म् । अव्य॑म् ॥ १६ ॥

Funding by IKS-MoE

सुवानोभिषूयमाणः अतएव सहस्रधारः बहुधारायुक्तः सोमः अव्यं अविभवं वारं वालं पवित्रं तिरः व्यवधायकं कुर्वन् प्र अक्षाः विविधं प्रक्षरन्ति क्षरतेर्लुङि रूपं ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

सवा॒ज्य॑क्षाःस॒हस्र॑रेताअ॒द्भिर्मृ॑जा॒नोगोभि॑ःश्रीणा॒नः ॥ १७ ॥

स॒ः । वा॒जी । अ॒क्षा॒रिति॑ । स॒हस्र॑ऽरेताः । अ॒त्ऽभिः ।
मृ॒जा॒नः । गोभि॑ः । श्री॒णा॒नः ॥ १७ ॥

वाजी वेगवान् बळवान् वा ससोमः अक्षाः क्षरति । कीदृशः सहस्ररेताः बहुरेतस्कः बहूदकः अद्भिर्वसतीवरीभिः मृजानोमृज्यमानोगोभिर्गोविकारैःक्षीरादिभिः श्रीणानःश्रीयमाणः ॥१७॥

अथाष्टादशी—

प्रसो॑मया॒हीन्द्र॑स्यकु॒क्षानृभि॑र्ये॑मा॒नोअद्रि॑भिःसु॒तः ॥ १८ ॥

प्र । सो॒म॒ । या॒हि॒ । इन्द्र॑स्य । कु॒क्षा । नृऽभि॑ः ।
ये॒मा॒नः । अद्रि॑ऽभिः । सु॒तः ॥ १८ ॥

हे सोम नृभिर्ऋत्विग्भिः येमानोनियम्यमानः अद्रिभिर्ग्रावभिः सुतोभिषुतस्त्वं इन्द्रस्य कुक्षा सप्तम्याडादेशः कुक्षौ उदरभूते कलशेवा प्रयाहि प्रकर्षेण गच्छ ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

अस॑र्जिवा॒जीति॒रःप॒वित्र॒मिन्द्रा॑य॒सोम॑ःस॒हस्र॑धारः ॥ १९ ॥

अस॑र्जि । वा॒जी । ति॒रः । प॒वित्र॑म् । इन्द्रा॑य ।
सोम॑ः । स॒हस्र॑ऽधारः ॥ १९ ॥

वाजी बळवान् वेगवान्वा पवित्रं तिरः तिरस्कुर्वन् सहस्रधारोबहुधारः सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं असर्जि सृज्यते ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अ॒ञ्जन्त्ये॑नं॒मध्वो॒रसे॒नेन्द्रा॑य॒वृष्ण॒इन्दु॑ंमदा॑य ॥ २० ॥

Funding by IKS-MoE

अ॒ञ्ज॑न्ति । ए॒न॒म् । मध्वः॑ । रसे॑न । इ॒न्द्रा॑य ।
वृष्णे॑ । इन्दु॑म् । मदा॑य ॥ २० ॥

वृष्णे कामानां वर्षित्रे इन्द्राय इन्द्रस्य मदाय मदार्थं मध्वोमधुनोरसेन गव्येन एनमिन्दुं सोममृत्विजो अंजन्ति संयोजयन्ति ॥ २०॥

अथैकविंशी—

दे॒वेभ्य॑स्त्वा॒वृथा॒पाज॑से॒पोवसा॑नं॒हरिं॑मृजन्ति ॥ २१ ॥

दे॒वेभ्यः॑ । त्वा॒ । वृथा॑ । पाज॑से । अ॒पः ।
वसा॑नम् । हरि॑म् । मृ॒ज॒न्ति॒ ॥ २१ ॥

हे सोम अपः उदकानि वसानमाच्छादयन्तं हरिं हरितवर्णं त्वा त्वां वृथा अनायासेन ऋत्विजोमृजन्ति शोधयन्ति । किमर्थं देवेभ्यः देवानां पानार्थं पाजसे तेषां बलार्थं ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

इन्दु॒रिन्द्रा॑यतोशते॒नितो॑शतेश्री॒णन्नु॒ग्रोरि॒णन्न॒पः ॥ २२ ॥ २१ ॥

इन्दुः॑ । इन्द्रा॑य । तो॒श॒ते॒ । नि । तो॒श॒ते॒ । श्री॒णन् ।
उ॒ग्रः । रि॒णन् । अ॒पः ॥ २२ ॥ २१ ॥

इन्दुः सोमः इन्द्रायेन्द्रार्थं तोशते हन्यते अभिषूयते नितोशते नितरामभिषूयते तोशतिर्वधकर्मा । कीदृशः श्रीणन् प्रेरयन् उग्रउद्गूर्णः सोमोभिषूयते ॥ २२ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे एकविंशोवर्गः ॥२१॥

पर्यूष्विति द्वादशर्चं सप्तमं सूक्तं त्र्यरुणत्रसदस्यू राजर्षी अस्यसूक्तस्य द्रष्टारौ आदितस्तिस्रः पिपीलिकमध्याअनुष्टुभः द्वादशकाष्टकद्वादशकवत्यः ततः षडूर्ध्वबृहत्यः द्वादशकत्रयवत्यः अथ दशम्याद्यास्तिस्रोविराजः पवमानः सोमोदेवता। तथाचानुक्रान्तं—पर्यूषु द्वादशत्र्यरुणत्रसदस्यू तिस्रोनुष्टुभः पिपीलिकमध्याः षडूर्ध्वबृहत्यस्तिस्रश्चविराजइति । गतोविनियोगः ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा—

पर्यू॒षुप्रध॑न्व॒वाज॑सातये॒परि॑वृ॒त्राणि॑स॒क्षणि॑ः ।
द्वि॒षस्त॒रध्या॑ऋण॒यान॑ईयसे ॥ १ ॥

परि॑ । ऊँ॒ इति॑ । सु । प्र । ध॒न्व॒ । वाज॑ऽसातये । परि॑ । वृ॒त्राणि॑ ।
स॒क्षणि॑ः । द्वि॒षः । त॒रध्यै॑ । ऋ॒ण॒ऽयाः । न॒ः । ई॒य॒से॒ ॥ १ ॥

हे सोम सु सुष्ठु वाजसातये अस्मभ्यमन्नदानायैव परिप्रधन्व परितः प्रगच्छ । यद्वा वाजसातये अन्नलाभाय संग्रामं प्रगच्छ । किंच सक्षणिः सहनशीलस्त्वं वृत्राणि शत्रून्परिगच्छ । तदेवोच्यते—नोस्माकं ऋणयाः ऋणानां यापयिता त्वं द्विषः शत्रून् तरध्यै तरीतुं हन्तुं ईयसे परिगच्छसि ॥१॥

अथ द्वितीया—

अनु॒हित्वा॑सु॒तंसो॑म॒मदा॑मसिम॒हेस॑मर्य॒राज्ये॑ ।
वाजाँ॑अ॒भिप॑वमान॒प्रगा॑हसे ॥ २ ॥

अनु॑ । हि । त्वा॒ । सु॒तम् । सो॒म॒ । मदा॑मसि । म॒हे । स॒म॒र्य॒ऽराज्ये॑ ।
वाजा॑न् । अ॒भि । प॒व॒मा॒न॒ । प्र । गा॒ह॒से॒ ॥ २ ॥

हे सोम सुतमभिषुतं त्वा त्वां वयमनुमदामसिहि अनुमदामः अनुक्रमेणाभिष्टुमः खलु । हे पवमानसोम सत्वं महे महति समर्यराज्ये महत् समनुष्यं त्वदीयं राज्यमनुपालयितुं वाजान् शत्रुबलान्यभिलक्ष्य प्रगाहसे प्रगच्छसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अजी॑जनो॒हिप॑वमान॒सूर्य॑वि॒धारे॒शक्म॑ना॒पय॑ः ।
गोजी॑रया॒रंह॑माण॒ःपुर॑न्ध्या ॥ ३ ॥

अजी॑जनः । हि । प॒व॒मा॒न॒ । सूर्य॑म् । वि॒ऽधारे॑ । शक्म॑ना ।
पय॑ः । गोऽजी॑रया । रंह॑माणः । पुर॑म्ऽध्या ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

हे पवमान सोम त्वं पयः पयसउदकस्य विधारे विधारके अन्तरिक्षे शक्मना समर्थेन बलेन सूर्यमजीजनोहि उत्पादितवान् भवसि खलु । कीदृशः गोजीरया स्तोतृभ्योगवां प्रेरकेण स्तोतॄणां प्रेरितपशुकेनेत्यर्थः । तादृशेन पुरंध्या बहुविधप्रज्ञानेन युक्तः रंहमाणः वेगं कुर्वाणस्त्वं सूर्यमजीजनः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

अजी॑जनोअमृत॒मर्त्ये॒॑ष्वाँऋ॒तस्य॒धर्म॑न्न॒मृत॑स्य॒चारु॑णः ।
सदा॑सरो॒वाज॒मच्छा॒सनि॑ष्यदत् ॥ ४ ॥

अजी॑जनः । अ॒मृ॒त॒ । मर्त्ये॑षु । आ । ऋ॒तस्य॑ । धर्म॑न् । अ॒मृत॑स्य ।
चारु॑णः । सदा॑ । अ॒स॒रः॒ । वाज॑म् । अच्छ॑ । सनि॑स्यदत् ॥ ४ ॥

हे अमृत मरणधर्मरहित सोम त्वं ऋतस्य सत्यभूतस्य चारुणः कल्याणस्य अमृतस्योदकस्य धर्मन् धारके अन्तरिक्षे सूर्यमजीजनः किमर्थं मर्त्येष्वामनुष्येष्वभिमुखीभवनाय । किंच सनिष्यदत् संभजन् सत्वं वाजं अच्छ संग्राममभिलक्ष्य सदा असरः सरसि गच्छसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

अ॒भ्य॑भि॒हिश्रव॑सात॒तर्दि॒॑थोत्स॒न्नकञ्चि॑ज्जन॒पान॒माक्षि॑तम् ।
शर्या॑भि॒र्नभर॑माणो॒गभ॑स्त्योः ॥ ५ ॥

अ॒भिऽअ॑भि । हि । श्रव॑सा । त॒तर्दि॑थ । उत्स॑म् । न । कम् । चि॒त् ।
ज॒न॒ऽपान॑म् । आक्षि॑तम् । शर्या॑भिः । न । भर॑माणः । गभ॑स्त्योः ॥ ५ ॥

हे सोम त्वं श्रवसान्नेन हेतुना अभ्यभि ततर्दिथ हि पवित्रमभितृणवानसि छिन्नवानसि । तत्र दृष्टान्तद्वयं—उत्सं न यथा कश्चित् जनपानं अस्मिन् जनाउदकं पिबन्ति तमक्षितं अक्षीणं कंचित् कंचन उत्सरणशीलं वाप्यादिकं अभितृणत्ति अथवा कश्चित् गभस्त्योर्बाह्वोः शर्याभिरंगुलीभिर्भरमाणउदकं संभरन् कंचिदभितृणत्ति तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

आदीं॒केचि॒त्पश्य॑मानास॒आप्यं॑वसु॒रुचो॑दि॒व्याअ॒भ्य॑नूषत ।
वारं॒नदे॒वःस॑वि॒ताव्यू॑र्णुते ॥ ६ ॥ २२ ॥

Funding by IKS-MoE

आत् । ई॒म् । के । चि॒त् । पश्य॑मानासः । आप्य॑म् । व॒सु॒ऽरुचः॑ ।
दि॒व्याः । अ॒भि । अ॒नू॒ष॒त॒ । वार॑म् । न । दे॒वः । स॒वि॒ता । वि । ऊ॒र्णु॒ते॒ ॥६॥२२॥

आदनन्तरं पश्यमानास एनं पश्यन्तोदिव्याः दिविभवाः वसुरुचोनामकेचित् आप्यं बन्धुं साधुं ईमेनं सोमं अभ्यनूषत अभ्यस्तुवन्। कस्मादनन्तरमिति उच्यते देवोद्योतमानः सविता सर्वस्य प्रेरकः सूर्यः वारं आवरकं अंधकारं नव्यूर्णुते नापगमयति तदा एनमस्तुवन् सूर्योदयात् प्रागेवहि सोमं स्तुवन्ति खलु ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ सप्तमी—

त्वेसो॑मप्र॒थ॒मावृ॒क्तब॑र्हिषोम॒हेवाजा॑य॒श्रव॑से॒धियं॑दधुः ।
सत्वंनो॑वीरवी॒र्या॑यचोदय ॥ ७ ॥

त्वे इति॑ । सो॒म॒ । प्र॒थ॒माः । वृ॒क्तऽब॑र्हिषः । म॒हे । वाजा॑य । श्रव॑से ।
धिय॑म् । द॒धुः । सः । त्वम् । न॒ः । वी॒र॒ । वी॒र्या॑य । चो॒द॒य॒ ॥ ७ ॥

हे सोम प्रथमाः पुरातनाः यद्वा यष्टृत्वेन सर्वेषां जनानां मुख्याः वृक्तबर्हिषः वृक्तं छिन्नं बर्हिर्यैर्यज्ञार्थमिति वृक्तबर्हिषोयजमानाः महे महते वाजाय बलाय श्रवसेन्नायच धियं बुद्धिं त्वे त्वयि दधुः निहितवन्तः। तस्मात् हे वीर समर्थ सोम सतादृशस्त्वं नोस्मानपि संग्रामे वीर्याय सामर्थ्याय चोदय प्रेरय यद्वा वीर्याय वीरपुत्रे भवाय सुखायास्मान् प्रेरय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

दि॒वःपी॒यूषं॑पू॒र्व्यं॑यदु॒क्थ्यं॑म॒होगा॒हाद्दि॒वआनिर॑धुक्षत ।
इन्द्रं॑म॒भिजाय॑माने॒सम॑स्वरन् ॥ ८ ॥

दि॒वः । पी॒यूष॑म् । पू॒र्व्य॑म् । यत् । उ॒क्थ्य॑म् । म॒हः । गा॒हात् । दि॒वः । आ ।
निः । अ॒धु॒क्ष॒त॒ । इन्द्र॑म् । अ॒भि । जाय॑मानम् । सम् । अ॒स्व॒र॒न् ॥८॥

दिवोद्युलोकात् तत्र स्थितैर्देवैः पीयूषं पातव्यं पूर्व्यं प्रत्नं यत्सोमरूपमन्नं उक्थ्यं प्रशस्यमस्ति तं सोमं महो महतोगाहात् गहनात् दिवोद्युलोकात् आनिरधुक्षत आभिमुख्येन निर्दुहन्ति। ततः दुग्धमिन्द्रं अभिलक्ष्य जायमानं तं सोमं समस्वरन् स्तोतारः संस्तुवन्ति ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ नवमी–

अध॒यदि॒मेपव॑मान॒रोद॑सीइ॒माच॒विश्वा॒भुव॑ना॒भिम॒ज्मना॑ ।
यू॒थेननि॒ःष्ठावृ॑ष॒भोविति॑ष्ठसे ॥ ९ ॥

अध॑ । यत् । इ॒मे इति॑ । प॒व॒मा॒न॒ । रोद॑सी॒ इति॑ । इ॒मा । च॒ । विश्वा॑ ।
भुव॑ना । अ॒भि । म॒ज्मना॑ । यू॒थे । न । नि॒ःऽस्थाः । वृ॒ष॒भः । वि । ति॒ष्ठ॒से॒ ॥ ९ ॥

हे पवमान सोम अध अथ अनन्तरं यद्यदा इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ इमा इमानि विश्वा विश्वानि भुवना भूतजातानिच मज्मना बलेन अभितिष्ठसि सत्वं तथाकुर्वन् भुवनेषु वितिष्ठसे । तत्र दृष्टान्तः—यूथे न यथाकश्चिद्वृषभः गवां यूथे वृन्दे निःष्ठाः निःष्ठितोवर्तते तद्वत् यूथस्थानीयेषु भूतजातेषु निःष्ठितोभवसि ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

सोम॑ःपुना॒नोअ॒व्यये॒वारे॒शिशु॒र्न॑क्रीळ॒न्पव॑मानोअक्षाः ।
स॒हस्र॑धारःश॒तवा॑ज॒इन्दु॑ः ॥ १० ॥

सो॒म॑ः । पु॒ना॒नः । अ॒व्यये॑ । वारे॑ । शिशु॑ः । न । क्रीळ॑न् । पव॑मानः ।
अ॒क्षा॒रिति॑ । स॒हस्र॑ऽधारः । श॒तऽवा॑जः । इन्दु॑ः ॥ १० ॥

पुनानः पूयमानः पवमानः पूतः सोमः अव्यये अविमये वारे वाले पवित्रे शिशुर्न शिशुरिव क्रीळन् इतस्ततः संक्रीडमानः सन् अक्षाः क्षरति । कीदृशः सहस्रधारः बहुधारायुक्तः शतवाजोबहुबलः इन्दुर्दीप्तः ॥ १० ॥

अथैकादशी–

ए॒षपु॑ना॒नोमधु॑माँऋ॒तावेन्द्रा॒येन्दु॑ःपवतेस्वा॒दुरू॒र्मि॑ः ।
वा॒ज॒सानि॑र्वरिवो॒विद्व॑यो॒धाः ॥ ११ ॥

ए॒षः । पु॒ना॒नः । मधु॑ऽमान् । ऋ॒तऽवा॑ । इन्द्रा॑य । इन्दु॑ः । प॒व॒ते ।
स्वा॒दुः । ऊ॒र्मि॑ः । वा॒ज॒ऽसानि॑ः । व॒रि॒व॒ःऽवित् । व॒य॒ःऽधाः ॥ ११ ॥

पुनानः पूयमानः मधुमान् माधुर्योपेतः ऋतावा ऋतवान् यज्ञवान् इंदुः क्षरणशीलः स्वादुः स्वादुकरः ऊर्मिः एषरसधारासंघः इन्द्रायेन्द्रार्थं पवते क्षरति । कीदृशः वाजसनिः अन्नस्य दाता वरिवोवित् धनस्य लंभकः वयोधाः आयुषोदाता ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

सप॑वस्व॒सह॑मानःपृत॒न्यून्त्सेध॒न्रक्षां॒स्यप॑दु॒र्गहा॑णि ।
स्वा॒यु॒धःसा॑स॒ह्वान्त्सो॑म॒शत्रू॑न् ॥ १२ ॥ २३ ॥

सः । प॒व॒स्व॒ । सह॑मानः । पृ॒त॒न्यून् । सेध॑न् । रक्षां॑सि । अप॑ ।
दुः॒ऽगहा॑नि । सु॒ऽआ॒यु॒धः । स॒स॒ह्वान् । सो॒म॒ । शत्रू॑न् ॥ १२ ॥ २३ ॥

हे सोम तादृशस्त्वं पवस्व किंकुर्वन् पृतन्यून् कव्यध्वरपृतनस्यर्चिलोपइति क्यचि परलोकारलोपः संग्रामकामान् शत्रून् सहमानोभिभवन् तथा दुर्गहाणि कैश्चिदपि दुर्गमानि रक्षांसि अपसेधन् अपगमयन् हिंसन् किंच स्वायुधः शोभनायुधः सन् शत्रून् सासह्वान् अभिभवन् अभितपन् पवस्व ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अयारुचेति तृचमष्टमं सूक्तं परुच्छेपपुत्रस्य अनानतारव्यस्यार्षं अत्यष्टिच्छन्दस्कं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते—अयारुचात्‍तृचमनानतः पारुच्छेपिरात्यष्टमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒यारु॒चाहरि॑ण्यापुना॒नोविश्वा॒द्वेषां॑सितर
ति॒स्व॒युग्व॑भि॒ःसूरो॒नस्व॒युग्व॑भिः ।
धारा॑सु॒तस्य॑रोचतेपुना॒नोअ॑रु॒षोहरि॑ः ।
विश्वा॒यद्रू॒पाप॑रि॒यात्यृक्व॑भिःस॒प्तास्ये॑भि॒र्ऋक्व॑भिः ॥ १ ॥

अ॒या । रु॒चा । हरि॑ण्या । पु॒ना॒नः । विश्वा॑ । द्वेषां॑सि । त॒र॒ति॒ ।
स्व॒युग्व॑ऽभिः । सूरः॑ । न । स्व॒युग्व॑ऽभिः ।

Funding by IKS-MoE

धारा॑ । सु॒तस्य॑ । रो॒च॒ते॒ । पु॒ना॒नः । अ॒रु॒षः । हरि॑ः । विश्वा॑ ।
यत् । रू॒पा । प॒रि॒ऽयाति॑ । ऋक्व॑ऽभिः । स॒प्तऽआ॑स्येभिः । ऋक्व॑ऽभिः ॥१॥

पुनानः पूयमानः सोमः हरिण्या हरितवर्णया अया अनया रुचा रोचमानया धारया विश्वा सर्वाणि द्वेषांसि द्वेष्टॄणि रक्षांसि तरति विनाशयति। तत्र दृष्टान्तः—सूरोन यथा सूर्यः स्वयुग्वभिःस्वयं युक्तैः रश्मिभिस्तमांसि हिनस्ति तद्वत् स्वयुग्वभिरिति द्विरुक्तिरादरार्था। यद्वा धारया युक्तः सोमः स्वीयैर्युक्तैस्तेजोभिः रक्षांसि तरति तस्य सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य धारा रोचते दीप्यते। पुनानः पूयमानः हरिर्हरितवर्णः सोमः अरुषः आरोचमानोभवति यत् यः सोमः सप्तास्येभिः रसहरणशीलास्यैः ऋक्वभिः स्तुतिमद्भिः ऋक्वभिस्तेजोभिः विश्वा विश्वानि व्याप्तानि रूपा रूपाणि नक्षत्राणि परियाति गच्छति व्याप्नोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंत्यत्प॒णी॒नांवि॑दो॒वसु॒संमा॒तृभि॑र्मर्जय
सि॒स्वआद॑मऋ॒तस्य॑धी॒तिभि॒र्दमे॑ ।
प॒रा॒वतो॒नसाम॒तद्यत्रा॒रण॑न्तिधी॒तय॑ः ।
त्रि॒धातु॑भि॒ररु॑षीभि॒र्वयो॑द॒धेरोच॑माना॒वयो॑दधे ॥ २ ॥

त्वम् । त्यत् । प॒णी॒नाम् । वि॑द॒ः । वसु॑ । सम् । मा॒तृऽभि॑ः ।
म॒र्ज॒य॒सि॒ । स्वे । आ । दमे॑ । ऋ॒तस्य॑ । धी॒तिऽभि॑ः । दमे॑ । प॒रा॒ऽवत॑ः ।
न । साम॑ । तत् । यत्र॑ । रण॑न्ति । धी॒तय॑ः । त्रि॒धातु॑ऽभिः ।
अरु॑षीभिः । वय॑ः । द॒धे॒ । रोच॑मानः । वय॑ः । द॒धे॒ ॥ २ ॥

हे सोम त्वं त्यत्पणीनां वसु पणिभिरपहृतं गवात्मकं धनं विदः अलभथाः। आ अपिच ऋतस्य यज्ञस्य धीतिभिः धात्रीभिर्मातृभिः वसतीवरीभिः स्वे आत्मीये दमे गृहभूते दमे यज्ञे संमर्जयसि सम्यक् शुद्धोभवसि। परावतोन दूरस्थाद्देशात् यथा साम सामध्वनिः श्रूयते तथा तव तत्साम ध्वनिः सर्वैः श्रूयते। असौ सोमाभिषवाभिप्रायेणोक्तः। यत्र यस्मिन् शब्दे धीतयः कर्मणोधर्तारोयजमानाः रणंति रमन्ते। रोचमानः सोमः त्रिधातुभिः त्रयाणां लोकानां

Funding by IKS-MoE

धारयित्रीभिः मातृभिः वसतीवरीभिः अरुषीभिः आरोचमानाभिर्दीप्तिभिः वयोन्नं दधे स्तोतृभ्यः प्रयच्छति पुनर्वयोदधइत्यादरार्थे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पूर्वा॒मनु॑प्र॒दिशं॑याति॒चेकि॑त॒त्संर॒श्मिभि॑र्य
ततेदर्श॒तोरथो॒दैव्यो॑दर्श॒तोरथ॑:।
अग्म॑न्नु॒क्थानि॒पौंस्ये॒न्द्रं॑जैत्रा॑यहर्षयन्।
वज्र॑श्च॒यद्भव॑थो॒अन॑पच्युतास॒मत्स्वन॑पच्युता ॥३॥२४॥

पूर्वा॑म् । अनु॑ । प्र॒ऽदिश॑म् । या॒ति॒ । चेकि॑तत् । सम् । र॒श्मिऽभि॑: ।
य॒त॒ते॒ । द॒र्श॒तः । रथ॑: । दैव्य॑: । द॒र्श॒तः । रथ॑: । अग्म॑न् ।
उ॒क्थानि॑ । पौंस्या॑ । इन्द्र॑म् । जैत्रा॑य । ह॒र्ष॒य॒न् । वज्र॑: ।
च॒ । यत् । भव॑थः । अन॑पऽच्युता । स॒मत्ऽसु॑ । अन॑पऽच्युता ॥३॥२४॥

चेकितत् जानानः सोमः पूर्वां प्राचीं प्रदिशं प्रकृष्टां दिशं अनुयाति अनुगच्छति। किंच दर्शतः सर्वैर्दर्शनीयः दैव्यः देवेषु भवः तव रथः सूर्यरश्मिभिः संयतते संगच्छते पुनर्दर्शतोरथइत्यादरार्थे। ततः पौंस्या पुंस्त्वावगमानि उक्थानि स्तोत्राण्यग्मन् इन्द्रं गच्छन्ति तथा जैत्राय जयार्थं तानि स्तोत्राणि इन्द्रं हर्षयन् हर्षयन्ति। तथा तस्य वज्रश्च तमिन्द्रं गच्छति। यद्यदा समत्सु संग्रामेषु अनपच्युता अनपच्युतौ शत्रुभिः अपराजितौ सोमश्च त्वंच इन्द्रश्च युवां सहभवथः तदा स्तोत्रागमनादीनि भवन्ति पुनरनपच्युतेत्यादरार्थौ ॥ ३ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

नानानमिति चतुर्ऋचं नवमं सूक्तं आंगिरसस्य शिशुनाम्नआर्षं पंचपदापंक्तिश्छन्दः पवमानः सोमोदेवता। तथाचानुक्रान्तं—नानानं चतुष्कं शिशुः पांक्तंहीति। गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

ना॒ना॒नंवाउ॑नो॒धियो॒विव्र॒तानि॒जना॑नाम्।
तक्षा॑रि॒ष्टंरु॒तंभि॒षग्ब्र॒ह्मासु॒न्वन्त॑मिच्छ॒तीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

ना॒ना॒नम् । वै । ऊँ॒ इति॑ । नः॒ । धिय॑ः । वि । व्र॒तानि॑ । जना॑नाम् ।
तक्षा॑ । रि॒ष्टम् । रु॒तम् । भि॒षक् । ब्र॒ह्मा । सु॒न्वन्त॑म् ।
इ॒च्छ॒ति॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ १ ॥

ऋषिः एतदादिभिः त्रिभिः सूक्तैः अपरिस्रवतः सोमस्य जामित्वाय मनसोविनोदनं कुर्वन्नाह । हे सोम नोस्माकं धियः कर्मा॑णि नानानं नानाजातीयकानि बहूनि भवन्ति वैशब्दः प्रसिद्धार्थद्योतनार्थः उइति पूरणः । तथा अन्येषामपि जनानां व्रतानि कर्मा॑णि विविधानि भवंति तक्षा त्वष्टा रिष्टं दारुतक्षणमिच्छति तथा भिषक् वैद्यः चिकित्सकः रुतं रोगमिच्छति ब्रह्मा ब्राह्मणः सुन्वन्तं सोमाभिषवं कुर्वन्तं यजमानमिच्छति । तथा अहं त्वत्परिस्रवणं इच्छामि । तस्मात् हे इन्दो सोम इन्द्रायेन्द्रार्थं परिस्रव परितः क्षर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

जर॑तीभि॒रोष॑धीभिःप॒र्णेभिः॑शकु॒नाना॑म् ।
का॒र्मा॒रोअश्म॑भि॒र्द्यु॑भि॒र्हिर॑ण्यवन्तमिच्छ॒तीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥२॥

जर॑तीभिः । ओष॑धीभिः । प॒र्णेभिः॑ । श॒कु॒नाना॑म् । का॒र्मा॒रः ।
अश्म॑ऽभिः । द्युऽभि॑ । हिर॑ण्यऽवन्तम् । इ॒च्छ॒ति॒ ।
इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ २ ॥

जरतीभिः जीर्णा॑भिः याभिरोषधीभिः इषवः क्रियन्ते । तथा शकुनानां पर्णेभिः इषूणां पक्षभूतैः पर्णैश्च क्रियन्ते । तथा द्युभिर्दीप्ताभिरिषूणां तेजनार्था॑भिरश्मभिः शिलाभिश्च क्रियन्ते तएतैः कार्मा॑रोयस्कारः हिरण्यवन्तं आढ्यं पुरुषमिच्छति तथाहं त्वत्परिस्रवणमिच्छामि । तस्मात् इन्दो इन्द्राय परिस्रव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

का॒रुर॒हंत॒तोभि॒षगु॑पलप्र॒क्षिणी॑न॒ना ।
नाना॑धियोवसू॒यवोनु॒गाइ॑वतस्थि॒मेन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ३ ॥

का॒रुः । अ॒हम् । त॒तः । भि॒षक् । उ॒प॒ल॒ऽप्र॒क्षिणी॑ । न॒ना ।
नाना॑ऽधियः । व॒सु॒ऽयवः॑ । अनु॑ । गाःऽइ॑व । त॒स्थि॒म ।
इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ ३ ॥

ऋषिः प्रवृत्तसोमयागः सन् दशापवित्रात् सोमे क्षरति तत्प्रतिबन्धकपापापनुत्तये पुरश्चरितानुकीर्तनपुरःसरं अध्येषणां चकार । तावदहं कारुः स्तोमानां कर्तास्मि ततइति सन्ताननाम । तन्यतेस्मादिति ततः पिता तन्यते साविति वा ततः पुत्रः भिषक् भेषजकृत् यज्ञस्य ब्रह्मेत्यर्थः । सर्वं त्रय्या विद्यया भिषज्यतीतिश्रुतेः । तथा उपलप्रक्षिणी उपलेषु वालुकासु प्रक्षिणोति यवान् हिनस्ति भृज्जतीति यद्वा दृषदादिषूपलेषु भृष्टान् यवान् हिनस्ति चूर्णयतीति । अथवा धानासक्तुकरंभादीनां कारिकावा असौ नना माता दुहिता वा नमनक्रियायोग्यत्वात् माता खलु अपत्यं प्रति स्तनपानादिना नमनशीला भवति दुहितावा शुश्रूषार्थं एवं सर्वेषां परिचरणेन नानाधियः नानाकर्माणः वसूयवोधनकामावयं अनुतस्थिम लोकमन्वास्थितास्मः । तत्र दृष्टान्तः—गाइव छान्दसोजसःशसादेशः गावोयथा गोष्ठमनुतिष्ठन्ति स्वपयःप्रदानेन परिचरन्तिवा एवं वयमपि परिचरामः । एतत् ज्ञात्वा हे इन्दो सोम इन्द्राय परिस्रव दशापवित्रात् क्षर एवमेषाध्येषणा सत्कारपूर्विका व्यापारणा । अत्र निरुक्तं—उपलप्रक्षिण्युपलेषु प्रक्षिणात्युपलप्रक्षेपिणीवाकारुरहमस्मिकर्तास्तोमानांततोभिषक्ततइतिसंताननामपितुर्वापुत्रस्यवोपलप्रक्षिणीसक्तुकारिकाननानमतेर्मातावादुहितावानानाधियोनानाकर्माणोवसूयवोवसुकामाअन्वास्थितास्मोगावइवलोकमिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अश्वो॒वोळ्हा॑सु॒खंरथं॑ह॒सना॑मुपम॒न्त्रिणः॑ ।
शेपो॒रोम॑ण्वन्तौभे॒दौवारि॒न्म॒ण्डूक॑इच्छ॒तीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ४ ॥ २५ ॥

अश्वः॑ । वोळ्हा॑ । सु॒ऽखम् । रथ॑म् । ह॒स॒नाम् । उ॒प॒ऽमं॒त्रिणः॑ ।
शेपः॑ । रोम॑ण्ऽवन्तौ । भे॒दौ । वाः । इत् । म॒ण्डूकः॑ ।
इ॒च्छ॒ति॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ ४ ॥ २५ ॥

---

१ नि० ६. ५. ।

वोह्ला लक्षं देशं प्रापयन्नश्वः सुखं कल्याणं रथमिच्छति उपमंत्रिणः उपमंत्रवन्तो नर्मसचिवाः हसनां उपहसनां वाचमिच्छन्ति तथा शेपः । शेपोवैतसइतिपुंस्प्रजननस्येतियास्कः[१] । यथा शेपः रोमण्वन्तौ भेदाविच्छति । मंडूकः वारित् इदवधारणे उदकमेवेच्छति तथा हं त्वत्परिस्रवणमिच्छामि तस्मादिन्द्रायेन्दोपरिस्रवेति ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

शर्यणावतीत्येकादशर्चं दशमं सूक्तं मारीचस्य कश्यपस्यार्षं पूर्वत्रहीत्युक्तत्वात् इदमुत्तरं च पांक्तं पवमानसोमदेवताकं । तथाचानुक्रम्यते—शर्यणावत्येकादशकाश्यपइति। गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

श॒र्य॒णाव॑ति॒सोम॒मिन्द्रः॑पिबतुवृत्र॒हा ।
बल॒ंदधा॑नआ॒त्मनि॑करि॒ष्यन्वी॒र्यं॑म॒हदिन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ १ ॥

श॒र्य॒णाऽव॑ति । सोम॑म् । इन्द्रः॑ । पि॒ब॒तु॒ । वृ॒त्र॒ऽहा । बल॑म् ।
दधा॑नः । आ॒त्मनि॑ । क॒रि॒ष्यन् । वी॒र्य॑म् । म॒हत् ।
इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ १ ॥

शर्यणावति शर्यणावन्नामकुरुक्षेत्रस्य जघनार्धे सरः तत्र स्थितं सोमं वृत्रहा इन्द्रः पिबतु। कीदृशः आत्मनि बलंदधानः बलं निदधानः अतएव महद्वीर्यं करिष्यन् शत्रून् प्रति तस्मादिन्द्रायेन्दो परिस्रव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आप॑वस्वदिशां॑पतआर्जी॒कात्सो॑ममीढ्वः ।
ऋ॒त॒वा॒केन॑स॒त्येन॑श्र॒द्धया॒तप॑सासु॒तइन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव॥२॥

आ । प॒व॒स्व॒ । दि॒शा॒म् । प॒ते॒ । आ॒र्जी॒कात् । सो॒म॒ । मी॒ढ्वः॒ ।
ऋ॒त॒ऽवा॒केन॑ । स॒त्येन॑ । श्र॒द्धया॑ । तप॑सा । सु॒तः । इन्द्रा॑य ।
इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ २ ॥

---

[१] नि० ३. २१. ।

Funding by IKS-MoE

हे दिशां पते प्राच्यादीनां दिशां प्रकाशकत्वेन स्वामिन् हे मीढ्वः कामानां सेक्तः हेसोम आर्जीकात् ऋजीकानामदूरभवः आर्जीकोजनपदः तस्मादापवस्व अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छ । यद्वा आर्जीकात् ऋजोरकुटिलात् पवित्रात् क्षर । कीदृशः ऋतवाकेन ऋतस्य वचनेन सत्येन सत्यर्तयोरल्पोभेदोद्रष्टव्यः श्रद्धया तपसा युक्तैः दीक्षितैः सुतोभिषुतस्त्वं पवस्व ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

प॒र्जन्य॑वृद्धंमहि॒षंतंसूर्य॑स्यदुहि॒ताभ॑रत् ।
तंग॑न्ध॒र्वाःप्रत्य॑गृभ्ण॒न्तंसोमे॒रस॒माद॑धु॒रिन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ३ ॥

प॒र्जन्य॑ऽवृद्धम् । म॒हि॒षम् । तम् । सूर्य॑स्य । दु॒हि॒ता । आ । अ॒भ॒र॒त् ।
तम् । ग॒न्ध॒र्वाः । प्रति॑ । अ॒गृ॒भ्ण॒न् । तम् । सोमे॑ । रस॑म् । आ ।
अ॒द॒धुः॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ ३ ॥

सूर्यस्य दुहिताश्रद्धावैसूर्यस्य दुहितेति वाजसनेयकं । सा पर्जन्यवृद्धं पर्जन्यवत्समर्थं यद्वा पर्जन्येन तत्कार्यत्वेनोदकेन प्रवृद्धं महिषं महान्तं पूज्यंवा तं सोममाभरत् आहरत् द्युलोकादाहृतवती तमाह्रियमाणं सोमं गंधर्वाः विश्वावसुप्रभृतयः प्रत्यगृभ्णन् प्रत्यगृह्णन् प्रतिगृहीतवन्तः हृग्रहोर्भः । ततः गंधर्वाः प्रतिगृहीतं रसं सोमे प्रत्यक्षमादधुः । दधातेर्लङि । तस्मात् परिस्रव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

ऋ॒तंवद॑न्नृतद्युम्नस॒त्यंवद॑न्त्सत्यकर्म॑न् ।
श्र॒द्धांवद॑न्त्सोमराजन्धा॒त्रासोम॒परि॑ष्कृत॒इन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ४ ॥

ऋ॒तम् । वद॑न् । ऋ॒त॒ऽद्यु॒म्न॒ । स॒त्यम् । वद॑न् । स॒त्य॒ऽक॒र्म॒न् । श्र॒द्धाम् ।
वद॑न् । सो॒म॒ । रा॒ज॒न् । धा॒त्रा । सो॒म॒ । परि॑ऽकृतः । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒
इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ ४ ॥

हे ऋतद्युम्न ऋतेन द्योतमान सत्ययशस्कवा सत्यकर्मन् हे सोम अभिषूयमाण राजन् सर्वेषां यज्ञनिष्पादकत्वेन स्वामिन् हे सोम ऋतं यज्ञं वदन् सत्यं वदन् उच्चारयन् श्रद्धां य-

Funding by IKS-MoE

जमानानां आत्मनोपेक्षितां वदन् धात्रा कर्मणा धारकेण देवानां पोषकेणवा यजमानेन परिष्कृतोऽलंकृतस्त्वं इन्द्राय परिस्रव । संपर्युपेभ्यइति भूषणार्थे करोतेः सुट् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

स॒त्यमु॑ग्रस्यबृह॒तःसंस्र॑वन्तिसंस्र॒वाः ।
संय॑न्तिर॒सिनो॒रसाः॑पुना॒नोब्रह्म॑णाहर॒इन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥५॥२६॥

स॒त्यम्ऽउ॑ग्रस्य । बृ॒ह॒तः । सम् । स्र॒व॒न्ति॒ । स॒म्ऽस्र॒वाः ।
सम् । य॒न्ति॒ । र॒सिनः॑ । रसाः॑ । पु॒ना॒नः । ब्रह्म॑णा । ह॒रे॒ ।
इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ ५ ॥ २६ ॥

सत्यमुग्रस्य संग्रामे सत्येन शत्रूणामुद्गारयितुः यद्वा उद्गूर्णसत्यस्य यद्वा यथार्थभूतमुद्गूर्णं बलं यस्य तस्य पृषोदरादित्वात् रूपसिद्धिः बृहतोमहतः सोमस्य तव संस्रवाः सम्यक् स्रवणशीलाः धाराः संस्रवन्ति सम्यक्गच्छन्ति । किंच रसिनोरसवतस्तव स्वभूतारसाः संयन्ति संगच्छन्ते तस्मात् हे हरे हरितवर्ण सोम ब्रह्मणा ब्राह्मणेन मंत्रेणवा पुनानः पूयमानः सत्वमिन्द्रार्थं परिस्रव ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६॥

अथ षष्ठी—

यत्र॑ब्र॒ह्माप॑वमानछन्द॒स्या॒ं३॑वाचं॒वद॑न् ।
ग्राव्णा॒सोमे॑म॒ही॒यते॒सोमे॑नान॒न्दंज॒नय॒न्निन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ६ ॥

यत्र॑ । ब्र॒ह्मा । प॒व॒मा॒न॒ । छ॒न्द॒स्या॑म् । वाच॑म् । वद॑न् ।
ग्राव्णा॑ । सोमे॑ । म॒ही॒यते॑ । सोमे॑न । आ॒ऽन॒न्दम् । ज॒नय॑न् ।
इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ ६ ॥

हे पवमान पूयमान सोम त्वदर्थं छन्दस्यां सप्तच्छन्दोभिः कृतां तेषु भवां वाचं स्तुतिं वदन् उच्चारयन् सोमे सोमाभिषवार्थं ग्राव्णाभिषवं कुर्वतायुक्तः तेनाभिषुतेन सोमेन देवाना-

Funding by IKS-MoE

मानन्दं सन्तोषं जनयन्नुत्पादयन् ब्रह्मा ब्राह्मणः यत्र यस्मिन्देशे महीयते देवैः पूज्यते तत्र हे सोम त्वं परिस्रव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

यत्र॒ज्योति॒रज॑स्रं॒यस्मि॑ँल्लो॒केस्व॑र्हि॒तम् ।
तस्मि॒न्मांधे॑हिपवमाना॒मृते॑लो॒केअक्षि॑त॒इन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ७॥

यत्र॑ । ज्योति॑ः । अज॑स्रम् । यस्मि॑न् । लो॒के । स्व॑ः । हि॒तम् ।
तस्मि॑न् । माम् । धे॒हि॒ । प॒व॒मा॒न॒ । अ॒मृते॑ । लो॒के । अक्षि॑ते ।
इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ ७ ॥

हे पवमान यत्र यस्मिन्लोके ज्योतिः सर्वं तेजः अजस्रं सर्वदा अविनश्वरं वर्तते । यस्मिंश्च लोके स्वरादित्याख्यं ज्योतिर्हितं निहितमस्ति तस्मिन् अमृते मरणधर्मरहिते अतएव अक्षिते अक्षीणलोके मां सोमाभिषवं कुर्वन्तं धेहि तस्मान्मामुत्तमलोकं प्रापयितुं त्वमिन्द्राय परिस्रव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

यत्र॒राजा॑वैवस्व॒तोयत्रा॑व॒रोध॑नंदि॒वः ।
यत्रा॒मूर्य॒ह्वती॒राप॒स्तत्र॒माम॒मृतं॑कृ॒धीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ८ ॥

यत्र॑ । राजा॑ । वै॒व॒स्व॒तः । यत्र॑ । अ॒व॒ऽरोध॑नम् । दि॒वः ।
यत्र॑ । अ॒मूः । य॒ह्वतीः॑ । आप॑ः । तत्र॑ । माम् । अ॒मृत॑म् ।
कृ॒धि॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ ८ ॥

यत्र यस्मिन्लोके वैवस्वतः विवस्वत्पुत्रोराजा भवति यत्रच लोके दिवआदित्यस्यावरोधनं भूतानां प्रवेशनं। किंच यत्र लोके यह्वतीर्महत्यः अमूरिमागंगाद्याः आपस्तिष्ठन्ति । तत्र तादृशे लोके मां अमृतं मरणधर्मरहितं कृधि कुरु मम देवत्वं प्रापयेत्यर्थः । ततः कारणात् परिस्रव ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ नवमी–

यत्रा॑नुका॒मंचर॑णंत्रिना॒केत्रि॑दि॒वेदि॒वः ।
लो॒कायत्र॒ज्योति॑ष्मन्त॒स्तत्र॒माम॒मृतं॑कृ॒धीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ९ ॥

यत्र॑ । अ॒नु॒ऽका॒मम् । चर॑णम् । त्रि॒ऽना॒के । त्रि॒ऽदि॒वे । दि॒वः ।
लो॒काः । यत्र॑ । ज्योति॑ष्मन्तः । तत्र॑ । माम् । अ॒मृत॑म् ।
कृ॒धि॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ ९ ॥

यत्र त्रिदिवे तृतीयस्यां दिवि द्युलोके त्रिनाके तत्र अधरमध्यमोत्तमभावेन त्रीणिस्थानानि सन्ति । तत्र तृतीयेनाके उत्तमे स्थाने दिवआदित्यस्यानुकामं कामानुगुणं चरणमस्ति । किंच यत्र यस्मिन्लोके लोकाः ज्योतिष्मन्तः ज्योतिर्युक्तास्तिष्ठन्ति तत्र तादृशे लोके माममृतं कृधि यथाममोत्तमलोकोभवति तथा त्वमिन्द्राय परिस्रव ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

यत्र॒कामा॑निका॒माश्च॒यत्र॑ब्र॒ध्नस्य॑वि॒ष्टप॑म् ।
स्व॒धाच॒यत्र॒तृप्ति॑श्च॒तत्र॒माम॒मृतं॑कृ॒धीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ १० ॥

यत्र॑ । कामाः॑ । नि॒ऽका॒माः । च॒ । यत्र॑ । ब्र॒ध्नस्य॑ । वि॒ष्टप॑म् ।
स्व॒धा । च॒ । यत्र॑ । तृप्तिः॑ । च॒ । तत्र॑ । माम् । अ॒मृत॑म् ।
कृ॒धि॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ १० ॥

यत्र यस्मिन्लोके कामाः काम्यमानाः देवाः निकामानितरामवश्यं प्रार्थ्यमानाइन्द्रादयश्च विद्यन्ते यद्वा सूर्येण विना कर्माणि नघटन्ते इति सर्वेषां कर्मणां मूलभूतस्यादित्यस्य विष्टपं सहस्थानं विद्यते यत्र लोके स्वधान्नं स्वधाकारेण दत्तमन्नं तृप्तिस्तर्पणं यत्रविद्यते तत्र लोके माममृतं कृधि ॥ १० ॥

अथैकादशी–

यत्रा॑न॒न्दाश्च॒मोदा॑श्च॒मु॒दः॑प्र॒मुद॒आस॑ते ।
काम॑स्य॒यत्रा॒प्ताःकामा॒स्तत्र॒माम॒मृतं॑कृ॒धीन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव॥ ११॥२७॥

Funding by IKS-MoE

यत्र॑ । आ॒ऽन॒न्दाः । च॒ । मोदाः॑ । च॒ । मुदः॑ । प्र॒ऽमुदः॑ । आस॑ते ।
काम॑स्य । यत्र॑ । आ॒प्ताः । कामाः॑ । तत्र॑ । माम् । अ॒मृत॑म् ।
कृ॒धि॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ ११ ॥ २७ ॥

यत्र यस्मिन् लोके आनन्दादयआसते तेषामल्पोभेदोद्रष्टव्यः यत्र लोके कामस्य काम्यमानस्य देवस्य सर्वेकामाआप्ताः प्राप्ताभवन्ति तत्र माममृतं कृधि एतत्तु त्वयाविना नघटतइति हे सोम त्वं परिस्रव ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

यइन्दोइति चतुर्कंचमेकादशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत्। तथाचानुक्रम्यते—यइन्दोश्चतुष्कमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यइन्दोः॒पव॑मान॒स्यानु॒धामा॒न्यक्र॑मीत् ।
तमा॑हुःसुप्र॒जाइति॒यस्ते॑सो॒मावि॑ध॒न्मन॒इन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ १ ॥

यः । इन्दोः॑ । पव॑मानस्य । अनु॑ । धामा॑नि । अक्र॑मीत् ।
तम् । आ॒हुः॒ । सु॒ऽप्र॒जाः । इति॑ । यः । ते॒ । सो॒म॒ । अवि॑धत् ।
मनः॑ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ १ ॥

पवमानस्य पूयमानस्य इन्दोः सोमस्य धामानि स्थानानि द्रोणकलशादीनि यद्वा धामानि तेजांसि योब्राह्मणः अन्वक्रमीत् अनुक्रामति अनुगच्छति तमनुजनं सुप्रजाः शोभनप्रजननः कल्याणपुत्रादिप्रजायुक्तइत्याहुः । नित्यमसिच्प्रजामेधयोरित्यसिच्समासान्तः । यः सोममभिषुणोति सपुत्रादियुक्तोभवतीत्यर्थः । किंच हे सोम योमनुष्यः ते त्वदर्थं मनः अविधत् करोति यद्वा ते त्वदीयं मनः अविधत् परिचरति विधतिः परिचरणकर्मा तमपि कल्याणजननमित्याहुः तस्मात् त्वं परिस्रव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋषे॑मन्त्र॒कृतां॒स्तोमैः॒कश्य॑पोद्व॒र्धय॒न्गिरः॑ ।
सोमं॑नमस्य॒राजा॑नं॒योज॒ज्ञेवी॒रुधां॒पति॒रिन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ २ ॥

ऋषे॑ । मं॒त्र॒ऽकृता॑म् । स्तोमैः॑ । कश्य॑प । उ॒त्ऽव॒र्धय॑न् । गिरः॑ ।
सोम॑म् । न॒म॒स्य॒ । राजा॑नम् । यः । ज॒ज्ञे । वी॒रुधा॑म् ।
पतिः॑ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ २ ॥

ऋषिः स्वात्मानं प्रत्याह हे ऋषे सूक्तद्रष्टः हे कश्यप आत्मन् त्वं मंत्रकृतामृषीणां स्तोमैः स्तोत्रैः गिरः स्तुतिरूपावाचः उद्वर्धयन्नुपर्युपरिवर्धन् राजानं सर्वेषां स्वामिनं तं सोमं नमस्य मनसा पूजय नमसः पूजायां नमोवरिवइति क्यच् । यः सोमः वीरुधां वनस्पतीनां पतिः पालकः सजज्ञे जातः तं नमस्य हे सोम यथा आत्मना सुतोभवसि तथा परिस्रव ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

स॒प्तदिशो॒नाना॑सूर्याः स॒प्तहोता॑रऋ॒त्विजः॑ ।
दे॒वाआ॑दि॒त्याये स॒प्ततेभिः॑सोमा॒भिर॑क्षन॒इन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव ॥ ३ ॥

स॒प्त । दिशः॑ । नाना॑ऽसूर्याः । स॒प्त । होता॑रः । ऋ॒त्विजः॑ ।
दे॒वाः । आ॒दि॒त्याः । ये । स॒प्त । तेभिः॑ । सो॒म॒ । अ॒भि ।
र॒क्ष॒ । नः॒ । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व ॥ ३ ॥

सप्तदिशः सोमोयस्यां दिशि वर्तते तद्व्यतिरिक्ताः सप्तभवन्ति ताः नानासूर्याः नानाविधैः सूर्यैरधिष्ठिताऋतवोभवन्ति नानालिंगत्वादृतूनां नानासूर्यत्वमित्याम्नानात् । यद्वा नानासूर्याइति दिग्विशेषणं । तथा होतारः वषट्कर्तारोहोत्रादयः सप्तऋत्विजोभवन्ति किंच सप्तआदित्याः अदितेः पुत्राधात्रादयोमार्तंडवार्जिताः ये सप्तदेवाः सन्ति । एतत्तु–अष्टौ पुत्रासोअदिते[1]ः । इत्यत्र प्रपंचयिष्यते । हे सोम तेभिस्तैः दिगादिभिः सर्वैर्नोस्मानभिरक्ष । एतत्तु त्वया विना नघटतइति तस्मादिन्द्रायेन्दो परिस्रव ॥ ३ ॥

उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलाद्यन्तहोमे यत्तेराजन्नित्येषा । सूत्रितंच–यत्तेराजन्नितिद्वृचाः समानीवआकूतिरित्येकेति ।

---

१ ऋ० सं०८. ३. १. ।

Funding by IKS-MoE

तत्र एषा सूक्ते चतुर्थी—

यत्ते॑राजञ्छृ॒तं॑ह॒विस्तेन॑सोमा॒भिर॑क्षनः ।
अ॒रा॒ती॒वामान॑स्तारी॒न्मोच॑न॒ःकिं॑च॒नाम॑म॒दिन्द्रा॑येन्दो॒परि॑स्रव॥४॥२८॥

यत् । ते॒ । रा॒ज॒न् । शृ॒तम् । ह॒विः । तेन॑ । सो॒म॒ । अ॒भि । र॒क्ष॒ । न॒ः ।
अ॒रा॒ति॒ऽवा । मा । न॒ः । ता॒री॒त् । मो इति॑ । च॒ । न॒ः । किम् । च॒न ।
आ॒म॒म॒त् । इन्द्रा॑य । इ॒न्दो॒ इति॑ । परि॑ । स्र॒व॒ ॥ ४ ॥ २८ ॥

हे राजन् सर्वेषां कर्मसाधनत्वेन स्वामिन् हे सोम ते त्वदर्थं श्रृतं पक्वं यत् हविरस्ति श्रृतं। श्रृतं पाकेइति निष्ठायां निघातितः। तेन हविषा नोस्मानभिरक्ष अभिपालय। तस्मात् त्वदभिरक्षितानस्मान् अरातीवा अरातित्ववान् शत्रुः नोस्मान् मातारीत् मावधीत्। किंच नोस्माकं किंचन किंचिदपि धनादिकं शत्रुः मोआममत् माहिंसीत्। यदेतत् एतैः सूक्तैरुक्तं तद्यथास्माकं भवति तथा हे इन्दो इन्द्राय परिस्रव। एवं स्वादिष्ठयेत्यादिभिरेतदन्तैः सूक्तैर्बहुविधं सोममाहात्म्यं अभ्यधायि तस्मात् ऐहिकामुष्मिकफलसिद्धये सोमयागः करणीयइत्युक्तं भवति ॥ ४ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

॥ इति नवमे मंडले सप्तमोनुवाकः ॥ ७ ॥

॥ इति पावमानसौम्यं नवमं मंडलं समाप्तं ॥

Funding by IKS-MoE

दशमे मंडले द्वादशानुवाकाः तत्र प्रथमानुवाके षोडशसूक्तानि तत्राग्नेबृहन्निति सप्तर्चं प्रथमं सूक्तं आप्त्यस्य त्रितस्यार्षं अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुप् मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता। तथाचानुक्रम्यते—अग्नेसप्तत्रितइति। प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेयेक्रतौ त्रैष्टुभेछन्दसि इदमादीन्यष्टसूक्तानि अष्टमस्यांत्यास्तिस्रोवर्जयित्वा। सूत्र्यते हि—अनेनयोग्नेबृहन्नित्यष्टानामुत्तमादुत्तमास्तिस्रउद्धरेदितित्रैष्टुभमिति। प्रातरनुवाकन्यायेन तस्यैव समाम्नायस्य सहस्रावममोदेतोः शंसेदितिच होमार्थं प्रणीते आहवनीये प्राक्होमादुपशान्ते ज्योतिष्मद्गुणकाग्निदेवताका काचिदिष्टिस्तत्राद्या याज्या। सूत्रितंच—इष्टिरग्निर्ज्योतिष्मान्वरुणउदग्नेशुचयस्तवाग्नेबृहन्नुषसामूर्ध्वोअस्थादिति। उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलादिहोमेप्येषा सूत्रमुदाहृतं।

तत्र प्रथमा—

अग्रे॑बृ॒हन्नु॒षसा॑मू॒र्ध्वोअ॑स्थान्निर्जग॒न्वान्तम॑सो॒ज्योति॒षागा॑त् ।
अ॒ग्निर्भा॒नुना॒रुश॑ता॒स्व॒ङ्गआजा॒तोविश्वा॒सद्मा॑न्यप्राः ॥ १ ॥

अग्रे॑ । बृ॒हन् । उ॒षसा॑म् । ऊ॒र्ध्वः । अ॒स्था॒त् । निः॒ऽज॒ग॒न्वान् । तम॑सः । ज्योति॑षा । आ । अ॒गा॒त् । अ॒ग्निः । भा॒नुना॑ । रुश॑ता । सु॒ऽअङ्गः॑ । आ । जा॒तः । विश्वा॑ । सद्मा॑नि । अ॒प्रा॒ः ॥ १ ॥

बृहन्महानेषोग्निः उषसामग्रे उषसामुपरि उषःकाले ऊर्ध्वः प्रज्वलितः सन् ज्वालारूपेण अस्थात् तिष्ठति ततस्तमसः रात्रिनामैतत् रात्रेर्निर्जगन्वान् निर्गतः गमः क्वसाविडभावे रूपं निर्गतःनिष्क्रान्तवान् सोग्निर्ज्योतिषा स्वीयेन तेजसा लक्षितः सन् आगात् गार्हपत्यात् विह्रियमाणआहवनीयं प्रत्यागच्छति। अनन्तरं स्वंगः शोभनज्वालावयवः जातः कर्मार्थं समुत्पन्नएषोग्निः रुशता रोचतेर्ज्वलतिकर्मणइदं रूपं आरोचमानेन यद्वा रुशतिर्हिंसार्थः तमसां हिंसकेन भानुनातेजसा विश्वा सद्मानि सर्वान् लोकान् यद्वा सदनानि यज्ञगृहाणि आप्राः आपूरयति। प्रापूरणे तिङांतिङोभवन्तीति तिपः सिबादेशः। अत्र वाजसनेयकम्—अग्रे बृहन्नुषसामूर्ध्वोअस्थादित्यग्रेह्येषबृहन्नुषसामूर्ध्वस्तिष्ठतिनिर्जगन्वान्तमसोज्योतिषागादितिनिर्जगन्वान्ह्यग्नेस्तमसोज्योतिषेतिअग्निर्भानुनारुशतास्वंगइत्यग्निर्वाएषभानुनारुशतास्वंगआजातोविश्वासद्मान्यप्राइतिइमेवैलोकाविश्वासद्मानितानेषजातआपूरयतीति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

सजा॒तोगर्भो॑असि॒रोद॑स्यो॒रग्ने॒चारु॒र्विभृ॑त॒ओष॑धीषु।
चि॒त्रःशिशुः॒परि॒तमां॑स्य॒क्तून्प्रमा॒तृभ्यो॒अधि॒कनि॑क्रदद्गाः॥ २ ॥

सः। जा॒तः। गर्भः॑। अ॒सि॒। रोद॑स्योः। अग्ने॑। चारुः॑। विऽभृ॑तः।
ओष॑धीषु। चि॒त्रः। शिशुः॑। परि॑। तमां॑सि। अ॒क्तून्। प्र।
मा॒तृऽभ्यः॑। अधि॑। कनि॑क्रदत्। गाः॒॥ २ ॥

हे अग्ने जातउत्पन्नः चारुः कल्याणरूपः ओषधीषु ओषधिविकारेष्वरणीषु विभृतः विशेषेण मथितः आहवनीयाद्यात्मना विविधं ह्रियमाणःओषधीषु वर्तमानः सत्वं रोदस्योर्द्यावापृथिव्योर्गर्भोसि गर्भोभवसि अग्निरूपआदित्यरूपश्चेति। किंच चित्रश्चित्रवर्णः काली करालीचमनोजवेत्यादिसप्तजिह्वादिभिर्नानारूपः यद्वा चित्रश्चायनीयः शिशुः ओषधीनां शिशुः अग्निः तमांसि अक्तून् रात्रिवत् कृष्णान् शत्रूंश्च परिभवसि स्वतेजसा अभिभवसि सत्वं मातृभ्यः मातृरूपाभ्यः ओषधीभ्यः अधिः पंचम्यर्थद्योतकः ताभ्यः कनिक्रदत् पुनःपुनः शब्दंकुर्वन् प्रगाः प्रगच्छसि प्रजायसे ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

विष्णु॑रि॒त्थाप॑र॒मम॑स्यवि॒द्वाञ्जा॒तोबृ॒हन्न॒भिपा॑तितृ॒तीय॑म्।
आ॒सायद॑स्य॒पयो॒अक्र॑त॒स्वंसचे॑तसोअ॒भ्य॑र्च॒न्त्यत्र॑॥ ३ ॥

विष्णुः॑। इ॒त्था। प॒र॒मम्। अ॒स्य॒। वि॒द्वान्। जा॒तः। बृ॒हन्। अ॒भि।
पा॒ति॒। तृ॒तीय॑म्। आ॒सा। यत्। अ॒स्य॒। पयः॑। अक्र॑त।
स्वम्। सऽचे॑तसः। अ॒भि। अ॒र्च॒न्ति॒। अत्र॑॥ ३ ॥

परमं उत्कृष्टं विद्वान् जानानः जातःप्रादुर्भूतोबृहन् महान् इत्था इत्थमनेन प्रकारेण विष्णुः व्यापनशीलः ज्ञानादिगुणयुक्तोग्निः अस्य इमे तृतीयं त्रयाणां पूरकं त्रितं मां अभिपाति अभिर-

क्षतु । एकतोद्वितस्त्रितइति त्रयोबभूवुरिति[1] यास्केनोक्तं । किंच अस्याग्नेः स्वमात्मीयं पयउदकं आसा आस्येन यद्यदा अक्रत कुर्वन्ति, यजमानायाचन्ते तदानीं अत्रास्मिन्लोके स्थिताः स्तोतारः सचेतसः समानमनस्काभूत्वा एनमभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अत॑उत्वापितु॒भृतो॒जनि॑त्रीरन्ना॒वृधं॒प्रति॑चर॒न्त्यन्नैः॑ ।
ताई॒ंप्रत्ये॑षि॒पुन॑र॒न्यरू॑पा॒असि॒त्वंवि॒क्षुमानु॑षीषु॒होता॑ ॥ ४ ॥

अत॑ः । ऊँ॒ इति॑ । त्वा॒ । पि॒तु॒ऽभृत॑ः । जनि॑त्रीः । अ॒न्न॒ऽवृध॑म् । प्रति॑ ।
च॒र॒न्ति॒ । अन्नैः॑ । ताः । ई॒म् । प्रति॑ । ए॒षि॒ । पुन॑ः । अ॒न्यऽरू॑पाः ।
असि॑ । त्वम् । वि॒क्षु । मानु॑षीषु । होता॑ ॥ ४ ॥

हे अग्ने अतउइत्यवधारणे अस्मादेवकारणात् पितुभृतः पितुनान्नेन सर्वस्य जगतोधारयित्र्यः पोषयित्र्योवा जनित्रीः जनयित्र्यः ओषधयः अन्नावृधं अन्नस्य वर्धकं त्वा त्वां अन्नैर्हेतुभिः प्रतिचरन्ति परिचरन्ति । अभिगच्छन्ति ततस्त्वं ईमेनास्ताओषधीः प्रत्येषि प्रतिगच्छसि। पुनरपि अन्यरूपाः जीर्णाः ओषधीः दावभूतस्त्वं गच्छसि । किंच मानुषीषु मनुष्यजातिषु विक्षु प्रजासु यद्वा विक्षु अग्निहोत्रादिक्रियास्वभिनिविशन्तीषु मानुषीषु मनुष्यजातिषु होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा असि भवसि । मनुष्येषु स्थितइत्यर्थे ब्राह्मणम्—देवोह्येषमर्त्येष्विति[2] ॥ ४ ॥

आतिथ्यायां स्विष्टकृतोनुवाक्या होतारमित्येषा । सूत्रितंच—होतारं चित्ररथमध्वरस्य प्रप्रायमग्निर्भरतस्यशृण्वइति संयाज्येइति ।

सैषा सूक्ते पञ्चमी—

होता॑रंचि॒त्रर॑थमध्व॒रस्य॑य॒ज्ञस्य॑यज्ञस्यके॒तुंरु॒शन्त॑म् ।
प्रत्य॑र्धिंदे॒वस्य॑देवस्यम॒ह्नाश्रि॒यात्व१॒॑ग्निमति॑थिं॒जना॑नाम् ॥ ५ ॥

---

[1] नि० ४. ६. । [2] तै० सं० ६. १. ४. ।

Funding by IKS-MoE

होतारम् । चित्रऽरथम् । अध्वरस्य । यज्ञस्यऽयज्ञस्य । केतुम् ।
रुशन्तम् । प्रतिऽअर्धिम् । देवस्यऽदेवस्य । मह्ना । श्रिया ।
तु । अग्निम् । अतिथिम् । जनानाम् ॥ ५ ॥

अध्वरस्य यज्ञस्य होतारं एतन्नामानं ऋत्विजं यद्वा होतारं देवानामाह्वातारं चित्ररथं नानारूपरथं अध्वरस्य रक्षोभिरहिंसितस्य यज्ञस्ययज्ञस्य सर्वस्य यज्ञस्य केतुं प्रज्ञापकं पताकास्थानीयंवा रुशंतं श्वेतवर्णं मह्ना स्वमहत्वेन देवस्यदेवस्य सर्वेषां देवानां प्रत्यर्धिं इन्द्रं प्रति भवन्तं । यत् सर्वेषामार्धिमिन्द्रंप्रतीति[1]ब्राह्मणं । तादृशं जनानां यजमानानामतिथिं अतिथिवत्पूज्यं अग्निं तु क्षिप्रं श्रिया श्रियेर्थं वयं स्तुमः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

सतुवस्त्राण्यधपेशनानिवसानोअग्निर्नाभापृथिव्याः ।
अरुषोजातःपदइळायाःपुरोहितोराजन्यक्षीहदेवान् ॥ ६ ॥

सः । तु । वस्त्राणि । अध । पेशनानि । वसानः । अग्निः । नाभा ।
पृथिव्याः । अरुषः । जातः । पदे । इळायाः । पुरःऽहितः ।
राजन् । यक्षि । इह । देवान् ॥ ६ ॥

हे राजन् दीप्यमानाग्ने वस्त्राणि आच्छादकानि तेजांसि अध अपिच पेशनानि तेषां तेजसां कार्ष्ण्यशौक्ल्यादीनि रूपाणि यद्वा अधानन्तरं पेशनानि पेशइति हिरण्यनाम हिरण्यवत् हिरण्यसदृशानि भास्वराणि तेजांसि वसान आच्छादयन् पृथिव्यानाभा नाभौ नाभिस्थानीये इळायास्पदे उत्तरवेद्यां। एतद्वा इळायास्पदंयदुत्तरवेदीनाभिरित्याम्नानात्[2]। तस्यां जातः समुत्पन्नः अरुषः आरोचमानोयोग्निः एवं विधोसि सत्वं पुरोहितः पुरतोनिहितः पूर्वस्यां दिशि आहवनीयायतने स्थापितः सन् इहास्मिन्यज्ञे देवान् इन्द्रादीन् यक्षि पूजय ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

आहिद्यावापृथिवीअग्नउभेसदापुत्रोनमातरातनंथ ।
प्रयाह्यच्छोशतोयविष्ठाथावहसहस्येहदेवान् ॥ ७ ॥ २९ ॥

---

[1] तै० सं० ५. ४. ८. । [2] ऐ० ब्रा० १. २८. ।

Funding by IKS-MoE

आ । हि । द्यावापृथिवी इति । अग्ने । उभे इति । सदा । पुत्रः ।
न । मातरा । ततन्थ । प्र । याहि । अच्छ । उशतः । यविष्ठ ।
अथ । आ । वह । सहस्य । इह । देवान् ॥ ७ ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं उभे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ सदा सर्वदा आततन्थ आतेनिथ स्वतेजोभिर्विस्तारयसि हिखलु । बभूथाततंथेति थलि निपातितः । तत्र दृष्टान्तः-पुत्रोन यथा पुत्रो-मातरा मातापितरौ क्षीणौ धनैस्तनोति तद्वत् । किंच हे यविष्ठ युवतम त्वं उशतः कामयमाना-नच्छाभिलक्ष्य प्रयाहि प्रकर्षेण गच्छ । अथानन्तरं हे सहस्य सहसोबलस्य पुत्र हे अग्ने त्वं इहास्मदीये यज्ञे देवानिन्द्रादीन् आवह प्रापय ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

पिप्रीहीति सप्तर्चं द्वितीयं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । पिप्रीहीत्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तः सूक्तविनियोगः । दर्शपूणमासयोराद्या स्विष्टकृतोनुवाक्या । सूत्रितंच— अथ स्विष्टकृतः पिप्रीहिदेवाँ उशतोयविष्ठेत्यनुवाक्येति ।

तत्र प्रथमा—

पिप्रीहिदेवाँउशतोयविष्ठविद्वाँऋतूँर्ऋतुपतेयजेह ।
येदैव्याऋत्विजस्तेभिरग्नेत्वंहोतॄणामस्यायजिष्ठः ॥ १ ॥

पिप्रीहि । देवान् । उशतः । यविष्ठ । विद्वान् । ऋतून् । ऋतुऽपते ।
यज । इह । ये । दैव्याः । ऋत्विजः । तेभिः । अग्ने । त्वम् ।
होतॄणाम् । असि । आऽयजिष्ठः ॥ १ ॥

हे यविष्ठ युवतम अग्ने उशतः स्तुतोः श्रोतुं कामयमानान् देवान् पिप्रीहि हविर्भिः प्रीणय । हे ऋतुपते ऋतूनां देवयागकालानां स्वामिन् अग्ने ऋतून् यागकालान् विद्वान् जानानः त्वं इहास्मिन् यज्ञे तान् यज पूजय । किंच हे अग्ने दैव्याः देवेषु भवाः अग्निर्होताश्विनावध्वर्यूत्वष्टाग्नीन्मित्रउपवक्तेत्यत्रोक्ताये ऋत्विजः सन्ति तेभिस्तैः सह देवान्यज यद्वा दैव्याः देवेषु भवाऋत्विजः आश्वलायनेनोक्ताः चंद्रमाब्रह्मादित्योध्वर्युः पर्जन्यउद्गातेति । तैः सह यज । यस्मात्त्वं होतॄणां मध्ये आयजिष्ठः आभिमुख्येन देवानां यष्टृतमोसि भवसि ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया—

वे॑षिहो॒त्रमु॒तपो॒त्रंजना॑नांम॒न्धा॒ता॑सिद्र॒विणो॒दाऋ॒तावा॑ ।
स्वाहा॑व॒यंकृ॒णवा॑माह॒वींषि॑दे॒वो॑दे॒वान्य॑जत्व॒ग्निरर्ह॑न् ॥ २ ॥

वे॑षि । हो॒त्रम् । उ॒त । पो॒त्रम् । जना॑नाम् । म॒न्धा॒ता । अ॒सि॒ ।
द्र॒वि॒णः॒ऽदाः । ऋ॒तऽवा॑ । स्वाहा॑ । व॒यम् । कृ॒णवा॑म । ह॒वींषि॑ ।
दे॒वः । दे॒वान् । य॒ज॒तु । अ॒ग्निः । अर्ह॑न् ॥ २ ॥

हे अग्ने जनानां यजमानार्थं होत्रं होतुः कर्म तेन क्रियमाणं स्तोत्रं वेषि कामयसे । उतापिच पोत्रं पोतुः कर्म तेन क्रियमाणां स्तुतिं कामयसे । किंच मन्धाता मेधावी ऋतावा सत्यवांस्त्वं द्रविणोदा असि धनस्य प्रदाता भवसि।अथ परोक्षः वयं देवेभ्यः हवींषि स्वाहाकृणवाम स्वाहाकरवाम प्रयच्छाम । ततोदेवोदीप्यमानः अर्हन् प्रशस्यः यजमानयोग्योवाग्निः देवान्यजतु तैर्हविर्भिः पूजयतु ॥ २ ॥

दर्शपूर्णमासातिपत्त्यादौ निमित्ते पाथिकृतीष्टिः कर्तव्या । तत्र आदेवानामित्येषा याज्या । सूत्रितंच—वेत्थाहिवेधोअध्वनआदेवानामपिपन्थामगन्मेति । प्रायणीयायामप्येषैव याज्या उदयनीयायां सैवानुवाक्या। सूत्रितंच—अग्नेनयसुपथारायेअस्मानादेवानामपिपंथामगन्मेति विपरीताश्चयाज्यानुवाक्याइति ।

सैषा सूक्ते तृतीया—

आदे॒वाना॒मपि॒पन्था॑मगन्म॒यच्छ॒क्नवा॑म॒तदनु॒प्रवो॑ळ्हुम् ।
अ॒ग्निर्वि॒द्वान्त्सय॑जा॒त्सेदु॒होता॒सोअ॑ध्व॒रान्त्सऋ॒तून्क॑ल्पयाति ॥३॥

आ । दे॒वाना॑म् । अपि॑ । पन्था॑म् । अ॒ग॒न्म॒ । यत् ।
श॒क्नवा॑म । तत् । अनु॑ । प्रऽवो॑ळ्हुम् ।
अ॒ग्निः । वि॒द्वान् । सः । य॒जा॒त् । सः । इत् । ऊँ॒ इति॑ । होता॑ ।
सः । अ॒ध्व॒रान् । सः । ऋ॒तून् । क॒ल्प॒या॒ति॒ ॥ ३ ॥

देवानां देवलोकादिगमनसाधनं देवानां स्वभूतं पंथां पंथानं तमपि वैदिकमार्गं वयमागन्म आगतवन्तोभवेम । येन देवान् प्रामुमः तथा वयं यत्कर्मानुष्ठातुं शक्नुवाम शक्नुमः समर्थाभवामः तत्कर्म अनुक्रमेण प्रवोळ्हुं प्रकर्षेण वोढुं समाप्तिं प्रापयितुं समर्थाभवामः अनन्तरं विद्वान् तं पंथानं जानानः सोग्निः यजात् देवान् यजतु सेत् उ सएव खलु होता मनुष्याणां होमर्निष्पादकः ततः सएवाग्निः अध्वरान् यज्ञान् किंच सएव ऋतून् कालान् कल्पयाति कल्पयतु करोतु ॥ ३ ॥

व्रतातिपत्तौ व्रातपतीष्टिः कर्तव्या तत्र यद्वोवयमित्येषा याज्या। सूत्रितंच—त्वमग्नेव्रतपाअसि यद्वोवयंप्रमिनामव्रतानीति ।

सैषा चतुर्थी—

यद्वो॑व॒यंप्र॑मि॒नाम॑व्र॒तानि॑वि॒दुषां॑देवा॒अवि॑दुष्टरासः ।
अ॒ग्निष्टद्विश्व॒मापृ॑णातिवि॒द्वान्येभि॑र्दे॒वाँऋ॒तुभिः॑क॒ल्पया॑ति ॥४॥

यत् । व॒ः । व॒यम् । प्र॒ऽमि॒नाम॑ । व्र॒तानि॑ । वि॒दुषा॑म् । दे॒वा॒ः ।
अवि॑दुःऽतरासः । अ॒ग्निः । तत् । विश्व॑म् । आ । पृ॒णा॒ति॒ ।
वि॒द्वान् । येभि॑ः । दे॒वान् । ऋ॒तुऽभि॑ः । क॒ल्पया॑ति ॥ ४ ॥

हे देवाः अविदुष्टरासः अविद्वत्तराः अत्यन्तमजानन्तोवयं वः युष्माकं यत् यत्किंचित् व्रतानि कर्माणि विदुषां भवतां जानतामेव प्रमिनाम प्राहिंसितवन्तः भवत्सु जानत्सु नित्यनैमित्तिककर्माणि विलोपितवन्तइत्यर्थः । विद्वान् एतत्सर्वं जानानः अग्निः तत् स्विष्टकृतं विश्वं सर्वं कर्मजातं आपृणाति आपूरयतु फलसहितं करोत्वित्यर्थः । केनापूरयतु तत्राह येभिर्ऋतुभिः यागयोग्यैः कालैः देवान् कल्पयाति कल्पयति कर्मांगभावाय समर्थयति तैरापूरयतु ॥४॥

अथ पञ्चमी—

यत्पा॑क॒त्रामन॑सादी॒नद॑क्षा॒नय॒ज्ञस्य॑मन्व॒तेमर्त्या॑सः ।
अ॒ग्निष्टद्धोता॑क्रतु॒विद्वि॑जा॒नन्यजि॑ष्ठोदे॒वाँऋ॑तु॒शोय॑जाति॥५॥

यत् । पा॒क॒ऽत्रा । मन॑सा । दी॒नऽद॑क्षाः । न । य॒ज्ञस्य॑ ।
म॒न्व॒ते । मर्त्या॑सः । अ॒ग्निः । तत् । होता॑ । क्र॒तु॒ऽवित् ।
वि॒ऽजा॒नन् । यजि॑ष्ठः । दे॒वान् । ऋ॒तु॒ऽशः । य॒जा॒ति॒ ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

दीनदक्षाः दीनबलाः दीनोत्साहावा मर्त्यासोमर्त्याः मनुष्याऋत्विजः पाकत्रा पाकेन बहुलग्रहणादस्मादपि तृतीयार्थे त्राप्रत्ययः। पाकेन पक्तव्येन विशिष्टज्ञानरहितेन अल्पेन वा मनसा युक्ताः सन्तः यज्ञस्य यज्ञसंबन्धि यत्कर्म न मन्वते नविजानन्तः तदा होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा क्रतुवित् कर्मवित् यजिष्ठः देवानामतिशयेन यष्टा अग्निः तत् तेन कर्मणा ऋतुशः ऋतावृतौ स्वेस्वे यागयोग्ये काले देवान् यजाति यजतु हविर्भिः पूजयतु ॥५॥

अथ षष्ठी—

विश्वे॑षां॒ह्य॑ध्व॒राणा॒मनी॑कंचि॒त्रंके॒तुंजनि॑तात्वाज॒जान॑ ।
सआय॑जस्व॒नृव॑ती॒रनु॒क्षाःस्पा॒र्हाइषः॑क्षु॒मती॑र्वि॒श्वज॑न्याः ॥ ६ ॥

विश्वे॑षाम् । हि । अ॒ध्व॒राणा॑म् । अनी॑कम् । चि॒त्रम् । के॒तुम् ।
जनि॑ता । त्वा॒ । ज॒जान॑ । सः। आ । य॒ज॒स्व॒ । नृ॒ऽवतीः॑ । अनु॑ ।
क्षाः । स्पा॒र्हाः । इषः॑ । क्षु॒ऽमतीः॑ । वि॒श्वऽज॑न्याः ॥ ६ ॥

हे अग्ने विश्वेषां सर्वेषां अध्वराणां यज्ञानां अनीकं सुखं प्रधानं चित्रं चायनीयं नानारूपं केतुं प्रज्ञापकं त्वा त्वां जनिता जनयिता प्रजापतिर्यजमानोवा जजान जनयामास। उत्पादितः सत्वं नृवतीः दासादियुक्ताः क्षाः पृथिवीनामैतत् क्षयंत्यत्रेति क्षा भूमिः अन्वायजस्व अनुप्रयच्छ। यद्वा नृवतीः नृभिः संस्कृतानि क्षां अनु पृथिवीं वेदिलक्षणां अनुगतानि वेद्यामासादितानि स्पार्हाः स्पृहणीयानि क्षुमतीः स्तुतिमंत्रलक्षणशब्दवन्ति विश्वजन्याः सर्वजनहितानि वृष्ट्यन्नहेतुत्वात्। तानि इषोन्नानि हविर्लक्षणानि आयजस्व देवेभ्यः प्रयच्छ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यंत्वा॒द्यावा॑पृथि॒वीयंत्वाप॒स्त्वष्टा॒यंत्वा॑सु॒जनि॑माज॒जान॑ ।
पन्था॒मनु॑प्रवि॒द्वान्पि॑तृ॒याणं॑द्यु॒मद॑ग्नेसमिधा॒नोविभा॑हि ॥७॥३०॥

यम् । त्वा॒ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । यम् । त्वा॒ । आपः॑ । त्वष्टा॑ । यम् ।
त्वा॒ । सु॒ऽजनि॑मा । ज॒जान॑ । पन्था॑म् । अनु॑ । प्र॒ऽवि॒द्वान् ।
पि॒तृ॒ऽयान॑म् । द्यु॒ऽमत् । अग्ने॒ । स॒म्ऽइ॒धा॒नः । वि । भा॒हि॒ ॥७॥३०॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां द्यावापृथिवी जनितवत्यौ आदित्यात्मना अग्न्यात्मना च तथायं त्वां आपः मेघोदरगताः विद्युदात्मना स्थितं जनितवत्यः यद्वा आपइत्यन्तरिक्षनाम द्यावापृथिवी अन्तरिक्षंच इमे त्रयोलोकाः यंत्वामजीजनन्। किंच सुजनिमाशोभनजननः त्वष्टा प्रजापतिः यं त्वां जजान जनयामास हे अग्ने पितृयानं पितरोयेन मार्गेण गच्छन्ति तं पंथां हविर्वहनमार्गं अनुप्रविद्वान् प्रजानंस्त्वं समिधानः समिध्यमानः सन् द्युमत् दीप्तियुक्तं यथा भवति तथा विभाहि विशेषेण दीप्यसे ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

इनइति सप्तर्चं तृतीयं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् इनइत्यनुक्रान्तं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इ॒नोरा॑जन्नर॒तिःसमि॑द्धो॒रौद्रो॒दक्षा॑यसुषु॒माँअ॑दर्शि ।
चि॒किद्विभा॑तिभा॒साबृ॑ह॒तासि॑क्नीमेति॒रुश॑तीम॒पाज॑न् ॥ १ ॥

इ॒नः । रा॒ज॒न् । अ॒र॒तिः । सम्ऽइ॑द्धः । रौद्रः॑ । दक्षा॑य । सु॒सु॒ऽमान् ।
अ॒द॒र्शि॒ । चि॒कित् । वि । भा॒ति॒ । भा॒सा । बृ॒ह॒ता । असि॑क्नीम् ।
ए॒ति॒ । रुश॑तीम् । अ॒प॒ऽअज॑न् ॥ १ ॥

हे राजन् दीप्यमानाग्ने त्वं इनः ईश्वरः सर्वस्य भवसि । अथपरोक्षः अरतिः हविरादाय देवान् प्रति गन्ता समिद्धः संदीप्तः रौद्रः शत्रूणां भयंकरः सुषुमान् ओषध्यात्मनास्थितोंशुः सुष्ठुसूयते इतिसुषुः सोमः तेन तद्वान् शोभनप्रसवोवा सोग्निः दक्षाय यजमानानां धनादिवृध्यर्थं वा अदर्शि सर्वैर्दृश्यते । किंच चिकित् सर्वं जानानोग्निर्विभाति विशेषेण दीप्यते तथा बृहता महता भासा तेजसा ज्वालालक्षणेन असिक्नीं रात्रिं एति सायं होमसिध्यर्थमेति गच्छति । किं कुर्वन् रुशतीं श्वेतवर्णां दीप्तिं अपाजन् अपगमयन् रात्रिं गच्छति सामर्थ्यात् रात्रिं परित्यजन् उषसं प्रातर्होमसिध्यर्थं गच्छतीत्यर्थोलभ्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कृ॒ष्णांयदेनी॑म॒भिवर्प॑सा॒भूज्ज॒नय॒न्योषां॑बृह॒तःपि॒तुर्जाम् ।
ऊ॒र्ध्वंभा॒नुंसूर्य॑स्यस्तभा॒यन्दि॒वोवसु॑भिरर॒तिर्विभा॑ति ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

कृष्णाम् । यत् । एनींम् । अभि । वर्पंसा । भूत् । जनयंन् । योषांम् ।
बृहतः । पितुः । जाम् । ऊर्ध्वम् । भानुम् । सूर्यंस्य । स्तभायन् ।
दिवः । वसुंऽभिः । अरतिः । वि । भाति ॥ २ ॥

सोग्निर्यद्यदा कृष्णां कृष्णवर्णां एनीं गच्छन्तीं रात्रिं वर्पसा आत्मीयेन ज्वालालक्षणेन रूपेण अभिभूत् अभिभवति । किंकुर्वन् बृहतोमहतः पितुः सर्वस्य जगतः पालयितुः पितृभूताद्वा आदित्यात् जां जायमानां योषां उषसं जनयन् अभिव्यंजयन् रात्रिमभ्यभूत् तदानीमरतिः गमनशीलोग्निः दिवोद्युलोकस्य वसुभिः वासयितृभिः आच्छादकैः संधुक्षणसमर्थैरात्मीयैः तेजोभिः सूर्यस्य भानुं दीप्तिं ऊर्ध्वमुपरिष्टात् स्तभायन् स्तंभयन् विभाति विशेषेण दीप्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

भद्रोभद्रयासचंमानआगात्स्वसांरंजारोअभ्येतिपश्चात् ।
सुप्रकेतैर्द्युभिंरग्निर्वितिष्ठन्रुशंद्भिर्वर्णैरभिराममंस्थात् ॥ ३ ॥

भद्रः । भद्रयां । सचंमानः । आ । अगात् । स्वसांरम् । जारः । अभि ।
एति । पश्चात् । सुऽप्रकेतैः । द्युऽभिंः । अग्निः । विऽतिष्ठन् ।
रुशंत्ऽभिः । वर्णैः । अभि । रामम् । अस्थात् ॥ ३ ॥

भद्रोभजनीयः कल्याणः भद्रया भजनीयया दीप्त्या उषसावा सचमानः सेव्यमानः संगच्छमानोवाग्निः आगात् आजगाम गार्हपत्यादाहवनीयमागच्छति । ततः पश्चात् जारोजरयिता शत्रूणां सोग्निः स्वसारं स्वयंसारिणीं भगिनींवा आगतामुषसं अभ्येति अभिगच्छति । तथा सुप्रकेतैः सुप्रज्ञानैः द्युभिर्दीप्तैस्तेजोभिः सह वितिष्ठन् सर्वतोवर्तमानः सोग्निः रुशद्भिः श्वेतवर्णैः वर्णैः वारकैरात्मीयैस्तेजोभिः रामं कृष्णवर्णं शार्वरं तमः अभ्यस्थात् सायं होमकाले अभिभूय तिष्ठति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

अस्ययामांसोबृहतोनवग्नूनिन्धांनाअग्नेःसख्युंःशिवस्यं ।
ईड्यंस्यवृष्णोंबृहतःस्वासोभामांसोयामंन्नक्तवंश्चिकित्रे ॥ ४ ॥

अ॒स्य । यामा॑सः । बृ॒ह॒तः । न । व॒ग्नून् । इन्धा॑नाः । अ॒ग्नेः ।
सख्युः॑ । शि॒वस्य॑ । ईड्य॑स्य । वृष्णः॑ । बृ॒ह॒तः । सु॒ऽआसः॑ ।
भामा॑सः । याम॑न् । अ॒क्तवः॑ । चि॒कि॒त्रे ॥ ४ ॥

बृहतोमहतोस्याग्नेः संबन्धिनइन्धानाः दीप्यमानायामासः यान्ति गच्छन्तीति यामारश्मयः वग्नून् स्तुतिकारिणोजनान् नबाधन्ते । किंच सख्युः स्तुत्यस्तोतृयष्टृयष्टव्यलक्षणेन सख्येन सखिभूतस्य शिवस्य कल्याणस्य भक्तानां सुखकरस्य ईडचस्य स्तोतव्यस्य वृष्णः कामानां वर्षितुः बृहतोमहतः स्वासः शोभनास्याः अस्याग्नेः स्वभूताअक्तवः तमांसि अंजन्तः अपगमयन्तः आहुतिभिः संगतावा भामासः भामक्रोधे तीक्ष्णा अप्रसह्या रश्मयोयामन् याति देवान् प्रति तर्पणाय यांति देवाएतं प्रत्यंगभावायेति यामोयज्ञः तस्मिन् चिकित्रे सर्वतोजज्ञिरे प्रथिताअभूवन् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

स्व॒नानयस्य॒भामा॑स॒ःपव॑न्ते॒रोच॑मानस्यबृह॒तःसु॒दिवः॑ ।
ज्येष्ठे॑भि॒र्यस्तेजि॑ष्ठैःक्रीळु॒मद्भि॒र्वर्षि॑ष्ठेभिर्भा॒नुभि॒र्नक्ष॑ति॒द्याम् ॥५॥

स्व॒नाः । न । यस्य॑ । भामा॑सः । पव॑न्ते । रोच॑मानस्य । बृ॒ह॒तः ।
सु॒ऽदिवः॑ । ज्येष्ठे॑भिः । यः । तेजि॑ष्ठैः । क्री॒ळु॒मत्ऽभिः॑ ।
वर्षि॑ष्ठेभिः । भा॒नुऽभिः॑ । नक्ष॑ति । द्याम् ॥ ५ ॥

रोचमानस्य दीप्यमानस्य बृहतोमहतः सुदिवः शोभनदीप्तेर्वा यस्याग्नेः स्वभूताभामासः भादीप्तौ दीप्तारश्मयः स्वनान स्वनन्तोमरुतइव पवन्ते सर्वतः शब्दंकुर्वंतोगच्छन्ति । किंच योग्निः ज्येष्ठेभिः अत्यंतं प्रशस्तैः तेजिष्ठैः तेजस्वितमैः क्रीळुमद्भिः क्रीडनवद्भिः वर्षिष्ठेभिर्वृद्धतमैः भानुमद्भिः आत्मीयैस्तेजोभिः द्यां द्युलोकं नक्षति व्याप्नोतीति । सत्वं देवानावहेति उत्तरेण संबन्धः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒स्यशुष्मा॑सोददृशा॒नप॑वे॒र्जेह॑मानस्यस्वनयन्नि॒युद्भिः॑ ।
प्र॒त्नेभि॒र्योरुश॑द्भिर्दे॒वत॑मो॒विरेभ॑द्भिरर॒तिर्भाति॒विभ्वा॑ ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अ॒स्य । शुष्मा॑सः । द॒दृ॒शा॒नऽप॑वेः । जेह॑मानस्य । स्व॒न॒य॒न् ।
नि॒युत्ऽभिः॑ । प्र॒त्नेभिः॑ । यः । रुश॑त्ऽभिः । दे॒वऽत॑मः ।
वि । रेभ॑त्ऽभिः । अ॒र॒तिः । भाति॑ । वि॒ऽभ्वा॑ ॥ ६ ॥

ददृशानपवेः दर्शनीयज्वालाग्नेः यद्वा पविर्वज्रआयुधं दृश्यमानायुधस्य जेहमानस्य जेहतिर्गतिकर्मा हविरादाय देवान् प्रति गच्छतः अस्याग्नेः स्वभूताः शुष्मासः शोषकाः नियुद्भिर्नियुतो वायोरिति वायोरश्वानियुतः तद्युक्तैर्वायुभिः संयुक्तारश्मयः स्वनयन् शब्दायन्ते । किंच देवतमः देवानां मुख्यः अरतिः गन्ता विभ्वा विभवनशीलोमहान् योग्निः प्रत्नेभिः पुराणैः रुशद्भिः श्वेतवर्णैः रेभद्भिः शब्दायमानैस्तेजोभिः विभाति विविधं दीप्यते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सआव॑क्षि॒महि॑न॒आच॑सत्सिदि॒वस्पृ॑थि॒व्योर॑र॒तिर्यु॑व॒त्योः ।
अ॒ग्निःसु॒तुकः॑सु॒तुके॑भि॒रश्वै॒रभ॑स्वद्भी॒रभ॑स्वाँ॒एह॒ग॑म्याः ॥ ७ ॥ ३१ ॥

सः । आ । व॒क्षि॒ । महि॑ । नः॒ । आ । च॒ । स॒त्सि॒ । दि॒वःपृ॑थि॒व्योः ।
अ॒र॒तिः । यु॒व॒त्योः । अ॒ग्निः । सु॒ऽतुकः॑ । सु॒ऽतुके॑भिः । अश्वैः॑ ।
रभ॑स्वत्ऽभिः । रभ॑स्वान् । आ । इ॒ह । ग॒म्या॒ः ॥ ७ ॥ ३१ ॥

हे अग्ने सतादृशस्त्वं नोस्मदीये यज्ञे महि महान् देवान् आवक्षि आवह प्रापय । किंच युवत्योः परस्परं मिश्रितयोः तरुण्योर्वा दिवस्पृथिव्योर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये अरतिः अग्निः सूर्यात्मनागन्ता त्वं आसत्सि अस्माकं यज्ञमासीद । तथा सुतुकः तुकिर्गत्यर्थः सुगमः स्तोतृभिर्यष्टृभिश्च सुखेन प्राप्तव्यः रभस्वान् वेगवान् अग्निः अंगनादिगुणयुक्तस्त्वं सुतुकेभिः सुगमैः रभस्वद्भिर्वेगवद्भिरश्वैरोहिदाख्यैः सह इहास्मदीये यज्ञे आगम्याः आगच्छ ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पंचमे एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

प्रतइति सप्तर्चं चतुर्थं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । प्रतइत्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा—

प्रतेयक्षिप्रतइयर्मिमन्मभुवोयथावन्द्योनोहवेषु ।
धन्वन्निवप्रपाअसित्वमग्नइयक्षवेपूरवेप्रत्नराजन् ॥ १ ॥

प्र । ते । यक्षि । प्र । ते । इयर्मि । मन्म । भुवः । यथा । वन्द्यः ।
नः । हवेषु । धन्वन्ऽइव । प्रऽपा । असि । त्वम् । अग्ने ।
इयक्षवे । पूरवे । प्रत्न । राजन् ॥ १ ॥

हे अग्ने ते तुभ्यं हविः प्रयक्षि प्रयच्छामि यजिर्दानार्थः । तथा मन्म मननीयां स्तुतिं ते त्वदर्थं प्रेयर्मि प्रेरयामि । प्रोच्चारयामि वंद्यः सर्वैर्वंदनीयस्त्वं नोस्मदीयेषु हवेषु देवाह्वानेषु यथा त्वं सन्निहितोभुवोभवसि तथा हविः प्रयच्छामि स्तौमिच । हे प्रत्न पुराण राजन् सर्वस्य जगतः स्वामिन् हे अग्ने सत्वं इयक्षवे यष्टुमिच्छवे पूरवे पूरुरिति मनुष्यनाम मनुष्याय यजमानाय यद्वा पूरवे हविर्भिर्देवान् पूरयित्रे जनाय धन्वन् इव प्रपाअसि यथा । धन्वन् धन्वनि मरौ निरुदकप्रदेशे प्रपा प्रपिबंत्यत्रेति प्रपा सा यथा उदकप्रदानेन जनेभ्यः सुखदाभवति एवं त्वं धनदानेन तस्मै सुखदाता भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यंत्वाजनासोअभिसंचरन्तिगावउष्णमिवव्रजंयविष्ठ ।
दूतोदेवानामसिमर्त्यानामन्तर्महाँश्चरसिरोचनेन ॥ २ ॥

यम् । त्वा । जनासः । अभि । सम्ऽचरन्ति । गावः ।
उष्णम्ऽइव । व्रजम् । यविष्ठ । दूतः । देवानाम् । असि ।
मर्त्यानाम् । अन्तः । महान् । चरसि । रोचनेन ॥ २ ॥

हे यविष्ठ युवतमाग्ने यं त्वा त्वां जनासोजनाः यजमानाः फलप्राप्त्यर्थं अभिसंचरन्ति अभितः परिचरन्ति सेवन्ते । तत्र दृष्टान्तः—गावउष्णमिव यथागावः शीतार्ताउष्णं शीतजनितदुःखापनोदनार्थं उष्णं व्रजं गोष्ठमभिगच्छंति । सत्वं देवानामिन्द्रादीनां मर्त्यानां मनुष्याणां च दूतोसि हविः प्रापणद्वारा । ततोमहांस्त्वं अन्तः द्यावापृथिव्योर्मध्ये हवींष्यादाय रोचनेनांतरिक्षेण लोकेन चरसि गच्छसि तं त्वां स्तुमइतिशेषः ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया–

शिशुं॑नत्वा॒जेन्यं॑व॒र्धयं॑न्तीमा॒ताबि॑भर्ति॑सचन॒स्यमा॑ना ।
धनो॒रधि॑प्र॒वता॑यासि॒हर्य॒ञ्जिगी॑षसेप॒शुरि॒वाव॑सृष्टः ॥ ३ ॥

शिशु॑म् । न । त्वा॒ । जेन्य॑म् । व॒र्धय॑न्ती । मा॒ता । बि॒भ॒र्ति॒ ।
स॒च॒न॒स्यमा॑ना । धनो॑ः । अधि॑ । प्र॒ऽवता॑ । या॒सि॒ ।
हर्य॑न् । जिगी॑षसे । प॒शुःऽइ॑व । अव॑ऽसृष्टः ॥ ३ ॥

हे अग्ने जेन्यं जयशीलं त्वा त्वां शिशुंन पुत्रमिव वर्धयन्ती पोषयन्ती माता पृथिवी सचनस्यमाना संपर्कमिच्छन्ती सती बिभर्ति धारयति । सत्वं हर्यन् कामयमानः तस्मिन् लोके धनोरधि अधिःसप्तम्यर्थद्योतकः धनोः अन्तरिक्षात् प्रवता प्रवणेन मार्गेण यासि यज्ञं प्रत्यागच्छसि । किंच त्वं अवसृष्टो यष्टृभिः हविरादाय जिगीषसे देवान् प्रतिगन्तुमिच्छसि । कथमिव पशुरिव यथा विमुक्तः पशुः गोष्ठं प्रत्यागच्छति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

मूराअ॑मूर॒नव॒यंचि॑कित्वोमहि॒त्वम॑ग्ने॒त्वम॒ङ्गवि॑त्से ।
शये॑व॒व्रिश्चर॑तिजि॒ह्वया॒दन्रे॑रि॒ह्यते॑युव॒तिंवि॒श्पति॒ःसन् ॥ ४ ॥

मूराः । अ॒मू॒र॒ । न । व॒यम् । चि॒कि॒त्वः॒ । म॒हि॒ऽत्वम् । अ॒ग्ने॒ ।
त्वम् । अ॒ङ्ग । वि॒त्से॒ । शये॑ । व॒व्रिः । चर॑ति । जि॒ह्वया॑ ।
अ॒दन् । रे॒रि॒ह्यते॑ । यु॒व॒तिम् । वि॒श्पति॑ः । सन् ॥ ४ ॥

हे अमूर अमूढ अतएव चिकित्वः चेतनावन् हे अग्ने मूरामूढावयं तव माहात्म्यं नजानीमः । किंतु हे अग्ने त्वमंग अंगेतिनिपातएवार्थे त्वमेव तव महित्वं माहात्म्यं वित्से जानासि त्वत्तः कोन्योवेदितुमर्हति । किंच वव्रिः जीर्णओषधीसंगः शये शेते तिष्ठति । यद्वा वव्रिरिति रूपनाम सामर्थ्याच्चान्तर्णीतमत्वर्थं द्रष्टव्यं आहवनीयाख्येन रूपेण रूपवान् शये चरति । अथ जिह्वया जिह्वाज्वालाख्यया अदन् हवींषि भक्षयन् चरति वाक्यभेदादनिघातः । किंच विश्पतिः विशां स्वामीसन्नग्निर्युवतिं आत्मनोमिश्रयित्रीमाहुतिं दीर्घप्रसृतया ज्वालया जिह्वया

रेरिह्यते अत्यर्थं लेढि आस्वादयति । लिह आस्वादने यङि रूपं । यद्वा सोग्निर्युवतिं तरुणीं जीर्णौषधिकां पृथिवीं आस्वादयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

कू॒चि॑ज्जायते॒सन॑यासु॒नव्यो॒वने॑तस्थौ॒पलि॒तोधू॒मके॑तुः ।
अ॒स्ना॒तापो॑वृ॒ष॒भोनप्रवे॑ति॒सचे॑तसो॒यंप्र॒णय॑न्त॒मर्ताः॑ ॥ ५ ॥

कू॒ऽचि॑त् । जा॒य॒ते॒ । सन॑यासु । नव्यः॑ । वने॑ । त॒स्थौ॒ ।
प॒लि॒तः । धू॒मऽके॑तुः । अ॒स्ना॒ता । आपः॑ । वृ॒ष॒भः । न । प्र ।
वे॒ति॒ । सऽचे॑तसः । यम् । प्र॒ऽनय॑न्त । मर्ताः॑ ॥ ५ ॥

नव्योनवतरः स्तुत्योवाग्निः कूचित् क्वचित् प्रदेशे जायते कुत्र सनयासु पुराणीषु जीर्णास्वोषधीषु अरण्योः तथा पलितः पालयिताश्वेतवर्णोधूमकेतुः धूमप्रज्ञानोग्निः वने सर्वस्मिन्नरण्ये तस्थौ तिष्ठति । यद्वा वने उदके मेघगते विद्युदात्मना तिष्ठतिच अस्नाता स्नानमकुर्वन् अनपेक्षितस्नानः सर्वदा शुद्धः सोग्निः आपः सुब्व्यत्ययः अपउदकानि शांत्यर्थं प्रवेति प्रगच्छति । तत्र दृष्टान्तः—वृषभोन यथावृषभः तृष्णोपशमनार्थमरण्यमध्यस्थान्युदकानि प्रगच्छति तद्वत् मर्ता मनुष्याऋत्विजः सचेतसः समानमनस्काः समानप्रज्ञानाः सन्तः यमग्निं प्रणयन्त हविर्भिः प्रीणयन्ति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त॒नू॒त्यजे॑व॒तस्क॑रावन॒र्गूर॑श॒नाभि॑र्द॒शभि॑र॒भ्य॑धीताम् ।
इ॒यंते॑अग्ने॒नव्य॑सीमनी॒षायु॒क्ष्वारथं॒नशु॒चय॑द्भि॒रङ्गैः॑ ॥ ६ ॥

त॒नू॒त्यजा॑ऽइव । तस्क॑रा । व॒न॒र्गू इति॑ । र॒श॒नाभिः॑ । द॒शऽभिः॑ । अ॒भि ।
अ॒धी॒ता॒म् । इ॒यम् । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । नव्य॑सी । म॒नी॒षा । यु॒क्ष्व ।
रथ॑म् । न । शु॒चय॑त्ऽभिः । अङ्गैः॑ ॥ ६ ॥

हे अग्ने वनर्गू वनगामिनौ तनूत्यजेव चौर्यं मर्तुं कृतनिश्चयो धृष्टौ तस्करा तस्करौ यथा पथिकं मोषणार्थं रज्ज्वा बध्वाकृष्यच क्वचित् प्रदेशे स्थापयतः तद्वत् । तथायास्कः[1]—तनूत्यकृतनूत्यकावनर्गूवनगामिनावग्निमंथनौबाहूतस्कराभ्यामुपमिमीतेइत्यादि । रशनाभिः दश-

---

[1] नि० ३. १४. ।

भिरंगुलिभिः कृत्वा रज्जुभिः अभ्यधीतां अभ्यधायि । अधीतां दधातेर्लुङि सिचोलुकि छन्दस्युभयथेति तसआर्धधातुकत्वेन ङित्वाद्घुमास्थेतीकारः । ततः हेअग्ने ते त्वदर्थं नव्यसी नवतरा इयं मनीषा स्तुतिः मया क्रियते एतत् ज्ञात्वा शुचयद्भिः सर्वं प्रकाशयद्भिः आत्मीयैरंगैस्तेजोभि आत्मानं मदीयं यज्ञं प्रति युक्ष्व योजय । कथमिव रथंन यथारथमश्वैः संयोजयंति तद्वत् ॥ ६ ॥

उखासंभरणीयेष्टौग्नेर्ब्रह्मण्वतोयाज्या ब्रह्मचतइत्येषा । सूत्रितंच—ब्रह्मचतेजातवेदोनमश्चपुरूण्यग्नेपुरुधात्वायेति ।

सैषा सूक्ते सप्तमी—

ब्रह्म॑चतेजातवेदो॒नम॑श्चे॒यंच॒गीःसद॒मिद्वर्ध॑नीभूत् ।
रक्षा॑णोअग्ने॒तन॑यानितो॒कारक्षो॒तन॑स्त॒न्वो॒३॑अप्र॑युच्छन्॥७॥३२॥

ब्रह्म॑ । च॒ । ते॒ । जा॒त॒ऽवे॒दः॒ । नमः॑ । च॒ । इ॒यम् । च॒ । गीः ।
सद॑म् । इत् । वर्ध॑नी । भू॒त् । रक्ष॑ । नः॒ । अ॒ग्ने॒ । तन॑यानि ।
तो॒का । रक्ष॑ । उ॒त । नः॒ । त॒न्वः॑ । अप्र॑ऽयुच्छन् ॥ ७ ॥ ३२ ॥

हे जातवेदः जातप्रज्ञाग्ने ते त्वदर्थं ब्रह्मास्माभिर्दीयमानं हवीरूपमद्भुतमन्नं वर्धनीभूत् भवतु । तथा नमोनमस्कारश्च । किंच इयमिदानींक्रियमाणा एषा स्तुतिः सदमित् सदैव वर्धयित्री भूत् भवतु । तस्मात् हे अग्ने नोस्माकं तनयानि पुत्रान् तोकापौत्रांश्च रक्ष पालय । उतापिच अप्रयुच्छन् अप्रमाद्यंस्त्वं नोस्माकं तन्वोंगानि रक्ष ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

एकःसमुद्रइति सप्तर्चं पञ्चमं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् विनियोगश्च एकइत्यनुक्रान्तं ।

तत्र प्रथमा—

एकः॑समु॒द्रोध॒रुणो॑र॒यी॒णाम॒स्मद्धृ॒दोभूरि॑जन्मा॒विच॑ष्टे ।
सिष॒क्त्यूध॑र्नि॒ण्योरु॒पस्थ॒उत्स॑स्य॒मध्ये॒निहि॑तंप॒दंवेः ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

एक॑ः । स॒मु॒द्रः । ध॒रुण॑ः । र॒यी॒णाम् । अ॒स्मत् । हृ॒दः ।
भूरि॑ऽजन्मा । वि । च॒ष्टे॒ । सिस॑क्ति । ऊध॑ः । नि॒ण्योः । उ॒पऽस्थे॑ ।
उत्स॑स्य । मध्ये॑ । निऽहि॑तम् । प॒दम् । वेरि॒ति॒ वेः ॥ १ ॥

समुद्रः यस्माद्द्रनान्युदकानि समुद्रवन्तीति तादृशः रयीणां धनानां धरुणोधारयिता एकः असहायः भूरिजन्मा बहुविधजननः नानायज्ञेष्वाहवनीयादिभावेन बहुजननः सोग्निः अस्मत् सुपांसुलुगिति षष्ठ्यालुक् अस्माकं हृदोहृदयान्यभिलषितानि विचष्टे विपश्यति जानाति । उक्तंच—मनोवैदेवामनुष्यस्यजानन्तीति। किंच निण्योः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितयोर्ज्योतिस्तमोभ्यामाच्छादितयोः प्रातःसायंकालयोः उपस्थे उपस्थाने समीपे वर्तमानमूधोरात्रिं सिषक्ति सेवते उपजीवति। यद्वा निण्योः अन्तर्हितस्यान्तरिक्षस्य समीपे वर्तमानमूधोमेघं सेवते । अथ प्रत्यक्षः हे अग्ने उत्सस्य उदकधारकस्य लोकस्य मध्ये पदमपां स्थानं निहितं तन्माध्यमिकां वाचं वेः गच्छ । यद्वा उत्सस्य मेघस्य मध्ये निहितं पदं विद्युदाख्यं तत् स्वात्मतया गच्छ । वेः वीगत्यादिषु लङि सिपि रूपं वाक्यभेदादनिघातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स॒मा॒नंनी॒ळंवृष॑णो॒वसा॑ना॒ःसंज॑ग्मिरेमहि॒षाअर्व॑तीभिः ।
ऋ॒तस्य॑प॒दंक॒वयो॒निपा॑न्ति॒गुहा॒नामा॑निदधि॒रे॒परा॑णि ॥ २ ॥

स॒मा॒नम् । नी॒ळम् । वृष॑णम् । वसा॑नाः । सम् । ज॒ग्मि॒रे॒ ।
म॒हि॒षाः । अर्व॑तीभिः । ऋ॒तस्य॑ । प॒दम् । क॒वय॑ः । नि ।
पा॒न्ति॒ । गुहा॑ । नामा॑नि । द॒धि॒रे॒ । परा॑णि ॥ २ ॥

वृषणः आहुतीनां सेक्तारः समानमेकं नीलंस्थानमग्निं वसानाः मंत्रतआच्छादयन्तोमहिषामहान्तोयजमानाः अर्वतीभिर्वडवाभिः संजग्मिरे समगच्छन्त । अश्ववन्तोभूवन् यद्वा अग्निमेव आत्मीययज्ञं प्रत्यागन्तुं रोहिदाख्याभिर्वडवाभिः संयोजितवन्तः तथा कवयोमेधाविनः ऋतस्योदकस्य पदमावासस्थानमग्निं निपान्ति नितरां रक्षन्ति हविर्भिः स्तुतिभिश्चाराधयंतीत्यर्थः । ततोगुहा गुहायामन्तरिक्षे स्थितानि पराणि दिव्यानि नामानि उदकानि दधिरे धारय-

Funding by IKS-MoE

न्ति । यद्वा गुहा गूढे संवृते हृदये पराणि प्रधानानि अग्निर्जातवेदावैश्वानरइत्यादीनि नामानि दधिरे कुर्वन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऋतायिनीमायिनीसंदधातेमित्वाशिशुंजज्ञतुर्वर्धयन्ती ।
विश्वस्यनाभिंचरतोध्रुवस्यकवेश्चित्तन्तुंमनसावियन्तः ॥ ३ ॥

ऋतयिनीइत्यृतऽयिनी । मायिनी इति । सम् । दधाते इति ।
मित्वा । शिशुम् । जज्ञतुः । वर्धयन्ती इति । विश्वस्य । नाभिम् ।
चरतः । ध्रुवस्य । कवेः । चित् । तन्तुम् । मनसा । विऽयन्तः ॥ ३ ॥

ऋतायिनी ऋतवत्यौ सत्यवत्यौ अतएव मायिनी प्रज्ञावत्यौ कर्मयुक्तेवा द्यावापृथिव्यौ यज्ञसाधनभूते अरणी वा इममग्निं संदधाते सम्यक् धारयतः अग्निसूर्यात्मना केवलाग्न्यात्मनावा संदधाते । मित्वा कालपरिमाणं कृत्वा यद्वा संपरिच्छिद्यशिशुं शंसनीयं बालमग्निं जज्ञतुः जनयतः वर्धयन्ती वर्धन्त्यौ द्यावापृथिव्यौ लोके यथा परिच्छेदाय पुत्रं पितरौ जनयतः तद्वत् । ततः विश्वस्य सर्वस्य चरतोजंगमस्य ध्रुवस्य स्थावरस्यच जगतोनाभिं नाभिभूतं मध्यं प्रधानभूतं वा कवेर्मेधाविनोग्नेस्तन्तुं तनितारं वैश्वानराख्यमंशुं चित् मनसा वियन्तोविविधं गच्छन्तोमनुष्याः सुखेन युज्यन्ते इतिशेषः तं वयं यजामइतिवा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऋतस्यहिवर्तनयःसुजातमिषोवाजायप्रदिवःसचन्ते ।
अधीवासंरोदसीवावसानेघृतैरन्नैर्वावृधातेमधूनाम् ॥ ४ ॥

ऋतस्य । हि । वर्तनयः । सुऽजातम् । इषः । वाजाय । प्रऽदिवः ।
सचन्ते । अधीवासम् । रोदसी इति । ववसाने इति ।
घृतैः । अन्नैः । ववृधाते इति । मधूनाम् ॥ ४ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य वर्तनयः प्रवर्तकाइषअभिलषितानीच्छन्तः प्रदिवः पुरातनाऋत्विग्यजमानाः सुजातमाधानकाले सुष्ठूत्पन्नमग्निं वाजाय बलार्थं अन्नार्थंवा सचन्तेहि सेवन्तेखलु । अपिच वावसाने सर्वस्य जगतआच्छादयित्र्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ अधीवासं ओषधिनक्षत्रा-

Funding by IKS-MoE

द्यात्मना निवसन्तं यद्वा अधिरुपर्यर्थे त्रयाणां लोकानामुपरि अग्निविद्युदादित्यात्मना निवसन्तमग्निं मधूनामुदकानां जन्यत्वेन संबन्धिभिर्घृतैरन्नैः पुरोडाशादिभिश्च वावृधते वर्धयांचक्रतुः वर्धयतः तस्माद्वयमपि तमग्निमभिष्टुम इत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

सप्तस्वसॄररुषीर्वावशानोविद्वान्मध्वउज्जभारादृशेकम् ।
अन्तर्येमेअन्तरिक्षेपुराजाइच्छन्वव्रिमविदत्पूषणस्य ॥ ५ ॥

सप्त । स्वसॄः । अरुषीः । वावशानः । विद्वान् । मध्वः । उत् ।
जभार । दृशे । कम् । अन्तः । येमे । अन्तरिक्षे । पुराऽजाः ।
इच्छन् । वव्रिम् । अविदत् । पूषणस्य ॥ ५ ॥

वावशानः कामयमानः वाश्यमानः वेष्ट्यमानः स्तोतृभिः स्तूयमानोवा विद्वान् सर्वं जानानः सोग्निः अरुषीरारोचमानाः सप्त सप्तसंख्याकाः स्वसॄः स्वयंसारिणीः कालीकरालीचेत्यादिकाः सप्तजिह्वाः मध्वोमदकराद्यज्ञात् उज्जभार उज्जहार ऊर्ध्वं हृतवान् यज्ञे स्वतेजसा प्रादुर्भूत इत्यर्थः । किमर्थं कं सुखेन दृशे सर्वेषामेव पदार्थानां दर्शनार्थं । किंच पुराजाः पुराजातः सोग्निः द्यावापृथिव्योरन्तर्मध्ये अन्तरिक्षे तस्मिन् ताजिह्वायेमे नियमितवान् सर्वत्र तेजोयुक्तोवर्ततेइत्यर्थः।अपिच इच्छन् यजमानान् कामयमानोग्निः पूषणस्य पूषेति पृथिवीनाम पार्थिवस्य लोकस्य वव्रिं रूपं पृश्निवर्णं अविदत् प्रायच्छत् । यद्वा मूर्धाभुवोभवतिनक्तमग्निस्ततःसूर्योजायतेप्रातरुद्यन्निति मंत्रान्तरे दर्शनादादित्यात्मनाग्निः स्तूयते । कामयमानः सूर्यात्मनाग्निः सप्त संख्याकान् स्वसॄः रश्मीन् मध्वः समुद्रोदकादुद्धृतवान् प्राप्तः अन्तरिक्षे विद्युदात्मना स्थित्वा वृष्टिलक्षणं रूपं पृथिव्याः प्रायच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

सप्तमर्यादाःकवयस्ततक्षुस्तासामेकामिदभ्यंहुरोगात् ।
आयोर्हस्कम्भउपमस्यनीळेपथांविसर्गेधरुणेषुतस्थौ ॥ ६ ॥

---

१ ऋ० सं० ८. ४. ११. ।

सप्त । मर्यादाः । कवयः । ततक्षुः । तासाम् । एकाम् । इत् ।
अभि । अंहुरः । गात् । आयोः । ह । स्कम्भः । उपऽमस्य ।
नीळे । पथाम् । विऽसर्गे । धरुणेषु । तस्थौ ॥ ६ ॥

कवयोमेधाविनऋषयः सप्तमर्यादाः कामजेभ्यः क्रोधजेभ्यश्चोत्थिताः । पानमक्षाःस्त्रियोमृगया दंडः पारुष्यमन्यदूषणमिति सप्तमर्यादाः । यद्वा स्तेयं गुरुतल्पारोहणं ब्रह्महत्यां सुरापानं दुष्कृतकर्मणः पुनःपुनः सेवां पातकेनृतोद्यमिति[1] निरुक्तेनिर्दिष्टाः । सप्तमर्यादाअवस्थिताः ततक्षुः तक्षतिः करोतिकर्मा सुष्ठु लंघनीयाश्चक्रुः त्यक्तवन्तइत्यर्थः । तासां मर्यादानां एकामित् एकामेव अंहुरः पापवान् पुरुषः अभिगात् अभिगच्छति यस्त्वेवं करोति सपापवान् भवतीत्यर्थः । किंच आयोः तस्य मनुष्यस्य स्कंभः स्कंभयिता निरोधकोग्निः उपमस्य समीपभूतस्य आयोर्नीळे स्थाने पथां आदित्यरूपस्य स्वस्य रश्मीनां विसर्गे विसर्जनस्थानेन्तरिक्षमध्ये वर्तमाने धरुणेषूदकेषु तस्थौ विद्युदात्मना तिष्ठति अनेन लोकत्रयवर्तित्वमिति ॥ ६॥

अथ सप्तमी—

असच्चसच्चपरमेव्योमन्दक्षस्यजन्मन्नदितेरुपस्थे ।
अग्निर्हनःप्रथमजाऋतस्यपूर्वआयुनिवृषभश्चधेनुः ॥ ७ ॥ ३२ ॥

असत् । च । सत् । च । परमे । विऽओमन् । दक्षस्य । जन्मन् ।
अदितेः । उपऽस्थे । अग्निः । ह । नः । प्रथमऽजाः । ऋतस्य ।
पूर्वे । आयुनि । वृषभः । च । धेनुः ॥ ७ ॥ ३२ ॥

असदव्याकृतं सच्चव्याकृतं असदेवेदमग्रआसीत् तत्सदासीत् तत्समभवदिति श्रुतेः । सदसदात्मकं जगत्सर्वं परमे उत्तमे ज्ञानसहिते व्योमन् व्योमनि कारणात्मनि जातमभूत्तदा अदितेः पृथिव्याउपस्थे उपस्थाने समीपे दक्षस्य प्रजापतेः यद्वा दक्षस्य सत्रेधात्मानं बिभजतादित्यंतृतीयंवायुंतृतीयमितिश्रुतेः । तृतीयस्य द्युलोकस्याधिष्ठातृत्वादादित्यस्य जन्मन् जन्मनि ततएवं सति मनुष्यस्य सृष्टिक्रमात् पूर्वं अग्निर्ह अग्निरेव ऋतस्य कर्मफलस्य भोक्तॄणां नोस्माकं प्रथमजाः

---

[1] नि० ६. २७.

Funding by IKS-MoE

प्रथमजातः समुत्पन्नः तेजोरसोनिरवर्तताग्निरितिश्रवणात् । पश्चात्तत्प्रकरणे ततोमनुष्याअजायन्तेति प्रथमतएव मनुष्यसृष्टेरभिहितत्वात् अनन्तरं पूर्वे उत्तरसृष्टिमपेक्ष्य पूर्वत्वं आयुनि काले अयमग्निरेव वृषभश्चासीत् धेनुश्चाभवत् स्त्रीपुंसवत् स्त्रीपुंसात्मकोभवदित्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य पञ्चमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके पंचमोध्यायः ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदा योवेदेभ्योखिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
सप्तमस्याष्टकस्येत्थं व्याकार्षीत्पंचमंसुधीः । सायणाह्वस्ततःषष्ठमध्यायंव्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

दशमे मंडले प्रथमेनुवाके षोडश सूक्तानि तत्रायंसयस्येति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं आप्त्यस्य त्रितस्यार्षं त्रिष्टुभमाग्नेयं । अयमित्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

ओ३म् अ॒यंसयस्य॒शर्म॒न्नवो॑भिर॒ग्नेरेध॑तेजरि॒ताभिष्टौ॑ ।
ज्येष्ठे॑भि॒र्यो॑भा॒नुभि॑र्ऋ॒षूणां॑प॒र्येति॒परि॑वीतोवि॒भावा॑ ॥ १ ॥

अ॒यम् । सः । यस्य॑ । शर्म॑न् । अवः॑ऽभिः । अ॒ग्नेः । एध॑ते । ज॒रि॒ता । अ॒भिष्टौ॑ । ज्येष्ठे॑भिः । यः । भा॒नुऽभिः॑ । ऋ॒षूणा॑म् । प॒रि॒ऽएति॑ । परि॑ऽवीतः । वि॒भाऽवा॑ ॥ १ ॥

जरिता स्तोता अभिष्टौ यागे कृते यस्याग्नेरवोभिः पालनैः शर्मन् शर्मणि स्वगृहे एधते वर्धते । सोयमग्निर्यागार्थमस्माभिराहूतइतिशेषः । विभावा दीप्तिमान् योग्निःऋषूणां सूर्यरश्मीनां ज्येष्ठेभिः प्रशस्तैः भानुभिस्तेजोभिः परिवीतः परिवृतः पर्येति सर्वतोगच्छति । यत्रयत्र गंतव्यं तत्रतत्राप्रतिहतगतिर्गच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

योभा॒नुभि॑र्वि॒भावा॑वि॒भात्य॒ग्निर्दे॒वेभि॑र्ऋ॒तावाज॑स्रः ।
आयोवि॒वाय॑स॒ख्यासखि॒भ्योप॑रिह्वृतो॒अत्यो॒नसप्तिः॑ ॥ २ ॥

यः । भा॒नुऽभिः॑ । वि॒भाऽवा॑ । वि॒ऽभाति॑ । अ॒ग्निः । दे॒वेभिः॑ । ऋ॒तऽवा॑ । अज॑स्रः । आ । यः । वि॒वाय॑ । स॒ख्या । सखि॑ऽभ्यः । अप॑रिऽह्वृतः । अत्यः॑ । न । सप्तिः॑ ॥ २ ॥

ऋतावा सत्यवान् यज्ञवान्वा अजस्रः अनुपक्षीणः अहिंसितोवा केनचिदनभिभूतइत्यर्थः । विभावा दीप्तिमान् योग्निः देवेभिर्देवैर्द्योतमानैः भानुभिस्तेजोभिर्विभाति विविधंदीप्यते । किंच योग्निः सख्या सख्यानि सखिभिः कर्तव्यानि कर्माणि हविरादीनि कर्तुमितिशेषः सखिभ्यः सखिभूतानां यजमानानामर्थाय अपरिहृतः अपरिहिंसितः अपरिश्रान्तइत्यर्थः आविवाय आभिमुख्येन गच्छति । तत्र दृष्टान्तः—सप्तिः सदासर्पणइत्यर्थः अत्योन यथा सततगमनसमर्थोश्वः अपरिश्रान्तोगच्छति तद्वत् सोयमग्निरस्माभिर्यागार्थमाहूतइति पूर्ववत् योज्यं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ईशे॒योविश्व॑स्यादे॒ववी॑ते॒रीशे॑वि॒श्वायु॑रु॒षसो॒व्यु॑ष्टौ ।
आयस्मि॑न्म॒नाह॒वींष्य॒ग्नावरि॑ष्टरथःस्क॒भ्नाति॑शू॒षैः ॥ ३ ॥

ईशे॑ । यः । विश्व॑स्याः । दे॒वऽवी॑तेः । ईशे॑ । वि॒श्वऽआ॑युः ।
उ॒षसः॑ । विऽउ॑ष्टौ । आ । यस्मि॑न् । म॒ना । ह॒वींषि॑ । अ॒ग्नौ ।
अरि॑ष्टऽरथः । स्क॒भ्नाति॑ । शू॒षैः ॥ ३ ॥

योग्निर्विश्वस्य देववीतेः सर्वस्य यज्ञस्य ईशे ईष्टे । अपिच विश्वायुः सर्वत्राप्रतिहतगमनः उषसोव्युष्टौ विवासने उदयकाले होमार्थं यजमानानामीशे ईष्टे । शूषैः शत्रुबलैः अरिष्टरथः अहिंसितयज्ञरथः सर्वएव यजमानः यस्मिन्नग्नौ मना मननीयानि हवींषि आस्कभ्नाति आदरेण प्रतिबध्नाति प्रक्षिपति सोयमग्निरस्माभिर्यागार्थमाहूतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शू॒षेभि॑र्वृ॒धोजु॑षा॒णोअ॒र्कैर्दे॒वाँअच्छा॑रघु॒पत्वा॑जिगाति ।
म॒न्द्रोहोता॒सजु॒ह्वा॒३॒॑यजि॑ष्ठः॒संमि॑श्लोअ॒ग्निराजि॑घर्तिदे॒वान् ॥ ४ ॥

शू॒षेभिः॑ । वृ॒धः । जु॒षा॒णः । अ॒र्कैः । दे॒वान् । अच्छ॑ । र॒घु॒ऽपत्वा॑ ।
जि॒गा॒ति॒ । म॒न्द्रः । होता॑ । सः । जु॒ह्वा॑ । यजि॑ष्ठः । सम्ऽमि॑श्लः ।
अ॒ग्निः । आ । जि॒घ॒र्ति॒ । दे॒वान् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

वृधः वर्धितोग्निः शूषेभिर्हविर्लक्षणैर्बलैः बलनिमित्तैर्हविर्भिरित्यर्थः अर्कैः स्तोत्रैश्च जुषाणः सेव्यमानः सन् देवानिन्द्रादीनच्छाप्तुं रघुपत्वा लघुपतनः शीघ्रगामी जिगाति। गत्वाच मन्द्रः स्तुत्यः होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा जुह्वा यजिष्ठः यष्टृतमः संमिश्लः सगुणैर्देवैर्वा संप्रयुक्तः सोग्निर्देवान्प्रति हविराजिघर्ति आहारयति देवेभ्योहविर्ददातीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त॒मु॒स्रामिन्द्रं॒नरेज॑मानम॒ग्निंगी॒र्भिर्नमो॑भि॒राकृ॑णुध्वम् ।
आयंविप्रा॑सोम॒तिभि॑र्गृ॒णन्ति॑जा॒तवे॑दसंजु॒ह्वं॑स॒हाना॑म् ॥ ५ ॥

तम् । उ॒स्राम् । इन्द्र॑म् । न । रेज॑मानम् । अ॒ग्निम् । गी॒ःऽभिः ।
नम॑ःऽभिः । आ । कृ॒णु॒ध्व॒म् । आ । यम् । विप्रा॑सः । म॒तिऽभिः॑ ।
गृ॒णन्ति॑ । जा॒तऽवे॑दसम् । जु॒ह्व॑म् । स॒हाना॑म् ॥ ५ ॥

हे ऋत्विजोयूयं उस्रां भोगानामुत्स्राविणं दातारं रेजमानं ज्वालात्मना कंपमानं तमग्निं इन्द्रंन इन्द्रमिव गीर्भिः स्तुतिभिर्नमोभिर्हविर्भिश्च आकृणुध्वं अस्मदभिमुखं कुरुत। विप्रासो- मेधाविनः स्तोतारः सहानां शत्रुबलाद्यभिभवितॄणां देवानां जुह्वमाह्वातारं जातवेदसं जातधनं जातप्रज्ञंवा यमग्निं आगृणन्ति आदरेण स्तुवन्ति तमाकृणुध्वमिति पूर्वेण संबन्धः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

संयस्मि॒न्विश्वा॒वसू॑निज॒ग्मुर्वाजे॒नाश्वाः॒सप्ती॑वन्त॒एवैः॑ ।
अ॒स्मेऊ॒तीरिन्द्र॑वाततमाअर्वा॑ची॒नाअ॑ग्न॒आकृ॑णुष्व ॥ ६ ॥

सम् । यस्मि॑न् । विश्वा॑ । वसू॑नि । ज॒ग्मुः । वाजे॑ । न । अश्वा॑ः ।
सप्ति॑ऽवन्तः । एवै॑ः । अ॒स्मे इति॑ । ऊ॒तीः । इन्द्र॑वातऽतमाः ।
अ॒र्वा॒ची॒नाः । अ॒ग्ने । आ । कृ॒णु॒ष्व॒ ॥ ॥ ६ ॥

हे अग्ने यस्मिन् त्वयि विश्वा विश्वानि वसूनि धनानि संजग्मुः स्वत्वेन संगतानि भवन्ति। तत्र दृष्टान्तः—एवैर्गमनैः सप्तीवन्तः सर्पणवन्तः शीघ्रगमनशीलाः समर्थाः अश्वाः वाजे न यथा संग्रामे संगतास्तद्वत्। हेअग्ने सत्वं इन्द्रवाततमाः इन्द्रेणाभिगताः ऊतीः रक्षाः अस्मे अस्मासु अर्वाचीनाः अभिमुखीः आकृणुष्व आदरेण कुरु ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी—

अधा॒ह्य॑ग्नेम॒ह्नानि॒षद्या॑स॒द्योज॑ज्ञा॒नोहव्यो॑ब॒भूथ॑ ।
तंते॑दे॒वासो॒अनु॒केत॑मा॒यन्नधा॑वर्धन्तप्रथ॒मास॒ऊमाः॑ ॥ ७ ॥ १ ॥

अध॑ । हि । अ॒ग्ने॒ । म॒ह्ना । नि॒ऽसद्य॑ । स॒द्यः । ज॒ज्ञा॒नः ।
हव्यः॑ । ब॒भूथ॑ । तम् । ते॒ । दे॒वासः॑ । अनु॑ । केत॑म् । आ॒य॒न् ।
अध॑ । व॒र्ध॒न्त॒ । प्र॒थ॒मासः॑ । ऊमाः॑ ॥ ७ ॥ १ ॥

अध अथानन्तरं हियस्मात् अग्ने त्वं मह्ना महत्वेन जज्ञानोजायमानः ज्वलन्निषद्य उपविश्य सद्यस्तस्मिन् प्रजननकालएव हव्योहवनार्हः आहुतिप्रक्षेपार्हः बभूथ भवसि । तस्मात् कारणात् देवासः हविषां दातारः ऋत्विग्यजमानाः ते तव स्वभूतं तं तादृशं केतं प्रज्ञानलक्षणं अन्वायन् अनुगच्छन्ति दीप्ते त्वयि हवींषि जुह्वतीत्यर्थः । अध अथानन्तरं ऋत्विगादयः प्रथमासः क्रियाभिजनविद्यागुणैरुत्कृष्टाः ऊमाः त्वयारक्षिताः सन्तः अवर्धन्त वर्धन्ते ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

स्वस्तिनइति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । स्वस्तीत्यनुक्रान्तं । उक्तः सूक्तविनियोगः । स्वस्त्ययन्यां प्रधानस्य स्वस्तिनइत्येषानुवाक्या । सूत्रितंच—अग्निः स्वस्तिमान् स्वस्तिनोदिवोअग्नेपृथिव्याइति ।

तत्र प्रथमा—

स्व॒स्तिनो॑दि॒वोअ॑ग्नेपृथि॒व्यावि॒श्वायु॑र्धेहिय॒जथा॑यदेव ।
सचे॑महि॒तव॑दस्मप्रके॒तैरु॑रु॒ष्याण॑उ॒रुभि॑र्देव॒शंसैः॑ ॥ १ ॥

स्व॒स्ति । न॒ः । दि॒वः । अ॒ग्ने॒ । पृ॒थि॒व्याः । वि॒श्वऽआ॑युः ।
धे॒हि॒ । य॒जथा॑य । दे॒व॒ । सचे॑महि । तव॑ । द॒स्म॒ । प्र॒ऽके॒तैः ।
उ॒रु॒ष्य । न॒ः । उ॒रु॒ऽभिः॑ । दे॒व॒ । शंसैः॑ ॥ १ ॥

हे देव दानादिगुणविशिष्टाग्ने त्वं दिवः पृथिव्याः द्यावापृथिव्योः सकाशात् नोस्मभ्यं विश्वायुः सर्वान्नं स्वस्ति पुत्रादि यजथाय देवयागार्थं धेहि प्रयच्छ सर्वोपद्रवरहिताः सर्वान्न-

Funding by IKS-MoE

पुत्रयुक्ताश्वसन्तोवयं यथा यज्वानोभवेम तथास्मान् कुर्विति वाक्यशेषः । अपिच वयं सचेमहि हे दस्म दर्शनीय देवाग्ने उरुभिर्बहुभिः शंसैः शंसनीयैस्तवसंबन्धिभिः प्रकेतैः पालनोपायप्रज्ञानैः नोस्मानुरुष्य रक्ष ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

इ॒माअ॑ग्नेम॒तय॒स्तुभ्यं॑जा॒तागोभि॒रश्वै॑र॒भिगृ॑णन्ति॒राधः॑ ।
य॒दाते॒मर्तो॑अनु॒भोग॒मान॒ड्वसो॒दधा॑नोम॒तिभिः॑सुजात ॥ २ ॥

इ॒माः । अ॒ग्ने॒ । म॒तयः॑ । तुभ्य॑म् । जा॒ताः । गोभिः॑ । अश्वैः॑ ।
अ॒भि । गृ॒ण॒न्ति॒ । राधः॑ । य॒दा । ते॒ । मर्तः॑ । अनु॑ । भोग॑म् ।
आन॑ट् । वसो॒ इति॑ । दधा॑नः । म॒तिऽभिः॑ । सु॒ऽजा॒त॒ ॥ २ ॥

हे अग्ने इमा ईदृश्यः मतयः स्तुतयः तुभ्यं त्वदर्थं जाताः अस्मदादिस्तोतृमुखात् उत्पन्ना उच्चारिताइत्यर्थः गोभिरश्वैश्च सहितं राधः त्वया दीयमानं हिरण्यादिकं धनं अभिगृणन्ति अभिष्टुवन्ति । अस्मत्स्तुत्यनुरूपान्नमस्मभ्यं त्वया दत्तमिति प्रशंसन्ति यदा मर्तोस्मदादिकोमनुष्यः ते त्वया दीयमानं भोगं भोगार्हं धनं अन्वानट् प्राप्नोति लभते तदा हे वसो प्रशस्य वसुमन् यद्वा स्वेन तेजसा सर्वस्याच्छादयितः हे सुजात शोभनकर्मार्थमुत्पन्नाग्ने त्वं दधानोस्मभ्यं धनं प्रयच्छन् मतिभिरस्मदीयाभिः स्तूयसे इतिशेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अ॒ग्निंम॑न्येपि॒तर॑म॒ग्निमा॒पिम॒ग्निंभ्रात॑रं॒सद॒मित्सखा॑यम् ।
अ॒ग्नेरनी॑कंबृह॒तःस॑प॒र्यंदि॒विशु॒क्रंय॑ज॒तंसूर्य॑स्य ॥ ३ ॥

अ॒ग्निम् । म॒न्ये॒ । पि॒तर॑म् । अ॒ग्निम् । आ॒पिम् । अ॒ग्निम् ।
भ्रात॑रम् । सद॑म् । इत् । सखा॑यम् । अ॒ग्नेः । अनी॑कम् । बृ॒ह॒तः ।
स॒प॒र्यन् । दि॒वि । शु॒क्रम् । य॒ज॒तम् । सूर्य॑स्य ॥ ३ ॥

अहं स्तोता पितरं अग्निमेव मन्ये जाने आपिं बन्धुं अग्निमेव मन्ये भ्रातरमग्निमेव मन्ये सदमित् सदैव आवसंवादिनं सखायं अग्निमेव जानामि बृहतोमहतोग्नेः अनीकं आहवनीया-

ख्यं मुखं सपर्यं परिचरामि । तत्र लुप्तोपममेतत् दिवि द्युलोके स्थितं यजतं यष्टव्यं पूजनीयं सूर्यस्य संबन्धि शुक्रं दीप्तिमन्मंडलं यथा कश्चिदभिप्रेतार्थसिद्धये आराधयति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

सि॒ध्राअ॑ग्ने॒धियो॑अ॒स्मेसनु॑त्री॒र्यंत्राय॑से॒दम॒आनित्य॑होता ।
ऋ॒तावा॒सरो॒हिद॑श्वःपुरु॒क्षुर्द्यु॒भिर॑स्मा॒अह॑भिर्वा॒मम॑स्तु ॥ ४ ॥

सि॒ध्राः । अ॒ग्ने॒ । धियः॑ । अ॒स्मे इति॑ । सनु॑त्रीः । यम् ।
त्राय॑से । दमे॑ । आ । नित्य॑ऽहोता । ऋ॒तऽवा॑ । सः । रो॒हित्ऽअ॑श्वः ।
पु॒रु॒ऽक्षुः । द्युऽभिः॑ । अ॒स्मै॒ । अह॑ऽभिः । वा॒मम् । अ॒स्तु ॥ ४ ॥

हे अग्ने सनुत्रीः संभक्त्यः अस्मे अस्माकं संबंधिन्यः धियः स्तुतयः सिध्राः सिद्धानिष्पन्नाः त्वदर्थमस्माभिः कृताइत्यर्थः दमआ अस्मद्यज्ञगृहे मर्यादतयावस्थितस्त्वं नित्यहोता सततं होमनिष्पादकोदेवानामाह्वातावासन् यंत्रायसे कर्मवैगुण्यात् रक्षसि सोहं त्वत्प्रसादात् त्वत्सायुज्यं गतः सन् ऋतवा यज्ञवान् सत्यवान्वा स्यामितिशेषः । रोहिदश्वः रोहित्संज्ञकाश्वः पुरुक्षुः बह्वन्नश्चस्यां । किंच अस्मै ईदृग्भूताय तुभ्यं द्युभिर्दीप्तेषु अहभिरहःसु दिवसेषु वामं वननीयं हविरस्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

द्यु॒भिर्हि॒तंमि॒त्रमि॑वप्र॒योगं॑प्र॒त्नमृ॒त्विज॑मध्व॒रस्य॑जा॒रम् ।
बा॒हुभ्या॑म॒ग्निमा॒यवो॑जनन्तवि॒क्षुहोता॑रं॒न्य॑सादयन्त ॥ ५ ॥

द्युऽभिः॑ । हि॒तम् । मि॒त्रम्ऽइ॑व । प्र॒ऽयोग॑म् । प्र॒त्नम् । ऋ॒त्विज॑म् ।
अ॒ध्व॒रस्य॑ । जा॒रम् । बा॒हुऽभ्या॑म् । अ॒ग्निम् । आ॒यवः॑ ।
अ॒ज॒न॒न्त॒ । वि॒क्षु । होता॑रम् । नि । अ॒सा॒द॒य॒न्त॒ ॥ ५ ॥

द्युभिर्हितं दीप्तैराहितं मित्रमिवस्निग्धमिव प्रयोगं प्रयोक्तव्यं प्रत्नं पुराणं ऋत्विजं होतृसंज्ञकं । अग्निर्वैदेवानांहोतासीदितिश्रुतेः । अध्वरस्य यज्ञस्य जारं समापयितारं एवंभूतम-

---

[१] ऐ० ब्रा० ३. १४.

Funding by IKS-MoE

ग्निं आयबोयजमानाः मनुष्याः बाहुभ्यामजनन्त जनितवन्तः। किंच विक्षु विशोमनुष्याः तदाकारेषु देवेष्वित्यर्थः होतारं आह्वातारं न्यसादयन्त नियमेन सादितवन्तः देवानां यागार्थं निरूपितवन्तइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

स्व॒यंय॑जस्वदि॒विदे॑वदे॒वान्किं॑ते॒पाकः॑कृणव॒दप्र॑चेताः ।
यथाय॑जऋ॒तुभि॑र्देवदे॒वाने॒वाय॑जस्वत॒न्वँ॑सुजात ॥ ६ ॥

स्व॒यम् । य॒ज॒स्व॒ । दि॒वि । दे॒व॒ । दे॒वान् । किम् । ते॒ । पाकः॑ ।
कृ॒ण॒व॒त् । अप्र॑ऽचेताः । यथा॑ । अय॑जः । ऋ॒तुऽभिः॑ । दे॒व॒ ।
दे॒वान् । ए॒व । य॒ज॒स्व॒ । त॒न्व॑म् । सु॒ऽजा॒त॒ ॥ ६ ॥

हे देव द्योतमानाग्ने त्वं दिवि द्युलोके स्थितान् देवानिन्द्रादीन् स्वयमात्मनैव यजस्व पाकः पक्तव्यप्रज्ञः अप्रचेताः अप्रकृष्टज्ञानोमनुष्यः ते तव किंकृणवत् किंकरोति त्वयानधिष्ठितः किंचिदपि नजानातीत्यर्थः। किंच हेदेव त्वं ऋतुभिः कालविशेषैः देवान् यथा अयजः इष्टवानसि एव एवं हेसुजात शोभनजन्मन्नग्ने तन्वं आत्मानमपि यजस्व ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

भवा॑नोअग्नेवि॒तोतगो॒पाभवा॑वय॒स्कृदु॒तनो॑वयो॒धाः ।
रास्वा॑चनःसुमहोह॒व्यदा॑तिं॒त्रास्वो॒तन॑स्त॒न्वो॒३॑अप्र॑युच्छन् ॥७॥२॥

भव॑ । न॒ः । अ॒ग्ने॒ । अ॒वि॒ता । उ॒त । गो॒पाः । भव॑ । व॒य॒ःऽकृत् । उ॒त ।
न॒ः । व॒य॒ःऽधाः । रास्व॑ । च॒ । न॒ः । सु॒ऽम॒ह॒ः । ह॒व्यऽदा॑तिम् ।
त्रास्व॑ । उ॒त । न॒ः । त॒न्व॑ः । अप्र॑ऽयुच्छन् ॥ ७ ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं नोस्माकं अविताद्दृष्टभयेभ्यो रक्षको भव भूयाः। उतापिच गोपा अदृष्टभयेभ्योगोपा रक्षकोभव। उतापिच वयस्कृत् अन्नस्य कर्ता भव वयोधाः अन्नस्य दाता भव। हेसुमहः सुष्ठु पूजनीयाग्ने त्वं स्वभूतां हव्यदातिं हविषोदातिं नोस्मभ्यं रास्वच प्रयच्छ। उतापिच नोस्माकं स्वभूतास्तन्वः शरीराणि अप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन् त्रास्व पालय ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

प्रकेतुनेतिनवर्चं अष्टमं सूक्तं त्रैष्टुभं त्वष्टृपुत्रस्त्रिशिरानामऋषिः आदितः षडाग्नेय्यः ततस्तिस्रः ऐन्द्र्यः । तथाचानुक्रान्तं—प्रकेतुनानवत्रिशिरास्त्वाष्ट्रस्तृचोन्त्यऐन्द्रइति । आदितः षण्णां प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेयक्रतावुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रके॒तुना॑बृह॒ताया॑त्य॒ग्निरारोद॑सीवृष॒भोरो॑रवीति ।
दि॒वश्चि॒दन्ताँ॑उप॒माँउदा॑नळ॒पामु॒पस्थे॑महि॒षोव॑वर्ध ॥ १ ॥

प्र । के॒तुना॑ । बृ॒ह॒ता । या॒ति॒ । अ॒ग्निः । आ । रोद॑सी॒ इति॑ । वृ॒ष॒भः ।
रो॒र॒वी॒ति॒ । दि॒वः । चि॒त् । अन्ता॑न् । उ॒प॒ऽमान् । उत् ।
आ॒न॒ट् । अ॒पाम् । उ॒प॒ऽस्थे॑ । म॒हि॒षः । व॒व॒र्ध॒ ॥ १ ॥

अग्निं बृहता महता केतुना प्रज्ञानेन युक्तः सन् आ इदानीं रोदसी द्यावापृथिव्यौ प्रयाति प्रकर्षेण गच्छति । किंच देवानामाह्वानकाले वृषभइव रोरवीति अत्यर्थं शब्दं करोति दिवश्चित् द्युलोकस्यापि अन्तानवसानान् उपमान् समीपांश्च प्रदेशान् ज्वलनात्मनादित्यात्मना वा स्थितः उदानट् ऊर्ध्वं व्याप्नोति अपां वृष्टिलक्षणानामुदकानामुपस्थे उपस्थानेन्तरिक्षे वैद्युतात्मना महिषो महान् ववर्ध वर्धते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मु॒मोद॒गर्भो॑वृष॒भःक॒कुद्मा॑नस्रे॒माव॒त्सःशिमी॑वाँअरावीत् ।
सदे॒वता॒त्युद्य॑तानिकृ॒ण्वन्त्स्वेषु॒क्षये॑षुप्रथ॒मोजि॑गाति ॥ २ ॥

मु॒मोद॑ । गर्भः॑ । वृ॒ष॒भः । क॒कुत्ऽमा॑न् । अ॒स्रे॒मा । व॒त्सः । शिमी॑ऽवान् ।
अ॒रा॒वी॒त् । सः । दे॒वऽता॑ति । उत्ऽय॑तानि । कृ॒ण्वन् ।
स्वेषु॑ । क्षये॑षु । प्र॒थ॒मः । जि॒गा॒ति॒ ॥ २ ॥

गर्भः द्यावापृथिव्योरन्तर्गतः वृषभः कामानां वर्षिताग्निः ककुद्मान् उन्नततेजस्कः मुमोद मोदते । किंच अस्रेमा प्रशंस्यनामैतत् प्रशस्तः वत्सः नक्तोषसोर्वत्सभूतः सायंप्रातराहुत्युपजीवनात् शिमीवान् हविर्वहनदेवाह्वानादिकर्मवान् अग्निः अरावीत् देवाह्वानादिशब्दं करोति

Funding by IKS-MoE

सोग्निः देवताति यज्ञे उद्यतानि उद्यमान्युत्साहानि कर्माणि कृण्वन् स्वेषु क्षयेषु आत्मीयेष्वाहवनीयादिस्थानेषु स्थितः प्रथमोदेवानां स्थानेषु मुख्यः जिगाति गच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आयोमू॒र्धानं॑पि॒त्रोर॑रब्ध॒न्य॑ध्व॒रेद॑धिरे॒सूरो॒अर्णः॑ ।
अस्य॒पत्म॒न्नरु॑षी॒रश्व॑बुध्ना॒ऋ॒तस्य॒योनौ॑त॒न्वो॑जुषन्त ॥ ३ ॥

आ । यः । मू॒र्धान॑म् । पि॒त्रोः । अर॑ब्ध । नि । अ॒ध्व॒रे । द॒धि॒रे ।
सूरः॑ । अर्णः॑ । अस्य॑ । पत्म॑न् । अरु॑षीः । अश्व॑ऽबुध्नाः ।
ऋ॒तस्य॑ । योनौ॑ । त॒न्वः॑ । जुष॒न्त॒ ॥ ३ ॥

योग्निः पित्रोः मातापितृभूतयोर्द्यावापृथिव्योः मूर्धानं आअरब्ध स्वतेजोभिरारभते यद्वा मातापितृभूतयोररण्योर्मूर्धानं शिरोवत् प्रधानभूतं मथनप्रदेशं आङीषदर्थे आरब्धईषद्भिनत्ति निर्मंथनकालेपि दाहेन दग्धुं समर्थः सूरः सुवीर्यस्याग्नेः अर्णः गमनशीलं तेजः अध्वरे यज्ञे निदधिरे यष्टारोनियमेन धारयन्ति अस्याग्नेः पत्मन् पतने अरुषीरारोचमानाः ऋतस्य यज्ञस्य योनौ स्थाने अश्वबुध्नाः व्याप्तमूलाः अशनबन्धनावा हविराहारान्विताइत्यर्थः तन्वः त्वदीयास्तनूर्जुषन्त कवयः सेवन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उ॒षउ॑षो॒हिव॑सो॒अग्र॒मेषि॒त्वं॑य॒मयो॑रभवो॑वि॒भावा॑ ।
ऋ॒ताय॑स॒प्तद॑धिषेप॒दानि॑ज॒नय॑न्मि॒त्रंत॒न्वे॒३॑स्वायै॑ ॥ ४ ॥

उ॒षःऽउ॑षः । हि । व॒सो॒ इति॑ । अग्र॑म् । एषि॑ । त्वम् । य॒मयोः॑ ।
अ॒भ॒वः॒ । वि॒भाऽवा॑ । ऋ॒ताय॑ । स॒प्त । द॒धि॒षे॒ । प॒दानि॑ ।
ज॒नय॑न् । मि॒त्रम् । त॒न्वे॑ । स्वायै॑ ॥ ४ ॥

हेवसो स्वेन तेजसा सर्वस्याच्छादयितः वसुमन्वा प्रशस्यवाग्ने त्वं उषउषः सर्वस्याएवोषसः अग्रं पूर्वं एषि प्राप्नोषि । अपिच यमयोर्युग्मयोः परस्परमवियुक्तयोः अहोरात्रयोः वि-

Funding by IKS-MoE

भावा दीप्तिमान् अभवः भवसि । तन्वे स्वायै आत्मीयात् शरीरात् मित्रमादित्यं जनयन् उत्पादयन् सप्तपदानि सप्तसंख्याकानि धिष्ण्यादिस्थानानि ऋताय यज्ञार्थं दधिषे धारयसि ॥४॥

अथ पंचमी—

भुव॒श्चक्षु॑र्म॒हऋ॒तस्य॑गो॒पाभुवो॒वरु॑णो॒यदृ॒ताय॒वेषि॑ ।
भुवो॑अ॒पांनपा॑ज्जातवेदो॒भुवो॑दू॒तोयस्य॑ह॒व्यंजुजो॑षः ॥ ५ ॥ ३ ॥

भुवः॑ । चक्षुः॑ । म॒हः । ऋ॒तस्य॑ । गो॒पाः । भुवः॑ । वरु॑णः । यत् ।
ऋ॒ताय॑ । वेषि॑ । भुवः॑ । अ॒पाम् । नपा॑त् । जा॒त॒ऽवे॒दः । भुवः॑ ।
दू॒तः । यस्य॑ । ह॒व्यम् । जुजो॑षः ॥ ५ ॥ ३ ॥

महोमहतः ऋतस्य यज्ञस्य हेअग्ने त्वं चक्षुरिव प्रकाशकोभुवः भवसि गोपाः यज्ञस्य रक्षकस्त्वमेव भवसि यद्यदा ऋताय सोमरसलक्षणस्योदकस्यादानार्थं वरुणः आदित्यःवेषि गच्छसि तदा त्वमेव भुवोभवसि । हेजातवेदः जातप्रज्ञाग्ने अपां वृष्टिलक्षणानामुदकानां नपात् पौत्रः त्वमेव भुवोभवसि अद्भ्योहि मेघोजायते मेघादग्निर्विद्युद्रूपोजायते इत्यपां पौत्रत्वमुच्यते यस्य यजमानस्य हव्यं हविः जुजोषः सेवसे तस्य दूतोभुवोभवसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

दर्शपूर्णमासयोराग्नेयस्य याज्या भुवोयज्ञस्येत्येषा । सूत्रितंच—तासांयाज्यानुवाक्या अग्निर्मूर्धाभुवोयज्ञस्येति । आग्नेयीकाचित्काम्येष्टिः तस्यामेषैव याज्या । सूत्रितंच—आग्नेय्याउत्तरे नित्येमूर्धन्वतइति ।

सैषा सूक्ते षष्ठी—

भुवो॑य॒ज्ञस्य॒रज॑सश्च॒नेता॒यत्रा॑नि॒युद्भिः॒सच॑सेशि॒वाभिः॑ ।
दि॒विमू॒र्धानं॑दधिषेस्व॒र्षांजि॒ह्वाम॑ग्नेचकृषेहव्य॒वाह॑म् ॥ ६ ॥

भुवः॑ । य॒ज्ञस्य॑ । रज॑सः । च॒ । ने॒ता । यत्र॑ । नि॒युत्ऽभिः॑ । सच॑से ।
शि॒वाभिः॑ । दि॒वि । मू॒र्धान॑म् । द॒धि॒षे॒ । स्वः॒ऽसाम् ।
जि॒ह्वाम् । अ॒ग्ने॒ । च॒कृ॒षे॒ । ह॒व्य॒ऽवाह॑म् ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

हे अग्ने त्वं यत्र यस्मिन्नन्तरिक्षे शिवाभिः कल्याणीभिर्नियुद्भिः नियुत्संज्ञकाभिरश्वजातिभिः संबद्धं वायुं सचसे संगच्छसे तस्मिन्नन्तरिक्षे यज्ञस्य रजसश्चोदकस्यच नेता प्रापयिता भुवोभवसि।अग्निर्वा इतोवृष्टिमुदीरयतीति[1]श्रुतेः।किंच दिवि द्युलोके मूर्धानं शिरोवत्प्रधानभूतं स्वर्षां सर्वस्य संभक्तारमादित्यं दधिषे हविर्वहनद्वारेण धारयसि । हेअग्ने त्वं जिह्वां ज्वालां हव्यवाहं हविषोवोढ्रीं चकृषे करोषि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒स्यत्रि॒तःक्रतु॑नाव॒व्रेअ॒न्तरि॒च्छन्धी॒तिंपि॒तुरेवै॒ःपर॑स्य ।
स॒च॒स्यमा॑नःपि॒त्रोरु॒पस्थे॑जा॒मिब्रु॑वा॒णआयु॑धानिवेति ॥ ७ ॥

अ॒स्य । त्रि॒तः । क्रतु॑ना । व॒व्रे । अ॒न्तः । इ॒च्छन् । धी॒तिम् । पि॒तुः ।
एवैः॑ । पर॑स्य । स॒च॒स्यमा॑नः । पि॒त्रोः । उ॒पऽस्थे॑ । जा॒मि ।
ब्रु॒वा॒णः । आयु॑धानि । वे॒ति॒ ॥ ७ ॥

अस्मिन्तृचे इन्द्रइममर्थं ब्रवीति । हे त्रित सर्वेषामायुधानि वेत्ता त्वं त्वष्टृपुत्रस्य त्रिशिरसोवधार्थं मम साहाय्यं कुर्वितीन्द्रेणैवं पृष्टस्त्रितः स्ववीर्यवृद्ध्यर्थं यज्ञभागं वव्रे । सचेन्द्रस्तस्मै पाणिप्रक्षालनार्थं जलं यज्ञभागंच दत्तवान् अनेन यज्ञभागेन वृद्धवीर्यस्त्रितः एतत्संज्ञकऋषिः एवैः आत्मनोरक्षणैर्युक्तः अन्तर्यज्ञस्य मध्ये धीतिं भागमिच्छन् परस्योत्कृष्टस्य पितुः सर्वस्य जगतः पालयितुरस्येन्द्रस्य क्रतुना त्रिशिरसोमम वधार्थं साहाय्यभूतेन कर्मणा निमित्तेन वव्रे सखायं वृतवान् । किंच पित्रोर्मातापितृभूतयोर्द्यावापृथिव्योः उपस्थे समीपस्थे यज्ञे सचस्यमानः ऋत्विग्भिः सेव्यमानस्त्रितः जामि योग्यं इन्द्रस्यानुरूपं स्तोत्रं ब्रुवाणइन्द्रस्य बलवृद्ध्यर्थमुच्चारयन् आयुधानि स्वभूतानि वेति त्वष्टृपुत्रस्य मम वधार्थं आगच्छति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सपित्र्या॒ण्यायु॑धानिवि॒द्वानिन्द्रे॑षितआ॒प्त्योअ॒भ्य॑युध्यत् ।
त्रि॒शी॒र्षाणं॑स॒प्तर॑श्मिंजघ॒न्वान्त्वा॒ष्ट्रस्य॑चि॒न्निःस॑सृजेत्रि॒तोगाः॥८॥

---

[1] तै० सं० २. ४. १०.

Funding by IKS-MoE

सः । पित्र्या॑णि । आयु॑धानि । वि॒द्वान् । इन्द्र॑ऽइषितः । आ॒प्त्यः ।
अ॒भि । अ॒यु॒ध्य॒त् । त्रि॒ऽशी॒र्षाण॑म् । स॒प्तऽर॑श्मिम् । ज॒घ॒न्वान् ।
त्वा॒ष्ट्रस्य॑ । चि॒त् । निः । स॒सृ॒जे॒ । त्रि॒तः । गाः ॥ ८ ॥

आप्त्यः आप्त्यस्य पुत्रः अपां पुत्रोवा तकारोपजनश्छान्दसः सन्त्रितः पित्र्याणि स्वपितृसबन्धीन्यायुधानि विद्वान् जानन् इन्द्रेषितः त्रिशिरसामयासह युद्धार्थमिन्द्रेण प्रेषितः सन् अभ्ययुध्यत् आभिमुख्येन युद्धवान् । तदनन्तरं सप्तरश्मिं शत्रुनियमनार्थं सप्तप्रग्रहहस्तं यद्वा सप्तरश्मिरादित्यः तत्सदृशं त्रिशीर्षाणं त्रिशिरस्कं मांजघन्वान् हतवान् मूर्छितं कृतवानित्यर्थः । किंच त्रितः त्वाष्ट्रस्य चित् त्वष्टृपुत्रस्य ममापि गाः पशून् निःससृजे विसृष्टवान् अपहृतवानित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

भूरीदिन्द्र॑उ॒दिन॑क्षन्त॒मोजोवा॑भिन॒त्सत्प॑ति॒र्मन्य॑मानम् ।
त्वा॒ष्ट्रस्य॑चिद्वि॒श्वरू॑पस्य॒गोना॑माचक्रा॒णस्त्रीणि॑शी॒र्षापरा॑वर्क् ॥ ९ ॥ ४ ॥

भूरि॑ । इत् । इन्द्रः॑ । उ॒त्ऽइन॑क्षन्तम् । ओजः॑ । अव॑ । अ॒भि॒न॒त् ।
सत्ऽप॑तिः । मन्य॑मानम् । त्वा॒ष्ट्रस्य॑ । चि॒त् । वि॒श्वऽरू॑पस्य । गोना॑म् ।
आ॒ऽच॒क्रा॒णः । त्रीणि॑ । शी॒र्षा । परा॑ । वा॒र्गीति॑ वर्क् ॥ ॥ ९ ॥ ४ ॥

सत्पतिः सतां पालकः इन्द्रः भूरीत् बह्वेव पूर्वतुल्यमतिरिक्तंवा ओजोबलं उदिनक्षन्तं व्याप्नुवन्तं मन्यमानं शूरमित्यात्मानं चिंतयन्तं यद्वा मन्यतिर्दीप्तिकर्मा क्रोधकर्मावा दीप्यमानं क्रुध्यन्तंवा त्वष्टृपुत्रं मां अवाभिनत् वज्रेण विदारितवान् । विदार्यत्वाष्ट्रस्यचित् त्वष्टृपुत्रस्यापि गोनां गवां स्वामिनमितिशेषः विश्वरूपस्य मम त्रीणि शीर्षा शीर्षाणि आचक्राणः आसमन्तात् शब्दं कुर्वन् परावर्क् पराङ्मुखस्य वृक्णवान् छिन्नवानित्यर्थः । ईदृशं भाविवस्तु विश्वरूपः स्वप्नांते अनेन सूक्तेन दृष्टवान् ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

आपोहिष्ठेति नवर्चं नवमं सूक्तं अंबरीषस्य राज्ञः पुत्रःसिंधुद्वीपः ऋषिः त्वष्टृपुत्रस्त्रिशिरावा इदमापइत्यादिकेद्वे अनुष्टुभौ ईशानाइति वर्धमाना आपः पृणीतेति प्रतिष्ठा शिष्टागायत्र्यः आपोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—आपोहिसिन्धुद्वीपोवांबरीषआपं गायत्रं ह्यनुष्टुबन्तं पंचमी वर्धमाना सप्तमी प्रतिष्ठेति । गतः सूक्तविनियोगः । आग्निमारुते आपोहिष्ठेत्याद्यास्तिस्रः । सूत्रितंच—आपोहिष्ठेति तिस्रोवियतमपउपस्पृशन्निति ।

तत्र प्रथमा—

आपो॒हिष्ठाम॑यो॒भुव॒स्तान॑ऊ॒र्जे॑द॑धातन । म॒हेरणा॑य॒चक्ष॑से ॥ १ ॥

आप॑ः । हि । स्थ । म॒य॒ःऽभुव॑ः । ताः । न॒ः । ऊ॒र्जे॑ ।
द॒धा॒त॒न॒ । म॒हे । रणा॑य । चक्ष॑से ॥ १ ॥

हियस्मात् कारणात् आपःयायूयं मयोभुवःसुखस्य भावयित्र्यः स्थ भवथ तास्तादृश्योयूयं नोस्मान् ऊर्जे अन्नाय दधातन धत्त अन्नप्राप्तियोग्यानस्मान् कुरुत अन्नमस्मभ्यं दत्तेत्यर्थः । महे महते रणाय रमणीयाय चक्षसे दर्शनाय सम्यक् ज्ञानायच धत्त अस्मान् सम्यक्ज्ञानं प्रतियोग्यान् कुरुतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योव॑ःशि॒वत॑मो॒रस॒स्तस्य॑भाजयते॒हन॑ः । उ॒श॒तीरि॑वमा॒तर॑ः ॥ २ ॥

यः । व॒ः । शि॒वऽत॑मः । रस॑ः । तस्य॑ । भा॒ज॒य॒त॒ ।
इ॒ह । न॒ः । उ॒श॒तीःऽइ॑व । मा॒तर॑ः ॥ २ ॥

हेआपः वोयुष्माकं स्वभूतोयोरसः शिवतमः सुखतमः इहास्मिन् लोके तस्य तं रसं नोस्मान् भाजयत सेवयत उपयोजयतेत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—उशतीरिव उशत्यइव पुत्रसमृद्धिं कामयमाना मातरः स्तन्यं रसं यथा भाजयन्ति प्रापयन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तस्मा॒अर॑ङ्गमामवो॒यस्य॒क्षया॑य॒जिन्व॑थ । आपो॑ज॒नय॑थाचनः॥३॥

तस्मै॑ । अर॑म् । ग॒मा॒म॒ । व॒ः । यस्य॑ । क्षया॑य । जिन्व॑थ ।
आप॑ः । ज॒नय॑थ । च॒ । न॒ः ॥ ३ ॥

हेआपोयूयं यस्य पापस्य क्षयाय विनाशाय अस्मान् जिन्वथ प्रीणयथ तस्मै तादृशाय पापक्षयाय अरं क्षिप्रं वोयुष्मान् गमाम गमयाम वयं शिरसि प्रक्षिपामेत्यर्थः । यद्वा यस्यान्नस्य क्षयाय निवासार्थं यूयमोषधीर्जिन्वथ तर्पयथ तस्मै तदन्नमुद्दिश्य वयं अरं अलं पर्याप्तं यथा भवति तथा वोयुष्मान् गमाम गच्छाम । किंच हे आपः नोस्मान् जनयथ च पुत्रपौत्रादिजन्मने प्रयोजयतेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

शंनोदेवीरभिष्टयआपोभवन्तुपीतये । शंयोरभिस्रवन्तुनः ॥ ४ ॥

शम् । नः । देवीः । अभिष्टये । आपः । भवन्तु । पीतये ।
शम् । योः । अभि । स्रवन्तु । नः ॥ ४ ॥

नोस्माकं पापापनोदद्वारेण शं सुखं भवन्तु देवीर्देव्यः आपः अभिष्टये अस्मद्यज्ञाय भवन्तु यज्ञांगभावायच भवन्तुइत्यर्थः । पीतये पानायच भवन्तु । तथा शं उत्पन्नानां रोगाणां शमनं योः यावनं अनुत्पन्नानां पृथक्करणं च कुर्वन्तु । अपिच नोस्माकं अभि उपरि स्रवन्तु शुध्यर्थं सिंचन्तु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

ईशानावार्याणांक्षयन्तीश्चर्षणीनाम् । अपोयाचामिभेषजम् ॥५॥

ईशानाः । वार्याणाम् । क्षयन्तीः । चर्षणीनाम् ।
अपः । याचामि । भेषजम् ॥ ५ ॥

वार्याणां वारिप्रभवानां व्रीहियवादीनां यद्वा वरणीयानां धनानां ईशाना ईश्वराश्चर्षणीनां मनुष्याणां क्षयन्तीः निवासयित्रीः अपउदकानि भेषजं सुखनामैतत् पापापनोदनं सुखं याचामि अहं प्रार्थये ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

अप्सुमेसोमोअब्रवीदन्तर्विश्वानिभेषजा । अग्निंचविश्वशम्भुवम्॥६॥

अ॒प्ऽसु । मे॒ । सोमः॑ । अ॒ब्र॒वी॒त् । अ॒न्तः । विश्वा॑नि ।
भे॒ष॒जा । अ॒ग्निम् । च॒ । वि॒श्वऽश॑म्भुवम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

आपः॑पृणी॒तभे॒ष॒जंवरू॑थंत॒न्वे॒३॒॑मम॑ । ज्योक्च॒सूर्यं॑दृ॒शे ॥ ७ ॥

आपः॑ । पृ॒णी॒त । भे॒ष॒जम् । वरू॑थम् । त॒न्वे॑ । मम॑ ।
ज्योक् । च॒ । सूर्य॑म् । दृ॒शे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इ॒दमा॑पः॒प्रव॑हत॒यत्किञ्च॑दुरि॒तंमयि॑ ।
यद्वा॒हम॑भिदु॒द्रोह॒यद्वा॑शे॒पउ॒तानृ॑तम् ॥ ८ ॥

इ॒दम् । आ॒प॒ः । प्र । व॒ह॒त॒ । यत् । किम् । च॒ । दुः॒ऽइ॒तम् । मयि॑ ।
यत् । वा॒ । अ॒हम् । अ॒भि॒ऽदु॒द्रोह॑ । यत् । वा॒ ।
शे॒पे । उ॒त । अनृ॑तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आपो॑अ॒द्यान्व॑चारिषं॒रसे॑न॒सम॑गस्महि ।
पय॑स्वानग्न॒आग॑हि॒तमा॒संसृ॑ज॒वर्च॑सा ॥ ९ ॥ ५ ॥

आपः॑ । अ॒द्य । अनु॑ । अ॒चा॒रि॒ष॒म् । रसे॑न । सम् । अ॒ग॒स्म॒हि॒ ।
पय॑स्वान् । अ॒ग्ने॒ । आ । ग॒हि॒ । तम् । मा॒ । सम् । सृ॒ज॒ ।
वर्च॑सा ॥ ९ ॥ ५ ॥

अप्सुमे सोमोअब्रवीदित्यादिकाश्चतस्रऋचः प्रथमाष्टके द्वितीयाध्याये विनियोगपुरःसरं व्याख्याताः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

ओचिदितिचतुर्दशर्चं दशमं सूक्तं अत्रानुक्रम्यते—ओचित्षळूनावैवस्वतयोर्यमयम्योः संवादः षष्ठ्ययुग्भिर्यमीमिथुनार्थं यमंप्रोवाच स तां नवमीयुग्भिरनिच्छन् प्रत्याचष्टइति । ततः षष्ठ्यां प्रथमातृतीयाद्ययुक्षु विवस्वतः पुत्री यमी ऋषिः यमोदेवता । यस्यवाक्यं सऋषिः यातेनोच्यते सादेवतेति न्यायात् । तथा नवम्यां द्वितीयाचतुर्थीप्रभृतिषु युक्षु वैवस्वतोयमऋषिः यमी देवता । अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप्छन्दः गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओचि॒त्सखा॑यंस॒ख्याव॑वृत्यांति॒रःपु॒रूचि॑दर्ण॒वंज॑ग॒न्वान् ।
पि॒तुर्नपा॑त॒माद॑धीतवे॒धाअधि॒क्षमि॑प्रत॒रंदीध्या॑नः ॥ १ ॥

ओ इति॑ । चि॒त् । सखा॑यम् । स॒ख्या । व॒वृ॒त्या॒म् । ति॒रः ।
पु॒रु । चि॒त् । अ॒र्ण॒वम् । ज॒ग॒न्वान् । पि॒तुः । नपा॑तम् । आ ।
द॒धी॒त॒ । वे॒धाः । अधि॑ । क्षमि॑ । प्र॒ऽत॒रम् । दीध्या॑नः ॥ १ ॥

अत्रास्मिन्सूक्ते वैवस्वतयोर्यमयम्योः संवादउच्यते—अस्यामृचि यमं प्रति यमीप्रोवाच । तिरः अन्तर्हितं अप्रकाशमानं निर्जनप्रदेशमित्यर्थः पुरुचित् बह्वपि विस्तीर्णंच अर्णवं समुद्रैकदेशं अवान्तरद्वीपं जगन्वान् गतवती यमी चिदिति पूजार्थे पूजितमिष्टं श्रेष्ठमित्यर्थः सखायं गर्भवासादारभ्य सखिभूतं यमं सख्या सख्याय स्त्रीपुरुषसंपर्कजनितमित्रत्वाय ओववृत्यां आवर्तयामि आभिमुख्येन स्थित्वा लज्जां परित्यज्य त्वत्संभोगं करोमीत्यर्थः । धर्मस्य त्वरिता गतिरिति न्यायेन कामस्य त्वरितत्वात् । अपिच पितुः आवयोर्भविष्यतः पुत्रस्य पितृभूतस्य तवार्थाय अधिक्षमि अधि पृथिव्यां पृथिवीस्थानीये नभोदरेइत्यर्थः प्रतरं प्रकृष्टं सर्वगुणोपेतमित्यर्थः । नपातं गर्भलक्षणमपत्यं वेधा विधाता प्रजापतिः दीध्यानः आवयोरनुरूपस्य पुत्रस्य जननार्थं आवां ध्यायन् आदधीत प्रजापतिः । धातागर्भंदधातुतईत्युक्तत्वात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नते॒सखा॑स॒ख्यंव॑ष्ट्ये॒तत्सल॑क्ष्मा॒यद्विषु॑रूपा॒भवा॑ति ।
म॒हस्पु॒त्रासो॒असु॑रस्यवी॒रादि॒वोध॒र्तार॑उर्वि॒यापरि॑ख्यन् ॥ २ ॥

---

१ ऋ० सं० ८. ८. ४२. ।

न । ते॒ । सखा॑ । स॒ख्यम् । व॒ष्टि॒ । ए॒तत् । सऽल॑क्ष्मा । यत् ।
विषु॑ऽरूपा । भवा॑ति । म॒हः । पु॒त्रासः॑ । असु॑रस्य ।
वी॒राः । दि॒वः । ध॒र्तारः॑ । उ॒र्वि॒या । परि॑ । ख्य॒न् ॥ २ ॥

यमः आत्मानं परोक्षीकृत्य यमीं प्रत्युवाच । हेयमि ते तव सखा गर्भवासलक्षणेन सखिभूतोयमः एतदीदृशं त्वयोक्तं स्त्रीपुरुषलक्षणं सख्यं न वष्टि न कामयते । यद्यस्मात् कारणात् यमी सलक्ष्मा समानयोनित्वलक्षणा विषुरूपा भगिनीत्वाद्विषमरूपा भवाति भवति तस्मान्न वष्टीत्यर्थः । इदानीं तिरः पुरूचिदर्णवंजगन्वानित्यस्य प्रतिवचनमुच्यते । महोमहतः असुरस्य प्राणवतः प्रज्ञावत्तोवा प्रजापतेः पुत्रासः पुत्रभूताः वीराः । वीरोवीरयत्यमित्रान् वेतेर्वा स्याद्गतिकर्मणोवीरयतेर्वेतिनिरुक्तं । शत्रूणां विविधमीरयितारः धर्तारः धारयितारः दिवः द्युलोकस्य प्रदर्शनमेतत् द्युप्रभृतीनां लोकानामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

उ॒शन्ति॑घा॒ते॑अ॒मृता॑सए॒तदेक॑स्यचि॒त्त्य॒जसं॒मर्त्य॑स्य ।
निते॒मनो॒मन॑सिधाय्य॒स्मेजन्यु॒ःपति॑स्त॒न्व१॒॑मावि॑विश्याः ॥ ३ ॥

उ॒शन्ति॑ । घ॒ । ते । अ॒मृता॑सः । ए॒तत् । एक॑स्य । चि॒त् । त्य॒जस॑म् ।
मर्त्य॑स्य । नि । ते॒ । मनः॑ । मन॑सि । धा॒यि॒ । अ॒स्मे इति॑ । जन्युः॑ ।
पतिः॑ । त॒न्व॑म् । आ । वि॒वि॒श्या॒ः ॥ ३ ॥

पुनरपि यमी यमं प्रत्युवाच–घेति निपातोप्यर्थे हेयम ते प्रसिद्धाः अमृतासः प्रजापत्यादयोदेवाएतदीदृशं शास्त्रेणागम्यत्वेनोक्तं त्यजसं त्यज्यते परस्मैप्रदीयतइति त्यजसं दुहितृभगिन्यादिस्त्रीजातं उशन्ति कामयन्ते एकस्यचित् सर्वस्यजगतोमुख्यस्यापि प्रजापत्यादेः स्वदुहितृभगिन्यादिना संबन्धोस्तीति शेषः । अतः कारणात्ते तव मनश्चित्तं अस्मे अस्माकं ममेत्यर्थः । मनसि चित्ते निधायि निधीयतां अहं त्वां कामये त्वं मामपि कामयस्वेत्यर्थः । अपिच जन्युरिति लुप्तोपममेतत् जन्युरिव यथा जनयिता प्रजापतिः पतिर्भर्ता भूत्वा स्वदुहितुः शरीरं संभोगेनाविष्टवान् तथा त्वमपि मम पतिर्भूत्वा तन्वं मदीयं शरीरं आविविश्याः संभोगेनाविश योनौ प्रजननप्रक्षेपोपगूहचुंबनादिना मां संभुंक्ष्वेत्यर्थः ॥ ३ ॥

---

१ नि० १. ७. ।

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी—

नयत्पुराच॑कृ॒माकद्ध॑नूनमृ॒तावद॑न्तो॒अनृ॑तंरपेम ।
ग॒न्ध॒र्वो॑अ॒प्स्वप्या॑च॒योषा॒सानो॒नाभि॑ःपर॒मंजा॒मितन्नौ॑ ॥ ४ ॥

न । यत् । पुरा । च॒कृ॒म । कत् । ह॒ । नूनम् । ऋ॒ता । वद॑न्तः ।
अनृ॑तम् । र॒पे॒म॒ । ग॒न्ध॒र्वः॑ । अ॒प्ऽसु । अप्या॑ । च॒ । योषा॑ ।
सा । न॒ः । नाभि॑ः । प॒र॒मम् । जा॒मि । तत् । नौ॒ ॥ ४ ॥

यमः यमीं पुनर्ब्रूते—पुरा पूर्वं प्रजापतेः यदगम्यागमनं अपरिमितसामर्थ्योपेतत्वात् कृतं तथा वयं नचकृम नाकुर्म । वयं ऋता ऋतानि सत्यानि वदन्तोब्रुवन्तः अनृतमसत्यं कद्ध कदा खलु नूनं निश्चितं रपेम वदेम नकदाचिदपीत्यर्थः। अगम्यागमनं नकुर्मइति यावत्। अपिच अप्सु अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षे स्थितः गन्धर्वः गवां रश्मीनामुदकानांवा धारयिता आदित्यः अप्या अन्तरिक्षस्था सा प्रसिद्धा योषा आदित्यस्य भार्या सरण्यूश्च नौ आवयोर्नाभिरुत्पत्तिस्थानं मातापितरावित्यर्थः तत्तस्मात्कारणात् नौ आवयोः जामि बांधवं परमं उत्कृष्टं एवं सति आवयोरगम्यागमनरूपत्वात् कर्तुमयुक्तं तस्मादेतन्नकरोमीत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

गर्भे॒नुनौ॑जनि॒तादंप॑तीकर्दे॒वस्त्वष्टा॑सवि॒ताविश्व॒रू॑पः ।
नकि॑रस्य॒प्रमि॑नन्तिव्र॒तानि॒वेद॑नाव॒स्यपृ॑थि॒वीउ॒तद्यौः ॥ ५ ॥ ६ ॥

गर्भे॑ । नु । नौ॒ । ज॒नि॒ता । दम्प॑ती॒ इति॒ दम्ऽप॑ती । क॒ः । दे॒वः । त्वष्टा॑ ।
स॒वि॒ता । वि॒श्वऽरू॑पः । नकि॑ः । अ॒स्य॒ । प्र । मि॒न॒न्ति॒ । व्र॒तानि॑ ।
वेद॑ । नौ॒ । अ॒स्य । पृ॒थि॒वी । उ॒त । द्यौः ॥ ५ ॥ ६ ॥

त्वष्टा रूपाणां कर्ता सविता सर्वेषां शुभाशुभस्य प्रेरकः विश्वरूपः सर्वात्मकः देवो दानादिगुणयुक्तः जनिता जनयिता प्रजापतिः गर्भेनु गर्भावस्थायामेव नौ आवां दंपती कः कृतवान् एकोदरे सहवासित्वात् ।अस्य प्रजापतेः व्रतानि कर्माणि नकिः प्रमिनन्ति नकेचित् प्रहिंसन्ति नलोपयन्तीत्यर्थः। अतः कारणात् गर्भावस्थायामेवावयोः प्रजापतिकृते दंपतित्वे सति

Funding by IKS-MoE

संभोगं कुरु इत्यर्थः । अपिच नौ आवयोः अस्येदं मातुरुदरे सहवासजनितं दंपतित्वं पृथिवी भूमिः वेद जानाति उतापिच द्यौर्द्युलोकोपि जानाति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी–

कोअ॒स्यवे॑दप्र॒थ॒मस्याह्नः॒कईं॑ददर्श॒कइ॒हप्रवो॑चत् ।
बृ॒हन्मि॒त्रस्य॒वरु॑णस्य॒धाम॒कदु॑ब्रवआहनो॒वीच्या॒नॄन् ॥ ६ ॥

कः । अ॒स्य॒ । वे॒द॒ । प्र॒थ॒मस्य॑ । अह्नः॑ । कः । ई॒म् । द॒दर्श॑ । कः ।
इ॒ह । प्र । वो॒च॒त् । बृ॒हत् । मि॒त्रस्य॑ । वरु॑णस्य । धाम॑ । कत् ।
ऊँ॒ इति॑ । ब्र॒व॒ः । आ॒ह॒न॒ः । वीच्या॑ । नॄन् ॥ ६ ॥

प्रथमस्याह्नः संबन्धि अस्येदं अन्योन्यं संगमनं कोवेद जानाति । प्रथमेहनि यत् क्रियते तदनुमानमाश्रित्य नकश्चिदपि ज्ञातुं शक्नोतीत्यर्थः । इहास्मिन् प्रदेशे प्रत्यक्षतः कईमिदं संगमनं ददर्श पश्यति कः प्रवोचत् प्रख्यापयति नकोपीत्यर्थः । मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोः बृहत् महत् धाम स्थानं अहोरात्रं यदस्ति तत्र नॄन् मनुष्यान् वीच्या नरकेण हे आहनः आहन्तः मर्यादयाहिंसितः स्वकृतशुभाशुभकर्मापेक्षया मनुष्यादिप्राणिनां नरकपातेन स्वर्गप्रापणेन निग्रहानुग्रहयोः कर्तेरित्यर्थः एवंभूत हेयम त्वं कदुब्रवः किंवा ब्रवीषि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

य॒मस्य॑मा॒य॒म्यं१॒॑काम॒आग॑न्त्समा॒नेयोनौ॑सह॒शेय्या॑य ।
जा॒येव॒पत्ये॑त॒न्वं॑रिरिच्या॒ंविचि॑द्वृहे॒व॒रथ्ये॑वच॒क्रा ॥ ७ ॥

य॒मस्य॑ । मा॒ । य॒म्य॑म् । काम॑ः । आ । अ॒ग॒न् । स॒मा॒ने । योनौ॑ ।
स॒ह॒ऽशेय्या॑य । जा॒याऽइ॑व । पत्ये॑ । त॒न्व॑म् । रि॒रि॒च्या॒म् । वि ।
चि॒त् । वृ॒हे॒व॒ । रथ्या॑ऽइव । च॒क्रा ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

यमस्य तव कामोभिलाषः यम्यं यमीं मा मां प्रति आगन् आगच्छतु ममोपरि तव यमस्य संभोगेच्छा जायतामित्यर्थः। किमर्थं समाने योनौ एकस्मिन् स्थाने शय्याख्ये सह शेय्याय सहशयनार्थं तदनन्तरं पूर्णमनोरथासती जायेव पत्ये यथा भार्या पत्युरर्थाय परया प्रीत्या विश्वस्ता सती रतिकामा स्वशरीरं प्रकाशयति एवं तन्वं आत्मीयं शरीरं रिरिच्यां विविच्यां त्वदर्थं प्रकाशयेयमित्यर्थः। किंच चिदिति पूरणः विवृहेव वृहउद्यमे धर्मार्थकामान् विविधमुद्यच्छावः। तत्र दृष्टान्तः—रथ्येव चक्रा रथस्यावयवभूते चक्रे यथा रथं उद्यच्छतः तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नति॑ष्ठन्ति॒ननिमि॑षन्त्ये॒ते॑दे॒वानां॒स्पश॑इ॒हयेचर॑न्ति ।
अ॒न्येन॒मदा॑हनोयाहि॒तूयं॒तेन॒विवृ॑ह॒रथ्ये॑वच॒क्रा ॥ ८ ॥

न । ति॒ष्ठ॒न्ति॒ । न । नि॒मि॒ष॒न्ति॒ । ए॒ते । दे॒वाना॑म् । स्पश॑ः । इ॒ह ।
ये । चर॑न्ति । अ॒न्येन॑ । मत् । आ॒ह॒न॒ः । या॒हि॒ । तूय॑म् ।
तेन॑ । वि । वृ॒ह॒ । रथ्या॑ऽइव । च॒क्रा ॥ ८ ॥

यम्या प्रख्यातोयमः पुनराह—इहास्मिन् लोके देवानां संबन्धिनोये स्पशः अहोरात्रादयश्चाराश्चरन्ति सर्वेषां शुभाशुभलक्षणकर्मप्रत्यवेक्षणार्थं परिभ्रमन्ति एतेचाराः क्षणमात्रमपि चरणव्यापाररहिताः नतिष्ठन्ति ननिमिषन्ति मेषणंनकुर्वन्ति शुभमशुभंवा यः करोति तं निरीक्षन्ते चेत्यर्थः। हेआहनः ममापहंत्रि असह्यभाषणेन दुःखयित्रि त्वं मत् मत्तः अन्येन त्वत्सदृशेनसह तूयं क्षिप्रं याहि संगच्छ। गत्वाच तेन विवृह धर्मार्थकामानुद्यच्छ। तत्र दृष्टान्तः—रथ्येव चक्रा यथा रथावयवभूते चक्रे रथमुद्यच्छतः तद्वत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

रात्री॑भिरस्मा॒अह॑भिर्दशस्ये॒त्सूर्य॑स्य॒चक्षु॒र्मु॑हु॒रुन्मि॑मीयात् ।
दि॒वापृ॑थि॒व्यामि॑थु॒नासब॑न्धूय॒मीर्य॒मस्य॑बिभृया॒दजा॑मि ॥ ९ ॥

रात्री॑भिः । अ॒स्मै॒ । अह॑ऽभिः । द॒श॒स्ये॒त् । सूर्य॑स्य । चक्षुः॑ । मुहुः॑ ।
उत् । मि॒मी॒या॒त् । दि॒वा । पृ॒थि॒व्या । मि॒थु॒ना । सब॑न्धू॒ इति॒
सऽब॑न्धू । य॒मीः । य॒मस्य॑ । बि॒भृ॒या॒त् । अजा॑मि ॥ ९ ॥

रात्रीभिः रात्रिभिः अहभिः अहोरात्रयोः अस्मै यमाय कल्पितं भागं सर्वे यजमानाः दशस्येत् प्रयच्छन्तु सूर्यस्य संबन्धि चक्षुस्तेजः मुहुर्मुहुः अस्मै यमाय उन्मिमीयात् उदेतु दिवा पृथिव्या द्यावापृथिवीभ्यां सह मिथुना मिथुनौ सबन्धू समानबन्धू अहोरात्रे अस्मै यमाय एतत् ज्ञात्वा इयं यमीः यमस्य अजामि भ्रातरं बिभृयात् धारयतु यत्नेन परिगृह्णात्वित्यर्थः ॥९॥

अथ दशमी–

आघा॒ताग॑च्छा॒नुत्त॑रायु॒गानि॒यत्र॑जा॒मयः॑कृ॒णव॒न्नजा॑मि ।
उप॑बर्बृहिवृष॒भाय॑बा॒हुम॒न्यमि॑च्छस्वसुभगे॒पतिं॒मत् ॥ १० ॥ ७ ॥

आ । घ॒ । ता । ग॒च्छा॒न् । उत्ऽत॑रा । यु॒गानि॑ । यत्र॑ । जा॒मयः॑ ।
कृ॒णव॑न् । अजा॑मि । उप॑ । ब॒र्बृ॒हि॒ । वृ॒ष॒भाय॑ । बा॒हुम् । अ॒न्यम् ।
इ॒च्छ॒स्व॒ । सु॒ऽभ॒गे॒ । पति॑म् । मत् ॥ १० ॥ ७ ॥

यत्र येषु कालेषु जामयोभगिन्यः अजामि अभ्रातरं पतिं कृणवन् करिष्यन्ति ता तानि उत्तराणि युगानि कालविशेषाः आगच्छान् आगमिष्यन्ति । घेतिपूरणः । यस्मादेवं तस्मात् हे सुभगे त्वं इदानीं मत् मत्तः अन्यं पतिं भर्तारं इच्छस्व कामयस्व । तदनन्तरं वृषभाय तव योनौ रेतः सेक्रे पुरुषाय आत्मीयं बाहुं उपबर्बृहि शयनकाले उपबर्हणं कुरु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी–

किंभ्रा॒ता॑स॒द्यद॑ना॒थंभवा॑ति॒किमु॒स्वसा॒यंनिर्ऋ॑ति॒र्नि॒गच्छा॑त् ।
काम॑मूताब॒ह्वे॒३॒॑तद्र॑पामित॒न्वा॑मेत॒न्व॑१॒॑संपि॑पृग्धि ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

किम् । भ्राता । असत् । यत् । अनाथम् । भवाति । किम् । ऊँ इति ।
स्वसा । यत् । निःऽऋतिः । निऽगच्छात् । कामऽमूता । बहु ।
एतत् । रपामि । तन्वा । मे । तन्वम् । सम् । पिपृग्धि ॥ ११ ॥

यमी यमेन प्रत्याख्याता पुनराह—यत् यस्मिन् भ्रातरि सति स्वस्रादिकं अनाथं नाथरहितं भवाति भवति सभ्राता किमसत् किं भवति नभवतीत्यर्थः। किंच यत् यस्यां भगिन्यां सत्यां भ्रातरं निर्ऋतिर्दुःखं निगच्छात् नियमेन गच्छति प्राप्नोति सा स्वसा किमु किंवा भवति भ्रातृभगिन्योश्च परस्परं प्रीतिर्येन केनचित् उपायेनावश्यं कार्येत्यभिप्रायः। साहं कामभूता कामेन मूर्छिता सती बहु नानाप्रकारं एतदीदृशमुक्तं वक्ष्यमाणं च रपामि प्रलपामि एतत् ज्ञात्वा मे मम तन्वा शरीरेण तन्वंच शरीरं संपिपृग्धि संपर्चय संभोगेन संश्लेषयं मां सम्यक् भुंक्ष्वेत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

नवाउतेतन्वातन्वं१संपपृच्यांपापमाहुर्यःस्वसारंनिगच्छात्।
अन्येनमत्प्रमुदःकल्पयस्वनतेभ्रातासुभगेवष्ट्येतत् ॥ १२ ॥

न । वै । ऊँ इति । ते । तन्वा । तन्वम् । सम् । पपृच्याम् । पापम् ।
आहुः । यः । स्वसारम् । निऽगच्छात् । अन्येन । मत् । प्रऽमुदः ।
कल्पयस्व । न । ते । भ्राता । सुऽभगे । वष्टि । एतत् ॥ १२ ॥

यमः यमीं प्रत्युक्तवान् हेयमि ते तव तन्वा शरीरेण तन्वमात्मीयं शरीरं नवै संपपृच्यां नैव संपर्चयामि नैवाहं त्वां संभोक्तुमिच्छामीत्यर्थः। योभ्राता स्वसारं भगिनीं निगच्छात् नियमेनोपगच्छति संभुंक्तइत्यर्थः तं पापं पापकारिणं आहुः शिष्टावदन्ति एतत् ज्ञात्वा हेसुभगे सुष्ठु भजनीये हे यमि त्वं मत् मत्तः अन्येन त्वद्योग्येन पुरुषेण सह प्रमुदः संभोगलक्षणान् प्रहर्षान् कल्पयस्व समर्थय। ते तव भ्राता यमः एतदीदृशं त्वया सह मैथुनं कर्तुं नवष्टि नकामयते नेच्छति ॥ १२ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ त्रयोदशी–

ब॒तोब॑तासियम॒नैवते॒मनो॒हृद॑यंचाविदाम ।
अ॒न्याकिल॒त्वांक॒क्ष्ये॑वयु॒क्तंपरि॑ष्वजाते॒लिबु॑जेववृ॒क्षम् ॥ १३ ॥

ब॒तः । ब॒त॒ । अ॒सि॒ । य॒म॒ । न । ए॒व । ते॒ । मनः॑ । हृद॑यम् । च॒ ।
अ॒वि॒दा॒म॒ । अ॒न्या । किल॑ । त्वाम् । क॒क्ष्या॑ऽइव । यु॒क्तम् ।
परि॑ । स्व॒जा॒ते॒ । लिबु॑जाऽइव । वृ॒क्षम् ॥ १३ ॥

यमी प्रत्युवाच–हेयम त्वं बतोदुर्बलोसि । बतेति निपातःखेदानुकंपयोः । अनुकंप्यश्चासि ते त्वदीयं मनः मनोगतं संकल्पं हृदयंच बुद्धिगतमध्यवसायंच नैवाविदाम वयं नजानीम एवं मत्तोन्या काचित् स्त्री त्वां परिष्वजातेकिल । तत्र दृष्टान्तद्वयमुच्यते–कक्ष्येवयुक्तं यथाकक्ष्या-रज्जुः युक्तं आत्मना संबद्धं अश्वं परिष्वजते तद्वत् लिबुजेव वृक्षं यथा लिबुजा व्रततिः गाढं वृक्षं परिष्वजाते तद्वच्च अन्यस्यां स्त्रियां आसक्तस्त्वं मां परिष्वक्तुं नेच्छसीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

अ॒न्यमू॒षुत्वंय॑म्य॒न्यउ॒त्वांपरि॑ष्वजाते॒लिबु॑जेववृ॒क्षम् ।
तस्य॑वा॒त्वंमन॑इ॒च्छासवा॒तवाधा॑कृणुष्वसं॒विद॑ंसुभ॑द्राम् ॥ १४ ॥८॥

अ॒न्यम् । ऊँ॒ इति॑ । सु । त्वम् । य॒मि॒ । अ॒न्यः । ऊँ॒ इति॑ । त्वाम् । परि॑ ।
स्व॒जा॒ते॒ । लिबु॑जाऽइव । वृ॒क्षम् । तस्य॑ । वा॒ । त्वम् । मनः॑ । इ॒च्छ॑ ।
सः । वा॒ । तव॑ । अध॑ । कृ॒णु॒ष्व॒ । स॒म्ऽवि॑दम् । सु॒ऽभ॑द्राम् ॥ १४ ॥८॥

यमः पुनरप्याह–हेयमि त्वं अन्यमु अन्यं पुरुषमेव सु सुष्ठु परिष्वज अन्यउ अन्योपि पुरुषः त्वां परिष्वजाते । तत्र दृष्टान्तः–लिबुजेव वृक्षं यथा वल्ली गाढं वृक्षं परिष्वजते तद्वत् । तथासति वाशब्दः समुच्चये । त्वं तस्यच पुरुषस्य मनः इच्छ कामय । तस्य त्वं वशवर्तिनी भवेत्यर्थः । सच पुरुषः तव मनइच्छतु । अध अथ परस्परवशवर्तित्वानन्तरं त्वं तेनसह सुभद्रां सुकल्याणीं संविदं परस्परसंभोगसुखसंविर्त्तिं कृणुष्व कुरुष्व ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

वृषेतिनवर्चमेकादशं सूक्तं आंगिरसहविर्धानस्यार्षं आग्नेयं सप्तम्याद्यास्तिस्रः त्रिष्टुभः शिष्टाजगत्यः तथाचानुक्रान्तं—वृषानवांगिरसहविर्धानआग्नेयंतु त्रिष्टुबन्तमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वृषावृष्णेदुदुहेदोहसादिवःपयांसियह्वोअदितेरदाभ्यः ।
विश्वंसवेदवरुणोयथाधियासयज्ञियोयजतुयज्ञियाँऋतून् ॥ १ ॥

वृषा । वृष्णे । दुदुहे । दोहसा । दिवः । पयांसि । यह्वः । अदितेः ।
अदाभ्यः । विश्वम् । सः । वेद । वरुणः । यथा । धिया ।
सः । यज्ञियः । यजतु । यज्ञियान् । ऋतून् ॥ १ ॥

वृषा आहुतिद्वारेण वृष्टेः वर्षिता यह्वो महान् अदाभ्यः केनाप्यहिंस्योग्निः अदितेरक्षीणयागक्रियस्य वृष्णेः यज्ञद्वारेण स्तुतीनां हविषां वा वर्षितुर्यजमानस्यार्थाय दोहसा दोहनेन महता प्रक्षारणेन दिवः सकाशात् पयांसि वृष्टिलक्षणान्युदकानि दुदुहे दोग्धि प्रक्षारयति । किंच यथा वरुणआदित्यः धिया आत्मानुरूपया प्रज्ञया विश्वं सर्वं वेद जानाति तथासोयमग्निर्जानातीत्यर्थः । यज्ञियोयज्ञार्हः सोग्निः यज्ञियान् यज्ञार्हान् ऋतून् यजतु पूजयतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

रपद्गन्धर्वीरप्याचयोषणानदस्यनादेपरिपातुमेमनः ।
इष्टस्यमध्येअदितिर्निधातुनोभ्रातानोज्येष्ठःप्रथमोविवोचति॥२॥

रपत् । गन्धर्वीः । अप्या । च । योषणा । नदस्य । नादे । परि ।
पातु । मे । मनः । इष्टस्य । मध्ये । अदितिः । नि । धातु । नः ।
भ्राता । नः । ज्येष्ठः । प्रथमः । वि । वोचति ॥ २ ॥

रपत् रपितवती अग्निगुणानुक्तवती गंधर्वी गंधर्वस्य स्त्री अप्या अद्भिः संस्कृतयोषणा आहुतिलक्षणा स्त्री च अग्निं तर्पितवतीति शेषः । नदस्य स्तोतृनामैतत् स्तोतुर्मे मम स्वभूतं मनः नादे स्तुतिलक्षणे शब्दे परिपातु अग्निः सम्यग्रक्षतु अहं समाहितमनाभूत्वा सम्यक् स्तुतिं करोमीत्यर्थः । किंच अदितिरखंडनीयोग्निः नोस्मान् इष्टस्य यागस्य मध्ये निधातु निदधातु नितरां

स्थापयतु । प्रथमः सर्वेषां यजमानानां मुख्यः नोस्माकं ज्येष्ठोभ्राता विवोचति विशेषेण ब्रवीति स्तौतीत्यर्थः । नाहमेव केवलोयजनशीलः किन्तु सर्वएवास्मत्कुलीनोदेवयागप्रियइत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

सोचि॒न्नुभ॒द्राक्षु॒मती॒यश॑स्वत्यु॒षाउ॑वास॒मन॑वे॒स्व॑र्वती ।
यदी॑मु॒शन्त॑मु॒श॒ताम॑नु॒क्रतु॑म॒ग्निंहोता॑रंवि॒दथा॑य॒जीज॑नन् ॥ ३ ॥

सो इति॑ । चि॒त् । नु । भ॒द्रा । क्षु॒ऽमती॑ । यश॑स्वती । उ॒षाः । उ॒वा॒स॒ ।
मन॑वे । स्व॑ःऽवती । यत् । ई॒म् । उ॒शन्त॑म् । उ॒श॒ताम् । अनु॑ ।
क्रतु॑म् । अ॒ग्निम् । होता॑रम् । वि॒दथा॑य । जीज॑नन् ॥ ३ ॥

भद्रा भजनीया क्षुमती शब्दवती यशस्वती अन्नवती कीर्तिमती वा सोचित् सैव प्रसिद्धा उषाः मनवे मनुष्याय यजमानाय स्वर्वती आदित्यवती सती नु क्षिप्रं उवास उषितवती उदितवतीत्यर्थः । कदोदितवती उच्यते—यद्यदा उशन्तं स्तुतिं हविश्च कामयमानं उशतां यष्टुं कामयमानानां संबन्धिनं होतारं देवानामाह्वातारं होमनिष्पादकं वा ईमेनमग्निं अनुक्रतुं स्तुतिकर्मणः पश्चात् विदथाय यजनीयाय यज्ञार्थं जीजनन् ऋत्विग्यजमानाः जनयन्तीत्यर्थः । तदोदितवतीतिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अध॒त्यंद्र॒प्सं॑वि॒भ्वं॑विचक्ष॒णं॑विराभ॑रदि॒षि॒तःश्ये॒नोअ॑ध्व॒रे ।
यदी॒विशो॑वृ॒णते॑द॒स्ममार्या॑अ॒ग्निंहोता॑र॒मध॒धीर॑जायत ॥ ४ ॥

अध॑ । त्यम् । द्र॒प्सम् । वि॒ऽभ्व॑म् । वि॒ऽच॒क्ष॒णम् । विः । आ ।
अ॒भ॒र॒त् । इ॒षि॒तः । श्ये॒नः । अ॒ध्व॒रे । यदि॑ । विशः॑ । वृ॒णते॑ ।
द॒स्मम् । आर्याः॑ । अ॒ग्निम् । होता॑रम् । अध॑ । धीः । अ॒जा॒य॒त ॥४॥

अध अथानंतरं श्येनः श्येनाख्यः विः पक्षी अध्वरेयागे इषितः अग्निप्रेषितः विभ्वं महान्तं विचक्षणं सर्वस्य विशेषेण द्रष्टारं त्यं तं प्रसिद्धं द्रप्सं नात्यल्पं नातिबहुलं सोमं आभरत् आहतवान्। अपिच यदि यदा आर्या अभिगमनीयं तं व्रजन्तोविशोयजमानामनुष्यादस्मं दर्श-

Funding by IKS-MoE

नीयं शत्रूणामुपक्षपयितारं वा होतारं अग्निं वृणते प्रार्थयन्ते । अध अथ तदाधीः यागादिक्रिया अजायत यज्वभिः प्रतायतइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सदा॑सिर॒ण्वोयव॑सेव॒पुष्य॑ते॒होत्रा॑भिरग्ने॒मनु॑षःस्वध्व॒रः ।
विप्र॑स्यवा॒यच्छ॑शमा॒नउ॒क्थ्यं॑१॒वाजं॑सस॒वाँ॑उप॒यासि॒भूरि॑भिः ॥५॥९॥

सदा॑ । अ॒सि॒ । र॒ण्वः । यव॑साऽइव । पुष्य॑ते । होत्रा॑भिः । अ॒ग्ने॒ ।
मनु॑षः । सु॒ऽअ॒ध्व॒रः । विप्र॑स्य । वा॒ । यत् । श॒श॒मा॒नः । उ॒क्थ्य॑म् ।
वाज॑म् । स॒स॒ऽवान् । उ॒प॒ऽयासि॑ । भूरि॑ऽभिः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं सदा सततं रण्वोसि रमणीयोभवसि । तत्र दृष्टान्तः—युवसे वपुष्यते यथा यवसानि तृणानि स्वपुष्टिं कुर्वते हस्त्यश्वगोमहिषादिचतुष्पदाय सर्वदा रमणीयानि भवन्ति तद्वत् । अपिच हे अग्ने मनुषोमनुष्यस्य स्वभूतैः होत्राभिः होत्रेति यज्ञनामैतत् यज्ञैः स्वध्वरः शोभनयज्ञोभवेति शेषः विप्रस्य वा स्तोतुर्वा यत् यस्य यजमानस्य वा स्वभूतं उक्थ्यं स्तोत्रं शशमानः प्रशंसन् वाजं हविर्लक्षणमन्नं ससवान् संभजमानश्च भूरिभिर्बहुभिर्देवैः सह उपयासि उपगच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

उदी॑रयपि॒तरा॑जा॒रआभग॒मिय॑क्षतिहर्य॒तोहृ॒त्तइ॑ष्यति ।
विव॑क्ति॒वह्निः॑स्वप॒स्यते॑म॒खस्त॑वि॒ष्यते॒असु॑रो॒वेप॑तेम॒ती ॥ ६ ॥

उत् । ई॒र॒य॒ । पि॒तरा॑ । जा॒रः । आ । भग॑म् । इय॑क्षति ।
ह॒र्य॒तः । हृ॒त्तः । इ॒ष्य॒ति॒ । विव॑क्ति । वह्निः॑ । सु॒ऽअ॒प॒स्यते॑ ।
म॒खः । त॒वि॒ष्यते॑ । असु॑रः । वेप॑ते । म॒ती ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वदीयं ज्योतिः पितरा पितरौ सर्वप्राणिनां मातापितृभूते द्यावापृथिव्यौ प्रति उदीरय उद्गमय । तत्र दृष्टान्तः—आकारउपमार्थे रात्रेर्नक्षत्रादिदीप्तीनां च जरयितृत्वाज्जारआ-

Funding by IKS-MoE

दित्यः सयथा द्यावापृथिव्यौ प्रति भगं भजनीयं स्वयं ज्योतिः उद्गमयति तद्वत् हर्यतः यागं कामयमानान् प्रति इयक्षति यजमानोयष्टुमिच्छति हृत्तः हृदयेनेव इष्यति इषिरयं गत्यर्थः शुद्धोप्युपसर्गपूर्वोद्रष्टव्यः अधीष्यति देवान् यष्टुमधिगच्छति विवक्ति विवक्षति शस्त्रलक्षणाः स्तुतीर्वक्तुमिच्छति च वह्निर्वोढा स्तुतीनां देवान् प्रति प्रापयिता होता च स्वपस्यते शोभनमात्मीयं कर्म कर्तुमिच्छति। मखः यज्ञनामैतत् अत्र तत् प्रयोक्ताध्वर्युरुच्यते सच तविष्यते तविषिर्वृध्यर्थः सचात्रान्तर्णीतसनर्थश्चद्रष्टव्यः तुतुविषति स्तोतृलक्षणाः स्तुतीः वर्धयितुमिच्छतीत्यर्थः। असुरः प्राणवान् प्रज्ञावान्वा ब्रह्मेति शेषः मती मत्या बुध्या वेपते कर्मवैगुण्यात् बिभ्यत् कंपते। हे अग्ने यतोयजमानः सर्वर्त्विजश्च स्वकर्मकर्तुं त्वामागच्छन्ति अतस्त्वं शीघ्रमुद्गमयेत्यर्थः॥ ६॥

अथ सप्तमी--

यस्ते॑अग्नेसुम॒तिंमर्तो॒अक्ष॒त्सह॑सःसूनो॒अति॒सप्रशृ॑ण्वे।
इष॒न्दधा॑नो॒वह॑मानो॒अश्वै॒रासद्यु॒माँअम॑वान्भूषति॒द्यून्॥ ७॥

यः। ते॒। अ॒ग्ने॒। सु॒ऽम॒तिम्। मर्तः॑। अक्ष॑त्। सह॑सः। सू॒नो॒
इति॑। अति॑। सः। प्र। शृ॒ण्वे॒। इष॑म्। दधा॑नः। वह॑मानः। अश्वैः॑।
आ। सः। द्यु॒ऽमान्। अम॑ऽवान्। भू॒षति॒। द्यून्॥ ७॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने ते त्वदीयां सुमतिं शोभनामनुग्राहिकां बुद्धिं मर्तोमनुष्योयजमानः अक्षत् अश्नुते अनुग्रहशीलं त्वां स्तुतिभिर्हविर्भिश्च परिचरतीत्यर्थः। सयजमानः अतिसप्रशृण्वे सर्वान् लोकानतीत्यप्रकर्षेण श्रूयते प्रख्यातोभवतीत्यर्थः। कीदृशः इषमन्नं दधानः अर्थिभ्यः प्रयच्छन् अश्वैर्वहमानः। किंच सएव द्युमान् दीप्तिमान् शरीरपतनानन्तरं द्युस्थानवान्वा अमृवान् बलवान् आद्यून् द्युरित्यहर्नाम कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगइत्येषा द्वितीया आदित्यकर्तृकाण्यहानि आचन्द्रार्कमित्यर्थः भूषति भवति॥ ७॥

महाव्रते संस्थिते मरुत्वतीये यदग्नएषेत्यनया चतुर्गृहीतमाज्यं जुहुयात्। तथैवपञ्चमारण्यके सूत्रितं—यदग्नएषासमितिर्भवातीति।

अथाष्टमी–

य॑द॑ग्नए॒षासमि॑ति॒र्भवा॑तिदे॒वीदे॒वेषु॑यज॒ताय॑जत्र ।
रत्ना॑च॒यद्वि॒भजा॑सिस्वधावो॒भा॒गंनो॒अत्र॒वसु॑मन्तंवीतात् ॥ ८ ॥

यत् । अ॒ग्ने । ए॒षा । सम्ऽइ॑तिः । भवा॑ति । दे॒वी । दे॒वेषु॑ ।
य॒ज॒ता । य॒ज॒त्र । रत्ना॑ । च॒ । यत् । वि॒ऽभजा॑सि । स्व॒धा॒ऽव॒ः ।
भा॒गम् । न॒ः । अत्र॑ । वसु॑ऽमन्तम् । वी॒ता॒त् ॥ ८ ॥

हे यजत्र यष्टव्याग्ने यद्यदा एषा समितिः अस्मत्कर्तृका स्तुतिः संहतिश्च यजता यजतेषु यष्टव्येषु देवेषु मध्ये देवी द्योतमाना भवाति यष्टव्यादेवाः अस्माभिः स्तूयन्ते इज्यन्ते चेत्यर्थः।हे स्वधावः हविर्लक्षणान्नवन्नग्ने त्वं यद्यदा रत्ना च रत्नानि रमणीयानि धनानि स्तोतृभ्योयष्टृभ्यश्च विभजासि विभजसि अत्र तदानीं तथा नोस्मान् प्रति वसुमन्तं धनवन्तं नानाधनावयवभूतं भागमंशं वीताव् वी गत्यादिषु तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्यामिति हेः स्थाने तातङ्अन्तर्णीतण्यर्थश्चात्र द्रष्टव्यः वयय आगमय अस्मभ्यं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

श्रु॒धीनो॑अ॒ग्ने॒सद॑नेस॒धस्थे॑यु॒क्ष्वार॑थम॒मृत॑स्यद्र॒वि॒त्नुम् ।
आनो॑वह॒रोद॑सीदे॒वपु॑त्रे॒माकि॑र्दे॒वाना॒मप॑भूरि॒हस्या॑ः ॥ ९ ॥ १० ॥

श्रु॒धि । न॒ः । अ॒ग्ने । सद॑ने । स॒धऽस्थे॑ । यु॒क्ष्व । रथ॑म् ।
अ॒मृत॑स्य । द्र॒वि॒त्नुम् । आ । न॒ः । व॒ह॒ । रोद॑सी॒ इति॑ । दे॒वपु॑त्रे॒ इति॑
दे॒वऽपु॑त्रे । माकि॑ः । दे॒वाना॑म् । अप॑ । भू॒ः । इ॒ह । स्या॒ः ॥ ९ ॥ १० ॥

हे अग्ने सधस्थे सहस्थाने सर्वदेवतासाधारणे सदने यज्ञगृहे स्थितः सन्न नोस्मदीयं वचनं श्रुधि शृणु । किंतद्वचनं उच्यते अमृतस्यदेवपानस्य मधुनः द्रवित्नुं द्रावकं रथमात्मीयं युक्ष्व आह्वानार्थं देवान्प्रति गमनाय अश्वैः संयुक्ष्व। संयुक्तेन रथेन गत्वा नोस्माकं यज्ञं प्रति देवपुत्रे देवस्य प्रजापतेर्दुहितरौ यद्वा देवाः पुत्राययोस्ते रोदसी द्यावापृथिव्यौ आवह प्रापय

देवानां मध्ये कश्चिद्देवः अपभूः अपभविता अस्मद्यज्ञमपगन्ता माकिः स्यात् त्वं च इहास्मिन्यज्ञे स्याः सन्निहितोभव ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

द्यावेति नवर्चं द्वादशं सूक्तं आंगेर्हविर्धानस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं । द्यावेत्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

द्यावा॑ह॒क्षामा॑प्रथ॒मेऋ॒तेना॑भिश्रा॒वेभ॑वतःसत्य॒वाचा॑ ।
दे॒वोयन्मर्ता॑न्य॒जथा॑यकृ॒ण्वन्त्सीद॒द्धोता॑प्र॒त्यङ्स्वमसुं॑यन् ॥ १ ॥

द्यावा॑ । ह॒ । क्षामा॑ । प्र॒थ॒मे इति॑ । ऋ॒तेन॑ । अ॒भि॒श्रा॒वे । भ॒व॒तः ।
स॒त्य॒ऽवाचा॑ । दे॒वः । यत् । मर्ता॑न् । य॒जथा॑य । कृ॒ण्वन् ।
सीद॑त् । होता॑ । प्र॒त्यङ् । स्वम् । असु॑म् । यन् ॥ १ ॥

सत्यवाचा सत्यवाचौ सत्यवादिन्यौ प्रधानभूते द्यावाक्षामा द्युक्षामे द्यावापृथिव्यौ ऋतेन सत्यभूतेन देवयजनेन सह अभिश्रावे आभिमुख्येन श्रूयते इत्यभिश्रावआह्वानं तस्मिन्नस्मद्यज्ञनिमित्ते अग्नेः संबन्धिनि आह्वाने भवतः लोडर्थे लट् भदतां यद्यदा देवोद्योतमानोग्निः यजथाय यज्ञाय मर्तान् मनुष्यान् कृण्वन् प्रेरयन् प्रत्यङ् आह्वानार्थं देवानां प्रत्यंचितास्वमसुं आत्मीयं ज्वालालक्षणं प्राणं यन् प्राप्नुवन् होता देवानामाह्वाता सीदत् वेद्यां निषीदति तदास्मद्यागकाले द्यावापृथिवी प्रमुखोग्निराह्वयत्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

दे॒वोदे॒वान्प॑रि॒भूर्ऋ॒तेन॒वहा॑नोह॒व्यंप्र॑थ॒मश्चि॑कि॒त्वान् ।
धू॒मके॑तुःस॒मिधा॒भाऋ॑जीकोम॒न्द्रोहोता॒नित्यो॑वा॒चायजी॑यान् ॥ २ ॥

दे॒वः । दे॒वान् । प॒रि॒ऽभूः । ऋ॒तेन॑ । वह॑ । नः॒ । ह॒व्यम् ।
प्र॒थ॒मः । चि॒कि॒त्वान् । धू॒मऽके॑तुः । स॒म्ऽइधा॑ । भाःऽऋ॑जीकः ।
म॒न्द्रः । होता॑ । नित्यः॑ । वा॒चा । यजी॑यान् ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

देवोद्योतमानोग्निस्त्वं देवानिन्द्रादीन् परिभूः आह्वानहविर्नयनद्वारेण परिभूः परिगृह्णन् ऋतेन यज्ञेन सह नोस्माकं हव्यं हविः वह प्रापय। कीदृशस्त्वं प्रथमोदेवानां मुख्यः चिकित्वान् सर्वं जानन् धूमकेतुः धूमस्य कर्ता वा धूमध्वजोवा धूमप्रज्ञानोवा समिधा समिंधनेन संदीपनेन भाऋजीकः ऋजुदीप्तिरूर्ध्वंज्वलनइत्यर्थः मन्द्रः स्तुत्यः होता आह्वाता नित्योध्रुवः वाचा यजीयान् अतिशयेन यष्टा च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स्वावृ॑ग्दे॒वस्या॒मृतं॒यदी॒गोरतो॑जा॒तासो॑धारयन्तउ॒र्वी॑ ।
विश्वे॑दे॒वाअनु॒तत्ते॒यजु॑र्गु॑र्दु॒हेयदेनी॑दि॒व्यं॑घृ॒तं॑वाः ॥ ३ ॥

स्वावृ॑क् । दे॒वस्य॑ । अ॒मृत॑म् । यदि॑ । गोः । अतः॑ । जा॒तासः॑ ।
धा॒र॒य॒न्ते॒ । उ॒र्वी इति॑ । विश्वे॑ । दे॒वाः । अनु॑ । तत् । ते॒ । यजुः॑ ।
गु॒ः । दु॒हे । यत् । एनी॑ । दि॒व्यम् । घृ॒तम् । वारिति॒वाः ॥ ३ ॥

देवस्याग्नेः स्वावृक् स्वार्जनं अमृतमुदकं स्वतेजसः सकाशाद्यदि यदा उत्पद्यते तदा अतोस्माद् गोरुदकाज्जातासउत्पन्नाओषधयः उर्वी द्यावापृथिव्यौ धारयन्ते विश्वेदेवाः सर्वे स्तोतारः ते तव संबन्धि तद्यजुः उदकस्य तद्दानं अनुगुः अनुगायन्ति एनी श्वेता दीप्तिः दिव्यं दिविभवं घृतं क्षरत् यद्वा वृष्टिलक्षणं यदुदकं दुहे दोग्धि ॥३॥

अथ चतुर्थी—

अर्चा॑मिवां॒वर्धी॑या॒पो॑घृतस्नू॒द्यावा॑भूमीशृणु॒तं॑रो॑दसीमे ।
अहा॒यद्द्यावोसु॑नीति॒मय॒न्मध्वा॑नो॒अत्र॑पि॒तरा॑शिशीताम् ॥ ४ ॥

अर्चा॑मि । वा॒म् । वर्धी॑य । अपः॑ । घृ॒त॒स्नू इति॑ घृ॒त॒ऽस्नू ।
द्यावा॑भूमी॒ इति॑ । शृ॒णु॒तम् । रो॒द॒सी॒ इति॑ । मे॒ । अहा॑ । यत् ।
द्याव॑ः । असु॑ऽनीतिम् । अय॑न् । मध्वा॑ । नः॒ । अत्र॑ ।
पि॒तरा॑ । शि॒शी॒ता॒म् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

हे अग्ने त्वं अपः मदीयं यज्ञरूपं कर्म वर्धाय प्रोत्सर्पिते सति हे घृतस्नू वृष्ट्युदकस्य प्रसवित्र्यौ हे द्यावाभूमी द्यावापृथिव्यौ वां युवां अर्चामि ऋचस्तुतौ स्तौमि । हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ युवां मे मदीयं स्तोत्रं शृणुतं यद्यस्मिन् अहा अहःशब्दः सामर्थ्यादहोरात्रसाध्यं कर्मोच्यते सुपांसुलुगिति सप्तम्येकवचनस्याजादेशः अहनि अहोरात्रस्य साध्यकर्मणि द्यावः स्तोतारः असुनीतिं असुः प्रज्ञा तया नीयतेइत्यसुनीतिः स्तुतिः तां अयन् गच्छन्ति अत्रास्मिन् कर्मणि पितरा सर्वस्य मातापितृभूते द्यावापृथिव्यौ नोस्मान् मध्वा वृष्ट्युदकेन शिशीतां स्नानपानादिना संस्कुरुतां ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

किंस्वि॑न्नो॒राजा॑जगृहे॒कद॒स्याति॑व्र॒तंच॑कृमा॒कोविवे॑द ।
मि॒त्रश्चि॒द्धिष्मा॑जुहुरा॒णोदे॒वाञ्छ्लोको॒नया॒ताम॒पिवाजो॒अस्ति॑॥५॥११॥

किम् । स्वि॒त् । नः॒ । राजा॑ । ज॒गृ॒हे॒ । कत् । अ॒स्य॒ । अति॑ ।
व्र॒तम् । च॒कृ॒म॒ । कः । वि । वे॒द॒ । मि॒त्रः । चि॒त् । हि । स्म॒ ।
जु॒हु॒रा॒णः । दे॒वान् । श्लोकः॑ । न । या॒ताम् । अपि॑ ।
वाजः॑ । अस्ति॑ ॥ ५ ॥ ११ ॥

किंस्विच्छब्दोवितर्कार्थे किंवा राजा दीप्यमानोग्निः नोस्माकं स्वभूतानि हवींषि स्तुतीश्च जगृहे परिगृह्णीयात् कत् किंवाअस्याग्नेः अतिव्रतं अतिपूजितं व्रतं परिचरणाख्यं कर्म चकृम वयं क्रियास्म कर्मवैगुण्यात् भीतस्य पूर्वार्धे एतद्वचनमुक्तं उत्तरार्धे इदानीं तन्निराक्रियते। हिस्मेतीमौ पूरणौ चिदित्युपमार्थे जुहुराणः स्निग्धमाहूयमानः मित्रः स्निग्धोयथा आगच्छेत तथा नेति संप्रत्यर्थे श्लोकः अस्मदीया स्तुतिलक्षणा वाक्देवानिन्द्रादीन् यातां गच्छतु। अपि वाजः हविराख्यं चान्नं यदस्ति तदपि देवान् प्रति गच्छतु देवाः स्तुतिं हविश्च प्रतिगृह्णंत्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी—

दु॒र्मन्त्वत्रा॒मृत॑स्य॒नाम॒सल॑क्ष्मा॒यद्विषु॑रूपा॒भवा॑ति ।
य॒मस्य॒योम॒नव॑तेसु॒मन्त्वग्ने॒तमृ॑ष्वपा॒ह्यप्र॑युच्छन् ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

दु॒ःऽमन्तु॑ । अत्र॑ । अ॒मृत॑स्य । नाम॑ । सऽल॑क्ष्मा । यत् । विषु॑ऽरूपा ।
भवा॑ति । य॒मस्य॑ । यः । म॒नव॑ते । सु॒ऽमन्तु॑ । अग्ने॑ । तम् ।
ऋ॒ष्व॒ । पा॒हि॒ । अप्र॑ऽयुच्छन् ॥ ६ ॥

यत्र यस्य अमृतस्य मरणधर्मरहितस्य सूर्यस्य अस्य मरणधर्मराहित्यंतु—सूर्येविषमासजामीत्यमृस्याचि प्रसिद्धं । तादृशस्य संबन्धिनाम नामकमुदकं अत्र अस्यां पृथिव्यां विषुरूपा नानारूपं भवाति भवति।उदकस्य नानारूपत्वं—याआपोदिव्याइतिमंत्रे स्फुटमुक्तं।कीदृशं तत्र दुर्मन्तु निरपराधं प्रह्वस्वभावत्वात् ।पुनः कीदृशं सलक्ष्मा मधुररसलक्षणोपेतं । किंच यः सूर्यः यमस्य संयमिनीपतेः सुमन्तु सुतरामपराधं मातृताडनरूपं मनवते अवबुध्यते यद्वा धातूनामनेकार्थत्वात् क्षमतइत्यर्थः । तं तादृशं जलजनकं सर्वज्ञं क्षमाशीलं सूर्यं हे ऋष्व महन्नग्ने अप्रयुच्छन्नप्रमाद्यन् त्वं पाहि आहुतिप्रदानेन रक्षणद्वारा आत्मरक्षणं प्रार्थयते ऋषिः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यस्मि॑न्दे॒वावि॒दथे॑मा॒दय॑न्तेवि॒वस्व॑त॒ःसद॑नेधा॒रय॑न्ते ।
सू॒र्ये॑ज्योति॒रद॑धुर्मा॒स्य१॒॑क्तून्परि॑द्योत॒निंच॑रतो॒अज॑स्रा ॥ ७ ॥

यस्मि॑न् । दे॒वाः । वि॒दथे॑ । मा॒दय॑न्ते । वि॒वस्व॑तः । सद॑ने ।
धा॒रय॑न्ते । सूर्ये॑ । ज्योति॑ः । अद॑धुः । मा॒सि॒ । अ॒क्तून् ।
परि॑ । द्यो॒त॒निम् । च॒र॒त॒ः । अज॑स्रा ॥ ७ ॥

यस्मिन्नग्नौ यज्ञस्य प्रधानांशे सति देवाइन्द्रादयोविदथे यज्ञे मादयन्ते । हविषात्मानं तर्पयन्ति तृप्यन्तिवा । अपिच विवस्वतोमनुष्यस्य यजमानस्य स्वभूते सदने वेद्याख्ये स्थाने धारयन्ते आत्मानं स्थापयन्तिच।किंच सूर्ये ज्योतिरहराख्यं तेजः अदधुः स्थापितवन्तः। मासि चन्द्रमसि अक्तून् रात्रीः स्थापितवन्तः। तदनंतरं अजस्रा अनुपक्षीणौ सूर्याचन्द्रमसौ द्योतनिं दीप्तिं परिचरतः परिगच्छतः सर्वत्र प्राप्नुतः ॥ ७ ॥

---

१ ऋ० सं० २. ५: १५. । २ ऋ० सं० ५. ४. १६. ।

Funding by IKS-MoE

अथाष्टमी–

य॒स्मि॑न्दे॒वामन्म॑निसं॒चर॑न्त्यपी॒च्ये॒३॒॑नव॒यम॑स्यविद्म।
मि॒त्रोनो॒अत्रादि॑ति॒रना॑गान्त्सवि॒तादे॒वोवरु॑णायवोचत् ॥ ८ ॥

यस्मि॑न् । दे॒वाः । मन्म॑नि । स॒म्ऽचर॑न्ति । अ॒पी॒च्ये॑ । न । व॒यम् ।
अ॒स्य॒ । वि॒द्म॒ । मि॒त्रः । नः॒ । अत्र॑ । अदि॑तिः । अना॑गान् ।
स॒वि॒ता । दे॒वः । वरु॑णाय । वो॒च॒त् ॥ ८ ॥

देवाइन्द्रादयः यस्मिन्नग्नौ मन्मनि ज्ञानभूते ज्ञानवत्सर्वप्रकाशके सति संचरन्ति स्वाधिकारे संप्रवर्तन्ते । अपीच्येन्तर्हिते स्थितमस्याग्नेः स्वरूपं वयं नविद्म तत्वतोनजानीमः अत्रास्मिन्यज्ञे अंगभावाय वर्तमानोमित्रः वरुणाय सर्वेषां पापानां निवारयित्रे अग्नये नोस्मान् अनागानपापान् वोचत् ब्रवीतु । तथा अदितिर्देवमाता सविता सर्वस्य प्रेरकोदेवश्च ब्रवीतु ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

श्रुधीनो॑अ॒ग्ने॒सद॑नेस॒धस्थे॑यु॒क्ष्वारथ॑म॒मृत॑स्यद्र॒वि॒त्नुम् ।
आनो॑व॒ह॒रोद॑सीदे॒वपु॑त्रे॒माकि॑र्दे॒वाना॒मप॑भूरि॒हस्याः॑ ॥ ९ ॥ १२ ॥

श्रु॒धि । नः॒ । अ॒ग्ने॒ । सद॑ने । स॒धऽस्थे॑ । यु॒क्ष्व । रथ॑म् । अ॒मृत॑स्य ।
द्र॒वि॒त्नुम् । आ । नः॒ । व॒ह॒ । रोद॑सी॒ इति॑ । दे॒वपु॑त्रे॒ इति॑ दे॒वऽपु॑त्रे ।
माकिः॑ । दे॒वाना॑म् । अप॑ । भूः॒ । इ॒ह । स्या॒ः ॥ ९ ॥ १२ ॥

श्रुधीनइत्येषा नवमी पूर्वसूक्ते व्याख्याता ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वादशोवर्गः ॥ १२॥

युजेवामिति पंचर्चं त्रयोदशं सूक्तं अदितेः पुत्रस्य विवस्वतआर्षं हविर्धानाख्ये ये द्वेशकटे तद्देवत्यमिदं अन्त्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं– युजेपंचविवस्वानादित्योहविर्धानंजगत्यन्तमिति । गतः सूक्तविनियोगः । हविर्धानप्रवर्तने युजेवामित्येका । सूत्रितंच– अन्तरावर्त्मपादयोर्युजेवांब्रह्मपूर्व्यंनमोभिरिति ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा—

य॒जेवां॒ब्रह्म॑पू॒र्व्यंनमो॑भि॒र्वि श्लोक॑एतुप॒थ्ये॑वसू॒रेः ।
शृ॒ण्वन्तु॒विश्वे॑अ॒मृत॑स्यपु॒त्राआयेधामा॑निदि॒व्यानि॑त॒स्थुः ॥ १ ॥

यु॒जे । वा॒म् । ब्रह्म॑ । पू॒र्व्य॑म् । नमः॑ऽभिः । वि । श्लोकः॑ । ए॒तु ।
प॒थ्या॑ऽइव । सू॒रेः । शृ॒ण्वन्तु॑ । विश्वे॑ । अ॒मृत॑स्य । पु॒त्राः । आ ।
ये । धामा॑नि । दि॒व्यानि॑ । त॒स्थुः ॥ १ ॥

हे हविर्धान शकटे वां युवां अहं पूर्व्यं पूर्वस्मिन्काले भवं अनादिकालप्रवृत्तमित्यर्थः एवंभूतं ब्रह्म मंत्रमुच्चार्येतिशेषः नमोभिः सोमादिहविर्लक्षणैरन्नैर्युंजे युनज्मि युवयोरुपरिसोमादिकमारोप्य पत्नीशालांते हविर्धानंप्रति युवांनयामीत्यर्थः । एवंभूतयोर्युवयोः श्लोकः शब्दः व्येतु विश्वान् देवान् प्रति विविधं गच्छतु । तत्र दृष्टान्तः— पथ्येव सूरेः यथा स्तोतुः स्वभूता पथ्या परिणामसुखावहाहुतिः विश्वान् देवान् प्रति विविधं गच्छति तद्वत् अमृतस्यामरणधर्मणः प्रजापतेः पुत्राविश्वेदेवाः एवंभूतं शब्दं शृण्वन्तु । ये देवाः दिव्यानि दिविभवानि धामानि स्थानानि आतस्थुः अधिष्ठितवन्तः ते शृण्वन्त्वित्यर्थः॥ १ ॥

अत्रैव हविर्धानप्रवर्तने यमेइवेत्येषा । सूत्रितंच—यमेइवयतमानेयदैतमधिद्वयोरदधाउक्थ्यंवचइत्यर्धर्चेआरमेदिति ।

तत्रैषा द्वितीया—

य॒मेइ॑व॒यत॑माने॒यदैतं॒प्रवां॑भर॒न्मानु॑षादेव॒यन्तः॑ ।
आसी॑दतं॒स्वमु॑लो॒कंविदा॑नेस्वास॒स्थेभ॑वत॒मिन्द॑वेनः ॥ २ ॥

य॒मेइ॒वेति॑ य॒मेऽइ॑व । यत॑माने॒ इति॑ । यत् । ऐत॑म् । प्र । वा॒म् । भ॒र॒न् ।
मानु॑षाः । दे॒व॒ऽयन्तः॑ । आ । सी॒द॒त॒म् । स्वम् । ऊँ॒ इति॑ । लो॒कम् ।
विदा॑ने॒ इति॑ । स्वा॒स॒स्थे इति॑ सु॒ऽआ॒स॒स्थे । भ॒व॒त॒म् । इन्द॑वे । नः॒ ॥२॥

यमे इव यथा सहोत्पन्ने अपत्ये संचरतः तथा यतमाने गमनहविर्धारणादिस्वाधिकारकर्मणि प्रवर्तमाने हविर्धानशकटे युवां यद्यदा एतं हविर्धानस्थानं प्रतिगच्छतः । तथा देवय-

Funding by IKS-MoE

न्तोदेवकामाः मानुषायजमानाः वां युवां प्रभरन् प्रभरन्ति । किंच युवां स्वमु लोकं आत्मीयमेव हविर्धानाख्यं स्थानं विदाने जानती आसीदतं ततः नोस्माकं इन्दवे सोमार्थं स्वासस्थे शोभननिवासस्थाने भवतं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

पञ्च॑प॒दानि॑रु॒पोअन्व॑रोह॒ञ्चतु॑ष्पदी॒मन्वे॑मिव्र॒तेन॑ ।
अ॒क्षरे॑ण॒प्रति॑मिमए॒तामृ॒तस्य॒नाभा॒वधि॒संपु॑नामि ॥ ३ ॥

पञ्च॑ । प॒दानि॑ । रु॒पः । अनु॑ । अ॒रो॒ह॒म् । चतु॑ःऽपदीम् । अनु॑ ।
ए॒मि॒ । व्र॒तेन॑ । अ॒क्षरे॑ण । प्रति॑ । मि॒मे॒ । ए॒ताम् । ऋ॒तस्य॑ ।
नाभौ॑ । अधि॑ । सम् । पुना॒मि॒ ॥ ३ ॥

रुपः यष्टॄणां स्वर्गमारोपयितुर्यज्ञस्यांगत्वेन संबन्धीनि पंचसंख्याकानि धानासोमपशुपुरोडाशाज्याख्यानि पदानि वृत्तिहेतुत्वेन देवान् प्रति गन्तॄणि हवींषि अन्वरोहं अनुरोहामि शकटे युवयोः स्थापनवहनानन्तरं करणे करोमीत्यर्थः । किंच चतुष्पदीं चतुर्भिः पदैर्युक्तां त्रिष्टुबादिछन्दसं क्रियां व्रतेन प्रयोगकर्मणा अन्वेमि अनुगच्छामि यथाकालं प्रयुनज्मीत्यर्थः । अक्षरेण प्रणवाख्येन एतामुपस्थितां प्रतिगरक्रियां प्रतिमिमे निर्ममे । अपिच ऋतस्य यज्ञस्य अधीति सप्तम्यर्थानुवादी नाभौ नाभिभूते वेद्याख्ये स्थाने संपुनामि संशोधयामि दशापवित्रेण सोमं संस्करोमीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

दे॒वेभ्य॒ःकम॑वृणीतमृ॒त्युंप्र॒जायै॒कम॒मृतं॒नावृ॑णीत ।
बृह॒स्पतिं॑य॒ज्ञम॑कृण्वत॒ऋषिं॑प्रि॒यांय॒मस्त॒न्वं॑१॒प्रारि॑रेचीत् ॥ ४ ॥

दे॒वेभ्य॑ः । कम् । अ॒वृ॒णी॒त॒ । मृ॒त्युम् । प्र॒ऽजायै॑ । कम् । अ॒मृत॑म् ।
न । अ॒वृ॒णी॒त॒ । बृह॒स्पति॑म् । य॒ज्ञम् । अ॒कृ॒ण्व॒त॒ । ऋषि॑म् ।
प्रि॒याम् । य॒मः । त॒न्व॑म् । प्र । आ॒रि॒रे॒ची॒त् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

देवेभ्योदेवानां मृत्युं मारयितारं कं स्वपुरुषं आवृणीत प्रार्थयते प्रयुंक्ते । किंच प्रजायै देवव्यतिरिक्तायामनुष्यादिकायाः प्रजायाः अमृतममारकं अविनाशकं वा स्वपुरुषं नावृणीत नप्रयुंक्ते हविर्धारणीक्रियायां प्रवृत्तायां सत्यां पूर्वोक्तानां सर्वेषां स्थितेरवश्यंभावित्वात् न कंचिदपि विनाशकं स्वपुरुषं यमोनिरूपयतीत्यर्थः । अपिच बृहस्पतिं बृहतां देवानां हविर्धारणे पाळकं बृहतां मंत्राणां स्वामिनं वा ऋषिं सर्वस्य दृष्टादृष्टफलस्य द्रष्टारं यज्ञं अकृण्वत ऋत्विग्यजमानाः कुर्वन्ति । अपिच यमः प्रियां तन्वं अस्मदीयमिष्टं शरीरं प्रारिरेचीत् धातूनामनेकार्थत्वात् रिचिरत्र परिहारार्थे वर्तते प्ररेचयति मृत्योः सकाशात्परिहरति कर्मवैगुण्यजनितदोषाभावादस्माकं जीवितं नापहरतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

स॒प्तक्ष॑रन्ति॒शिश॑वेम॒रुत्व॑तेपि॒त्रेपु॒त्रासो॒अप्य॑वीवतंनृ॒तम् ।
उ॒भेइद॑स्यो॒भय॑स्यराजतउ॒भेय॑तेतेउ॒भय॑स्यपुष्यतः ॥ ५ ॥ १३॥

स॒प्त । क्ष॒र॒न्ति॒ । शिश॑वे । म॒रुत्व॑ते । पि॒त्रे । पु॒त्रास॑ः । अपि॑ ।
अ॒वी॒व॒त॒न् । ऋ॒तम् । उ॒भे इति॑ । इत् । अ॒स्य॒ । उ॒भय॑स्य । रा॒ज॒तः॒ ।
उ॒भे इति॑ । य॒ते॒ते॒ इति॑ । उ॒भय॑स्य । पु॒ष्य॒तः॒ ॥ ५ ॥ १३ ॥

मरुत्वते मरुतः स्तोतारः स्तुतिद्वारेण तद्वते पित्रे ऋत्विजां पितृभूताय शिशवे शंसनीयाय हविर्धानशकटयोः सुखासीनभूताय सोमाय सप्तच्छन्दांसि क्षरंति स्तुतित्वेन गच्छन्ति । अपिच पुत्रासोपि सोमस्य पुत्रभूताः ऋत्विजोपि ऋतं सत्यभूतं स्तोत्रं अप्यवीवतन् संगमयन्ति सद्गुणग्राहिणीं स्तुतिं कुर्वन्तीत्यर्थः । उभेइत् द्वेएव हविर्धानशकटे अस्योभयस्य देवजातस्य मनुष्यजातस्य च राजतः ईशाने उभे एव शकटे यतेते कर्मानुष्ठाने प्रयत्नं कुरुतः उभयस्य देवजातस्य मनुष्यजातस्यच पुष्यतः हविर्धारणद्वारेण पुष्टिं कुरुतइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

परेयिवांसमितिषोडशर्चं चतुर्दशं सूक्तं विवस्वतः पुत्रस्य यमस्यार्षं अंगिरसोनःपितरोनवग्वाइति षष्ठ्याअंगिरःपित्रथर्वभृगुलक्षणालिंगोक्तदेवताः प्रेहीत्याद्यास्तिस्रोलिंगोक्तदेवताकाः पितृदेवताकावा अतिद्रवसारमेयावित्यादिकस्तृचः सरमापुत्रौ यौ श्वानौ परलोकमार्गमभितःस्थ-

तौ तद्देवताकः शिष्टायमदेवत्याः यमायसोममिति त्रयोदश्याद्याअनुष्टुभः यमायमधुमत्तममित्येषा बृहती आदितोद्वादशत्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—परेयिवांसंषोडशयमोयामं षष्ठी लिंगोक्तदेवता पराश्चतिस्रः पित्र्यावा तृचःश्वभ्यां पराअनुष्टुभोबृहत्युपान्त्येति । गतः सूक्तविनियोगः । महापितृयज्ञे यमयागाख्यायाज्या । सूत्रितंच—इमंयमप्रस्तरमाहिसीदेतिद्वेपरेयिवांसंप्रवतोमहीरन्विति ।

तत्र प्रथमा—

प॒रे॒यि॒वांसँ॑प्र॒वतो॑म॒हीरनु॑ब॒हुभ्यः॒पन्था॑मनुपस्पशा॒नम् ।
वै॒व॒स्व॒तं सं॒गम॑नं॒जना॑नांय॒मंराजा॑नंह॒विषा॑दुवस्य ॥ १ ॥

प॒रे॒यि॒ऽवांस॑म् । प्र॒ऽवतः॑ । म॒हीः । अनु॑ । ब॒हुऽभ्यः॑ । पन्था॑म् ।
अ॒नु॒ऽप॒स्प॒शा॒नम् । वै॒व॒स्व॒तम् । स॒म्ऽगम॑नम् । जना॑नाम् ।
य॒मम् । राजा॑नम् । ह॒विषा॑ । दु॒व॒स्य॒ ॥ १ ॥

हे मदीयान्तरात्मन् यजमान वा त्वं राजानं पितृणां स्वामिनं यमं हविषा पुरोडाशादिना दुवस्य परिचर । कीदृशं प्रवतः प्रकृष्टकर्मवतोभूलोकवर्तिभोगसाधनं पुण्यमनुष्ठितवतः पुरुषान्महीः तत्तद्भोगोचितभूप्रदेशविशेषान् अनुपरेयिवांसं क्रमेण मरणादूर्ध्वं प्रापितवन्तं तथाबहुभ्यः स्वर्गार्थिभ्यः पुण्यकृद्भ्यः पुण्यकृतार्थे पंथां स्वर्गस्योचितमार्गं अनुपस्पशानं अबाधमानं पापिनएव पुरुषान् स्वर्गमार्गबाधेन नरकं प्रापयन्ति नतु पुण्यकृतइत्यर्थः वैवस्वतं विवस्वतः सूर्यस्य पुत्रं जनानां पापिनांसंगमनं गन्तव्यस्थानरूपं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

य॒मोनो॑गा॒तुंप्र॑थ॒मोवि॑वेद॒नैषागव्यू॑ति॒रप॑भर्त॒वाउ॑ ।
यत्रा॑नः॒पूर्वे॑पि॒तरः॑परे॒युरे॒नाज॑ज्ञा॒नाःप॒थ्या॒३॒॑अनु॒स्वाः ॥ २ ॥

य॒मः । नः॒ । गा॒तुम् । प्र॒थ॒मः । वि॒वे॒द॒ । न । ए॒षा । गव्यू॑तिः ।
अप॑ऽभर्त॒वै । ऊँ॒ इति॑ । यत्र॑ । नः॒ । पूर्वे॑ । पि॒तरः॑ । प॒रा॒ऽई॒युः ।
ए॒ना । ज॒ज्ञा॒नाः । प॒थ्याः॑ । अनु॑ । स्वाः ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

प्रथमः सर्वेषां मुख्योयमः नोस्माकं प्रजानां गातुं शुभाशुभनिमित्तं विवेद जानाति । एषा गव्यूतिः नापभर्तवा उ अतिशयज्ञानयोगाद्यमस्य एषा गव्यूतिः अयं मार्गः नकेनचिदपहर्तुमपनेतुं शक्यतइत्यर्थः । यत्र यस्मिन्मार्गेनोस्माकं पूर्वे पितरः परेयुः एनानेन मार्गेण गच्छन्तः जज्ञानाः जाताः सर्वे स्वाः स्वभूताः पथ्याः स्वकर्ममार्गभूतागतीः अनुगच्छन्ति ॥ २ ॥

आग्निमारुते मातलीकव्यैरित्येषा धाय्या । सूत्रितंच–इमंयमप्रस्तरमाहिसीदमातलीकव्यैर्यमोअंगिरोभिरुदीरतामवरउत्परासइति ।

सैषा सूक्ते तृतीया–

मात॑लीक॒व्यैर्य॒मोआङ्गि॑रोभि॒र्बृह॒स्पति॒र्ऋक्व॑भिर्वावृधा॒नः ।
याँश्च॑दे॒वावा॑वृ॒धुर्ये॑च॑दे॒वान्त्स्वाहा॒न्येस्व॒धया॒न्येम॑दन्ति ॥ ३ ॥

मात॑ली । क॒व्यैः । य॒मः । अङ्गि॑रःऽभिः । बृह॒स्पतिः॑ । ऋक्व॑ऽभिः ।
वा॒वृ॒धा॒नः । यान् । च॒ । दे॒वाः । वा॒वृ॒धुः । ये । च॒ । दे॒वान् ।
स्वाहा॑ । अ॒न्ये । स्व॒धया॑ । अ॒न्ये । म॒द॒न्ति॒ ॥ ३ ॥

मातली मातलिरिन्द्रस्य सारथिः तद्वानिन्द्रोमातली सच कव्यैः कव्यभागिभिः पितृभिः सह ववृधानोवर्धमानोभवति यमश्चांगिरोभिः पितृविशेषैः सह वर्धमानोभवति । तथा बृहस्पतिः ऋक्वभिः पितृविशेषैः सह वर्धमानोभवति तत्र देवाइन्द्रादयो यांश्च कव्यभागादीन् पितॄन् ववृधुर्वर्धयन्ति येच कव्यभागादयः पितरः देवानिन्द्रादीन् वर्धयन्ति तेषां मध्ये अन्ये इन्द्रादयः स्वाहामदन्ति स्वाहाकारेण हृष्यन्ति अन्ये पितरः स्वधया स्वधाकारेण हृष्यन्ति ॥ ३ ॥

महापितृयज्ञे यमस्य इमंयमेत्यादिके द्वे अनुवाक्ये इमंयमेत्येषा आग्निमारुतेपि धाय्या । सूत्रंतुपूर्वमेवोदाहृतं ।

सैषा सूक्ते चतुर्थी–

इ॒मंय॑मप्रस्त॒रमाहिसीदाङ्गि॑रोभिःपि॒तृभिः॑संविदा॒नः ।
आत्वा॒मन्त्राः॑कविश॒स्ताव॑हन्त्वे॒नारा॑जन्ह॒विषो॑मादयस्व ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

इ॒मम् । य॒म॒ । प्र॒ऽस्त॒रम् । आ । हि । सीद॑ । अंगि॑रःऽभिः ।
पि॒तृऽभिः॑ । स॒म्ऽवि॒दा॒नः । आ । त्वा॒ । मन्त्राः॑ । क॒वि॒ऽश॒स्ताः ।
व॒ह॒न्तु॒ । ए॒ना । रा॒ज॒न् । ह॒विषा॑ । मा॒द॒य॒स्व॒ ॥ ४ ॥

हे यमांगिरोभिः एतन्नामकैः पितृभिः संविदानः ऐकमत्यं गतस्त्वं इमं प्रस्तरं विस्तीर्णं यज्ञविशेषं आसीद् आगत्योपविश । हि यस्मादेवं तस्मात् कविशस्ताः विद्वद्भिः ऋत्विग्भिः प्रयुक्तामंत्राः त्वा त्वां आवहन्तु।हेराजन् एना एतेन हविषा तुष्टोमादयस्व यजमानं हर्षय ॥४॥

अथ पञ्चमी–

अङ्गि॑रोभि॒राग॑हिय॒ज्ञियै॑भि॒र्यम॑वैरू॒पैरि॒हमा॑दयस्व ।
विव॑स्वन्तंहुवे॒यःपि॒ताते॒स्मिन्य॒ज्ञेब॒र्हिष्यानि॒षद्य॑ ॥ ५ ॥ १४ ॥

अङ्गि॑रःऽभिः । आ । ग॒हि॒ । य॒ज्ञियै॑भिः । यम॑ । वै॒रू॒पैः ।
इ॒ह । मा॒द॒य॒स्व॒ । विव॑स्वन्तम् । हु॒वे॒ । यः । पि॒ता । ते॒ ।
अ॒स्मिन् । य॒ज्ञे । ब॒र्हिषि॑ । आ । नि॒ऽसद्य॑ ॥ ५ ॥ १४ ॥

हे यम वैरूपैः विविधरूपयुक्तैः वैरूपसामप्रियैर्वा यज्ञियेभिः यज्ञयोग्यैः अंगिरोभिः सहागहि आगच्छ । आगत्य च इहास्मिन् यज्ञे मादयस्व यजमानं हर्षय योविवस्वान् ते तव पितास्ति अस्मिन् यज्ञे तं विवस्वन्तं हुवे आह्वयामि सचास्तीर्णे बर्हिषि आनिषद्योपविश्य यजमानं हर्षयतु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी–

आङ्गि॑रसोनःपि॒तरो॒नव॑ग्वा॒अथ॑र्वाणो॒भृग॑वःसो॒म्यासः॑ ।
तेषां॑व॒यंसु॑म॒तौय॒ज्ञिया॑ना॒मपि॑भ॒द्रेसौ॑मन॒सेस्या॑म ॥ ६ ॥

अङ्गि॑रसः । न॒ः । पि॒तरः॑ । नव॑ऽग्वाः । अथ॑र्वाणः । भृग॑वः ।
सो॒म्यासः॑ । तेषा॑म् । व॒यम् । सु॒ऽम॒तौ । य॒ज्ञिया॑नाम् ।
अपि॑ । भ॒द्रे । सौ॒म॒न॒से । स्या॒म॒ ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अंगिरसः अंगिरोनामकाः अथर्वाणःअथर्वनामकाः भृगवोभृगुनामकाश्च नोस्माकं पितरोनवग्वाः अभिनवगमनयुक्ताः सदा नूतनवत् प्रीतिजनकाइत्यर्थः ते च सोम्यासः सोममर्हन्तीति सोम्याः यज्ञियानां यज्ञार्हाणां तेषां सुमतौ अनुग्रहयुक्तायां बुद्धौ वयं स्याम सर्वदा तिष्ठेम। अपिच सौमनसे भद्रे सौमनस्य कारणे कल्याणे फले स्याम सर्वदा तिष्ठेम ॥ ६ ॥

सत्रमध्ये दीक्षितस्य मरणे प्रेहिप्रेहीत्याद्याः पञ्चर्चस्तृतीयावर्जिता होत्राशंसनीयाः सूत्रितंच—प्रेहिप्रेहिपथिभिः पूर्व्येभिरितिपञ्चानां तृतीयामुद्धरेदिति ।

तत्रैषा सप्तमी—

प्रेहि॒प्रेहि॑प॒थिभिः॑पू॒र्व्येभि॒र्यत्रा॑न॒ःपूर्वे॑पि॒तरः॑परे॒युः ।
उ॒भाराजा॑नास्व॒धया॒मद॑न्ताय॒मंप॑श्यासि॒वरु॑णंचदे॒वम् ॥ ७ ॥

प्र । इ॒हि॒ । प्र । इ॒हि॒ । प॒थिऽभिः॑ पू॒र्व्येभिः॑ । यत्र॑ । न॒ः । पूर्वे॑ ।
पि॒तरः॑ । प॒रा॒ऽई॒युः । उ॒भा । राजा॑ना । स्व॒धया॑ । मद॑न्ता ।
य॒मम् । प॒श्या॒सि॒ । वरु॑णम् । च॒ । दे॒वम् ॥ ७ ॥

यत्र यस्मिन् स्थाने नोस्माकं पूर्वे पुरातनाः पितरः पितामहादयः परेयुः पूर्व्येभिः पूर्वस्मिन् कालेभवैः अनादिकालप्रवृत्तैरित्यर्थः पथिभिर्मार्गैः हे मत्पितः तत्स्थानं प्रेहिप्रेहि प्रगच्छ। गत्वा च स्वधया अमृतान्नेन मदन्ता मदन्तौ तृप्यन्तौ राजाना राजानौ उभा उभौ यमं देवं द्योतमानं वरुणं पश्यासि पश्य ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

संग॑च्छस्वपि॒तृभि॒ःसंय॒मेने॑ष्टापू॒र्तेन॑पर॒मेव्यो॑मन् ।
हि॒त्वाया॑व॒द्यंपुन॒रस्त॒मेहि॒संग॑च्छस्वत॒न्वा॑सु॒वर्चाः॑ ॥ ८ ॥

सम् । ग॒च्छ॒स्व॒ । पि॒तृऽभिः॑ । सम् । य॒मेन॑ । इ॒ष्टा॒पू॒र्तेन॑ । प॒र॒मे ।
विऽओ॑मन् । हि॒त्वाय॑ । अ॒व॒द्यम् । पुन॑ः । अस्त॑म् । आ ।
इ॒हि॒ । सम् । ग॒च्छ॒स्व॒ । त॒न्वा॑ । सु॒ऽवर्चाः॑ ॥ ८ ॥

हे मदीयपितः अंतस्त्वं परमे उत्कृष्टे व्योमन् व्योमनि स्वर्गाख्ये स्थाने स्वभूतैः पितृभिः सह संगच्छस्व इष्टापूर्तेन श्रौतस्मार्तदानफलेन संगच्छस्व । ततइष्टापूर्तेन सहागम्य अवद्यं पा-

Funding by IKS-MoE

पं हित्वाय हित्वा परित्यज्य अस्तं म्रियमानाख्यं गृहं एहि आगच्छ । ततः सुवर्चाः तृतीयार्थे प्रथमा सुवर्चसा शोभनदीप्तियुक्तेन तन्वा स्वशरीरेण संगच्छस्व ॥ ८ ॥

पैतृमेधिके कर्मणि श्मशानायतनं प्रोक्षत्यपेतवीतेति । सूत्रितंच—गर्तोदकेन शमीशाखया त्रिः प्रसव्यमायतनं परिव्रजन् प्रोक्षत्यपेतवीतविचसर्पतातेति ।

सैषा नवमी—

अपे॑त॒वी॑त॒विच॑सर्प॑तातो॒ऽस्माए॒तंपि॒तरो॑लो॒कम॑क्रन् ।
अहो॑भिर॒द्भिर॒क्तुभि॒र्व्य॑क्तंय॒मोद॑दात्यव॒सान॑मस्मै ॥ ९ ॥

अप॑ । इ॒त॒ । वि । इ॒त॒ । वि । च॒ । स॒र्प॒त॒ । अतः॑ । अ॒स्मै । ए॒तम् ।
पि॒तरः॑ । लो॒कम् । अ॒क्र॒न् । अहः॑ऽभिः । अ॒त्ऽभिः । अ॒क्तुऽभिः॑ ।
वि॒ऽअ॑क्तम् । य॒मः । द॒दा॒ति॒ । अव॑ऽसानम् । अ॒स्मै॒ ॥ ९ ॥

श्मशाने पूर्वं स्थिताः हे पिशाचादयः अतोस्मात् मृतयजमानदहनस्थानात् अपेत अपगच्छत विशेषेणगच्छत विसर्पत च इदं स्थानं परित्यज्य नानाभावेन दूरतरं देशं गच्छतेत्यर्थः । पितरः अस्मै मृतयजमानस्यार्थाय एतं लोकं इदं दहनस्थानं अक्रन् परित्यज्य नानाभावेन यमस्याज्ञया अन्वकुर्वन् यमोपि अहोभिर्दिवसैः अद्भिः अभ्युक्षणोदकैः अक्तुभीरात्रिभिः व्यक्तं संगतं शुद्धिनिमित्तैः कालोदकादिभिः शोधितमित्यर्थः अवसानं दहनस्थानं अस्मै मृतयजमानस्यार्थाय ददाति दत्तवान् ॥ ९ ॥

अनुस्तरण्यावृक्कौ पार्श्वयोराम्रफलाकृती तावुद्धृत्य प्रेतस्यहस्तयोर्निदधात्यतिद्रवसारमेयाविति द्वाभ्यां । सूत्रितंच—वृक्कावुद्धृत्यपाण्योरादध्यादतिद्रवसारमेयौश्वानाविति ।

तत्रैषा दशमी—

अति॑द्रवसार॒मेयौ॒श्वानौ॑चतु॒रक्षौ॑श॒बलौ॑सा॒धुना॑प॒था ।
अथा॑पि॒तॄन्त्सु॑वि॒दत्राँ॒उपे॑हिय॒मेन॒येस॑ध॒माद॒म्मद॑न्ति ॥ १० ॥ १५ ॥

अति॑ । द्र॒व॒ । सा॒र॒मे॒यौ । श्वानौ॑ । च॒तुः॒ऽअ॒क्षौ । श॒बलौ॑ । सा॒धुना॑ ।
प॒था । अथ॑ । पि॒तॄन् । सु॒ऽवि॒दत्रा॑न् । उप॑ । इ॒हि॒ । य॒मेन॑ ।
ये । स॒ध॒ऽमाद॑म् । मद॑न्ति ॥ १० ॥ १५ ॥

हे अग्ने साधुना पथा समीचीनेन मार्गेण उभौ सारमेयौ श्वानौ अतिद्रव श्वानावुभौ अतिद्रव अतिक्रम्यगच्छ। यमसंबन्धिनौ यौ श्वानौ प्रेतस्य बाधकौ तौ परित्यज्य समीचीनेन मार्गेण प्रेतं नयेत्यर्थः। कीदृशौ श्वानौ सारमेयौ सरमानाम काचित्प्रसिद्धा देवशुनी तस्याः पुत्रौ चतुरक्षौ उपरिभागे पुनरप्यक्षिद्वयं ययोस्तादृशौ शबरौ कर्बुरवर्णौ। अथ शोभनमार्गेण गमनानन्तरं ये पितरोयमेन सधमादं सहर्षं मदन्ति प्राप्नुवन्ति तान् सुविदत्रान् सुष्ठु अभिज्ञान् पितॄन् उपेहि उपगच्छ ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी—

यौते॒श्वानौ॑यमरक्षि॒तारौ॑चतु॒र॒क्षौप॑थि॒रक्षी॑नृ॒चक्ष॑सौ ।
ताभ्या॑मेनं॒परि॑देहिराजन्त्स्व॒स्तिचा॑स्माअनमी॒वंच॑धेहि ॥ ११ ॥

यौ । ते॒ । श्वानौ॑ । य॒म॒ । र॒क्षि॒तारौ॑ । च॒तुः॒ऽअ॒क्षौ ।
प॒थि॒रक्षी॒ इति॑ प॒थि॒ऽरक्षी॑ । नृ॒ऽचक्ष॑सौ । ताभ्या॑म् । ए॒न॒म् । परि॑ । दे॒हि॒ ।
रा॒ज॒न् । स्व॒स्ति । च॒ । अ॒स्मै॒ । अ॒न॒मी॒वम् । च॒ । धे॒हि॒ ॥ ११ ॥

हे राजन् हे यम ते त्वदीयौ यौ श्वानौ विद्येते ताभ्यां श्वभ्यां हे राजन् यम एनं प्रेतं परिदेहि रक्षार्थं प्रयच्छ। कीदृशौ श्वानौ रक्षितारौ यमगृहस्य रक्षकौ चतुरक्षौ अक्षिचतुष्टययुक्तौ पथिरक्षी मार्गस्य रक्षकौ नृचक्षसौ मनुष्यैः ख्याप्यमानौ श्रुतिस्मृतिपुराणाभिज्ञाः पुरुषास्तौ प्रख्यापयन्ति ताभ्यां श्वभ्यां दत्वा अस्मै प्रेताय स्वस्ति च क्षेममपि अनमीवं च रोगाभावमपि धेहि संपादय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

उ॒रू॒ण॒साव॑सु॒तृपा॑उदुंब॒लौय॒मस्य॑दू॒तौच॑रतो॒जना॒ँअनु॑ ।
ताव॒स्मभ्यँ॑दृ॒शये॒सूर्या॑य॒पुन॑र्दाता॒मसु॑म॒द्येहभ॒द्रम् ॥ १२ ॥

उ॒रु॒ऽन॒सौ । अ॒सु॒ऽतृपौ॑ । उ॒दुं॒ब॒लौ । य॒मस्य॑ । दू॒तौ । च॒र॒तः॒ ।
जना॑न् । अनु॑ । तौ । अ॒स्मभ्य॑म् । दृ॒शये॑ । सूर्या॑य । पुन॑रिति ।
दा॒ता॒म् । असु॑म् । अ॒द्य । इ॒ह । भ॒द्रम् ॥ १२ ॥

Funding by IKS-MoE

यमस्य संबन्धिनौ दूतौ श्वानौ जनाननु प्राणिनौ लक्षीकृत्य सर्वस्य चरतः। कीदृशौ उरूणसौ दीर्घनासिकायुक्तौ असुतृपौ परकीयान् प्राणान् स्वीकृत्य तैस्तृप्यन्तौ उदुंबलौ उरुबलौ विस्तीर्णबलौ तावुभौ दूतौ सूर्याय दृशये सूर्यस्यदर्शनार्थं अद्य दिने इह कर्मणि भद्रमसुं समीचीनं प्राणं पुनरस्मभ्यं दातां अदत्तां ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

य॒माय॒सोमँ॑सुनुतय॒माय॑जुहुताह॒विः ।
य॒मंह॑य॒ज्ञोग॑च्छत्य॒ग्निदू॑तो॒अरँ॑कृतः ॥ १३ ॥

य॒माय॑ । सोम॑म् । सु॒नु॒त॒ । य॒माय॑ । जु॒हु॒त॒ । ह॒विः । य॒मम् ।
ह॒ । य॒ज्ञः । ग॒च्छ॒ति॒ । अ॒ग्निऽदू॑तः । अर॑म्ऽकृतः ॥ १३ ॥

हे ऋत्विजोयमाय यमदेवार्थं सोमं सुनुत लतात्मकं सोममभिषुणुत। तथा यमाय यमार्थं हविर्जुहुत अग्निदूतः अस्मिन्यज्ञे सोमोयमग्निदूतः। अग्नेर्दूतत्वमन्यत्राम्नातं–अग्निर्देवानांदूतआसीदिति। अरंकृतः बहुभिर्द्रव्यैरलंकाररूपैर्युक्तः तादृशोयज्ञोयमं ह यममेव गच्छति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

य॒माय॑घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॑होत॒प्रच॑तिष्ठत ।
सनो॑दे॒वेष्वाय॑मद्दी॒र्घमायु॒ःप्रजी॒वसे॑ ॥ १४ ॥

य॒माय॑ । घृ॒तऽव॑त् । ह॒विः । जु॒होत॑ । प्र । च॒ । ति॒ष्ठ॒त॒ । सः । न॒ः ।
दे॒वेषु॑ । आ । य॒म॒त् । दी॒र्घम् । आयु॑ः । प्र । जी॒वसे॑ ॥ १४ ॥

हे ऋत्विजोयूयं यमाय घृतवदाज्येन संयुक्तं हविः पुरोडाशादिकं जुहोत जुहुत प्रतिष्ठत च यमं यूयमुपतिष्ठध्वं च देवेषु मध्ये सयमोदेवः प्रजीवसे प्रकृष्टजीवनार्थं नोस्माकं दीर्घमायुः आयमत् प्रयच्छतु ॥ १४ ॥

---

१ तै० सं० २. ५. ८.।

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चदशी—

य॒मा॑य॒मधु॑मत्तमं॒राज्ञे॑ह॒व्यंजु॑होतन ।
इ॒दंनम॒ऋषि॑भ्यःपूर्व॒जेभ्य॒ःपूर्वे॑भ्यःपथि॒कृद्भ्यः॑ ॥ १५ ॥

य॒माय॑ । मधु॑मत्ऽतमम् । राज्ञे॑ । ह॒व्यम् । जु॒हो॒त॒न॒ । इ॒दम् । नमः॑ । ऋषि॑ऽभ्यः । पू॒र्व॒ऽजेभ्यः॑ । पूर्वे॑भ्यः । प॒थि॒कृत्ऽभ्यः॑ ॥ १५ ॥

हे ऋत्विजोयमाय राज्ञे मधुमत्तमं अतिशयेन मधुरं हव्यं पुरोडाशादिकं हविर्जुहोतन जुहुत । पूर्वजेभ्यः सृष्ट्यादावुत्पन्नेभ्यः अतएव पूर्वेभ्यः अस्मत्तः पूर्वभाविभ्यः पथिकृद्भ्यः शोभनमार्गकारिभ्यः ऋषिभ्यः यइदं प्रत्यक्षं यथा भवति तथा नमोस्तु ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

त्रिक॑द्रुकेभिःपतति॒षळु॒र्वीरेक॒मिद्बृ॒हत् ।
त्रि॒ष्टुब्गा॑य॒त्रीछन्दां॑सि॒सर्वा॒ताय॒मआहि॑ता ॥ १६ ॥ १६ ॥

त्रिऽक॑द्रुकेभिः । प॒त॒ति॒ । षट् । उ॒र्वीः । एक॑म् । इत् । बृ॒हत् । त्रि॒स्तुप् । गा॒य॒त्री । छन्दां॑सि । सर्वा॑ । ता । य॒मे । आऽहि॑ता ॥ १६ ॥ १६ ॥

त्रिकद्रुकेभिः द्वितीयार्थे तृतीयैषा त्रिकद्रुकान् ज्योतिर्गौरायुरिति त्रयोयागविशेषाउच्यन्ते तान् प्रत्यंगभावाय संरक्षणार्थं च पतति यमस्तान् प्राप्नोति षट्संख्याकाः उर्वीः भूमीः कृताकृतप्रत्यवेक्षणाय प्राप्नोति । ताश्चोर्व्यः शाखान्तरमंत्रेण समाम्नातः—षण्मोर्वीरंहसस्पान्तुद्यौश्चपृथिवीचापश्चौषधयश्चोर्क्चसूनृताचेति । एकमित् एकमेव बृहत् महत् जगद्यमश्च प्रतिपालनीयः प्राप्नोति । किंच यानि त्रिष्टुप्गायत्र्यादीनि छन्दांसि सन्ति सर्वा ता सर्वाणि तानि छन्दांसि यमे आहिता आहितानि ऋत्विग्भिः स्तुतित्वेनावस्थितानि ॥ १६ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

उदीरतामिति चतुर्दशर्चं पंचदशं सूक्तम् । अत्रानुक्रम्यते—उदीरतां षळूना शंखः पित्र्यं जगत्येकादशीति । यामायनाः परे पंचेति वचनात् यमपुत्रः शंखाख्यऋषिः अग्निष्वात्ताइत्ये-

कादशी जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः पितरोदेवता । गतः सूक्तविनियोगः। अष्टकायां उदीरतामवरइत्याद्याअष्टर्चंहोमार्थाः । सूत्रितंच—उदीरतामवरउत्परासइत्यष्टाभिर्हुत्वेति महापितृयज्ञे पितरः सोमवन्तइत्यस्यानुवाक्या उदीरतामित्येषा । सूत्रितंच—पितरोग्निष्वात्तायमउदीरतामवरउत्परासइति । आग्निमारुतेप्येषा धाय्या । सूत्रितंच—मातलीकव्यैर्यमोअंगिरोभिरुदीरतामवरउत्परासइति ।

तत्र प्रथमा—

उदी॑रता॒मव॑र॒उत्परा॑स॒उन्म॑ध्य॒माःपि॒तर॑ःसो॒म्यास॑ः ।
असुं॒यई॒युर॑वृ॒काऋ॑त॒ज्ञास्तेनो॑वन्तुपि॒तरो॒हवे॑षु ॥ १ ॥

उत् । ई॒र॒ता॒म् । अव॑रे । उत् । परा॑सः । उत् । म॒ध्य॒माः । पि॒तर॑ः ।
सो॒म्यास॑ः । असु॑म् । ये । ई॒युः । अ॒वृ॒काः । ऋ॒त॒ऽज्ञाः ।
ते । न॒ः । अ॒व॒न्तु॒ । पि॒तर॑ः । हवे॑षु ॥ १ ॥

त्रिविधाः पितरः उत्तमामध्यमाअधमाश्चेति यथाविधं श्रौतं कर्मानुष्ठाय पितृत्वं प्राप्ताउत्तमाः स्मार्तकर्ममात्रपरामध्यमाः अत्रापिकैश्चित् संस्कारैः विकलाअधमाः एतदेवाभिप्रेत्य ये अग्निदग्धायेअनग्निदग्धाइत्यादिमंत्रे समाम्नाताः। तेष्ववरे निकृष्टाः उदीरतां उत्तमं हविः प्राप्नुवन्तु । परासः उत्तमाः पितरः उदीरतां मध्यमाः पितरः उदीरतां ते सर्वेप्यस्मद्विषये सोम्यासः सोम्याअनुग्रहपराः सन्तु । ये पितरः अवृकाः वृकवदरण्यश्वावदस्मासु हिंसामकुर्वंतः ऋतज्ञाः अस्मदनुष्ठितं यज्ञं जानन्तः असुमस्मत्प्राणमीयुः रक्षितुं प्राप्तास्ते पितरः हवेष्वस्मदीयेष्वाह्वानेषु नोस्मानवन्तु रक्षन्तु ॥ १ ॥

महापितृयज्ञे पितरोबर्हिषदइत्यस्येदंपितृभ्यइति द्वितीयानुवाक्या । सूत्रंतु पूर्वमेवोदाहृतं। आग्निमारुते इदंपितृभ्यइत्येषा धाय्या । सूत्रितंच—आहंपितॄन्त्सुविदत्राँअवित्सीदंपितृभ्योनमोअस्त्वद्यस्वादुष्किलायमितिचतस्रइति । महापितृयज्ञे पितरोबर्हिषदइत्यस्य द्वितीयानुवाक्या । सूत्रंतु पूर्वमुदाहृतं ।

---

२ ऋ० सं० ७. ६. १९ ।

Funding by IKS-MoE

तत्रैषा द्वितीया—

इ॒दंपि॒तृभ्यो॒नमो॑अस्त्व॒द्ययेपूर्वा॑सो॒यउप॑रासई॒युः ।
येपार्थि॑वे॒रज॒स्यानिष॑त्ता॒येवा॑नू॒नंसु॑वृ॒जना॑सुवि॒क्षु ॥ २ ॥

इ॒दम् । पि॒तृऽभ्य॑ः । नम॑ः । अ॒स्तु । अ॒द्य । ये । पूर्वा॑सः । ये ।
उप॑रासः । ई॒युः । ये । पार्थि॑वे । रज॑सि । आ । निऽस॑त्ताः ।
ये । वा॒ । नू॒नम् । सु॒ऽवृ॒जना॑सु । वि॒क्षु ॥ २ ॥

पूर्वासः यजमानोत्पत्तेः पूर्वमुत्पन्नाः ज्येष्ठभ्रातृपितामहादयोये ईयुः पितृलोकं प्राप्ताः येचान्ये उपरासो यजमान जन्मनउपर्युत्पन्नाः कनिष्ठभातृस्वपुत्रादयः ईयुः पितृलोकं प्राप्ताः येप्यन्ये पार्थिवे पृथिवीसंबन्धिनि रजसि रजोगुणकार्येस्मिन्कर्मणि आनिषत्ताः हविः स्वीकर्तुमागत्योपविष्टाः ये वा केचिदन्ये बन्धुवर्गरूपाः पितरः विक्षु बन्धुरूपासु नूनं निश्चयेन आनिषत्ताः श्राद्धादिस्वीकारायागत्योपविष्टाः । कीदृशीषु विक्षु सुवृजनासु वृज्यते परित्यज्यते दारिद्र्यमनेनेति वृजनं धनं शोभनं वृजनं यासां ताः सुवृजनाः तादृशीषु धनसमृध्या श्राद्धादिकर्मपरास्वित्यर्थः । सर्वेभ्यउक्तेभ्यः पितृभ्यः अद्यास्मिन् कर्मणीदं नमोस्तु अयमाहुतिप्रदानपूर्वकोनमस्कारो भवतु ॥ २ ॥

सैषा तृतीया—

आहंपि॒तॄन्त्सु॑वि॒दत्राँ॑अवित्सि॒नपा॑तंचवि॒क्रम॑णंच॒विष्णोः॑ ।
ब॒र्हि॒षदो॒येस्व॒धया॑सु॒तस्य॒भज॑न्तपि॒त्वस्तइ॒हाग॑मिष्ठाः ॥ ३ ॥

आ । अ॒हम् । पि॒तॄन् । सु॒ऽवि॒दत्रा॑न् । अ॒वि॒त्सि॒ । नपा॑तम् । च॒ ।
वि॒ऽक्रम॑णम् । च॒ । विष्णोः॑ । ब॒र्हि॒ऽसद॑ः । ये । स्व॒धया॑ ।
सु॒तस्य॑ । भज॑न्त । पि॒त्वः । ते । इ॒ह । आऽग॑मिष्ठाः ॥ ३ ॥

अहं यजमानः सुविदत्रान् मदीयां भक्तिं सुष्ठु जानतः पितॄन् आअवित्सि आभिमुख्येन लब्धवानस्मि । विष्णोर्व्यापिनोयज्ञस्य नपातं च विनाशाभावं च विक्रमणं विशेषेणप्रवृत्तिं च लब्धवानस्मि ये पितरोबर्हिषदः बर्हिषि सीदन्ति ते इहास्मिन्कर्मणि आगमिष्ठाः अतिशयेना-

Funding by IKS-MoE

गताः आदरपूर्वं समागत्य स्वधया पुरोडाशाद्यन्नेन सह सुतस्याभिषुतस्य सोमलक्षणस्य पित्वः पितोरन्नस्य भागं भजन्त सेवन्ते उपयुंजते ॥ ३ ॥

सैषा चतुर्थी—

बर्हि॑षदःपितरऊ॒त्य१॒॑र्वागि॒मावो॑ह॒व्याच॑कृमाजु॒षध्व॑म् ।
तआग॒ताव॑सा॒शंत॑मे॒नाथा॑न॒ःशंयोर॑र॒पोद॑धात ॥ ४ ॥

बर्हि॑ऽसदः । पि॒त॒र॒ः । ऊ॒ती । अ॒र्वाक् । इ॒मा । व॒ः । ह॒व्या ।
च॒कृ॒म॒ । जु॒षध्व॑म् । ते । आ । ग॒त॒ । अव॑सा । शम्ऽत॑मेन ।
अथ॑ । न॒ः । शम् । योः । अ॒र॒पः । द॒धा॒त॒ ॥ ४ ॥

हे बर्हिषदः बर्हिषि यज्ञे सीदन्तीति बर्हिषदः अत्रापि ये वैयज्वानस्तेपितरोबर्हिषदइत्यत्र श्रुतत्वात् । यागं कृत्वा प्रेत्य पितृलोकं प्राप्ताः बर्हिषदः तादृशा हे पितरः अर्वांगर्वाचीनानामस्माकमूती रक्षा भवद्भिः कर्तव्येति शेषः । वोयुष्मदर्थं इमा हव्या एतानि हवींषि चकृम अतस्तानि जुषध्वं ते हविर्जुष्टवन्तोयूयं शंतमेन सुखतमेन अवसा रक्षणेन निमित्तभूतेन आगत आभिमुख्येनास्मान् प्राप्नुत । अथानन्तरं नोस्मभ्यं शं सुखं योः दुःखवियोगं अरपः पापरहितं च दधात दत्त ॥ ४ ॥

महापितृयज्ञे पितरः सोमवन्तइत्यस्य याज्या उपहूताः पितरइत्येषा । सूत्रितंच—उपहूताः पितरः सोम्यासस्त्वंसोमप्रचिकितोमनीषेति ।

सैषा सूक्ते पंचमी—

उप॑हूताःपि॒तर॑ःसो॒म्यासो॑ब॒र्हि॒ष्ये॑षुनि॒धिषु॑प्रि॒येषु॑ ।
तआग॑मन्तु॒तइ॒हश्रु॑व॒न्त्वधि॑ब्रुवन्तु॒तेव॑न्त्व॒स्मान् ॥ ५ ॥ १७ ॥

उप॑ऽहूताः । पि॒तर॑ः । सो॒म्यास॑ः । ब॒र्हि॒ष्ये॑षु । नि॒ऽधिषु॑ ।
प्रि॒येषु॑ । ते । आ । ग॒म॒न्तु॒ । ते । इ॒ह । श्रु॒व॒न्तु॒ । अधि॑ ।
ब्रु॒व॒न्तु॒ । ते । अ॒व॒न्तु॒ । अ॒स्मान् ॥ ५ ॥ १७ ॥

Funding by IKS-MoE

सोम्यासः सोम्याः अस्मदनुग्रहपराः सोमसंपादिनोवा पितरः बर्हिष्येषु यागार्हेषु प्रियेषु तृप्तिकरेषु निधिषु निधिसदृशेषु हविःषु निमित्तभूतेषु सत्सु उपहूताअस्माभिराहूतास्ते पितरः आगमन्तु आगच्छंतु आगत्य च इहास्मिन्कर्मणि अस्माभिः प्रयुक्ताः स्तुतीः श्रुवन्तु शृण्वन्तु। श्रुत्वा च अधिब्रुवन्तु साधुरयं यजमानइत्यादरेण कथयन्तु ते तादृशाः पितरः अस्मानवन्तु रक्षन्तु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी–

आच्या॒जानु॑दक्षिण॒तोनि॒षद्ये॒मं॑य॒ज्ञम॒भिगृ॑णीत॒विश्वे॑ ।
माहिँसिष्टपितर॒ःकेन॑चिन्नो॒यद्व॒आग॑ःपुरु॒षता॒करा॑म ॥ ६ ॥

आ॒ऽअच्य॑ । जानु॑ । द॒क्षि॒ण॒तः । नि॒ऽसद्य॑ । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । अ॒भि ।
गृ॒णी॒त॒ । विश्वे॑ । मा । हिँ॒सि॒ष्ट॒ । पि॒त॒र॒ः । केन॑ । चि॒त् । न॒ः ।
यत् । व॒ः । आग॑ः । पु॒रु॒षता॑ । करा॑म ॥ ६ ॥

पितृणामयं स्वाभाविकोधर्मः अथैनं पितरः प्राचीनावीतिनः सव्यं जान्वाच्येति वचनात्। हे पितरः विश्वे सर्वे यूयं जानु आच्य भूमौ निपात्य दक्षिणतः दक्षिणपार्श्वे निषद्योपविश्य इममस्मदीयं यज्ञं अभिगृणीत अभिष्टुत विशिष्टतृप्तियोगात्परया प्रीत्या सगुणोयं यज्ञइति च शंसतेत्यर्थः। अपिच वोयुष्माकं यत्किंचित् कर्मवैगुण्यजनितं आगः अपराधं पुरुषता मनुष्यत्वेन हेतुना कराम वयं कृतवन्तः हे पितरः तेन केनचिदप्यपराधेन नोस्मान् माहिंसिष्ट ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

आसी॑नासोअरु॒णीनां॑मु॒पस्थे॑र॒यिंध॑त्तदा॒शुषे॒मर्त्या॑य ।
पु॒त्रेभ्य॑ःपितर॒स्तस्य॒वस्व॒ःप्रय॑च्छत॒तइ॒होर्जं॑दधात ॥ ७ ॥

आसी॑नासः । अ॒रु॒णीना॑म् । उ॒पऽस्थे॑ । र॒यिम् । ध॒त्त॒ । दा॒शुषे॑ ।
मर्त्या॑य । पु॒त्रेभ्य॑ः । पि॒त॒र॒ः । तस्य॑ । वस्व॑ः । प्र ।
य॒च्छ॒त॒ । ते । इ॒ह । ऊर्ज॑म् । द॒धा॒त॒ ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

अरुणीनामारोचमानानां ज्वालानां वा देवतानां वा उपस्थे समीपस्थाने वेद्याख्ये आसीनासः उपविष्टाः पितरोयूयं दाशुषे हविर्दत्तवते मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय रयिं धनं धत्त दत्त हे पितरोयूयं तस्य यजमानस्य पुत्रेभ्यः वस्वोवसु धनं प्रयच्छत ते तादृशायूयं इहास्मिन्नस्मदीये कर्मणि ऊर्जं धनं दधात निधत्त ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

येनःपूर्वेपितरःसोम्यासोनूहिरेसोमपीथंवसिष्ठाः ।
तेभिर्यमःसंरराणोहवींष्युशन्नुशद्भिःप्रतिकाममत्तु ॥ ८ ॥

ये । नः । पूर्वे । पितरः । सोम्यासः । अनुऽऊहिरे । सोमऽपीथम् ।
वसिष्ठाः । तेभिः । यमः । सम्ऽरराणः । हवींषि । उशन् ।
उशत्ऽभिः । प्रतिऽकामम् । अत्तु ॥ ८ ॥

सोम्यासः सोमसंपादिनोवसिष्ठाः वस्तृतमाः कृताच्छादनाः धनवत्तमावा नोस्माकं ये पूर्वे पितरः सोमपीथं सोमपानं अनूहिरे आनुपूर्व्येण देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च प्रापुवन्तः दत्तवन्तइत्यर्थः । उशन् पितृभिः सहसंभोगं कामयमानोयमः पितृपतिः उशद्भिर्यमेन सह संभोगं कामयमानैस्तेभिस्तैरस्मदीयैः पितृभिः सह रराणोरममाणः हवींषि अस्माभिर्दत्तानि प्रतिकामं कामं प्रति अत्तु यानियानि हवींषि कामयते तानितानि भक्षयत्वित्यर्थः ॥ ८ ॥

महापितृयज्ञे अग्नेः कव्यवाहनस्य येतातृषुरित्येषा प्रथमानुवाक्या । सूत्रितंच—येतातृषुर्देवत्राजेहमानास्त्वदग्नेकाव्यात्वन्मनीषाइति ।

सैषा सूक्ते नवमी—

येतातृषुर्देवत्राजेहमानाहोत्राविदःस्तोमतष्टासोअर्कैः ।
आग्नेयाहिसुविदत्रेभिरर्वाङ्सत्यैःकव्यैःपितृभिर्घर्मसद्भिः ॥ ९ ॥

ये । ततृषुः । देवऽत्रा । जेहमानाः । होत्राऽविदः । स्तोमऽतष्टासः ।
अर्कैः । आ । अग्ने । याहि । सुऽविदत्रेभिः । अर्वाङ् ।
सत्यैः । कव्यैः । पितृऽभिः । घर्मसत्ऽभिः ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

देवत्रा देवान् जेहमानाः क्रमेण गच्छन्तः क्रमेण देवत्वं प्राप्ताइत्यर्थः । होत्राविदः यज्ञान् सम्यक्कर्तुं वेदितारः अर्कैरर्चनीयैः स्तोत्रैः स्तोमतष्टासः स्तोमानां च सम्यक्कर्तारः ये पितरः तातृषुः तृष्यन्ति हे अग्ने त्वं तैः पितृभिः आ अर्वाङ् अस्मदभिमुखः आयाहि आगच्छ । कीदृशैः सुविदत्रेभिः सुविदत्रैः सत्यैरविसंवादिभिः कव्यैः कव्यं नाम पितृदेवत्यं हविः तत्संबन्धिभिः यद्वा कव्यैः कविभिर्मेधाविभिः स्वार्थिकोयत् घर्मसद्भिः यज्ञसादिभिः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

येस॒त्यासो॑हवि॒रदो॑हवि॒ष्पाइन्द्रे॑णदे॒वैःस॒रथं॒दधा॑नाः ।
आग्ने॑याहिस॒हस्रं॑देवव॒न्दैःप॒रैःपूर्वैः॑पि॒तृभि॑र्घर्म॒सद्भिः॑ ॥ १० ॥१८॥

ये । स॒त्यासः॑ । ह॒वि॒ःऽअदः॑ । ह॒वि॒ःऽपाः । इन्द्रे॑ण । दे॒वैः ।
स॒ऽरथ॑म् । द॒धाना॑ः । आ । अ॒ग्ने॒ । या॒हि॒ । स॒हस्र॑म् । दे॒व॒ऽव॒न्दैः ।
परैः॑ । पूर्वैः॑ पि॒तृऽभिः॑ । घ॒र्म॒सत्ऽभिः॑ ॥ १० ॥ १८ ॥

सत्यासः सत्याय पितरः हविरदः भक्षणयोग्यस्य हविषः अत्तारोभक्षयितारः हविष्पाः पानयोग्यस्य हविषः पातारः इन्द्रेण देवैः सरथं समानमेकं तुल्यं रथं दधानाः लडर्थे शानच् गमनाय सदा धारयन्ति हे अग्ने तैः पितृभिः सह आयाह्यागच्छ । कीदृशः सहस्रं तृतीयार्थे प्रथमा सहस्रेण बहुभिरित्यर्थः देववन्दैः देवसंबन्धिभिः स्तोत्रैर्युक्ताः परैः परकालीनैः पूर्वैः पूर्वकालीनैः घर्मसद्भिः यज्ञसादिभिः महावीरसादिभिः आदित्यसादिभिर्वा ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

महापितृयज्ञे पितरोग्निष्वात्ताइत्यस्य अग्निष्वात्ताः पितरइत्येषा प्रथमानुवाक्या। सूत्रितंच—अग्निष्वात्ताःपितरएहगच्छत येचेहपितरोयेचनेहेति ।

तत्रैषैकादशी—

अग्नि॑ष्वात्ताःपितर॒एहग॑च्छत॒सदः॑सदःसदतसुप्रणीतयः ।
अ॒त्ताह॒वींषि॒प्रय॑तानिब॒र्हिष्यथा॑र॒यिंसर्व॑वीरंदधातन ॥ ११ ॥

अग्निऽस्वात्ताः । पितरः । आ । इह । गच्छत । सदःऽसदः ।
सदत । सुऽप्रनीतयः । अत्त । हवींषि । प्रऽयतानि । बर्हिषि ।
अथ । रयिम् । सर्वऽवीरम् । दधातन ॥ ११ ॥

अग्निष्वात्ताः अग्निनास्वादिताः एतन्नामकाः पितरः यूयं इहास्मिन् पितृकर्मणि आगच्छत । आगत्य च हे सुप्रणीतयः अभिपूजितप्रणयनायूयं सदःसदः स्वस्वस्थानं सदत सीदत तत्रतत्र स्थाने यथेष्टमुपविशतेत्यर्थः । उपविश्य च बर्हिष्यासादितानि प्रयतानि शुचीनि हवींषि अत्त भक्षयत । अथानन्तरं सर्ववीरं सर्वैर्वीरैः पुत्रपौत्रैरुपेतं रयिं धनं दधातन अस्मभ्यंदत्त ॥ ११ ॥

महापितृयज्ञे वषट्कारक्रियायां त्वमग्नईळितइत्येषा स्विष्टकृतोयाज्या । सूत्रितंच—योग्निःकव्यवाहनस्त्वमग्नईळितोजातवेदइतिसंयाज्येति ।

सैषा द्वादशी—

त्वमग्नईळितोजातवेदोवाड्ढव्यानिसुरभीणिकृत्वी ।
प्रादाःपितृभ्यःस्वधयातेअक्षन्नद्धित्वंदेवप्रयताहवींषि ॥ १२ ॥

त्वम् । अग्ने । ईळितः । जातऽवेदः । अवाट् । हव्यानि ।
सुरभीणि । कृत्वी । प्र । अदाः । पितृऽभ्यः । स्वधया । ते ।
अक्षन् । अद्धि । त्वम् । देव । प्रऽयता । हवींषि ॥ १२ ॥

हे जातवेदः जातं सर्वं जगद्वेत्तीति जातवेदाः तथाविध हे अग्ने ईळितः अस्माभिः स्तुतस्त्वं हव्यानि अस्मदीयानि हवींषि सुरभीणि सुगन्धीनि कृत्वी कृत्वा अवाट् हवनं कृतवानसि । कृत्वाच पितृभ्यः प्रादाः । ते च पितरः स्वधया स्वधाकारेण दत्तं हविः अक्षन् अदन्तु हे देव त्वमपि प्रयता प्रयत्नसंपादितानि हवींषि अद्धि भक्षय ॥ १२ ॥

महापितृयज्ञे येचेहेतिद्वितीयानुवाक्या । सूत्रमुक्तं ।

Funding by IKS-MoE

सैषा त्रयोदशी–

येचेहपितरोयेचनेहयांश्चविद्मयाँउचनप्रविद्म ।
त्वंवेत्थयतितेजातवेदःस्वधाभिर्यज्ञंसुकृतंजुषस्व ॥ १३ ॥

ये । च । इह । पितरः । ये । च । न । इह । यान् । च । विद्म ।
यान् । ऊँ इति । च । न । प्रऽविद्म । त्वम् । वेत्थ । यति । ते ।
जातऽवेदः । स्वधाभिः । यज्ञम् । सुऽकृतम् । जुषस्व ॥ १३ ॥

ये च पितरः इहास्मत्समीपे वर्तन्ते येच इह न सन्ति यांश्च पितॄन् विद्म सन्निकृष्टत्वाज्जानीम यान् उचन अपिच न प्रविद्म विप्रकृष्टत्वात् वयं न विजानीमः यति ते यावन्तस्ते भवन्ति तान् सर्वान् यथोक्तान् हे जातवेदः उत्पन्नसर्ववस्तुविषयज्ञानाग्ने त्वं वेत्थ जानासि स्वधाभिर्हविर्लक्षणैरन्नैः सुकृतं साधुकृतं यज्ञं जुषस्व प्रीत्या गृहाण ॥ १३ ॥

पूर्वोक्तएव यागे येअग्निदग्धा इत्येषा याज्या । सूत्रितंच–येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धा इमंयमप्रस्तरमाहिसीदेति द्वे इति ।

सैषा सूक्ते चतुर्दशी–

येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धामध्येदिवःस्वधयामादयन्ते ।
तेभिःस्वराळसुनीतिमेतांयथावशंतन्वंकल्पयस्व ॥ १४ ॥ १९ ॥

ये । अग्निऽदग्धाः । ये । अनग्निऽदग्धाः । मध्ये । दिवः । स्वधया ।
मादयन्ते । तेभिः । स्वऽराट् । असुऽनीतिम् । एताम् ।
यथाऽवशम् । तन्वम् कल्पयस्व ॥ १४ ॥ १९ ॥

ये पितरः अग्निदग्धाः अग्निना भस्मीकृताः श्मशानं प्राप्ताइत्यर्थः ये च पितरः अनग्निदग्धाः श्मशानकर्म न प्राप्ताः मध्येदिवः द्युलोकस्य मध्ये स्वधया हविर्लक्षणेनान्नेन मादयन्ते तृप्यन्ति हे अग्ने स्वराट् स्वकर्मोपभोगेन दीप्यमानः तेभिस्तैः पितृभिः सहितः सन् असुनीतिं

Funding by IKS-MoE

प्राणानां विषयेषु नेतारं अस्मत्पित्रन्तरात्मानं एतां तन्वं एतद्देवताशरीरं यथावशं यथाकामं कल्पयस्व समर्थयस्व ग्रासयेत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

मैनमिति चतुर्दशर्चं षोडशं सूक्तं यमपुत्रस्य दमनस्यार्षं आदितोदश त्रिष्टुभः ततश्चतस्रोनुष्टुभः अग्निर्देवता । तथाचानुक्रान्तं—मैनं दमनआग्नेयं चतुरनुष्टुबन्तमिति । दीक्षितमरणे आद्याः षळृचः शंसनीयाः । सूत्रितंच— मैनमग्नेविदहोमाभिशोचइति षट् पूषात्वेतश्च्यावयतुप्रविद्वानिति । दह्यमानस्यप्रेतस्योपस्थानेप्येताः शंसनीयाः ।

तत्र प्रथमा—

मैन॑मग्ने॒विद॑हो॒माभिशो॑चो॒मास्य॒त्वचं॑चिक्षिपो॒माशरी॑रम् ।
य॒दाशृ॒तंकृ॒णवो॑जातवे॒दोथे॑मेनं॒प्रहि॑णुतात्पि॒तृभ्य॑ः ॥ १ ॥

मा । ए॒न॒म् । अ॒ग्ने॒ । वि । द॒ह॒ः । मा । अ॒भि । शो॒च॒ः । मा ।
अ॒स्य॒ । त्वच॑म् । चि॒क्षि॒प॒ः । मा । शरी॑रम् । य॒दा । शृ॒तम् । कृ॒णव॑ः ।
जा॒त॒ऽवे॒द॒ः । अथ॑ । ई॒म् । ए॒न॒म् । प्र । हि॒णु॒ता॒त् । पि॒तृऽभ्य॑ः ॥ १ ॥

हे अग्ने एनं प्रेतं माविदहः विशेषेण दग्धं भस्मीभूतं माकुरु माभिशोचः अभितः शोकेन संतापेन युक्तं माकुरु । अस्य त्वचं माचिक्षिपः इतस्ततोविक्षिप्तां माकुरु शरीरमपि विक्षिप्तं माकुरु । हे जातवेदः अग्ने यदा त्वं शृतं पक्कं सुदग्धं कृणवः करिष्यसि अथ तदानीं ईमेनं प्रेतं पितृभ्यः प्रहिणुतात् पितृसमीपे प्रेरय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शृ॒तंय॒दाकर॑सिजातवे॒दोथे॑मेनं॒परि॑दत्तात्पि॒तृभ्य॑ः ।
य॒दागच्छा॒त्यसु॑नीतिमे॒तामथा॑दे॒वानां॑वश॒नीर्भ॑वाति ॥ २ ॥

शृ॒तम् । य॒दा । कर॑सि । जा॒त॒ऽवे॒द॒ः । अथ॑ । ई॒म् । ए॒न॒म् । परि॑ ।
द॒त्ता॒त् । पि॒तृऽभ्य॑ः । य॒दा । गच्छा॑ति । असु॑ऽनीतिम् । ए॒ताम् ।
अथ॑ । दे॒वाना॑म् । व॒श॒ऽनीः । भ॒वा॒ति॒ ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हे जातवेदः यदा प्रेतशरीरं शृतं पक्कं करसि करिष्यसि अथ ईं तदानीमेव एनं प्रेतं पितृभ्यः परिदत्तात् प्रयच्छ यदा अयं प्रेतः एतामग्निना कृतामसुनीतिं प्राणस्य नयनं प्राणप्रेरणं गच्छाति गच्छति प्राप्नोति अथ तदानीमेव देवानां वाशनी देवानां वशं प्रापितोभवाति भवति ॥२॥

अथ तृतीया–

सूर्यं॒चक्षु॑र्गच्छतु॒वात॑मा॒त्माद्यांच॑गच्छपृथि॒वींच॒धर्म॑णा ।
अ॒पोवा॑गच्छ॒यदि॒तत्र॑तेहि॒तमोष॑धीषु॒प्रति॑तिष्ठा॒शरी॑रैः ॥ ३ ॥

सूर्य॑म् । चक्षुः॑ । ग॒च्छ॒तु॒ । वात॑म् । आ॒त्मा । द्याम् । च॒ । ग॒च्छ॒ ।
पृ॒थि॒वीम् । च॒ । धर्म॑णा । अ॒पः । वा॒ । ग॒च्छ॒ । यदि॑ । तत्र॑ ।
ते॒ । हि॒तम् । ओष॑धीषु । प्रति॑ । ति॒ष्ठ॒ । शरी॑रैः ॥ ३ ॥

हे प्रेत ते त्वदीयं चक्षुरिन्द्रियं सूर्यं गच्छतु प्राप्नोतु आत्मा प्राणः वातं बाह्यं वायुं गच्छतु अपिच त्वमपि धर्मणा सुकृतेन तत्फलं भोक्तुं द्यां च अत्र च शब्दोविकल्पार्थे द्युलोकं वा पृथिवीं च पृथिवीं वा गच्छ प्राप्नुहि अपोवान्तरिक्षलोकं गच्छ प्राप्नुहि यदि तत्रान्तरिक्षे हितं स्थापितं ते तव कर्मफलं ओषधीषु शरीरैः शरीरावयवैः प्रतितिष्ठ प्रतितिष्ठति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

अ॒जोभा॒गस्तप॑सा॒तंत॑पस्व॒तंते॑शो॒चिस्त॑पतु॒तंते॑अ॒र्चिः ।
यास्ते॑शि॒वास्त॒न्वो॑जातवेद॒स्ताभि॑र्वहैनंसु॒कृता॑मुलो॒कम् ॥ ४ ॥

अ॒जः । भा॒गः । तप॑सा । तम् । त॒प॒स्व॒ । तम् । ते॒ । शो॒चिः ।
त॒प॒तु॒ । तम् । ते॒ । अ॒र्चिः । याः । ते॒ । शि॒वाः । त॒न्वः॑ । जा॒त॒ऽवे॒दः॒ ।
ताभिः॑ । व॒ह॒ । ए॒न॒म् । सु॒ऽकृता॑म् । ऊँ॒ इति॑ । लो॒कम् ॥ ४ ॥

अजः जननरहितः शरीरेन्द्रियादिभागव्यतिरिक्तः अन्तरपुरुषलक्षणोयोभागोस्ति हे अग्ने ते त्वदीयेन तपसा तापनेन तं तादृशं भागं तपस्व तप्तं कुरु तथा ते तव शोचिः शोकहेतुज्वालाविशेषः तं भागं तपतु संस्करोतु । अपिच ते तवार्चिर्भासकः ज्वालाविशेषः तं भागं तपतु । तपः–

शोचिरर्चिःशब्दानां सन्तापतारतम्येनभेदः । जातवेदः ते तव यास्तन्वोमूर्तयः शिवाः सुखहेतवः नतु तापप्रदाः ताभिरेनं तनूभिः प्रेतं सुकृतां शोभनकर्मकारिणां लोकं स्थानं वह प्रापय। उशब्दः पूरणः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अव॑सृज॒पुन॑रग्नेपि॒तृभ्यो॒यस्त॒आहु॑त॒श्चर॑तिस्व॒धाभि॑ः ।
आयु॒र्वसा॑न॒उप॑वेतु॒शेष॒ःसंग॑च्छतांत॒न्वा॑जातवेदः ॥ ५ ॥ २० ॥

अव॑ । सृ॒ज॒ । पुन॑ः । अ॒ग्ने॒ । पि॒तृऽभ्य॑ः । यः । ते॒ । आऽहु॑तः । चर॑ति ।
स्व॒धाभि॑ः । आयु॑ः । वसा॑नः । उप॑ । वे॒तु॒ । शेष॑ः ।
सम् । ग॒च्छ॒ता॒म् । त॒न्वा॑ । जा॒त॒ऽवे॒दः॒ ॥ ५ ॥ २० ॥

हे अग्ने यः प्रेतः पुमान् ते तुभ्यं आहुतः चितौ मंत्रेण समर्पितः सन् स्वधाभिः स्वधाकारसमर्पितैरुदकादिभिः सह चरति तं प्रेतं पितृभ्यः पितृप्राप्त्यर्थं पुनरवसृज भूयः प्रेरय । अयं प्रेतआयुर्जीवनं वसानआच्छादयन् आयुषा युक्तइत्यर्थः। शेषः शिष्यमाणमस्थिलक्षणं यजनीयं शरीरं उपवेतु उपगच्छतु । हे जातवेदः तव प्रसादात् तन्वा शरीरेण संगच्छतां संगतोभवतु ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी—

यत्ते॑कृ॒ष्णःश॑कु॒नआ॑तु॒तोद॑पिपी॒लःस॒र्प॑उ॒तवा॒श्वाप॑दः ।
अ॒ग्निष्टद्वि॒श्वाद॑ग॒दं॑कृ॒णोतु॒सोम॑श्च॒योब्रा॑ह्म॒णाँआ॑वि॒वेश॑ ॥ ६ ॥

यत् । ते॒ । कृ॒ष्णः । श॒कु॒नः । आ॒ऽतु॒तोद॑ । पि॒पी॒लः । स॒र्पः॑ ।
उ॒त । वा॒ । श्वाप॑दः । अ॒ग्निः । तत् । वि॒श्व॒ऽअत् । अ॒ग॒दम् ।
कृ॒णो॒तु॒ । सोम॑ः । च॒ । यः । ब्रा॒ह्म॒णान् । आ॒ऽवि॒वेश॑ ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

हे मृतशरीर ते तव संबन्धि यदंगं कृष्णः शकुनः काकाख्यः आतुतोद आङीषदर्थे ईषत्तुन्नवान् तथा पिपीलः पिपोलिका वा सर्पोवा उतवा अपिवा श्वापदः श्वशृगालादिः एतेषामन्यतमोयदि तुन्नवानित्यर्थः विश्वात् सर्वस्यात्ता अग्निः तत्तादृशमंगं अगदं कृणोतुदोषरहितं करोतु संस्करोत्वित्यर्थः । तथा सोमश्च देवतारूपः ओषधिरूपोवा संस्करोतु यः सोमः ब्राह्मणान् ऋत्विगादीन् आविवेश प्रविष्टवान् ॥ ६ ॥

अनुस्तरण्यावपया प्रेतस्य मुखमग्नेर्वर्मेत्यनया प्रोर्णुयात् । सूत्रितंच—अनुस्तरण्यावपामुत्खिद्य शिरोमुखं प्रच्छादयेदग्नेर्वर्मपरिगोभिर्व्ययस्वेतीति ।

सैषा सूक्ते सप्तमी—

अ॒ग्नेर्वर्म॒परि॒गोभि॒र्व्य॑यस्व॒संप्रोर्णु॑ष्व॒पीव॑सा॒मेद॑साच ।
नेत्त्वा॑धृ॒ष्णुर्हर॑सा॒जर्हृ॑षाणोद॒धृग्वि॑ध॒क्ष्यन्प॑र्य॒ङ्खया॑ते ॥ ७ ॥

अ॒ग्नेः । वर्म॑ । परि॑ । गोभिः॑ । व्य॒य॒स्व॒ । सम् । प्र । ऊ॒र्णु॒ष्व॒ । पीव॑सा
मेद॑सा । च॒ । न । इत् । त्वा॒ । धृ॒ष्णुः । हर॑सा । जर्हृ॑षाणः ।
द॒धृक् । वि॒ऽध॒क्ष्यन् । प॒रि॒ऽअ॒ङ्खया॑ते ॥ ७ ॥

हे प्रेत अग्नेः स्वभूतं वर्म ज्वालालक्षणं कवचं गोभिः अनुस्तरणीगोचर्मणा परिव्ययस्व परितः संवृणु । किंच पीवसा स्थूलेन मेदसा मांसेन च संसम्यक् प्रोर्णुष्व आच्छादय । एवंकृते सति हरसा तेजसा धृष्णुर्धर्षणशीलः जर्हृषाणः अत्यर्थं हृष्यन् दधृक् धृष्टः प्रगल्भः । ऋत्विगित्यादिनादधृक्शब्दोनिपातितः । विधक्ष्यन् विविधं भस्मीकरिष्यन् एवंभूतोग्निः त्वा त्वां नेत्पर्यंखयाते नैव सर्वतोविस्तारयति । अखेर्गत्यर्थाल्लेटचडागमः ॥ ७ ॥

इममग्नेचमसमित्यनया प्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयते । सूत्रितंच—इममग्नेचमसंमाविजिह्वरइति प्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयतइति ।

सैषाष्टमी—

इ॒मम॑ग्नेचम॒संमावि॒जि॑ह्वरःप्रि॒योदे॒वाना॑मु॒तसो॒म्याना॑म् ।
ए॒षयश्च॑म॒सोदे॑व॒पान॒स्तस्मि॑न्दे॒वाअ॒मृता॑मादयन्ते ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

इमम् । अग्ने । चमसम् । मा । वि । जिह्वरः । प्रियः । देवानाम् ।
उत । सोम्यानाम् । एषः । यः । चमसः । देवऽपानः ।
तस्मिन् । देवाः । अमृताः । मादयन्ते ॥ ८ ॥

हे अग्ने इमं चमसं प्रणीताप्रणयनं माविजिह्वरः माविचालीः । यश्चमसः देवानामिन्द्रादीनां प्रियः उतापिच सोम्यानां सोमार्हाणां पितॄणां प्रियः । किंच यएषचमसः देवपानः देवाः पिबंत्यस्मिन्निति देवपानस्थानीयोभवति तस्मिंश्चमसे अमृताः मरणवर्जितादेवाः पितरश्च मादयन्ते हव्यैः कव्यैश्च हृष्टाभवन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

क्रव्यादमग्निंप्रहिणोमिदूरंयमराज्ञोगच्छतुरिप्रवाहः ।
इहैवायमितरोजातवेदादेवेभ्योहव्यंवहतुप्रजानन् ॥ ९ ॥

क्रव्यऽअदम् । अग्निम् । प्र । हिणोमि । दूरम् । यमऽराज्ञः ।
गच्छतु । रिप्रऽवाहः । इह । एव । अयम् । इतरः । जातऽवेदाः ।
देवेभ्यः । हव्यम् । वहतु । प्रऽजानन् ॥ ३ ॥

आहिताग्निमरणेएतदादिद्वेऋचावौपासनोद्वासने विनियुक्ते । तत्र प्रथमायाः पूर्वार्धेन दक्षिणस्यां दिशि चतुष्पथादावौपासनाग्निं निरस्यति उत्तरेण शांतिकर्मार्थमादत्ते । क्रव्यादं क्रव्यमामिषं तस्यात्तारं तीव्रमग्निं दूरं विप्रकृष्टदेशे प्रहिणोमि प्रगमयामि । हि गतौ स्वादिः । रिप्रवाहः रिप्रं पापं तस्यवोढा सोग्निः यमराज्ञः यमोराजा येषां तान् यमराजकान् अन्यप्रदेशान् गच्छतु प्राप्नोतु । अथ शांति कर्मार्थमुपासनः इतरः क्रव्यादादन्योजातवेदाः जातानां वेदिता जातधनोवा प्रजानन् सर्वैर्विज्ञायमानोयमग्निः इहैव देशे देवेभ्योदेवार्थं हव्यं हवनयोग्यं हविः वहतु प्रापयतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

योअग्निःक्रव्यात्प्रविवेशवोगृहमिमंपश्यन्नितरंजातवेदसम् ।
तंहरामिपितृयज्ञायदेवंसघर्ममिन्वात्परमेसधस्थे ॥१०॥२१॥

Funding by IKS-MoE

यः । अ॒ग्निः । क्र॒व्य॒ऽअत् । प्र॒ऽवि॒वेश॑ । व॒ः । गृ॒हम् । इ॒मम् । पश्य॑न् ।
इत॑रम् । जा॒तऽवे॑दसम् । तम् । ह॒रा॒मि॒ । पि॒तृ॒ऽय॒ज्ञाय॑ । दे॒वम् ।
सः । घ॒र्मम् । इ॒न्वा॒त् । प॒र॒मे । स॒धऽस्थे॑ ॥ १० ॥ २१ ॥

यः क्रव्यादोग्निः वोयुष्माकं गृहिणां गृहं प्रविवेश प्रविष्टवान् तं क्रव्यादं देवं हरामि गृहाद्बहिर्निष्क्रमयामीत्यर्थः। किमर्थं पितृयज्ञाय तदर्थं। किंकुर्वन् इममितरं तस्मादन्यं हव्यवाहं जातवेदसं पश्यन् पर्यालोचयन् तथासति क्रव्यात् क्रव्यादात्परोग्निः परमे उत्कृष्टे सधस्थे सहस्थाने घर्मं यज्ञमिन्वात् प्राप्नोतु पितृभिर्घर्मपैः सहेतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे एकविंशोवर्गः ॥ २१॥

महापितृयज्ञे वषट्कारक्रियायां योअग्निःकव्यवाहनइत्येषा स्विष्टकृतोयाज्या। सूत्रितंच— योअग्निः कव्यवाहनस्त्वमग्नईळितइति संयाज्ये इति।

सैषैकादशी—

योअ॒ग्निःक॑व्य॒वाह॑नःपि॒तॄन्यक्ष॑दृता॒वृधः॑ ।
प्रेदु॑ह॒व्यानि॑वोचतिदे॒वेभ्य॑श्चपि॒तृभ्य॒आ ॥ ११ ॥

यः । अ॒ग्निः । क॒व्य॒ऽवाह॑नः । पि॒तॄन् । यक्ष॑त् । ऋ॒त॒ऽवृधः॑ ।
प्र । इत् । ऊँ॒ इति॑ । ह॒व्यानि॑ । वो॒च॒ति॒ । दे॒वेभ्य॑ः ।
च॒ । पि॒तृऽभ्य॑ः । आ ॥ ११ ॥

कव्यवाहनः कव्यस्य हविषोवोढायोग्निः पितॄन् ऋतावृधः ऋतस्य यज्ञस्योदकस्य वा वर्धयितॄन् सत्येन वृद्धान्वा देवान् एतत्पितृविशेषणं वा स्तुतान् यक्षत् यजति यजेर्लेटि सिप् अडागमः। सोग्निः हव्यानि हवींषि प्रवोचतु पितृयज्ञे प्रब्रवीतु युष्मदर्थं मयानीतानीति। इदू पूरणौ केभ्यः देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च। आकारः समुच्चये ॥ ११ ॥

महापितृयज्ञे उशन्तस्त्वेत्येषा सामिधेनी। सूत्र्यतेहि—उशन्तस्त्वानिधीमहीत्येतां त्रिरनवानंताः सामिधेन्यइति।

सैषा द्वादशी—

उशन्तस्त्वानिधीमह्युशन्तःसमिधीमहि ।
उशन्नुशतआवहपितॄन्हविषेअत्तवे ॥ १२ ॥

उशन्तः । त्वा । नि । धीमहि । उशन्तः । सम् । इधीमहि । उशन् ।
उशतः । आ । वह । पितॄन् । हविषे । अत्तवे ॥ १२ ॥

हे अग्ने उशन्तः कामयमानाः वयं त्वा त्वां निधीमहि कर्मार्थं स्थापितवन्तः । उशंतोवयं समिधीमहि संदीपयामः । त्वमपि उशन् कामयमानोहविरादिकं उशतः आगन्तुकामान् पितॄन् अस्मिन्यज्ञे आवह हविषे अस्माभिः प्रत्तं हविः अत्तवे अत्तुं । अदेस्तुमर्थे तवेन् प्रत्ययः क्रियाग्रहणंकर्तव्यमितिकर्मणः संप्रदानसंज्ञा ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यंत्वमग्नेसमदहस्तमुनिर्वापयापुनः ।
कियाम्ब्वत्ररोहतुपाकदूर्वाव्यल्कशा ॥ १३ ॥

यम् । त्वम् । अग्ने । सम्ऽअदहः । तम् । ऊँ इति । निः । वापय ।
पुनरिति । कियाम्बु । अत्र । रोहतु । पाकऽदूर्वा । विऽअल्कशा ॥ १३ ॥

हे अग्ने त्वं पितृदहनकाले यं देशं समदहः पुरा सम्यक्दग्धवानसि । तिङ्चोदात्तवतीति समोनिघातः । तमु तमेव पुनर्निर्वापय अत्रास्मिन्देशे कियांबु कियत्प्रमाणमुदकं यस्मिन् तत्पुष्करिण्यादि रोहतु उत्पद्यतां । किंच व्यल्कशा विविधशाखा पाकदूर्वा परिपक्वदूर्वा च उत्पद्यतां ॥ १३ ॥

अस्थिसंचयने क्षीरोदकेन शमीशाखया त्रिः प्रसव्यं श्मशानायतनं प्रोक्षति शीतिकेशीतिकावतीत्यनया। सूत्रितंच—क्षीरोदकेनशमीशाखयात्रिःप्रसव्यंपरिव्रजन्प्रोक्षतिशीतिकेशीतिकावतीतीति ।

सैषा चतुर्दशी—

शीतिकेशीतिकावतिह्लादिकेह्लादिकावति ।
मण्डूक्या३सुसंगमइमंस्व१ग्निंहर्षय ॥ १४ ॥ २२ ॥

शीति॑के । शीति॑काऽवति । ह्लादि॑के । ह्लादि॑काऽवति । म॒ण्डू॒क्या॑ ।
सु । सम् । ग॒म॒ः । इ॒मम् । सु । अ॒ग्निम् । ह॒र्ष॒य ॥ १४ ॥ २२ ॥

हे शीतिके शैत्ययुक्ते हे शीतिकावति शीतिकाः शैत्ययुक्ताओषधयस्ताभिस्तद्वति हे ह्लादिके आह्लादयित्रि हे आह्लादिकावति आह्लादकफलयुक्तैर्वृक्षैस्तद्वति हे पृथिवि मंडूक्या मंडूकस्त्रिया वृष्टिप्रियया सु सुष्ठु संगमः संगच्छस्व । गमेर्लुङि व्यत्ययेन परस्मैपदं ततइममग्निं सु सुष्ठु हर्षय ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

॥ इति दशमे मंडले प्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्र त्वष्टादुहित्रइत्येतच्चतुर्दशर्चं प्रथमं सूक्तं यमपुत्रोदेवश्रवानाम ऋषिः आदितोद्वादश त्रिष्टुभः त्रयोदशीचतुर्दश्यावनुष्टुभौ यद्वा त्रयोदशी पुरस्ताद्बृहती आदितोद्वयोः सरण्यूर्देवता पूषात्वेतइत्याद्याश्चतस्रः पूषदेवत्याः सरस्वतीं देवयन्तइत्याद्यास्तिस्रः सरस्वतीदेवताकाः आपोअस्मानित्याद्याः पंचर्चोब्देवताकाः तत्र द्रप्सश्चस्कंदेत्याद्यास्तिस्रः सोमदेवत्यावा । तथाचानुक्रान्तं—त्वष्टादेवश्रवा द्वे सरण्यू देवते पौष्णयश्चतस्रः सारस्वत्यस्तिस्रः पंचाप्योद्रप्सस्तिस्रः सौम्योवांत्ये अनुष्टुभावुपान्त्यापुरस्ताद्बृहतीवेति । गतः सूक्तविनियोगः । अत्रेतिहासमाचक्षते—त्वष्टृनामकस्य देवस्य सरण्यूस्त्रिशिराश्चेति स्त्रीपुंसात्मकमपत्यद्वयमभूत् ततस्त्वष्टा सरण्यूनामिकां पुत्रीं विवस्वते प्रायच्छत् ततस्तस्यां विवस्वतः सकाशात् यमयम्यौ विजज्ञाते ततः कदाचिदात्मसदृश्यादेवजनितायाः स्त्रियः समीपे तदपत्यद्वयं निधाय स्वयमाश्वं रूपं कृत्वा उत्तरान् कुरून् प्रति जगाम । अथ विवस्वानेतां स्त्रियं सरण्यूमिति मन्वानामरंसीत् तस्यां मनुर्नाम राजर्षिरजायत । ततोविवस्वानेषा सरण्यूर्न भवतीति विज्ञाय स्वयमप्यश्वोभूत्वा तामश्वरूपिणीं प्रायासीत् ततः संक्रीडमानयोस्तयोः स्वभूतं रेतः पृथिव्यां पपात । अथ सागर्भकामनया तत्पतितं रेतः आजघ्रौ ततः तस्याः सकाशात् नासत्योदस्रश्चेत्युभावश्विनावजायेतामिति ।

तत्र प्रथमा—

त्वष्टा॑दुहि॒त्रेव॑ह॒तुंकृ॑णो॒तीती॒दंविश्वं॒भुव॑नं॒समे॑ति ।
य॒मस्य॑मा॒तापर्यु॒ह्यमा॑नाम॒होजा॒याविव॑स्वतोननाश ॥१॥

त्वष्टा॑ । दुहि॒त्रे । व॒ह॒तुम् । कृ॒णो॒ति॒ । इति॑ । इ॒दम् । विश्व॑म् ।
भुव॑नम् । सम् । ए॒ति॒ । य॒मस्य॑ । मा॒ता । प॒रि॒ऽउ॒ह्यमा॑ना ।
म॒हः । जा॒या । विव॑स्वतः । न॒ना॒श॒ ॥ १ ॥

त्वष्टा एतन्नामकोदेवः दुहित्रे षष्ठ्यर्थे चतुर्थी दुहितुः सरण्यूनामिकायाः वहतुं वहनं विवाहं एधिवह्योश्चतुरिति वहेश्चतुप्रत्ययः तं कृणोति करोतीति एतेन हेतुना इदं विश्वं सर्वं भुवनं भूतजातं समेति तं विवाहं समागमत् पर्युह्यमाना विवस्वता उद्वोढव्या यमस्य यम्याश्च माता महोमहतः विवस्वतोजाया भार्या सरण्यूः ननाश उत्तरान् कुरून् प्रतिनष्टा अगच्छदित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

अपा॑गूहन्न॒मृतां॒मर्त्ये॑भ्यःकृ॒त्वीसव॑र्णामददु॒र्विव॑स्वते ।
उ॒ताश्विना॑वभर॒द्यत्तदासी॒दज॑हादु॒द्वामि॑थु॒नास॑र॒ण्यूः ॥२॥

अप॑ । अ॒गू॒ह॒न् । अ॒मृता॑म् । मर्त्ये॑भ्यः । कृ॒त्वी । सऽव॑र्णाम् । अ॒द॒दुः ।
विव॑स्वते । उ॒त । अ॒श्विनौ॑ । अ॒भ॒र॒त् । यत् । तत् । आसी॑त् ।
अज॑हात् । ऊँ॒ इति॑ । द्वा । मि॒थु॒ना । स॒र॒ण्यूः ॥ २ ॥

अमृतां मरणधर्मरहितां एतां सरण्यूं मर्त्येभ्योमनुष्येभ्यः तदुत्पत्त्यर्थं अपागूहन् अपगूहितवन्तः संवृतवन्तः देवाउपनीतवन्तइत्यर्थः । किंच सवर्णां सरण्यूसदृशां अन्यां स्त्रियं कृत्वी कृत्वा तस्मै विवस्वते देवाअददुः प्रायच्छन् । उतापिच सा अश्वरूपिणी सरण्यूः तदाश्विनावभरत् स्वोदरे गर्भभूतौ धारितवती यद्यदा तत् जायापतिभ्यां अश्वरूपात्मना संभोगकाले रेतः पतितमासीत् तदा अश्विनौ जनयामासेत्यर्थः । तथा सरण्यूः सरणवती एतन्नामिका द्वा मिथुना द्वौ मिथुनौ यमयम्यौ अजहात् त्यक्तवती जनितवतीत्यर्थः । यद्वा सरण्यूः एतन्नामिका मध्यस्थाना देवता मध्यममग्निं माध्यमिकां वाचं च उत्पादितवती ॥ २ ॥

दीक्षितमरणे पूषात्वेतइत्याद्याश्चतस्रः शंसनीयाः । सूत्रितंच– पूषात्वेतश्च्यावयतुप्रविद्वानितिचतस्रइति ।

Funding by IKS-MoE

सैषा सूक्ते तृतीया—

पू॒षात्वे॒तश्च्या॑वयतु॒प्रवि॒द्वाननं॑ष्टपशु॒र्भुव॑नस्यगो॒पाः ।
सत्वै॒तेभ्य॒ःपरि॑ददात्पि॒तृभ्यो॒ग्निर्दे॒वेभ्यः॑सुविद॒त्रिये॑भ्यः ॥ ३ ॥

पू॒षा । त्वा॒ । इ॒तः । च्य॒व॒य॒तु॒ । प्र । वि॒द्वान् । अन॑ष्टऽपशुः ।
भुव॑नस्य । गो॒पाः । सः । त्वा॒ । ए॒तेभ्यः॑ । परि॑ । द॒द॒त् ।
पि॒तृऽभ्यः॑ । अ॒ग्निः । दे॒वेभ्यः॑ । सु॒ऽवि॒द॒त्रिये॑भ्यः ॥ ३ ॥

पूषा पोषयिता एतन्नामकोदेवः त्वा त्वां इतोस्माद्देशात् लोकात् प्रच्यावयतु प्रकर्षेणोत्तमलोकं गमयतु । कीदृशः विद्वान् अस्मद्भक्ततां विजानानः अनष्टपशुः अविनश्वरपशुयुक्तः तस्मिन् सर्वेपशवस्तिष्ठन्ति नतु नश्यन्तीत्यर्थः भुवनस्य भूतजातस्य गोपाः गोपायिता । किंच प्रक्रमय्यसपूषा एतेभ्यः पितृभ्यः त्वा त्वां परिददत् परिप्रयच्छतु । तथा अग्निश्च सुविदत्रियेभ्यः सुविदत्रं ज्ञानं धनं वा तदर्हाः सुविदत्रियाः छान्दसोघप्रत्ययः शोभनज्ञानेभ्यः सुधनेभ्योवा देवेभ्यः त्वां प्रयच्छतु तेषां लोके स्थापयत्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आयु॑र्वि॒श्वायु॒ःपरि॑पासति॒त्वापू॒षात्वा॑पातु॒प्रप॑थेपु॒रस्ता॑त् ।
यत्रास॑तेसु॒कृतो॒यत्र॒तेय॒युस्तत्र॑त्वादे॒वःस॑वि॒ताद॑धातु ॥ ४ ॥

आयुः॑ । वि॒श्वऽआ॑युः । परि॑ । पा॒स॒ति॒ । त्वा॒ । पू॒षा । त्वा॒ । पा॒तु॒ ।
प्रऽप॑थे । पु॒रस्ता॑त् । यत्र॑ । आस॑ते । सु॒ऽकृत॑ः । यत्र॑ । ते ।
य॒युः । तत्र॑ । त्वा॒ । दे॒वः । स॒वि॒ता । द॒धा॒तु॒ ॥ ४ ॥

विश्वायुः सर्वान्नः सर्वत्रगमनशीलोवा आयुः वकारलोपश्छान्दसः वायुः यद्वा छन्दसीणइति उण्प्रत्यये वृद्धौ च कृतायां रूपं । गन्ता वायुः त्वा त्वां परिपासति परिपातु पूषानुज्ञया परितोरक्षतु । पा रक्षणे लेटि सिप्यडागमः । प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे स्वर्गे पुरस्तात् सर्वेषां प्रथममेव वर्तमानः पूषा स्वयमेव त्वा त्वां प्रमितं यजमानं पातु रक्षतु । सुकृतः पुण्यकर्माणः यत्र य-

Funding by IKS-MoE

स्मिन्देशे आसते तिष्ठन्ति यत्र वा ते सुकृतः ययुः प्राप्ताः तत्र तस्मिन् स्थाने देवोदीप्यमानः सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरकः एतन्नामकोदेवः त्वा त्वां दधातु निदधातु ॥ ४ ॥

एकादशिनस्य पौष्णस्य पशोर्हविषः पूषेमाइत्यनुवाक्या । पूषेमाआशाअनुवेदसर्वाः शुक्रं-तेअन्ययजतमितिहि सूत्रितं ।

सैषा पञ्चमी—

पू॒षेमाआशा॒अनु॑वेद॒सर्वा॒ःसोअ॒स्माँअभ॑यतमेननेषत् ।
स्व॒स्ति॒दाआघृ॑णि॒ःसर्व॑वी॒रोप्र॑युच्छन्पु॒रए॑तुप्रजा॒नन् ॥ ५ ॥२३॥

पू॒षा । इ॒माः । आशा॑ः । अनु॑ । वे॒द॒ । सर्वा॑ः । सः । अ॒स्मान् ।
अभ॑यऽतमेन । ने॒ष॒त् । स्व॒स्ति॒ऽदाः । आघृ॑णिः । सर्व॑ऽवीरः ।
अप्र॑ऽयुच्छन् । पु॒रः । ए॒तु॒ । प्र॒ऽजा॒नन् ॥ ५ ॥ २३ ॥

पूषा देवः इमाः सर्वाआशाः प्राच्याद्यादिशः अनुवेद आनुपूर्व्येण जानाति इमाः सुखेन गंतव्याः असुखेनेति वा एवमनुक्रमेण जानातीत्यर्थः ।एवं सति अस्मान्प्रमिते यजमानोब्रवीति पुत्रमुखेन याजकमुखेन वा सपूषा अस्मान् अभयतमेन अत्यन्तं भयरहितेन मार्गेण नेषत् नयतु । कथं स्वस्तिदाः कल्याणस्य दाता आघृणिः आगतदीप्तियुक्तः सर्ववीरः सर्वैःवीरैः कर्मणि समर्थैः ऋत्विग्भिरुपेतः अप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन् प्रजानन् अस्माकं फलाफले विजानानः सन् पुरएतु अस्माकं पुरस्ताद्गच्छतु यथा अस्माकं भयं न भवति तथा गच्छत्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

एकादशिनस्य पौष्णस्य पशोः पुरोडाशस्य प्रपथेपथामिति याज्या । सूत्रितंच—प्रपथेपथामजनिष्टपूषा पथस्पथःपरिपतिंवचस्येति ।

सैषा षष्ठी—

प्रप॑थेप॒थाम॑जनिष्टपूषाप्रप॑थेदि॒वःप्रप॑थेपृथि॒व्याः ।
उ॒भेअ॒भिप्रि॒यत॑मेस॒धस्थे॒आच॒परा॑चचरतिप्रजा॒नन् ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

प्रऽप॑थे । प॒थाम् । अ॒ज॒नि॒ष्ट॒ । पू॒षा । प्रऽप॑थे । दि॒वः । प्रऽप॑थे ।
पृ॒थि॒व्याः । उ॒भे इति॑ । अ॒भि । प्रि॒यत॑मे॒ इति॑ प्रि॒यऽत॑मे ।
स॒धस्थे॒ इति॑ स॒धऽस्थे॑ । आ । च॒ । परा॑ । च॒ । च॒र॒ति॒ । प्र॒ऽजा॒नन् ॥६॥

पथां अन्तरिक्षगमनहेतुभूतानां मार्गाणां मध्ये प्रपथे यः प्रकृष्टः पंथाअस्ति तत्र पूषा अजनिष्ट प्रादुरभूत् पुण्यकर्मणां सुगतिप्रापणार्थमवस्थितइतिभावः । तथा दिवोद्युलोकस्य च मार्गाणां मध्ये प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे जातः तथा पृथिव्याः प्रपथे प्रकृष्टे मार्गे मनुष्याणां तत्तत्कर्मणि प्रवर्तनार्थं प्रादुर्भूतइत्यर्थः । सोयं पूषा प्रियतमे सर्वस्येष्टतमे सधस्थे सर्वेषां सहावस्थानभूते उभे द्यावापृथिव्यावभिलक्ष्य आचरति आभिमुख्येन चरति सुकृतिनां सुकृतफलप्रदर्शनायानुकूलं चरतीत्यर्थः । तथा पराचरति दुष्कर्मणां प्रतिकूलं गच्छति । किं कुर्वन् प्रजानन् अनेनेदं कर्म कृतं अस्य कर्मणइदं फलमिति अविशेषेण जानानः ॥ ६ ॥

व्यूह्ळस्य दशरात्रस्य तृतीये छन्दोमे प्रउगे सारस्वततृचस्य सरस्वतींदेवयन्तइत्येषा आद्या । सूत्र्यतेहि—प्रब्रह्माणोअंगिरसोनक्षंत सरस्वतींदेवयन्तोहवन्तइति ।

सैषा सप्त॒मी—

सर॑स्वतींदेव॒यन्तो॑हवन्ते॒सर॑स्वतीमध्व॒रेता॒यमा॑ने ।
सर॑स्वतींसु॒कृतो॑अह्वयन्त॒सर॑स्वतीदा॒शुषे॒वार्यं॑दात् ॥ ७ ॥

सर॑स्वतीम् । दे॒व॒ऽयन्तः॑ । ह॒व॒न्ते॒ । सर॑स्वतीम् । अ॒ध्व॒रे ।
ता॒यमा॑ने । सर॑स्वतीम् । सुऽकृतः॑ । अ॒ह्व॒य॒न्त॒ ।
सर॑स्वती । दा॒शुषे॑ । वार्य॑म् । दा॒त् ॥ ७ ॥

देवयन्तः देवान् यष्टुं स्तोतुं च कामयमानायजमानाः सरस्वतीं एतन्नामिकां मध्यमस्थानदेवतां हवन्ते कर्मावयवत्वायाह्वयन्ति । तथा तायमाने स्तुतिभिर्हविर्भिश्च विस्तार्यमाणे अध्वरे यज्ञे सरस्वतीं यजन्तीति शेषः । सुकृतः पुण्यकर्माणः सरस्वतीं अह्वयन्त फलप्रदानायाह्वयन्ते यतएवमतः कारणात् सरस्वती देवी दाशुषे हवींषि दत्तवते यजमानाय वार्यं वरणीयं कर्मफलं दात् प्रयच्छतु ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

अथाष्टमी—

सर॑स्वति॒यास॒रथं॑य॒याथ॑स्व॒धाभि॑र्देविपि॒तृभि॒र्मद॑न्ती ।
आ॒सद्या॒स्मिन्ब॒र्हिषि॑मादयस्वानमी॒वाइष॒आधे॑ह्य॒स्मे ॥ ८ ॥

सर॑स्वति । या । स॒ऽरथ॑म् । य॒याथ॑ । स्व॒धाभि॑ः । दे॒वि॒ । पि॒तृऽभि॑ः ।
मद॑न्ती । आ॒ऽसद्य॑ । अ॒स्मिन् । ब॒र्हिषि॑ । मा॒द॒य॒स्व॒ ।
अ॒न॒मी॒वाः । इष॑ः । आ । धे॒हि॒ । अ॒स्मे इति॑ ॥ ८ ॥

हे सरस्वति हे देवि या त्वं सरथं पितृभिः सह समानेन रथेनयुक्तं यथा भवति तथा ययाथ अस्मदीयं यज्ञं प्राप्तासि । किंकुर्वती पितृभिः सह स्वधाभिर्हविर्लक्षणैरन्नैः मदन्तीमाद्यन्ती यज्ञं गच्छसीति संबन्धः । सा त्वं बर्हिषि अस्मिन् वेदिस्तरणे यज्ञे आसद्य उपविश्य मादयस्व हविर्भिस्तृप्ता भव आत्मानं तर्पय वा । ततस्तृप्ता सती त्वं अनमीवाः अमीवा रोगः तद्वार्जितानि आरोग्यजननानि इषोन्नानि अस्मे अस्मभ्यमाधेहि पर्याप्तं प्रयच्छ ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सर॑स्वतीं॒यांपि॒तरो॒हव॑न्तेदक्षि॒णाय॒ज्ञम॑भि॒नक्ष॑माणाः ।
स॒ह॒स्रा॒र्घमि॒ळोअत्र॑भा॒गंरा॒यस्पोषं॒यज॑मानेषुधेहि ॥ ९ ॥

सर॑स्वतीम् । याम् । पि॒तर॑ः । हव॑न्ते । द॒क्षि॒णा । य॒ज्ञम् ।
अ॒भि॒ऽनक्ष॑माणाः । स॒ह॒स्र॒ऽअ॒र्घ॑म् । इ॒ळः । अत्र॑ । भा॒गम् ।
रा॒यः । पोष॑म् । यज॑मानेषु । धे॒हि॒ ॥ ९ ॥

यां त्वां सरस्वतीं पितरोहवन्ते आह्वयन्ति । कीदृशाः दक्षिणा । दक्षिणादाजितिआच्प्रत्ययः । दक्षिणतआगत्य यज्ञमभिनक्षमाणाः अभितोगच्छन्तोव्याप्नुवन्तः अत्रास्मिन् यज्ञे सहस्रार्घं बहुभिः पूजनीयं उपयोज्यं इळोन्नस्य भागं रायोधनस्य पोषं पुष्टिं च यजमानेषु त्वं धेहि स्थापय ॥ ॥ ९ ॥

अवभृथस्थाने आपोअस्मानित्येषा । सूत्रितंच—ततआचम्याप्लवन्तआपोअस्मान्मातरः शुंधयन्त्विति । दशमेहनि वपामार्जनेप्येषा । सूत्रितंच— इदमापःप्रवहतेत्येतस्याःस्थानेआपोअस्मान्मातरः शुंधयंत्विति ।

Funding by IKS-MoE

सैषा दशमी—

आपो॑अ॒स्मान्मा॒तर॑ःशुन्धयन्तुघृ॒तेन॑नोघृत॒प्व॑ःपुनन्तु ।
विश्वं॒हिरि॒प्रंप्र॒वह॑न्तिदे॒वीरुदिदा॑भ्य॒ःशुचि॒रापूतए॑मि ।।१०।।२४।।

आप॑ः । अ॒स्मान् । मा॒तर॑ः । शु॒न्ध॒य॒न्तु॒ । घृ॒तेन॑ । न॒ः । घृ॒त॒ऽप्व॑ः ।
पु॒न॒न्तु । विश्व॑म् । हि । रि॒प्रम् । प्र॒ऽवह॑न्ति । दे॒वीः । उत् ।
इत् । आ॒भ्य॒ः । शुचि॑ः । आ । पू॒तः । ए॒मि॒ ॥ १० ॥ २४ ॥

मातरः जगतोमातृस्थानीयाआपः अस्मान् शुंधयन्तु प्रोक्षणेन शोधयन्तु । तथा घृतप्वः घृतमुदकं तेनास्मान् पुनन्तीति तास्तथोक्ताआपः यद्वा घृतप्वः घृतं गव्यं तेन पुनन्ति । तथा ब्राह्मणं घृतेननोघृतप्वः पुनन्त्वीति । तद्वैसुपूतंयद्घृतेनपूयतेइति । ताआपः घृतेन प्रत्यक्षेणोदकेन नोस्मान् पुनन्तु हि यस्मात् देवीर्देव्यः देवनशीलाआपः विश्वं सर्वं रिप्रं पापं प्रवहन्ति पुरुषसकाशात् प्रगमयन्ति अपनयन्तीति यावत् । इत् अनन्तरं आभ्यः अद्भ्यः आपूतः आभिमुख्येन शुद्धः सन् स्तोता अहं उदेमि उद्गच्छामि ऊर्ध्वं स्वर्गं गच्छामीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

सुत्येहनि द्रप्सश्चस्कन्देत्यादिके द्वे विप्रुड्ढोमार्थे । सूत्रितंच—द्रप्सश्चस्कन्देति द्वाभ्यां विप्रुड्ढोमौ हुत्वेति । स्कन्नहविरभिमर्शनेपि द्रप्सइत्येषा । आहुतिर्बहिष्परिधि यदिस्कन्देत्तदा आग्नीध्रः अनया जुहुयात् । स्कन्नमभिमृशेदितिप्रकृत्य सूत्रितं—द्रप्सश्चस्कन्देत्याहुतिश्चेद्बहिष्परिध्याग्नीध्रएनां जुहुयादिति ।

सैषा एकादशी—

द्र॒प्सश्च॑स्कन्दप्रथ॒माँअनु॒द्यूनि॒मंच॒योनि॒मनु॒यश्च॒पूर्व॑ः ।
स॒मा॒नंयोनि॒मनु॑सं॒चर॑न्तंद्र॒प्संजु॑हो॒म्यनु॑स॒प्तहोत्रा॑ः ॥ ११ ॥

द्र॒प्सः । च॒स्क॒न्द॒ । प्र॒थ॒मान् । अनु॑ । द्यून् । इ॒मम् । च॒ । योनि॑म् ।
अनु॑ । यः । च॒ । पूर्व॑ः । स॒मा॒नम् । योनि॑म् । अनु॑ । स॒म्ऽचर॑न्तम् ।
द्र॒प्सम् । जु॒हो॒मि॒ । अनु॑ । स॒प्त । होत्रा॑ः ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

द्रप्सः अभिषूयमाणस्य सोमस्य रसः प्रथमान् पूर्वभाविनः पार्थिवान् लोकान् द्यून् दीप्यमानान् द्युलोकांश्च अनुलक्षीकृत्य चस्कन्द स्कन्नवान् गतवान्। तदेवाह इमं परिदृश्यमानं योनिं स्थानभूतं लोकं च यश्च अस्मात्पूर्वोऽस्ति तमनुगतवान् समानं साधारणं योनिं द्यावापृथिवीलक्षणं स्थानमनुसंचरन्तं सम्यग्गच्छन्तं द्रप्सं सोमरसं विप्रुल्लक्षणं सप्तहोत्राः सप्तसंख्याकाः विप्रुड्ढोमस्य कर्तारः होतृप्रभृतयोवयं अनु आनुपूर्व्येण जुहोमि जुहुमः। यद्वा होत्राः सप्तहोतृभिः क्रियमाणायागक्रिया होत्रास्ता अनु पश्चात् अध्वर्युरहं जुहोमि। यद्वा द्रप्सः द्रुतगामित्वात् द्रप्सआदित्यउच्यते सआदित्यः पृथिवीं च दिवं च गच्छति समानं योनिमन्तरिक्षं लक्षीकृत्य सम्यक् चरन्तं द्रप्समादित्यमुद्दिश्य सप्तहोत्राः सप्तसंख्याकादिशः यस्यां दिशिसूर्योवर्तते तद्व्यतिरिक्ताः सप्तसंख्याकादिशः सप्त अनु पश्चाज्जुहोमि यत्रयत्र वर्तते तां तां दिशं द्रव्यत्वेन प्रयच्छामि प्रतिष्ठापयामीत्यर्थः। अत्र वाजसनेयकं—असौवाआदित्योद्रप्सः सदिवंचपृथिवींच स्कन्दतीमंचयोनिमनुयश्चपूर्वइति। इमंचलोकममुंचेत्येतत् समानं योनिमनुसंचरन्तमिति। समानं ह्येषएतंयोनिमनुसंचरन्ति। द्रप्सं जुहोम्यनुसप्तहोत्राइत्यसौवाआदित्योद्रप्सोदिशः सप्तहोत्राअमुं तदादित्यं दिक्षुप्रतिष्ठापयतीति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यस्ते॑द्र॒प्सःस्कन्द॑ति॒यस्ते॑अं॒शुर्बा॒हुच्यु॑तोधि॒षणा॑याउ॒पस्था॑त् ।
अ॒ध्व॒र्योर्वा॒परि॑वा॒यःप॒वित्रा॒त्तंते॑जु॒हो॒मि॒मन॑सा॒वष॑ट्कृतम् ॥१२॥

यः । ते॒ । द्र॒प्सः । स्कन्द॑ति । यः । ते॒ । अं॒शुः । बा॒हुऽच्यु॑तः । धि॒षणा॑याः । उ॒पऽस्था॑त् । अ॒ध्व॒र्योः॑ । वा॒ । परि॑ । वा॒ । यः । प॒वित्रा॑त् । तम् । ते॒ । जु॒हो॒मि॒ । मन॑सा । वष॑ट्ऽकृतम् ॥ १२ ॥

हे सोम ते त्वदीयोयोद्रप्सोरसः स्कन्दति अधिषवणचर्मणोन्यत्र गच्छति यश्च ते त्वदीयः अंशुः रसादितरः सन् स्कन्दति बाहुच्युतः अध्वर्योर्बाहुभ्यां प्रच्युतः सन् स्कन्दति यद्वा बाहुवत् साधनभूताग्रावाणः तैः प्रच्युतोभिषुतः सन् धिषणायाः धिषणेत्यधिषवणफलकनाम तत्प्रत्येकविवक्षयैकवचनं अधिषवणफलकयोरुपस्थात् समीपस्थात् प्रदेशादन्यत्र गच्छति। तथा अध्वर्योर्वा अभिषुण्वतोध्वर्योर्हस्तात् स्कन्दति वापिवा योरसः पवित्राद्दशापवित्रात् परिस्कन्दति तं सर्वं द्रप्सं ते त्वदीयं रसं मनसा अन्तःकरणेन स्तोत्रेण वा सह वषट्कृतं वषट्कारेण स्वाहाकारेण कृतं जुहोमि अग्नौ प्रक्षिपामि ॥ १२ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ त्रयोदशी–

यस्तेंद्र॒प्सःस्क॒न्नोयस्तेंअं॒शुर॒वश्च॒यःप॒रःस्रु॒चा ।
अ॒यंदे॒वोबृह॒स्पति॒ःसंतंसिञ्चतु॒राधंसे ॥ १३ ॥

यः । ते॒ । द्र॒प्सः । स्क॒न्नः । यः । ते॒ । अं॒शुः । अ॒वः । च॒ ।
यः । प॒रः । स्रु॒चा । अ॒यम् । दे॒वः । बृह॒स्पतिः ।
सम् । तम् । सि॒ञ्च॒तु॒ । राधंसे ॥ १३ ॥

हे सोम ते त्वदीयोयोद्रप्सोरसोन्यत्र स्कन्नोगतः यश्च ते त्वदीयः तव कारणभूतोंशुः लताखंडः रसादितरोभवति स्रुचा पात्रविशेषेण गृहीतः सोमः अवः अवस्तात् स्कन्दते परः परस्ताद्वा अतिरिक्तोभवति तमिमं सोमं अयं बृहस्पतिरेतन्नामकोदेवः सांसिंचतु सम्यक् प्रक्षारयतु। किमर्थं राधसे अस्माकं धनार्थं स्कन्नेहि सोमे प्रजापश्वादिकमपस्कन्नं भवति खलु॥ १३॥

अथ चतुर्दशी–

पयंस्वती॒रोषंधय॒ःपयंस्वन्माम॒कंवचंः ।
अ॒पांपयंस्व॒दित्पय॒स्तेनंमास॒हशुंन्धत ॥ १४ ॥ २५ ॥

पयंस्वतीः । ओषंधयः । पयंस्वत् । मा॒म॒कम् । वचंः । अ॒पाम् ।
पयंस्वत् । इत् । पयंः । तेनं । मा॒ । स॒ह । शु॒न्ध॒त॒ ॥ १४ ॥ २५ ॥

इयं प्रत्यक्षकृता हे आपः ओषधयः पयस्वत्यः वृष्टिलक्षणेनोदकेन सारवत्योभवन्ति मामकं मदीयं वचः वचनं वृष्टिप्रार्थनवचनं पयस्वत् सारवत् भवति किं बहुना यच्चेह किंचिदपामुदकानां पयः क्षीरवत् सारभूतंयदस्ति तत्सर्वं पयस्वत् सारवदेव तेनोदकसारेण सह मा मां शुंधत यूयं शोधयत । आपोअद्यान्वचारिषंरसेनसमगस्महीतिंनिगमान्तरं ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

परंमृत्योइति चतुर्दशर्चं द्वितीयं सूक्तं यमपुत्रस्य संकुसुकस्यार्षं एकादशी प्रस्तारपंक्तिः आद्यौ जागतौ ततो द्वौ गायत्रौ प्रस्तारपंक्तिःपुरतइति । त्रयोदशी जगती चतु-

---

१ ऋ० सं० १. २. १२. ।

र्दशी अनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः। तत्रादौ चतस्रोमृत्युदेवत्याः पञ्चमी धातृदेवताका षष्ठी त्वष्टृदेवत्या सप्तम्याद्याः शिष्टाःपितृमेधाभिधायिन्यः अतस्तद्देवताकाः अन्त्या तु अनिरुक्तत्वात् प्राजापत्या वा। तथाचानुक्रान्तं—परंमृत्योः संकुसुकश्चतस्रोमृत्युदेवताः पराधात्री परा त्वाष्ट्री पराः पितृमेधाएकादशी प्रस्तारपंक्तिर्जगत्युपान्त्यान्त्यानुष्टुप्प्राजापत्यावासानिरुक्तेति।

तत्र प्रथमा—

परं॑मृत्यो॒अनु॒परे॑हि॒पन्थां॒यस्ते॒स्वइत॑रोदे॒व॒याना॑त् ।
चक्षु॑ष्मतेशृ॒ण्व॒तेते॑ब्रवीमि॒मानः॑प्र॒जांरी॑रिषो॒मोतवी॒रान् ॥१॥

पर॑म् । मृ॒त्यो॒ इति॑ । अनु॑ । परा॑ । इ॒हि॒ । पन्था॑म् । यः । ते॒ ।
स्वऽइत॑रः । दे॒व॒ऽयाना॑त् । चक्षु॑ष्मते । शृ॒ण्व॒ते । ते॒ । ब्र॒वी॒मि॒ ।
मा । न॒ः । प्र॒ऽजाम् । रि॒रि॒षः॒ । मा । उ॒त । वी॒रान् ॥ १ ॥

हे मृत्यो सर्वेषां मारक एतन्नामक देव परमन्यं पंथां पंथानं अनु आनुपूर्व्येण परेहि पराङ्मुखोगच्छायजमानादितिशेषः। कोसौ पंथाः ते तव स्वः स्वभूतः देवयानात् देवाअनेन मार्गेण गच्छन्तीति देवयानोदेवमार्गः तस्मादितरोयः पंथाः तं प्रगच्छ। न केवलं मत्तः परागच्छ अपितु चक्षुष्मते दर्शनवते शृण्वते सर्वं अप्रतिहतसर्वेंद्रियविज्ञानायेत्यर्थः। ते तुभ्यं ब्रवीमि कथयामि नोस्माकं प्रजां दुहितृदौहित्रात्मिकां मारिरिषः माहिंसीः। उतापिच वीरान् पुत्रपौत्रादीन् माहिंसीः मत्परागमनेन रक्षेत्यर्थः॥ १॥

अथ द्वितीया—

मृ॒त्योःप॒दंयो॒पय॑न्तो॒यदैत॒द्राघी॑य॒आयु॑ःप्रत॒रंदधा॑नाः ।
आ॒प्याय॑मानाःप्र॒जया॒धने॑नशु॒द्धाःपू॒ताभ॑वतयज्ञियासः ॥२॥

मृ॒त्योः । प॒दम् । यो॒पय॑न्तः । यत् । ऐत॑ । द्राघी॑यः । आयु॑ः ।
प्र॒ऽत॒रम् । दधा॑नाः । आ॒ऽप्याय॑मानाः । प्र॒ऽजया॑ । धने॑न ।
शु॒द्धाः । पू॒ताः । भ॒व॒त॒ । य॒ज्ञि॒या॒सः॒ ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हे मृतस्य ज्ञातयः मृत्योः परागच्छतस्तस्य पदं पद्यतेस्मिन् इति पदं पितृयाणः तं योपयन्तः विमोहयन्तः परिवर्जयन्तः यद्यस्मात् एतदेव यानीयपथागतवन्तस्तस्मात् द्राघीयः दीर्घतरं आयुर्जीवनं प्रतरं प्रकृष्टतरमत्यर्थं दधानाः धारयन्तोभवथ। किंच हे यज्ञियासः यज्ञार्हा यज्ञसंपादिनोयजमानाः प्रजया पुत्रपौत्रादिकया धनेन गवाश्वादिकेन च आप्यायमानाः वर्तमानाः सन्तः शुद्धाः जन्मान्तरसंचितदुरितक्षयात् शुद्धाभवत पूताः वर्तमानजन्मोपचितदुरितक्षयाच्च पूताभवत ॥ २ ॥

पैतृमेधिकेकर्मणि अमात्याःइमेजीवाविमृतैरितिसव्यावृतोव्रजन्ति । सूत्रितंच—इमेजीवाविमृतैरितिसव्यावृतोव्रजन्तीति ।

सैषा तृतीया—

इ॒मेजी॒वाविमृ॒तैराव॑वृत्र॒न्नभू॑द्भ॒द्रादे॒वहू॑तिर्नो॑अ॒द्य ।
प्राञ्चो॑अगामनृ॒तये॒हसा॑य॒द्राघी॑य॒आयु॑ःप्रत॒रंदधा॑नाः ॥ ३ ॥

इ॒मे । जी॒वाः । वि । मृ॒तैः । आ । अ॒व॒वृ॒त्र॒न् । अभू॑त् । भ॒द्रा ।
दे॒वऽहू॑तिः । न॒ः । अ॒द्य । प्राञ्चः॑ । अ॒गा॒म॒ । नृ॒तये॑ । हसा॑य ।
द्राघी॑यः । आयु॑ः । प्र॒ऽत॒रम् । दधा॑नाः ॥ ३ ॥

इमे जीवाः जीवन्तः पुरुषाः मृतैः पित्रादिभिस्तेभ्यइत्यर्थः व्याववृत्रन् व्यावृत्ताभवन्तु एते नम्रियन्तामितिभावः । किंच अद्यास्मिन् दिने नोस्माकं अशौचे विसृष्टे देवहूतिः देवानामाह्वानं यत्र सदेवहूतिः पितृमेधाख्योयज्ञः भद्रा कल्याणोभूद्भवतु । ततउत्तरं वयं प्रांचः प्राङ्मुखांचनाः अयाम गच्छेम प्रत्यंचइतिभावः नृतये नर्तनाय कर्मणि गात्रविक्षेपाय स्वकर्मानुष्ठानायेतिभावः हसाय हसनाय पुत्रादिभिः सहक्रीडनाय । कीदृशावयं द्राघीयआयुः प्रतरं दधानाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इ॒मंजी॒वेभ्य॑ःपरि॒धिंद॑धामि॒मैषां॒नुगा॒दप॑रो॒अर्थ॑मे॒तम् ।
श॒तंजी॑वन्तुश॒रद॑ःपुरू॒चीर॒न्तर्मृ॒त्युंद॑धतां॒पर्व॑तेन ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

इ॒मम् । जी॒वेभ्यः॑ । प॒रि॒ऽधिम् । द॒धा॒मि॒ । मा । ए॒षा॒म् । नु ।
गा॒त् । अप॑रः । अर्थ॑म् । ए॒तम् । श॒तम् । जी॒व॒न्तु॒ । श॒रदः॑ ।
पु॒रू॒चीः । अ॒न्तः । मृ॒त्युम् । द॒ध॒ता॒म् । पर्व॑तेन ॥ ४ ॥

अनया जीवरक्षार्थं पाषाणं परिधिरूपेण स्थापयन्ति । जीवेभ्यः जीवद्भ्यः पुत्रपौत्रादिभ्यः तेषां रक्षणार्थं इमं परिधिं मृत्योः परिधानभूतं पाषाणं दधामि निदधामि ततएषां जीवतां मध्ये अपरोन्यः एनमिमं अर्थं अर्तेरिदं रूपं गन्तव्यं मरणाख्यंमार्गं नु क्षिप्रं मागात् मागच्छतु एतदर्थं परिधिं स्थापयामीतिसंबन्धः । किंच पुरूचीः बह्वंचनाः बहुगमनाः शतं शरदः एतत्संख्याकान् वर्षान् जीवन्तु स्वस्वप्राणान् धारयन्तु ! तथा पर्वतेन शिलोच्चयेन मृत्युं सर्वेषां मारकमेतन्नामाकं अन्तर्दधतां अन्तर्हितं कुर्वन्तु यथा नागच्छति तथा कुर्वतामित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

यथाहा॑न्यनुपू॒र्वंभव॑न्ति॒यथ॑ऋ॒तव॑ऋ॒तुभि॒र्यन्ति॑सा॒धु ।
यथा॒नपू॒र्वमप॑रो॒जहा॑त्ये॒वाधा॑त॒रायूं॑षिकल्पयै॒षाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यथा॑ । अहा॑नि । अ॒नु॒ऽपू॒र्वम् । भव॑न्ति । यथा॑ । ऋ॒तवः॑ ।
ऋ॒तुऽभिः॑ । यन्ति॑ । सा॒धु । यथा॑ । न । पूर्व॑म् । अप॑रः । जहा॑ति ।
ए॒व । धा॒त॒ः । आयूं॑षि । क॒ल्प॒य॒ । ए॒षाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यथा येन प्रकारेण अहानि अहोरात्रात्मकानि दिनानि अनुपूर्वं पूर्वमनुक्रमेण भवन्ति परिवर्तन्ते यथा च ऋतवोवसन्तादयऋतुभिः सह साधु शोभनं अविपर्यासेन यन्ति गच्छन्ति यथा च पूर्वं पूर्वकालीनं पितरं अपरः अर्वाक्कालीनः पुत्रोन जहाति न परित्यजति पूर्वमरणेन एव एवं तेनैवोक्तप्रकारेण हे धातः सर्वेषां धारयितरेतन्नामक देव एषामस्मत्कुलीनानां जीवानां आयूंषि जीवनानि कल्पय समर्थय कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी–

आरो॑ह॒तायु॑र्ज॒रसं॑वृणा॒नाअ॑नुपू॒र्वँ॑यत॑माना॒यति॒ष्ठ ।
इ॒हत्वष्टा॑सु॒जनि॑मास॒जोषा॑दी॒र्घ॑मायु॑ःकरतिजी॒वसे॑वः ॥ ६ ॥

आ । रो॒ह॒त॒ । आयुः॑ । ज॒रस॑म् । वृ॒णा॒नाः । अ॒नु॒ऽपूर्व॑म् । यत॑मानाः ।
यति॑ । स्थ । इ॒ह । त्वष्टा॑ । सु॒ऽजनि॑म । स॒ऽजोषाः॑ ।
दी॒र्घम् । आयुः॑ । क॒र॒ति॒ । जी॒वसे॑ । वः॒ ॥ ६ ॥

हे मृतस्य स्वजनाः पुत्रपौत्रादयः जरसं जरां वृणानाः संभजमानायूयं आयुर्जीवनमारोहत अधितिष्ठत अनुपूर्वं आनुपूर्व्येण अव्ययीभावः पूर्वोज्येष्ठः ज्येष्ठानुपूर्व्या यतमानाः प्रयत्नं कुर्वन्तोयूयं यतिस्थ यत्संख्याकाभवथ यच्छब्दाच्छान्दसोडतिः सुजनिमा शोभनजननः त्वष्टा एतन्नामकोदेवः सजोषाभवद्भिः संगतः सन् इहास्मिन् कर्मणि प्रवृत्तानां वोयुष्माकं जीवसे जीवनाय दीर्घं प्रभूतमायुः करति करोतु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

इ॒मानारी॑रविध॒वाःसु॒पत्नी॒राञ्ज॑नेनस॒र्पिषा॒संवि॑शन्तु ।
अ॒न॒श्रवो॑नमी॒वाःसु॒रत्ना॒आरो॑हन्तु॒जन॑यो॒योनि॒मग्रे॑ ॥ ७ ॥

इ॒माः । नारीः॑ । अ॒वि॒ध॒वाः । सु॒ऽपत्नीः॑ । आ॒ऽअञ्ज॑नेन । स॒र्पिषा॑ ।
सम् । वि॒श॒न्तु॒ । अ॒न॒श्रवः॑ । अ॒न॒मी॒वाः । सु॒ऽरत्नाः॑ ।
आ । रो॒ह॒न्तु॒ । जन॑यः । योनि॑म् । अग्रे॑ ॥ ७ ॥

अविधवाः धवः पतिः अविगतपतिकाः जीवद्भर्तृकाइत्यर्थः सुपत्नीः शोभनपतिकाः इमानारीः नार्यः आंजनेन सर्वतोंजनसाधनेन सर्पिषा घृतेन अक्तनेत्राः सत्यः संविशन्तु स्वगृहान् प्रविशन्तु । तथा अनश्रवः अश्रुवर्जिताः अरुदत्यः अनमीवाः अमीवारोगस्तद्वर्जिताः मानसदुःखवर्जिताइत्यर्थः सुरत्नाः शोभनधनसहिताः जनयः जनयन्त्यपत्यमितिजनयोभार्याः ताअग्रे सर्वेषां प्रथमतएव योनिं गृहं आरोहन्तु आगच्छन्तु ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

देवरादिकः प्रेतपत्नीमुदीर्ष्वनारीत्यनयाभर्तृसकाशादुत्थापयेत् । सूत्रितंच—तामुत्थापयेद्देवरःपतिस्थानीयोन्तेवासीजरद्दासोवोदीर्ष्वनार्यभिजीवलोकमिति ।

सैषाष्टमी—

उदी॑र्ष्वनार्य॒भिजी॑वलो॒कंग॒तासु॑मे॒तमु॒प॑शेष॒एहि॑ ।
ह॒स्त॒ग्रा॒भस्य॑दि॒धि॒षोस्तवे॒दंपत्यु॑र्जनि॒त्वम॒भिसंब॑भूथ ॥ ८ ॥

उत् । ई॒र्ष्व॒ । ना॒रि॒ । अ॒भि । जी॒व॒ऽलो॒कम् । ग॒त॒ऽअसु॑म् । ए॒तम् ।
उप॑ । शे॒ष॒ । आ । इ॒हि॒ । ह॒स्त॒ऽग्रा॒भस्य॑ । दि॒धि॒षोः । तव॑ ।
इ॒दम् । पत्युः॑ । ज॒नि॒ऽत्वम् । अ॒भि । सम् । ब॒भू॒थ॒ ॥ ८ ॥

हे नारि मृतस्य पत्नि जीवलोकं जीवानां पुत्रपौत्रादीनां लोकं स्थानं गृहमभिलक्ष्य उदीर्ष्व अस्मात् स्थानादुत्तिष्ठ । ईर गतौ आदादिकः । गतासुं अपक्रान्तप्राणं एतं पतिं उपशेषे तस्य समीपे स्वपिषि तस्मात् त्वं एहि आगच्छ । यस्मात् त्वं हस्तग्राभस्य पाणिग्राहं कुर्वतः दिधिषोः गर्भस्यनिधातुः तवास्य पत्युः संबन्धादागतं इदं जनित्वं जायात्वं अभिलक्ष्य संबभूथ संभूतासि अनुसरणनिश्चयं अकार्षीः तस्मादागच्छ ॥ ८ ॥

क्षत्रियस्य धनुर्हस्तादित्यनया धनुःप्रहरेत् । सूत्रितंच—धनुर्हस्तादाददानोमृतस्येतिधनुरिति ।

सैषा नवमी—

धनु॒र्हस्ता॑दा॒ददा॑नोमृ॒तस्या॒स्मेक्ष॒त्राय॒वर्च॑से॒बला॑य ।
अत्रै॒वत्वमि॒हव॒यंसु॒वीरा॒विश्वाः॒स्पृधो॑अ॒भिमा॑तीर्जयेम ॥ ९ ॥

धनुः॑ । हस्ता॑त् । आ॒ऽददा॑नः । मृ॒तस्य॑ । अ॒स्मे इति॑ । क्ष॒त्राय॑ ।
वर्च॑से । बला॑य । अत्र॑ । ए॒व । त्वम् । इ॒ह । व॒यम् । सु॒ऽवीराः॑ ।
विश्वाः॑ । स्पृधः॑ । अ॒भिऽमा॑तीः । ज॒ये॒म॒ ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

मृतस्य क्षत्रियस्य हस्तात् धनुराददानः किमर्थं अस्मै अस्माकं क्षत्राय प्रजापालनसमर्थाय बलाय वर्चसे तेजसे बलाय सेनालक्षणाय च धनुराददानोहं ब्रवीमीति शेषः किमिति त्वं अत्रैवास्मिन् स्थाने एव भव । वयं च इहास्मिन् लोके सुवीराः सुपुत्रयुक्ताभवन्तः विश्वाः सर्वान् अभिमातीः अभिमन्यमानान् स्पृधः संघर्षयित्रीन् बाधकान् शत्रून् जयेम सहेमहि ॥ ९ ॥

दीक्षितमरणे उपसर्पमातरमित्याद्याश्चतस्रः शंसनीयाः । सूत्रितंच—उपसर्पमातरंभूमिमेतामितिचतस्रः सोमएकेभ्यइति । उपसर्पेत्यनया संचितान्यस्थीनिगर्तेनिदध्युः ।

सैषा दशमी—

उप॑सर्पमा॒तरं॒भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑संपृथि॒वीं॑सु॒शेवा॑म् ।
ऊर्ण॑म्रदायुव॒तिर्दक्षि॑णावतए॒षात्वा॑पातु॒निर्ऋ॑तेरु॒पस्था॑त् ॥१०॥२७॥

उप॑ । स॒र्प॒ । मा॒तर॑म् । भूमि॑म् । ए॒ताम् । उ॒रु॒ऽव्यच॑सम् । पृथि॒वीम् ।
सु॒ऽशेवा॑म् । ऊर्ण॑ऽम्रदाः । यु॒व॒तिः । दक्षि॑णाऽवते ।
ए॒षा । त्वा॒ । पा॒तु॒ । निःऽऋ॑तेः । उ॒पऽस्था॑त् ॥ १० ॥ २७ ॥

मातरं मातृभूतां भूमिं अस्माभिर्भूमौ निधीयमानस्त्वं उपसर्प उपगच्छ अनुप्रविशेत्यर्थः । कीदृशीं उरुव्यचसं बहुव्याप्तिकां पृथिवीं विस्तीर्णां सुशेवां सुसुखां सर्वेषां सुखदात्रीमित्यर्थः तामुपगच्छ । युवतिः यौवनान्विता स्वरूपा इयं भूमिः दक्षिणावते ऋत्विग्भ्योदेयत्वेन धनवते यजमानाय ऊर्णम्रदाः ऊर्णेव ऊर्णास्तुकइव मृद्वी भवति सुकुमारा भवति न बाधयित्रीमित्यर्थः । सैषा पृथिवी निर्ऋतेः मृत्युदेवतायाः उपस्थात् समीपस्थानात् त्वा त्वां अस्थिरूपं यजमानं पातु रक्षतु ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

सैषैकादशी—

उच्छ्वं॑चस्वपृथिवि॒मानिबा॑धथाःसूपाय॒नास्मै॑भवसूपवञ्च॒ना ।
मा॒तापु॒त्रंयथा॑सि॒चाभ्ये॑नंभूमऊर्णु॑हि ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

उत् । श्व॒ञ्च॒स्व॒ । पृ॒थि॒वि॒ । मा । नि । बा॒ध॒था॒ः । सु॒ऽउ॒पा॒य॒ना ।
अ॒स्मै॒ । भ॒व॒ । सु॒ऽउ॒प॒व॒ञ्च॒ना । मा॒ता । पु॒त्रम् । यथा॑ ।
सि॒चा । अ॒भि॑ । ए॒न॒म् । भू॒मे॒ । ऊ॒र्णु॒हि॒ ॥ ११ ॥

हे पृथिवि उच्छ्वंचस्व ऊर्ध्वं गतोच्छ्वासमेनं कुरु अधस्तान्माकुथाइत्यर्थः । किंच मानिबाधथाः मा संपीडय । तथा अस्मै यजमानार्थं सूपायना शोभनोपगमना सूपचारिकाभवेत्यर्थः । सूपवंचना उपवंचनं प्रलंभनं शोभनप्रलंभा सुप्रतिष्ठा भव । अपिच माता पुत्रमात्मीयं बालकं सिचा वस्त्रांतेन यथा आच्छादयति तद्वत् हे भूमे एनं अस्थिरूपं यजमानं अभ्यूर्णुहि आभिमुख्येनाच्छादय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

उ॒च्छ्वञ्च॑मानापृथि॒वीसुति॑ष्ठतुस॒हस्रं॒मित॒उप॒हिश्रय॑न्ताम् ।
तेगृ॒हासो॑घृ॒तश्चुतो॑भवन्तुवि॒श्वाहा॑स्मैशर॒णाःस॒न्त्वत्र॑ ॥ १२ ॥

उ॒त्ऽश्वञ्च॑माना । पृ॒थि॒वी । सु । ति॒ष्ठ॒तु॒ । स॒हस्र॑म् । मित॑ः । उप॑ ।
हि । श्रय॑न्ताम् । ते । गृ॒हास॑ः । घृ॒त॒ऽश्चुत॑ः । भ॒व॒न्तु॒ ।
वि॒श्वाहा॑ । अ॒स्मै॒ । श॒र॒णाः । स॒न्तु॒ । अत्र॑ ॥ १२ ॥

पांसुभिः प्रच्छाद्य एतां पठन्ति उच्छ्वंचमानाअस्थिकुंभमवष्टभ्य ऊर्ध्वं गच्छन्ती पृथिवी सुतिष्ठतु प्रतिष्ठिता भवतु । किंच सहस्रं सहस्रसंख्याकाः मितः प्रक्षिप्ताः मिनोतेरौणादिके कर्मणि क्विपि तुगागमः ततोजस् यद्वा सहस्रं तृतीयार्थे प्रथमा मितइतिनिष्ठान्तं रूपं व्यत्ययेन बहुवचनस्य एकवचनं स्वरोवृषादित्वात् द्रष्टव्यः सहस्रेण संमिताः बहुसंख्याकाः पार्थिवाः पांसवः उपश्रयन्तां एनमुपसेवन्तां संपरिवार्यतिष्ठन्त्वित्यर्थः । हिरवधारणे । तथा ते पांसवः अस्मै गृहासः गृहाभवन्तः घृतश्चुतः घृतस्योदकस्य सर्पिषोवा क्षारयितारोभवन्तु । अत्रास्मिन् लोके विश्वाहा सर्वेष्वहःसु सर्वदास्मै अस्य शरणाः सन्तु आश्रयभूताभवन्तु ॥ १२ ॥

उत्तेस्तभ्नामीति कपालेनास्थीन्यपिदध्यात् । सूत्रितंच—उत्तेस्तभ्नामीतिकपालेनापिधायेति ।

Funding by IKS-MoE

सैषा त्रयोदशी–

उत्तेस्तभ्नामिपृथिवींत्वत्परीमंलोगंनिदधन्मोअहंरिषम् ।
एतांस्थूणांपितरोधारयन्तुतेत्रायमःसादनातेमिनोतु ॥ १३ ॥

उत् । ते । स्तभ्नामि । पृथिवीम् । त्वत् । परि । इमम् । लोगम् ।
निऽदधत् । मो इति । अहम् । रिषम् । एताम् । स्थूणाम् । पितरः ।
धारयन्तु । ते । अत्र । यमः । सदना । ते । मिनोतु ॥ १३ ॥

हे अस्थिकुंभ त्वत्परि परिशब्दयोगे पंचमी तवोपरि ते त्वदीयेन कपालेन पृथिवीमुत् स्तभ्नामि प्रतिबध्नामि यथा पृथिवी तवोपरिमागच्छति तथापिदधामीत्यर्थः । इमं लोगं कपाललक्षणं लोष्टं निदधत् उपरिस्थापयन्नहं मोरिषं माहिंसिषं । किंच एतां मया निहितां स्थूणां ते त्वदीयां पृथिव्याधारयित्रीं कपाललक्षणां पितरोधारयन्तु निश्चलां कुर्वन्तु । ततः ते त्वदीये अत्र अस्मिन् स्थाने यमः पितृपतिः सदना सदनानि स्थानानि मिनोतु परिच्छिनत्तु करोत्वित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

प्रतीचीनेमामहनीष्वाःपर्णमिवादधुः ।
प्रतीचींजग्रभावाचमश्वंरशनयायथा ॥ १४ ॥ २८ ॥

प्रतीचीने । माम् । अहनि । इष्वाः । पर्णम्ऽइव । आ । दधुः ।
प्रतीचीम् । जग्रभ । वाचम् । अश्वम् । रशनया । यथा ॥ १४॥२८॥

अनया प्रजापतिः प्रार्थ्यते हे प्रजापते प्रतीचीने प्रतिपूज्ये अहनि तदुपलक्षिते संवत्सरात्मके मां संकुसुकम्हर्षिं आदधुः निहितवन्तः सर्वे देवाः । किमिव इष्वाः बाणस्य पर्णमिव पक्षमिव पक्षं यथा बाणस्य मूले स्थापयन्ति तद्वत् जगन्मूले त्वयि मां स्थापितवन्तः अतोम-

दीयां प्रतीचीं पूज्यां वाचं स्तुतिरूपां जगृभ्र गृहाण । कथमित्युच्यते अश्वं आशुगामिनं हयं रशनया रज्वा यथा गृह्णन्ति तद्वत् कर्णाभ्यां मत्कृतां स्तुतिं गृहाणेत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्य षष्ठेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके षष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

॥श्रीगणेशायनमः॥

यस्यनिःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वंदेविद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

अष्टके सप्तमेषष्ठं व्याख्याय श्रुतिकोविदः । सायणार्यस्ततोध्यायं सप्तमं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

अथ द्वादशानुवाकात्मकस्य दशममंडलस्य द्वितीयेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्र निवर्तध्वमित्यष्टर्चं तृतीयं सूक्तं अस्य यमपुत्रोमथिताख्यऋषिः वरुणपुत्रोभृगुर्वाथवा भार्गवश्च्यवनः षष्ठी गायत्री शिष्टाअनुष्टुभः इदं अब्देवताकं गोदेवताकं वा अग्नीषोमापुनर्वसू इत्यर्धर्चोग्नीषोमदेवताकः । तथाचानुक्रान्तं–निवर्तध्वमष्टौ मथितोभृगुर्वारुणिर्भार्गवश्च्यवनोवापं गव्यं वानुष्टुभमग्नीषोमीयोद्वितीयोर्धर्चः षष्ठी गायत्री । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

ॐम् निव॑र्तध्वं॒मानु॑गाता॒स्मान्त्सि॑षक्तरेवतीः ।
अग्नी॑षोमापुनर्व॑सूअ॒स्मेधा॑रयतंर॒यिम् ॥ १ ॥

नि । व॒र्त॒ध्व॒म् । मा । अनु॑ । गा॒त॒ । अ॒स्मान् । सि॒स॒क्त॒ । रे॒व॒तीः॒ ।
अग्नी॑षोमा । पु॒न॒र्व॑सू॒ इति॑ पुनः॑ऽवसू । अ॒स्मे इति॑ ।
धा॒र॒य॒त॒म् । र॒यिम् ॥ १ ॥

हे गावः हे आपोवा यूयं निवर्तध्वं अस्मान् प्रतिआगच्छत मानुगात अस्मद्व्यतिरिक्तं यजमानं मानुगच्छत । आगत्य च हेरेवतीः रेवत्योधनवत्यः यूयं अस्मान् सिषक्त सेचयत अवगाहत गोदोहनस्नानपानादिद्वारेण सेवध्वमित्यर्थः । हे पुनर्वसू पुनःपुनर्वस्तारौ स्तोतॄणां यष्टॄणामाच्छादयितारौ अग्नीषोमा अग्नीषोमौ एतन्नामकौ देवौ युवां अस्मे अस्मासु रयिं व्रीह्यादिलक्षणं धनं धारयतं स्थापयतं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया--

पुन॑रेना॒निव॑र्तय॒पुन॑रेना॒न्याकु॑रु । इन्द्र॑एणा॒निय॑च्छत्व॒ग्निरे॑नाउ॒पाज॑तु॥२

पुन॑ः । ए॒ना॒ः । नि । व॒र्त॒य॒ । पुन॑ः । ए॒ना॒ः । नि । आ । कु॒रु॒ ।
इन्द्र॑ः । ए॒ना॒ः । नि । य॒च्छ॒तु॒ । अ॒ग्निः । ए॒ना॒ः । उ॒प॒ऽअज॑तु ॥ २॥

अत्र मंत्रद्रष्टा स्वात्मानं प्रति ब्रूते हे मदीयात्मन् त्वं एनाः एताः अन्यतोभिगंत्रीः गाआपोवा पुनर्निवर्तय पुनःपुनर्मदभिमुखीकुरु । तदनंतरं एनाः एताः पुनः भूयोभूयः निआकुरु नियताः आत्मायत्ताः कुरु । किंच इन्द्रोपि तव सहायभूतः सन् एनाएताः नियच्छतु त्वदायत्ताः करोतु। अग्निश्च एनाएताः गाः आपोवा उपाजतु उपगमयतु उपक्षिपतुवा उपयोग्याः करोत्वित्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

पुन॑रे॒तानिव॑र्तन्ताम॒स्मिन्पु॑ष्यन्तु॒गोप॑तौ ।
इ॒हैवाग्ने॒निधा॑रये॒हति॑ष्ठतु॒यार॒यिः ॥ ३ ॥

पुन॑ः । ए॒ताः । नि । व॒र्त॒न्ता॒म् । अ॒स्मिन् । पु॒ष्य॒न्तु॒ । गोऽप॑तौ ।
इ॒ह । ए॒व । अ॒ग्ने॒ । नि । धा॒र॒य॒ । इ॒ह । ति॒ष्ठ॒तु॒ । या । र॒यिः ॥ ३ ॥

एनाएताःईदृश्योगावः आपोवा पुनर्निवर्तन्तां भूयोभूयोमां प्रत्यागच्छंतु आगत्य। च गोपतौ सास्नादिमतीनां धेनूनां वृष्टिलक्षणानामपां च पालके अस्मिन्नीदृशे मयि पुष्यन्तु आत्मायत्तत्वेन स्थित्वा पुष्टाभवन्तु । पुष्टाः सतीस्ताः हे अग्ने त्वं इहैव अस्मिन्नेव मयि निधारय नियमेन स्थापय । या रयिः यदपि व्रीह्यादिकं धनमस्ति तदपि धनं गोसहितं इहास्मिन्नेव गोपतौ मयि तिष्ठतु निवसतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यन्नि॒यानं॒न्यय॑नं॒सं॒ज्ञानं॒यत्प॒राय॑णम् ।
आ॒वर्त॑नंनि॒वर्त॑नं॒योगो॒पाअपि॒तंहु॑वे ॥ ४ ॥

यत् । नि॒ऽयान॑म् । नि॒ऽअय॑नम् । स॒म्ऽज्ञान॑म् । यत् । प॒रा॒ऽअय॑नम् ।
आ॒ऽवर्त॑नम् । नि॒ऽवर्त॑नम् । यः । गो॒ऽपाः । अपि॑ । तम् । हु॒वे॒ ॥ ४ ॥

नियानं अधिकरणे ल्युट् नियमेन यान्त्यागच्छन्ति गावोत्रेति नियानं गोष्ठाख्यं स्थानं यदस्तीति शेषः । यच्छब्दयोगात्तच्छब्दोध्याहर्तव्यः हुवइति क्रियापदं सर्वत्रानुषज्यते तत्स्थानं

हुवे आह्वयामि । आह्वानमभिमुखीकरणं तेन चात्र तत्पूर्विका प्रार्थना लक्ष्यते । गोसहितं गोष्ठं प्रार्थयइत्यर्थः । न्ययनं भावे ल्युट् नियमेन गृहं प्रति प्राप्तिलक्षणं गमनं यदस्ति तदपि प्रार्थये संज्ञानं गोभिः सह ऐकमत्यं यदस्ति तदपि प्रार्थये परायणं परागमनं वनं प्रति गवां चरणाय गमनं यदस्ति तदपि प्रार्थये आवर्तनं वनचारिणीभिर्गोभिः सह प्रवर्तनं यदस्ति तदपि प्रार्थये निवर्तनं वने चरित्वा गृहं प्रति यदागमनमस्ति तदपि प्रार्थये योपि गोपाः गवां पालकोस्ति तमपि हुवे प्रार्थये सर्वगुणोपेतागाः प्रार्थयइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यउदानड्व्ययनंयउदानट्परायणम् ।
आवर्तनंनिवर्तनमपिगोपानिवर्तताम् ॥ ५ ॥

यः । उत्ऽआनट् । विऽअयनम् । यः । उत्ऽआनट् । पराऽअयनम् ।
आऽवर्तनम् । निऽवर्तनम् । अपि । गोपाः । नि । वर्तताम् ॥ ५ ॥

योगोपाः गोपालः व्ययनं नष्टानां गवां अन्वेषणार्थं विविधगमनं उदानट् व्याप्नोति अनुभवति यः परायणं परागमनं उदानट् व्याप्नोति वनं प्रति गवां चरणाय गमनमित्यर्थः यश्च आवर्तनं वनचारिणीभिर्गोभिः सह प्रवर्तनमनुभवति योपि गोपाः निवर्तनं गोभिः सह वनात् गृहं प्रति गमनमनुभवति सोपि गोपालः निवर्ततां गोभिः सह वनात् गृहं प्रति क्षेमेणागच्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

आनिवर्तनिवर्तयपुनर्नइन्द्रगादेहि । जीवाभिर्भुनजामहै ॥ ६ ॥

आ । निऽवर्त । नि । वर्तय । पुनः । नः । इन्द्र । गाः । देहि ।
जीवाभिः । भुनजामहै ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं आनिवर्त आनिवर्तस्व अस्मदभिमुखोभव । ततः अन्यतोगच्छन्तीर्गाः निवर्तय अस्मदभिमुखीकुरु । एवं कृत्वा च हे इन्द्र त्वं पुनः पश्चात् नोस्मभ्यं गाः देहि प्रयच्छ । त्वया दत्ताभिः जीवाभिः चिरंजीवतीभिः सर्वस्य जीवयित्रीभिर्वा गोभिः भुनजामहै वयं भुंजीमहि । यद्वा भुजिरत्रान्तर्भावितण्यर्थः देवपितॄन् संभोजयेमहि ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी—

परि॑वोवि॒श्वतो॑दधउ॒र्जाघृ॒तेन॒पय॑सा ।
येदे॒वाःकेच॑य॒ज्ञिया॒स्तेर॒य्यासंसृ॑जन्तु॒नः ॥ ७ ॥

परि॑ । व॒ः । वि॒श्वत॑ः । द॒धे॒ । ऊ॒र्जा । घृ॒तेन॑ । पय॑सा । ये । दे॒वाः ।
के । च॒ । य॒ज्ञिया॑ः । ते । र॒य्या । सम् । सृ॒ज॒न्तु॒ । न॒ः ॥ ७ ॥

हे देवाः विश्वतः सर्वतः स्थितान् वोयुष्मान् ऊर्जागोसंबन्धिना दधिलक्षणेनान्नेन घृतेनाज्येन च पयसा क्षीरेण च परिदधे संधारयामि युष्मभ्यं हविर्द्वारेण प्रयच्छामि न केवलमात्मानं पुष्णामीत्यर्थः। एतत् ज्ञात्वा ये के च देवाः यज्ञियायज्ञार्हाः सन्ति ते देवाः नोस्मान् रय्या गोलक्षणेन धनेन संसृजंतु संयोजयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी

आनि॑वर्तनिव॑र्तय॒निनि॑वर्तनिव॑र्तय ।
भूम्या॒श्चत॑स्रःप्र॒दिश॒स्ताभ्य॑एना॒निव॑र्तय ॥ ८ ॥ १ ॥

आ । नि॒ऽव॒र्त॒न॒ । व॒र्त॑य॒ । नि । नि॒ऽव॒र्त॒न॒ । व॒र्त॑य॒ । भूम्या॑ः । चत॑स्रः ।
प्र॒ऽदिश॑ः । ताभ्य॑ः । ए॒ना॒ः । नि । व॒र्त॑य॒ ॥ ८ ॥ १ ॥

मंत्रद्रष्टा ऋषिः स्वात्मानं गाश्च संबोध्याह हे मदीयात्मन् त्वं गाः आवर्तय आकारोप्यनेनापि संबध्यते मदभिमुखीं कुरु स्तुत्या यागेन च ताः प्रसाद्योपनमयेत्यर्थः । हे गावोयूयमपि प्रसाद्यमानाआनिवर्तन आनिवर्तध्वं आभिमुख्येनागच्छत । पुनरप्याह हे मदीयात्मन् त्वं निवर्तय गोसंचरणस्थानादपगच्छन्तीर्गाः इतोभिगंत्रीः कुरु । यूयमपि हे गावः निवर्त्यमानाः सत्यः निवर्तन निवर्तध्वं । इदानीं स्वात्मागावश्च ऋषिं प्रति ब्रुवते हे ऋषे अहं कुतोगानिवर्तयामीति कुतोवयं निवर्तामहइत्यात्मना गोभिश्च पृष्टः सन्नाह—भूम्याः पृथिव्याः चतस्रः प्रदिशः चतुःसंख्यायुक्ताः प्रकृष्टायादिशः सन्ति ताभ्योदिग्भ्यः एनागाः निवर्तय हे आत्मन् मदभिमुखीः कुरु । हे गावोयूयमपि ताभ्योदिग्भ्योनिवर्तध्वमिति सामर्थ्याल्लभ्यं । यद्वा अब्दैवतपक्षेपि सूक्तार्थो यथाघटते तथा योजना कर्तव्या ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

भद्रमिति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं आद्याएकपदा दशाक्षरा विराट् अग्निमीळेभुंजामित्येषा अनुष्टुप् ·नवमीविराट् दशमीत्रिष्टुप् मध्येषड्गायत्र्यः इदमादीनां सप्तसुक्तानामिन्द्रपुत्रः प्रजापतिपुत्रोवा विमदऋषिः वसुक्रपुत्रोवसुकृदाख्योवा। इदमुत्तरं चाग्नेयं। तथाचानुक्रान्तं—सप्तोत्तराण्यैन्द्रोविमदः प्राजापत्योवा वासुक्रोवसुकृद्वा। भद्रं दशाग्नेयंतुगायत्रमाद्यैकपदा पादएव वा शांत्यर्थः परानुष्टुबंत्येविराट्त्रिष्टुभाविति। गतोविनियोगः।

तत्र प्रथमा—

भद्रंनोअपिवातयमनः ॥ १ ॥

भद्रंनोअपिवातयमनः ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं नोस्माकं मनः भद्रं शुभयुक्तं अपिवातय अपिरत्रधात्वर्थानुवादी आगमय त्वत्संबन्धिस्तोत्रकरणे प्रेरयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्निमीळेभुजांयविष्ठंशासामित्रंदुर्धरीतुम्।
यस्यधर्मन्त्स्वं१रेनीःसपर्यन्तिमातुरूधः ॥ २ ॥

अग्निम्। ईळे। भुजाम्। यविष्ठम्। शासा। मित्रम्। दुःऽधरीतुम्।
यस्य। धर्मन्। स्वः। एनीः। सपर्यन्ति। मातुः। ऊधः ॥ २ ॥

भुजां हविर्भुजां देवानां मध्ये यविष्ठं अहन्यहनि अग्निहोत्रादिकर्मार्थं जायमानत्वादतिशयेन युवानं शासा अनुशासनेन मित्रं यस्मादिदं कर्तव्यं इदं न कर्तव्यमिति सर्वमनुशास्ति तस्मात् सर्वस्य मित्रभूतमित्यर्थः। दुर्धरीतुं दुर्धरणीयं संग्रामे शत्रुभिर्दुर्निवारणीयं एवंभूतमग्निं ईळे स्तौमि। अपिच यस्याग्नेः धर्मन् धर्मणि अग्निहोत्रादिके कर्मणि स्वः द्युलोकमादित्यं सर्वं देवजातं वा एनीः एन्यः प्रतिगंत्र्यः आहुतयः स्तुतयश्च सपर्यन्ति परिचरन्ति सेवन्ते। यद्वा स्वः सपर्यन्तीत्यनयोः सामानाधिकरण्यं अत्र स्वरित्ययं सर्वशब्दोनिपातः स्वः सर्वे देवाः एनीः आत्मनः प्रतिगंत्रीः आहुतीः स्तुतीश्च सपर्यन्ति सेवन्ते उपजीवन्तीत्यर्थः। तत्रदृष्टान्तः—लुप्तोपममेतत् मातुः गोरूधः क्षीरोपसंहारस्थानं प्रति यथा वत्साउपजीवन्ति तद्वत् तमग्निमीळइति पूर्वेण संबन्धः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यमा॒साकृ॒पनी॑ळंभा॒साके॑तुंव॒र्धय॑न्ति ।
भ्राज॑ते॒श्रेणि॑दन् ॥ ३ ॥

यम् । आ॒सा । कृ॒पऽनीळम् । भा॒साऽके॑तुम् ।
व॒र्धय॑न्ति । भ्राज॑ते । श्रेणि॑ऽदन् ॥ ३ ॥

स्तोतारोयष्टारश्च आसा स्तुतिहविर्लक्षणेनोपासनेन यमग्निं वर्धयन्ति कीदृशं कृपनीळं कर्मस्थानं कर्माधारमित्यर्थः भासाकेतुं ज्वालालक्षणज्ञापकं दीप्तेः कर्तारं यच्छब्दश्रुतेः तच्छब्दोध्याहार्यः सोग्निः श्रेणिदन् श्रोतृभ्योयष्टृभ्यः अभीष्टफलसमूहप्रदः शत्रुभ्योज्वालापंक्तिप्रदोवा एवंभूतः सन् भ्राजते भासते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒र्यो॑वि॒शांगा॒तुरे॑ति॒प्रयदान॑ड्दि॒वोअन्ता॑न् ।
क॒विर॒भ्रंदीद्या॑नः ॥ ४ ॥

अ॒र्यः॑ । वि॒शाम् । गा॒तुः । ए॒ति॒ । प्र । यत् । आन॑ट् । दि॒वः ।
अन्ता॑न् । क॒विः । अ॒भ्रम् । दीद्या॑नः ॥ ४ ॥

विशां यजमानमनुष्याणांअर्योगन्तव्यः गातुर्गमनशीलोग्निर्दीद्यानोदीप्यमानः यद्यदा एति ऊर्ध्वं गच्छति तदा दिवोद्युलोकस्य अन्तान् पर्यन्तान् कविर्मेधावी सोग्निः प्रानट् प्रकर्षेण व्याप्नोति अभ्रं मेघोपलक्षितमन्तरिक्षं च व्याप्नोति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

जुषद्ध॒व्यामानु॑षस्यो॒र्ध्वस्त॑स्था॒वृभ्वा॑य॒ज्ञे ।
मि॒न्वन्त्सद्म॑पु॒रए॑ति ॥ ५ ॥

जुषत् । ह॒व्या । मानु॑षस्य । ऊ॒र्ध्वः । त॒स्थौ॒ । ऋभ्वा॑ । य॒ज्ञे ।
मि॒न्वन् । सद्म॑ । पु॒रः । ए॒ति॒ ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

मानुषस्य यजमानस्य यज्ञे यजनीये यागे हव्या हव्यानि हवींषि जुषत् सेवमानोग्निः ऋभ्वा उरुभूतः बहुज्वालोपेतऊर्ध्वः तस्थौ उत्तिष्ठति ऊर्ध्वं ज्वलतीत्यर्थः । अपिच योग्निः पुरः प्राग्वंशादारभ्य सद्म सदनं सौमिकीं वेदिं मिन्वन् पुरः पुरस्तात् उत्तरवेदिशालामुखीयात् प्रणीयमानः सन् एति गच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

सहिक्षेमो॑ह॒विर्य॒ज्ञःश्रु॒ष्टीद॑स्यगा॒तुरे॑ति ।
अ॒ग्निंदे॒वावाशी॑मन्तम् ॥ ६ ॥ २ ॥

सः । हि । क्षेम॑ः । ह॒विः । य॒ज्ञः । श्रु॒ष्टी । इत् । अ॒स्य॒ । गा॒तुः ।
ए॒ति॒ । अ॒ग्निम् । दे॒वाः । वाशी॑ऽमन्तम् ॥ ६ ॥ २ ॥

यउक्तलक्षणविशिष्टोग्निः हीत्येतदवधारणे सएवाग्निः क्षेमः कुशलहेतुः सर्वस्य परिपालनहेतुरित्यर्थः हविः पुरोडाशादिकं च सएव हविषः तन्निमितत्वात् यज्ञः यागोपिसएव तस्यापि तद्धेतुत्वात् । किंच श्रुष्टीत् क्षिप्रमेव अस्याग्नेः गातुर्गमनशीलः अधिष्ठात्रात्मा एति देवानामाह्वानार्थं गच्छति । गत्वा च प्रत्यागच्छन्तं वाशीमन्तं स्तुतिलक्षणया वाचोपेतं अग्निं प्रतिदेवाः अपिगच्छन्तीतिशेषः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथ सप्तमी–

य॒ज्ञा॒सा॒हं॑दुव॑इषे॒ऽग्निंपूर्व॑स्य॒शेव॑स्य । अद्रेः॑सू॒नुमा॒युमा॑हुः ॥ ७ ॥

य॒ज्ञ॒ऽसह॑म् । दुव॑ः । इ॒षे॒ । अ॒ग्निम् । पूर्व॑स्य । शेव॑स्य ।
अद्रेः॑ । सू॒नुम् । आ॒युम् । आ॒हुः ॥ ७ ॥

अत्रैकवाक्यतायै यत्तच्छब्दावध्याहार्यौ । अपरोर्धर्चः पूर्वं व्याख्येयः ,आयुं देवानामाह्वानार्थं दूत्येन गन्तारं यमग्निं अद्रेः सूनुं अश्मनः पुत्रं आहुः । त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परीत्येवमादयोमंत्राः वदन्ति । यज्ञसहं यागस्यवोढारं धारयितारमित्यर्थः तमग्निं अभिलक्ष्य दुवः प-

---

१ ऋ० सं० २. ५. १६. ।

Funding by IKS-MoE

रिचरणं इषे इच्छामि । किमर्थं पूर्वस्य अत्र पूर्वशब्दउत्कृष्टवाची उत्कृष्टस्य शेवस्य स्वर्गापवर्गलक्षणसुखस्य प्राप्त्यर्थमिति शेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

नरो॒येकेचा॒स्मदा॒विश्वेत्तेवा॒मआस्युः॑ । अ॒ग्निं॑ह॒विषा॒वर्ध॑न्तः ॥ ८ ॥

नरः॑ । ये । के । च॒ । अ॒स्मत् । आ । विश्वा॑ । इत् । ते । वा॒मे ।
आ । स्यु॒रिति॑ स्युः । अ॒ग्निम् । ह॒विषा॑ । वर्ध॑न्तः ॥ ८॥

नरोनेतारः ये के च ये केचित् पुत्रपौत्रादयः अस्मदस्माकं सन्ति आकारः पूरकः ते पुत्रपौत्रादयः वामे वननीये संभजनीये विश्वेत् विश्वस्मिन्नेव पश्वादिधने आस्युः आसमन्ताद्भवेयुः उपविशेयुरित्याशास्महे । किंकुर्वन्तः अग्निं अंगनादिगुणविशिष्टं देवं हविषा पुरोडाशादिकेन वर्धन्तः वर्धयन्तः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

कृ॒ष्णःश्वे॒तो॑रु॒षोयामो॑अस्यब्र॒ध्नऋ॒ज्रउ॒तशोणो॒यश॑स्वान् ।
हिर॑ण्यरू॒पंजनि॑ताजजान ॥ ९ ॥

कृ॒ष्णः । श्वे॒तः । अ॒रु॒षः । यामः॑ । अ॒स्य । ब॒ध्नः । ऋ॒ज्रः । उ॒त ।
शोणः॑ । यश॑स्वान् । हिर॑ण्यऽरूपम् । जनि॑ता । ज॒जा॒न् ॥ ९ ॥

अत्र यच्छब्दमध्याहृत्य योज्यं यामः याति गच्छत्यस्मिन्निति यामोरथः प्रजापतिना निर्मितः कीदृशः कृष्णः असितवर्णः श्वेतः सितवर्णः अरुषः आरोचमानः ब्रध्नोमहान् ऋज्रः ऋजुगामी उतापिच शोणोरक्तवर्णः यशस्वान् कीर्तिमान् यद्वा यशइति धननाम हविर्लक्षणेन धनेन युक्तः हिरण्यरूपं सुवर्णसदृशं तं रथं अस्याग्नेरर्थाय जनिता सर्वस्य जगतोजनयिता प्रजापतिः जजान जनयामास अस्मै दत्तवानित्यर्थः । कथमेकस्यैव रथस्य कृष्णादिनानारूपत्वं संभवतीति चेत् अग्नेः सामर्थ्यातिशयेन संभवतीत्यर्थः । यद्वा हिरण्यरूपमिति रथवाचिना शब्देन सह सामानाधिकरण्यात् कृष्णादिशब्दाः द्वितीयान्तत्वेन योज्याः अत्र सर्वगुणोकरथवत्तयाग्निः स्तूयतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

एवातेअग्नेविमदोमनीषामूर्जोनपादमृतेभिःसजोषाः ।
गिरआवक्षत्सुमतीरियानइषमूर्जंसुक्षितिंविश्वमाभाः ॥ १०॥३॥

एव । ते । अग्ने । विऽमदः । मनीषाम् । ऊर्जः । नपात् । अमृतेभिः ।
सऽजोषाः । गिरः । आ । वक्षत् । सुऽमतीः । इयानः । इषम् ।
ऊर्जम् । सुऽक्षितिम् । विश्वम् । आ । अभारित्यभाः ॥ १० ॥ ३ ॥

एव एवमुक्तप्रकारेण हे ऊर्जोनपात् ओषधिवनस्पतिपितुभूतस्यान्नस्य पौत्र हे अग्ने अमृतेभिः अमृतैर्हविर्लक्षणैरन्नैः सजोषाः संगतोविमदोनाम ऋषिः मनीषां प्रकृष्टां बुद्धिं कामयमानः सन् ते तुभ्यं गिरः स्तुतिलक्षणावाचः आवक्षत् आभिमुख्येनोक्तवान् वक्तेश्छन्दसि लेटि रूपं ततस्त्वं एतत् ज्ञात्वा सुमतीरियानः शोभनलक्षणाबुद्धीस्तंगमयन् इषमन्नं ऊर्जं क्षीरादिकं रसं च सुक्षितिं शोभननिवासं यद्वा क्षितयोमनुष्याः शोभनपुत्रपौत्रादिकं यत्किंचिद्देयमस्ति तद्विश्वं धनं च आभाः तस्मै विमदाय आहर देहि ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे तृतीयेवर्गः ॥ ३ ॥

अग्निंनइत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं आस्तारपंक्तिच्छन्दस्कं आद्यौ द्वौ गायत्रौ पादौ ततो द्वौ जागतौ सा आस्तारपंक्तिः ऋषिदेवते पूर्ववत् । तथाचानुक्रान्तं—अग्निंनाष्टावास्तारपांक्तमिति । पृष्ठ्यस्य चतुर्थेहनि अग्निंनस्ववृक्तिभिरित्याज्यमिति । महाव्रते आग्निमारुते यावतीस्वृक्षु इलांदं साम स्तुवीरन् तदानीमादितस्तावत्यृचोनुरूपार्थाः सूत्रितंच—यदिलांदं भूयसीषु चेत स्तुवीरन्नाग्निंनस्ववृक्तिभिरितितावतीरनुरूपइति ।

तत्र प्रथमा—

अग्निंनस्ववृक्तिभिर्होतारंत्वावृणीमहे ।
यज्ञायस्तीर्णबर्हिषेविवोमदेशीरंपावकशोचिषंविवक्षसे ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

आ । अ॒ग्निम् । न । स्ववृ॑क्तिऽभिः । होता॑रम् । त्वा॒ । वृ॒णी॒म॒हे॒ ।
य॒ज्ञाय॑ । स्ती॒र्णऽब॑र्हिषे । वि । व॒ः । मदे॑ । शी॒रम् ।
पा॒व॒कऽशो॑चिषम् । विव॑क्षसे ॥ १ ॥

हे अग्ने वः तव स्वभूते विमदे एतदाख्ये ऋषौ मयि इयं स्तुतिः प्रवृत्तास्ति नेति संप्रत्यर्थें अतोवयमिदानीं स्ववृक्तिभिः स्वयं कृताभिः दोषवर्जिताभिः स्तुतिभिः होतारं देवानामाह्वातारं होमनिष्पादकं वा अग्निं त्वा त्वां आवृणीमहे आभिमुख्येन संभजामहे । किमर्थं स्तीर्णबर्हिषे यज्ञाय तादर्थ्ये चतुर्थी यज्ञार्थं कीदृशं शीरं ओषध्यादिषु सर्वत्रानुशायिनं पावकशोचिषं शोधकदीप्तिं विवक्षसे महन्नामैतत् हे अग्ने त्वमपि महान् भवसि यद्वा विमदे यज्ञस्य संबन्धिनः सोमस्य पानजन्यविविधमदार्थं त्वामावृणीमहइति योज्यं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वामु॒तेस्वा॒भुवः॑शुं॒भन्त्यश्व॑राधसः ।
वेति॒त्वामु॑प॒सेच॑नी॒विवो॒मद॒ऋजी॑तिरग्न॒आहु॑ति॒र्विव॑क्षसे ॥ २ ॥

त्वाम् । ऊँ॒ इति॑ । ते । सु॒ऽआ॒भुवः॑ । शु॒म्भन्ति॑ । अश्व॑ऽराधसः । वेति॑ ।
त्वाम् । उ॒प॒ऽसेच॑नी । वि । व॒ः । मदे॑ । ऋजी॑तिः ।
अ॒ग्ने॒ । आऽहु॑तिः । विव॑क्षसे ॥ २ ॥

स्वाभुवः स्वप्रकाशेन दीप्यमानाः अश्वराधसोव्याप्तधनाः ते यजमानाः हे अग्ने त्वामु त्वामेव शुंभन्ति शोभयन्ति यज्ञेहविर्भिर्दीपयन्तीत्यर्थः । किंच उपसेचनी तवोपरिक्षरणशीला ऋजीतिः ऋजुगामिनी हूयमाना आहुतिःहे अग्ने त्वां वेति गच्छति । किमर्थं वस्तव विमदे मदनिमित्ते तृप्त्यर्थमित्यर्थः । किंच त्वमपि विवक्षसे महान् भवसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वेध॒र्माण॑आसतेजु॒हूभिः॑सिञ्च॒तीरि॑व ।
कृ॒ष्णारू॒पाण्यर्जु॑ना॒विवो॒मदे॒विश्वा॒अधि॒श्रियो॑धिषे॒विव॑क्षसे ॥३ ॥

Funding by IKS-MoE

त्वे इति॑ । धर्मा॑णः । आसते । जुहूभिः॑ । सिञ्चतीःऽइ॑व । कृष्णा ।
रूपाणि॑ । अर्जु॑ना । वि । वः । मदे॑ । विश्वाः॑ । अधि॑ ।
श्रियः॑ । धिषे । विव॑क्षसे ॥ ३ ॥

धर्माणोयज्ञस्य धारयितारऋत्विजः जुहूभिः संपूर्णाहुतिभिर्होमपात्रैः त्वे त्वामेव आसते सेवन्ते । तत्रदृष्टान्तः—सिंचतीरिव वृष्टिलक्षणाः पृथिवीं सिंचंत्यआपः अग्नीन् यथा स्वपितृत्वेन सेवन्ते तद्वत् । अग्नेरापइतिश्रुतेः । तस्यापां पितृत्वं । यद्वा जुहूभिः सिंचतीरिव सिच्यमानाआहुतयइव धर्मणः त्वया धार्यमाणारश्मयः त्वे त्वयि आसते निवसन्ति । हे अग्ने त्वं कृष्णा कृष्णवर्णानि अर्जुना अर्जुनानि श्वेतवर्णानिज्वालान्तर्गतरूपाणि च विश्वाः सर्वाः श्रियः शोभाअधिधिषे अधिकं यथा भवति तथा धारयसि किमर्थं वोयुष्माकं सर्वेषां देवानां विमदे विविधसोमपानजन्यमदार्थं यतएवमतः विवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यम॑ग्नेमन्य॑सेर॒यिंसह॑सावन्नमर्त्य ।
तमानो॒वाज॑सातये॒विवो॒मदे॑य॒ज्ञेषु॑चि॒त्रमाभ॑रा॒विव॑क्षसे ॥ ४ ॥

यम् । अग्ने । मन्य॑से । र॒यिम् । सह॑साऽवन् । अमर्त्य ।
तम् आ । नः । वाज॑ऽसातये । वि । वः । मदे॑ । यज्ञेषु॑ ।
चित्रम् । आ । भर । विव॑क्षसे ॥ ४ ॥

हे अमर्त्य अमरणधर्मन् सहसावन् बलवन् एवंभूत हे अग्ने त्वं यं रयिं मन्यसे सर्वेषु धनेषु यद्धनं वरिष्ठमिति जानासि चित्रं चायनीयं रयिं नोस्माकं । वाजसातये अन्नलाभाय आभर आहर प्रयच्छ । किमर्थं वोयुष्माकं सर्वेषां देवानां यज्ञेषु विमदे विविधसोमादिहविर्जन्यमदनिमित्ते यागेषु नानाप्रकारैर्हविर्भिर्युष्माकं तर्पणायेत्यर्थः । त्वमपि विवक्षसे महान् भवसि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अ॒ग्निर्जा॒तोअथ॑र्वणावि॒दद्विश्वा॑नि॒काव्या॑ ।
भुव॑द्दूतोवि॒वस्व॑तो॒विवो॒मदे॑प्रि॒योय॒मस्य॒काम्यो॒विव॑क्षसे ॥ ५ ॥४॥

Funding by IKS-MoE

अ॒ग्निः । जा॒तः । अथ॑र्वणा । वि॒दत् । विश्वा॑नि । काव्या॑ ।
भुव॑त् । दू॒तः । वि॒वस्व॑तः । वि । वः॒ । मदे॑ । प्रि॒यः ।
य॒मस्य॑ । काम्यः॑ । विव॑क्षसे ॥ ५ ॥ ४ ॥

अथर्वणा एतन्नाम्ना ऋषिणा जातोजनितोग्निः कथमवगम्यते । त्वामग्नेपुष्करादध्यथर्वानिरमन्थतेतिमंत्रान्तरात्[१] । विश्वानि समस्तानि काव्या काव्यानि स्तोतृकर्माणि विदत् वेत्ति विवस्वतोयजमानस्य दूतः देवानामाह्वानार्थं भुवत् भवति । किंच यमस्य संयन्तुः यजमानस्य प्रियः इष्टः सन् काम्यः कमनीयः प्रार्थनीयोभवतीत्यर्थः । शिष्टं स्पष्टं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी–

त्वांय॒ज्ञेष्वी॑ळ॒तेग्ने॑प्रय॒त्य॑ध्व॒रे ।
त्वंवसू॑नि॒काम्या॒विवो॒मदे॒विश्वा॑दधासिदा॒शुषे॒विव॑क्षसे ॥ ६ ॥

त्वाम् । य॒ज्ञेषु॑ । ईळ॑ते । अग्ने॑ । प्र॒ऽय॒ति । अ॒ध्व॒रे ।
त्वम् । वसू॑नि । काम्या॑ । वि । वः॒ । मदे॑ । विश्वा॑ ।
द॒धा॒सि॒ । दा॒शुषे॑ । विव॑क्षसे ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वां प्रयति प्रकर्षेण गच्छति वर्तमाने अध्वरे यागे यज्ञेषु यजनीयेषु हविःषु आसन्नेषु सत्सु ईळते ऋत्विग्यजमानाः स्तुवन्ति । अपिच हे अग्ने त्वं विश्वा विश्वानि काम्या काम्यानि कमनीयानि वसूनि धनानि दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय विमदे सोमादिहविर्जन्यतृप्तौ सत्यां दधासि प्रयच्छसि अतः कारणाद्विवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

त्वांय॒ज्ञेष्वृ॒त्विजं॒चारु॑मग्ने॒निषे॑दिरे ।
घृ॒तप्र॑तीकं॒मनु॑षो॒विवो॒मदे॑शु॒क्रंचेति॑ष्ठम॒क्षभि॒र्विव॑क्षसे ॥ ७ ॥

---

[१] ऋ० सं० ४. ५. २३. ।

त्वाम् । य॒ज्ञेषु॑ । ऋ॒त्विज॑म् । चारु॑म् । अ॒ग्ने॒ । नि । से॒दि॒रे॒ ।
घृ॒तऽप्र॑तीकम् । मनु॑षः । वि । वः॒ । मदे॑ । शु॒क्रम् ।
चेति॑ष्ठम् । अ॒क्षऽभि॑ः । विव॑क्षसे ॥ ७ ॥

हे अग्ने त्वां मनुषोमनुष्याः यजमानायज्ञेषु यागेषु निषेदिरे नियमेन स्थापयन्ति। कीदृशं ऋत्विजं होतृनामकं चारुं रमणीयं घृतप्रतीकं आज्याहुतिपूर्णमुखं शुक्रं ज्वलन्तं अक्षभिर्व्याप्तैः तेजोभिः चेतिष्ठं अतिशयेन ज्ञातारं। किमर्थं विवोमदे तव सोमादिहविर्जन्यविविधतृप्त्यर्थं यस्मादेवं तस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अग्ने॑शु॒क्रेण॑शो॒चिषो॒रुप्र॑थयसेबृ॒हत् ।
अ॒भि॒क्रन्द॑न्वृषायसे॒विवो॒मदे॒गर्भं॑दधासिजा॒मिषु॒विव॑क्षसे ॥८॥५॥

अग्ने॑ । शु॒क्रेण॑ । शो॒चिषा॑ । उ॒रु । प्र॒थ॒य॒से॒ । बृ॒हत् ।
अ॒भिऽक्रन्द॑न् । वृ॒ष॒ऽय॒से॒ । वि । वः॒ । मदे॑ । गर्भ॑म् ।
द॒धा॒सि॒ । जा॒मिषु॑ । विव॑क्षसे ॥ ८ ॥ ५ ॥

हे अग्ने बृहत् महांस्त्वं शुक्रेण दीप्तेन शोचिषा तेजसा उरु प्रथयसे विस्तीर्णं यथा भवति तथा प्रख्यातोभवसि। किंच अभिक्रन्दन् आभिमुख्येत युद्धार्थं शत्रूनाह्वयन् वृषायसे वृषइवाचरसि युद्धकाले दर्पितवृषइव रोरुवद्भवसीत्यर्थः। त्वं माध्यमिकः सन् जामिषु भगिनीभूतास्वोषधीषु गर्भं बीजलक्षणं दधासि वृष्टिद्वारेण धारयसि। एकस्मात् प्रजापतेः सकाशात् उद्भूतत्वादग्न्योषध्योर्जामित्वं उपचर्यते। कस्मिन् सति विवोमदे तव विविधसोमादिहविर्जन्यमदे संजाते सति। यस्मात् एवं कृतवानसि तस्मात् त्वं विवक्षसे महान्भवसि विवक्षसइति महन्नाम वक्तेर्वा सन्नन्तस्यरूपं इति ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

कुहेति पञ्चदशर्चं षष्ठं सूक्तं ऐन्द्रं पञ्चदशी त्रिष्टुप् पञ्चमीसप्तमीनवम्यस्तिस्रोनुष्टुभः शिष्टाः पुरस्ताद्बृहत्यः आद्यद्वादशत्र्यष्टकवतीपुरस्ताद्बृहती पूर्ववदृषिः। तथाचानुक्रान्तं–कुहपंचो-

Funding by IKS-MoE

ना पुरस्ताद्बार्हतं त्रिष्टुबन्तं त्वंत्याचिदानस्त्वंनोनुष्टुभइति । चतुर्थेहनि निष्केवल्ये एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—कुहश्रुतइन्द्रोयुध्मस्यतइति निष्केवल्यमिति ।

तत्र प्रथमा—

कुह॑श्रु॒तइन्द्रः॒कस्मि॑न्न॒द्यजने॑मि॒त्रोनश्रू॑यते ।
ऋषी॑णांवा॒यःक्षये॒गुहा॑वा॒चर्कृ॑षेगि॒रा ॥ १ ॥

कुह॑ । श्रु॒तः । इन्द्रः॑ । कस्मि॑न् । अ॒द्य । जने॑ । मि॒त्रः । न । श्रू॒य॒ते ।
ऋषी॑णाम् । वा॒ । यः । क्षये॑ । गुहा॑ । वा॒ । चर्कृ॑षे । गि॒रा ॥ १ ॥

अद्यास्मिन् दिने इन्द्रः कुह कुत्र स्थाने श्रुतो विश्रुतः प्रख्यातः कस्मिन् जने यजमाने इज्यत्वेन स्तुत्यत्वेनावस्थितः श्रूयते प्रख्यायते । तत्रदृष्टान्तः—मित्रोन सूर्यइव सखेव वा तद्वत् । यइन्द्रऋषीणां भृग्वादीनां क्षये निवासे आश्रमे गुहावा गुहायामरण्ये वा गिरा स्तुतिलक्षणया वाचा चर्कृषे अत्यर्थमाकृष्यते अत्यर्थं स्तूयतइत्यर्थः । सइन्द्रः कुह श्रुतइति पूर्वेण संबन्धः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इ॒हश्रु॒तइन्द्रो॑अ॒स्मेअ॒द्यस्तवे॑व॒ज्र्यृची॑षमः ।
मि॒त्रोनयोजने॒ष्वायश॑श्च॒क्रेअसा॒म्या ॥ २ ॥

इ॒ह । श्रु॒तः । इन्द्रः॑ । अ॒स्मे इति॑ । अ॒द्य । स्तवे॑ । व॒ज्री । ऋची॑षमः ।
मि॒त्रः । न । यः । जने॑षु । आ । यशः॑ । च॒क्रे । असा॑मि । आ ॥ २ ॥

इहास्मिन् यज्ञे इन्द्रः श्रुतः प्रख्यातः अद्यास्मिन् दिवसे अस्मे अस्माभिः स्तवे स्तूयते । कीदृशः वज्री वज्रवान् ऋचीषमः । यद्यावइन्द्रतेशतंशतंभूमीरुतस्युः नत्वावज्रिन्त्सिहस्रंसूर्याअनु इत्यादिकया स्तुत्या समानगुणइत्यर्थः । यइन्द्रः मित्रोन सूर्यइव स्निग्धइव वा जनेषु स्तोतृषु जनेषु यशः अन्नं कीर्तिं च वा चक्रे करोति । कीदृशं असामि असाधारणं सइन्द्रः अस्माभिः स्तूयतइति पूर्वेण संबन्धः ॥ २ ॥

---

१ ऋ० सं० ६. ५. ८ ।

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया—

म॒होयस्पति॒ःशव॑सो॒असा॒म्याम॒होनृ॒म्णस्य॑तू॒तु॒जिः ।
भ॒र्तावज्र॑स्यधृ॒ष्णोःपि॒तापु॒त्रमि॑वप्रि॒यम् ॥ ३ ॥

म॒हः । यः । पति॑ः । शव॑सः । असा॑मि । आ । म॒हः ।
नृ॒म्णस्य॑ । तू॒तु॒जिः । भ॒र्ता । वज्र॑स्य । धृ॒ष्णोः ।
पि॒ता । पु॒त्रम्ऽइ॑व । प्रि॒यम् ॥ ३ ॥

यइन्द्रः महोमहतः शवसोबलस्य पतिः ईश्वरः असाम्या आङ् मर्यादायां आसमाप्तेः अनन्तगुणइत्यर्थः महोमहतोनृम्णस्य धनस्य च तूतुजिः स्तोतृभ्यः प्रेरकः । किंच धृष्णोः शत्रूणां धर्षकस्य वज्रस्य स्वकीयस्यायुधस्य भर्ता यइन्द्रोधारयिता सइन्द्रोस्मान्पात्विति शेषः। तत्रदृष्टान्तः—पिता पुत्रमिव प्रियं यथा पिता प्रियं ईप्सितं सुतं पाति तद्वत् ॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

यु॒जा॒नोअश्वा॒वात॑स्य॒धुनी॑दे॒वोदे॒वस्य॑वज्रिवः ।
स्यन्ता॑प॒थावि॒रुक्म॑तासृजा॒नस्तो॒ष्यध्व॑नः ॥ ४ ॥

यु॒जा॒नः । अश्वा॑ । वात॑स्य । धुनी॒ इति॑ । दे॒वः । दे॒वस्य॑ । व॒ज्रि॒ऽव॒ः ।
स्यन्ता॑ । प॒था । वि॒रुक्म॑ता । सृ॒जा॒नः । स्तो॒षि॒ । अध्व॑नः ॥ ४ ॥

हे वज्रिवः वज्रवन्निन्द्र एकोमत्वर्थीयोनुवादकः देवोद्योतमानस्त्वं देवस्य द्योतमानस्य वातस्य वायोः धुनी प्रेरकौ वायोरपिशीघ्रगामिनावित्यर्थः अश्वा अश्वौ त्वदीयौ हरिनामकौ युजानःस्वरथे संयोजयन् । कीदृशौ विरुक्मता विरोचनवता पथा मार्गेण स्यन्ता स्यन्तौ गच्छन्तौ अध्वनः युद्धे गमनमार्गान् सृजानः उत्पादयन् स्तोषि सततं स्तूयसे ॥४॥

अथ पंचमी—

त्वंत्याचि॒द्वात॒स्याश्वागा॑ऋ॒ज्रात्मना॒वह॑ध्यै ।
ययो॑र्दे॒वोनमर्त्यो॑य॒न्तानकि॑र्वि॒दाय्य॑ः ॥ ५ ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

त्वम् । त्या । चि॒त् । वात॑स्य । अश्वा॑ । आ । अ॒गा॒ः । ऋ॒ज्रा ।
त्मना॑ । वह॑ध्यै । ययोः॑ । दे॒वः । न । मर्त्यः॑ । य॒न्ता ।
नकिः॑ । वि॒दाय्यः॑ ॥ ५ ॥ ६ ॥

यच्छब्दसंबन्धादुत्तरतोर्धर्चः पूर्वं व्याख्यायते—ययोस्त्वदीययोरश्वयोर्यन्ता नियन्ता निवारयिता देवोन देवानां मध्ये कश्चिदपि देवोनास्ति । नकिर्न कश्चिदपि विदाय्यः वेत्ता जवस्य बलस्येति वा शेषः । हे इन्द्र त्वं वातस्य वायोर्जवेन बलेन च युक्तौ ऋज्रा ऋजुगामिनौ त्या चित् तावपि अश्वात्वदीयावश्वौ त्मना आत्मनैव सारथिनिरपेक्षेणेत्यर्थः वहध्यै वहनार्थं अभिप्रेतदेशप्रापणायेत्यर्थः आगाः आभिमुख्येन गच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी—

अध॒ग्मन्तो॒शना॑पृच्छतेवा॒ंकद॑र्था॒न॒आगृ॒हम् ।
आज॑ग्मथुःपरा॒काद्दि॒वश्च॒ग्मश्च॒मर्त्य॑म् ॥ ६ ॥

अध॑ । ग्मन्ता॑ । उ॒शना॑ । पृ॒च्छ॒ते॒ । वा॒म् । कत्ऽअ॑र्था ।
न॒ः । आ । गृ॒हम् । आ । ज॒ग्म॒थुः॒ । प॒रा॒कात् । दि॒वः ।
च॒ । ग्मः । च॒ । मर्त्य॑म् ॥ ६ ॥

अधाथ यज्ञसमाप्त्यनन्तरं उशना भार्गवऋषिः हे इन्द्राग्नी ग्मन्ता स्वस्थानं प्रतिगच्छन्तौ वांयुवां सर्वोयजमानः पृच्छते पृच्छतिस्म । यद्वा उशनेति विभक्तिव्यत्ययः उशनसं इन्द्रस्य सखिभूतं भार्गवं इन्द्रं च युवां सर्वोयजमानः पृच्छति । किं पृष्टवानिति उच्यते—युवां कदर्था कदर्थौ किंप्रयोजनवन्तौ सन्तौ नोस्मदीयं आकारः प्रतीत्यस्यार्थे गृहं प्रति पराकात् दूरनामैतत् दूरादाजग्मथुः आगतवन्तौ स्थः । तदेवोक्तं दिवश्च द्युलोकाच्च ग्मश्च भूलोकाच्च मर्त्यं मनुष्यं मां प्रत्यागतवन्तौ युवयोः कृतार्थत्वादत्रगमनमस्मदनुग्रहार्थमेव न स्वार्थमिति ब्रुवन्नुनुव्रजतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी–

आन॑इन्द्रपृक्षसे॒स्माकं॒ब्रह्मोद्य॑तम् ।
तत्त्वा॑याचाम॒हेव॒ःशुष्णं॒यद्धन्नमा॑नुषम् ॥ ७ ॥

आ । न॒ः । इ॒न्द्र॒ । पृ॒क्ष॒से॒ । अ॒स्माक॑म् । ब्रह्म॑ । उत्ऽय॑तम् । तत् ।
त्वा॒ । या॒चा॒म॒हे॒ । अव॑ः । शुष्ण॑म् । यत् । हन् । अमा॑नुषम् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं नइति तृतीयार्थे षष्ठी नोस्माभिः उद्यतं उत्क्षिप्तं दत्तमित्यर्थः । अस्माकमस्मदीयं ब्रह्म हविर्लक्षणमन्नं आङ्मर्यादायां आतृप्तेरित्यर्थः पृक्षसे आत्मना संपर्चय । पृची-संपर्के इति धातोरूपं आभक्षयेत्यर्थः । किंच वयमपि त्वा एवंभूतं त्वां तव यदुत्कृष्टमस्तीविशेषः तत्तादृशमन्नं अवः तद्रक्षणं च याचामहे प्रार्थयामहे यथा यच्छुष्णंबलं अमानुषं मनुष्यादन्यं राक्षसादिकं हन् हन्ति तदुत्कृष्टं बलंच याचामहे । यद्वा हे इन्द्र त्वं शुष्णं एतन्नामानं अमानुषं मनुष्यव्यतिरिक्तमसुरं हन् हतवानसि । हत्वा यत्र येन रक्षणेन त्रैलोक्यं पालयितवानसि तदवः पालनमस्माकमपि भवेदिति त्वां याचामहइति वाक्यार्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

अ॒क॒र्मादस्यु॑र॒भिनो॑अम॒न्तु॒र॒न्यव्र॑तो॒अमा॑नुषः ।
त्वंतस्या॑मित्रह॒न्वध॑र्दा॒सस्य॑दम्भय ॥ ८ ॥

अ॒क॒र्मा । दस्यु॑ः । अ॒भि । न॒ः । अ॒म॒न्तुः । अ॒न्यऽव्र॑तः । अमा॑नुषः ।
त्वम् । तस्य॑ । अ॒मि॒त्र॒ऽह॒न् । वध॑ः । दा॒सस्य॑ । द॒म्भ॒य ॥ ८ ॥

अकर्मा अविद्यमानयागादिकर्मा दस्युः उपक्षपयिता अभि आभिमुख्येन स्वरूपतोनोस्मान् अमन्तुः अज्ञाता यद्वा अत्रावेत्युपसर्गस्य वकारलोपोद्रष्टव्यः अवमन्तुः अवमन्ता अभिभविता अन्यव्रतः श्रुतिस्मृतिव्यतिरिक्तकर्मा अमानुषः मनुष्यसंव्यवहाराद्वाह्यः असुरप्रकृतिरित्यर्थः एवंभूतोयोस्ति हे अमित्रहन् शत्रूणां हन्तरिन्द्र त्वं दासस्य उपक्षपयितव्यस्य तस्य वधः हन्ता सन् दंभय तं शत्रुं भिन्धि ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ नवमी–

त्वंनंइन्द्रशूर॒शूरैंरु॒तत्वोतांसोब॒र्हणां ।
पुरु॒त्राते॒विपू॒र्तयो॒नवंन्तक्षो॒णयोंयथा ॥ ९ ॥

त्वम् । न॒ः । इ॒न्द्र॒ । शू॒र॒ । शूरैंः । उ॒त । त्वाऽऊंतासः । ब॒र्हणां ।
पु॒रु॒ऽत्रा । ते॒ । वि । पू॒र्तयंः । नवंन्त । क्षो॒णयंः । य॒था॒ ॥ ९ ॥

हे शूर विक्रान्तेन्द्र त्वं शूरैः भटैः मरुद्भिः सहितः सन् नोस्मान् पाहीति शेषः उत अपिच त्वोतासः त्वया रक्षितावयं बर्हणा परिबर्हणायां शत्रूणां हिंसायां समर्थाभवेम । किंच ते त्वदीया पूर्तयः कामानां पूरणानि ईप्सितार्थप्रदानानि पुरुत्रा बहून् स्तोतॄन् विनवन्त विविधं व्याप्नुवन्ति क्षोणयः मनुष्यनामैतत् मनुष्याः स्वकीयं स्वामिनं सेवार्थं यथा व्याप्नुवन्ति तद्वत्॥९॥

अथ दशमी–

त्वंतान्वृंत्र॒हत्यैंचोदयो॒नॄन्कांर्पा॒णेशूंरवज्रिवः ।
गुहा॒यदींकवी॒नांवि॒शांनक्षंत्रशवसाम् ॥ १० ॥ ७ ॥

त्वम् । तान् । वृ॒त्र॒ऽहत्यैं । चो॒द॒यः । नॄन् । का॒र्पा॒णे । शू॒र॒ ।
व॒ज्रि॒ऽव॒ः । गुहां । यदिं । क॒वी॒नाम् । वि॒शाम् ।
नक्षंत्रऽशवसाम् ॥ १० ॥ ७ ॥

हे वज्रिवः वज्रधर शूरेन्द्र त्वं कार्पाणे असिः कृपाणः तेन कार्यं युद्धं कार्पाणं तस्मिन्वृत्रहत्ये शत्रुहननार्थं नॄन् नरान् तान् प्रसिद्धान् मरुद्गणान् चोदयः चोदयसि प्रेरयसि यदि यदा त्वं कवीनां मेधाविनां नक्षत्रशवसां देवान् प्रतिगच्छत् स्तोत्रबलानां विशां स्तोतृजनानां संबन्धीनि गुहा गुहानि गूढानि गुणैः संवृतानि स्तोत्राणि शृणोषीति शेषः तदाप्रेरयसीति पूर्वेणान्वयः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी–

म॒क्षूतातंइन्द्रदा॒नाप्नंसआक्षा॒णेशूंरवज्रिवः ।
यद्ध॒शुष्णंस्यद॒म्भयोंजा॒तंविश्वंस॒यावंभिः ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

मक्षु । ता । ते । इन्द्र । दानऽअंप्नसः । आक्षाणे । शूर ।
वज्रिऽवः । यत् । ह । शुष्णंस्य । दम्भयंः । जातम् ।
विश्वंम् । सयावंऽभिः ॥ ११ ॥

हे शूर विक्रान्त वज्रिवः वज्रोपेतेन्द्र दानाप्नसः दानकर्मणः स्तोतृभ्यः सततमभीष्टफलप्रदस्येत्यर्थः ते तव स्वभूतानि मक्षु क्षिप्राणि अविलंबितानि क्षिप्रकारणयुक्तानीत्यर्थः आक्षाणे योद्धृभिर्व्याप्यमाने त्वय्यवस्थितानि ता तानि कर्माणि स्तोतारः स्तुवन्तीति शेषः सयावभिः सह यातृभिर्मरुद्भिः सहितस्त्वं यद्ध यस्य प्रसिद्धस्य शुष्णस्यासुरस्य विश्वं जातं सर्वमपत्यजातं दंभयः अदंभयः हिंसितवानसि यद्वा एवमादीनि यानि खलु कर्माणि सन्ति तानि स्तुवन्तीति पूर्वेण संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

माकुध्र्यगिन्द्रशूरवस्वीरस्मेभूवन्नभिष्टंयः ।
वयंवंयन्तआसांसुम्नेस्यांमवज्रिवः ॥ १२ ॥

मा । अकुध्र्यंक् । इन्द्र । शूर । वस्वीः । अस्मे इति । भूवन् । अभिष्टंयः
वयम्ऽवंयम् । ते । आसाम् । सुम्ने । स्याम । वज्रिऽवः ॥ १२ ॥

हे शूर विक्रान्तेन्द्र अस्मे अस्माकं स्वभूताः वस्वीर्महत्यः अभिष्टयः आभिमुख्येष्टयः इज्याः यद्वा आभिमुख्येच्छा अभीप्सितप्रार्थनाः कुध्र्यक् कुत्सिताः विफलाइत्यर्थः माभूवन् । किं तर्हि हे वज्रिवः वज्रिन्निन्द्र ते तव प्रसादात् वयंवयमृत्विग्यजमानाः द्विर्वचनमतित्वराप्रदर्शनार्थं आसामिज्यामिच्छानां वा संबन्धिनि सुम्ने सुखे अवस्थिताः स्याम भवेम वयमभिष्टिजन्येन दृष्टादृष्टसुखेन युक्ताः शीघ्रं भवेमेत्याशास्महे इत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

अस्मेतातंइन्द्रसन्तुसत्याहिंसन्तीरुपस्पृशंः ।
विद्यामयासांभुजोधेनूनांनवंज्रिवः ॥ १३ ॥

अस्मे इति । ता । ते । इन्द्र । सन्तु । सत्या । अहिंसन्तीः । उपऽस्पृशंः ।
विद्यामं । यासांम् । भुजंः । धेनूनाम् । न । वज्रिऽवः ॥ १३ ॥

हे इन्द्र अस्मे अस्माकं स्वभूताः ता सत्या इत्युभयत्र प्रथमाबहुवचनस्यछान्दसआकारः सनि निर्देशस्याविशेषणत्वात् तास्तादृश्यः उपस्पृशः त्वामुपगम्य स्पृशन्तीत्युपस्पृशः स्तुतयः ते तव प्रसादात् सत्या सत्याः सन्तु यथार्थाभवन्तु तव सद्गुणग्राहिण्यइत्यर्थः। अपिच आहिंसन्तीः त्वां आहिंसंत्यश्च भवन्तु सतिस्तुतित्वादनुद्वेजयन्त्यश्च भवन्त्वित्यर्थः। हे वज्रिव इन्द्र यासां स्तुतीनां संबन्धेन भुजोदृष्टादृष्टान् भोगान् विद्याम वयं लभेमहि। तत्र दृष्टान्तः—धेनूनां न गवां क्षीरादिभोगान् यथा गोस्वामी लभते तद्वत्। ताः सत्याभवन्त्विति पूर्वेणान्वयः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अ॒ह॒स्तायद॒पदी॒वर्ध॑त॒क्षाःशची॑भिर्वे॒द्याना॑म् ।
शुष्णं॒परि॑प्रदक्षि॒णिद्वि॒श्वाय॑वे॒निशि॑श्नथः ॥ १४ ॥

अ॒ह॒स्ता । यत् । अ॒पदी॑ । वर्ध॑त । क्षाः । शची॑भिः । वे॒द्याना॑म् ।
शुष्ण॑म् । परि॑ । प्र॒ऽद॒क्षि॒णित् । वि॒श्वऽआ॑यवे । नि । शि॒श्न॒थः ॥ १४॥

हे इन्द्र यद्यदा क्षाः भूमिः अहस्ता पाणिरहिता अपदी चरणवर्जिता च अमनुष्यकर्मकेत्यर्थः वेद्यानां स्तोत्रयोग्यानां त्वत्प्रभृतीनां देवानां संबन्धिभिः शचीभिः कर्मभिर्वर्धत अवर्धत धनधान्यादिभिः समृद्धेत्यर्थः। तदा त्वं परिप्रदक्षिणित् एवंभूतां पृथिवीं परिवेष्ट्य प्रदक्षिणं यथा भवति तथा स्थितं शुष्णमसुरं विश्वायवे तादर्थ्ये चतुर्थी सर्वत्राप्रतिहतगामिनः एतदाख्यस्य और्वशेयराज्ञोर्थाय विशिश्नथः नितरां ताडितवानसि। यद्वा यदा शुष्णस्याच्छादनार्थं हस्तपादवर्जिता काचित् पृथिवी वेदितव्यानामसुराणां मायारूपैः कर्मभिः शुष्णं असुरं वेष्ट्य प्रदक्षिणं यथा भवति तथावस्थितावर्धत तदानीं तां मायोत्पादितां पृथिवीं विश्वायवे सर्वव्यापकस्य मरुद्गणस्य प्रवेशनार्थं निशिश्नथः नितरां हतवानसि ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

पिबा॑पि॒बेदि॑न्द्रशूर॒सोमं॒मारि॑षण्योवसवान॒वसुः॒सन् ।
उ॒तत्रा॑यस्वगृण॒तोम॒घोनो॑म॒हश्च॑रा॒योरे॒वतं॑स्कृधीनः ॥ १५ ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

पिबऽपिब । इत् । इन्द्र । शूर । सोमम् । मा । रिषण्यः ।
वसवान । वसुः । सन् । उत । त्रायस्व । गृणतः । मघोनः ।
महः । च । रायः । रेवतः । कृधि । नः ॥ १५ ॥ ८ ॥

पिबपिबेति वीप्सा अतित्वराप्रदर्शनार्थं हे शूर वीरेन्द्र त्वं अभिषुतं सोमं शीघ्रं पिब यागकालातिपातोयावन्न भवति तावच्छीघ्रं सोमं पिबेत्यर्थः । इदितिपूरणः । हे वसवान वसूनां धनानामानेतस्त्वं वसुः प्रशस्तः सन् मारिषण्यः यागकालातिक्रमजातेन दोषेण अस्मान्माहिंसीः प्रशस्तस्य तव कर्मवैगुण्येन हिंसितुमयुक्तमित्यर्थः । उतापिच हे इन्द्र त्वं गृणतस्त्वां स्तुवतः स्तोतॄन् मघोनः हविर्लक्षणधनवतोयजमानांश्च त्रायस्व प्रमादजनितकर्मवैगुण्यदोषात् पालयस्व । किंच महश्चरायइत्युभयत्र तृतीयार्थे षष्ठी महोमहता रायोधनेन च नोस्मान् रेवतः कृधि धनवतः कुरु ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

यजामहइति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं प्रथमासप्तम्यौ त्रिष्टुभौ पंचम्यभिसारिणी द्विर्दशकवती द्विर्द्वादशकवतीत्यभिसारिणीत्युच्यते शिष्टाश्चतस्रोजगत्यः पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रान्तं—यजामहेसप्ताद्यन्त्येत्रिष्टुभौ पंचम्यभिसारिणीति । चतुर्थेहनि माध्यन्दिनसवने तृतीयापंचम्योरावर्तनेन त्रीन् तृचान् होत्रकाएकैकं तृचमावपेरन् । सूत्रितंच—यजामहइन्द्रंवज्रदक्षिणमिति द्वितीयानेवमेवेति ।

तत्र प्रथमा—

यजामहइन्द्रंवज्रंदक्षिणंहरीणांरथ्यां१विव्रंतानाम् ।
प्रश्मश्रुदोधुंवदूर्ध्वथाभूद्विसेनाभिर्दयमानोविराधंसा ॥ १ ॥

यजामहे । इन्द्रम् । वज्रऽदक्षिणम् । हरीणाम् । रथ्यम् ।
विऽव्रतानाम् । प्र । श्मश्रु । दोधुवत् । ऊर्ध्वऽथा । भूत् । वि ।
सेनाभिः । दयमानः । वि । राधसा ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

वयमिन्द्रं यजामहे सोमलक्षणैर्हविर्भिः पूजयामः । कीदृशं वज्रदक्षिणं शत्रुवधाय सततं वज्रोदक्षिणहस्ते यस्य तं विव्रतानां रथवहनादिविविधकर्मणां हरीणां एतत्संज्ञकानामश्वानां रथ्यं आनेतारं सइन्द्रः सोमपानानन्तरं श्मश्रु स्वकीयानि श्मश्रूणि दोधुवत् पुनः पुनर्धुन्वानः सन् ऊर्ध्वथा ऊर्ध्वं प्रभूत् प्रादुरभूत् । किंच सेनाभिः मरुदादिस्वकीयैः सैन्यैः विदयमानः विविधं शत्रून् हिंसन् राधसा द्वितीयार्थेतृतीया राधोधनं वीत्युपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः विविधं स्तोतृभ्योददाति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

हरी॒न्व॑स्य॒यावने॑वि॒देवस्वि॑न्द्रो॑म॒घैर्म॒घवा॑वृत्र॒हाभु॑वत् ।
ऋ॒भुर्वाज॑ऋभु॒क्षाःप॑त्यते॒शवोव॑क्ष्णौमि॒दास॑स्य॒नाम॑चित् ॥ २ ॥

हरी॒ इति॑ । नु । अ॒स्य॒ । या । वने॑ । वि॒दे । वसु॑ । इन्द्रः॑ । म॒घैः ।
म॒घऽवा॑ । वृ॒त्र॒ऽहा । भु॒व॒त् । ऋ॒भुः । वाजः॑ । ऋ॒भु॒क्षाः ।
प॒त्य॒ते॒ । शवः॑ । अव॑ । क्ष्णौ॒मि॒ । दास॑स्य । नाम॑ । चि॒त् ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य संबन्धिनौ या यौ हरी अश्वौ वने वन्यन्ते संभज्यन्तेस्मिन् देवाइति वनं यज्ञः अरण्यं वा तस्मिन् वसु ऋजीकलक्षणं धनं यवसलक्षणं वा नु क्षिप्रं विदे विन्देते लभेते । यद्वा यौ हरी अस्येन्द्रस्य वने संभजनार्थं वसुवसुनोलाभाय क्षिप्रं भवतइतिशेषः ताभ्यां हरिभ्यां मघैः धनैः मघवाधनवानिन्द्रः वृत्रहा वृत्राख्यासुरस्य मेघस्य वा हन्ता भुवत् भवति । अपिच ऋभुः दीप्तः वाजोबलवान् ऋभुक्षाः महानिन्द्रः शवः शवसोबलस्य धनस्य वा पत्यते ईष्टे । यद्वा शत्रूणां बलं प्रतिपत्यते पद्यतेगच्छति अहमपि तस्य प्रसादात् दासस्य उपक्षपयितव्यस्य शत्रोः नामचित् नम्यतेऽनेनेतिनाम शिरः तदपि अवक्ष्णौमि अवहन्मि किमुतान्यदंगं अथवा नामधेयमपि नाशयामि किमुत शत्रुं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

य॒दावज्रं॒हिर॑ण्य॒मिदथा॒रथं॒हरी॒यम॑स्य॒वह॑तो॒विसू॒रिभिः॑ ।
आति॑ष्ठतिम॒घवा॒सन॑श्रुत॒इन्द्रो॒वाज॑स्यदी॒र्घश्र॑वस॒स्पतिः॑ ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

य॒दा । वज्र॑म् । हिर॑ण्यम् । इत् । अथ॑ । रथ॑म् । हरी॒ इति॑ ।
यम् । अ॒स्य॒ । वह॑तः । वि । सू॒रिऽभिः॑ । आ । ति॒ष्ठ॒ति॒ ।
म॒घऽवा॑ । सन॑ऽश्रुतः । इन्द्रः॑ । वाज॑स्य । दी॒र्घऽश्र॑वसः । पतिः॑ ॥ ३॥

यदा इन्द्रोहिरण्यं हितरमणीयं वज्रं स्वकीयमायुधं शत्रुहननायगृह्णातीतिशेषः । इदिति पूरणः । अथ तदानीं अस्येन्द्रस्य हरी अश्वौ यं रथं विवहतः गन्तृप्रदेशं विशेषेण प्रापयतः मघवा धनवानिन्द्रः सूरिभिः स्तोतृभिः कुत्सादिभिः सह तं रथमातिष्ठति आरोहति ।कीदृशः सनश्रुतः चिरप्रख्यातः जगति स्वभावतएव विख्यातइत्यर्थः। दीर्घश्रवसः बहुकीर्तेः वाजस्यान्नस्य पतिः स्वामी एवंभूतइन्द्रस्ते रथमारोहतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सोचि॒न्नुवृ॒ष्टिर्यू॒थ्या॒३॒स्वासचाँ॒इन्द्रः॒श्मश्रू॑णि॒हरि॑ता॒भिप्रु॑ष्णुते ।
अव॑वेतिसु॒क्षयं॑सु॒तेमधूदिद्धू॑नोति॒वातो॒यथा॒वन॑म् ॥ ४ ॥

सो इति॑ । चित् । नु । वृ॒ष्टिः । यू॒थ्या॑ । स्वा । सचा॑ । इन्द्रः॑ ।
श्मश्रू॑णि । हरि॑ता । अ॒भि । प्रु॒ष्णु॒ते॒ । अव॑ । वे॒ति॒ । सु॒ऽक्षय॑म् ।
सु॒ते । मधु॑ । उत् । इत् । धू॒नो॒ति॒ । वातः॑ । यथा॑ । वन॑म् ॥ ४ ॥

तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोध्याहर्तव्यः या महती वृष्टिरस्ति सो सा वृष्टिः नु क्षिप्रं चिदित्युपमार्थे यथा सर्वं सिंचति तथा इन्द्रः स्वा स्वानि यूथ्या यूथ्यानि मरुदादिगणलक्षणानि सचा सह स्वानि श्मश्रूणि च हरिता हरिद्वर्णेन सोमेन च अभिप्रुष्णुते। प्रुषप्लुष स्नेहनसेचनपूरणेष्वितिधातुः आभिमुख्येनस्थित्वा क्षिप्रं सिंचति सोमं पाययति पिबति चेत्यर्थः। अपिच सुक्षयं शोभनं यज्ञगृहं अववेति अभिगच्छति गत्वा च सुते सोमेभिषुते सति मधु मधुररसोपेतं सोमं पीत्वा मत्तः सन्नितिशेषः उदिद्धूनोति स्वशरीरमुत्कंपयति । तत्र दृष्टान्तः—वातोवायुः यथा वनं वृक्षसमूहं उत्कंपयति तद्वत ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योवा॒चा॒विवा॑चोमृ॒ध्रवा॑चःपु॒रूस॒हस्राशि॑वाज॒घान॑ ।
तत्ता॒दिद॑स्य॒पौंस्यं॑गृणीमसिपि॒तेव॒यस्तवि॑षीं॑वावृ॒धेशव॑ः ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

यः । वाचा । विऽवाचः । मृध्रऽवाचः । पुरु । सहस्रा । अशिवा ।
जघान । तत्ऽतत् । इत् । अस्य । पौंस्यम् । गृणीमसि ।
पिताऽइव । यः । तविषीम् । ववृधे । शवः ॥ ५ ॥

यइन्द्रः वाचा वाङ्मात्रेणैव विवाचः विविधवाचः स्वशत्रून् मृध्रवाचः हिंसितवाचः कृतेतिशेषः पुरु पुरूणि बहूनि अशिवा अशिवान्यसुखकराणि दुःखकराणीत्यर्थः सहस्रा शत्रूणां सहस्राणि जघान हन्ति अपिच यश्चेन्द्रः पितेव यथापिता पुत्रस्य तविषीं बलं अन्नप्रदानैर्ववृधे वर्धयति तथा वृष्टिद्वारेण सर्वस्य जगतः शवोबलं ववृधे वर्धयति । अस्येन्द्रस्य तत्तदित् तत्तदेव पौंस्यं बलं गृणीमसि वयं स्तुमः । इन्द्रोयेन येन बलेन शत्रून् हन्ति तस्य तत्तद्बलं वयं स्तुमइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

स्तोमंतइन्द्रविमदाअजीजनन्नपूर्व्यंपुरुतमंसुदानवे ।
विद्माह्यस्यभोजनमिनस्ययदापशुंनगोपाःकरामहे ॥ ६ ॥

स्तोमम् । ते । इन्द्र । विऽमदाः । अजीजन् । अपूर्व्यम् ।
पुरुऽतमम् । सुऽदानवे । विद्म । हि । अस्य । भोजनम् ।
इनस्य । यत् । आ । पशुम् । न । गोपाः । करामहे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तुभ्यं सुदानवे शोभनदानस्यार्थाय विमदा विमदनामानोवयं स्तोमं स्तोत्रविशेषं अजीजनन् जनितवन्तः कृतवन्तइत्यर्थः। अत्रपूर्वोत्तरयोरेकवाक्ययोःपुरुषव्यत्ययः । कीदृशं अपूर्व्यं अपूर्वं अन्यैः पूर्वमकृतं उत्कृष्टमित्यर्थः।पुरुतमं बहुतमं नानाप्रकारोपेतमित्यर्थः। हि यस्मात्कारणात् हे इन्द्र इनस्येश्वरस्य अस्य ईदृशस्य तव यद्भोजनं धनमस्ति तत् विद्म वयं जानीमः । तस्मात्कारणात् त्वदीयं तद्धनं आकरामहे वयं अस्मदभिमुखं कुर्महे।तत्र दृष्टान्तः— पशुं न गोपाः यथा गोपालः धेनुमाह्वयन् स्वस्याभिमुखीं करोति तद्वत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

माकिर्नएनासख्यावियौषुस्तवचेन्द्रविमदस्यचऋषेः ।
विद्माहितेप्रमतिंदेवजामिवदस्मेतेसन्तुसख्याशिवानि ॥ ७ ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

माकि॑ः । न॒ः । ए॒ना । स॒ख्या । वि । यौ॒षु॒ः । तव॑ । च॒ । इ॒न्द्र॒ ।
वि॒ऽम॒दस्य॑ । च॒ । ऋषे॑ः । वि॒द्म । हि॑ । ते॒ । प्रऽम॑तिम् । दे॒व॒ ।
जा॒मि॒ऽवत् । अ॒स्मे इति॑ । ते॒ । स॒न्तु॒ । स॒ख्या । शि॒वानि॑ ॥७॥९॥

हे इन्द्र ते तव च विमदस्य ऋषेर्मम च नः अस्मदोद्वयोश्चेतिद्वयोर्बहुवचनं आवयोः एना एनानि सख्या सख्यानि स्तुत्यस्तोतृत्वेन यष्टव्ययष्टृत्वेन च सखिकर्माणि माकिर्वियौषुः केचिदपि न विश्लथयेयुः । अपिच हि यस्मात्कारणात् हे देव द्योतमानेन्द्र ते तव प्रमतिं प्रकृष्टांमतिं अनुग्राहिकां बुद्धिं विद्म जानीमः । तत्र दृष्टान्तः–जामिवत् यथा भ्राता स्वभगिन्या स्नेहयुक्तां मतिं जानाति तद्वत् तस्मात्कारणात् अस्मे अस्माकं ते तव च सख्या सख्यानि शिवानि सन्तु मंगलानि भवन्तु अनपायानीत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

इन्द्रसोममिति षळृचमष्टमं सूक्तं चतुर्थ्याद्यास्तिस्रोनुष्टुभोश्विदेवत्याः आदितस्तिस्रऐन्द्र्यः आस्तारपंक्तिच्छन्दकाः । आदितोद्वौ गायत्रौ ततोद्वौ जागतौ सा आस्तारपंक्तिः । ऋषिः पूर्ववत् । तथाचानुक्रान्तं–इन्द्रसोमंषळास्तारपांक्तंत्वाश्विन्योन्त्यास्तिस्रोनुष्टुभइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

इन्द्र॒सोम॑मि॒मंपि॑ब॒मधु॑मन्तंच॒मूसु॒तम् ।
अ॒स्मेर॒यिंनिधा॑रय॒विवो॒मदे॑सह॒स्रिणं॑पुरूवसो॒विव॑क्षसे ॥ १ ॥

इन्द्र॑ । सोम॑म् । इ॒मम् । पि॒ब॒ । मधु॑ऽमन्तम् । च॒मू इति॑ । सु॒तम् ।
अ॒स्मे इति॑ । र॒यिम् । नि । धा॒र॒य॒ । वि । व॒ः । मदे॑ । स॒ह॒स्रिण॑म् ।
पु॒रु॒व॒सो॒ इति॑ । पुरुऽवसो । विव॑क्षसे ॥ १ ॥

हे इंद्र त्वं इममीदृशं सोमं पिब । कीदृशं मधुमन्तं मधुररसोपेतं चमू चम्वोः अधिषवणफलकयोः सुतमभिषुतं तदनंतरं पुरुवसो बहुधन हे इंद्र वः तव विमदे विशेषेण सोमजन्यमदे सति अस्मे अस्मासु रयिं धनं निधारय नितरां स्थापय । कीदृशं सहस्रिणं सहस्रसं-

Funding by IKS-MoE

स्त्वायुक्तं प्रभूतमित्यर्थः । त्वया दत्तेन धनेन यस्माद्वयं पुनरपि त्वदर्थं यागं कुर्मः तस्मादस्मासु धनं निधेहीत्यर्थः । अतः कारणाद्विवक्षसे महन्नामैतत् त्वं महान् भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

त्वांय॒ज्ञेभि॑रु॒क्थैरुप॑ह॒व्येभि॑रीमहे ।
शची॑पतेशचीनां॒विवो॒मदे॒श्रेष्ठं॑नोधेहि॒वार्यं॒विव॑क्षसे ॥ २ ॥

त्वाम् । य॒ज्ञेभिः॑ । उ॒क्थैः । उप॑ । ह॒व्येभिः॑ । ई॒म॒हे॒ । शची॑ऽपते ।
श॒ची॒नाम् । वि । व॒ः । मदे॑ । श्रेष्ठ॑म् । न॒ः ।
धे॒हि॒ । वार्य॑म् । विव॑क्षसे ॥ २ ॥

हे इन्द्र वयं यज्ञेभिर्यज्ञैः सोमयागादिभिः उक्थैः शस्त्रलक्षणैः स्तोत्रैः हव्येभिर्हव्यैः पुरोडाशादिभिश्च उपेत्युपसर्गश्रुतेर्योग्यपदाध्याहारः त्वामुपेत्य ईमहे अभिलषितं धनं याचामहे। अतः हे शचीपते कर्मणां पालक यतः त्वं केषांचित्कर्मणां पालकोभवसि इति न किंतु शचीनां सर्वेषां कर्मणां पालकोभवसीत्यर्थः ।एवं याचितस्त्वं नोस्मभ्यं वार्यं वरणीयं श्रेष्ठं प्रशस्यतमं पश्वादिधनं धेहि देहि । शिष्टं स्पष्टं ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

यस्पति॒र्वार्या॑णा॒मसि॑र॒ध्रस्य॑चोदि॒ता ।
इन्द्र॑स्तोतॄ॒णाम॑वि॒ताविवो॒मदे॑द्वि॒षोनः॑पा॒ह्यंह॑सो॒विव॑क्षसे ॥ ३ ॥

यः । पति॑ः । वार्या॑णाम् । असि॑ । र॒ध्रस्य॑ । चो॒दि॒ता ।
इन्द्र॑ । स्तो॒तॄ॒णाम् । अ॒वि॒ता । वि । व॒ः । मदे॑ । द्वि॒षः ।
न॒ः । पा॒हि॒ । अंह॑सः । विव॑क्षसे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र यस्त्वं वार्याणां वरणीयानां धनानां पतिरसि स्वामी भवसि । रध्रस्य राधकस्य स्तोतुश्चोदिता धनदानेन कर्मसु नियोक्ता च भवसि । किंच हे इंद्र यस्त्वं स्तोतॄणां अविता रक्षकोसि सत्वं विवोमदे तव विविधे सोमजन्यमदे सति द्विषोद्वेष्टुः सकाशात् नोस्मान् पाहि रक्ष अंहसः पापाच्च रक्ष । कस्मादेवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षसे महान् भवसि ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी–

यु॒वंश॑क्रामाया॒विना॑समी॒चीनिर॑मन्थतम् ।
वि॒म॒दे॑न॒यदी॑ळि॒तानास॑त्यानि॒रम॑न्थतम् ॥ ४ ॥

यु॒वम् । श॒क्रा॒ । मा॒या॒विना॑ । स॒मी॒ची इति॑ स॒म्ऽई॒ची । निः ।
अ॒म॒न्थ॒त॒म् । वि॒ऽम॒देन॑ । यत् । ई॒ळि॒ता ।
नास॑त्या । नि॒ःऽअम॑न्थतम् ॥ ४ ॥

हे शक्रा शक्रौ शत्रुवधादिकर्मसु समर्थौ हे अश्विनौ मायाविना मायाविनौ प्रज्ञावंतौ शत्रुवंचनकुशलौ वा युवं युवां समीची परस्परं संगतौ निरमन्थतं अग्निं निरमथ्नीतं। अश्विनावध्वर्यूइतिब्राह्मणोक्तत्वात्[1] । अग्निमंथनमप्यश्विनोरुपपन्नमिति । कदाश्विनौ निर्मथितवंतौ उच्यते--यद्यदा नासत्या नासत्यौ युवां विमदेन मया ईळिता ईळितौ स्तुतौ निरमंथतं निरमथ्नीतं तदानीं युवां परस्परं संगतौ निर्मथितवन्तौ स्थइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

विश्वे॑दे॒वाअ॑क्रपन्तसमी॒च्योर्नि॒ष्पत॑न्त्योः ।
नास॑त्यावब्रुवन्दे॒वाःपु॒नराव॑हता॒दिति॑ ॥ ५ ॥

विश्वे॑ । दे॒वाः । अ॒कृ॒प॒न्त॒ । स॒म्ऽई॒च्योः । नि॒ःऽपत॑न्त्योः । नास॑त्यौ ।
अ॒ब्रु॒व॒न् । दे॒वाः । पुन॑रिति । आ । व॒ह॒ता॒त् । इति॑ ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ युवाभ्यां अग्निमंथनकाले प्रेर्यमाणयोः समीच्योः परस्परेण संयुक्तयोररण्योर्निष्पतन्त्योः विस्फुलिंगान्निर्गमयन्त्योः सत्योः विश्वे सर्वे इन्द्रादयोदेवाः अकृपंत युवामस्तुवन् । किंच देवाः नासत्यावश्विनौ युवामब्रुवन् अवोचन् । किमिति पुनरावहतादिति पुनः पुनः ईदृशानि जगत्स्थितिहेतुभूतानि कर्माणि युवामाभिमुख्येन स्थित्वावहतां यद्वा युवाभ्यामुत्पाद्यमानः पुनश्चायमग्निः अस्मदीयानि हवींषि आवहत्विति देवानासत्यावब्रुवन् ॥ ५॥

---

[1] ऐ० ब्रा० १. १७. ।

अथ षष्ठी–

मधुमन्मेपरायणंमधुमत्पुनरायनम् ।
तानोदेवादेवतयायुवंमधुमतस्कृतम् ॥ ६ ॥ १० ॥

मधुऽमत् । मे । पराऽअयनम् । मधुऽमत् । पुनः । आऽअयनम् ।
ता । नः । देवा । देवतया । युवम् । मधुऽमतः । कृतम् ॥ ६ ॥ १० ॥

हे अश्विनौ मे मदीयं परायणं गृहात्परागमनं मधुमत् अत्र रसविशेषवाचिना मधुशब्देन तद्वता प्रीतिर्लक्ष्यते युवयोः प्रसादात्प्रीतियुक्तं भवत्विति शेषः । पुनः आयनं गृहं प्रत्यागमनं मधुमत्प्रीतियुक्तं भवतु । अपिच हे देवा देवौ द्योतमानौ ता तौ युवं युवां नोस्मान् मधुमतः प्रीतियुक्तान् कृतं कुरुतं । केनेति उच्यते–देवतया देवत्वेन अणिमादिदेवतैश्वर्ययोगेनेत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

भद्रमित्येकादशर्चं नवमं सूक्तं तुह्यादिपरिभाषयेदमप्यास्तारपाङ्क्तं सोमदेवताकं ऋषिश्चान्यस्मादितिपरिभाषया प्राजापत्यऐन्द्रोवा विमदोवा वसुक्रोवसुकृद्वा ऋषिः । तथाचानुक्रान्तम्–भद्रमेकादशसौम्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा–

भद्रंनोअपिवातयमनोदक्षमुतक्रतुम् ।
अधातेसख्येअन्धसोविवोमदेरणन्गावोनयवसेविवक्षसे ॥ १ ॥

भद्रम् । नः । अपि । वातय । मनः । दक्षम् । उत ।
क्रतुम् । अध । ते । सख्ये । अंधसः । वि । वः । मदे ।
रणन् । गावः । न । यवसे । विवक्षसे ॥ १ ॥

हे सोम त्वं नोस्मदीयं मनः भद्रं कल्याणं वातय गमय अस्माकं मनः शुभसंकल्पं कुर्वित्यर्थः । तथा दक्षमुत दक्षमपि दक्षवृद्धौ वृद्धं सर्वव्यापिनं अन्तरात्मानमपि भद्रं शुभकारिलक्षणं प्रापय अस्माकमन्तरात्मानं शुभकारिणं कुर्वित्यर्थः । उत अपिच क्रतुं प्रज्ञानं भद्रं

Funding by IKS-MoE

शुभाध्यवसायलक्षणं प्रापय शुभाध्यवसायिनं कुर्वित्यर्थः ।अध अथ स्तोतारः ते तव सख्ये स्तुत्यस्तोतृत्वेज्ययष्टृत्वलक्षणे सखिकर्मणि रणन् रमंतां । तत्र दृष्टांतः—गावोन यवसे । यथा धेनवोघासे रमंते प्रीतिं कुर्वंति तद्वत् । कस्मिन् सति अन्धसः सोमाख्यस्यान्नस्य संबंधिनि वः तव विमदे विविधसोमजन्यमदनिमित्ते सति । कस्मादेवं यस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥१॥

अथ द्वितीया—

हृ॒दि॒स्पृशं॑स्तआस॑ते॒विश्वे॑षुसोम॒धाम॑सु ।
अधा॒कामा॑इ॒मेमम॒विवो॒मदे॒विति॑ष्ठन्तेवसू॒यवो॒विव॑क्षसे ॥ २ ॥

हृ॒दि॒ऽस्पृशः॑ । ते॒ । आ॒स॒ते॒ । विश्वे॑षु । सो॒म॒ । धाम॑ऽसु ।
अध॑ । कामाः॑ । इ॒मे । मम॑ । वि । व॒ः । मदे॑ ।
वि । ति॒ष्ठ॒न्ते॒ । व॒सु॒ऽयवः॑ । विव॑क्षसे ॥ २ ॥

हे सोम ते तव हृदिस्पृशः स्तुतिभिः हृदयं स्पृशंतऋत्विजः विश्वेषु धामसु सर्वेषु स्थानेषु आसते त्वां स्तुवंतस्तिष्ठन्ति । अध अथ इमे ईदृग्भूताः कामाः अभिलाषाः विवोमदे तव सोमपानजन्यविविधे मदनिमित्ते सति सोमयागार्थमित्यर्थः । वसूयवोवसुकामाः धनमिच्छन्तः मम हृदयादितिशेषः वितिष्ठन्ते उत्तिष्ठन्ति । कस्मादेवं यस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उ॒तव्र॒तानि॑सोमते॒प्राहंमि॑नामिपा॒क्या॑ ।
अधा॑पि॒तेव॑सू॒नवो॒विवो॒मदे॑मृ॒ळानो॑अ॒भिचि॑द्व॒धाद्विव॑क्षसे ॥ ३ ॥

उ॒त । व्र॒तानि॑ । सो॒म॒ । ते॒ । प्र । अ॒हम् । मि॒ना॒मि॒ । पा॒क्या॑ ।
अध॑ । पि॒ताऽइ॑व । सू॒नवे॑ । वि । व॒ः । मदे॑ । मृ॒ळ ।
न॒ः । अ॒भि । चि॒त् । व॒धात् । विव॑क्षसे ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

उतापिच हे सोम अहं ते तुभ्यं व्रतानि यागादिकर्माणि पाक्या परिपक्कया सर्वार्थदर्शिन्या प्रज्ञया । यद्वा पाक्येति व्रतविशेषणमेतत् पाक्यानि परिपक्कानि परिनिष्ठितानीत्यर्थः । प्रमिनामि प्रहिनस्मि प्रकर्षेण करोमीत्यर्थः । अधाथ यागानंतरं विवोमदे तव विविधे मदे सति नोस्मान् मृळ सुखय अभिचिद्वधात् आभिमुख्येन स्थित्वा शत्र्वादिवधाच्च अस्मान् पालयेतिशेषः । तत्र दृष्टांतः—पिते वसूनवे । यथा पिता पुत्रार्थं सुखयति सर्वस्मात् पुत्रमेव पालयति तद्वत् । यस्मात्सुख्यमानः पाल्यमानश्चाहं युष्मदर्थं पुनःपुनः सोमयागं करोमि तस्मान्मां सुखय पालय चेत्यर्थः । कस्मादेवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षसे महान् भवसि महान्तश्च भक्तान् सुखयन्ति पालयन्ति चेति यावत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समुप्रयंन्तिधी॒तय॒ःसर्गासोव॒ताँइंव ।
क्रतुंनःसोमजी॒वसे॒विवो॒मदेंधा॒रयांचम॒साँइंव॒विवंक्षसे ॥ ४ ॥

सम् । ऊँ॒ इतिं । प्र । य॒न्ति॒ । धी॒तयंः । सर्गांसः । अ॒व॒तान्ऽइंव ।
क्रतुंम् । न॒ः । सो॒म॒ । जी॒वसें । वि । व॒ः । मदें ।
धा॒रयं । च॒म॒सान्ऽइंव । विवंक्षसे ॥ ४ ॥

हे सोम धीतयः देवतागुणान् दधति गृह्णन्तीति धीतयः स्तुतयः अस्मदीयाः समु संभूयैव प्रयन्ति । प्रकृष्टया गत्या त्वां गच्छन्ति तत्र दृष्टान्तः—सर्गासोवतानिव विसृज्यन्ते उदकपानार्थमिति सर्गागोसंघाः यत्रस्थाघटसंघावा ते यथा उदकपानार्थमादानार्थं वा अवतान् कूपनामैतत् कूपान् प्रतिगच्छन्ति तद्वत् त्वमप्येतत् ज्ञात्वा क्रतुं यागादिकं कर्म प्रज्ञां वा नोस्माकं जीवसे चिरंजीवनाय धारय महतादरेण स्थापय । तत्र दृष्टान्तः—चमसानिव यथा वस्तव विमदे विविधसोमजन्यमदेकर्तव्यत्वेन निमित्तभूते सति अध्वर्युर्हविर्धाने महता यत्नेन चमसान् सोमपात्राणिस्थापयति तद्वत् कस्मादेवमुच्यसे यस्मात्त्वं विवक्षसे महान् भवसि । यद्वा-धीतयः अंगुलिनामैतत् धयन्ति पिबन्त्याभिरिति धीतयोङ्गुलयः हे सोम त्वां समुप्रयन्ति सहैव प्रकर्षेण त्वां प्राप्नुवन्ति । किमिव अवतानिव जलोद्धरणार्थं विसृज्यन्तइति सर्गाः रज्जवः यथा कूपान्प्रति गच्छन्ति तद्वत् । ततस्त्वं नोस्माकं जीवसे चिरं जीवनायं क्रतुं कर्म धारय यथा संपूर्णं भवति तथा पूरय । किमिव यथा चमसान् स्वयं पूरयसि तद्वत् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पञ्चमी–

त॑व॒त्येसो॑म॒शक्ति॑भि॒र्नि॑का॑मासो॒व्यृ॑ण्विरे ।
गृत्सं॑स्य॒धीरां॑स्त॒वसे॒विवो॒मदे॑व्र॒जंगोमं॑न्तम॒श्विनं॒विवं॑क्षसे॥५॥११॥

त॑व । त्ये । सो॒म॒ । शक्ति॑ऽभिः । नि॒ऽका॑मासः । वि । ऋ॒ण्वि॒रे॑ ।
गृत्स॑स्य । धीराः॑ । त॒वसः॑ । वि । वः॒ । मदे॑ । व्र॒जम् ।
गोऽम॑न्तम् । अ॒श्विन॑म् । विव॑क्षसे ॥ ५ ॥ ११ ॥

निकामासः दृष्टादृष्टफले नियतकामाः त्ये ते प्रसिद्धाधीरा मेधाविनऋत्विजः शक्तिभिर्यागादिकर्मभिः सह हे सोम गृत्सस्य मेधाविनः तवसः महतस्तव व्यृण्विरे विविधाः स्तुतीर्गमयन्ति प्रापयन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः । अतः कारणात् विवोमदे तव सोमपानजन्यविविधमदनिमित्तभूते सति अस्मभ्यं गोमंतं गोसहितं अश्विनं अश्वसहितं व्रजं गोष्ठं सामर्थ्यान्मन्दुरा लभ्यते मन्दुरां च देहीतिशेषः । कस्मादेवमुच्यसे यस्माद्विवक्षसे महान् भवसि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी--

प॒शुं॑नः॑सोमरक्षसिपुरु॒त्राविष्ठि॑तं॒जग॑त् ।
स॒माकृ॑णोषिजी॒वसे॒विवो॒मदे॒विश्वा॑स॒म्पश्य॒न्भुव॑ना॒विव॑क्षसे ॥ ६ ॥

प॒शुम् । न॒ः । सो॒म॒ । र॒क्ष॒सि॒ । पु॒रु॒ऽत्रा । विऽस्थि॑तम् । जग॑त् ।
स॒म्ऽआकृ॑णोषि । जी॒वसे॑ । वि । व॒ः । मदे॑ । विश्वा॑ ।
स॒म्ऽपश्य॑न् । भुव॑ना । विव॑क्षसे ॥ ६ ॥

हे सोम त्वं नोस्मदीयं पशुं देवयागार्थमुपाकृतं रक्षसि पालयसि न केवलं पशुं किंतु पुरुत्रा बहुधा विष्ठितं सुरनरतिर्यग्योन्यादिभावेनावस्थितं जगच्च रक्षसि। किंच सत्वं समाकृणोषि जगतोवृत्तिं सम्यगाकरोषीत्यर्थं । किमर्थं जीवसे जीवनार्थं । किं कुर्वन् विश्वा भुवना विश्वानि भुवनानि भूतजातानि संपश्यन् । किमर्थमेतदादिकं सर्वं करोषि । उच्यते—विवो मदे युष्माकंसर्वेषां देवानां विविधहविर्जन्यतृप्त्यर्थं । उक्तंहि-- इतःप्रदानमुतदेवाउपजीव-

न्यमुतः प्रदानंमनुष्याउपजीवन्तीति। अतएव त्वं विवक्षसे महन् भवसि महतामेतत्सर्वमुचितमित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

त्वंनः॑सोमवि॒श्वतो॑गो॒पाअदा॑भ्योभव ।
सेध॑राज॒न्नप॒स्रिधो॒विवो॒मदे॒मानो॑दुः॒शंस॑ईशता॒विव॑क्षसे ॥ ७ ॥

त्वम् । न॒ः । सो॒म॒ । वि॒श्वतः॑ । गो॒पाः । अदा॑भ्यः । भ॒व॒ । सेध॑ ।
रा॒ज॒न् । अप॑ । स्रिधः॑ । वि । व॒ः । मदे॑ । मा । न॒ः । दुः॒ऽशंसः॑ ।
ई॒श॒त॒ । विव॑क्षसे ॥ ७ ॥

हे सोम अदाभ्यः केनाप्यहिंस्यस्त्वं विश्वतः सर्वतः नोस्माकं गोपाः रक्षिता भव। अपिच हे राजन् राजमान सोम त्वं स्रिधः अस्माकमुपक्षपयितॄन् अपसेध अस्मत्तः अपगमय अपजहि च नोस्माकं दुःशंसः विद्यमानानां अविद्यमानानां कर्मणां शंसिता प्रख्यापयिता माईशत ईशिता माभूत् तव प्रसादादस्माकमपवक्ता कश्चिदपि माभूदित्यर्थः। किमर्थमेतत्सर्वमार्थ्यसे विवोमदे तव विविधसोमादिहविर्जन्यतृप्त्यर्थं । अतोविवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

त्वंनः॑सोमसु॒क्रतु॑र्वयो॒धेया॑यजागृहि ।
क्षे॒त्र॒वित्त॑रो॒मनु॑षो॒विवो॒मदे॑द्रु॒होनः॑पा॒ह्यंह॑सो॒विव॑क्षसे ॥ ८ ॥

त्वम् । न॒ः । सो॒म॒ । सु॒ऽक्रतु॑ः । व॒य॒ःऽधेया॑य । जा॒गृ॒हि॒ ।
क्षे॒त्र॒वित्ऽत॑रः । मनु॑षः । वि । व॒ः । मदे॑ । द्रु॒हः । न॒ः । पा॒हि॒ ।
अंह॑सः । विव॑क्षसे ॥ ८ ॥

हे सोम सुक्रतुः शोभनप्रज्ञः क्षेत्रवित्तरः क्षेत्रस्यातिशयेन लंभकः त्वं नोस्माकं वयोधेयाय अन्नदानाय जागृहि । किंच द्रुहः द्रोग्धुः मनुषोमनुष्याच्छत्रोः सकाशान्नोस्मान्पाहि रक्ष अंहसः पापाच्च नोस्मान्पाहि । किमर्थं विवोमदे तव सोमादिहविर्जन्यतृप्त्यर्थमित्यर्थः । विवक्षसे त्वं महान् भवसि ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ नवमी–

त्वंनो॑वृत्रहन्त॒मेन्द्र॑स्येन्दोशि॒वःसखा॑ ।
यत्सीं॒हव॑न्तेसामि॒थेविवो॒मदे॒युध्य॑मानास्तो॒कसा॑तौ॒विव॑क्षसे ॥ ९ ॥

त्वम् । नः॒ । वृ॒त्र॒ह॒न्ऽत॒म । इन्द्र॑स्य । इ॒न्दो॒ इति॑ । शि॒वः । सखा॑ ।
यत् । सी॒म् । हव॑न्ते । स॒म्ऽइ॒थे । वि । वः॒ । मदे॑ । युध्य॑मानाः ।
तो॒कऽसा॑तौ । विव॑क्षसे ॥ ९ ॥

हे वृत्रहन्तम शत्रूणामतिशयेन हंतः हे इन्दो हे सोम यस्त्वं इन्द्रस्य शिवः सुखकरः सखा मित्रभूतोसि सत्वं नोस्मान्पाहीतिशेषः। कदेति उच्यते–तोकसातौ तोकइत्यपत्यनाम सातिः षणुदाने इत्यस्माद्धातोरूपं दीयतेस्मिन्नपत्यमितितोकसातिः संग्रामविशेषणं तस्मिन् अतिमहतीत्यर्थः समिथे संग्रामे युद्धमानाः युद्धं कुर्वाणाः शत्रुजनाः सीं सर्वतः यद्यदा हवन्ते युद्धार्थमस्मानाह्वयन्ति तदास्माकं रक्षिताभवेत्यर्थः। कस्मिन्निमित्ते विवोमदे तव विविधहविर्जन्यहर्षनिमित्ते। विवक्षसे त्वं महान् भवसि महतां हि पालनं युक्तमेवेति ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

अ॒यंघ॒सतु॒रोमद॒इन्द्र॑स्यवर्ध॑तप्रि॒यः ।
अ॒यंक॒क्षीव॑तोम॒होविवो॒मदे॑म॒तिंविप्र॑स्यवर्धय॒द्विव॑क्षसे ॥ १० ॥

अ॒यम् । घ॒ । सः । तु॒रः । मद॑ः । इन्द्र॑स्य । व॒र्ध॒त॒ । प्रि॒यः ।
अ॒यम् । क॒क्षीव॑तः । म॒हः । वि । वः॒ । मदे॑ । म॒तिम् ।
विप्र॑स्य । व॒र्ध॒य॒त् । विव॑क्षसे ॥ १० ॥

अयं घ ईदृशः खलु सप्रसिद्धोस्माभिरभिषुतः सोमः तुरः सर्वकार्येषु त्वरणशीलः मदोमदकरः प्रियः इन्द्रस्य तर्पयिता वर्धत अस्मदीयां मतिं अवर्धयत्। अयं सोमः कक्षीवतः एतदाख्यस्य ऋषेः कीदृशस्य महोमहतः विप्रस्य मेधाविनः मतिं प्रज्ञां वर्धयत् अवर्धयत्। तद्वदस्माकमपि मतिमवर्धयदित्यर्थः। शिष्टं गतं ॥ १० ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकादशी—

अ॒यंविप्रा॑यदा॒शुषे॒वाजाँ॑इयर्ति॒गोम॑तः ।
अ॒यंस॒प्तभ्य॒आवरं॒विवो॒मदे॒प्रान्धंश्रो॒णंचं॑तारिष॒द्विवं॑क्षसे॥११॥१२॥

अ॒यम् । विप्रा॑य । दा॒शुषे॑ । वाजा॑न् । इ॒य॒र्ति॒ । गोऽम॑तः ।
अ॒यम् । स॒प्तऽभ्यः॑ । आ । वर॑म् । वि । वः॒ । मदे॑ । प्र । अ॒न्धम् ।
श्रो॒णम् । च॒ । ता॒रि॒ष॒त् । विव॑क्षसे ॥ ११ ॥ १२ ॥

अयं सोमः विप्राय मेधाविने दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय गोमतः पशुयुक्तानि वाजान् अन्नानि इयर्त्ति प्रेरयति प्रयच्छतीत्यर्थः। किंच अयमेव सोमः सप्तभ्यः होत्राभ्यः वरं वरणीयं धनं आप्रयच्छति अन्धं नेत्रहीनं दीर्घतमसमृषिं चक्षुःप्रदानेन श्रोणं च पंगुं परावृजमृषिं चरणप्रदानेन एवमुभावृषी प्रतारिषत् प्रकर्षेण वर्धितवान् शिष्टं स्पष्टम् ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

प्रहीति नवर्चं दशमं सूक्तं आनुष्टुभं पूषदेवताकं आद्याचतुर्थ्यौ तूष्णिहौ ऋषिः पूर्ववत् तथाचानुक्रान्तम्—प्रहिनवपौष्णमानुष्टुभमाद्याचतुर्थ्याउष्णिहाविति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रह्यच्छा॑मनी॒षाःस्पा॒र्हा॑यन्ति॑नि॒युतः॑ ।
प्रद॒स्रानि॒युद्र॑थःपू॒षाअ॑विष्टुमाहि॑नः ॥ १ ॥

प्र । हि । अच्छ॑ । म॒नी॒षाः । स्पा॒र्हाः । यन्ति॑ । नि॒ऽयुतः॑ ।
प्र । द॒स्रा । नि॒युत्ऽर॑थः । पू॒षा । अ॒वि॒ष्टु । माहि॑नः ॥ १ ॥

हि यस्मात्कारणात् मनीषाः अस्मदीयाः स्तुतिलक्षणावाचः अच्छ गुणग्रहणद्वारेण पूषणमभिप्राप्तुं प्रयन्ति प्रकर्षेण गच्छन्ति । कीदृश्यः स्पार्हाः सर्वगुणोपेतत्वात् स्पृहणीयाः नियुतः नियमनाद्वा नियोजनाद्वेत्येतद्रुपं अस्माभिर्नियमितावानियुतावा उच्चारिताइत्यर्थः एतत् ज्ञात्वा उपकारस्य प्रत्युपकारं कर्तुं दस्रा दर्शनीयः नियुद्रथः गमनाय सर्वदानियुतरथोनियुक्तरथोवा माहिनः महान् पूषा देवः प्राविष्टु अस्मान्प्रकर्षेणरक्षतु । यद्वा दस्रा दंसयितारौ कर्मणामुपक्षपयितारौ परिसमापयितारावित्यर्थः एवं भूतौ पत्नीयजमानौ पूषा रक्षत्विति योज्यम्॥१॥

अथ द्वितीया—

यस्य॒त्यन्म॑हि॒त्वं॑वा॒ताप्यं॑म॒यंजनः॑ ।
विप्र॒आवं॑सद्धी॒तिभि॒श्चिके॑तसुष्टुती॒नाम् ॥ २ ॥

यस्य॑ । त्यत् । म॒हि॒ऽत्वम् । वा॒ताप्य॑म् । अ॒यम् । जनः॑ ।
विप्रः॑ । आ । वं॒स॒त् । धी॒तिऽभिः॑ । चिके॑त । सु॒ऽस्तु॒ती॒नाम् ॥ २ ॥

विप्रोमेधावी अयं यजमानजनः यस्य पूष्णः संबंधि त्यत्तत् प्रसिद्धं महित्वं महत्वं वाताप्यं मण्डले संभृतं परिपक्वमुदकं धीतिभिः यागादिकर्मभिः आवंसत् संभजते सदेवः सुष्टुतीनां तदीयाः शोभनाः स्तुतीः चिकेत जानातु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सवे॑दसुष्टुती॒नामिन्दु॒र्न॑पू॒षावृषा॑ ।
अ॒भिप्सुरः॑प्रुषायतिव्र॒जंन॒आप्रु॑षायति ॥ ३ ॥

सः । वे॒द॒ । सु॒ऽस्तु॒ती॒नाम् । इन्दुः॑ । न । पू॒षा । वृषा॑ ।
अ॒भि । प्सुरः॑ । प्रु॒षा॒य॒ति॒ । व्र॒जम् । न॒ः । आ । प्रु॒षा॒य॒ति॒ ॥ ३ ॥

यउक्तगुणः सपूषा सुष्टुतीनां शोभनस्तोत्राणां स्वरूपमितिशेषः वेद जानाति अपिच इन्दुर्न सोमइव तथा अयं पूषा वृषा कामानां वर्षिता भवति। प्सुरः रूपवान् सन् अभि अस्मानभिलक्ष्य प्रुषायति सिंचति । तथा नोस्माकं व्रजं गोष्ठं च आप्रुषायति आभिमुख्येन सिंचति अस्मभ्यं हिरण्यपश्वादिकं ददातीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मं॒सी॒महि॑त्वाव॒यम॒स्माकं॑देव॒पूषन् ।
म॒ती॒नां॑च॒साध॑नं॒विप्रा॑णां॑चाध॒वम् ॥ ४ ॥

मं॒सी॒महि॑ । त्वा॒ । व॒यम् । अ॒स्माक॑म् । दे॒व॒ । पू॒ष॒न् ।
म॒ती॒नाम् । च॒ । साध॑नम् । विप्रा॑णाम् । च॒ । आ॒ऽध॒वम् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

हेदेव द्योतमान पूषन् वयं स्तोतारः त्वा त्वां मंसीमहि स्तुमः । कीदृशं अस्माकंअस्मदीयानां मतीनां च अभिलषितानां च साधनं साधयितारं विप्राणां च मेधाविनामपि आधवं परिचर्याद्वारेण कंपयितारं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रत्य॑र्धिर्य॒ज्ञाना॑मश्वह॒योरथा॑नाम् ।
ऋषि॒:सयोमनु॑र्हितो॒विप्र॑स्ययावयत्स॒खः ॥ ५ ॥ १३ ॥

प्रति॑ऽअर्धिः । य॒ज्ञाना॑म् । अ॒श्व॒ऽह॒यः । रथा॑नाम् ।
ऋषि॑ः । सः । यः । मनु॑ःऽहितः । विप्र॑स्य । य॒व॒य॒त्ऽस॒खः ॥५॥१३॥

ऋषिः सर्वस्य द्रष्टा सपूषा यज्ञानां प्रत्यार्धिः अर्धभाक् रथानां संबंधिभिः अश्वहयः हयतिर्गतिकर्मा अश्वैर्गमनशीलोभवति अश्वयुक्तेन रथेन सदागन्तेत्यर्थः । मनुर्हितः मनुष्यहितोयः विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुः यावयत्सखः शत्रूणां पृथक्कर्ता सखा भवसि सइति पूर्वेण संबंधः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथ षष्ठी—

आ॒धीष॑माणाया॒ःपति॑ःशु॒चाया॑श्चशु॒चस्य॑च ।
वा॒सो॒वा॒योवी॑ना॒मावासां॑सि॒मर्मृ॑जत् ॥ ६ ॥

आ॒ऽधीष॑माणायाः । पति॑ः । शु॒चाया॑ः । च॒ । शु॒चस्य॑ । च॒ ।
वा॒स॒ःऽवा॒यः । अवी॑नाम् । आ । वासां॑सि । मर्मृ॑जत् ॥ ६ ॥

आधीषमाणायाआत्मार्थं धीयमानायाः शुचायाश्च दीप्तायाः अजायाश्च पतिः स्वामी न केवलं स्त्रीमात्रस्य किंतु शुचस्य दीप्तस्य पुंपशोश्च पतिरित्यर्थः एवंभूतः पूषा देवः अवीनामूरणानां संबंधिरोमभिः वासोवायः दशापवित्रादीनि वस्त्राणि " प्रेरयन् वासांसि रजकशोध्यानि तानि वस्त्राणि आमर्मृजत् आसमंतात्प्रकाशोष्णाभ्यां शोधयन् भवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इ॒नोवाजा॑नां॒पति॑रि॒नःपु॑ष्टी॒नांसखा॑ ।
प्रश्मश्रु॑हर्य॒तोदू॑धो॒द्विवृथा॒योअदा॑भ्यः ॥ ७ ॥

इ॒नः । वाजा॑नाम् । पति॑ः । इ॒नः । पु॒ष्टी॒नाम् । सखा॑ । प्र । श्मश्रु॑ ।
ह॒र्य॒तः । दू॒धो॒त् । वि । वृथा॑ । यः । अदा॑भ्यः ॥ ७ ॥

इनईश्वरः पूषा वाजानां हविरादीनां सर्वेषामन्नानां पतिः स्वामी इनः प्रभुः पुष्टीनां सर्वेषां प्राणिनां स्वभूतानां पोषकाणां करणे सखा मित्रभूतः सर्वस्योपकारित्वात् । किञ्च हर्यतः कामयमानस्य यजमानस्य स्वभूतं सोमं पिबन्निति शेषः । श्मश्रु श्मश्रूणि वृथा अनायासेन प्रयत्नेन प्रविदूधोत् प्रकर्षेण विविधं कंपयति । यः पूषा अदाभ्यः शत्रुभिराहिंस्यः सइति पूर्वेण संबंधः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आते॒रथ॑स्यपूषन्न॒जाधुर॑ंववृत्यु॒ः ।
विश्व॑स्या॒र्थिन॒ःसखा॑सनो॒जाअन॑पच्युतः ॥ ८ ॥

आ । ते॒ । रथ॑स्य । पू॒ष॒न् । अ॒जाः । धुर॑म् । व॒वृ॒त्यु॒ः । विश्व॑स्य ।
अ॒र्थिन॑ः । सखा॑ । स॒न॒ःऽजाः । अन॑पऽच्युतः ॥ ८ ॥

हे पूषन् देव ते त्वदीयस्य रथस्य धुरं अजावाहनत्वेन आववृत्युः आवर्तयन्ति आवहन्तीत्यर्थः । यस्त्वं विश्वस्य सर्वस्यार्थिनोयाचकस्य अभिलषितार्थप्रदातृत्वात् सखा सखिभूतः सनोजाः चिरजातः अनपच्युतः स्वाधिकारादनपगतः तस्य ते रथमिति संबंधः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अ॒स्माक॑मू॒र्जारथ॑ंपू॒षाअ॑विष्टु॒माहि॑नः ।
भुव॒द्वाजा॑नांवृ॒धइ॒मंन॑ःशृणव॒द्धव॑म् ॥ ९ ॥ १४ ॥

अ॒स्माक॑म् । ऊ॒र्जा । रथ॑म् । पू॒षा । अ॒वि॒ष्टु॒ । माहि॑नः । भुव॑त् ।
वाजा॑नाम् । वृ॒धः । इ॒मम् । न॒ः । शृ॒ण॒व॒त् । हव॑म् ॥ ९ ॥ १४ ॥

Funding by IKS-MoE

माहिनोमहान् पूषा अस्माकं स्वभूतं रथं ऊर्जा बलेनान्नेन वा अविष्टु अवतु रक्षतु। किंच वाजानामन्नानां वृधोवर्धकोभुवत् भवतु नोस्मदीयं इममीदृग्भूतं हवमाह्वानं श्रृणवत् श्रृणोतु ॥ ९ ॥

इति सप्तमस्य सप्तमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

असत्सुमइति चतुर्विंशत्यृचमेकादशं सूक्तं इन्द्रपुत्रस्य वसुक्रस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथा चानुक्रान्तं—असत्सुचतुर्विंशतिरैन्द्रोवसुक्रइति। महाव्रते मरुत्वतीयशस्त्रे एतत्सूक्तम्। तथैवपञ्चमारण्यके सूत्रितञ्च—असत्सुमेजरितःसाभिवेगःपिबासोममभियमुग्रतर्दइति।

तत्र प्रथमा—

अस॒त्सुमे॑जरित॒ःसाभि॑वे॒गोयत्सु॑न्व॒तेयज॑माना॒य॒शिक्ष॑म् ।
अना॑शीर्दा॑म॒हम॑स्मिप्रह॒न्तास॑त्य॒ध्वृतं॑वृजिना॒यन्त॑मा॒भुम् ॥ १ ॥

अस॑त् । सु । मे॒ । ज॒रि॒त॒रिति॑ । सः । अ॒भि॒ऽवे॒गः । यत् । सु॒न्व॒ते ।
यज॑मानाय । शिक्ष॑म् । अना॑शीःऽदाम् । अ॒हम् । अ॒स्मि॒ ।
प्र॒ऽह॒न्ता । स॒त्य॒ऽध्वृत॑म् । वृ॒जि॒न॒ऽयन्त॑म् । आ॒भुम् ॥ १ ॥

वासुक्रेषु सूक्तेषु बाहुल्येनेन्द्रः स्तूयते इदानीमिन्द्रोवसुक्रं स्तोतुमुद्यतं पुत्रं संबोध्य स्वसामर्थ्यं कथयति। येन विज्ञातदेवतारूपःसन् सुखेन स्तोष्यतीति यद्वा कार्यकारणयोरेकत्वोपचारात्। आत्मावैपुत्रनामासीतिवचनात्। इन्द्ररूपेणावस्थितोवसुक्रआत्मानं स्तौति क्वचित् क्वचिदिन्द्रं चेति। हे जरितः स्तोतः मे मम सुशोभनः सतादृशः अभिवेगः अभिगमनं मनसोवृत्तिविशेषः असत् अस्ति विद्यते यत् येनाभिवेगेन सुन्वते मदर्थं सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय यज्वने शिक्षं अभिलषितमर्थं ददामि। किंच अहं अनाशीर्दां आशीरन्यत्र प्रार्थना इह सामर्थ्यात्प्रार्थ्यमानं हविरुच्यते तत् मह्यं अददतं जनं यद्वा आशीरिति सोमाश्रयणं दध्युच्यते तस्यादातारं असोमयाजिनमित्यर्थः। प्रहन्तास्मि प्रकर्षेण हिंसिता भवामि। कीदृशं सत्यध्वृतं सत्यस्य हिंसकं अनृतवादिनं चेत्यर्थः वृजिनायन्तं पापं कर्तुमिच्छन्तं आभुं व्याप्तवन्तम् ॥१॥

---

१ आश्वलायगृह्यसूत्रे अ० १।

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया—

यदीद॒हंयु॒धये॑स॒न्नया॒न्यदे॑वयून्त॒न्वा॒३॒शूशु॑जानान् ।
अ॒माते॒तुम्रं॑वृष॒भंप॑चानिती॒व्रंसु॒तंप॑ञ्चद॒शंनिषि॑ञ्चम् ॥ २ ॥

यदि॑ । इत् । अ॒हम् । यु॒धये॑ । स॒म्ऽनया॑नि । अदे॑वऽयून् । त॒न्वा॑ ।
शूशु॑जानान् । अ॒मा । ते॒ । तुम्र॑म् । वृ॒ष॒भम् । प॒चा॒नि॒ ।
ती॒व्रम् । सु॒तम् । प॒ञ्च॒ऽद॒शम् । नि । सि॒ञ्च॒म् ॥ २ ॥

यद्यदाहमित् अहमेव युधये युद्धार्थं अदेवयून् नदेवान्यष्टुमिच्छतः अयज्वनः संनयानि संगमयानि । कीदृशान् तन्वा स्वशरीरेण शूशुजानान् आत्मंभरित्वात् पुष्टिलक्षणया दीप्त्या युक्तान् पुष्टानित्यर्थः तदा हे इन्द्र अहं अमा ऋत्विगादिभिः सहितः ते तुभ्यं तुम्रं प्रेरकं बलिनं पीवानमित्यर्थः वृषभं सेचनसमर्थं पुंपशुं पचानि । किंच तीव्रं मदकरं रसं सुतं अभिषुतं पञ्चदशं प्रतिपत्प्रभृतिपञ्चदशसंख्याकासु तिथिषु शुक्लपक्षेएकोत्तरवृद्ध्यापर्णानि जायन्ते कृष्णपक्षेतु तद्वन्निहीयन्ते एवंभूतत्वात् पञ्चदशः सोमउच्यते तं यद्वा त्रिवृत्पञ्चदशस्तोमोपेतं माध्यंदिनसवनिकमित्यर्थः निषिंचं दशापवित्रेद्रोणकलशे चमसपात्रे अग्नौ च सिंचामि प्रक्षिपामीत्यर्थः ॥२॥

अथ तृतीया—

नाहं॑तंवे॑द॒यइति॒ब्रवी॒त्यदे॑वयून्त्स॒मर॑णेजघ॒न्वान् ।
य॒दावाख्य॑त्स॒मर॑ण॒मृघा॑व॒दादिद्ध॑मेवृष॒भाप्रब्रु॑वन्ति ॥ ३ ॥

न । अ॒हम् । तम् । वे॒द॒ । यः । इति॑ । ब्र॒वी॒ति॒ । अदे॑वऽयून् ।
स॒म्ऽअर॑णे । ज॒घ॒न्वान् । य॒दा । अ॒व॒ऽअख्य॑त् । स॒म्ऽअर॑णम् ।
ऋघा॑ऽवत् । आत् । इत् । ह॒ । मे॒ । वृ॒ष॒भा । प्र । ब्रु॒व॒न्ति॒ ॥ ३ ॥

योजनः अदेवयून् देवान्कामयमानान् देवद्विषोराक्षसादीन् समरणे संग्रामे जघन्वान् अहं हतवानिति ब्रवीति वदति तं तादृशं मद्व्यतिरिक्तं जनं अहं न वेद न जानामि । मत्तोन्यः संग्रामे शत्रूणां हन्ता नास्तीत्यर्थः । किञ्च यदा यस्मिन् काले समरणं संग्रामं अवाख्यत् अवाकृतं न्यक्कृतमहं पश्यामि । कीदृशं ऋघावत् ऋघावन्तं परस्परं हिंसायुक्तं अ-

त्यंतक्रूरमित्यर्थः । आत् तदानीं मे मम स्वभूतानि वृषभा वृषभकर्माणि दर्पतोवृषभस्येव विक्रांतकर्माणि प्रब्रुवन्ति विद्वज्जनाइतिशेषः इद्धेतीमौ पदपूरणौ ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

यदज्ञा॑तेषुवृ॒जने॒ष्वासं॒विश्वे॑स॒तोम॒घवा॑नोमआसन् ।
जि॒नामि॒वेत्क्षेम॒आसन्तं॑मा॒भुंप्रतंक्षि॑णा॒ंपर्व॑तेपाद॒गृह्य॑ ॥ ४ ॥

यत् । अज्ञा॑तेषु । वृ॒जने॑षु । आस॑म् । विश्वे॑ । स॒तः । म॒घऽवा॑नः ।
मे॒ । आ॒स॒न् । जि॒नामि॑ । वा॒ । इत् । क्षेमे॑ । आ । सन्त॑म् । आ॒भुम् ।
प्र । तम् । क्षि॒णा॒म् । पर्व॑ते । पा॒द॒ऽगृह्य॑ ॥ ४ ॥

यद्यदा अज्ञातेषु शरीरवस्त्रास्त्रबलादिभिः अपरिज्ञातेषु वृजनेषु संग्रामेषु आसं अहं युद्धार्थमुपविशामि तदा विश्वे सर्वे मघवानो हविर्लक्षणतपोलक्षणधनवन्तऋषयः सतः एवं वर्तमानस्य मे ममेन्द्रस्य समीपे आसन् उपविशन्ति मम वीर्यवृद्ध्यर्थं मां स्तुवन्तस्तिष्ठन्तीत्यर्थः। अपिच क्षेमे जगतपालने निमित्ते आसंतं आकारोभीत्यस्यार्थे वर्तते सर्वमभितः संतं आभुं महान्तं शत्रुं जिनामि वा विनाशयाम्येव नात्र विनाशे संशयः इदितिपूरणः । तं महान्तं शत्रुं पादगृह्य पादौ गृहीत्वा पर्वते गिरौ प्रदक्षिणां प्रहितवानस्मि प्रक्षिपामि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

नवाउ॒मांवृ॒जने॑वारयन्ते॒नपर्व॑तासो॒यद॒हंम॑न॒स्ये ।
मम॑स्व॒नात्कृ॑धु॒कर्णो॑भयातए॒वेदनु॒द्यून्कि॒रणः॒समे॑जात् ॥ ५ ॥१५॥

न । वै । उ॒ँ इति॑ । माम् । वृ॒जने॑ । वा॒र॒य॒न्ते॒ । न । पर्व॑तासः । यत् ।
अ॒हम् । म॒न॒स्ये । मम॑ । स्व॒नात् । कृ॒धु॒ऽकर्णः॑ । भ॒या॒ते॒ । ए॒व । इत् ।
अनु॑ । द्यून् । कि॒रणः॑ । सम् । ए॒जा॒त् ॥ ५ ॥ १५ ॥

वैउ इत्येतैव वृजने संग्रामे मां युद्धार्थमुपस्थितं संतं न वारयन्ते केचिन्निवारयितुं समर्थान भवन्ति अहं यत्कर्म मनस्ये मनसा कर्तुमिच्छामि पर्वतासः अतितरणक्षमाहिमवदादयोगिरयः तत्कर्म मनसा सोढुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः । किञ्च ममेन्द्रस्य स्वनात् शब्दादेव कृधुक-

र्णोनामासुरः यद्वा कुधुकर्णोह्रस्वकर्णः मंदश्रवणेन्द्रियोबधिरः स्थावरपिपीलिकादिरपि भयाते बिभेति । अपिच एवेत्र एवमेव कुधुकर्णवत् अनुद्यून् प्रतिदिनमित्यर्थः किरणः अन्तर्णीतमत्वर्थमेतत् किरणवान्रश्मिवानादित्यः समेजात् सम्यक् कंपते चलति नियमेन प्रयातीत्यर्थः ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

दर्श॒न्न्वत्र॑शृत॒पाँअ॑नि॒न्द्रान्बा॑हु॒क्षदः॒शर॑वे॒पत्य॑मानान् ।
घृषुं॑वा॒येनि॑नि॒दुःसखा॑य॒मध्यू॒न्वे॑षुप॒वयो॑ववृत्युः ॥ ६ ॥

दर्श॑न् । नु । अत्र॑ । शृ॒त॒ऽपान् । अ॒नि॒न्द्रान् । बा॒हु॒ऽक्षदः॑ ।
शर॑वे । पत्य॑मानान् । घृषु॑म् । वा॒ । ये । नि॒नि॒दुः । सखा॑यम् ।
अधि॑ । ऊँ॒ इति॑ । नु । ए॒षु॒ । प॒वयः॑ । व॒वृ॒त्युः॒ ॥ ६ ॥

अत्रास्मिन्जगति श्रृतपान् श्रृतानि पक्वानि सोमादिहवींष्यपहृत्य पिबतः अनिन्द्रान् इन्द्रेण मया वर्जितान् बाहुक्षदः बाहुभिर्यजमानान् शकलीकुर्वतः शरवे हिंसार्थं पत्यमानान् अभिपततोऽसुरादीन् नु क्षिप्रं दर्शं अहमिन्द्रः पश्यामि एवं भूतेष्वेषु अधि उपरि पवयोमदीयान्यायुधानि ववृत्युः वर्तन्ते । वाशब्दः समुच्चये। घृषुं महान्तं च सखायं सखिवत्प्रियं हितस्य कर्तारं मां ये निनिदुः निंदंति उइति समुच्चये एषु चोपरिमदीयान्यायुधानि नु क्षिप्रं वर्तन्ते ॥६॥

अथ सप्तमी—

अभू॒र्वौक्षी॒र्व्यु॑१आयु॑रान॒ड्दर्ष॒न्नुपूर्वो॒अप॑रो॒नुद॑र्षत् ।
द्वेप॒वस्ते॒परि॒तंनभू॑तो॒योअ॒स्यपा॒रेरज॑सोवि॒वेष॑ ॥ ७ ॥

अभूः॑ । ऊँ॒ इति॑ । औक्षीः॑ । वि । ऊँ॒ इति॑ । आयुः॑ । आ॒न॒ट् ।
दर्ष॑त् । नु । पूर्वः॑ । अप॑रः । नु । द॒र्ष॒त् । द्वे इति॑ । प॒वस्ते॒ इति॑ ।
परि॑ । तम् । न । भू॒तः । यः । अ॒स्य । पा॒रे । रज॑सः । वि॒वेष॑ ॥७ ॥

अत्र मध्यमपुरुषेणेन्द्रस्योच्यमानत्वात् वसुक्रइन्द्रं स्तौति । उइत्यवधारणे । हे इन्द्र अभूः त्वमेव प्रादुर्भवसि औक्षीः कालेकाले त्वमेव पृथिवीं सिञ्चसि नान्यइत्यर्थः आनडित्यादौ सर्वत्र परोक्षनिर्देशे प्रत्यक्षीकरणार्थं मध्यमपुरुषेण प्रकृतत्वादेकवाक्यतायै युष्मच्छब्दसमानार्थोभवच्छब्दोध्याहर्तव्यः विइति वैविध्ये । उ इति वार्थे । आयुर्जीवितमुच्यते । इन्द्रोभवान्विविधमायुश्च आनट् व्याप्नोति आभूतसंप्लवाज्जीवतीत्यर्थः । किंच पूर्वः पुरातनोभवानिन्द्रः नु क्षिप्रं दर्षत् दृविदारणे सिब्बहुलं लेटि वज्रेण शत्रून् विदारयति अपरोन्यः शत्रुर्नुदर्षत् नु इति निषेधार्थेभवन्तमिन्द्रं नविदारयति भवानेव सर्वं शत्रुजातं हिनस्तीत्यर्थः । अपिच योभवानिन्द्रः अस्येदृशस्य रजसोलोकस्य त्रैलोक्यस्येत्यर्थः पारे परतः परमसूक्ष्मवायुरूपेण सृष्टिकारणात्मना स्थित्वेत्यर्थः विवेष सर्वतोव्याप्नोति तमिन्द्रं द्वेइति सामर्थ्यात् द्यावापृथिव्यौ न परिभूतः नपरिभवतः अभिभवितुं न शक्नुतइत्यर्थः । कीदृश्यौ प्रवस्ते प्रवतिर्गतिकर्मा अस्मादौणादिकोस्तप्रत्ययः अतः अजाद्यतष्टाबिति टापि कृते प्रथमाद्विवचने चैतद्रुपं भवति महत्त्वेन सर्वस्याभिभवनाय गन्त्र्यौ यद्वा सर्वस्य प्रकर्षेणाच्छादयित्र्यौ रेफलोपश्छान्दसः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

गावो॒यवं॒प्रयु॑ताअ॒र्यो॑अ॑क्ष॒न्ताअ॑पश्यंस॒हगो॑पा॒श्चर॑न्तीः ।
हवा॒इद॒र्यो॑अ॒भित॒ःसमा॑य॒न्किय॑दासु॒ःस्वप॑तिश्छन्दयाते ॥ ८ ॥

गाव॑ः । यव॑म् । प्रऽयु॑ताः । अ॒र्य॑ः । अ॒क्ष॒न् । ताः । अ॒प॒श्य॒म् ।
स॒हऽगो॑पाः । चर॑न्तीः । हवा॑ः । इत् । अ॒र्य॑ः । अ॒भित॑ः । सम् ।
आ॒य॒न् । किय॑त् । आ॒सु॒ । स्वऽप॑तिः । छ॒न्द॒या॒ते॒ ॥ ८ ॥

गावोधेनवः प्रयुताः प्रकर्षेण मिश्रिताः परस्परेण सहभूताः यवं मद्दृष्टिजनितयवादि घासं अक्षन् अदंति भक्षयन्ति अर्यः सर्वस्य स्वाम्यहं तागाः अपश्यं पश्यामि । कीदृशीः सहगोपाः पशुपालकेन सहिताः चरन्तीः घासं भक्षयन्तीः एवंभूतास्ताः परया प्रीत्या पश्यामीत्यर्थः । किञ्च हवाः वाहनदोहनार्थमाह्वानार्हाः गावः अर्यः द्वितीयार्थे प्रथमा अर्यं स्वामिनं प्रति अभितः सर्वतः समायन् समित्येकीभावे एकीभूय आगच्छन्ति । इदितिपूरणः । आगतास्वासु गोषु स्वपतिः स्वानां गवां स्वामी कियत् क्षीरं छन्दयाते दोग्धुं कामयते मदर्थं दोग्धीरित्यर्थः । गावआशिरं दुहे इतिवचनात् ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

संयद्व॒यं॑यव॒सादो॒जना॑नाम॒हं॑य॒वाद॑उ॒र्व॑ज्रे॑अ॒न्तः ।
अत्रा॑यु॒क्तो॑वसा॒तार॑मिच्छा॒दथो॒अयु॑क्तं॑यु॒नजद्व॒वन्वान् ॥ ९ ॥

सम् । यत् । वय॑म् । य॒व॒स॒ऽअद॑ः । जना॑नाम् । अ॒हम् । य॒व॒ऽअद॑ः ।
उ॒रु॒ऽअज्रे॑ । अ॒न्तरिति॑ । अत्र॑ । यु॒क्तः । अ॒व॒ऽसा॒तार॑म् । इ॒च्छा॒त् ।
अथो॒ इति॑ । अयु॑क्तम् । यु॒न॒जत् । व॒व॒न्वान् ॥ ९ ॥

अनया ऋषिरिन्द्रप्रसादलब्धं स्वस्य सार्वात्म्यं प्रकाशयति । जनानां लोकानां मध्ये ये यवसादः तृणस्यात्तारः पशवः ते वयमिति संसम्यक् जानीहि उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । ये च यवादः यवोपलक्षितस्यान्नस्यात्तारोमनुष्यास्तेपि वयमिति संजानीहि । वस्तुतस्तु उर्वज्रे विस्तीर्णे अजिरेंगणे हार्दाकाशरूपे यत् अंतः अंतर्यामिरूपं ब्रह्म तदहमस्मि अत्रास्मिन् हार्दाकाशे युक्तः समाहितोभवानिन्द्रः अवसातारं आत्मनः संभक्तारं इच्छात् इच्छति आत्मसाक्षात्कर्तुं । अथो अपिच अयुक्तं अयोगिनं ववन्वान् द्वितीयार्थे प्रथमा ववन्वतं अतिशयेन विषयान् सेवमानं पुरुषं युनजत् युनक्ति संसारे शापानुग्रहसमर्थोभवद्रूपोहमेवास्मीति भावः ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

अत्रेदु॑मेमंससेस॒त्यमु॒क्तं॑द्वि॒पाच्च॒यच्चतु॑ष्पात्संसृ॒जानि॑ ।
स्त्री॒भिर्यो॑अत्र॒वृष॑णंपृत॒न्यादयु॑द्धोअस्य॒विभ॑जानि॒वेद॑ः ॥ १० ॥ १६ ॥

अत्र॑ । इत् । उँ॒ इति॑ । मे॒ । मं॒स॒से॒ । स॒त्यम् । उ॒क्तम् । द्वि॒ऽपात् ।
च॒ । यत् । चतु॑ःऽपात् । स॒म्ऽसृ॒जानि॑ । स्त्री॒भिः । यः । अत्र॑ ।
वृष॑णम् । पृ॒त॒न्यात् । अयु॑द्धः । अ॒स्य॒ । वि । भ॒जा॒नि॒ । वेद॑ः ॥ १० ॥ १६ ॥

मे मम अत्रास्मिन्स्तोत्रे उक्तं मया कथितं सत्यमित् यथा भूतमेव मंससे त्वं जानीहि अर्थवादरूपेणनैतदध्यारोपितमित्यर्थः । उइति पूरणः । किञ्च द्विपाच्च मनुष्यादिकं च चतुष्पाच्च पश्वादिकं च यत्स्थावरजंगमात्मकं जगत्संसृजानि अहमुत्पादयामीति अत्रास्मिञ्जगति

Funding by IKS-MoE

स्त्रीभिः स्त्रीसदृशैर्बलादिहीनैः पुरुषैः सह यः शूरंमन्योजनः वृषणंअभिलषितस्य वर्षितारं मां षरित्यज्येति शेषः । पृतन्यात् युद्धं कर्तुमिच्छति अहं अस्येदृशस्य स्वभूतं वेदोधनं अयुद्धः तेन पुरुषेणायोद्धासन् बलादपहृत्य विभजानि स्तोतृभ्योयष्टृभ्यश्च ददामीत्यर्थः ॥१०॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकादशी–

यस्यां॑न॒क्षादु॑हि॒ताजात्वास॒कस्ताँवि॒द्वाँअ॒भिमं॑न्यातेअ॒न्धाम् ।
क॒त॒रोमे॒निंप्रति॒तंमुं॑चाते॒यईं॑वहा॑ते॒यईं॑वाव॒रे॒यात् ॥ ११ ॥

यस्य॑ । अ॒न॒क्षा । दु॒हि॒ता । जातु॑ । आस॑ । कः । ताम् । वि॒द्वान् ।
अ॒भि । म॒न्या॒ते॒ । अ॒न्धाम् । क॒त॒रः । मे॒निम् । प्रति॑ । तम् ।
मु॒चा॒ते॒ । यः । ई॒म् । वहा॑ते । यः । ई॒म् । वा॒ । व॒रे॒ऽयात् ॥ ११ ॥

यस्येन्द्रस्य मम कारणरूपेणावस्थितस्य अनक्षा अक्षिवर्जिता दर्शनहीना अचेतनेत्यर्थः दुहिता प्रकृत्याख्या जातु कदाचित् आस असतेर्गत्यर्थस्य लिटि रूपं सामर्थ्यात् महाप्रलये मय्येव लीना सती सर्वत्र वर्तते । तां प्रकृतिं विद्वान् मय्येव लीनां जानन् मत्तोन्योदेवः कोभवति न कोपीत्यर्थः । अपिच अंधां दर्शनहीनामचेतनां तां अभिमन्याते आत्मन्याश्रयप्रदानेन कोदेवोभिपूजयति यद्वा क्षीरोदकवत् घटाकाशवच्च मया सहैकीभूतां तां आभिमुख्येन कोजानाति अहमेव सर्वज्ञः स्वात्मन्याश्रयप्रदानेनाभिपूजयामि मया सहैकीभूतां तां तत्वतोहमेव जानामि नान्यइति । किञ्च कतरोदेवः मेनिं वज्रं तं प्रसिद्धं वृत्रादिशत्रुं प्रतिमुचाते मुंचति स्वयमेव प्रश्नमुत्थाप्येदानीं प्रतिब्रूते योदेवईमेनं शत्रुं वहाते वहति अपिवा यईमेनं वरेयात् वारयितुमिच्छति सचाहमेव नान्योमत्सदृशोस्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

कि॒यंती॒योषा॑मर्य॒तोवं॑धूयोःपरिं॑प्रीता॒पन्यं॑सा॒वार्यें॑ण ।
भ॒द्राव॒धूर्भ॑वति॒यत्सु॒पेशाः॒स्व॒यंसामि॒त्रंवं॑नु॒तेजनें॑चित् ॥ १२ ॥

Funding by IKS-MoE

किय॑ती । योषा॑ । म॒र्य॒तः । व॒धू॒ऽयोः । परि॑ऽप्रीता । पन्य॑सा ।
वार्ये॑ण । भ॒द्रा । व॒धूः । भ॒व॒ति॒ । यत् । सु॒ऽपेशाः॑ । स्व॒यं । सा ।
मि॒त्रम् । व॒नु॒ते॒ । जने॑ । चि॒त् ॥ १२ ॥

कियती किं परिमाणा योषा स्त्रीजातिः मर्यतोमनुष्यसंबंधिनोभोगानाचरतः वधूयोः स्त्रीकामस्य सर्वात्मकस्यान्तर्यामिरूपेणावस्थितस्येन्द्रस्य परिप्रीता अनुरक्ता वशवर्तिनीत्यर्थः। कीदृशस्य वार्येण वरणीयेन पन्यसा स्तोत्रेण स्तुतस्य सतइतिशेषः ।अपिच यत्र या वधूः भद्रा कल्याणी सुपेशाः शोभनरूपा च भवति सा द्रौपदीदमयन्त्यादिका वधूः स्वयमात्मनैव जने चित् जनमध्येवस्थितमपि मित्रं प्रियमर्जुननलादिकं पतिं वनुते याचते स्वयंवरधर्मेण प्रार्थयते सच प्रीयमाणोवरजनोहमेवेत्यभिप्रायः । रूपंरूपंप्रतिरूपोबभूवेतिमंत्रलिंगात्सर्वात्मकत्वादिति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प॒त्तोज॑गारप्र॒त्यञ्च॑मत्तिशी॒र्ष्णाशिर॒ःप्रति॑दधौ॒वरू॑थम् ।
आसी॑नऊ॒र्ध्वामु॒पसि॑क्षिणाति॒न्य॑ङ्ङुत्ता॒नामन्वे॑ति॒भूमि॑म् ॥ १३ ॥

प॒त्तः । ज॒गा॒र॒ । प्र॒त्यञ्च॑म् । अ॒त्ति॒ । शी॒र्ष्णा । शिरः॑ । प्रति॑ ।
द॒धौ॒ । वरू॑थम् । आसी॑नः । ऊ॒र्ध्वाम् । उ॒पसि॑ । क्षि॒णा॒ति॒ ।
न्य॑ङ् । उ॒त्ता॒नाम् । अनु॑ । ए॒ति॒ । भूमि॑म् ॥ १३ ॥

अत्रादित्यात्मनेन्द्रः स्तूयतेतदंशत्वात् आदित्यरूपीन्द्रः पत्तः रश्म्याख्यैः पादैः जगार वृष्टिलक्षणमुदकं गिरति गृह्णातिवा ।गृहीत्वा च मत्यञ्चं[2] आत्मानं प्रतिगतमुदकमत्ति भक्षयति मंडले अवस्थापयतीत्यर्थः। तदनंतरं वरूथं वरणीयं वृष्टिलक्षणमुदकं शीर्ष्णा शिरःस्थानीयेन रश्मिजालेन शिरः सर्वस्य लोकस्य मस्तकं प्रतिदधौ दधाति प्रतिक्षिपतीत्यर्थः। किञ्च उपसि उपस्थे स्वसमीपस्थाने मण्डले आसीनउपविष्टः सन् ऊर्ध्वामुद्गतां स्वदीप्तिं क्षिणाति हिनस्ति आलोककरणाय प्रक्षिपतीत्यर्थः न्यङ् रश्मिसमूहरूपेण नीचैरञ्चिता गन्ता सन् उत्तानां विस्तृतां भूमिं अन्वेति अनुगच्छति ॥ १३ ॥

---

१ ऋ० सं० ४. ७. ३३. ।

२ मत्यञ्चं प्रतिकूलगन्तारमुदकसंघमत्तीति तस्यैव विशदीकरणं वरूथं तापनिवारकं तत्र।

अथ चतुर्दशी—

बृ॒ह॒न्न॑च्छा॒योअ॑पला॒शोअर्वा॑त॒स्थौमा॒ताविषि॑तोअत्ति॒गर्भः॑ ।
अ॒न्यस्या॑व॒त्सं॑रि॑ह॒तीमि॑माय॒कया॑भु॒वानिद॑धेधे॒नुरूधः॑ ॥ १४ ॥

बृ॒हन् । अ॒च्छा॒यः । अ॒प॒ला॒शः । अर्वा॑ । त॒स्थौ । मा॒ता ।
वि॒ऽसि॑तः । अ॒त्ति॒ । गर्भः॑ । अ॒न्यस्याः॑ । व॒त्सम् । रि॒ह॒ती ।
मि॒मा॒य॒ । कया॑ । भु॒वा । नि । द॒धे॒ । धे॒नुः । ऊधः॑ ॥ १४ ॥

वसुक्रः अनयादित्यात्मानमिन्द्रं स्तौति । बृहन्महानादित्यः अच्छायः छायावर्जितः तमोरहितइत्यर्थः अपलाशः पर्णरहितः पराशदनवार्जितोविनाशरहितइत्यर्थः । अर्वा सततगामी तस्थौ तिष्ठति । किञ्च माता वृष्टिप्रदानद्वारेण सर्वस्य जगतोनिर्माता विषितोविमुक्तः निरालंबनइत्यर्थः गर्भः त्रैलोक्यस्य गर्भभूतः आदित्यात्मेन्द्रः अत्ति हवींषि भक्षयति । यद्वा अनेन विनाशः लक्ष्यते पापानि नाशयति किं अन्यस्याः अदित्याख्यायादेवमातुः वत्समपत्यभूतं आदित्यं रिहती आस्वादयन्ती उपजीवन्ती वर्धयन्ती मिमाय निर्मिमीते पूर्वस्यां दिश्यहन्यहनि उत्पादयतीत्यर्थः । कया भुवा केन भावेनाभिप्रायेण भक्त्या भयेन चेत्यर्थः धेनुर्द्यौः तं उदकस्याधारत्वात् क्षरितृत्वाच्च ऊधःस्थानीयमादित्यं निदधे स्थापयति यद्वा धेनुर्गौः ऊधोयथा तद्वदादित्यं द्यौर्धारयति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

स॒प्तवी॒रासो॑अध॒रादुदा॑य॒न्नष्टो॑त्त॒रात्ता॒त्सम॑जग्मिर॒न्ते ।
नव॑प॒श्चाता॑त्स्थिवि॒मन्त॑आय॒न्दश॒प्राक्सानु॒विति॑र॒न्त्यश्नः॑॥१५॥१७॥

स॒प्त । वी॒रासः॑ । अ॒ध॒रात् । उत् । आ॒य॒न् । अ॒ष्ट । उ॒त्त॒रात्ता॑त् ।
सम् । अ॒ज॒ग्मि॒र॒न् । ते । नव॑ । प॒श्चता॑त् । स्थि॒वि॒ऽमन्तः॑ ।
आ॒य॒न् । दश॑ । प्राक् । सानु॑ । वि । ति॒र॒न्ति॒ । अश्नः॑ ॥ १५ ॥ १७ ॥

Funding by IKS-MoE

अनयेन्द्रः प्रजापतिरूपेण स्तूयते सप्त सप्तसंख्याकाः वीरासः प्रजापतेः पुत्राविश्वामित्रादयः अधरात् प्रजापतेरधः कायादुदायन् उत्पन्नाबभूवुः अष्ट अष्टसंख्याकास्ते प्रसिद्धाः वालखिल्यादयः उत्तरात्तात् उत्तरात्कायप्रदेशात् समजग्मिरन् संजज्ञिरे । स्थिविमन्तः स्थानवन्तः नव नवसंख्याकाभृगवः पश्चात्तात् पृष्ठतः आयन् आगताउत्पन्नाइत्यर्थः । तथा दश दशसंख्याकाअङ्गिरसः प्राक् अग्रतउत्पन्नाः सन्तः अश्नः अशनवतोद्युलोकस्य सानु उन्नतप्रदेशं वितिरन्ति वर्धयन्ति । अपरआह सप्तसंख्योपेतावीरामरुतः अधरात् इन्द्रस्य दक्षिणभागात् उदगमन् अष्टसंख्याकास्ते मरुतः उत्तरभागात्संगच्छन्ते स्थानवन्तो नवसंख्याकास्ते मरुतः पृष्ठभागादागच्छन्ति दशसंख्याकास्ते अश्नः अशनवन्तइन्द्रस्य प्राक्प्रदेशस्थिताः समुच्छ्रितमुदकं तेजोवा वितरन्ति मरुतः प्रतिदिशमवस्थाय इन्द्रस्य सहायं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षोडशी—

द॒शा॒नामेकं॑कपि॒लंस॑मा॒नंतंहि॑न्वन्ति॒क्रत॑वे॒पार्या॑य ।
गर्भं॑मा॒तासुधि॑तंव॒क्षणा॒स्ववे॑नन्तंतु॒षय॑न्तीबिभर्ति ॥ १६ ॥

द॒शा॒नाम् । एक॑म् । क॒पि॒लम् । स॒मा॒नम् । तम् । हि॒न्व॒न्ति॒ ।
क्रत॑वे । पार्या॑य । गर्भ॑म् । मा॒ता । सुऽधि॑तम् । व॒क्षणा॑सु ।
अवे॑नन्तम् । तु॒षय॑न्ती । बि॒भ॒र्ति॒ ॥ १६ ॥

दशानां दशसंख्याकानां पूर्वोक्तानामेवाङ्गिरसां मध्ये एकं मुख्यं कपिलं एतन्नामानं तं प्रसिद्धमृषिं कीदृशं समानं सदृशं केन सामर्थ्यात्प्रजापतिना हिन्वन्ति अवशिष्टाअङ्गिरसः प्रेरयन्ति । किमर्थं क्रतवे यज्ञादिजगत्प्रवर्तनकर्मणे यद्वा सम्यक् ज्ञानलक्षणप्रज्ञानाय । कीदृशाय पार्याय परिसमापयितव्याय प्रणेतव्याय वा यज्ञादिकर्मणोपदेशनायेत्यर्थः माता प्रकृत्याख्या च वक्षणासु वक्षणाइति नद्यउच्यन्ते ताभिश्चात्रापोलक्ष्यन्ते प्रकृतिस्थासु सूक्ष्मास्वप्सु सुधितं सुहितं प्रजापतिना स्थापितमित्यर्थः अवेनन्तं वेनतिः कान्तिकर्मा गतिनिवासमकामयमानं तादृशं प्रजापतेः गर्भं तुषयन्ती तुष्यंती सम्यक् ज्ञानान्युपदेष्टुं योग्योयमिति प्रीता सती बिभर्ति प्रजापतेर्नियोगाद्धारयति ॥ १६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तदशी–

पीवा॑नंमे॒षम॑पचन्तवी॒रान्यु॑प्ताअ॒क्षाअनु॑दी॒वआ॑सन् ।
द्वाधनुं॑बृह॒तीम॒प्स्व१॒॑न्तःप॒वित्र॑वन्ताचरतःपु॒नन्ता॑ ॥ १७ ॥

पीवा॑नम् । मे॒षम् । अ॒प॒च॒न्त॒ । वी॒राः । निऽउ॑प्ताः । अ॒क्षाः । अनु॑ ।
दी॒वे । आ॒स॒न् । द्वा । धनु॑म् । बृ॒ह॒तीम् । अ॒प्ऽसु । अ॒न्तरिति॑ ।
प॒वित्र॑ऽवन्ता । च॒र॒तः॒ । पु॒नन्ता॑ ॥ १७ ॥

वीराः प्रजापतेः पुत्राः अङ्गिरसः पीवानं स्थूलं मेदोमांसादियुक्तमित्यर्थः मेषं अजं अपचन्त प्रजापतिरूपस्येन्द्रस्यार्थाय पक्तवन्तोभवन् पशुयागं कुर्वन्तइत्यर्थः । किञ्च लुप्तोपममेतत् । यथा देवानां अक्षाः दीवे देवने रमणस्थाने न्युप्ताः निक्षिप्ताः सन्तः अन्वासन् संक्रीडमानयोर्द्वयोरेकतरस्यानुगताभवन्ति तथा सर्वेङ्गिरसः प्रजापतेरनुगताभवन्ति । द्वा अङ्गिरसां मध्ये द्वावङ्गिरसौ धनुं धनुशब्दोत्र धनुःशब्दपर्यायोधनपर्यायोवा धनुर्यथा वधसाधनं तथा अज्ञानादिवधसाधनं धनवत् प्रीतिकरं वा कपिलमित्यर्थः बृहतीं प्रजापतेराज्ञयावर्धयित्रीं प्रकृतिं अप्सु अन्तः प्रकृतिस्थानां सूक्ष्माणामुदकानां मध्ये चरतः प्रजापत्यादेशादाराधयतः । कीदृशौ पवित्रवन्ता पवित्रवन्तौ मन्त्रः पवित्रमुच्यते ध्यानसाधनप्रणवमन्त्रवन्तौ पुनंता पुनन्तौ शुद्धौ प्रणवध्यानेनात्मानं संस्कुर्वन्तावित्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी–

विक्रो॑श॒नासो॒विष्व॑ञ्चआय॒न्पचा॑ति॒नेमो॑न॒हिपक्ष॑द॒र्धः ।
अ॒यंमे॑दे॒वःस॑वि॒तातदा॑ह॒द्र्व॑न्न॒इद्व॑नवत्स॒र्पिर॑न्नः ॥ १८ ॥

वि । क्रो॒श॒नासः॑ । विष्व॑ञ्चः । आ॒य॒न् । पचा॑ति । नेमः॑ । न॒हि ।
पक्ष॑त् । अ॒र्धः । अ॒यम् । मे॒ । दे॒वः । स॒वि॒ता । तत् । आ॒ह॒ ।
द्रुऽअ॑न्नः । इत् । व॒न॒व॒त् । स॒र्पिःऽअ॑न्नः ॥ १८ ॥

Funding by IKS-MoE

विक्रोशनासः विविधं प्रजापतिंपितरमाह्वयन्तः विष्वञ्चः नानागतयोनानापूजनावा सर्वेङ्गिरसआयन् आगच्छन् प्रजापतेः सकाशादुत्पन्नाइत्यर्थः । उत्पद्यमानो नेमः अर्धः अङ्गिरसां मध्ये एकोभागः पचाति प्रजापत्यर्थं हवींषि पचति अर्धः अपरोभागः नहि पक्षत् नहि पचति । एतत्सर्वं कथमज्ञायि उच्यते—अयमीदृशोदेवः द्योतमानः सविता सर्वस्य प्रेरकः आदित्योवा प्रजापतिर्वा मे मह्यं तत्सर्वं यथोक्तमाह । किञ्च सर्पिरन्नः घृतौदनः द्रुन्नः इव दार्वोदनोग्निरपि वनवत् हविर्द्वारेण प्रजापतिं वनति संभजते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

अप॑श्यं॒ग्राम॒ं॑वह॑मानमा॒राद॑च॒क्रया॑स्व॒धया॒वर्त॑मानम् ।
सिष॑क्त्य॒र्यःप्रयु॒गाजना॑नांस॒द्यःशि॒श्नाप्र॑मिना॒नोनवी॑यान् ॥ १९ ॥

अप॑श्यम् । ग्राम॑म् । वह॑मानम् । आ॒रात् । अ॒च॒क्रया॑ । स्व॒धया॑ ।
वर्त॑मानम् । सिस॑क्ति । अ॒र्यः । प्र । यु॒गा । जना॑नाम् ।
स॒द्यः । शि॒श्ना । प्र॒ऽमि॒ना॒नः । नवी॑यान् ॥ १९ ॥

अपश्यं वसुक्रोहं प्रजापतिरूपमिन्द्रं सम्यक् ज्ञानेन दृष्टवानस्मि । कीदृशं ग्रामं भूतसंघं वहमानं वाहयन्तं सृजन्तमित्यर्थः । कुतः आरात् दूरात् उपादानकारणात् प्रकृतितइत्यर्थः अचक्रया चक्रवर्जितया रथहीनया स्वधया स्वयमात्मानं धारयन्त्या सेनया वर्तमानमागच्छन्तं एवंभूतमपश्यमित्यर्थः । किञ्च अर्यः सर्वस्य स्वामीन्द्रः जनानां यजमानानां कार्यत्वेन संबंधिनः युगा युग्मानि यज्ञकालविशेषान् प्रसिषक्ति प्रकर्षेण सेवते । कीदृशः सद्यस्तदानीमेव शिश्ना शिश्नानि शिश्नं श्नथतेरिंतिनिर्वचनात् श्नथितृणि ताडयितृणि राक्षसादिवृन्दानि प्रमिनानः प्रकर्षेण हिंसन् नवीयान् शरीरेण च बलपौरुषनयनादिभिश्च नवतरः ॥ १९॥

अथ विंशी—

ए॒तौमे॒गावौ॑प्रम॒रस्य॑यु॒क्तौमोषुप्रसे॑धीर्मु॒हुरिन्म॑मन्धि ।
आप॑श्चिदस्य॒विन॑श॒न्त्यर्थं॑सू॒रश्च॑म॒र्कउप॑रोबभू॒वान् ॥ २० ॥ १८ ॥

---

१ नि० ४. १९. ।

ए॒तौ । मे॒ । गावौ॑ । प्र॒ऽम॒रस्य॑ । यु॒क्तौ । मो इति॑ । सु । प्र । से॒धीः॒ ।
मुहुः॑ । इत् । म॒म॒न्धि॒ । आपः॑ । चि॒त् । अ॒स्य॒ । वि । न॒श॒न्ति॒ ।
अर्थ॑म् । सूरः॑ । च॒ । म॒र्कः । उप॑रः । ब॒भू॒वान् ॥ २० ॥ १८ ॥

कार्यकारणयोरुपचारात् आत्मावैपुत्रनामासीतिवचनात् चेन्द्ररूपेणावस्थितस्य प्रमरस्य प्रकर्षेण शत्रूणां मारयितुः मे मम स्वभूतौ एतावेतादृशौ युक्तौ सुष्ठुपूजितौ गावौ शत्रून् यज्ञांश्च प्रतिगन्तारौ हरी मोपसेधीः स्तुत्युपसंहारकरणेन अस्मद्यज्ञात् मागमय । किं तर्हिमुहुरित् मुहुर्मुहुः ममन्धि पुनःपुनः स्तुहि ममात्मन्नित्यर्थः । आपश्चिद्वृष्टिलक्षणान्युदकान्यपि अस्येन्द्रस्यार्थं गतिं विनशन्ति विनशतिर्व्याप्तिकर्मा व्याप्नुवन्ति । तथा सूरश्च सूर्यश्च व्याप्नोति । कीदृशः मर्कः मार्जयिता सर्वस्य शोधयिता उपरः मेघसदृशः बभूवान् भवन् मेघवच्छीघ्रगतिः सन्नित्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकविंशी—

अ॒यंयोवज्रः॑पु॒रु॒धाविवृ॑त्तो॒वःसूर्य॑स्यबृ॒ह॒तःपुरी॑षात् ।
श्रव॒इदे॒नाप॒रोअ॒न्यद॑स्ति॒तद॑व्य॒थीज॑रि॒माण॑स्तरन्ति ॥ २१ ॥

अ॒यम् । यः । वज्रः॑ । पु॒रु॒धा । विऽवृ॑त्तः । अ॒वः । सूर्य॑स्य । बृ॒ह॒तः ।
पुरी॑षात् । श्रवः॑ । इत् । ए॒ना । प॒रः । अ॒न्यत् । अ॒स्ति॒ ।
तत् । अ॒व्य॒थीः । ज॒रि॒माणः॑ । त॒र॒न्ति॒ ॥ २१ ॥

योयं वज्रइन्द्रस्य स्वभूतः सूर्यस्यादित्यस्य बृहतोमहतः पुरीषात् पूरकात् मण्डलात् अवः अवस्तात् अधोभागे स्थितेषु पुरुधा बहुप्रकारेण विवृत्तः वृष्ट्यर्थं प्रवृत्तः पतितः इच्छब्दोप्यर्थे तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोध्याहार्यः परः परस्तात् अन्तरिक्षलोकस्योपरिस्थिते सूर्यमण्डले स्थितं एना एनत् श्रवइत्यन्ननाम तद्धेतुत्वात् उदकं श्रवइत्युच्यते यद्यप्युदकं मेघोदरगतादुदकादन्यदप्यस्ति अव्यथी व्यथारहिताः जरिमाणः स्तोतारोमरुदादयः तत्तादृशमुदकं तरन्ति अन्तरिक्षलोकं प्रत्यवतारयन्ति ॥ २१ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वाविंशी—

वृ॒क्षेवृ॑क्षे॒निय॑तामीमय॒द्गौःस्ततो॒वय॒ःप्रप॑तान्पूरु॒षाद॑ः ।
अथे॒दंविश्वं॒भुव॑नंभयात॒इन्द्रा॑यसु॒न्वदृष॑येच॒शिक्ष॑त् ॥ २२ ॥

वृ॒क्षेऽवृ॑क्षे । निऽय॑ता । मी॒म॒य॒त् । गौः । तत॑ः । वय॑ः । प्र । प॒ता॒न् ।
पु॒रु॒ष॒ऽअद॑ः । अथ॑ । इ॒दम् । विश्व॑म् । भुव॑नम् । भ॒या॒ते॒ ।
इन्द्रा॑य । सु॒न्वत् । ऋष॑ये । च॒ । शिक्ष॑त् ॥ २२ ॥

वृक्षेवृक्षे सर्वस्मिन्वृक्षमये धनुषि नियता संबद्धा गौः गोसंबंधिनी स्नायुमती मौर्वी मीमयत् मीमयतिः शब्दकर्मा आकृष्यमाणा सती शब्दं करोति । ततस्तस्माद्धनुषः पुरुषादः शत्रुजनानामत्तारोमारयितारइत्यर्थः वयः पक्षिसदृशाः गन्तारोबाणाः प्रपतान् शत्रून्प्रति प्रपतन्ति । अथ तदानीं इन्द्रायेन्द्रार्थं सुन्वत् सोमयागं कुर्वत् ऋषये च शिक्षत् कर्मणां द्रष्ट्रेऋत्विजे च संपूर्णां दक्षिणां दददपि इदमीदृशं विश्वं समस्तं भुवनं भूतजातं भयाते इन्द्राद्बिभेति अन्यत्किमुतेत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

दे॒वानां॒माने॑प्रथ॒माअ॑तिष्ठन्कृ॒न्तत्रा॑देषा॒मुप॑रा॒उदा॑यन् ।
त्रय॑स्तपन्तिपृथि॒वीम॑नू॒पाद्वाबृबू॑कंवहत॒ःपुरी॑षम् ॥ २३ ॥

दे॒वाना॑म् । माने॑ । प्र॒थ॒माः । अ॒ति॒ष्ठ॒न् । कृ॒न्तत्रा॑त् । ए॒षा॒म् ।
उप॑राः । उत् । आ॒य॒न् । त्रय॑ः । त॒प॒न्ति॒ । पृ॒थि॒वीम् ।
अ॒नू॒पाः । द्वा । बृबू॑कम् । व॒ह॒तः । पुरी॑षम् ॥ २३ ॥

देवानां सर्वेषां माने निर्माणे सृष्टिकाले इत्यर्थः जगत्स्थितिहेतुभूतरसानुप्रदानकर्मणि स्रष्टव्यत्वेन प्रथमा अतिष्ठन् इन्द्रादेशादेते पूर्वे स्थिताः कएते मेघाः कुतएतदवगम्यते परस्मिन्पादे तेषामनुकथनात् । उक्तंहि—मेघाएवमाध्यमिकादेवगणाइति । एषामेवं भूतानां मेघानां

Funding by IKS-MoE

कृंतत्रात् छेदनात् उपराः मेघनामैतत् तत्रस्था आपउच्यन्ते मेघस्थाआपः उदायन् उत्पन्नाः वृष्टिभावेन भूमौ निपातिताइत्यर्थः। पातितास्वप्सु इन्द्रस्याज्ञया पर्जन्योवायुरादित्यइत्येते त्रयोदेवाः पृथिवीं भूमिं तत्रस्थाओषधीरित्यर्थः तपन्ति वृष्टिशीतोष्णैः सन्तापयन्ति पाचयन्तीत्यर्थः। कीदृशाः अनूपाः वर्षादीनामानुपूर्व्येण व्याप्तारः प्रभावयितारः प्रक्षेप्तारइत्यर्थः द्वा द्वौ वाय्वादित्यौ पाचितास्वोषधीषु स्थितं पुरीषं सर्वस्य पालयितृ प्रीणयितृ वा बृबूकं उदकं आदित्यमण्डलं प्रति वहत वायुः शोषयन् आदित्योरश्मिभिराददानइत्यर्थः॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

सानेंजीवातुंरुततस्यंविद्धिमास्मैतादृगपंगूहःसमर्यें ।
आविःस्वंःकृणुतेगूहंतेबुसंसपादुरंस्यनिर्णिजोनमुंच्यते॥२४॥१९॥

सा । ने । जीवातुः । उत । तस्यं । विद्धि । मा । स्म । एतादृक् ।
अपं । गूहः । सऽमर्यें । आविः । स्वं१रितिस्वंः । कृणुते । गूहंते ।
बुसम् । सः । पादुः । अस्य । निःऽनिजंः । न । मुच्यते ॥ २४ ॥१९॥

अत्रान्तरात्मनेन्द्रः स्तूयते। हे अन्तरात्मन् ते तव सा तादृशी आदित्यात्मिका देवता जीवातुः जीविका जीवनहेतुः उतापिच तस्यादित्यस्य च एतादृक् ईदृशं स्वरूपं समर्ये संग्रामवाचो समर्यशब्दोअत्र यज्ञवाची यज्ञे विद्धि जानीहि स्तुत्यत्वेनेतिशेषः। मास्मापगूहः मा खल्वपवृणोः। किञ्च निर्निजः सर्वस्य शोधयितुरस्यादित्यस्य सपादुः तच्च पादनं गमनं रश्मिद्वारेण गत्वा स्वः सर्वं त्रैलोक्यं आविष्कृणुते प्रकाशीकरोति। बुसमुदकं गूहते संवृणोति आदत्ते इत्यर्थः। अस्मै प्रयोजनद्वयायादित्येन निर्वेदनात् श्रमेणवा गमनं न मुच्यते नकदाचित्परित्यज्यतइत्यर्थः॥ २४ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः॥ १९ ॥

विश्वोहीति द्वादशर्चं द्वादशं सूक्तं त्रैष्टुभं इन्द्रवसुक्रयोः पितापुत्रयोः संवादोत्रक्रियते। पुरा वसुक्रे यज्ञं कुर्वाणे सति इन्द्रः प्रच्छन्नरूपआजगाम तं वसुक्रपत्नीन्द्रागमनकांक्षिणी विप्रकृष्टमिवाघया अस्तौत्। अतस्तस्याः साऋषिरिन्द्रोदेवता। अथ तस्याः प्रीत्यै वसु-

Funding by IKS-MoE

केण सहेन्द्रः संवादमकरोत् द्वितीयादियुजः चतुर्थीरहिताः पञ्चर्च इन्द्रवाक्यानि । अतस्तासां सऋषिः । यद्यप्यासु वसुक्रः संबोध्यत्वाद्देवता तथापि ता ऋचः ऐन्द्रे कर्मणि विनियोक्तव्याः इन्द्रलिंगसद्भावात् । चतुर्थीसहिताः शिष्टाः तृतीयाद्या वसुक्रवाक्यानि । अतः सऋषिः तासामिन्द्रोदेवता । तथाचानुक्रान्तम्—विश्वोहिद्वादशेन्द्रवसुक्रयोः संवाद ऐन्द्रः सूक्तस्य प्रथमयेन्द्रस्य स्नुषा परोक्षवदिन्द्रमाहेन्द्रस्य युजः शेषा ऋषेश्चतुर्थीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

विश्वोह्य१न्योअरिराजगामममेदहःश्वशुरोनाजगाम ।
जक्षीयाद्धानाउतसोमंपपीयात्स्वाशितःपुनरस्तंजगायात् ॥ १ ॥

विश्वः । हि । अन्यः । अरिः । आऽजगाम । मम । इत् । अह ।
श्वशुरः । न । आ । जगाम । जक्षीयात् । धानाः । उत । सोमम् ।
पपीयात् । सुऽआशितः । पुनः । अस्तम् । जगायात् ॥ १ ॥

अनया वसुक्रपत्नीन्द्रं स्तौति—अन्य इन्द्रव्यतिरिक्तः अरिः अर्यः ईश्वरः विश्वोहि सर्वएव देवगण आजगाम अस्मद्यज्ञं प्रत्याययौ । इदित्यवधारणे अहेत्यद्भुते । सर्वदेवगणे आगते सति ममैव श्वशुरः इन्द्रोनाजगाम सइन्द्रोयद्यागच्छेत्तर्हि धानाः भृष्टयवान् जक्षीयात् भक्षयेत् । उतापिच सोममभिषुतं पपीयात् ततः स्वाशितः सुष्ठु भुक्तः तृप्तः सन् पुनर्भूयः अस्तं स्वगृहं प्रति जगायात् गच्छेत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सरोरुवद्वृषभस्तिग्मशृङ्गोवर्ष्मन्तस्थौवरिमन्नापृथिव्याः ।
विश्वेष्वेनंवृजनेषुपामियोमेकुक्षीसुतसोमःपृणाति ॥ २ ॥

सः । रोरुवत् । वृषभः । तिग्मऽशृङ्गः । वर्ष्मन् । तस्थौ । वरिमन् ।
आ । पृथिव्याः । विश्वेषु । एनम् । वृजनेषु । पामि । यः ।
मे । कुक्षी इति । सुतऽसोमः । पृणाति ॥ २ ॥

वृषभः कामानां वर्षिता तिग्मशृंगः तीक्ष्णरश्मिः सइन्द्रोहं पृथिव्याअन्तरिक्षस्य वर्ष्मन् वर्ष्मनि वर्ष्मन्शब्दउन्नतवचनः स्थिरवचनोवा एवंभूते वरिमन् विस्तीर्णे प्रदेशे रोरुवत् भृशं शब्दायमानः सन् आतस्थौ आतिष्ठामि। एवंभूतोहं विश्वेषु सर्वेषु वृजनेषु संग्रामेषु एनमीदृशं वसुक्रं यजमानं पामि रक्षामि योयजमानः सुतसोमः अभिषुतसोमः मे मम कुक्षी उभौ पार्श्वौ पृणाति सोमरसपुरोडाशादिहविर्भिः पूरयति ईदृशं रक्षामीति संबंधः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अद्रि॑णाते म॒न्दिन॑इन्द्र॒तूया॑न्त्सु॒न्वन्ति॒सोमा॒न्पिब॑सि॒त्वमे॑षाम् ।
पच॑न्तितेवृष॒भाँअत्सि॒तेषां॑पृ॒क्षेण॒यन्म॑घवन्हू॒यमा॑नः ॥ ३ ॥

अद्रि॑णा । ते॒ । म॒न्दिन॑ः । इ॒न्द्र॒ । तूया॑न् । सु॒न्व॑न्ति । सोमा॑न् ।
पिब॑सि । त्वम् । ए॒षा॒म् । पच॑न्ति । ते॒ । वृ॒ष॒भान् । अत्सि॑ ।
तेषा॑म् । पृ॒क्षेण॑ । यत् । म॒घ॒ऽव॒न् । हू॒यमा॑नः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थं मन्दिनः मादयितॄन् तूयान् अविलंबितान् सोमान् अद्रिणा अभिषवग्राव्णा सुन्वन्ति यजमानाअभिषुण्वन्ति। एषामस्मदादियजमानानां संबंधीन् सोमान् त्वं पिबसि। किञ्च ते त्वदर्थं वृषभान् पशून् ये यजमानाः पचन्ति तेषां संबंधि हविर्भूतान् अत्सि भक्षयसि। हे मघवन् धनवन्निन्द्र त्वं यत् यदा पृक्षेण हविर्भूतेनान्नेन निर्मितेन हूयमानः यजमानैर्हूयसे तदेति पूर्वेण संबंधः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इ॒दंसुमे॑जरित॒राचि॑किद्धिप्रती॒पंशा॒पंन॒द्यो॑वहन्ति ।
लो॒पा॒शःसिं॒हंप्र॒त्यञ्च॑मत्साःक्रो॒ष्टाव॑रा॒हंनिर॑तक्त॒कक्षा॑त् ॥ ४ ॥

इ॒दम् । सु । मे॒ । ज॒रि॒त॒रिति॑ । आ । चि॒कि॒द्धि॒ । प्र॒ति॒ऽई॒पम् । शाप॑म् ।
न॒द्य॑ः । व॒ह॒न्ति॒ । लो॒पा॒शः । सि॒ह॒म् । प्र॒त्यञ्च॑म् । अ॒त्सा॒ः ।
क्रो॒ष्टा । व॒रा॒हम् । निः । अ॒त॒क्ता॒ । कक्षा॑त् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

हे जरितः शत्रूणां जरयितरिन्द्र त्वं मे मम सुशोभनमपि इदमीदृशं रूपं सामर्थ्यं आचिकिद्धि आसमंताज्जानीहि । कीदृशं नद्योगंगाद्याः सरितः प्रतीपं प्रतिकूलं शापं उदकं वहन्ति । अपिच लोपाशः लुप्यमानं तृणमश्नातीति लोपाशोमृगः मया प्रेषितः सन् प्रत्यञ्चं आत्मानं प्रतिगच्छन्तं सिंहं अत्साः अत्सात् आभिमुख्येन गच्छति । तथा क्रोष्टा शृगालः वराहं बलवन्तमपि सूकरं कक्षात् अभिगहनदेशान्निरतक्त निर्गमयति एतदपि सर्वं सामर्थ्यं त्वत्पुत्रे मयि त्वत्प्रसादाल्लब्धमपि जानीहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

कथातएतदहमाचिकेतंगृत्संस्यपाकस्तवसोमनीषाम् ।
त्वंनोविद्वाँऋतुथाविवोचोयमर्धन्तेमघवन्क्षेम्याधूः ॥ ५ ॥

कथा । ते । एतत् । अहम् । आ । चिकेतम् । गृत्संस्य । पाकः ।
तवसः । मनीषाम् । त्वम् । नः । विद्वान् । ऋतुऽथा । वि ।
वोचः । यम् । अर्धम् । ते । मघऽवन् । क्षेम्या । धूः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र पाकः पक्तव्यप्रज्ञोहं गृत्सस्य मेधाविनस्तवसोवृद्धस्य ते तव मनीषां स्तुतिं कर्तुमिति शेषः एतदीदृशं त्वदीयं सामर्थ्यं कथा कथं केन प्रकारेण आचिकेतं आसमंताज्जानामि । त्वदुपदेशं विना न जानामीत्यर्थः । तस्मात्कारणात् विद्वान्सर्वज्ञस्त्वमेव नोस्मभ्यं ऋतुथा काले विवोचः विशेषेण ब्रूहि । हे मघवन् धनवन्निन्द्र ते तव अर्धं यं स्तुत्यवयवं वयं कुर्मः सा स्तुतिः क्षेम्या क्षेमेभवा क्लेशरहिता वोढुं शक्या धूरस्ति यस्मात् अतः स्तुत्यवयवमेव वयमक्लेशेन कर्तुं न शक्नुमः अस्माकं मंदबुद्धित्वात् । तस्मात्त्वमेवास्मभ्यं स्वसामर्थ्यं स्तुतिप्रकारं च पुनरपि कथयेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

एवाहिमान्तवसंवर्धयन्तिदिवश्चिन्मेबृहतउत्तराधूः ।
पुरूसहस्रानिशिशामिसाकमशत्रुंहिमाजनिताजजान ॥ ६ ॥ २० ॥

Funding by IKS-MoE

ए॒व । हि । माम् । त॒वस॑म् । व॒र्धय॑न्ति । दि॒वः । चि॒त् । मे॒ ।
बृह॒तः । उत्ऽत॑रा । धूः । पु॒रु । स॒हस्रा॑ । नि । शि॒शा॒मि॒ ।
सा॒कम् । अ॒श॒त्रुम् । हि । मा॒ । जनि॑ता । ज॒जान॑ ॥ ६ ॥ २० ॥

हि यस्मात्कारणात् एव एवमुक्तप्रकारेण तवसं प्रवृद्धं मां स्तोतारः स्तुतिभिः स्तुवन्तः वीर्येण वर्धयन्ति तस्मात्कारणात् बृहतोमहतो मे ममेन्द्रस्य दिवश्चित् द्युलोकादपि धूः स्तुतिः उत्तरा उद्गततरा अधिकतरा । किञ्च पुरु पुरूणि बहूनि मे सहस्रा शत्रूणां सहस्राणि साकं युगपत् निशिशामि तनूकरोमि हिनस्मीत्यर्थः । हि यस्मात्कारणात् जनिता सर्वस्य जनयिता प्रजापतिः मा मां इन्द्रं अशत्रुं अविद्यमानशत्रुं जजान जनितवान् ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी—

ए॒वाहिमांत॒वसं॑ज॒ज्ञुरु॒ग्रंकर्म॑न्कर्म॒न्वृष॑णमिन्द्रदे॒वाः ।
वधीं॑वृ॒त्रंवज्रे॑णमन्दसा॒नोप॑व्र॒जंम॑हि॒नादा॒शुषे॑वम् ॥ ७ ॥

ए॒व । हि । माम् । त॒वस॑म् । ज॒ज्ञुः । उ॒ग्रम् । कर्म॑न्ऽकर्मन् ।
वृष॑णम् । इ॒न्द्र॒ । दे॒वाः । वधी॑म् । वृ॒त्रम् । वज्रे॑ण । म॒न्द॒सा॒नः ।
अप॑ । व्र॒जम् । म॒हि॒ना । दा॒शुषे॑ । व॒म् ॥ ७ ॥

हि यस्मात्कारणात् एव एवमनेनोक्तप्रकारेण हे इन्द्र देवाः मरुदादयः ऋत्विग्यजमानावा तवसं महान्तं त्वत्पुत्रं त्वद्रूपनिरूपणावस्थितं संतं वसुक्रं मां कर्मन्कर्मन् वृत्रवधाग्निहोत्रादौ सर्वस्मिन्कर्मणि उग्रं शूरमसह्यं वा वृषणं वर्षितारं हविषां दातारं जज्ञुः जानन्ति । अतः मन्दसानोमोदमानोहं वज्रेणायुधेन वृत्रं मेघमसुरं वावधीं अवधिषं । किञ्च दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय वृष्टिप्रदानार्थं महिना महत्त्वेन व्रजं मेघसमूहं अपवं अपावं अपावृणोमि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

दे॒वास॑आय॒न्पर॒शूँर॑बिभ्र॒न्वना॑वृ॒श्चन्तो॑अ॒भिवि॒ड्भिरा॑यन् ।
निसु॒द्र्वं१॒॑दध॑तोव॒क्षणा॑सु॒यत्रा॒कृपी॑ट॒मनु॒तद्द॑हन्ति ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

दे॒वासः॑ । आ॒य॒न् । प॒र॒शून् । अ॒बि॒भ्र॒न् । वना॑ । वृ॒श्चन्तः॑ ।
अ॒भि । वि॒ट्ऽभिः॑ । आ॒य॒न् । नि । सु॒ऽद्र्व॑म् । दध॑तः । व॒क्षणा॑सु ।
यत्र॑ । कृपी॑टम् । अनु॑ । तत् । द॒ह॒न्ति॒ ॥ ८ ॥

देवासोदेवाः इन्द्रेण चोदिताः सन्तः आयन् गच्छन्ति मेघवधार्थं परशून् वज्रान् अबिभ्रन् धारयन्ति तदनंतरं विड्भिः मरुदादिप्रजाभिः सहितावृश्चन्तः मेघान् छिन्दन्तः वना वनानि वृष्टिलक्षणान्युदकानि अभ्यायन् आभिमुख्येन गच्छन्ति। ततः सुद्र्वं शोभनद्रवणं वृष्ट्युदकं वक्षणासु नदीषु निदधतः नियमेन स्थापयन्तः यत्र यस्मिन्मेघजाते कृपीटं उदकनामैतत् निगूढमुदकं तिष्ठति तइमे देवाः तन्मेघजातं अनुलक्षीकृत्य दहन्ति उदकनिर्गमनार्थं शोषयन्ति ॥८॥

अथ नवमी—

श॒शःक्षु॒रंप्र॒त्यञ्चं॑जगा॒राद्रिं॑लो॒गेन॒व्य॑भेदमा॒रात् ।
बृ॒हन्तं॑चिदृह॒तेर॑न्धयानि॒वय॑द्व॒त्सोवृ॑ष॒भंशूशु॑वानः ॥ ९ ॥

श॒शः । क्षु॒रम् । प्र॒त्यञ्च॑म् । ज॒गा॒र॒ । अद्रि॑म् । लो॒गेन॑ । वि ।
अ॒भे॒द॒म् । आ॒रात् । बृ॒हन्त॑म् । चि॒त् । ऋ॒ह॒ते । र॒न्ध॒या॒नि॒ ।
वय॑त् । व॒त्सः । वृ॒ष॒भम् । शूशु॑वानः ॥ ९ ॥

वसुक्रइन्द्रंप्रति ब्रूते—शशः एतत्संज्ञितोमया प्रेरितोमृगविशेषः प्रत्यञ्चं वधायात्मानं प्रतिगच्छन्तं क्षुरं क्षुरवन्तं दृढदीर्घतीक्ष्णनखं सिंहव्याघ्रादिकं बलवत्क्रूरमृगमित्यर्थः जगार गिरति गृह्णाति वा । किञ्च लोगेन लोष्टेन अद्रिं हिमवदादिकं पर्वतं आराद्दूरस्थितमपि व्यभेदं अहं भिनद्मि । बृहन्तं चित् महान्तमपि हस्त्यादिकंऋहते ह्रस्वकाय अल्पाय शशकादिकाय रंधयानि वशंगमयानि । शूशुवानः वीर्येण वर्धमानोवत्सः वृषभं महोक्षं वयत् युद्धाय गच्छति। हे इन्द्र एतदपि सर्वं त्वत्प्रसादादहं करोमीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

सुप॒र्णइ॒त्थान॒खमासि॑षा॒यावरु॑द्धःपरि॒पदं॒नासिं॒हः ।
नि॒रु॒द्धश्चि॑न्महि॒षस्त॒र्ष्यावा॑न्गो॒धातस्मा॑अ॒यथं॑कर्षदे॒तत् ॥ १० ॥

Funding by IKS-MoE

सुऽपर्णः । इत्था । नखम् । आ । सिसाय । अवंऽरुद्धः । परिऽपदंम् ।
न । सिंहः । निऽरुद्धः । चित् । महिषः । तर्ष्याऽवांन् ।
गोधा । तस्मैं । अयथंम् । कर्षंत् । एतत् ॥ १० ॥

सुपर्णः पक्षिरूपा गायत्री इत्था अमुत्र द्युलोके नखमात्मीयं आसिषाय सोमाहरणकाले इन्द्रार्थमाबबन्ध इन्द्रस्य प्रसादात् दिवि पदं न्यस्तवतीत्यर्थः । तत्रदृष्टान्तः—अवरुद्धः पंजरेणावृतः परिवेष्टितः सिंहः परिपदं न यथा करस्योपरि सर्वतः पादमवबध्नाति । किञ्च चिदित्युपमार्थे यथा केनापि बद्धपादोनिरुद्धोमहिषः तर्ष्यावान् उदकाभावे तृषावान्भवति एवमिन्द्रः सोमाहरणात्पूर्वं सोमाभावे तृषितवानितिशेषः । तस्मै तादर्थ्ये चतुर्थी तादृशस्य तृषितस्येन्द्रस्यार्थं गोधा गमयतिवर्णानिति गौर्वाक् तत्र निधीयमानत्वाद्गायत्री गोधा । यद्वा गुधिर्निष्कर्षणार्थः निष्कृष्यसोमाहरणात् गोधा गायत्री अयथं अयत्नेन लीलयेत्यर्थः एतत्सोमजातं कर्षत् आकृष्टवती दिवः सकाशादाहृतवतीत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

तेभ्योंगोधाअयथंकर्षदेतद्येब्रह्मणःप्रतिपीयन्त्यन्नैः ।
सिमउक्ष्णोंवसृष्टाँअंदन्तिस्वयंबलांनितन्वंःशृणानाः ॥ ११ ॥

तेभ्यंः । गोधाः । अयथंम् । कर्षंत् । एतत् । ये । ब्रह्मणंः ।
प्रतिऽपीयंन्ति । अन्नैः । सिमः । उक्ष्णः । अवऽसृष्टान् ।
अदन्ति । स्वयम् । बलांनि । तन्वंः । शृणानाः ॥ ११ ॥

ये मरुदादिदेवगणाः ब्रह्मणः परिवृढस्येन्द्रस्य स्वभूतैरन्नैः सोमाख्यैः तृप्ताः सन्तः इति शेषः प्रतिपीयन्ति । पीयतिर्हिंसाकर्मा इन्द्रादेशाद्धिंसकान्प्रतिहिंसन्ति । तेभ्यः तेषां देवगणानामर्थाय गोधाः पूर्वोक्ता गायत्री अयथं अनायासेन एतत्सोमजातं कर्षदाकृष्टवती । किञ्च सिमः सिमान् श्रेष्ठान् यद्वा सिमशब्दःसर्वशब्दपर्यायः सर्वानुक्ष्णः सिञ्चतः अवसृष्टान् इन्द्रेण निसृष्टान् अनुज्ञातान् हविर्भूतान् सोमान् यज्ञेष्वदन्ति । किंकुर्वन्तः स्वयमात्मनैव बलानि शत्रूणां सैन्यानि तन्वः शरीराणि च श्रृणानाः हिंसन्तः गायत्रीन्द्रादेशाद्देवेभ्यः सोममाहृतवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वादशी—

ए॒तेशमी॑भिःसु॒शमी॑अभूव॒न्येहि॑न्वि॒रेत॒न्व१॒॑ःसोम॑उ॒क्थैः ।
नृ॒वद्वद॒न्नुप॑नोमाहि॒वाजा॑न्दि॒विश्रवो॑दधिषे॒नाम॑वी॒रः ॥१२॥२१॥

ए॒ते । शमी॑भिः । सु॒ऽशमी॑ । अ॒भू॒व॒न् । ये । हि॒न्वि॒रे । त॒न्वः॑ । सोमे॑ ।
उ॒क्थैः । नृ॒ऽवत् । वद॑न् । उप॑ । नः॒ । मा॒हि॒ । वाजा॑न् ।
दि॒वि । श्रवः॑ । द॒धि॒षे॒ । नाम॑ । वी॒रः ॥ १२ ॥ २१ ॥

ये देवर्ष्यादयः तन्वः शरीराणि सोमे सोमयागे उक्थैः शस्त्रैः हिन्विरे वर्धयन्ति । एते देवादयः इन्द्रादेशात्सोमे आहुते सति शमीभिः सोमयागकर्मभिः सुशमी सुकर्माणः अभूवन् । नृवत् मनुष्यवद्वदन् इदं युष्मभ्यं मया दत्तमिति व्यक्तां वाचमुद्धारयन् नोस्मभ्यमुपमाहि उपगम्य वाजानन्नानि बलानि वा हे इन्द्र त्वं देहीतिशेषः । अतःकारणात् वीरः दानशूरस्त्वं दिवि द्युलोके श्रवः दानपतिरितिकीर्तितं नाम नामधेयं दधिषे धारयसि ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

वनेवेत्यष्टर्चं त्रयोदशं सूक्तं वसुक्रस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रान्तंच—वनेनाष्टाविति । चतुर्थेहनि स्तोमवृद्धौ ब्राह्मणाच्छंसिनएतत्सूक्तमावापार्थं । सूत्रितश्च—स्तोमेवर्धमानेकोअद्यनर्योवनेनवायइति । महाव्रते निष्केवल्येप्येतत्सूक्तं । सूत्रितंच—प्रवोमहेमन्दमानायांधसइतिनिविद्धानंवनेनवायोन्यधायिचाकन्निति ।

तत्र प्रथमा—

वने॒नवा॒योन्य॑धायिचा॒कञ्छुचि॑र्वां॒स्तोमो॑भुरणावजीगः ।
यस्येदिन्द्र॑ःपुरु॒दिने॑षु॒होता॑नृ॒णांनर्यो॒नृत॑मःक्ष॒पावा॑न् ॥ १ ॥

वने॑ । न । वा॒ । यः । नि । अ॒धा॒यि॒ । चा॒कन् । शुचिः॑ । वा॒म् ।
स्तोमः॑ । भु॒र॒णौ॒ । अ॒जी॒ग॒रिति॑ । यस्य॑ । इत् । इन्द्रः॑ । पु॒रु॒ऽदिने॑षु ।
होता॑ । नृ॒णाम् । नर्यः॑ । नृऽत॑मः । क्ष॒पाऽवा॑न् ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

वनेनवायोन्यधायीति वने नवनइव वृक्ष इव शकुनिः स्वे नीडे वायमात्मीयं पुत्रं न्यधायि निदधाति शशुकमजातपक्षं सयथा तत्र निहितः चाकन् भयाद्दिशोनिरीक्षमाणआसीत्। अथवा कामयमानस्तदुत्सुकमनाआसीत् एवमयमस्मासु वृक्षस्यनीडभूतेषु शकुनिपुत्रभूतः शुचिर्व्यपगतसर्वदोषः वां युवयोः स्वभूतः स्तोमः हे भुरणौ भर्तारावश्विनौ शीघ्रौ वा भुरण्युरिति क्षिप्रनामेति। किञ्च यस्य स्तोमस्य पुरुदिनेषु बहुष्वहःसु इन्द्रो होता इन्द्रोप्याह्वाता भवति ममायं स्तोमः स्यादिति । किंलक्षणः पुनरिंद्रआह्वाता योनृणां मनुष्याणां नृतमः मनुष्याणामपि मनुष्यतमः शूराणामपि मध्ये शूरतमइत्यर्थः। नर्यश्च नृभ्योहितोयः क्षपावांश्च रात्रिपर्यायेषु सोमभागः एवं गुणयुक्तेन यः स्तोमः इन्द्रेणापि प्रार्थ्यतेस्मासु वर्तमानः सयुवां प्रत्यजीगः नित्यकालमेव गच्छतीत्यर्थः। एवं तावदेतामृचमाश्विनीमितिकृत्वा व्याचक्षते। तदसाधु। ऐन्द्रेहि सूक्ते प्रथमैवेयं भवति तच्च पुनः पृष्ठ्यस्य षष्ठेहनि स्तोमे वर्धमाने माध्यन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे विनियुज्यते। हे भुरणौ भर्तारौ देवानां पती यएषस्तोमोस्मासु निहितः शुचिर्व्यपगतदोषः शकुनिपुत्रइव वने वनावयवे वृक्षे चाकन्पश्यन्निव कामयमानइव वा इन्द्रमास्ते यस्य स्तोमस्य किमिति यस्येन्द्रः पुरुदिनेषु बहुष्वहःसु आह्वाताभूत्। अपिनाम मामनेन स्तोमेन स्तुयुरिति। किंलक्षणः पुनराह्वाता यस्येदिन्द्रइति नृणां नृतमः नर्यश्च क्षपावांश्च समानमेतत्पूर्वेणार्थेन। यमेवं इन्द्रः प्रार्थयते सएषस्तोमः तं प्रत्यजीगः गच्छतीत्यर्थः। अथवा सएषः स्तोमोस्माभिरुदीर्यमाणस्तस्येन्द्रस्य गुणान् गृह्णातीति स्यात् जिगर्तिर्गृह्णातिकर्मेतिह्युक्तं एवमत्र चाकन्नित्यस्य पश्यन्निति वा कामयमानइतिवेत्येतौ विपरिणामौ उपपद्येते शब्दसारूप्यादर्थाविरोधाच्च। एतस्मिन्निगमे पदविभागगतः कश्चिद्विचारोस्ति तमाह भाष्यकारः—वेति च यइतिच। चकारशाकल्यइति वा इति यइति च पदे चकारशाकल्यः पदकारः। तदेतद्विचार्यमाणं न साधु भवति। किं कारणं उदात्तंत्वेवमाख्यातमभविष्यत् एवमेतस्मिन्पदद्वये सति यदेतदाख्यातमधायीतिपदं उदात्तमभविष्यत् यद्वृत्तात्परस्य नित्यमाख्यातस्य निघातोन भवतीति लक्षणविदोमन्यन्ते। नचेदमुदात्तं तस्माद्यइति नेदं यद्वृत्तं किंतर्हि वायइत्येकमेवपदं। किञ्च असुसमाप्तश्च अर्थः अपुष्कलः एवमेतस्मिन्पदद्वये सति मन्त्रस्यार्थः असुसमाप्तो भवति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

प्रते॑अ॒स्याउ॒षस॒ःप्राप॑रस्यानृ॒तौस्या॑म॒नृत॑मस्यनृ॒णाम् ।
अनु॑त्रि॒शोक॑ःश॒तमाव॑ह॒न्नॄन्कुत्से॑नर॒थो॒योअस॑त्स॒स॒वान् ॥ २ ॥

प्र । ते॒ । अ॒स्याः । उ॒षसः॑ । प्र । अप॑रस्याः । नृ॒तौ । स्या॒म॒ ।
नृऽत॑मस्य । नृ॒णाम् । अनु॑ । त्रि॒ऽशोकः॑ । श॒तम् । आ । अ॒व॒ह॒त् ।
नॄन् । कुत्से॑न । रथः॑ । यः । अस॑त् । स॒स॒ऽवान् ॥ २ ॥

अस्यावर्तमानायाः ईदृश्याउषसः नृतौ नृनये नयने प्रापणे उदयकाले इत्यर्थः नृणां नेतॄणां मध्ये नृतमस्य अतिशयेन नेतुस्ते तवेन्द्रस्य स्तुत्या यागेन च प्रस्याम वयं प्रकृष्टाभवेम। तथा हे इन्द्र अपरस्याआगामिन्याश्चोषसः नृतौ प्रापणे तव स्तुत्या यागेन च वयं प्रकृष्टाभवेमेत्याशास्महे । किञ्च त्रिशोकोनामऋषिः हे इन्द्र त्वामाराध्य त्वत्प्रसादात् शतं बहून् अनु अनुचरभूतान् नॄन् मनुष्यानावहत् प्रापितवान् लब्धवानित्यर्थः । तथा तव कुत्सस्य च ससवान् सनिता युगपदेव संभक्ता योरथः असत् अस्ति तं रथं कुत्सो लब्धवानितिशेषः । तथाच मन्त्रान्तरे श्रूयते—यासिकुत्सेनसरथमवस्युरिति[1] । यस्मादेवं तस्मात् त्वत्प्रसादाद्वयं प्रकृष्टाभवेमेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कस्ते॒मद॑इन्द्र॒रन्त्यो॑भू॒द्दुरो॒गिरो॑अ॒भ्यु॑१॒ग्रोविधा॑व ।
कद्वाहो॑अ॒र्वागुप॑मामनी॒षाआत्वा॑शक्यामु॒प॒मंराधो॒अन्नैः ॥ ३ ॥

कः । ते॒ । मदः॑ । इ॒न्द्र॒ । रन्त्यः॑ । भू॒त् । दुरः॑ । गिरः॑ । अ॒भि । उ॒ग्रः ।
वि । धा॒व॒ । कत् । वाहः॑ । अ॒र्वाक् । उप॑ । मा॒ । म॒नी॒षा । आ ।
त्वा॒ । श॒क्या॒म् । उ॒प॒ऽमम् । राधः॑ । अन्नैः॑ ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते तव ईषन्मध्यमोत्तमानां सोमजन्यानां मदानां मध्ये कोमदः रन्त्योरमयिता प्रीतिकरोभूत् भवति त्वत्प्रीतिकरमदयोग्यसोमदानाभिप्रायेणायं प्रश्नः । उग्रः ओजस्वी त्वं दुरः यज्ञगृहद्वाराणि गिरः स्तुतिलक्षणावाचश्च अभिविधाव अभ्यागच्छ । किञ्च कत् कदा वाहः इन्द्रं प्रत्युह्यतइति वाहः सोमउच्यते एवं भूतः अर्वाक् त्वत्प्रसादात्फलदानायास्मदभिमुखोभवि-

---

[1] ऋ० सं० ३. ५. १९. ।

ष्यतीतिशेषः।अपिच कदा मनीषा सर्वार्थदर्शनाप्रज्ञा सर्वगुणग्राहिणीस्तुतिर्वा मा मां त्वत्प्रसादादुपगमिष्यतीतिशेषः। कदा हे इन्द्र त्वा त्वां आइत्युपसर्गश्रुतेर्योग्यपदाध्याहारः आराध्य वयं अन्नैः सह राधोधनं उपमं मत्समीपं शक्यां शकिरत्र गत्यर्थोन्तर्भावितण्यर्थः संगमयेयं॥३॥

अथ चतुर्थी–

कदु॑द्यु॒म्नमि॑न्द्र॒त्वाव॑तो॒नॄन्कया॑धि॒याक॑रसे॒कन्न॒आग॑न् ।
मि॒त्रोनस॒त्यउ॑रुगायभृ॒त्याअन्ने॑समस्य॒यदस॑न्मनी॒षाः ॥ ४ ॥

कत् । ऊँ॒ इति॑ । द्यु॒म्नम् । इ॒न्द्र॒ । त्वाऽव॑तः । नॄन् । कया॑ ।
धि॒या । क॒र॒से॒ । कत् । न॒ः । आ । अ॒ग॒न् । मि॒त्रः । न । स॒त्यः ।
उ॒रु॒ऽगा॒य॒ । भृ॒त्यै । अन्ने॑ । स॒म॒स्य॒ । यत् । अस॑न् । म॒नी॒षाः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वं कदु कदा वा द्युम्नं हविर्लक्षणमस्मदीयमन्नं भुक्त्वेतिशेषः कया धिया केन कर्मणा नॄन् नेतॄनस्मान् त्वावतः त्वत्सदृशान्करसे करिष्यसि। कत् कदा नोस्मान्प्रति आगन् आगमिष्यसि। सत्यः अनवद्यइत्यर्थः मित्रोन सखेव तथा हे उरुगाय बहुकीर्ते इन्द्र त्वं भृत्यै भरणाय पोषणाय भवसीति शेषः। यद्यदा समस्य अस्मदादिकस्य सर्वस्य जगतःअन्ने जगत्स्थितिनिमित्ते आहारे मनीषाः अन्नाभिलषणाबुद्धयः असन् भवेयुः तदा सर्वस्य पोषणाय त्वं भवसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

प्रेर॑य॒सूरो॒अर्थं॒॑नपा॒रंयेअ॑स्य॒कामं॑जनि॒धाइ॑व॒ग्मन् ।
गिर॑श्च॒येते॑तुविजातपू॒र्वीर्नर॑इन्द्रप्रति॒शिक्ष॒न्त्यन्नैः ॥ ५ ॥ २२॥

प्र । ई॒र॒य॒ । सूर॑ः । अर्थ॑म् । न । पा॒रम् । ये । अ॒स्य॒ । काम॑म् ।
ज॒नि॒धाःऽइ॑व । ग्मन् । गिर॑ः । च॒ । ये । ते॒ । तु॒वि॒ऽजा॒त॒ । पू॒र्वीः ।
नर॑ः । इ॒न्द्र॒ । प्र॒ति॒ऽशिक्ष॑न्ति । अन्नैः ॥ ५ ॥ २२ ॥

Funding by IKS-MoE

सूरः सूर्यः अर्थेन यथा अर्तारं गन्तारं योगिनमनुगृह्णन् पारं संसारस्यान्तमपवर्गं गमयति तथा हे इन्द्र त्वं यजमानान् संसारस्यान्तं प्रेरय गमय ये अस्मदादयोयजमानाः अस्य चेन्द्रस्य कामं सोमपानेच्छां ग्मन् गमिरत्र विपूर्वोन्तर्भावितण्यर्थश्च द्रष्टव्यः विगमयन्ति महता सोमपानेनापनयन्ति । तत्र दृष्टान्तः—जनिधाइव जनीनां जायानां संभोगकाले शय्यासु धारयितारः पतयोयथा प्रभूतसंभोगप्रदानेन मैथुनेच्छामपनयन्ति तद्वत् । किञ्च नरोनेतारोस्मदादयोये यजमानाः हे तुविजात बहुरूप रूपंरूपंप्रतिरूपोबभूवेति[1] वचनात् । सर्वांतमन्निन्द्र ते तुभ्यं पूर्वीः अनादिकालप्रवृत्तागिरश्च स्तुतिलक्षणावाचश्च अन्नैः पुरोडाशादिहविर्भिः सह प्रतिशिक्षन्ति प्रतिकालं प्रयच्छन्ति तानस्मदादीन्यजमानान् पारं गमयेति पूर्वेण संबंधः ॥५॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे द्वाविंशोवर्गः ॥२२॥

अथ षष्ठी—

मा॒त्रेनु॒ते॒सुमि॑तेइन्द्रपू॒र्वी॑द्यौर्म॒ज्मना॑पृथि॒वीकाव्ये॑न ।
वरा॑यतेघृ॒तव॑न्तःसु॒तास॒ःस्वाद्म॑न्भवन्तुपी॒तये॒मधू॑नि ॥ ६ ॥

मा॒त्रे इति॑ । नु । ते॒ । सुमि॑ते॒ इति॒ सुऽमि॑ते । इ॒न्द्र॒ । पू॒र्वी इति॑ । द्यौः
म॒ज्मना॑ । पृ॒थि॒वी । काव्ये॑न । वरा॑य । ते॒ । घृ॒तऽव॑न्तः । सु॒तासः॑ ।
स्वाद्म॑न् । भ॒व॒न्तु॒ । पी॒तये॑ । मधू॑नि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते तव स्वभूतेन मज्मना शत्रूणां मज्जकेन काव्येन कर्मणा द्यौः पृथिवी द्यावापृथिव्यौ नु क्षिप्रं सुमिते निर्मिते । कीदृश्यौ मात्रे निर्मात्र्यौ पूर्वी पूर्व्यौ महत्यौ । यस्मादीदृशेन महत्त्वेन युक्तः तस्मात् घृतवन्तः अभिमुखत्वात् त्वां क्षरंतः दीप्तिमन्तोवा सुसंस्कृतत्वात् । यद्वा आज्यसंयुक्तावा सुतासः अभिषुताः सोमाः वराय श्रेष्ठाय ते तुभ्यमिन्द्राय स्वाद्मन् स्वाद्मानः स्वादिष्ठाः भवन्तु अस्माभिर्दत्ताः सन्तु । किमर्थं पीतये पानाय मधूनि मधुररसात्मकानि पुरोडाशादीन्यन्नानि हवींषि भक्षणार्थं दत्तानि भवन्तु ॥ ६॥

---

[1] ऋ० सं ४. ७. ३३ ।

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी—

आमध्वो॑अस्माअसिच॒न्नम॑त्र॒मिन्द्रा॑यपू॒र्णंसहिस॒त्यरा॑धाः ।
सवा॑वृ॒धे॒वरि॑म॒न्नापृ॑थि॒व्याअ॒भिक्रत्वा॒नर्यः॒पौंस्यै॑श्च ॥ ७ ॥

आ । मध्वः॑ । अ॒स्मै॒ । अ॒सि॒च॒न् । अम॑त्रम् । इन्द्रा॑य । पू॒र्णम् ।
सः । हि । स॒त्यऽरा॑धाः । सः । व॒वृ॒धे॒ । वरि॑मन् । आ । पृ॒थि॒व्याः ।
अ॒भि । क्रत्वा॑ । नर्यः॑ । पौंस्यैः॑ । च॒ ॥ ७ ॥

अस्मै इन्द्राय अस्येन्द्रार्थं मध्वोमधुररसस्य सोमस्य पूर्णं अमत्रं ग्रहचमसादिकं पात्रं आअसिचन् असिञ्चन् आभिमुख्येन स्थित्वा परयाभक्त्या अस्मदीयाऋत्विजः सिक्तवन्तः अग्नौ प्रक्षिप्तवन्तः ।हि यस्मात्कारणात्सइन्द्रः सत्यराधाः सत्यधनःयजमानेभ्योदातव्येनाविसंवादिधनइत्यर्थः । तस्मादसिञ्चन्निति संबंधः । अग्नावासिक्तेन तेन पात्रेण तृप्तः सइन्द्रः पृथिव्याः अन्तरिक्षस्य वरिमन्नतिशयेन विस्तीर्णस्थाने आगत्य अभिववृधे अभिवर्धते । कीदृशइन्द्रः नर्यः नृभ्योहितः क्रत्वा वृत्रवधादिकर्मणा प्रज्ञानेनवा पौंस्यैश्च युक्तइतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

व्या॑न॒ळिन्द्रः॒पृत॑ना॒स्वोजा॒आस्मै॑यतन्तेस॒ख्याय॑पू॒र्वीः ।
आस्मा॒रथं॒नपृत॑नासुतिष्ठ॒यंभ॒द्रया॑सुम॒त्याचो॒दया॑से ॥ ८ ॥ २३ ॥

वि । आ॒न॒ट् । इन्द्रः॑ । पृत॑नाः । सु॒ऽओजाः॑ । आ । अ॒स्मै॒ । य॒त॒न्ते॒ ।
स॒ख्याय॑ । पू॒र्वीः । आ । स्म॒ । रथ॑म् । न । पृत॑नासु । ति॒ष्ठ॒ ।
यम् । भ॒द्रया॑ । सु॒ऽम॒त्या । चो॒दया॑से ॥ ८ ॥ २३ ॥

स्वोजाः शोभनबलः इन्द्रः पृतनाः शत्रुसेनाः व्यानट् व्याप्नोति इन्द्रः संग्रामेषु केनाप्यप्रतिहन्यमानः सन् शत्रून् जयतीत्यर्थः। किञ्च पूर्वीः अत्र पूर्वशब्दउत्कृष्टवाची उत्कृष्टाः शत्रुसेनाः अप्रभवन्त्यः सत्यः अस्मै अस्येन्द्रस्य सख्याय संबंधित्वलक्षणाय सखित्वाय आयतंते संधिं कर्तुमिच्छन्तीत्यर्थः। अपरोर्धर्चः प्रत्यक्षकृतत्वात् भिन्नं वाक्यं । हे इन्द्र त्वं यं स्वी-

Funding by IKS-MoE

यं रथं भद्रया कल्याण्या सुमत्या शोभनया परानुग्रहयाबुद्ध्या चोदयासे चोदयसे यज्ञान् प्रति प्रेरयसि। तं रथमस्मद्यज्ञं प्रत्यागन्तुं महतादरेणातिष्ठ आरोह। तत्रदृष्टान्तः—पृतनासु संग्रामेषु रथं न यथा स्वरथं महतादरेणातिष्ठसि तद्वत्। स्मेति पादपूरणः ॥ ८ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति दशमे मण्डले द्वितोयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्र प्रदेवत्रेति पञ्चदशर्चं प्रथमं सूक्तं इलूषपुत्रस्य कवषस्यार्षं त्रैष्टुभमब्देवत्यं अपान्नपाद्देवताकं वा। तथाचानुक्रान्तं—प्रदेवत्रापञ्चोना कवषऐलूषआपमपोनप्त्रीयं वेति। अपइष्यहोतरित्युक्तः सन् होता प्रदेवत्रेत्याद्यानवर्चोनुब्रूयात्। सूत्रितञ्च—प्रदेवत्राब्रह्मणेगातुरेत्विति नव हिनोतानोअध्वरंदेवयज्येति दशमीमिति।

तत्र प्रथमा—

प्रदेवत्राब्रह्मणेगातुरेत्वपोअच्छामनसोनप्रयुक्ति।
महींमित्रस्यवरुणस्यधासिंपृथुज्रयसेरीरधासुवृक्तिम् ॥ १ ॥

प्र। देवऽत्रा। ब्रह्मणे। गातुः। एतु। अपः। अच्छ। मनसः।
न। प्रऽयुक्ति। महीम्। मित्रस्य। वरुणस्य। धासिम्।
पृथुऽज्रयसे। रीरध। सुऽवृक्तिम् ॥ १ ॥

ब्रह्मणे तृतीयार्थे चतुर्थी ब्रह्मणा स्तोत्रेण स्तूयमानइतिशेषः गातुर्देवानपोवाप्रति गमनशीलः सोमः देवत्रा देवीर्द्योतमानाः अपः वसतीवर्येकधनालक्षणान्युदकानि अच्छाभिप्रैतु प्रकर्षेण गच्छतु। तत्र दृष्टान्तः— मनसोनप्रयुक्ति यथा मनसः प्रयुक्ति प्रयोगउद्योगः शीघ्रं गच्छति तद्वत्। एवं सोमे अपःप्रति गते सति हे मदीयात्मन् अध्वर्यो वा महीं धासिं महत्सोमलक्षणमन्नं मित्रस्य वरुणस्य चार्थाय पृथुज्रयसे विस्तीर्णजवाय महतइन्द्रस्य वार्थायेत्यर्थः रीरध संसाधय संस्कुरु दानयोग्यं कुरु। सुवृक्तिं सुष्ठु दोषैर्वर्जितां स्तुतिं च कुरु ॥१॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया–

अध्व॑र्यवोह॒विष्म॑न्तो॒हिभू॒ताच्छा॒पइ॑तोश॒तीरु॑शन्तः ।
अव॒याश्चष्टे॑अरु॒णःसु॑प॒र्णस्तमास्य॑ध्वमू॒र्मि॑म॒द्यासु॑हस्ताः ॥ २ ॥

अध्व॑र्यवः । ह॒विष्म॑न्तः । हि । भू॒त । अच्छ॑ । अ॒पः । इ॒त॒ ।
उ॒श॒तीः । उ॒श॒न्त॒ः । अव॑ । याः । चष्टे॑ । अ॒रु॒णः । सु॒ऽप॒र्णः । तम् ।
आ । अ॒स्य॒ध्व॒म् । ऊ॒र्मि॑म् । अ॒द्य । सु॒ऽह॒स्ता॒ः ॥ २ ॥

हे अध्वर्यवः यूयं हविष्मन्तोहि अभिषोतव्येन सोमलक्षणेन हविषा युक्ताः खलु भूत भवत । किञ्च हे उशन्तः सोमाभिषवं कर्तुं कामयमानाः अध्वर्यवोयूयं उशतीः सोमाभिषवांगभावमभिलषन्तीः एकधनालक्षणा[1]अपः अच्छाभिमुख्येन इत गच्छत । अरुणः रक्तवर्णः सुपर्णः सुपतनः सोमः अवाधस्ताद् अन्तरिक्षे याः मेघान्तरगताः अपः चष्टे पश्यति । हे सुहस्ताः सोमाभिषवादिशोभनकर्मकारित्वात्सुवर्णमयपवित्राद्यलंकृताः । यद्वा शोभनहस्ताहे अध्वर्यवोयूयं अद्येदानीं तं तादृशं ऊर्मिं सोमसंघातं ताभिरद्भिः सह आ अस्यध्वं आभिमुख्येन स्थित्वा महतादरेण दशापवित्रे शोधनार्थं प्रक्षिपत ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अध्व॑र्यवो॒पइ॑तासमु॒द्रम॒पांनपा॑तंह॒विषा॑यजध्वम् ।
सवो॑दददू॒र्मि॑म॒द्यासुपू॑त॒ंतस्मै॒सोम॒ंमधु॑मन्त॑ंसुनोत ॥ ३ ॥

अध्व॑र्यवः । अ॒पः । इ॒त॒ । स॒मु॒द्रम् । अ॒पाम् । नपा॑तम् ।
ह॒विषा॑ । य॒ज॒ध्व॒म् । सः । व॒ः । द॒द॒त् । ऊ॒र्मि॑म् । अ॒द्य ।
सु॒ऽपू॑तम् । तस्मै॑ । सोम॑म् । मधु॑ऽमन्तम् । सु॒नो॒त॒ ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवोयूयं अपः एकधनलक्षणान्युदकान्याहर्तुमितिशेषः समुद्रं उदधिस्थानीयं जलाशयं इत गच्छत । इदानीं उत्तरोर्धर्चोव्याख्यायते–पश्चाद्द्वितीयः पादः आर्थिकोयं क्रमः

---

[1] अच्छाभिलक्ष्य इत ताआनेतुं गच्छत यतः अरुणवर्णः शोभनपतनः सोमः अवयाः स्वगामिकामाअपः ।

अथेदानीं सोपान्नपाद् वः जलाशयं प्रति गतेभ्योयुष्मभ्यं सुपूतं सुशुद्धं ऊर्मिं जलसमूहं ददद् ददातु यूयमपि तेन समूहेन तस्मै अपांनपाते मधुमन्तं मधुरस्वादूपेतं सोमं सुनोत अभिषुणुत अभिषुतेन सोमाख्येन हविषा अपांनपातं वृष्टिकर्मण्यधिकृतं देवं यजध्वं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योअ॑नि॒ध्मोदीद॑यद॒प्स्व१॒॑न्तर्यं॑विप्रा॑स॒ईळ॑तेअध्व॒रेषु॑ ।
अपा॑न्नपा॒न्मधु॑मतीर॒पोदा॒याभि॒रिन्द्रो॑वावृ॒धेवी॒र्या॑य ॥ ४ ॥

यः । अ॒नि॒ध्मः । दीद॑यत् । अ॒प्ऽसु । अ॒न्तः । यम् । विप्रा॑सः ।
ईळ॑ते । अ॒ध्व॒रेषु॑ । अपा॑म् । न॒पा॒त् । मधु॑ऽमतीः । अ॒पः ।
दाः॒ । याभि॑ः । इन्द्र॑ः । व॒वृ॒धे । वी॒र्या॑य ॥ ४ ॥

उत्तरार्धस्य प्रत्यक्षकृतत्वादेकवाक्यतायै युष्मच्छब्देन समानार्थोभवच्छब्दः प्रथमार्धे आहार्यः योभवानपान्नपाद् अप्सु अन्तः अपां मध्ये मेघस्थाने अनिध्मः काष्ठवर्जितः सन् दीदयद् दीप्यते विप्रासोमेधाविनऋत्विग्यजमानाअध्वरेषु यागेषु यं भवन्तं ईळते स्तुवन्ति । हे अपान्नपाद् सत्वं मधुमतीः मधुररसयुक्ताः अपोवृष्टिलक्षणादाः अस्मभ्यं देहि याभिर्वसतीवर्येकधनारूपाभिः सोमेन श्रृताभिरद्भिः इन्द्रः वीर्याय वृत्रवधादिशूरकर्मणे ववृधे वर्धते ताअपोदेहीति संबंधः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

याभि॒ःसोमो॒मोद॑ते॒हर्ष॑तेचकल्या॒णीभि॑र्यु॑व॒तिभि॒र्नमर्य॑ः ।
ताअ॑ध्वर्यो॑अ॒पोअच्छा॒परे॑हि॒यदा॑सि॒ञ्चाओष॑धीभिःपुनीतात्॥५॥२४॥

याभि॑ः । सोम॑ः । मोद॑ते । हर्ष॑ते । च॒ । क॒ल्या॒णीभि॑ः । यु॒व॒तिऽभि॑ः ।
न । मर्य॑ः । ताः । अ॒ध्व॒र्यो॒ इति॑ । अ॒पः । अच्छ॑ । परा॑ । इ॒हि॒ ।
यत् । आ॒ऽसि॒ञ्चाः । ओष॑धीभिः । पु॒नी॒ता॒त् ॥ ५ ॥ २४ ॥

अभिषुतः सोमः याभिर्वसतीवर्यैकधनाख्याभिरद्भिः सह मोदते मुदितोभवति हर्षते च पुनरुक्तिरादरार्था अत्यर्थं हृष्यतीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—कल्याणीभिः कमनीयाभिर्युवतिभिस्तरुणीभिः सह मर्योन यथा मनुष्योमोदते तद्वत् । हे अध्वर्यो त्वं तास्तादृशीरपः अच्छाभिप्राप्तुं

परेहि जलाशयं प्रति गच्छ । किञ्च यद्यदा आहृताभिस्ताभिः आसिंचाः आसमन्तात्सोमान्सिञ्चसि तदा ओषधीभिः सोमैः सह अपश्च पुनीतात् दशापवित्रेण पुनीहि ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

ए॒वेद्यूने॑यु॒व॒तयो॑नमन्त॒यदी॑मु॒शन्नु॑श॒तीरेत्यच्छ॑ ।
संजा॑नते॒मन॑सा॒संचि॑कित्रेध्व॒र्यवो॑धि॒षणाप॑श्चदे॒वीः ॥ ६ ॥

ए॒व । इत् । यूने॑ । यु॒व॒तयः॑ । न॒म॒न्त॒ । यत् । ई॒म् । उ॒शन् ।
उ॒श॒तीः । एति॑ । अच्छ॑ । सम् । जा॒न॒ते॒ । मन॑सा । सम् । चि॒कि॒त्रे॒ ।
अ॒ध्व॒र्यवः॑ । धि॒षणा॑ । आपः॑ । च॒ । दे॒वीः ॥ ६ ॥

युवतयस्तरुण्यः स्त्रियः यूने तरुणाय नमंत यथा प्रह्वीभवन्ति एव एवं वसतीवर्येकधनाख्याआपः सोमाय प्रह्वीभवन्ति । यद्वा युवतयः सोमेन सह मिश्रयित्र्यः आपः यूने अभिषवादिकर्मणा आत्मना सह मिश्रयित्रे कर्त्रे अध्वर्यवे नमन्त प्रह्वीभवन्त्येव । इदितिपूरणः । कदा यद्यदा उशन् अभिषवार्थं वसतीवरीः कामयमानः सोमः सोमाभिषवं कर्तुं कामयमानोध्वर्युर्वा उशतीः सोमेन सह मिश्रीभावमभिषवादिकर्मांगभावं च कामयमानाः ईमेनाआपः अच्छ प्राप्तुं एति गच्छति तदा उपनमन्ते अध्वर्यवः धिषणा तदीया स्तुतिलक्षणा वाक्च देवीर्देव्यः अपः आपश्च मनसा विशिष्टया बुद्ध्या संजानते सम्यक् जानन्ति संचिकित्रे स्वं स्वमधिकारं परस्परोपकारं च चक्षुषा सम्यक् पश्यन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

योवो॑वृ॒ताभ्यो॒अकृ॑णोदुलो॒कंयोवो॑म॒ह्याअ॒भिश॑स्ते॒रमु॑ञ्चत् ।
तस्मा॒इन्द्रा॑य॒मधु॑मन्तमू॒र्मिंदे॑व॒माद॑नं॒प्रहि॑णोतनापः ॥ ७ ॥

यः । व॒ः । वृ॒ताभ्यः॑ । अकृ॑णोत् । ऊँ॒ इति॑ । लो॒कम् । यः । व॒ः ।
म॒ह्याः । अ॒भिऽश॑स्तेः । अमु॑ञ्चत् । तस्मै॑ । इंद्रा॑य । मधु॑ऽमन्तम् ।
ऊ॒र्मिम् । दे॒व॒ऽमाद॑नम् । प्र । हि॒णो॒त॒न॒ । आ॒प॒ः ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

यइन्द्रः वृताभ्यः मेघैरावृताभ्यः परिवेष्टिताभ्यः वोयुष्मभ्यं अद्भ्यः लोकं मेघोदरान्निर्गमनमार्गं अकृणोदकरोत् । उइतिपूरणः । किञ्च यः वोयुष्मान् मह्ना महत्याः अभिशस्तेर्मेघपरिवेष्टनाभिहिंसनात् अमुंचत् मोचितवान् । हे आपः यूयं तस्मै तादृशायेन्द्राय मधुमन्तं मधुरस्वादयुक्तं देवमादनं इन्द्रादिदेवानां सोमेन सह मिश्रीभूय तर्पयितारं ऊर्मिं अप्संघातं प्रहिणोतन अस्मद्यज्ञं प्रतिगमयत सोमाभिषवकर्मांगभावाय प्रस्थापयत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

प्रास्मैहिनोतमधुमन्तमूर्मिंगर्भोयोवःसिन्धवोमध्वउत्सः ।
घृतपृष्ठमीड्यंमध्वरेष्वापोरेवतीःशृणुताहवंमे ॥ ८ ॥

प्र । अस्मै । हिनोत । मधुऽमन्तम् । ऊर्मिम् । गर्भः । यः । वः ।
सिन्धवः । मध्वः । उत्सः । घृतऽपृष्ठम् । ईड्यम् । अध्वरेषु ।
आपः । रेवतीः । शृणुत । हवम् । मे ॥ ८ ॥

अत्र यच्छब्दसंबंधात् द्वितीयः पादः पूर्वं व्याख्येयः हे सिन्धवः स्यन्दनशीलाः आपः वोयुष्माकं योगर्भः मध्वोमधुररसस्य उत्सउत्स्यन्दनः प्रस्रवणः यच्छब्दयोगात्तच्छब्दोध्याहार्यः तं मधुमन्तं मधुररसोपेतं ऊर्मिमप्संघातं सारमित्यर्थः अस्मै अस्येन्द्रस्यार्थाय प्रहिनोत प्रहिणुत प्रगमयत । कीदृशं अध्वरेषु यज्ञेषु घृतपृष्ठं घृतमाज्यं पृष्ठे यस्य तं पश्चाद्धृतपातिनमित्यर्थः । ईड्यं स्तुत्यं । किञ्च हे आपः यूयं रेवतीः रेवत्यः अस्मभ्यं यानि धनानि दातव्यानि तैर्धनवत्यः मे मदीयं हवमाह्वानं शृणुत ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

तंसिन्धवोमत्सरमिन्द्रपानमूर्मिंप्रहेतयउभेइयर्ति ।
मदच्युतमौशानंनभोजांपरित्रितंतुंविचरन्तमुत्सम् ॥ ९ ॥

तम् । सिन्धवः । मत्सरम् । इन्द्रऽपानम् । उर्मिम् । प्र । हेत ।
यः । उभे इति । इयर्ति । मदऽच्युतम् । औशानम् । नभःऽजाम् ।
परि । त्रिऽतन्तुम् । विऽचरन्तम् । उत्सम् ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

हे सिन्धवः स्यन्दनशीलाआपः योयुष्मदीयः सारभूतः समूहः उभे अस्मभ्यं दृष्टादृष्टफले दाता सन् इयर्ति कर्मांगभावं प्रतिपद्यते मत्सरं मादयितारं इन्द्रादिदेवानां तर्पयितारं इन्द्रपानं देवानां प्रमुखेनेन्द्रेण पानीयं तादृशं ऊर्मिमुदकसमूहं प्रहेत प्रगमयत अस्मद्यज्ञं प्रति प्रेरयत । कीदृशं मदच्युतं मदस्य च्यावकं औशानं सोमेन सह मिश्रीभावं कामयमानं नभोजां नभस्यन्तरिक्षे वृष्टिरूपेण जातं परि सर्वतः त्रितंतु त्रयाणां लोकानां तनितारं विस्तारयितारं विचरन्तं यज्ञपात्रेषु गच्छन्तं उत्सं उत्स्यन्दनं तर्पयितारं देवान्प्रतिऊर्ध्वं गन्तारमिमित्यर्थः ॥ ९ ॥

अपोनप्त्रीये एकधनास्वावृत्तासु आववृंततीरित्येषा । सूत्रितञ्च—आववृंततीरधनुद्विधारा-इत्यावृत्तास्वेकधनास्विति । तत्रैव हिनोतानइत्येषा । सूत्रंपूर्वमुदाहृतं ।

तत्रैषा सूक्ते दशमी—

आ॒वर्वृ॑तती॒र॒ध॒नु॒द्वि॒धारा॑गोषु॒यु॒धो॒नानि॑य॒वंचर॑न्तीः ।
ऋषे॒जनि॑त्री॒र्भुव॑नस्य॒पत्नी॑र॒पोव॑न्दस्वस॒वृध॒ःसयो॑नीः ॥ १० ॥२५॥

आ॒ऽवर्वृ॑ततीः । अध॑ । नु । द्वि॒ऽधाराः॑ । गो॒षु॒ऽयुधः॑ । न ।
नि॒ऽय॒वम् । चर॑न्तीः । ऋषे॑ । जनि॑त्रीः । भुव॑नस्य । पत्नीः॑ ।
अ॒पः । व॒न्द॒स्व॒ । स॒ऽवृधः॑ । सऽयो॑नीः ॥ १० ॥ २५ ॥

अधाथानन्तरं गोषु युधोन गोषु निमित्तभूतासु मेघैः सह युध्यतइति गोषुयुदिन्द्रः तस्य यथा वृष्टिलक्षणाआपः द्विधाराः द्विशब्दोनेकत्ववाची अनेकधाराः अपर्यन्तधाराइत्यर्थः अस्माकमप्येवं स्थिताः आववृंततीः आवृत्ताः नियवं सोमं प्रतिनियतं यवं मिश्रीभावं चरन्तीः गच्छन्तीः भुवनस्य लोकस्य जनित्रीः जनयित्रीः पत्नीः पालयित्रीश्च सवृधः सह सोमस्य वर्धयित्रीः सयोनीः सोमेन सह समानस्थानाः हे ऋषे मदीयान्तरात्मन् अध्वर्यो वा त्वं एवंभूताअपः नु क्षिप्रं वन्दस्व स्तुहीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथैकादशी—

हि॒नोता॑नोअध्व॒रंदे॑वय॒ज्याहि॒नोत॒ब्रह्म॑स॒नये॒धना॑नाम् ।
ऋ॒तस्य॒योगे॒विष्य॑ध्व॒मूधः॑श्रु॒ष्टीव॑रीर्भूतना॒स्मभ्य॑मापः ॥ ११ ॥

हि॒नोत॑ । न॒ः । अ॒ध्व॒रम् । दे॒व॒ऽय॒ज्या । हि॒नोत॑ । ब्रह्म॑ । स॒नये॑ ।
धना॑नाम् । ऋ॒तस्य॑ । योगे॑ । वि । स्य॒ध्व॒म् । ऊधः॑ ।
श्रुष्टी॒ऽव॑रीः । भू॒त॒न॒ । अ॒स्मभ्य॑म् । आ॒प॒ः ॥ ११ ॥

हे ऋत्विजः हिनोत प्रहिणुत प्रगमयत प्रोत्सर्पयत नोस्माकं एतमध्वरं यज्ञं देवयज्या देवयज्यायै देवयजनार्थं। किञ्च प्रहिणुतब्रह्मस्तुत्याख्यं यथाशास्त्रक्रमेण सनये लब्धयेस्माकं धनानां किञ्च ऋतस्य यज्ञस्य योगे संयोगे यदेतदूधरिव सोमपूर्णमधिषवणचर्म वर्तते। अथवा सोमसंबद्धशकटं योगः तद्धि तर्हि युज्यते तेनाधिषवणचर्मोधसोधस्तादवस्थितेनेति मन्यमानोनिरुक्तकारोब्रवीति याज्ञेशकट[1]इति । यदेतद्यज्ञशकटस्याधस्तादुपरिवाधिषवणचर्मैतद्विष्यध्वं विमुंचध्वं ग्रहचमसस्थाल्यादिषु योनिषेकः सोमस्य एतद्विमोचनमधिषवणचर्मोधसः तद्धिसोमउत्सिच्यमाने श्लथीभवति । यथेतरं गोरूधोदुह्यमानायां गवि एवमृत्विजउक्त्वाधुनैवसोमसंमिश्राअपोब्रवीति यूयमपि हे आपः एभिर्ऋत्विग्भिरुत्सिच्यमानाः श्रुष्टीवरीः सुखवत्योभूतन भवतास्मभ्यम् । एवमत्र प्रशब्देनार्थस्य सुतरां प्रकटनाभवतीति भाष्यकारेण प्रशब्दोध्याहृतः प्रहिणुतेति अध्वरमित्यनेनसंबंधाव हिनोतेर्गत्यर्थत्वमुपपद्यते । एतस्याऋचोव्याख्यानं निरुक्तटीकायाउद्धृतं ॥ ११ ॥

प्रातरनुवाकस्यापोरेवतीरित्येषा प्रतिपद । सूत्रितंच—आपोरेवतीःक्षयथाहिवस्व उपप्रयन्तइतिसूक्ते इति ।

तत्रैषा द्वादशी—

आपो॑रेवती॒ःक्षय॑था॒हिवस्व॒ःक्रतुं॑चभ॒द्रंबि॑भृ॒थामृतं॑च ।
रा॒यश्च॒स्थस्व॑प॒त्यस्य॒पत्नी॒ःसर॑स्वती॒तद्गृ॑ण॒तेवयो॑धात् ॥ १२ ॥

---

१ नि० ६. २२.

Funding by IKS-MoE

आप॑ः । रे॒व॒ती॒ः । क्षय॑थ । हि । वस्व॑ः । क्रतु॑म् । च॒ । भ॒द्रम् ।
बि॒भृ॒थ । अ॒मृत॑म् । च॒ । रा॒यः । च॒ । स्थ । सु॒ऽअ॒प॒त्यस्य॑ ।
पत्नी॑ः । सर॑स्वती । तत् । गृ॒ण॒ते । वय॑ः । धा॒त् ॥ १२ ॥

हे आपः रेवतीः रेवत्योधनवत्योयूयं वस्वः वसुनोधनस्य क्षयथ हि ईशिध्वे खलु। किञ्च भद्रं भजनीयं क्रतुं च सोमयागादिलक्षणं कर्म च अमृतं च अमृतममरणरूपं तज्जन्यफलं च बिभृथ धारयथ पुष्णीथ वा ।तथा रायश्च धनस्य च स्वपत्यस्य शोभनपुत्रस्य च पत्नीः पत्न्यः पालयित्र्यः स्थ भवथ । तथा सरस्वती तदभिमानिनी देवता गृणते स्तुवते मह्यं तदिदं सर्वं वयोन्नलक्षणं धनं धात् दधातु ॥ १२ ॥

अपोनप्त्रीये प्रतियदापइत्येषा। सूत्रितंच—प्रतियदापोअदृश्रमायतीरितिप्रतिदृश्यमानास्विति ।

तत्रैषा त्रयोदशी—

प्रति॒यदापो॒अदृ॑श्रमाय॒तीर्घृ॒तंपयां॑सि॒बिभ्र॑ती॒र्मधू॑नि ।
अ॒ध्व॒र्युभि॒र्मन॑सासंवि॒दा॒नाइन्द्रा॑य॒सोम॑ं॒सुषु॑तं॒भर॑न्तीः ॥ १३ ॥

प्रति॑ । यत् । आप॑ः । अदृ॑श्रम् । आ॒ऽय॒तीः । घृ॒तम् । पयां॑सि ।
बिभ्र॑तीः । मधू॑नि । अ॒ध्व॒र्युऽभि॑ः । मन॑सा । स॒म्ऽवि॒दा॒नाः ।
इन्द्रा॑य । सोम॑म् । सुऽसु॑तम् । भर॑न्तीः ॥ १३ ॥

हे आपः आयतीः अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छन्तीः यत् सुपांसुलुगितिविभक्तेर्लुक् याः युष्मान् प्रत्यदृश्रं प्रतिपश्यामि घृतं सोमसंसृष्टमाज्यं मधूनि मधुसदृशानि मृष्टरसानि पयांस्युदकानि संभूय बिभ्रतीः यागकाले धारयन्तीः तथा अध्वर्युभिः मनसा अन्तःकरणेन संविदानाः संभाषमाणाः । किञ्च इन्द्रायेन्द्रार्थं सुषुतं सुष्ठु सुतं सोमं भरन्तीः धारयन्तीः एवं भूतास्ताः युष्मान्स्तौमीतिशेषः॥ १३ ॥

अपोनप्त्रीये एमाअग्मन्निति द्वे । सूत्रितंच—एमाअग्मन्रेवतीर्जीवधन्याइति द्वे सन्नासूत्तरयापरिधायेति ।

सैषा चतुर्दशी—

एमाअ॑ग्मन्रे॒वती॑र्जी॒वध॑न्या॒अध्व॑र्यवःसा॒दय॑तासखायः ।
निब॒र्हिषि॑धत्तनसोम्यासो॒पां॑नप्त्रा॑संविदा॒नास॑एनाः ॥ १४ ॥

आ । इ॒माः । अ॒ग्म॒न् । रे॒वतीः॑ । जी॒वऽध॑न्याः । अध्व॑र्यवः ।
सा॒दय॑त । स॒खा॒यः॒ । नि । ब॒र्हिषि॑ । ध॒त्त॒न॒ । सो॒म्या॒सः॒ ।
अ॒पाम् । नप्त्रा॑ । स॒म्ऽवि॒दा॒नासः॑ । ए॒ना॒ः ॥ १४ ॥

रेवतीरेवत्योधनवत्यः जीवधन्याः जीवानां पाययित्र्यः प्रीणयित्र्योवा इमाईदृग्भूताआपः आग्मन् अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छन् एतज्ज्ञात्वा हे सखायः सखिभूताहे अध्वर्यवः यूयं अपांनप्त्रा वृष्टिकर्मस्वधिकृतेन देवेन सह संविदानासः संविदानाः संमंत्रयमाणाः एनाः एताअपः सादयत स्थापयत । कुत्र सादयामीति उच्यते—सोम्यासः सोमसंपादिनः अध्वर्यवोयूयं बर्हिषि वेद्याभास्तीर्णे कुशमये निधत्तन नियमेन स्थापयत ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी--

आग्म॒न्नाप॑उश॒तीर्ब॒र्हिरेदं॑न्य॑ध्व॒रेअ॑सदन्देव॒यन्तीः ।
अध्व॑र्यवःसुनु॒तेन्द्रा॑य॒सोम॒मभू॑दुवःसु॒शका॑देवय॒ज्या ॥ १५ ॥२६॥

आ । अ॒ग्म॒न् । आपः॑। उ॒श॒तीः । ब॒र्हिः । आ । इ॒दम् । नि ।
अ॒ध्व॒रे । अ॒स॒द॒न् । दे॒व॒ऽयन्तीः॑ । अध्व॑र्यवः । सु॒नु॒त । इन्द्रा॑य ।
सोम॑म् । अभू॑त् । ऊँ॒ इति॑ । व॒ः । सु॒ऽशका॑ । दे॒व॒ऽय॒ज्या ॥ १५ ॥२६॥

आपः वसतीवर्यैकधनाख्याः इदं ईदृशं बर्हिर्वेदिस्तरणं उशतीरुशत्यः कामयमाना आग्मन् आआगच्छन् अस्मद्यज्ञं प्रति आगत्य च अध्वरे अस्मदीये यज्ञे देवयन्तीः देवान्कामयमानाः तर्पयितुमिच्छन्त्यइत्यर्थः न्यसदन् निषीदन् एतज्ज्ञात्वा हे अध्वर्यवः यूयं इन्द्रायेन्द्रार्थं

सोमं सुनुत अभिषुणुत इदानीमपां प्रसादात् वोयुष्माकं देवयज्या देवानिन्द्रादीनुद्दिश्य क्रियमाणा यागक्रिया सुशका सुष्ठु कर्तुं शक्या अभूदासीदेव ॥ १५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

आनइत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं कवषस्यार्षं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं अनुक्रान्तञ्च—आनएकादशवैश्वदेवमिति गतः सूक्तविनियोगः । एकादशिनस्य वैश्वदेवस्य पशोः पुरोडाशस्यानइत्येषानुवाक्या सूत्रितञ्च—विश्वेअद्यमरुतोविश्वऊत्यानोदेवानामुपवेतुशंसइति ।

तत्र प्रथमा—

आनो॑दे॒वाना॒मुप॑वेतु॒शंसो॒विश्वे॑भिस्तु॒रैरव॑से॒यज॑त्रः ।
तेभि॑र्व॒यंसु॑ष॒खायो॑भवेम॒तर॑न्तो॒विश्वा॑दुरि॒तास्या॑म ॥ १ ॥

आ । न॒ः । दे॒वाना॑म् । उप॑ । वे॒तु॒ । शंस॑ः । विश्वे॑भिः । तु॒रैः ।
अव॑से । यज॑त्रः । तेभि॑ः । व॒यम् । सु॒ऽस॒खाय॑ः । भ॒वे॒म॒ ।
तर॑न्तः । विश्वा॑ । दु॒ःऽइ॒ता । स्या॒म॒ ॥ १ ॥

देवानां स्तोतॄणां नोस्माकं शंसः स्तोतव्यः यजत्रोयष्टव्यः एवंभूतः इन्द्रः तुरैः त्वरणशीलैः विश्वेभिः सर्वैर्मरुद्भिः सह अवसे अस्मद्यज्ञरक्षणार्थं आउपवेतु उपागच्छतु । वयमपि तेभिस्तैः सह सुसखायः शोभनसखायः स्याम भवेम । किञ्च विश्वा दुरिता विश्वानि दुरितानि पापानि तरन्तः स्याम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

परि॑चि॒न्मर्तो॒द्रवि॑णंममन्यादृ॒तस्य॑प॒थानम॒सावि॑वासेत् ।
उ॒तस्वेन॒क्रतु॑ना॒संव॑देत॒श्रेयां॑सं॒दक्षं॒मन॑साजगृभ्यात् ॥ २ ॥

परि॑ । चि॒त् । मर्त॑ः । द्रवि॑णम् । म॒म॒न्या॒त् । ऋ॒तस्य॑ । प॒था । नम॑सा ।
आ । वि॒वा॒से॒त् । उ॒त । स्वेन॑ । क्रतु॑ना । सम् । व॒दे॒त॒ ।
श्रेयां॑सम् । दक्ष॑म् । मन॑सा । ज॒गृ॒भ्या॒त् ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

मर्तोमनुष्योयजमानः परिचित्सर्वतः द्रविणं विश्वेषां देवानां यागार्थं धनं ममन्याव् मन्याव् मन्यतिः कान्तिकर्मा कामयेत लब्धुमिच्छेत् धनं लब्ध्वा च ऋतस्य यज्ञस्य पथा मार्गेण नमसा हविराख्येनान्नेन आविवासेत् परिचरेत्। उतापिच स्वेनात्मीयेन क्रतुना प्रज्ञानेन मनसेत्यर्थः संवदेत संवादोत्र सम्यग्ध्यानमुच्यते हविर्गृहीत्वा वषट्करिष्यन् विश्वान्देवान्मनसा ध्यायेदित्यर्थः। विश्वेषां देवानां यागानन्तरं च तत्प्रसादात् श्रेयांसमतिशयेन प्रशस्यमात्मानं दक्षं प्रवृद्धं सर्वव्यापिनं मनसा ध्यानसाधनेनान्तःकरणेन जगृभ्याव् गृह्णीयाव् ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

अधा॑यिधी॒तिरस॑सृग्र॒मंशा॑स्ती॒र्थैनद॒स्ममुप॑य॒न्त्यूमाः॑ ।
अ॒भ्या॑नश्मसुवि॒तस्य॑शू॒षंनवे॑दसोअ॒मृता॑नामभूम ॥ ३ ॥

अधा॑यि । धी॒तिः । अस॑सृग्रम् । अंशाः॑ । ती॒र्थे॑ । न । द॒स्मम् ।
उप॑ । य॒न्ति॒ । ऊमाः॑ । अ॒भि । आ॒न॒श्म॒ । सु॒वि॒तस्य॑ ।
शू॒षम् । नवे॑दसः । अ॒मृता॑नाम् । अ॒भू॒म॒ ॥ २ ॥

धीतिः देवयागक्रिया अधायि निहिता स्थापिता अस्माभिः प्रवर्तितेत्यर्थः तदनन्तरं ऊमाः अवितारः तर्पयितारः अंशाः अस्माभिर्दत्ताः हविर्भागाः दस्मं दर्शनीयं शत्रूणामुपक्षपयितारं वा अससृग्रं असमानसृष्टिं उग्रजन्मानमित्यर्थः एवंभूतं देवसंघं उपयन्ति उपगच्छन्तु। तत्र दृष्टान्तः–तीर्थे न यथा गंगादितीर्थे तर्पणमुखेन विसृष्टाअपामंशादेवसंघमुपगच्छन्ति तद्वत्। तदनन्तरं वयं सुवितस्य सुइतस्य सुष्ठु प्राप्तस्य स्वर्गादिकस्य शूषं सुखं अभ्यानश्म अभिप्राप्नवाम। किञ्च वयं अमृतानां देवानां नवेदसोनवेदेत्येतस्मिन्नर्थे नवेदः शब्दोनभ्राण्नपान्नवेदाइति निपातितः न न वेत्तारः वेत्तारएव स्वरूपतोज्ञातारएवेत्यर्थः अभूम भवेमेत्याशास्महे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

नित्य॑श्चाकन्या॒त्स्वप॑ति॒र्दमू॑ना॒यस्मा॑उदे॒वःस॑वि॒ताज॒जान॑ ।
भगो॑वा॒गोभि॑रर्य॒मेम॑नज्या॒त्सोअ॑स्मै॒चारु॑श्छदयदु॒तस्या॑त् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

नित्य॑ः। चा॒क॒न्या॒त्। स्वऽप॑तिः। दमू॑नाः। यस्मै॑। ऊँ॒ इति॑। दे॒वः।
स॒वि॒ता। ज॒जान॑। भग॑ः। त्वा॒। गोभि॑ः। अ॒र्य॒मा। ई॒म्।
अ॒न॒ज्या॒त्। सः। अ॒स्मै॒। चारु॑ः। छ॒द॒य॒त्। उ॒त। स्या॒त्॥ ४॥

नित्यः कल्पावस्थायी प्रजापतिः चाकन्यात् तस्मै दृष्टादृष्टफलं चाकनतु कामयतां। कीदृशः स्वपतिः स्वीयानां प्रजानां स्वामी धनपतिर्वा दमूनाः दानमनाः। कस्मै कामयतामिति उच्यते। उ अपिच यस्मै यजमानाय मह्यं सविता सर्वस्य प्रेरकोदेवः जजान जनितवान् दृष्टादृष्टफलं दत्तवानित्यर्थः। वाशब्दः समुच्चये। तथा भगोदेवश्च गोभिरस्मदीयाभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः अर्यमादेवश्च ईमीदृग्भूतं दृष्टादृष्टफलं अनज्यात् व्यक्तीकुर्यात् दद्यादित्यर्थः। उतापिच स्यात् अन्योपि योदेवगणोस्ति चारुः रमणीयः सोपिदेवगणः अस्मै यजमानाय मह्यं छदयत् दृष्टादृष्टफलं दातुं कामयतामित्येतदाशास्महे॥ ४॥

अथ पञ्चमी—

इ॒यंसाभू॑याउ॒षसा॑मिव॒क्षायद्ध॑क्षु॒मन्त॒ःशव॑सास॒माय॑न्।
अ॒स्यस्तु॒तिंज॑रि॒तुर्भिक्ष॑माणा॒आन॑ःश॒ग्मास॒उप॑यन्तु॒वाजा॑ः॥५॥२७॥

इ॒यम्। सा। भू॒या॒ः। उ॒षसा॑म्ऽइव। क्षाः। यत्। ह॒। क्षु॒ऽमन्त॑ः।
शव॑सा। स॒म्ऽआय॑न्। अ॒स्य। स्तु॒तिम्। ज॒रि॒तुः। भिक्ष॑माणाः।
आ। न॒ः। श॒ग्मास॑ः। उप॑। य॒न्तु। वाजा॑ः॥ ५॥ २७॥

क्षुमन्तः क्षुशब्दोन्नवाची शब्दवाची वा अन्नवन्तः स्तुतिमन्तः कीर्तिमन्तोवेत्यर्थः एवंभूताः देवाः शवसा बलेन यत् यामस्मदीयां स्तुतिं प्रतिसमायन् समागच्छन्संप्राप्ताः सेयं स्तुतिर्देवानां प्राप्याभूयाः भूयात् भवतु उषसामिवक्षाः यथा पृथिवी उषसां व्याप्ता सर्वेषां प्राप्या भवति तद्वत्। किञ्च जरितुः स्तोतुरस्य मम स्तुतिं भिक्षमाणाः याचमानाः शग्मासः शग्ममिति सुखनाम सुखाः सुखकराः वाजाः सुधन्वनः पुत्राः त्रयोप्यृभुर्विभ्वावाजइत्येते नोस्मानाभिमुख्येन उपयन्तु उपगच्छन्तु॥ ५॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे सप्तविंशोवर्गः॥ २७॥

---

१ ऋ० सं० ३. ७. ३.

अथ षष्ठी—

अस्येदेषासुमतिःपप्रथानाभवत्पूर्व्याभूमनागौः ।
अस्यसनीळाअसुरस्ययोनौसमानआभरणेबिभ्रमाणाः ॥ ६ ॥

अस्य । इत् । एषा । सुऽमतिः । पप्रथाना । अभवत् । पूर्व्या ।
भूमना । गौः । अस्य । सऽनीळाः । असुरस्य । योनौ ।
समाने । आ । भरणे । बिभ्रमाणाः ॥ ६ ॥

इव इदानीं अस्य देवगणस्य संबंधिनी एषा सुमतिः सुष्टु स्तुतिः पप्रथाना भवत विस्तीर्यमाणाभूव अस्माभिः क्रियमाणाइत्यर्थः । कीदृशी पूर्व्या पूर्वकालीना भूमना भूम्ना बहुत्वेन युक्तेतिशेषः सर्वदेवसंबंधित्वाव भृशं जातेत्यर्थः गौः देवान्प्रति गन्त्री एतज्ज्ञात्वा सर्वे देवाअसुरस्य प्रजारूपबलवतः अस्य मम संबंधिनि समाने सर्वदेवसाधारणे भरणे सर्वेषां देवानां पुष्टिकरणे योनौ यज्ञाख्ये स्थाने सनीळाः समानस्थानाः बिभ्रमाणाः अस्मदर्थं दृष्टादृष्टफलं धारयन्तः आगच्छन्त्विति शेषः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

किंस्विद्वनंकउसवृक्षआसयतोद्यावापृथिवीनिष्टतक्षुः ।
संतस्थानेअजरेइतऊतीअहानिपूर्वीरुषसोजरन्त ॥ ७ ॥

किम् । स्वित् । वनम् । कः । ऊँ इति । सः । वृक्षः । आस । यतः ।
द्यावापृथिवी इति । निःऽततक्षुः । सन्तस्थाने इति सम्ऽतस्थाने ।
अजरे इति । इतऊती इतीतःऽऊती । अहानि ।
पूर्वीः । उषसः । जरन्त ॥ ७ ॥

यतः यस्माद्वृक्षाव द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ निष्टतक्षुः देवाः निःशेषेण कृतवन्तः स ताहशोवृक्षः कउ आस कीदृग्वा बभूव तदुत्पादकं वनमरण्यं किंस्विव सन्तस्थाने सम्यक् तिष्ठन्त्यौ अजरे जरावर्जिते इतऊती इतः एतेभ्योदेवेभ्योरक्षणं ययोस्ते । किञ्च अहानि सर्वाणि दिनानि पूर्वीर्बह्वीरुषसश्च देवाः निष्टतक्षुः एवंभूतान्देवान् जरन्तः स्तोतारः स्तुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

नैताव॑दे॒नाप॒रोअ॒न्यद॑स्त्यु॒क्षासद्यावा॑पृथि॒वीबि॑भर्ति ।
त्वचं॑प॒वित्रं॑कृणुतस्व॒धावा॒न्यदीं॒सूर्यं॒नह॒रितो॒वह॑न्ति ॥ ८ ॥

न । ए॒ताव॑त् । ए॒ना । प॒रः । अ॒न्यत् । अ॒स्ति॒ । उ॒क्षासः॑ ।
द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । बि॒भ॒र्ति॒ । त्वच॑म् । प॒वित्र॑म् । कृ॒णु॒त॒ ।
स्व॒धाऽवा॑न् । यत् । ई॒म् । सूर्य॑म् । न । ह॒रितः॑ । वह॑न्ति ॥ ८ ॥

द्यावापृथिव्योः निर्माणरूपं एतावद्देवजातं सामर्थ्येन युक्तं इति न अपितु एना एतेभ्योदेवेभ्यः परः उत्कृष्टः अन्यदन्योहिरण्यगर्भोस्ति उक्षा सेक्ता प्रजानां स्रष्टेत्यर्थः हिरण्यगर्भः परमसूक्ष्मोवायुरूपोलिङ्गात्मापः प्रविश्य द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ बिभर्ति धारयति । किञ्च स्वधावान् बलवान् अन्नवान्वा सहिरण्यगर्भः पवित्रं पवित्रमयं त्वचं आत्मीयं शरीरं दीप्तं मत्रं वा कृणुत करोति । कदेति उच्यते–यद्यदा ईमिमां त्वचं हरितोश्वाः सूर्यं न वहन्ति न प्रापयन्ति तदेति सृष्टेः प्रागित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

स्ते॒गोनक्षामत्ये॑तिपृ॒थ्वींमि॒हंनवा॒तो॒विह्व॑वा॒ति॒भूम॑ ।
मि॒त्रोयत्र॒वरु॑णोअ॒ज्यमा॑नो॒ग्निर्व॑ने॒नव्य॑सृष्ट॒शोक॑म् ॥ ९ ॥

स्ते॒गः । न । क्षाम् । अति॑ । ए॒ति॒ । पृ॒थ्वीम् । मि॒हम् । न । वातः॑ ।
वि । ह॒वा॒ति॒ । भूम॑ । मि॒त्रः । यत्र॑ । वरु॑णः । अ॒ज्यमा॑नः ।
अ॒ग्निः । वने॑ । न । वि । असृ॑ष्ट । शोक॑म् ॥ ९ ॥

स्तेगः स्त्यै ष्ट्यै शब्दसंघातयोः रश्मिसंघातीआदित्यः पृथ्वीं विस्तीर्णां क्षां भूमिं तेजसा नात्येति नातिगच्छति मर्यादया तिष्ठतीत्येवमादित्यः स्तूयते वातोवायुरपि खलु भूम भूमिं मिहं वृष्टिं न विवाति समर्थोपि सन् विविधं न गमयति भूमिं प्रति सावशेषमेव वर्षतीति वातः स्तूयते यत्र यस्मिन्प्रजापतौ मित्रोदेवः अज्यमानोव्यज्यमानः व्यक्तीभवन्नुत्पाद्यमानइत्यर्थः शोकं स्वदीप्तिं व्यसृष्ट विसृजति सर्वतोविक्षिपति । तथा वरुणश्च व्यक्तीभवन्स्वदीप्तिं विक्षिपति । तत्र

Funding by IKS-MoE

दृष्टान्तः—अग्निर्दवानलः वने न यथा वृक्षसंघाते स्वदीप्तिं सर्वतोविसृजति तद्वत् तादृशं प्रजापतिं स्तौमीति शेषः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

स्त॒रीर्यत्सूत॑स॒द्योअ॒ज्यमा॑ना॒ऽव्यथि॑रऽव्य॒थीःकृ॑णुत॒स्वगो॑पा ।
पु॒त्रोयत्पूर्वः॑पि॒त्रोर्जनि॑ष्टश॒म्यांगौर्ज॑गार॒यद्ध॑पृ॒च्छान् ॥ १० ॥

स्त॒रीः । यत् । सूत॑ । स॒द्यः । अ॒ज्यमा॑ना । व्यथिः॑ । अ॒ऽव्य॒थीः ।
कृ॒णु॒त॒ । स्वऽगो॑पा । पु॒त्रः । यत् । पूर्वः॑ । पि॒त्रोः । जनि॑ष्ट ।
श॒म्याम् । गौः । ज॒गा॒र॒ । यत् । ह॒ । पृ॒च्छान् ॥ १० ॥

अरण्याकारभूतां शमीं गोत्वेन निरूपयति स्तरीर्निवृत्तप्रसवागौः सद्यः शीघ्रं अज्यमाना निषिच्यमानरेतस्कासती यद्यदा सूत वत्सं प्रसूते तदा व्यथिर्दुःखानां बाधयित्री स्वगोपा स्वायत्तगोप्तृका स्वभूतरक्षणा वा सती सा गौः अऽव्यथीः व्यथारहिताः प्रजाः कृणुत करोति । यदा शमी पुत्रस्थानीयमश्वत्थं प्रसूते तदानीमरण्याहरणाय तादृशमश्वत्थमन्विष्यतामृत्विजां अश्वत्थस्य जनयित्री शमी सुखहेतुर्भवतीत्यर्थः । शमीगर्भादश्वत्थादरणीआहर्तव्ये । श्रूयतेहि— शमीगर्भादग्निं मथ्नन्तीति । अपिच पूर्वः पुरातनः पुत्रः पुन्नाम्नोनरकात्त्राता यद्वा पुत्रस्थानीयोग्निः पित्रोर्जनयित्र्योररण्योः सकाशाद्यद्यदा जनिष्टमन्थनेन प्रादुर्भवति तदानीं गौः पृथिवीतयोररण्योर्मातृभूतः शम्यां अश्वत्थगर्भां तां शमीं सुपांसुलुगितिसुपोड्यादेशः जगार उद्गिरति यद्ध यां खलु शमीं पृच्छान् ऋत्विजः पृच्छन्ति ज्ञीप्सन्ति गवेषयन्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

उ॒तकण्वं॑नृ॒षदः॑पु॒त्रमा॑हुरु॒तश्या॒वोधन॒माद॑त्तवा॒जी ।
प्रकृ॒ष्णाय॒रुश॑दपिन्व॒तोध॑र्ऋ॒तम॒त्र॒नकि॑रस्माअपीपेत्॥ ११॥ २८॥

उ॒त । कण्व॑म् । नृ॒ऽसदः॑ । पु॒त्रम् । आ॒हु॒ः । उ॒त । श्या॒वः । धन॑म् ।
आ । अ॒द॒त्त॒ । वा॒जी । प्र । कृ॒ष्णाय॑ । रुश॑त् । अ॒पि॒न्व॒त॒ ।
ऊधः॑ । ऋ॒तम् । अत्र॑ । नकिः॑ । अ॒स्मै॒ । अ॒पी॒पे॒त् ॥ ११ ॥ २९ ॥

Funding by IKS-MoE

उतापिच कण्वमृषिं नृषदः पुत्रमाहुः वेदवादिनोवदन्ति । उतापिच वाजी हविर्लक्षणान्नवान्कण्वः श्यामः श्यामवर्णः सन्नस्मादग्नेः सकाशात् धनमादत्त अगृह्णात् । कृष्णाय श्यामवर्णाय नार्षदाय कण्वाय अग्निरूधः रुशत् रोचमानं रूपं प्रापिन्वत प्रासिञ्चत् । अत्रेत्थं अग्निव्यतिरिक्तः कश्चिदपि देवः अस्मै कण्वाय कृतं यज्ञं नकिरपीपेत् नावर्धत । युवं श्यावायरुशती मदत्तमित्युक्तं ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

प्रसुग्मन्तेति नवर्चं तृतीयं सूक्तं आदितः पञ्चजगत्यः चतस्रस्त्रिष्टुभः पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रान्तम्—प्रसुग्मन्तानव पञ्चाद्याजगत्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसुग्मन्ता॑धियसा॒नस्य॑स॒क्षणि॑व॒रेभि॑र्व॒राँअ॒भिषुप्र॒सीद॑तः ।
अ॒स्माक॒मिन्द्र॑उ॒भयं॑जुजोषति॒यत्सो॒म्यस्यान्ध॑सो॒बुबो॑धति ॥ १ ॥

प्र । सु । ग्मन्ता॑ । धि॒य॒सा॒नस्य॑ । स॒क्षणि॑ । व॒रेभिः॑ । व॒रान् । अ॒भि ।
सु । प्र॒ऽसीद॑तः । अ॒स्माक॑म् । इन्द्रः॑ । उ॒भय॑म् । जु॒जो॒ष॒ति॒ ।
यत् । सो॒म्यस्य॑ । अन्ध॑सः । बुबो॑धति ॥ १ ॥

इन्द्रः स्वभूतौ हरी धियसानस्य इन्द्रागमनं चिन्तयतोयजमानस्य मनः संबंधिनिसक्षणि सेवायां मद्गुणके सेव्ये यज्ञेनिमित्तेग्मन्ता आगच्छन्तौ सु सुष्ठु प्रेरयति ततः सइन्द्रः वरेभिर्वरणीयैर्मार्गैः प्रसीदतः हविरासादयतोयजमानस्य वरानुत्कृष्टान् हविर्विशेषान्स्तुतिविशेषांश्चाभिलक्षीकृत्य सुष्ठु आगच्छतु सइन्द्रआगतः सन् अस्माकं स्वभूतं उभयं हविश्च स्तुतिश्चैतद्द्वयं जुजोषति सेवतां भक्षयतु श्रृणोतु चेत्यर्थः । यद्यदा सोम्यस्य सोमसंपादिनोमम अन्धसः अन्नरूपस्य सोमस्य रसमितिशेषः बुबोधति बुध्यते जिह्वया विजानाति सोमं पिबतीत्यर्थः तदा जुजोषतीति पूर्वेण संबंधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वीन्द्र॑यासिदि॒व्यानि॑रोच॒नाविपार्थि॑वानि॒रज॑सापुरुष्टुत ।
येत्वा॒वह॑न्ति॒मुहु॑रध्व॒राँउप॒तेसुव॑न्वन्तुवग्व॒नाँअ॑रा॒धसः॑ ॥ २ ॥

---

१ ऋ० सं० १. ८. १४. ।

वि । इ॒न्द्र॒ । या॒सि॒ । दि॒व्यानि॑ । रो॒च॒ना । वि । पार्थि॑वानि । रज॑सा ।
पु॒रु॒ऽस्तु॒त॒ । ये । त्वा॒ । वह॑न्ति । मुहुः॑ । अ॒ध्व॒रान् । उप॑ ।
ते । सु । व॒न्व॒न्तु॒ । व॒ग्व॒नान् । अ॒रा॒धसः॑ ॥ २ ॥

हे इन्द्र दिव्यानि दिविभवानि रोचना रोचनानिदीप्तिस्वभावकानि ज्योतींषि यद्वा दिव्यान् लोकान्वियासि व्याप्नोषि हेपुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि रजसा आत्मीयेन ज्योतिषा विद्युल्लक्षणेन यद्वा रजःशब्दाच्छसआकारः पार्थिवान् लोकान् व्याप्नोषि येत्वदीयाअश्वाः मुहुः पुनःपुनः अध्वरानस्मदीयान्यज्ञान्प्रति त्वा त्वां उपावहन्ति समीपे प्रापयन्ति । तेश्वाः वग्वनान् वचनेन स्तुत्या संभजमानान् अराधसः धनरहितानस्मान् सुष्ठु वन्वंतु धनप्रदानार्थं संभजंतां ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त॒दिन्मे॑छन्त्स॒द्वपु॑षो॒वपु॑ष्टरंपु॒त्रोयज्जा॒नं॑पि॒त्रोर॒धीय॑ति ।
जा॒यापतिं॑वहतिव॒ग्नुनां॑सु॒मत्पुं॒सइद्भ॒द्रोव॑ह॒तुःपरि॑ष्कृतः ॥ ३ ॥

तत् । इत् । मे॒ । छ॒न्त्स॒त् । वपु॑षः । वपुः॑ऽतरम् । पु॒त्रः । यत् ।
जा॒नम् । पि॒त्रोः । अ॒धि॒ऽईय॑ति । जा॒या । पति॑म् । व॒ह॒ति॒ ।
व॒ग्नुना॑ । सु॒ऽमत् । पुं॒सः । इत् । भ॒द्रः । व॒ह॒तुः । परि॑ऽकृतः ॥ ३ ॥

वपुषः वपूरूपं तद्वान् लक्ष्यते वपुष्मतोपि वपुष्टरं रूपवत्तरं अत्यन्तं सुरूपं तव यज्ञकर्म मे मह्यं छन्त्सत् इन्द्रः कामयतां यद्यदा पुत्रः जानं जन्म आत्मनउत्पत्तिं पित्रोर्मातापित्रोः सकाशादधीयति संकीर्तनद्वारेणाधिगच्छति सुब्रह्मण्याह्वानकाले अमुकशर्मणः पुत्रोयजतइत्यात्मनोजन्मसंकीर्तयति यद्वा यज्जननादागतं धनं पित्रोः सकाशात्पुत्रःअधिगच्छति तदेव मह्यमिच्छतु जाया पत्नी पतिं यजमानं सुमत् कल्याणेन वग्नुना वाग्रूपेण शब्देन वहति आत्मसमीपं प्रापयति भद्रोभजनीयः परिष्कृतः संस्कृतः पुंसइव पुसः पत्युरेवार्थं वहतुर्जायायै प्रदातव्यः । तदुक्तं सुभद्रमर्यंभोजनंबिभर्षि[१]इति । यद्वा पुंसः अतिशूरस्येन्द्रस्यार्थाय भद्रः भजनीयः वहतुर्वहनशीलोदेवान्प्रति ससोमः परिष्कृतः संस्कृतोभवति तदेन्द्रः कामयतामित्यर्थः ॥ ३ ॥

---

[१] ऋ० सं० ५. ७. १६. ।

अथ चतुर्थी

तदित्स॒धस्थ॑म॒भिचारु॑दीधय॒गावो॒यच्छास॑न्वह॒तुंनधे॒नव॑ः ।
मा॒तायन्मन्तु॑र्यू॒थस्य॑पू॒र्व्या॑भिवा॒णस्य॑स॒प्तधा॑तु॒रिज्जन॑ः ॥ ४ ॥

तत् । इत् । स॒धऽस्थ॑म् । अ॒भि । चारु॑ । दी॒ध॒य॒ । गाव॑ः ।
यत् । शास॑न् । व॒ह॒तुम् । न । धे॒नव॑ः । मा॒ता । यत् । मन्तु॑ः । यू॒थस्य॑ ।
पू॒र्व्या॑ । अ॒भि । वा॒णस्य॑ । स॒प्तऽधा॑तुः । इत् । जन॑ः ॥ ४ ॥

तदित् तदेव सधस्थं सहतिष्ठन्त्यत्रेति सधस्थं स्थानं यज्ञाख्यं चारु शोभनं अभिदीधय हे इन्द्र अभितो दीप्यस्व यद्यत्र गावः स्तुतिलक्षणावाचः इन्द्र आगच्छ हरिव आगच्छेत्येवमाद्याः शासन् अस्मद्यज्ञंप्रति त्वदागमनमाशासते । तत्र दृष्टान्तः—वहतुंन यथा धेनवो नवप्रसूतागावः प्रापणसाधनं गृहं आशासते तद्वत्। यतः आगत्य प्रकाशयेत्यत्र कारणमाह—यद्यस्मात् मन्तुः मन्यतिरर्चतिकर्मा अर्चकस्य मम स्वभूता माता देवतागणानां निष्पादयित्री स्तुतिर्यूथस्य यष्टृस्तोतृगणस्य पूर्व्या प्रथमभागिनी खलु यस्माच्चसप्तधातुः धार्यन्ते क्रियन्ते कर्माण्येभिरिति धातवश्छदांसि ऋतवो वा सप्तछन्दस्कः सप्तर्तुकः सप्तहोत्रात्मकोवायं जनः वाणस्यस्तुतिशब्दस्य अभिकर्ता खलु तस्माच्छीघ्रमागच्छेति भावः । यद्वा यत्कल्याणं तदेव स्थानमस्माकमभिधारय प्रयच्छ यस्मिन्स्थाने धेनवः पयः प्रदानेन प्रीणयित्र्योगावः वहतुं उह्यते पुरुषोनेनेति वहतुरन्नं पयोघृतादि तत्तु शासति नः संप्रत्यर्थे इदानीं प्रयच्छन्ति तथा यस्मिन्मन्तुः मन्तव्यापूजनीयापुत्रसमूहस्य माताभिगच्छति वाणस्य वाद्यस्य सप्तधातुः निषादादिसप्तस्वरोपेतो जनः अभिगच्छति तद्वत् तद्गुणोपेतं प्रयच्छेति भावः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

प्रवोच्छा॑रिरिचे॑देव॒युष्प॒दमेको॑रु॒द्रेभि॑र्या॑तितु॒र्वणि॑ः ।
ज॒रावा॒येष्व॒मृते॑षुदा॒वने॒परि॑व॒ऊमे॑भ्यःसिञ्चता॒मधु॑ ॥ ५ ॥ २१ ॥

प्र । व॒ः । अच्छ॑ । रि॒रि॒चे॒ । दे॒व॒ऽयुः । प॒दम् । एक॑ः । रु॒द्रेभि॑ः ।
या॒ति॒ । तु॒र्वणि॑ः । ज॒रा । वा॒ । येषु॑ । अ॒मृते॑षु । दा॒वने॑ ।
परि॑ । व॒ः । ऊमे॑भ्यः । सि॒ञ्च॒त॒ । मधु॑ ॥ ५ ॥ २१ ॥

हे यजमानाः देवयुः देवान्कामयमानो होता वो युष्माकं पदमच्छस्थानं प्रति प्ररिरिचे अतिरिक्तोभूत् अन्यहोतृभ्यःसकाशात् एकः मुख्यः इन्द्रः रुद्रेभिः रुद्रपुत्रैर्मरुद्भिः सह तुर्वणिः क्षिप्रगामीसन् याति गच्छति युष्मदीयं यज्ञं जरावा वाशब्दोप्यर्थे स्तुतिरपि एष्वमृतेषु मरणधर्मरहितेषु देवेषु दावने धनप्रदानाय समर्था भवति तस्मात् वो यूयं छान्दसोवसादेशः ऊमेभ्यो रक्षितृभ्यो देवेभ्यः मधु मदकरं सोमं अद्भिः परिषिञ्चत ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी—

नि॒धी॒यमा॑न॒मप॑गूळ्हम॒प्सुप्रमे॑दे॒वानां॑व्रत॒पाउ॑वाच ।
इन्द्रो॑वि॒द्वाँअनु॒हित्वा॑च॒चक्ष॒तेना॒हम॑ग्ने॒अनु॑शिष्ट॒आगा॑म् ॥ ६ ॥

नि॒ऽधी॒यमा॑नम् । अप॑ऽगूळ्हम् । अ॒प्ऽसु । प्र । मे॒ । दे॒वाना॑म् ।
व्र॒त॒ऽपाः । उ॒वा॒च॒ । इन्द्रः॑ । वि॒द्वान् । अनु॑ । हि । त्वा॒ ।
च॒चक्ष॑ । तेन॑ । अ॒हम् । अ॒ग्ने॒ । अनु॑ऽशिष्टः । आ । अ॒गा॒म् ॥ ६ ॥

कुरुश्रवणस्य यज्ञे निधीयमानोग्निरभिधीयते निधीयमानं अध्वर्युणा हवनीयेग्नौ अप्सु मातृभूतासु अपगूळ्हं अन्तर्हितं देवानां व्रतपाः कर्मणोरक्षकः इन्द्रः मे मह्यं प्रोवाच मावादीत् हे अग्ने विद्वान् जानानइन्द्रः स्वाधिकारमस्मद्भक्ततां वा त्वा त्वां अनुहि चचक्ष अनुगतः पश्चाद्ददर्श तेनेन्द्रेणानुशिष्टोहं अनेन पथा त्वया स्वर्गोगन्तव्यइत्येवमुपदिष्टः सन् आगां आभिमुख्येन स्वर्गं गच्छेयं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अक्षे॑त्रवित्क्षेत्र॒विदं॒ह्यप्रा॒ट्सप्रैति॑क्षेत्र॒विदानु॑शिष्टः ।
ए॒तद्वैभ॒द्रम॑नुशास॑नस्यो॒तस्रुतिं॑विन्दत्यञ्ज॒सीना॑म् ॥ ७ ॥

अक्षे॑त्रऽवित् । क्षे॒त्र॒ऽविद॑म् । हि । अप्रा॑ट् । सः । प्र । ए॒ति॒ ।
क्षे॒त्र॒ऽविदा॑ । अनु॑ऽशिष्टः । ए॒तत् । वै । भ॒द्रम् । अ॒नु॒ऽशास॑नस्य ।
उ॒त । स्रु॒तिम् । वि॒न्द॒ति॒ । अ॒ञ्ज॒सीना॑म् ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

सेयमनुशासनस्तुतिः प्रासंगिकी अक्षेत्रवित् क्षिनिवासगत्योः क्षीयते गम्यतेनेनेति क्षेत्रं पंथाः पंथानमजानन्पुरुषः क्षेत्रविदं क्षेत्रज्ञं पुरुषं अप्राट् पृष्टवान् सक्षेत्रविदा पथिज्ञेन तेनानुशिष्टः प्रदर्शितमार्गः सन्प्रैति स्वाभिलषितदेशं गच्छति अनुशासनस्यस्वर्गोपदेशरूपस्य एतद्वै एतत्खलु भद्रं भजनीयं कल्याणकरं किंतत् । उतापिच अञ्जसीनां ऋजुना मार्गेण गन्तव्यानां अपां स्रुतिं मार्गं पिपासितः सन्विन्दति लभते । यद्वा अञ्जसीनामिति स्रुतेर्विशेषणं ऋजुमकुटिलं अप्रयासेन गन्तव्यमार्गं लभते खलु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अ॒द्येदु॒प्राणी॒दम॑मन्नि॒माहापी॑वृतोअधयन्मा॒तुरूध॑ः ।
एमै॑नमापजरि॒मायुवा॑न॒महे॑ळ॒न्वसु॑ःसु॒मना॑बभूव ॥ ८ ॥

अ॒द्य । इत् । ऊँ॒ इति॑ । प्र । आ॒नी॒त् । अम॑मन् । इ॒मा । अहा॑ ।
अपि॑ऽवृतः । अ॒ध॒य॒त् । मा॒तुः । ऊध॑ः । आ । ई॒म् । ए॒न॒म् । आ॒प॒ ।
ज॒रि॒मा । युवा॑नम् । अहे॑ळन् । वसु॑ः । सु॒ऽमना॑ः । ब॒भू॒व॒ ॥ ८ ॥

अयमग्निः अद्येत् अद्यैवास्मिन्दिन प्राणीत् मन्थनेन चेष्टितोभवत् श्वसप्राणने अनचेतिधातुः । तदानीमेव इमा इमानि अहा अहानि सौमिकानि अममन् नेतुममन्यत मनज्ञाने व्यत्ययेन श्लुः तिङउत्तरत्वादनिघातः । अपिच अपीवृतः तेजोभिः परिवृतः सन् मातुः पृथिव्याः ऊधः सारभूतं सोमादिकं हविरधयत् पिबति तथा युवानं नित्यतरुणं देवानां हविषा मिश्रयन्तं वा एनमग्निं जरिमा जरतिः स्तुतिकर्मा तस्मादौणदिकइमनिच् । स्तोतृभिः क्रियमाणा स्तुतिरापआभिमुख्येन चाप्नोति ईमिति पूरणः । ततः अहेळन् अक्रुध्यन् स्तोतॄन्प्रति वसुः वासयिता सर्वेषां धनदानेनाच्छादयिता तेजोभिः शत्रूणां वा वसुमान्वा अग्निः सुमनाः शोभनमनस्कोबभूव ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ए॒तानि॑भ॒द्राक॑लशक्रियाम॒कु॒रु॑श्रवण॒दद॑तोम॒घानि॑ ।
दा॒नइद्वो॑मघवा॒नःसोअ॑स्त्व॒यं॑च॒सोमो॑हृ॒दियं॑बिभ॑र्मि ॥ ९ ॥ ३० ॥

ए॒तानि॑ । भ॒द्रा । क॒ल॒श॒ । क्रि॒या॒म॒ । कुरु॑ऽश्रवण । दद॑तः । म॒घानि॑ ।
दा॒नः । इत् । व॒ः । म॒घ॒ऽवा॒नः । सः । अ॒स्तु॒ । अ॒यम् । च॒ ।
सोम॑ः । हृ॒दि । यम् । बिभ॑र्मि ॥ ९ ॥ ३० ॥

हे कलश कलावन् सर्वकलापरिपूर्ण यद्वा लुप्तमत्वर्थीयः द्रोणकलशवन् हे कुरुश्रवण कुरवऋत्विजः तेषां स्वभूतानां स्तुतीनां श्रोतः हेइन्द्र मघानि धनानि स्तोतृभ्योयष्टृभ्यश्च ददतः प्रयच्छतस्तवेन्द्रस्यार्थं एतानि भद्रा भजनीयानि हवींषि स्तोत्राणि च क्रियाम विधेयास्म करोतेराशीर्लिङि रिङ्शयग्लिङ्क्ष्विति रिङादेशः । अथ स्तोतॄन्प्रत्याह हेमघवानः मंहनीयस्तोत्ररूपधनवन्तः वोयुष्माकं सइन्द्रः दानइत् धनादेर्दातैवास्तु भवतु अयंच यज्ञेस्थितः सोमोदातास्तु हृदि हृदये आत्मीये यं पीतं सोमं बिभर्मि धारयामि डुभृञ्धारणपोषणयोः जौहोत्यादिकः भृञामिदित्यभ्यासस्येत्वं यद्योगादनिघातः यद्वा हेकलश कुलजात हे कुरुश्रवण एतन्नामक त्रसदस्योः पुत्र राजन् ऋत्विग्भ्योधनानि प्रयच्छतस्तवार्थं वयं कर्माणि क्रियामहे मघवानः कुरुश्रवणाः पूजायां बहुवचनं पदं यागकर्म कुर्वाणस्य तव इन्द्रोदाता भवतु अयं सोमश्च धनानि प्रयच्छतु ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्य सप्तमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके सप्तमोध्यायः ॥ ७

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्यनिःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥

अथसप्तमेष्टमोध्यायआरभ्यते । तत्र प्रमेति नवर्चं चतुर्थं सूक्तं ऐलूषस्य कवषस्यार्षं आद्या त्रिष्टुप् साच वैश्वदेवी द्वितीया तृतीये बृहतीसतोबृहत्यौ ऐंद्र्यौ पराः षड्गायत्र्यः कुरुश्रवणमावृणीति द्वाभ्यां त्रसदस्युपुत्रस्य कुरुश्रवणनाम्नोराज्ञोदानं तुष्टाव अतस्तद्देवताके अथ यस्य प्रस्वादसइत्यादिभिश्चतसृभिः मित्रातिथिनाम्नि राज्ञि परलोकं गते शोकाभिभूतं तस्य पुत्रं उपमश्रवोनामानं कवषऋषिः स्नेहवशादवगत्यविगतशोकमकरोत् अतस्तासां तद्देवतात्वं । तथाचानुक्रान्तं—प्रमाद्यावैश्वदेव्यैंद्रः प्रगाथः परागायत्र्यो द्वे कुरुश्रवणस्य त्रासदस्यवस्य दानस्तुतिः पराभिर्मृते मित्रातिथौ राज्ञि तत्स्नेहादृषिरुपमश्रवसं पुत्रमस्य व्यशोकयदिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ओम् प्रमा॑युयुज्रे॒प्र॒युजो॒जना॑नां॒वहा॑मिस्मपू॒षण॒मन्त॑रेण ।
विश्वे॑दे॒वासो॒अध॒माम॑रक्षन्दु॒ःशासु॒रागा॒दिति॒घोष॑आसीत् ॥ १ ॥

प्र । मा॒ । यु॒यु॒ज्रे॒ । प्र॒ऽयुजः॑ । जना॑नाम् । वहा॑मि । स्म॒ । पू॒षण॑म् ।
अन्त॑रेण । विश्वे॑ । दे॒वासः॑ । अध॑ । माम् । अ॒र॒क्ष॒न् । दु॒ःऽशासुः॑ ।
आ । अ॒गा॒त् । इति॑ । घोषः॑ । आ॒सी॒त् ॥ १ ॥

जनानां यजमानानां प्रयुजः प्रयोक्तारोदेवाः मा मां कवषमृषिं प्रयुयुज्रे कुरुश्रवणं प्रतियुक्तवन्तः अन्तरेण मार्गे पूषणं देवमध्वनां पतिं सखायमहं वहामिस्म ऊढवानस्मि । तथाच श्रूयते—ऐंद्राग्नमेकादशकपालंनिर्वपेत् जनतामेष्यन्नित्युपक्रम्य पौष्णंचरुमनुनिर्वपेदिति । अधअथ मार्गे विश्वेदेवासः विश्वेदेवामां कवषमरक्षन् रक्षितवंतः दुःशासुः केनापि दुःशासनोयमृषिः आगादागच्छतीति घोषः शब्दश्च मार्गआसीदभूत् ॥ १ ॥

---

१ तै० सं० २. २. १-।

Funding by IKS-MoE

अथ द्वितीया—

संमातपन्त्यभितःसपत्नीरिवपर्शवः ।
निबाधतेअमतिर्नग्नताजसुर्वेर्नवेवीयतेमतिः ॥ २ ॥

सम् । मा । तपन्ति । अभितः । सपत्नीःऽइव । पर्शवः ।
नि । बाधते । अमतिः । नग्नता । जसुः । वेः । न । वेवीयते । मतिः ॥२॥

मा मां देवताप्रसादरहितं कवषं पर्शवः पार्श्वास्थीनि अन्नाभावाद्दौर्बल्यात् कुशयनाच्च सपत्नीरिव यथासपत्न्यः तद्वदभितउभयतः संतपंति दुःखयंतीत्यर्थः । किंच अमतिर्दारिद्र्यादागता दुर्मतिः सर्वार्थविषया सा निबाधते मां पीडयति वस्त्राभावादागता नग्नता च मां निबाधते जसुः अशनाभावादागतउपक्षयोपि मां निबाधते । किंच वेर्न यथा पक्षिणोमतिः शाकुनिकव्याधभयात् कंपयते तथा मे मतिः शत्रोर्वेवीयते भृशं कंपयते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

मूषोनशिश्नाव्यदन्तिमाध्यःस्तोतारंतेशतक्रतो ।
सकृत्सुनोमघवन्निन्द्रमृळयाधापितेवनोभव ॥ ३ ॥

मूषः । न । शिश्ना । वि । अदन्ति । मा । आऽध्यः । स्तोतारम् । ते ।
शतक्रतो इति शतऽक्रतो । सकृत् । सु । नः ।
मघऽवन् । इन्द्र । मृळय । अध । पिताऽइव । नः । भव ॥ ३ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मन् मघवन्निंद्र ते तव स्तोतारं मा मां कवषं आध्यः आधयः मूषोन यथा मूषिकाः शिश्ना स्नातानि सूत्राण्यश्नंति तथा व्यदंति विविधमदंति । तथाच यास्कः—संतपंतिमामभितः सपत्न्यइवेमाः पर्शवः कूपपर्शवोमूषिकाइवास्नातानि सूत्राणि व्यदंति स्वांगाभिधानं वास्यात् शिश्नानि व्यदंतीति वा संतपंति माध्यः कामाइति । तथा च सति हे इंद्र नोस्मान्सकृत्सुमृळयाभीष्टप्रदानेन सम्यक् सुखय अध अथ नोस्माकं पितेव यथा पिता तद्वद्रक्षिता भव ॥ ३ ॥

---

१ नि० ४. ६.

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी—

कु॒रु॒श्रव॑णमावृणि॒राजा॑नं॒त्रास॑दस्यवम् । मंहि॑ष्ठंवा॒घता॒मृषि॑ः ॥४॥

कु॒रु॒ऽश्रव॑णम् । अ॒वृ॒णि॒ । राजा॑नम् । त्रास॑दस्यवम् । मंहि॑ष्ठम् ।
वा॒घता॑म् । ऋषि॑ः ॥ ४ ॥

ऋषिरतींद्रियार्थद्रष्टा कवषोहं त्रासदस्यवं त्रसदस्योः पुत्रं मंहिष्ठं धनानामतिशयेन दातारं कुरुश्रवणं कुरवऋत्विजः तदीयानां स्तुतीनां श्रोतारं कुरुश्रवणं तन्नामकं राजानं वाघतां ऋत्विजामर्थाय अवृणि धनानि प्रार्थये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यस्य॑मा ह॒रितो॒रथे॑ति॒स्रोवह॑न्तिसाधु॒या । स्तवै॑स॒हस्र॑दक्षिणे ॥५॥१॥

यस्य॑ । मा॒ । ह॒रित॑ः रथे॑ । ति॒स्रः । वह॑न्ति । सा॒धु॒ऽया ।
स्तवै॑ । स॒हस्र॑ऽदक्षिणे ॥ ५ ॥ १ ॥

यस्य कुरुश्रवणाख्यस्य राज्ञः स्वभूतास्तिस्रोहरितः त्रयोश्वा रथे प्रस्थितं मा मां कषवं साधुया साधुवहंति कुरुश्रवणं राजानमहं सहस्रदक्षिणेस्मिन् यागे स्तवै स्तौमि प्रष्टिवाहिनं रथं च परिगृह्य ऋषिराशास्ते ॥ ५॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अतःपरं यस्येत्यादिकेन सूक्तशेषेण मित्रातिथौ राज्ञि मृते तत्पुत्रस्योपमश्रवसः समीपमागत्य कवषः स्नेहात् शोकं निवारयति ।

अथ षष्ठी—

यस्य॒प्रस्वा॑दसो॒गिर॑उप॒मश्र॑वसःपि॒तुः । क्षेत्रं॒नर॒ण्वमू॒चुषे॑ ॥ ६॥

यस्य॑ । प्रऽस्वा॑दसः । गिर॑ः । उ॒प॒मऽश्र॑वसः । पि॒तुः । क्षेत्र॑म् ।
न । र॒ण्वम् । ऊ॒चुषे॑ ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

हे राजन् उपमश्रवसस्तव पितुर्यस्य मित्रातिथेर्गिरोवाचः प्रस्वादसः प्रकर्षेण स्वादयित्र्यः। तत्र दृष्टांतः—ऊचुषे सेवमानाय दरिद्राय दानार्थं प्रकल्पितं रण्वं रमणीयं क्षेत्रं न यथा क्षेत्रं स्वदयितृ तद्वदित्यर्थः। उत्तरत्र संबंधः॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अधिपुत्रोपमश्रवोनपान्मित्रातिथेरिहि। पितुष्टेअस्मिवन्दिता॥७॥

अधि। पुत्र। उपमऽश्रवः। नपात्। मित्रऽअतिथेः। इहि।
पितुः। ते। अस्मि। वन्दिता॥ ७॥

हे पुत्रोपमश्रवः मित्रातिथेर्नपात् पुत्रः त्वं अधीहि मत्समीपमागच्छ ते तव पितुस्तस्य मित्रातिथेरहं वंदिता स्तोतास्मि, एतत् ज्ञात्वा शोकं मा कुरु यद्देयं द्रव्यमस्ति तत्सर्वं मह्यं देहि॥ ७॥

अथाष्टमी—

यदीशीयामृतानामुतवामर्त्यानाम्। जीवेदिन्मघवाममं॥ ८॥

यत्। ईशीय। अमृतानाम्। उत। वा। मर्त्यानाम्। जीवेत्।
इत्। मघऽवा। मम॥ ८॥

उतापिच यद्यमृतानां देवानां मर्त्यानां मनुष्याणां वा मरणहेतूनामीशीय अहमीश्वरः स्यां तर्हि मम कवषस्य याज्योमघवा धनवान्मित्रातिथीराजा जीवेत् प्राणान् धारयेत्। तथाच नाहं मरणहेतोरीश्वरस्तस्मादयं राजा मृतइत्यर्थः॥ ८॥

अथ नवमी—

नदेवानामतिव्रतंशतात्माचनजीवति। तथायुजाविवावृते॥९॥२॥

न। देवानाम्। अति। व्रतम्। शतऽआत्मा। चन। जीवति।
तथा। युजा। वि। ववृते॥ ९॥ २॥

Funding by IKS-MoE

देवानां प्रज्ञादीनां व्रतं मर्यादालक्षणं कर्म अतिक्रम्य शतात्मा चन शतवत्सरः कश्चन न जीवति । तथा युजा सहायादिना विववृते विवर्तते वियुक्तोभवति इति ज्ञात्वा शोकं मा कुर्वित्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

प्रावेपाइति चतुर्दशर्चं पंचमं सूक्तं ऐलूषस्य कवषस्यार्षं मूजवतः पुत्रस्याक्षाख्यस्य वा । सप्तमी जगती शिष्टास्त्रयोदशत्रिष्टुभः अत्र द्वादश्यक्षान् स्तौति नवम्याद्या चातस्तास्तद्देवत्याः सप्तमी त्रयोदशी च कृषिंस्तौति अतस्तयोः सा देवता एवं पंच गताः । शिष्टाभिर्नवभिः कितवोक्षाश्च निंद्यंते अतस्ताअपि तद्देवत्याः । तथाचानुक्रांतं—प्रावेपाः षळूना मौजवान्वाक्षोक्षकृषिप्रशंसा चाक्षकितवनिंदा च सप्तमी जगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रावेपामाबृहतोमादयन्तिप्रवातेजाइरिणेवर्वृतानाः ।
सोमस्येवमौजवतस्यभक्षोविभीदकोजागृविर्मह्यमच्छान् ॥ १ ॥

प्रावेपाः । मा । बृहतः । मादयन्ति । प्रवातेऽजाः । इरिणे ।
वर्वृतानाः । सोमस्यऽइव । मौजऽवतस्य । भक्षः । विऽभीदकः ।
जागृविः । मह्यम् । अच्छान् ॥ १ ॥

बृहतोमहतोविभीतकस्य फलत्वेन संबंधिनः प्रवातेजाः प्रवणे देशे जाताः इरिणे आस्फारे वर्वृतानाः प्रवर्तमानाः प्रावेपाः प्रवेपिनः कंपनशीलाः अक्षाः मा मां मादयंति हर्षयंति । किंच जागृविः जयपराजययोर्हर्षशोकाभ्यां कितवानां जागरणस्य कर्ता विभीदकोविभीतक-

---

१ दिशोभ्यय-राजाभूदिति पंचाक्षान्प्रयच्छति एते वै सर्वे याः । अपराजायिनमेवैनंकरोति । अक्षाःकपर्दकाः । सुवर्णनिर्मितबिभीतकफलानि सौवर्णानीत्येके । तेचाक्षाः द्यूतस्थाने निवपनीयाः । तथाचापस्तंबेन दर्शितं—अक्षावापोधिदेवनमुद्धृत्यावोक्ष्याक्षान्निर्वपेत्सौवर्णान्परःशतान्परःसहस्रान्वेति । तेभ्यःपंचाक्षानुद्धृत्यजितवानयंराजेत्यभिप्रायेण तस्मै राज्ञे दद्यात् एतएवपंचाक्षा अयाः सर्वे संपद्यंते अयशब्दोक्षवाची पंचदिग्वर्त्यक्षाभिप्रायेण पंचाक्षाणां दत्तत्वात् राश्रिस्थाः सर्वेप्यक्षादत्ताभवंति तथासत्येनं यजमानं अपराजायिनं कदाचिदपि पराजयरहितमेव करोति ।

Funding by IKS-MoE

विकाराक्षोमह्यं मां अच्छान् अचच्छदत् अत्यर्थं मादयति । तत्र दृष्टांतः—सोमस्येव यथा सोमस्य मौजवतस्य मुजवति पर्वते जातोमौजवतस्तस्य तत्र ह्युत्तमः सोमोजायते । भक्षः पानं यजमानान् देवांश्च मादयति तद्वदित्यर्थः । तथाच यास्कः—प्रवेपिणोमामहतोविभीतकस्य फलानिमादयंति प्रवातेजाः प्रवणेजा इरिणे वर्तमानाइरिणं निर्ऋणं ऋणातेरपार्णं भवत्यपरताअस्माद्रोषधयइति वासोमस्येव मौजवतस्य भक्षोमौजवतोमूजवति जातोमूजवान् पर्वतोमुंजवान् मुंजोविमुंचतीषीकामिषीकैषतेर्गतिकर्मणइयमपीतरेषीकैतस्मादेवबिभीतकोबिभेदनात् जागृविर्जागरणात् मह्यमवच्छददिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नमामिमेथनजिहीळएषाशिवासखिभ्यउतमह्यमासीत् ।
अक्षस्याहमेकपरस्यहेतोरनुव्रतामपजायामरोधम् ॥ २ ॥

न । मा । मिमेथ । न । जिहीळे । एषा । शिवा । सखिऽभ्यः ।
उत । मह्यम् । आसीत् । अक्षस्य । अहम् । एकऽपरस्य ।
हेतोः । अनुऽव्रताम् । अप । जायाम् । अरोधम् ॥ २ ॥

एषास्मदीया जाया मा मां कितवं नमिमेथ नच चुक्रोध न जिहीळे नच लज्जितवती सखिभ्योस्मदीयेभ्यः कितवेभ्यः शिवा सुखकर्यासीदभूत् । उतापिच मह्यं शिवासीत् इत्थमनुव्रतामनुकूलां जायां एकपरस्य एकः परः प्रधानं यस्य तस्याक्षस्य हेतोः कारणादहमपारोधं परित्यक्तवानस्मीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

द्वेष्टिश्वश्रूरपजायारुणद्धिननाथितोविन्दतेमर्डितारम् ।
अश्वस्येवजरतोवस्न्यस्यनाहंविन्दामिकितवस्यभोगम् ॥ ३ ॥

---

१ नि० ९. ८. १.

Funding by IKS-MoE

द्वेष्टि॑ । श्व॒श्रूः । अप॑ । जा॒या । रु॒ण॒द्धि॒ । न । ना॒थि॒तः ।
वि॒न्द॒ते॒ । म॒र्डि॒तार॑म् । अश्व॑स्यऽइव । जर॑तः । वस्न्य॑स्य । न ।
अ॒हम् । वि॒न्दा॒मि॒ । कि॒त॒वस्य॑ । भोग॑म् ॥ ३ ॥

श्वश्रूर्जायायामाता गृहगतं कितवं द्वेष्टि निंदतीत्यर्थः । किंच जाया भार्यापरुणद्धि निरुणद्धि ।अपिच नाथितोयाचमानः कितवः धनं मर्डितारं धनदानेन सुखयितारं नविंदते न लभते । इत्थं बुध्याविमृशत्वान्नाहं जरतोवृद्धस्य वस्न्यस्य वस्नं मूल्यं तदर्हस्याश्वस्येव कितवस्य भोगं न विंदामि न लभे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒न्येजा॒यांपरि॑मृशन्त्यस्य॒यस्यागृ॑ध॒द्वेद॑नेवा॒ज्य१॒॑क्षः ।
पि॒तामा॒ताभ्रात॑रएनमाहु॒र्नजा॑नीमो॒नय॑ताब॒द्धमे॒तम् ॥ ४ ॥

अ॒न्ये । जा॒याम् । परि॑ । मृ॒श॒न्ति॒ । अ॒स्य॒ । यस्य॑ । अगृ॑धत् ।
वेद॑ने । वा॒जी । अ॒क्षः । पि॒ता । मा॒ता । भ्रात॑रः ए॒न॒म् । आ॒हुः ।
न । जा॒नी॒मः॒ । नय॑त । ब॒द्धम् । ए॒तम् ॥ ४ ॥

यस्य कितवस्य वेदने धने वाजी बलवान् अक्षोदेवोऽगृधत् अभिकांक्षां करोति तस्यास्य कितवस्य जायां भार्यामन्ये प्रतिकितवाः परिमृशंति वस्त्रकेशाद्याकर्षणेन संस्पृशंति । किंच पिता माता जननी च भ्रातरः सहोदराश्चैनं कितवमाहुः वदंति न वयमस्मदीयं एनं जानीमः रज्ज्वा बद्धमेतं कितवं हे कितवायूयं नयत यथेष्टदेशं प्रापयतेति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

य॒दा॒दीध्ये॒नद॑विषाण्येभिःपरा॒यद्भ्योव॑हीये॒सखि॑भ्यः ।
न्यु॑प्ताश्चब॒भ्रवो॒वाच॒मक्र॑तँ॒एमीदे॑षांनिष्कृ॒तंजा॒रिणी॑व ॥ ५ ॥ ३ ॥

यत् । आ॒ऽदीध्ये॑ । न । द॒वि॒षा॒णि॒ । ए॒भिः॒ । प॒रा॒यत्ऽभ्यः॑ ।
अव॑ । ही॒ये॒ । सखि॑ऽभ्यः निऽउ॑प्ताः । च॒ । ब॒भ्रव॑ः । वाच॑म् ।
अक्र॑त । एमि॑ । इत् । ए॒षा॒म् । नि॒ःऽकृ॒तम् । जा॒रिणी॑ऽइव ॥५॥३॥

यद्यदाहमादीध्ये ध्यायामि तदानीं एभिरक्षैः न दविषाणि न दूषये न परितपामि यद्वा न दविषाणि न देविष्याणीत्यर्थः । न द्वेषये परायद्भ्यः स्वयमेव परागच्छद्भ्यः सखिभ्यः सखिभूतेभ्यः कितवेभ्योवहीये अवहितोभवामि नाहं प्रथममक्षान् विसृजामीति । किंच बभ्रवोबभ्रुवर्णा अक्षाः न्युप्ताः कितवैरवक्षिप्ताः संतोवाचमक्रत शब्दं कुर्वंति तदा संकल्पं परित्यज्य अक्षव्यसनेनाभिभूयमानोहमेषामक्षाणां निष्कृतं स्थानं जारिणीव यथा कामव्यसनेनाभिभूयमाना स्वैरिणी संकेतस्थानं याति तद्वदेमीव् गच्छाम्येव ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी–

स॒भामे॑तिकि॒त॒वःपृ॒च्छमा॑नोजे॒ष्यामीति॑त॒न्वा॒३॒॑शूशु॑जानः ।
अ॒क्षासो॑अस्य॒विति॑रन्ति॒कामं॑प्रति॒दीव्ने॒दध॑त॒आकृ॒तानि॑ ॥ ६ ॥

स॒भाम् । ए॒ति॒ । कि॒त॒वः । पृ॒च्छमा॑नः । जे॒ष्यामि॑ । इति॑ ।
त॒न्वा॑ । शूशु॑जानः । अ॒क्षासः॑ । अ॒स्य॒ । वि । ति॒र॒न्ति॒ । काम॑म् ।
प्र॒ति॒ऽदीव्ने॑ । दध॑तः । आ । कृ॒तानि॑ ॥ ६ ॥

तन्वा शरीरेण शूशुजानः शोशुचानोदीप्यमानः कितवः कोत्रास्ति धनिकः तं जेष्यामीति पृच्छमानः पृच्छन् सभां कितवसंबंधिनीमेति गच्छति तत्र प्रतिदीव्ने प्रतिदेविने कितवाय कृतानि देवनोपयुक्तानि कर्माण्यादधतोजयार्थमाभिमुख्येन मर्यादया वा दधतोस्य कितवस्य काममिच्छामक्षासोक्षाः वितिरंति वर्धयंति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

अ॒क्षास॒इदं॑कु॒शिनो॑नितो॒दिनो॑नि॒कृत्वा॑न॒स्तप॑नास्तापयि॒ष्णवः॑ ।
कु॒मा॒रदे॑ष्णा॒जय॑तःपुन॒र्ह॑णो॒मध्वा॒संपृ॑क्ताःकित॒वस्य॑ब॒र्हणा॑ ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

अ॒क्षास॑ः । इत् । अं॒कु॒शिन॑ः । नि॒ऽतो॒दिन॑ः । नि॒ऽकृत्वा॑नः ।
तप॑नाः । ता॒प॒यि॒ष्णव॑ः । कु॒मा॒रऽदे॑ष्णाः । जय॑तः । पु॒न॒ःऽहन॑ः ।
मध्वा॑ । सम्ऽपृ॑क्ताः । कि॒त॒वस्य॑ । ब॒र्हणा॑ ॥ ७ ॥

अक्षासइत् अक्षाएव अंकुशिनोंकुशवंतोनितोदिनोनितोदितवंतश्च पुरुषे च कृषौ प्रवर्तमाने निकृत्वानः पराजये निकर्तनशीलाः छेत्तारोवा तपनाः पराजये कितवस्य संतापकाः तापयिष्णवः सर्वस्वहारकत्वेन कुटुंबस्य संतापनशीलाश्च भवंति । किंच जयतः कितवस्य कुमारदेष्णाधनदानेन धन्यतां लंभयंतः कुमाराणां दातारोभवंति । अपिच मध्वा मधुना संपृक्ताः प्रतिकितवेन बर्हणा परिवृद्धेन सर्वस्वहरणेन कितवस्य पुनर्हणः पुनर्हंतारोभवंति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रि॒प॒ञ्चा॒शःक्री॑ळति॒व्रात॑एषां॑दे॒वइ॑वसवि॒तास॒त्यध॑र्मा ।
उ॒ग्रस्य॑चिन्म॒न्यवे॒नान॑मन्ते॒राजा॑चिदे॒भ्यो॒नम॒इत्कृ॑णोति ॥ ८ ॥

त्रि॒ऽप॒ञ्चा॒शः । क्री॒ळ॒ति॒ । व्रात॑ः । ए॒षा॒म् । दे॒वःऽइ॑व ।
स॒वि॒ता । स॒त्यऽध॑र्मा । उ॒ग्रस्य॑ । चि॒त् । म॒न्यवे॑ । न । न॒म॒न्ते॒ ।
राजा॑ । चि॒त् । ए॒भ्य॒ः । नम॑ः । इत् । कृ॒णो॒ति॒ ॥ ८ ॥

एषामक्षाणां त्रिपंचाशः त्र्यधिकपंचाशत्संख्याकोव्रातः संघः क्रीळति अस्फारे विहरति अक्षिकाः प्रायेण तावद्भिरक्षैर्दीव्यंति हि । तत्र दृष्टांतः—सत्यधर्मा सविता सर्वस्य जगतः प्रेरकः सूर्योदेवइव यथा सविता देवोजगति विहरति तद्वदक्षाणां संघआस्फारे विहरतीत्यर्थः । किंच उग्रस्य चित् क्रूरस्यापि मन्यवे क्रोधाय एते अक्षाः न नमंते न प्रह्वीभवंति न वशे वर्तंते तं नमयंतीत्यर्थः । राजा चित् जगतईश्वरोपि एभ्योनमइत् नमस्कारमेव देवनवेलायां कृणोति नावज्ञां करोतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

नी॒चाव॑र्तन्तउ॒परि॑स्फुरन्त्यह॒स्तासो॒हस्त॑वन्तंसहन्ते ।
दि॒व्याअङ्गा॑रा॒इरि॑णे॒न्यु॑प्ताःशी॒ताःसन्तो॒हृद॑यं॒निर्द॑हन्ति ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

नी॒चा । व॒र्त॒न्ते॒ । उ॒परि॑ । स्फु॒र॒न्ति॒ । अ॒ह॒स्तासः॑ । हस्त॑ऽवन्तम् ।
स॒ह॒न्ते॒ । दि॒व्याः । अङ्गा॑राः । इरि॑णे । निऽउ॑प्ताः । शी॒ताः ।
सन्तः॑ । हृद॑यम् । निः । द॒ह॒न्ति॒ ॥ ९ ॥

अपि चैते अक्षाः नीचा नीचीनस्थले वर्तंते तथाप्युपरि पराजयाद्भीतानां द्यूतकराणां कितवानां हृदयस्योपरिस्फुरंति अहस्तासोहस्तरहिताअप्यक्षाः हस्तवंतं द्यूतकरं कितवं सहंते पराजयकरणेन अभिभवंति । दिव्यादिविभवाअपक्कृताः अंगाराः अंगारसदृशाः अक्षाः इरिणे इंधनरहिते आस्फारे न्युप्ताः शीताः शीतस्पर्शाः संतोपि हृदयं कितवानामंतःकरणं निर्दहंति पराजयजनितसंतापेन भस्मीकुर्वंति ॥ ९॥

अथ दशमी—

जा॒याता॑प्यतेकित॒वस्य॑ही॒नामा॒तापु॒त्रस्य॒चर॑त॒ःक्व॑स्वित् ।
ऋ॒णा॒वाबिभ्य॒द्धन॑मि॒च्छमा॑नो॒न्येषा॒मस्त॒मुप॒नक्त॑मेति ॥१०॥४॥

जा॒या । त॒प्य॒ते॒ । कि॒त॒वस्य॑ । ही॒ना । मा॒ता । पु॒त्रस्य॑ । चर॑तः ।
क्व॑ । स्वि॒त् । ऋ॒ण॒ऽवा । बिभ्य॑त् । धन॑म् । इ॒च्छमा॑नः । अ॒न्येषा॑म् ।
अस्त॑म् । उप॑ । नक्त॑म् । ए॒ति॒ ॥ १० ॥ ४ ॥

क्वचित् क्वापि चरतोनिर्वेदाद्गच्छतः कितवस्य जाया भार्या हीना परित्यक्ता सती तप्यते वियोगसंतापेन संतप्ता भवति माता जनन्यपि पुत्रस्यापि क्वापि चरतः कितवस्य संबंधाद्धीना तप्यते पुत्रशोकेन संतप्ता भवति । ऋणावा अक्षपराजयात् ऋणवान् कितवः सर्वतोबिभ्यत् धनं स्तेयजनितं इच्छमानः कामयमानः अन्येषां ब्राह्मणादीनां अस्तं गृहं । अस्तं पस्त्यमिति गृहनामसु पाठात् । नक्तं रात्रावुपैति चौर्यार्थमुपगच्छति ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकादशी–

स्त्रियंदृष्ट्वायकितवंततापान्येषांजायांसुकृतंचयोनिम् ।
पूर्वाह्णेअश्वान्युयुजेहिबभ्रून्त्सोअग्नेरन्तेवृषलःपपाद ॥ ११ ॥

स्त्रियम् । दृष्ट्वाय । कितवम् । तताप । अन्येषाम् । जायाम् ।
सुऽकृतम् । च । योनिम् । पूर्वाह्णे । अश्वान् । युयुजे । हि ।
बभ्रून् । सः । अग्नेः । अन्ते । वृषलः । पपाद ॥ ११ ॥

कितवं कितवोविभक्तिव्यत्ययः अन्येषां स्वव्यतिरिक्तानां पुरुषाणां जायां जायाभूतां स्त्रियं नारीं सुखेन वर्तमानां सुकृतं सुष्ठु कृतं योनिं गृहं दृष्ट्वा मज्जाया दुःखिता गृहं चासंस्कृतमिति ज्ञात्वा तताप तप्यते पुनः पूर्वाह्णे प्रातःकाले बभ्रून् बभ्रूवर्णानश्वान् व्यापकानक्षान् युयुजे युनक्ति पुनश्च वृषलोवृषलकर्मा सकितवोरात्रावग्नेरंते समीपे पपाद शीतार्तः सन् शेते॥ ११॥

अथ द्वादशी–

योवःसेनानीर्महतोगणस्यराजाव्रातस्यप्रथमोबभूव ।
तस्मैकृणोमिनधनारुणध्मिदशाहंप्राचीस्तदृतंवदामि ॥ १२ ॥

यः । वः । सेनाऽनीः । महतः । गणस्य । राजा । व्रातस्य ।
प्रथमः । बभूव । तस्मै । कृणोमि । न । धना । रुणध्मि । दश ।
अहम् । प्राचीः । तत् । ऋतम् । वदामि ॥ १२ ॥

हेअक्षावोयुष्माकं महतोगणस्य संघस्य योक्षः सेनानीर्नेता बभूब भवति व्रातस्य च गणव्रातयोरल्पोभेदः राजेश्वरः प्रथमोमुख्योबभूव तस्माअक्षाय कृणोम्यहं अंजलिं करोमि अतःपरं धना धनान्यक्षार्थं अहं न रुणध्मि न संपादयामीत्यर्थः। एतदेव दर्शयति—अहं दशसंख्याकाअंगुलीः प्राचीः प्राङ्मुखीः करोमि तदेतदहं ऋतं सत्यमेव वदामि नानृतं ब्रवीमीत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

अ॒क्षैर्मा॑दी॑व्यःकृ॒षिमित्कृ॑षस्ववि॒त्तेर॑मस्वब॒हुमन्य॑मानः ।
तत्र॒गाव॑ःकितव॒तत्र॑ंजा॒यातन्मे॒विच॑ष्टेसवि॒ताय॒मर्य॑ः ॥ १३ ॥

अ॒क्षैः । मा । दी॒व्य॒ः । कृ॒षिम् । इत् । कृ॒ष॒स्व॒ । वि॒त्ते । र॒म॒स्व॒ ।
ब॒हु । मन्य॑मानः । तत्र॑ । गाव॑ः । कि॒त॒व॒ । तत्र॑ । जा॒या ।
तत् । मे॒ । वि । च॒ष्टे॒ । स॒वि॒ता । अ॒यम् । अ॒र्यः ॥ १३ ॥

हे कितव बहुमन्यमानोमद्वचने विश्वासं कुर्वन् त्वमक्षैर्मा दीव्योद्यूतं मा कुरु । कृषिमित् कृषिमेव कृषस्व कुरु । वित्तेकृष्या संपादिते धने रमस्व रतिं कुरु । तत्र कृषौ गावोभवंति तत्र जाया भवति तदेव धर्मरहस्यं श्रुतिस्मृतिकर्ता सविता सर्वस्य प्रेरकोयं दृष्टिगोचरोऽर्यईश्वरोमे मह्यं विचष्टे विविधमाख्यातवान् ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी–

मि॒त्रंकृ॑णुध्वं॒खलु॑मृ॒ळता॑नो॒मानो॑घो॒रेण॑चरता॒भिधृ॒ष्णु ।
नि॒वो॒नुम॒न्युर्वि॑शता॒मरा॑तिर॒न्योब॑भ्रू॒णांप्रसि॑तौ॒न्व॑स्तु ॥१४॥५॥

मि॒त्रम् । कृ॒णु॒ध्व॒म् । खलु॑ । मृ॒ळत॑ । नः॒ । मा । नः॒ । घो॒रेण॑ ।
च॒र॑त॒ । अ॒भि । धृ॒ष्णु । नि । । व॒ः नु । म॒न्युः । वि॒श॒ता॒म् ।
अरा॑तिः । अ॒न्यः । ब॒भ्रू॒णाम् । प्रऽसि॑तौ । नु । अ॒स्तु ॥१४॥५॥

हे अक्षाः यूयं मित्रं कृणुध्वं अस्मासु मैत्रीं कुरुत खल्विति पूरणः । नोस्मान्मृळत सुखयत च नोस्मान् धृष्णु धृष्णुना तृतीयार्थे प्रथमा घोरेणासह्येन माभिचरत मागच्छत । किंच वोयुष्माकं मन्युः क्रोधःअरातिः अस्माकं शत्रुः नु क्षिप्रं निविशतां अस्मच्छत्रुषु तिष्ठतु नोस्माकं अन्यः शत्रुः कश्चिद्बभ्रूणां बभ्रुवर्णानां युष्माकं प्रसितौ दृढबंधने नु क्षिप्रमस्तु भवतु ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

Funding by IKS-MoE

अबुध्रमिति चतुर्दशर्चं षष्ठं सूक्तं धनाकपुत्रस्य लुशस्यार्षं इदमुत्तरं च वैश्वदेवं त्रयोदशीचतुर्दश्यौ त्रिष्टुभौ शिष्टाद्वादश जगत्यः । तथाचानुक्रांतं—अबुध्रं लुशोधानाकोवैश्वदेवं तु द्वित्रिष्टुबंतं त्विति । गतः सूक्तविनियोगः। एकादशिनस्य वैश्वदेवस्य पशोर्वपायागस्यानुवाक्या विश्वेअद्येत्येषा । सूत्रितंच—विश्वेअद्यमरुतोविश्वऊत्यानोदेवानामुपवेतुशंसइति ।

तत्र प्रथमा—

अबु॑ध्रमु॒त्यइन्द्र॑वन्तोअ॒ग्नयो॒ज्योति॒र्भर॑न्तउ॒षसो॒ऽव्यु॑ष्टिषु ।
म॒हीद्यावा॑पृथि॒वीचे॑तता॒मपो॒द्यादे॒वाना॒मव॒आवृ॑णीमहे ॥ १ ॥

अबु॑ध्रम् । ऊँ॒ इति॑ । त्ये । इन्द्र॑ऽवन्तः । अ॒ग्नय॑ः । ज्योति॑ः ।
भर॑न्तः । उ॒षस॑ः । विऽउ॑ष्टिषु । म॒ही इति॑ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ ।
चे॒त॒ता॒म् । अप॑ः । अ॒द्य । दे॒वाना॑म् । अव॑ः । आ । वृ॒णी॒म॒हे ॥ १ ॥

इंद्रवंतोयष्टव्यत्वेनेन्द्रसंबंधिनः त्ये ते अमी आहवनीयादयोग्नयः उषसोव्युष्टिषु व्युच्छनेषु तमसां विवसनकालेषुज्योतिः तेजोभरंतोधारयंतः अबुध्रं प्रबुद्धाआसन् । मही महत्यौ द्यावापृथिव्यौ अपः कर्म अपः अप्नइतिकर्मनामसुपाठात् । चेततां जानीतां अद्यास्मिन्नहनि देवानामिंद्रादीनां अवोरक्षणं वयमावृणीमहे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दि॒वस्पृ॑थि॒व्योरव॒आवृ॑णीमहेमा॒तॄन्त्सिन्धू॒न्पर्व॑ताञ्छर्य॒णाव॑तः ।
अ॒ना॒गा॒स्त्वंसूर्य॑मु॒षास॑मीमहेभ॒द्रंसोम॑ःसुवा॒नोअ॒द्याकृ॑णोतुनः ॥ २ ॥

दि॒वःपृ॑थि॒व्योः । अव॑ः । आ । वृ॒णी॒म॒हे । मा॒तॄन् । सिन्धू॑न् ।
पर्व॑तान् । श॒र्य॒णाऽव॑तः । अ॒ना॒गाः॒ऽत्वम् । सूर्य॑म् । उ॒षस॑म् ।
ई॒म॒हे॒ । भ॒द्रम् । सोम॑ः । सु॒वा॒नः । अ॒द्य । कृ॒णो॒तु । न॒ः ॥ २ ॥

दिवःपृथिव्योः द्यावापृथिव्योः कार्येण संबंधि अवोरक्षणं वयमावृणीमहे । किंच मातॄन् लोकस्य निर्मातॄन् सिंधून् शर्यणावतः सरसः संबंधिनः पर्वतान् शिलोच्चयांश्च तथा

सूर्यमुषसं च अनागास्त्वं कर्मवैगुण्यजनितपापराहित्यमीमहे वयं याचामहे । किंच अद्यास्मिन्नहनि नोस्मकं सुवानोभिषूयमाणः सोमोभद्रं कल्याणं कृणोतु करोतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

द्यावा॑नोअ॒द्यपृ॑थि॒वीअना॑गसोम॒हीत्रा॑येथांसुवि॒ताय॑मा॒तरा॑ ।
उ॒षाउ॒च्छन्त्यप॑बाधताम॒घंस्व॒स्त्य१॒॑ग्निंस॑मि॒धान॑मीमहे ॥ ३ ॥

द्यावा॑ । न॒ः । अ॒द्य । पृ॑थि॒वी इति॑ । अना॑गसः । म॒ही इति॑ । त्रा॒ये॒था॒म् ।
सु॒वि॒ताय॑ । मा॒तरा॑ । उ॒षाः । उ॒च्छन्ती॑ । अप॑ । बा॒ध॒ता॒म् । अ॒घम् ।
स्व॒स्ति । अ॒ग्निम् । स॒म्ऽइ॒धा॒नम् । ई॒म॒हे॒ ॥ ३ ॥

मही महत्यौ मातरा मातरौ सर्वस्य मातृभूते द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अद्यास्मिन्नहनि अनागसोपराधरहितान् नोस्मान् सुविताय सुखाय त्रायेतां रक्षतां । किंच उच्छंती तमांसि विवासयंती उषाः अस्माकमघं पापमपबाधतां अपनयतु अपिच समिधानं सम्यक् दीप्यमानमग्निं स्वस्ति सर्वप्रकाराविनाशमीमहे वयं याचामहे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

इ॒यंन॑उ॒स्राप्र॑थ॒मासु॑दे॒व्यं॑रे॒वत्स॒निभ्यो॑रे॒वती॒व्यु॑च्छतु ।
आ॒रेम॒न्युंदु॒र्विद॑त्रस्यधीमहिस्व॒स्त्य१॒॑ग्निंस॑मि॒धान॑मीमहे ॥ ४ ॥

इ॒यम् । न॒ः । उ॒स्रा । प्र॒थ॒मा । सु॒ऽदे॒व्य॑म् । रे॒वत् । स॒निऽभ्य॑ः ।
रे॒वती॑ । वि । उ॒च्छ॒तु । आ॒रे । म॒न्युम् । दु॒ःऽवि॒दत्र॑स्य ।
धी॒म॒हि॒ । स्व॒स्ति । अ॒ग्निम् । स॒म्ऽइ॒धा॒नम् । ई॒म॒हे॒ ॥ ४ ॥

रेवती धनवती प्रथमा मुख्या इयं उस्रा पापानामुत्सारिणी उषाः सुदेव्यं शोभनदेवार्हं रेवद्धनवत् प्रधानकालयागत्वं सनिभ्योभजमानेभ्योनोस्मभ्यं प्रयच्छंती व्युच्छतु तमांसि विवासयतु । किंच दुर्विदत्रस्य दुर्धनस्य पुरुषस्य मन्युं क्रोधं आरे दूरे धीमहि निधीमहि । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पंचमी—

प्रयाःसिस्रतेसूर्यस्यरश्मिभिर्ज्योतिर्भरन्तीरुषसोव्युष्टिषु ।
भद्रानोअद्यश्रवसेव्युच्छतस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥५॥६॥

प्र । याः । सिस्रते । सूर्यस्य । रश्मिऽभिः । ज्योतिः । भरन्तीः । उषसः । विऽउष्टिषु । भद्राः । नः । अद्य । श्रवसे । वि । उच्छत । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ५ ॥ ६ ॥

याउषसः सूर्यस्य रश्मिभिः किरणैः प्रसिस्रते संगच्छंते व्युष्टिषु व्युच्छनेषु तमसां विवासनकालेषु ज्योतिरात्मीयं तेजोभरंतीः भरंति च तायूयं नोस्माकमद्यास्मिन्नहनि श्रवसे अन्नाय भद्रा भजनीया भवत् व्युच्छत तमांसि विवासयत च । सिद्धमन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी—

अनमीवाउषसआचरन्तुनउदग्नयोजिहतांज्योतिषाबृहत् ।
आयुक्षातामश्विनातूतुजिंरथंस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥६॥

अनमीवाः । उषसः । आ । चरन्तु । नः । उत् । अग्नयः । जिहताम् । ज्योतिषा । बृहत् । अयुक्षाताम् । अश्विना । तूतुजिम् । रथम् । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ६ ॥

अनमीवारोगरहिताः उषसोनोस्मानाचरंतु आगच्छंतु बृहत् बृहता महता ज्योतिषा तेजसा युक्ताअग्नयोप्युज्जिहतां उद्गच्छंतु अश्विना अश्विनावपि तूतुजिं क्षिप्रगामिनं रथमायुक्षातां अस्मान् प्रत्यागंतुं रासभाभ्यां युंक्तां हरितआदित्यस्य रासभावश्विनोरिति । पाठात् । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ सप्तमी–

श्रेष्ठं॑नोअ॒द्यस॑वित॒र्वरे॑ण्यंभा॒गमासु॑व॒सहिर॑त्न॒धाअसि॑ ।
रा॒योजनि॑त्रींधि॒षणा॒मुप॑ब्रुवेस्व॒स्त्य१॒॑ग्निंस॑मिधा॒नमी॑महे ॥ ७ ॥

श्रेष्ठ॑म् । नः॒ । अ॒द्य । स॒वि॒तः॒ । वरे॑ण्यम् । भा॒गम् । आ । सु॒व॒ । सः ।
हि । र॒त्न॒ऽधाः । असि॑ । रा॒यः । जनि॑त्रीम् । धि॒षणा॑म् । उप॑ ।
ब्रु॒वे॒ । स्व॒स्ति । अ॒ग्निम् । स॒म्ऽइ॒धा॒नम् । ई॒म॒हे॒ ॥ ७ ॥

हे सवितस्त्वं अद्यास्मिन्नहनि नोस्मभ्यं वरेण्यं वरणीयं श्रेष्ठं प्रशस्यतमं भागं भजनीयं धनं आसुव प्रेरय देहीत्यर्थः । हि यस्मात् प्रार्थितस्त्वं रत्नधाः श्रेष्ठानां धनानां संविभक्ताऽसि भवसि। तथाच निगमांतरं–विभक्तारंहवामहेवसोश्चित्रस्यराधसः । सवितारंनृचक्षसमिति[1] । रायोधनस्य जनित्रीं धिषणां सर्वदेवस्तुतिरूपां वाचमुपब्रुवे अहमुपब्रवीमि । यद्वा धिषणां देवीं उपब्रुवे उपस्तौमीत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

पिप॑र्तुमा॒तदृ॒तस्य॑प्र॒वाच॑नंदे॒वानां॒यन्म॑नु॒ष्या॒३अम॑न्महि ।
विश्वा॒इदु॒स्राःस्पळुदे॑ति॒सूर्यः॑स्व॒स्त्य१॒॑ग्निंस॑मिधा॒नमी॑महे ॥ ८ ॥

पिप॑र्तु । मा॒ । तत् । ऋ॒तस्य॑ । प्र॒ऽवाच॑नम् । दे॒वाना॑म् । यत् ।
म॒नु॒ष्याः॑ । अम॑न्महि । विश्वाः॑ । इत् । उ॒स्राः । स्पट् । उत् ।
ए॒ति॒ । सूर्यः॑ । स्व॒स्ति । अ॒ग्निम् । स॒म्ऽइ॒धा॒नम् । ई॒म॒हे॒ ॥ ८ ॥

यदृतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा संबंधि देवानां प्रवाचनं प्रकर्षेण गुणानां कथनं स्तोत्रं मनुष्यावयममन्महि कर्तुं जानीमः तत्प्रवाचनं मा मां पिपर्तु पालयतु । किंच सूर्योविश्वाः सर्वा उस्राः उषसः स्पट् स्पृशन्नवगच्छन् वोदेति उदेतु । सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

---

[1] ऋ० सं० १. २२. ५. ।

अथ नवमी–

अद्वेषोअद्यबर्हिषस्तरीमणिग्राव्णांयोगेमन्मनःसाधईमहे ।
आदित्यानांशर्मणिस्थाभुरण्यसिस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥ ९ ॥

अद्वेषः । अद्य । बर्हिषः । स्तरीमणि । ग्राव्णाम् । योगे ।
मन्मनः । साधे । ईमहे । आदित्यानाम् । शर्मणि । स्थाः ।
भुरण्यसि । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ९ ॥

अद्यास्मिन्नहनि बर्हिषस्तरीमणि वेद्यां स्तरणे मन्मनोमननीयस्याभीष्टस्य फलस्य साधे साधके ग्राव्णामभिषवपाषाणानां योगे सोमेन सह संयोगे च सत्यद्वेषोद्वेषवर्जितानादित्यानीमहे वयमभीष्टं याचामहे । हे स्तोतस्त्वं तेषामादित्यानां देवानां शर्मणि सुखे स्थाने वा स्थास्तिष्ठ भुरण्यसि कर्तव्यानि कर्माणि बिभर्षि गच्छसि । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

आनोबर्हिःसधमादेबृहद्दिविदेवाँईळेसादयासप्तहोतॄन् ।
इन्द्रंमित्रंवरुणंसातयेभगंस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥ १० ॥ ७ ॥

आ । नः । बर्हिः । सधऽमादे । बृहत् । दिवि । देवान् । ईळे ।
सादय । सप्त । होतॄन् । इंद्रम् । मित्रम् । वरुणम् । सातये ।
भगम् । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ १० ॥ ७ ॥

नोस्माकं बृहत् बृहति महति दिवि दीप्ते सधमादे सह माद्यंति देवायत्र तस्मिन् बर्हिषि यज्ञे सप्त सप्तसंख्याकान् होतॄन् वषट्कर्तॄन् इंद्रमिंद्रं च भगं च देवानितरानपि यष्टव्यान् देवान् हे अग्ने त्वमासादय । अग्नेराभिमुख्यकरणमिहाद्यैर्दैव्यंजनंबर्हिरासादयावसोइत्येवमादिमंत्रैरेवगम्यते । तत्र त्वदासादितांस्तानिंद्रादीन् देवानहं सातये धनलाभाय ईळे स्तौमि । सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

इति सप्तमस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

---

१ ऋ० सं १. ३. १२.

Funding by IKS-MoE

अथैकादशी–

तआदित्याआगतासर्वतातयेवृधेनोयज्ञमवतासजोषसः ।
बृहस्पतिंपूषणमश्विनाभगंस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥११॥

ते । आदित्याः । आ । गत । सर्वऽतातये । वृधे । नः । यज्ञम् ।
अवत । सऽजोषसः । बृहस्पतिम् । पूषणम् । अश्विना ।
भगम् । स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ ११ ॥

हे आदित्याः येस्माभिराहूताः ते यूयं सर्वतातये यज्ञार्थमागतागच्छत । आगत्य च हे सजोषसः संगतायूयं नोस्माकं वृधे वर्धनाय यज्ञं प्रति अवत रक्षत । वयं च बृहस्पतिं पूषणं चाश्विनाश्विनौच भगं भगाख्यं देवं च समिधानं सम्यक् दीप्तमग्निं च स्वस्ति सर्वप्रकाराविनाशमीमहे याचामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

तन्नोदेवायच्छतसुप्रवाचनंछर्दिरादित्याःसुभरंनृपाय्यम् ।
पश्वेतोकायतनयायजीवसेस्वस्त्य१ग्निंसमिधानमीमहे ॥१२॥

तत् । नः । देवाः । यच्छत । सुऽप्रवाचनम् । छर्दिः । आदित्याः ।
सुऽभरम् । नृऽपाय्यम् । पश्वे । तोकाय । तनयाय । जीवसे ।
स्वस्ति । अग्निम् । सम्ऽइधानम् । ईमहे ॥ १२ ॥

हे आदित्यादेवाः यूयं सुप्रवाचनं अत्यंतं प्रशस्तं सुभरं सुसमृद्धंनृपाय्यं नृणां रक्षकं तदस्मदभिलषितं छर्दिर्गृहं नोस्माकं पश्वे पशवे तोकाय पुत्राय तनयाय पौत्राय च जीवसे जीवनार्थं यच्छत दत्त । सिद्धमन्यत् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

विश्वेअद्यमरुतोविश्वऊतीविश्वेभवन्त्वग्नयःसमिद्धाः ।
विश्वेनोदेवाअवसागमन्तुविश्वमस्तुद्रविणंवाजोअस्मे ॥१३॥

Funding by IKS-MoE

विश्वे॑ । अ॒द्य । म॒रुत॑ः । विश्वे॑ । ऊ॒ती । विश्वे॑ । भ॒व॒न्तु । अ॒ग्नय॑ः ।
सम्ऽइ॑द्धाः । विश्वे॑ । न॒ः । दे॒वाः । अव॑सा । आ । ग॒म॒न्तु ।
विश्व॑म् । अ॒स्तु । द्रवि॑णम् । वाज॑ः । अ॒स्मे इति॑ ॥ १३ ॥

अद्यास्मिन्नहनि प्रधानयागदिवसे विश्वे सर्वे मरुतोविश्वे सर्वे मरुद्गणसहचरितारुद्रादयोदेवाश्चोती ऊत्यै रक्षणाय भवंतु अपिच विश्वे सर्वे अग्नयः आहवनीयादयः समिद्धाः संदीप्ताः भवंतु । अपिच विश्वे सर्वे इंद्रादयोदेवानोस्माकमवसा रक्षणेनागमंतु आगच्छंतु किंचास्मे अस्मासु विश्वं सर्वं द्रविणं धनं वाजोन्नं चास्तु भवतु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यंदे॑वा॒सोव॑थ॒वाज॑साता॒यंत्राय॑ध्वे॒यंपि॑पृ॒थात्यंह॑ः ।
योवो॑गोपी॒थेनभ॒यस्य॒वेद॒तेस्या॑मदे॒ववी॑तयेतुरासः ॥ १४ ॥ ८ ॥

यम् । दे॒वा॒स॒ः । अव॑थ । वाज॑ऽसातौ । यम् । त्राय॑ध्वे । यम् ।
पि॒पृ॒थ । अति॑ । अंह॑ः । यः । व॒ः । गो॒ऽपी॒थे । न । भ॒यस्य॑ ।
वेद॑ । ते । स्या॒म॒ । दे॒वऽवी॑तये । तु॒रा॒स॒ः ॥ १४ ॥ ८ ॥

हे तुरासोभीष्टप्रदानेक्षिप्रादेवासोदेवाः यूयं वाजसातौ संग्रामे यं मनुष्यमवथ रक्षथ यं च त्रायध्वे शत्रोः पालयथ यं चांहः पापमत्यतिनीय पिपृथ कामैः पूरयथ । यश्चापि मनुष्योवोयुष्माकं कार्यत्वेन संबंधिनि गोपीथे रक्षणे भयस्य भयं न वेद न जानाति ते सर्वे वयं देववीतये यज्ञार्थं स्याम भवेम ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

उषासानक्केति चतुर्दशर्चं सप्तमं सूक्तं धानाकस्य लुशस्यार्षं आदितोद्वादशजगत्यः ततोद्वे त्रिष्टुभौ विश्वेदेवादेवता । पूर्वसूक्ते वैश्वदेवं तु द्वित्रिष्टुबंतं त्वित्युक्तत्वात् । उषासानक्केत्यनुक्रांतं आभिप्लविके षष्ठेहनि वैश्वदेवे इदं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितंच—कतरापूर्वोषासानक्केति वैश्वमिति ।

तत्र प्रथमा—

उ॒षासा॒नक्ता॑बृह॒तीसु॒पेश॑सा॒द्यावा॒क्षामा॒वरु॑णोमि॒त्रोअ॑र्य॒मा ।
इन्द्रं॑हुवेम॒रुत॒ःपर्व॑ताँअ॒पआ॑दि॒त्यान्द्यावा॑पृथि॒वीअ॒पःस्व॑ः ॥ १ ॥

उ॒षसा॒नक्ता॑ । बृ॒ह॒ती इति॑ । सु॒ऽपेश॑सा । द्यावा॒क्षामा॑ ।
वरु॑णः । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा । इन्द्र॑म् । हु॒वे । म॒रुतः॑ । पर्व॑तान् ।
अ॒पः । आ॒दि॒त्यान् । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । अ॒पः । स्व॑१॒रिति॑ स्वः॑ ॥१॥

बृहती बृहत्यौ महत्यौ सुपेशसा सुरूपे उषासानक्ता रात्र्युषसौ द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ च वरुणोमित्रो मित्रावरुणौ चार्यमा च येत्र विहितादेवास्तानेतानिंद्रं मरुतश्च पर्वतांश्च अपउदकानिचादित्यांश्च द्यावापृथिवो द्यावापृथिव्यौ च पुनर्द्यावापृथिव्योर्ग्रहणमादरार्थं अपोंतरिक्षं च स्वः स्वर्गं च यष्टव्यं देवजातं हुवे ह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्यौश्च॑नःपृथि॒वीच॒प्रचे॑तसऋ॒ताव॑रीरक्षता॒मंह॑सोरि॒षः ।
मा॑दु॒र्वि॒दत्रा॒निर्ऋ॑तिर्नईशत॒तद्दे॒वाना॒मवो॑अ॒द्यावृ॑णीमहे ॥ २ ॥

द्यौ॑ः । च॒ । नः॒ । पृ॒थि॒वी । च॒ । प्र॒ऽचे॑तसा । ऋ॒तव॑री॒ इत्यृ॒तऽव॑री ।
र॒क्ष॒ता॒म् । अंह॑सः । रि॒षः । मा । दु॒ःऽवि॒दत्रा॑ । निःऽऋ॑तिः । नः॒ ।
ई॒श॒त॒ । तत् । दे॒वाना॑म् । अव॑ः । अ॒द्य । वृ॒णा॒म॒हे॒ ॥ २ ॥

प्रचेतसा सुबुद्धी ऋतावरी यज्ञवत्यौ सत्यवत्यौ च द्यौश्चपृथिवी च द्यावापृथिव्यावुभे नोस्मान् रिषोहिंसकादंहसः पापाच्च रक्षतां । किंच दुर्विदत्रा कुत्सितज्ञाना निर्ऋतिः मृत्युदेवता नोस्माकं माईशत ईश्वरी माभूत् । किंच वयं देवानां संबंधि तदसाधारणं अवोरक्षणमद्यास्मिन्नहनि प्रधानयागदिवसे वृणीमहे प्रार्थयामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

विश्वस्मान्नोअदितिःपात्वंहसोमातामित्रस्यवरुणस्यरेवतः ।
स्वर्वज्ज्योतिरवृकंनशीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ३ ॥

विश्वस्मात् । नः । अदितिः । पातु । अंहसः । माता । मित्रस्य ।
वरुणस्य । रेवतः । स्वःऽवत् । ज्योतिः । अवृकम् । नशीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ३ ॥

रेवतोधनवतोमित्रस्य वरुणस्य च धनवतोर्मित्रावरुणयोर्माता जनन्यदितिर्देवी नोस्माद् विश्वस्मात्सर्वस्मादंहसः पापात्पातु रक्षतु । किंच वयमवृकं बाधकरहितं स्वर्वंत् सर्वं ज्योतिस्तेजोनशीमहि नशिः पलायनकर्मा पलायनं च शीघ्रगमनं शीघ्रं प्राप्नुमइत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥३॥

अथ चतुर्थी–

ग्रावावदन्नपरक्षांसिसेधतुदुःष्वप्न्यंनिर्ऋतिंविश्वमत्रिणम् ।
आदित्यंशर्ममरुतामशीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ४ ॥

ग्रावा । वदन् । अप । रक्षांसि । सेधतु । दुःऽस्वप्न्यम् । निःऽऋतिम् ।
विश्वम् । अत्रिणम् । आदित्यम् । शर्म । मरुताम् । अशीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ४ ॥

ग्रावाभिषवपाषाणोवदन्नभिषववेलायां शब्दं कुर्वन् रक्षांसि यागविघ्नकारीण्यपसेधतु विनिवारयतु दुःस्वप्न्यं दुःस्वप्नप्रभवमस्मदीयमनिष्टं चापसेधतु निर्ऋतिं मृत्युदेवतांचापसेधतु अत्रिणं अदनशीलंविश्वं सर्वं पिशाचादिकं चापसेधतु एवं निर्विघ्नेन निष्पन्ने यागे वयमादित्यमादित्यानां संबंधि मरुतां च संबंधि शर्म सुखं अशीमहि प्राप्नुयाम ! सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

एन्द्रोबर्हिःसीदतुपिन्वतामिळाबृहस्पतिःसामभिर्ऋक्वोअर्चतु ।
सुप्रकेतंजीवसेमन्मधीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥५॥१॥

Funding by IKS-MoE

आ । इन्द्रः॑ । ब॒र्हिः॑ । सीद॑तु । पिन्व॑ताम् । इळा॑ । बृह॒स्पतिः॑ ।
साम॑ऽभिः । ऋ॒क्वः । अ॒र्च॒तु॒ । सु॒ऽप्र॒के॒तम् । जी॒वसे॑ । मन्म॑ । धी॒म॒हि॒ ।
तत् । दे॒वाना॑म् । अवः॑ । अ॒द्य । वृ॒णी॒म॒हे॒ ॥ ५ ॥ ९ ॥

इंद्रो बर्हिरासीदतु इळा माध्यमिका स्तनयित्नुलक्षणा वागपि पिन्वतां प्रीणयतु । किंतु सामभिर्गीयमाने ऋक्वः स्तुतिमान् बृहस्पतिरप्यर्चतु अस्मान् पूजयतु । किंच वयं सुप्रकेतं सुप्रज्ञानं मन्म मननीयं धनं स्तोत्रं वा धीमहि निधीमहि जीवसे जीवनाय । सिद्धमन्यत् ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

दि॒वि॒स्पृशं॑ य॒ज्ञम॒स्माक॑मश्विना जी॒राध्व॑रं कृणुतं सु॒म्नमि॒ष्टये॑ ।
प्रा॒चीन॑रश्मि॒माहु॑तं घृ॒तेन॒ तद्दे॒वाना॒मवो॑ अ॒द्या वृ॑णीमहे ॥ ६ ॥

दि॒वि॒ऽस्पृश॑म् । य॒ज्ञम् । अ॒स्माक॑म् । अ॒श्वि॒ना॒ । जी॒रऽअ॑ध्वरम् ।
कृ॒णु॒त॒म् । सु॒म्नम् । इ॒ष्टये॑ । प्रा॒चीन॑ऽरश्मिम् । आऽहु॑तम् ।
घृ॒तेन॑ । तत् । दे॒वाना॑म् । अवः॑ । अ॒द्य । वृ॒णी॒म॒हे ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवां नोऽस्माकं यज्ञं दिविस्पृशं दिविस्प्रष्टारं गंतारं कृणुतं कुरुतं तथा । जीराध्वरं क्षिप्रं हिंसारहितं च यज्ञं नोऽस्माकं कृणुतं इष्टयेऽभिलषितसिद्ध्यर्थं सुम्नं सुखं च कुरुतं । किंच घृतेनाज्येनाहुतमग्निं प्राचीनरश्मिं देवाभिमुखं कुरुतमित्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उप॑ ह्वये सु॒हवं॒ मारु॑तं ग॒णं पा॑व॒कमृ॒ष्वं स॒ख्याय॑ शं॒भुव॑म् ।
रा॒यस्पोषं॑ सौश्रव॒साय॑ धीमहि॒ तद्दे॒वाना॒मवो॑ अ॒द्या वृ॑णीमहे ॥ ७ ॥

उप॑ । ह्व॒ये॒ । सु॒ऽहव॑म् । मारु॑तम् । ग॒णम् । पा॒व॒कम् । ऋ॒ष्वम् ।
स॒ख्याय॑ । श॒म्ऽभुव॑म् । रा॒यः । पोष॑म् । सौ॒श्र॒व॒साय॑ । धी॒म॒हि॒ ।
तत् । दे॒वाना॑म् । अवः॑ । अ॒द्य । वृ॒णी॒म॒हे॒ ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

सुहवं स्वाह्वानं पावकं शोधकं ऋष्वं दर्शनीयं शंभवं सुखस्य भावयितारं रायोधनस्य पोषं पोषकं मारुतं मरुतां संबंधिनं गणं संघं सख्याय सखिभावायोपह्वये उपगम्य ह्वयामि आगतं गणं सौश्रवसाय शोभनान्नवत्वाय सुयशस्त्वाय वा वयं धीमहि बुद्धौ निधीमहि । सिद्धमन्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अपांपेरुंजीवधन्यंभरामहेदेवाव्यंसुहवमध्वरश्रियम् ।
सुरश्मिंसोममिन्द्रियंयमीमहितद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ८ ॥

अपाम् । पेरुम् । जीवऽधन्यम् । भरामहे । देवऽअव्यम् । सुऽहवम् ।
अध्वरऽश्रियम् । सुऽरश्मिम् । सोमम् । इन्द्रियम् । यमीमहि ।
तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ८ ॥

अपामुदकानां पेरुं पालकं जीवधन्यं धन्याजीवायस्मिन्नसौ जीवधन्यः तं देवाव्यं देवानां तर्पकं सुहवं शोभनाह्वानं शोभनस्तुतिं वा अध्वरश्रियं सुरश्मिं शोभनांशुं सोनं भरामहे धारयामः पत्नीशालातोहविर्धानं प्रति प्रापयामोवा भृतं तं सोममिंद्रियं वीर्यं यमीमहि वयं याचामहे । सिद्धमन्यत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सनेमतत्सुसनितासनित्वभिर्वयंजीवाजीवपुत्राअनागसः ।
ब्रह्मद्विषोविष्वगेनोभरेरततद्देवानामवोअद्यावृणीमहे ॥ ९ ॥

सनेम । तत् । सुऽसनिता । सनित्वऽभिः । वयम् । जीवाः ।
जीवऽपुत्राः । अनागसः । ब्रह्मऽद्विषः । विष्वक् । एनः ।
भरेरत । तत् । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीमहे ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

जीवाजीवंतोजीवपुत्राजीवनवत्पुत्राश्चानागसोपराधवर्जिताश्च वयं धानाका लुशाः सनित्वभिः संभक्तृभिः पुत्रपौत्रादिभिः सह सुसनिता शोभनेन भजनेन तद्देवजातं सनेम स्तुत्या हविःप्रदानेन च संभजेमहि । किंच ब्रह्मद्विषोब्राह्मणानामस्माकं द्वेष्टारोविष्वक् नानागच्छदेनोस्मदीयं पापंभरेरत आत्मनि धारयंतु पोषयंतु । सिद्धमन्यत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

येस्थमनो॑र्य॒ज्ञिया॒स्तेशृ॑णोतन॒यद्वो॑दे॒वा॒ईम॑हे॒तद्द॑धातन ।
जै॒त्रं॑क्रतुँ॑रयि॒मद्वी॒रव॒द्यश॒स्तद्दे॒वाना॒मवो॑अ॒द्यावृ॑णीमहे॥ १०॥ १०॥

ये । स्थ । मनो॑ः । य॒ज्ञिया॑ः । ते । शृ॒णो॒त॒न । यत् । व॒ः । दे॒वा॒ः ।
ईम॑हे । तत् । द॒धा॒त॒न । जैत्र॑म् । क्रतुँ॑ । र॒यि॒ऽमत् । वी॒रऽव॑त् ।
यश॑ः । तत् । दे॒वाना॑म् । अव॑ः । अ॒द्य । वृ॒णी॒म॒हे ॥ १० ॥ १० ॥

हे देवा ये यूयं मनोर्मनुष्यस्य यज्ञियायज्ञार्हाः स्थ भवथ ते यूयं शृणोतनास्मदीयां स्तुतिं शृणुत । किंच हे देवावोयुष्मान् यदभीष्टमीमहे याचामहे तत् जैत्रं जयशीलं क्रतुं प्रज्ञानं रयिमत् धनंवत् वीरवत् पुत्राद्युपेतं यशश्च ददातनास्मभ्यं प्रयच्छत । सिद्धमन्यत् ॥ १० ॥

इति सप्तमस्याष्टमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

म॒हद॒द्यम॑ह॒तामावृ॑णीम॒हेवो॑दे॒वानां॑बृह॒ताम॑न॒र्वणा॑म् ।
यथा॒वसु॑वी॒रजा॑त॒न्नशा॑मह॒ैतद्दे॒वाना॒मवो॑अ॒द्यवृ॑णीमहे ॥ ११ ॥

म॒हत् । अ॒द्य । म॒ह॒ताम् । आ । वृ॒णी॒म॒हे । अव॑ः । दे॒वाना॑म् ।
बृ॒ह॒ताम् । अ॒न॒र्वणा॑म् । यथा॑ । वसु॑ । वी॒रऽजा॑तम् । नशा॑महै ।
तत् । दे॒वाना॑म् । अव॑ः । अ॒द्य । वृ॒णी॒म॒हे ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

अद्यास्मिन्नहनि महतां श्रेष्ठानां बृहतां वृद्धानां अनर्वणां अप्रतिगतानांदेवानामिंद्रादीनां संबंधि महदधिकं अवोरक्षणमावृणीमहे प्रार्थयामहे । किंच वयं यथा वसु धनं वीरजातं अपत्यजातं च नशामहै प्राप्नुयाम तथा ते देवाः कुर्वंत्विति शेषः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

महोअग्नेःसंमिधानस्यशर्मण्यनांगामित्रेवरुणेस्वस्तयें ।
श्रेष्ठेस्यामसवितुःसवींमनितद्देवानामवोंअद्यावृंणीमहे ॥ १२ ॥

महः । अग्नेः । सम्ऽइधानस्यं । शर्मणि । अनांगाः ।
मित्रे । वरुंणे । स्वस्तयें । श्रेष्ठें । स्याम । सवितुः ।
सवींमनि । तत् । देवानांम् । अवंः । अद्य । वृणीमहे ॥ १२ ॥

समिधानस्य समिध्यमानस्य महोमहतोग्नेः शर्मणि सुखे वयं स्याम भवेम । किंच वयमनागाअनागसोवचनव्यत्ययः स्याम । अपिच मित्रे वरुणे मित्रावरुणयोः षष्ठ्यर्थे सप्तमी सवितुश्च श्रेष्ठेऽतिप्रशस्ये सवीमनि प्रसवे स्वस्तये सर्वप्रकाराविनाशाय स्याम । सिद्धमन्यत् ॥१२॥

अथ त्रयोदशी--

येसंवितुःसत्यसंवस्यविश्वेंमित्रस्यंव्रतेवरुंणस्यदेवाः ।
तेसौभंगंवीरवद्गोमदप्नोदधांतनद्रविंणंचित्रमस्मे ॥ १३ ॥

ये । सवितुः । सत्यऽसंवस्य । विश्वें । मित्रस्यं । व्रते ।
वरुंणस्य । देवाः । ते । सौभंगम् । वीरऽवंत् गोऽमंत् । अप्नंः ।
दधांतन । द्रविंणम् । चित्रम् । अस्मे इति ॥ १३ ॥

ये विश्वेदेवाः सत्यसवस्य सत्यप्रसवस्य सवितुर्मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोश्च व्रते प्रसवाख्ये कर्मणि भवंति ते यूयं सौभगं सौभाग्यं वीरवत्पुत्राद्युपेतं गोमत् गोयुक्तं चित्रं पूजनीयं द्रविणं धनं चाप्नः कर्म चास्मे मह्यं दधातन प्रयच्छत ॥ १३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्दशी—

स॒वि॒तापश्चाता॑त्सवि॒तापु॒रस्ता॑त्सवि॒तोत्त॒रात्ता॑त्सवि॒ताध॒रात्ता॑त् ।
स॒वि॒तानः॑सुवतुस॒र्वता॑तिंसवि॒तानो॑रासतांदी॒र्घमायुः॑ ॥ १४॥ ११॥

स॒वि॒ता । प॒श्चाता॑त् । स॒वि॒ता । पु॒रस्ता॑त् । स॒वि॒ता । उ॒त्त॒रात्ता॑त् ।
स॒वि॒ता । अ॒ध॒रात्ता॑त् । स॒वि॒ता । न॒ः । सु॒व॒तु॒ । स॒र्वऽता॑तिम् ।
स॒वि॒ता । न॒ः । रा॒स॒ता॒म् । दी॒र्घम् । आयुः॑ ॥ १४ ॥ ११ ॥

पश्चाताव् पश्चिमतः स्थितः सविता पुरस्ताव् पूर्वतश्चस्थितः सविता उत्तरात्ताव् उत्तरतः स्थितश्च अधरात्ताव् दक्षिणतश्च स्थितः सविता नोस्माकं सर्वतातिं सर्वमभिलषितं धनादिकं सुवतु प्रेरयतु । किंच सवितैव नोस्मभ्यं दीर्घं बहुकालीनं आयुः रासतां ददातु बहुधा सवितृपदग्रहणमत्यंतमादरार्थं ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

नमोमित्रस्येति द्वादशर्चमष्टमं सूक्तं अभितपानाम सूर्यपुत्रऋषिः इदमादीनि पंचसूक्तानि जागतानि अस्य सूक्तस्य दशमी त्रिष्टुप् सूर्योदेवता । तथा चानुक्रांतं—नमोद्वादश सौर्योभितपाः सौर्यं जागतं वै त्रिष्टुप् दशमीति । आश्विनशस्त्रे सूर्योदयादूर्ध्वं सौर्यकांडे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—चित्रंदेवानां नमोमित्रस्येति । विषुवति निष्केवल्ये आद्यस्तृचोनुरूपः । सूत्रितंच-बिभ्राट्बृहत्पिबतुसोम्यंमधु नमोमित्रस्यवरुणस्यचक्षसइति स्तोत्रियानुरूपाविति । स्वपंतमभ्यस्तमयेसति रात्रिशेषं स्थित्वा प्रातर्येनसूर्यंज्योतिषेत्यादिभिः सूर्यंउपस्थेयः । सूत्रितंच--अव्याधितं चेत्स्वपंतमादित्योभ्यस्तमियाद्वाग्यतोनुपविशन् रात्रिशेषं भूत्वा येनसूर्यज्योतिषाबाधसेतमइति पंचभिरादित्यमुपतिष्ठेत । स्वपंतमभ्युदिते यस्यते विश्वेत्यादिभिश्चतसृभिः सूर्यंउपस्थेयः । सूत्रितंच--अभ्युदियाच्चेदकर्मश्रांतमनभिरूपेण कर्मणा वाग्यतइति समानमुत्तराभिश्चतसृभिरुपस्थानमिति । एकादशिनस्य सौर्यस्य पशोर्हविषोयाज्या । सूत्रितंच—शन्नोभवचक्षसाशन्नोअह्नाऽऽवांयोभूषशुचिपा उपनइति । होत्रकाणांशकलाधाने यद्वोदेवाइत्येषा । विवाहेकन्यारोदनीये जीवंरुदंतीत्येषा जप्या ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा--

नमो॑मि॒त्रस्य॒वरु॑णस्य॒चक्ष॑सेम॒होदे॒वाय॒तदृ॒तंस॑पर्यत ।
दू॒रे॒दृशे॑दे॒वजा॑तायके॒तवे॑दि॒वस्पु॒त्राय॒सूर्या॑यशंसत ॥ १ ॥

नम॑ः । मि॒त्रस्य॑ । वरु॑णस्य । चक्ष॑से । म॒हः । दे॒वाय॑ । तत् ।
ऋ॒तम् । स॒प॒र्य॒त॒ । दू॒रे॒ऽदृशे॑ । दे॒वऽजा॑ताय । के॒तवे॑ ।
दि॒वः । पु॒त्राय॑ । सूर्या॑य । शं॒स॒त ॥ १ ॥

हे ऋत्विजोयूयं मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोश्चक्षसे द्रष्ट्रे महोमहते देवाय द्योतमानाय दूरेदृशे दूरेसंतमपि पश्यते देवजाताय देवेषु जाताय देवार्थं उत्पन्नाय केतवे विश्वस्य प्रज्ञापकाय दिवः पुत्राय पुत्रभूताय दिविजायमानत्वात् तत्पुत्रत्वव्यपदेशः सूर्याय सूर्यार्थं नमः कृत्वा तद्विहितं ऋतं यागादिलक्षणं कर्म सपर्यत पूजयत शंसत स्तुतिमपि कुरुत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया--

सामा॑स॒त्योक्ति॒ःपरि॑पातुवि॒श्वतो॒द्यावा॑च॒यत्र॑त॒तन॒न्नहा॑निच ।
विश्वं॑म॒न्यंनिवि॑शते॒यदेजं॑तिवि॒श्वाहापो॑वि॒श्वाहोदे॑ति॒सूर्य॑ः ॥ २ ॥

सा । मा॒ । स॒त्यऽउ॑क्तिः । परि॑ । पा॒तु॒ । वि॒श्वत॑ः । द्यावा॑ । च॒ । यत्र॑ ।
त॒तन॑न् । अहा॑नि । च॒ । विश्व॑म् । अ॒न्यत् । नि । वि॒श॒ते॒ । यत् ।
एजं॑ति । वि॒श्वाहा॑ । आप॑ः । वि॒श्वाहा॑ । उत् । ए॒ति॒ । सूर्य॑ः ॥ २ ॥

सा सत्योक्तिः तत्सत्यवचनं मा मां विश्वतः सर्वतः परिपातु परिरक्षतु । यया सत्योक्त्या यत्र यस्मिन् देशे द्यावाच द्यावापृथिव्यावहानि रात्रयश्च ततनन् अतन्वन् तत्र विश्वं सर्वमन्यत् भूतजातं निविशते विश्राम्यति यदेतद्भूतजातमेजति कंपते विश्वाहा सर्वदा आपश्च स्यंदते विश्वाहा सर्वदा सूर्यश्चोदेति सा सत्योक्तिर्मां परिपात्वित्यर्थः ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ तृतीया—

नते॒अदे॑वःप्र॒दिवो॒निवा॑सते॒यदे॑त॒शेभिः॑पत॒रैर॑थ॒र्यसि॑ ।
प्रा॒चीन॑म॒न्यदनु॑वर्तते॒रज॒उद॒न्येन॒ज्योति॑षायासिसूर्य ॥ ३ ॥

न । ते॒ । अदे॑वः । प्र॒ऽदिवः॑ । नि । वा॒स॒ते॒ । यत् । ए॒त॒शेभिः॑ ।
प॒त॒रैः॑ । र॒थ॒र्यसि॑ । प्रा॒चीन॑म् । अ॒न्यत् । अनु॑ । व॒र्त॒ते॒ । रजः॑ ।
उत् । अ॒न्येन॑ । ज्योति॑षा । या॒सि॒ । सू॒र्य॒ ॥ ३ ॥

हे सूर्य ते तव समीपे प्रदिवः प्रत्नः पुरातनः कश्चिददेवोऽसुरोराक्षसोवा न निवासते न निवसति । कदेत्यतआह यद्यदा त्वं पतरैर्गमनशीलैरेतशेभिः अश्वैः रथर्यसि रथं कामयसे योक्तुं । किंच प्राचीनमन्यत् त्वदीयं ज्योतिः रजउदकमनुवर्तते अन्येन तेन ज्योतिषा उद्यासि उदेषि । यद्वा प्राचीनमन्यद्रजश्चंद्राख्यं ज्योतिस्त्वामनुवर्तते ततस्त्वमन्येन ज्योतिषा सहोदेषीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येन॒सूर्य॒ज्योति॑षा॒बाध॑से॒तमो॒जग॑च्च॒विश्व॑मुदि॒यर्षि॑भा॒नुना॑ ।
तेना॒स्मद्विश्वा॒मनि॑रा॒मना॑हुति॒मपामी॑वा॒मप॑दुः॒ष्वप्न्यं॑सुव ॥ ४ ॥

येन॑ । सू॒र्य॒ । ज्योति॑षा । बाध॑से । तमः॑ । जग॑त् । च॒ । विश्व॑म् ।
उ॒त्ऽइ॒यर्षि॑ । भा॒नुना॑ । तेन॑ । अ॒स्मत् । विश्वा॑म् । अनि॑राम् ।
अना॑हुतिम् । अप॑ । अमी॑वाम् । अप॑ । दुः॒ऽस्वप्न्य॑म् । सु॒व॒ ॥ ४ ॥

हे सूर्य त्वं येन ज्योतिषा तेजसा तमोंधकारं बाधसे निवारयसि येन च भानुना तेजसा विश्वं सर्वं जगज्जंगममुदियर्षि उद्गमयसि तेन ज्योतिषास्मदस्मत्तोविश्वां सर्वामनिरां अन्नाभावं अनाहुतिं अहोमं चामीवां रोगजातं चापसुव अपगमय दुःस्वप्न्यं दुःस्वप्नप्रभवमरिष्टं चापसुव ॥ ४ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ पंचमी--

विश्व॑स्य॒हि॑प्रेषि॑तो॒रक्षां॑सिव्र॒तम॑हे॑ळय॒न्नु॒च्चर॑सिस्व॒धाअनु॑ ।
यद॒द्यत्वा॑सूर्यो॑प॒ब्रवा॑महै॒तन्नो॑दे॒वाअनु॑मंसीरत॒क्रतु॑म् ॥ ५ ॥

विश्व॑स्य । हि । प्रऽइ॑षितः । रक्षां॑सि । व्र॒तम् । अहे॑ळयन् ।
उ॒त्ऽचर॑सि । स्व॒धाः । अनु॑ । यत् । अ॒द्य । त्वा॒ । सूर्य॒ । उ॒प॒ऽब्रवा॑महे ।
तत् । न॒ः । दे॒वाः । अनु॑ । मं॒सी॒र॒त॒ । क्रतु॑म् ॥ ५ ॥

हे सूर्य प्रेषितः प्रेरितः त्वमहेळयन् अक्रुध्यन् विश्वस्य सर्वस्य यजमानस्य व्रतं कर्म रक्षसि हि यज्ञविध्वंसकेभ्योराक्षसेभ्यः पालयसि । स्वधाहवींष्यनु उच्चरसि उद्गच्छसिच प्रातर्होमे निवृत्ते सति पश्चादुद्गच्छसीत्यर्थः । तथाच यद्यदाद्यास्मिन्नहनि त्वा त्वां उपब्रवामहै उपब्रूमः तदानोस्माकं तं क्रतुं तत्कर्म देवाइंद्रादयोनुमंसीरत अनुमन्यंतां ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी--

तं॑नो॒द्यावा॑पृथि॒वीतंन॒आप॒इन्द्रः॑शृण्वन्तुम॒रुतो॒हवं॒वचः॑ ।
माशूने॑भूम॒सूर्य॑स्यसं॒दृशि॑भ॒द्रंजीव॑न्तोजर॒णाम॑शीमहि ॥६॥१२॥

तम् । न॒ः । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । तत् । न॒ः । आप॑ः । इन्द्र॑ः । शृ॒ण्व॒न्तु॒ ।
म॒रुत॑ः । ह॒व॑म् । वच॑ः । मा । शूने॑ । भूम॒ । सूर्य॑स्य । स॒म्ऽदृशि॑ ।
भ॒द्रम् । जीव॑न्तः । ज॒र॒णाम् । अ॒शी॒म॒हि॒ ॥ ६ ॥ १२ ॥

द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ आपश्च इंद्रश्च मरुतश्च नोस्माकं तं हवमाह्वानं नोस्माकं तद्वचः स्तुतिरूपं वाक्यं च नइतिद्विरुक्तिरादरार्थां शृण्वंतु । किंच वयं सूर्यस्य संदृशि संदर्शने शूने प्रवृद्धाय दुःखाय माभूम मैव भवेम किंतु जीवंतः चिरं प्राणान् धारयंतोवयं भद्रं कल्याणं जरणां वृद्धत्वममरत्वं चाशीमहि प्राप्नुयाम ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ सप्तमी–

वि॒श्वाहा॑त्वासु॒मन॑सःसु॒चक्ष॑सःप्र॒जाव॑न्तोअनमी॒वाअना॑गसः ।
उ॒द्यन्तं॑त्वामित्रमहोदि॒वेदि॑वे॒ज्योग्जी॒वाःप्रति॑पश्येमसूर्य॑ ॥ ७ ॥

वि॒श्वाहा॑ । त्वा॒ । सु॒ऽमन॑सः । सु॒ऽचक्ष॑सः । प्र॒जाऽव॑न्तः ।
अ॒न॒मी॒वाः । अना॑गसः । उ॒त्ऽयन्त॑म् । त्वा॒ । मि॒त्र॒ऽम॒हः ।
दि॒वेऽदि॑वे । ज्योक् । जी॒वाः । प्रति॑ । प॒श्ये॒म॒ । सू॒र्य॒ ॥ ७ ॥

हे सूर्य त्वा त्वां सुमनसः प्रीतियुक्तमनस्काः सुचक्षसः सुदर्शनाः प्रजावंतः पुत्राद्युपेताः अनमीवाः रोगरहिताः अनागसः अपराधवर्जिताश्च वयं विश्वाहा सर्वदा यजेमेति शेषः । किंच हे मित्रमहः मित्राणां पूजयितः सूर्य दिवेदिवे प्रतिदिनं उद्यंतमुदयं प्राप्नुवंतं त्वा त्वां ज्योक् चिरं जीवा जीवंतोवयं प्रतिपश्येम ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

म॒हिज्योति॒र्बिभ्र॑तंत्वाविचक्षण॒भास्व॑न्तं॒चक्षु॑षेचक्षुषे॒मय॑ः ।
आ॒रोह॑न्तंबृह॒तःपाज॑स॒स्परि॑व॒यंजी॒वाःप्रति॑पश्येमसूर्य॑ ॥ ८ ॥

महि॑ । ज्योति॑ः । बिभ्र॑तम् । त्वा॒ । वि॒ऽच॒क्ष॒ण॒ । भास्व॑न्तम् ।
चक्षु॑षेऽचक्षुषे । मय॑ः । आ॒ऽरोह॑न्तम् । बृ॒ह॒तः । पाज॑सः ।
परि॑ । व॒यम् । जी॒वाः । प्रति॑ । प॒श्ये॒म॒ । सू॒र्य॒ ॥ ८ ॥

हे विचक्षण विद्रष्टः सूर्य महि महत् ज्योतिस्तेजोबिभ्रतं धारयंतं भास्वंतं दीप्तिमंतं चक्षुषेचक्षुषे सर्वेषां द्रष्टॄणां चक्षुषे मयः सुखकरं बृहतोमहतः पाजसोबलवतः परि महतोबलवतः सामुद्रस्योदकस्योपरीत्यर्थः । आरोहंतं त्वा त्वां जीवाश्चिरं जीवंतोवयं प्रति प्रतिदिनं पश्येम ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

यस्य॑ते॒विश्वा॒भुव॑नानिके॒तुना॒प्रचेर॑ते॒निच॑वि॒शन्ते॑अ॒क्तुभि॑ः ।
अ॒ना॒गा॒स्त्वेन॑हरिकेशसूर्याह्नाह्नानो॒वस्य॑सावस्य॒सोदि॑हि ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

यस्य॑ । ते॒ । विश्वा॑ । भुव॑नानि । के॒तुना॑ । प्र । च॒ । ईर॑ते । नि ।
च॒ । वि॒शन्ते॑ । अ॒क्तुऽभिः॑ । अ॒ना॒गाः॒ऽत्वेन॑ । ह॒रि॒ऽके॒श॒ ।
सूर्य॒ । अह्ना॑ऽअह्ना । नः॒ । वस्य॑साऽवस्यसा । उत् । इ॒हि॒ ॥ ९ ॥

हे हरिकेश हरितवर्णकेश सूर्य यस्य ते तव केतुना प्रज्ञानेन विश्वा विश्वानि भुवनानि भूतजातानि प्रेरते प्रकर्षेण गच्छंति अक्तुभिः रात्रिभिः निविशंते च विश्राम्यंति च स्वपंतीत्यर्थः। सत्वं नोस्माकं अनागास्त्वेन अपराधवर्जितत्वेन वस्यसावस्यसा अत्यंतश्रेयस्करेण वसुमत्तरेण वा अह्नाह्ना तेनतेन दिवसेनोदिहि उद्गच्छ ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

शंनो॑भव॒चक्ष॑सा॒शंनो॒अह्ना॒शंभा॒नुना॒शंहि॒माशंघृ॒णेन॑ ।
यथा॒शमध्व॒ञ्छमस॑द्दुरो॒णेतत्सू॑र्य॒द्रवि॑णंधेहिचि॒त्रम् ॥ १० ॥

शम् । नः॒ । भ॒व॒ । चक्ष॑सा । शम् । नः॒ । अह्ना॑ । शम् । भा॒नुना॑ ।
शम् । हि॒मा । शम् । घृ॒णेन॑ । यथा॑ । शम् । अध्व॑न् । शम् । अस॑त् ।
दुरो॒णे । तत् । सूर्य॒ । द्रवि॑णम् । धे॒हि॒ । चि॒त्रम् ॥ १० ॥

हे सूर्य त्वं चक्षसा तेजसा नोस्माकं शं सुखकरोभव अह्ना दिवसेन शं सुखकरोनोस्माकं भव भानुना रश्मिना च शं भवास्माकं सुखकरोभव । हिमा शैत्येन च शं भव घृणे औष्ण्येन च शंकरोभव। यथा यादृशेन नोस्माकमध्वन् अध्वनि मार्गे शं भवति दुरोणे गृहे च शं सुखमसद्भवति तच्चित्रं पूजनीयं द्रविणं धनं धेह्यस्मभ्यं प्रयच्छ ॥ १० ॥

अथैकादशी--

अ॒स्माकं॑देवाउ॒भया॑य॒जन्म॑ने॒शर्म॑यच्छतद्वि॒पदे॒चतु॑ष्पदे ।
अ॒दत्पिब॑दू॒र्जय॑मान॒माशि॑तं॒तद॒स्मेशंयोर॑र॒पोदं॑धातन ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

अ॒स्माक॑म् । दे॒वा॒ः । उ॒भया॑य । जन्म॑ने । शर्म॑ । य॒च्छ॒त॒ । द्वि॒ऽपदे॑ ।
चतु॑ःऽपदे । अ॒दत् । पिब॑त् । ऊ॒र्जय॑मानम् । आशि॑तम् ।
तत् । अ॒स्मे इति॑ । शम् । योः । अ॒र॒पः । द॒धा॒त॒न॒ ॥ ११ ॥

हे देवाः सूर्येणाभ्यनुज्ञातायूयमस्माकं द्विपदे मनुष्यात्मकाय चतुष्पदे पश्वात्मकाय चोभयाय उभयविधाय जन्मने भूतजाताय शर्म सुखं यच्छत दत्त । किञ्च यथास्मत्पुत्रादिकं अदत् भक्षणीयं भक्षयत् पिबत् पानीयं पिबच्च ऊर्जयमानं बलवंतमिवात्मानमाचरदाशितं सुहितं च भवति तथा अस्मे अस्माकं तत् शं रोगशांतिनिमित्तकं सुखं योर्विषययोगजनितं सुखं च अरपः अपापं च दधातन प्रयच्छत ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यद्वो॑देवाश्चकृ॒मजि॒ह्वया॑गु॒रुमन॑सोवा॒प्रयु॑तीदे॒वहेळ॑नम् ।
अरा॑वा॒योनो॑अ॒भिदु॑च्छुना॒यते॒तस्मि॒न्तदेनो॑वसवो॒निधे॑तन ॥१२॥१३॥

यत् । व॒ः । दे॒वा॒ः । च॒कृ॒म । जि॒ह्वया॑ । गु॒रु । मन॑सः । वा॒ । प्रऽयु॑ती ।
दे॒व॒ऽहेळ॑नम् । अरा॑वा । यः । न॒ः । अ॒भि । दु॒च्छु॒न॒ऽयते॑ ।
तस्मि॑न् । तत् । एन॑ः । व॒स॒व॒ः । नि । धे॒त॒न॒ ॥ १२ ॥ १३ ॥

हे वसवोवासयितारोदेवाः वोयुष्माकं वयं जिह्वया वाचा मनसः प्रयुती प्रयुत्या प्रयोगेण उरु महद्देवहेळनं देवक्रोधनं च यदेनश्चकृम अकार्ष्म योस्मच्छत्रुर्नोस्मानभिप्रति अरावा गमनवान् भूत्वादुच्छुनायते पापान्याचरति अस्मानुद्वेजयति वा तस्मिन्नस्मच्छत्रौ तदेनोस्माभिः कृतं पापं निधेतन सूर्यस्याज्ञया निधत्त स्थापयतेत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अस्मिन्नइति पञ्चर्चं नवमं सूक्तं जागतमैंद्रं मुष्कविशिष्टइंद्राख्यऋषिः । तथाचानुक्रांतं-अस्मिन्नः पञ्चमुष्कवानिंद्रइति । गतोविनियोगः । अपरे तु तांड्यशाट्यायनकाअस्य सूक्तस्य मुष्कवानिंद्रोदेवता लुशऋषिरितिवर्णयंति ।

Funding by IKS-MoE

तत्र प्रथमा—

अस्मिन्नइन्द्रपृत्सुतौयशस्वतिशिमीवतिक्रन्दसिप्रावसातये ।
यत्रगोषाताधृषितेषुखादिषुविष्वक्पतन्तिदिद्यवोनृषाह्ये ॥ १ ॥

अस्मिन् । नः । इन्द्र । पृत्सुतौ । यशस्वति । शिमीऽवति ।
क्रन्दसि । प्र । अव । सातये । यत्र । गोऽसाता । धृषितेषु ।
खादिषु । विष्वक् । पतन्ति । दिद्यवः । नृऽसह्ये ॥ १ ॥

हे इंद्र त्वं यशस्वति कीर्तिमति शिमीवति परस्परप्रहारलक्षणकर्मवति अस्मिन्नुपस्थिते पृत्सुतौ संग्रामे क्रंदसि सिंहनादं करोषि । सातये धनलाभाय प्राव नः अस्मान् प्ररक्षसि च । कस्मिन्नित्यत्राह यत्र यस्मिन् गोषाता गोसातौ लब्धपशुके नृषाह्ये नृणामभिभावुके च संग्रामे खादिषु परस्परखादकेषु च योद्धृषु धृषितेषु धृष्टेषु सत्सु दिद्यवः आयुधानि विष्वक् सर्वतः पतंति॥ १॥

अथ द्वितीया—

सनःक्षुमन्तंसदनेव्यूर्णुहिगोअर्णसंरयिमिन्द्रश्रवाय्यम् ।
स्यामतेजयतःशक्रमेदिनोयथावयमुश्मसितद्वसोकृधि ॥ २ ॥

सः । नः । क्षुऽमन्तम् । सदने । वि । ऊर्णुहि । गोऽअर्णसम् ।
रयिम् । इन्द्र । श्रवाय्यम् । स्याम । ते । जयतः । शक्र । मेदिनः ।
यथा । वयम् । उश्मसि । तत् । वसो इति । कृधि ॥ २ ॥

हे इंद्र ससर्वानुग्रहकत्वेन प्रसिद्धः त्वं नोस्माकं सदने गृहे क्षुमंतं अन्नवंतं शब्दवंतं वा गोअर्णसं गावोर्णउदकमिव प्रवृद्धायस्मिन् तं श्रवाय्यं श्रवणीयंरयिंधनं व्यूर्णुहि विविधमाच्छादय । किंच हे वसो वासक शक्रेंद्र जयतः शत्रुं ते तव प्रसादात् वयं मेदिनोमेदसा युक्ताः बलवंतः स्याम भवेम । किंबहूक्त्या यथा यत् वयमुश्मसि कामयामहे तत्सर्वं कृधि कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

योनो॒दा॒स॒आर्यो॑वापुरुष्टु॒तादे॑वइन्द्रयु॒धये॒चिके॑तति ।
अ॒स्माभि॑ष्टेसु॒षहाः॑सन्तु॒शत्र॑व॒स्त्वया॑व॒यंतान्व॑नुयामसंग॒मे ॥ ३ ॥

यः । न॒ः । दास॑ः आर्य॑ः । वा॒ । पु॒रु॒ऽस्तु॒त॒ । अदे॑वः । इ॒न्द्र॒ ।
यु॒धये॑ । चिके॑तति । अ॒स्माभि॑ः । ते॒ । सु॒ऽसहा॑ः । स॒न्तु॒ ।
शत्र॑वः । त्वया॑ । व॒यम् । तान् । व॒नु॒या॒म॒ । स॒म्ऽग॒मे ॥ ३ ॥

हे पुरुष्टुत बहुस्तुतेंद्र योदासः कर्मकरः शूद्रः आर्यस्त्रैवर्णिकोवा देवश्चान्योसुरोवा नोस्मान् युधये युद्धाय चिकेतति जानाति ते सर्वे शत्रवोस्मदरयस्ते तव प्रसादादस्माभिः सुसहाः स्वभिभवाः संतु भवंतु। किंच वयं त्वया सहायेन तान् शत्रून् संगमे संग्रामे वनुयाम हन्याम॥३॥

अथ चतुर्थी–

योद॒भ्रेभि॒र्हव्यो॒यश्च॒भूरि॑भि॒र्यो॑अ॒भीके॑वरिवो॒विन्नृ॒षाह्ये॑ ।
तंवि॑खा॒देसस्नि॑म॒द्यश्रु॒तंनर॑म॒र्वाञ्च॒मिन्द्र॒मव॑सेकरामहे ॥ ४ ॥

यः । द॒भ्रेभि॑ः । हव्य॑ः । यः । च॒ । भूरि॑ऽभिः । यः । अ॒भीके॑ ।
व॒रि॒वः॒ऽवित् । नृ॒ऽसह्ये॑ । तम् । वि॒ऽखा॒दे । सस्नि॑म् । अ॒द्य ।
श्रु॒तम् । नर॑म् । अ॒र्वाञ्च॑म् । इन्द्र॑म् । अव॑से । क॒रा॒म॒हे॒ ॥ ४ ॥

नृसह्ये नृणामभिभावुके विखादे विशेषण भक्षके अभीके संग्रामे वरिवोवित् धनस्य लंभकोयइंद्रोदभ्रेभिः स्वल्पैर्हव्योह्वातव्योयश्च भूरिभिः बहुभिः हव्यः तं सस्निं शुचिं श्रुतं सर्वत्र विख्यातं नरं नेतारमिंद्रं अद्यास्मिन्नहनि अवसेस्मद्रक्षणाय अर्वांचमस्मदभिमुखं करामहे कुर्मः॥४॥

अथ पञ्चमी–

स्व॒वृजं॒हित्वाम॒हमि॑न्द्रशु॒श्रवा॑नानु॒दंवृ॑षभरध्र॒चोद॑नम् ।
प्रमुं॑चस्व॒परि॒कुत्सा॑दि॒हाग॑हि॒किमु॒त्वावा॑न्मु॒ष्कयो॑र्ब॒द्धआ॑सते ॥५ ॥१४॥

Funding by IKS-MoE

स्व॒ऽवृज॑म् । हि । त्वाम् । अ॒हम् । इ॒न्द्र॒ । शु॒श्रव॑ । अ॒न॒नु॒ऽदम् ।
वृ॒ष॒भ॒ । र॒ध्र॒ऽचोद॑नम् । प्र । मु॒ञ्चस्व॒ । परि॑ । कु॒त्सा॑त् । इ॒ह । आ ।
ग॒हि॒ । किम् । उँ॒ इति॑ । त्वाऽवा॑न् । मु॒ष्कयोः॑ । ब॒द्धः । आ॒स॒ते॒ ॥५॥१४॥

हे वृषभ कामानां वर्षकेंद्र स्ववृजं स्वयमेव छेत्तारं अननुदं अनपेक्षितबलानुप्रदानं रध्रचोदनं राधकस्य चोदकं प्रेरकं त्वामहं लुशः शुश्रव अश्रौषं हि यस्मात्तस्मात् प्रमुंचस्व कुत्सेन वाध्रिशतेनांडयोर्बद्धमात्मानं बंधनाद्विमुंच । अथ परि सर्वतः परिवृतस्त्वं कुत्सात् कुत्साख्याद्द्वेषः इहास्मद्यागे आगह्यागच्छ किमु त्वावान् त्वत्सदृशोन्यः कश्चिन्मुष्कयोर्बद्धआसते न कोप्येतादृशोनिर्लज्जः त्वत्तोन्योस्तीत्यभिप्रायः । तत्र शाट्यायनकं कुत्सश्चलुशश्चेंद्रंव्यह्वयेतां सकुत्सस्याहवमागच्छत् तंशतेनवाध्रिभिरांडयोरबध्नात् लुशोभ्यवदत् स्ववृजंहित्वामहमिंद्रशुश्रवानानुदंवृषभरध्रचोदनंप्रमुंचस्व परिकुत्सादिहागहि किमुत्वावान्मुष्कयोर्बद्धआसतइति । ताः सर्वाः संलुप्यलुशमभिप्रादुद्रवदिति । छंदोगब्राह्मणमपि कुत्सश्च लुशश्च युगपदिंद्रमाहूतवंतौ स्वंस्वंयज्ञं प्रत्यंगभावाय सखित्वादिंद्रः कुत्सं प्रतिजगाम तं तु गतं वशित्वात् कुत्सोवध्रिशतेनांडयोरबध्नादिति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

योवामिति चतुर्दशर्चं दशमं सूक्तं कक्षीवतोदुहिताघोषानाम ब्रह्मवादिनी ऋषिः अंत्यात्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः अश्विनौ देवता । तथाचानुक्रांतं--योवांषळूना काक्षीवतीघोषाश्विनं हि त्रिष्टुबंतमिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्जागतेछंदसि इदमादीनि त्रीणि सूक्तानि । सूत्रितंच--योवांपरिज्मेति त्रीणि त्रिश्चिन्नोअद्येति ।

तत्र प्रथमा—

योवा॒ंपरि॑ज्मासु॒वृद॑श्विना॒रथो॑दो॒षामु॒षासो॒हव्यो॑ह॒विष्म॑ता ।
श॒श्व॒त्त॒मास॒स्तमु॑वामि॒दंव॒यंपि॒तुर्न॑नाम॑सु॒हवं॑हवामहे ॥ १ ॥

यः । वा॒म् । परि॑ऽज्मा । सु॒ऽवृत् । अ॒श्वि॒ना॒ । रथः॑ । दो॒षाम् ।
उ॒षसः॑ । हव्यः॑ । ह॒विष्म॑ता । श॒श्व॒त्ऽत॒मासः॑ । तम् । उँ॒ इति॑ ।
वा॒म् । इ॒दम् । व॒यम् । पि॒तुः । न । नाम॑ । सु॒ऽहव॑म् । ह॒वा॒म॒हे॒ ॥१॥

Funding by IKS-MoE

हे अश्विनाश्विनौ वां युवयोः परिज्मा परितोगंता सुवृत् सुष्ठु वर्तमानोयोरथोदोषां रात्रिं उषसश्च अहोरात्रयोरित्यर्थः हविष्मता यजमानेन हव्योह्वातव्यः वां युवयोः स्वभूतं सुहवं शोभनाह्वानं तमु तमेव रथं शश्वत्तमासोतिशयेन चिरंतनावयं पितुर्न यथा पितुरिदं नाम तथा हवामहे ह्वयाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

चो॒दयं॑तंसू॒नृता॒ःपिन्वं॑तं॒धिय॒उत्पुरं॑धीरीरयतं॒तदुं॑श्मसि ।
य॒शसं॑भा॒गंकृं॑णुतन्नोअश्विना॒सोमं॒नचारुं॑म॒घवं॑त्सुनस्कृतम् ॥ २ ॥

चो॒दयं॑तम् । सू॒नृताः॑ । पिन्वं॑तम् । धियः॑ । उत् । पुरं॑म्ऽधीः । ई॒र॒य॒त॒म् ।
तत् । उ॒श्म॒सि॒ । य॒शसं॑म् । भा॒गम् । कृ॒णु॒त॒म् । नः॒ । अ॒श्वि॒ना॒ ।
सोमं॑म् । न । चारुं॑म् । म॒घवं॑त्ऽसु । नः॒ । कृ॒त॒म् ॥ २ ॥

हे अश्विना अश्विनौ युवां सूनृतावाचउषसोवा चोदयतं प्रेरयतं अस्माकं धियः कर्माणि च पिन्वतं पूरयतं पुरंधीर्बह्वीः प्रज्ञाश्चोदीरयतं उद्गमयतंप्रेरयतंउत्पादयतमित्यर्थः । तदेतत्त्रयमुश्मसि वयं कामयामहे । किंच नोस्माकंयशसं यशस्विनं भागं भजनीयं धनादिकं कृणुतं कुरुतं । चारुं कल्याणं सोमं न सोममिव नोस्मान्मघवत्सु धनवत्सु कृतं कुरुतं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒मा॒जुरं॑श्चिद्भवथोयु॒वंभगो॑ना॒शोश्चि॑दवि॒तारा॑प॒मस्यं॑चित् ।
अ॒न्धस्यं॑चिन्नासत्याकृ॒शस्यं॑चिद्यु॒वामिदा॑हुर्भि॒षजा॑रु॒तस्यं॑चित् ॥३॥

अ॒मा॒ऽजुरः॑ । चि॒त् । भ॒व॒थः॒ । यु॒वम् । भगः॑ । अ॒ना॒शोः । चि॒त् ।
अ॒वि॒तारा॑ । अ॒प॒मस्यं॑ । चि॒त् । अ॒न्धस्यं॑ । चि॒त् । ना॒स॒त्या॒ ।
कृ॒शस्यं॑ । चि॒त् । यु॒वाम् । इत् । आ॒हुः॒ । भि॒षजा॑ । रु॒तस्यं॑ । चि॒त् ॥ ३॥

Funding by IKS-MoE

हे नासत्या नासत्यौ युवं युवां अमाजुरश्चित् पितृगृहे जूर्यन्त्याअपि दुर्भगायाघोषायाः भगोभवथः शोभनरूपेणात्मानं परिणमय्य पतिं दत्तवंतौ स्थइत्यर्थः । तथा च निगमांतरं—घोषायैचित्पितृषदेदुरोणेपतिंजूर्यंत्याअश्विनावदत्तमिति[1] । अनाशोश्चित् अनशनस्याप्यवितारा रक्षितारौ युवां भवथः अपमस्य चित् जात्यादिनिकृष्टस्यापि रक्षितारौ भवथः अंधस्य चित् चक्षुर्विकलस्यापि रक्षितारौ भवथः कृशस्य चित् दुर्बलस्यापि रक्षितारौ भवथः । किंच युवामित् युवामेव ऋतस्यचित् यज्ञस्यापि भिषजा भिषजौ वैद्यावाहुर्विद्वांसः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युवंच्यवानंसनयंयथारथंपुनर्युवानंचरथायतक्षथुः ।
निष्टौग्र्यमूहथुरद्भ्यस्परिविश्वेत्तावांसवनेषुप्रवाच्या ॥ ४ ॥

युवम् । च्यवानम् । सनयम् । यथा । रथम् । पुनः । युवानम् ।
चरथाय । तक्षथुः । निः । तौग्र्यम् । ऊहथुः । अत्ऽभ्यः । परि ।
विश्वा । इत् । ता । वाम् । सवनेषु । प्रऽवाच्या ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां सनयं पुराणं च्यवानमृषिं यथा रथं जीर्णरथमिव पुनर्युवानं तरुणं चरथाय चरणार्थं तक्षथुः ततक्षथुः अकुरुतमित्यर्थः । तथाचयास्कः—युवां च्यवनं सनयं पुराणं यथारथं पुनर्युवानं चरणाय तक्षथुर्युवा प्रयौति कर्माणितक्षतिः करोतिकर्मेति[2] । किंच युवां तौग्र्यं तुग्रपुत्रं भुज्युमद्भ्यः परि समुद्रस्योपरि निरूहथुः । किंच वां युवयोर्विश्वा विश्वानि ता तानि कर्माणि सवनेषु यज्ञेषु प्रवाच्या प्रवाच्यानि प्रकर्षेण वक्तव्यानि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

पुराणावांवीर्या३प्रब्रवाजनेथोहासथुर्भिषजामयोभुवा ।
तावांनुनव्याववंसेकरामहेयंनासत्याश्रदरिर्यथादधत् ॥५॥१५॥

---

[1] ऋ० सं० १. ८. १४। [2] नि० ४. १९.।

पुराणा । वाम् । वीर्या । प्र । ब्रव । जने । अथो इति । ह । आसथुः ।
भिषजा । मयःऽभुवा । ता । वाम् । नु । नव्यौ । अवसे । करामहे ।
अयम् । नासत्या । श्रत् । अरिः । यथा । दधत् ॥ ५ ॥ १५ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः पुराणा पुराणानि वीर्या वीर्याणि जने लोके प्रब्रव प्रब्रवीमि । अथो अपिच हे नासत्या नासत्यौ युवां मयोभुवा सुखस्य भावयितारौ भिषजा भिषजौ वैद्यौ आसथुः बभूवथुः ता तौ वां युवामवसे रक्षणाय नव्यौ स्तुत्यौ नु क्षिप्रं करामहे कुर्मः अयमरिर्गंता पतिः यजमानोयथा श्रद्दधत् श्रद्दध्यादिति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

इयंवामह्वेशृणुतंमेअश्विनापुत्रायेवपितरामह्यंशिक्षतम् ।
अनापिरज्ञाअसजात्यामतिःपुरातस्याअभिशस्तेरवस्पृतम् ॥ ६॥

इयम् । वाम् । अह्वे । शृणुतम् । मे । अश्विना । पुत्रायऽइव ।
पितरा । मह्यम् । शिक्षतम् । अनापिः । अज्ञाः । असजात्या ।
अमतिः । पुरा । तस्याः । अभिऽशस्तेः । अव । स्पृतम् ॥ ६ ॥

हे अश्विना अश्विनौ वां युवामियं घोषाहं अह्वे आह्वयामि मे मम संबंधिनमिममाह्वानं शृणुतं श्रुत्वा चाह्वानं मह्यं पुत्रायेव यथा पुत्राय पितरा मातापितरौ तद्वत् शिक्षतं धनं दत्तं अनापिरबंधुरज्ञा अकृतज्ञा असजात्या अमतिः अश्रद्धेया चाभिशस्तिः मामागच्छति तस्याः अभिशस्तेः पुरा प्रागेव अवस्पृतं मामवपारयतं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युवंरथेनविमदायशुन्ध्युवंन्यूहथुःपुरुमित्रस्ययोषणाम् ।
युवंहवंवध्रिमत्याअगच्छतंयुवंसुषुतिंचक्रथुःपुरन्धये ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

युवम् । रथेन । विऽमदाय । शुन्ध्युवम् । नि । ऊहथुः ।
पुरुऽमित्रस्य । योषणाम् । युवम् । हवम् । वध्रिऽमत्याः ।
अगच्छतम् । युवम् । सुऽसुतिम् । चक्रथुः । पुरम्ऽधये ॥ ७ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां पुरुमित्रस्य पुरुमित्रनामधेयस्य योषणां दुहितरं शुंध्युवं नाम जायां विमदाय विमदनामधेयाय ऋषये रथेन स्वसेनापरिवृतेन रथेन न्यूहथुः प्रापयतं विमदस्य गृहं नीतवंतौ स्थइत्यर्थः । तथाचनिगमांतरं—यावर्भगायविमदायजायांसेनाजुवान्यूहतूरथेनेति[1] । किंच युवं युवां वध्रिमत्याः संग्रामे शत्रुभिः छिन्नहस्तायाहवमाह्वानमगच्छतं आगत्य तस्यै हिरण्मयं हस्तं प्रयच्छतं । तथाचनिगमांतरं—अजोहवीन्नासत्याकरावांमहेयामन्पुरुभुजापुरंधिः । श्रुतंतच्छासुरिववध्रिमत्याहिरण्यहस्तमश्विनावदत्तमिति[2] । किंच युवं युवां पुरंधये बहुप्रज्ञायै वध्रिमत्यै सुषुतिं सुप्रसवं शोभनमैश्वर्यं वा चक्रथुः कृतवंतौस्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युवंविप्रस्यजरणामुपेयुषःपुनःकलेरकृणुतंयुवद्वयः ।
युवंवन्दनमृश्यदादुदूपथुर्युवंसद्योविश्पलामेतवेकृथः ॥ ८ ॥

युवम् । विप्रस्य । जरणाम् । उपऽईयुषः । पुनरिति । कलेः ।
अकृणुतम् । युवत् । वयः । युवम् । वन्दनम् । ऋश्यऽदात् । उत् ।
ऊपथुः । युवम् । सद्यः । विश्पलाम् । एतवे । कृथः ॥ ८ ॥

हे[3] अश्विनौ युवं युवां विप्रस्य मेधाविनः जरणां जरां उपेयुषः उपगतवतः कलेः कलिनामधेयस्य ऋषेः वयः पुनरपि युवत् युवत्वयुक्तं अकृणुतं अकुरुतं । तथाचनिगमांतरं—कलिंयाभिर्वित्तजानिंदुवस्यथइति[4] । किंच युवं युवां वंदनं जायावियोगसंतापेन कूप-

---

[1] ऋ० सं०१.८.८. । [2] ऋ०सं०१.८.१०. । [3] हे अश्विनौ युवं युवां जरणां जरां उपेयुषः उपेतस्य विप्रस्य पुत्रादिभिः परित्यक्तस्य च्यवनाख्यस्य ऋषेः कलेःकलेवरस्य युवत् युवासदृशं वयः अकृणुतं अकुरुतं तथाचनिगमांतरं—जुजुरुषोनासत्योतवव्रिंप्रामुंचतंद्रापिमिवच्यवानात् । प्रातिरतंजहितस्यायुर्दस्रादित्पतिमकृणुतंकनीनामिति । [4] ऋ०सं०१.७.३५. ।

Funding by IKS-MoE

पतितं वंदनाख्यमृषिमृश्यदात् कूपादुदूपथुः उदैरयतं । तथाचनिगमांतरं—उद्वंदनमैरयतंस्वर्दृशइति[1] । किंच युवं युवां विश्पलां खेलस्य राज्ञः सेनायां योध्रीविश्पलानाम काचित् स्त्री तां संग्रामे शत्रुभिः छिन्नजंघांसद्यस्तदैव एतवे गमनाय कृथः अकुरुतं।तथाचनिगमांतरं—चरित्रंहिवेरिवाच्छेदिपर्णमाजाखेलस्यपरितक्म्यायां।सद्योजंघामायसींविश्पलायैधनेहितेसर्तवेप्रत्यधत्तमिति[2]॥८॥

अथ नवमी--

यु॒वंह॒रे॒भंवृ॑षणा॒गुहा॑हि॒तमुदै॑रयतंम॒मृ॒वांस॑मश्विना ।
यु॒वमृ॒बीस॑मु॒तत॒प्तमत्र॑य॒ओम॑न्वन्तंचक्रथुः॒स॒प्तव॑ध्रये ॥ ९ ॥

यु॒वम् । ह॒ । रे॒भम् । वृ॒ष॒णा॒ । गुहा॑ । हि॒तम् । उत् । ऐ॒र॒य॒त॒म् ।
म॒मृ॒ऽवांस॑म् । अ॒श्वि॒ना॒ । यु॒वम् । ऋ॒बीस॑म् । उ॒त । त॒प्तम् ।
अत्र॑ये । ओम॑न्ऽवन्तम् । च॒क्र॒थुः॒ । स॒प्तऽव॑ध्रये ॥ ९ ॥

हे वृषणा वर्षितारावश्विना अश्विनौ युवं युवां गुहा गुहायां हितं असुरैर्निहितं ममृवांसं म्रियमाणं रेभं रेभाख्यमृषिं उदैरयतं उत्तारितवंतौ स्थः। तथाचनिगमांतरं--दशरात्रीरशिवेनानवद्यूनवनद्धंश्नथितमप्स्वंतः। विप्रुतंरेभमुदनिप्रवृक्तमुन्निन्यथुःसोममिवस्रुवेणेति[3] । उत किंच युवं युवां तप्तमृबीसं अग्निकुंडं अत्रये अत्रेरर्थाय ओमन्वंतं अवनवंतं चक्रथुः वृष्ट्या विशमय्य शीतं कृतवंतौस्थइत्यर्थः। तथाचनिगमांतरं--हिमेनाग्निंघ्रंसमवारयेथांपितुमतीमूर्जमस्माअधत्तं। ऋबीसेअत्रिमश्विनावनीतमुन्निन्यथुःसर्वगणंस्वस्तीति[4] । किंच युवां सप्तवध्रये अश्वमेधेन राज्ञा केनचिदपराधेन काष्ठमयमंजूषायां निहितस्य सप्तवध्रिनामधेयस्य ऋषेरर्थाय चक्रथुः मंजूषोद्घाटनं कृतवंतौ स्थइत्यर्थः। तथाचनिगमांतरं--विजिहीष्ववनस्पतेयोनिःसूष्यंत्याइव । श्रुतंमेअश्विनाहवंसप्तवध्रिंचमुंचतमिति[5] ॥ ९ ॥

---

[1] ऋ० सं० १. ७. ३३।
[2] ऋ० सं० १. ८. १०।
[3] ऋ० सं० १. ८. १२.।
[4] ऋ० सं० १. ८. ९।
[5] ऋ० सं० ४. ४. २०।

Funding by IKS-MoE

अ॒थ दशमी–

यु॒वंश्वे॒तंपे॒दवेंश्वि॒नाश्वंन॒वभि॒र्वाजैर्नव॒तीचंवा॒जिनंम् ।
च॒र्कृत्यंददथुर्द्राव॒यत्स॑खं॒भग॒ंननृभ्यो॒हव्यंमयो॒भुवंम् ॥ १० ॥ १६ ॥

यु॒वम् । श्वे॒तम् । पे॒दवें । अ॒श्वि॒ना॒ । अश्वंम् । न॒वऽभिः । वाजैंः ।
न॒व॒ती । च॒ । वा॒जिनंम् । च॒र्कृत्यंम् । द॒द॒थुः॒ । द्र॒व॒यत्ऽसंखम् ।
भगंम् । न । नृऽभ्यंः । हव्यंम् । म॒यः॒ऽभुवंम् ॥ १०॥१६॥

हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां पेदवे पेदुनामधेयाय राज्ञे श्वेतं श्वेतवर्णं वाजिनं बलिनं नवभिर्नवती नवत्या चाश्वैः सहितं चर्कृत्यं संग्रामाणां अत्यर्थं कर्तारं शत्रूणां जेतारं वा द्रवयत्सखंशत्रुसखानां द्रावयितारं हव्यं ह्वातव्यं मयोभुवं सुखस्य भावयितारं अश्वं नृभ्योमनुष्येभ्योभगं न भजनीयं धनमिव ददथुः प्रायच्छतं ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथैकादशी–

नतंरांजानावदिते॒कुतंश्च॒ननांहोंअश्नोतिदुरि॒तंनकिर्भ॒यम् ।
यमंश्विनासु॒हवारुद्रवर्तनीपुरो॒रथंकृणु॒थःपत्न्यांस॒ह ॥ ११ ॥

न । तम् । रा॒जा॒नौ॒ । अ॒दि॒ते॒ । कुतंः । च॒न । न । अंहंः । अ॒श्नो॒ति॒ ।
दुः॒ऽइ॒तम् । नाकिंः । भ॒यम् । यम् । अ॒श्वि॒ना॒ । सु॒ऽह॒वा॒ । रु॒द्र॒व॒र्त॒नी॒
इति रुद्रऽवर्तनी । पु॒रः॒ऽर॒थम् । कृ॒णु॒थः । पत्न्यां । स॒ह ॥ ११ ॥

हे राजानावीश्वरौ अदिते अदीनौ सुहवा स्वाह्वानौ रुद्रवर्तनी स्तोत्रयुक्तमार्गौ हे अश्विना अश्विनौ युवां यं जनं पुरोरथं अग्रतोरथं पत्न्या सह स्वयंवरे कृणुथः कुरुथः तंजनं कुतश्चन कुतोपि अंहः पापं नाश्नोति नव्याप्नोति दुरितं दुर्गतिरपिनाश्नोति नकिः नच भयं प्राप्नोति ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ द्वादशी–

आ॑तेन॑यातं॒॑मन॑सो॒जवी॑यसा॒रथं॒॑यं॑वा॑मृ॒भव॑श्च॒क्रुर॑श्विना ।
यस्य॒योगे॑दुहि॒ताजाय॑तेदि॒वउ॒भेअह॑नीसु॒दिने॑वि॒वस्व॑तः ॥ १२ ॥

आ । तेन॑ । या॒त॒म् । मन॑सः । जवी॑यसा । रथ॑म् । यम् । वा॒म् ।
ऋ॒भवः॑ । च॒क्रुः । अ॒श्वि॒ना॒ । यस्य॑ । योगे॑ । दु॒हि॒ता । जाय॑ते । दि॒वः ।
उ॒भे इति॑ । अह॑नी॒ इति॑ । सु॒दि॒ने इति॑ सु॒ऽदिने॑ । वि॒वस्व॑तः ॥ १२ ॥

हे अश्विनाश्विनौ वां युवयोर्यं रथं ऋभवश्चक्रुः अकार्षुः यस्य रथस्य योगे संबंधे सति दिवोदुहितोषाः जायते प्रादुर्भवति यस्य च योगे विवस्वतोभास्करादुभे अहनी अहोरात्रे सुदिने शोभने जायेते तेन रथेन मनसोपि जवीयसा वेगवत्तरेणायातं युवामागच्छतमस्मान् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी–

ताव॒र्ति॑र्या॑तंज॒यु॒षा॒विपर्व॑त॒मपि॑न्वतंश॒यवे॑धे॒नुम॑श्विना ।
वृक॑स्यचि॒द्वर्ति॑काम॒न्तरा॒स्या॑द्यु॒वंशची॑भिर्ग्रसि॒ताम॑मुञ्चतम् ॥ १३ ॥

ता । व॒र्तिः । या॒त॒म् । ज॒युषा॑ । वि । पर्व॑तम् । अपि॑न्वतम् । श॒यवे॑ ।
धे॒नुम् । अ॒श्वि॒ना॒ । वृक॑स्य । चि॒त् । वर्ति॑काम् । अ॒न्तः । आ॒स्या॑त् ।
यु॒वम् । शची॑भिः । ग्र॒सि॒ताम् । अ॒मु॒ञ्च॒त॒म् ॥ १३ ॥

हे अश्विना अश्विनौ ता तौ युवां जयुषा जयशीलेन रथेन पर्वतं आद्रिंप्रति वर्तिमार्गं वियातं विविधं गच्छथः । तथाचनिगमांतरं--विजयुषारथ्यायातमाद्रिंश्रुतंहवंवृषणावध्रिमत्याइति[1] । किंच युवं शयवे शयोरर्थाय धेनुं अपिन्वतं निवृत्तप्रसवां वृद्धां गां प्रभूतस्य पयसोदो-

---

[1] ऋ० सं० ५. १. २. ।

Funding by IKS-MoE

र्ध्रीं कृतवंतौ स्थइत्यर्थः। तथाचनिगमांतरं--युवंधेनुंशयवेनाधितायापिन्वतमश्विनापूर्व्यायं[1] । किंच युवं युवां वृकस्यांतरनुप्रविष्टां ग्रसितां वृकेण ग्रस्तां वर्तिकां वर्तिकानाम चटका तामास्यात् वृकस्य मुखात् शचीभिः प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा अमुंचतं अमोचयतं । तथाचनिगमांतरं--अजोहवीदश्विनावर्तिकावामास्नोयत्सीममुंचतंवृकस्येति[2] ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी--

एतंवांस्तोममश्विनावकर्मातक्षामभृगवोनरथम् ।
न्यमृक्षामयोषणांनमर्येनित्यंनसूनुंतनयंदधानाः ॥ १४ ॥ १७ ॥

एतम् । वाम् । स्तोमम् । अश्विनौ । अकर्म । अतक्षाम । भृगवः ।
न । रथम् । नि । अमृक्षाम । योषणाम् । न । मर्ये । नित्यम् ।
न । सूनुम् । तनयम् । दधानाः ॥ १४ ॥ १७ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः एतं यथोक्तं स्तोमं स्तोत्रं अकर्म अकुर्म तदेवाह—भृगवोन भृगवइव रथं अतक्षाम वयं स्तोत्रं संस्कृतवंतः कर्मयोगाद्दभवोभृगवउच्यंते । अथवा रथकाराभृगवः । किंच वयं नित्यं शाश्वतं तनयं यागादीनां कर्मणां तनितारं सूनुं न औरसं पुत्रमिव स्तोमं दधानाधारयंतोमर्ये मनुष्ये न्यमृक्षाम युवयोः स्तुतिं नितरां संस्कृतवंतः । तत्रदृष्टांतः—योषणां न यथा जायां तद्वदित्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

रथंयांतमितिचतुर्दशर्चमेकादशं सूक्तं काक्षीवत्याघोषायाआर्षं जागतमाश्विनं । रथंयांतमित्यनुक्रांतं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

रथंयान्तंकुहकोहवांनराप्रतिद्युमन्तंसुवितायभूषति ।
प्रातर्यावाणंविभ्वंविशेविशेवस्तोर्वस्तोर्वहमानंधियाशमि ॥ १ ॥

---

[1] ऋ० सं० १. ८. १९. । [2] ऋ० स०१. ८. १६. ।

Funding by IKS-MoE

रथ॑म् । यान्त॑म् । कुह॑ । कः । ह॒ । वा॒म् । न॒रा॒ । प्रति॑ । द्यु॒ऽमन्त॑म् ।
सु॒ऽवि॒ताय॑ । भू॒ष॒ति॒ । प्रा॒तः॒ऽयावा॑नम् । वि॒ऽभ्व॑म् ।
वि॒शेऽवि॑शे । वस्तोः॑ऽवस्तोः । वह॑मानम् । धि॒या । शमि॑ ॥ १ ॥

हे नरा कर्मणां नेतारावश्विनौ वां युवयोः संबंधिनं द्युमंतं दीप्तिमंतं प्रातर्यावाणं यज्ञं प्रति विलंबेन प्रातः काले गंतारं विश्वं विभुं व्यापिनं विशेविशे सर्वेषु मनुष्येषु वस्तोर्वस्तोः अन्वहं वहमानं धनं प्रापयंतं यान्तं गच्छंतं रथं कुह कस्मिन् देशे कोह कः खलु यजमानः शमि यज्ञरूपे कर्मणि धिया स्तुतिरूपेण कर्मणा सुवितायाभ्युदयार्थं प्रतिभूषति अलंकरोति कस्मिन्देशे यज्ञे कोन्यो यजमानोयुवां स्तुतिभिर्हविर्भिश्च पूजितवान् येनास्मद्यज्ञं प्रति विलंबेनागतवंतौ स्थइत्यभिप्रायः ॥ [illegible] ॥

अथ द्वितीया–

कुह॑स्वि॒द्दो॒षाकुह॒वस्तो॑र॒श्विना॒कुहा॑भिपि॒त्वंक॑र॒तःकुहो॑षतुः ।
कोवां॑शयु॒त्रावि॒धवे॑वदे॒वरं॑म॒र्यं॑नयोषा॑कृणुतेस॒धस्थ॒आ ॥ २ ॥

कुह॑ । स्वि॒त् । दो॒षा । कुह॑ । वस्तोः॑ । अ॒श्विना॑ । कुह॑ ।
अ॒भि॒ऽपि॒त्वम् । क॒र॒तः॒ । कुह॑ । ऊ॒ष॒तुः॒ । कः । वा॒म् । श॒यु॒ऽत्रा ।
वि॒धवा॑ऽइव । दे॒वर॑म् । मर्य॑म् । न । योषा॑ । कृ॒णु॒ते॒ । स॒धऽस्थे॑ । आ ॥ २ ॥

हे अश्विनाश्विनौ कुहस्वित् क्वस्विद्दोषारात्रौ भवथइतिशेषः कुह वस्तोः क्व वा दिवा भवथः कुह क्व वाभिपित्वमभिप्राप्तिं करतः कुरुथः कुह क्वा ऊषथुः वसथः । किंच वां युवां कोयजमानः सधस्थे सहस्थाने वेद्यारव्ये आकृणुते आकुरुते परिचरणार्थमात्माभिमुखीकरोति । तत्र दृष्टांतौदर्शयति–शयुत्रा शयने विधवेव यथा मृतभर्तृका नारी देवरं भर्तृभ्रातरं अभिमुखीकरोति । मर्यं न यथा च सर्वं मनुष्यं योषा सर्वा नारी संभोगकालेभिमुखी करोति तद्वदित्यर्थः । तथाच यास्कः–क्वस्विद्रात्रौ भवथः क्वदिवा क्वाभिप्राप्तिं कुरुथः क्ववसथः कोवां शयने विधवेव देवरं देवरः कस्माद्द्वितीयोवरउच्यते विधवाविधातृकाभवति विधवनाद्वा विधा-

Funding by IKS-MoE

घनाद्वेति चर्मशिराअपिवा धवइति मनुष्यनाम तद्वियोगाद्विधवा देवरो दीव्यतिकर्मा मर्योमनुष्योमरणधर्मा योषायौतेराकुरुते सहस्थानेइति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रा॒तर्ज॑रेथेजर॒णेव॒काप॑या॒वस्तो॑र्वस्तोर्य॑ज॒ताग॑च्छथोगृ॒हम् ।
कस्य॑ध्व॒स्राभ॑वथ॒ःकस्य॑वानराराजपु॒त्रेव॒सव॒नाव॑गच्छथः ॥ ३ ॥

प्रा॒तः । ज॒र॒थे॒ । ज॒र॒णाऽइ॑व । काप॑या । वस्तोः॑ऽवस्तोः । य॒ज॒ता ।
ग॒च्छ॒थ॒ः । गृ॒हम् । कस्य॑ । ध्व॒स्रा । भ॒व॒थ॒ः । कस्य॑ ।
वा॒ । न॒रा॒ । रा॒ज॒पु॒त्राऽइ॑व । सव॑ना । अव॑ । ग॒च्छ॒थ॒ः ॥ ३ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ युवां प्रातः प्रातःकाले जरेथे स्तोतृभिः स्तूयेथे । तत्र दृष्टांतः—जरणेव यथाजरणावैश्वर्येण वृद्धौ राजानौ कापया प्रातः प्रबोधकस्य बंदिनोवाणी कापा तया स्तूयेते तद्वदित्यर्थः । किंच वस्तोर्वस्तोरन्वहं यजता यष्टव्यौ युवां गृहं यजमानस्य मंदिरं गच्छथः प्राप्नुथः तौ युवां कस्य यजमानसंबंधिनो दोषस्य ध्वस्रा ध्वंसकौ विनाशयितारौ भवथः कस्य यजमानस्य सवना सवनानि राजपुत्रेव राजकुमाराविव युवामवगच्छथः प्राप्नुथः॥३॥

अथ चतुर्थी—

यु॒वांमृ॒गेव॑वार॒णामृ॑ग॒ण्यवो॑दो॒षावस्तो॑र्ह॒विषा॒निह्व॑यामहे ।
यु॒वंहोत्रा॑मृतु॒थाजुह्व॑तेन॒रेषं॒जना॑यवहथःशुभस्पती ॥ ४ ॥

यु॒वाम् । मृ॒गाऽइ॑व । वा॒र॒णा । मृ॒ग॒ण्यवः॑ । दो॒षा । वस्तोः॑ ।
ह॒विषा॑ । नि । ह्व॒या॒म॒हे॒ । यु॒वम् । होत्रा॑म् । ऋ॒तु॒ऽथा । जुह्व॑ते ।
न॒रा॒ । इष॑म् । जना॑य । व॒ह॒थ॒ः । शु॒भ॒ः । प॒ती॒ इति॑ ॥ ४ ॥

---

१ नि० ३.१५.

हे अश्विनौ युवां वारणा वारणौ मृगेव यथा शार्दूलौ मृगण्यवोमृगयवः तद्वद्वयं दोषा रात्रौ वस्तोरहनि च हविषा निह्वयामहे नियमेन ह्वयामः। किंच हे नरा नेतारावश्विनौ युवं युवां ऋतुथा कालेकाले होत्रामाहुतिं जुह्वते जुह्वति यजमानाइतिशेषः। किंच युवां शुभः शुभस्य वृष्ट्युदकस्य पती स्वामिनौ संतौ जनाय जनार्थमिषं अन्नं वहथः प्रापयथः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

युवांहघोषापर्यश्विनायतीराज्ञऊचेदुहितापृच्छेवांनरा ।
भूतंमेअह्नउतभूतमक्तवेश्वावतेरथिनेशक्तमर्वते ॥ ५ ॥ १८ ॥

युवाम् । ह । घोषा । परि । अश्विना । यती । राज्ञः । ऊचे ।
दुहिता । पृच्छे । वाम् । नरा । भूतम् । मे । अह्ने । उत । भूतम् ।
अक्तवे । अश्वऽवते । रथिने । शक्तम् । अर्वते ॥ ५ ॥ १८ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ युवां ह खलु परि परितोयती गच्छंती राज्ञोदीप्तस्यकक्षीवतोदुहिता पुत्री घोषा घोषाख्या अहमूचे संनिहितेभ्योवृद्धेभ्यः उक्तवत्यस्मि । किंच वां युवां पृच्छे वृद्धान् संनिहितान् कीदृशावश्विनाविति पृच्छामि। तथा सति मे मम अह्ने दिवसाय दिवसनिर्वर्त्यकर्मणे भूतं भवतं । उतापिच अक्तवे रात्र्यै रात्रिनिर्वर्त्यकर्मणे भूतं भवतं । तथाश्वावते अश्वयुक्ताय रथिने रथवतेचार्वते भ्रातृव्याय शक्तं निरसनेशक्तौ भवतं ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ षष्ठी—

युवंकवीष्ठःपर्यश्विनारथंविशोनकुत्सोजरितुर्नशायथः ।
युवोर्हमक्षापर्यश्विनामध्वासाभरतनिष्कृतंनयोषणा ॥ ६ ॥

युवम् । कवी इति । स्थः । परि । अश्विना । रथम् । विशः । न ।
कुत्सः । जरितुः । नशायथः । युवोः । ह । मक्षा । परि । अश्विना ।
मधु । आसा । भरत । निःऽकृतम् । न । योषणा ॥ ६ ॥

हे अश्विनाश्विनौ कवी क्रांतदर्शिनौ युवं युवां रथं परिष्ठः परितोभवथः । अथ जरितुः स्तोतुः यज्ञं प्रतिगमनाय नशायथः रथं प्रामुथः । तत्र दृष्टांतः—विशोमनुष्यः कुत्सोन यथा कुत्सश्चेंद्रश्च सरथमधितिष्ठतः । तथाच मंत्रांतरं--यासिकुत्सेनसरथमवस्युस्तोदोवातस्यहर्योरीशानइति[1] । किंच हे अश्विनाश्विनौ युवोर्ह युवयोः खलु स्वभूतं मधु मक्षा मक्षिका आसा आस्येन परिभरत बिभर्ति । तत्रदृष्टांतः—निष्कृतं न यथा निष्कृतं संस्कृतं मधु योषणा नारी तद्वदित्यर्थः । तथाचमंत्रांतरं--उतस्यावांमधुमन्मक्षिकारपन्मदेसोमस्यौशिजोहुवन्यतीति[2] ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युवंहंभुज्युंयुवमंश्विनावशंयुवंशिंजारंमुशनामुपांरथुः ।
युवोररांवापरिंसख्यमांसतेयुवोरहमवंसासुम्नमाचंके ॥ ७ ॥

युवम् । ह । भुज्युम् । युवम् । अश्विना । वशंम् । युवम् । शिञ्जारंम् ।
उशनांम् । उपं । आरथुः । युवोः । ररांवा । परिं । सख्यम् ।
आसते । युवोः । अहम् । अवंसा । सुम्नम् । आ । चके ॥ ७ ॥

हे अश्विनाश्विनौ युवं ह युवां खलु भुज्युं समुद्रमध्ये विपन्ननावं तुग्रपुत्रं भुज्युमुपारथुः उत्तारयितुमुपगतवंतौ भवथः । किंच युवं युवां वशंहस्तिबलेन शत्रुभिः पराजयमानं वशनामधेयं राजानं रक्षणायोपारथुः । किंच युवं युवां शिंजारं अत्रिं अग्निकूटादुत्तारयितुं उशनां कमनीयां स्तुतिं च श्रोतुं उपारथुः । तथाच मंत्रांतरं--अत्रिंशिंजारमश्विनेति[3] । किंच युवोर्युवयोः सख्यं मित्रत्वं ररावा हविषां प्रदाता यजमानः पर्यासते पर्यास्ते छांदसोवचनव्यत्ययः । किंच युवोर्युवयोः अवसा रक्षणेनाहं घोषा सुम्नं सुखं आचके कामये ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

युवंहंकृशंयुवमंश्विनाशयुंयुवंविधन्तंविधवांमुरुष्यथः ।
युवंसनिभ्यंःस्तनयंन्तमश्विनापंव्रजमूंर्णुथःसप्तास्यंम् ॥ ८ ॥

---

[1] ऋ० सं० ३. ५. १८ । [2] ऋ० सं० १. ८. २१ । [3] ऋ० सं० ५. ८. ५ ।

युवम् । ह । कृशम् । युवम् । अश्विना । शयुम् । युवम् । विधन्तम् ।
विधवाम् । उरुष्यथः । युवम् । सनिऽभ्यः । स्तनयन्तम् ।
अश्विना । अप । व्रजम् । ऊर्णुथः । सप्तऽआस्यम् ॥ ८ ॥

हेअश्विना अश्विनौ युवं युवां ह खलु कृशं दुर्बलं कृशनामधेयं वा उरुष्यथः रक्षथः । किंच युवं युवां शयुं शयुनामानमृषिं उरुष्यथः । किंच युवं युवां विधंतं परिचरंतं मानुष्यं विधवां चापतिकां वध्रिमतीं योध्रीं स्त्रियं चोरुष्यथः । किंच हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां स्तनयंतं शब्दं कुर्वंतं सप्तास्यं सर्पणशीलद्वारं व्रजं मेघं व्रजः चरुरितिमेघनामसु पाठात् । सनिभ्योहविषां दातृभ्यः अपोर्णुथः विवृतद्वारं कृतवंतौ स्थइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

जनिष्टयोषापतयत्कनीनकोविचारुहन्वीरुधोदंसनाअनु ।
आस्मैरीयन्तेनिवनेवसिन्धवोस्माअह्नेभवतितत्पतित्वनम् ॥ ९ ॥

जनिष्ट । योषा । पतयत् । कनीनकः । वि । च । अरुहन् । वीरुधः ।
दंसनाः । अनु । आ । अस्मै । रीयन्ते । निवनाऽइव । सिन्धवः ।
अस्मै । अह्ने । भवति । तत् । पतिऽत्वनम् ॥ ९ ॥

हे अश्विनौ युवयोः प्रसादादियं घोषा योषा स्त्रीगुणोपेता सुभगाजनिष्ट जाता अस्याः समीपं कनीनकः कन्याकामः पतिः पतयत् पततु अस्मै कनीनकाय युवयोर्दंसना अनुवृष्टिलक्षणानि कर्माणि लक्षीकृत्य वीरुधः ओषधयोविचारुहन् विरोहन्तु प्रादुर्भवन्तु । अस्मै कनीनकाय निवनेव प्रवणेनेव सिंधवउदकानि आरीयंते अभिगच्छंति तद्वत् तावीरुधोभिगच्छंतु । किंच अह्ने केनाप्यहंतव्यायास्मै कनीनकाय तत्संभोगसमर्थं पतित्वनं यौवनं भवति भवतु ॥९॥

अथ दशमी—

जीवंरुदन्तिविमयन्तेअध्वरेदीर्घामनुप्रसितिंदीधियुर्नरः ।
वामंपितृभ्योयइदंसमेरिरेमयःपतिभ्योजनयःपरिष्वजे ॥१०॥१९॥

जीवम् । रुदन्ति । वि । मयन्ते । अध्वरे । दीर्घाम् । अनु । प्रऽसितिम् ।
दीधियुः । नरः । वामम् । पितृऽभ्यः । ये । इदम् । सम्ऽएरिरे ।
मयः । पतिऽभ्यः । जनयः । परिऽस्वजे ॥ १० ॥ १९ ॥

हे अश्विनौ युवयोरनुग्रहात् ये नरः पतयोजायानां जीवं जीवनमुद्दिश्य रुदंति रोदन्ते नापि जायानां जीवनमेव आशासतइत्यर्थः। ताजायाअध्वरे यज्ञे विमयंते निवेशयंति च। किंच तासु दीर्घां महतीं प्रसितिं भुजयोः प्रबंधनमनुदीधियुः अनुदधति इदं वामं वननीयमपत्यं पितृभ्यः समेरिरे संप्रेरयंति तेभ्यः पतिभ्योजनयोजायाः परिष्वजे परिष्वंगार्थं मयः सुखं कुर्वंतीतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकादशी–

नतस्यंविद्मतदुषुप्रवोचतयुवाहयद्युवत्याःक्षेतियोनिषु ।
प्रियोस्रियस्यवृषभस्यरेतिनोगृहंगमेमाश्विनातदुश्मसि ॥ ११ ॥

न । तस्य । विद्म । तत् । उँ इति । सु । प्र । वोचत । युवा । ह ।
यत् । युवत्याः । क्षेति । योनिषु । प्रियऽउस्रियस्य । वृषभस्य ।
रेतिनः । गृहम् । गमेम । अश्विना । तत् । उश्मसि ॥ ११ ॥

हे अश्विनाश्विनौ तस्य तत् सुखं वयं न विद्म न जानीम तत्सुखं यूयं सु सुष्ठु प्रवोचत। बहुवचनं पूजार्थं युवा ह तरुणः खलु मत्पतिः युवत्या यौवनान्वितायाममम योनिषु गृहेषु यत् क्षेति निवसतीति। किंच प्रियोस्रियस्य प्रिययुवतेर्वृषभस्य सेक्तुः रेतिनोरेतस्विनोमत्पतेर्गृहं गमेम गच्छेम वयंतद्गृहमुश्मसि कामयामहे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी–

आवामगन्त्सुमतिर्वाजिनीवसून्यश्विनाहृत्सुकामांअयंसत ।
अभूतंगोपामिथुनाशुभस्पतीप्रियाअर्यम्णोदुर्याँअशीमहि ॥ १२ ॥

Funding by IKS-MoE

आ । वाम् । अगन् । सुऽमतिः । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू ।
नि । अश्विना । हृत्ऽसु । कामाः । अयंसत । अभूतम् । गोपा ।
मिथुना । शुभः । पती इति । प्रियाः । अर्यम्णः । दुर्यान् । अशीमहि ॥१२॥

हे वाजिनीवसू अन्नधनौ शुभस्पती उदकस्य स्वामिनौ हे अश्विनाश्विनौ मिथुना मिथुनौ परस्परसहितौ वां युवां सुमतिरागन् आगच्छतु हृत्स्वस्मदीयेषु हृदयेषु कामाः अभिलाषाः न्ययंसत नियम्यंतां । किंच युवां गोपामम गोपायितारावभूतं भवतं । अपिच प्रियाः सत्योवयं अर्यम्णः पत्युः दुर्यान् गृहान् अशीमहि प्राप्नुयाम ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी--

तामंन्दसानामनुंषोदुरोणआधत्तंरयिंसहवींरंवचस्यवें ।
कृतंतीर्थंसुंप्रपाणंशुंभस्पतीस्थाणुंपंथेष्ठामपंदुर्मतिंहंतम् ॥ १३ ॥

ता । मन्दसाना । मनुंषः । दुरोणे । आ । धत्तम् । रयिम् । सहऽवीरम् ।
वचस्यवें । कृतम् । तीर्थम् । सुऽप्रपानम् । शुभः । पती इति ।
स्थाणुम् । पथेऽस्थाम् । अपं । दुःऽमतिम् । हतम् ॥ १३ ॥

हे अश्विनौ मंदसाना मंदसानौ ता तौ युवां मनुषोमनुष्यस्य मत्पतेर्दुरोणे गृहे वचस्यवे युष्मवस्तुतिकामाये मह्यं सहवीरं पुत्रादिसहितं रयिं धनं आधत्तं स्थापयतं । किंच हे अश्विनौ शुभस्पती उदकस्य स्वामिनौ युवां पतिगृहं गच्छंत्याः मम तीर्थं पानाय सुप्रपाणं कृतं कुरुतं । किंच युवां पथेष्ठां मार्गस्थं स्थाणुं वृक्षं दुर्मतिं दुर्बुद्धिं परिपंथिनंचापहतं अपगमयतं ॥१३॥

अथ चतुर्दशी--

कंस्विदद्यकंतमास्वाश्विनांविक्षुदस्रामांदयेतेशुभस्पती ।
कईनियेमेकतमस्यंजग्मतुर्विप्रंस्यवायजंमानस्यवागृहम्॥१४॥२०॥

कं । स्वित् । अद्य । कतमासुं । अश्विनां । विक्षु । दस्रा । मादयेते
इति । शुभः । पती इति । कः । ईम् । नि । येमे । कतमस्यं ।
जग्मतुः । विप्रंस्य । वा । यजंमानस्य । वा । गृहम् ॥ १४ ॥ २०॥

Funding by IKS-MoE

हे अश्विनाश्विनौ दस्रा दर्शनीयौ शुभस्पती उदकस्य पती स्वामिनौ भवंतौ क्स्विद् क्स्थितौ जनपदे अद्यास्मिन्नहनि कतमासु कासु विक्षु प्रजासु मादयेते आत्मानं तर्पयतः । किंच कोयजमानईमेनौ युवां नियेमे नियच्छति । किंच भवंतौ कतमस्य विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुर्वा यजमानस्य वा गृहं जग्मतुः गतवंतौ ॥ १४ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

समानमितितृचं द्वादशं सूक्तं घोषायाः पुत्रस्य सुहस्त्यस्यार्षं जागतमाश्विनं अनुक्रांतंच—समानंतृचंसुहस्त्योघौषेयइति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोग: ।

तत्र प्रथमा—

स॒मा॒नमु॒त्यंपु॑रुहू॒तमु॒क्थ्यं१॒रथं॑त्रिच॒क्रंसव॑ना॒गनि॑ग्मतम् ।
परि॑ज्मानंविद॒थ्यं॑सुवृ॒क्तिभि॑र्व॒यंव्यु॑ष्टाउ॒षसो॑हवामहे ॥ १ ॥

स॒मा॒नम् । ऊँ॒ इति॑ । त्यम् । पु॒रु॒ऽहू॒तम् । उ॒क्थ्य॑म् । रथ॑म् ।
त्रि॒ऽच॒क्रम् । सव॑ना । गनि॑ग्मतम् । परि॑ऽज्मानम् । वि॒द॒थ्य॑म् ।
सु॒वृ॒क्तिऽभिः॑ । व॒यम् । विऽउ॑ष्टाः । उ॒षसः॑ । ह॒वा॒म॒हे॒ ॥ १ ॥

हे अश्विनौ युवयोः समानमु साधारणमेव त्यं तं पुरुहूतं बहूभिराहुतं उक्थ्यं प्रशस्यं त्रिचक्रं सवना सवनानि यज्ञान् गनिग्मतं प्रतिगच्छंतं परिज्मानं परितोगंतारं विदथ्यं यज्ञहितं रथं उषसोऽव्युष्टौ सुवृक्तिभिः सुष्ठु दोषवर्जिताभिः स्तुतिभिः वयं हवामहे आह्वयामः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रा॒तर्युजं॑नास॒त्याधि॑तिष्ठथःप्रात॒र्यावा॑णमधु॒वाह॑न॒रथ॑म् ।
विशो॒येन॒गच्छ॑थो॒यज्व॑रीर्नरा॒की॒रेश्चि॑द्य॒ज्ञंहोतृ॑मन्तमश्विना ॥ २ ॥

प्रा॒तः॒ऽयुज॑म् । ना॒स॒त्या॒ । अधि॑ । ति॒ष्ठ॒थः॒ । प्रा॒तः॒ऽयावा॑नम् ।
म॒धु॒ऽवाह॑नम् । रथ॑म् । विशः॑ । येन॑ । गच्छ॑थः । यज्व॑रीः । न॒रा॒ ।
की॒रेः । चि॒त् । य॒ज्ञम् । होतृ॑ऽमन्तम् । अ॒श्वि॒ना॒ ॥ २ ॥

Funding by IKS-MoE

हेनासत्या नासत्यभूतौ सत्यस्य प्रणेतारौ वा नरा नेतारावश्विनौ युवां प्रातर्युजं प्रातःकाले अश्वैर्युज्यमानं प्रातर्यावाणं प्रातर्गंतारं मधुवाहनं मधुनोमृतस्य वाहकं तं रथं अधितिष्ठथः आरोहथइत्यर्थः । यज्वरीर्यजनशीलाः विशः प्रजाः येन रथेन गच्छथः येन च कीरेश्चित् स्तोतुरपि होतृमंतं ऋत्विग्युक्तं यज्ञं गच्छथः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒ध्व॒र्युं॑वा॒मधु॑पाणिंसु॒हस्त्य॑म॒ग्निधं॑वाधृ॒तद॑क्षं॒दमू॑नसम् ।
विप्र॑स्यवा॒यत्सव॑ना॒नि॒गच्छ॒थोत॒आया॑तंमधु॒पेय॑माश्विना ॥ ३ ॥ २१ ॥

अ॒ध्व॒र्युम् । वा॒ । मधु॑ऽपाणिम् । सु॒ऽहस्त्य॑म् । अ॒ग्निध॑म् । वा॒ ।
धृ॒तऽद॑क्षम् । दमू॑नसम् । विप्र॑स्य । वा॒ । यत् । सव॑नानि । गच्छ॑थः ।
अत॑ः । आ । या॒त॒म् । म॒धु॒ऽपेय॑म् । अ॒श्वि॒ना॒ ॥ ३ ॥ २१ ॥

हे अश्विनौ युवां मधुपाणिं सोमपाणिमध्वर्युं वा सुहस्त्यं सुहस्त्यनामानमृषिं मां धृतदक्षं धृतबलं दमूनसं दानमनसं अग्निधं वा ऋत्विग्विशेषमायातं । तदेवदर्शयति—यत् यद्यपि विप्रस्यान्यस्य मेधाविनः सवनानि यज्ञान् गच्छथः तथाप्यतः तेभ्योयज्ञेभ्योमधुपेयमस्माकं सोमात्मकं पेयमायातमन्वागच्छतं ॥ ३ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकविंशोवर्गः ॥२१॥

अस्तेवेत्येकादशर्चं त्रयोदशं सूक्तं आंगिरस्य कृष्णाख्यस्यार्षं त्रैष्टुभमैंद्रं । अनुक्रांतंच—अस्तेवैकादश कृष्णइति । आभिप्लविकेषूक्थेषु स्तोमवृद्धौइदं सूक्तं ब्राह्मणाच्छंसिनआवापार्थं सूत्रितंच—यज्ञेदिवइतिसूक्ते अस्तेवसुप्रतरमिति ।

तत्र प्रथमा—

अस्ते॑व॒सुप्र॑त॒रंलाय॒मस्य॒न्भूष॑न्निव॒प्रभ॑रा॒स्तोम॑मस्मै ।
वा॒चावि॑प्रास्तरत॒वाच॑म॒र्योनिरा॑मयजरित॒ःसोम॒मिन्द्र॑म् ॥ १ ॥

Funding by IKS-MoE

अस्ताऽइव । सु । प्रऽतरम् । लायम् । अस्यन् । भूषन्ऽइव । प्र ।
भर । स्तोमम् । अस्मै । वाचा । विप्राः । तरत । वाचम् । अर्यः ।
नि । रमय । जरितरिति । सोमे । इन्द्रम् ॥ १ ॥

प्रतरं प्रवृद्धतरं लायं संश्लेषणं हृदयवेधिनं शरं सु सुष्ठु अस्यन् क्षिपन् अस्तेव यथा क्षेप्ता धानुष्कोभूषन्निव यथावालंकारमलंकुर्वन्नलंकर्ता तद्वत् स्तोममस्माइंद्राय प्रभर प्रापय । हे अंतरात्मन् त्वमितिशेषः । किंच हे विप्रामेधाविनोयूयं वाचा स्तुत्या अर्यः अरेः शत्रोर्वाचं तरत नितरां तरत निराकुरुतइत्यर्थः । हे जरितः स्तातस्त्वं मे सोमयागे इंद्रं निरमय क्रीडय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

दोहेनगामुपशिक्षासखायंप्रबोधयजरितजारमिन्द्रम् ।
कोशंनपूर्णंवसुनान्यृष्टमाच्यावयमघदेयायशूरम् ॥ २ ॥

दोहेन । गाम् । उप । शिक्ष । सखायम् । प्र । बोधय । जरितः ।
जारम् । इन्द्रम् । कोशम् । न । पूर्णम् । वसुना । निऽऋष्टम् ।
आ । च्यवय । मघऽदेयाय । शूरम् ॥ २ ॥

हे जरितस्त्वं दोहेन कामानां दोहनार्थं गां गोरूपं सखायं प्रियमिंद्रमुपशिक्ष वशं नय । किंच जारं भूतानां जरयितारमिंद्रं प्रबोधय स्तुतिभिः प्रबुद्धं कुरु । किंच पूर्णमुदकेन पूरितं कोशं न पात्रमिव वारिभिः वसुना हिरण्यादिना धनेन न्यृष्टं नीचैर्गतं शूरं वीरमिंद्रं मघदेयाय धनदानाय च्यवय अभिमुखं कुर्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

किमङ्गत्वामघवन्भोजमाहुःशिशीहिमाशिशयंत्वाशृणोमि ।
अप्नस्वतीममधीरस्तुशक्रवसुविदंभगमिन्द्राभरानः ॥ ३ ॥

किम् । अ॒ङ्ग । त्वा॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । भो॒जम् । आ॒हुः । शि॒शी॒हि । मा॒ ।
शि॒श॒यम् । त्वा॒ । शृ॒णो॒मि॒ । अप्न॑स्वती । मम॑ । धीः । अ॒स्तु ।
श॒क्र॒ । व॒सु॒ऽविद॑म् । भग॑म् । इ॒न्द्र॒ । आ । भ॒र॒ । नः॒ ॥ ३ ॥

अंगेति सामान्याह्वानं अंग हे मघवन् धनवन् शक्रेंद्र त्वा त्वां किं किमर्थं भोजं स्तोतॄणां भोजकमभीष्टदमाहुः सर्वे विद्वांसः यदि नददासीत्यध्याहारः तस्माद्ददास्येव स्तोतृभ्योधनानीत्यर्थः तथासति मा मां स्तोतारं शिशीहि धनदानेन तीक्ष्णीकुरु। त्वा त्वां शिशयं स्तोतॄणां संस्कर्तारं शृणोमि । किंच मम धीर्बुद्धिः अप्नस्वती कर्मवत्यस्तुभवतु । किंच नोस्माकं वसुविदं धनस्य लंभकं भगं भाग्यमाभर आहर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वांजना॑ममस॒त्येष्वि॑न्द्रसन्तस्था॒नाविह्व॑यन्तेसमी॒के ।
अत्रा॒युजं॑कृणुते॒योह॒विष्मा॒न्नासु॑न्वतास॒ख्यंव॑ष्टि॒शूर॑ः ॥ ४ ॥

त्वाम् । जना॑ः । म॒म॒ऽस॒त्येषु॑ । इ॒न्द्र॒ । स॒म्ऽत॒स्था॒नाः । वि ।
ह्व॒य॒न्ते॒ । स॒म्ऽई॒के । अत्र॑ । युज॑म् । कृ॒णु॒ते॒ । यः । ह॒विष्मा॑न् ।
न॒ । असु॑न्वता । स॒ख्यम् । व॒ष्टि॒ । शूर॑ः ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वां जनाममसत्येषु संग्रामेषु विह्वयंते विविधमाह्वयंति सहायार्थं । एतदेव दर्शयति—समीके युद्धे संतस्थानाः सम्यक् तिष्ठंतोजनाविह्वयंतइति । अत्रास्मिन्नाह्वाने सशूरोवीरइंद्रस्तं युजं सखायं कृणुते कुरुते योहविष्मान् भवति असुन्वता सोमाभिषवमकुर्वता पुरुषेण सह सख्यं सखित्वं न वष्टि न कामयते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ध॒नंनस्प॒न्द्रंब॑हु॒लंयोअ॑स्मैती॒व्रान्त्सोमाँ॑आसु॒नोति॒प्रय॑स्वान् ।
तस्मै॒शत्रू॑न्त्सु॒तुका॑न्प्रा॒तरह्नो॒निस्व॒ष्ट्रा॑न्यु॒वति॒हन्ति॑वृ॒त्रम् ॥५॥२२॥

धनम् । न । स्पन्द्रम् । बहुलम् । यः । अस्मै । तीव्रान् । सोमान् ।
आऽसुनोति । प्रयस्वान् । तस्मै । शत्रून् । सुऽतुकान् । प्रातः ।
अह्नः । नि । सुऽअष्ट्रान् । युवति । हन्ति । वृत्रम् ॥ ५ ॥ २२ ॥

प्रयस्वान् हविष्मान् योयजमानः स्पंद्रं स्पंदनशीलं गवाश्वादिकं बहुलं प्रभूतं धनं न यथा धनं दरिद्राय पात्रभूताय दातुं संस्कारोति तद्वदस्माइंद्राय तीव्रान् तीव्ररसान् सोमानासुनोति अभिषुणोति अभिषवाख्येन संस्कारेण संस्करोति तस्मै यजमानाय प्रातरह्नः पूर्वाह्णः सुतुकान् सुप्रेरणान् शोभनपुत्रान्वा स्वष्ट्रान् ज्ञानायुधान् शत्रून् नियुवति सइंद्रः पृथक्करोति । किंच वृत्रं तदीयमुपद्रवं हंति हिनस्ति ॥ ५ ॥

इति सप्तमस्याष्टमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी–

यस्मिन्वयंदधिमाशंसमिन्द्रेयःशिश्रायमघवाकाममस्मे ।
आराच्चित्सन्भयतामस्यशत्रुर्न्यस्मैद्युम्नाजन्यानमन्ताम् ॥ ६ ॥

यस्मिन् । वयम् । दधिम । शंसम् । इन्द्रे । यः । शिश्राय ।
मघऽवा । कामम् । अस्मे इति । आरात् । चित् । सन् । भयताम् ।
अस्य । शत्रुः । नि । अस्मै । द्युम्ना । जन्या । नमन्ताम् ॥ ६ ॥

यस्मिन्निंद्रे वयं घोषेयाः सुहस्त्याः शंसं स्तुतिं दधीम विदधीमः । यश्च मघवा धनवानिंद्रोस्मेस्मासु काममभिलाषं शिश्राय श्रयति अस्येंद्रस्य शत्रुरारात् दूरएव संश्चित् सन्नपि भयतां बिभेतु । किंचास्माइंद्राय जन्या जन्यानि शत्रुजनपदभवानि द्युम्ना द्युम्नानि अन्नानि निनमंतां प्रह्वीभवंतु भोजनीयानि भवंत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

आराच्छत्रुमपबाधस्वदूरमुग्रोयःशंबःपुरुहूततेन ।
अस्मेधेहियवमद्गोमदिन्द्रकृधीधियंजरित्रेवाजरत्नाम् ॥ ७ ॥

आरात् । शत्रुम् । अप । बाधस्व । दूरम् । उग्रः । यः । शम्बः ।
पुरुऽहूत । तेन । अस्मे इति । धेहि । यवऽमत् । गोऽमत् ।
इन्द्र । कृधि । धियम् । जरित्रे । वाजऽरत्नाम् ॥ ७ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेंद्र तव यउग्रउद्गूर्णः शंबोवज्रः तथाच यास्कः—शंबइति वज्रनाम शमयतेर्वा शायतेर्वा इति[1] । तेन वज्रेण शत्रुमस्मदरिं आरात् अस्मत्समीपात् दूरमपबाधस्व त्वमपगमय । किंच अस्मे अस्मासु यवमत् यवयुक्तं गोमद्गोयुक्तं च धनं धेहि निधेहि । किंच जरित्रे स्तोत्रे मह्यं वाजरत्नां रमणीयान्नां धियं कर्म कृधि कुरु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रयमन्तर्वृषसवासोअग्मन्तीव्राःसोमाबहुलान्तासइन्द्रम् ।
नाहंदामानंमघवानियँसन्निसुन्वतेवहतिभूरिवामम् ॥ ८ ॥

प्र । यम् । अन्तः । वृषऽसवासः । अग्मन् । तीव्राः । सोमाः ।
बहुलऽअन्तासः । इन्द्रम् । न । अह । दामानम् । मघऽवा । नि ।
यँसत् । नि । सुन्वते । वहति । भूरि । वामम् ॥ ८ ॥

अंतर्जठरे यमिंद्रं वृषसवासः वृषसवाः अग्नौ सोमस्य वर्षितृभिरध्वर्युभिरभिषुतास्तीव्रास्तीव्ररसाबहुलांतासोबहुलमन्नादिकमंते येभ्यः तेबहुलांताः सोमाः प्राग्मन् प्रगच्छंति। समघवा धनवानिंद्रः दामानं दातारं यजमानं नाह नैव नियंसत् नियच्छति किंतु सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय भूरि अधिकं वामं वननीयं धनं निवहति नितरां प्रापयति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उतप्रहामतिदीव्याजयातिकृतंनश्वघ्नीविचिनोतिकाले ।
योदेवकामोनधनारुणद्धिसमित्तंरायासृजतिस्वधावान् ॥ ९ ॥

---

[1] नि० ५. २४.

Funding by IKS-MoE

उत । प्रऽहाम् । अतिऽदीव्यं । जयाति । कृतम् । यत् । श्वऽघ्नी ।
विऽचिनोति । काले । यः । देवऽकामः । न । धना । रुणद्धि ।
सम् । इत् । तम् । राया । सृजति । स्वधाऽवान् ॥ ९ ॥

उतापिचेंद्रः प्रहां प्रहंतारमतिदीव्यः अतिरभिपूजितार्थे वर्तते दीव्यतिर्गत्यर्थः अभिपूजितं गमयित्वा जयाति जयति । किंच यत् यथा अत्र प्रकारवचनप्रत्ययस्य लोपोद्रष्टव्यः । श्वघ्नीकितवः कृतं कृतसमयं प्रति कितवं कितवानां मध्ये विचिनोति परीक्ष्यगृह्णाति तद्वदिंद्रः काले युद्धकाले बलवंतं शत्रुं परीक्ष्य वधार्थं गृह्णातीत्यर्थः। किंच योमनुष्योदेवकामोदेवान् यष्टुं स्तोतुं वाभिलाषवान् भवति तस्यार्थाय धना धनानि न रुणद्धि नावृणोति नाच्छादयतीत्यर्थः। किंतु प्रकाशयति स्वधावान् बलवानिंद्रः तं देवकामं राया धनेन संसृजतीत् संयाजयत्येव॥९॥

अथ दशमी—

गोभिष्टरेमामतिंदुरेवांयवेनक्षुधंपुरुहूतविश्वाम् ।
वयंराजभिःप्रथमाधनान्यस्माकेनवृजनेनाजयेम ॥ १० ॥

गोभिः । तरेम । अमतिम् । दुःऽएवाम् । यवेन । क्षुधम् ।
पुरुऽहूत । विश्वाम् । वयम् । राजऽभिः । प्रथमाः ।
धनानि । अस्माकेन । वृजनेन । जयेम ॥ १० ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेंद्र तव प्रसादात् दुरेवां दुष्टागमनां दारिद्र्याद्गताममतिं दुर्बुद्धिं वयं घोषेयाः सुहस्त्यागोभिः पशुभिस्तरेम निस्तरेम । किंच यवेन विश्वां व्याप्तां क्षुधं तरेम । किंच प्रथमा मुख्यानि धनानि राजभिर्धनानामीश्वरैर्लभेमहीतिशेषः। यद्वा प्रथमावयमिति संबंधः किंचास्माकेन अस्मदीयेन वृजनेन बलेन जयेम शत्रूनितिशेषः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

बृहस्पतिर्नःपरिपातुपश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रःपुरस्तादुतमध्यतोनःसखासखिभ्योवरिवःकृणोतु॥ ११ ॥ २३ ॥

बृह॒स्पति॑ः । न॒ः । परि॑ । पा॒तु॒ । प॒श्चात् । उ॒त । उ॒त्ऽत॑रस्मात् ।
अध॑रात् । अ॒घ॒ऽयोः । इन्द्र॑ः । पु॒रस्ता॑त् । उ॒त । म॒ध्य॒तः । न॒ः ।
सखा॑ । सखि॑ऽभ्यः । वरि॑वः । कृ॒णो॒तु॒ ॥ ११ ॥ २३ ॥

पश्चात्पश्चिमतः उतापिच उत्तरस्मात् उत्तरतः अधरात् दक्षिणतश्च योघायुरागच्छति तस्मादघायोः पापकाच्छत्रोर्नोस्मान् बृहस्पतिः परिपातु । उतापिचेंद्रः पुरस्तात् पूर्वतोमध्यतश्च योघायुरागच्छति तस्मादघायोर्नोस्मान् परिपातु ! किंच सखासखिभूतेंद्रः सखिभ्यः प्रियेभ्यो स्मभ्यं वरिवोधनं कृणोतु करोतु ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति दशमे मंडले तृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाके अष्टादश सूक्तानि तत्राच्छामइत्येकादशर्चं प्रथमं सूक्तं दशम्येकादश्यौ त्रिष्टुभौ शिष्टाजगत्यः पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रांतं—अच्छामे द्वित्रिष्टुबंतंत्विति । उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिनस्तृतीयसवनेएतत्सूक्तं । सूत्रितंच—अच्छामइंद्रबृहस्पतेयुवमिंद्रश्चवस्वइति याज्ये इति । पृष्ठ्येहन्यप्येतत्सूक्तं । सूत्रितंच—अच्छामइंद्रमिति नित्यमैकाहिकमिति ।

तत्र प्रथमा—

अच्छा॑म॒इन्द्रं॑म॒तय॑ःस्व॒र्विद॑ःस॒ध्रीची॒र्विश्वा॑उश॒तीर॑नूषत ।
परि॑ष्वजन्ते॒जन॑यो॒यथा॒पति॒ंमर्यं॒नशु॒न्ध्युंम॒घवा॑नमू॒तये॑ ॥ १ ॥

अच्छ॑ । मे॒ । इन्द्र॑म् । म॒तय॑ः । स्व॒ःऽविद॑ः । स॒ध्रीची॑ः । विश्वा॑ः ।
उ॒श॒तीः । अ॒नू॒ष॒त । परि॑ । स्व॒ज॒न्ते॒ । जन॑यः । यथा॑ । पति॑म् ।
मर्य॑म् । न । शु॒न्ध्युम् । म॒घऽवा॑नम् । ऊ॒तये॑ ॥ १ ॥

आंगिरसस्य कृष्णस्य मे मम स्वर्विदः सर्वस्य लंभयित्र्यःसध्रीचीः संगताः विश्वाव्याप्ताः उशतीः कामयमानाः मतयः स्तुतयः इंद्रमच्छानूषत अभिष्टुवंति । किंच जनयोजायाः यथा पतिं

Funding by IKS-MoE

भर्तारं मर्यं न यथा च मनुष्यं शुंध्युं शुद्धं दोषरहितं मघवानं धनवंतमूतयेरक्षणार्थं परिष्वजंते आलिंगंति तद्वदिंद्रं मे स्तुतयः परिष्वजंते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नघा॑त्व॒द्रिगप॑वेति॒मे॒मन॒स्त्वेइत्कामं॑पुरुहूतशिश्रय ।
राजे॑वदस्म॒निष॒दोधि॑ब॒र्हिष्य॒स्मिन्त्सुसोमे॑व॒पानं॑मस्तुते ॥ २ ॥

न । घ॒ । त्व॒द्रिक् । अप॑ । वे॒ति॒ । मे॒ । मनः॑ । त्वे इति॑ । इत् । काम॑म् ।
पु॒रु॒ऽहू॒त॒ । शि॒श्र॒य॒ । राजा॑ऽइव । द॒स्म॒ । नि । स॒दः॒ । अधि॑ ।
ब॒र्हिषि॑ । अ॒स्मिन् । सु । सोमे॑ । अ॒व॒ऽपान॑म् । अ॒स्तु॒ । ते॒ ॥ २ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत दस्म दर्शनीयेंद्र त्वद्रिक् त्वदभिमुखं मे मदीयं मनोन घ नखल्वपवेति त्वत्तोपगच्छति ।किंच त्वे. इत् त्वय्येव काममभिलाषं शिश्रय स्थापयामि। किंच राजेव ईश्वर-इव बर्हिष्यधि निषदः निषीदः । किंच ते तवास्मिन् सोमे सुशोभनं अवपानमस्तु भवतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वि॒षू॒वृदिन्द्रो॒अम॑तेरु॒तक्षु॒धःसइद्रा॒योम॒घवा॒वस्व॑ईशते ।
तस्येदि॒मेप्र॑व॒णेस॒प्तसिन्ध॑वो॒वयो॑वर्धन्तिवृष॒भस्य॑शु॒ष्मिणः॑ ॥ ३ ॥

वि॒षु॒ऽवृत् । इन्द्रः॑ । अम॑तेः । उ॒त । क्षु॒धः । सः । इत् । रा॒यः ।
म॒घऽवा॑ । वस्वः॑ । ईश॒ते॒ । तस्य॑ । इत् । इ॒मे । प्र॒व॒णे । स॒प्त ।
सिन्ध॑वः । वयः॑ । व॒र्धन्ति॒ । वृ॒ष॒भस्य॑ । शु॒ष्मिणः॑ ॥ ३ ॥

इंद्रः अमतेरस्माकं दुर्बुद्धेः प्रजापहारिण्याः पिपासायावा विषूवृत् विष्वग्वर्तकोभवतु । उतापिच क्षुधोबुभुक्षायाः विषूवृद्भवतु । किंच सइत् सएव मघवा धनवानिंद्रोवस्वोवासयितुः रायोधनस्य ईशते ईष्टे । किंच वृषभस्य वर्षितुः शुष्मिणः बलवतः तस्येत् इंद्रस्यैव इमे प्रसिद्धाः सप्त सप्तसंख्याकाः सिंधवोनद्यः प्रवणे देशे वयोन्नं वर्धन्ति वर्धयंति ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

अथ चतुर्थी–

वयो॒नवृ॒क्षं॑सु॑पला॒शमास॑द॒न्त्सोमा॑स॒इन्द्रं॑म॒न्दिनं॑श्चमू॒षदः॑ ।
प्रैषा॒मनी॑कं॒शव॑सा॒दवि॑द्युतद्वि॒दत्स्व१॒र्मन॑वे॒ज्योति॒रार्य॑म् ॥ ४ ॥

वयः॑ । न । वृ॒क्षम् । सु॒ऽप॒ला॒शम् । आ । अ॒स॒द॒न् । सोमा॑सः । इन्द्र॑म् ।
म॒न्दिनः॑ । च॒मू॒ऽसदः॑ । प्र । ए॒षा॒म् । अनी॑कम् । शव॑सा ।
दवि॑द्युतत् । वि॒दत् । स्वः॑ । मन॑वे । ज्योतिः॑ । आर्य॑म् ॥ ४ ॥

वयोन यथा पक्षिणः सुपलाशं शोभनपर्णं वृक्षमासदन् आसीदंति तद्वन्मंदिनोमदकराश्चमूषदश्चमसपात्रेषु स्थातारः सोमासः सोमाः इंद्रमासदन् आसीदंति अधितिष्ठंतीत्यर्थः । एषामिंद्रमधितिष्ठतां सोमानां शवसा वेगेन युक्तमनीकमग्रं प्रदविद्युतत् प्रद्योतते । किंचायमिंद्रः स्वः स्वात्मना आर्यं प्रेर्यं ज्योतिरादित्याख्यं तेजोमनवे मनुष्येभ्योविदत् प्रयच्छतु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

कृ॒तंनश्व॒घ्नीविचि॑नोति॒देव॑नेसं॒वर्गं॒यन्म॒घवा॒सूर्यं॒जय॑त् ।
नतत्ते॑अ॒न्योअनु॑वी॒र्यं॑शक॒न्नपु॑रा॒णोम॑घव॒न्नोतनूत॑नः ॥ ५ ॥ २४ ॥

कृ॒तम् । न । श्व॒घ्नी । वि । चि॒नो॒ति॒ । देव॑ने । स॒म्ऽवर्ग॑म् । यत् ।
म॒घऽवा॑ । सूर्य॑म् । जय॑त् । न । तत् । ते॒ । अ॒न्यः । अनु॑ । वी॒र्य॑म् ।
श॒क॒त् । न । पु॒रा॒णः । म॒घ॒ऽव॒न् । न । उ॒त । नूत॑नः ॥ ५ ॥ २४ ॥

श्वघ्नी परस्वानां हंता कितवोदेवने द्यूते कृतं न यथा हतं विचिनोति तद्वदिंद्रः सूर्यं मृगयते । कदेत्यतआह—यद्यदा मघवा धनवानिंद्रःसंवर्गं सम्यक् वृष्टेः वर्जयितारं सूर्यमादित्यं जयत् तदीयरसापहरणद्वारेण जयति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः हे मघवन्धनवन्निंद्र ते तव तव सूर्यजयलक्षणं वीर्यं वीरत्वमन्यस्त्वत्तोन्योभविष्यत्कालीनः पुमान् अनु अनुकर्तुं न शकत् न

Funding by IKS-MoE

शक्नोति पुराणः पुरातनोपि त्वद्वीर्यं अनुकर्तुं न शकत् न शक्नोति । उतापिच नूतनोवर्तमानकालीनोपि त्वदीयं वीर्यंअनुकर्तुं न शक्नोति ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

विशंविशंमघवापर्यशायतजनानांधेनाअवचाकशद्वृषा ।
यस्याहशक्रःसवनेषुरण्यतिसतीव्रैःसोमैःसहतेपृतन्यतः ॥ ६ ॥

विशम्ऽविशम् । मघऽवा । परि । अशायत । जनानाम् । धेनाः ।
अवऽचाकशत् । वृषा । यस्य । अह । शक्रः । सवनेषु ।
रण्यति । सः । तीव्रैः । सोमैः । सहते । पृतन्यतः ॥ ६ ॥

वृषा कामानां वर्षिता मघवा धनवानिंद्रोविशंविशंसर्वान्मनुष्यान् पर्यशायत परिशेते । किञ्च जनानां स्तोतृजनानां धेनाः स्तुतीः अवचाकशद् अभिपश्यति । किंच शक्रइंद्रोयस्याह यस्यैव यजमानस्य सवनेषु रण्यति रमते सयजमानस्तीव्रैः तीव्राकारैः मदीयमानैः सोमैः पृतन्यतः संग्राममिच्छतः शत्रून् सहतेभिभवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आपोनसिन्धुमभियत्समक्षरन्त्सोमासइन्द्रंकुल्याइवह्रदम् ।
वर्धन्तिविप्रामहोअस्यसादनेयवंनवृष्टिर्दिव्येनदानुना ॥ ७ ॥

आपः । न । सिन्धुम् । अभि । यत् । सम्ऽअक्षरन् । सोमासः ।
इन्द्रम् । कुल्याःऽइव । ह्रदम् । वर्धन्ति । विप्राः । महः । अस्य ।
सदने । यवम् । न । वृष्टिः । दिव्येन । दानुना ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

यद्यदा सोमासः सोमाः इंद्रमभिसमक्षरन् अभिक्षरंति अभिगच्छंतीत्यर्थः । तत्रदृष्टांतौ दर्शयति--आपोन यथा आपः सिंधुं समुद्रमभिसमक्षरंति कुल्याइव यथा च कुल्याः ह्रदमभिसमक्षरंति तद्वदित्यर्थः। तदानीमस्यैंद्रस्य महोमहत्त्वं सदने यज्ञे विप्रामेधाविनोवर्धन्ति वर्धयन्ति। तत्रदृष्टांतमाह--यवंन यथा यवं यवसस्यं वृष्टिः कर्तरि क्तत् वर्षितापर्जन्योदिव्येन दिविभवेन दानुना दानेन वर्षणेन वर्धयति तद्वदित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

वृषा॒नक्रु॒द्धःप॑तय॒द्रज॒स्वायोअ॒र्यप॑त्नी॒रकृ॑णोदि॒माअ॒पः।
सस्सु॑न्व॒तेम॒घवा॑जी॒रदा॑न॒वेवि॑न्द॒ज्ज्योति॒र्मन॑वेह॒विष्म॑ते ॥ ८ ॥

वृषा॑ । न । क्रु॒द्धः । प॒त॒य॒त् । रजः॑ऽसु । आ । यः । अ॒र्यऽप॑त्नीः ।
अकृ॑णोत् । इ॒माः । अ॒पः । सः । सु॒न्व॒ते । म॒घऽवा॑ । जी॒रऽदा॑नवे ।
अवि॑न्दत् । ज्योति॑ः । मन॑वे । ह॒विष्म॑ते ॥ ८ ॥

रजःसु लोकेषु वृषा न यथा वृषभः क्रुद्धः सन् प्रतिवृषभवधाय पतयत् गच्छति तद्वत् यइंद्रः क्रुद्धः सन् मेघवधाय पतति हत्वा च मेघं अर्यपत्नीः सर्वस्य जगतः स्वामिनइंद्रस्य पालयितव्याः इमाः प्रसिद्धाः अपः वृष्ट्युदकानि आकृणोत् आकृणोति । अस्मदभिमुखं करोति समघवा धनवानिंद्रः सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते जीरदानवे क्षिप्रदानाय हविष्मते मनवे मनुष्याय यजमानायेत्यर्थः । ज्योतिस्तेजोऽविंदत् प्रायच्छत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उज्जा॑यतांपर॒शुर्ज्योति॑षास॒हभू॒याऋ॒तस्य॑सु॒दुघा॑पुरा॒ण॒वत् ।
विरो॑चताम॒रु॒षोभा॒नुना॒शुचि॒ःस्व१॒र्णशु॒क्रंशु॑शुचीत॒सत्प॑तिः ॥ ९ ॥

उत् । जा॒य॒ता॒म् । प॒र॒शुः । ज्योति॑षा । स॒ह । भू॒याः । ऋ॒तस्य॑ ।
सु॒ऽदुघा॑ । पु॒रा॒ण॒ऽवत् । वि । रो॒च॒ता॒म् । अ॒रु॒षः । भा॒नुना॑ ।
शुचि॑ः । स्व॑ः । न । शु॒क्रम् । शु॒शु॒ची॒त॒ । सत्ऽप॑तिः ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

परशुरिंद्रस्य वज्रोज्योतिषा तेजसा सहउज्जायतां अस्मच्छत्रुवधे मेघवधेच व्याप्रियतामित्यर्थः । किंच ऋतस्य सत्यस्य सुदुघा माध्यमिका वाक् पुराणवत् प्रत्नवत् काले भूयाः भूयात् पुरुषव्यत्ययः । किंचेंद्रः अरुषः आरोचमानोभानुना दीप्त्याशुचिर्ज्वलन् विरोचतां प्रकाशतां । किंच सत्पतिः सतां पतिरिंद्रः स्वर्न आदित्यइव शुक्रं ज्वलन् शुशुचीत अत्यंतं दीप्यतां ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

गोभि॑ष्टरे॒माम॑तिंदु॒रेवां॒यवे॑न॒क्षुधं॑पुरुहूत॒विश्वा॑म् ।
व॒यंराज॑भिःप्रथ॒माधना॑न्य॒स्माके॑नवृ॒जने॑नाजयेम ॥ १० ॥

गोभि॑ः । त॒रे॒म॒ । अम॑तिम् । दुः॒ऽएवा॑म् । यवे॑न । क्षुध॑म् ।
पु॒रु॒ऽहू॒त॒ । विश्वा॑म् । व॒यम् । राज॑ऽभिः । प्र॒थ॒माः ।
धना॑नि । अ॒स्माके॑न । वृ॒जने॑न । ज॒ये॒म॒ ॥ १० ॥

अथैकादशी–

बृह॒स्पति॑र्नः॒परि॑पातुप॒श्चादु॒तोत्त॑रस्मा॒दध॑रादघा॒योः ।
इन्द्र॑ःपु॒रस्ता॑दु॒तम॑ध्य॒तोनः॒सखा॒सखि॑भ्यो॒वरि॑वःकृणोतु॒॥ ११ ॥ २५ ॥

बृह॒स्पति॑ः । नः॒ । परि॑ । पा॒तु॒ । प॒श्चात् । उ॒त । उत्ऽत॑रस्मात् ।
अध॑रात् । अ॒घ॒ऽयोः । इन्द्र॑ः । पु॒रस्ता॑त् । उ॒त । म॒ध्य॒तः । नः॒ ।
सखा॑ । सखि॑ऽभ्यः । वरि॑वः । कृ॒णो॒तु॒ ॥ ११ ॥ २५ ॥

दशमी एकादशी च व्याख्याता ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

आयात्वित्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं आंगिरसस्य कृष्णस्यार्षं ऐन्द्रं आदितस्तिस्रस्त्रिष्टुभः ततः षट् जगत्यः ततोद्वे त्रिष्टुभौ । तथाचानुक्रांतं—आयातु त्रित्रिष्टुबादीति । आभिप्लविकेषूक्थ्येषु ब्राह्मणाच्छंसिनः स्तोमवृद्धाविदमावापार्थं । सूत्रितंच—आयात्विंद्रःस्वपतिरिमांधियमिति ब्राह्मणाच्छंसीति ।

तत्र प्रथमा--

आया॒त्विन्द्र॒ःस्वप॑ति॒र्मदा॑य॒योधर्म॑णातू॒तुजा॒नस्तुवि॑ष्मान् ।
प्र॒त्व॒क्षा॒णोअति॒विश्वा॒सहां॑स्यपा॒रेण॑मह॒ता॒वृष्ण्ये॑न ॥ १ ॥

आ । या॒तु । इन्द्र॒ः । स्व॒ऽप॑तिः । मदा॑य । यः । धर्म॑णा । तू॒तु॒जा॒नः ।
तुवि॑ष्मान् । प्र॒ऽत्व॒क्षा॒णः । अति॑ । विश्वा॑ । सहां॑सि ।
अ॒पा॒रेण॑ । म॒ह॒ता । वृष्ण्ये॑न ॥ १ ॥

यइंद्रस्तूतुजानः त्वरमाणः तुविष्मान् वृद्धिमान् विश्वा विश्वानि सहांसि शत्रुबलानि अपारेण महता अधिकेन वृष्ण्येन बलेन प्रत्वक्षाणः प्रकर्षेण तनूकुर्वन् अतिगच्छतीति शेषः । स्वपतिर्धनपतिरिंद्रोमदाय मदार्थं धर्मणा धारकेण रथेनायात्वस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सु॒ष्ठामा॒रथः॑सु॒यमा॒हरी॑तेमि॒म्यक्ष॒वज्रो॑नृ॒पते॒गभ॑स्तौ ।
शीभं॑राजन्त्सु॒पथाया॑ह्य॒र्वाङ्वर्धा॑मतेप॒पुषो॒वृष्ण्या॑नि ॥ २ ॥

सु॒ऽस्थामा॑ । रथः॑ । सु॒ऽयमा॑ । हरी॒ इति॑ । ते॒ । मि॒म्यक्ष॑ । वज्रः॑ ।
नृ॒ऽप॒ते॒ । गभ॑स्तौ । शीभ॑म् । रा॒ज॒न् । सु॒ऽपथा॑ । आ । या॒हि॒ ।
अ॒र्वाङ् । वर्धा॑म । ते॒ । प॒पुषः॑ । वृष्ण्या॑नि ॥ २ ॥

हे नृपते नृणां पालकेंद्र ते तव रथः सुष्ठामा शोभनावस्थानः हरी अश्वावपि सुयमा सुयमौ सुबद्धावित्यर्थः । किंच तव गभस्तौ बाहौ वज्रोमिम्यक्ष संहतोभवति। तथा सति हे राजन्

सर्वस्येश्वरेंद्र शीभं शीघ्रं सुपथा शोभनेन मार्गेण अर्वाङस्मदभिमुखं आयाह्यागच्छ आगत्य पपुषः सोमं पीतवतः ते तव वृष्ण्यानि बलानि वर्धाम वयं वर्धयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

एन्द्र॒बाहो॑नृ॒पतिं॒वज्र॑बाहुमु॒ग्रमु॒ग्रास॑स्तवि॒षास॑एनम् ।
प्रत्व॑क्षसंवृष॒भंस॒त्यशु॑ष्म॒मेम॑स्म॒त्रास॑ध॒मादो॑वह॒न्तु ॥ ३ ॥

आ । इ॒न्द्र॒ऽवाह॑ः । नृ॒ऽपति॑म् । वज्र॑ऽबाहुम् । उ॒ग्रम् । उ॒ग्रास॑ः ।
त॒वि॒षास॑ः । ए॒न॒म् । प्रऽत्व॑क्षसम् । वृ॒ष॒भम् । स॒त्यऽशु॑ष्मम् ।
आ । ई॒म् । अ॒स्म॒ऽत्रा । स॒ध॒ऽमाद॑ः । व॒ह॒न्तु ॥ ३ ॥

नृपतिं नृणां पालकं वज्रबाहुं वज्रहस्तं उग्रमुद्गूर्णं प्रत्वक्षसं शत्रुबलानां प्रकर्षेण तनूकर्तारं वृषभं कामानां वर्षितारं सत्यशुष्मं अविसंवादिबलं एनमिंद्रं आईमिति पूरणौ उग्रासउद्गूर्णास्तविषासः प्रवृद्धाः सधमादः सह माद्यंतः इंद्रवाहः इंद्रस्य वोढारोस्मत्राअस्मास्वावहंतु ॥३॥

अथ चतुर्थी–

ए॒वापतिं॑द्रोण॒साचं॒सचे॑तसमू॒र्ज॑स्क॒म्भंध॒रुण॒आवृ॑षायसे ।
ओज॑ःकृष्व॒सङ्गृ॑भाय॒त्वेअप्य॑सो॒यथा॑केन॒पाना॑मि॒नोवृ॒धे ॥ ४ ॥

ए॒व । पति॑म् । द्रो॒ण॒ऽसाच॑म् । सऽचे॑तसम् । ऊ॒र्ज॑ः । स्क॒म्भम् ।
ध॒रुणे॑ । आ । वृ॒ष॒ऽय॒से॒ । ओज॑ः । कृ॒ष्व॒ । सम् । गृ॒भा॒य॒ । त्वे इति॑ ।
आपि॑ । अस॑ः । यथा॑ । के॒ऽनि॒पाना॑म् । इ॒नः । वृ॒धे ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वं एव एवं पतिं पालकं द्रोणसाचं द्रोणकलशस्य सेवितारं सचेतसं प्रज्ञं ऊर्जस्कंभं बलस्य धारकं सोमं धरुणे धारके जठरे आवृषायसे आसिंचसे धारयसीत्यर्थः । किंच मह्यमोजोबलं कृष्व कुरुष्व । त्वे त्वयि अस्मानपि संगृभाय संगृहाणच । किंच केनिपानां मेधाविनामस्माकं । केनिपः उशिजइति मेधाविनामसु पाठात् । वृधे वर्धनाय यथा यथावत् सर्वथा इनः स्वामी असः भवसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

गमन्नस्मेवसून्याहिशंसिषंस्वाशिषंभरमायाहिसोमिनः ।
त्वमीशिषेसास्मिन्नासत्सिबर्हिष्यनाधृष्यातवपात्राणिधर्मणा ।। ५ ।। २६ ।।

गमन् । अस्मे इति । वसूनि । आ । हि । शंसिषम् । सुऽआशिषम् । भरम् ।
आ । याहि । सोमिनः । त्वम् । ईशिषे । सः । अस्मिन् । आ ।
सत्सि । बर्हिषि । अनाधृष्या । तव । पात्राणि । धर्मणा ॥ ५ ॥ २६ ॥

हे इंद्र वसूनि त्वद्देयानि धनानि अस्मे अस्मासु आगमन् आगच्छंतु हि । यस्मात्त्वामहं शंसिषं स्तौमि । किंच सोमिनः सोमवतोमम स्वाशिषं शोभनाआशिषोयस्मिन् तं भरं यज्ञं आयाहि त्वमागच्छ । किंच त्वमीशिषे धनस्येश्वरोसि एवंविधः सत्वं अस्मिन्नस्मदीये वेद्यास्तृते बर्हिष्यासत्सि आसीद । किंच तव सोमपात्राणि धर्मणा राक्षसानां कर्मणा अनाधृष्य अनाधृष्याणि धर्षयितुमशक्यानि भवंतीतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी—

पृथक्प्रायन्प्रथमादेवहूतयोकृण्वतश्रवस्यानिदुष्टरा ।
नयेशेकुर्यज्ञियांनावमारुहमीर्मैवतेन्यविशन्तकेपयः ॥ ६ ॥

पृथक् । प्र । आयन् । प्रथमाः । देवऽहूतयः । अकृण्वत ।
श्रवस्यानि । दुस्तरा । न । ये । शेकुः । यज्ञियाम् । नावम् ।
आऽरुहम् । ईर्मा । एव । ते । नि । अविशन्त । केपयः ॥ ६ ॥

हे इंद्र तव प्रसादात् ते पृथक् प्रायन् देवलोकान्पृथग्गच्छंति ये प्रथमाः पूर्वे मुख्यावा देवहूतयोदेवानामाह्वातारः कर्तरि कृत् । किंच दुष्टरा अन्यैर्दुस्तराणि श्रवस्यानि श्रवणीयानि यशांसि अकृण्वत अकुर्वत । किंच ये त्वत्प्रासादरहिताजनायज्ञियां यज्ञसंबंधिनीं यज्ञमयीमित्यर्थः नावमारुहं आरोढुं न शेकुर्न शक्नुवंति ते केपयः कुत्सितपूयकर्माणः पापकर्माणोजनाः ई-

मैव ऋणेनैव न्यविशंत नीचैराविशंत अधोगतिं प्राप्ताइत्यर्थः । तथाच यास्कः—पृथक्प्रायन् पृथक् प्रथतेः प्रथमादेवहूतयोयेदेवानाह्वयंताकुर्वंतश्रवणीयानि यशांसि दुरनुकराण्यन्यैर्यैंशक्कुवन् यज्ञियां नावमारोढुमथ येनाशक्कुवन् यज्ञियां नावमारोढुमीर्मैवतेन्यविशंतेहैव तेन्यविशंत ऋणेनैवते न्यविशंतास्मिन्नेवलोकेइति[1] ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ए॒वैवापा॒गप॑रेसन्तुदू॒ढ्योऽश्वा॒येषां॑दु॒र्युज॑आयु॒यु॒ज्रे ।
इ॒त्थायेप्रागुप॑रे॒सन्ति॑दा॒वने॑पु॒रूणि॒यत्र॑व॒युना॑नि॒भोज॑ना ॥ ७ ॥

ए॒व । ए॒व । अपा॑क् । अप॑रे । स॒न्तु॒ । दु॒ःऽध्य॑ः । अश्वा॑ः । येषा॑म् ।
दु॒ःऽयुज॑ः । आ॒ऽयु॒यु॒ज्रे । इ॒त्था । ये । प्राक् । उप॑रे । सन्ति॑ ।
दा॒वने॑ । पु॒रूणि॑ । यत्र॑ । व॒युना॑नि । भोज॑ना ॥ ७ ॥

एवैव एवमेव दूढ्योदुर्बुद्धयः अपरे अन्ये अयज्वानइत्यर्थः अपागपाचीनाअधोगंतारः संतु भवंतु । येषां यज्ञमकुर्वतामश्वादुर्युजोदुर्योजाः प्रबलाअप्यायुयुज्रे रथेषु युज्यंते ये सत्यपि सामर्थ्यें न यजंति ते नरकं गच्छंतीतिभावः । किंच इत्था इत्थं ते स्वर्गगामिनोये अपरे यज्वानः प्राक् मरणात् पूर्वमेव दावने देवानां हविर्दानाय संति भवंति यत्र येषु च यज्ञकारिषु वयुनानि प्रज्ञानानि कांतानि वा भोजना भोग्यानि धनानि पुरूणि बहूनि देवेभ्योदानाय संति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

गि॒रीँरज्रा॒न्रेज॑मानाँअधारय॒द्द्यौःक्रन्द॑द॒न्तरि॑क्षाणिकोपयत् ।
स॒मी॒ची॒नेधि॒षणे॒विष्क॑भायति॒वृष्ण॑ःपी॒त्वामद॑उ॒क्थानि॑शंसति ॥ ८ ॥

गि॒रीन् । अज्रा॑न् । रेज॑मानान् । अ॒धा॒र॒य॒त् । द्यौः । क्र॒न्द॒त् ।
अ॒न्तरि॑क्षाणि । को॒प॒य॒त् । स॒मी॒ची॒ने इति॑ स॒म्ऽई॒ची॒ने । धि॒षणे॒ इति॑ ।
वि । स्क॒भा॒य॒ति॒ । वृष्ण॑ः । पी॒त्वा । मदे॑ । उ॒क्थानि॑ । शं॒स॒ति॒ ॥ ८ ॥

Funding by IKS-MoE

गिरीन् मेघान् अज्रान् गमनशीलान् रेजमानान् कंपयमानान् अधारयत् इंद्रोधारितवान् निश्चलान् कृतवानित्यर्थः । किंच द्यौर्द्युलोकः तन्निवासी वा जनः असुरराक्षसेभ्योभीतः सन् क्रंदत् क्रंदति इंद्रमाह्वयत्यात्मनः परित्राणार्थं । किंचेंद्रः अंतरिक्षाणि कोपयत् कोपयति संक्षोभयतीत्यर्थः । किंचेंद्रः समीचीने परस्परं संगते धिषणे द्यावापृथिव्यौ विष्कभायति अंतरिक्षेण स्तभ्नाति स्तंभयतीत्यर्थः । किंचेंद्रः वृष्णः स्वोदरस्यासकृत् वर्षणशीलान् सोमान् पीत्वा मदे सति उक्थानि प्रशस्यानि वचनानि शंसति प्रब्रवीति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इमंबिभर्मिसुकृतंतेअङ्कुशंयेनारुजासिमघवञ्छफारुजः ।
अस्मिन्त्सुतेसवनेअस्त्वोक्यंसुतइष्टौमघवन्बोध्याभगः ॥ ९ ॥

इमम् । बिभर्मि । सुऽकृतम् । ते । अङ्कुशम् । येन । आऽरुजासि ।
मघऽवन् । शफऽआरुजः । अस्मिन् । सु । ते । सवने । अस्तु ।
ओक्यम् । सुते । इष्टौ । मघऽवन् । बोधि । आऽभगः ॥ ९ ॥

हे मघवन् धनवन्निंद्र ते तव सुकृतं संस्कृतं इमं अंकुशं बिभर्मि धारयामि अत्रांकुशशब्देन प्रेरकत्वगुणयोगात् स्तुतिरुच्यते स्तुतिं धारयामीत्यर्थः । येन स्तुतिलक्षणांकुशेन स्तुतः सन् त्वं शफारुजः आभिमुख्येन परबलानां हंतॄन् ऐरावतादीन् गजान् आरुजासि आभिमुख्येन रुजंसि पीडयसीत्यर्थः । किंच ते तवास्मिन्नस्मदीयसवने सु सुष्ठु ओक्यं ओकोनिवासोस्तु भवतु । किंच हे मघवन् धनवन्निंद्र आभगः आभजनीयस्त्वं सुते सुतसोमे इष्टौ यज्ञे बोधि अस्मदीयाः स्तुतीः बुध्यस्व ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

गोभिष्टरेमामतिंदुरेवांयवेनक्षुधंपुरुहूतविश्वाम् ।
वयंराजभिःप्रथमाधनान्यस्माकेनवृजनेनाजयेम ॥ १० ॥

गोभिः । तरेम । अमतिम् । दुःऽएवाम् । यवेन । क्षुधम् । पुरुऽहूत ।
विश्वाम् । वयम् । राजऽभिः । प्रथमाः । धनानि ।
अस्माकेन । वृजनेन । जयेम ॥ १० ॥

Funding by IKS-MoE

अथैकादशी–

बृह॒स्पति॑र्नः॒परि॑पातुप॒श्चादु॒तोत्त॑रस्मा॒दध॑रादघा॒योः ।
इन्द्रः॑पु॒रस्ता॑दु॒तम॑ध्य॒तोनः॒सखा॒सखि॑भ्यो॒वरि॑वःकृणोतु॥ ११॥२७॥

बृह॒स्पति॑ः । न॒ः । परि॑ । पा॒तु । प॒श्चात् । उ॒त । उत्ऽत॑रस्मात् ।
अध॑रात् । अ॒घ॒ऽयोः । इन्द्रः॑ । पु॒रस्ता॑त् । उ॒त । म॒ध्य॒तः । न॒ः ।
सखा॑ । सखि॑ऽभ्यः । वरि॑वः । कृ॒णो॒तु ॥ ११ ॥ २७ ॥

इदमृग्द्वयं व्याख्यातचरं ॥ १० ॥ ११ ॥

इति सप्तमस्याष्टमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

दिवस्परीति द्वादशर्चं तृतीयं सूक्तं भालंदनस्य वत्सप्रेरार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं। तथाचानुक्रांतं–दिवस्परिद्वादशवत्सप्रिराग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरिदमादिके द्वे सूक्ते । अस्य सूक्तस्यांत्यां वर्जयित्वा । सूत्रितंच–दिवस्परीति सूक्तयोः पूर्वस्योत्तमामुद्धरेदिति । क्षामवत्यां अक्रंददग्निरित्येषा याज्या । सूत्रितंच–अग्नेत्वमस्मद्युयोध्यमीवाअक्रंददग्निः स्तनयन्निवद्यौरिति ।

तत्र प्रथमा–

दि॒वस्परि॑प्रथ॒मंज॑ज्ञेअ॒ग्निर॒स्मद्द्वि॒तीयं॒परि॑जा॒तवे॑दाः ।
तृ॒तीय॑म॒प्सुनृ॒मणा॒अज॑स्र॒मिन्धा॑नएनंजरतेस्वा॒धीः ॥ १ ॥

दि॒वः । परि॑ । प्र॒थ॒मम् । ज॒ज्ञे । अ॒ग्निः । अ॒स्मत् । द्वि॒तीय॑म् ।
परि॑ । जा॒तऽवे॑दाः । तृ॒तीय॑म् । अ॒प्ऽसु । नृ॒ऽमनाः॑ । अज॑स्रम् ।
इन्धा॑नः । ए॒न॒म् । ज॒र॒ते । सु॒ऽआ॒धीः ॥ १ ॥

अग्निः प्रथमं पूर्वं दिवोद्युलोकस्य पर्युपरि आदित्यात्मना जज्ञे जातः जातवेदाः जातप्रज्ञोजातधनोवाग्निः द्वितीयं अस्मद् अस्माकं परि उपरि पार्थिवात्मना जज्ञे नृमणाः नृषु मनुष्येषु अनुग्राहकतया सक्तचित्तोग्निस्तृतीयं अप्सु अंतरिक्षे वैद्युतात्मना जज्ञे एवंविधमेनमग्निं स्वाधीः सुप्रज्ञोनेताजस्रमनवरतं इंधानोदीपयन् जरते स्तौति । यद्वा वाजसनेयकोक्त-

प्रकारेण अस्यमंत्रस्यार्थोद्रष्टव्यः—तद्यथा दिवस्परिप्रथमं जज्ञे अग्निरिति प्राणोवैद्यौः प्राणाद्वा एषप्रथममजायतास्मद्द्वितीयं परिजातवेदाइति यदेनमदोद्वितीयं पुरुषविधोजनयत् तृतीयमप्स्विति यदेनंतृतीयमद्भ्योजनयन् नृमणाअजस्रमिति प्रजापतिर्वैनृमणाः अग्निरजस्रमिंधानएनं जनयतेस्वाधीरिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वि॒द्माते॑अग्ने॒त्रे॒धात्र॒याणि॑वि॒द्माते॒धाम॒विभृ॑तापुरु॒त्रा ।
वि॒द्माते॒नाम॑पर॒मंगुहा॒यद्वि॒द्मातमु॒त्सं॑यत॑आब॒भूथ॑ ॥ २ ॥

वि॒द्म । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । त्रे॒धा । त्र॒याणि॑ । वि॒द्म । ते॒ । धाम॑ ।
वि॒ऽभृ॑ता । पु॒रु॒ऽत्रा । वि॒द्म । ते॒ । नाम॑ । प॒र॒मम् । गुहा॑ ।
यत् । वि॒द्म । तम् । उत्स॑म् । यत॑ः । आ॒ऽज॒गन्थ॑ ॥ २ ॥

हे अग्ने ते तव त्रेधा त्रिषु स्थानेषु पृथिव्यंतरिक्षद्युलोकेषु स्थितानि त्रयाणि अग्निवाय्वादित्याख्यानि त्रीणि रूपाणि विद्म वयं जानीमः। किंच हे अग्ने ते तव धाम धामानि स्थानानि विभृता विभृतानि पुरुत्रा बहुधा बहूनि वा गार्हपत्याहवनीयान्वाहार्यपचनादीनि विद्म । किंच ते तव गुहा गूढं अवेद विद्वद्भिरविज्ञातं परमं प्रकृष्टं वेदे प्रसिद्धं यन्नामास्ति तद्विद्म वेदविदोवयं विजानीमः । किंच त्वं यतोयस्मादाजगंथ आगतवानसि उत्पन्नवानित्यर्थः तमुत्सं उत्स्यंदयितारमुत्पादयितारं कारणात्मानं विद्म जानीम ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स॒मु॒द्रेत्वा॑नृ॒मणा॑अ॒प्स्व१॒॑न्तर्नृ॒चक्षा॑ईधेदि॒वोअ॑ग्न॒ऊध॑न् ।
तृ॒तीये॑त्वा॒रज॑सितस्थि॒वाँस॑म॒पामु॒पस्थे॑महि॒षाअ॑वर्धन् ॥ ३ ॥

स॒मु॒द्रे । त्वा॒ । नृ॒ऽमना॑ः । अ॒प्ऽसु । अ॒न्तः । नृ॒ऽचक्षा॑ः । ई॒धे॒ । दि॒वः ।
अ॒ग्ने॒ । ऊध॑न् । तृ॒तीये॑ । त्वा॒ । रज॑सि । त॒स्थि॒ऽवांस॑म् ।
अ॒पाम् । उ॒पऽस्थे॑ । म॒हि॒षाः । अ॒व॒र्ध॒न् ॥ ३ ॥

Funding by IKS-MoE

हे अग्ने समुद्रे महोदधौ जायमानं अप्स्वंतः अपां मध्ये वडवात्मनास्थितं त्वा त्वां नृमणाः नृषु मनुष्येषु अनुग्राहकतया सक्तचित्तोवरुणईधे संदीपितवान्। किंच नृचक्षाः नृणां प्रत्यक्षेणदृष्टआदित्योदिवोद्युलोकस्य संबंधिनि ऊधन् ऊधसि ऊधःस्थानीये आदित्यमंडले यज्ञे वा ईधे संदीपितवान्।किंच तृतीये त्रयाणां पूरणे अपां वृष्ट्युदकानामुपस्थे स्थाने रजस्यंतरिक्षलोके तस्थिवांसं विद्युद्रूपेणावस्थितं त्वा त्वां महिषा महांतोमाध्यमिकादेवगणामरुदादयः स्तोतारोऽवर्धंन् स्तुतिभिरवर्धयन् । यद्वा वाजसनेयकोक्तप्रकारेणार्थोद्रष्टव्यः—तद्यथा समुद्रे त्वानृमणाअप्स्वंतरिति प्रजापतिर्वैनृमणाअप्सुतदाप्रजापतिरित्येतत् नृचक्षाइंधेदिवोअग्नऊधन्निति प्रजापतिर्वैनृचक्षाआपइवऊधस्तृतीयेत्वारजसितस्थिवांसमिति द्यौर्वैतृतीयंरजोपामुपस्थेमहिषाअवर्धन्निति प्राणावैमहिषादिवित्वाप्राणाअवर्धयन्नित्येतदिति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अक्र॑न्दद॒ग्निःस्त॒नय॑न्निव॒द्यौःक्षामा॒रेरि॑हद्वी॒रुधः॑सम॒ञ्जन् ।
स॒द्योज॑ज्ञा॒नोविहीमि॒द्धोअख्य॒दारोद॑सीभा॒नुना॑भात्य॒न्तः ॥ ४ ॥

अक्र॑न्दत् । अ॒ग्निः । स्त॒नय॑न्ऽइव । द्यौः । क्षाम॑ । रेरि॑हत् ।
वी॒रुधः॑ । स॒म्ऽअ॒ञ्जन् । स॒द्यः । ज॒ज्ञा॒नः । वि । हि । ई॒म् । इ॒द्धः ।
अख्य॑त् । आ । रोद॑सी॒ इति॑ । भा॒नुना॑ । भाति॒ । अ॒न्तरिति॑ ॥ ४ ॥

दावरूपोग्निः स्तूयते—अग्निर्दावाग्निः स्तनयन्निव द्यौर्यथा दीप्तोविद्युद्रूपः पर्जन्योमहांतं शब्दं करोति तद्वदक्रंदत् महांतं शब्दं करोति। किंकुर्वन्नित्यत्राह—क्षाम क्षामां पृथिवीं रेरिहत् आस्वादयन् वीरुधः ओषधीश्च समंजन् म्रक्षयन् संतापयन्नित्यर्थः। किंच सद्यः तत्क्षणे स॰ मानकाले जज्ञानोजायमानइद्धोदीप्तः ईमिदं स्वेन दग्धं वस्तुजातं व्यख्यत् विविधं पश्यति हीति पदपूरणः। किंच रोदसी द्यावापृथिव्यौ अंतः अंतरेण भानुना स्वदीप्त्या आभाति प्रकाशते। यद्वा वाजसनेयकोक्तार्थोद्रष्टव्यः—तद्यथा अक्रंददग्निः स्तनयन्निवद्यौरिति क्रंदतिहि पर्जन्यः स्तनयन्निवद्यौः क्षामारेरिहद्वीरुधः समञ्जन्निति क्षामां वै रेरिह्यमाणोवीरुधः सम्यगव्यनक्ति सद्योजज्ञानोविहीमिद्धो अख्यदिति सद्योहवाएषजज्ञानइदं सर्वंविख्यापयत्यारोदसीभानुनाभात्यंतरितीमेवै द्यावापृथिवी रोदसी ते एषभानुना भात्यन्तरिति वैद्युतस्यस्तुतिर्यद्वेयंदावाग्नेः स्तुतिरिति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

श्रीणामुदारोधरुणोरयीणांमनीषाणांप्रार्पणःसोमगोपाः ।
वसुःसूनुःसहसोअप्सुराजाविभात्यग्रउषसामिधानः ॥ ५ ॥

श्रीणाम् । उत्ऽआरः । धरुणः । रयीणाम् । मनीषाणाम् ।
प्रऽअर्पणः । सोमऽगोपाः । वसुः । सूनुः । सहसः । अप्ऽसु ।
राजा । वि । भाति । अग्रे । उषसाम् । इधानः ॥ ५ ॥

श्रीणां विभूतीनां उदारः उद्गमयिता दाता रयीणां धनानां धरुणोधारकोमनीषाणामभीप्सितार्थानां प्रार्पणः प्रार्पयिता सोमगोपाः सोमस्य गोप्ता वसुः सर्वलोकस्य वासकः सहसोबलस्य सूनुः अप्सूदकेषु स्थितोराजासर्वस्येश्वरश्च उषसामग्रे प्रभातकाले इधानोग्निहोत्रार्थं समिध्यमानोग्निर्विभाति प्रकाशते ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

विश्वस्यकेतुर्भुवनस्यगर्भआरोदसीअपृणाज्जायमानः ।
वीळुंचिदद्रिमभिनत्परायञ्जनायदग्निमयजन्तपञ्च ॥ ६ ॥ २८ ॥

विश्वस्य । केतुः । भुवनस्य । गर्भः । आ । रोदसी इति ।
अपृणात् । जायमानः । वीळुम् । चित् । अद्रिम् । अभिनत् ।
पराऽयन् । जनाः । यत् । अग्निम् । अयजन्त । पञ्च ॥ ६ ॥ २८ ॥

विश्वस्य सर्वस्य केतुः प्रज्ञापकोभुवनस्योदकस्य गर्भोगर्भभूतोग्निर्जायमानः प्रादुर्भवन्नेव रोदसी द्यावापृथिव्यावापृणादापूरयति । परायन् परागच्छन् वीळुं चित् दृढमप्यद्रिं मेघमभिनत् भिनत्ति च । कदेत्यत्राह—यद्यदा पञ्चजनाः मनुष्याअग्निमयजंत यजंते ॥ ६ ॥

॥ इति सप्तमस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ सप्तमी—

उशिक्पावकोअरतिःसुमेधामर्तेष्वग्निरमृतोनिधायि ।
इयर्तिधूममरुषंभरिभ्रदुच्छुक्रेणशोचिषाद्यामिनक्षन् ॥ ७ ॥

Funding by IKS-MoE

उशिक् । पावकः । अरतिः । सुऽमेधाः । मर्तेषु । अग्निः । अमृतः ।
नि । धायि । इयर्ति । धूमम् । अरुषम् । भरिभ्रत् ।
उत् । शुक्रेण । शोचिषा । द्याम् । इनक्षन् ॥ ७ ॥

उशिक् हवींषि कामयमानः पावकः सर्वस्य लोकस्य शोधकः अरतिः गंता भूतानां सोमारयिता वा सुमेधाः सुप्रज्ञः अमृतोमरणधर्मरहितोग्निः मर्तेषु मनुष्येषु निधायि निहितः सोयमग्निर्धूममियर्ति प्रेरयति । किञ्च अरुषमारोचमानं रूपं भरिभ्रत् धारयन् शुक्रेण शुक्लेन शोचिषा रोचिषा द्यां दिवं उत् इनक्षन् व्याप्नुवन् गच्छतीति शेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

दृशानोरुक्मउर्वियाव्यद्यौद्दुर्मर्षमायुःश्रियेरुचानः ।
अग्निरमृतोअभवद्वयोभिर्यदेनंद्यौर्जनयत्सुरेताः ॥ ८ ॥

दृशानः । रुक्मः । उर्विया । वि । अद्यौत् । दुःऽमर्षम् । आयुः ।
श्रिये । रुचानः । अग्निः । अमृतः । अभवत् । वयःऽभिः ।
यत् । एनम् । द्यौः । जनयत् । सुऽरेताः ॥ ८ ॥

दृशानः प्रत्यक्षेण दृश्यमानोरुक्मोरोचमानोग्निः उर्विया उरु अत्यंतं व्यद्यौत् विद्योतते किंच आयुर्गंता ससर्वतोयमग्निः श्रिये विभूत्यै दुर्मर्षं दुरभिभवं यथा भवति तथा रुचानोरोचमानोभवति सोयमग्निर्वयोभिरन्नैर्वनस्पतिभिरमृतोमरणरहितोभवत् यद्यस्मात्कारणादेनमग्नि सुरेताः शोभनरेतस्कोद्यौः प्राणआदित्योवा जनयत् जनयति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यस्तेअद्यकृणवद्भद्रशोचेपूपंदेवघृतवन्तमग्ने ।
प्रतंनयप्रतरंवस्योअच्छाभिसुम्नंदेवभक्तंयविष्ठ ॥ ९ ॥

यः । ते । अद्य । कृणवत् । भद्रऽशोचे । अपूपम् । देव । घृतऽवन्त
अग्ने । प्र । तम् । नय । प्रऽतरम् । वस्यः । अच्छ ।
अभि । सुम्नम् । देवऽभक्तम् । यविष्ठ ॥ ९ ॥

Funding by IKS-MoE

उतअपिच नोस्माकंप्रियासुप्रियाणांमध्येप्रियाप्रियतमा सप्तस्वसागायत्र्यादीनिच्छंदांसि
सप्तरोयस्यास्तादृशी नदीरूपायास्तुगंगाद्याःसप्तनद्यः स्वसारः सुजुष्टाः सुष्ठुपुरातनैर्ऋषिभिः से-
ा एवंभूतासरस्वतीदेवीस्तोम्याभूत् स्तोतव्याभवतु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकात्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथैकादशी–

ापप्रुषिपार्थिवान्युरुरजोअन्तरिक्षम् । सरस्वतीनिदस्पातु ॥ ११ ॥

आऽपप्रुषी । पार्थिवानि । उरु । रजः । अन्तरिक्षम् । सरस्वती ।
निदः । पातु ॥ ११ ॥

पार्थिवानि पृथिव्याःसंबन्धीनि उरुउरूणि विस्तीर्णानि रजोरजांसिलोकान्अन्तरिक्षं
तराक्षान्तंनभश्च आपप्रुषी स्वतेजसापूरितवती । सरस्वतीदेवी निदःनिन्दकाच्छत्रोः पातु अ-
ान्रक्षतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी–

षधस्थासप्तधातुःपञ्चजातावर्धयन्ती । वाजेवाजेहव्याभूत् ॥ १२॥

त्रिऽसधस्था । सप्तऽधातुः । पञ्च । जाता । वर्धयन्ती । वाजेऽवाजे ।
हव्या । भूत् ॥ १२ ॥

त्रिषधस्था त्रिषुलोकेषुसहावतिष्ठमाना त्रिलोकव्यापिनी सप्तधातुःसप्तधातवोवयवाः गा-
ाद्यागंगाद्यावायस्याःसातथोक्ता पंचजाताजातानिनिषादपंचमान्चतुरोवर्णान्गंधर्वादीन्वा-
न्ती अभिवृद्धान्कुर्वन्ती ईदृशीसरस्वती वाजेवाजे युद्धेयुद्धेसर्वेषुयुद्धेषु हव्याभूवह्वातव्या
ते ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी–

प्रयामहिम्नामहिनासुचेकितेद्युम्नेभिरन्याअपसामपस्तमा ।
रथइवबृहतीविभ्वनेकृतोपस्तुत्याचिकितुषासरस्वती ॥ १३ ॥

Funding by IKS-MoE

6986

प्र । या । महिम्ना । महिना । आसु । चेकिते । द्युम्नेभिः । अन्याः
अपसाम् । अपःऽतमा । रथःऽइव । बृहती । विऽभ्वने । कृता
उपऽस्तुत्या । चिकितुषा । सरस्वती ॥ १३ ॥

महिम्नामाहात्म्येनमहिनामहती द्युम्नेभिःद्युम्नैर्द्योतमानैःयशोभिरन्नैर्वायुक्तासती आ आसांनदीनांदेवतानांमध्येयासरस्वतीप्रचेकिते प्रकर्षेणज्ञायते । याचअन्याःअन्यासां सुपांसुल गितिषष्ठीबहुवचनस्यजस् अपसांवेगवतीनांमध्येअपस्तमावेगवत्तमा याचरथइवविभ्वनेवि त्वायबृहती परिवृढा गुणैरधिकाकृता प्रजापतिनानिर्मिता सासरस्वतीचिकितुषा . जानतास्तो उपस्तुत्याउपस्तोतव्याभवति ॥ १३॥

अथचतुर्दशी—

सरस्वत्यभिनोनेषिवस्योमापस्फरीःपयसामानआधक् ।
जुषस्वनःसख्यावेश्याचमात्वत्क्षेत्राण्यरणानिगन्म ॥१४॥३२

सरस्वति । अभि । नः । नेषि । वस्यः । मा । अप । स्फरीः ।
पयसा । मा । नः । आ । धक् । जुषस्व । नः । सख्या । वेश्या ।
च । मा । त्वत् । क्षेत्राणि । अरणानि । गन्म ॥ १४ ॥ ३२ ॥

हेसरस्वति नोस्मान्वस्योवसीयः प्रशस्तंवसुधनंअभिनेषि अभिप्रापय मापस्फ अप्रवृद्धान्माकार्षीः । स्फारोवृद्धिः उपसर्गवशात्तद्विपरीतेवर्तते तथापयसोदकेनअधिकेन स्मान्माआधक् नाभिदह नबाधस्व । अपिचनोस्माकंसख्यासख्यानिसखिकर्माणिवेश्याप्र नानिचजुषस्व सेवस्व। वयंचत्वत्सकाशात्अरणानिअरमणानिनिकृष्टानिक्षेत्राणिमागन्म म प्रवाम अपितुरमणीयान्येव ॥ १४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसाय चार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेअष्टमोध्यायः समाप्तः ॥

॥ चतुर्थाष्टकः समाप्तः ॥ ४ ॥

हे भद्रशोचे कल्याणदीप्ते हे देव द्योतमान यविष्ठ युवतमाग्ने ते तुभ्यं योयजमानोद्यामन्नहेनि घृतवंतं घृतेन युक्तं अपूपं पुरोडाशं कृणवत् करोति प्रतरं प्रकृष्टतरं यजमानं वयोवसीयोच्छप्रति प्रनय अत्यर्थं प्रापय । तथा देवभक्तं स्तुतिभिर्हविर्भिश्च देवानां संभक्तारं वितारं तंयजमानं द्युम्नं सुखमभिप्रति प्रनय ॥ ९ ॥

अथ दशमी–

आतंभंजसौश्रवसेष्वंग्नउक्थउंक्थआभंजशस्यमाने ।
प्रियःसूर्यैंप्रियोअग्नाभंवात्युज्जातेनंभिनददुज्जनित्वैः ॥ १० ॥

आ । तम् । भज । सौश्रवसेषु । अग्ने । उक्थेऽउक्थे । आ ।
भज । शस्यमाने । प्रियः । सूर्यैं । प्रियः । अग्ना । भवाति ।
उत् । जातेनं । भिनदंत् । उत् । जनित्वैः ॥ १० ॥

हे अग्ने त्वं सौश्रवसेषु शोभनानि श्रवांस्यन्नानि हवींषि येषु कर्मसु तानि सौश्रवसा तेषु क्रियमाणेषु तं यजमानं स्तोतारं वा आभज अभीष्टप्रदानेन सेवस्व । किंच क्थेउक्थे शस्त्रे शस्यमाने पठ्यमाने सति तं आभज अभीष्टप्रदानेनैव सेवस्व । सोयं जमानः स्तोता वा सूर्यै प्रियोभवाति भवतु तथा अग्नाऽग्नावपि प्रियोभवति । किंच सोयं तेनोत्पन्नेन पुत्रेण उद्भिनदत् शत्रून् विदारयतु तथा जनित्वैर्जनिष्यमाणैश्च पुत्रैः शत्रूनुद्भिदत् ॥ १० ॥

अथैकादशी–

त्वामंग्नेयजंमानाअनुद्यून्विश्वावसुंदधिरेवार्याणि ।
त्वयांसहद्रविणमिच्छमांनाव्रजंगोमंन्तमुशिजोविवंव्रुः ॥ ११ ॥

त्वाम् । अग्ने । यजंमानाः । अनुं । द्यून् । विश्वां । वसुं । दधिरे ।
वार्याणि । त्वयां । सह । द्रविणम् । इच्छमांनाः । व्रजम् ।
गोऽमंन्तम् । उशिजः । वि । वव्रुरितिं वव्रुः ॥ ११ ॥

Funding by IKS-MoE

हे अग्ने त्वां प्रति यजमानाः अनुद्यून् प्रत्यहं विश्वा विश्वानि वार्यांणि वरणीयानि वसु वसूनि धनानि दधिरे धारयंति । किञ्च त्वया सह द्रविणमसुरैरपहृतं गोरूपं धनमिच्छमाना कामयमानाः उशिजोमेधाविनोदेवागोमंतं पशुमंतं व्रजं विवव्रुः विवृतद्वारं कृतवंतः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अस्ता॑व्य॒ग्निर्न॒रांसु॒शेवो॑वैश्वान॒रऋषि॑भि॒ःसोम॑गोपाः ।
अ॒द्वे॒षेद्यावा॑पृथि॒वीहु॑वेम॒देवा॑ध॒त्तर॒यिम॒स्मेसु॒वीर॑म् ॥ १२ ॥२९

अस्ता॑वि । अ॒ग्निः । न॒राम् । सु॒ऽशेवः॑ । वै॒श्वा॒न॒रः । ऋषि॑ऽभिः । सोम॑ऽगोपाः । अ॒द्वे॒षे इति॑ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । हु॒वे॒म । देवाः॑ । ध॒त्त । र॒यिम् । अ॒स्मे इति॑ । सु॒ऽवीर॑म् ॥ १२ ॥ २९ ॥

नरां कर्मनेतॄणां पुंसां सुशेवः सुखसेव्योवैश्वानरोग्निः ऋषिभिः मंत्रैः अस्तावि स्तुतः कीदृशः सोमगोपाः सोमस्य गोप्ता रक्षिता अद्वेषे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ हुवेम वयं ह्वये म । किंच हे देवाः यूयं सुवीरं शोभनपुत्राद्युपेतं रयिं धनमस्मे अस्मासु धत्त धारयत ॥ १

॥ इति सप्तमस्याष्टमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दंनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेया द्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण स यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये सप्तमाष्टके अष्टमोध्यायः ।

॥ सप्तमाष्टकः समाप्तः ॥ ७ ॥

Bhawan's Sri ... Bharatiya Vidya ...
९१४

Bhawan's Sri Sam acharya Sanskrit Mahavidyalaya

Funding by IKS-MoE

DATE DUE

Class No. __________ **Book No.** __________

Accession No. 952

This book should be returned to the Library on the date last stamped. A fine of 0.6 nP. will be charged for each day the book is kept over time.

Funding by IKS-MoE